

ԵՇ ԽԱՐՀԵԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի Յ Մ Ա Ս Ա Ն Յ

ԽԱՐՀԻ

ՎԵՐԻԿԻՅ .

ՄԵՐԻԿԱ :

Եւ ի լաւանքիւն աշխարհաց որ'ի
Երես , զԷբրո , զԲարս , զՎաճա
ստանոսի , զՆաոաւարուի , զԷրժնս ,
Եւ այլն :

Աշխատասիրութիւ Գերապատիւ Տէն Տէն
Ստեփաննոսի Գիւվէր Ագոնց Վարդապետի և
Աբբայի միաբանուած . Տէն Մխիթարայ
մեծի Աբբայի :

Յամի Խն 1802 . Ի Թոճիկն ռւմծա :

Մ Ա Ս Ա Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Ե Փ Ր Ի Կ Ի

Դ Վ Ե Ն Ի Տ Ի Կ

Դ Վանս սբյն Ղազարու :

Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Ե Ք Ր Ի Կ Է

Ձ . ԱՆՈՒՆ :

ԱՓՐԻԿԷ ԶԱՆԱԶԱՆ
անունամբ կոչեցաւ 'ի նախնեաց .
զոր օրինակ երկե ուխտեալան .
Ուխտեալ . Եստատեա . կմ Եւր .
Կրեթե . Եստեթե . Ուստեթե . ԱՅ
Տանի . Եւստեթե . Կեւրեւ . Ուստեթե . Լեթե . Կեթե
նեա . Երեա , Լեւ . զորս 'ի մեջ բերե ստեփաննոս փո
լիս խթոր , այս է՝ բազմամեա : Այլ յայտ է թէ
այս ամ էին անունեք մասնաւոր տեղեաց , և նա
հանգաց ամբողջ . և ոչ բոլոր աշխարհին : Քանզի
իւրաքանչիւր 'ի սցնե որք ծանօթ են մեզ , են մաս
նաւոր նահանգք . ուր ահա ԱՅՏԱՆԻ . Եւստեթե . Կեւ
րեւ . նոյնպէս և Ուխտեալ . որ նշանակէ երկիր կմ
աշխարհ առ ովկիսանոսիւ . զոր լակատնորոս կոչե
ւ Եւր : Եստատեա՝ վերջին գաւառ կմ երկիր . թէ
պէտ չէ հաւաստի թէ յոր կողմն աշխարհի անկա
նէր : Եստեթեայտ անուն 'ի մեզ արեւմտեան լսի , որով
իմանային զարեւմտեան նահանգ ինչ ամբողջ : Իսկ
Կրեթե նշանակէ լեռնային . որով թերեւ զայն մասն
կոչեին , ուր ձգեալ տարածին աղանդեան լեռնի .
դնոյն է ասել և վն այլոց անունեց , որք անծանօթ
են մեզ , միայն Լեթեայտ անուն թոճի լեալ հառա
րակ

բաւկ համարէն աշխարհին . որ յետոյ առ հմրկ կոչե-
ցաւ Ագգիւս , որ 'ի մեզ դառնայ Ափրիկէ :
Այլ խնդիր է 'ի մեջ Յագրաց 'ի վրայս անունն
Թէ ուստի՞ ունիցի զծագումն . եթէ առասպելեացն
կղերգեմասի միտ գիցուք , անունս Արեւիկէ սկիզբն
կալաւ յԱփերայ որդւոյ մագիան
բահամու , զոր ծնաւ 'ի քեառ
եալ ը հերակլեայ կմ հերք
տէոսի : 'ի սոյն սակի են և
կեդրենոսի վն ափրոսի որդւոյ .
տուրնինոսի : Ող և արաբացւոցն վն արիկաս
քայի : Սերվոս՝ և իզիգորոս հանէն 'ի լատին բ
ռէս Ագգիւս . որ նշանակէ արեգդէմ կմ արե
հայեաց . կմ 'ի յունական բառէս Ագգ . իս
անմասն 'ի խստուէ ցրտուէ . և յերաւր վն մեծ
մասն այս Յի ը այրեցած դոմեաւ անկանի բայց
ը քաջմաստ սամուէլի պոշարայ այս նշանակուած
ափրիկին բառիդ անծանօթ է նախնի յունաց : Սուր
դաս հանէ 'ի նախնի անունն կարէլէդնայ . յորմէ
յետոյ բոլոր Յն կալաւ զանուն : Այլք յիմէրայ .
կէսք յերայական բառէս Իմէր . կմ Իմէր . որ առ
նն նշանակէ մոխիր կմ փռի . իբր թէ արեակէզ ,
աւազուտ , և անբեր , զի այսպիսի համարել էր առ
նախնիս այս մասն Յի թէ ոչ բովանդակ՝ գէթ լը
նէրքին կողմանց իւրոց : Այսմ կարծեաց լը իրաց
ինչ համաձայն դոմանի և կարծիք պիշնեկայ , որ հա-
մարի թէ նախնի հոգովոյցիք զանունս Ափրիկէ
կմ Ափրիքա հանէին 'ի բառէս Ագգիւս . որ զնոյն
ցուցանէ , զոր ինչ առ լատինս Հերքիւս . այս է՝
զարհուրելի և ամայի : Բայց սամուէլ պոշար յՅագ-
րուէ Ծք գրոց . գիրք Թ . ԴԼ . 25 . զայս ամ յար-
մարական ստուգարանութիւն անունն՝ անհիմն և
անբաւական վարկուցել , ճգնիցուցանել , թէ Արեւի-
կէ . կմ Ագգիւսայտ անուն ոչ յանպաղուածէ , այլ ը
հիւսկն՝ յաւուրել արդասաւորուէ ունի զծագումն :
Եւ ստէ թէ Փէրուս , 'ի բարբառ ասորւոց է հասկ .
ող և Փէրէի , կմ Փէրէս 'ի լեզու արաբացւոց . յոր-
մէ նախնի փիւնիկեցիք կմ կարկեդոնացիք լը տովո-
րուէ իւրեանց՝ յաւելմամբ և փոխադրուիք տառից
ստեղծին զափրիկէ , կմ զափրիքայդ անուն . և այս
սովորուէ ասէ հասարակ է 'ի բարբառս ասորւոց ,
և արաբացւոց , մենդ 'ի ստեղծանել զյատուկ ան-
ուննս . զոր և բնմ օրինակօք ցուցանէ : Եւ զառա-
ջինն զմասն ինչ լիւրիոյ , ք զգաւաւն որ էր առ կար-
կէ .

կեդանաւ 'ի բարբարոսաց Յին՝ Ափրիկէ կոչեցին . կմ թ սովորական ոճոյ խրեանց՝ երկիր ամբիկոյ . ք երկիր հասկալից կմ հացաւէտ , սակա առատաւ բեր արգասեաց իւրոց . որ 'ի նախնուսն համարել էր շաւմա ան հռովմոյ , ոնյ յայտ է 'ի նախնի պատմուց . յ զինի Ժմկոյ բոլոր այս մասն Յի ամբիկէ , կմ ամբիկէ կոչեցաւ : Այս կարծիք յարմարադոյն է ՏԻՔ զայլս , որք մինչև ցայժմ հնարեցան : ամբ Թ . ՂԻՐԻՔ , և ԶԵՐՈՒՆԴԱՆԻՔ ամբիկոյ :

Պփրիկէ որ է ցամաք կղզի՝ լարձակ քան զմմ ցամաք կղզիս Յի , կրկնապատիկ մեծ է ք զԵՐՈՒՆԴԱՆԻՔ և իւրք ք զասիա . 'ի հարաւակողմն եւրոպիոյ , և լ արեւմուտս ասիոյ . 'ի հիւսիսոյ ունի զծովն միջերկրական 'ի ծոյոյն արիստայ , մինչև ցըգանկեր կմ ցֆէս . յարեւմտից զծովն ալբանիական , 'ի հրոճանդանէն սբարդէլայ , մինչև ցհրոճանդանն բարեյուսոյ . յայսոսիկ ծովեզերս գտանին բնիկ նշաւաւոր հրոճանդանք . ք հրոճանդան Պայապուրայ . հըբոճանդան՝ Սպիթակ . հըբոճան՝ Դաւաթի . հը՝ Ալբանիան . հը՝ Սեւա . և հուսկ յետոյ հը՝ Բաբելոնայ . զորով անցել՝ սկսանի ծովն հնդկաց , որ և պստէ յարեւելից զափրիկէ . մինչև ցհը՝ կոչեցեալ Սաւաթաֆոնի . ուր սկսանի նեղուցն՝ որ անջրպէտ լ Դեջ անկանի թիբութէ ապելայ ամբիկեցւոց , և եէմենու արաբացւոց՝ և կոչի Սեղա պապիւնականայ . լ որ դահալէժ հոսեալ ծովն հնդկաց , դործէ զծովն արաբացւոց՝ որ այն ինքն է կարմիր ծովն . և բաժաւնէ զափրիկէ յարաբիոյ մինչև ցպարանոցն սուէիլայ . որով ամբիկէ կցի լ ասիոյ :

Այլ 'ի վրայոյ արեւելեան սահմանաց ամբիկոյ՝ կարի անհամաձայն են նախնի Տագիրք . զի սալուստիոս , և պոմպոնիոս մելա սահման 'ի մէջ ամբիկոյ և ասիոյ եդին զկառաբաթմոս լեառն . որով ոչ միայն զբովանդակ եգիպտոս , այլև զմառմառականն և ամբիկոց հանէին յամբիկոյ : Պլինիոս , ոնյ և ստրաբոն , և դիոնեսիոս , և այլք բնիկ եդին զնեղոս . լ որոց արեւելեան կողմանք նեղոսի՝ յասիա անկանէին . Յայս միտս երեւի և հերոդոտոս , զի զեգիպտոս յերկու մասն բաժանէ . զմին դնէ յամբիկէ , իսկ զերկուրորդն յասիա : Սմոնք ևս զսահմանն որոշիլ 'ի մէջ ամբիկոյ և ասիոյ՝ եդին յալեքսանդրիա քղք . ուստի լ ընց ոչ կատարաթմոս և ոչ նեղոս լինին սահմանք

մանք ամբողջով. վս զի աղէքսանդրիա 'ի մէջ երկո-
ցուն նց անկանէր : Իսկ այժմեան Յագիւրք առ հնրեկ
դէնտ քնացեալ բնական դրից երկրի, սահման 'ի մէջ
ամբողջով և ասիոյ դնեն զծովն արաբացւոյ, և ըզ-
արարանոցն սուէիշայ, յարեմոնեան բաղկ. կմ ծոցոյ
ծովուն արաբացւոց ուղիղ գծիւ մինչև ցմիջերկրա-
կան ծովն. որ է բուն և ճշգրիտ սահման ամբողջով.
և նախնեաց իսկ ծանօթ : Զի ահա և արարոն
որ ուրեք զնեղոս եդ. սահման 'ի մէջ ամբողջով
սիոյ, ապա Գիւրք Թ. Թղթ 24. ասէ * Հմտագոյ,
* 'ի նիցէ, որք զասիա բաժանեն յամբողջով սահման
* յանկագոյն բնուէ համարին զծոցն (արաբացւոց
* քան զնեղոս*, ոչ 'ի բաց հանելով զպարանոցն,
զոր նա ինքն յաւարտ սոցին գրոց գնէ ը մէջ կար-
միր ծովուն և եկրեգմայ, որ էր առ եղբ միջերկրա-
կան ծովուն առ սիրբոնայ ծովակաւ :

Նոյնպէս և ագաթեմերոս, և այլք բիշօք, ուն և պրա-
դոմէոս, որ զբաժանեալ եգիպտոս և զերկոսին կող-
մանս նեղոսի՝ մինչև 'ի ծոցն և 'ի պարանոցն, գնէ
յամբողջով. Գիւրք Թ. ԴԼ 5 : Այս պարանոց Թէպէտ
չէ ինչ աւելի ք իբրեւ 60 մղսնաչափ տարածուի 'ի
կարմիր ծովէն մինչև ցմիջերկրականն կամ ը ոմանց
70 մղսն. և ը կիսոյ 90. սակայն ոչ նախնի թա-
գաւորք եգիպտոսի, և ոչ վերջին սուլթանք նր իշ-
խեցին, կմ կարացին բանալ անդ անցս. ը որ նաք
'ի միջերկրական ծովէն անցանիցեն 'ի կարմիր ծովն.
և անտի ը նեղուցն պապիւլմանոէլայ 'ի ծովն հնդ-
կաց. որ առաքէն ոչ սակաւ դիւրուի լինէր նաւոր-
դաց, և օգուտ բիշմ տուրեաւիկ վնէկանուէ :

Թ. Տարածումն ամբողջով :

Սեծ մասն այսր ըարձակ մասին հողագնտոյս մե-
րոյ՝ ընդ այրեցած դատեալ անկանի. զի 'ի 40
աստիճանէ հիւսիսային լայնուէ, 'ի ծովեզերեայց
միջերկրական ծովուն ձգեալ տարածի մինչև 930 աս-
տիճան հարաւային լայնուէ : Վս երկայնուէ նր 'ի
հիւսիսոյ ը հարաւ է 70 աստիճան լայնութիւն. ք
4200 Տագրական մղսն. իսկ լայնութիւն 'ի հրոճան
դանէն կուարտաֆուի մինչև ցհրոճանդանն դալա-
րի՝ է իբրեւ 2880 մղսն : Բայց առ համեմատութիւն
այսպիսի ըարձակ տարածուէ երկրի, ը կարծեաց
այժմեան Տագրաց՝ բնակիչք նր սակաւ են. այլ
այս կարծիք նց թէպէտ ունի ինչ հիմն, բայց չէ գրե-
լաւ.

խողմանք նր ծանուցե՛լ են մեզ , թող թէ թիւ բնակչաց և ազգաց որ 'ի նմ' : Յիրաւի ամբողջէ ունի աննպաստ լայնարձակս յոյժ յոյժ . որոց հաւասար չիք գրեթէ ուրեք 'ի համարէն Յի . ուն 'ի հիւսիսային կողմն նր մեծ անապատն պատուա . իսկ 'ի հարաւային կողմն ծովէ զերեւոյ անապատ . ուն անապատն Գաղատայայ . և Կադաշայ , և Կադաշայ . ստիպոյն յայն ամ տեղիս գտանին իտակիչք թափառականք յայլ և այլ ցեղից . և զի այն չափ լարձակ են ներքին կողմանք նր , մինչ անհնար էր ատոյգ ինչ գուշակել վն թոճոյ բնակչոց նր . և ուն այժմ ներքին կողմանք նր անծանօթ են մեզ , բայց զի ոչ ոք 'ի մերոց Յաց յածեալ չըջեցաւ 'ի նմ , կիմ գէթ գրեաց ինչ զնցէ Յագրական տեղեկութ , նոյնպէս 'ի նախնուսն մեծ մասն նր չ բնիմ թմկս եկաց քնաց անծանօթ ։

Եւ թէպէտ սլատմի , թէ ոմանք 'ի Թէրաց պարսից առաքեցին նաւս 'ի կողմանս ամբողջոյ , որք չ ամսերիս ճանապարհորդե՛լ պատեցին զբովանդակ ամբողջէ : Եւ յառաջ ք զնմ փիւնիկեցիք ելեալ 'ի նաւահանգստէն տիւրոսի , և չըջապատե՛լ զամբողջեալ . չ նեղուցն պատիււմանտէլայ հասին յԵփեսոսս ։ Այլ վն նաւուց սողմանի , որք գնային 'ի սոփեր վն ոսկւոյ , ասի՝ թէ պատէին զմեծ մասն արեւելեան ծովէ զերեւոյ ամբողջոյ . զի ելե՛լ 'ի նահանգստէն գաօրոնդաբերայ , որ էր առ եզերք արեւելեան բազմին կիմ ծոցոյն կարմիր ծովու . և անցե՛լ չ նեղուցն պատիււմանտէլայ , նաւէին չ հարաւ մինչև 'ի սոփեր . որ լը կարծեաց բազմաց է այժմեան Կադաշայ . որ է չ 20 աստիճանաւ հարաւային լայնուէ հանդէպ նեղուցին միւզէմպիկայ : Սակայն այս յայտնի է , զի 'ի Թմկց անտի ստրաբոնի , պլինիոսի , պտղոմեայ , և այլոց զկնի'նց՝ մինչև 'ի Թէ գարն , անծանօթ էին գլխովին հարաւային կողմանք ամբողջոյ . այսչափ ինչ և էթ ծանուցեալ , և այն չ աղօտ՝ է թէ յամաք կղզի է . որ գուցէ յաւանդուէ առաջնոց սծանցեցաւ ։

Այս 'ի Թէ գարու վասկոս գամեան լուսիտանացի՝ ք փորդուքալ , անցե՛լ չ հրուանգան բարեյուսոյ՝ որ է 'ի հարաւային ծայր ամբողջոյ , եբաց ճանապարհ չ ծով յարեւելեան հնդկիս , չ որ այնուհետև սկսան յաճախել երթեկէք նաւուց և այլոց զանազան ազգաց եւրոպացւոց . որով և ծանուցան թովանդակ ծովէ զերք ամբողջոյ . սակայն ներքին կողմ

ճանք նր դեռ ևս անծանօթ են ուն ասացաք . ուստի զոր ինչ խօսին վն այնոցիկ Յագիրք՝ լոկ կարծիք են և գուշակուիք : 'Ի վերջին Ժմկս միայն յետ իբր 1780 ամին՝ սկսան երթևեկք եւրոպացի ճանապարհորդաց 'ի քննել զներքին կողմանս . ուն և յայսմ ամի 'ի 1802. երկուս սպանիացիս ըսեմք առաքել 'Եթրէն նց 'ի քննել :

Գ. Գլխաւոր լերին ատենայ :

Լրանդէան լերին : Են բազմութի միագօտի բարձրաբերձ լերանց . որք յովհիանոսէ՝ կմ յարեմոից՝ ձգել տարածին լարեւելս կոյս մինչև ցեղիոյ տոս . և բարձր են յոյժ . ուստի լն ոմանց Յագրաց գլուխք նց գրեթէ լն ամն ողջոյն ձիւնապատ են , այլ այս չէ ինչ հաւատարի : Համօրէն ծովեզերեայ Սն բարբարոսաց տիրանս խօսելով . ոչ այլ ինչ է , ք թէ զնստադոյն մասն արցին լերանց . կմ շարունակուի զառ՝ի վայրի նց . իսկ 'ի հակադրել կողմանէ գնան սուրաին յաւազուտ տափարակ աշտարատս : 'Ի լերանց աստի առնու զանուն ավիլանոսն որ յարեմոից սրտէ զափրիկէ , ծով աղանդեան կոչեցեալ : Հուշակաւոր են այս լերինք առնախնի բանաստեղծս , որք պէսպէս առասպելս յողեալ են 'ի վր նց :

Աշխարհէան լերին : Են բազմութի լերանց , որք զերեւելի մասն նիկրիտիոյ բաժանեն 'ի զառայ անապատէ : Սեռեան լեռան . կմ լեռան առի-ծոյ : Չկուինէա բաժանէ 'ի նիկրիտիոյ :

Լերին Լաւնի : Են բարձրաբերձ լերինք լն մեջ Եթովպիոյ . ուր սրտղմէոս , ուն և այլք ոմանք 'ի նախնեաց՝ գնէին զսիւննս նեղոսի :

Լերին Լաբապայ : Են բազմութի միագօտի աղխաղխել լերանց . որք 'ի հիւսիսայ ձգին լն հարաւ մինչև ցառապատն օգէնդացւոց . ուր փոխեալ զանուն իւրեանց՝ կոչին Պրաթիւան լերին :

Է. Երեւել գետ ատենայ :

Լեզոս՝ առնել Լապալէ : Լ գետ մեծ և մի 'ի հուշակաւոր գետոց Սի . որ ելանէ 'ի հապէշէ յերկուց ականց . և հոսել 'ի հարաւոյ լն հիւսիս ոռոգանէ զնուղիա , և զեգիպտոս , և աղտ լն հինգ բերանս անկանի 'ի ծովն միջերկրական : Վն այսր գե

գետոյ լաւարձակադոյն ունիմք խօսիլ 'ի ստորագրու
թե անդ եգիպտոսի :

ՆԵՒԷՐ . լաւաղումեայ ՆԵՒԷՐ . իսկ լաւ պլինիոսի ՆԵՒԷՐ :
Է գետ մեծ , զոր նա ինքն սրտղումէսս և պլինիոս
դնէին սահման լաւ մէջ ափրիկոյ և եթովպիոյ . զի հոսի
լաւ նիկրիաիս ելեալ 'ի մասպէյրայ լճէն . և զոր ոմանք
յայժմեան Յագրաց համարին նոյն լաւ սէնէկալ գե-
տոյն . ուստի և լաւ նոյն ելեալ 'ի նիկրիաիոյ հոսի
լաւ մաստղոյս ընթացիւք յարեւելից յարեւմուտս , և
լաւ պլինիոս լաւ զնոյն նահանգս և թիւորութիւն , անկանի
'ի ծովն ադլանդեան լաւ բերանն որոյ լայնուին ա-
ռաւել է ք զտորս մոյն : Այս գետ ասեն բոլր իրօք
բերէ զնմանութի նեղոսի , ունելով զկանոնաւոր ա-
ռումն և զնոճաղուի ' լաւ օրինակի նեղոսի . վոյ բոլր
համարին զսա իրր առաջք նեղոսի :

Քամպիա : Գետ մեծ որ ելանէ 'ի նիկրիաիոյ , զոր
ոմանք համարին առաջք նիկէր գետոյն . և զնիւ
լաւ բերկար ընթացից , մտանէ 'ի բազմախիտ շամբս ե-
ղեգանց . և անտի ելեալ և շարունակել զընթացս
լաւ արեւմուտս , գնայ զեղու 'ի ծովն ադլանդեան լաւ
մէջ դալարի հրոճանդանին և կարմիր հր ' լաւ լայն
արձակ բերանն յորում լին են ժայռք և խաղիտաղբ
աւաղուտք . ուստի և դժուարին են և վտանգաւոր
մուտք նոյն :

Գառնիւն : Կիմ Զայրէ : Է գետ մեծ 'ի գոնկով Յի .
որ ելանէ 'ի զամպրէ լճէն , և մտանէ յարեւմտեան
ովկիանոս , կիմ 'ի ծովն եթովպացւոյ առ 5 աստի
ճանաւ և 40 մասամբ հարաւային լայնուէ : Ասեն
թէ այս գետ այնոյս անհնարին սրնթացութե հոսի
'ի ծովն , զի ջուր նոյն 80 մընաչափ տարածութե մնայ
քաղցր անխառն 'ի դառնահամ ծովային ջրոյ :

Գառնաւ , որ կոչի և Զամպիէ . և Էմպաքս : Է
գետ մեծ 'ի մոնամոգարս , որ յարեւմտից լաւ արեւել
ընթացեալ , գնայ անկանի 'ի ծովն հնդկաց 'ի ծոցն
սոփաղայ :

Մանիւս . որ և Գէր հոգարն սէյ : Է գետ մեծ որ
ելանէ 'ի համանուն դաւառէ 'ի հիւսիսոյ լաւ հարաւ
ընթացել . և անցել լաւ մէջ պիրի և ինհամպէ դա-
ւառաց , կիմ թիւորութե մտանէ 'ի ծովն հնդկաց :
Չէպիւ . կիմ Չէպիւ : Է գետ մեծ որ ելանէ յեթով-
պիոյ , և հոսել 'ի հիւսիսոյ արեւմտից լաւ արեւելեանն
հարաւ , անցանէ լաւ հասարակածիւ . և ուղեալ
զՅն զանկուտաբայ , գնայ զեղու 'ի ծովն հնդկաց :
Հաւաթ , կիմ Հաւաթ : Գետ մեծ որ ելանէ 'ի հարեւ-

շէ, և հոսեալ յարեմօից լեւորեալս, մօտանէ յՅն ադելայ, և անդ 'ի ձեռն զնոյն խրամոց բաժանի 'ի զնոյն առաջս յուռգումս երկրի լը օրինակի նեղոսի : Հասալն. որ և Զէյլա : Գետ մեծ, որ ելանէ 'ի հապէշէ, և անցել լը Յն ադելայ՝ գնայ անկանի 'ի ծոցն պապիւ լմանտէլայ :

Ունի ամիրիկէ և այլ բաւ գետս մեծամեծս և մաշուհս, զորս 'ի տեղիս իւրեանց ունիմք յիշատակելոյ և զնախայիշատակեալ գետս լեւորձակագոյ՝ ստորագրեացուք յիւրաքանչիւր տեղիս իւրեանց :

Ճ. Աջոյ. Սւլբութիւն. և Ընդհանուր հանգամանք բնակչաց աղբիւր :

Ակզնաւորութիւն բնակուի յայս մասն Յն, 'ի սերընդոց քամայ ասէ լինել հօրկաց կարծիք : Ահա ի թանոս մատենագիրս՝ սալլուստիս երեւելի պատմարան հաղմայեցոց՝ այսպիսի ինչ բերէ վս բնակութե ամիրիկոյ, առեւ 'ի դրոց փլանիկեցոց : Զուռաջինն ասէ բնակեցան յայս մասն Յն՝ ազգքն անոճանեալ գետք, և լիբիացիք. որք թափառական կեանս վարէին յարօտ ճարակելով զօրէն խաշանց, և մտով երկվարաց կերակրելով : Իբրեւ մեռաւ հերակէս 'ի սպանիա լը ասելոյ ամիրիկեցոց՝ զորք նր որ էր ժողովեալ 'ի զնոյն ազգաց, աստ և անդջրոճեցան, իւրաքանչիւրոց աիրել կամելով. 'ի նոյն զօրաց մարքպարսիկք և հայք նաւուք յամիրիկէ անցեալ, գրաւեցին զտեղիս՝ որ մերձ 'ի ծովն մեր. բայց պարսիկք առաւել 'ի կողմն ովկիանոսի անցին, և ազգակցութիւն լը գետ կոչեցել՝ ազգս խառնել, զնոյն տեղեաց աիրեցին, և նուիրտացիս կոչեցին զնոյն բանս : Իսկ լիբիացիք 'ի մարս և 'ի հայս յաւելան. զի սք մերձ 'ի ծովն յաճէին : Նուիրտացիք զմեծ մասն ստորին ամիրիկոյ սակաւ սու սակաւ լը իւրեամբք նոճաճեցին : Յետ այնորիկ ապա եկին փլանիկեցիք. զնոյն քղքս կառուցել, և արուի մեծ 'ի ծովու, զորմէ ճոխագոյն ունիմք գրել ստորեւ :

Այժմեան բնակիչք ամիրիկոյ լը հանրապետութեան երկու ազգք կմ սերունդք մեծամոլա զնոյնք 'ի միմեանց. ք Սպիտակ և սեւաւ : Սպիտակքն առ համեմատութե սեւոց՝ սակաւ են. որք և բնակին 'ի հիւսիսային կողմանս ամիրիկոյ. և թուին լինել հատուճք ժողովրդոց յասիոյ և յեւրոպիոյ. և ոչ բուն բնակք ամիրիկոյ : Բաւի յիմաստաւորեաց կամեցեալ հե.

Հետազօտել զբուն և զճշգրիտ պատճառ այսր մեծի և բնածին զնշնուէ գունոյ և կերպագրուէ գիմաց ամբրիկեցւոց, յայլեայլ կարծիս անկան : Սմանք զսեռին զայն ընծայեն ստափիկ ջերմուէ օգոյ . այլ կարծիք սց նանրանայ քաջայայտ փորձիւ բնակչաց այլոց կողմանց թի թ այրեցած գօտեաւ . ուր չէ ինչ նուազ ջերմուէ ք յափրիկէ . սակայն դոյն նց կարի տարբեր է 'ի գունոյ ամբրիկեցւոց : Այլք 'ի վր ջերմուէ յաւելուն և զազգեցուէ երկրի, զսր-նուէդ, և զեղանակ կենաց նց . բայց փորձիւ տե-ռել է, զի ասիացիք կմ եւրոսացիք ծնեալք յափրիկէ, և անդ բնակացեալք, ոչ ստացան զայն անհնա-րին սեռուէ ամբրիկեցւոց : Այլ այլք բնութի յայս միտա-նն հաստատել, թէ սեռաքն ամբրիկոյ կացուցանեն զմասնաւոր և զտարբեր սերունդ մարդկան . և թէ սեռուէ նց՝ ոնց և մասնաւոր կերպագրուէ գիմաց՝ բնածին է նց, զոր սերնդեամբ որդիք 'ի հարց ձը-դեն յանձնն . զոր ոչ համարին բնական, այլ ար-տաբոյ կարգի, կմ գերբնական՝ պատճառել յանի-ծից անտի նոյ նահապետին, որով անէծ զքամ զորդի իւր . յորմէ ասեն փոխեցաւ կերպագրուէ գիմաց նր, և սոյիտակ դոյն մարմնոյ նր 'ի թխա-տիպ սեռուէ, և 'ի նմէ էանց 'ի սերունդս իւր, յոր-

մէ համարին սք սերիւ ամբրիկեցւոց :

Այլ այս կարծիք գլխովին անհիմն է . որոյ և ոչ հետք ինչ երևին 'ի օք գիրս . այն զի անէծք նոյի ոչ 'ի վր քամայ, այլ 'ի վր որդւոյ նր քանանու կա-տարեցան . և այն ոչ յաւուրս իւր, այլ բնութի ըզ-կնի, 'ի սերունդս իւր . 'ի կատորել երբայեցւոց զքանանացիս զնախնի բնակիչս երկրին աւետեաց : Իսկ այլք յայժմեան բնաբանից թողեալ զայսոսիկ կարծիս, հաստատեն՝ թէ զայն անհնարին սեռուէ պատճառէ 'ի նո սեռոյն ցանցատեսակ նուրբ մաշէ ինչ, զոր նք և եթ ունին, որով և տարբերին 'ի մէնջ . և ոչ հետազօտեն, թէ արդեօք այն մաշկ իցէ պոտճառել յանիծից անտի նոյի, թէ 'ի բնական խառնուածոյ այնր աղդի : Այլ զխարդ և իցէ, ըն-ոց՝ այն մաշկ է բուն պատճառ սեռուէ . որ և բնա-ծին է նց, ոնց և ամբրիկացւոց լերկ և անմաղ լի-նիւ մմ մասանց մարմնոյ, բայց 'ի գլխոյ :

Այս սեռաք ըհանրադս խօսելով բիրտ են և վայ-րադք, և իբր գլխովին անառուիք 'ի կենցաղս իւր-եանց . բայց միանգամայն և նենգաւորք, խաբե-բայք, և անդուծք . զոր իբրև անասունս երամովին

տանին 'ի վաճառ, և վաճառեն եւրոպացւոց, ած-
եալ 'ի զնոն կողմանց ափրիկայ. բայց առաւելանայ
'ի նիկիոսիոյ, 'ի քաթրաստանայ, և յեթովպիոյ ցմեց
կմ' ցութն հարիւր միոնաչափ հեռաւորուէ. իւրա-
քանչիւր 'ի նոնէ բարձել ունելով ջուր և կերակուր
'ի պարէն այնր երկայնաձիգ տարժանաւոր ճանա-
պարհի, զոր առնեն ը արեւակեղ աւազուտ անջոր-
դի և անբեր անասաւառ: Եւ զի մի որ 'ի նոնէ 'ի
ճանապարհի անդ զերծել փախիցէ, գերեվաւոր
հնարել էն զնորաատուակ իմն ազգ կապանաց, ոոց
ապահովապէս վարեն զնս. քղի անցուցանեն ը պ-
րանոց իւրաքանչիւր նոյ երկնքի փայտ ծանրակշի-
իբր 8. 9 ոսնաչափ երկայնուք. զոր յետուս եր-
կաթի ճարմանդիւն պնդեն ամրակուտ, զի մի կա-
րիցեն հանել անոթի գլուխ իւրեանց և զերծանիլ
իսկ միւս երկայնագոյն ծայր փայտին իջանէ յա-
ռաջկոյս 'ի վայր. որ և բաց 'ի ծանրաբեռնութիւն
այնոյս կաշիանդէ զեղկելիսն զայնոսիկ, զի [Թէնդա
ձեռք և ոտք նոյ ազատ են, այլ ոչ քայլել կարեն
և ոչ իսկ ինքնին 'ի վեր ամբառնալ զիսպան զայն:
Յորժամ 'ի ճանապարհ երանեն՝ զնմ' դերիս դա-
տաւորեն 'ի զնոն շարս միմեանց զինի. յոմանս 30.
յոմանս 40. և յոմանս առաւել կմ' նուազ. և զեր-
կայնագոյն ծայր վերոգրել փայտին իւրաքանչիւրոց
կապեն 'ի վր ուսոյ ընկերին՝ որ ան'իջանդս յառա-
ջէ, սկսել 'ի յետնոյն մինչև ցառաջինն. զոր ածէ
մի ոմն 'ի գերեվարաց անախ կալել զփայտ պարա-
նոցին: Եւ յորժամ տեսաք նոյ կմ' գերեվարք՝ կա-
մին ննջել, յառաւել ապահովութի զբազուկս իւրա-
քանչիւրոցն կապեն ը փայտ պարանոցի իւրոց.
որով զլիովին կաշիանդել մնան իրիւ կոճղ անշարժ:
Այս կարաւանք գերեւաց սովորաբար յամին եր-
կիցս ք'ի մարտի և 'ի սեպտ' ժամանեն 'ի նահնգիստ
անկողայի և կուրնէայի. ուր եկեալ եւրոպացւոց,
նոյ անդղիացւոց, գաղղիացւոց, հոլանտացւոց, ևն.
դնեն զնս. և բարձել 'ի նաւ տանին յամերիկայ,
և յայլ զնոն տեղիս արեւելեան հնդկաց, ուր ինք-
եանք ունին կալուածս. այլ բոլոր յեղկելեացն մինչ-
և իցեն ժամանել 'ի դէմ եդետլ անդիս, մեռանին
առ անհնարին [Թռնաւութեց, զոր կրեն 'ի ճանա-
պարհի՝ 'ի սովու, և յանձկութի տեղոյն. զի իբր
անկենդան բեռինս 'ի վր միմեանց գիզանին:
Գրէ պիլինկ 'ի ճգրիտ պատմութե ասել, եթէ յա-
մին 1768, հանան յափրիկոյ 104100 դերիք զի անդ-
ղիս

զիսցիք գնեցին 'ի ծառայուն կողեաց իւրեանց որ
 յամերիկայ՝ 53100 սեռուս . հիւսիսային բնակիչք
 ամերիկոյ՝ 6300 . դաղղիացիք՝ 23500 . հօլանտացիք՝
 11300 . լուսիտանացիք կմփ փորդուքաւք 8700 . և
 դանիք կմփ տանիմարք 1200 : Բայց չէ պարտ հա-
 մարիլ [Թէ յամ ամի այսչափ գերիք ելանեն յափրի-
 կոյ, զի այս լը որատահման եղև . այլ սովորաբար
 լը գուշակողական հաշոնի տուանց ծաղրաց՝ ամի ամի
 իրրև 60 հաղար գերիք ելանեն յափրիկոյ, որք 'ի
 զնզն տեղիս զնզն գնով վաճառին . 100 . 150 զնչև .
 'ի Եւրոպա 3 . 5 . կմփ 6 տիկոյ : Ըստ այսմ հաշոնի
 յայտնապէս տեսանի, զի յանցեշ դարու առաւել-
 ք զորոս միլիոն ոգիս կորոյս ասիրիիէ, տարեաւչ
 յամերիկայ 'ի կորուստ . զի անխնայաբար վարեշ
 զին 'ի գործս տարժանելիս վաղաժամ մեռանին :

$$E. \text{ 116024 } \omega_1 \text{ 116024 } =$$

Ի նդհանրությամբ խօսելով երեք տեսակի կրօնից
 Դատանին յսփրիկէ . քրիստոնէական . մահմե-
 ական . և հետապաշտուն : Քրիստոնէութիւն կառ-
 նուաղ է անդէն . զի միայն 'ի հասկէ և 'ի գոնկով
 դատանի . բայց և անդ սակա խորին ազիտութեամբ
 մօք խանդարել է և եղծել : 'ի հասկէ 'ի վաղ Ժմկց
 քարոզեցաւ աւետարանն քմի . այլ 'ի գոնկով զա-
 ռաջինն փորձութալք քարոզեցին զքրիստոնէական
 հաւատս . այլ միանգամայն անկարգ գնացիւք իւր-
 եանց բնմ գեղծմունեա մուծին 'ի միամիտ ժողովրդ-
 եան յայնմիկ . որով ոչինչ չհատ է պիտ քրիստո-
 նէութն նյ 'ի քրիստոնէութեայնց բերտ և խուժա-
 դութ ազանդ :

Ահա մէտակոհանն կարի ծաւալեալ է յափրիկէ . մինչև անշուշտ մարթ է ասե՛լ՝ թէ երբդ մասն ափրի, կոյ հետեօղ է մահմէտի . զի բովանդակ կուխնէա, նիկրիտիա, մեծ հասն ներքին եթովպիոյ, նուպիա, և եդիսպտա՝ զնորայն աւնին օրէնս . թոյլ զայլ անհամարս՝ որք և յայլ կողմանս ափրիկոյ գտանին, և այժմ ևս օր թո օրէ ծաւալե՛լ ընդարձակի :

Իսկ կռապալառուն յաւէտ զօրանայ գեռեալ 'ի մա-
սին ինչ ներքին եթովպիոյ, և 'ի քափրաստան.
բայց հաւանական երևի, թէ առ ստեալ տակաւ
նք դարձցին 'ի մոհմեօտական օրէնս, ուն դարձան
այլք իւրեանց սահմանակիցք: Ամանք առեն, թէ 'ի
ներքին կողմանս ամբիբկոյ՝ դառնին և գլխովն ան

Թո՛ղք կմ' անկրօնք՝ որք չունին բնաւ ինչ պաշտօն
կմ' կրօն. բայց այս անհաւատաւի իմն թռնի. վն դի
համարեմական է մարդոյ աղքեցութիւն կրօնի, առանց
որոյ ոչ կարէ մնալ իսպառ:

Ը. Բաժանումն համբէն աղբիւրոյ:

Լիբրեկէ 'ի բիւմ' ըստ ճակ Տս և նահանգս է բոլ
ժանեւ. առ սահմանօքն ասիոյ է եղիպտոս՝
նախնուսն մեծ և հզօր թիւարութի. զորմէ ընկեալ
ճառեն նախնի պատմութիւնք. 'ի հիւսիսայինոյն' մ
ափրիկոյ՝ է Տն բարբարոսաց. զոր մարթ լա
ժանեւ 'ի ծովեզերեայ, և 'ի միջերկրական, կմ' 'ի
պիւնտիւլճերիտ. ուն 'ի նախնուսն հռովմայեցիք
բաժանեկն զայն 'ի ներքին և յարապին լիբիա. առ
սովաւ է զառաջ մեծ անապատն՝ յորում զանազան
ժողովուրդք գտանին, և առ նովաւ համասարածն
նիկրիտիա: Յարեմոտան կողմն առ ադլանդեան ուլ
կիանոսիւ կուինէա. ապա գանկով: 'ի հարաւային
կողմն՝ քաֆրաստան, որ 'ի ծովէ ձգէւն տարածի 'ի
ներքս մինչև ցեթովպիա:

Եթովպիա է ը մեջ այրեցած գօտւոյ. սոփաղա,
ղանկուէպար, և այան՝ են յարեւելեան կողմն ափրի
կոյ առ երի ծովուն հնդկաց: Ապա զհետ գան հա
պէշ և նուպիա յարեմոտան կողմն կարմիր ծովուն.
զորոց ը առաջիկայ բաժանմանդ ճառեսցուք:

Թ. Եփեպոս.
Բ. Բաբելոնաց Տ ծո
Քեդեւայ.
Գ. Բաբելոնաց Տ Բլ
Երեւիան. կմ
Պիւնտիւլճերիտ.
Դ. Զասոսայ.
Ե. Նիւրիտ.
Շ. Կափնէա.

Ճ. Գանիւլ.
Ը. Քաֆրաստան.
Թ. Ենկուպիա.
Ժ. Սփաշա.
ժԹ. Զանիւէպար.
ժԸ. Աան.
ժԴ. Հապէշ.
ժԴ. Նոպիա:

Այս չորեքտասան Տք գրծել բաժանին յայլեայլ
մեծաւեծ Տս և թիւարութիւնս. զորս յայսմ վայրի
սկիզբն արտացուք մի առ մի ստորագրեւ ը վերոյ
եդեալ կարգի:

Լ. Բ. Խ. Բ. Զ. Լ.:

Ե Դ Ի Պ Տ Ո Ս:

Խ. Լ. Զ. Լ.:

Հարկ հոգաբարձր 'ի սրբ գիրս և յարտա-
գին պատմութիւն . 'ի նախնեան հոգեցաւ
Մեքայի . Կիմ Մեքայի , յանուն մեծա-
րեմայ որդւոյ քանայ , որդւոյ նոյի նախահօր եգիպ-
տացւոց . յորմէ արարացիք և օսմանեանք անոճանէն
գնա Մեք . այլ և լը ոմանց խելիքի վերջիքի : Իսկ լը
ներհուն տամուկի ուղարայ 'ի նախնի եգիպտաց-
ւոց հոգեցաւ և Ռախմ . Կիմ լաւ ևս Ռախմ . և
երբայեցեբէն Ռախմ , յանուն ստորին մասին իւրոյ ,
որ յեաոյ Տեւա հոգեցաւ . ապա նախ առաջին յոյնք
հոգեցին զՍա զայս Եգիպտոս . յորոց առին և հոռվ-
մայեցիք , զկնի այլ նմ ազգք և լեզուք : Այլ թէ
ուստի՞ ունի զԾառութիւն , և Կիմ զկնի նշանակէ , չէ
յայտ : Եւ թէպէտ են ոմանք , որք ասեն թէ ներոս
գետն եգիպտոսի յառաջագոյն եգիպտոս հոգեւ ,
յորմէ և Յն կալաւ զանուն , ուն և այլ բնի նա-
հանգք և թգւորութիւն ամբիկոյ 'ի գետոց ունին զա-
նուն , այլ չունին ինչ հիմն 'ի հաստատութիւն : Իսկ
'ի գիրս եւսեբեայ , և սխնկեզոսի յիշատակի Եգիպ-
տոս անոճամբ թգր , առեալ 'ի մանէթոսէ . վնյ 'ի
նր անուն հոգեցեւ ասեն Յս այս եգիպտոս . բայց
և այս անհաւաստի իմն է , ուն նախնեթացն :

Բ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Ժ. Ի. Լ. Խ. Բ. Զ. Լ.:

Եւ , ախնիք կարի անհամաձայն են 'ի նշանակել ըզ-
տահման նախնեոյն եգիպտոսի . ոմանք ան-
ոճամբս եգիպտոս՝ իմանային միայն զաւելգայն , ցր
զստորին մասն եգիպտոսի , որ ձգի առ երի միջերկ-
րական ծովու . պարփակեալ լը մէջ երկուց դիտա-
ւոր առաջից նեղոսի . յորոց մին գնայ 'ի բեշիտ ,
'ի նախնեան հերակլիա , իսկ երկրն 'ի տիմիադ
'ի նախնեան բեշուսիա : Յայս միտս էր հերո-
դոտոս , հիմնեալ 'ի կարծիս յունաց յոնիսպոց :
Իսկ ստորադոն լը հիմն՝ զսահման եգիպտոսի ձգէր

մինչև ցկատաբաթմոս լեառն . զի դիրք ժէ . թղթ 549 . ասէ * Չպատշաճականութի տեղւոյն լիազոյն , մարթ է զննել , եթէ ոք յաճեալ չըջեսցի չէ եր , հիրն , և նախ 'ի ծովեզերս սկսեալ 'ի կատաբաթմ , մոսէ . քղի մինչև ցանդ (ցկատաբաթմոս) ե , դիպտոս է * : Կատաբաթմոս ասելով՝ զմեծն ի մանայր . զի յարէ զկնի . * Այնուհետև է հիւռե , նականն * . որով զարեմտեան կողմն եգիպտոսի ընդարձակէր յոյժ . և զսաճարն գիտսի ամենայ 'ի նմ գնելով , որ էր 'ի մառմառականն . զոր նախնի Տադիրք միշտ անջատեցին յեգիպտոսէ : Բայց յետոյ խոստովանի , թէ այս սահմանք ոչ զբուն եգիպտոս և եթ պարագրեն , այլև զկախեալն զնմէ . զորս գուցէ ստացան պաղովեանք թագաւորք եգիպտոսի :

Պաղովէոս քաջ որոշէ զսահմանս եգիպտոսի 'ի սահմանաց անտի լիբիոյ , և մառմառականի , թէպէտ զերեսին ևս 'ի մի գլուխ բովանդակէ . որով լուծեալ էր արգեօք դժուարութիւն , եթէ չէր մոծեալ և զտրդ իմն բաժանուի . սահմանելով զմարէոսիս իբրև առանձին իմն դաւառ կմ նահանգ , զոր պլննիոս 'ի լիբիա գնէ . յասելն գիրք . ե . գլ . 7 . * Դաւառն որ զնեա գայ մարէոսիս լիբիա կոչի , սահմանակից եգիպտոսի * : Իսկ ոքն աթանաս յերկդ գիրս ջատադովուէ ասէ , թէ մարէոսիս է մի 'ի վիճակաց անտի աղեքսանդրիոյ . ուստի և մասն եգիպտոսի : Բայց ո՞ հարէ մեզ հաւաստել , թէ ոքն աթանաս տեղեկագոյն էր Տադրուէ , ք զպլննիոս . վայ լմ հնոց մնայանորոշ արեւմտեան սահմանն եգիպտոսի : Եւրյնոյս և արեւելեան սահմանք չեն ինչ նոճազ անստոյգ : Բմանք իստոնեն 'ի նմ և ըզքզքս ինչ պաղեստինոյ , այլք 'ի բաց թողուն լմ այլևայլ Ժմից , յորս է զն՝ չարձակեցաւ . և է զն՝ նոճազեցաւ տիրապետութի թիւորացն եգիպտոսի : Իսկ հարաւային սահմանք նր առաւել որոշ էին և հաւաստի . զի սիւնէ քզք որ 'ի մերում անաշէլի սուհէն դրի , որ էր չէ արեւագարձիւ խեցեհանի՝ աւարտէր զսահման նր 'ի հարաւոյ . ոմ և եղևիտն ալնա , և փիղէ . կր հաստատեն տակիաոս . և աւաւել ք զնման զուկանոս . որ զնուպիացիս կոչէ արաբացիս . ոմ և պլննիոս . յորմէ երևի թէ նուպիացիք յարաբացւոց իջանեն , թէպէտ և 'ի մասին եթովպիոյ բնակին . յորմէ կոչեցան և եթովպացիք : Այլ թողել զայս դժուարալոյծ խնդիր նախնեաց՝

որ չէ այնչափ ինչ կարևոր, մատիցուք 'ի նշանակել
զայժմեան սահմանս եգիպտոսի, որք յայտնի են և
որոշ. զի 'ի հարաւոյ' ունի իւր սահման զուպիա
առ արեւադարձիւ խեցգետանի. 'ի հիւսիսոյ' զմիջ
երկրական ծովն 'ի պաղեստինոյ մինչև ցանապատն
պարբայի. յարեւելից՝ զծովն կարմիր, և զպարտնոցն
սոճէիւայ ուղղագիծ մինչև 'ի ծովն միջերկրական.
Իսկ յարեւմաից՝ ունի զգօտի լերանց՝ որք Թոճի Թէ
են նախնի փոքր կառաւածութեան լերինք. որով
բաժանի 'ի լիբիոյ, կամ յանապատէն պարբայի:

Է = Տարածութիւն և Թիւ Բնակեաց Եգիպտոսի:

Եգիպտոս լը լայնուէ չէ այնչափ ինչ լարձակ.
զի առ միջերկրական ծովուն տարածի իբրև
150 մղոնաւ և եթ. բայց լը երկայնուէ տարածել է
յոյժ. զի ձգի լը 9 աստիճանօք 'ի միջերկրական
ծովէ մինչև ցթֆրուին տունկոյայ. վն տարածուէ
նր 'ի հիւսիսոյ լը հարաւ առաւել է ք 2600 մղոն.
ուր ցր 'ի հրէակողմն առ սակաւ սակաւ անձկանայ, և
ձեւացուցանէ զտեսակ իմն եռանկեան, որոյ ստորին
խորիսխ է 'ի ծովակողմն. բայց զեռանկիւնք չէ պարտ
աստէն ճշգիւ առնուլ, վն զի ոչ ուրեք ուղղանկիւն
աւարտի. զի յանձկագոյն ծայրս իւր ուրեք 90, և
ուրեք 75, կմ հոճաղ ևս տարածի: Եւ չէ իսկ
ճշմարիտ այն, զոր յաւելու մարդկնիէն, Թէ յայն
սակս յոյնք զհամօրէն եգիպտոս մինչև ցնուպիտ Տեւ
դա կոչեցին. քզի տէլդա անունէնին միայն զստորին
մասն եգիպտոսի, որ է կղզի եռանկիւնի պարփակել
լը մէջ երկուց գլխաւոր առաջիցն նեղոսի, և միջ
երկրական ծովուն. ող ստորեւ ունիմք նշանակել:
Իսկ վն բազմամարդուէ նր, գրեն նախնի Յագիլք,
Թէ 'ի նախնումն 'ի Ժմի թարգաւած և ծուգլեալ
վիճակի իւրոյ՝ ունէր 20 հազար քղքս, և դեօղս
թլմն, և 28 կմ լը ոմանց 32 միլիոն բնակիչս. որ
ապագէն դժուարահաւատալի իմն երևի, բայց ոչ
գլխովին անկարելի. վն զի եթէ յերկրին աւետեաց՝
կմ 'ի պաղեստին, որ հազիւ հասանէ ցեթնեբորդ
մասն տարածուէ եգիպտոսի, 'ի Ժմկս մովսէսի էին
քղքք իբր 700, որք յանունէ յիշատակին 'ի գիրս
յեսուայ. Թող զաւանս, և զէնս, զինչ զարմանք
են և յեգիպտոս այնչափ քղքց գտանիլ. մէնդ զի
նախնի Յագիլք քղքս կոչեն ոչ միայն զմեծամեծս,
զբազմամարդս, այլև զնոճաղունս, և զմարդիւոյս,

զորս մեք այժմ աւանս, և չէնս կոչեմք : Նոյնպէս և 'ի Թիւն բնակչաց Թերեւս ոմանց երեւեացի չափազանցուի . բայց Թէ զմաւ ածցուք զբազմապատիկ մեծադործ հրաշակաւոյց վաղնջական շինուածս նր, զլեւնածեւ մեծամեծ բրդունս, զհոյակապ մեհեանս, զստորերկրեայ ջրմուղս, զբարաշէն կամուրջս, և զայլ սոցին նման զնոն հրաշալի շինուածս, որոց աւերակք իսկ զարմացուցանեն զտեսողս, ստիպմբ Թէ ոչ նոյնչափ, գէթ սակաւ նուազ բնակիչս գնեւ յեգիպտոս . քղի իբր անհարին Թուի Թէ սակաւաթիւ ժղլրդ կարիցէ զմաւ ածել, Թող Թէ ձեռնարկանեւ յայնպիսի շինուածս, և 'ի գլուխ տանիլ : Այլ չէ պարտ զնախնի բարեկիր վիճակ նր լէ այժմեան տառապելի վիճակի համեմատել . զի այժմ բոլոր տեղիք նր անդործ կան ծխան և անբնակ . որք Թէ լինէին այնպէս չէն և մարդաշատ, ունէ 'ի բեշտայ և 'ի տիմիտայ մինչև ցեգիպտոս քղք, յայտ է Թէ և այժմ Թիւ բնակչաց նր հասանէր գրեթէ 920 միլիոն . ապա զինչ զարմանք են 28 միլիոն բնակիչս ունեւ եգիպտոսի՝ յորժամ ամ կողմանք նր բարեւնէն էին և լի բնակչոք :

Իսկ այժմ յայտնի է, Թէ ուն քղքք նր՝ նոյնպէս և բնակիչք աւ համեմատուի աւաջնոց, սակաւ են . զի ուն կարծեմ հաշիւ 10 քղքք գտանին 'ի համօրէն եգիպտոս . և այնք լի մեծի մասին անուրբք և անպարկապք . բայց դեռք բոլոր են, զորոց Թիւ 60 . 70 հաշիւ տեսն լինել . այլ հանդերձ քղքք և աւանօք հասուցանեն 9 100000 . իսկ զԹիւս համօրէն բնակչաց նր ոմանք հասուցանեն 95 միլիոն . այլք յետադայք 93 միլիոն : Այլ այս ամ հաշիւք են լոկ դուշակուիք . վն զի չիք անդ փոյթ առ այսպիսի հաշիւս, և զի գոհարին ևս է զբնակիչս եգիպտոսի գէթ վերիվերոյ լէ Թիւ արկանել . վն զի արաբացիք՝ որք են երեւելի մասն եգիպտոսի, ցրիւ բնակին լէ բովանդակ եգիպտոս . Թող զայնոսիկ, որք են 'ի քղքս և 'ի չէնս :

Դ. Երեւելի գեպ եգիպտոսի :

Եւրոս . 'ի նախնու մն զնոն անուամբք անուանել . զորս ստորեւ ունիմք նշանակել . տաճկերէն Միւս աւայոս . կմ 'Նիւ Միւպարէս, և կմ 'Նիւ : Եւ մի 'ի հաշակաւոր գետոց Յի . մեծ բազմարդիւն և շահեկան . զորմէ Թէ չիցէ անգէսը ասել, կախել կայ կեանք

կեանք համօրէն եգիպտոսի՝ որ զայս մի միայն գետ
ունի : Ար քի վերագոյնդ նշանակեցաք , եւանէ 'ի
հապէշատանայ . և բազմադատյա ընթացիւք 'ի հա-
րաւոյ չէ հիւսիս հոսէլ , անցանէ չէ նուպիս . այլ
մինչև իցէ մոտէլ յեգիպտոս , չէ եօթն բարձրաբերձ
կարկաջահոս սահանս գահավէժ իջանէ . յորոց վեր-
ջինն՝ որ է առ սահմանօք եգիպտոսի մերձ յասուան ,
կիմ 'ի սիէնէ քղք , մեծ է քան զայլս . ուր նեղոս
անհարկին բռնութիւն սահեալ իջանէ 'ի զննն ժայռից
իբքն 'ի 200 ոտնաչափ բարձրուէ . յորոց մինն գե-
ղեցիկ է յոյժ և զոճարձալի , զի ջուրն յիջանէլ իւր-
ում ձեացուցանէ կամար իբրև 30 ոտնաչափ լայն-
ութիւն . չէ որով մարթ է անցանէլ անթաց ամենեկին :
Երևի թէ այս ակղի լեալ իցէ երբեմն ակղի զոճար-
ձուէ և զբօսանաց նախնի եգիպտացւոց . զի կան
անդ մնացորդք ամրոցակերպ շինուածոյ . և զննն
խորշք 'ի նմ , յորս երևի՝ թէ արկանէին անկողինս
առ 'ի հանգչիլ . այլև բիւժ փապարք և խուռք ,
որք հանեն 'ի դետնափոր այրս . այլ այժմ չէ հնար
մտանէլ 'ի նմ , զի լի են ջրով .

Չինի այսր քարավազի չունէլով նեղոսի այլևս խա-
փանս , անարգել խալայ 'ի հարաւոյ չէ հիւսիս չէ
մէջ լերանց , որք աստի և անախ ձգեալ տարածին
առ նովաւ . արևելեան լերինք գնան չէ նմս մինչև
'ի ծովն միջերկրական . բայց արևմտեանքն միայն
մինչև ցեգիպտոս քղք . և այնուհետև սկսանի դաշտ
լայնածաւալ մինչև 'ի ծովն : Միով աւուրբ հետի
յեգիպտոս քղքէ չէ հիւսիս բաժանի յերկուս ա-
ռաջս . մինն ուղի յաղէքսանդրիա , կիմ լաւ և ստեղ
'ի բէշիս . իսկ երկրորդն 'ի Խիմիադ , և ձեացուցանեն
զհաշակաւոր եռանկիւնի կղզին 'ի յուհաց Տէւթա
կոչեցէլ 'ի ձեոյ Տէւթայ գոյ իւրեանց : Առաջք կիմ
բազուկն որ գնայ 'ի բէշիս , մտանէ 'ի ծովն միջեր-
կրական չէ երկու բերանս . յորոց մինն գործէ զնա-
ւահանդիսան տպուքիրայ , իսկ միւսն ընթանայ
յարևելեան կողմն բէշիտայ . և գործէ զայլ իմն
փոքրիկ բերան , չէ որ մտանէ 'ի ծովն մերձ առ նախ-
նի լիկոպոլիս քղք : Այնպէս և առաջք կիմ բազուկն
տիմիադայ հասէլ 'ի հանսուրայ՝ անջատի յերկուս
առաջս . որք գործեն զայլ երկու բերանս . բայց
մինչև է հասէլ 'ի Խիմիադ , դրձ բաժանի , և միւս
ևս բերան գործէ : Այլ նմ բերանք նեղոսի մեծա-
մեծք և մանուկք՝ հինգ են միայն , և ոչ բիւժ . ուր
է տեսանէլ յ'Յայոյոյս ինչ . որք և զիրամս՝ զորս
հա

հատին մարդիկ յոռութեամբ դաշտաց, յառատանալ
 ջուրց նեղոսի, իբրեւ մի մի բնական առաջս կմբա-
 ղուկս դնեն :

Քանզի ջուրք նեղոսի յիւրաքանչիւր ամի կանոնաւոր
 պարբերութեամբ տառապանան սկսեալ 'ի մայիսէ մինչև
 ցսեպտ' այսպիսի իմն սքանչելի կարգաւ . զի մինչև
 ցկէսն այնր միջոցի ժմկի ջուրք նր աճեն ցերիս . կմ
 ցչորս մասնաջափս . իսկ 'ի յետագայ կէսն ցութն
 և ցինն . և ապա նովին կարգաւ անդրէն զիջանին :
 Նախնիք անհնարինս տառապէին 'ի մեկնել զայսպէս
 փոխուիս նեղոսի . զոր լը իւրեանց սովորուէ գեր-
 բնական պատճառի ընծայէին . բայց յետոյ տեսաւ
 յայտնապէս , զի էր լոկ բնական դործ . որ լինի յամ
 գետս , որոց ակն է լը մէջ արևուդարձից . զի 'ի կա-
 նոնաւոր անձրեաց' որք յամիսս երիս գրեթէ ան-
 լը հատ տեղան անդ , առատացեալ ջուրց նց' ողողեն
 զդաշտս լը որս անցանեն , մինչև իցեն հասեալ 'ի
 ծովն . և այս յայտ է 'ի գանգէս գետն արևելեան
 հնդկայ , և յայլ գետս դունդինայ , և սեամայ :
 ապա 'ի ցամաքիլ ջուրց , թողուն յերեսս դաշտաց
 այսպիսի գետք զսեղմն պարարտ . որով իբր աղբով
 սպարարտացել դաշտաց' լինին արգաւանդ և առա-
 տաբեր յոյժ . և թեպէտ ջուրք նց միշտ տղմախառն
 են և սղտոր , սակայն յորժամ լցել յանօթս կմ 'ի
 գութս' թողուն 'ի մաքրել և 'ի զտիլ , լինին թեթեւ
 և առողջարար ոչինչ լը հատ 'ի ջուրց աղբերաց , և
 յինքնաբուղիս ջրհորոց . ոյ յայտ է 'ի ջուրն նեղոսի .
 որոյ յառատանալն և 'ի մասնելն յեգիպտոս քղք :
 ջրկիրք ընուն զնմ գութս և զժրհորս քղքէն 'ի պէտս
 բնակաց վմ բոլոր տարւոյն . որոյ 'ի զտիլն լինի
 բարեհամ և առողջ . բնմք 'ի կողմանս եգիպտոսի
 յորժամ ընուն 'ի կարաս , զբերան կարասին ցոր
 վայր ամբարձեալ կայ ջուրն 'ի ներքուստ , օժանեն
 լեղի նշով , որով հիւթ լեղի նշոյն սփռի 'ի ջուրն .
 և ապա փայտիւ խառնել զնմ ջուրն . 'ի հանգարտիլ
 շորժման տիղմ թանձր զնոտանի 'ի յատակ կարասին .
 և ջուրն մնայ թեթեւ և պատուական . թէպէտ գոյն
 նր ոչ լինի պոյծառ :

Նախնի եգիպտացիք տեսել է թէ յառատանալն նե-
 ղոսի , ջուր նր զեղեալ արտաքս 'ի ձորոփորոյն' փոքր
 տարածութեամբ և և թ ծաւալի 'ի վր երկրի , զի ինքնին
 բացել իւր ձոր լը չափու յորդուէ ջուրցն , արա-
 դահոս ընթացիւք գնայ անկանի 'ի ծովն , խոր
 հուրդ կալան թումբս կառուցանել առ նովաւ , և
 անձ

անձկացուցանել զճորտփոր նր . ոմ զի միշտ ը նոյն շաւիղ հասեսցի . և փխկ արտաքս զեղանելոյ , 'ի նոյն կողարափակ վայրի գիղացե՛լ բարձրացի : Եւ 'ի վր թմբիցն շինեցին քղբս և գեօղս . յորոց իւրաքանչիւրն ունէր իւր սեփական խրամ հատեալ . ը որ 'ի բարձրանալ նեղոսի՝ ջուրք նր հասեալ ողորտնէին զմեծագոյն տարածութի երկրի . քան որչափ ուռոգանէր , յորժամ շունէր թումբս բարձրացեալ աստի և անտի : Սովին ճարտարահնար արուեստիւ համարէն ժղջրք եգիպտոսի ուռոգանէին զկալունածս խցրեանց : Յայսմ ջրարաշխուէ արուեստի ճարտարութի նախնի եգիպտացւոց եհաս գրեթէ 'ի ծայր կատարելուէ . այս եղանակ ուռոգման կայ և այժմ . այլ առ արիւտուէ՝ և առ հեղգուէ բնակչաց՝ բլմ խրամք լցան . որով և կորնչի վայրապար բազմաբեղուն արգիւնք այնչափ դաշտաց՝ որք 'ի հնումն հռչակաւոր էին 'ի բերս :

Յառատանալ ջուրց նեղոսի՝ և 'ի հասանել 'ի սահմանաւոր ինչ չափ բարձրուէ , ցնծութ մեծ առնեն բնակիչք եգիպտոսի . այլ առաւել յաւուր՝ յորում հատանին թումբք նր . և յիրաւի , զի անտի կախե՛լ կայ պաղաքերութի երկրինց : 'Ի յունիսի 28 սովորաբար հրատարակի ը գաւառն ողջոյն չափ աճման գետոյն՝ զոր բլմ խնամով գիտեն զօրհանապաղ . քղե է լիճ մի յեգիպտոս քղբի առաջն գղեկի կուսակալ իշխանին կմ փաշային , կառուցելոյ 'ի կղզի ինչ հանդէպ հին եգիպտոսի կմ մեմփեայ՝ ը որ անցանէ նեղոս , ածել անդր ը խրամ մի գործեալ 'ի մարդկանէ . և 'ի լճի անդ կայ շինունծ կամարալ կտպ հաստատել 'ի վր սեանց . և 'ի միջի սպիտակ կճեայ սիւն , կմ մահարձան ութանկիւնի . որ 'ի ձեռն նշանաց բաժանեալ է 'ի իբ մասունս . յորոց առաջին մասն դրձ բաժանի 'ի իբ բոյթս : Եւ անդ կարգե՛լ կան գէտք , 'ի գիտել յամում աւուր զաճումն գետոյն . որք և օրնօրէ ազդ առնեն փաշային . և նա 'ի ձեռն մունետկաց ասյ հրատարակել ը քղբն ողջոյն , և անտի ը բոլոր գաւառն :

Յորժամ հասանէ ջուրն առ սահմանե՛լ բարձրուն , որ սովորաբար լինի 'ի 2 կմ 3 օգոստոսի , հրաման ելանէ հատանել զթումբս . և յայնժամ փաշայն հեծել յերկար , և ը նմ պէյք և բազմութի զօրաց՝ և յոգնախուռն ժղջրք՝ մեծահանդէս շքով գնան և բանան զգետն . ածել զջուրն ը խրամս նախ 'ի քղբն 'ի լիուլ զգութս նր 'ի պէտս բնակչաց : Յայնժամ

Ժղիւղէն առհնրկ ձայն բարձել աղաղակէն ցնծութեւն ուրախութեւն. սփռեն դրամն, և ի պատուհանից տանց արկանեն հաց ի խրամն, ք որս անցանեն ջուրք նեղասի. և ի հառարակ Ժղիւղէնէ անտի կէս մի նաւակօք, և կէս մի առանց նաւակաց զեղել ի գետն և ի խրամն՝ յաժին յերեսս ջուրց բիւժ ուրախութեւն: Յետ այնորիկ սկսանին տօնք ցնծուէ. հրաւառուիք, և այլ պէտպէս հանգէպ ի նշան մեծի ուրախութեւն. զնոյն առնեն և յայլ քղքս եգիպտոսի. ք որս անցանէ նեղոս: Ապա ի ցամաքել ջուրց յերեսաց դաշտաց, Ժրաջան մշակք փութան արկանել զսերմն ի պարարտ և ի փափուկ յայն Էկող, զոր բարձեալ բերէ գետն, առանց հերկելոյ. այլ միայն ծածկէն զարկել սերմանիւ. կապեալ շինարարի փայտի ք ձի կի՞ ք էշ յաճեցուցանեն ի վի սերմանեաց, որոց գաւել այնպիսի պարարտ և արգաւանդ հող ի սուղ Ժմկի սկսանին բողբոջիլ և ուռնալ:

Ճանալ:

Այս գետ հռչակաւոր՝ Թէպէտ խոր է և լայն, և շատաջուր, այլ ոչ այնչափ որչափ համբարն հնէ. զի լայնութի ձորոփորոյն ասի՝ Թէ ոչ ուրեք անցանէ 600 ոտնաչափս. նաև ձուկն սակաւ ունի. որոյ պիտո՞ւ Թո՛ւր լինել մի՞ բաղմութի ծովային ձիոց և կոկորդիլոսաց, որք դտանին ի նեղոս, և ուտեն զձկունս նր. և երկդ՝ բարձրահոս սահանքնր. որք մեծապէս խափանեն զաճումն ձկանց. զի յայնչափ բարձրութեւն անկեալ, անհնար է չատակիլ նց:

Յայսմ քմէ զոր ցայտլայր ասացաք վն մասնաւոր յատկուէց, և վն այժմեան հանգամանաց նեղոսի, քաջայայտ երևի Թէ զիարդ զուրկ էին նախնիք ի ճգրիտ ծանօթութեւն այսր գետոյ, Յովսեփոս երբայեցի յայն միտս էր, Թէ նեղոս է գեհոն. մի ի չորից հռչակաւոր դետոց, զորոց ասեն սք դիրք ելանել յեղեմական դրախտէն. ուստի և զդրախտն դնէր յափրիկէ, և զակն նեղոսի ի նմ. ուղ և այժմ խփուիք այլև մահմէտականք բնակիչք եգիպտոսի. դուցէ և ոմանք յեւրոպացի մատենագրաց. որք աակաւին անսան այսպիսի հնացեալ ցնորից առասպելեաց: Նաև ի վն անուան նր լին համաձայն. զի զնիլն անուամբք կոչեցին զնա. ք Եգիպտոս. Ալիան. Սեբե. Փեհ. քն. Ալապապոս. Ալապաբոս ևն: Նախնի մատենագիրք հոմերոս, դիոգորոս սիկիլիացի, և այլ բիւք յայս կարծիս են, Թէ առաջին անուն այսր գետոյ՝ եգիպտոս կոչէր. և ասեն ք եսքիոսի, Թէ ի գետոյ

ան.

անտի կալաւ զանունն և աշխարհն . և թէ յետոյ
կոչեցաւ նեղոս յանունն թիբրի՝ որ թիբրեաց անդէն :
Պլլինիոս 'ի մէջ բերէ զկարծիս յուրաց արքային ամբ
րիկոյ . որ զակն նեղոսի դնէր 'ի մաւրիտանիա , և
ասէր թէ նեղոս յընթացս իւր 'ի բիշմ տեղիս երևէր ,
և դիժէ սուղանէր ը երկիր . ապա վերստին երևէլ
և շորունակել զքնացս իւր , մինչ ոչ ևս այնուհետև
անհետանալ՝ առնոյր զանունս 'Եֆթալ . իսկ յ'Յին
եթովպիայ կոչէր աստապոս . և թէ մերձ 'ի մերովէ
բոժանէր յերկու առաջս . յորոց աջակողմեանն կոչ
էր Ալսապատէս . իսկ ձախակողմեանն Ալսաբորէս .
և թէ նեղոս անունդ տոճե՛լ լինէր նմ' մերձ 'ի մե
րովէ :

Դիոնեսիոս բերիխեան ասէ թէ եթովպացիք կոչ
էին զնա Սիբի . զոր քալմէթ իբր հմուտ երրայական
բարբառոյ՝ համարի ելանել 'ի Սիւօ . կի՞մ Սիւօ
երրայական անոճանէ . որ առ նմ նշանակէ պղտոր .
և 'ի ժամանել ասէ 'ի սիէնէ , կի՞մ 'ի սուհէն , այն է՝
այժմեան ասոճան քղք , անդ սկսանէր կոչիլ նեղոս .
զոր նոյնպէս նա ինքն քալմէթ հանէ 'ի Նափալ բառէն
երրայեցւոց , որ նշանակէ գետ . կի՞մ ուղիս : Սակայն
այս ստուգարանուիք անհիմն երևին . վն զի անուան
սիրիս հեռի է 'ի սիրիսօր բառէդ . ուն և նախալ 'ի
նեղոս կի՞մ լո՛ւ նր' նիլու անոճանէ : Սերվիոս մեկնից
ստանաւորացն վերդիլիոսի 'ի մեկնելն զայս ոտա
նաւոր բան նր' , * Եւ զեգիպտոս՝ ըն դալարի , սեա
* գոյն հող՝ առնէ բերրի . * Ասէ , թէ նախնիք զնե
ղոս կոչէին Մեղս . որ 'ի բարբառ երրայեցւոց նը
շանակէ լի կի՞մ զեղուն . 'ի դէպ իսկ եկե՛լ նեղոսի
սակս յորդուէ ջուրց նր' . և սակս առատութեա գոր
ծելոյ զվայրս , զորս ոռոգանէ : Բանաստեղծք յու
նաց և լատինացւոց ուրեք ուրեք կոչէին զնա Ալսապ .
(արծոճի) . բայց ոչ տան զպիմճո ալիպիսի անուա
նակոչուէ : Այս գետ միշտ եղև առարկայ իսսից
մարդկան . և հետադատուէ երևելի իմաստասիրաց
յունաց և հռովմայեցւոց : Եգիպտացիք զածականն
ընծայէին նմ անոճանս . կոչելով զնա Փիլի . Ալի
տիւս . Հայր . Ալի . որում մարգարէութիւն իբ գրոց
բի՛ւմ ուրեք սպառնան զեղծութն , և զցամաքութի . և
զստապոսութն ձկանց նր' :

Բիշմ 'ի նախնի մեծամեծ դերահռչակ արանց մե
ծափափաք ցանկացան դտանել զակն նեղոսի : Կառ
բիւսէս ը երկար ժամովաճառ եղև . և արս բիւս
կորոյս զուր տարապարտուց 'ի խնդիր նր' : Մեծն
աղէք .

սպեքսանդր մակեդոնացի՝ ի հարցանել յպատգա-
մախօսն, կի՞նք բապինն դիտել ամմնայ, առաջին
հարցումն նր այս եղև. թե՞ ուր են ահաւիք նեղոսի.
և հասեալ ը զօրսն իւրում մերձ յակունա ինգոս
գետոյ հնդկաց, կարծելով թե՞ իցեն ահաւիք նե-
ղոսի, զոճարձացաւ յանձն իւր մեծամոյս, իբրև ը
գիւտ մեծ ինչ իրաց: Պտղոմէոս փիլղադեզիոս եմուտ
սլորդմաւ ի նուպիա և յեթովպիա, ունի զի անդիւշ
ը նեղոս, կարասցէ գտանել զծագումնն նր: Առ-
կանոս ի գիմաց կեսարոսին խօսելով, ասէ ոտա-
նաւոր բանիւ:

- Թե՞ իցէ ինձ յոյս հաւատալի.
- աեսանել զակըն նեղոսի,
- Թողից ըզդորձ բազմագիմի.
- քաղաքական պատերազմի:

Ներսն ի լուումն մոլեգնաւեց իւրոց առաքեաց ողջոյն
գունդս զօրաց ի գիւտ ահանց նեղոսի: Այլ այս
ամ ջանք ոչ ի դերև ելին. զի բնիկ ահաւիք նեղոսի
կային մնացին անծանօթ մինչև ցժէ դարն. յորում
հայրն սեպորոս փայխ լուսիտանայի յսեան գնացել
ի հապէշաստան ի քարոզուի, ի 1618 յապրիլի 21.
գոլով ի թիբրուէ՝ կի՞նք ի նահանգի կոյամայ, ը ինքնա-
կալին հաղէշից՝ որ անդ բանակեցուցել էր զօրս
իւր, ետես աչք զահունա նեղոսի. որք թ գրեւոյ
նր՝ են երկու բոլորածն ջրհորք մին ը արևելս,
իսկ միւսն ը արևմուտս իբրև քարընկէց մի հեռի
ի միմեանց. և միջին արամադիւծ նյ իբրև չորս
թղաչափ, ի վր լերին՝ որոյ գլուխ տափարակ է ը
նմանուէ լայնածաւալ դաշտի, և շրջապատել այլովք
բարձրաբերձ լերամբք, յարեմոտեան կողմն կոյամայ
մերձ ի սաղալայ գետն, ի վիճակին՝ զոր անկուս
կոչեն. կի՞նք երկիր անկուսաց, յանուն բնակչաց:
Բայց ջուրն ոչ եթէ ի բերանոյ անտի ջրհորոց բղխէ,
այլ սուղել ի վայր, ելանէ ի ստորստէ լերին. բնա-
կիւք տեղւոյն ասեն, թէ լեառն այն ողջոյն է իբր
շտեմարան իմն լի ջրով. զոր անբաւ արմատք ծառոց
ը միմեանս սլատատելոց պահեն հաստատուն. ուստի
և ի գլուխ անդ լերին առ հնրկ շարժի և գողաց
երկիրն ը ոտիւք:

Միւս ևս առարկայ վիճից և խնդրոց ի մէջ նախնի
և այժմեան իմաստասիրաց՝ է պատճառն կանոնաւոր
աճման նեղոսի: Դիտողորոս սիկիլիացի ղկնի ստո-
րագրելոյ զընթացս նեղոսի յեգիպտոս խօսի վն պատ-
ճառաց աճմանն նր. ուր և ի մէջ լերէ զկարծիս հա-

մօրէն մատենագրաց որ յառաջ քան զինքն : Թաղէս
միլեոսացի մի յեօթն իմաստասիրացն յունաց , ասէ՝
Թէ յայն սակս յորդեն և գիղանան ջուրք նեղոսի ,
վն զի հողմունք հիւսիսայինք՝ զորս յոյնք էթէսիէ
կոչեն , արգելուն զընթացս նր : Անաքսագորաս և
Եւրիպիդէս լուծման ձեանց ընծայեն : Դիմոկրա-
տէս լաւ ևս մերձի՝ ի բուն պնձուն . զի ասէ Թէ
էթէսիէ անոճանել հողմունք՝ բաղմօք յառաջ ք զա-
նումն նեղոսի սկսանին շնչել . որ է յայանի նշան ,
Թէ այն հողմունք վարեն ի լիւերինս եթովպէոյ , կմ
հապէշի զանհնարին յորդուն շոգեաց՝ որք անդ ՚ի
յորդ ՚ի մշտտուն անձրև լուծանին . յորմէ առաաա-
նան ջուրք նեղոսի : Գառն ևս ռմանք ՚ի նախնի ուն
և յայժմեան իմաստասիրաց , որք համարեցան՝ Թէ
ծովն ունի զհաղորդութի լ նեղոսի ստորերկրեաց
ճանապարհօք . ուստի և յալեկոծիլն ծովու ՚ի սառտ-
կաշունչ մրրկաց , յետկոյս վարէ զջուր նեղոսի , որով
և տայ նմ յորդիլ և գիղանալ : Ոմանք ևս կտրծե-
ցին , Թէ ցօղն՝ որ յնմ գիղերս յորդառաա իջանէ լ
համօրէն եգիպտոս , իցէ պնձա այսր պարբերական
և կանոնաւոր աճման նեղոսի : Այլ այս նմ զնչն
և օտարոտի կարծիք ունայնացան , զկնի ՚ի յայտ
գալոյ ճնմարիտ պատճառի պարբերական աճմանն
նեղոսի . որ այն ինքն է՝ կանոնաւոր անձրևն լ ա-
միսս հինգ սկսեալ յապրիլէ մինչև ՚ի սեպտեմբեր
յորդ և իբր անըհատ տեղացել յեթովպիա , և ՚ի
հապէշս՝ ուստի իջանէ նեղոս գետն . զոր կանխաւ
գրեաց և ստրաբոն , այլև ռնն աթանոս , և այլք :
Բերանք նեղոսի լ որս մասնէ ՚ի ծովն միջերկրա-
կան , կարի տարբեր էին ՚ի նոսինուսն լ թոճոյ և
լն անոճանց յայժմեան բերանոց նր : Գիողորոս սի-
կիլիացի գրէ՝ Թէ լ ինն բերանս մուանէր ՚ի ծովն ,
՚ի նոյն միտ է և ստրաբոն , և պոմպոնիոս մեկայն .
նոյնպս և պողոմէոս ինն բերանս թոճէ . այլ յետոյ
ասէ Թէ երկուքն սուտ են : Հերոդոտոս յնչ ք զնա
եօթն եեթ թոճեաց . այլ եգ. երկուս ևս սուտս .
որոց անոճանք էին այսոքիկ . Հերակլէան . Պելուս-
էան . Լէֆէնէան . Բալէիէան . Տանիգէան . Փափիգէան .
Մէնդէիէան : Իսկ երկու սուտ բերանք յաւելեալք
՚ի պողոմեայ՝ կոչին Դիւիլէան . և Պինէպիմէան :
Պլինիոս զհերակլէան բերանն կոչէ Ներակլէան . կմ
Նաւիլէան , իբրև նոյնանդանս . զի զնոյն քղք նշա-
նակեն . և մեկայ զփատնիտեան բերանն կոչէ Կան-
պէան : Գառնին և այլ տարբերութիւն զայսմանէ

առ նախնի Յադիրու : Իսկ այժմեան ճամարիտ բերանք նեղոտի՝ հինգ են, և ոչ աւելի : Երեք մեծամեծք, և երկու փոքունք : ուն և ի վեր անդր նա նակեցաք :

Է. Օր Եփեդրուի :

() Դ եգիպտոսի թէպոտ ուրեք ուրեք բարի է և առողջարար, բայց ըհանրապես խօսելով առ թագին է յոյժ, և ի մեծի մասին ծանր և լիառակար, մեղք օտարականաց : Քղի ի բնիմ տեղիս գուրով երկիրն ցած, ի նոռաղիլ ջուրցն նեղոտի, մնան ի նմ աղմալից ճահիճք : յորոց շնչին ժահահոտ և ձիւսարար շոգիք : Յամառան ի սկիզբն ապրիլի շնչեն անդ առապիսառն հողմունք, որք զմանրամաղ աւազս յօգս ամբարձեւ, ցնդեն ը նմ տեղիս : որոց մեծել և յաչս մարդկան, պատճառեն ի նմ ուռոյցս, և ցաւ սաստիկ : և երբեմն իսպառ կուրացուցանեն : զոր ոչ միայն օտարականք կրեն, այլ և բուն բնակք երկրին : և այս իսկ է պնձուն զի յաղեքսանդրիա, յեգիպտոս քղք, և ը նահանգն ողջոյն՝ բազմուի միականեաց դատնին : Յաճախ է անդ և ախոտ սրուշից : որ է ուռոյց իմն ոչ այնչափ վշտագնիչ, ք թէ ագեղացուցիչ : զոր առաւելապէս ախոտանան բնակիչք երկրին, ք օտարականք : Բաց յերկուց ախտից աստի՝ յաճախեն յեգիպտոս և ուռոյցք ամորձեաց և այլ զնչն ախտք ցաւագիլք պնձուեալք ի ջրոյ և յօգոյ երկրին : բայց գլուխ նմի է ժանտախտն մահաբեր : որ իբր թէ ներտարրացեալ է ը օգն եգիպտոսի : զորմէ ասեն թէ յնմ եօթն, կմ ութն, և կմ առ առաւել երկոտասան ամս իբր կանոնաւոր պարբերութեալ զօրանայ, և անտի ծաւալի յայլ շրջակայ Յս : բայց բնիմ անգամ զտեղի առնու անդէն ը սմն երկուս անըհաստ :

Սովորաբար ախտք զօրանան յեգիպտոս ի Ժմկն, յորժամ շնչեն պետեան, կմ տաղախառն հողմունք : զոր արաքացիք հզիկալ անոռանեն : որ է եղանակ յաւեա իմն վտանգաւոր : Այն հողմունք սկսանին շնչել յապրիլի, և տենն ը աւուրս 50 : որք ուն ի վերոյ յիշատակեցաք՝ բարձեալ բերեն ի շրջակայ անապատից մանրամաղ աւազս ի քղք անդր : որք ը մոտմեն ոչ միայն ի սկնեակս, այլ և յարկեղս, և յայլ նմ ամրափակ տեղիս : բայց յայնպիսի Ժմկս առաւելապէս տանջին տառապել ճնշհորդք : որոց եր

երբեմն և մահ հասանէ : Ասէն թէ 'ի կառիւ այնց
 մնաստարար հողմոց՝ դադարին և տխաք . և 'ի ժա-
 մանել եղանակին՝ յորում իջանեն ցողք , ժանտախտն
 ևս մեղմանայ . և ոչ ևս է այնուհետև վտանգաւոր :
 Այլք համարին թէ այսպիսի նոճազուիք ախտից
 դիպին , յորժամ նեղոս գեան սկսանի աճել : Եթէ
 արդարև ճմարիտ իցէ այս , կարի իրաւամբ բնա-
 կիւք նր այնպիսի տօն ցնծուէ կատարեն յառաատ-
 նալն նր . վս զի ոչ միայն լիուի հացի , և այլ նմ
 պիտոյից գուշակ է նց , այլև ազատուի 'ի գժնգակ
 ախտից անտի :

Է . Բեր + և Վաճառ + Եփեսոսի :

Բրգաւանդուի եգիպտոսի հռչակաւոր էր 'ի նախ-
 անումն . յորժամ ճարտարուի և ժրաջան աշխա-
 տասիրուի բնակչաց նր՝ զբազմարդիւն ջուրս նեղոսի
 'ի ձեռն բաղմապատիկ իրամոց և առուճաց՝ չ նա-
 հանգն ողջոյն բաշխէին , որով զեմ վայրս նր ար-
 դաւանդս և առատաբերս դործէին . ուստի և չկայր
 անդ ուրեք երկիր անդործ և անարդիւն : Զսոյն
 ակնարկէ և գովէստ մերս խոր . Թ . 62 . յառելն .
 • Մտաք յճն համբաւտենի յանչափից հրաժարել
 • 'ի ցրտոյ և 'ի տօթոյ , 'ի հեղեղաց և յերաշտից .
 • 'ի գեղեցկում մասին երկրի զդիրն ունելով . ամե-
 • նազան պտղովք առլցեալ . և անձեռագործ տա-
 • րսպել նեղոսիւ . որ ոչ պահպանուի միայն , այլ
 • և կերակուր նմ բաւական մատուցանել բնաւոր
 • եաց յինքենէ . և ուղեմամբ ար գոլ պատահեաց
 • չորուէ և խոնաւուց՝ առ երկրին դործաւորուի .
 • և զանեղս 'ի նմ դիւրածել . և գետոյն բերիւք
 • հանգիտակ կղզոյ առատագիւտս առնէ չուրջ
 • պարունակելով . և չեմ հոսելով տրոհմամբ եր-
 • կոտասանից վտակաց * : Իսկ այժմ թէպէտ չէ
 այնպիս ծաղկեալ և բարդաւաճ անդէն երկրագոր-
 ծուին ուր էր յառաջն , սակայն և այնպիս լիուի է
 անդ դրեթէ նմի , մենդ արմտեաց և պաղոց . զի
 ունի ցորեան առատ . մորացորեն այնչափ առատ
 մինչև 'ի նմէ առնուլ զանուն . զնիւն տեսակս որիւ
 զայ . յորս անուննի է որիզն՝ որ լինի 'ի շրջակայ
 վայրս մէնդէլէ կոչեցել գեղջն , սպիտակ իբրև ըղ-
 ձիւն , և համեղ և պատուական յոյժ . որ յանուն
 տեղոյն կոչի մէնդէլի որիւ . զոր մեծամեծք և եթ
 ուտեն , զի թանկագին վաճառի . լինի անդ և կար-

մրադոյն որից . այլև միջական 'ի մէջ կարմրոյ և սպիտակի . բայց ասեն' թէ զայս զանազանութի գու- նոց ոչ եթէ 'ի բնութս ունին , այլ 'ի յաւէտ և 'ի նսնազ ծեծելոյ և 'ի մաքրելոյ . զի որչափ առաւել մաքրի յարտաքին կեղեանաց , այնչափ առաւել սպի- տականայ ։

Ունի և գարի , կորեակ , սխեռն , ռստ , բակլայ , ուռն , և զայլ ամ տեսակս արմանաց առատ յոյժ . այլև արօտս խոտաւէտս 'ի դարման անամնոց , և ազ- ցի ազգի բանջարս պատուականս 'ի կերակուր . մեղ- րասլոս , այն է՝ ձմերուկ . և սեխ ընտիր և քաղցր իբրև զխորիսի մեղու . վարունկ , գդում , ապախլէ- ղիղ , կապար , եղէպն շաքարաբեր . այլ յաւէտ ք զո՞մ սոխ , և խստոր առատ և պատուական . զոր և յանապատի անդ յուշածէին որդիքն Նլի . ուղ և զմեղրապոս , և զսեխս ։

Նոյնիպս և ազգի ազգի պատուական պտուղս ծա- ւոց . զի խնձոր , լեւոն , կիտրոն , նարինջ , թուզ , նուռն , արմաւ , նուշ , ընկոյզ , կեռաս , ծիրան , դեղձ , հուհապ , և այլ զնչն պտուղս , որք անծանօթ են մեզ . ուղ և պտուղն անուանել թուզ ադամայ . այլև վուշ առատ յոյժ և պատուական , և պրտու . այն է՝ հասըր օթու առ նեղոս գետով . յորմէ նախնի երանելի միանձուհին Գիպոսսի դործէին սփրիթս , և զամբիւղս . ուղ և այժմ բնակիչք տեղւոյն զնոյն դործեն , Ունի և զնչն բոյսս 'ի պէտս գեղորէից . յորս երևելի է խլարչէմսէ , որ է ծառ . և պտուղնք եղեգնանման , երկայն իջրու 'ի չափ երկուց թղաց , կարծրակեղև և սևադոյն . և 'ի միջի- պարունակէ զսեաւ և զթանձրամած հիւթ քաղցրահամ 'ի խորշս խորշս մաշկառեստի , այլ կարծր անջրպետիք բա- ժանել . յիւրաքանչիւր խորշս ունեւով և կորիզս , և այն հիւթ է պատուական գեղ լուծողական և զո- վացուցիչ օգտակար յոյժ ։

Այս նահանգ , մենդ լը ստորին մասին իւրոյ առ- րէշիտ քղքաւ , ուր առաւել արդաւանդ է , 'ի նախ- նումն էր շաւմարան հոովմայ , ուղ և 'ի վեր անդր նշանակեցաք աւել 'ի պոշարայ . իսկ այժմ՝ է կոս- տանդնուպօլսոյ , և այլոյ քղքաց , մենդ օսմանեան արուէ . ուր բարձեալ սանին ցորեան , որից , և այլ զնչն արմախ , այլև վուշ . ուղ ուրեք ուրեք և յեւ- րոպիա . մենդ 'ի գաղղիս ։ Ունի և ազգի ազգի ա- նասունս ընտանիս , և վայրենիս . զի երիվարս ըն- տիրս . որք չեն ինչ ըհատ յարաբացի երիվարաց . ուղտ ։

ուղտ . և ուղտերամահ , կի՞ տաճիկ ուղտ . տճ . հէ-
 ճին աէվէսի կոչեցեւ . բարեգիր մարմնով , սպիտա-
 կապոյն նրբամորթ , գեղեցկասրունք , արագընթաց
 որուն ոչ կարէ հաւասարիլ երիվար . և ցաւուրսե-
 րիս կարէ տոկալ անսոճող : Ջայս ազգ ուղտու
 բնութիւնը 'ի գործ ածեն յեղիպտոս սակս լինելոյ երկ-
 րին հարթածաւալ , ը որ կարէ անարգել ընթա-
 նալ : Աւելի և արջառ , գոմէշ , այծ , և ուխար , և էշ
 ընտիր՝ գեղեցիկ և թեթեւընթաց . յորոց ոմանք
 վաճառին մինչև 300 . և 400 դնչի . այլև վայրենի
 գազանս . իբրեւնի , ինձ , տուրծ , ևն . թռչունս
 բազմատեսակս , ընտանիս և վայրենիս . իբր ընտա-
 նի հաւ , սաղ , բաղ , հնգկահաւ , սիրամարդ , այն
 է՝ թաւուղղուշի . բաղէ , որի , արծոճի , հաւալունս ,
 արսին , հաւասիլ , անգղ , և տեսակ մի հաւու՝ զոր
 փարաւոնեան հաւ կոչեն . ջայլամն , տճ . աէվէ զու-
 շի , որ է մեծ յաղթանգամ՝ միջին 'ի մէջ օդաթռիչ
 թռչնոց , և գետնադնայ կենդանեաց . զի թեք նր
 շեն բաւական 'ի թռիչս , բայց մեծամասն օդենն նմ
 յընթանալ որ ոստոսակով ընթանայ , և ասի թէ
 արաբացիք 'ի գործ ածեն զնո՞ երբեմն փխի իշոյ կի՞
 ձիոյ նստելով 'ի վր . զձուս իւր դնէ յաւազուստ ,
 ուր ջերմութիւն արեգական ելանեն ձագք . զի ինքն
 ոչ նստի թուխս 'ի վր նոյ :

Յառաջանալն նեղոսի իջանէ յեղիպտոս 'ի նուսիայ ,
 և յեթովպիոյ կի՞ 'ի հապէշէ ազգ մի մանր թռչնոյ
 երամովին . որք փետեղ՝ չեն մեծ ք զհաս բակկայի
 մեծի . այլ սլարարս են յոյժ՝ և համեղաճաշակ կե-
 րակուր եւրոպացւոց , սրբ գոտանին յեղիպտոս :
 Գոյ անդ և այլ տեսակ թռչնոյ՝ քարադր կոչեցեւ .
 որոյ կառուց և սրունք նման են արագիւն . և կերա-
 կուր նր մարախ , և կողինջ , այն է՝ սիւմիւքլիւ պէ-
 ճէկ . և դեռուն , բայց մենդ գորտն , և տեսակ մի
 թեւաւոր օձի , զոր հողմն հարաւային 'ի լիբիոյ բար-
 ձեալ բերէ յեղիպտոս . ուստի և ազգմամբ բնուե-
 ցիտելով նոյ զԺմկ այնր անորժական որսոյ , դնան
 և սորսեն սա սահմանօք Սին : Այս տեսակ թռչ-
 նոյ սեփական եղիպտոսի , կարի երախտաւոր է նմ .
 վն զի 'ի ցամաքիլ ջուրց յերեսաց դաշտոց նր , ան-
 բաւ բազմուի գորտանց , և այլոց պէսպէս դեռնոց
 մեան 'ի նոյ . զորս եթէ սք ոչ սպառեին ուտելով ,
 տապաքէն անհնարին տաւաղանս հասուցանէին բը-
 նակցաց , և տապականաւ արաորէիոյ նոյ : Իւր ահա
 վասն սոյսպիսի երախտաց արժանացան 'ի նախնի

եգիպտացւոց դասիլ 'ի կարգս Եծոց իւրեանց :
 Գտանին յեգիպտոս և զնձն նորանչան կենդանիք .
 ունի գետնառիւծ . որ ձեռով մարմնոյն նման է մողէ-
 րի . երկայնուի նր 'ի գլխոյ մինչև ցծայր տտանն' ե-
 իբրև երկու քիւ . գոյն նր կանաչ , այլ խայտախա-
 բիւ և փայլուն յոյժ . յորում իբրև 'ի հայելոյ ե-
 րևին մերձակայ առարկայք . որ ունի թուր 'պոռճոս
 ետ ասել ոմանց վն այսր կենդանւոյ , եթէ լը տեղ-
 ւոյ և լը գունոյ իրաց առ որովք գտանի' փոփոխե-
 զգոյն իւր : Նախնիք համարէին' թէ յոգոյ սնունդ
 առնու . այլ փորձիւ տեսաւ , զի կերակրի ճանճիւք ,
 և մեծղամբք , զորս որսոյ լեզուաւ իւրով . զի ձգէ
 արտաքս զիւղուն' որ է երկայն , և 'ի ժողովիլ 'ի վր'
 նր ճանճից և մեծղաց , անդրէն ամփոփէ 'ի բերանն
 և ուտէ : Ոմանք կաշեաւ 'ի կենդանեաց աստի , ե-
 գին յարկել , կամեցել զփորձ առնուլ թէ արդեօք
 մնասցէ կենդանի առանց կերակրոյ . բայց տեսին ,
 զի թէպէտ աւուրս ինչ մնաց կենդանի , այլ յետոյ
 սատակեցաւ :

Հիշոս . է կենդանի մկնաչափ' անհնարին թշնամի
 կոկորդիլոսի , որ մտել յորովայն նր ուտէ զփորո-
 տիս , որով և սպանանէ զնա . և ապա լը երաստանն
 արտաքս ելանէ : Այլ ոմանք զայս դործ հիշոսի
 երկրայական համարին , ունի և զչափ մեծուի նր , և
 զայլ յատկուիս . և ասեն թէ բնիկ հիշոս կոչեցել
 կենդանին' է 'ի չափ կատուի . մորթ նր խայտա-
 բղէտ . ունելով 'ի վր գեղին սպիտակ և մոխրագոյն
 խայտս . գլուխն լը իրաց ինչ բերէ զնմանուի խո-
 զի . ականջն կարճ . թաթք ոտիցն սեաւ . և ձեռն
 թաւ լը աղուիս . իսկ կերակուր նր է մողէս ,
 օձ , գետնառիւծ , և այլ զնձն զեռունք :

Կոկորդիլոս , զոր 'ի մերս բարբառ կոչուի ախուռն .
 է գազան երկակենցաղ դժնեայ և ահագնատեսիլ
 նմանեալ մողեսի . զի ունի զտրս կարճ ոտս . ար-
 տագրի 'ի ձուոյ իբրև զօձս . և ասի' թէ առէ մին-
 չև ցվախճան կենաց իւրոյ . ուստի և գտանին 'ի
 նո երբեմն մեծամեծք յոյժ . որք լը երկայնուի հա-
 սանեն 'ի 20 ոտնաչափ և առաւել . և զողջոյն իսկ
 մարդ կլանեն : Մորթ նորա կարծր է և անթա-
 փանցելի 'ի զինուց , գլուխն տափարակ , ցռուկն
 կամ բերանն երկայն և լայնաբաց , և զի սայրասուր
 ժանեօք . ոչք նորա մեծ են և ահարկու : 'ի ջուրս
 թեթեւ չարժի և լողայ արագութեամբ յոր կողմն
 և կամիցի . այլ ոչ նոյնպս 'ի ցամաքի . ուր թէպէտ

Եւ ուղիղ արագ ընթանայ, այլ առ երկայնութեւ և ծանրուեւ մարմնոյն բիւմ գժոճարուք դառնայ յայս կոյս կիմ յայնկոյս . որով և դիւրաւ զերծանին որպէս 'ի ժանեաց նր : Սովոր է դարանիլ յեղեգնուս և 'ի մացառախիտ տեղիս առ գետովք , և առ ջրալից խրամովք . և 'ի գալ կենդանեաց ըմպել ջուր 'ի գետոյ , յարձակի 'ի վր նց' և կալէլ պատառէ . կիմ ուջոյն կլանէ զնս . և զի մորթ նր նման է յոյժ բնոյ տրմաւենւոյ , բիւմ անդամ և մարգիկ իսկ խաբին . և անկանին 'ի վտանգ կորստեսն : Սովորական և գիւրագոյն եղանակ որով որսան զնա , է այս . զի բանան գութս խորինս առ գետով . զոր 'ի յորդիլն գետոյն ծածկեն . և յորժամ մտանէ 'ի նս կոկորդիլոսն , թողուն զնա անդ ի բիւմ աւուրս անկերաւ կուր . մինչև առ սաստկութեւ սովուն տկարասցի . ապա կապեն հաստատուն առատանաւ , և հանեն արտաքս . և շրջեցուցանեն 'ի քղքէ 'ի քղք իբրեւ ըզնորատեսիլ իմն գազան . յետոյ ոմանց 'ի տիկ հանել զմորթ նր . յարդ շնուն 'ի նմ 'ի պահել :

Չի ծովային . է կենդանի երկակենցաղ քառոտանի գտել առ նեղոսիւ . յաղթանդամ և մեծ 'ի չափ դամշոյ . այլ գլուխ նր մեծագոյն է , և բերէ զնմանութեւ զլիւս ձիոյ . մորթն գեղնագոյն է և թանձր յոյժ . ի սր և ոչ գնտակք հրաղինաց ի մտանեն . աչք և ականջք նր փոքր են . ունչքն թանձր և լայնաբաց . սրունքն ստուճարք և բոլորակք . և ձեռն նման ձեռնոյ փղի . 'ի ստորին ծամելիս՝ ունի չորս առամունս երկայնս իբրեւ կէս ռանաչափ . յորոց երկուքն թեքեալ են , և ստուճար իւ եղջերեղին . իսկ երկուքն ուղիղ և երկայն : Այս կենդանի չէ սյնափ յաճախ յեգիպտոս , ուղ և յայլ տեղիս . զոր հաղին երբեք գիպի տեսանել ումեք , թող թէ որսալ : Բիւմք 'ի նախնեաց համարէին՝ թէ դասնի յեգիպտոս և բաւիլիսկոս , կիմ արքայիկ օձ . զորմէ ասէին թէ լոկ հայեցիւք սղանանէ զմարդ . այլ այս զրոյցք են 'ի սակի այլոց բաղնապատիկ առասպելաց ստայօգելոց 'ի նախնի բանաստեղծից , 'ի զարմացումն , և 'ի ճարակ ի վայրաքննին մտաց : Քանզի չիք այսպիսի կենդանի ոչ յեգիպտոս , և ոչ այլուրեք Յի : Այս գասնի անդ տեսակ մի չարածոյն օձի , որ կոչի խարամանի . որ 'ի խայթել իւրում , թէ ոչ առժաւ մոյն , սակայն փութով և անվրէպ սղանանէ :

Յարսմ վայրի 'ի գեպ հասարիմ նշանակել և զեղանակ , որով սովոր են եգիպտացիք հանել ձադո 'ի

ձուռոց հաւուց : Ընեն փուռն , կի՞ թոնիր 'ի տոռ
 րին կողմն բողորաձե . և 'ի յատակ նր դենն վուշ
 և խոշոր բամբակ վն 'ի նմ զեռեղելոյ զձուռ . և ա
 ռեալ ջերաջերմ մոխիր քակորոյ եզին՝ ուղտու՝ և
 իշոյ՝ դենն 'ի բերան փաան , որ պոճոնէ 'ի նմ զբա
 րեխառն ջերմութի . զոր յամ՝ օր փոխեն մինչև ցա
 ւուրս տաան . ապա դենն զձուռ երբեմն մինչև ցու
 թըն և ցինն հաղաբ 'ի միում փաան . և զինի ութ
 աւուրոց ընտրեն զլաւս յանսիրտանեաց , կալնչ հաւ
 դէպ վուռնչ ճրապի . և զընտիրսն անգրէն դենն 'ի
 փուռն . և բարձեչ 'ի բաց զջերմ մոխիր , ամբախից
 սինգեն զբերան փաանն . զինի սակաւ աւուրոց ելա
 նեն ձագքն , զորս բիւժ խնամով դարմանեն . 'ի սիղ
 րան անդ ալիւր որիզոյ տալով ճոցա 'ի կերակուր .
 մինչև ինքնին սկսանիցին ուաել հաստ : Ամ որ կամի՝
 տանի 'ի փուռն զձուռ , և չափով տայ ան փաան .
 որ նովին չափով անգրէն դարձուցանէ նմ զձագս
 առանց այլ ինչ դաշնադրուէ և տակարկուէ : Ահա
 այս է պոճոնն այնչափ յաճախուէ ընտանի հաւուց
 յեղիպտոս . բայց ասի՝ թէ միս նյ չէ այնոյս հա
 մեղ , ոն հաւուց մերոց :

Վաճառականութիւն եգիպտոսի ծաղիկնչ է և բարգա
 շաճ . վն զի գրեթէ յամ՝ թորուէց եւրոպիոյ յաճա
 փեննուաք 'ի նուաբիստս նր : Իսկ գլխաւոր վաճառք
 նր են բերք երկրին . մենդ որիզ ցորեան , և այլ ուէա
 պէս արմուիք , և զուշ սրտառական , զոր առաւելա
 պէս տանին 'ի կոստանդնուպօլիս . և ցփսի , այն է՝
 շալի . և սրտառական սփրիթք , և կողովք . ևն :
 Իսկ ինքն լեռնի յայլոյ՝ զանաղոն ձեռակերտս , և
 այլ իրս , որոց պէտա ունի . զի չուիա . և պէսպէս
 կերպրտոս մետաքսեայս յեւրոպիոյ . բեհեղս նրաւ
 նիւթս 'ի հնգկաց . և իաճվէ յարաբացւոց . որ ան
 տի սփռի և յայլ զնքն կողմանս Ծի :

Է . Բարձր Եգիպտացոյ .

Վամեցեալ վն բարուց եգիպտացւոց ինչ ինչ նուա
 րակել աստանոր , կարեոր է նախ 'ի մէջ բերել
 զլանաղան ազգս՝ որք գտանին 'ի նմ . և ապա դիւ
 րաքանչիւր արդի զհանգամանս բարուց աւերթեր
 նշանակել : Խփուիք . նք են բուն ժզիդք եգիպտա
 սի , որք և տիրանոյ եգիպտացիք անաւանին : Սեկ
 նիչք անաղունչ գրոյ՝ որք հետամուտ են 'ի քննուէ
 սառաքաբանաւ անաւանց նք գրոյ , ասեն՝ թէ նք
 ինչա .

իջանեն 'ի դուդիմացւոյ՝ յորդւոյ մետրեմայ, որ
 նախ անջին հիմնեաց զմրուի եգիպտոսի . մենդ թէ
 լը քրդոց եպի առաջին նահապետ և նախահայր
 եգիպտացւոց : Սք յառաջին ժմիս կարի բազմա-
 թիւ էին . զի առ թէ առ ժմիօք էմրու խոն իւլ ա-
 սի իշխանին արաքացւոյ՝ որ էառ զեգիպտոս 'ի ձե-
 աաց կայսերացն յունաց, հանդէս արարին նոյ . և
 դատն արք 600 հաղարք, որք պարտաւորեցան տալ
 գլխահարկս, թող զկանայս և զմանկուհս . այլ այժմ
 դուցէ հազիւ 20 հաղարք դատնին լը բովանդակ է-
 գիպտոս :

Գլխաւոր պիտի նունազուէ այսր աղգի՝ եղեն բող-
 մապատիկ դժնդակ հալածանք զորս կրեաց մերթ
 'ի քաղդէացւոց, մերթ 'ի սարսից, մերթ 'ի հռով-
 մայեցւոց, 'ի յունաց, 'ի սարակինոսայ, և 'ի տաճ-
 կաց . որք միմեանց զկնի տիրեցին եգիպտոսի, և
 անհնարին քանդմուհս և հարուածս գործեցին 'ի
 նմ : Հռովմայեցիք մարդասիրագոյն գտան ք զամե-
 նեսին մինչև էին հասեալ դժնդակ ժմիք հալածա-
 նաց լըդէմ քրիստոնէից . յորժամ կայսերք հռովմայ
 գլխովին մերկացէ զընգաբոյս մարդկայինս գորով
 դիտոյ, և զգազանական զգեցի զանգթուի, զհա-
 զարս հաղարաց և զբիւրս բիւրոց 'ի հնազանդելոց
 իւրեանց 'ի հուր և 'ի սուր մաշեցին վն առ 'ի քմ
 հաւատոց 'ի համօրէն մրուէ իւրեանց, և մենդ յե-
 գիպտոս . ուր առաւելաւն ծաղկեալ էին քրիստո-
 նէական հաւատք : Գրեն պատմիչք այսր աղգի՝ թէ
 հիւսպատոսն դեռիղեաթիանոսի միայն 'ի միում գիշե-
 րի հրաշափառ տօնի ծննդեանն քմի ետ սպանանել
 80 հազար ոգիս յաղգէ իւրեանց՝ որոց մեծ մասն
 թաղել կայ 'ի լեառն կոչեցէ լաչֆն . որ է 'ի վե-
 րին եգիպտոս : Յայլ անգամ նա ինքն հիւսպատոսն՝
 կմ այլ ոմն հիւսպատոս մերձ յիսնէ քղք՝ ետ սպա-
 նանել զայնչափ անհամար բազմուէ 'ի խփտեաց ան-
 տի, մինչև հաղիւ բաւական լինել չորից մեծամեծ
 դաշտաց 'ի թաղել 'ի նմ զամ կոտորեալսն : Ապա
 առ ժմիօք կայսերացն յունաց միւսանդամ յարու-
 ցաւ 'ի վր նոյ հալածումն սաստիկ, սակս հերքելոյ
 նոյ զժողովն քաղկեդոնի, և յարելոյ 'ի դէսսկորոս
 պատրիարքն աղեքսանդրիոյ . զի պատմէ մակրտի-
 տի 'ի պատմագրուէ իւրում որ զպատրիարկացն ե-
 գիպտոսի, թէ յուստինիանոս կայսր 'ի միում առաւ-
 րիւրակէի ետ խողխողել լը բովանդակ ոտորին ե-
 գիպտոս 'ի մերձակայ սահմանս աղեքսանդրիոյ իւ-

ըն երկերիւր հազար ոգիս 'ի խիտեաց :
 Կարելի է, թէ 'ի պատմուէն այսմիկ գացի և չափազանցուի. սակայն այս ճշմարիտ է, թէ տառապել ազգս այս բիւմանգամ կրեաց այսպիսի հալածանո, որով և կարի նոճազեցաւ. մենդ զի բիւմք 'ի նշնէ այնուհետեւ առ 'ի զերծանիլ յանողորմ սրոյ յուհաց, խոյս ետուն յանապատս, և 'ի լերինս, ոչինչ փայթ կալեալ վն ազգի իւրեանց : Զեա այս ամ թշուառութեց, իբրեւ կալան զեգիստոս մահմէտականք, բռնութիւն սրոյ զբիւմս 'ի նշնէ դարձուցին յորէնս իւրեանց. և զբիւմս մենդ 'ի մեծամեծաց նշ կոտորեցին, և զայլս 'ի գերութի վարեցին. իսկ մնացեալ իսառնիճաղանճ ժղիւղն, որ պինդ կալաւ զքրիստոնէական հաւատս եկաց մնաց դերի և ստրուկ նշ : Այլ չեն ինչ զարմանք, թէ ազգս այս՝ որ երբեմն այնչտի բարգաւաճէր, ճոխ, և բազմութիւն, այժմ՝ այսչափ նոճազեալ իցէ ոչ միայն լն թոճոյ՝ այլ և լն հարստուէ, լն գիտուէ, և լն այլոց արտաքին մեծութեց և շքոյ, որոց դրեթէ և ոչ հեաք իսկ երեւի 'ի նս : Իսկ լն բարուց՝ իբր 'ի բիւմս անկեղծ են և բարեմիտ. աշխատասէրք և ժրաջանք. 'ի սրահո՝ և յայլ մարմնոյ ճգունս խիստք. այլ լն այս և լն այլ այսպիսի գործոց բարեպաշտուէ, զնիւն աւելորդապաշտուիս ունին սակս ապիտուէ : Այլ զայսցանէ միւսանգամ ունիւք իստիլ սատրե 'ի ճառս կրօնի եգիստացւոց :

ԳԻՍԿԱՅԵԼՈՅ :

Երկրորդ ազգ կի՞ ժղիւղ եգիստոսի՝ են արաբացիք : Սք իջանեն 'ի նախնի սարակինոսաց կի՞ արաբացւոց, որք բիւմ քաջութիւն տիրեցին եգիստոսի, և յայն սակս անուանեան զանձինս էվլատ ըլ արապի. որ թարգմանի որդիք արաբացւոց. որք ունին զիրքօնն մահմէտական. և յառաջին Ժմկա կարի զօրաւոր էին սէգ և իւրոխտ. այլ զնիւն տիրելոյ եգիստոսի օսմանցւոց՝ մեծամեծ անշքացան, և նոճաճնցուն յանջին իւրոխտ ամբարտաւանուէ. լն որոց դրեթէ նովին իստութի վարէին սաճիկք, որով ինքեանք վարէին լն տառապել խիտիս, յորժամ կալան զեգիստոս՝ բաց 'ի սցէ են յեգիստոս և այլ զնիւն ցեղք արաբացւոց, որք ոչ երբէք նոճաճնցան լն արաբ օսմանեանց, և ոչ իսկ եղեն նշ հարկատու. բայց եթէ լն արաբան, և իբր թէ լն հաճոյից, սակաւ ինչ հարկս տան երբեմն փաշային եգիստոսի. սք միայն տոճմ հատարակ անոճամք կոչին արաբացիք. զի 'իստիլտաւանէլն՝ որք բնակին 'ի քղքս, և 'ի Կեօղս, կոչին մաւ.

մաւրիք, կմ մուղրիք. այլ և էւլաւ ըլ արապի առ ՚ի զանազանութի յայնց արաբացւոց, որք ազատ են և անկախ և վրանաւ բնակին ՚ի դաշտս վերին եգիպտոսի, և դարմանեն զկեանս անասնովք իւրեանց՝ և գողութի և յափշտակութի, և ունին ինքեանց սեւ փական իշխանս հրամանատարս՝ զոր շէյխ կոչեն։ Երրորդ ազգ կմ ժղլրդ եգիպտոսի՝ են օսմանեան տաճիկք. որք համարին զանձինս իբր տեարս երկրին. և ունիլ զգերակայութի ՚ի վր արաբացւոց, և համօրեն ժղլրդոց, և կամին՝ զի յամի իբրև նախապատիւ բնակս երկրին համարեսցին յամենեցուն և մեծարեսցին. այլ և զամ սլաշտօնատարուն քղքաւ կանս և զինոճորակահոս յանձինս դրաւեալ ունին. այլ գրեթէ ոչինչ իշխանութի կարեն վարել անդէն. վն զի ուն ստորև ունիմք ասել, գրեթէ բովանդակ եգիպտոս է ՚ի ձեռս 24 պէյլից, յորոց ակն ածէ և փաշայն իսկ գլխովին։

Գոյ միւս ևս ցեղ կմ ժղլրդ յեգիպտոս, գլխովին օտար յերկուց նախայլնատակել ազգացդ, և կոչին Պէպէւի. որք ՚ի նաւովա կամ յայլ խորին կողմանց ամբիկոյ եկին յեգիպտոս։ Լեզու նց մերձաւոր է լեզուի արաբացւոց, բայց ունի զմասնաւոր իմն և զայլազան արաասանութի։ Բնակութի նց է ՚ի դաշտաւն գծուծ և աղքատին վրանօք. զոր ապտ և անդ փոխադրեն թ հաճոյից և թ պիտոյից։ Գոյն մարմնոյ նց ցուցանէ, թէ են ՚ի սերնդոց ժղլրդոց սահմանակցաց նուպիայ, և եթովպիոյ, կմ հասկեշտատանայ. չեն գլխովին սեաւ, այլ ՚ի գոյն սեւագոյն կմ թխագոյն փայտի. որով կարի տգեղ երևին յաշտ այլոց ազգայ, մենդ սպիտակաց։ Իսկ ֆէլլահ կոչեցել արաբացիք՝ տիրան խօսելով են գիւղականք եգիպտոսի. որոց գործ է մշակել զերկիր. նք ևս մահմէտական են. բայց գոյն նց՝ և այլ հանգամանք բարուց՝ ցուցանեն լինել նց յազգէ անախ խփտեաց. որոց ուրացել զքրիստոնէական հաւատս, դարձան յօրէնս մահմէտի։

Վտանին յեգիպտոս և յայնք՝ բայց սակաւք, որք ոչ կաշուցանեն զմասնաւոր աղդ և ժողովուրդ. ոչ որոց ասեն իջանել ՚ի նախնի յունաց անախ՝ որք դնային անգր, յորժամ մեծն աղէքսանգր կալաւ զեգիպտոս. և ապա առ Ժմկօք սլաղոմեանց թիբրաց բազմացան անդէն յոյժ. ուն և յետոյ՝ մինչդեռ եգիպտոս էր թիբրութի կայսերացն յունաց. բայց ոյժմ սակաւ են. զի նք՝ որք այժմ յեգիպտոս յաւնաց ծխիւն վարին,

և 'ի նց բարբառ կատարեն զմբ պատարագն , ոչ են
 ամենեքին ազգաւ յոյն , այլ լի մեծի մասին են խա-
 տիք . որք հնադանդեալ հրամանի մարկիանոսի կայ-
 սեր , ընկալան զքարկեդոնի սբ ժողովն , լի նմին և
 զպատարագամատոյցն կոստանդնուպօլսոյ և զայլ
 ծէսս յունաց . բռնագատեղք 'ի կայսերաց և 'ի պատ-
 րիարդաց յունաց . ռոսի և կոչեցան մէլքիմբ . իբր
 թէ թագաւորականք : Իսկ մնողեղ մասն խփտեաց
 հաստատուն կալաւ զնոսիմի ծէս աղգի իւրեանց .
 ուն և զպտրգամատոյցն ալեքսանդրիոյ հախ յունա-
 րէն գրեալ , սպա 'ի լեզու խփտեաց փոխեալ , և
 հուսկ յետոյ 'ի բարբառ արարացւոց . յորժամ լե-
 զուն արարացւոց սփիւռ ծաւալեցաւ լի համօրէն
 եգիպտոս . մինչև առ սակաւ սակաւ խալառ 'ի մե-
 ռացօնս անկանիլ լեզուին յունաց և խփտեաց : Սու-
 կայն բուն խփտիք յակօրեանք միշտ 'ի բարբառ իւր
 եանց՝ զոր սբ կոչեն , կատարեցին , ուն և այժմ կա-
 տարեն զպատարագ , և զայլ եւծային պաշտամունս
 էլին յեգիպտոս յառաջագոյն և հրէայք բոլմբ յոյժ .
 վն զի 'ի վաղնջուց Ժմկց անտի եգիպտոս եղև նց
 անդի ապաստանի . այլ յաւուրս առլլգան մուսգաւ
 Ֆոյլին և առլլգան համիտին սակաւացան . վն զի արև
 պէյն՝ որ իբր լիհանուր հրամանատար էր կմ կու-
 ստիալ եգիպտոսի 'ի Ժմիս պաշտի օսմանեանց ընդ
 մոսկովս , սրտմտեղ լեզեմ հրէից վն հնապեղ իմն ա-
 րեւուե , զոր կալաւ 'ի սրախ մինչդեռ գերի էր առ-
 միում 'ի նցնէ , նոնաղեցայց զհրէայս յեգիպտոսէ .
 զորոյ զգիարդն 'ի դէող վարկանիմ յայժմ վայրի հա-
 մաւօտեղ :

Արդ սոյն այս իշխան ազգաւ վրացի դերեղ ածաւ
 յեգիպտոս . և անդ զնկաց զնա մաքսապետն եք-
 րայեցի մեծատուն յոյժ և զօրաւոր . և ետ զնա 'ի
 պարգև միում 'ի սէյից անտի , որ կարի մեծարու-
 էր և հզօր . և տիրէր յայնժամ 'ի քղքն եգիպտոս .
 որոյ սիրելով զգերին իւր , ետ լիւրատել զնա . և
 աւսուցանել նմ զօրէնս մահմետի . ապա սրար զնա
 գայիմմագամ . և զկնի մահաւ նր կարգեցաւ գլխա-
 ւոր պէյ : Եւ յայնժամ յուշ եղև նմ , եթէ գերի
 եղև երբեմն եքրայեցի մաքսապետին . խորհեցաւ
 խալառ սպուռ ջնջել յեգիպտոսէ զազգն զայն ս-
 պիրատ . յորմէ գարշեր մեծամպս սակս գժոխային
 քառելուե նց , և հայհայուեց լեզեմ քրիստոնէական
 կրօնի , զորս անջնջելի ապաւորեալ ունէր 'ի սրտի
 իւրում . զի թէպէտ առ արտաքս հաւասարէր մահ-
 մէ :

մէտաղան օրինաց . այլ 'ի ներքս 'ի սրտի իւրում
պահէր զքրիստոնէութի : Ուստի նախ՝ ըստ զորում
եգիպտացւոց սկսաւ ծանր ծանր տուգանս դրա-
մոց կապել 'ի վր նոյ . և հուսկ յետոյ ատրաղիւ
արար զնամբրայեցի մաքսաւորս ոչ միայն յեգիպ-
տոս քղքէ , այլ և 'ի համօրէն նոյնպէն : Այս հալա-
ծումն զյետին աւերումն էաժ երրայական աղգին
յեգիպտոս . ուստի այժմ առ համեմատութե առաջ
նոյն , սակաւ հրէայք գտանին յեգիպտոս :

Ը . Լեզու . և Ղարաւի Եփեփոսի :

Այստ թէ յի՞նչ լեզու խօսէին նախնի եգիպ-
տացիք . եթէ լեզու նոյ օտար էր 'ի լեզուէն
խառեաց , յայտ է թէ այն լեզու կմ խաբառ կու-
րեաւ , և կմ խառնակութե այլոց ոչսոյս լեզուաց՝
փոխեցաւ յայլ իմն բարբառ : Իսկ եթէ 'ի լեզու
խառեաց խօսէին , ուր և հաւանական երեւի , այն
լեզու եկաց մնաց անխախտ և անթերի մինչև 'ի տի-
րել եգիպտոսի մեծին աղէքսանդրի . յորմէ առ սակաւ
սակաւ սկսաւ մուտ գտանել յեգիպտոս լեզուն յու-
նաց : Ապա առ Ժմկօք պաղոմմանց թիւրաց , որք
զաթառ թիւրութե իւրեանց հաստատեցին յաղէք-
սանդրիա , ոյնուհետև ոյնպս լարձոկեղ ծաւալե-
ցաւ անգէն լեզուն յունաց , մինչև լինել լեզու հո-
սարակաց . որով բարբառ խառեաց 'ի հոյնի խօսոս
մարդկան գրեթէ գլխովին խափանեցաւ , 'ի գիրս
նոյ և եթ մնացէ : Այլ զկնի մտանելոյ անդր արա-
բացւոց , բարբառ նոյ և լեզու՝ եղև հասարակաց 'ի
համօրէն եգիպտոս մինչև ցայսօր . սակայն բժմ տար-
բերութի է 'ի մէջ արաբական լեզուին այ , և 'ի
մէջ արաբական լեզուին որով խօսին 'ի հալէպ :
Նախնի եգիպտացիք չունէին զայբուբենական գիրս
'ի յօդել նոքք զոնոնանս իրաց . այլ նշանագրովք
վարէին , իւրաքանչիւր իրաց մտանաւոր նշանս սե-
փականելով . յորոց յոլովք երեւին մինչև ցայսօր 'ի
մնացորդ աւերակս նախնի շինուածոց՝ 'ի վէմս քան
դակեղք . և 'ի գրեւն՝ ոչ լի մեղ 'ի ձախմէ յաջ , կմ
լի արաբացւոց յաջմէ 'ի ձախ գրեւն , այլ վերուստ
'ի վայր լի սինեացւոց : Բայց յետոյ հնարեցին և
գիրս . սակայն և 'ի նմ անբաւ նշանախեցա , և պատ-
մաւգիրս 'ի գործ ածէին . որք գրեթէ նոյնպ խոյ-
լեանն էին , և դժմաւորին սրպէս և նշանագիրք : 'ի
նախնու մն առ Ժմկօք մովսէսի , և բազմօք ևս յա-

առջ ք զնա, մեծամեծ ծաղկել էին յեգիպտոս գրեթե ամ ուսմունք գիտուէց. և մենք երկրաչափութիւն, բժշկութիւն, աստղաբաշխութիւն, թուաբանութիւն, երաժշտութիւն, և բնաբանութիւն, յորս վարժեցաւ և մովսէս. յետոյ զկնի դարուց ինչ՝ մենք 'ի Ժմկս պաղտմեանց թիբրաց՝ յաւեւան և այլ զնշն ուսմունքք. իսկ 'ի Ժմկս քրիստոնէութեան ոսկեղէն դարու ևս ք զնա պայծառացաւ եգիպտոս ամ իմաստութիւնք, որոց աս թու էր արեւմտահայրիա գերահռչակ քղք. ուր յարեւելից և յարեւմտից ընթանային ուսումնասէրք յուսումն իմաստից գիտուէց: Այլ 'ի տիրել յեգիպտոս սարակինոսաց, ի այլ ամ քաջամասնութեց եգիպտոսի, բարձան իսայաւ և գայրոցք գիտուէց. և այնուհետեւ եկաց մնաց եգիպտոս 'ի խորին տգիտութեան. մնացին 'ինմ միայն մոգութիւնք և կախարդութիւնք:

Թ. ԱԶնոյ. և կառավարութիւն եգիպտոսի:

Թ. Եղեալ զվաղնջական առասպելախառն և զանհիմն աւանդութիւն՝ որ ուրեք ուրեք յիշուին 'ի գիրս նախնեաց, որք չափազանցութիւն իմն յառաջ ձգեն յոյժ յոյժ զսկզբնաւորութիւն ինքուր եգիպտացւոց, ինչ համաշուռն հաւանութեան նախնի պատմադրաց՝ եգիպտոս է մի յառաջնոց հայրենեաց մարդկան, արհեստից և գիտուէց. ահա աս Ժմկօք արեւահաւու նահապետին լի էր բնակչօք. և ինքուրնր կաղմ և պատրաստել ամ իրօք. ունէր իւր թիբր հզօր և փարթամ. և զօրս, և օրէնս հաստատել, և քղքս բնիւն, և տաճարս, և քհնյս, կուսակալս, և ատենակալս, և ասեանս դատաստանի. այս ամ ցուցանէ թէ բազմօք յառաջ հիմնեալ և հաստատեալ էր բնակութիւն մարդկան յեգիպտոս:

Առջին թագաւորական տոհմ, կիմ կարգ ինքնապաշտն եգիպտոսի՝ եղև տոհմ կիմ ցեղն փարաւոնից. որ եկաց մնաց մինչև 'ի Ժմկս կամբիւսայ երկրորդի պարսից արքայի. որ յաղթեալ փարաւոնի պսամմիտիկոսի, էտու զեգիպտոս, ինքն ուրում կարծի յամի 3435 արարչութեան Թի. և արար զնա կուսապաշտն մի պարսից: Ապա զկնի միոյ դարու ասպատակեցաւ եգիպտոս 'ի պարսից, և կացոյց իւր թիբր զամիրտէոս, պահել զազատութիւն և զանկախութիւն իւր ինչ ամս 50, զոր վերստին կորոյս 'ի ձեռս ոկկոսոյ պարսից արքայի. և եկաց մնաց ինչ լծով պարսից մինչև ցգերահռչակ պիւղմ, յորում դարեհ արքայ պար

արարելից 'ի պարտութի մատնեցաւ առաջի մեծին աշ-
 քեքսանդրի' որ էառ զպարսս լէնժին և զեդիստոս :
 Չինի վաղահաս օրհասի մեծին աղեքսանդրի , ոլըս-
 զոմէոս որդի զպոսի , կամ ոմէ այլք համարեցան
 փիլիսոպոսի մակեդոնացւոյ՝ կալաւ զեդիստոս , և
 վերստին ամբարձ 'ի միապետական իշխանութի ան-
 կախ և ինքնագլուխ . որ և եղև սկիզբն և նախա-
 հայր տոհմին որողոմեանց [Թից . յորս երևելի եղև
 պողոմէոս փիլադեղփոս . որ առաւել չ զամեան
 սրայծառացոյց զ[Թիքութի իւր : Նա կառոյց զգե-
 ռահնակ գրատունն յաղեքսանդրիա քղք հաւաքել
 ի նմ զանհամար մատեանս . որ և ետ [Թարգմանել
 զնժառուհչ գիրս հին կտակարանաց հի քաջահմուտ
 արանց՝ յերրայեցւոց 'ի յոյն բարբառ . որ և յայն
 սակս կոչի [Թարգմանութի եօթանասնից : Յետ նր
 [Թիքեցին և այլք 'ի տոհմէ անտի պողոմեայ , ընդ
 դարս իբրև երես կալել զ[Թիքութին եգիպտոսի . զոր
 'ի վերջ հասոյց կղեպասարա քոյր և կին պողոմեաց
 գիտնեոխոսի վերջնոյ 'ի պողոմեանց տոհմէ :

Սոյն այս կղեպատրա հռչակաւոր տակս չքնաղ պե-
 ղեցկութե իւրոյ , և առաւել 'ի պատճառս վախշ
 տափանաց առ անտոնինոս մի յերից գլխաւոր իշխա-
 նաց հռովմէական արուե , որ լէ այն Ժմկս եռապե-
 տական էր , զինի պնդին ազնոյնի՝ զիւրովի գնաց-
 և հոկտովիանոս օգոստոս առել զեգիստոս , արար
 զայն նւռ հռովմայ . և 'ի բաժանմանն հռովմայեց-
 ւոց արուե , եգիպտոս միտցուցաւ լէ արեւելեան
 կուսակալութիւն : Իկաց մնաց եգիպտոս լէ լծով
 հռովմայեցւոց մինչև ց370 ամ փրկչին մերոյ . ապա
 զոյք լէ կայսերական իշխանութե ետնց 'ի ձեռս յու-
 նաց . որք տիրեցին նմ մինչև ց640 ամ փրկչին . յո-
 բում բնակիչք նր տաղտկացեալ 'ի չարաչար բռնա-
 կալուեց , և 'ի հանապազորդ հարստահարութեց
 հուսակալացն յունաց , առ արուե հերակլի կայսեր
 խնդրեցին օգնութի 'ի սարակինոսաց . որք առ Ժա-
 մայն բազմաձեռն գնդաւ հասին անդր , առաջնորդ
 և զօրագլուխ ունելով զիւմէր խալիֆայն զերկդ
 յաջորդ մահմէտի . որոյ եկել և վանել անտի զօրս
 կայսեր , էառ զեգիպտոս , և 'ի սուղ Ժմկի դար-
 ձոյց զմեծ մասն եգիպտացւոց յօրէնս մահմէտի .
 զոր եգիպտացիք ընկալան իբրև օրինաւոր [Թիք իւր-
 եանց . և հաղանդեցան նմ և նորին յաջորդաց ,
 ոյք նստէին 'ի բարելոն , մինչև ց870 ամ փրկչին .
 յորում ամի աղստամբել մահմէտականաց եգիպ-

տոսի, կացուցին ինքեանց մասնաւոր խալիֆա, որ
էգ զաթուռ իւր յեգիպտոս քղք. զոր ընկալան և
այլ բնմ գաւառք ունիմանակիցք եգիպտոսի :
Սոյն այս խալիֆայք եգիպտոսի, սրբ կոչեցան սուլ-
դանք, գրեթէ ը երիս դարս օրերցին յեգիպտոս,
ապա 'ի 1160 աստարետին. կմ սարքետոն սպարա-
պետ նուրատին սուլդանին դամսուկոսի առեալ զե-
գիպտոս, ինքն թփւորեաց նմ. որում յաջորդեաց
սաւատինս որդի նր. որ միացոյց ը հայրենի թա-
ղաւորուէ իւրոյ զմիջագետս. և զպաղեստին, առ-
եալ 'ի ձեռաց քրիստոնէից և զեէմ քղք 'ի 1190 :
Առ արուծք սորին սաւատինսոսի ելին յեգիպտոս
մամալուկք կմ մէմէլիքք. որք չեն մասնաւոր ինչ
սղգ կմ ժողովուրդ, ոն կարծեցին տմանք, այլ
խումբ ընտիր և քաջ զորաց քրիստոնէից դերեւց.
զորս գնեալ 'ի թաթարաց, կմ կալէշ 'ի սլոնի, ե-
տուն թըրիաւել և վարժել 'ի կրթութիւն մարտի : Այս
դունդ զորաց այնչափ բաղմացաւ, և զորացաւ,
մինչև հանել յիշխանուէ զբուն թփւորս եգիպտոսի.
և փխկ նց կացուցանել զմի սմն 'ի գնդէ իւրեանց.
և այնուհետև ևս ք զևս զորացել աւին զպաղես-
տին 'ի քրիստոնէից. յետոյ և զկիպրոս, զոր հար-
կատու կացուցին եգիպտոսի : Յետ այսորիկ Թ
սուլդան սէլիմ ինքնակալն օսմանեանց եաւուղան-
սէանել զ50000 զորք ել 'ի վր դանսու զավրի ժե
սուլդանին եգիպտոսի կացուցելոյ 'ի մէմէլիքաց.
և պատահել զորսնին զավրեայ 'ի դաշտս հալէսու,
յաղթեաց նց. ուր անկաւ և զավրի մասնութ եր-
կուց զորապետաց. անկան ը նմ և 2000 'ի հեծե-
լազոր մէմէլիքաց իւրոյ. և մեծ մասն 'ի հետեա-
կաց նր : Այսպիսի երևելի յաղթութե առաւել ևս
քաջալերել սուլդան սէլիմայ խաղաղոյց զզորս իւր
յեգիպտոս : Իսկ մէմէլիքք փխկ զավրեայ զգու-
մանպա կացուցին, որոյ հաւաքեալ զմնացորդս
մէմէլիքաց իւրոյ, բնմ անդամ 'ի գիմի հարաւ զօ-
րաց օսմանեանց, այլ միշտ 'ի պարտութի մատնեցաւ
առաջի նց :

Հուսկ յետոյ իբրեւ սուին օսմանեանք զեգիպտոս
քղք, դումանպաս հանդերձ սակաւաձեռն գնդաւ
իւրով որ մնացել էր ը նմ, խոյս տունել էանց զնե-
ղոս գետն, և 'ի շրջակայ արաբացւոց հաւաքել զորս
որչափ ինչ ձեռնհատ եղև, վերստին ամրացոյց ըզ-
կողմն իւր, այնպս զի 'ի հասանիւ զկնի նր յայնկոյր
նեղոսի միոյ մասին զորոց օսմանեանց առաքելոյ 'ի
սուլ

սուղդան սելիմայ , գաղանարար յարձակեալ 'ի վր
հարուճածս անհնարինս դործեաց 'ի նմ . և եթէ չէր
հասել յգղնուի օսմանեանց թաթարխանն հանդերձ
համօրէն հէծելադօրօք իւրովք , յաղթական հանդի
սանայր 'ի վր օսմանեանց . որ 'ի սկզբան անդ
անխորտակելի քաջութիւն և լիզէմ թաթարխանին դի
մամարտէր 'ի պաշտպանութիւն անձին , այլ սուր տե
սեալ զանձն 'ի յետին վտանգ մատնել , խոյս ետ 'ի
սլոճմէ , և չորսու եմուտ 'ի ճահիճ մի մինչև յպա
րանոց . ուր լի պատահման 'ի վր հասեալ զօրացն
օսմանեանց , կաշան զնա և կենդանոյն ածին յե
գիպտոս քղք առաջի սուղդան սելիմայ . որ ետ
տանջել զնա , զի աստացէ թէ ուր են դանձք զսլ
րեայ . այլ նա առ ոչինչ գրեչ զիմ տանջանս , բնաւ
ոչ եբաց զբերան իւր : Աստ հրամանն ետ սուղդանն ,
զի նստուցել զնա յէշ , շրջեցուոցեն լի քղքն . զոր յե
տոյ կախեցին առ դրան քղքին որ կոչի պապի զէվիլէ :
Ահա այսպէս սուղդանն ուղիմ ինքնակալն վախճան
արար թագաւորուն մէմէլիւքայ . և փոխեաց զեգիպ
տոս 'ի կուսակալութիւն մեծի ինքնակալուն օսմանեանց
կարգելով 'ի նմ կուսակալ իշխան , զոր սովորական
անունամբ փաշայ սնոճանեն : Սա 'ի սկզբան անդ 'ի
սլաւորէի եր յոյժ . և իշխանութիւնն բնւմ և զօրաւոր .
այլ զկնի թմկց մէմէլիւքք առ սակաւ սակաւ վերըս
տին սկսան գլուխ ամբառնալ . և թէպէտ ոչ ևս
կարացին 'ի ձեռս բերել զկատարեչ անկախութի ,
սակայն օր լի օրէ բաղմացեալ թուոյ նոյ 'ի ձեռն
գերեաց , որք անդադար յաւելուն 'ի նմ , զորս և
վարժեն 'ի կրթութիւն մարտի , համարձակութի բնւմ
առին , մինչև ոչ միայն փաշային եգիպտոսի , այլև
ինքնակալին օսմանեանց ակն ածել 'ի նոյն : Այս
խումբ կիմ ժողովուրդ եգիպտոսի կոչեցեալ մէմէ
լիւք , ունի 24 ուէյս . որք կացուցանեն զտեսակ իմե
հասարակութե . կիմ լաւ ևս ասել , քսան և չորք
բռնակալք , որք բռնական իշխանութի տիրեն 'ի վր
գաւառաց . յորոց մինն որ բռնագոյն է , ինքն գրաւ
ւէ զկառավարութի և զսրութի բոլոր գաւառին . որ
և միշտ ունի իւր կուսակից զբնմ 'ի ուէյից անտի
բաղեկամաց իւրոց . որոց յանձն առնէ զկառավա
րութի մեծաց ոմանց . կիմ զնմով զնոյն իրողութեց
երկրին . յորոց մի է և յուղարկաւորել զկարաւանն
ուխտուօրաց մահմէտականաց , որ ամի ամի քաջ
մահմանդէա շքով ելանէ յեգիպտոսէ և գնայ յուխտ
'ի մէքէ :

Այս պէջք թէնցտ առ արտաքս իրր 'ի բնմն անշուք երևին, այլ լցեւ զեղեւէ են փարթամութ. վն զի բովանդակ հարստութ երկրին առ նն հաւաքի, զի անխնայ կեղեքեն զժողովրդն. ուստի ուսմիկ ժողովուրդն եգիպտոսի գրեթէ առ հնրկ յետին աղքատութ տառապի: Իւրաքանչեւրն 'ի պէյից ունի իւր առանձինն 500 հեծեւ թիկնապահս. թող զայլ բազմութ զօրաց. որք և յարստամ պատերազմին լն միմեանս, է զի՝ մի լնգէմ միոյ, և է զի՝ բնմք լնգէմ բազմաց. յափշտակելով 'ի ձեռաց միմեանց զժողովուրդ, և զկալունածս, զի այնչափ արմատացեւ է 'ի նն թնամութն մինչև առ կասկածանաց դաւաճանութ, և 'ի խաղաղութ ժմկի յորժամ այց առնեն միմեանց, կմ բարեկմբար ողջունեն, միշտ զմի ձեռն աւնին 'ի թաթ որոյն. նմանապս վն սորին պնձոն յարստմ կաղմ և սխառաստ սրահեն յախոռս տաճիկ աւղտս՝ բարձեալ 'ի նն ոսկի, և զայլ դանձս իւրեանց. զի ոչ գիտեն թէ յորում ժամու սախպեսցին փախել յերեսաց թնամեաց: Իսկ փաշայն չունի զայն զօրաւոր իշխանութի, զոր ունէր 'ի սկզբան անդ. և ոչ իսկ կարէ լնգէմ կալ հաճոյից գլխաւոր պէյին առանց վտանկի իշխանութ լն նմին և 'ի կեանացն զրկելոյ. զորոյ զփորձն առին ոմանք 'ի փաշայից. որոց կամեցեալ 'ի հնազանդութի նուաճել զմեմէլութս, չարաչար կատարած ընկալան 'ի նն է: Եւ պէյն առ արտաքս յանուն ինքնակալին օսմանեանց իշխեն, բայց իրօք անկախ են 'ի հրամանաց անտի դրանն արքունի. որոյ փորձն յայտնի տեսաւ 'ի վերջին ժմկս յալի պէյն. որ յորչափ եկեաց, ոչ երբէք հատոյց զսովորական սուրս ինքնակալին օսմանեանց. նոյնպս և այլք ոմանք զկնի նն մինչև ցաւ

ուրս յայսոսիկ բնմ անդամ զըսցան վճարել:

Եւ ժ փափոխութ եղև 'ի վն իշխանութ պէյից և ինք նախալին օսմանեանց 'ի վերջին ամս. յորժմ գաղղիացիք 'ի 1798. 'ի յուլիսի 1, ելին յափէնաերիէ՝ առաջ նորդ ունելով ինքեանց զանոռանին պօնափարդէ. (որ այժմ է առաջին քօնսօլ գաղղիոյ), և 'ի սուղ ինչ ժմկի ակրեցին եգիպտոս քղքի և շրջակայ գլխաւոր տեղեաց, փոխեցին զեղանակ կառավարութ. մինչև քրութ օսմանեանց հանդերձ օգնութ անգլիացւոց հաղիւ կարաց պարտել զնն, և հանել յերկրէն եգիպտոսի 'ի 1801: Յետ 'ի բաց հանելոյ զգաղղիացիս, կալաւ զքոնի մի պէյս. կամելով փոխել զկառավարութ, և մուծանել զկառավարութն զոր 'ի կնր

առ.

առնու յայլ գաւառս փրուէ իւրոյ . բայց բոլոր 'ի
պէյից փախուցեալք , զօրոժողով եղեն և լեզւմ
կան այսմ , զառաջին իշխանուն իւրեանց ոչ կամե-
լով կորուսանել : Յայսմ վիճակի կայ այժմ անցք և
իշխանուն եգիպտոսի :

Ժ. Կրօն Եփեսոսացոյ :

Եւ անի եգիպտացիք գրեթէ ք զայլ եմ աղինս
յաւէտ անձնատուր էին 'ի պաշտօն կուոյ . յար-
ոճեատ մոգուէ . և յայլ զնոն յիմարական աւելոր
դապաշտունս . յորմէ յայտ է թէ լէ այն Ժմկս խան
գարեշ էին 'ի նմ հաստատուն և հիմնական դիտու-
թիք . լէ որոց անհնարին իմն երեւի բաղադուգիւ
այնպիսի բիրտ և թանձր կռամուշութէ , մինչև 'ի
կարգս ամոց իւրեանց դասել ոչ միայն զանչունչ
մուրակս , այլ զարեգակն , զլուսին , և զայլ աստեղո
սն արաքացիք , այլ և աղբի աղբի թուղունս և
չորքոտանիս . նաև զբոյսս երկրի , ոն զսօխ և
զխատոր . զորս յայն սակս հեգնելով յորնալի ասէ՝

Ո՛վ սրբազանիցդ 'ի յոգունց ազանց ,

որոց գիւք ամբ են բերք պարտիզաց :

'ի չորքոտանի կենդանեաց զեղն մեծագոյն յարգա-
նօք պաշտէին . բայց ոչ անխափր զմմ եղինս , այլ
միայն զայնս՝ որք ունէին զմասնաւոր ինչ դոյն . ոն
և այժմ հնգիկք որաշեն զկովս , որք երանելի հա-
մարին զանձինս , էթէ դիպեոյի նց մեռանիւ ունե-
լով 'ի ձեռին զձեա կովու . որոյ և աղբն իսկ 'ի
յարգի է առ նմ . զորմէ տեսցես այլուր 'ի ստորա-
գրութե երկրին մուշտաց : Ոմանք 'ի մատենագրաց
համարեցան , թէ եգիպտացիք պաշտօն տանէին ե-
զանց , առ 'ի հաստացումն երախտեաց , զոր մար-
գիկ լեռնին 'ի նցէ . բայց այս կարծիք նց չունի
ինչ հիմն . զի յեգիպտոս ոչ հերկեն զերկիր , ոն
առ մեզ . այլ սուանց հերկելոյ արկանեն զտերմա-
նիս 'ի պտրարտ և 'ի խոնաւ հողն զոր բարձեշ բերէ
նեղոս : Եգիպտացիք լեռնէին զանմահութի մարգ-
կային հոգւոյ . մանգ թէ և պարծէին իսկ զանձանց
լինել առաջին 'ի հաստատուել զայս ճշմարտութի .
բայց լէ նմին գնէին և զհոգեփախուի . զի կարծէին
թէ հոգի մարդոյ յետ ելանելոյ 'ի մարմնոյ՝ անցա-
նէ յաջորդաբար 'ի մարմնիս զնոն անառնաց ցտա-
քայնաց և ջրայնոց . և յետ հաշտիման ՅՈՅՈ մամայ ,
գաւառայ անդրէն 'ի մարմն իւր : Յայն սակս փոյթ

մեծ ունէին 'ի պահել զմարմինս մեռելոց . զորս և մեծածախ հանդերձանօք զմասէին , և 'ի մաքուր կտաւս պատէին , զոր մածուցանէին ը մարմին խժովք ինչ , և դնէին 'ի վիմափոր գերեզմանս կմ' 'ի խոռոչս լերանց և կմ' 'ի դուբս փորեալս 'ի բարձր տեղիս . և ամ զգուշութիւնս զնս , զի անշնասս պահեսցին մարմինք 'ի պատհարաց օդոյ : Իսկ թիւրքնց և մեծամեծ իշխանք՝ շինէին մեծածախ շինուածս հոյակապս 'ի գերեզման մարմնոց իւրեանց զինի մահ ուն . որոց սակի են և գերահռչակ բուրգք եգիպտոսի . յորոց ոմանք կան միան մինչև ցայսօր , և են մի 'ի հրաշակերտից Տի . զի եգիպտացիք գրեթէ առաւել փոյթ ունէին վն գերեզմանի , ք վն տան իւրեանց . զի ստելով թէ տունք յորս բնակիմք առ կենդանութիւն սակաւօրեայ իջլանիք . իոկ գերեզմանք են մնայուն բնակարանք . ուր ը բժմ գարս պարս և մնալ մարմնոց :

Այս մարմինք են , որք կոչին Մահապետի . և մինչև ցայսօր գտանին ուրեք ուրեք 'ի խոռոչս , և յանջրդի գուբս լերանց : Յայսպիսի խորին կռապաշտուէ եկաց մնաց եգիպտոս մինչև ցառաջին ոսկեղէն դարն քրիստոնէութեան , յորում 'ի ձեռն սբյն մարկոսի աւետարանչին քարոզեցաւ 'ի նմ աւետարանն քսի . որ և եղև առաջին առաքել , հովիւ հոգևոր , և հայրապետ եգիպտոսի . եղեալ զաթոռ հայրապետութեան յաղեքսանդրիա քղք . որոյ եկեղեցի գլուխ և համօրէն եկեղեցեաց եգիպտոսի , լիբիոյ , սկէնտապոլոսոյ , և եթովպիոյ կմ' հապէշատանայ . ուր բժմ մեծարու հայրապետք դերահրաշ սրբութիւն և իմաստութիւն փայլեցան , որք և սկիւք հաստատութեան և անպարտելի ախոյեան ուղղադաւան հաւատոց՝ հանդիսացան . որպիսի եղեն դիօնեսիսս . պետրոս վկայն . աղիւղոս . աղեքսանդր . աթանաս . երկդ պետրոս . կիւրեղ . և այլք :

Այլ զինի ապստամբելոյ եգիպտացւոց 'ի արուէ յունաց , և անձնատուր լինելոյ սարակինոսաց , այն մեծադանձ եկեղեցի օր լծօրէ այնմն հոռաղել անշքացաւ , մինչև ոչ իսկ հետոց նախնի ճոխութեան և պայծառութեան իւրոյ այժմէ երևել . զի կրօնմաս հետական առ հմրկ տիրեաց 'ի համօրէն եգիպտոս : Իսկ 'ի սակաւաթիւն խիտիս , որք կացին միացին 'ի քրիստոնէութեան ոմանք 'ի խորին արատութեան թաղեալ կան . որք և զառաջին սկզբաւն քրիստոնէական հաւատոյ ոչ դիտեն . և թէ ոք հարցանիցէ զնս թէ զինչ

զինչ հաւատան, նք զբազուկս ցուցանեն (ասեն
 ոմանք,) յորս կտեալ կայ նշան խաչի . որով կամին
 տեսել թէ քրիստոնեայ են : Աւին յեգիպտոս քղքի՝
 և մէնգ. ի շրջակայս նր եկեղեցիս, և մենաստանս
 միանձանց . այլ զհետ երթան հերձոճածոց դէսս-
 կորոսի, և յակորեանց : Բաց յայսմանէ ունին և
 զայլ զնոն տարագէտ սովորուիս . զի լէ մկրտութե
 ան և զթլփատութի . բայց զայն առնեն ոչ եթէ
 զհրէութի գաւանեւոյ աղագաւ, այլ յորինակ քսի .
 ոչ գիտելով թէ խափանեալ է տյն, և հկնի աւե-
 տարանախան օրինաց : Սովորաբար ամուսնանան լէ
 մերձաւոր ազգականս . քր լէ երկդ, և երրդ, կմ՝
 չորրդ աստիճանի արենակցութե . և այս սովորութի
 այնպէս արմատացեալ է առնն, զի թէ որ թողեալ
 զաղգակիցն լէ օտարի ամուսնացի, վատահամբաւ
 համարի առնն : Բիճմ և այլ անկարգութիք պատմեն
 ոմանք զնոն, զորս աւելորդ համարեցաք յիշատակել
 աստանօր, վն զի չէ յայտ մեզ ստուգուի նոյ . և զի
 զոր ինչ առնեն, առ պարզմտութե կմ՝ տգիտութե սու-
 նեն . ուր զանպէրական աւետարանն նիկողեմոսի . և
 մանկութեն քսի, զգառնալուսն յլէհանուր եկեղեց-
 ւոյ՝ ընթեռնուլ ի պատարագի . և այլ պայպիսիս
 բիճմ : Իսկ զսք պատարագն, և զայլ իմծային պաշ-
 տամունս ի բարբառ իւրեանց կատարեն . այլ զա-
 ւետարանն ընթեռնուլ և ի լեզու արաբացւոց առ
 ի հասու լինել այնմ և ժղլրդեան . որք սովորաբար
 ի բարբառ արթցւոց խօսին : Էւ յաւուր աւագ ուր-
 բաթու լընթեռնուլն զաւետարան չարչարանաց ան,
 իբրեւ հատանեն յայն զոր տասց քս առ յուգայ
 * Համբուրելով մատնես զորդի մարդոյ * , յայնժամ
 (ասեն) ժղլրդն բարձրաձայն աղաղակէ * Ալլա-
 ուն * , որ Թարգմանի գաղան եղչերաւոր . և լընթեռնուլն
 զայն բան, ուր ասի թէ պետրոս եհատ զականջն
 մաղքոսի, աղաղակէ ժղլրդն * Ալիս պապոս * . քս
 քաջ է պետրոս : Աւին ասեն և այլ պայպիսի ծէսս,
 զորս լաւ ևս է զանց առնել, առ ի չտալ ձանձրոյթ :

ԺՈ . Բախանաւ Եփեսոսի :

Սեսոսոր . որ և Սեսոս . կմ՝ Սեսոսնք՝ մեծազոր
 և հռչակաւոր թգւոր եգիպտոսի բաժանեաց
 զեգիպտոս ի 36 կուսակալութե, զորս Նաճոս կո-
 չէին . յիւրաքանչիւր նամոս, կմ՝ Գու . մի մի կուսա-
 կալ կարգէլ : Այս պաղոթոս զհամօրէն եգիպտոս

Յօդ ւն . Ստորին եգիպտոս :

Լ 'ի հիւսիսային կողմն , որ 'ի միջին եգիպտոսէ
 կմ 'ի վոստանայ' ձգի մինչև 'ի ծովն միջերկրա-
 կան . և պարագրէ շայն մասն , զոր նախնիք Տէւա
 կոչէին , 'ի ձեռոյ Տէւա գրոյն յունաց . վն զի նեղոս
 'ի ստորին եգիպտոս' բաժանեալ յերկու գլխաւոր
 առաջս , ձևացուցանէ կղզի եռանկիւնի , որոյ ստոր
 նախարիսիս է ծովն միջերկրական : Այս մասն
 եգիպտոսի' լը սամուէլի պոշարայ յեգիպտացւոց
 կոչեցաւ Ռիպ . որ նշանակէ տանձ . քղի ձև նր բե-
 րէ զնմանութի տանձի , զի 'ի հարաւային կողմն է
 որաժայր , և ապա առ սակաւ սակաւ ք լայնի առ
 ծովեղերբն : Իսկ եբրայեցերէն Ռափաբ . լմ' սաղմ .
 ձգ . 4 . և ձք . 11 : Եւ եսայ ծւ . 9 . ևն : Ուստի
 ռափաբ' և ռիպ' նոյն են յայլեայլ լեզուս . և տի-
 բանս նշանակեն զտանձաձև մասն եգիպտոսի . սա-
 կայն 'ի նք գիրս ասեչ լինին փխկ համօրէն եգիպ-
 տոսի խելամուռն ձևով :

Ստորին եգիպտոս ձգի և արտաքոյ աէլքային հա-
 րուստ մի տարածութ աստի և անտի երկուց գըլ-
 խաւոր առաջեցն նեղոսի . և ունի իւր սահման 'ի
 հարաւոյ զմիջին եգիպտոս , որ աւարտի մօտ յե-
 գիպտոս քաղաք . զանապասն' որով բաժանի յա-
 սորւոց . յարեմոնից' զծովեղերս աէրնայի . և լը մա-
 սին զմեծ անապատն բարբարոսաց : Եւ թէպէտ
 առ համեմատութ երկուց առաջնոցն փոքր է այս
 նէնգ , այլ յաւէտ արգաւանդ է և բերրի , փարթամ
 և բազմամարդ քան զայնոսիկ . զի լը մեծի մասին
 գալտային է . ուր նեղոս 'ի բլմ' առաջս բաժանեչ ,
 զերևելի մասն նր ռոսգանէ յարգիւնատրուի բիւրա-
 բելուն արգասեց :

'ի նախնու մն այս մասն եգիպտոսի ծաղկեչ էր յոյժ ,
 բարդաւաճ' բազմապատիկ քղքօք . և քաջ պաշա-
 պանեալ յերեսաց թշնամեաց . զի պատմի թէ սե-
 սոսար քաջայաղթ ինքնակալ եգիպտացւոց' ձգեաց
 պարիսպ մեծ յարևելեան կողմն նեղոսի յեղիուպո-
 լիս կմ յարեգ քղքէ մինչև 'ի պեղուսիս մօտ 'ի
 ծովն միջերկրական , երկայնութ 1500 ասպարեզ կմ
 62 փարսախ . առ 'ի խափանել զյանկարծահաս ար-
 շաւանս ասորւոց և արաբացւոց . կամեցեչ ոյսո՛ւնի
 գնէլ

Գնեւ զԵդիստոս ցանգ յապահովի . որոյ այժմ է ոչ հետք իսկ երևին . ունի է ոչ ամուր պատուարաց նեկտաներայ , և խաբրիոսայ : Ընդ մէջ այնց պարսպաց՝ և նեղոսի , քի յարեւելեան կողմն տէլգային , էին այս քղքք . Հերոդէն . այն է՝ Քաջոյ Կալատ . Թաւհասթէ . Բաբելոնական . Բոքասա . Փէթէփ . Փալոսա . Ալլիքիէն : Մագդոլ . Տափնաս . և Պիղոսիսն .

որ է Սաին . կմ՝ Սին յիշմեկէլ յեզեկ . շ . 15 : Զայս կողմն էր և երկիրն գեսեմ , զոր փարաւոնն արքայ եդիստացւոց ետ ՚ի բնակուի յակոբայ նահապետին և ծննդոց նր : Այլ մեկնիչք սբ գրոց յերկու կարծիս են բաժանեալ ՚ի վր գրից նր . և երկսքին ունին զճիմն ՚ի սբ գիրս . որոց որոշումն կարեալ կայ զարքունեաց փարաւոնի , և զաթոռոյն յովսէփայ . զի յայն թակս ծնն . խն . 9 . և 10 . խոստանայ յովսէփ բնակեցուցանել զհայր իւր հանդերձ ծննդովք իւրովք յերկրին գեսեմ , զի մօտ եղիցի նմ , իսկ ինքն էր յարքունիս փարաւոնի . յորմէ երևի թէ երկիրն գեսեմ մօտ էր յարքայանիստ քղք եգիպտացւոց : Իսկ սբ գիրք երկու արքայանիստ քղքս յիշատակեն յեդիստոս . քի զՏայանիս , որ յայլ թարգմանուիս Զոամ կոչի . և յերեմիայ խն . 7 . Տափնաս , և զՄեմիիս , որ եբրայեցերէն ասի Մովփ . կմ՝ Նովփ : Արդ՝ եթէ բնակուի յովսէփայ էր ՚ի տայանիս , երկիրն գեսեմ լինի ՚ի սասորին կողմն եդիստոսի հանդէպ տայանու , սահմանակից քանանացւոց , որ ՚ի դէպ դայ և թարգմանուի եթանանայից , ունի և մերուսն . ուր ՚ի ծնն . խն . 10 . ՚ի սրատուէրեշն յովսէփայ ՚ի ձեռն եղբարց իւրոց հօր իւրում իջանել յեգիպտոս , յաւելու ասել . * Եւ բնակեցիս յերկրիս գեսեմ յարաբիա . ունի գրեշ կայ յընտրելագոյն ձեռագիր անձաշունչ մեր , և ոչ յարարօթ . ի որում գտանի վրկպակաւ ՚ի տպագրեշ անձաշունչն . ունի թէ ասել ՚ի գաւառն , որ է հանդէպ տայանու . զոր պլնիոս՝ ունի և պողոմէոս կոչին նոմոս . այս է՝ կուռակալուի արարիոյ :

Այլ քանզի յետոյ ասի ՚ի ծնն խն 28 . և 29 . թէ յովսէփ ել լի տաջ հօր իւրոյ զքաջաց քղքաւ յերկիրն ռամեսայ , որ այն ինքն է երկիրն գեսեմ , ունի յայտ է ՚ի ծնն խն . 11 . և այլուր . իսկ քաջաց քղքն , ի մօ Յագրաց՝ և ի սբ գրոց՝ էր առ արեւմտեան ծոցով կարմիր ծովուն : Ապա երկիրն գեսեմ ոչ էր հանդէպ տայանու , այլ առաւել լի հարաւ . քի մէջ կարմիր ծովու և նիլոսի , ՚ի դուստանք տէլգայնա .

Նահանգին եգիպտոսի, որ Նեղոս բաժանի յերկու
գլխաւոր առաջս: Յայս միտս են ընդիբ, մենդ թէ
մեծ մասն թարգմանչաց նբ գրոց, և արտաքին
Տագրաց: Եւ յերաւել՝ քղի ոչ երեւի այլ ինչ պոնճու
զայնչափ ճանապարհ հատանեւոյ, և գնալոյ յակօբայ
Նահապետին մինչև 'ի ծովն կարմիր, ըսցց եթէ զի
լն խոստման որդւոյ իւրոյ յովսէփայ՝ անդ ունէր
բնակիլ հանգերձ համօրէն ծննդովք: Եւ չէ ինչ
այն. զի լն այսմ՝ երկիրն գեաեմ թէպէտ մօտ լինէր
մեմփեայ, այլ ոչ նոյնիպս և տայանու, որ էր արքայաւ
նիստ քաղաք եգիպտացոց. ուղ յայտ է 'ի սաղմ
հէ. 12. 43. ուր 'ի գաշտին տայանու ասին գործ
նալ նմ՝ սքանչելիք 'ի մովսիսէ: Վն զի մարթ է ա
տեւ, թէ գուցէ 'ի Ժմկս մովսէսի թագաւորք եգիպ
տոսի 'ի տայանիս նստելին, իսկ յայլ Ժմկս 'ի մեմփիս.
Քղի ուղ տաացսք՝ և մեմփիս էր արքայանիստ քղք.
այն զի՝ և տայանիս չէ այնչափ տարակաց 'ի տեղու
չէ աստի. զի ոչ կարիցէ ասիլ մօտ նմ՝ բաղչատուք
այլոց քղքց, որք առաւել հեռի են անտի: Եւ ոչ
իսկ այն զօրէ ինչ, զի լն եօթանասնից թարգմա
նուէ գեաեմ սսի պատկանիլ առ արաբիա լն կու
տակալունն, զոր սլինիսո և պաղեմէոս կոչեն նոմոս
արաբիոյ: Վն զի ոչ միայն այս մասն, կմ գաւառ՝
այլև բովանդակ տարածութիւն՝ որ 'ի մէջ կարմիր
ծովուն և նեղոսի՝ արաբիա կոչէր, թէպէտ և էր
մասն եգիպտոսի. ուղ և արեմտեան մասն եգիպ
տոսի որ յայնկոյս նեղոսի՝ լիբիա կոչէր. սակս լն
նեւոյ ահմանակից լիբիոյ: Այսչափ ինչ վն գրից
երկրին գեաեմ. արդ նշանակեսցուք և զոմանս 'ի
գլխաւոր տեղեաց նր որք յեշատակին 'ի նբ գիրս:
Հիշեալիս. որ թարգմանի Էջէփաղա. որնպս եդեւ
կայ 'ի մերում թծաշնչի. սա կոչէր և Օն. և էր 'ի
մէջ մեմփեայ և քաջաց քղքի. իբր միտպէս տարա
կայ յերկոցունց ևս: Ռամես. էր քղք. միանգա
մայն և փոքրիկ նւո. յերկրին գեաեմ, յորմէ իբրև
'ի գլխաւոր եզրէ չսեցին որդիքն Նլի. յեւանեւ
իւրեանց յեգիպտոսէ: Սիտամ. էր տեղի 'ի մէջ ու
միսայ և կարմիր ծովուն. ուր նախ հարին զվրանս
որդիքն Նլի, յեւանեւ իւրեանց յեգիպտոսէ: Ռեմ
որ և Բեմ. էր տեղի յանշէն և յանբեր անապատի
ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի կարմիր ծովէն: Եպիւր. էր
տեղի առ սին կարմիր ծովու. որ յեւից Ժ. 2.
Թարգմանաբար կոչի Դեմ յանդիման հանգրձանին:
Սփոռ. Բեւեթանա. որք էին առ կարմիր ծովու.

իսկ զայլ քղքս այսր մասին նշանակեցաք 'ի վերոյ :
'ի տէլդայն էին այս քղքք . Տայանիս . արքայանիս
քղք յարեւելէն կողմն տէլդայն առ միով յառաջին
նեղոսի . Փարկէթոս . Բասիբէն . Լէնպոպուլիս . Աղիւ-
դիպոպուլիս . Դիսպուլիս . Մէնդէն . Պանէփսիս . Թա-
միս . Կիւնպուլիս . Կի՞ Կիւնն . Ոսիս . Սոյիս . Լէն-
պուլիս . Չէրմոպուլիս . Սեբէնիբոս . Թեբմոսիս . Պը-
սոպիս . Սայիս . Կաբասո . Պոսպոս . Մեդեղիս ևն : Իսկ
յարեւմտեան կողմն տէլդային՝ սկսեալ 'ի հարաւոյ՝
էին այսոքիկ . Մէսիս . արքայանիս քղք առ նե-
ղոսիւ 'ի գլուխ տէլդային . Քաղաք Լեւիսասոյոյ . Լա-
րանա . Մոսիսիս . որոյ բնակիչք ը սարաբոնի զափ-
քոգիտէ պաշտէին : Աղիւրպուլիս . Նիբիւ . Կիւնպի-
պուլիս . Սիւս . Կի՞ Սիսի . Երմոպուլիս . Թեբէփո . Կի՞

Տեբմոսիս . և Աղիւրպուլիս :

Բայց այժմ այս նահանգ պանծալի 'ի նախնուսն . գըլ-
խովին փոփոխեալ է զտեսիլ իւր զառաջին . զի բաց
լընթացից նեղոսի , որ ոչ թոճի փոխել զճանապարհ
իւր , այլ ձմ 'ինչ այնպէս աղաւաղել է , զի և ոչ հեաք
ինչ երեւին նախնի հանգամանագնր . յորում բազմա-
պատիկ մեծամեծ և հոյակապ քղքք զարդարեալ
էր . օրինօք և կարգօք ամրացել . և երեւելի երեւելի
արամքք պերճացել . մենդ 'ի բրիստոնէսն ոսկե-
ղէն դարու . յորում բիւր գերահրաշ հայրապետս
ընծայեցոյց եկեղեցւոյն քի . և հոյսս սրբակրօն
միանձանց . ը որս և զմեծ նախահայրն միանձանց
զնք անտոն . որ լցոյց զանապոտս նր վանօրէիւք
և նք միայնակեցօք . որոց հոտ անուշուէ սրբուէ
վարուց ելից զտիեղէրս : Իսկ այս ձմ խաղառ սղուռ
բարձել է անտի : Նայնպիս և քղքք նր այժմ սակաւ
են . զոր յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

ՄԵՐԷ . 'ի գիրս աճի' . ՄԵՐԷ՛՛՛՛՛ Գալիէ . Կի՞ Էլ Գալի-
է . որ է մակգիր անուն մարայ՝ իգական վերջու-
ւորութիւն . որ առ եւրոպացիս այժմ անցեալ է փոխ
բուն անունն քղքին . Քայոս կոչելով զմարտ : 'ի
հնուսն կոչէր Իփիպոս , յանուն թիւրի ուրուք եթէ
հաւատաւորութեւ և սեպեայ : Նախնի հեղինակք քր
գիտարոս սիկիլիացի , սարաբոն , պաղ' , յիշեն զկող-
մամբք նեղոսի . քղք ինչ Բաբիւն անունամբ որ ը մեծի
մասին ճաղրայ՝ է այն՝ որ այժմ կոչի ՄԵՐԷ՛՛՛՛՛ ալիփ . ի
հին մարտ . զորմէ գրէ և մերս ասողիկ ք . 37 . Բա-
ւ . բիւնն այն (ուր նստէր ամիրայն եգիպտացոյց
որգի սգազին 'ի Ժ դարուն ,) ոչ է այն՝ որ յերկ-
րին սենաար 'ի բաղդէացոյ Յին՝ ուր տնտա-
ւ . բակն

• րաւին շինեցաւ . . . այլ է սա բերդ իմն յերկրին
• եղիպտացւոց Բաբելոն անուանել . ոմո՞ւ պատմե-
• եալիփան 'ի գիրսն ականց . որ այժմ արքունիք
• շինեալ , մեծացաւ անուամբ : Սակս այսորիկ
վն կոտաանդեայ կթղկոսին ոմանք գրեն գնացեալ
յեգիպտոս , և ոմանք 'ի բաղտատ . զայս բաբելոն
շփութելով լէ միւստմ' որ առ պաղտատաւ :

Արդ' այս քղք անուանի' է առաջին և նախապա-
տիւ մայրաքղք և գլուխ համօրէն եգիպտոսի . մի 'ի
մեծամեծ հոյակապ բաղնամարդ և բժմվաճառ քա-
ղաքաց Յի . աթու կուսակալ իշխանին . քի փա-
շային համօրէն եգիպտոսի , զոր կացուցանէ ինքնա-
կաշն օսմանեանց . կուսուցեալ յարեւելեան կողմն
նեղոսի իրրեւ կէս մընաւ հեռի 'ի նմէ յԵարձակ
գաշտի , լը իրաց ինչ 'ի ձեւ եռանկիւնի : Երջադատ
նր չէ ինչ աւելի քան զՕ մըոն . փողոցքն նեղ և
շրջապտոյտ . մինչև արքունի ճնայն' որ է առաւել
լայն փողոցն մերայ' որ ձգի լէ երկայնուի քղքին
գրանէ 'ի գուռն , չէ ինչ ասէ (Թօմբաշն ճնայնօրդ
թնգղեայի) առաւել լայն ք զմեր հսրկ փողոցս .
բայց այս անձկուի փողոցաց' յայլուստ բերէ գիւ-
րուի մեծ . զի տանէ 'ի տուն գերան եգեշ գիւրաւ
ծածկեն զփողոցս , լէ որովք գնան անցաւորք իբր
'ի տան լէ հովանեաւ շնոճածոց . մեծ մասն փողո-
ցաց կի՞ Թաղից' ունին գրուես յերկուս ծայրս .
շորս գիշերայն փակեն . յիւրքնչիւրսն պահապան
կալով 3 . 4 եէնիէրիք : Պետրոս աեւա վալլէ հին
ճնայնօրդ գրէ , Թէ բուն քղքն մերայ է պարսպա-
պտտ . և մեծ մասն գրանց' են գրուիք պարսպին .
այլ սակս յաճախուե տանց' որք կից են նմ ներքոյ
և արտաքոյ , ոչ երեւին պարիսպ . վնկ ասէ բզմք
խտրել գրեցին' Թէ մըսըր է անպարիսպ :

Ըստ ոմանց բոլոր մըսըր (որով 'ի միասին առնուն
և զարոճարձանս) բաժանեալ է 'ի 18000 , կի՞ թ
այլոց 'ի 26000 մաւալ . բայց ոմունս մաւալ առ տճ'
առել լինի փնկ տեղւոյ , որով կարեն իմանալ փնկ
տանց , կի՞ բնակարանաց , և ոչ փնկ Թաղից , զի
իմանան ռամիկք : Չթիւ բնակչացն' հսրկ կարծիք
քղքւոց հասուցանէ 'ի մի միջին . առել և զար-
ոճարձանս նր 'ի միասին . 'ի հաստատուի այսմ բե-
րելով զայն բան' որ գրեալ կայ ասեն 'ի բարբառ
արաբացւոց 'ի վր' միոյ 'ի գրանց քղքին . Քեզ նմն
հազարիցս հազար խն ասպ . Թէպէտ և այս ցուցանէ
զթիւ բնակչոց այնր Ժմկի . յորում գրեցաւ : Այժմ

մեան եւրոպացիք որք երթաւեկս առնեն առտ ,
 զքնակիւս քղքին՝ ի բայ առեւ զարուարձանեայս ,
 հասուցանեն ի 400000 : Տունք նր իբր ի բզմն
 կրկնայարկ են կ՞ եռայարկ . սակաւք են քառայարկ
 և հնգայարկ . ի ստորին կողմն քարաշէնք , խկ ի
 վերոյ՝ աղւսակերտ . բայց կիրն ասէ տէլա վալէ՝
 անպիտան է . յայն սակս և շինողածքն չեն երկա-
 րատե . սակաւ կ՞ ոչինչ պատուհանս ունին ի փո-
 ղոցն կոյս լը հաւպայ . այլ գրեթէ ամ տուն ունի
 բակ լարձակ և պարտէզ , և բզմք ունին տանիս .
 մեծաշէն է տունն՝ որ ասի շինեալ ի սրահարկէս
 սուղանէն յեւ ժի գարուն . աստի և անտի գրան
 նր՝ են երկու սիւնք հատեալք ի միջէ վիմէ . և
 մակագրուիք արաքացւոց : Յարկանեւն զհիմունս
 տանց՝ նախ վարսեն լ Կեալին ցիցս խիտ առ խիտ
 յանփուտ փայտից . որք որչափ լեւրկար մնան լ հո-
 ղով , այնչափ առաւել կարծրանան . և ի վր նց
 դնեն զհիմն . շտոք ևս մենդ ի հարկ և ի փոքր շին-
 ւածս՝ խնայելով ի ծախս , կ՞ առ աղքատուէ ,
 փինկ ցցից՝ դնեն ածուխ ի ներքոյ հիման . և զայս
 առնեն առ ի հաստատուի շինողածոց . զի երկիրն
 ի պաճոս առատուէ նեղոսի խոնաւ է . ուստի ե-
 թէ հիմունք չիցեն հաստատեւ ի վր հաստապինդ
 խորսխաց՝ առ սակաւ տակաւ իջանեն , և շին-
 ւածքն քայքային . վսկ և ի վենեալի հիմունք ամ
 շինողածոց ի վր այնպիսի ցցից՝ հաստատեւ կան :
 Տունք մարայ սակաւ են առ համեմատուեք բնակ-
 չաց . քզի 20 , 30 անձինք բնակին ի միում փոքրիկ
 տան . բայց անտի բազմութիւն ռամկաց արարացւոց
 շունին ինչ յարկս բնակուէ , այլ ի փողոցս ննջեն
 յանկիւնս տանց . վնյ գիւերայն տառի և անտի
 իւրաքանչիւր փողոցաց լսելի լինին ձայնք խորդա-
 լոյ բազմուէ մարդկան . զի կարի բզմ է անդ խառ-
 նիճաղանճ բազմութիւն ռամկաց , աղքատք . և կեանք
 նց եղիւելի . որոց աւուրն պարէնի կարօս դուրվ ,
 վն 3 . 4 փարայի մտադիւր ծառայեն զորն ողջոյն
 յամ տաժմնակիր գործս . կերակուր նց խոշոր .
 զդեստք նց պարեգօտ կարճ բայց լայն թեզանեօք .
 որ և է նց փինկ շապկի և ամի . վնկ դաղուին յա-
 ճախել է առ նս . և իբր մեծ ինչ արուեստ համար-
 եալ իբր սովորական գործառնութիւն նց . զիւրաքան-
 չիւր թաղս քղքին բաժանել ունեւով ի մէջ իւր-
 եանց , զորս և միմեանց վաճառեն ուղ սեփական
 կալուածս . բայց ի դողուէ և այլ անկարգութիւն և
 անաւ

անառակութիւնք յաճախեւ յոյժ : Եւ զի միանգամից կա-
մեցեւ ասել, ոչ է սա քղք բարեկեցիկ ազնուակա-
նաց, այլ դադարք խառնազանճից լցեալ ամ
կարգութիւնք :

Ունի շուկայս և վաճառանոցս բզմս, լցեալ յարա-
ժամ խուռն բազմութիւն մարդկան. որք մղելով զմի-
մեանս գնան : Թի՛ւ մղկթաց քղքիս՝ զոր ասեն
ոմանք, է անհաւատաւի. բայց այլք հասուցանեն
մինչև 'ի 720. Թեպէտ և սք 'ի բաց առնուին զմա-
նուհս : 'ի մէջ այսչափ մղկթաց՝ ռակաւ գտանին մե-
ծաշէնք, կմ՝ վայելչակերտք. 'ի մէջ այլոց մեծա-
գործ է մղկիթն սուղբան հասանին, շինեալ յոսն
անգ լերին՝ ուր է բերդն. մղկիթն ամբա ասացեւ,
որ ասի լինել եկեղեցի քրիստոնէից հաստատեալ
իր 'ի վր 400 սեանց, որք տարբեր են 'ի միմեանց.
որ և երեւին ժողովել 'ի զանազան շինուածոց. մե-
ծագործ է և մղկիթն գուպակ իւր ազապ. այլ
անուանի ք զամին է ճափի եղէնք. որ նշանակէ
մղկիթ ծաղկանց, զոր շինեաց գայտ ճեղճերն 'ի
միջոցս երկուց ամաց և կիսոյ. մղկիթ չարձակ և
փառաւոր. բնակարան գիւնոց նց և առաքինեաց.
օտարանոց նք լի է բնակութիւնք. և ախտաժէտք մեղդ-
կոյրք բզմ յոյժ. մինչև երբեմն 'ի 12 հզր ժամանել
ասացին : Մէտրէսէ յի ուսումնարանք մարտյ՝ 'ի
հնումն էին բզմ յոյժ. զորոց՝ 'ի մասնաւոր գիրս
ինչ ճառի. յորոց զմին շինեաց սալահաստին վա-
հեռուղաց շափի գէնին :

Բաց 'ի մղկթաց անտի, ունի և այլ բզմ շինուածոս
մեծամեծս. յորս երեւելի են ապարանք ոմանց 'ի
սէյից : Այլև գղեակ կմ բերդ ամուր՝ որոյ շրջա-
պատ է միսն և կէս. յորում են անհամար բնակա-
րանք վս փաշային և ամ աշտոնատարաց նք, և
բազմաց արհեստաւորաց փաշային. և է արտաքոյ
քղքին 'ի վր լեռնացեւ ժայռի, պատել բարձր և
թանձր պարսպօք և աշտարակօք, հանդէպ հնոյն
եղիպոսի՝ կմ մեմիկայ. ուր ելանեն ի աստի-
ճանս հասելս 'ի նմին ժայռի. բայց եւք նք ոչ է
դարեանդ, այլ զառիվայր առ սակաւ սակաւ բարձ-
րանալով. ի որ գիւրաւ ելանեն ոչ միայն մարդիկ,
այլև ուղտք և երկվարք բեռնակիրք : Չոյն գղեակ
շինեաց սալահաստին աւերակօք հին բերդին մեմ
փեայ. ոմ առանի նշանակել 'ի գրուածս ինչ, որ
է 'ի մեծի որահի միում 'ի ներքս 'ի գղեակ անդր.
'ի բարձրագոյն տեղւոյն բերդիս՝ երեւի զարմանա-

լի տեսիլ բրգանց եղիպատոսի շրջակայ վիճակի :
Երևելի է և ջրմուղն հին մեծաշէն 320 կամարեան ,
համակ 'ի կոփածոյ քարանց որ կայ մնայ անեղծ
մինչև ցայսօր . բարձրունի նի է 'ի չափ հաւասարու
թե բերդին . ուր ամբարձեալ ջրոյն 'ի նեղոսէ 'ի
ձեռն ջրահան դործեաց , գնայ ը այն ջրմուղ մինչև
'ի բերդ անդր երկց կի՝ չորից ժամուց ճնշուի : Եւ
'ի բերդի անդ . և ջրհոր նշանաւոր խորայտակ
կռանահատել 'ի քարաժայռին՝ յորոյ վր է բերդն .
և է բաժանել յերկուս դուբս , կի՝ աւաղանս . 'ի
միջի է տեղի՝ ուր ը աստիճանս ինչ իջանեն 'ի վայր
եզինք . որք 'ի ձեռն անուոյ՝ զորով կախել կան եր-
կու գոյլք , հանեն զջուր 'ի խորագոյն գբոյ ջրհոր
րոյն . որ ը խողովակ անցանէ յերկդ աւաղանն ,
առ 'ի պէտս բնակչաց բերդին :

Յարեմուտս հիւոյ բերդիս գտանի և այլ շինուած
մեծաշէն , ը մասին ինչ աւերակ . ուր դեռ ևս եր-
կին մնացուածք ինչ պատկերաց մուսիոն քարամբք
յորինեւոց յորմունս : Զայս շինուած բնակիչք մորայ
կոչեն ապարանք յովսէփայ նահապետին . իբր զի
աւանդեն թէ նի է շինել . ուր և զնախայիշատակեալ
ջրհորն , զոր յայն սակս կոչեն ջրհոր յովսէփայ :
Այլ աւանդուին վր այսր շինուածոյ՝ ասէ տէլա-
վալէ է յայտնի սուտ . զի է այն գործ արաբացւոց ,
ոմ յայտ է 'ի գրուածոցն՝ որք կան 'ի նմ՝ մինչև
ցայսօր , և ոչ նախնի եղիպատոց . և երևի շինել
բնակարան հին սուլդանաց . այժմ աստ գործեն
պատրաստեն զառնեգործ սփռոց՝ որ ամի ամի ա-
ռաքի 'ի մէքէ :

'ի սմին քղքի բաց յարաբացւոց՝ և յօսմանեան տաճ-
կաց՝ են և բազմութիւն խփտեաց , ը մեծի մասին
աղքատք . 'ի նցնէ շինին սովորաբար նօտաղք և
քարտուղարք պէյից . ունին բզմ՝ եկեղեցիս . 'ի մի-
ում մասին քղքիս գրեթէ 10 . 12 . շինեալ 'ի վր
աւերակաց առաջին եկեղեցեաց : Պատրիարդ նց
կրէ մականուն Պատրիարդ աղէքսանգրիոյ . բայց
պատրիարդական եկեղեցին՝ երևի շինել եկեղեցի
սբին մակարայ 'ի հին մըսըս . ուր շինի ընտրութի
նի և ձեռնադրութի : Գտանին 'ի մըսըս և յաղպէս
հայոց բնակք իբրև 50 . 60 տունք . թող զայնուսիկ՝
որք գնան անդ սակս վճռկետութի , կի՝ գործելոյ
արհեստս . ուստի գտանին անդ երեքմս յուղլ , եր-
բեմս սակաւ արհեստաւորք յաղպէս մերմէ . մենդ
գիրձակք և արծաթադործք , որք ը մեծի մասին

են 'ի կոտանդնուպոլսոյ : Յնչ Ժմկ բազմութի կր
անգ աղքատ մերոյ . մինչև ունեւ և եւթս . դրի յայտմ
առաքս յուլի , 30 . * Եւ էր յայնժամ (Յն 'ի Ժմկս
+ գրիգորի վկայասիրի) յաղքէս հայոց յեպիպոսոս
+ ըն առնա համարով . որոց եա ենդս զքրտեր որ
+ դին իւր գրիգոր անսմամբ : Այժմ ունին փոք
րիկ եկեղեցի , առեւ 'ի խփաոց փոխադրուի տեղոյ
ինչ զոր հայքեառն յեւմ յեկեղեցւոյ սնյ յարուէ :
Են անգ և յոյնք բղմբ . բայց թիւ իմ քրիստոնէից
բնակեաց 'ի մըսըր , ոչ զանցանել ասեն ք զ12 հզլւ :
Հրէայք չեն այնչափ բղմբ , ոն էին յնչդոյն . որք
զոնակսկայէ իւրեանց 16 դարուք յնչ ասեն չին
եալ . և 'ի տեղւոյն՝ ուր ընթեռնուն այժմ զօրէնս՝
եկաց ասեն երբեմն երեմիա մարգարէն . բղմ՝ ձե
ռագիր հին մատենա ցուցանեն , յորս և մատեն
օրինաց՝ բնիկ ձեռագիր եզրասայ ը ասելոյ իւր
եանց , պահեալ 'ի տեղւոյն՝ որ բարձր է յերկրէ 10
ոտնաչափ . վարագուրովք և մշտաւառ կանթեղիւ
պատուել . որոց ամցն յայց ելին դաղլիացիք՝ որք
'ի վերջին Ժմկս տիրեցին 'ի մըսըր : Կաանին և
եւրոպացի վաճառականք՝ որք և ունին երկու փոք
րիկ վանս ֆրանչիսկեան կրօնաւորաց և եկեղեցի :
Վաճառականութի քղքիս ծաղկել է , այլ ոչ ոն էր
յնչն , մինչև էին հասեալ եւրոպացիք 'ի հրճան
դանն բարեյուսոյ , և անտի անցել 'ի հնգիկս . զի
ը այն Ժմկս իմ վաճառք հնգկաց 'ի նուահան
գիսաս նր հաւաքելին . և ապա անտի փոռէին յայլ
ևայլ կողմանս աշխարհի . այլ այժմ ոչ ևս : 'ի քա
ղաքի ասա բայ յայլոց արուեստակերտ իրաց դոր
ծեն և գորգս , այն է՝ խալի ընտիրս . և պատուա
կան սփրիթս . և կողովս են :

Բնդ մեջ քղքին է ձոր՝ որ 'ի կէսն աաբւոյն ցամաք
է . զի ըռնի զձուր միայն յառատանալն նեղոսի .
և անտի ծաւալի 'ի զանազան տեղիս յառողանել
զպարտեղս քղքին . և 'ի նուաղիլ նեղոսի , սպառն
և ջուրք նր առ փոքր փոքր : Յամին 1784 եղև 'ի
քղքի ասա կոտորած սաստիկ , պնճուել 'ի սովու .
քղի մարտ դժնդակ դրգուել 'ի մեջ շրջակայ տէլից
արգելին տանիլ պարէնս 'ի քղք անգր . յորմէ սով
սաստիկ անկեալ 'ի քղքի , մեռա գրեթէ երկու
մասն քղքին : Ասեն թէ փողոցք նր , և հրապա
րակք լի էին դիակամք . քղի բղմբ 'ի խառնիճաղանձ
ժողովրդենէ անտի , որք չունին տունս բնակուէ ,
առ սաստիկութն սովուն հրողել վհատեալ , անդէն

յանցս ճինորհաց հանէին զողիս . շատք ևս յեցեալ
յորմուռնս տանց : Այսպիսի և այլ սմին նման հար-
ուճածք անսպասեան են 'ի քղքէս . որք և 'ի 1791 'ի զ-
բանալ վերստին ժանտախտի' թիժ մեռելոցն որ 'ի
նմ' յայնմ ատէ' աւելի ասացին ընեւ չք 200000 ողիս :
Ըստ պատմուեմ տաճկաց միւսիզդ լիտինիլաւս ի ար-
քայ 'ի Ֆադմիուն արքայից , որք 'ի մաղքիս տիրա-
պետէին , եկեւ յեգիպտոս , և սուլթան կարգեալ
'ի նմ' , ի խնդրոյ զօրացն եգիպտոսի' զօրսպետ կա-
ցոյց զքայիս ձէվէրն 10 հզր զօրք . հառ զհին
եգիպտոսն կոչեցեւ Մուլէի արք 'ի ձեռաց իշխա-
նայն' զորս ասպասեանք կացուցանէին . (որք ալ-
րէին յայնժամ խալիֆէ անուամբ 'ի սպառնաւ) .
յեա սուլթոյ զհին մըսըր 'ի հիճրէթի 358 . (968 .)
գայիտ ձէվէրն հրամանաւ նորին միւսիզդ ընեաց
քղք քանի մի մընաւ բացառ 'ինեղոսէ . 'ի սաորոտ
լէրինն' որ կոչի Մուգադուս . և կոչեաց զա-
նուն նք Գահրէի Մի-իւլէի : Եւ յորժամ հեղակիւ
խանն թաթարաց հառ զպալտառ յապասեան ցե-
ղից , և եղծեաց զխալիֆէունն , սոհմ ինչ նոյն ապ-
պատեան ցեղին' փախուցեւ եկն 'ի մըսըր . և եկաց
անդ ի ձեռամբ սուլթանին մարայ . միայն յարգ-
խալիֆէութե ունեւով . և ոչ իշխողեան հրամա-
նաւորաւ : Արուարձանք մարայ են և երկու հեռա-
գայ տեղիքս . զորս 'ի միասին առեւ հիճ և այլ չընա-
կայ ընտճածովք , այնքս քաւածակ ընի չընապատ
մարայ , զի հաղիւ մարթ է ժամս 8 , 9 , հետիտոս
չընիւ զնովաւ :

Պաւստ : Էքղք բարեւէն բաղնամարդ և բաղնովու-
ռառ և է իբր արուարձան մարայ , 'ի տեղւոյ' ուր
նեղոս բաժանի յերկու մեծամեծ առաջս իբրև եր-
կու ժամաւ հեռի յեգիպտոս քղքէ . ունի տունս
իբրև 4000 : Անդ վճարեն զմիքս նաւք , որք ի նե-
ղոս գնան յեգիպտոս :

Հին եգիպտոս , կմ Մուլէ , այն է' Մեհի : Որ է
նախնի գերահաւակ քղքն եգիպտոսի բիւմանդամ
յիշատակեւ 'ի գիրս մարդարեից . էր յայնկոյս նե-
ղոսի հանդէպ այսմ քղքի . որ այժմ է աւան ան-
շուք , կմ գեօլ . բնակիչք նք են արարացիք , խըփ-
տիք , այլև յոյնք մէլքիդք : Ասի թէ կայ մնայ մին-
չև ցայսօր անդ տունն , ուր բնակեցաւ քմ Թոր մեր
ք սմէնօրհնեալ մօր իւրոյ , և ուր յովսէփայ 'ի
փախել նց յեգիպտոս յերեսաց հերովդէի , և է
այժմ 'ի ձեռս խիտեաց :

Րէւելիս . կմ Ռւելիս . 'ի հն . Գաւաթ : Ի քղք անպա-
րիսպ . յառաջն երեւելի յոյժ . բազմամարդ և բազ-
մազնաճառ . բայց այժմ ոչ սակաւ անկեալ է և անշ-
քացել 'ի նախնի ճոխուէ . սակայն տակաւին է մի
'ի բարեշէն 'ի մարդաշատ և 'ի բազմազնառ քղքն
եզիպտոսի . կառուցել 'ի կղզի ինչ գործել յերկուց
մեծամեծ և շատաջուր առաջից նեղոսի . յորոց մինն
ձևացուցանէ զնւէնգիսան Ապստիբայ . կմ Ապստ-
բայ . ուր կարեն մտանել նաւք համարձակ . բայց
յերկդ առաջն որ անցանէ առ քղքաւ՝ կարի դժ-
ոճարաւ մտանեն . վն զի մտ 'ի բերան նր գտանի
յորձանուտ ինչ տեղի վտանգաւոր , որ խափանէ
զմուտս նաւուց : Շրջապատ քղքին՝ է իւրե 5. 6 .
մլոն . և գիրք նր բուրածե . իսկ թիւ բնակչաց
նր առաւել ք 100 հիւր : Շինուածք տանց նր են
ը սովորուէ . օսմանեանց . և իմ՝ տուն ունի պար-
տէզս մրգաբերս , և զոճարձալիս : Ունի և իջևանո-
այս է՝ խանս վն օտարականաց : Օդ քղքիս բարի
է և առողջ . և չրջակայ երկիր նր պարարտ և ար-
գաւանդահող . վնյ առատուի է անգ իմ իրաց , և
մէնդ որիզոյ . բերէ և նարինջ , այն է՝ փորթութաւ
առատ . զոր բարձեալ տանին և յեզիպտոս քղք :
Բայց չունի ջուր բարի , զի ծովն դառնացուցանէ
զջուր գետոյ նր հարուստ մի տարածուք 'ի վերոյ
ք զքղքն : Աստ էին պարտէզք փափկութեց , և
տեղիք զոճարձութեց կղէոպատրայ տիկնոջ եզիպ-
տացուց : Աստի է և կղզիանոս երեւելի բանաս-
տեղծն :

Իստէնքերիէ . 'ի հնումն Ալէքսանդրիա : Քղք անշուք
և ողքատակերտ շինեալ յաւերակաց նախնի հոյա-
կապ դերահալակ աղէքսանդրիա քղքին՝ 'ի լեզու
ինչ հողոյ՝ առ ծոցով ծովու իւրե 30 մլոնաւ հեռի
յարեմուեան գլխաւոր առաջից նեղոսի : Շինուածք
նր անշուք են . իսկ թիւ բնակչաց հաղիւ հասանէ
911 հիւր հանդերձ օտարականոք , զի օտարականք
բժմ են անգ , մէնգ եւրոպացիք . նր վէնէտկեցիք ,
գաղղկացիք , և անգլիացիք . որք ունին հիւպատոսս
յեզիպտոս քղքի . որոց փոխանորդ նստին յաղէք-
սանդրիա , սակս նաւուց իւրեանց . և ունին անգ
զնիւ ազատուիս , ունին և եկեղեցի , և առ նովաւ
փոքրիկ վանս , որ է 'ի ձեռս ֆրանկական կրօնա-
ւորաց : Այս քղք կանգուն պահի մինչև ցայժմ
'ի պատճառս երթեկուէ նաւուց մէնգ եւրոպաց-
ւոց , որ նր 'ի նախնումն՝ նոյնպս և այժմ ունի եր-

կու նւէնդիստս . մինն որ է յարեւելեան կողմն՝ կու
չի՝ Նաւահանգիսք խանիւց . զի անդ միայն թոյլ ար-
ոճեալ է նաւուց եւրոպացւոց խարխիս արկանել .
բայց մուտքնր վտանգաւոր է յոյժ սակս քարածայ-
աին , որ հասանէ մինչև ցերեսս ջուրց ծովուն . նաև
բուն նաւահանգիստն բաց 'ի չունելոյ զբաւական
խորուծի՝ անհնարինս բաղխի 'ի հիւսիսային հող-
մոց . յորոյ մեծամ Վտանգաւորին հաւք 'ի նւէնդսաի
անդ , մինչև խորտակիլ ևս երբեմն : Առ սովին նա-
ւահանգստիւ է ամրոց փոքր օտար իմն ձեռով՝ որ
բովանդակի յերիս սշտարակո 'ի վրէ միմեանց կա-
ռուցելս . վրէ լաւ ևս է աշտարակ կոչել զայն ք-
ամրոց . զոր բնակիւք տեղւոյն մեծ ինչ համարին .
այլ ըստ պատմելոյ մեզ ոմանց , որք տեղեակ են այս-
պիսի շինուածոց , երկու ևեթ ումարդործիք բաւա-
կան էին 'ի քանդել զայն . չիք 'ի նմ պատրաստուի
զինուց , և սրահանուի զորաց :

Իսկ երկզն՝ կոչի Հին Նաւահանգիսք . որ է սրտոճա-
կան , և ապահով յնմ հողմոց . զի յնմ կողմանց փա-
կել է լեռնացել ժայռիւք , երկու ևեթ նեղ և ան-
ձուկ մուտս ունելով . բայց ոչ տան թոյլ մտանել
անդր եւրոպացւոց : Աս ևս ունի 'ի սրտապանուի
ծւր ամրոց փոքրիկ , այլ անզոր . որոյ գլխաւոր ա-
պաստանն են քանի մի ումարդործիք պատուականք
և ճարտարագործք , զորս օսմանեալք առին 'ի մա-
շնուաց :

'Ի քղքի աստ են և յոյնք . որք ունին մեհապտան և
եկեղեցի . ուր բնւմ յարգանք պահեն զվէմ մի , որ
է բեկոր սեան երկու ռանաչափ բարձրուիք . և ա-
սեն , թէ 'ի վրէ նր հատաւ գլուխ սրջն կտտարին
եայ աղեքսանդրացւոյ . ուր երեւին և հեաք արեան :
Է անդ և բեմք . ուր միանձուեք վանացն աւանդեն ,
թէ քարոյեաց նք մարկոս աւետարանիչ առաջին
պատրիարք , և առաքել եկեղեցւոյն աղեքսանդրիոյ .
որոյ պատուական մարմինն յինկերորդ դարուն փո-
խադրեցաւ . 'ի վէնէտիկ : Են յաղեքսանդրիա և այլ
եկեղեցիք շինելք 'ի նախնի քրիստոնէից . զորս մահ
մէտական արաքացիք 'ի մղկիթս փոխեալ են . յորս
յաւէտ մեծաշէն այն է՝ զոր 'ի բաղանիս փոխեցին .
յորում մինչև ցայսօր եղել էայ պատուական կճեայ
աւաղանն մկրտուն . յառակ նր է բաղմագունակ .
յն սպիտակ կարմիր և սեաւ մարմարինն քարամբք
յօրինեալ . բայց ձե շինուածոյն չէ կատարեալ ըս
ճարտարապետական կանոնաց . զի գմբէթք նր ցած
են .

ևն . և բոլոր ներքին կողմն և չտփակցուի մասանց
անկատար :

Այսպիսինչ վն հանգամանոց նոր աղեքսանդրիոյ .
արդ՝ ասասցուք ինչ և վն հնոյն , և չլեւանդիւ էր
նախապառիւ մայրաքաղաք համօրէն եգիպտոսի . և
աթոռ թիւրաց զագիգացուոց . և նմ յունական ար-
հեստից և մակացուեց . մեծօշն փարթամ բազմա-
մարդ և բազմավաճառ , և մի 'ի հռչակաւոր մայրա-
քաղաքաց ծի , շինեւ ի մեծէն աղեքսանդրէ 332 ա-
մօք յառաջ ք զթոճականն քնի , առ միջերկրական
ծովու՝ լն պլինիոսի 12000 քայլ հեռի 'ի կանոպեան
բերանոյ նեղոսի . մերձ 'ի ծովակն մերիսայ : Տարա-
ծուի քղքին , զոր լն նորին պլինիոսի չափեաց դի-
նոխարէս իմաստուն ճարտարապետն՝ էր 15000 քայլ-
իսկ լն յովսեփոսի՝ երկայնուի նր էր 30 ասպարէզ .
և լայնուին 10 :

Նախնի մատենադիրք բիւ մինչ գրեն վն հրաշակերտ
շինոճածոց սորին քղքի . յորս երևելի էին արքու-
նիք . զոր գրեթէ նմ թիւրք զարդարեցին և լար-
ձակեցին յաւելմամբ նորանոր շինոճածոց . որ և էր
ծովահայեաց , 'ի զոճարձալի կողմն քղքին . և բա-
ժանեւ ի զնիւն մասունս կմ անդամս : Անդ էր և
դերահռչակ դրաստունն՝ զոր շինեաց պտղոմէոս փի-
ղագեղփոս , և ճոխացոյց անհամար մատենիւք . որ
'ի Ժմիս պտղփին աղեքսանդրիոյ՝ առ գիկտատորուք
կեսարոսին հրկէզ եղև . այլ բոլոր մատենիք որք
էին 'ի նմ ոչ այրեցան . քղի թէպէտ դեղլիոս , և
ամմիանոս մարկեղինոս ասեն թէ եօթն հարիւր հիւր
մատենիք այրեցան , բայց լիվիոս , և սենեքա տե-
ղեկագոյիք , և առաւել արժանահաւատք ք զգեղ-
լիոս , և զամմիանոս , չորս հարիւր հիւր մատենիք
ասեն թէ այրեցան . ապա թէ ոչ կէսն , դեթ 300000
մատենիք մնացին . եդեւ թէ բովանդակ մատենիք
գրատանն էին 700000 . յորս էր և յունարէն նմա-

չունչ մատենանն թարգմանեւ 'ի հր իմասանոց :

Երևելի էր և տաճարն սերապիւսն կռոց նոճիրեալ
արեգական . զորմէ զարմացմամբ խօսին կուրախոս ,
ամմիանոս , դիոնեսիոս ափրիկեցի . և այլ նախնի
պատմարանք : Եւ էր շինոճած սքանչելի , լն ամմիա-
նոսի երկդ զկնի մեծակառոյց կամդիտոլիոնին , ո-
րով պանծայր հռովմ . կառուցեւ 'ի գլուխ բոլորակ
ձեռակերտ բլրոյ հարիւր աստիճանք բարձր . և
էր բոլորաձև և գմբեթայտրիկ . արասցուատ ունէր
շուրջանակի պառչկամբ երեք աստիճանք բարձր 'ի

գետնոյ հաստատեալ մեծամեծ միաստանի սեամբք, և 'ի վր' նր զնզն դրոճագք, և մարդաձև արձանք շուրջ զգմբեթաւ. իսկ 'ի գլուխ գմբեթին բուրգն երկայնաձիգ. բայց ոչ էր հաստատեալ լոկ 'ի վր' գմբեթին, որ անհնարին էր, այլ 'ի վր' մեծի սեան, որ կանգնեալ կայր ը մէջ տաճարին, և հասանէր մինչև 'ի գլուխ գմբեթին: Ըստ կարծեաց ոմանց Ծագրաց, երևի' թէ այս է սիւնն այն մեծ, որ կայ մինչև ցայսօր 'ի մնացոճած աւերակաց հնոյն աղէքսանդրիոյ, իբրև 200 քայլ հեռի 'ի նոր քղքէ, զոր արաբացիք կոչեն Սիւն Ժառայ, իսկ այլք առ հորկ Սիւն պոպէոսի. զի ասէն կանգնեալ զայն յուրիսին կայսեր առ 'ի յիշատակ մեծին պոպէոսի. որ յետ հարոճածոցն փարսաղիւց, խոյս ետ յեգիպտոս. և անդ 'ի պտղոմէոյ ընկալաւ զլախճան կենաց դառն մահճամբ: Այլ զկարգ և իցէ. այս սիւն է 'ի ուորմիւրեան կճոյ, ցի սուճախի. միաստանի 90 ուղնաչափ բարձրուք. որոյ զուգական չիք 'ի բովանդակ ստորին եգիպտոս. իսկ շրջապատն 25 ոսնուչափ. այլ ստորնախարիսն նր օր է 'ի բիւժ հատորոց մարմարինն քարանց, կիսով չափ քանդեւ եղծեւ է. սակայն սակաւին երևին 'ի նմ' գրոճածք ինչ, այլ ոչ խորհրդաւոր գրոշոճածք:

Եւ շուրջ զտաճարաւն էր հոյակապ մեծաչէն սիւնաղարդ շինոճած բոլորածիր, ուր կառուցաւ երկդ հրաշալի գրատուն աղէքսանդրիոյ, այլ և ճեմարան իմաստասիրաց. և 'ի վեց կողմն այսր մեծի շինոճածոյ' վեց բարձրաբերձ աշտարակք յորս զխիշերն ողջոյն հուր վառէին 'ի նարստ նաւորդաց. կմ' 'ի պաշտօն արեգական: Թողում ասել զհոյակապ դըքունս, և զայլ շինոճածս, որք կային անդ կառուցեւ մէնդ 'ի զարդ, ք թէ 'ի պէտս հարկաւորուէ: Այլ ասա ը այլոց մեծակառոյց շինոճածոց, և այս շինոճած հիմնայաատկ եզև. սոյ և քղքն ողջոյն, զոց ուն ասացաք շինեաց մեծն աղէքսանդր, և կամէր անդ փոխադրել զաթու թգրութե իւրոյ, այլ առ կանխելոյ օրհասին, ոչ յաջողեցաւ նմ' այն: Աստ պտղոմէոս որդի զագոսի անդ հաստատեաց զաթու թգրութե եգիպտոսի. և յաջորդք նր պաղոմեանք և ևս ըստ ձեզին զքղքն և չեղացուցին. իսկ 'ի է գարուն քսի արաբացիք' ի հիմանց տապալեցին զնա. և հողաբլուր կացուցին:

Մնացոճածք ինչ աւերակաց մեծամեծ շինոճածոց նր կան մինչև ցայսօր 'ի շրջակայս նոր աղէքսանդրիոյ.

րիոյ • ուն մօտ առ հին նահապետան երևին մնացորդք մեծաշէն պարսպաց նր առհնարի 'ի քառակուսի կտփածոյ քարանց • զոր ասեն շինեւ լ մեծին աղէքսանդրի , կիմ պաղովմանց • որք զինի նր անդ փոխադրեցին զաթոռ թգրուե իւրեանց : 'ի մէջ պարսպաց այնոցիկ են մեծամեծ աշտարակք իբրաւ 200 քայլ տարակաց 'ի միմեանց • և 'ի միջինց այլևս մանուհք • և իւրաքանչիւրն 'ի մեծագունից անտի' ունի մի մե սենեակ լարձակ կամարոյցարկ հաստատեալ 'ի վթ մեծամեծ թեքայեան մարմարիտնեայ սեանց • և 'ի վթ նր այլ փոքրիկ սենեակք • իսկ գլուխ աշտարակաց քառակուսի տափարակ , լն նմանուե տանեաց իբրև 20 քայլ լարձակ : Յիւրաքանչիւրս յաշտարակաց անտի հնար էր բնակիլ 200 անձանց • որք ունէին և գուքս ջրոյ , յորս լն խողովակս զեղոյր ջուր 'ի նեղոսէ • ուն և եմ տուն քղքին ունէր իւր գուքս , յորս զեղոյր ջուր 'ի նեղոսէ 'ի յորգէն նր • յորոց բլմք անեղծ կան միան մինչև ցայսօր , որք են արատքոյ քղքին • և բնակիչք նր և այժմ իսկ անտի առնուն ջուր 'ի պէտս իւրեանց լն ամս ուլ ջոն • զի յառատանալն նեղոսի , նախ յայն կողմն արձակեն զջուրն 'ի ընուլ զգուքս , և ապա 'ի դուշտավայրս :

Յարևելեան կողմն նահապետին փռանկաց մերձ 'ի ծովն են երկու կոթողք , կիմ մահարձանք • 'ի պորփուրեան կճոյ , կոչեցեալք Մահաբան , կռնապարս : յորոց մինն կործանեւ կայանդ 'ի վթ աւաղոյ • այլ չեւս է ծածկեալ • յորմէ երևի թէ չեն բլմ Ժմկք զի անկեւ է : իսկ երկդն դեռ կանգուն կայ , այլ ստորնախարխախնր բոլորովն թաղեւ յաւազուտս , 'ի չորեանն կողմանս նց քանդակեալ կան պէսպէս գրունաք , և խորհրդաւոր նշանք • որք անեղծ կան միան մինչև ցայսօր : Գտանին անդ և այլ բլմ սիւնք մեծամեծք և փոքունք կիսով չափ թաղեալք 'ի մէջ աւերակաց , և այլ մնացորդք • զորս սի լն միովէ յիշատակել երկար իմն լինէր :

Փարս : Է կղզի հանդէպ աղէքսանդրիոյ • որ լն պլե նիոսի' կամրջաւ կցեալ էր լն աղէքսանդրիոյ • իսկ լն սարաբոնի' ամբարտակաւ • բայց 'ի միջն ունէր գկամուրջ • ուստի և 'ի Ժմկս թգրցն աղէքսանդրիոյ համարեւ էր մասն քղքին , այլ այժմ միացեալ է լն ցամաք • վն և չէ իսկ կղզի : Եւ էր 'ի նմ աշտարակ մեծաշէն և սքանչելի' մի յեօթն հարաւի շինուածոյ Ծի' Փարս կոչեցեալ • յորմէ և կղզին կալաւ

զանուհն . զոր և ստրաբոնի շինեաց սոստրատոս կնի-
 գիոս հրամանաւ ուղղումեայ փիղագեղփոսի . և եդ
 վերտառուէ 'ի վր նր զայս օրինակ . Սոստրատոս կնի-
 գոս արդի դէմէիննայ անոյ պահպանողաց վն հաւարիւնաց .
 զշինուէ սր եւսերիոս 'ի բրոնիկոնին գնէ 'ի Ճիդ . 1
 ուղիմիլիագին . ց 284 ամաւ յառաջ ք զթոճականն
 քնի : * Սոստրատոս դեքսիփանայ կնիդացի կանդ-
 ւ նեաց (ասէ) զփարոնն յաղեքսանդրիայ գիտանոց
 ւ աշտարակ բարձրաբերձ հրամանաւ ուղղումեայ փի-
 ւ զագեղփեայ * : Չայն սջաարակ յետոյ նորոգեաց
 և շքեղացոյց ամեննի այր երեւելի : Եւ էր 'ի վր բըւ-
 րոյ լ մէջ կղզոյն . ձև նր բոլորակ , կմ ութան-
 կիւնի . և բարձրուին լո ոմանց իբր 130 կանգուն .
 բաժանել 'ի հինգ . կմ 'ի վեց յարկս կամորակապս ,
 և հաստատելն 'ի վր սպիտակ քարեղէն սեանց . և
 յարտաքին կողմն ունէր հոյակապ և մեծաշէն վան-
 դակապատ սանդուղիս . որ շուրջանակի պատէր ըզ-
 նովաւ , 'ի միոյ յարկէ 'ի միւսն հանելով , մինչև 'ի
 գլուխ աշտարակին . ուր զամ գիշերս հուր վառէին
 յաւաջնորդուի նաւաւարաց : Այլ այժմ ոչևս ե-
 րեւի այս սրանչելի շինուած . որոյ փխի շինեալ կայ
 անդ փոքրիկ դղեակ , կմ աշտարակ Գալիւս կոչեցել :
 Գանձոս : Եւր քղք ծովեզերեայ 120 սալարիզաւ
 հեռի յաղեքսանդրիայ լ արեւելա . յորմէ բերան ա-
 րեւմտեան գլխաւոր բաղկին նեղոսի առնոյր զանուհն
 Բերան Գանձեան կոչեցեալ . որ այժմ ձկնացուցանէ
 զնահեպիստն տաղութիւրայ կմ սալահուրայ առ ուշի-
 տու : Աւաջին հիմնարկուէ նր ասի լեալ 'ի Ժմկս
 պիճփին արոյսայի , կմ տրոտագայ . և զն անդ կորեաւ
 դանորոս իշխանն մեներաւեայ , նմին իրի և քղքն
 յանուհն նր գանորոս կոչեցաւ : 'ի քղքի անդ էին
 յաճախութի պանդոկայ . յորս ուտէին և ըմպէին
 մարդիկ . յորմէ սոյ ասէ ստրաբոն եւ առաժդ Գա-
 նձեան զէլիսաի . զոր յիշատակէ և յորնաղ 'ի հեդ-
 նողական տաղս իւր , յասել իւրում , * խուժագուժ
 ւ ամբոխ ոչինչ լինաւ 'ի գանորոսէ * : Եւ սենեքս
 'ի թուղթ ծա . ասէ * Ար խորհի մեկուսանալ , ոչ
 ւ երբէք (այր իմաստութե հեաամուտ) ընտրեացէ
 ւ զգանորոս . Թէպէտ գանորոս ոչ զքք արգելու
 ւ լինել ժուժկալ * . որով ցուցանէ զգանորոսացիս
 անձնատուրս 'ի շոնայտուին :

Տիֆաթ . որ և Տաֆաթա . 'ի հն' . Դաֆաթիս . Առ այն
 ունիկ առաջովք նեղոս գետոյն զոր սլինիոս կոչէ
 Դանիթիֆոս . մերձ 'ի բեշուսին . յայն սակս իրաւ
 ւամբ

առաջ մերժէ հարգութիւնս զկարծիս նոյն՝ որք զայս տի-
միադ քղք նոյն համարին ը բեւուստնի . քղի տի-
միադ է 'ի տէլգայն , իսկ բեւուստն արտաքոյ տէլ-
գայն : Եւ քղք երևելի մեծ և բազմամարդ ք զուե-
ջիտ , առ արևելի սն գլխաւոր առաջովք նեղոսի , որ
ձգեալ տարածի ը երկայն առ եզերք նորին նեղո-
սի 4 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէն : Եւ նաեւ ձգք նոյն անշուք
են և յուսի , բայց 'ի քանի մի մղկթաց և մինարէ ից
նոյն . այլ բնակիչքն բնւմ . զի լոռնայ հասանեն ց 24
հար . որք լոռնայ մետին արարացիք են . իսկ այլք
իսկալիք և յոյնք : Եւ ջախայ երկիր իւր արդաւանդ-
է և բերրի . վոյն լոռնայ գլխաւորին է 'ի քղքի անդ .
իսկ գլխաւոր վաճառքն 'են որիդ . խաչվէ . և մուշ-
պատուական . գործեն անդ և մետաքսեայ կեր-
պասս : Ամառք համարեցան թէ այժմեան տիմիադ
չինկցու . 'ի վրա աւերակաց հոյն . առ որով 'ի 1250
հարան զօրք սքոյն լուդովիկոսի գաղղիացւոյ արքայի
'ի Ժմկս խաչակրաց և ինքն լոռնայ 'ի սարակի-
նոսաց , որոց առնեալ զտիմիադ , զոր ամառ յառաջ
առեալ էր , զերծաւ 'ի կալանաց . այլ վրիպեցան
սք . զի հին տիմիադն քանդեցաւ հրամանաւ սուլ-
գանին եգիպտոսի . և բնակիչք նոյն փոխադրեցան
'ի ներքոսայի կողմն երկրին՝ ուր այժմ գտանի նոր
տիմիադն , առ 'ի սպասովիլ յարաւանաց թշնամեաց ,
որք յառաջագոյն վիշտս բնւմ հասուցանելին նոյն :
Վոյն որք կարծեցին թէ յայնչափ ոռոյ Ժմկի ծովն
բնւմ մղոնաւ հեռացաւ 'ի քղքէ անտի , մեծապի վրի-
պեցան :

Մահաւէի : Եւ քղք կմ աւան մեծ և բազմամարդ 'ի
տէլգա նահի . ուր գործեն պէսպէս ձեռակերտս
բամբակիս , այլ և աղ ամանեան բնւմ յոյժ . 'ի քղքի
տաս սովորութի ունին արտադրել ձագաս 'ի ձոռոց
հաւուց 'ի փռան բարեխառն ջերմութի , լո եզանա-
կի՝ զոր 'ի ներածութե անդ նշանակեցաւ :

ԼՂԿԱՎԻՐ . կմ ԼՂԿԱՎՈՐ . և կմ ՊԱՎԻՐ : Աւան կմ
գլխաւոր մեծ և բազմամարդ ոչ կարի ինչ հեռի 'ի ծո-
վէն 'ի հիւսիսակողմն աղեքսանդրիոյ :

ՊԱՆԱ . կմ ՔԱՎԷ : Քղք կմ աւան 'ի վրա արևմտեան
առաջից նեղոսի 'ի զոռարձալի և 'ի բարեբեր վայրի
18 մղոնաւ հեռի 'ի ռէշիսայ :

ԼՂԿԱՆԻՐ : Բազալ կմ աւան յարևմտեան կողմն ա-
րևելեան առաջից նեղոսի , որ գնայ 'ի տիմիադ :

ՊԵՆԿԷԻ . կմ ՊԵՆԿԷԻ : Եւ աւան մեծ յարևելեան
կողմն արևելեան առաջից նեղոսի հարգաւոր մի հե-

ութի նմէ: Ը կարծեաց տէրա վալլեայ յերկրին դե-
սեմ. զի մօտ է ասէ առ ապանիս արքայանիստ քղք
եգիպտացւոց. ուստի և համարի թէ անդ յովսէփ
եւ ը առաջ յակոբայ հօր իւրոյ. այլ վրիպի աստէն
տէրա վալլէ. վն զի ուն ցուցաք ի վեր անդր, եր-
կիրն դեսեմ ոչ էր հանդէպ տայանու: այլ առաւել
ըհարաւ:

Մանասա: Ի քղք անպարիսպ մեծ և բաղմամարդ,
այլ անշուք. յարեւելեան կողմն նեղոսի 17 մղոնաւ
հեռի ի տիֆուդայ ի հարաւոյ: Աստ կարծի լեալ
Տայալիս նախնի դերահուցակ արքայանիստ քղք ե-
գիպտացւոց. ուր գործեաց մովսէս զմեծամեծ ըս-
քանչելիս. որք սրամմին ի գիրս ելից: Երեսուն
մղոնաւ հեռի ի քղքէ աստի առ նովին արեւելեան
առաջովք նեղոսի՝ դաւանին աւերակք հուցակուոր
առաջարին իսիդեայ կուոց. ուր թէնիտ այլ ինչ ոչ տե-
սանի այժմ, բայց միայն լեառն ընտիր ընտիր մարմա-
րիոն քարանց. յորս դաւանին պորփուրեան քարինք
12. 15 ոտնաչափ երկայնուլ. և 3. 4 ոտնաչափ լը-
լայնուլ. յորոց ամանս են զնիւն գրուագք, և խոր-
հրդական պատկերք քանդակել: Յայսցանէ յայանի
երեկ թէ քանի մեծաշէն էր տաճարս այս, և որ-
չափ մեծ և ըարձակ. բայց ոչ լը տարտալայման չա-
փազանցուլ սալմանի, որ ասէ՝ թէ մեծուի նր էր
հինգ հար ձող. կի՛ խուլած, որ ապաքէն գլխովին
անհաւատալի է. վն դուցէ վրիպակ թուագրուլ
սպրդեալ իցէ անդ:

Սաւֆէ. Տեմի: Են դեօղք մեծամեծք յարեւելեան
կողմն արեւելեան առաջից նեղոսի:

Բաւէի: Ի գլեակ պարսպապատ. որ չէ այնչափ
ինչ վաղնջական. ուն ասէ տէրա վալլէ:

Սաւահի: Ի աւան մեծ միով առուրք հեռի ի քո-
ռէինայ. ուր վճարեն մաքս:

Քարդիս: Քաղաք բերդաւոր:

Մէհնաֆ. Մահալէպի: Են մեծամեծ աւանք ի
վն խրամոց այսր նէնդի: Են անդ և այլ դեօղք մե-
ծամեծք. կր Լլֆարաւա. Մէհալէրապի աւի. Սէն-
հանա. Իմպապէ. Քերթասարն. Ուրբան. Ղեհասնէ.
Մէհալէպէն. Ռահմանիէ. Քասրա, որ է ի կղզի ինչ
գործել յարեւմտեան առաջից նեղոսի. ոչինչ կարի
հեռի ի ծովէ:

Արքիէ: Աւան կի՛ գեօղ առ արեւելեան առաջովք
նեղոսի մերձ ի ծովն: Աստ կարծի լեալ նախնի
Բեւապի, կի՛ Պեշապի մեծաշէն բաղմամարդ և
բաղ-

բաղմամբ ձառն քղքն , յիշատակեալ 'ի սրտդմեայ 'ի
ստորաբունէ 'ի սլլինիոսէ և յայլոց նախնի մատենադ-
րաց . որ լը ոմանց է Սայիս . կի՞ Սին քղք յիշատա-
կեալ յեզէկիէլի . Ը . 15 :

Յօդ Խ . Սիջին եգիպտոս :

Սիջին եփեփառ . տճկ Վասանի անուննէ յարու-
նակէ զայն համարէն տարածուի , զոր նախնի
Տագիրք կոչէին Հեփառնոփա . որ Թարգմանի երկիր
Եօթնափողով . կի՞ յանուն Եօթն երևելի քղք իւ-
րոց , որք էին Մեփիս . այն է՝ հին մուր . Հեփալիէա .
կի՞ Հեփալիէապուլիս . Ալբիէայէ . Ալբորդիտապուլիս . Ու-
սիբիէոս . Կիւնան . կի՞ Կիւնապուլիս . և Հեփապուլիս .
յորս ագրիանոս կայսր յաւել և զուծեքոն . զոր
եա շինել 'ի պատիւ անտինոսի յետ կարգելոյ նր 'ի
դասս չքծոց 'ի տեղին՝ ուր յառաջն էր Բէա ան-
ունեալ գեղջ աննշան : Եւստատիէոս մեկնիչ դիւ-
նեսիոսի բերիխեանն ծանուցանէ , թէ այս մասն
եգիպտոսի կոչեցաւ և Ալբորդիտա . յանուն արկա-
դէոսի կայսեր . այլ այդ անուննապոչուի յայտ է
թէ միօրեայ եղև . կի՞ գլխովին ինքնակամ և լը հա-
ճոյից . վի՞ զի ոչ որ 'ի յետին Տագրաց յնկէ զայն :
Զսահմանս այսր նահանգի ոչ ևս հնար է ճշտիւ
համեմատել ը նախնի անուննապոչուե տեղեաց ,
որք լը մեծի մասին տաւրել էղծեալ են : Իսկ այժ-
մեան սահմանք նր յարեմաից են լերինք լերիոյ .
որով բաժանի յանապատէն ելվահայ . յարեւելից՝
ծովն կարմիր . 'ի հօրաւոյ՝ տարածի ը հիւսիս մին-
չև 'ի մերձակայ սահմանս եգիպտոս քղքի : Յամ
նոր և ընտրեւագոյն Տայոյցս նշանակել կայ յայտ
նահանգի լիճ 100 մընաւ չափ երկայնութ . բայց
նեղ յոյժ . և տան նմ անուն Հալիլ եօլեֆ . զոր
համարին լինել նախնի լիճն մերիտայ հօջակել 'ի
սրտամալիս եգիպտացւոց . բայց լը պիլինկայ , և լը
այլոց անոնց Տագրաց , որք տեղեկագոյն են կող-
մանցն այնոցիկ , չիք բնաւ անդ այդպիսի լիճ . և
թեպէտ ճշմարիտ է , թէ երևին 'ի նմին անդուռ
հեար ինչ ընթացից նեղութ , այժմ՝ բոլորովին ցա-
մաբել . այլ այն ոչ է բնիկ լիճն մերիտայ . զի այն
լիճ էր 'ի Գափին կի՞ վեճակին Փայուսայ , ցամաքէ

ցուցե՛լ 'ի նախնի եղիպտացւոց, և գործե՛լ 'ի նմ' անդատանա արդաւանդս 'ի ձեռն խրամոց, որք մասնեն 'ի լիճ' անդր. զոր ոչ անդէպ համարիմ' յայտմ' վայրի փոքր մի ըարձակ ստորագրեալ:

Արդ՝ զայն լիճ իւրոգոտոսի և այլոց նախնի պատմագրաց՝ ետ պեղել մերիս թագաւոր եղիպտացւոց, որ և յայն սակս կոչեցաւ լիճ մերիսայ. ոչ 'ի պարծանս ևեթ անձին, այլ յաւէտ յորուտ երկրին: Քանզի զմտաւ ածե՛լ նորին արքայի, թէ եղիպտոս պաշտօնէր յաւէտ կի՛մ նո՛ւազ ի՛նչ յաւէտ կի՛մ նո՛ւազ յորդելոյ նեղոսի, և թէ յայն յորդուին՝ առաւելն կի՛մ նո՛ւազն միապա մնասակար էին հողոյ երկրին. զի կարի յորդուին պատառե՛լ զթումբս, հեղեղէր զաւանս և զանգաստանս. և նո՛ւազն ոչ ուղղանէր զերկիր ի՛նչ բաւականին 'ի պաշտօնէրուն, եզ 'ի մօտ խափանել զիրկու զայս մնաս, օգնելով բնուե 'ի ձեռն արուճատի. յայն սակս ետ փորել լիճ այնչափ արածե՛լ և ըարձակ, որ բաւական իցէ ածել 'ի հաւասարուն զելեկջ յորդուե նեղոսի. ուստի լը երոգոտոսի և գիւղորայ սիկիլիացւոյ շրջապատ նր էր 3600 աստարեղ. ի՛նչ 150 փարտախ. բայց պամ' պոնիոս մելա առաւել համեմայն վերջին Գմիկի Յագրաց՝ զշրջապատ նր գնէ 20000 քայլ. ի՛նչ իբրու 20 մղան. իսկ զնորուն 300 ոտնաչափ: Եւ ունէր հաղորդուն ը նեղոսի միջնորդուն խրամոյ. յորում էին երկու մեծամեծ փականք կի՛մ գրունք՝ զոր բանային կի՛մ փակէին ի՛նչ պիտեւոյ. զի եթէ յորդուն նեղոսի սաստիկ էր յոյժ, բանային զփականս, և առաւելութի ջուրցն ի լիճ' անդր զեղոյր. իսկ թէ ջուրքն ոչ ամբառնային 'ի հառարակ բարձրուն իւր ևանց, ընուն զմերին բանալով զլիճն. սրով զան հաւասարուն նեղոսի ածէին 'ի չափ միջասահման: 'ի լիճ' անդ՝ էին երկու մեծամեծ բրդունք 600 ոտնաչափ բարձրունք. ի՛նչ 300 'ի վր ջուրց. և 300 'ի ներքոյ. և 'ի գադաթան երկոցուն ևս մի մի հսկայ աճե արձան նստուցե՛լ յաթու. յորմէ յայտ է թէ կանգնե՛լ էին յի՛նչ զծրու լիճն ջուրք. և թէ լիճն այն էր գործ ձեւաց մարդկան, իսկ այժմ՝ կոչի լիճ՝ Կարնիէայ. կի՛մ Խէրնիէայ. և ի՛նչ ոմանց Կարնի. անուն՝ յորում յայտնապէս երևին հետք այնմ, որ պո՛ւնուս ետ համբէն՝ առաւաղէաց այնոցիկ, զորս յետոյ յոյնք իբր ժառանգուն ընկալան յեղիպտացւոց. ի՛նչ 'ի վր նաւակին կարոնթեայ. սրով սովոր էին եղիպտացիք յաւուր թաղման անցու ցանկ զնու

եալս իւրեանց ը լիճն կտրոնթեայ . բայց յնչ քան
զհաննէն զմարմինն ի ցամաք , նստէին յայն կոյս լճին
դատաւորք թոճով աւելի ք զ40 առ ի լսեւ զամ
բաստանուի զմեռելոյն . զի յայնժամ թոյլ տուէլ
էր ամենեցուն ամբաստանել զլմէ : Իթէ ամբա
տանուիք ունէին զտեղի , դատապարտէին զմեռեալն
զրկելով ի թաղմանէ . իսկ եթէ ոչ սառսէին ի վի
նր յանցանք ինչ երեւելի , պատճով թաղէին զնա .
և աղգահանք իւր նոճագէին զներբող նր . և աղա
քէին զսնտոի դիս սանդարամեայից ըունիլ զնա ի
մասնակցութի առաքինեաց : Չայսպիսի սովորուիս
եգիպտացւոց տեսել որփէոսի ի չրջին իւր յեգիպ
տոս , եբեր ի յունաստան . զոր յետոյ բանաստեղծք
յունաց զնձն առասպելեօք պերճացուցին . և դը
րեցին զպատճոց դժոխոց , զոր կրեն չարագործք ի
սանդարամետս անդնդոց . և զկենաց փափկութե ,
յոր վայելեն դիւցազունք և արդարք ի մշտագալար
մարգագեաինս ծաղկավայելուչս և բազմաբուրեանս
Այսպիսի ուրոճականօք զաւետարանական ճմար
տուին քարոզէին . ք զհանգերձեւ անլըկս հասու
ցունն բարեաց և չարաց :

Այս լիճ և այժմ ունի զհաղորդութի ը նեղոսի , ոն
և ի վերոյ ասացաք ի ձեռն խրամոց , ը որս ջուրք
նեղոսի յառատանալն իւրեանց զեղուն ի նմ . յորոց
ի ցամաքին սերմանեն անդ ցորեան , և այլ արմը
տիս . որ և առատապս պողաբերէ : Ընդ հիւսիսա
կողմն սորին ցամաք լճի երեւին հետք ձորագետոյ
ինչ . որ գնայ մինչև ի լիճն աղուշիրայ , որ է ի
մերձակայ վայրս աղեքսանդրիոյ : Իսկ յարեմսեան
կողմն նր երեւին աւերակք մեծաւն շինուածոց . զոր
ոմանք ի ճնդհորդաց կարծեցին լինել աւերակք
նախնի գերահռչակ լաթիւրինթոսին եգիպտոսի .
բայց վրիպեցան յայսմ . վն զի լաթիւրինթոսն ը ան
պատմուէց նախնեոց՝ էր ի հարաւային ծայր յարե
ւելեան կողմն լճին . և առաւել մօտ ի նեղոս . ուր
գտանին մնացուածք հարաւային բրգանց :

Արդ՝ լաթիւրինթոսն այն զորմէ նախնիք խաւեցան
զարմացմամբ , որ և եղև դաղափար լաթիւրինթոսին
կրեալ և լեննոնի՝ էր իւրեւ չար ինչ երկոտառան
աղարանից կարգաւ կառուցելոց , որք ունէին ըզ
հաղորդութի ը միմեանս . և խառն ը նս և երկոտա
սան գիտանոցք կմ աշատրակք կարգեալք շուրջ
զերկոտառան մեծամեծ սրահիւր . և նոյնափ լին
ուածք էին ը երկրաւ , արտելք ի գերեզման թմբց ,
և

և 'ի դադար կսկորդելոսաց 'նոճիրեւոց' զորս բու-
ծանէին անդ . և որոց սաշտօն մատուցանէին . իսկ
վերին սենեակք էին 'ի բնակուի քրմաց . այլև ժո-
ղովառեղիք , ուր իշխանք ժողովէին յընտրուի թա-
գաւորացն եգիպտոսի : Երոզոտոս ասէ , թէ ետես
զայն . և այլինիոս հաստատէ թէ կայր և յիւր Ժմկս .
և ասէ , թէ 'ի բովանդակ յայն ահագին շինուած'
բնաւ ոչ 'ի դործ արկաւ փայտ . զոր հաւաստէ և
մէլս . որ ասէ թէ և յարկք նր քարաշէն էին : Եւ
այնպիսի ճարտարութիւն չինե՛լ , զի և բնակչացն իսկ
նր յետ բժժ ընտելուե գծուարին էր շրջիլ անդ'
առանց մուրեւոյ . կի՞ որոշել զվերնայարկս 'ի ներք-
նայարկաց , զի իմ իրագ նման էին միմեանց : Այլ
չէ յայտ ստուգիւ թէ երբ , և յսկսմէ շինեցաւ .
ունիք սասցին թէ արարաւ 'ի գերեզման մեմնոնի
որդւոյ արբորայ . այլք կարծեն , թէ մենդէս կի՞
խմանդէս արքայն ետ շինել զայն 'ի գերեզման իւր :
Այլ այս իմ կարծիք են անհիմն և անստոյգ : Յե-
տոյ բանաստեղծք յունաց ը իւրեանց սովորուե յոգե-
ցին 'ի վր' նր զիւրեանց սնտոի տղայական առատուլս .
որք ը երկու հազար ամս 'ի յարգի եղին բանաստեղ-
ծից յունաց , և լատինացւոց :

Յայսմ վայրի 'ի գէպ համարիմ յիշատակել և զհռ-
չակաւոր բրգուհա եգիպտոսի . յորոց ոմանք կան
մինչև ցայսօր . և չեն ինչ հեռի յաւերակաց նախայիւ
շատակել լաբիւրինթոսի զորս տաճիկք կոչեն ֆի-
բա-ծն Բէֆէտի կի՞ Գիբա-ծն Գալլաւ : Առջին բրգունք
եգիպտոսի իբրև կէս աւուր ճանապարհաւ 'ի վերոյ
են ք զայժմեան եգիպտոս քղք յարեմուեան կողմն
նեղոսի , 'ի մերձակայ սահմանս 'նախնայն մեմփեայ .
յորս մեծագոյն և առաւել նշանաւոր' և սակաւ
եղծեալ ք զայլս' է այն , զոր մանրամասն ստորա-
գրեն ոմանք յանգղիացի ճանապարհորդաց :

Արդ' ասեն թէ բուրգս այս կառուցեալ կայ 'ի վր'
հողաբլրոյ . որոց բարձրուի է իբրև 100 ոտնաչափ ,
որ և է իբր հիմն բրգան . յաւալուտ և յանբեր ու
նապատի , որ ձգի ը լիբիա իբրև մզնաւ միով հեռի
'ի մշակեալ դաշտաց ուսպեւոց 'ի նեղոսէ : Խարիսիս
բրգանս ը ճշտագոյն զնուե նոցին անգղիացի ճնոր-
հորդաց' է 693 ոտնաչափ անգղիացւոց . իսկ ուղ-
ղաձիգ բարձրուի նորին' 499 . և տարածուի յատակի
կի՞ խարսիսի նր' է 430249 ոտնաչափ քառակուսի :
Ձև նր է եռանկիւնի . արտաքուստ ունի շուրջու-
նակի սանդուխտ , կի՞ ատօիճանս . կի՞ ը ոմանց ու-
սեւոյ

սեւըյ՝ որմունքն աստիճանաբար շինեւ ի նմանութի
 սանդխոց, յորում են 207 աստիճանք, որք հանեն
 'ի դադաթ անդրբրգան, որ է տափարակ ըն օրինակի
 տանեաց: Եւ առ բրգաւ կառուցեւ կայ հողաբլուր.
 որ ժամանէ 938 ռանաչափ բարձրութի բրգան. ուր
 կայ մուտք կի՞ գուռն նեղ և փոքր. որ ը անձուկ և
 խաւարային ճիւղն իբրեւ 89 ռանաչափ երկայնութի,
 (յորում լապտերաց պէտք են 'ի մտանել անշնաս)
 հանէ 'ի տեղի ըարձակ. և անտի ը վէճ մի 8. 9
 ռանաչափ բարձրութի լինի ելանել 'ի սրահ մի, որոյ
 յատակ առ փոքր փոքր բարձրանայ. և է բովան-
 դակ 'ի սպիտակ մարմարիոնէ. բարձրութի նր 5. 6
 ռանաչափ և և թ. հոյնչափ և լայնութի. իսկ երկայ-
 նութի 110: Չկնի նր զհետ դայ միւս ևս առաւել
 մեծաշէն. որոյ յատակ է 'ի քառակուսի սպիտակ և
 լուսափայլ կճոյ. հոյննդ և և առաստաղն, բարձրութի
 նր 26 ռանաչափ. իսկ լայնութի 8 և և թ. և ունի
 շուրջանակի նստարանս կճեայս:

Ատի ը փոքրիկ սենեակս ինչ 'ի թեբայեան կճոյ
 շինեւ լինի մտանել 'ի դահլիճ կի՞ ը ըարձակ սե-
 նեակ դեղիցիկ և մեծաշէն. բովանդակ 'ի թեբայեան
 սակաւագիւտ կճոյ յօրինեւ. և է 'ի մէջն, կի՞ 'ի
 կեդրոն անդրբրգան, բայց փոքր ինչ առաւել մերձ
 'ի յատակն ք 'ի դադաթն: Երկայնութի նր 34 ռա-
 նաչափ. իսկ լայնութի 17. և բարձրութի 19½. սա.
 կայն առաստաղ նր ոչ է կամարակապ, այլ տափա-
 րակ միաստանի քարեղէն դերանօք շինեալ. որոց
 լայնութի այնչափ է, զի ինն դերանօք կատարի բո-
 վանդակ առաստաղն: Ընդ մէջ այնր ըարձակ սե-
 նեկի կայ աւաղան կի՞ տապան 'ի տեսակէ ինչ տօր-
 փիւրեան կճոյ. ք սոմախի ճարտարագործ. այլ չիք
 'ի վր նր գրոճագ ինչ կի՞ քանդակ. և այնչափ
 կարծր է, զի յորժամ բաղիս՝ հնչէ զձայն իբրեւ
 զձայն զանդակի: Արտաքուստ երկայնութի նր է 7
 ռանաչափ. և 3 բոյթ և կէս. լայնութի և խորու-
 թի 3 ռանաչափ. և աւելի ք զերիս բոյթս: Իսկ
 'ի ներքուստ ը երկայնութի՝ է փոքր ինչ աւելի ք
 զվեց ռանաչափ. և ը լայնութի և ը խորութի երկու.
 և է 'ի ձեւ բեմի. այլ է ունայն:

Չայտատպան որոյ դիրք ձգի 'ի հիւսիսոյ 'ի հարաւ.
 երեւ թէ նախ ք զծածկել բրգան եգին աստանօր,
 զի անհարին էր մուծանել զկնի ը անձուկ ճիւղն
 նր: Ելնեաց զսա ը նմին և զյրաշակաւոյց ամբար-
 տակն մի ոմն 'ի նախնի թգրաց եղիպատացոց, (զոր
 երո

Երողոտոս կոչէ խեղճագէտ . կի՞ փարաւօն խեղճագէտ
բայց լի պլինիոսի անառոյդ է անուն շինողի նր ,) 'ի
շինել գերեզման մարմնոյ իւրոյ զկնի մահուն . ուն
համարին բոլոր 'ի նախնի և յայժմեան մատենագրաց :
Այլ քիչ շինեաց զայն լեզէմ կամաց և խորհրդոյ
քրմաց , և 'ի շինուե նորին անհարկնս տառապեցոյց
զժողովուրդէ , յայն սակա 'ի մեռանիլ նր , ոչ եղաւ
տակն մարմին նր 'ի մեծաշէն տապանի անդ . զի մի
ժողովրդն որ մուկին ցամամբ վառել էր լեզէմ նր ,
'ի հատուցումն տառապանացն զոր հասցոյ նց , ա-
ռեալ զմարմին նր անթող ընկիպէն 'ի դաշտի . որ
անարդու է մեծ և պղծութի համարել էր առ նախնի
եգիպտացիս : Բայց ամառք որք 'ի վերջին Ժմիս փի-
լիսոփայաբար ճշտիւ զննեցին զհանգամանս այսր և
այլոց բրգանց եգիպտոսի , իբր հաւատի համարին
կառուցեալ 'ի սրտիւ արեգական առաջնոյ և նա-
խամեծար Եծոյն եգիպտացւոց . ուր առնէին ըզ-
գաղանի ժողովս իւրեանց շուրջ խիղեայ և ոսի-
րիգեայ . ուստի ոչ կառուցան լեզէմ կամաց նց ,
այլ մեղք խորհրդով և Թելադրութի նց :

Հայտնանէ յայտ է ' թէ չէ ճշմարիտ կարծիք նախնի
յուսնոց , որք համարեցան ' թէ այս և այլ այսպիսի
մեծակառոյց ամբարտակք ' շինեցան յեգիպտացւոց
'ի գտանել անվրէպ զժմի գիշերահաւատարից , և
թէ թաղէս միլեաացի ուսեալ իցէ 'ի բրմաց անտի
եգիպտացւոց չափել զբարձրութի իրաց 'ի ձեռն ըսա-
ւեցրաց . տեսել զնո չափել զբրդունս և զստուերս
նց : Այլ զի թող զայն , զի անմոռն մեծ էր այնպիսի
մեծամեծ ամբարտակս կանգնել վր լախճանի , առ-
որ մարթ է գոյշն շիւղով հասանիլ : Այն զի փոր-
ծիւ իսկ տեսաւ , զի բրգանէ մարմնով չէ հար-
ճաիւ և անվրէպ ճանաչել զգիշերահաւատարս , և
զարեաղարծս . և ոչ իսկ ուսանիլ զչափումն բարձ-
րութի 'ի ձեռն ստուերի : Բայց այս ճշմարիտ է , զի
բրգունք եգիպտոսի ' այնպիսի արուեստիւ կառու-
ցել կան , զի չորք անիլանք նոյ կշռակի համեմատին
չորից գլխաւոր կողմանց ճի : Յորմէ յայանի երեւի
թէ 'ի վաղ Ժմիս , բայց ոչ 'ի դարս առասպելաց ' քաջ
տեղեակ էին եգիպտացիք ստուերաչափութե , աստե-
ղաբաշխութե , և երկրաչափութե . զի տաանց նոյ չէ հը-
նար գտանել անվրէպ զմիջօրէական գիծն . բայց
եթէ աստացութե , թէ ունէին նք զընթն կողմացոյց .
և թէ այն սլաք ոչ կրեաց զգգալի իմն խոտորումն :
Այլ զիւրդ և իցէ ' այս ճշմարիտ է , զի միջնորդութի
ճըլ :

Ճշգրիտ վկայուէ կատարեալ գրից բրգանց եգիպտոսի, գիտեմք այսօր, եթէ բեւոք Յի և ոչ գոյլն ինչ այլայլուէ կրեցին անտի մինչև ցայժմ. քի՛ ի 4000 ամաց հետէ: Պատմի իբրև հաւաստի ինչ, թէ հարիւր հազար գործաւորք աշխատէին ի շինուած մեծի ամբարտակիս. յերեք ամսոյ յերեք ամիս նոյնչափ գործաւորք փոխանակէին զտեղի առաջնոցն: Տասն ամբ ծախեցան ի հատանել ի հանքաց զքարինս, և ի կոփել յեթովպիա, և բերել յեգիպտոս. և այլ քսան ամբ ի շինել զշինուածն ահագին, յորում թ երողոտոսի միայն ի սոփա՝ ի սլրասս՝ ի խտորս՝ և յընդեղէնս՝ ի կերակուր գործաւորաց գործոյն ծախեցաւ 1600 տաղանդարծաթոյ. քի 353939 վէնէտկեան ոսկի դահեկան: Այլ չէ այլոց ստուեց երդգոտոսի որ գնախնի եգիպտացւոց, մերժի և այս իբր սուտ և մտացածին:

Իբրև միով ասպարիզաւ հեռի ի բրգանէ տասի չէ հարաւ՝ է միւս ևս բուրդն նման ամիւ առաջնայն. այլ փոքր քան զայն իբր կիտով չափ. շինել իւսփրեմայ եղբոր նախայիշատակել յարքայի, կի՞ այլոյ ուրումն, բովանդակ յործաքար վիմաց. և նուեղել արեգական. զոր չէ անուամբ սկսիթիդեայ պաշտէին եգիպտացիք: Ընդ մէջ այսց երկուց բրգանց՝ են երկու շինուածք, կի՞ բնակարանք մեծամեծք. տաղջինն է հատել կռանաւ ի մէջ լեբին. երկայն 1400 ոտնաչափ. և ի խոր 30 ոտնաչափ. իսկ երկդն նման առաջնայն՝ մեծ և հոյակապ, այլ ի ներքոյ երկրի յարեմուտեան կողմն երկդ բրգան: Այս երկու կայտրանք ըստ նախնի և այժմեան մատենագրաց՝ էին տեղիք բնակուէ քրմաց. վն զի յոյանի է ի պատմուեց՝ զի նք լի որում սերեալ ի արողղագացւոց. քի յանձաւարնակ քրմաց եգիպտացւոց, սիրէին բնակիլ չէ երկրաւ, և ի խաւարի առնել զնո՞ գիւական պաշտամունս և զժողովս իւրեանց: Երբդ բուրգն որ դեռ կայ մնայ անեղծ՝ իբրև ասպարիզաւ և կի սով հեռի յերկդէն, լի ոմանց հաւատար է նմ լի մեծուէ. բայց լի այլոց՝ փոքր ք զայն. զի տարածութի իւրաքանչիւր կողմանց նր՝ է 300 ոտնաչափ և եթ. նոյնչափ և բարձրուին. այլ բովանդակ ի սպիտակ լուսափայլ մարմարիոն քարանց է շինեալ: Բաց յերկց տասի են այլևս տասն բրգունք չէ հարաւակողմն մօտ միմեանց. որք կարի փոքր են ք զառաջինսն, և առաւել ք զայնոսիկ եղծեալք:

Նախնիք, ոմ և բիւք յայժմեան մատենագրաց տծել չէ զմտաւ

Եւմուտ զանբու ծախո, զկորուստ Ժմկին, և զան
 համար բազմութի գործաւորաց, որք պատաղեցան 'ի
 կանգնել զայնպիսի չափազանց ամբարտակս, ուր
 առ ոչինչ են պիտանացու, բլմայլ չայլոյ պնծոս
 ետուն այսմ գործոյ: Ըստ ունաց ճշմարիտ պնծոն
 եղև այս. զի չայն Ժմկս կտրի բազմամարդ գոլով
 եզիպտոս, և երկիր նր ինքնին արգիւնարար, չու
 նեւով պէտս հերկագործուն, և աղբս արկանելոյ
 'ի նմ առ 'ի պարարտութի, զի զայս ամ նեղս պետն
 ինքնին վճարէր. մինչև ոչ այլ ինչ մնալ բնակչաց
 նր, բայց միայն սերմանել, և ժողովել. զի մի բնա
 կիւք նր գատարկ և պարապորդ մնացել 'ի խեռութի և
 յապաստանութի և յայլ չարիս մտաբերիցեն, ձեռնար
 կին 'ի մեծամեծ և 'ի բազմաշխատ շինուածս յայնու
 սիկ. 'ի զբաղեցուցանել միանդամայն և 'ի տկարա
 ցուցանել զին. սնդ արար փարաւոն չ եբրայեցիս.
 չ նմին և Թուղուլ յաւէթական յիշատակ անուան
 իւրեանց յաշխարհի: Յովսեփոս զայս ամ հրաշալի
 շինուածս տայ եբրայեցւոց. որք զկնի մահուն յով
 սեփայ նահապետի՝ զգերեաց վիճակ ունէին: Այլ
 մեծամոյս վերսի յայսմ. մի՛ զի աշխատուիք եբրայեց
 ւոց՝ էին աղււսարկութի և կաւագործութի. և ոչ հա
 տանել և կոփել վէմս մարմարիտեայս. երկդ՝ զի
 թո նր գրոց եբրայեցիք շինեցին փարսոնի քղբս
 համբարաց, և քղբս վրանաց, 'ի ժողովել անդր
 զպաշար պիտոյից զօրաց իւրոց. և ոչ բրգունս ան
 տիտանս. և երրդ զի եբրայեցիք բնակէին յերկրին
 դեսեմ, որ է 'ի սասրին եզիպտոս, սահմանակից
 արարացւոց. իսկ բրգունքն են 'ի միջին եգիպտոս,
 յորեմուտան կողմն նեղոսի առ սահմանօք լիբիոյ.
 Բլմ մզոնօք հեռի 'ի բնակուէ անախ եբրայեցւոց:
 Ա՛ երձ 'ի մին 'ի բրգանց աստի՝ երեւի ահագին գլուխ
 մարդոյ հատել յասարաւաթի. բարձրութի նր 30 սա
 նաչափ անդղիացւոց. լայնութի լանջոց նր՝ աւելի
 ք 30. իսկ յակոնջաց մինչև յայսն՝ 15 սոնաչափ.
 ամանք հմրին զսա՝ զեղջերուքաղ կենդանին «Քիւս
 սառցել, որ առ եզիպտացիս՝ էր նշան խորհրդաւոր
 'ի ցուցանել զբարձրանալ նեղոսի՝ յորժամ արևն ան
 ցանէր չ առիւծն և լմ կոյսն. այլև դիր էր խորհր
 դաւոր 'ի ցուցանել զարսանառակս: Այժմ՝ կուտել
 դոլով զնովաւ աւաղ բլմ, հազիւ մարթ է տեսանել
 զծայր Թիկանց նր. ուր երևի ծերպ ինչ, յորում
 չ կարծելոյ բազմաց՝ մտանէին քուրմք. և անդուստ
 պիտէին ժլղբեան զսուա սրաւգամս դից իւրեանց:

Չայս սֆինքս յիշատակէ սլլննիոս . զորմէ համբաւ
Եւր տակ լինել գերեզման թգրին ամասիսի :

Այսպիսի ինչ յղիս հռչակաւոր բրգանց եգիպտոսի
շատ լիցի . այլ իւրումն նախնի մեծադործ շինուա
ծոց նր . բերցուք ՚ի մէջ և զհռչակաւոր կոթողս կի
զմահարձանս նր . բայց դիտել պարտ է , զի կոթողք
կմ մահարձանք՝ են սիւնք բրգաձեք քառակուսիք ,
նեղք և բարձունք և սրածայրք . սովորաբար լցեալք
գրուագօք և նշանագծովք , և կանգնեալք ՚ի հրա
պարակս քղքց ՚ի զարդ . այլ և ՚ի ցոյց և ՚ի յշնի մեծ
ինչ գործոյ եղելոյ : Սեսոսոր մեծազօր Թագաւոր
եգիպտացւոց կանգնեալ էր ՚ի քղքն հեղիտպոլիս ,
որ այն ինքն է՝ արեդ քղք՝ երկուս կոթողս ՚ի միառ
տանի ատաաաթ վիմէ . հասել ՚ի քարահանքաց ախ
էնայ քղքի . որոց բարձրուին էր 180 ոտնաչափ .
կմ 120 կանգուն : Եւ ետ քանդակել ՚ի նն զմեծութ
իւրոյ իշխանուէ . զորքանուէ իւրոց հասից . և զթիւ
աղգաց , որոց յալթեաց . զորս յետոյ օգոստոս կոյսր
փոխադրեց ՚ի հռովմ . յորոց մինն զկնի Ժմկց անկեալ
խորտակեցաւ . իսկ երկրն կայ մինչև ցայսօր ՚ի սեղ
ւոջ , որ կոչի Փօտոօթօթօ . առաջի եկեղեցւոյն սրչն
մարիամու :

Եւ և այլ կոթող յեգիպտոս երկայն 90 ոտնաչափ և
միաստանի . զոր ետ շինել Թգւորն հասմետայ . և
ասի , թէ յորժամ գուն գործէին կանգնել զայն ,
յառաւել զգուշուէ արոճեստաւորաց՝ զի մի թողա
ցուսցեն անկանիլ , նա ինքն Թգւորն ետ գնել զիւր
որդի ՚ի ծագ կոթողին . զոր օգոստոս կոյսր ոչ
իշխեաց փոխադրել ՚ի հռովմ . բայց յետոյ կոստան
դին կոյսր ետ բառնալ զայն ՚ի վր ահագնուկառոյց
լաստի , զոր թիով վարէին հարիւր այր , և այնպս
փոխադրեաց զայն ՚ի հռովմ . որ և եգաւ ՚ի մեծ
կրկիսի անդ : Ապա ՚ի խախտիլ նր յերկարաթմկիսց
պտաահարաց , քսեստոսէ , ՚ի 1588 կանգնեաց զայն
առաջի եկեղեցւոյն լատերանոյ . ուր կայ մինչև
ցայսօր : Իմանք կարծեցին , թէ այս քար իցէ ար
ոճեստական , բաղադրել ՚ի մածուցիկ ինչ նիւթոյ ,
՚ի կարծր կրոյ , և յաւաղոյ ինչ , որ քարացուցանէ
զլաղտին . բայց ՚ի դերև ելին այն կարծիք , իբրեւ
յայանեցան յեգիպտոս քարահանք , ուստի հատու .
ուր և այժմ կան այնպիսի կոթողք կիսակոփելէք :
Այս մեծամեծ գործք յայտ առնեն զվեհանձնուէ
եգիպտացւոց . միանգամայն և զճշմարտուէ անմա
հաւէ հոգւոյ բանականի . յորմէ մղէլ ջանային ձեռ

ճարկել 'ի մեծամեծս, 'ի հաստատունս, և 'ի տեա-
կանս. դուն գործելով յամի զանմահունի ինչ կնիք
ուպաւորել. և թողուլ յետնոց յաւէժական յիշա-
տակ անունն իւրեանց. վն զի համարէին, թէ հո-
գիք իւրեանց գկնի անջատելոյ 'ի մարմնոց անմահ
մնացել, 'ի դովելն և 'ի բարեհամբաւիլ իմանային,
որով և զուարճանային. զոր մասն երանուն հա-
մարէին: Այսչափ ինչ վն մնացունածոց նախնի մե-
ծակաւոյց շնորհածոց միջին եգիպտոսի: Արդ՝ ժամ
է մեզ ստորագրել զայժմեան գլխաւոր տեղիս նր:
ԱՂԻՔԻՆԷ: Գեող մեծ յարեւելեան կողմն նեղոսի մերձ
'ի հարաւային սահմանս միջին եգիպտոսի. առ որով
երկին աւերակք ԱՂԻՔԻՆԷ՝ քաղաքի. զոր յիմա-
րուն ագրիանոսի կայսեր ետ շնեւ, և անունեւ
յանուն և 'ի պատիւ անտինոսի. որում նա ինքն կայս-
րըն՝ յայլում ձմի իմաստուն և զգոն, յայսմ գըլ-
խովին անմիա, սահմանեաց տալ զանձականն պա-
տիւ. կմ յայտնի ևս ստացից 'ի կարգս Եծոց դա-
սեցոյց զնա:

Պէնիւ հասմ պարգ: Գեող արարացւոց յարեւմտեան
կողմն նեղոսի. ուր թոճի լեալ նախնի իբն քղքն:
ՄԻՔԷ: Քաղաք փոքր յարեւմտեան կողմն նեղոսի.
և գլխաւոր տեղի ոչ միայն իւր համանուն քաւի,
այլև համօրէն միջին եգիպտոսի. զի անդ է բնակու-
ել զլխաւոր ուէյի նր:

ԱՂԻՔԻՆԷ: Աւան յարեւմտեան կողմն նեղոսի, 'ի
տեղւոյ՝ ուր էր 'ի նախնուին Ուիլիսիոս մի յեթն
մեծագոյն քղքն հնոյն հեպտանոմիայ:

ՆԱԼԷԷ ԶԵՐԻՔ: Գեող մեծ հանգեալ նախնի թաց
աւանի յայնկոյս նեղոսի:

Պէնիւէֆ: Աւան մեծ յարեւմտեան կողմն նեղոսի,
և գլխաւոր տեղի համանուն քաւի, որ 'ի ձախա-
կողմն գետոյն ունի գետոյս քանի մի. որովոսի են Պէ-
րոնիւէ. ՄԷՐՆԱՔ, ևն:

ՀԱՐԻՔ: Աւան մեծ, յարեւելեան կողմն նեղոսի,
և գլխաւոր տեղի համանուն քաւի, որ Շարձակ է՝
այլ լեռնային, և լծ մեծի մասին անբեր:

ՓԱՅՈՒՄ: Կմ Ը Փաչոմ: Քաղաք կմ աւան փոքր, այլ
բազմամարդ յոյժ. և գլխաւոր իւր համանուն քաւի.
որ է մի յաւաւել արգաւանդահող տեղեացն եգիպ-
տոսի, շնեւ առ վտակաւ ինչ նեղոսի. ուր էր նախ-
նի կոկորդիլոսաց քղքն. մաս 'ի լիւն մերիսայ կմ
խերոնթեայ, զոր 'ի վեր անդր Շարձակ ստորագ-
րեցաք:

Այս կարի ինչ հեռի 'ի տեղւոյն աստի' են քարան-
 փառք, տեղիք գերեզմանաց նախնի եգիպտացւոց,
 որք ունի 'ի վերայ յիւնցսք, պատճառս ետուն բանաս-
 տեղծից յունաց առասպելել վն նաւակին խերոն-
 թեայ. կմ կարոնտեսոյ որ բարձել տանէր զմեռելա
 'ի գոթոս: Այս քարանձաւք կմ գերեզմանք՝ որք
 սովորաբար կոչին Գուէփ սափառաւորայի, բիւն յոյժ
 և իրրանհամար. զի ը կարծեաց բազմաց՝ էին գե-
 ղեզմանատեղիք գերահուչակ և բաղմամարդ հնոյն
 մեմփիս քղքի. որ չէ ինչ հեռի 'ի տեղւոյն աստի:
 'ի բիւն յայնց քարանձաւաց՝ կան կմախք. կմ ոս-
 կերտիք մեռելոց. այլ և ամբողջ մարմինք զմեռեալք.
 որք աւելի քան յերեք հազար ամաց հետէ կան մնան
 ամբողջ և անփուտ:

Առ 'ի տեսանել զսոսա, պարտ է իջանել չոճանաւ
 'ի խոր, զի 'ի նմ գտանի գուք ինչ՝ հատել յապա-
 ռաժի խոր 25 ոտնաչափ. և 'ի գրի անդ է ծերութ-
 չայն 5 ոտնաչափ, և երկայն 40. Ը որ անցել՝ լինի
 մտանել 'ի սենեակ ինչ քառակուսի կամարակապ.
 ուր գտանին աստ և անդ բիւն զմեռել գիակունք.
 յորոց ոմանք եդեալ են 'ի կողովս հիւսելս յոստոց
 արմաւենեաց. անգուստ մարթ է իջանել յայլ գուք
 ուր նոյնպէս գտանին բիւն արկեղք կանգուն ղե-
 տեղեալք. շինեալք 'ի փայտէ ժանտաթգենւոյ. որ
 թէպէտ կակուղ երևի, բայց և այնպիս Ը այսչափ
 ամս անփուտ մնացին: Գլուխ իւրաքսնջիւր ար-
 կեղ կմ տապանին՝ սովորաբար հատել է 'ի ձև գրչ-
 խոյ, և 'ի վր նկարել գէմք մարդոյ. ստորև հատել
 'ի ձև պատուանդանի, առ 'ի կալ կանգուն, շուրջ
 զպատուանդանաւ բազմաց՝ եդեալ կան բազմութի
 փոքրիկ գունաքոյն արձանաց, որք էին չոժք շահա-
 պեաք ոգւոց. մեծ մասն արկեղաց զարգարեալ է
 խորհրդաւոր գրովք եգիպտացւոց. իսկ ոմանք՝ ոս-
 կեզօծ նկարուք 'ի ձև չք՝ կմ մեռելոյն: Սովորա-
 բար այսպէս գտանեն պատեալ զգիակունս՝ նախ
 բոլոր մարմինն պատել է երկայն պատանոք մի 'ի
 վր միոյ. որոց չափ երկայնութ առաւելու ք զճիւր
 կանգուն, 'ի վր արկեալ ունելով կտաւ. յորում
 գրել կան գունաւոր տառք սրբազանք առ եգիպ-
 տացիս. որք սովորաբար գրել են 'ի վր կրծոց ծըն-
 քաց և սրունից մեռելոյն. 'ի կուրծս նց բիւն ան-
 դամ նկարել երևի կին տարածել բազկաւ. ոմանց
 գէմք ծածկել են կտաւով, յորում նկարել է գէմք
 մեռելոյն ոսկեզօծ՝ բայց կտաւն այնչափ նուրբ է և

ազնիւն, մինչև ոչ խափանել յորոշել նաև զաշն: Ի
բանալ զկտաւն՝ երեւի գլուխ մեռելոյն կմ մու-
մեային, գունով նաև հոտով ամենեին իբրև զկուար:
Մերձ ի սոսա են այլ գուրք, որք էին ի հնումն
գերեզմանք թռչնոց և այլոց կենդանեաց՝ զորս և
գիպտացիք պաշտէին. դառնին ինն անթիւ կա-
ւակերպք, ի ներքուստ ծեփեալ կրով լը Թաթ. և
յանթան՝ մարմին թռչնոց զմասեալք ուն զմարդ-
կան. այլ այժմ սակաւ դառնին:

ԼԻՆԱԿԱՊ. կմ Վառ. «Բն պօղոսի»: Է ի Գուրն թէ-
բայ թայ յանդէն անապատի իբրև մի կմ կէս Ժա-
մու ճննհաւ հեռի ի կարմիր ծովէ հանգէպ սի-
նէական լերին. որ է յայնկոյս ծովուն յապառաժն
արաբիա, ուստի և հեռի. սակայն վն բարձրուե-
լուրոյ երևի ի վանաց անտի: Տեղին է չըջափակել
բարձր պարսպօք. ոչ այնչափ մեծ լը տարածուե-
յորում են երկու եկեղեցիք. մի մեծ և վայելուչ,
և միւս ևս փոքրիկ ի վրայրին ուր ճգնեցաւ ոքն
պօղոս առաջին անապատական: Միանձուեք նր ոչ
այնչափ բազմաթիւն. որք են յաղգէ խիտեաց. պար-
զամիւք և անկեղծ, վարելով խառակրոն կեանս.
զի հանգերձ նց է ցփսի խոշոր. և կերակուրն պար-
սիմաս, արմաւ, և լոկ արմալք. գլխովին հրաժար-
եալ ի մնոյ, և յայլ պարարիչ կերակրոյ. միանգամ
միայն ճաշակեն ի կէս օրէ ի կէս օր համախուժմբ ի
սեղանոն, արտաքոյ և ոչ խակջուր բնդելով. թէպէտ
և այս է կամաւոր. խակ սովորական գործ նց է միւ-
կուրի և հիւսել սիրայ լը նախնի ճգնաւորաց: Ան-
կողին նց է լոկ փսիաթ, այն է՝ խրսիր. և բնմբ
ունին լար կապեալ ի սենեակս, յոր բնմ անգամ
յեցեալ, վճարեն զհարկաւոր պէտս սակաւ քնոյ.
զմեծ մասն գլխերոյ ծնրագրական աղօթիւք և սաղ-
մոսերգութի կատարելով: Սենեակք նց կմ լաւ ևս
ստեղ խրճիթք՝ աղքատակերպք և ցրիւ հեռի ի մի-
մեանց. զորս ինքեանք շինեն ի կաւոյ, և ի ներ-
քուստ ծեփեն սպիտակ կաւով, ոմանք ևս բռեն
կրով, և ծածկեն ոստովք արմաւենեաց. զի ար-
մաւենիա ունին բնմ. զորոց զպտուղս հաւաքեալ
բաշխեն Թաթն հաւաքար չափով. են անգէն և ձի
թենիք. փշառք. և այլ պաղարեւր ծառք. և աղբիւրք
կարմրագոյն ջրոյ. ի սենեակս նց չիք այլ ինչ, բոյց
միայն փսիաթ ի պէտս անկողնոյ, և մորթ արջու-
ոյ ի բազմիւ, ի ծուռր դնել ևն. լի են անգէն
կարիճք, այլ ոչինչ իրասեն: Իսկ չըջապատ պա-
րիսպ

բիտղ անդունդն . չունի բնաւ դուռն , առահի բարբաբոս արաբացւոց . այլ փնիկ դրան ունին զգործիս ինչ առ պարսպաւ , զոր 'ի վեր ձգելով 'ի ներքս առնուն զեկեալսն . և իջուցանելով արտաքս հանեն զեկեալսն նստուցել յարկեղ : Արտաքոյ պարսպաց պահեն մեծամեծ շունս . որք հաչելով ազգառնեն զգալուստ ուրուք 'ի միանձանց , կմ ուխտաւորաց , և կմ 'ի շրջակայ արաբացւոց . որք բժմ վիշտս հասուցանեն տառապել միանձանց . զի ստեղծեացեալ առ պարսպօք պահանջեն կերակուր 'ի նոցանէ : Ունին կալոճածս առ կարմիր ծովու . առնուն և տասանորդս յորոշեալ դիւղօրեկց :

Աշնապաք . կմ լանդ սէյն անպանի : Եւ նոյն օրինակ շրջափակ տեղի բարձրադարիսպ , և անդուռն 'ի հիւսիսային արեւմտեան կողմն աննդտին սէյն պօղոսի , իբրեւ 12 ժամու ճննչաւ հեռի 'ի նմէ . և հնգօրեայ ճանապարհաւ հեռի յեգիպտոս քաղաքէ՝ գնալով ըգետն . իսկ ցամաքաւ հայիւն 'ի տասն աւուրս մարթէ 'ի վանսց ասիի հասանել յեգիպտոս քղք կմ 'ի մըսըր , սակս շրջապտոյս լինելոյ ճննչին : Եւ է այս անապատ՝ լարձակ յոյժ , եռապատիկ կմ քառապատիկ մեծ ք զանապատն սէյն պօղոսի . ուր գըտանին արմաւենիք իբր հաղար . թող ղձիթենիս , զփշատս , զնարնջենիս , և զայլ ծառս պտղաբերս . որոց պտուղք են կերակուր միանձանց տեղւոյն . զորս հաւասար չափով բաշխեն ամենեցուն : Եւ անդ և չորք աղբիւրք մշտաբուլիք . որք ուռգանեն զպարտեզս , և զծառս . մենդ զարմաւենիս : Չորք եկեղեցիք են 'ի նմ աղիւսակերաք . երկուքն մեծամեծք 12 դմբեթօք , յանուն 12 առաքելոց . յորոց զմին շինեաց լուծվալահ անուն ոմն մեծատուն աղգաւ խիտի , քարտուղար եռսուֆ պէյին եգիպտոսի : Միանձուրք նր բժմ են . որք նոյննս են տղբաւ խիտիք . և զնոյն օրինակ խտտակօն կեանս վարեն , ոնք զմիանձունս անապատին սէյն պօղոսի . որք և կարի հիւրասէր են , բժմ պատուով և մեծարանօք ըուենելով զհիւրս , ոչ միայն զհամազգայինս , այլև զօտարաղբիս . ևս առաւել զհայկազունս . զի սիրեն յոյժ զազգ մեր : Վանահաբք երկոցունց ևս աննդտիցս անտոնի և պօղոսի , բնակին 'ի Պանոնոնանէլ գիւղն յուրոյն ուրոյն օթեւանս . և անդ հոգացել զհարկաւոր պիտոյս՝ առաքին յանապատս : Արտաքոյ այսր վանաց 'ի լեռն կոչեցել սէյն անտոնի՝ են բժմ ծերայք , և քարանձաւք . ուր 'ի հնումն

բնակէին միանձուիք անասաւառաւորք : Չայս նմ
դրեցաք լուծել յորժանէւատ վճարէ յաղագէս մեր
մէ . որ իբր 30 ամօք յառաջ եկաց յերկոսին անա
սաւառաւորք միանձուիք նց աւուրա 42 :

Յօդ 7. Սըյիտ կմ Սերին եգիպտոս :

Սերին եգիպտոս 'ի բարբառ արաբացւոց կոչն Սըի .
Սայի . կմ Սայա . որ նշանակէ երկիր բարձր .
վն զի այս մասն եգիպտոսի բարձր է ք զայլ երկու
մասունս նր : Կոչն և Վսկ ըսա . որ թարգմանի .
մերես երկրի . վն զի տաճիկք յայս կողմն դարձու
ցանեն զերեսս յաղթելն , իմ որում է 'ի հարաւա
կողմն . իսկ 'ի նախնումն կոչեր թէբայիդ . յանուն
թէբէ դերահաւակ քղքի իւրոյ : Ունի իւր սահման
'ի հիւսիսոյ՝ զմիջին եգիպտոս . 'ի հարաւոյ զնու
սպիս . յորմէ անջատի 'ի ձեռն մեծամեծ լերանց .
յարեւելից՝ զծովն կարմիր . իսկ յարեւմտից՝ զանէն
անասաւառաւորք լիբիոյ կմ սարքայի : Ըստ ձեռք իւր
նիսաւէս կոչեցել պատմագրի արաբացւոյ՝ երկայ
նութի այսր մասին՝ է իրեւ երկուտասանօրեայ ճա
նասարհ . բայց այս պատմագիր ոչ գիտէ խօսիլ
անդ վն բովանդակ դաւառին , այլ միայն զգալտաց
նր՝ որք դործել և մշակել են . վն զի թէ կամեցել
էր 'ի մէջ առնուլ և զանասաւառաւորք , և զլերինս վերին
եգիպտոսի , ապաքէն անհամեմատաբար լարձա
կագոյն դներ : Քանզի վերին եգիպտոս , կմ իմ ա
րաբացւոց սըյիտ՝ 'ի հիւսիսակողմն՝ սկսանի 'ի մե
լաւեայ , և աւարտի առ ասուան քղք , որ մերձ
է յարեւադարձն իտեգդեոնի . յարեւելեան կողմն՝ ձգի
մինչև գիւրմիր ծովն ուն ասացաք . իսկ յարեւմտից՝
մինչև ցլահ դու փաղաւուք . ուստի և լարձակա
գոյն է ք զայլ երկու մասունս եգիպտոսի 'ի միա
սին առեալ : Այլ երկիր նր լիւնային է . և մեծ
մասն նր կայ մնայ անդործ և անդորման . զի բնա
կիւք նր առ համեմատութե լարձակութե երկրին սա
կաւ են , և հեղգք 'ի մշակութի երկրի . ուն ստորեւ
ուռնիւք ասել . բայց բոլր տեղիք գտանին 'ի սմ ար
դաւանդ և բարեբեր . բերէ զամ արմոխս նաւ ըզ
ցորեան , և առաքէ յեգիպտոս և յայլ կողմանս նր .
ուստի ք զամ նահանգս արուեւ եգիպտոսի՝ սա է
բերրի և փարթամ . որ 'ի վերջին ամս ուռլ՝ համի
աի էր 'ի ձեռս մուրատ սէյին , և իպրահիմ սէյին .
որք երկաւառակել յայլոց սէյից , և ասաւինեալք

յոյս նահանգ , ուր էին երկիր ստացունածոց իւրեանց , առ Ժմկ մի ոչ առաքեցին զսովորական պաշարս յեգիպտոս , յորմէ սով մեծ անկաւ 'ի նմ' : Այս նահանգ անունն է յեկեղեցական պատմութիս սակս անհամար միայնակեցաց և աննորաց , որք փայլեցան 'ի նմ' . որ և կոչեր Թեբայիդ . ուն վերագոյնդ ասացաք . այլ դուցե չունէր զնոյն սահմանս : Պաղոմէոս , սարաբոն , և պլինիոս յիշեցեն զնէնգս զայս Եմագրուիս իւրեանց , զոր բաժանեն յերկու մասունս . զմինն գնեն յարեւելեան կողմն նեղոսի , իսկ զմիւսն յարեւմտեան կողմն : Երոկղ փոքր մի այլազգ գնէ զբաժանումն նր . զի բաժանէ 'ի Թեբայիդ մերձաւոր կմ ստորին . և 'ի Թեբայիդ վերին : իսկ բաժանումն լէոնի յեկեղեցական պատմութե' գլխովին տարբեր է : Ապաքէն երկար իմն լինէր մի առ մի 'ի մէջ բերել զնմ' միանձունս , և զվեայս , որք գերահրաշ սրբութե պայծառացան 'ի ամին նահանգի . յորս 'ի գլխաւորաց անտի' էին սքն պօղոս անապատականն . Սք ոնոփրիոս . Սք պափնոտիոս ծնել 'ի Թեբայիդ , և վարժել 'ի պրեսպեր 'ի վանս սքն անտոնի . Սրբուհի եփրոսինէ մայր և դուստր . և բազմուի սքն վեայից որք անդ նէտեցան յան յաւուրս վաղերիանոսի կայսեր :

Իսկ սյժմ այն երջանիկ անապատքէն 'ի ձեռս վայրենամիտ բարբարոս արաբացւոց . որք զօրէն անսունոց Թափառին 'ի նմ 'ի տեղաջէ 'ի ակղի' Թշուռու և եղկելի կեանս վարելով . և զդարման իւրեանց 'ի գողութե հայթհայթելով . զի բնմ անգամ արշաւեն մինչև 'ի պարիսպս քղքց' զի երկնքին 'ի ներքս մտանել . և կողոպտել զնմ' որ ինչ 'ի ձեռս անկանի , սրաթուիչ փախչին անդրէն յանապատս . որք և դրեթէ միշտ 'ի պտրղմի են ը տաճկաց երկրին . քայց քանզի տաճիկք երկրին սակաւաւոր են , ոչ են կարող զհեռ անդիլ նյ , և իսպառ նուաճել զնմ . սակայն դեպ լինի երբեմն , զի փոքրիկ խումբս ինչ 'ի նյնէ զբռամբ ածեալ , առժամայն հատանեն զգլուխս նյ . և զմորթ գլխոց 'ի ակի հանեալ , լնուեն յարդ 'ի նմ . և տարեալ առ քաղաքս պետն կմ սռ պէյն , պարգևս ըունին 'ի նմանէ . զսահմանելս վն գլխոց դողոցն անապատի : Զնոյն առնեն և արաբացիք , Թէ որ 'ի տաճկաց անկցի 'ի ձեռս նյ . անխնայաբար կոտորելով զնս :

Ասի Թէ սուլդանն շնորհեաց ոմանց 'ի խմբից նյ' երկիր 'ի մշակել . ուն զի 'ի գործ մշակութե երկրի վառ :

վաստակեալ, գտցնն դարման կենաց իւրեանց, և
 դադարեացին 'ի գողութէ և 'ի թափեկան շրջելոյ:
 Բայց նք ոչ առին յանձն. քզի 'ի մանկուէ ուսել
 անգործ կեանս վարել, իբր անհաւորին իմն թոճի
 նց 'ի մշակուի հողոյ տարժանիլ: Սք ոչ են լելոա
 նուէ պէյին սըյիտայ, և ոչ փաշային եգիպտոսի,
 այլ ազատ և ինքնագլուխ. որք և բռնակալել ու
 նին զմեծ մարն սորին նահանգի, ցր զտրեւէեան և
 զարեւմտեան անապատս նր. ուստի սակաւ ինչ կաց
 'ի ձեռս պէյին. որ է մի յիշխանաց կմ 'ի պէյից գիւ
 վանի եգիպտոս քզբի. և ունի իւր մասնաւոր ատ
 եան, և զնզն պաշտօնատարս. ցր եէնիչէրի աղա
 սի, ջալուչաշի, և թարգման, և գարապետ, զոր
 աիվան քեաթիպի կոչեն. և այլ պաշտօնատարս 'ի
 զինոճորական կարգէ, այլև զինոճորս. որք ամենե
 քին են 'ի գնդէ, կմ 'ի դասէ զինոճորաց եգիպտոս
 քզբի. և ունին զթուակ 'ի դիւանէ պէյին՝ որ կախ
 եալ կայ. զգլխաւոր պէյեն եգիպտոսի: Թէպէտ
 յովհաննէս ալբերս 'ի ծանօթութիւն իւր որ զեգիպ
 տոսէ, գրէ՝ թէ ոըյիտ է անկախ և ինքնիշխան
 փորուի. և թէ ինքնակալն օսմանեանց տուաքէր անգ
 փաշայ, այլ վրիպեցաւ յայսմ. վն զի յորմէհեանէ
 անկաւ թ փորուէ օսմանեանց, ոչ երբէք եղև ան
 կախ և ինքնիշխան. և ոչ երբէք կոչեցաւ փաշայու
 թի, այլ լոկ երկիր ոըյիտայ. նոյնպէս և իշխանք
 նր ոչ կոչեցան փաշայք, այլ պարզապէս իշխանք սը
 յիտա. որոյ գլխաւոր տեղիք են հետագայք:

Ճէրճէ. կմ Ճէրճէ: Է գլխաւոր քզբ վերին եգիպ
 տոսի, և աթու իշխանի նր. մեծ և բազմամարդ.
 Կառուցել յարեւմտեան կողմն նեղոսի իբրև մոնտա
 միով հեռի 'ի նմէ գրեթէ լ մեջ նահանգին: Թիւ
 բնակչաց նր հասանէ ցշ հազար. յորս են իբրև
 1500 խիտիք քրիստոնեայք. և սակաւ աթիւ հրեայք.
 Իսկ մնացեալք առ հասարակ մահմէտական են:
 Դենի եօթն մեծամեծ մզկիթս. հանդերձ բարձրա
 բերձ մէնարէիւք. և ութն մեծամեծ վաճառա
 նոցս կմ որդոստայս, զոր տաճիկք պէգէսթէն կո
 չեն. յորս Խմ տեսակք իրաց վաճառին: Այլ
 գլխաւոր վաճառք՝ որք ելանեն 'ի նմէ, են ցո
 բեան. ոստ. բակլայ. ասր. կոսա. և տեոակ մի
 սերման, զոր գասէ կոչեն. յորմէ մշէն իւղ. ունի
 և խաղող՝ որ հասանէ յօգոստոսի. բայց մնայ 'ի վր
 որթոյ մինչև ցյունվար, և ոչ փախ կմ ապականի.
 Բայց գինի նր չէ այնչափ ինչ լու. ոչ սակս յոռու
 թէ:

Թեան խաղողոյ, այլ ղի ոչ գիտեն շինել դինն :
 Ա՞յ կերակուրք այնչափ դիւրագին վաճառին 'ի
 քղքի աստ, մինչև գլխովին անհաւատալի Թոճէր,
 Թէ ոչ ամենեքեան որք անձամբ ղփորձ առին, միա-
 բան վկայէին. ղի ասեն' Թէ երկու փողոյ հաց շատ
 է միոյ մարդոյ յաւուրս երկու. 100 տիրհէմ՝ միսն
 միոյ փողոյ վաճառի. 40 ձու երկու փողոյ. մի հաւ
 մեծ և պարարտ՝ երկու փողոյ : Սոյնպէս և այլ
 ամ իրք. Թէպէտ և լը Ժմկին փոփոխին. այլ միշտ
 են դիւրագին քայլ տեղիս : Որ է յայտնի նշան
 նոճաղուէ դրամսց և աղքատուէ ընակչաց երկրին.
 ղի հնրկ ժողովուրդն դրեթէ բովանդակ աղքատ
 է և եղկելի, և դժժահանդերձ. իշխանքն միայն՝
 փարթամ են, և բարւոք ղգեցել, ղի ամ փարթա-
 մուիք երկրին առ նմ հաւաքին :

Աշունդիկ : Է քղք և գլխաւոր տեղի մասնաւոր իշ-
 խանութէ արաբացոց. որոյ իշխանն կոչի Շէյխ
 ապոնդիկայ, կառուցել 'ի վր առոճի ինչ նեղոսի,
 որ սկսանի առ պատիւրա կոչեցել քղքաւ. և մնա
 'ի մանֆալուտ միանայ անդրէն լը նեղոսի :

Մանֆալուտ : Քղք 'ի վր հախասացել առոճի յարե-
 մոեան կողմն նեղոսի. ուր լը հնրկ կարծեաց աշ-
 խարհադրաց էր Աշպաղնիպուիս փոքր քղք վաղնջին.
 զոր յիշատակէ պաղ և սար՝ որոյ աւերակք երևին :

Մեշէ : Քղք յեզր սահմանաց վերին եգիպտոսի
 մերձ 'ի նեղոս գետ յարեմոեան կողմն նր. ուր 'ի
 նեղոսէ ելանէ առու. որ զոյգ ընդ նմ ընթանայ
 մինչև ցեգիպտոս. և անդ գրծլ միանայ լը նեղոսի :

Աշիւպ : զոր ոմանք գրեն Սիւպ. և Շիօտ : Է
 քղք երևելի, և գլխաւոր տեղի մասնաւոր գաւա-
 ուի և իշխանութէ արաբացոց. կառուցել յարեւ-
 լեան կողմն նեղոսի 'ի հիւսիսոյ ճիրճեայ. ուր գոր-
 ծեն կտաւս ընաիրս, ք յայլ տեղիս եգիպտոսի :

Անդ նստի և իշխան գւռիս : որ կոչի Շէյխ ալի :
 Ազգին : Քղք յարեւելեան կողմն նեղոսի ոչ այնչափ
 ինչ հեռի 'ի նմ առ փոքրիկ դետով. և գլխաւոր
 տեղի իշխանին արաբացոց. որ կոչի էմիր ագմինայ :

Պարթի : Գաւառ և մասնաւոր իշխանութի արա-
 բացոց. յարեւելեան կողմն նեղոսի, և 'ի հիւսիսա-
 կողմն սաւրահոյ նախնի Թէբէ քղքի. իշխան նր
 կոչի Շէյխ պարախայ. որոյ իշխանութի ձգի և
 յարեմոեան կողմն նեղոսի 'ի մեջ ռամիէ, կմ ա-
 ւաղուտ կոչեցել լերին՝ և ճիրճեայ :

Յարեմոեան կողմն նեղոսի յլարձակ անապատի

առ ճննչաւ, որ հանէ 'ի նուախա՝ գտանին գետոյք :
 Աղբիւրք փիղա . Աղբիւրք . Շէյիհաւէ . Պաֆայրէ . Տա-
 բափ . Պէրիս . Սափիւն : Եւ 'ի ներքսագոյն կողմն
 փոքր մի լճ արեւելս՝ են այս երեք գետոյք : Կարիժն .
 Է մերձ 'ի կրանիդա անոճանեւ լերինս : Տափիւն .
 առ լերամբք բորակի : Կառահ . որ կարծի լինել
 նախնի Օսաթի քղք 'ի կողմն երկաթի լերանց :
 Խափ . որ կոչի և Խափա . այլև Դւն . և Քենէ .
 Գետոյ բազմամարդ յարեւելեան կողմն նեղոսի ոչ
 կարի ինչ հեռի 'ի նմէ : 'Ի նախնու մէջ գլխաւոր
 քղք համանուն կուսակալուն, և լը չեւարիոսի՝
 հռչակաւոր վաճառատեղի, որ ունէր և յաւահան-
 դիստ 'ի նեղոս . և բնակիչք նր էին եգիպտացիք :
 Երբ Թոճի Թէ 'ի քղքէ աստի անոճանեւ կոչեցան
 խափք . էին անդ արաբացիք՝ ուղ և այժմ : Զայս
 քղք յիշատակեն պաղովնոս , սորաբոն , պլինիոս ,
 այլև պլուտարքոս , որ և զանուն նր ստուգաբա-
 նէ . զի ասէ Թէ խոփառ . կի՛ Քոփի . 'ի բարբառ
 եգիպտացոց՝ զրկուճն կի՛ պակասուճն լսի . վր
 զի իսիս անդէն առել զգուժ մահաւ ոսիրիդեսոյ՝
 եհատ զմի 'ի ցցունից հերաց գլխոյ իւրոյ 'ի սակա
 սդոյ . յորմէ լը նորին պլուս՝ կոչեցաւ քղքս խոփառա-
 զոր լը զոնարայ՝ կործանեաց դիոկղետիանոս :
 Թիւբէ : Էր մի 'ի հնագոյն և 'ի հռչակաւոր քղք
 աշխարհի . մեծ հոյակապ բազմամարդ ստուր և հա-
 բուսա 'ի վերայ նեղոս գետոյն . հիմնեւ 'ի միստրե-
 մայ որդւոյ քամայ . իսկ լը այլոց յոսիրիդեսոյ , կի՛
 'ի բոսիրիդեսոյ . և եղև գլուխ ոչ միայն համբէն
 եգիպտոսի , այլև արեւելեայց զինի նոճաճիւրոյն
 տեսոսարի զասիա : Ըստ սորաբոնի և պլինիոսի
 կոչեցաւ և 'Իփապլիս . այլև Քալոփ ապոլոնի . և
 Աղբիւրք Կալոփ ուղ ասէ պլինի . իսկ անտոնինոս յիւր
 ճննչորդուէ գիրս սոսկապէս Թէրէ անոճանէ .
 և դնէ զնա յաջմէ նեղոսի . բայց լը փոքր ինչ մասին
 տարածէր և 'ի ձախմէ . ուղ ասէ սորաբոն : Երջա-
 պատ նր լը կատոնի 'ի էր 400 ասուարեզ . իւր
 10 փարսախ . իսկ լը դիոդորոսի սիկիլիացոյ՝ 140
 ասուարեզ . այս է՝ իբրու 5 փարսախ . բայց կա-
 տոնիին ստուգագոյն երեւի : Եւ լը հոմերոսի՝ և
 մէլայ՝ ունէր 100 դրուհս . յոր սակա կոչեցաւ և
 Հիփալուսիէ . առ 'ի զնճնուի յայլոց քղքց :
 Եւ այնչափ բազմամարդ էր , զի կարող էր հանել
 հարիւր հազար զորս պորդմոսանս . իսկ լը հոմե-
 րոսի՝ յորմէ առնուն և այլք՝ լը իւրաքանչիւրն 'ի
 հա

հարիւր դրանց նր՝ կարէին յաւուրն ելանել երկե-
րիւր կառք պատերազմի . և ուսոն հազար մար-
տիկք . իմ միլիոն մի զինուորաց . որ թոճի լինիլ
բանաստեղծական չափազանցուի : Այլ զիարդ և
իցէ , այս հաւաստի է , զի էր սամի՛ն հրաշալեացն
աշխարհի . որ և եկաց մնաց յիւրում վայելուէ և
ճոխուէ ը դարս բզմն : Այլ սաքական արքայ սոռ-
բին եգիպտոսի , ապա նաբուդոդոնոսոր , և յետոյ
կամբիւսէս արքայ պարսից՝ առին զնա , և վեր՛ի
վայր չքեցին . բայց անդրէն նորոգեցաւ : Ապա
առ թագաւորոք եգիպտացւոց՝ որք թագաւորեցին
զկնի մեծին աղէքսանդրի , ի ծաղկիլ աղէքսանդրիս
քղքին , առ սակաւ սակաւ նուագեցաւ և անշքա-
ցաւ . և հուսկ յետոյ խապառ սպուռ քանդեցաւ :
Ստրաբոն յետ Ժմկց ինչ ետես զմնացունածս ինչ
հրաշալի շինուածոց նր և զարմացաւ . յորոց կան
մնացորդք ինչ և այժմ ոչ կարի ինչ հեռի՛ն խուփո
քղքէ . յորս են տաճարք և ապարանք՝ սեամբք և
արձանօք զարդարելք գրեթէ ամբողջք :

Այլ երևելի են ապարանք , զոր ստորագրէ դէ-
վէնոտ և ասէ , թէ չորք հրաշակառոյց ճակատք .
կմ մուտք չորից երկայնաձիգ սիւնազարդ պողո-
տայից կմ սրահից դեռ կան . և ի ներքս դահլիճ
մի մեծ և ըարձակ , որ կարծի լեալ ի մէջն այնք
մեծի հոյակապ շինուածոյ կառուցել ը քալմէթի
ի վր 120 սեանց . բայց դէվէնոտ 80 և եթ սիւնս
դնէ . որոց թանձրուի էր վեց կանգուն . համեմատ
բարձրութ . իսկ մնացելքն ասէ էին կոթողք , կմ
բուրգք ամրակառոյցք . զորս երկարուի Ժմկի տկա-
րացաւ եղծանել . էին անդ և մնացունածք նկա-
րուց , որք ուահէլ էին զգեղեցկուի և զսոյժառուի
գունոյ իւրեանց յետ այնչափ դարուց :

Յարեմուեան կողմն նեղոսի՝ ի փոքու մասին թե-
քէի ի տեղին անունեալ Փապադ՝ երեւի արձանն
մեմնոնի ի սեաւ կճոյ . զոր ոմանք կարծեն լինել
դամենոփայ . կմ սեսոստրի եգիպտացւոց արքայի .
զորմէ ասէին թէ ի ծագել արեգական և ի հոր
կանել ճառադայթից նր ի նա , արձակէր ձայն ե-
րաժշտական . և ը ոմանց ձայն յօգաւոր : Նախնի
մատենագիրք զարմացմամբ խօսին ի վր նր : Պաւ-
սանիէ . ոմ և ստրաբոն որ ունէր ը իւր և զեղիոս
գաղղոս զօրովար զօրուն հաւմմայեցւոց , և բազ-
մուի պաշտօնակալաց և անձանց երևելեաց , ասեն
թէ լուէլ են զձայն նր : Սակայն և այնպէս ստրա-

բոն ոչ իշխեաց ասել թէ ձայնն այն արդեօք յար-
ձանէն դայր ։ Թէ 'ի գաղանի ինչ մեքենայէ թա-
քուցելոյ 'ի ստորոտ նր ։ Կամբիւսէս արքայ պար-
սից՝ կարծել թէ իցէ անդ կախարդութի կմ խար-
դախութի, ետ հերձանել զարձանն 'ի գլխոյ մինչև
'ի կէս մարմնոյն . բայց արձանն ոչ դադարեաց
յարձակելոյ զձայնն, ում յնջն ։

'ի խուփա քղքէ մինչև 'ի ծովն կարմիր չե անա-
պատս առ ձանապարհաւ, որ հանէր 'ի նաւահան-
գիսան բերինիկեայ, էին այս քղքք . Փէնիկէ . Ղի-
դիւն . Այրարիպատալիս . Կամպուի . Ղիայ իրբեհամ .
Այրիսպուիս . Փաղէնա . Այրաղմի իրբեհամ . Կաբուի .
Սիննի իրբեհամ . և հուսկ յետոյ Բերինիկէ, քղք ծով-
եղերեայ և երևելի նաւահանգիստ . յայտ անուն
անունեւ յանուն բերինիկեայ մօր պողոմեայ փի-
ղագեղփեայ . որ ը սարաբոնի 259 միլնու հաւ-
մոյեցւոյ հեռի էր 'ի խուփայ : Իսկ այժմ է ա-
ւան աննշան կոչեցել Գուսիք : Եւ անապատք՝ յորս
էին նախայիշատակեալ քղքք՝ են ամայի զուրկ 'ի
քղքայ . բայց գոտնին ուրիք ուրեք արաբացիք .
որք թափառել յածին չե այն անապատս ։

Աւան : Եւ քղք փոքր՝ բայց գեղեցիկ և բարեշէն .
առ նեղոսիւ յարևելեան կողմն նր 'ի հիւսիսոյ առ-
ջանայ : Գլխաւոր վաճառք նր են ցօրեան և ոյլ
արմախք և անասունք . և բզմ առեւորուիս ասնէ
չե նուպիացւոյ : Տեսանին և անդ մնացածածք նախ-
նի շինուածոյ . և դամբարանք մեծակաւոյցք , և
գրոնածք եգիպտացւոյ , և լատինացւոյ ։

Աւսահ . որ և Սահնէ . 'ի նախնուսն Սիննէ . կմ Սի-
նէ . իսկ յածաղուսն մեր գրեւ իսկ Սահնէ . եղեկ .
իթ . 10 : Եւ քղք մեծ այլ կիսաւերակ յարևելեան
կողմն նեղոսի՝ մօտ առ սահանակարկաջս նր . և
գլխաւոր տեղի համանուն գաւառի , որ 'ի նեղոսէ
ձգի մինչև ցալարամ լեանն , և ցանապատն նու-
այիայ : Այս քղք էր մի 'ի հաշակաւոր մայրաքղքց
ոչ միայն եգիպտոսի , այլև համօրէն աշխարհի .
մեծ , ամուր , հոյակապ , և բաղմամարդ . զոր յիշա-
տակեն ամենեքեան 'ի նախնի աշխարհագրաց . իսկ
պլինիոս և ստրաբոն նշանակեն և զլափ հեռաւոր-
ուէ նր յաղեքսանդրիոյ . ք իբրու 5000 տապարի
զաւ . որք առնեն 625 միլոն հաւմայեցւոյ . յորոց
75 միլոն ցափեն զմի տառիձան . և զի աղեքսանդրիոս
ը նախնի աշխարհագրաց էր ը 31 աստիճանաւ
բարձրութեն , սիէնէ անկանէր մօտ յարևադարձն
իւնց .

խեցգետնին : Եւ յիրաւի զի նախնիք զննեալ գիւտեցին : զի յորժամ արեգակն ժամանէր յամառնային արեւադարձն , 'ի սիւնէ քղթ մարմինքն ոչ ձգէին ստոճեր բնաւ 'ի միջօրէի . յորմէ յայտ է թէ ամենին գաղաթահայեաց լինէր 'նյ յայնժամ արեգակն : Իսկ աւերտեիք նր են 'ի մերձակայ ստճմանս նաասայ 'ի հարաւահողմն ոյժմեան տուանայ . որք և սկսանին իբրեւ միով մընաւ հեռի յամրոցէ նր . ուր կան բազմապատիկ դամբարանք 'ի սպիտակ քարանց . յորս տեսանին և զանազան գրոճածք անձանոթ տառեր : Այլա զհետ դայ դաշտ լարձակ , ուր երեւին մնացոճածք զանազան մեծաչէն հոյակապ ապարանից . յորս յաւէտ հրաշալին , որ և զարմացուցանէ զտեսողս՝ է մեծ և լարձակ ապարանք ինչ նմանեալ փոքրիկ քղթի 'ի մեծամեծ յորձաբար վիմաց շինել : Չորս դրունս ունի , յորս հանեն չորք ճնողք յերկուց կողմանց սիւնաղարդք . որոց սիւնքն երեք երեք կանգնեալ կան առ մի մեամբք 'ի ձև եռանկիւնի յամ կողմանց . և 'ի գլուխ իւրաքանչիւր եռանկեան 'ի վր վերնախարսիաց 'նյ կառուցեալ կայ միոյն հրէշ մի՝ և միւսոյն որ անմիջապէս զհետ դայ՝ շիրիմ . և յիւրաքանչիւր կարգի են սիւնք աւելի ք զ 500 . իւրաքանչիւրն 70 ռանաչափ բարձրուք բովանդակ 'ի միաստանի կճոյ . որով 'ի չորեսին թեւս կի՛մ ճնողս , որք հանեն առ 4 դրունս ապարանից՝ շինին իբրեւ 5 . 6 հաղար սիւնք :

Եւ առ իւրաքանչիւր դրամք՝ են երկու մեծամեծ սիւնք 'ի պորփիւրեան կճոյ . այն է՝ սուամսի . և 'ի միջն 'նյ հսկայածեւ արձան մարդոյ 'ի սեւաւ կճոյ ունելով բակուղ 'ի ձեռին : Առաջին գահընձ նր բովանդակ նկարել է . ուր ձեւացուցել կան որք երէոյ . և պէսպէս մտացածին խաղարկուիք : Այն պէս և այլ սրա՛ք , և սենեակք չեն ինչ թ հաա 'ի սմանէ լծ նկարուց . և ամենեքեան սեամբք , և արձանօք և աղբի աղբի դրոճագօք և քանդակօք զարդարել են : Պողտ զուկասեան գրէ , թէ 'ի զննելն իւրում զայս շինուած հրաշալի , համարեցաւ լինել մնացոճած աւերակաց նախնի գերահռչակն թերայ . ուն և այլք օմանք երեւին շփոթել զայս շինուած թ այնմ , զոր 'ի վերայ 'ի թէքէ քղթի ստորագրեցաք . այլ լծ այլոց՝ վրիպին յայտմ . զի այսոքիկ են աւերակք սիւնայ , որ չէր ինչ թ հաա մեծագործ և հաշուաւոր . ուն երեւի և յաւերակաց նր , որք ցուցակ են նախնի ճոխուէ և զօրուէ իւրոյ :

ԵՇԽԵՐՀ. Բ.

ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ ԱՇԽԱՐՀ.

Թ. ԱՆՈՒՆ :

Բարբարոսաց աշխարհ. կմ իտ՝ Պատապառիա. կոչե-
ցաւ յանուն առաջին և բուն բնակչաց իւ-
րոց. այլ ի վր ծագման Բարբարոս անուննդ պէսպէս
են կարծիք Տագրաց. ոմանք՝ ը որս և տարբեր
երևելի Տագիր, ասեն թէ ելանէ ի Պէր բառէդ
արաբացւոց. որ ը նորին տարբերայ նշնկէ Անա-
պատ. կմ լաւ ևս ը այլոց՝ Ղաշա լայնածաւալ:
Այլ թէ անունդ Պատապառիա, զծագումն իւր
ունի ի լատին լեզունէ. քղի ասեն՝ թէ յառնուին
հռովմայեցւոց զայս Տ, կոչեցին զնա բարբարոսաց
Տ. զվայրագուն բնակչաց նր կամեցել նշանակել:
Այլ ը պիղինկայ անհիմն է այս գլխավին և սուտ.
զի ը հնագիր պատմագրաց, և Տագրաց լատինաց-
ւոց՝ հռովմայեցիք ոչ երբէք բարբարոսաց Տ կոչե-
ցին զնա. այլ միշտ Ալէքիէ անուննէին՝ յանուն
համօրէն այսր մասին Տի. զորոյ զայլ մասունս ոչ
գիտէին, բայց միայն զայն մասն՝ զոր այժմ բարբա-
րոսաց Տ կոչեմք, և զեգիպոս, և զմասն ինչ է-
թովպիոյ: Հովհաննէս լէոն ասէ թէ արաբացիք
զսպիտակ ամիրիկեցիս կոչեն Պարպար. յանուննէս
Պարպար. որ առ նմ ասէ նշանակէ զթութովախօսն.
վն զի լեզու ամիրիկեցւոց պապաջումն իմն անխա-
նալի թունի արաբացւոց. այլ պիղինկ սուէ և զայս
վկայութիւն նոցին իսկ արաբացւոց. որք ասեն՝ թէ
անունս Պարպար. կմ Պէրպէր ի լեզու իւրեանց ոչ
զսպիտակ, այլ ը հկռկն՝ զսեաւ մարդ նշանակէ.
բայց ոչ ը հանրամաս զմմ սեաւս, այլ զսերեալս ի
մասնաւոր ինչ ցեղէ, կմ աղգէ, զորս նք զանազա-
նեն ոչ ի գունայ մարմնոց, որ հմրկ է բնմ աղդաց
ատիրիկոյ, այլ ի լեզունէն որ նց ևեթ է սեփական.
որոյ ստուգունն յայտ անտի է, զի որք միանգամ
ի մասնաւոր ցեղէ անտի սեաւ ամիրիկեցւոց գոա-
նին գերեալ յայլ և այլ տեղիս, ի լեզու իւրեանց
պէրպէրս անուննէն զանձինս. իսկ զցեղ կմ զաղդ-
իւրեանց պարապրա:

Նոյն

Նոյնպէս և արարացիք անոճամբս Երեմէ պարագայ .
 կիմ լը նց Պէշար Ը պարագայ , ոչ խմանան զայն սա-
 րածութի երկրի բովանդակ , զոր մէք սովորաբար
 կոչեմք բարբարոսաց Յ , այլ միայն զայն նշնդ , ուր
 բնակին պարագայացիք . յորմէ յայտ է թէ ոչ խմ-
 նան զսպիտակ ամբիկեցիս , զբնակիչս ծովեզերեայ
 կողմանց բարբարոսաց Յ :

Նաև պտղովմէոս յիւրում Յագրուէ յիշատակէ ըզ-
 բարբարոսաց Յ յափրիկէ . բայց դնէ զայն լը մէջ
 տրոկոտիդեայ և ռասպոնոյ հրճանդանին . որ
 պարունակէ համբէն զտարածութի զայն , որ ձգի
 լը մէջ ասեւլայ կիմ զէյիլայ , և ճուլիմանի գետոյ .
 որ այնինքն է՝ Ալլանիայն պարուէ : Որտեղիոս 'ի
 վարս սեւերոսի կայսեր գրեւ 'ի լամպրիդիոսէ յի-
 շատակէ զմիջերկրական նշնդ յափրիկէ , կոչեցեւ
 բարբարիա . կիմ բարբարոսաց Յ . վոյ համարի թէ
 գուցէ անտի կալաւ զանուն այժման բարբարո-
 սաց Յն : Այլ պիշինի առաւել հաւանական համա-
 րի , թէ յորժամ սեաւ ամբիկեցիք պէրպէք կոչե-
 ցեալք 'ի միասին լը մաւրիտանացոց , կիմ մուղ-
 րեաց , և արաբացոց՝ մոլին յիւրոսիա՝ և կալան
 զսպանիա , մոլծին զպէրպէք կիմ զբարբարոսդ ա-
 նուն առ սպանիացիս . յորոց ապա ծաւալեցաւ ա-
 նունա այս 'ի համբէն ծովեզերեայ Յս ամբիկոյ .
 զոր այժմ առ հորկ կոչեմք բարբարոսաց Յ՝ յանուն
 այնր մասնաւոր ցեղին սեաւ ամբիկեցոց , որք պէր-
 պէք կոչին :

Ըրէտէր (կիմ պրոդէր) 'ի գանձարանի արամեան
 լեզունն՝ զանունս բարբարոս 'ի լեզունէս հայոց ա-
 ծանցեալ դնէ . զորմէ տէս անդ : Իսկ աստեման
 թմիգիր . արևել . հատ . ք . մասն Թ . գրէ թէ բնիկ
 տրմատ այսր անոճան՝ են ասորի բառքս պարագայէ .
 որք նշանակեն որդիք անապատի . յորմէ առ յոյնս
 և առ լատինս ել անունդ պարագայս . ուն նշանա-
 կէ և արահամ եքքեղացի 'ի պատմ արաբացոց .
 ԳԼ . Թ :

Թ . Դիւր Բարեբարոսաց աշխարհի :

Ի՞րդ՝ Թողիչ զտարապարաքննութի ստուգաբանու-
 թի բարբարոս , կիմ բարբարիա անոճանդ , մէք
 սովին անսճամբ լը այժման Յագրաց սոնոլմի
 զբովանդակ զայն տարածութի երկրի , որ պարսկակի
 լը մէջ ագլանդեան լերին , ովկիանոսի , միջերկրա-
 կան

կան ծովուն , անապատին լիբիոյ՝ կմ զառաւայ , և երգիւտոսի . որ լը այսմ ունի իւր տահման 'ի հիւսիսոյ՝ զծովն միջերկրական . յարեմաից՝ զաղլանդեան ծովն . 'ի հարաւոյ՝ զգօտի բարձրաբերձ լեւանց , որք սկսանին յերկապոսէ , և ձգին մինչև ցովկիանոս . որով և բաժանի 'ի զառաւայ , կմ 'ի բարբարոսաց համասարած անապատէ :

Գ . Տարածութիւն Բարբարոսաց աշխարհի :

Եւս Յ սկսանի 'ի լեռնէն աիգվաքալայ , ուր է սկզբնաւորութիւն մեծի լեռինն աղլանդեայ . պարփակելով յինքեան և զմէսսէ քղք ծովեղերեայ . և զսուս ֆւռն . և անտի ձգի յարեմաից կուսէ առ օվկիանոսիւ ը հիւսիս մինչև 'ի նեղուցն սեպտեայ իւրե ը 6 աստիճանօք . և 30 րոպէիւ լայնութե . ուստի լայնուի նր յարեմոեան կողմն է 390 մղոն : Բայց յարեմեան կողմն՝ չունի զնոյնչափ լայնուի : Իսկ լը երկայնուի , նր յարեմաից յարեւելս՝ 'ի սեպտեայ նեղուցէ , կմ ճշտագոյն ևս 'ի սարէն սփարդէլայ մինչև ցահմանս երկապոսի՝ ձգել աւարածի ը 33 աստիճանօք . վնյ և երկայնուի նր յարեմաից յարեւելս՝ է 1980 մղոն : Բայց առհամեմատութե ըարձակ տարածուի իւրոյ՝ չէ այնչափ ինչ բազմամարդ . զի բնւ ուրեք գտանին 'ի նմ անապատք լայնածաւալք , և լեռինք բարձրաբերձք անբերք և անբընակք 'ի մարդկանէ :

Դ . Օր Բարբարոսաց աշխարհի :

Վամօրէն Յն բարբարոսաց է ը հիւսիսային բարեխառն դօտեաւ , ոչ յոյժ հեռի 'ի հասարակածէն , և ոչ կարիմօտ . վնյ օդ նր ոչ յոյժ օսթադին է , և ոչ առաւել ցուրտ . այլ բաղցր և բարեխառն . և թէկոտ առ եղերքք միջերկրական ծովուն 'ի սեպտեայ նեղուցէ մինչև ցերիւտոս 'ի ձմեռան սովորաբար իջանէ ձիւն , այլ ոչ այնչափ թանձր և ոչ տեւական : Հաճախութիւն անձրեաց սկսանի անդ իւրե 'ի կէսն հոկտեմբեր ամսոյն . իսկ ցրտային աւիւք են դեկտեմբեր և յունվար , ուն և յայլ տեղիս . այլ ցուրտն չէ այնչափ սաստիկ , մինչև բնակչաց նր պէտս ունեւ հրոյ առ 'ի ջեռնուլ . բայց և այն սաւկու ցրտութիւն 'ի յունվարի սկսանի մեղմանալ . և յայնժամ այնպէս անհաստատ են անդ օդք , մինչև

յաւուրն երկոցս և չորիցս փոփոխիլ : 'ի մարտի շնչն անդ սաստկապէս արեւմտեան և հիւսիսային հողմունք , որք և պաղաքերս գործեն զերկիր . 'ի ակիւղն ապրիլի՝ մենդ թէ և յառաջ իսկ՝ ամ ծառք ծաղկին . և յաւարտ նորին ամսոյ՝ հասանի կեռասն 'ի ֆէս . 'ի ճէղայէր . և 'ի թունուս . և ուրէք ուրէք նաև 'ի նհնգին մաղբուսոյ . յաւարտ մայիսի՝ սկսանին հասանիլ վաղահաս թուղք . իսկ 'ի յուլիսի՝ խնձորն , տանձն , շորն , և խաղող . և համօրէն պաղաքաղուն աւարտի 'ի սեպտեմբերի :

Գարունն սկսանի յաւարտ փետրվարի , և աւարտի 'ի մայիսի . և յայն երկա ամիսս՝ քաղցր են յոյժ , և բարեխառն օդք . այլ և թէ 'ի կիսոյ ապրիլի , մինչև ցկէսն մայիսի ոչ անձրեւեցէ , այնր ամի հունձք ոչ լինին առատ : Բնակիչք նր զանձրև այնր Ժմկի կոչեն ջուր նայիսան . իբր թէ ջուր յերկնից , կմ' յայ տեղացել . զոր և ժողովէն յանօթս , և պահեն : Իսկ ամառն սկսանի 'ի մայիս ամսոյ , և ձգի մինչև ցօղոստոս . բայց մօթն առաւել լաւ սաստկանայ 'ի յունիսի և 'ի յուլիսի . և եթէ գիպեացի անձրեւել յայն երկու ամիսս , բարբոքի օգն , և պատճառէ մահաբեր տենդս այն է՝ հիւմմա : Աշունն սկսանի 'ի կէսն՝ կմ' յաւարտ օգոստոսի . և տեւէ մինչև ցըկէսն նոյեմբերի : Չարաբոյսս որք են 'ի դաշտային տափարակ տեղիս , սերմանեն 'ի փետրվարի . բայց 'ի հովիտս և 'ի լերինս սերմանեն 'ի հոկտեմբերի . ոմ առնեն և յայլ տեղիս :

Ե . Բերք Բարեբարաց աշխարհի :

Եւ թէնոյտ արգաւանդ է և բարեբեր , բայց երկիր նր , ոմ և համօրէն ամբիկոյ՝ լը մեծի մասին լքել թողել կայ անգործ և անգարման առ հեղգուէ բնակչաց . մենդ արաբացւոյ՝ որք թափառական և անգործ կեանս վարեն . և առ անկարգ կառավարութի նր : Առաւել արգաւանդահոյ , և բարեբեր կողմն այսր Ծի՝ է այն , որ ձգի լը մեջ աղլանդեան լերանց , և ովկիանոսի , 'ի ծայրէ սուսոյ դուին՝ մինչև ցնեղուցն սեպտեայ , ուր առաւուրն է յոյժ արմուտաց , և արօտոյ անասնոց . քղն գոտանին անդ բիւժ դաշտք և հովիտք խոսաւէտք պարարտարօտք : Իսկ ծովեզերեայ կողմունք նր՝ որք ձգին առ միջերկրական ծովու , յարեւելեան սահմանաց անտի գարասլուսոյ՝ մինչև ցնեղուցն սեպտեայ :

Լեռ .

լեռնային է յոյժ . և լերինք նր իբրև 20. 30 մղանա-
չափ տարածեալ ձգին 'ի ներքս կոյս 'ի ցամաքն :
Բայց ը մեջ այնց լերանց , և մեծի լերինն աղլան-
գեայ՝ գտանին բազմապատիկ հովիտք , և գաշտք ,
և բլուրք Երգասաւորք , և լերինք ումանք բազմա-
ծառք և անտառախիտք . յորոց բլտեհն բլմ ինքնա-
բուլիս արբիւրք , և վտակք ականաւիտք կարկաջա-
հոսք . և փոքրիկ գետք , որք ուռգեալ զհովիտս և
զդաշտս գնան զեղուհն 'ի ծովն :

Այս զոճարձալի և բազմաբեղուն վայրք՝ ձգին մինչև
'ի քարվան . և անտի սկսանին անապատք աւա-
ղուտք և անբերք . յեայս վերստին յաջորդեն գաշտք ,
և հովիտք և բլուրք զոճարձալիք և բարեբերք մինչև
ցլեառն աղլանդեան : Իսկ աղլանդեան լերինք
'ի բլմ տեղիս անբնակ են սակս դժնդակ ժայռա-
լից խոժոռուհն նց , և սաստիկ ցրտուհն , որ ը մեծ
մասն տարւոյն տիրէ 'ի նմ . ուր և յամառան ջուրք
աղբերացն այնչափ ցուրտ են , զի չէ հնար առ վայր-
կեանս ինչ ձեռն մխեալ ունիլ 'ի նմ , և 'ի ձմեռան
այնչափ դիզանայ ձիւնն , մինչև բլմ անդամ ծած-
կել և զծառս . և այս մէնդ 'ի լերինս , որք են 'ի
հտրաւակողմն թրեմէլէն Դուռի . և առ սահմանոք
բուն մաղրուպայ : Սակայն 'ի վրայս ամի հովիւք
յամառան 'ի լերինս յայնտիկ սոճեն զանապուհս իւր-
եանց յարօտ . բայց զգուշանան յոյժ , զի 'ի սկսանիլ
հիւսիսային ցրտասառոյց ձիւնաբեր հողմոց՝ փու-
թով աճապարեն խոյս տան 'ի լերանց անտի . ապա
թէ ոչ վտանգաւորին ինքեանք և անասունք նց 'ի
թանձրուէ ձեանն , որ երբեմն 'ի միում գիշերի բլմ
կանդնաչափս դիզանայ . բայց ոչ ը ամ լերինս յայ-
նտիկ նոյն սաստկուհի ցրտուհն տիրէ . զի են լերինք
ոմանք , յորս քաղցր է օդն և բարեխառն . ուստի և
բնակուի մարդկան գաւանի 'ի նմ :

Իսկ գլխաւոր բերք բարբարոսաց Ծի՛ են աղցի աղ-
գի արմուկք , և բանջարք պատոճականք 'ի կերակուր ,
և զննն տեսակք պտղոց պատոճականք և համեղք .
Խր խաղող , թուզ , կեռաս , չոր , ծիրան , նուռն ,
աանձ , խնձոր , հաւ , կիտրոն , և լեմոն , որք լաւ
ևս լինին անդ . ք յոյլ տեղիս : Աւատութի է անդ
և ձիթենեաց . որք մէնդ 'ի մաղրուպ 'ի Տեղայեր ,
և 'ի Ֆէս՝ լինին ծառք մեծամեծք բազմուք ոստոց
ուռձացեալ , և առատաբերք . բայց ձիթենիք թու-
նուսի՝ նման են ձիթենեաց եւրոպիոյ : Լենի և
փշառս , և բամբակ , և վուշ , և եղէգն չաքարաբեր ,
և

և զնիչն բոյսս բռնկականս , որպիսի է և բոյսն՝ զոր արաբացիք Աշխան ապիւր կոչեն . իսկ եւրոպացիք Չինաւաւէա . որ թարգմանի մոխրական . կի՞ մոխրագոյն , 'ի գունոյ բուսոյն որ է մոխրագոյն՝ տունէ չնի՞ անուն . բայց այլով անունաւք կոչեն զայն Բոյս Գին յովանանս . կի՞ Ծառային յակոբիայ . զինման է հարկ յակորիա կոչեցեալ բուսոյ :

Այս խոտ բուսանի յեզերս միջերկրական ծովու . և ասեն , թէ հիւթ նր լուծանէ զքար գոյացեալ յերկիւմունս մարդոյ . և ցրոճէ զփայծաղնայաւ աստն : Ունի և ընտանի անասունս բքմս , ոնկ և 'ի լերինս այլ և այլ անասկս պատառօղ գաղանաց , անհամար կապիկս , և վայրենի նոխազս , և վագր , և առիւծ , և զամ տեսակս գիշակեր թռչնոց , և օձս բազմատեսակս , ևն . զորս ունիմք վերտաին յիշատակել 'ի ստորագրուեա իւրաքանչիւր նահանգաց :

Է. Վաճառք Բարբարոսաց աշխարհի :

Ունի սա բքմ նւէնգիստս առ միջերկրական ծովու , ոնկ և առ ովկիանոսիւ . որք չեն այնչափ 'ի պէտս վաճառականուի , ք թէ յապաւեն հինից և սուղակաց բնակցոց երկրին : Գլխաւորքն՝ յորոց ոմանս նստին և հիւպատոսք եւրոպացիք՝ են այսոք . քիկ . Դարապուս . Կւլթիս , կի՞ թաւնաս . Ծեղայեր . Սաւէ . գլխաւոր վաճառատեղի մաղլուպայ , ոնկ և Դէրլան . Արլիւա . Ալիսասար . Աղամորայ . Սաֆիտ . և Սէ Խաւ . ոնկ 'ի պոնայ՝ Պուլիա . Ծիկերի . Քաւէ . Սար լարդեյ . Քօւէ . Ալմոյ Գրանիոյ . Պիսերլայ . և Նաւահանգիտ Ժարինէայ : իսկ հիւպատոսք եւրոպացւոց՝ որք նստին 'ի չորեսին գլխաւոր նւէնգիստս՝ են ոք . գաղղիացւոց , անգղիացւոց , գերմանացւոց , հոլանտացւոց , և ճինուացւոց . երբեմն նստէր անգլ և վենէսկեցւոց :

Վաճառականք եւրոպացիք միայն 'ի գլխաւոր ծովեղերեայ քղքս ունին համարանոցս վաճառաց . վն զի յայլ քղքս բարբարոսաց ծի հագիւ երբէք կոխեն սակս անհնարին մաքսից , և կատալաց , զոր բռնադատին վճարել . շատ համարեալ 'ի գլխաւոր նւէնգիստս ևեթ զտուրեւառիկ շահավաճառութի իւրեանց 'ի գլուխ տանիլ սուր 'ի ձեռին , ոնկ սովորուի է ասել . ցա միշտ 'ի կառկածոնս կալով : Իսկ գլխաւոր վաճառք , որք ելանեն յձէն բարբարոսաց են՝ լեղակ , ոսկի 'ի փոշի , փետուր ջայլեման ,

արմաւ, չամիչ, սեկ, այն է՝ սահախան, պղինձ, մում, անապ, ար, մորթ ոյծու, վուշ, բուսա, որ է մէրճան, զոր հանեն 'ի ծովէ առ գլեկաւն ֆրան, սիոյ, և 'ի ծովեզերս ֆէսի, և մաղբուպայ. ցարեան, գարի, կորեակ, բակլայ, և այլ աղգի աղգի արմախ, այլ և երիվարս ընտիրս: Իսկ եւրոպացիք տանին անդր չուխոյ գաղղիոյ, սպանիոյ, անդղիոյ, հոլանտայի, և սահաւ ինչ նաեւ 'ի վէնէակոյ յամ դունոյ. և ևս խառիֆէ, և այլ աղգի աղգի կերպասս մետաքսախառն. և կտաւս բրիտանիոյ, բովանայ, և հոլանտայի, և բեհէզս նրբանիւթս. և մետաքս պատրաստել 'ի պէտս գործարանացն մետաքսոյ կերպասուց թուռուսի, և մաղբուպայ. զոր կառուցին մուղրիք յորժամ տարագրեցան 'ի սպանիոյ: Այլ և զնշն համեմ, և բամբակ և ծխախոտ, ք թիւթիւն սմերիկոյ, և շաքար, պաղլիզ, այն է՝ շապ. և թուղթ, և որդան կարմիր, երկաթ, և կապար ևն:

Այլ առաւել շահաբեր վաճառք արեւորուեց եւրոպացւոց անդր եղելոց՝ են աւարք՝ զոր գնեն 'ի ծովային հինից, կամ աւաղակաց անտի բարբարոսաց, 'ի գառնալ նց յասպատակուէ. որք քզի յափշտակեն զամ՝ որ ինչ գայ 'ի ձեռս նց, վնց բնամ անգամ գտանեն այնպիսի ինչ. զոր ոչ կարեն վաճառել 'ի քզի իւրեանց. քաղած ձկան, միս, դինի, օղի, և այլ սոցին նման. յայն սակս բռնադատին դիւրագին վաճառել զայնս եւրոպացւոց. զոր քք իբր զբաղմանս ինչ որս՝ 'ի ձեռաց միմեանց յափշտակելով գնեն. որով 'ի ձեռն մնասուց համազդեաց, և գուցէ քարեկամաց, և աղգակցաց իւրեանց՝ շահեալ մեծանան և պարարին արեւմբ և արտասուղք նց. քզի յայտ է թէ այն վաճառք 'ի նաւուց եւրոպացւոց աւաղակել էն: Եւ յայտպիսի անադորոյն առեւորուեալ լը պիշինկոյ, բնամ անգամ առաջին և օրինակ չարեաց այլոց՝ են ինքեանք իսկ հիւստոտք. որք առաքեցան անդր 'ի հսկել, և 'ի խնամ ունել բարւոյ իւրեանց աղգայնոց. իսկ նք չ հակառակն՝ այսպիսի առեւորուք մեծամ մնասեն նց:

Է. Բարս Բարբարոսաց աշխարհի:

Երեք աղգք կմ ցեղք բնակչոց գտանին 'ի բարբարոսաց Եր. ք լիբիկիցիք բուռն բնակք երկրին. օսմանեան սրածիկք, որք գնան անդր 'ի

շահիլ՝ կի՞մ 'ի դատանիւ զբարեբաւսութիւն. և արաբացիք. որք 'ի գաշաւ և յանշէն անապատս դեպերին. որոց գործ բաց 'ի դարմանելոյ զանասունս, է և գաղուի և աւազակուի: Ափրիկեցւոց երկու աղգք են. իմպիտակք, որք բնակին 'ի ծովեզերեայ քաղաքս և 'ի գետոյս. կի՞մ 'ի ճէզայէր, 'ի դարապլուս, 'ի թուհուս, 'ի սալէ, 'ի պսննայ, և 'ի պուճիս: Եւ սեաւք, որք բնակին 'ի հարաւակողմն 'ի միլերկրական քաւս. և ոք են՝ որք արապէս Պէրդէր. կի՞մ Բարբաբոս անունին, յորոց ունի վերագոյնդ նշանակեցաք. կալաւ զանուն համօրէն Յն բարբաբոսաց: Գտանին անդ և հրէայք բժիշք, այլ և քրիստոնեայք, բայց սակաւք: Արդ՝ բուն ափրիկեցի բարբաբոսք ըհանրապէս խօսելով՝ են գազանաբարոյք, վայրենա միտք, անգութք, ագահք, և ընկզմեալք յաւելորդ ասպաշտութիւն և 'ի խորս խաւարային ոգիտուէ: Քաջուի նոյ և արիւնի՝ է գազանուի իմն յառաջ եկեալ 'ի բիրտ սննդենէ, և 'ի հանգամանաց երկրին. իսկ գործ նոյ՝ է ասպատակութիւն և աւազակութիւն 'ի ծովու. որով թէպէտ առ փաքր մի մարզին 'ի մարտ ծովային, բայց սակայն չեն այնոյս քաջավարժք 'ի նաւարկուիս և 'ի ծովային մրցմունս, մինչև կարողանալ դիմադրաւ ընկել եւրոպացւոց. և յոյն սակս խորին 'ի տալոյ պատերազմ ը պատերազմական նաւս նոյ. այլ միշտ հետամուտ են յանկարծիւ յորձակիլ 'ի վր նաւուց վճռկանաց, որք անգէն են և անզոր. իսկ սեաւքն ափրիկեցիք՝ գլխովին իբր անասուն են 'ի կենցաղս իւրեանց. բայց միանգամայն և նենգաւոր և խորեբայք և անգութք. զորս ունի 'ի վեր անգր յըհանուր ներածուէ ասացաք, զորէն անասնոց երաւելովին տանին 'ի վաճառ յայլ և այլ նաւահանգիստս ափրիկոյ:

Է. Աչնդ, պապմանի Բարբաբոսաց աշխարհ:

Եւ իմնի որոտմունի սյսր մասին ափրիկոյ՝ միթին է յայժ, մենդ թէ ամենեւին իտաւար. մինչև ցԺմկս՝ յորս հասին անգր կարկեդոնացիք. յորոց սկսանի առ փաքր մի լուսաւորիլ և 'ի յայտ գալ: Արդ՝ կարկեդոնացիք ազգու փիւնիկեցիք՝ և տուալին հուշակաւոր վաճառականք՝ զորս յիշատակեն սր դիրք, և արապին հնադիր որոտմունիք, 136 ամօք յնջ քելհիմնարկուին հռովմայ մօլին յայս Յ. և 'ի սկզբան անդ քղք մի և եթ կառուցին անդէն՝ կարկեդոն կի՞մ

կմ կարթագինէ հնունանէլ . որոյ շրջակայ վիճակն՝
 զառաջինն փոքր էր և անձուկ յոյժ . այլ սպաս 'ի
 սուղ ժմկի այնչափ ըարձակեցաւ , մինչև տիրել
 բովանդակ այնր մասին , զոր այժմ 'Թունուս կոչեմք .
 կմ արուէ 'Թունուսի . և այլոց ևս ոմանց մօտակայ
 Գււղ : Ապաքէն տիրէին արգեօք և բովանդակ 'Յին
 բարբարոսաց , Թէ հռովմայեցիք՝ որք յարաժաման-
 յադ ցանկութի գուն գործէին ըարձակել զմրուի
 իւրեանց , և Թէ հնար ինչ էր համօրէն 'Յի տիրա-
 պետել , չէին հասել 'ի վր , և զկնի ըերկար և գժըն-
 դակ պատերազմաց՝ չէին խորտակել զգորուի նց ,
 իսպառապուա ը լծով տրուէ իւրեանց նունաճելով
 ոչ միայն զկարկեզսն , այլև զհամօրէն 'Յն բարբա-
 րոսաց . զոր և արարին Գււ հռովմայ :

Եւ եկաց մնաց ը միահեծան տրուք նց մինչև ցկէսն
 է դարու . յորում ժմկի վանդալք առաջնորդութի
 գենսերիկոսի իւրեանց արքայի՝ կայծակնաբար յար-
 ձակելէք 'ի սպանիոյ , և ոնցելէք . ը հերակլեան ար-
 ձանա , այս է՝ ը նեղուցն սեպտեայ , մտին յայս 'Յ ,
 և սուին զնա 'ի ձեռաց կայսերացն յունաց առանց
 ինչ ըգիմամարտուէ . քղի առնովին ժմկաւ կարի տը-
 կար էին և անզոր կայսերք յունաց : Սց տրուին ա-
 հաւոր էր յոյժ և զարհուրելի առ կենդանութի գեն-
 սերիկոսի , այլ զկնի մահու նք տկարացաւ . վնյ բե-
 լիսարիոս քաջ սպարապետն կայսեր յունաց , հեշ-
 տեաւ անդրէն ը տրուք նորին կայսեր ընկրկեաց
 զայս մասն ավերիկոյ :

Այլ փութով ել 'ի ձեռաց նր . վն զի սարակինողք ,
 կմ որ նոյն է արաբայիք մահմէտականք , որք իբրև
 հուր հրգեհեալ արագ արագ սփիւա ծաւալեցին
 զմրուի ը նմին և զօրէնա իւրեանց . 'ի է դարուն ,
 այս է՝ յամի փրկչին իբրև 647 . հասին և յափրիկէ ,
 ուր զկնի տիրելոյ այլոց տեղեաց , առին և զայս
 'Յ . զոր և փութով դարձուցին յօրէնա իւրեանց .
 այլ ոչ շատացել նովաւ , մտին և 'ի սպանիա . զոր և
 կալան ը ամս իբրև 700 . մինչև յարեաւ մեծ և հզոր
 արքայն փերդինանդոո . որ իսպառ անհետ արար
 զտարբացիս 'ի սպանիոյ . և ստացաւ յաւէժական
 փառս , և անուն քաջութե ոչ միայն վն ազատելոյ
 զսպանիա 'ի բարբարոսաց սնտի , այլև զի առ իւրով
 իսկ ժմօք առաքեցաւ քաղոմպոս 'ի գիւտ նորոյ 'Յի :
 Աղա 'ի զօրսնալ և ևս ինքնակալուէն սպանիացեաց
 'ի ձեռն բազմապատիկ քաջագործուէ , խորհեցան
 հետամուտ լինել սարակինոսաց նախնի 'Թշնամեաց
 իւր .

իւրեանց յայնկոյս ծովու. յորոց զարհուրեալ սա-
րակինստաց, խնդրեցին օգնուի՝ ի սուղբանէն օսմա-
նեանց. որ և առաքեալ նաւս բիշմս, և դունդս
զօրաց:

Բայց նք փնկ պաշտպանելոյ ամրիկեցւոց, ին-
քեանք տիրեցին երկրին. և հիմնեցին անդէն զերիս
Թագաւորութիւնս, որք կան մնան մինչև ցայսօր. և
անունենէ կոչին հասարակապետութիւն Բարապլասայ.
Թաւանաս. և Ճեղայէրի. իսկ մնացեալ մասն բար-
բարոսաց Յի՛ է Է իշխանութիւն սուղբանի՝ որ իջանէ
՝ ի սերնդոց առաջին տիրապետողաց մահմէտակա-
նաց. և դուցէ սա միայն է ի բնիկ սերնդոց խալի-
ֆէյից անտի, որք զինի մահմէտի բաժանեցին ըզ-
տրութիւն մահմէտականաց: Ուստի այժմ քղբական
կառավարութիւն սյսօր Յի պէսպէս է լը զնշն տրութեց
որ ինմ, զորս յիւրաքանչիւր տեղիս ունիմք նա-
նակել:

Իսկ գլխաւոր կրօն նք՝ է մահմէտականն. մուծել
անդր ի է դարուն ինախասացել սարակինոսաց:

Ե. Բաթանաս Բարբարոսաց աշխարհի:

Են միաբան Յագիրք ի բաժանել զոյս Յ. Կու-
մերիս, և գոնից, որոց զհետ երթան և այլք՝
զայս մասն ամրիկոյ ի վեց մասունս բաժանեն. ք
՝ ի Պարս, ի Թաւանաս. ի Թիւրքիէն. ի Քէս. ի Մաղ-
րոսայ. և ի Տարս: Առաջինն է քաւ մի և եթ. իսկ
այլք հինգ՝ են զնշն տրութիւն. կմ ըսմանց Կթագա-
ւորութիւն: Արդ՝ Յն բարբարոսաց լը այսմ բաժա-
նել, պարունակէ զերկոսին Մարտիապետայն նախ-
նեաց՝ զԷսաբէայն, և զԿիւֆանին. որք այժմ են երեք
Թքրութիւն. ք Տարս. Քէս. և Մաղրոսայ. պարունակէ
նաև զնաք նասիդէայն, զԱլթիէն աստիյնալի, այժմ
Թաւանաս. զԼէփիս զՄարմարական, այժմ Պարս ան-
ունանէ: Իսկ այլք բաժանեն զնա ի հինգ Թքրութիւն՝
որք են Մաղրոսայ. Քէս. Ճեղայէր. Թաւանաս. և Դա-
րապլաս: Այլ ուղիւնկ նախ զհամօրէն Յն բարբա-
րոսաց բաժանէ յերկու ճհանուր մասունս՝ ք ի
ծովեղերեայ և ի միջերկրական. և ապա զերկոսին
յայլ և այլ նահանգս և տրութիւն:

Իսկ մեք յայսմ վայրի զայլոցն կաւել շաւիղ. Բա-
րբարոսաց աշխարհ տիրապետի կոչեմք զծովեղերեայն. իսկ
զմիջերկրականն՝ Պիլէպիտիէրի. զոր սատրե ունիմք
աւանդել առանձին: Ապա աստէն ստորագրեցուք
չծու

ղծովեղերեայնահանդս՝ կմ զմորուհա՝ որք ի կարգի
գրից իւրեանց յարեւելից ը արեւմուտս գնալով՝ են
այսոքեկ՝ Դաւապուտ, ը որով գիցուք և ՎՏէրնա,
կմ Պարա, Թուհու, Ճեպեյ, և Մաշուպ կմ
Մաշիպ, և Գուք սուղանի նորին : Սք ամենեքին
են մի մի Յ. բայց ը անուամբ բարբարոսց Յի
առեւ լինին իբրև մեծամեծ նահանգ նր :

Նահանգ նա. Դարապուտու ըստ Էրոպ՝.

Դուրուլի. 'եհն' ըստ Դեզ Տրապուլիս :

Նահանգ ըարձակ յարեւմտեան կողմն տէրնայի .
յորմէ ձգեալ տարածի մինչև 'ի Թուհուս ը
Եօթն Տադրական ստախճանս . վնց երկայնութի նր
յարեւմտից յարեւել' է 420 մղոն . իսկ լայնութի 'ի
հարաւոյ ը հիւսիս' սակաւ է . զի զԳուհն ֆէզանայ
որ է 'ի հարաւակողմն նր ոչ գնեն 'ի նմ', այլ 'ի պի-
լէաււլճերիս : Այս նհնգ հաշակաւոր էր 'ի նախ
նուսն . յիշատակել' ի համարէն նախնի պատմաբանից
և Տադրուց, զոր պաղտմէոս և մէլա դնեն յառանձնա-
կանն Կափրիկէ, իբրև մի 'ի գաւառաց նր :

Բայց ապա ի չեւարիոսի 'ի յեաապայ դարս զատու-
ցաւ յայլոց մասանց առանձնականն Կափրիկոյ . և
եղև առանձին նհնգ ունելով իւր սեփական կու-
սակալ իշխան : Յայս միտս երևի և մերս խորենա-
ցին յասեղն յիւրում Տադր, * Եւ բաժանի Կափրիկէ
, յերկուս Տա . և մի այլ առանձնակ, որ Տրապու-
, լիս անուանի * : Որով ցուցանէ զատուցել զորա-
պուլիս յայլոց երկուց գաւառաց Կափրիկոյ, իսկ սահ-
ման նր 'ի նախնուսն յարեւելից' էր Կիւնիֆու գետ .
այժմ Սալինէն անուանել . որով բաժանէր 'ի կիւ-
ռենական Տէ . 'ի հարաւոյ' Կերիֆէ լիֆէ . իսկ յարե-
ւմտից Տրիֆու գետ . այժմ Կաֆէն . որ էր անջրդեա
ը մեջ նր, և առանձնական Կափրիկոյ : Եւ կոչեցաւ
յուշարէն Դաիֆուլի . որ 'ի մեզ ի խոր' դառնայ
Տրապուլի . և Թարգմանի երեք քղք . կմ երեք քա-
ղաքեան . յերկից երեւելի քղքից իւրոց, որք էին Ուէա,
կմ Օէա . Սաբապա . և Լեպիս Դե . զորս է տեսա-
նել և 'ի գիրս եկեղեցական պատմագրոց, որք 'ի
Ճառելն զեպսարանացն Կափրիկոյ' յիշովեն զեպսոսն
ովէայ . սաբրատեայ . և մեծին Լեպոնայ :

Չայս անուն ըստ պիլինկայ թոճի թէ զառաջինն
պտղամէսս ետ այսմ նահանգի . զոր յետոյ ամ պատ-
մաքանք և Տադիրք առեւ ՚ի նմե ՚ի գործ արկին .
քղի ՚ի նախնունն չունէր սեփական ինչ անուն .
այլ ՚ի գրից իւրոց անուննեւ կոչէր Նահանգ կմ Եր-
կե լե երկուս յորձանուտս . ույ կոչեն պլինիոս ,
մեւա , և այլք յանուն երկուց վտանգաւոր տեղեաց
՚ի ծովու . յորոց մին է յարեւելեան կողմն նր , իսկ
միւսն ՚ի հիւսիսային արեւմուտս : Արեւելեանն ՚ի
նախնունն կոչէր Մէծ յաբանաք . իսկ այժմ Ծո-
ւեբեայ . ուր զօրհանապաղ զնշանաւոր իմն երևոյթ
բնուէ ցուցանէ ծովն . քղի զօրէն արագահոս սըր-
ընթաց գետոյ՝ յարեւմտից յարեւելս հոսի առ եզերք
բարբարոսաց Տի քերեւով . և զի ծանծաղ է անդ-
ծովն , և ժայռք բլմբ և աւաղակոյտք ՚ի յատակ նր ,
յայն սակս վտանգաւոր է յոյժ նաւուց՝ որք մեր-
ձեանն անդ : Այս կանոնաւոր ընթացք ծովու՝ երևի
պոճախ ՚ի նոյն պոճախ , յորմէ և սովորական մակ-
ընթացուի և տեղատուի ծովու , իմ ՚ի լուսնոյ . մահ-
թէ նոյն իսկ մակընթացուին անդ փոխի յընթացս .
վս զի ՚ի գիշանալ ջրոյն ՚ի ձեռն ձգողական զօրուէ
լուսնոյ , և ՚ի գիմեւ ՚ի կեդրոնն սյնր ձգողական
շարժման , գնայ լծարկանի յեզերս բարբարոսաց
Տի . ուր ՚ի ցամաքէն յետս կոյս մղեւ , փակ դիզա-
նալոյ և բարձրանալոյ , յընթացս գիմե հոսեւով
համեմատ ուժգնուի բարձրուէ կմ ուռուցման ծո-
վու , որ ունէր յաջորդեւ անդ : Նոյնն լինի և յարե-
ւմտեան յորձանուտն . որ կոչի Փոք յաբանաք . և է
լե մէջ սահմանացն թուհուսի , և դարապղուսի նաւ
յայլ ծովեզերեայս բարբարոսաց Տի , սկսեւ ՚ի սեպ-
տեայ նեղուցէն՝ մինչև ցբերան նեղոսի . և անտի
մինչև ցաղեքսանդրիա . ույ և ՚ի ծովեզերս փոքուն
ասիոյ :

Գլխաւոր դեպք նր են երկու նախայլաւորակեալք .
ք Սալինէս ՚ի հիւսիս կիւնիքս , որ ելանէ ՚ի հարաւոյ ,
և սուղ ինչ հոսեւ լե հիւսիս , մտանէ ՚ի ծոցն սիա-
րեայ : և կախէ . ՚ի հն՝ Տէրփոն . որ էր սահման նր
յարեւմտեան կողմն . այլ այժմ ՚ի նահանգն թու-
հուսի անկանի . նմին իրի անդ ունիմք տոբրագրեւ
զայն : Օդ նր բարի է քաղցր և բարեխառն : Լու-
երկիրն լծանրաւոյս խօսեւով անջրդի և աւաղուտ .
վս և ոչ այնչափ ինչ արգասաւոր . սակայն ունի
ուրեք ուրեք և արգասաւոր տեղիս , մենդ ՚ի շրջա-
կայ վայրս քղցի , և ՚ի ծովեզերեայ կողմանս . յորտ
Ե Ե ԼԵ

լինին նորինջ, կիտրոն, այն է՝ աղած խառնելի,
լեւոն, թուզ, և այլ ազգի ազգի պտուղք պատուէա-
կանք և համեղք. ունի և ձիթենիս բոլորն. այլ ա-
ռաւել ք զամ¹ արմաւենիս գրեթէ ը ամ կողմանս .
Ունի և զմասնաւոր իմն պտուղ լոռո անունեալ .
զոր մերս խորենացի լուտաս կոչէ, կմ ը ձեռ¹ լը-
տան կմ լաւտան . յորմէ բնակիչք տեղւոյն գիտեն
գործել ազգ մի անուշահամ ըմպելոյ : Այս պտուղ
լինի 'ի վր թփատեսակ ծառոյ . որ խալերէն սո-
վորաբար Պակօլարօ կոչի . ձեռվ և մեծութե նման է
բակլայի . իսկ գոյն նր մթապոյն գեղին, 'ի գոյն
քրքման . համ նր 'ի հասանիլն այնչափ ախորժական
է, մինչև առատուելել նախնի յունաց, թէ որ միան-
գամ եւթ առնու զճաշակ նր, խաղառ մոռանաց
զհայրենիս իւր : Լինի անդ և յունապ ազնիւ 'ի բար-
բառ սրաբայւոց հապէթ ըլ սզիզ անունեւ . իսկ
խալերէն Պաճիճի . զոր ոչ ուտեն, այլ միայն ծը-
ծեն : Ունի ուրեք ուրեք և անտառս, այլ փայտ 'ի
ոյէտս շինուածոց սակաւ . քզի ծառք անտառաց նր
ը մեծի մոսին են թուփք, և ոչ ծառք ստուարա-
բունք : Բայց գրեթէ ամենեւին զուրկ է 'ի ցորենոյ,
և յայլոց արտեւոց . սակա աւաղուտ գոլոյ երկրին,
և անյարմար 'ի մշակութի : Ոմանք 'ի պատմագրաց
տեսն, թէ 'ի շրջակայ վայրս դարապաշտս քղքի՝ յա-
ռաջագոյն էին արտորոյք, թէպէտ ոչ այնչափ ար-
գասաւորք, բայց և ոչ կարի անբերք . այլ տպա-
ը պատմելոյ բնակչաց տեղւոյն՝ յաճելի երբեմն ծո-
վու արտաքոյ սովորական կարգի, ծածկեաց զայ-
նոսիկ աւաղով . և հաստատեն թէ բովանդակ աւա-
ղահոյտք, որք այժմ երեւին անգէն՝ 'ի նախնուսն էին
անգատաւոր մշակելք :

Վն նախնի վիճակի զոր ունէր այս նահանգ, ոնդ և
գլխաւոր քղք նր առ Ժմիգք փիւնիկ կարկեղոնաց-
ւոց, և նախնի հռովմայեցւոց՝ ըլք որոշ ծանօթութի
ինչ 'ի պատմութիս . բայց յայտ է թէ 'ի անբեր հռով-
մայեցւոց այլոց կողմանց բարբարոսաց Յի, կալան
և զայս նահանգ . յորոց առին վանդալք . բայց ոչ
ը երկար տիրեցին նմ¹ . քզի սոռ. արեւք յուստիանոսի
կայսեր՝ բեղխարիոս սպարապետ զօրաց նր 'ի վր
հասեալ, ը այլոց ծովեղերեայ կողմանց անբերիւոյ,
էառ և զարապօլիս . ուր ը պրոկոպիոսի՝ յուստիա-
նոս կայսր աւաքեաց զսարգիս բմն ազգաւ հայ՝ հիւ-
պատոս կմ կուսակալ նահանգին տրտալոսոյ . որոյ
բնակիչք քոչ առ նովին Ժմիգք էին մուրխտանացիք
կմ

կմ' մուղրիք՝ 'ի նախնի փիւնիկեցւոց սերնէք . որք համարեւ էին իբրեւ ժղվորք ինչ պաշնակիցք , ք թէ հպատակէր այլոց . և հաւատարմութիւն պահէին զհաւ դադուի լէ հաւովմայեցիս . և թէ ընկալան զքրիստոս նէական հաւատս 'ի ձեռն յուստիանոսի կայսեր : Այլ այս յայտնանդս հկնկի ճշմարտուն . վնդն յնջ ք ղյուստիանոս ծաւալեալ էր քարոզուի աւետարանին 'ի կողմանս յայտասիկ . ուր հիմնել կային և եկոսարանք և եկեղեցիք . բայց եթէ առաջուք , թէ 'ի տիրել վանդալոյ՝ որք էին յաղանդ արիօսեան վարակել , աղաւաղեցան ուղղափառ հաւատք 'ի կողմանս յայտասիկ . զոր յուստիանոս կայսր անդրէն նորոգեաց և սոյցնաւացոյց : Այլ զնորդ և իցէ՝ ոչ յետ քիմ' Ժմից՝ սարակինոսք՝ կմ' մահմէտական արաբացիք տիրել ծովեղերեայ կողմանցս ասորիկոյ , 'ի սուղ Ժմիկ առանց ինչ լէ դիմագրուէ դարձուցին զընակիւս նր 'ի մահմէտական օրէնս . յորում կան միան մինչև ցայսօր : Յետ այնորիկ յորժամ զօրացել թիւորաց թուհուսոյ , և ֆէսի , մինչև դրեթէ զբւ վանդակ Նն բարբարոսաց լէ արեանց նուալ ձեւ , է զն՝ մին , և է զն՝ միւսն արեղին և այսմ նահանգի : Աստ մին 'ի թիւրց անտի Պուխամէն ան ունեալ , գոլով անհանդուրժելի բնակչացն տրաւ ողջոյ սակս գաղանական բռնակալութե իւրոյ , նկահեցին զնա արապուսեցիք . և կացուցին ինքեանց թիւոր զմի ոմն 'ի զօրաւորաց անտի իւրեանց քաղաքակցայ . բայց և ոչ նա մնաց լերիկար 'ի թիւրութե իւրում . զի վն անապորոյն բռնակալութե իւրոյ՝ մի ոմն 'ի մերձաւոր աղգականայ նր սպան զնա . և 'ի տեղին նր նստուցաւ ասորուպէրիւր մինն 'ի պլեաւոր զօրապետաց նր , որ կայր մեկուսացել յանապատի : Զայսու Ժմիւ օրէտրոս նաւառուայի սպարապետ ուղանիացւոց արքայի իբրեւ 15 հիւր արաւիք եւ 'ի վն տրապուլոյ , այլ ձենուսայիք լս սովորուէ իւրեանց՝ աղգ արարին տրապուսեցւոց վն պատրաստութե սովանիացւոց լէդէմ'նց . վն 'ի հասանիլ անդր սպանիացւոց՝ գտին անդ զանհամար բաղմութի զօրաց կաղմ և պատրաստ 'ի մարտ պիղծի . սակայն քաջ սպարապետն պետրոս տեսեալ զայն նմ պատրաստութե թշնամոյն , ոչինչ զանգիտեաց , այլ լ' ժամանել անդր՝ վաղվաղակի հանել զօրս իւր 'ի ցտմաք , և կարգել ճակատեցոյց զնա հանդէպ թշնամեաց իբր պարխոյ անպարտելի . զոր բաղմութե զօրաց բարբարոսաց՝ և չրճակայ բնակիւք տեղոյն՝

շարժել անդամ'ի տեղւոյն ոչ զօրեցին, թէպէտ յամ
կողմանց քաղաքաբար 'ի վր յարձակեցան : Ապա
քաջն պետրոս թողել 'ի դաշտի անդ լեզեմ թշնամ
եաց 4000 զօրս, ինքն մնացելովքն լէ առաւօտն
իրեւ յիններդ ժամու աւուրն յարձակեցաւ 'ի վր
տրապոլիս քղքի. և զկնի բաղմահարուած կոտ
րածի էառ զլեզքն, լէ նմին և աւար բնւմ. թէպէտ
նիակիւք նր զպատուականագոյն գանձս իւրեանց
յնջգոյն յայլուր փոխադրել էին. և անխնայաբար
գանդել կործանեաց զնա. անմիաս թողեալ զմեծ
բերդն և եթ, և շիգորիկ ամրոցն՝ որ էր առ նահան
գասիւ. որոց կացոյց պահապանս 'ի զօրաց անտի սպա
նիացւոց : 'ի նմին պիղծի մեռան իրեւ 6000 մուղրիք.
և աւելի ք 15 հազար գերի վարեցան. և այնուհետեւ
մուղրի իշխանն տրապոլսոյ եղև հարկատու սպա
նիացւոց, որում թոյլ ետուն սպանիացիք շինել ան
գրէն զքղքն և բաղմացուցանել զնիակիւս նր :

Ընդ այն ժմիս, կմ փոքր մի յՃԶ, ց Ի 1523. գանու
նիսուրդանս իւլէյման հռչակաւոր ինքնակալն օսման
եանց էառ զոսոտո կղզի. և ասպետք սնին յովհան
նու՝ որք տիրէին նմ՝ ելել անտի, իոյս ետուն 'ի
սիրակուզա քաղաք սիկիլիոյ. ապա 'ի 1525 (կմ լո
ռմանց 'ի 1528. կմ 'ի 1530) Ե կարողոս իբրև թիւոր
սպանիոյ շնորհեացնց զմալդա կղզին. լէ նմին և ըզ
տրապոլիս քղք իրր նախապարկսպ նր. այլ հազիւ
թէ մահել էին ասպետքն 'ի ժառանգութի քղքին,
տհա նախատացել սուլդանս իւլէյման առաքեաց 110
տըքունի շէքտիրի. և 30 մեծամեծ նաւս. թող զայլ
մանունս. հանգեր 12 հազար արամիք, բաց 'ի նաւա
վարաց. կարդել նց առաջնորդ զերիս հռչակաւոր
զօրապետս, զսինան փաշայն. զսալիարէս. և ըզ
տրակուծ յսոնուլ զտրապոլիս : Եւ թէպէտ 'ի
սկզբանն ասպետքն սակաւաճեալն գնդաւ իւրեանց
քաջութի պաշտպանեցին քաղաքին առ ժմի մի, այլ
յետոյ տեսել եթէ անհնարին էր նց խաւազ դէմ
աւելել այնչափ բազմուէ զօրաց օսմանեանց, ոտկա
ցան խնդրել զհաշտութի, թողել զքղքն 'ի ձեռս օս
մանեանց. իսկ ոյնան փաշայն ետ զնա թախորայ
կոչեցեալ իշխանին. որ 'ի պաշարման անդ քղքին՝
եկն յօգնուէ օսմանեանց 200 երիվարօք. և 600 սպա
ռազէն արամիք. եգել նմ զերկու պայմանս. մի՝ զի
հարկատու լիցի արքունի գրանն օսմանեան. և երկ
րորդ՝ զի հնադանդեցի եմ օրինաց և հրամանաց
նր : Յետոյ տրակուծ փաշայն կառոյց երկու ամրոցս

ի ծովակողմն . և ամրացոյց զպարիսպս քղքին աշտորակօք և այլովք ամրութիւն : Ապա և ևս մեծացուցեալ օսմաննանց զիշխանն տրապոլսոյ , կացուցին զնա փաշայ . և զնահանգն տրապոլսոյ՝ մասնաւոր փաշայուի :

Յետոյ զկնի Ժմկց ոմանք՝ ի զօրաց և ի զօրսպետաց նր՝ առ սակաւ սակաւ բռնացեալ ի քղքն և արտաքոյ , իշխանութի փաշային մեծսպէս նոճաղեցաւ . մինչև մէհէմէտ պէյն՝ աղգաւ յոյն ի նախնի յուստինիանեան տոհմէ դարձեալ ի մահմէտական օրէնս , պէսպէս հնարիւք ի գնոյ էառ յինքնակալէն օսմանեանց զօանձագ փաշային տրապոլսոյ . և ինքն տիրեալ բերդին՝ եբարձ զփաշայն . և եղև ինքն բացարձակ իշխան , կմ լաւ ևս ասել թիւոր տրապոլսոյ : Յետոյնորիկ կառավարութիւն տրապոլիս քղքի՝ և համօրէն նահանգի նր՝ զգեցաւ զտեսակ ինքնագլուխ հորկապետութե ունեւոր իւր գլուխ , և գերագոյն հրամանատար համօրէն նահանգին Տայի անուամբ . առերևոյթս լը պաշտպանութիւն ինքնակալին օսմանեանց . որում ամի ամի պարտական է տալ հարկս ինչ . կմ լաւ ևս ասել՝ պարգևս : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր նահանգի՝ են հետագայք :

Ղաւապալ : Ը եւրոպացւոյ Ղաւթօլի . հանդերձ յարագրութե Բաբբաբայ . առ ի զնշնուի ի շամ դարապոլսոյ՝ որ է ասորւոց . ի հն . լը մեզ Տրապօլիս : Է մի ի վաղնջական հաշակաւոր քղքցն ափրիկոյ , զոր բիւք ի վերջին Ժմկի Տագրաց՝ համարեցան լինել մեծն Ապպի գերահաշակ քղքն այսր նահանգի . ապաստանեալ ի պապութեոս . որ ի թսեւէն զծովեղերեայ քաղաքս , որք էին լը մեջ կիւնիփոս և տրխոն գետոց , զկնի կիւնիփոսի գնէ զնէապոլիս անուն քղք . զորմէ ի տպագրեալն ասի , * Եւ Տրապօլիս իւր . իսկ նէապոլիս լը ստրաքոնի՝ է նոյն իսկ մեծ լեպտիս . զի ասէ նա գիրք ժէ . թղթ 574 . * Նէապոլիս գր և Լեպպիս ասէն : յորմէ հեաւեցուցաւ նեն թէ մեծ լեպտիս , է նոյն իսկ տրապոլիս . թէ ոչ առաջինն և հաշակաւորն , գէթ վերջինն՝ որ ի նոր Տայոյցս հին տրապոլիս կօչի : Այլ լը չեւարիոսի վրիպին յայսմ . մի՛ զի տրապոլիս անունդ վրիպաւ . կաւ սպրդեալ է ի տպագրեալ Տագրութեանդ պաղտեայ . վն զի ի հին և յընտիր ձեռագիրն բաշագինեան՝ վր յիշատակ ինչ զտրապոլսոյ . այլ փնի այնք եգեալ էայ լեպտիս . այսպէս * Նէապօլիս Եւ Լեպպիս Եւ մէք ասի . ուն է և առ ուշաքոնի . և սյս է ուղիղ .

որ և յայտ անտի է՝ զի ոչ դք 'ի նախնի Շաղթաց զայս նեապոլիս քաղաք՝ կոչեաց երեւք տրապոլիս : Եւ երկդ՝ զի ոչ առաջին տրապոլիս և ոչ վերջինն այնոյս մօտ են 'ի կիւնիփոս , այժմ՝ սալնէս կոչեցել գետ , ուն էր մեծն լէպտիս . այլ երկոքին ևս են յարեմուտս բնմ միջոցաւ հեռացել անտի . ուն և 'ի ծովակէն լէպտեայ , առ որով էր լէպտիս մեծ : Վնջ լը նորին չեւարիոսի հաւանականագոյն երեւի՝ թէ տրապոլիս է մին յերկուց երեւելի քղբց աստի . ք Ուէս . և Սաբաթա . որ յետոյ յանուն նահանգին՝ տրապոլիս կոչեցաւ . վն զի դիրք տեղւոյ նց՝ մենդաբրատայ՝ քաջ յարմարի դրից տրապոլիս քղբի .

Թէ ոչ նորոյն , գէթ հնոյն :

Այլ որն և իցէ՝ յոյս է , թէ էր մի 'ի մեծամեծ հոյակապ բաղմամարդ և բաղմաձառաւ քղբցն ափրիկոյ , և նահնգիստ երեւելի . զոր բեւեռարիսս քաջ սպարապետ յուսովանոսի կայսեր էսա . 'ի ձեռաց վանդալաց . սուս արարացի սարակինոսք մահմետա կանք առ իւմէրաւ երկդ խալիֆէյիւ իւրեանց՝ եկել շահամար բաղմուք ուալարեցին վնա ամիսս վեց . և այնչափ 'ի նեղ հասուցին զհնակիւնն , մինչ առ սաստիկ նեղուեն մեծ մասն նց խոյս տուեալ 'ի քաղաքէ անտի , փախտապան անկան 'ի կարկեդոն , այն է թուհուս : Իսկ արաբացւոյ առել զքղբն՝ ըզմնացելս նց 'ի գերուել վարեցին յեգլապոս և յարաբիս . և զքղբն պանծալի հիմնադատակ արարին . յորմէ չմնաց այլ ինչ 'ի յիշատակ նորին մեծաշինուէ , բայց միայն հոյակապ կամար մի յալթուէ , որ կիսով չափ թաղեալ կայ յաւազուոս . զոր ստորեւ ունիմք

ստորագրել :

Այս զինի բնմ թմկց բուն բնակք երկրին շինեցին այլ իմն քղբ նոր ծովեղերեայ յաւազուոս դաշտա վայրի իբրեւ Է 31 աստիճանաւ երկայնուէ . և քղբ դիրք նր կարի յարմարաւոր էր վճռկանուէ , մօտ դուրով խալիոյ , մենգ սիկիլիոյ , որոյ համեմատ չեք ոյլ նահնգիստ 'ի թուհուսոյ մինչև ցաղեքսանգրիս . յայն ստիս 'ի սուղ թմկի այնչափ մեծացաւ , մինչև լը փարթաւուէ թէ ոչ առաւելուէ , գէթ զուգա հաւասար գտանիլ թուհուսոյ , ուն հաստատեն բնմք ստիս ծաղկել և բարգաւաճ վճռկանուէ իւրոյ . զի 'ի նահնգիստ նր զորէն մեղուոց յաճախէին երթակեք նաւուց սիկիլեացւոյ , մաղդաւոց , բայց առաւելաւնս վիշակեցւոյ . ոսկորս լը տարածուէ միշտ փար էր ք զթուհուս քղբ : Իւնէր մեծաշին միջիթա

բնիս .

բնակարանս. և հոյակապ պանդոկոս կամ իջևանս, այն է՝
խան. և այլ մեծամեծ շինուածս հնրկց. այլ և դոր-
ծարանս զնշն արհեստից. մենդ մետաքսէից. զի
ասի թէ 150 արհեստք էին 'ի նմ' առ 'ի այլ և այլ
օրինակաւ պատրաստել զմետաքս 'ի պէտս գործա-
րանաց մետաքսեայ կերպասուց' և այլոց իրաց. թող
զայլ արհեստաւորս, և զբաղմուն զճնկանաց նր.
յորս մենդ զճնկանք համեմից քս պահարկելիսաց' և
գեղորէից' փարթամ էին յոյժ. զի ի այն Ժմիս մեծ
մասն զճոցն հնդկաց' աստ, և յաղէքսանդրիա հա-
ւաքէին. յորոց ասպա սփռէին յայլ և այլ կողմանս
Եւրոպիոյ և ասիոյ: Մի ինչ և է թ պահաս էր 'ի նմ',
քս ինքնաբուղիս ջուր. սակայն փոխան նց ունէր,
ոնք և այժմ ունի դուքս, յորս հաւաքին ջուրք անձ-
բեաց 'ի պէտս բնակչաց նց: Փողոցք նր, և հրա-
պարակք, և շուկայք, և շինուածք տանց բնակչաց
նր՝ լաւ ևս էին ք զթուոնուոյ:

Այլ այժմ յետ բազմապատիկ աւերածոց, զորս
կրեաց 'ի վերջին Ժմիս 'ի սպանիացւոց և յայլոց,
մեծապէս անկել է և նսնազեալ ոչ միայն արտաքին
շուք և վայելչութի նր, այլ և վաճառականութի և առ-
ուճեստք. զի թէպէտ են և այժմ անդ կերպասա-
գործք, և այլ արհեստաւորք, ոնք և երթևեկք նա-
ւուց, այլ առ համեմատութե աւաջնոյն՝ իբրև ոչինչ
են. միայն զճնկանութի քրքման քս զափրանի տա-
կաւին ծաղկել է և բարդաւաճ. վն զի քրքում նր
որ լինի 'ի կարևան լերին, որ է 'ի հարաւակողմն
գարապղուոյ՝ պատուական է ք զայլոց աեղեաց:
Ունի և քանի մի մզկիթս մեծաշէնս, և իջևանս օտա-
րաց մեծամեծս. և ամրոցս հզօրս. յորոց գլխաւորն
Մանգրի կոչի. որ է աշտարակ սամուր կառուցել 'ի
նեքս 'ի ծովն. և քաջ վառել հրագինութ. թմզ զայլ
ամբուլս. բայց չըջատակ տարիսպք նր թէպէտ բարձր
են, այլ ոչ այնչափ սամուր: Իսկ բնակիչք նր են
սաբակինոյք, կմ մուղլիք, և օսմանեանք. բայց գը-
տանին անդ և յայլոց աղքաց, ոնք և յեւրոպացւոց
սակաւ ամանք. ուր միանձունք 'ի կարգէն սրջն ֆրան-
չիսկոսի ունին մենաստան փոքրիկ, և եկեղեցի, և
անկելանոց վն գերեաց քրիստոնէից. որ բնմ բա-
րեպաշտութ և նախախնամութ շինել է յայնպիսի
Քղբի՝ ուր յաճախեն ժանտախտք:

Չայս քղք 'ի վերջին Ժմիս գրծել երկիցս հարին
գապկուոյք. մի՝ 'ի 1685. և երկդ՝ 'ի 1728. որք
մենդ յերկդում պաշարման անհամար ռումբս հրա-

դէնս արտաքուսն ընկեցել 'ի քղքն, գրեթէ կիսով չափ քանդեցին զնա. և այնչափ 'ի նեղ արկին զքնակիցս նր, մինչև սափուցան ինդրել զհաշոութի. յետոս դարձուցանելով գաղղիացւոց զմահաւա և զքերիս, զորս հէնք նր առեւելէն 'ի նցէ. այլև 500 հզր լիբէ գաղղիական առեւելի նցնէ, և ապա թողեալ մեկնեցան անտի:

Ըստ պիլինկայ 'ի տրապուլիս քղքի ծնաւ սեւերոս կայսր. յորմէ երևի թէ զտրապուլիս նոյն համարի չէ լէպտեայ. վն զի եւտրոպիոս գիրք Ե. գլ. Ժ. գնէ զնա ծնել 'ի լէպտիս, ուստի և լը կարծեսցնորին պիլինկայ՝ նախայիշատակել կամարն յաղթութի 'ի պատիւ նորին սեւերոսի կառուցաւ. որ է տրտաքոյ քղքին ոչինչ կարի բացագոյն 'ի նմէ. բարձրութի նր է 3 ձողաչափ կմ գիրկ. նոյնչափ թաղել կայ և չէ աւազով. և է համակ 'ի սպիտակ կոփածոյ վիմաց մածուցելոց չէ միմեանս ոչ կրով, այլ կապարեայ թիթղամբ. և պէտպէս քաջաւ ունաս դրոճագօք և քանդակչ յօրինեալ. ձևեր և համեմատութի սքանչելի է. չորք դրոնք քանդակչք ձևացուցել կան 'ի նմ. յորոց 'ի միումն քանդակել կայ կառք յաղթական զոր ձգեն չորք հրէշ կենդաւ ձիք. 'ի վր կառացն պատկեր մեծին տղեքսանգրի. և 'ի ներքոյ գերիք կասելք: Եւ ին ունդ և գրոճածք 'ի լատին բարբառ, այլ լը մեծի մասին եղծել են. նոյնպէս և պատուական քանդակք նր և արձանք՝ փորտակել եղծեալ են. բայց կամարն որ է բոլորաձև՝ ամենեւին անեղծ կայ մնայ մինչև ցայսօր հանդերձ իւրով գեղեցիկ զարդուք:

Նն անդ մերձ 'ի քղքն և գերեզմանք փորեալք 'ի վէմս կմ 'ի Ժայռս՝ խորինք 'ի չափ երից դրկաց, և շինելք 'ի ձև փռան. այլ առաւել բարձր և առաւել լարձակ. յորս են բզմ խորչք, և յիւրաքանդուրան 'ի նցէ՝ է մի մի առակէայ տապան. և այն ամ խորչք և քարանձաւք՝ լի են ոսկերօք մարդկան. յամանս 'ի նցնէ գտանի և ջուր կարմխագոյն, այլ անհամ: Բնակիչք տեղւոյն հաստատել ունին 'ի միաս, զի եթէ ոք յանդգնէր բառնալ ինչ 'ի կաւ մարէն յաղթուէ, կմ 'ի գերեզմանաց անտի, առ ժամայն տայր լինել անդէն զարհուրելի պետեալ շարժութի. զոր հաստատեն աւանդութի կմ լաւ ևս տեսել առասպելեօք: Քանզի պատմեն, թէ 'ի հնումն թագաւոր ոք իբրև կամեցաւ քանդել զկամարն զայն, առ ժամայն եղև անդէն դետնաշարժութի

ժամանակ և շարունակ . ապա անձրև աւաղոյ, որ
կիտով չափ թաղեաց զկամարն . ուղ տեսանի մինչև
ցայսօր . վնջ ոչ ոք այնուհետև իշխեաց մերձենալ
'ի նա : Եւ այս է պոռնոն՝ զի մինչև ցայժմ կան-
գուն կայ կամարն այն . ապա թէ ոչ վաղու ևս արգ-
եօք բարձեալ էր 'ի միջոյ : Երևի թէ մտ 'ի կա-
մարն յայն՝ էր 'ի նստիսնու մն շինուած ինչ մեծ . վն
զի գտանին անդ լէ հողով մեծամեծ հատորք կոփա-
ծոյ որձաքար վիմաց :

Կաթն . կմ Բապէշ . 'ի հն . Տապէ : Էր քղք մեծ ,
և անուանի նւհնդիստ առ տրիտոն գետով, որ
այժմ կափէս կոչի . և լը յակոբայ դոթիրեդոսի՝
մայրաքղք արապուղոյ, և աթու կուսակալ իշխա-
նի նր . և մի 'ի գլխաւոր եղսարանացն ափրիկոյ .
որ յեկեղեցական պատմութիւն կոչի Եփեսոսի պապ-
էան . բայց եղսարան նր լը շիրմոնդայ ոչ էր ա-
ռաջին, այլ երկդ գլխի եղսարանին մեծին լէպ-
տեայ . վն թոռի թէ առ Ժմկ մի և եթ եղև սա մայ-
րաքղք արապուղոյ . յետոյ յաջորդեաց մեծն լէպ-
տիս : Իսկ այժմ է քղք փոքր անշուք և աղքատ առ
նոյն կափէս գետով, յորմէ առնու զանուն իւր .
մերձ 'ի ծոց մի ծովու, ուր ունի նւհնդիստ քա-
ջագէս և ապահով 'ի հողմոց . այլ մուտ նր անյա-
ջող և գոռարին՝ սակս աւաղուտ տեղեաց ինչ . և
առ նովաւ ամրոց փոքր 'ի պաշտպանուի նւհնդատին .
ունի շուրջանակի և պարիսպս, այլ հինս և անդօրս .
Չայս քղք առին վանդալք 'ի մոսանել նյ յափրի-
կէ . և յետ նյ այլ բարբարոս աղինք, որք և բղմ
քանդմունս դործեցին 'ի նմ . ուղ և այժմ անհնա-
րին վիշապ կրէ 'ի լեռնաբնակ ինքնագլուխ արա-
բացի աւաղակաց անտի, որք անդադար 'ի վր ար-
շաւեն . նորին աղադաւ գրեթէ բոլորովին զուրկ է
'ի բնակչոց . զի բաց 'ի սակաւ ձկնորսաց ոմանց և
շինականաց, չիք այլ ինչ բնակուի 'ի նմ : Երջակայ
երկիր նր ուղ յնջն աւաղուտ էր և անքեր, նոյնպս
է և այժմ . բերէ ցորեան, այլ սակաւ յոյժ . և ար-
մաւ . և սղգ մի քաղցր արմատոյ, զոր եմեալ ընդ
նոյ ուտեն :

Համա . կմ Ը Համա : Քղք հին 15 մղոնաւ հեռի
'ի կափեայ 'ի հարաւոյ արեմաից, լը ոմանց շինել
'ի հուովմայեցոց, ուղ երևի 'ի դրսւածոց ինչ 'ի
վէմն քանդակելոց, որք կան մինչև ցայժմ . ունի
շուրջանակի յարիտոպս 'ի կոփածոյ քարանց . այլ
բուն քղքն կարի անշուք է, և բնակիչք նր աղքատ

և սակաւ : Մօտ 'ի քղքն' է աղբիւր մի յորմէ բղխէ ջուր ծծմբային ջերմ' յոյժ . որ լէ ջրմուղս դնայ 'ի ներքս 'ի քղքն . բայց սոյ զն լիցի ըմպելի , պարտ է դնել զայն 'ի բացի դէժ ժամս 24 . որով ցնդին ժահահոտ ծծմբային ոգիք , միանգամայն և զտի ջուրն . մերձ առ այն աղբիւր՝ գոյ և լիճ մի , կոչեցնէ լիճ բորոտուէ . քղի ասեն թէ ջուր նր օդ տակար է ախտացելոց զախտ բորոտուէ :

Չարա : Քղք հին . 'ի նոսրնումն մեծ և երևելի նաւահանգիստ . լն ոմանց՝ նախնի հռչակաւոր Նաաւ հանգիստն պիտիբեայ . իսկ այժմ՝ անշուք ամենեկն և աղբատ , բայց պարսպապատ . սակայն պարիսպք նր ուրեք ուրեք քայքայել էն . բնակիչք նր սակաւ և աղքատ , որք ձկնորսուք և ասպատակուք 'ի ծովու դարմանեն զկեանս . ոմանք ևս այլով ջնջն արհեստիւ :

Ճերդ . կմ Ճերդա . և Չերդ . լն արարացելոց Աճու պէս : իսկ 'ի հն' լն պտղամեայ' և լն այլոց նախնի Տադրոց՝ Լապիաֆիտիս . և բնակիչք նր Լապիաֆիտ . այլև Սէնիտ . յանուն գլխաւոր քղքի իւրոյ : Էկղղի մերձ 'ի մուտս կափէսայ ծոցոյն . իբրև երկերիւր քայլ հեռի 'ի փոքր յորձանուտէն . և այն չափ մօտ 'ի ցամաքն , մինչև հասաատել պլննիտս . թէ յառաջին ժմիս միացել էր լն ցամաքն կամրջաւ . զոր յետոյ քանդեցին բնակիչք նր : Անուանի էր 'ի հնումն և բաղնամարդ . զն ունէր զերիս քղքս ցր Վէնիտ . Վիտաբ . զորս յիշատակէ և պլննիտ . և Վիէէւա . զոր 'ի վերջոյ՝ ցր 'ի 1159 քանդել էր . ծանեաց արքայն սիկիլիոյ յառնուէն նր զայս կղղի . այլև Էպսարան , որ յեկեղեցական պատմութեա կոչի Եպսարան Ճերպէայ : իսկ այժմ՝ չունի քղք . այլ միայն գետըս ինչ աղքատս , և խրճիթս ցրիւ աստ և անդ . և դրեակ մի վաղնջական . ուր տաճիկք կարգեալ ունին հնոյդ պահապանս 'ի պաշտպանուէ կղղոյն : Երկիր նր դաշտային է , լուազուտ և անբեր . որ յետ բաղնջան աշխատուէ բնակչացն , հաղիւ բերէ զսակաւ ինչ գարի . այլ լն հկնկն՝ առատուէ է անդ ձիթոյ , թղոյ , և խաղողոյ . զոր չորացուցել , բզմ՝ առնարուիս առնեն նոքօք լն մերձակայ բնակչաց : Լինի անդ սուտ և լուաան անուանել բոյսն . զոր յիշատակէ և պլննիտ . բաղք և համեղ՝ որ լն վերջիկնէ առատուէն . տոյ մուսնալ զհայրենիս . յորմէ պաճոս առնէ նախնի յառնոց՝ դրեցին թէ որդիս և այն է՝ ուլիսսէս հանդերձ ընկերօքն յայտ կղղի

կղզի ընկեցել 'ի հողմոց, ոչ ևս յօժարեցաւ դառնալ անդրէն 'ի յունաստան. ուր լի պլինիոսի 'ի նախնուսն ցուցանէին զսեղան իբր 'ի նոյն յուրիս սեայ կանգնել: Յանցել դարս ունէր իւր սեփա կան իշխան ինքնագլուխ. որ պահէր զիշխանութի իւր 'ի ձեռն պաշտպանուէ սպանիացւոց արքայի. այլ այժմ է լի իշխանութե տայիին դարապալուսոյ. զի յառնուին օսմանեանց ղդարապալուս քղք յասպե տացն մալղայի, առին և զսա 'ի ձեռաց ե կարողութի կայսեր. որ իբրև թագաւոր սպանիոյ և սիկիլ լիոյ՝ միացուցել էր և զայս կղզի լի թագաւորուէն սիկիլիոյ: Անունի է այս կղզի 'ի պատմութիս 'ի պատճառս ծովային պորզմի, որ յամին 1560 եղև 'ի մեջ սպանիացւոց և օսմանեանց:

Չվարա. կմ **Չվախ:** Աւան կմ գեղ ծովեղերեայ. 30 մղանաւ. հեռի 'ի դարապալուսոյ յարևմտեան կողմն նր. որ թոճի լինիլ նախնի Ուլա կմ Օւա քղք, մի յերից գլխաւոր քղքց տրապոլսոյ, հորկօրէն Հին քաղաքի կոչեցել:

Չիւլա: Կղզի փոքր յարևմտեան կողմն դարապալուսոյ:

Նեպա. 'ի հն'՝ **Նեպի.** յարանուանել Մեծ. առ. 'ի զանազանութի 'ի փոքր լեպոտեայ: Որ 'ի հնումն էր քղք մեծ և անուանի, և առ Ժմկ մի գլուխ համօրէն նահանգին տրապոլսոյ. և աթոռ եմքսանիստ. իսկ այժմ է գեղ աղքատ շիառայ դարին. որ 'ի բարբառ արաբացւոց Ռաս Եւ Շիառայ կոչի:

Չեփի: Քղք փոքր ծովեղերեայ յարևմտեան կողմն լորատայ սարին մօտ 'ի ծոցն սիրեայ:

Մեզարա: Ի հրոճանդան անուանի. 'ի նախնուսն էր անգ. գաւառ. որ յանունն նր Մեզարա կոչէր. որ բաց 'ի համանուն գլխաւոր քղքէ իւրմէ, ունէր և զայլ երկու քղքս, զՉիւլէքէն, որ այժմ է գեղ առ թափեալ սարիւ հանգէտ հրոճանդանին մեղրա. դայ. և զԼապի. որ ոչ ևս երևի:

Բաց յայսցանէ ունի դարապալուս և այլ ծովեղերեայ ուանս, և գեղոր, յորոց գլխաւորքն են այսոքիկ. Քիսաբօ. որ թոճի լինիլ նախնի Ճիւլի քղքն. Լարանէ. Սոսթա. Պրադա. Պենիհասան. Փալէրի. Սէրայիէն. Գալար. Սէնսարա. Ալան. Սէրէ. Մարօպ. Ալթոնա. Թապալապ. Կապս ևն: Նոյնպէս և 'ի հարաւային կողմանս 'ի ցամաքն՝ ունի զինչն գեղոր. յորոց սակի են Սոսթիէն. Սիւլա. Սիւլիւ. ևն:

ՏԵՐԿԱՍ . ԿԻՄ ՊԱՐԿԱՍ :

Ի բարբառ արաբացւոց Պէլափ շւ Կէրնա կոչեցե՛լ՝ ունի իւր սահման յարեւելից՝ զԵգիպտոս . յարեւմտից՝ զԹրուԹին գարապշուսի . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ ձգե՛լ տարածի յեզերս միջերկրական ծովու հանդէպ Էօսայի, կրետեայ, և արշիսեղադոսի 'ի մեծ խաղիսալէն՝ կի՛մ 'ի ծոցոյն սիառայ՝ մինչև ցալպարեթօն կի՛մ ալպէրթօն՝ ցսահմանս Էգիպտոսի : Ար և պարապրէ զնախնի կիտէնական, որ և Պէնֆապշիս, և Վիսաֆաֆական . զորս ոմանք 'ի նախնի Յագրաց շփոթեն լը միմեանս . իսկ այլք լը որս և սարաբոն՝ զնիշեն, որ ուղղադոյն ևս է . զհառմառականն զնեն առ սահմանօք Եգիպտոսի, զոր սկսե՛լ 'ի Փռինիէն աւանէ, որ հօտ էր առ փոքր քերտոն, ձգեն լը արեւմուտս մինչև ցՏաշիս, որ Թուրի լինել այժմեան տէրնա քղքն . և անտի մինչև 'ի մեծ խաղիսալէն՝ կի՛մ 'ի ծոցն սիառայ՝ զկիւռենականն . բայց պտղու մէոս 'ի մեջ մառմառականին և Էգիպտոսի՝ գնէ և գնումս . կի՛մ կուսակալուի լիբիոյ, որ լը չէլարիոսի անծանօթ է այլոց նախնի Յագրաց . նմին իրի և նա ինքն չէլարիոս ոչ լըունի զայն :

Չայս նահանգ ոմանք Յագրաց կոչեն Թադաւորուի պարքայի . վն զի երբեմն Թադաւորանիստ եղև . իսկ այժմ տիրապէս խօսելով է գւն լը կառավարուի՝ որ կախեալ կայ զսայիէն գարապշուսոյ : Վնց և մեք դնեմք լը նովաւ :

Երկու փոքրիկ գետս ունի, որք կոչին Նախիլ և Մէփէլ . ելեալք 'ի Մէյէն անուն լերանց . ուր աւարտին աղլանդեան լերինք : Օգ նր՝ ոմ և երկիրն՝ լը այլ և այլ կողմանց նր՝ այլ և այլ են . զի 'ի ծովեզերս օգն քաղցր է և բարեխառն . և երկիրն արգաւանդ և բաղմամտօք լը բաւականին . իսկ 'ի ներքին կողմանս լը հկնկն՝ օգն է աթթագին, և երկիրն անապատ աւազուտ անրեր և անմարդի . ուր հազն ուրեք դասին բնակուիք մօրդկան . և փոքրիկ անդաստանք վարելք և սերմանեալք . ուստի և բնակիչք նր աղքատք : Բայց չէր այսպէս մինչեւ ու կայսերք յունաց տիրէին նմ . որք անդատին 'ի սկզբան ինքնակալուէ իւրեանց 'ի մոսնելն յոփրիկէ, նախառաջին այսմ մասին տիրեցին . լը որումս աս ք զայլ նմ գաւառս ափրիկոյ առաւել մօտ է յու :

յունաստանի . զի հազիւ 200 մղոնաւ տարակայի 'ի
կրեական . և իբր 240 մղոնաւ 'ի մուայէ . յորմէ
է կեալ բազմութե՛ն յունաց , հիմեցին զգերահռչակ
պէնտապոլիս մայրաքղ. քն կիւռնականն լիւրիոյ .
զոր ստորեւ ունիմք յիշատակել :

Այլ է՛ պարտ շփոթել զգաւառն աշխնայի՝ ի ա.
նապատին պարքայի . ուր չիք սյլ ինչ , բայց եթէ
լայնարձակ անապատք տւազուռք և անբերք . աւե.
րակք քղ. քն . դադարք գազանաց . և որջք դաղա.
նարարոյ աւաղակաց արաբացւոց . որք միշտ դա.
րանին տու ճնայհօք 'ի կողոսլակէ զանցաւորս : Բայց
յայն աւազուտ անապատս՝ ուրեք ուրեք գտանին
փոքրիկ կալովածք արդասաւորք իբրեւ կղզիք 'ի ծո.
վու . յորս յաւէտ նշանաւոր է **Ալ-Էլա** . որ է յարեւ.
մտեան հարաւային կողմն՝ որ ծանօթ էր և նախ
նեաց . զոր և յայտ անուն կոչէին . ող ահա մէլա
յիշատակէ զոմանս 'ի տարադէպ և 'ի պիղծ սո.
վորուեց բնակչաց նր : **Այսչափ** ինչ ի հանրապէս
վն այսր գաւառի . արդ ստորագրեցուք նախ
զայժմեան սակաւութիւն և զանշուք քղ. քս նր . և ա.
պա զոմանս 'ի նախնի նշանաւոր քղ. քն :

Տե՛րա : Է՛ գլխաւոր քղ. քն համօրէն գաւառին մերձ
'ի ծովն միջերկրական . յարեւելեան կողմն կուրեն
քղ. քի . որ և է բարեկէն ամուր և բազմամարդ ք.
զայլ մամ քղ. քս այսր քուռի . բնակիչք նր լն մեծի
մասին արաբացիք են . իսկ այլք են յօսմանեանց
անտի :

Ալպերկեն . 'ի նախնու մն Պարապունն . և **Ալբերդ**
նն . կմ լն պտղոմեայ **Ալբերպունն** . կոչի և **Նա-ահան**
գիսս ալբերպի . այլև **Նահնգիսս** սաւլանի : Է՛ քաղաք
փոքր և անշուք ծովեզերեայ , և հաւահանդիստ առ
սահմանք եգիպտոսի . զոր նախնիք դնէին սահման
եգիպտոսի յարեւմտից կուսէ :

Լալաս . կմ **Լանաս** . և **Քասիլի** : Է՛ն փոքրիկ ա.
ւանք ծովեզերեայք յարեւմտեան կողմն ալպերթոնի :
Ալպէի տաւալ . կմ **Նա-ահանգիսս** Սէլմայ . կմ ող
ոմանք ասեն Սալմանի : Է՛ աւան և նահնգիստ մեծ ,
այլ մուտ նր նեղ և գծուարին :

Սախուէ և **Շալահ** : Ըստ ոմանց՝ են երկու աւանք .
կմ գեղք յանապատն պարքայի . իսկ լն այլոց՝ է
մի միայն աւան երկու անոճամբ անոճանեալ . այլ
անատոյդ է թէ որն յերկուց կարծեաց տաաի իցէ
ճշմարիտ . զի չունիմք զնորոգ ստուգապոյն ինչ տե.
ղեկուի զնոցանէ :

ԱԶ-ԻԷԼԱ : Կ՞մ ՈՒԼԷԼԱ : Ի՞ բնական թի մարդկան , Կ՞մ քղք յանապատն պարբայի կարի վաղնջական . զոր երոգոտոս կոչէ ԷԼԷԼԻ . Կ՞մ լը ուղղագոյն տարագրութեց՝ **ԱԶ-ԻԷԼԱ :** 'Եղննիգս և պաղումէոս զընակիչս այսր ԳԼԸԻ Կ՞մ վիճակի՝ յիւրում Յադրութե կոչէ **ԱԶ-ԻԷԼԱՅԻՆ .** և 'Նասամնայի : Այլ մէլա որոշակի իօսի զնցէ , ասելով՝ Թէ Ժղլղղք՝ զարս ինքն աւկիւացիս կոչէ , ոչ ճանաչէին զայլ ցծս , բայց միայն՝ ԳԼԸԻ ցմ զհոգիս մեռելոց , ասլա պատմէ և զոմանս պիղծ սովորութիս կանանց նց :

Սանգարի : Բազաք Կ՞մ աւան փոքր լը մէջ անապատին պարբայի , որ է տեղի ասպատանի համօրէն աւաղակաց շրջակայ տեղեաց :

Պարթա : Ի՞ր քղք ծովեզերեայ մեծ և անոճանի , այլ այժմ գեօղ աննշան մերձ 'ի պաղումայիդա : Պօղոս դուկաս երևելի ճննչհորդ լը պիշինկայ յայս միտս է , Թէ այս անուն քղք ոչ երբեք եղև . և համարի՝ Թէ վրիպանք անուն ԳԼԸԻ տոճաւ գլխաւոր քղքի նր . և Թէ այժմ ևս չիք անդ գեօղ այգալիսի անոճամբ : Բայց ահա տեսանեմք . զի ոչ միայն յՅայցոյցս տանվիլիայ քաջ Յադրի , այլ և գրեթէ յամհոր և ստուգագոյն Յացոյցս եղե՛լ կայ Պարբաան սճամբ փոքրիկ տեղի . ցմ գեօղ , Կ՞մ աւան մերձ 'ի պաղումայիդա . ուր եղաք և մէք 'ի մերումս նոր Յացուցի ափրիկոյ :

'Եղննիգ և առ ԲՁմս 'ի նախնի երևելի պատմագրաց , և Յադրաց գտանեմք յիշատակել զՊարթէ . Կ՞մ Պարթէ անուն քղք երևելի 'ի կիւռեհական Յի . ոնչ ահա երոգոտոս 'ի պատմագրութե իւրում՝ բազում ուրեք յիշատակէ զայս քղք . ուր և պատմէ Թէ փերէտիմս մայր արկեսիղայոսի արքայի կիւռեհական Յի , որ ստանաւ 'ի պարկէ 'ի իռովուէ իմիք , գիմէալ յեգիպտոս , ասպատան եղև 'ի պաշտպանութե կամբիւսայ որդւոյ կիւրոսի . և արիանդէս՝ որ էր յայնժամ կառավար եգիպտոսի փխկ կամբիւսայ՝ յանձն էառ պաշտպանել նմ հզօր ձեռամբ . ուստի պաշարել զպարկէ հանդերձ ոյարսկական գնդաւ , զոր ունէր լը ձեռամբ իւրով , էառ զքղքն իաբէական իմն դաշնադրութե . և զամբ բնակիչս նր գերի վարեաց յեգիպտոս . նոյնպէս և ստրաբոն , պլինիոս , և ստեփաննոս , և այլք յիշատակեն զպարկէ . Կ՞մ պարբա անուն քղք նշանաւոր 'ի կիւռեհական Յի . բայց լը չէլաբիտի վրիպին յայսմ , զի զպարկէ համարին նոյն լը պաղումայիդայ . զի ստրաբոն . դիւք . ԺԷ .

ժէ. ասէ : * Ապա է Պարկէ , որ զինի սահաւուց
 • Պտղոմայիս ասացաւ : * Եւ պլինիոս գիրքն • գլ-
 5. ասէ : * Յետոյ Պտղոմայիս , 'ի նախնաւն Պարկէ
 • անուանեւ : * Եւ սահաւանոս : * Պարկէ՝ է քղք
 • լիբիոյ , որ և Պտղոմայիս կոչի : * Բայց պտղո-
 մէոս • և սկիւղակէս զանազանեն զՊարկէ՝ 'ի սրոյժ-
 մայիգայ • զի զդարկէ գնեն 'ի ներքին կողմն 'ի ցա-
 մաքն • իսկ զպտղոմայիս 'ի ծովեզերն : Այլ լը չէլ-
 լարիոսի և լը այլոց կարի հաւանական երևի , թէ
 զինի քանդելոյ արեանդեոյ զդարկէ քղք • փնիկ նր
 լիտոյ շինեցաւ պտղոմայիս ոչ 'ի նմին տեղւոյ՝ ուր
 էր պարկէ , այլ ուր էր նահնգիստ նր • կոչեցեալ
 նահնգիստ պարկեայ , լը սկիւղակեայ իբրև հարիւր
 սասարիզաւ հեռի 'ի պարկեայ • զի լը նորին սկիւ-
 ղակեայ՝ պարկէ նոյնչափ ասպարիզօք հեռի էր 'ի
 ծովէ :

Թաւմէթա : Աւան կմ գեող ծովեզերեոյ • 'ի նախ-
 նաւն Պաղմայիս • և Պաղմայիտ կոչեցեւ , որ էր քղք
 բարեշէն և նահնգիստ հաշակաւոր , շինեւ փնիկ պար-
 կէ քղքի , որ այժմ ասացաք :

Կաբէն • Կմ Կրէնէ • 'ի հնուան կիւռէն : Է քղք , կմ
 աւան բարեշէն իբրև 11 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ աս-
 ոտս լերին : 'ի նախնաւն էր գլխաւոր մայրաքղք
 կիւռենական Տի որ կոչեցաւ և Պէնպապլիս • ք
 հինգ քղքեան • քղի ունէր հինգ երևելի քաղաքս •
 զիւռէն • զԼպղնիս • զՊաղմայիտ • զԼրսինոյն • և
 զԲեբիսիէ : Թող զայլ փոքր քաղաքս • և զաւանս :
 Արդ՝ կիւռէն քղքն գերահաւակ լը պլինիոսի՝ 11
 հար քայլ հեռի էր 'ի ծովէ • և լը սարաբանի 80 սա-
 րարիզաւ յապողոնիս քղքէ որ էր նահնգիստ նր :
 Եւ ասէ նա ինքն սարաբոն , թէ էր քղք մեծ 'ի
 դաշտավայրի և ունէր զձև անդանոյ : Բիւմբ 'ի նախ-
 նի պատմագրաց սլաւմեն զսկզբնաւորութէ սորին
 քղքի , լը որս և երոգոտոս որ բիւմ ինչ գրէ զնմէ ,
 այլ լի առասպելեօք • յորս նախամեծար ընտրելի է
 սառագագիր Տափրն խոհականս ստբաբոն :

Արդ՝ ասէ նա , թէ քղքս այս հիմնեցաւ 'ի յու-
 նաց եկելոց 'ի թերայ կղզոյն լակոնացւոց , կմ ըս-
 արտիացւոց • առաջնորդ ունելով զոմն բառառոս
 անուան • յորմէ կիւռենացիք կոչեցան երբեմն և Բապ-
 րասէն • կմ Բապրէն • և զի բնակիչք թերայ կղզ-
 ւոյն էին լակեգեմոնացիք , կմ որ նոյն է՝ սպար-
 տիացիք , յայն սակս և կիւռենացիք ասին ունել-
 լիւրեանց 'ի սպարտիացւոց , կմ լակեգե-
 մոն

մոնացւոց . ուն յովսէփոս գիրք ժամ . զկիւռենացիս
կոչէ ազգաւ լակեդեմոնացիս : Բայց բնաւորութի
նն , և կարծիք զփիլիսոփայական իրօք՝ այլազան էր
'ի բնիկ սպարափացւոց . ուստի ծագեցաւ մամաւոր
աղանդ փիլիսոփայից՝ կիւռենացի , կամ կիւռենա-
կան կոչեցել . որում գլուխ և հեղինակ եղև արիս-
տիպպոս . զոր կիկերոն բազում ուրեք յիշատակէ
'ի գիրս իւր . ուն և ստրաբոն :

Այս քղք լարձակ էր յոյժ , մեծաշէն և հոյակապ ,
զոր վկայեն և այն սակաւ մնացողո՞ք աւերակաց
նր : Քանզի գտանին արձանք ճարտարագործք , այլ
առ հնրիկ կրճատեալք և անդլուիք . բարձրուի նն
իբրև 5 ոտնաչափ և կէս . և ձև հանդերձից նման
է այժմեան զգեստուց արաքացւոց տեղւոյն . յորմէ
քաջայայտ երևի , թէ մինչև ցայժմ պահեն նք ըզ-
վաղնջական ձև զգեստուց նախնեաց իւրեանց : Գոյ
տնդ և աղբիւր մի ականակիտ շատաջուր , կարկա-
ջահոս և մշտաբուղիս բլիսել . 'ի ժայռէ , որ յեմէ ե-
ղանակս տարւոյ ոչ յաւելու , և ոչ նոճաղի , այլ
միշտ միանոյ բլիսէ . առ որով գտանի սրարիսպ թանձր
և ամրակուռ իբրև 100 գրկաչափ լէ երկայն . այլև
սիւնք մարմարիոնեայք , և 'ի պորփիւրեան կճոյ ,
այն է՝ սումասի 16 ոտնաչափ երկայնուք :

Երձ յայն տեղի՝ է հովիտ մեծ և լարձակ . ուր
են ընմ տունք կռանաւ հատեալք 'ի ժայռի . այլև
կրկալք , և սենեակք ըստ ճարտարապետական ար-
ժէստի դասաւորելք . Ուստի են , որք համարին
թէ անդ էր բնակուի վաճառականացն կիւռենայ :
Իսկ 'ի հանդիպակայ կողմն լերին լէ արևելս՝ դաա-
նին բազմուի յոյժ գերեզմանաց սքանչելի չափուկ-
ցուք փորելոց 'ի վէմս . այլև սենեակք ուրոյն ուր-
ոյն որոշելք . յորոց 'ի միում գտանի տապան ճար-
տարագործ յընտիր մարմարիոնէ . 8 ոտնաչափ ըստ
երկայնուէ . և 4 լւ լայնուէ . և առ նովաւ պատ-
կերք երկու ուրոճական կենդանեաց անեղծք . ողք
կալել ռնին զնորաձև աշտանակս . բայց չիք դըր-
ժեալ ինչ 'ի նմ . այլ 'ի վր գերեզմանին քանդակել
կայ կառք յաղթանակի քառաձի . զոր վարեն արք
երեք զգեցեալ լւ տարաղու նախնի յունաց . բայց
եղծեալ են յոյժ առ հնուէ Ժմի :

Է անդ և դաշտ նշանաւոր 'ի բարբառ արաքացւոց
Մէնա կաթն կոչեցել . ուր գտանին ընմ դուրք փո-
րեալք 'ի ժայռս , 'ի պահել 'ի նն համբարս ջրոյ .
և 'ի յոլովս յայնցանէ գտանին գրեճածք 'ի լատին
բար .

բարբառ : Են անդ և անհամար դերեզմանք բովանդակ 'ի կոփածոյ քարանց , այլ և այլ ձևով շինեալք . և դասակարգելք 'ի ձև ճակատու զօրաց 'ի պիտղմ կարգելոց . յորս գերեզմանք սպարապետաց' և ըստորին զօրապետաց' նշանաւոր են . իսկ գերեզմանք թոսկական զինուորաց' են 5 կմ 6 ոտնաչափ բարձրութ . որք ուղիղ գծիւ կարգել են . և երկայնուի իւրաքանչիւր գերեզմանի' չէ ինչ աւելի ք զուծն ոտնաչափ . յորմէ յայտ է թէ մարդիկ այնր Ժմկի չ' ին առաւել երկայնահասակ , ք զայժմու եղև . մի միայն գերեզման գտանի անդ 20 ոտնաչափ երկայնութ . և 5 լւ լայնութ . բայց չիք 'ի նմ գրուած : Իսկ թիւ նց լւ վեր 'ի վերոյ հաշուի ոմանց' հասանէ գրեթէ մինչև 'ի 25000 : 'ի բազմուէ գերեզմանացս ոմանք համարեցան' թէ 'ի նախնու մի դաշտն այն էր տեղն պիտղմի : Գտանին անդ ջրուէլ աստ և անդ և վերնախարիսիք զնքն ձևով . այլ կարի աղաւաղելք և եղծեալք . և եթէ հնար էր պեղել զաւերակս , ապաքէն 'ի լոյս ելանէին պէտի պատուական մնացուածք 'ի նախնի կիւռենացւոց :

Յայտմ Գուրի շուրջ զկիւռէն քղքաւ իբրև 30 մլոն հաչափ տարածութ' էին աւելի ք 100 աւանք , կմ դեռլք մեծամեծ և գեղեցիկք . իսկ այժմ և ոչ մի բւան կմ բնակուի մարդկան երևի անդ . բայց միայն յաւերակսն հնոյն կիւռենայ գտանին բնակել սա կաւ ոմանք արաբացիք , որք կաթամբ իաշանց իւրեանց , և դարեղէն հացիւ դարմանեն զկեանս : Եւ իբրև 3 մլոնաւ հեռի 'ի նոր կիւռենայ , կմ կուրենայ' է լարձակ և ծառախիտ անտառ ձիթենեաց . ուր լւ ոմանց գտանին առաւել ք 100 հզր ձիթենիք : Իսկ 'ի շրջակայ լերինս , և յանտառս' որջացել կան ժղմբդք վայրենիք և գողանաբարոյք . որք անտոնական վարեն կեանս , ոչ օրէնս , և ոչ կրօն ինչ ունելով . և ոչ իսկ լւ իշխանութ ուրուք լինելով , այլ են անկախ և ինքնագլուխ :

Հիմնորկուի կիւռենայ քղքին յառաջագոյն եղև ք զկարկեդոն . կմ գեթ Ժմկաղից նմին . այս երկու քղքք և իրուիք լւ բիւ Ժմկս անդադար մարտ լւ միմեանս մղելին 'ի պիտուս սահմանաց . և պատմի' թէ հուսկ յեաոյ վէճն այն որոշեցաւ օտարակերոյ իմն եղանակաւ , Քիլի դաշնադիր եղեն լւ միմեանս , թէ արք երկու 'ի նոյն Ժամու ելցեն' մին 'ի կարկեդոնայ , և միւսն 'ի կիւռենայ , հանդեպ ժմեանց գնալով . և ւերուրեք գիպեոյին իբրեաց » անդ լւ

ցի սահման երկոցուն տրուեցն: Բայց քզի կարկե,
դոնացիք արագագոյնս ընթացան, ք զկիւռեանացիս,
յայն սակս կիւռեանացիք հրաժարէին կալ 'ի գաշին,
եթէ սուրհանդակք կարկեդոնացւոց առ 'ի վկայութե
ճշմարտութե ոչ կենդանւոյն թաղեացին 'ի նմին իսկ
տեղւոյ՝ ուր դիպան միմեանց. զոր նք սակս օգտի
իւրեանց հայրենեաց յանձն առին յօժարակամ: Այց
կարկեդոնացիք առ 'ի պատիւ, և 'ի յիշատակ երախ
տեաց նց՝ կանգնեցին անդ սեղան, անուննեւ զայն
Աւան Ժէլէնէ: յանուն նց, որք էին եղբարք հարա
զարք. և կոչէին Փիլէն: Այս պատմութի թուի
լինել 'ի սակի այլոց առատպեղաց նախնի բանա
տեղծից:

Արդունիա: Ըստ պտղոմեայ. և պլինիոսի էր մի 'ի
հինգ երեւելի քղքցն կիւռեանական Յի, և հռչակա
ւոր նահագիստ կիւռեանայ քղքի. իսկ այժմ է ա
ւան կմ գեօղ փոքր Մարգա սողա՝ կոչեցեալ:

Բէլէնիէ: Էր քղք և նահագիստ հռչակաւոր, մի
'ի հինգ քղքցն կիւռեանական Յի կմ պէնտապոլսոց
'ի հնումն, ը պտղոմեայ, ստրաբոնի, և պլինիոսի՝
Եսպերիս կմ Եսպերիս կոչեցել. առ որ ը պլինիոսի
մօտ էր հռչակաւոր պարտէզն եսպերիացւոց, զոր
այսոյս ստորագրէ սկիւղակէս՝ Է տեղի ասէ խո
ւրին ութուտասն գիրկ յամ կողմանց գահալէժ և
սեպացել, որ ոչ ուրեք ունի էջս. երկայնութի նք
էրկու ասպարէզ. նոյնչափ և լայնուն, և է պար
տեղ հովանացել ամենատեսակ ծառովք: Բայց
այլք ոմանք՝ ը որս և վերդիլիոս՝ զայս պարտէզ դը
նեն 'ի մաւրիաանիս. ռակայն առաջինն սառագա
գոյն է, թէ արդարեւ չիցէ առաստել: Իսկ այժմ
բերինիկէ քղքն՝ է աւան փոքր Բէլէնիէ կոչեցել
երբև 60 մղոնաւ հեռի 'ի պտղախլիդայ մերձ 'ի ծոցն
սիւրայ:

Արսինայ: Ըստ պտղոմեայ, ստրաբոնի և պլինիո
սի, և այլոց՝ Տէփրա. կմ Տափրա կոչեցել: Էր
քղք և նահագիստ երեւելի, մի 'ի հինգ քղքցն պէն
տապոլսոց 'ի հարաւակողմն պարքայի. և 'ի հիւսի
սոյ բերինիկեայ. այլ այժմ թուի թէ գլխովին աւե
րակ է, ուղ և այլ քղմ վաղնջական քղքք և աւանք
այսր նահգի. և փակ նց են այս փոքրիկ ծովեղե
րեայ տեղիք. զի թիւն. Զարա. Բարտարա. Մէլե
ւա. Պէֆարի. Ուալափ. կմ Ռոփա. լիւրապոս. Ալա
բա. ևն: Գառանին և 'ի ներքս 'ի ցամաքն՝ դեօլք.
կմ աւանք աննշանք:

Քարոս : Եւ ձոր կմ հովիտ լարձակ յոյժ , որ ձգէ
տարածի մինչև ցեղիպարս , որ է Կուռն 'ի նախնեաց
Մատանապատն կոչեցէ . յորում էր գերահաջակ տա-
ճարն գիտի ամենայ . որ լն հաւանական կարծեաց
յայտ անուն կոչեցաւ 'ի յունական բառէդ (Ամօս .
որ է աւագ . և ոչ յայլ ինչ անունն է փիւնիկեցւոյ .
վն զի ըստ առաւել արժանահաւատ և ստուգադիր
նախնի մատենագրաց՝ տաճարն այն էր յաւաղուտս
անապատին լիբիոյ . ուստի և 'ի տեղւոյն կոչեցաւ
գիտս ամօս . զի բուն մականունն գիտի՝ էր ոչ իմ
բխական . քզի ասին Թէ 'ի գլուխ ոչ իմասի բնա-
կեցաւ հանգերձ իւրայնովքն : Անունն էր 'ի նախ-
նումն տաճարս այս վն պատգամաց , և գուշակու-
թեց նր . ուր գնաց և մեծն աղեքսանդր մօկեդո-
նացի խորհուրդ հարցանել . այլ 'ի Ժմկս ստրարո-
նի՝ և պղուտարքոսի՝ անկէլ էր յարգ նր . 'ի վն հա-
տեալ ստապատիր երկդիմի պատասխանեաց գիւն-
մուլ քրմաց նր . իսկ յաւուրս մեծին Թէսդոսի խապու-
անարդեցաւ :

Նահանգ ք . Թուանուս :

(1. Աշխ . Կին և **Տ**երուն Թուանուսի՝ զոր ոմանք
նր Դեռ . Տաբ") Թիքրուն կոչեն , է նոյն իսկ
Եւ կարկեդոնացւոյ արուէ . որ
կոչէր և ափրիկէ առանձնակ . որ և լարձակագոյն
էր յոյժ . Թէպէտ նախնի մատենագիրք ոչ միայն
նին 'ի նշանակել զսահմանս առանձնակ ափրիկոյ . զի
պտղոմէոս գիրք է . գլ . 4 . ձգէ զայն յամպսակոյ
գետոյն՝ մինչև ցիլիւսենականն . որով և լն նր պա-
րունակէր զյատուկ նուսփիս . զՆ կարկեդոնի .
և զորապոլիս : Յայս միտս է և մելս . ոմ և մերս
խորենացին . զի զափրիկէ գնէ սահմանակից մաւ-
րիտանիոյ . որով և գնումիդիայն 'ի ներքս փակէ .
Թէպէտ ոմ վերագոյնդ նշանակեցաք . զորապոլիս
Թուն Թէ 'ի բաց հանէ : Նոյնպս և պլինիոս . Ե . 4 .
երևի զհեռ երթալ կարծեաց մելայի . բայց յոչ ք
զայն՝ 'ի խօսինն նր առանձին զափրիկոյ , զնէ նմա
սահման յարևելից զԹուսքս գետն , այժմ կուտորը
պահար . իսկ յարևելից զփոքր յորձանուտն . որ է
ստուգագոյն :

Այս լը շէլարիոսի առանձնականն ափրիկէ տիրա-
պէս առեալ՝ պարփակէր ի մէջ Թուսթայ, և տրի-
սոն գետոց. և բաժանէր յերկու ֆւռս. քի 'ի զե-
դիտանիա, և 'ի բիւսակենա. կի՞ բիւսակիոն: Եւ
ահա այս էր տիրապէս Եւ Թուսէ կարկեդոնացւոց.
որք Թէպէտ ի Ժմկս Ժմկս տիրեցին և այլոց շըջո-
կայ տեղեաց, բայց ոչ ըերկար և հաստատապէս.
յայն սակս ոչ համարին այնքիկ իբրե մասն կար-
կեդոնացւոց Թուսէ: Իսկ այժմեան Թուսէն Թու-
սուսի ձգի ի մէջ ճեղայերայ և դարապլուսոյ. և
ուսնի իւր սահման յարեւելից՝ նոյնպէս զկուսաբըլլա-
հար գետն. որով բաժանի 'ի ճեղայերայ. յարեւմ-
տից՝ զկափէս գետն. որ այն ինքն է հին տրիտոն,
որ է անջրպետ 'ի մէջ նր, և դարապլուսոյ. այլ և
զծովն միջերկրական: 'ի հարաւոյ՝ զպիլէտիւլճէ-
րիա. 'ի նախնուսն նուսիդիա՝ յըարձակ միտս առեւ-
իսկ 'ի հիւսիսոյ նոյնպէս զծովն միջերկրական. ուր
հարուստ մի ձգի 'ի ներքս 'ի ծովն. հաղիւն 90 մղո-
նաւ հեռի 'ի սարտէնեայ կղզւոյն. և իբրե 70 մղո-
նաւ 'ի սիկիլիոյ:

Տարածուի նր 'ի բաց առեալ զպիլէտիւլճէրիտ՝ է
իբրե 12000 քառակուսի մղոն Տադրուկան:

(2. Գէտ:) Վիսաւոր գետք նր են հետադայքդ:
Մէկերաքս կի՞ Մէկերաքս. որում նախ
նի Տադիրք զնքն անուանա եպուն. պտղովնոս լի-
վիոս և պլինիոս կոչեն Պալլաքս. ստրաբոն Ալաքս. ս-
պողիբիոս՝ Մաքս. Մաքիս. կի՞ Մաքս. և յով-
հաննէս Լէոն՝ Մալիքս: Եւ լանէ 'ի լեռնէ միոյ առ-
սահմանօքն զէպայ ֆւռսին, և անցեալ ի գէպէսա-
քղք՝ գնայ անկանի 'ի ծովն, 10 մղոնաւ հեռի 'ի
Թուսուս քղքէ. այս գետ հնչակաւոր է 'ի պատ-
մութիս հռովմայեցւոց սակս նորանշան և զարմանա-
լի ինչ գործոյ, որ յառասպելեաց սակի Թուսի լի-
նել: Պատմէ լիվիոս, որ յաւէտ զարմանալեաց՝ Ք
Թէ ճամարտուէ էր սիրող. և զյնի նր պլինիոս, և
ճէլլիոս Թէ աստիղիոս հռեգուղոս զօրավար զօ-
րուն հռովմայեցւոց՝ յառաջին պիլզմի փիւնիկ կար-
կեդոնացւոց, յաջողութիւն հասեալ յափրիկէ, յա-
ւուր միում ետես յափն սորին գետոյ զնորատեսակ
օձ երկայն 120 ոտնաչափ, որ սպան զբժմս 'ի զօ-
րաց նր. մորթ նր ասէ այնչտի Թունձր էր և կարծր,
զի ոչ նեղք՝ և ոչ տեղք՝ դժէին 'ի նա. նմին իրի
պտիպեցաւ աստիղիոս մանգղիոնս պիլզմի լիւքէմ՝ նր
'ի

ի կիր արկանել. որով ի հնուքն կործանելն զսրա-
բիապս քղբց. և այնպս հազիւ սատակեաց զնա, և
զխորին նր առաքեաց ի հռովմ:

Կախէ. ի հն՝ Տրիպոն: Չոր յիշատակեցաք ի ստո-
րագրութե դարապաշտոյ: Եւանէ յաւազուտ անա-
պատէ, առ վաստակաթ լերամբ, և հոսեւ ի հարա-
ւոյ լէ հիւսիս, մօտ առ նամմայ քղբ գործէ լիճ,
կոչեցեւ լիճ բորոտութե. և անտի ելեւ, գնայ ան-
կանի ի ծովն ուր է մեծ յորձանուտն. գործելով
անդէն զնահիստն փարինեան ի հիւսիսակողմն
Թուռնուռ քղբի:

Կասաբլլապար. ի հն՝ Թասափա: Գետ փոքր, և գը-
նացք նր շրջապաշտոյ. որ եւանէ ի վերին կողմանէ
Ուրդս կոչեցեալ քղբի, և գնայ զեղու ի ծովն առ
նահիստն դապաքայ:

(3. Օր. Բեւ. () Դ այսր նահիգի քաղցր է՝ բարե-
ւ և վաճառոք:) Խառն, և առողջարար. և երկիրն
զնին լը այլ և այլ կողմանց. յարեւ-
լեան և ի հիւսիսային կողմանս անբեր է. բայց յա-
րեւմտեանս կարի պարարտ արգաւանդ և բերրի. և
մենդ ի ծովեփրեայս՝ բերէ ցորեան առատ յոյժ.
Թէպէտ և կիսով չափ, և առաւել՝ անգործ և ան-
դարման լքեւ կայ. ոչ միայն առ ի չդոյէ մեակողաց,
այլ և առ հեղձութե բնակչոյ, և առ անկարգ կնվարութե
կնվարչաց, որք չտան թոյլ առաւել ինչ մեկեւ, ք
որչափ ինչ հարկաւոր է և բաւական բնակչաց նր:
Իսկ ի հրւային կողմանս թէնլա չիք այնչափ առատութե
ցորենոյ և այլոց արմատեաց, բայց զպակասութե նոյ
լցուցանենն ազգի ազգի պատուական պտուղք. զի
լեման, կիտրոն, նարինջ, ձիթապտուղ, արմաւ, և
նուշ, ևն: Իսկ անդ և անտառս. յորս գտանին
զնին տեսակք վայրենի գազանաց. զբաւիւծ, վագր,
ջայլամն, օձ, ևն: Իսկ գլխաւոր վաճառք Թուռնու-
սի են բերք նր. և գերիք. ք քրիստոնեայք, (զորս
հէնք Թուռնուսից գերեն ի նաւուց եւրոպացւոց.
որով և բաժն շահին. զի մեծագին վաճառեն զնոյ.
կի՞ գնեն ի գործ խիստ ծառայութե լը ծով և լը
ցամաք,) եւ սեսաք գերեւէք ի հարաւային կողմանց
Յին Թուռնուսի: Վաճառականութե նր է լը ծով և
լը ցամաք. ծովայինն գլխաւորաբար է ի ձեռս եւ-
րոպացւոց. յորոց առաւել յաճախեն անդր գաղ-
ղիսցիք. և ապա հրէայք գոյքսնայ նահիգին խա-
լիոյ, մենդ ալիկոււնայ քղբի. որք տանին անդր
դրեւ.

գրեթէ զնոյնատեսակ վաճառս, զորս տանին և յայլ
նահագիստս բարբարոսաց Ծի. որ լը գուշակչական
հաշուի ոմանց՝ ամի ամի հասանէ ցերկու միլիոն
դնշ. իսկ վաճառք նր, զոր հանեն անտի՝ հասանէ
ցերկու միլիոն և 500 հզր զնշ: Այս ամ վաճառք
լը մեծի մասին լը ձեռս հրէից անցանեն. որք քա-
ջավարժ, և աշաղուրջ գոլով յառևտուրս վաճա-
ռաց, գիտեն շահիլ տաւել թ զայլս. կմ յԾի անդ-
վաճառելով, և կմ տորել յայնպիսի տեղիս՝ յորս
գիտեն եթէ ՚ի յարգի են այն իրք և մեծագինք:
Իսկ զցամաքային առևտրուիս Թռենն լը կարաւանս
սալեայ՝ և կառենացոց, որք են ժղլղք բնակելք
՚ի ներքսակողմն երկրին ամսօրեայ ճննորհաւ հեռի
՚ի Թռնուս թղթէ: Կարաւանն սալեայ ամի ամի հա-
սանէ ՚ի Թռնուս գրեթէ երկուք եօթնեկօք յնշ թ
զկարաւանն ռամատանայ, և բերէ փոշի ոսկւոյ. և
գրամս լը երկերիւր հզր ոսկւոյ: Իսկ կարաւանն
կառենացոց՝ յամին երկու ճննորհօրգուիս առնէ.
և բերէ գերիս սեաւս. և փոշի ոսկւոյ. որոց փո-
խարէն առնու պէսպէս վաճառս եւրոպացոց:
Այս կառենացիք մասնաւոր, և օտարոտի իմն ե-
ղանակաւ առնեն զառևտրութի իւրեանց լը սեաւս
նիկրիտիոյ. թղի վաճառատնդն նշ՝ է առ ռաս միոյ
՚ի լերանց նիկրիտիոյ. ուր ՚ի մի կողմն լերին ժողո-
վին սեաւքն. իսկ ՚ի միւս կողմն կառենացիք. սք
բացեալ զվաճառս իւրեանց գնեն ՚ի վր լերին, և
մեկնին անտի. ապա գնան սեաւքն ՚ի զննել. և առ
իւրաքանչիւր վաճառ՝ զոր կամին գնել, գնեն այն-
չափ ինչ փոշի ոսկւոյ, որչափ կամին տալ. և ՚ի բաց
մեկնին անտի նոյնչափ հեռաւորութ, ոնդ ստալինքն.
և մօտուցել անդրէն կառենացոց՝ եթէ գտանեն
զոսկին համաչափ գնոյ իրացն իւրեանց, առնուն
զոսկին, և զիրան անդ Թողուն. զոր յետոյ եկեալ
սևոց բառնան անտի: Իսկ եթէ չիցէ համաչափ, ոչ
մերձենան յոսկին. յոր Թէ սեաւքն ոչ յաւելուցուն,
ոչ ևս լինի փոխանակութի իրացն. այլ իւրաքանչիւր
զիւրն առնու, և ՚ի բաց մեկնի, առանց մերձենա-
լայ յերս ընկերին,

(4. Բնակչ. և Բարչ.) Ինակիւք այսր նահագի յերիս
դասս կմ աղգս բաժանին. որք
են տաճիկք. մուղղիք. և արօբացիք: Տաճիկք Թէ
պէտ սակաւ են Թռնով թ զայլս, սակայն ինքեանք
են տեալք երկրին. իսկ զայլս ունին իբրև իւրեանց
գէ.

գերիս . որք և բնակին 'ի քաղաքս և 'ի շէնս , ուն և մուսրիք . որք 'ի միասին ը տաճկաց առնեն նաւարկուիս , և վաճառականութի . այլ և ասորասակութի 'ի ծովու : Իսկ արաբացիք յանապատս բնակին ասոր և անդ թափառելով . զի չունին ուրեք զհաստատ բնակութի , վնյ և անտուն կոչին . և գործ նյ է գողութի , գողանալով զպտուղս երկրի . և զայն ամ որ ինչ անկանի 'ի ձեռս նյ , Եւ սքամբեան ը հանրապէս խօսելով բիրտ են և վայրադք և ծայլք 'ի գործս , և զուրկ յարճեամոց , և 'ի գիտուեց . և ը կրօնից՝ մահմէտական առ հաստրակ :

(5. Աջոյ :) Կամեցեալ յայտ վայրի համառօտել զպէսպէս անցս Թուհուսեան Թրուէ , կարեւոր է նախ 'ի մէջ բերել զառաջին հիմնարկութի գերահոջակ կարկեգոնի քղքի . և զբարգաւաճութի հսրկապետութե նր . և զզինչն պտղմունս , որք կարի հոջակաւոր են 'ի պտամութիս նախնի հռովմայեցոց : Արդ՝ նախնի բնակիչք այսր Յի՛ էին բարբարոսք , կի՛ պէրպէրք . յորոց ուն 'ի վերանդր նշանակեցաք՝ այս հիւսիսային մասն ամբրիկոյ բովանդակ՝ կոչեցաւ բարբարոսաց Յ . որոց զառաջինն տիրեցին եգիպտոցիք յորժամ ծաղկեալ էր Թրուէն նյ , և զօրուոր զինուք : Ապա վաճառականք փրնիկեցոց , ելէլք 'ի տիւրոսէ , որ էր նաւահանգիստ հալսիսաւոր ը ամ Յ վն համատարած և բարգաւաճ վաճառականութի իւրոյ , որ և 'ի նր գիրս բնութիւնք յիշատակի , և անցել զհրճանդանն տոնայ , որ իբրեւ 600 մլոնաւ հեռի էր 'ի նւէնգստէ իւրեանց , և հասել 'ի բերան մեկէրատայ դետոյն 'ի հն՝ պահրատա , սնտանօր հաստատեցին զկայս իւրեանց . ուր յետոյ առաքեցաւ 'ի տիւրոսէ գաղթական , որք հիմնեցին զերեւելի քղքն Ուփէս . այլ զժմկ հիմնարկութե նր ոչ նշանակեն պատմութիք : Ապա 135 ամբ յնջ ք զհիմնարկութե հռովմայ այլ հատուած Ժղրդեան եկել 'ի տիւրոսէ յափրիկէ , շինեցին զկարկեգոնի :

Այլ եթէ սուսապէլական պատմութեց միտ գիցուք , առաջին հիմնադիր կարկեգոնի եղև տիկին մի տիւրացի եղիսաս կի՛ գիդոյնէ անուն , Թուհն ետքաւ զու , կի՛ խորաղայ արքային տիւրացւոց , հօր երևելոյն յեղաբելի , փախուցել յերեսաց պիմնազինի տիւրացւոց արքայի , անկու յափրիկէ . և անդ հիմնեաց զհոջակաւորն կարկեգոնի : Սոյն այս պիմնազինն

զիսն ասեն՝ եղբայր նորին գիշո՞ւնեայ՝ ետ սպանա-
նել քո՞ կո՛ւրբէ կի՞ սիկարբալ . որ և կոչուր ակեր-
բաս կի՞ սիկէոս զայր նորին գիշո՞ւնեայ, որ մեծա-
ւուն էր յոյժ . կամեցե՞լ 'ի ձեռս բերել զձոխուծի
գանձուց նր . Այլ գիշ մնէ 'ի գերեւ եհան զակն-
կալու ի նր . քղի իրագգած լեալ շարանիւծ խորհր-
դոյ նր . եթարձ զանխլաբար 'ի նաւս զամ՝ ոսկի և
զարծաթ սիկէոսի առն իւրոյ . և եմուտ գիշերայն
'ի նաւ լէ իւր մտերիմ ծառայս . հաստատեալ 'ի միաս
գիմագրաւ լինել սա լամ՝ վտանգ նաւարկուծե , ք
թողուլ եղբոր իւրում զձոխուհան , որք շաղախեցին
զձեռս նր յարին առն իւրոյ : Եւ նաւարկեալ լէ
երկար թմկ առ եղերք միջերկրական ծովուն , ե-
հաս 'ի ծոցն ուր եր աւաիքէ քղք , շինել 'ի տիւրաց-
ւոց համաղգեաց իւրոց . գնեաց անդ երկիր կալուճա-
ծոց . և շինեաց սմբոց՝ անունանել 'ի բարբառ փիւ-
նիկեցւոց Պիւրաս . կի՞ Պուրա , և կի՞ լաւ ևս վեր-
սա . և անդ ամրապահեաւ արար զանրաւ ճոխուի
գանձուց իւրոց . ուր ապա 'ի խնդրոյ բնակչաց ուտի-
քայ քղքին՝ հիմնեաց զկարկեդոն քղք . զորոյ զհիմ-
նարկուէն պատմուի կսմեցել բանաստեղծից և ևս
չքեղաղարդել առասպելեօք , պաճաս առել 'ի բառէս
վերսա , որ 'ի յոյն լեզու նշանակէ զմորթ , յոգեցին
թէ 'ի խնդրել գիշո՞ւնեայ գնել այնչափ երկիր , որ-
չօք հնար էր պարսիակել միով մորթով եղին , ետ
կարել զմորթն 'ի նրբալծել փոկս , և նոքօք չքա-
փակեաց հարուստ մի տարածուի երկրի :

Այս պատմուի թէ չիցէ գլխովին առասպել , թո՛ւի
լինիլ այլաբանական վիպասանութի , զգիշո՞ւնէ ա-
նունն՝ առել փխկ սիդոնի . որ էր մի 'ի գերահամբաւ
քղքն փիւնիկեցւոց . յորմէ ել գաղթական և եկել
յափրիկէ՝ շինեաց զկարկեդոն : Իսկ զմորթ եղին
փխկ նոճազուի կալուճածոց , զոր կալան 'ի սկզբան
անդ . զոր և 'ի սուղ թմկի լաւրձակեցին յոյժ . օրի-
նակել բազմահաառնած փոկօք : Այլ թողեալ զայս-
պիսի առասպելական կի՞ այլաբանական վէպս , մա-
տիցուք 'ի ճշգրիտ պատմուի իրացն :

Արդ՝ համօրէն նոսինի պատմաբանք միաբան են
յայտմ , թէ առաջին հիմնադիր քղքին կարկեդոնի
և մորութե նց եղեն գաղթականք փիւնիկեցւոց և
տիւրացւոց կի՞ քանանացւոց . այլ ոչ նոյնիս 'ի նշնկել
զպաճան անցանելոյ նց յափրիկէ : Քանզի մերս խոր .
ա՛ռ . 13 . ցուցանէ՝ թէ քանանացիք յերեսաց յետուայ
փախուցել , անկան յափրիկէ . զոր հաստատէ յար-

ճանադրուէ անախ, որ յարձանան ափրիկեցւոց ճին
կայր դրե՛լ այսպէս . * 'ի Յեսոճայ դողայ փախուցել
• մեք նախարարք քանանացւոց, եկաք բնակիլ աստ .
Չոցն հաստատէ յայանագոյն ևս պրոկոպիոս յոյն
պատմիչ զի դարու . յղ . պոլլմի վանդ . ք . 10 . նշա
նակելով և զտեղի արձանացն, որք կային մինչև ցիւր
Ժմկս . յասելն . * Ընեցին և բերդ 'ի նուսմիդիա .
• ուր է այժմ քղքն կոչեցել 'Գիկիսիա . անդ առ
• յորդաբուզիա աղբեր անօսանին սիւնք երկու 'ի
• սպիտակափառ կճոյ, քանդակել ունելով ասուս
• փիւնիկեցիս փիւնիկեցւոց բարբառով զայս օրի
• նակ . փախուցել եմք մեք յերեսաց յեսոճայ դողայ
• որդւոյ նաւեայ : * 'Եյնպիս և սուխուսս յոյն պառ
միչ համաձայն երկուց ոց աւանդէ զայս : Իսկ այլք
յետին Ժմկի մատենագիրք՝ ը որս և պիշինկ՝ հայ
եցել յըարձակ անջրպետութի Ժմկաց որ 'ի մէջ յես
ոճայ և շինուէ կարկեդոնի, յառասպելեաց կարգս
դասեն զայս պատմութի ը նմին և զարձանագրուին .
քղի լը ճիշտ Ժմկգրուէ Խք դրոց, յեսու իբր 600
ամօք յառաջ էր ք զշինութի կարկեդոնի : Վնյ և
պնդեն՝ Թէ կարկեդոն շինեցաւ ոչ 'ի քանանացւոց
փախստէից յերեսաց յեսոճայ, այլ 'ի վճռականաց փիւ
նիկեցւոց կմ աիւրացւոց, որք 'ի սակս վճռչահուէ
նաւարկելին 'ի կողմանս յայսոսիկ : Սակայն առ միա
բանուէ այսց կարծեաց, մարթ է ասել, Թէ յառնուլ
իւլացւոց զճ քանանացւոց, բիւք 'ի բնակչաց անտի
փախուցել զեղուն 'ի քղքս ծովեղերեայս և մէնդ 'ի
տիւրոս, զոր ոչ երբէք կարացին իւլացիք ը լծով
իւրեանց նուաճել . և անձնատուր լեալ 'ի վճռկա
նութի, զկնի Ժմկց հռչակաւոր եղեն ը բովանդակ
ծափն միջերկրական . և յետոյ մտել յափրիկէ շինեցին
զնդն քղքս, ը որս և զկարկեդոն . և այսու ճշմար
տին երկոքին կարծիք ևս . կմ Թէ յաւուրսն յեսոճայ
փախեան յափրիկէ, և զկնի Ժմկց որդիք նյ շինեցին
զկարկեդոն : Բայց յնջ ք զհաստատուել, և ծաւալել
անդ զմրուելիւրեանց՝ բիւ մարտս մղեցին ը չըջակայ
բնակիչս, և ապա ընդ կիւռենացիս սահս անջըր
պետութի սահմանաց . և այնպէս առ սակաւ սա
կաւ զօրացեալ, երևելի մրութիւն հիմնեցին յափ
րիկէ :

Ապա անցին յեւրոպիա . և առին նախ զմերձակայ
սարտենիա կղզին . յետոյ և զբալերեան կղզիս, յ
զմայորիքս, և զմինորքս . մոին և 'ի սպանիա . ուր
զայնու Ժմկաւ բնակէին զանազան բարբառոս աղինք
Շ Բ օտարք

• տարբեր 'ի միմեանց ը բարուց և ը գործառնուէց .
 և չունելով ը միմեանս զքղքական ինչ յօդ միաբա-
 նուէ , վնյ 'ի սուղ Ժմկի գրչմս 'ի նցէ մի առ մի ը
 իւրեանց ըծով նունաճեցին . որով և կալան զմեծ
 մասն հարաւային սպանիոյ : Ապա ձեռն արկին և
 'ի սիկիլիա կղզի . ուր արգէն բնաց անդեաց տիրէին ,
 յորժամ հռովմ Թօթափէր զլուծ Թգրաց իւրոց .
 առ կենդանութն իսկ բրուտոսի , որ հաստատեաց
 զհիւպատոսուի , և զծերակոյտ հռովմայ :

Յայսոսիկ Ժմկս պատմիչք աւանդէն զգաշնադրուի
 ինչ , որով հռովմայեցիք պարտաւորեցան նաւարկե-
 լով ը արեմուտս չանցանել զհրոճանդանն գեղեցիկ ,
 որ մօտ էր կարկեդոնի : Եւ 484 ամօք յնջ ք զգա-
 լուստ քնի , կմ ք զհնրկաց Թոճականն , և 164 ամօք
 զկնի հիմնարկուէն հռովմայ՝ միաբանեցան կարկե-
 դոնացիք ը քսերսեայ պարսից արքայի . ակնունելով
 յայնմ Շախուսթ պաշտի զբռամբ ածել զսիկիլիա .
 այլ վրիպեցան 'ի յուսոյ . քղի յորժամ զօրն պարսից
 գիմէլ Կնայ 'ի կիրճն տերմուսիղայ , որ է 'ի Թեսա-
 ղիա 'ի լեառն ովետայ , ուր և հարան իսկ 'ի լակե-
 դեմոնացւոց , յոյնք սիկիլիոյ ընկալեալ օգնութի 'ի
 գեղովնէ բռնաւորէն սիրակուսայ , որ անձամբ՝ հան-
 գերձ 50000 հետեակօք . և 5000 հեծելովք եհաս-
 անդր , գազանարար յարձակել 'ի վր կարկեդոնաց-
 ւոց , հարձաճս անհնարինս ածին զնոքօք : Յետ
 այսոսիկ զկնի Ժմկց գրձլ միանդամ , կմ երկիցս կար-
 կեդոնացիք ելին 'ի վր սիկիլիոյ , այլ վայրապար :
 Ապա 400 ամօք զկնի հիմնարկուէն հռովմայ՝ յորում
 Ժմկի աւանդի 'ի պատմութիս այլ գաշնադրուի 'ի մեջ
 հռովմայեցւոց և կարկեդոնացւոց 'ի պաշտպանութե
 միմեանց , կարկեդոնացիք զվերջին ճիգն 'ի գործ արկին
 ըդէմ սիկիլիացւոց : Այլ անդէն վզվղկի փութացաւ
 յունաստան 'ի Թիկունս հասանիլ ժղվրդեան իւրոյ .
 և մենք կորնթոս , որ գունդ մեծ զօրաց բազմաց
 առաքեաց անդր . որք ոչ միայն իսպառ սպուռ վա-
 նեցին զկարկեդոնացիս , այլ և քաջ սպարապետն յու-
 նաց ագաթովղէս սիրակուսացի զամ զնաւահանդէս
 յունաց դարձոյց յափրիկէ . ը որում միաբանեցան
 և ոմանք յիշխանաց անտի ափրիկեցւոց , և հանդերձ
 նոքօք պաշարեաց զկարկեդոն : 'ի նմին Ժմկի յար-
 եաւ և ներքին թշնամի կարկեդոնի չարագոյն ք զար-
 տաքինս . քղի բոմիղկար սպարապետ զօրաց կար-
 կեդոնացւոց կամեր բռնանալ և ինքնին միապետել
 զքղքն . այլ փութով յայտնեցաւ դաւաճանութիւնը .

ուստի և առ ժամայն կախեցին զնա զփայտէ . որով
 և քարձաւ չարն 'ի միջոյ :

"Կոյնադոս" 'ի նմին Դմկի երկրպագակուհի մեծ անկաւ 'ի
 մէջ զորացն յուհաց' և ամբրիկեցւոց միաբանեւոց ը
 նա 'ի պաշարումն կարկեդոնի . մինչև բռնադատիւ
 ագաթովդեայ գառնալ անդրէն 'ի սիկիլիա . և իշխա
 նաց ամբրիկեցւոց վերստին ը ըծով կարկեդոնացւոց
 ինքնակամ դնել զպարանոցս . և կարկեդոնացիք
 անդրէն յինքեանս ընկրկեցին զծովեղերեայ քղբս
 սիկիլիոյ , զկորուսեչս 'ի նմին պիղծի . զորս և ոչ իսկ
 պիւռոս' որ 'ի տարենտացւոց կոչեցի յիտալիա ը
 գէմ հռովմայեցւոց , և անցեալ 'ի սիկիլիա , կարաց
 իսպառ հանել 'ի սիկիլիոյ : Ապա հռովմայեցիք դաշ
 նակիցք կարկեդոնացւոց հանել զպիւռոս յիտալիոյ
 և 'ի սիկիլիոյ , իմ ծովեղերեայ քղբք սիկիլիոյ' զորս
 առեւ էր պիւռոս 'ի կարկեդոնացւոց , անդրէն 'ի
 ձեռս նց դարձան :

Բայց հռովմայեցիք , որք 'ի վաղուց աչս արձակել
 էին 'ի սիկիլիա ոչ միայն սակս պատճառականուհնր ,
 այլ առաւելապս առ անյսագ ցանկուհ տիրապետուհ ,
 ձեռն 'ի գործ արկին և զայն ը Թրուծք իւրեանց
 նուաճել . զառաջինն սկսան ձեռնառու լինել սիկի
 լիացւոց , որք տիրէին 'ի մէսսինա քղբ , 'ի վանել
 'ի կղզւոյ անտի զկարկեդոնացիս . ապա յայտնի պա
 տերազմաւ յարեան ժխտելով դաշինն , զոր ռնէին
 ը նա : Եւ ահա աստի սկիզբն եղև առաջին հուշա
 կաւոր փիւհիկեան իմ կարկեդոնական մարտի . որ
 ականաւ 488 ամօք զինի հիմնարկուհն հռովմայ . և
 266 յառաջ ք զգալուստ քսի . կմ ք զհորկց թոճա
 կանն . որև դղրդեաց զհամօրէն իտալիա , զամբրիկէ ,
 և զյունաստան . զի երեք մեծազոր Թրուծք ելին 'ի
 մարտ . հռովմայեցիք , կարկեդոնացիք , և յոյք նի
 զոկակիցք կարկեդոնացւոց : 'ի սկզբան անդ իմ
 պարագայք իրաց յայտնապս ցուցանէին' եթէ կար
 կեդոնացիք անտարակոյս ունիցին յաղթանակել 'ի
 վր հռովմայեցւոց . քզի քաջավարժ էին 'ի նաւար
 կուհ . կազմ և պատրաստական բազմութ պիղծա
 կան նաւուց և զօրաց , և ճոխութ քանձուց . ուստի
 և ահեղ էր յայնժամ նց զօրուհ 'ի ծովու : Իսկ հռով
 մայեցիք հազիւ զանուն ծովուն գիտէին , թող թէ
 ունիւ վարժուհ ծովային պիղծի . որք չունէին բնաւ
 պիղծական նաւս , այլ միայն սակաւ նաւս վճռկա
 նուհ . բայց այնք զինչ առաջի ահեղ պատրաստուհ
 կարկեդոնացւոց :

Սակայն 'ի վեր ք զամ' ակնկալուի 'ի սակաւ ամիսս հանին 'ի ծով 120 չէքտիրի նաւս . և զիքաջ գիտէին , զղօրուի թշնամւոյն , նմին իրի նորահնար իմն մեքէնայիւն այնպս ամրացուցին զկողմն իւրեանց , զի 'ի ճակատիւ լքէմ' 130 չէքտիրի նաւուց կարկեդոն նացւոց , զուծսուեն յայնց առին . իսկ զայլս ցիր և ցան արարին : Գործ' որոյ զուգահեռն կարծեմ' թէ չիք 'ի սպամուհա : Այլ կարկեդոնացիք լը անխորտակելի քաջասրտուէն իւրեանց վաղվաղակի անդրէն կազմեցին նոր նաւահանդէս 150 չէքտիրի նաւուց . բայց և նց յաղթեալ հռովմայեցւոց , խաղացուցին զնաւահանդէս իւրեանց յափրիկէ 'ի վր' կարկեդոնի . զօրագլուխ կարգելով նց զատաղիոս հռեգուղոս . և զմանիկոս հիւսպատոս . ակնուհեւով իսպառ լը ծով իւրեանց նոճաճել զկարկեդոն : Այլ յայտնը ոճադ 'ի դերև ելյոյո նց . քզի քսանտիպպոս երևելի սպարապետն սպարաիացի բլմուք սպարաիացի զօրաց յօշնուի հասել կարկեդոնացւոց լը խնդրոյ նց , եհար զհռովմայեցիս . և զերծաւ կարկեդոն 'ի վերահաս վտանգէ կործանման իւրոյ : Սակայն տակաւին եկաց մնաց պիղմ' լը ամս 24 . քզի հռովմայեցիք միշտ յաղթող եղեն 'ի սիկիլեա 'ի վր' ծովու . մինչև խոնարհիլ կարկեդոնացւոց , և խնդրել ըզհաշուուի , խոստանալով միլիոն մի ոսկի դահեկան 'ի մէջ տասն ամաց վճարել հռովմայեցւոց . որով և աւարտեցաւ առաջին փիւնիկեան կմ' կարկեդոնական պաղմ :

Այլ կարկեդոնացիք երկուցել յանհաւատարմուէն հռովմայեցւոց' որք արագ էին 'ի դժրել դաշանց , ստիպեցան չարձակել զօրս . և զի յայնչափ ամաց պիղմուհոս սպառեցան դանձք նց , մինչև չինիլ բաւական 'ի վճարել զօրլորեական թոշակ նց , վր' խնդրէին պիղմուս 'ի նոճազեցուցանել զայն , կմ' յաւաղել : Ընդ որ զայրացել զօրաց' յայտնի ապստամբեցան լքէմ' Թրուէն , և տիրեցին դրեթէ բոլոր նահանգին . պաշարեցին և զկարկեդոն քղք . յորում է' զի յաղթեցին , և է' զի յաղթեցան : Այս ներքին պաղմ' թոճէր կործանիչ Թրուէն կարկեդոնացւոց . այլ զհիւսկին ներդործեաց . վր' զի բնակիչք նր լը միմեանս մարտուցել , Թրուէն արիացեալ վարժեցան 'ի մրցմունս մարտի , որով և զկնի այնչափ հարուածոյ , փութով անդրէն կանգնեցաւ կարկեդոն : 'ի Թմիս այնր ներքին խռովուէն կարկեդոնի' ապստամբեցաւ և տարդոնիս (սյժմ' սարաէնեա) կղզին . որում

որաշտպան կային հռովմայեցիք . ուստի յառաքել
կարկեդոնացւոց զօրս 'ի սարգոնիա առ 'ի անդրէն
'ի հնազանդութի նոճաճել զնա , պատգամս յղեցին
հռովմայեցիք կարկեդոնացւոց , ատելով թէ այդ
գործ է եղծումն վերջին դաշնագրուէ . որոյ վստա-
տապան են հատուցանել այլեւ 12 տաղանդս ար-
ծաթոյ . իսկ կարկեդոնացիք և այսմ անիրաւ օրինաց
ստիպեցան հնազանդիլ . զի առ ժամս այն չէին կա-
րող այլազգ ինչ առնել . սակայն 'ի ծածուկ պատ-
րաստէին 'ի թօթափել յանձանց զծանրակիր լուծ
հռովմայեցւոց :

Ուստի և սարգոնիա ել յայնժամ 'ի ձեռաց կարկե-
դոնացւոց . և միայն 'ի սպանիա 'ի մասանց եւրո-
պիոյ մնաց նորունն կարկեդոնացւոց , որ հեռի գո-
լով 'ի հռովմայեցւոց , և դուցէ ոչ այնչափ ինչ ծա-
նօթ նոյ , ոչ գիտէին թէ զեարդ յառաջանան 'ի նմ
կարկեդոնացիք . վնյ և չէր նոյ այնչափ ինչ փոյթ
զնոյնէ : Սակայն և անդ ջանացին խիղքս արկանել
խոստանալով զպաշտպանուի իւրեանց առ հօրի ամ
ազգաց և իշխանաց սպանիոյ , որք միանգամ խնդ-
րեսցեն 'ի նոյն . բայց կարկեդոնացիք առ սակաւ
սակաւ տիրէին այնց փւռաց , որք չև ևս էին մտել
ք պաշտպանուի հռովմայեցւոց : Ապա առ բառ-
նալոյ զամ սրտնոս խաղաղեց , միաբան հաւանութե
երկուց նորունց զերրոս գետն եդին սահման անջը-
պետուէ 'ի մէջ այնր մասին սպանիոյ , յորում թոյլ
տուէլ էր կարկեդոնացւոց ըստձակել ցնորուն իւր
եանց . և 'ի մէջ քուոյ եղելոց ք պաշտպանութե հռով-
մայեցւոց . որք այս երեք փւռք և եթ էին . ք քա-
ղալոնիա . նաւառուա և պիոքալիա : Ամիկար զինի
ցածուցանելոյ զխռովուի և զապստամբուն զօրացն ,
և 'ի իաղաղութե հաստատելոյ զկարկեդոն զհայրենիա
իւր , դարձոյց զպսղմ 'ի սպանիա , ուր 'ի սուղ Ժմկի
զբոյժ տեղիս կալաւ . ուղ և քաջն ատորուբաղ փետոյ
նր . բայց ոչ անցին զսահմանն զեդեալն 'ի հռովմայե-
ւոց . զի մի 'ի գրգիւ մարտի շարժեսցեն զնոյ :

Մյ յաջորդեաց 'ի սպարապետուն զօրաց կարկեդո-
նացւոց երևելին աննիպալ . նորափթիթ երկոտա-
սարդ քսան և երից ամաց . արխասիրտ կորովամիտ
աշալուրջ և հայրենասէր . սա հաստատեաց 'ի մտի
խնդրել 'ի հռովմայեցւոց զվրէժ անարդանաց , զոր
արարին իւրոց հայրենեաց . և խորտակել զինձացել
եղջիւր ամբարտաւանութե նոյ . զոր հաւանեցոյց հու-
մօրէն հօրկապետուէ կարկեդոնի . որով և սկիզբն

արար երկդ փիւնիկեան պիտի մի : Գնաց վաղվաղակի
և պաշարեաց զծովեզերեայ զբազմագանձ քղբն սա-
գունտոս . այժմ մարվիէտրօ կոչեցել . 'ի հիւսիսաւ
կողմն վալենցայի . որ գուով լէ պաշտպանուի հռով-
մայեցւոց , բնակիչք նր առ նմ գիմեցին . իսկ հռով-
մայեցիք վաղվաղակի հրեշտակս արձակեցին առ ան-
նիպալ , պատուէրեւոյնմ 'ի բաց կալ 'ի քղբէ անտի-
ւայի նր առ ոչինչ գրեալ զսպառնալիս նց , ոչ չար-
ժեցաւ 'ի տեղւոջն . և մինչդեռ հրեշտակք հռով-
մայեցւոց գնացել յափրիկէ իրաւունս պահանջէին
'ի կարկեգոնացւոց վն այսր գործոյ , սագունտոս
քղբն անձնատուր եղև աննիպալայ . զոր աւար հա-
րին զօրք նր . և կարկեգոն հաւանել հաստատեաց
զգործս աննիպալայ սպարապետի իւրոյ :

Յայնժամ և հռովմայեցիք յայտնեցին պաղմ լէդեմ
նց . և մինչդեռ պատրաստէին զնւէնդէս իւրեանց
բազմուի զինուց և զօրաց առաքել 'ի սպանիա 'ի վր
աննիպալայ , նա ինքն կորովն աննիպալ զօրաժողով
լեալ իբրև հարիւր հազար արանց , գիմեաց խաղալ
յիտալիա . էանց զերրոս գետ , և զպիւռենեան
լերինս . և ճանապարհորդեալ լէ լանկրոսք , և լէ
փրովանս փռուս դաղղիոյ , լէ աւուրս 15 էանց զսե-
պացել զահեղատեսիլ զանմատոյց լերինս ալբիոյ դը-
րաեան , եմուտ յիտալիա , և եհաս 'ի դրունս հռով-
մայ . որով և դողացոյց զհռովմ և զհամօրէն իտալիա .
քղի ոչ երբէք անցել էր լէ միտս հռովմայեցւոց թէ
հնար իցէ երբէք մարդոյ հոգեղնի լէ այն անմատ-
չելի լերինս անցանել : Բայց քղի 'ի հասանիւ աննի-
պալայ 'ի հռովմ , նուաղել էր յայժ թիւ զօրաց նր -
կէս մի 'ի բազմապատիկ պիտիմաց , զոր յայնմ սար-
սափելի ճնշորհորդուն իւրում միեաց լէ զանազան
թորունս լէ որս էանց , և կէս մի յանհանդուրժելի
տառապանաց ճնշահին , ոնց և զօրքն զոր բնմ ան-
դամ առաքելցին կարկեգոնացիք նմ յօգնականութի
առ հնրկ կորեան 'ի ճնշահին , յայն սակս ոչ կարաց
յամ կողմանց պաշարել զհռովմ , չունելով բաւական
զօրս :

'ի նմին Ժմիլ , յորում աննիպալ լէ ցամաք գիմէր 'ի
հռովմ , շիպինն զօրավար զօրուն հռովմայեցւոց հան-
դերձ բազմուի նաւուց և զօրաց նաւարկել հասա-
նէր 'ի սուանիա , և անտի յափրիկէ , և պաշարէր
զկարկեգոն քղբ : Կարկեգոն և հռովմ զհուրն 'ի
տան իւրեանց ունէին . բայց կարկեգոնինն առաւել
վտանգաւոր էր առ նուաղուն զօրուն իւրոյ . վնց
զար .

դարհութեալ խնդրեցին զհաշտուի 'ի շիպիոնէ հան-
դերձ նոճաստացուցիչ պայմանօք . յորոյ մի էր և
այս . զի աննիպալ վզվզկի յետս կոչեացի յիտալիոյ .
այ և կոչեցաւ . որոյ հասեւ յափրիկէ , մինչ տակաւին
պաշարեւ պահէր շիպիոն զքիքն , անդրէն ուրի տուն
կարկեդոնացիք , և գուն գործեցին եղծանել զնորոգ
գաշնադրութիւն . և բռնութիւն վանել զհռովմայեցիս
յափրիկոյ : Այլ քիչ ջորք հռովմայեցւոց բաժնէին ,
և քաջավարժք 'ի մրցմունս կարկեդոնացւոց զկնի
վեշտատանամեան պիտի , և ոչ ևս երկեցուցանէին
զնն փիղք կարկեդոնացւոց , վն 'ի պարտաւ մատ-
նեցաւ աննիպալ . և կարկեդոն ստիպեցաւ վերստին
խնդրել զհաշտուի այնպիսի սրայմանօք , որով ին մի
ընկձեւ նոճաձեցաւ ի ձեռամբ հռովմայեցւոց . 500
նաւս ետուն 'ի ձեռս շիպիոնի . որ անդէն յանդիման
քիչէին հրկէզ արար զնն իսպառ . կորոյս զամ փիղս
կարկեդոնացւոց . և պարտաւորեաց զնն ոչ ևս 'ի
գործ ածել փիղս 'ի պիտի . և երեւելի մասն կար-
կեդոնացւոց թի' տուն մասսինիսսայի նիզակակցի
հռովմայեցւոց . և ևս պարտաւորեցաւ կարկեդոն
զի 'ի մէջ 50 ամաց հաառուցէ հռովմայեցւոց առաւել
ք զերիս միւլիոն ոսկի գահեկանս փխկ ծախուցն
պիտի : Այս զկնի յայսպիսի յետին նոճաստութիւն
մենդ թէ գերութի հասուցանելոյ հռովմայեցւոց ըզ-
կարկեդոնացիս , կողոպտել մերկացուցել զնն յամ
ջորութեց , այնուհետեւ հրատարակեցին զնն ժղլոգ
աղատ և ինքնիշխան . այլ այն ինքնիշխանաւն անոճամբ
էր միայն . քիչ չէին կարող առանց հրամանի հռով-
մայեցւոց պիտի առնել ի ումեք , ոչ յափրիկէ և
ոչ արտաքոյ : Եւ ահա այսոյս աւարտեցաւ երկդ
փիւնիկեան կմ կարկեդոնական պիտի :

Եւ թէպէտ առ երկարութիւն պիտի վաստակել էին
հռովմայեցիք , և գունձ ոչ նոճաղել , սակայն վն զի
անընթաց ապաւորել էր 'ի միտս նոխարարացն հռով-
մայ' դալուստ աննիպալայ մինչև ցգրունս հռովմայ ,
նորին աղագաւ պիտի եթէ առ ապահովութի հռով-
մայեցւոց արուեստ կարեւոր է իսպառ ջնջել զկարկե-
դոն . և գլխաւոր 'ի նս էր կատոն . որ զամ պարբե-
րութիւն բանից ճառի իւրոյ 'ի սոյն աւարտէր . ' Ջնջել
' է կարկեդոն ' : Այսմ քաջ նախապես էին կարկեդո-
նացիք . այլ առ ժամն այն' ոչ գոյր նչ հնար ուստեք :
Վն իբրեւ ի բաւականին հանդեան հռովմայեցիք ,
անդրէն նորոգեցին զպիտի , ի պարտոճակաւ չնչին
սրատճառաց . և բազմութիւն նաւուց և ջորաց հասեալ

յափրիկէ, մարկոս կենսորինոս, և մանիլյոս նեպոս
հիւպատոսը հռովմայեցւոց՝ համոզել հաւանեցուցին
կարկեդոնացւոց՝ զմո՛ւ զենս որք դատանէին 'ի քղթի
անդ, աւանդել 'ի ձեռս իւրեանց, տալով նց յոյս
վերստին հաշտուել, իսկ կարկեդոնացիք հաւատա-
լով բանից նց, կմ առ ահի՛ ետուն նց 200000 ամ-
բող և լրացել սպառազինուիս. և 300 մեքենայս
պնդի. զոր իբրև ապին հռովմայեցիք, անդէն վաղ-
վաղակի սզդ արարին նց դատարկել զքղթն. քղի
հրաման է ասեն 'ի ծերակուտէն՝ հուրք դատել
քանդել և հիմնայատակ առնել զնա:

Յայնժամ կարկեդոնացիք տեսել զդաւաճանուին
հռովմայեցւոց, և լոճել զանագորոյն պատուէր նց,
վառեցան պատրաստեցան 'ի մարտ. ընտրելով զմահ
անձանց, քան մատնել զպատուական քղթ իւրեանց
'ի ճարակ հրոյ և սրոյ հռովմայեցւոց. վայ առ ժա-
մայն ձեռն 'ի գործ արկին շինել զէնս. և ասի՝ թէ
յաւուրն 140 վահանս շինէին. 300 թուր. 500 տէգս.
1000 սոճինս. և լեամիսս երկու 120 նաւս շինեցին.
զի ոպ 'ի վերոյ յիշատակեցաք, միով ամաւ յնջ 500
նաւս առաջի աջաց իւրեանց այրեաց շիպիոն. ուստի
յայնժամ 12 նաւս միայն ունէին. յորս 'ի նախն Ժմկի
յաւելին և զնախասացել 120 նաւս: Եւ զի զմումս
նւհնգստի իւրեանց կալեալ ունէին հռովմայեցիք,
բացին սյւ ճնմհ, լե որ յանկարծուսս իմն ել նա-
ւահանդէս նց. և լե ամս երիս բոլմ քաջութ մարտ
եղել կռուէին լե հռովմայեցիս ներքուստ և արտա-
քուստ. զի 'ի ներքս 'ի քղթն՝ էին յայնժամ 70 հզո
զօրք. թող զքուն բնակիչս քղթին:

Այլ հուսկ յետոյ զկնի եռամեան պաշարման՝ զօրք
հռովմայեցւոց դադանաբար 'ի վր յարձակել, մտին
'ի քղթն. զբնակիչս նր կոտորեցին, և զինչս նց ա-
ւար հարին, և զքղթն հրձիգ արաքին. որ աւուրս
17 այրեցաւ. ապա զմնացունձս 'ի հրոյ՝ զգարիտպս,
և զայլ ամրակուռ քարաշէն շինունձս քանդել հիմ
նոյատակ արարին, և զքղթն ողջոյն հողաբլուր կա-
յուցին. ոպ և զայլ մո՛ քղթս, ոյք 'ի Ժմկս այնր
փունիկեան պնդմի ձեռնտու եղեն կարկեդոնացւոց:
Եւ այսմս գերահալակ քղթն կարկեդոնի՝ և հզօր
մորուէ նր՝ բարձաւ յձէ. իսկ նահանդն կարկեդոնի՝
եղև դու հռովմայեցւոց. զոր անուննուալ կոչէին

ԱԶԻԵ աւանյնակի. կմ Բիսսակէնէան:

Այս իբրև երկերիւր ամօք զկնի կործանման կար-
կեդոնի՝ մեծապէս բարգաւաճել ծաղկեցաւ քրիս-
տոս

տոնէական կրօնն 'ի սմին աշխարհի • ուր 'ի ք և 'ի
 ք դարս՝ բնմ եւթարանք գտանէին • և բնմ արք
 երեւելիք սրբութ և խմտատութ հանդիսացան 'ինմ,
 ուն սքն կիսրիանոս • տերտուղիանոս • և այլ եպիս-
 կոպոսուէք, որք յիշովին յեկեղեցական պատմութիւն
 Այլ 'ի 427 վանդաւթ՝ որք ելին 'ի շվեւոաց, կմ'ի
 տկանդինաւիոյ, և ալանք դրացիք կմ սահմանա-
 կիցք 'նց՝ տարագրեւթ 'ի գթաց 'ի դաղղիոյ և 'ի
 տրանիոյ, մտին յափրիկէ, առաջնորդ ունելով ըզ-
 դենտերիկոս թիր • կալան զաշխարհ բարբարոսաց •
 և զի ունէին զաղանդն արիօսի, տարագրեցին զուղ-
 զափառս յափրիկոյ: Բայց ոչ չեղար թադաւորե-
 ցին յափրիկէ • քզի 'ի 534 բելիսարիոս սպարա-
 պետ յուստիանոսի կայսեր՝ բաղմաձեռն դնդաւ
 հասեալ յափրիկէ, և յաղթեւ գիղիմերոսի վերջին
 արքայի վանդաւաց, անդրէն չեւ թրութք կայսեր
 դարձոյց զնմ Գուսն հռովմայեցւոյ • զորս յուստիա-
 նոս արար մի միայն կուսակալութիւն, միացուցեալ չեւ
 հռովմէական թրութ • զի յնջդոյն էր չեւ հիւպատոս
 սիւն իտալիոյ:

Ապա 'ի 647 • առ թրութք օսմանայ ք իաղիֆէյի
 մահմէտականաց՝ արաբացի պարակինոսք մահմէտա-
 կանք յարձակեալք յափրիկէ, տիրեցին համերէն
 ծովեղերեայ կողմանց նր • չեւ որս կալան և զայս
 աշխարհ • զոր և փութով յորէնս իւրեանց դարձու-
 ցին: Եւ այնուհետեւ ոչ պակասեցան անտի պատե-
 րազմուէք 'ի պոռնս տիրապետութեւն թուրուսի • ո-
 րում է զի՝ մասնաւոր բռնակալք տիրեցին, և է
 զի՝ թադաւորք ֆէսի, կամ մաղրուսայ • մինչ
 ցմիւլէյ հասան թիր թուրուսի • զոր խայրատտին
 փաշայն՝ որ իա՝ կոչի պարպարոսաւ, հանեւ 'ի թրութ-
 թէ իւրմէ, էառ զթուրուս քզի չեւ պատրոճակաւ
 հնազանդեցուցանելոյ զնա մեծի ինքնակալութեւ
 օսմանեանց • բայց 'ի սրտէ ինքն կամէր թադաւո-
 րել: Իսկ միւլէյ հասան դիմեաց առ Ե կարողոս
 կայսր և թիր սպանիոյ, խնդրել 'ի նմ օգնութիւն • և
 խոստանայր նմ, զի եթէ դարձուցէ զինքն անդ-
 րէն յաթուռն իւր, միշտ հպատակ կացցէ սպանիաց-
 ւոց թրութ • և թէ 'ի հասանիլ զօրաց սուրանիաց-
 ւոց յափրիկէ, ինքն ևս հանդերձ արամքք իւրովք
 միացի չեւ նս • և թոչակս ևս տացէ զօրաց նց:
 Լռաւ կայսր աղաչանաց նր ոչ այնչափ առ կարեկ-
 ցութ չեւ թշուառութիւն նր, ք թէ առ շահասիրութեւն
 իւրոյ այնպիսի թիրութ չեւ իւրեւ ունելով, վայ

վաղվաղակի հրամանն ետ առնել արատրաստութի պիտի. բայց ամենեւին 'ի ծածուկ. սակայն խայրատորին վաղագոյն իրազեկ լեալ Եմի 'ի նոցին խեղ եւրոպացւոց, եգիպտ գիպոզ Ժմկ պատրաստուէ առ 'ի գիմագրաւ լինել կայսեր. խնդրեաց օգնութի յամ' իշխանաց բարբարոսաց Ծի. Ժողովեաց զամ' հենա ծովու, որք 'ի կողմանա յայնոսիկ ասորատա կէին. ամրացոյց յոյժ զկոլէդա բերդն, ծնյեցուց եւ 'ի նմ' 25 հազար գերիս 'ի քրիստոնէից, զորս յայլ և այլ Ժմկս գերեաց. հրամանն ետ զի բովանդակ նաւահանդէսն մոցէ 'ի ծոց անդր որ է առ լճիւնն Թունուսի, բաց 'ի 12 չէքտիրի նաւուց, զորս եթող արտաքս, առ 'ի զննել զընթացս Թնամեաց: Իսկ կայսրն այնուհետեւ սախլեցաւ յայտնադէս առնել զպատրաստութի իւր. արար 400 նաւս. յորս էին 90 արքունի չէքտիրի նաւք. և եդ 'ի նմ. 28 հազար զինուորս քաջամարտիկս. Թող 700 սպառազէնս. և զերկերիւր երկվարս:

Եւ 'ի 1535. յաւարտ յունիս ամսոյ՝ եւ նա ինքն կայսրն այս ամ' պատրաստութի կալեարի կոչեցել նահնգասէն սաւսէնեա կղզոյն. և հասել լափրիկէ. եւ 'ի ցամաք 'ի շրջակայ վայրս աւերակացն կարկեգոնի. խորանն կայսեր հարաւ 'ի նմին տեղաջ, ուր 'ի Ժմկս պիտիին խաչակրաց բանակեցաւ սքն լուգովիկոս արքայն գաղղիոյ. և ասի Թէ աւանդուի էր 'ի մէջ բնակչաց երկրին, Թէ եկեսցէ Ժմկ, զի 'ի նմին տեղաջ զկնի գաղղիացւոց արքայի բանակեսցի այլ ոմն մեծ ինքնակալ. որ առցէ զԹու նուս քղք, որ և կատարեցաւ: Ապա 'ի 21 յուլիսի եւ խայրատորին 90000 զորօք 'ի Թունուս քղքէ. և գիմեաց 'ի դաշտ անդր 'ի վր զօրաց կայսեր, որք հաղիւ հասանէին 'ի Թիւ 20 հազարաց. ուր երկոքին ճակատք բաղխեւ լէ միմեանս, եղև անդիրր նախամարտութի իմն, կմ փորձ պիտի, ք Թէ օրինաւոր պիտի. յորում առաւել էր Թիւ անկելոց 'ի զօրաց խայրատորինի, ք 'ի կայսերականաց: Եւ այն ինչ վառէր սրտորաստէր խայրատորին առ վաղիւնն ամ' զօրութի գիմամարտիւ և ըացորոշել զելամարտին, լուր եհաս նմ, եթէ նախայիշուկէ 25 հզմ գերիք քրիստոնէից՝ կալանաւորեւ 'ի կոլէդայ բերդի, խորտակեցին զըլթայս, և տիրեցին բերդին. յայնժամ լեաւ ամ' զօրութի նմ, մէնդ զի տեւսանէր՝ զի և բնակիւք քղքին հրապուրեւ 'ի միւլէյ հատանայ, 'ի կողմն կայսեր սկսան դառնալ. վնյ

միայն այնուհետև զայլ ինչ ոչ խորհէր, եթէ ոչ ապա-
րկեցուցանել զանձն, և զդանձս իւր, զոր յառաջա-
գոյն իսկ հրամանն տուէն էր բառնալ 'ի նաւս . զի
եթէ ձախողակ ելք գիպեացին նմ' 'ի մարտի անդ .
մի մատնեացին 'ի ձեռս թշնամւոյն : Իսկ գերիք ազդ-
արարին 'ի բանակ անդր կայսեր զաղատուի իւր
եանց, և զոիրել բերդին :

Յայնժամ և կայսրն հրամանն ետ զօրաց իւրոց գի-
մել 'ի քղքն . իսկ միւլէյ հառանայ աճապարեալ
տնկաւ առ ոտս կայսեր խնդրելով 'ի նմէ չտալ
թոյլ զօրաց աւար հարկանել զքղքն . իսկ նա ըն-
դարում քաղցր և բարեհամբոյր բարուց՝ լսէր ա-
ղաչանաց նր . և այն ինչ խորհուրդ 'ի մէջ առնոյր
ը զօրապետաց իւրոց 'ի գտանել հնարս խափանե-
լոյ զզօրս յաւարառուեց, զոր յառաջագոյն խոս-
տացեն էր նց՝ առ առաւել քաջալերելոյ զնմ 'ի
մարտ . ոմանք 'ի զօրաց ը պարիսպս մտեն 'ի քղքն՝
բացին զմի 'ի դրանց նր . ը որ և այլք գաղաղաբար
'ի ներքս յարձակեն, քանդէին, և անինայ կողոպ-
տէին զնմ զոր ինչ և գտանէին : Յայնժմ տառա-
պեալ միւլէյ հառան թաքն խնդրեաց՝ զի գոնեաց
բնակիչք քղքին մի գերեցին . այլ այս ջար ևս եղև
վն բնակչացն . զի իբրև արդելան զօրքն 'ի գերե-
լոյ, սկսան այնուհետև անողորմաբար կոտորել
զնմսին, զորս գտանէին զարս և զկանայս . մինչև
հարկ եղև խափանել զհրամանն զայն . ապա թէ ոչ
փոքր միւս ևս բովանդակ բնակիչք քղքին սպա-
ռէին : Եւ այնուհետև սկսան գերել զնմսին տն-
տիր զարս և զկանայս, զծերս և զտղայս, զորս գա-
ղանաբար 'ի ձեռաց ժմեանց յափշտակէին . մինչև
առ անյագ ագահուէ զմիմեանս կոտորել . և այսոյք
բոլոր քղքն եղև ճարակ զօրաց և զօրապետացն
եւրոպացւոց :

Յայնմ պիտի ռակաւք անկան յեւրոպացւոց . իսկ
'ի բարբարոսաց կորեան առաւել ք 60 հզր . դառա-
թուհուսի լի էին գիականք ոչ միայն արանց պիտի-
ղաց, այլև կանանց և մանկանց կոտորելոց յանո-
ղորմ սրոյ եւրոպացւոց . յորս բիւմ այնք էին, որք
դեռ կիսակենդան անկեն զնէին 'ի վր տապացեալ
աւազոյ : Գործ անարժան անհաւատից, թող թէ
քրիստոնէից : Իսկ գերեալքն էին 13 հազարք :
Յաւուրս երիս կողոպտեցին զքղքն . և թէ չեթ
աճապարեն կայսեր՝ և հանել զնմ ունտի, 'ի հիմանց
կործանէին արդեօք և զքղքն . զի առ մեծի ա-

գահուէ՝ զհիմունս տանց բրէին, 'ի դռանէլ գանձս . որով զքզի տունս կործանեցին : Ապա աշխարհէ թղթն կիսաւերակ և ամայի 'ի բնակչաց՝ տունաւ թագաւորին միւլէյ հասանայ . որ և պարտաւորեցաւ հարկառու լինել սպանիացւոց ամի ամի առաքելով նց 6 երկվարս . և 12 բաղէ . այլև 12 հզթ ոսկի գահեկանս 'ի պէտս զորաց , զոր ունէր կայսրն դնել 'ի պահպանութի կոլէգայ բերդին զոր կալաւ թ անմիջական իշխանաւթ իւրով : Եւորհէր կայսրն ձեռնթափ լինել 'ի գիւտ և այլոց ծովեղերեայ տեղեաց բարբարոսաց թի . այլ յանկարծական միրկաշաւնչ հողմոց ցրտէնէլ զնաւահանդէս նր , սախպեցաւ իոյս տալ 'ի սիկիլիա :

Իսկ խայրատուն վերստին զօրաժողով լեալ՝ ասպառաղէր 'ի վր միջերկրեայ ծովու . հասանէր կայծակնաբար և հարկանէր , քանդէր և կողոպտէր զամ՝ ծովեղերեայ քղթս եւրոպացւոց . յայս լուր զօրանալոյ նր՝ բիւթ 'ի քղթց անտի թագաւորութե թունուսի ապստամբել 'ի միւլէյ հասանայ , անձնատուր եղեն առ խայրատուն . վոյ և միւլէյ հասան բռնադատեցաւ դնալ և վերստին խնդրել զօրնաւ 'ի քրիստոնէից : Յայնմ վայրի որդի նր միւլէյ հումիտա՝ պնձուելով եթէ հայր իւր դնաց յեւրոպիա 'ի լինել քրիստոնէս , ետ հրատարակել զանձն թիբ թունուսի , իսկ հայր նր առեւ իւր օգնութի քանի մի նաւս , և 2000 խաւացի զինուորս , դնաց վստահուեալ մինչև 'ի դրունս թունուսի , ակնունելով , թէ 'ի հասանիլ նր անդր՝ բացցին նմ դրունք քղթին . այլ վերսեցաւ 'ի յուսոյն . քզի անօրէն որդին բիւթութե զօրաց վաղէլ արտաքս՝ եհար կռտորեաց զսակաւութիւ զօրս որք էին թ հօր իւրոյ . և զհայրն կալեալ կենդանւոյն՝ բրեաց զաչս նր 'ի ծերուն իւրում , և եդ 'ի կալանս : Բայց և ինքն փութով ելոյծ զլրէժ մեծեղեուն անօրէնաւ իւրոյ . քզի ապտիւլմէլիք եղբայր ձորին միւլէյ հասանայ՝ յաւուր միում ծալտել հմուտ 'ի քղթն . հաւաքել զզօրս իւր , զօրս յառաջագոյն սփռել էր 'ի քղթ անդր 'ի զանազան տեղիս , յանկարծուստ իմն գիւմեաց 'ի դուն բերդին , և անդէն կոտորեաց ըզպահապանս . և կալել զսայիտ զորդի անդրանիկ հումիտայ՝ կուրտցոյց զաչս նր . և ազատել զեղբայր իւր 'ի բանակ , թագաւորեաց 'ի վր թունուսի , բայց աւուրս 36 միայն . որում յաջորդեաց մէհէմ մէտ որդի նր :

Իսկ հուլիսի 1-ին թագաւորութեան լիազօր
Ժողով թափառելով չորս և այլ կողմանէ բարեա-
րոտաց Ծի, խնդրել օգնութիւն առ ի դաւանալ անդ-
րէն ի թագաւորութիւն թուոսի. այլ ոչ որ եղև նմ
ձեռնառու: Եւ մինչդեռ էր ի կեղծեալ քղթ իբր յու-
սահատեւ, ոմանք ի թուոսուսացոյ ապստամբելէք
ի մէհէմմէտայ հրաւիրակս արձակեցին առ նա
գալ առնուլ զթագաւորութիւն. իսկ նր գտեալ
զոմանս ի վայրենի արաքացոց, և ի բնակչաց ան-
ախ թուոսի արս անօրէնս, յանկարծակի ի ներքս
յարձակեցաւ ի քղթն. յորմէ զարհուրելի մէհէմմէ-
տի խոյս ետ ի կոչեգա բերդն. և հուլիսա կալաւ
զթագաւորութիւն թուոսի: Այլ ի 1570 ալուիս
ալի իշխանն ձեռնադրելով ձեռնառնութիւն ոմանց ի
թուոսացոց վանեալ զհոսիտա, ինքն կալաւ
զթագաւորութիւն ի յանուն մեծի ինքնակալին օսմա-
նեանց. բայց զկնի սակաւուց յովհաննէս ծովակալ
իշխանն սպանիացոց՝ եկեալ նստոյց յաթոռ թա-
գաւորութիւն թուոսի զհէմմէտ զորդի միւլէյ հա-
սանայ: Իսկ ի 1581. կմ 82. ք. սուլթան միւրատ
առաքեաց ի թուոս 160 չէքտիրի նաւս, և այլևս
նաւս 30. և զօրս 40 հզր, որոց զօրագլուխ կացոյց
զգօճա սինան փաշայն ազգաւ ալուանիացի, որ ի
քրիստոնէութե դարձել: Հասել նր յսփրիկէ՝ հաւ-
նի ձեռաց սպանիացոց զկոչեգա բերդն. ապա և
զթուոս քղթն, լի գերագոյն նորութիւն ինքնակալին
օսմանեանց հռնամելով:

(6. Կառավարչի): Երկու հետեւ միապետական իշխա-
նութիւն թուոսի փոխեցաւ յազ-
նուապետութիւն, կմ ի հոգեպետութիւն, զոր սահմանեալ
կարգեաց սինան փաշայն. սա կացոյց անդէն և
գունդ մի 5000 զօրաց օսմանեանց բաժանել յե-
կերիւր օրթայս կմ ի 25 գունդս. որոց հրամա-
նատարք կոչին՝ օրթայալալի. յայս իշխանութե անցա-
նեն ի պաշտօն տառնակալի. որ ի բարբսու տաճ-
կաց կոչի օտաւար ստալի. որք զկնի վեց ամսոյ՝ ելա-
նեն յայլ բարձրագոյն պաշտօն, զոր Պէօլիւկ պաշի
կոչեն. և անախ ի պաշտօնն կոչեցեալ Չաւուշ պա-
շի: Աք կացուցանեն զատեանն թուոսի լի ալլոց
ոմանց պաշտօնատարաց, որում ի սկզբան անդ-
նախագահ բազմեր փաշայն կմ կուսակալ իշխանն
առաքել յարքունի դրանէ կոստանդնուպօլսոյ թ-
սահմանելոյ սինան փաշայն: Բայց յետոյ ի պիւնիս
ալ

աշխատանքին որ աստեղի եղև զօրաց, սակայն տար-
տաւ մեղի և անգործ բարուց իւրոց, բոլոր իշխա-
նութի փառային փոխադրեցաւ յայլ ոմն պաշտօնա-
տար, զոր ըհանուր անունաբ աղայ կոչէին. և նա
բազմեր նախապահ 'ի ժողովն ատենի: Սակայն և
այս՝ ոչ մնաց չեղար. զի զկնի 15 ամաց՝ ընկեցաւ
և աղայն. և փխկ նր կացուցաւ այլ իմն իշխանու-
թի, զոր Տոյ կոչեն: Ապա յետ այլոց զնոն փո-
փոխուեց՝ կացուցաւ մի ոմն իշխան Պէյ անունաբ,
որ և եղև թ միւրաւոր ուէյն, առ որով, և առ յա-
ջորդօք նր՝ առ սկսեալ նորնազեղ իշխանութե ժողո-
վոյն, կառավարութիւն թունուսի փոխեցաւ գրեթէ
'ի միապետութե, կի՞ բռնակալութե. յորում կայ մնայ
մինչև ցայսօր. որ և համարեալ է չ գերագոյն իշ-
խանութե մեծի ինքնակալութեն օսմանեանց. բայց
ը իրին գրեթէ բոլորովին անկախ է, և ինքնիշխան:

(7. Բաժն:) Տրութիւն թունուսի բաժանի յութեն
Քառս. որք են Մեփի. կի՞ լւմեփի.
Սաւտե. կի՞ Սաւա. Պիրոս. Գայերլան. Համաթիւ.
կի՞ Մահմեթ. Պիտիթ. Նաւահանգիս քորիւեայ:
Այլքի ճիշտ սահմանք սց անծանօթ են. յայն
սակա 'ի բաց թաղել զՔառսն, զգլխաւոր տեղիս նց
յառաջիկայդ ստորագրեցուք:

Թաւառ. 'ի հն՝ Թաւեթան, կի՞ Թաւեթ: Ե քղք
մեծ, ամուր բազմամարդ և բազմազանաւ 'ի դաշ-
տավայրի մերձ 'ի ծոցն, կի՞ 'ի լիճն կողեգայ բեր-
դին իբրև 8 մլոնաւ հեռի 'ի ծովէ: Երջապատ նր
է իբրև 3 մլոն. ձեն երկայն քառակուսի. և շրջա-
կայ պարիսպք ամուր և բարձր իբր 60 ոտնա-
շափ, բի՞ փոքրիկ աշտարակօք կի՞ բրգօք զարդար-
եւ. 5 դրունս ունի. 18 գլխաւոր փողոցս. և 16
հրապարակս: Եւ չ մեջքիւն 'ի բարձրաւանդակ
վայրի բերդ ամուր 'ի վաղնջուց շինեւ, և 'ի մեր-
ձակայ Ժմիս նորոգ ամրացուցեւ. որ և է գլխաւոր
ամրութե քղքին: Տունք նր իբր 'ի բզմն աղիւսա-
կերտ. և ունիք քարայէն. ունեւով 'ի վերայ տա-
փարակ տանիս ը սովորութ արևելեայց մենդ ա-
րաբացոց: Թիւ բնակչաց նր ը ոմանց 9100 հզր.
բայց այլք կարի նորնազեցուցանեն ց60 հազար ի-
ջուցեալ: Գլխաւոր շինուածք նր են տապարանք
տայիին. զոր և գիւնն կոչեն. որ է շինուած մեծ
և երևելի. չորս մեծաշէն դրունս ունի, և բի՞
աշտարակս. և 'ի ներքս անդ լարձակ հրապարակ.

և պարտեղ գեղեցիկ . սրահս մեծամեծս . և բաժմ սենեակս մեծաշէնս շուրջ զմեծ սենեկաւ գանձուց , որ է լէ մէջ նց . ուր պահին ղէնք տաճկաց , և գանձե թուհուսի արուհ , և մատեանն օրինաց Էլիսաբէթան կողեցել օրէնսդրի և վալի նց . յորմէ նախնի թաղաւորք թուհուսի պանծային իջանել տոհմի իւրեանց . և յայն սակս պնդէին ունիլ իւ-

խանուի դատել զամ դատու կրօնի իւրեանց : Ինքզ երևելի շինուած թուհուսի՝ է մղկիթն և աշտարակ նր , այն է մէնարէ մեծաշէն և ճարտարագործ , շինել՝ ի զաքարիայ անուն թգրէն . որ վն մեծուհ իւրոյ՝ կողն մեծ մղկիթ . բաց յայսմանէ են ի քղքի անդ և այլ բաժմ մղկիթք . յորս չիք ինչ մասնաւոր յիշատակաց արժանի : Են և դպրոցք հարկց յորս թէպէտ զայլ ինչ ոչ ուսուցանեն , բայց միայն պոլսեանն , և ընթերցուլ . և գրել ի բարբառ արաբացւոց , և ղթուհաբանուի , սակայն մեծապէս նպաստեն ի հրահանդութի բարուց մանկանց , և ի յարդարել զնր ի բրտուէ , և ընտելւ քաղաքականս և համբոյրս գործել . այլև յաջողակս ի տուրեառս վճռկնուէ լէ օտար ազգաց , Չիք ի քղքի անդ և ոչ ի շրջակայս նր ջրհոր կմ աղբիւր ինքնաբուղի , և կմ գետ հոսական . այլ միայն դուրք կմ ջրչիլք , յորս հաւաքին ջուրք անձրեաց . նմին իրի յամառնային Ժմիս , յորժամ նոճաղին անձրեք՝ երբեմն նեղութիւն կրեն բնակիչքն սակս ջրոյ . և թէպէտ դատնի սնդ արտաքոյ պարտպաց ինքնաբուղի ջրհոր , այլ ջուր նր ծանր է և աղեհամ . զոր գերիք տարել վաճառեն ի քղքն :

Իսկ ներքին քղբական կարգ սորին քղքի՝ չէ ինչ լէ հաս ի բարեկարգել քղքց անտի եւրոպացւոց : Պղերդուին և անգործ դատարկուին վտարեալ է անտի . զի գրեթէ համօրէն բնակիչք նր արհեստաւոր են ի դառս դառս բաժանել լն իւրաքանչիւր արոճեստից . որք և ուրոյն ուրոյն յայլ և այլ թաղս բնակին . կմ լաւ ևս ասել կրարսկք և գործարանք նց ի զանազան թաղս են բաժանել : Սուրողուին անարգ և խառան համարել է առ նր . վնկ ոչ երևին անդ մուրօշք գրաց ի դուրս շրջելով , բայց միայն աղք մի մուրօղաց , զոր բնակիչք տեղւոյն չէյն կողեն . որք են իբր կրօնաւորք նց . որք և երկնայնոց նկաստօղս քարոզեն զանձնու . յայն սակս ամ անկարգուիք և պղծագործուիք նց՝ սրբութի համարել է յառ բնակչաց քղքին , և ցնորք և բան

բանգադուշանք նյ՝ տեսիլք և յայտնուիք . սք թռ-
վորաբար սակաւ են՝ որք գլխովին մերկ չըջին . սի-
րեն դմիայնուի . վնկ ը մեծի մասին յայն կողմանս
քղբին թափառին , ուր չեն այնչափ յաճախ երթ-
ևեկ մարդկան . ի մեռանիլ նյ մեծահանգէս յու-
ղարկաւորութիս առնեն նյ . երբեմն մղկիթս ևս
կանգնեն յանուն նյ :

Առ սովին քղբաւ են երկու արոճարձանք . մի յա-
րևմտեան կողմն տա ճննչաւ պիսերդայի և միւսն
ք արևելս տա ճննչաւ սուղայի . ի նախնումն էր
և երրդ արոճարձան , այլ այժմ ոչ ևս . յորժամ ք
կարողոս կայսր էառ զթուռուս , յարոճարձանս նր
բնակէին քրիստոնեայք անունեալք Ռաֆապայի .
որք էին Մալաբադի . այլ քղի յարոճարձանս
բնակէին , զոր արաբացիք Ռապա կոչեն . յայնմա-
նէ և սք Ռաֆապայի . կմ Ռապապայի կոչեցան .
որք ի Ժմիս եադուպայ ալմանսուրայ խալիֆէյին
մաղբուպայ՝ դնացեալ բնակեցան անդէն : Նաւա-
հանգիստ թունուսի է լիճ կմ ծոց իբր 6 մղոն ք
երկայն . և 4 լայն . որ ունի զհաղորդուի ք ծոցոյն
կոչեգայի ի ձեռն անձուկ նեղուցի . մերձ յայտ
լիճ կմ ծոց է գործարան նաւուց՝ ուր շինեն չէք
տիրի նաւա . և զայլ տեսակս նաւուց թունու-
սացոց . իսկ ի միւս կողմն 6 ոցոյն՝ է կոչեգա-
բերդն . և նեղուցն՝ ք որ ջուրն ի միջերկրական
ծովէ գնայ ի ծոց անդր թունուս քղբի : Առտա-
քոյ քղբին շուրջանակ՝ են գերեզմանք տաճկաց
ծածկեալք սրձաբար վիսփք . և իբրև 2 մղոնաւ հե-
ռի ի լայնարձակ դաշտի անտառ ձիթենեաց , յոր-
մէ իւղ բիւժ հանեն ի պէտս բնակաց , և ի վաճա-
ռել օտարաց :

Այս քղբ է մի ի հին և վաղնջական քղբցն ափրի-
կոյ , զոր պողիբիոս և ստրաբոն յայտնապս յիշա-
տակեն ի գիրս իւրեանց . Թանէպաճ . և Թանէս
կոչելով . զոր և գնեն յարևելեան կողմն հնոյն կար-
կեգոնի 18 ասպարիզաւ հեռի ի նմէ . նոյնպս ի ք
տիեզերական ժողովն յիշատակի եպս նր . որ էր
ուստիլիանոս եպս թունեւոնի : Իւ էր սա ի հը-
նումն մի ի քղբաց կարկեգոնացոց , որ էանց ի
ձեռս հոգվմայեցոց , ապա վանդալաց . որք աւար
հարին զնա յաւուրս սքյն օգոստինոսի . ապա էանց
ի ձեռս արաբացի սարակինոսաց . և յետ արտա-
սահման լինելոյ մուղրեաց ի սպանիոյ , բիւք ի
նյէ խոյս ետուն յայս քղբ , և ի շրջակայս նր . յե-

տոյ սպանիացիք տիրեցին նմ. յորոց հառ խայրառ տին. այլ զինի սակաւուց անդրէն լը Թրուք սպա նիացւոց ընկրկեցաւ 'ի ձեռն ե կարողոսի ուն և 'ի վեր անդր յիշատակեցաւ. հոռակ յետոյ 'ի 1581 առ ինքնակալութիւն սուլթանի միւրաւայ էանց լը գերա գոյն Թրուք օսմանեանց: Զայս քղք զարգարեցին և լարձակեցին արարացիք եկեալք յերջանիկ ա րարիոյ կմ եէմնու. յետոյ և ևս լարձակեցաւ աւերակօք նոր կարկեդոնի. վն զի արաքացիք Օկ քուպայ գնդին ոչ համարելով զանձինս ապահովու 'ի կարկեդոն' յերեսաց եւրոպացւոց, լըին զայն տեղի, և փոխադրեցան 'ի Թուռուս. զոր բնէ երեւելի շինուածովք վայելցացուցին. բայց և անդ ոչ լըր կար մնացին. այլ չուէլ 'ի ներքսակողմն լը արեւելս, շինեցին անդ զգարվան քղք:

Մարա: Է աւան կմ գեօղ մեծ 15 միլոնաւ հեռի 'ի Թուռուսէ. շինել 'ի վր աւերակաց կարկեդոնի. 'ի բարբառ արարացւոց կոչեցաւ Մարա. որ Թարգ մանի նւէնգիսա. քղի աստ էր նւէնգիսա հնոյն կարկեդոնի: Առաջին հիմնադիր նր եղև մէհէաթ խալիֆէն Բարվանայ. այլ 'ի Ժմկս արմուտն Թուռուսի քանդեցաւ. ուստի այժմ է աւան քղք կմ գեօղ. և շնակիչք նր ձկնորսք, և երկրագործք. ունի տունս իբրև 800. և միլիթ մի. և դպրոց մանկանց. զոր հիմնեաց միւլէյ մէհէմէտ հայք միւլէյ հասանայ, զոր վերագոյնդ յիշատակեցաւ: Են անդ և ապարանք, և տուրք ինչ 'ի սակս զքօ սանաց. ուր յամառնային Ժմիս Տային Թուռուսի լը իւրոց մեծամեծաց գնայ 'ի զքօսանս վն զովական և առողջարար օդոյ տեղոյն:

Կարկեդոն. զառաջինն տիրաւնս Կարթագո կոչեցեալ. յերկուց անուանց աստի փիւնիկեցւոց կմ եբրայեցւոց Քարէօթ խափա. որ 'ի բարբառ նոյ, ուն 'ի բարբառ եբրայեցւոց' նշանակէ 'Կոթ քաղաք. ուստի 'ի հնումն 'ի բարբառ հռովմայեցւոց կոչեցաւ և 'Նեապոլիս'. բայց սովորաբար Քարթագո կոչելն. ուն և մեք Կարկեդոն: Էր քաղաք մեծ հզօր մարդաշատ բազմավաճառ և բազմադանձ. գլուխ համօրէն հիւսիսային տփրիկոյ. և ակոյեան դիմագրաւ հռովմայ, շինել ոչ 'ի դիգովնեայ ակնոյն տիւրացւոյ, որնս 'ի վեր անդր ցուցաւ, և ոչ 'ի փիւնիկեցւոց կմ 'ի քանանացւոց անմիջաւոր սարագրեւոց 'ի յեւրոնայ որդւոյ նաւեայ, այլ 'ի փիւնիկեցւոց կմ տիւրացւոց' որք 'ի սակս վաճառաւաճառէ նաւարկելն 'ի

'ի կողմանս յայսոսիկ . Եւ ճշտագոյն Ժմկագրութե
 134 ամօք յնջ ք զհիմնարկութիւն հռովմայ . Ի 883
 ամօք յնջ ք զգալուստ քոի յնջին ոչխմալիաթին
 սահմանելոյ յիփիտոսէ արքայէն եղիդեայ . կմ լը
 յուստինոսի (որ հաւաքեաց զպատմութիւն պոմպէո-
 սի տրոգոսի) 74 ամօք յնջ ք զհաստատութիւն ոչխմ
 պիաթին ։

Արդ՝ կամեցել յայսմ վայրի առաջի առնել զնախ-
 նի հանգամանս այսր մեծանուն քղքի , 'ի դէպ հա-
 մարիմ 'ի մէջ բերել զստորագրութիւն ապալիանոսի
 ալեքսանդրացոյ , քան զոր ոչ դք 'ի նախնեաց կմ
 յարդեաց՝ ճգրտագոյն գիտաց ստորագրել : Ար-
 կեգոն քղք էր 'ի ծայր ծոցոյ 'ի տեղւոյ , որ բերէր
 զնմանութիւն ցամաք կղզոյ . պարանոցն որով միանայր
 լը ցամաք՝ էր 25 կմ լը ստրաբոնի 60 ասպարէզ լը
 լայնութիւն : 'ի ծոցոյ աստի ձգեալ տարածէր լը արեւ-
 մուտս լեզու հողոյ լը մէջ լճին և ծովու՝ լայն իբրեւ
 կէս ասպարէզ , կմ 62 քայլ հռովմայեցոց : Իսկ
 'ի հարաւակողմն 'ի ցամաքն կոյս ուր էր պիւրսա
 կմ վիւրսա ամրոյն 'ի պարանոցի անդ էր եռապատ-
 կեալ պարիսպ 30 կանգուն բարձրութիւն . և առ նո-
 վաւ աշտարակք իբրեւ 480 ոտնաչափ տարակաց 'ի
 միմեանց լը բոլոր շրջապատ արարալին , հաստա-
 տեալք 'ի վր 30 ոտնաչափ հիմանց . և իւրաքան-
 ջիւրն յաշտարակաց անտի քառապարկք . (իմ չորս
 խաթ .) բայց բարձրութիւն պարսպին ցերկրորդ յարկն
 և եթ հասանէր . և յարկքն կամարակապ և լար-
 ձակք յոյժ : 'ի ստորին յարկի անդ էր տեղի բա-
 ւական 300 փղաց . Թող զայլ լարձակ տեղիս վր
 համարաց կարևոր կերակրոյ նց : Յերկդ յարկի՝
 Էլին ախոթք 4000 երկւարաց . և համարանոցք խո-
 տոյ և դարւոյ 'ի պէտա օյնչափ երկւարաց . և սեն-
 եակք առ 'ի բնակութիւն 4000 հեծել զօրաց . և 20
 հազար հետեակաց : Այս բովանդակ պատրաստու-
 թի պիտի էր լը յարկաւ 'ի լայնսրձակ ներքնա-
 տունս ահաւոր պարսպացն , կմ լաւ և սասել բեր-
 դին . բայց անկիւնն՝ որ օկսել 'ի պարսպաց անտի
 սրսոէք զնախասացեալ լեզունաւ հողոյ մինչև ցնա-
 ւահանդիսուն , չէր այնչափ ինչ ամուր . զորմէ 'ի
 սկզբան անդ անփոյթ եղեն :

Նւէնդիստք՝ նո օյնոյս կարգել էին , զի մարթ էր
 'ի միոյ անցանել 'ի միւսն . որք 'ի ծովակողմն մի
 մուտս ունէին հասարակ երկոյունց 720 ոտնաչափ
 լայնութիւն . զոր շլթսյիւն փակէին : Առաջին նւէն
 դիտան

գլխան էր վն նաւուց վաճառականաց . առ որով շուրջանակի կառուցել կային կրպակք պէսնիս իրաց 'ի պէտտ այնոցիկ , որք նաւեն 'ի ծովու : Իսկ 'ի մէջ երկդ կմ ներքին նւէնգաստին էր կղզի . առ որով . և առ բովանդակ նւէնգաստիւ՝ էին յարկածածուկ տեղիք բաւականք 220 նաւուց . և մօտ այնոցիկ՝ էին համբարանոցք զինուց , և զնիւն կարասեաց 'ի պէտտ ծովային սլողմի . իւրաքանչիւրն առ դրամբ իւրով ունէր երկու երկու սիւնս . որով կղզին և նւէնգլխտն միանգամայն երևէր իբր բոլորածիր սիւնազարդ թատրոն : 'ի կղզի անդ էր ատենան լահանուր ծովակալ իշխանին . անտի տային զնշան հնամբ փողոյ . և հրատարակէին զամ պատուէրս սրտկանեալս առ նաւարկուծին : Իսկ կղզին էր հանգույ մօտից նւէնգաստին ձգել լերկայն յայնպիսի քաջայարմար դիրս , զի դէտն կարէր 'ի հեռուստ տեսանել զամ՝ որ ինչ լինէր 'ի ծովու . և լահիկն որք մտանէին՝ ոչ կարէին տեսանել զշրջանս նւէնգաստին . նաւնոյն իսկ նաւք վճռկանաց 'ի մտանելն՝ ոչ կարէին վաղվաղակի տեսանել զմասնաւոր նւէնգլխտս . վն զի կրկին սլարսպօք փակեալ էին . և առանց անցանելոյ լէ մէջ այնց պարսպաց , գոյր անդ արտաքուստ ծոց կմ նեղուց , որ հանէր 'ի քաղաքն :

Իսկ շրջապատ բոլոր քղքին՝ էր 360 աստարեղ . ցո 45 մլոն . զարդարեալ բազմապատիկ մեծակաւոյց շինուածովք . և լցել զեղել փարթամուրք , և հռչակաւոր լէ ամ ծ ոչ վն դարուէ , կմ վն ընտիր քաղաքականուէ , և իմաստուն օրինաց , կմ վն արդարուէ և կրօնի , և լաւաբարոյուէ , քզի յայտս սիկ միշտ նուազեալ գտաւ կարկեդոն , և հիկեօքն յանդիմանեցաւ . գաղտնաբարոյուք ասեմ , անհաւատարմութ , դժբաղութ . և կրօն նր կռապաշտութ անդթակիան և զաղրոտի . սլաշտամուհքն զենմուհք մարդկեղէն զոհից . անառակութիւ պիղծք 'ի պատիւ սրլծոյն ափրդիտեայ ևն : Այլ հռչակաւոր եղև վն պտղմական քաջութեց , վն յաջողակ և համատարած վճռկանութ , և վն անբաւ ճոխութ գանձուց . որ և լէ դարս ինչ պայծառացել փայլեցաւ յձի . այլ հուսկ յետոյ հիմնադրտակ արարաւ 'ի հռովմայեցուց . ուն 'ի վեր անդր պատմեցաք :

Ապա զկնի ամաց ինչ՝ հռովմայեցիք առաքեցին անդր քաղթական . որք առաջնորդութ կայոտի դրակոտի միոյ յերից իշխանաց անտի հռովմոյ՝ լինեցին անդ .

Քղք: բայց ոչ 'ի նմին տեղւոյ, ուր էր կարկեգոն
 Քղքն, այլ փոքր մի 'ի բայցեայ. և անուանեցին
 զնա Յանուէթ. յանուն յունոնի շածոյն. իբր զի
 բանաստեղծք առասպելէին, թէ առաջին կարկե-
 գոն էր ընտանակալութիւն յունոնի. ապա յետ 20
 ամաց և իբր 100 ամօք զկնի կործանման իւրոյ, յու-
 չիոս կայսր կամեցեալ և ևս ըարձակել զնա և 'ի
 նախնի վայելչութիւն հասուցանել, առաքեաց անդր
 և այլ գաղթական 'ի հռովմայ. և թէպէտ փութով
 մեռաւ յուչիոս, բայց շինուի Քղքին ոչ խափանե-
 ցաւ. և 'ի Ժմիս իսկ սարաբոնի ոչ գոյր յափրիկէ
 Քղք այնպիս բաղմամարդ, որպէս զնոր կարկեգոն:
 Յետ այնորիկ և ևս մեծացաւ, մինչև լինել նր ա-
 ռաջին մայրաքղք ոչ միայն հիւստոտոսական ափրի-
 կոյ, այլև համօրէն հռովմեական ափրիկոյ. և թէ-
 ոյէտ և անտիոք ասորւոց՝ և աղեքսանդրիա եգիպ-
 տոսի՝ մեծ և երևելի էին առ նովին Ժմօք, սա-
 կայն տակաւին զսա անուանէին Քղք մեծ հռովմայեց-
 ւոյ ինքուէն զկնի հռովմայ:

Ապա յամի 439 գենսերիկոս արքայ վանդալաց է-
 առ զայս նոր կարկեգոն. որում անբեցին յաջորդք
 նր մինչև 'ի Ժմիս մեծին յուստանոսի կայսեր. առ
 որով բեղխարիտս սպարապետ նր, եկել յափրի-
 կէ, եմուտ 'ի կարկեգոն խաղաղութիւն առանց ինչ
 դիմամարտուէ ուրուք. ինքնակամ անձնատուր լի-
 նելով նմ գիլիմերոսի վերջին թմբի վանդալաց:
 Եւ քղի յուստանոս կայսր յօժարամիտ էր 'ի շի-
 նուի շինուածաց, ետ նորոգել զպարիսպս Քղքին.
 շինեաց և եկեղեցիա, և մի հոյակապ բաղանի, և
 ամրոց, և մենաստան միանձմեց: Եկաց մնաց քա-
 ղաքս ընտրութիւն արեւելեան կայսերաց մինչև ցղևոն
 դիոս կայսրն. առ որով արաբացիք մահմետականք
 առին զնա, և մինչև ցհիմուհս քանդեցին. և այնու-
 հետև ոչ ևս շինեցաւ. Եկեղեցին կարկեգոնի յեր-
 կորդ գարուց անտի երևելի էր յոյժ և մեծարդի,
 և աթոռ մետրապոլիտին համօրէն բիւսակենեանդա-
 ւառին զոր հովուեաց և սքն կիպրիանոս. առաւել
 ք զքսան ժողովս եպոս գումարեցան 'ի նմ. անդ-
 ծնաւ տերտուղիանոս. և հաջակաւոր բանաստեղծն
 տերենախոս:

Յուներակս որք մնացին 'ի հոյակապ Քղքէ աստի՛
 յաւէտ երևելի է ջրմուղ նր. շինուած որ հիացու-
 յանէ զտեսողս. զի 60 մղոնաչափ հեռաւորութիւն
 գոյ հասանէ մինչև 'ի Քղքն անցել ընկերինս և ըն-
 ճորս

ձորս և ը գալտու . բարձրութի կամարաց նր 130
 բանաչափ . ողջոյն 'ի մոխրագոյն որձաքար ամրակուռ
 վիմաց մածուցելոց ը միմեանս 'ի ձեռն կարծր և
 աստիկ մածուցիկ շաղախոյ : Ասի թէ արհեստ
 բաղադրութե տյնր մասնաւոր շաղախոյ՝ պահի մինչև
 ցոյժմ առ մուղրիս : Իսկ ջրմուղն որ 'ի վր կամա-
 րաց՝ էր 4 բանաչափ լայն . և 8 խոր : Այննչս եր-
 ևեւի ենե գուրք կմ ջրելջջբյորս ղեղել հաւաքէին
 ջուրք , և կեալք ը ջրանցիկս մինչև 'ի ներքս 'ի քա-
 ղաքն . ամ գուրք հաւասարաչափ էին . ի 100 ոտ-
 նաչափ երկայն . 20 լայն . և 30 խոր . որք մօտ էին
 միմեանց և հաղորդութի ունէին ը միմեանս : Յա-
 ւերակս անդ գտանին երբեմն և գրամբ սակիք և
 արծաթիք , և յայլոց հրահալէլեաց . յորոց յոմանո
 դրուելէ կայ 'ի միոյ կողմանէ խալամ ձիոյ , և իրան
 մարդոյ . իսկ 'ի միւս կողմանէ տառք ինչ 'ի նախնի
 լեզու փիւնիկեցւոց : Խալամն ձիոյ էր նշան կմ
 կնիք նախնի կարկեգոնացւոց . որ և պնձուս ետ
 բանաստեղծից առասպելէլ , թէ յունոն չոծն ա-
 ռաջին հիմնադրողաց կարկեգոնի՝ եցոյց զտեղի 'ի
 շինել անդ զքղք . ուր և գտին ը հողով զխալամ
 ձիոյ . զոր մեկնեցին 'ի բարի գուշակութի վն լինե-
 լոյ ձիոյն ազնիւ , վաստակաւոր , և պատերազմա-
 կան :

Մուկրա . կմ Դուկրա : Է ամրոց կառուցել 'ի բարձ-
 րաւանդակի , առ բերանով լծի կմ ծոցոյ , որ յա-
 նուն նր կուի լիճ , կմ ծոց կողեգայի . երկու գը-
 ղեակք են անդ . մի՝ 'ի բարձրաւանդակ վայրի , որ
 սկզբնաւորել է 'ի մուղրեաց , և աւարտել 'ի սպա-
 նիացւոց . իսկ ղերիգն ետ շինել ահմէտ տային
 թունուսի . քղի տեսանէր զի չէքտիրի նաւք մալ-
 գացւոց համարձակ մտանէին 'ի ծոցն , և գնային մօտ
 թունուս քղբի , ոչ ինչ երկուցել 'ի հրաղինուց ան-
 տի վերին ամրոցին , որ գոլով 'ի բարձր վայրի ,
 ռումբք արձակեալք՝ 'ի բարձանց անցանէին . վն
 նա ինքն ահմէտ տային ետ շինել զայլ ամրոց 'ի
 ցածագոյն վայրի գրեթէ ը հանրութե երեսաց ջուրց
 ծովու : Ընդ մէջ այսց՝ երկուց ամրոցաց են երկու
 առնք կմ սպարանք , և 'ի ծովու նեղուց՝ որ հանէ
 'ի լիճն թունուսի . ուր խորութի ջրոյն հաղիւ հա-
 սանէ 'ի ջուփ 5 թզաց : Ոմանք յճագրաց վերպանօք
 համարեցան , թէ կուէգա բերդն իցէ նախնի Վա-
 ւէրա կղզին յիշմեալ 'ի պողոմեայ . այլ նա ոչ ու-
 ղեք յիշատակէ զայս անուն կղզի . այլ զԳաւաթէ , որ
 է

է նոյն իսկ կղզի, զոր այժմ կալիէ կոչեն. իսկ
այլք համարին թէ իցէ կալան կղզին յիշմկելն 'ի
պլինիոսէ : Յայս բերդ գտանի քանա, կմ արգե-
լան վս գերեաց քրիստոնէից. և մաքսաւորն. և
նաւահանգիստ. երկու մղկիթք. և բլմ համարա-
նոցք, ք մաղազայք. վնյ և բերէ զնմանութի քղբի :
Պէտքէրդ. որ 'ի բարբառ արաբացւոց նշնկէ որդի
լճի. քղի է առ ծովածոցով որ բերէ զնմանութի
լճի. կոչի և Պիտէրդ : Է քղք մեծ բարեշէն, և
երկդ զկնի թունուսի յայամ նահանգի՝ յարևելեան
կողմն սպիտակ սարին. շրջապատ նք թէնդա չէ այն-
չափ մեծ, բայց բազմամարդ է. զի ունի 6000 առնս
և աւելի : Գլխաւոր շինուածք նք են երկու բանաք
մեծամեծք. և հոբկց շտեմարան. և երկու աշտա-
րակք հառուցեալք 'ի պաշտպանութի նաւահանգստի
քղբի. զի ունի և նւհնդիստ մեծ յոյժ և յաջող.
որ և է տեղի ասլախնի նաւուց հինից բարբարո-
սաց : Ոմանք համարեցան թէ քղքս այս իցէ նախ-
նի Ռաբիտ քղք մեծ, և անունն 'ի պոնդուս պոնդ-
մին պոմպէոսի, և մահուն կասոնի. բայց յիշեց
նշանաւ հնար է ցուցանել զայն : Ըուրջ գծոցով
պէնսարդեայ՝ բնակին արշառ շինականք, և ձկնորսք.
քղի ձուկն բլմ բերէ, մէնդ մանր գլբին : 'ի շը-
ջակայ վիճակի սորին քղբի՝ է գաշտ լարձակ, զոր
նախնիք կալիպէս կոչեն, արգաւանդ յոյժ. ուր
գտանին ձիթենիք մեծամեծք արտաքոյ սովորական
կարգի :

Փարիէան նաւահանգիստ. 'ի բարբառ արաբացւոց կա-
լի յէլէա : Է նւհանգիստ՝ զոր բլմք յադրաց իրա-
ւացի նշանօք համարին լինել նախնի Ռաբիտ քղք
հառվայեցւոց. ուր մեռաւ լուդովիկոս թէր գաղ-
ղիացւոց 'ի պոնդմի, 'ի դարձի իւրում 'ի սբ երկրէն :
Նապէլ : Է քղք փոքր ծովեղբերեայ. 9 մղոնաւ հե-
ռի 'ի թունուսէ. շինեալ 'ի նախնի հառվայեցւոց.
զոր յիշատակէ պաղովէոս, և այլ նախնի ճագիրք
Նէպուլի կոչելով. ուր և այժմ իտալացիք և այլք
յեւրոպացւոց կոչեն Նէպուլի բարբարոսաց : Յանց-
եալ դարսն ծաղկել էր յոյժ և բազմամարդ. իսկ
այժմ եղծեալ գլխովին. ուր շինականք և եթ. և
սակաւ ոմանք պարտիզպանք բնակին :

Սալա. կմ Սալա : Է քղք երևելի տրունն թունու-
սի. կառուցել 'ի ժայռի մերձ 'ի ծովն, 25 մղոնաւ
հեռի 'ի թունուսէ՝ յոյնկոյս պոնոյ սարաւանդա-
կին հանդէս փանթէլարիա կղզւոյն. ուստի և ա-

առաւել մօտ սիկկիւնոյ, ք զայլ նմ. քղբս ատրիկոյ :
 Ղառջին հիմնադիր նր եղեն նախնի հոգովայեցիք .
 և լի պինշինկայ թուի լինիլ Աշտու-մեփոն . զոր ստորա-
 բոն և ստեփաննոս՝ Ագրիմ, կմ Աշտու-մե կոչեն .
 պղուտաբբոս և կատոն Աշտու-մեփոս . զոր և ասեն
 լեալ մայրաքղբ բիւսակենայ Դուռին : Ուռնի նա-
 լահանդիստ մեծ և քաջադէպ . յառաջին Ժմիս ծաղ-
 կեալ էր և բարգաւաճ բազմութե քնակչաց, և վա-
 ճառականութե, այլ այժմ ոչ նոյննա . բնակիւք նր
 առաւել քղբական են, ընտել և համբոյր ք զայլ
 նմ Ժողովուրդս բարբարոսաց Յի . որոց մեծ մասն
 նաւավարք են . իսկ այլք վճռկանք, որք յածին 'ի
 նահնդիստս արեւելեայց, և օսմանեան յորու թե :
 Մերձ առ այս քղբ, զոր քրիստոնեայք կամէին առ-
 նուլ 'ի ձեռաց տաճկաց, մեռ-սւ 'ի մարտի փիլի-
 բերոսս մեծ իշխանն սաբաւդիոյ կմ սաւոյսյի .
 ուր անկան և բժմք յասպետացն մալգայի :

Աճիւնի. զոր բնակիւք նր Մէհէպէա կոչեն. որ
Թոճի լինեւ նախնի Աճիւրպիտն յիշատակեալն 'ի
պաղոմայ: Եւ քղք ծովեղերեայ լինեւ 'ի լեզու ինչ
հողոյ 'ի խաւիֆէէ դայրեվանայ. կմ գարվանայ. 'ի
ցամաքակողմն ունի տմրակուռ պարխպս, խրամս,
և աշտարակս. այլ 'ի ծովակողմն փխկ պարսպաց և
այլոց ամրուէց՝ ունի աւազակոյտ խաղխաղս, որք
ոչ ներեն նաւուց մերձեհալ 'ի քղք անդր. ունի
նւհնգիստ մեծ յոյժ, և լարձակ բաւական 50
նաւուց. բայց մուտ նր այնչափ նեղ է, զի հազիւ
կարէ մտանել լէ այն մի միայն չէքտիրի 'ի ձեռն թիա
վարութէ. դուռն ցամաքակողման քղքին՝ հզօր է
յոյժ. ունելով 'ի վր աշտարակս, և սլառչկամբս կա
մարայարկս: Այս քղք լէ բիւմ Ժմկս եղև լէ Խրուք
Թիքց Թունուսի. ապա հանց 'ի ձեռս խայրատտինի.
որ կայցոյց նմ կիւվար զհասան ճէրպին զմերձաւոր
ազգակից իւր. զոր բնակիւք քղքին տարագրեւ թ.
Թափեցին յանձանց զլուծ խայրատտինի. ապա 'ի
1550 Տրակուգ իշխան դարապլուսոյ՝ կաշառեւ զմե
ծամեծս քղքին, հառ զքղքն 'ի ձեռն մատնուէ նց:
Քաթուպիս Եւ աւան փոքր ծովեղերեայ 'ի հարաւս
կողմն ամբրիկեայ կմ մէհէտիայ:

Գայրէշան . կմ Գարշան : Քաղաք մեծ 'ի ցամաքաւ
կողմն 'ի լայնարձակ տաւաղուտ և անբեր դաշտաւ
վայրի . 28 մղոնաւ հեռի 'ի Ծովէ . և 80 'ի Թուրքու
սէ . այլ բնակիչք նր տու համեմատութե Ըարձակու
իւրոյ սակաւ են : Զայս քղք շինեաց ք օսման յա

Հորդ մահմէտի 'ի 652. իրդ պատասպարան զինուց
վն զօրաց իւրոց . զոր և պատեաց աղիւսակերտ
պարսպօք . և ամրացոյց աշտարակօք . կառոյց 'ի նմ
և մզկիթ մի մեծաշէն , զարդարեալ մարմարիտեայ
սեամբք . յորոց միջի են երկու սքանչելի սիւնք մե-
ծամեծք և միաստանիք սլայծաւ . կարմրագոյն և շող-
շողիւն . ունեւելով 'ի վր մանր նիշս սպիտակս ը պոր-
փեւրեան կծոյ : Կարի անուանի է քղքս այս և 'ի
յարգի 'առ մահմէտականս վն լինելոյ նր հիմնեալ
'ի վերոգրել ռամանայ . հաստատել ունեւելով 'ի մօր
թէ թաղեալն 'ի նմ ոչ գնան 'ի գանգրուոն վն ա-
ղօթից օրէնդրի իւրեանց , և այլոց նորին յաջոր-
դաց . ուստի և է սա ուխտատեղի նց . և պատմի
թէ 'ի գնալն անդ յուխտ մեծամեծաց տաճկաց բոկ-
ոսն մօտնեն 'ի քղքն :

Ուրդ : Քղք մեծ կառուցել 'ի գեղեցիկ դաշտավայ-
րի . 'ի հրեակողմն թուղասի . իբրեւ 50 մղոնաւ հեռի
'ի նմէ : 'ի հնուսն էր քղք հոյակապ , և ծաղկեալ
յոյժ . թաւաբխ կոչեցել . և բնակիչք նր հռով-
մայեցիք . գտանին անդ մինչև ցալսօր միացունաժք
լինչ նախնի մեծուէ նր . նր կշեայ արձանք . լատին
գրունաժք 'ի վր գրանց իւրոց , և 'ի վր վիմաց պարբ-
պացն , որք են գործք այնր գարու : Ունի և այժմ
դղեակ , առ որով անցանէ փոքրիկ գետակ ածեալ
անդր ը քարաշէն ջրմուղս :

Պէյա . կմ Պէճճէա . և կմ Պաճճէա : Ե քղք ը զա-
ռի վայր բլրոյ իբրեւ 8 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ , յար-
քունի ճնոյհի՛ որ հանէ 'ի կոստանդիս . շինել 'ի
նախնի հռովմայեցւոց . և մինչև ցայժմ պահեալ
յիւրում բարեշէն և ծաղկել վիճակի : Շրջակայ եր-
կիր նր պարարտ է և արգաւանդ . բերէ ցորեան
այնչափ առատ , մինչև առատութի ցորենոյ նր յա-
ռակս լինել առ արարացիս :

Գաֆա . Քաղսք 'ի յարեմտեան հարաւ գայրէվա-
նայ . որ է նշանսուոր սակս սմրակուռ պարսպաց
ամրոցի իւրոյ . որ է գործ նախնի մեծագործ հռով-
մայեցւոց :

Սախան . կմ Սախան : Սախան 'ի գլուխ համանուն լե-
րին 6 մղոնաւ և եթ հեռի 'ի թունուսէ . բնակիչք
այսր լերին վրանաբնակ են . և գործ նց է դար-
մանել անասունս , և բեթակս մեղոնաց . յորոց մեղք
բջմ հաւաքեն և վաճառեն . նոյնպս և բնակիչք
այլոց շրջակայ լերանց՝ սոյն օրինակ կեանս վարեն .
ղն և նք վրանսուորք են , որք 200 . 300 'ի մի խումբ
հա .

հաւաքել, ձեռացուցանեն զգեօղ շարժական . զի ոչ
միան հաստատուն 'ի միում վայրի, այլ անդադար
յաժեղ թափառին աստ և անդ 'ի գտանել արօտս
անասնոց իւրեանց : Չվրանս հարկանեն ըստրածե
մօտ առ մօտ թողել նեղ անցս ճնշիկ անջրպետ 'ի
մէջ երկուց վրանաց . և 'ի միջի անդ լայնարձակ
տեղի՝ ուր կերակրեն զանասունս իւրեանց . վնջ
բնակութի նոց 'ի հեռուստ երևի իբրև գեօղ մեծ :
'ի շրջակայս այսր լերին՝ գտանին բնմ աւերակք
վաղնջական բերդից կառուցելոց 'ի նախնի հռով
մայեցւոց . ուն ցուցանեն լատին գրոճածք 'ի վէմս
քանդակեալք :

Լաճէփառա . Լինառ . և Բանդաւարիա : Են երեք փոք
րիկ կղզիք յարևելեան կողմն թուռուս քղզի, ը
որոյ իշխանութ էին 'ի նախնութն, այլ այժմ երկու
'ի նոց էն ը արուք ասպետացն մալգայի . իսկ եր
րորդն ը մասնաւոր իշխանաւ 'ի ներքոյ պաշտպա
նուէ սարանիացւոց :

Դապարթա : Փոքրիկ կղզի յարևմտեան կողմն թու
ռուսի, ը արուք իշխանի ճենոճացւոյ 'ի լոմեւեանց
տոհմէ :

Համմադէր : Քաղաք ծովեղերեայ ը մէջ սուզայի և
նապէլայ :

Յօդ 7 . Ղեղայեր . իտ" Լճերի :

(1. Աշխարհ . Տա Լ աշխարհ ը արձակ, որ սլարա
բաժն :)
Գրէ զբովանդակ տարածութն
երկրին, զոր նախնիք կոչէին Նա
մփիա, Մաւրիփանիա կեսաբէայն . որ էր մասն նումե
դիոյ : Բայց չէ սլարա շփոթել զնումիդիայն ը մու
րիտանիոյ . վն զի սլոդ" ուն և այլ նախնի Յագիրք՝
յայտնապա զանազանեն զնն . բաժանելով զմաւրի
տանիայն յերկու մասունս, ին բաժանման զոր արար
կղզոգիտս կայսր . քն 'ի տինգանի՝ որ էր բուն մաւրի
տանիայն . և 'ի կեսարեայն՝ որ էր յարևելեան կողմն
մաւրիտանիոյ տինգանի . ուն դնէ և մերս խորենայի :
'ի կեսաբէա անունանէս՝ եւ Ճեղայեր անունս . զի ին
բնիկ հնչման լատինացւոց * Մաւրիդանիա Չեղա
յ ը ինչիս * լսի . և մայրաքղզն՝ * Եւրիա Չեղաբէա *
զոր ապա յետագայք դարձուցին 'ի Ճեղայեր . և
Է
Գ
աղ

աղչաւամամբ ռմկ . Ճէզայիր : Քիչի Ճէզայիր 'ի բար
բառ արարացւոց' է բիշմեորականն անուանա Ճէ-
զերէ . որ նշանակէ կղզի . որ է անուն անյարմար
այսր նահանգի : Տէս և ստորե 'ի ստորագրուէ մայ-
րաքղբին : Այլ առ յայանագոյն լինելոյ իրացդ ,
կարեւոր է զորոշ ծանոթուի ինչ տալ յայսմ վայրի՝
վն այոց երկուց նահանգաց ամբիկոյ . որ կարի հըռ-
չակաւոր են 'ի սրտամուկն հռովմայեցւոց :

Արդ 'Նոմփիա լն նախնի Յագրաց ձգել տարածէր
առ երի միջերկրական ծովու . և յերկու գլխաւոր
մասունս բաժանէր . իմ 'ի 'Նոմփիա Մասսեփղայոց .
և 'ի 'Նոմփիա Մասսիղայոց . լն երկուց երեւելի ազգաց
և ժողովրդոց՝ որք էին 'ի նմա , յորժամ ծանուցաւ
հռովմայեցւոց . բայց զանազան օրինակաւ աւանդէն
զայս երկու բաժանումն : Պոմպոնիոս մէրա՝ նուժի-
գիա կոչէ զմասսեփղեանն . զոր գնէ 'ի մէջ մուլու-
քայ , և ամպսակայ գետոց . յաւելել 'ի նմ' և զմասն
ինչ 'ի մասսիղեանն նուժիգիոյ , զի և զկիրտա քղբն
'ի նուժիգիա գնէ . որ էր յայնկոյս ամպսակայ գե-
տոյ . և զմնայեալն տայ առանձնական ամբիկոյ : Իսկ
պլինիոս՝ որ յայլ տեղիս զհետ երթայ մէլայ , առտ
խոտորի 'ի նմէ . զի զմասսեփղեանն , որ կոչուր և
Թէրուի սիւփակայ , կոչէ Մասսիփղայի կեսաբէայ . իսկ
'Նոմփիա միայն զմասսիղեանն կոչէ , 'ի պարզմեայ
'Նոմփիա Նոմփիա անուանել . զոր և երկոքին աստ սուղ-
րագրեն : Այլ և զինի ամբիկոյ հռովմայեցւոյ այոց
երկուց նուժիգիայից . որ և ունէր յայնժմ իւր սա-
ման 'ի հիւսիսոյ՝ զծովն միջերկրական . յարեւելից՝ ըզ-
հիւսպատոսական քաւն հռովմայեցւոց , որ այժմ է
արեւմտեան մասն Թուրուսի տրուէ . 'ի հարաւոյ՝
զնեքին լիբիա . զոր այժմ կոչեմք միջերկրական Յ-
բարբարոսաց . կմ Պիլէսիւլճէրիտ . իսկ յարեւմտից՝
զմասսեփղեան նուժիգիա . որ այն ինքն է մաւրի-
տանիա կեսարեայ . և 'ի Ժմկս քրիստոնէուէ ունէր

121 եղսարանս :

Իսկ Մասսեփղեանն Նոմփիա տիրանոյ կոչուր Մա-
սիփիա կեսաբէայ . որ էր յարեւմտեան կողմն բնիկ նու-
միգիոյ , և ձգել տարածէր մինչև ցմուլիա կմ մաւրի-
գետն . որով բաժանէր 'ի մաւրիտանիոյ ամբիկոյն .
և յերկուսին 'ի սն . իմ 'ի կեսարեայն և 'ի ամբիկոյն՝
'ի է դարուն էին 226 եղսարանք : Յայսցանէ յայտ
է Թէ վրիպի քլուփերիոս երեւելի Յագիրն , որ հա-
մարի Թէ նախնի հռովմայեցիք նուժիգիա կոչելն
զՏաւո քաւն . որ է 'ի միջերկրական Յի բարբարո-
սաց .

տոյց . այլ տիրաւորս կողմէն նուազեցաւ զայս մասն
ամերիկոյ . զոր այժմ մեք ձեզայեր , կի՞նք արեւել
զայերի ասեմք . որ և ունի իւր սահման յարեւելից՝
զԵՐԱՆՈՒՄ . յարեւմտից՝ զՓԷՍ . 'ի հարաւոյ՝ զՄԻՋԵՐԿ
րական . Տ բարբարոսաց . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զԾովն
միջերկրեայ . առ որով ձգի լէ երկայն իբրեւ 500 մղոն
աջափ տարածուի 'ի դաղարքայ դետոյ մինչ 'ի Փի-
կարն սարն . և բովանդակ տարածուինն լը հաշուի
ամանց հինէ ց40 հիւր քառակուսի մղոն Յագրական :

(2 . ԳԷԿԻ :) Եւս նահանգ բնի՞ գետս ունի , այլ
գրեթէ ամբն փոքր են , և սակաւաջուր .

յորոց զոմանս յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

ՀԷԿԻ ԶԻՂ : Եւանէ յագլանդեան լերանց , և հոսել
լէ հիւսիս , խառնի յայլ գետ 'ի խումառա կողմեցել
դաշտի . և առ արգէ՞ կի՞նք արդէնն քղքաւ փոխեալ
զանուան , այնուհետեւ կոչի ԶԻՂԷԿ . ապա գնայ ան-
կանի 'ի ծովն . ջուր նր մաքուր է և ականակիտ . և
ձուկն բնի՞ 'ի նմ :

ՄԻՍ . 'ի պողոմեայ ԲԵԼԷՄԻ անուանեալ : Եւանէ
նոյնպէս յագլանդեան լերանց . և անցեալ լէ աւա-
ղուտ և լէ անբեր անապատս՝ ուր է պարթատա
քղք , գնայ լէ հիւսիս , և մասնէ 'ի ծովն միջերկրա-
կան լէ ծոց արգէ՞ քղքի . բնակիչք տեղւոյն ոչ կո-
չեն զնա մինա , այլ ԶԷԿ . յանուն ուրումն սբյ իւր-
եանց . որ նորոգեայ զպարթատա քղք զքանդեալն
'ի խալիֆէից պէնինկերեանց :

ԹԻԼԻՓ . որ և ՇԷԼԻՓ . 'ի հն՝ Քարթէնո կողմեցել :
Եւանէ 'ի կուալնէ՛լիս լեռնէ . և անցել լէ ամայի
անապատս , գնայ մոտանէ 'ի ծովն առ դէնիս . կի՞նք
գէնէ՞ քաղաքաւ : Իսկ յայժմեան Յացոյցս ակն նր
եղեալ կայ 'ի միջերկրական Յին բարբարոսաց . և
անախ հոսել լէ հիւսիս , գործէ զթիթերի լիճն . և
ապա գնայ անկանի 'ի միջերկրական ծովն առ միւս
գիկան քղքաւ :

ՀԷԿԻ ԻՆԷ , որ թուի լինել ԳԷԿԻ գետն յիշուել
'ի պողոմեայ : Սա ևս (ուն և այլք) եւանէ յագլանդ-
եան լերանց 'ի կողմն պիլէալիւճէրիտայ , և գնայ
անկանի 'ի ծովն միջերկրական յարեւելեան կողմն մե-
դափուդ սարաւանդակին :

ՀԷԿԻ ԸԼԵՎԻԷ . որ կոչի և ԶԻՆԻԱՆԷԷ : Եւանէ 'ի գա-
ւառէն զէպայ , և ուրեք ուրեք գահալէ՞ հոսել 'ի
բարձրաբերձ լերանց , գնայ մոտանէ 'ի ծովն առ սի-
ձէյա քղքաւ :

Սահեճեմար : Անցանէ առ կոտորանախա քղբաւ , և
գնայ մոտանէ 'ի ծովն յարեւելեան կողմն սարին սրու-
կասայ :

(3. Օտ և բեր+) ()դ և բաժին այսր Յի քաղցր է
և բարեխառն . ոչ սաստիկ տօթա-
գին յամառան , և ոչ կարի ցուրտ 'ի ձմեռան , ծառք
նր լը ամն ողջոյն կան մնան 'ի դաւարուէ . 'ի փետրը
վարի արձակեն ծաղիկս . և յաղբիլի սկտանին հա-
սուցանել զպտուղս . իսկ 'ի յունիսի հասանեն և
խաղողք :

Երկիր նր լը մեծի մասին աւազուտ է և անբեր
ձենդ 'ի հարաւային կողմանս . այլ առ միջերկրական
ծովու ունի դաշտս արգաւանդս . և տրօտս անասնոց
խոտաւէտս . նոյնպս և յարեւմտեան կողմանս ունի
լայնարձակ մարգագետինս . և անգաստանս ցորե-
նոյ , և այլոց արմատեաց առատութիւնս . և հովիտս
բարեբերս , որք բաց 'ի ցորենոյ՝ բերեն և աղգի աղ-
գի պատուական պտուղս , ուն և խաղող ազնիւ .
և ասի , թէ գտանին անդ որթք այնչափ տառարք ,
մինչ հազիւ հնար է 'ի մէջ երկոցունց բաղկաց ամ-
փոփել , և տկոյղք նոյ մեծամեծք իրրե ոտնաչափ
մի և կէս լը երկայնուէ : Արդ՝ գլխաւոր բերք նր
են ցորեան և այլ արմուիք . և աղգի աղգի պատուա-
կան պտուղք . յորս անուանի է արմաւն , և սեին
քաղցրահամ , որոյ երկու են անասիք . մինն հասանէ
յամառան , իսկ միւսն 'ի ձմեռան . նոյնպս և խաղող
նր ազնիւ : Ունի և բազմատեսակ բանջարս պատուա-
կանս 'ի կերակուք և 'ի գեղորայս . այլև մեղր , և
մոմ , և խաշն , և արջառ : Վտանին անդ դաղանք
վայրենիք որջաղէք 'ի լայնածաւալ անապատոս նր .
ոյր առիւծ , եղջերու , այծեամն , կապիկ , ջայլամն ,
և այլ զանազան գաղանք և թռչունք վայրենիք և
ընտանիք :

(4. Վաճ') Ս աճառականուէ ճշգայերի յառաջին
ժմկս ծաղկեալ էր յոյժ . այլ այժմ ոչ
նոյնպս . գլխաւոր նահնգիստք և վճռեղիք նր են
Ճէշայեր . Բաւլէ . Պոն . և Բաւլաւ . ուր յեւրոպաց-
ւոց անախ առաւելապէս երեւին անգղիացիք , դաղ-
ղիացիք , և հրէայք լիվոնայի . որք տանին անդր
ոսկեթել գլխարկս , և այլ աղգի աղգի կերտոսս ,
կտաւս , և բեհեղս , չախայ , նիւթս գեղորէից ,
սղլմն , անտիկ , լեղակ , որդան կարմիր , կիւնապարկս ,
բամ :

բամբակ, իտհիւէ, շաքար, արջաուպ, գինի, ցբի,
ափրոն, խէժ, թուղթ, հրացան, այն է՝ թիւֆէնկ.
և այլ աղգի աղգի զէնս, և կարասիս նաւուց : Եւ
փոխարէն՝ առնուէն ի նոյն մոմ, ասը պատուական,
մորթս ընտանի և վայրենի անասնոց, փետուրս
շայլեման, ցորեան, արմաւ, իւղ ձիթոյ, և այլ զնոյն
տեսակս վաճառաց, զորս ճեղայերեցիք աւազակուք
ի ձեռս բերեն :

Քանզի իբր սեփական գործ է նոյն առաւատակել ի
ծովու, և հարկանել առնուլ զնաւս քրիստոնէից .
յորս զոր ինչ գտանեն թէ մարդ իցէ՝ և թէ այլ
ինչ իրք՝ յափշտակեն զմոմ . յորոց զուծեքոյ մասն
առնեալ ապրիին՝ զմնացեալն բաժանեն ի մէջ իւր
եանց . և այն է գլխաւոր վաճառ նոյն . յորմէ ինչ ինչ
վաճառեն և նոցին իսկ եւրոպացւոց . մանդ զմար
դագերիս : Այլ զմեծագոյն մասն այնոցիկ՝ վաճա
ռեն հրէից . քղի հրէայք բոլոր են անդ . որք և են
գլխաւոր վաճառիք ի ճեղայեր, ոմ և յայլ ծովե
ղերեայ քղքս բարբարոսաց ծի . զորս ապա նք փոքր
փոքր վաճառեն անդէն . կմ բարձեալ տանին յայլ
վաճառողիս, որով և բոլոր շահին . վն զի գիւրագիւ
տանուէն ի նոյն, և ինքեանք մեծագնի վաճառեն :
Նաւ մուղրիք առնեն ի ճեղայեր վաճառանիս, ոմ
և տաճիկք . բայց վաճառանուի տաճիկաց ի տակաւ իրս
ամփոփեալ է . քմ միայն ի գերիս, ի զէնս, և յայլ
զնոյն գործիս պիտոյն : Նաւք տաճիկաց և մուղրեաց
որք մտանեն ի նաւահանդիստ նոյն՝ վաճարեն 20 զնշ
սակս իարիսիս արկանելոյ անդր . և ի քրիստոնէից
նք որք խաղաղուք են ի ճեղայերեցւոց՝ 40 զնշ .
իսկ այլք որք թշնամուի և պիտոյն ունին ի նոյն զերկ
նաւատիկն վաճարեն . քմ 80 զնշ :

ճեղայերեցիք ունին զայս գովելի սովորութի, զի
զնաւս մոմ օտար աղգաց, թէնոյտ և թշնամուք իցեն
ի նոյն, յորժամ մտանեն ի նահանգիստ նոյն՝ առնուէն ի
իւրեանց պաշտպանուք . և ի հիւսկն՝ եթէ գտցեն
զնոյն ի ծովու, նաւ անդէն իսկ յեւս ի նահանգստէ,
համարձակ ի վր յարձակին, ունելով զնոյն իբրեւ օրի
նաւոր աւար իւրեանց . և այս իսկ է պիտոն, զի
ոմանք ի ծովեղերեայ մորուհեց եւրոպացւոց՝ տմ թ
ամէ մասնաւոր տուրս ինչ տան նոյն իբրեւ ի սարգեւ .
զի մի վնաս ինչ հասուցեն նաւուց իւրեանց : Իսկ
մայրսն ի վր տմ աղդ վաճառաց որք մուծանին ի
նահանգիստ նոյն ի տաճիկաց և մուղրեաց ոմ և հրէից՝
է 12 և էէս ի հարիւրոյ . բայց անդրիացիք ի գաւ
նադ .

նադրուէն, զոր 'ի 1703 արարին ի նմ վն վճանցն՝ զորս մուծանեն, 5 ևեթ ի հարիւրոյ վճարեն. և 2 վն վճանց զոր հանեն անտի: Ասի թէ և դադրիացիք օւնին անդ զնոյն ազատութի: Իսկ վն առ ձեռն (քննադատ) դրամոց, զոր տանին անդր 'ի գնել վաճառս, նոյնչափ մաքս վճարեն. ք 5 ի հարիւրոյ. բաց յայնց դրամոց՝ ուրք առաքին անդ 'ի գին փրկանաց դերեաց. զի վն այնոցիկ ղերիս միայն ի հարիւրոյ վճարեն:

Գաղղիացիք, և անգղիացիք, ունի և այլք ոմանք 'ի ծովեղերեսոյ տրուէց եւրոպացւոց, ունին հիւպատոսս 'ի ձէզայէր քզք 'ի ինամակալութի նաւուց իւրեանց: Այլ 'ի մէջ ամցն առաւել շահարէր վաճառականութիս առնէ անդ հիւստատոսն անգղիացւոց. զի նա տայ նց վառութս, հրազէնս, ռումբս, և այլ սղգի ազգի ղէնս, և զնամ կարեւոր կհաս և կարասիս նաւուց. և փոխարէն առնու ցորեան, իւղ ձիթոյ, ևն. զորս առաքէ 'ի նաւահանգիսան մաւոնայ, և 'ի ձիւղիղէսոյ: Ան այսր փոփոխ տուրեւտութե ազգն անգղիացւոց 'ի պատուի է 'ի ձէզայէր. և բոլմ աշատութիս ունի անդ. ի որոց ձէզայերեցիք ջանան միշտ խաղաղութե մնալ: Եւ յիւրաւի՝ վն զի 'ի ձեռս անգղիացւոց դուրով ձիւղիղէսոյն, ունի երբեմն և նւէնգիսան մաւոնայ, որ է հանգեալ ձէզայերի: Եւ ղծանիլ խաղաղութեն՝ այնուհետե չէ հնար ձէզայերեցւոց ելանել անգամ 'ի նաւահանգստէ իւրեանց, քզի ղերծանիլ ոչ կարեն յանարտելի ղինուց անգղիացւոց:

(5. Աշնոյ, և Սամեցեալ նշանակել ինչ վն քաղաքական կառավարութե այսր Յի, կարեւոր է նախ յայսմ վայրի հաճառութե ղզննն անցս նր. քզի ի բաղնասրտիկ փոփոխութե՝ ուրք ի դարս դարս եղեն 'ի նմ, պէտպէս եղեն և եղանակք կառավարութե նր: Արդ՝ առ ժամիք կարկեդոնացւոց ունէր իւր սեփական թիւրս ինքնիշխանս. ուրք է զի՝ դաշնագիր էին ի հռովմայեցիս, և է զի՝ մարտագիր ի գէմնց: 'ի մէջ այլոց թիւց իւրոց երևելի հանգիսացան յուբա. սիրիակէս. և մասսինիսա. սա 'ի մեռանիլ իւրում կացոյց ժառանգ տէրութե իւրոյ ղծերակոյտն հռովմայ. և այլ նուհետե նահանգս այս եկաց մնաց ի հռովմայեցւոց տրութե: Այլ 'ի մասնեւ վանդալաց յափրիկէ, ի այլոց Յացն սիրիկոյ՝ առին և զայս. ուլ ղինի ժամից

Ժմկց ինչ վանեալ զնո անտի բեւոտարիտսի սպարապետի յուստիանոսի կայսեր, անդրէն ընթրուեթ կայսերաց նոճաճեաց զՅն: Յետոյ 'ի է դարուն աւրաքացի սարակինոք մահմէտականք տիրեցին նմ, և զնահանգն ողջոյն 'ի սուղ Ժմկի յօրէնս իւրեանց դարձուցին. և այնուհետեւ ընթրմ Ժմկս եկաց մնաց ընթրուեթ մազրուպայ և ֆէսի: 'ի 1492 մուղըք սարաքրեւք 'ի սպանիոյ, անցին յափրիկէ. և առաւելաւորս 'ի ճեղայէր. և անտի առ 'ի հանել զվրէժ 'ի սպանիացւոց՝ ասպատակէին 'ի ծովեղերեայ սահմանս նց. հարկանէին քանդէին զծովեղերեայ քաղաքս, որք չէին այնչափ քաջ պաշտպանեալ. և զբիւն 'ի բնակչաց նց գերի վարէին: Ապա կորդինալն քսիմէնէս այր կորովամիա և արի, որ ընայն Ժմկս էր առաջին պաշտօնատար և նախարար է փերդի նանգոսի արքայի արահոնայ, կամեցէ յսահմակոծել զսարապատանու բարքարոսայն, 'ի 1505 հանդերձեալ կազմեաց նահնդէս բիւն նաւուց, հանդերձ բազմաձեռն զօրօք. սպարապետ կարգել նց զկորովին պետրոս զկոմն նաւառուայ, որոյ հասել յափրիկէ էառ նախ զքղքն օրանայ, ուր յայնժամ որ ջացել կային մուղըք տարադրեալք 'ի կռանագայ, և 'ի վալէնցայ. և ապա զայլ բիւն ծովեղերեայ քաղաքս նր. ուն և զփոքրիկ կղզին՝ որ է հանդէպ ծոցոյ ճեղայէր քղքի. յորմէ դարհուրել սելիմ իշխանն ճեղայէրի, կոչեաց յօգնուի զհաշակաւորն խայրատտին. որ ընայն Ժմկս ասպատակէր 'ի միջերկրական ծովու: 'ի վաղազակի հասեալ անդր, և բիւն ջըն ծուծե ընկալեալ 'ի ճեղայէրեցւոց, փնկ ձեռնատու լինելոյ սելիմին ըդէմ սպանիացւոց, դաւաճանուեթ սպան զնա՝ մինչդեռ 'ի բաղանիս էր. և ինքն կալաւ զտրուի երկրին:

Եւ տհա աստի եղև սկիզբն ինքնակալուե օսման եանց ունիլ իշխանուի 'ի վր ճեղայէրի. որ եղև 'ի 1516: Այլ սպանիացիք ոչինչ երկուցեւ 'ի դադա նական սրտամուծէ խայրատտինի՝ յամին որ զինի՝ բազմուե նաւուց, և 10 հիւր՝ զօրօք ելին առնուլ և զճեղայէր քղք. այն ինչ հանդէպ քղքին էին, և պատրաստէին 'ի վր յարձակիլ, եւ 'ի ծովու մրրիկ սաստիկ. յորմէ ցիր և ցան եղեն նաւք նց. և շատք ևս ըհարեալ յաւազուտս՝ խորատկեցան: 'ի յաղթուէ աստի, զոր արար ծովն ըդէմ սպանիացւոց, և ս առաւել մեծամեծաւ սոխարտաւանէր խայրատտին. մինչև անհանդուրժելի լինել մուղըքայ տեղ

ւոյն սակս անգթուէ իւրոյ . վնյ ապստամբեալք , կացուցին ինքեանց սպարապետ զԹֆրն գէնէսայ , և գիմեցին 'ի ճէզայէր քղք ըգէմ խայրատտինի . այլ 1000 սպառաշէնք 'ի զօրաց անտի տաճկաց միաբանէլ ը 500 մուղըեաց՝ որք էին ը խայրատտինի , յաղթեցին 10 հալրաց եղելոց ը Թֆրին գէնէսայ . իսկ եղկելի Թֆրն փախուցել անկաւ 'ի լերինս աղլանդեայ . և խայրատտին մոեալ 'ի գէնէս քղք , եւ հրատարակել զանձն Թֆր գէնէսայ :

'ի նմին Ժմկի յարեալ խռովուէ մեծ և 'ի դրէմէչէն քղք Թֆրանիստ թրուէ ինչ , որ անկանի 'ի հարաւոյ արեւմտից օրանայ . և ապստամբք քղքին գիմեցին առ խայրատտին . որոյ անդէն վղվղկի առեալ զզօրս իւր , խաղաց գնաց ըգէմ Թֆրին գրէմէչէնայ . և պատահել միմեանց յանապատին անկատայ՝ փախտապան արար զԹֆրն . զոր իւր իսկ հպատակք սպանեալ հատին զգլուխ նորա , և բերեալ մաւառցին առ խայրատտին : Բայց տեսել նորա եթէ դժոճարին էր նմ զայն թրուէ տյնչափ տարակաց 'ի ճէզայէր քղքէ պահել , ունելով 'ի Թիկանց զգապանիացիս ամրացելս յամուր բերդն օրանայ , յայն սակս արար հաշտուի ը Թֆրին Ֆէսի . որ զայնու Ժմկաւ զօրաւոր էր ք զայլ մամ թրուէս բարբարոսաց Յի : Այլ վայրապար եզև խայրատտինի այս զգուշաւորուի . քղի որդի մեռել Թֆրին գրէմէչէնայ՝ գիմեալ առ արքայն սպանիացուոյ խնդրէր օգնուի . վնյ նա ինքն արքայն վղվղկի առաքեաց 10000 զօրս . որք առաջնորդուք իշխանին օրանոյ՝ հասին 'ի գրէմէչէն . նոյնպս և խայրատտին վղվղկի եհատ անդր յօգնուի քղքին՝ ունելով ը իւր 5000 հեծելազօր մուղըիս . և 1500 եէնիչէրիս . և մինչդեռ սուր 'ի ձեռին յարձակել 'ի ճակատ անդր սպանիացուոյ յաջ և ահեակ յուսահատութար շահատակէր , հարին զնա սպանիացիք և 'ի սայր սուռերի մաշեցին . ը նմին և զմամ զօրս նր կոտորեցին : Չայն հարուստ անհնարին՝ լուել Թֆրին Ֆէսի , որ գայր 20 հալրաւ յօգնուի խայրատտինի , և մօտ իսկ էր , դարձաւ անդրէն ը կրուհին . իսկ սպանիացուոյ մոեալ 'ի գրէմէչէն , Թֆրեցուցին զորդի Թֆրին զոր սպան խայրատտին . ապա իշխանն օրանոյ դարձաւ անդրէն յօրան . և զզօրս՝ որք եկեալ էին 'ի սպանիոյ , դարձոյց 'ի սպանիս :

Իսկ բնակիւք ճէզայէր քղքի փնկ խայրատտինի Թֆրեցուցին զեղբայր նր զխայրատտին . որոյ իրաւ գէկ

զիկ լեռը, և թէ մուղըք խորհին հանել զնա 'ի թա-
գաւորութիւն իւրմէ, դիմեաց առ սուլ" սէլիմ ինք-
նակալն օսմանեանց, խնդրելով օգնուի 'ի նմէ. իսկ
նա առաքեաց 'նմ 2000 զօրս եէնիլէրիս. թող զայլ
խառնազան՝ սիկարնանս, որք ինքնակամ գնացել
խառնեցան 'ի նմ, որով զօրացել խայրատտինի՝ ոչ
միայն զխորհուրդ մուղըքեացն նանրացոյց, չ իշխա-
նութիւն իւրով նոճաճելով զնմ, այլ և զսպանխացիս
եհան 'ի փոքրիկ կողոյց անտի, որ է հանդէպ ճե-
ղայէր քղբի. և զկողին միացոյց չ ցամաք, ամբար-
տակ կմ թուամբ կառուցեալ 'ի միջի, բաղնացոյց և
զնաւս հինից իւրոց :

Բայց այնուհետև թփրուին ճեղայէրի անկաւ բո-
լորովին 'ի ներքոյ ինքնակալունն օսմանեանց. վնց
զինի մահուն խայրատտինի յարքունի դրանէ անտի
կոստանգնուպօլսոյ կացուցաւ նմա փաշայ, այն է՝
կուսակալ իշխան. որով և ճեղայէր եղև մի 'ի կու-
սակալունց անտի օսմանեանց մինչև 'ի ժէ գարն.
յորում Ժմիկ եէնիլէրիքն ապստամբեալք 'ի փա-
շայէ անտի, իշխանութիւն տուն 'ի դրանէն կացուցա-
նել զօմն 'ի զօրապետաց իւրեանց իշխան ճեղայէ-
րայ. կոչելով զնա Տայի. չ պայմանաւ, զի լիցի
միշտ 'ի ներքոյ հրամանատարութե արքունի դրանն
կոստանգնուպօլսոյ : Այս պայման թէնդտ 'ի սկզ-
բան անդ առ Ժմիկ մի պահեցաւ, այլ յետոյ առ
սակաւ սակաւ դրեթէ խտրառ չբացաւ. զի այժմ
ոչինչ հրաման, կմ օրինադրութի ինքնակալին օսման-
եանց զօրէ ինչ առ նմ, ոմ և ոչ 'ի թունուս. վնց
և է այժմ ճեղայէր բացարձակ և ինքնիշխան թրու-
թի. բայց զինքնակալն օսմանեանց տակաւին ճա-
նաչէ իբրև խալիֆէ, և դերագոյն թր :

Իսկ կառավարութի նր է միապետական խառն չ
ազնոճապետականի. քղի տայի նր թէնդտ չունի զա-
նուն թփրի, սակայն իշխանութի նր է թփրական.
բայց և ինքն կախել կայ զզօրոճէն, որք են իբր 12,
հիւրք. ամբեան բուն օսմանցի տաճիկք. կմ 'ի քրիս-
տոնէից գարձելք 'ի մահմէտական օրէնս. որք և
տիրապէ եէնիլէրիք կոչին. և համարել են ազնոճա-
կանք ճեղայէրայ, և կացուցիչք թրութի նր. վնց և
ռմ պաշտօնատարք 'ի գնդէ նց լինին. ոմ և տային,
զոր ինքեանք ընտրեն. զոր և անդադար փոփո-
խեն : Յորմէհետէ կառավարութի ճեղայէրայ ան-
կաւ 'ի ձեռս զօրաց, ոչ ոք 'ի տայից նր չեղկադ-
րարեաց զիշխանութի իւր. և սակաւք բնական մահ

ուճառք իւրեանց մեռան . բնիք հաղիւմ ը եօթնեանց
մի կացին յիւրեանց իշխանութե . ոմանք ևս 'ի նմին
աւուր՝ յորում ընտրեցան , ը նմին բարձան և 'ի կե-
նաց . երջանիկ է Տայի նց , թէ ողջանդամ ընկեա-
ցի յիշխանութե :

Եւ չեն ինչ դարմանք . քղի մեծ մասն նց են արք
շարագործ 'ի կախաղանաց փախուցեւք . այլ և գոր-
ծատեացք աղքատք , և կարօտք աւուրն պարենի .
վնյ գիմեւ 'ի ձէզայէր , մասնեն 'ի զինոճորութի 'ի
գաանեւ զդարման կենաց . ուստի և են արք դա-
ղանաբարոյք , արհամարհողք վտանգաց կենաց , ան-
երկիւղք և յանգդուհք 'ի ծովու , և 'ի ցամաքի .
և ահարկուք ամիցն , մենդ մուղեաց . 10 հազարք
և եթ 'ի նցէ բաւական եղեն 'ի միում ամի առնուլ
զֆէս զարքայանիստ քղք . և յամին որ զկնի՝ զթու-
նուս քղք . որ իւր 800 մղնաւ հեռի է 'ի ձէզայէր
քղքէ : 'ի գնդէ աստի զօրաց 40 գլխաւոր զօրա-
պետք՝ են միանգամայն նախարարք , կմ խորհրդա-
կանք տայիին . ը որում կացուցանեն զգլխաւոր ատ-
եանն ձէզայէրայ . իսկ յորժամ դէպ լինի խորհուրդ
'ի մէջ առնուլ վն մեծամեծ և կարէոր իրողութե ,
յայնժամ կոչին 'ի ժողով և այլք՝ 'ի փորձ և 'ի հին-
աւուրց զինոճորաց :

Բայ 'ի ժողովոյ աստի են 'ի ձէզայէր քղք և այլ
ղնչն մասնաւոր ատեանք , ը զնչն քղքական իրու-
ղութեց , և 'ի գատել զմասնաւոր գատս բաղադրա-
նաց . բայց թէ ոք 'ի գատաւազից կամիցի ելանել
յատեան տայիին , երբ և իցէ կարօղ է առնել զայն .
քղի բայ են ամիցուն դրուհք նր , որ զօրն ողջոյն
բաղմեւ կայ յլարձակ սրահի 'ի լսել զգատս ամիցուն ,
որոց գիմեն առ նա . զոր և քննեւ 'ի ձեռն վկայից ,
փութով բացորոշէ . և զվճիւռ նր առ ժամայն ը գլ-
րով արկանեն չորք ատենագաիրք , որք միշտ յան-
կան առաջի նր : Նոյնոյ և այլ իւրաքանչիւր գա-
ւառք և քղքք՝ որք են ը արուք սայիին , ունին
սեփական ատեանս և գատաւորս :

(6. Զնաւն :) Իսկ զինոճորական զօրութի ձէզայէ-
րայ՝ կրկին է . յն ցամաքային և ծո-
վային . և ը երկուցունց ևս հզօրագոյն է ք զայլ
ամ արուքս բարբարոսաց ծի . քղի 'ի ցամաքի բայ
'ի նախայիշատակեւ 12 հազար , ունի և հեծելադօրս
արաբացիս առաւել ք 30000 , որք կոչին օգնականք .
յորս 'ի լինել հարկի կարօղ է յաւելուլ այլս ևս
բնի

բնման 'ի քղցց և 'ի գիւղօրէից : Իսկ 'ի ծովու' առի
թէ ունի 25 նաւս զինուորեալս . յորոց 2 և եթ մեծ
են . որք ունին 60 ումապործիս , ցր դօսիս . իսկ այլք
փոքր են . յորոց ոմանք ունին 30 , այլք 20 մինչև 'ի
18 . այլ բաց 'ի 25 նաւուց աստի որք են արուեսն
ճէղայէրայ , նաև մասնաւոր ոմանք սպառազինեն
զննն տեսակս նաւուց . որով ասպատակեն ոչ միայն
'ի միջերկրական ծովու , այլև յովհիանոս անդր . և
երբեմն նաւք սոցա տեսան և 'ի մերձակայ ծովե-
ղերեայ սահմանս ամերիկոյ :

(7. Բաժ" :) Լյու աշխարհ յառաջին Ժմիս բաժանէր
'ի Թիբրուիս և 'ի Կուս . որք յետոյ ընդ-
Ժմիս Ժմիս պէսպէս օրինակաւ բաժանեցան , ըստ
պէսպիս փոփոխուեց' որք եղեն 'ի նմ' . և ահա յայս
մանէ յնչ եկին այն զննն բաժանմունք այսր Յի .
որք գտանին յՅաղոցս , և 'ի գիրս Յադրաց : Իսկ
իբրև տիրեցին նմա օսմանեանք , յերկս մեծամեծ
Կուս կմ' կուսակալուիս բաժանեցին զնա . ցր յա-
րևելեան . յարևմտեան . և 'ի հարաւային : Եւ այս
բաժանումն կայ միայ մինչև ցայսօր . յորոց իւրա-
քանչիւրն ունի իւր սեփական տայի կախեղ զտայիէն
ճէղայէր քղքի , և հպատակ նմ' . յոր մեք լի սլոնն
կայ յաւելումք և զտորոգոն . ցր զկուսակալութիւն
ճէղայէր քղքի . որ է առաջին և գլխաւոր . յորմէ
և բոլոր Յն ունի զանուն . զորս յառաջիկայդ մի
առ մի ստորագրեացուք հանդերձ գլխաւոր քղքօք
իւրեանց :

Լյուսակալուի ԶՆՆԱՅԵՐ Ժաղարի :

Զգի առ ճէղայէր քղքաւ հարուստ մի տարա-
ծուք . օգ նր քաղցր է և սրտտոնական , դո-
լով լի բարեխառն բաժնիւ . և երկիրն արգաւանդ-
յոյժ . մշտադաւոր լի ամն ողջոյն . բաժանեւ 'ի դաշտու
արգասաւորս , և 'ի հովիտս պարարտարօտս , և 'ի
բլուրս ծաղկաւէտս և զոճարձալիս : Ունի ցորեան
և այլ աղփս աղփս արմտեոյ առատ . զննն տեսակս
պատուական պտղոց . բանջարս 'ի կերակուր մարդ-
կան , և 'ի պէտս գեղօրէից . այլև այգիս բարե-
բերս , զոր սկսան տնկել անգ և մշակել զառաջինն
մուղըք եկեւք 'ի տպանիոյ . քղի յնչադոյն ամիր
կեցիք ոչ միայն ջնակէին այգիս , այլև զոնկեալսն
'ի

'ի բրիտանիայ արմատաբի խելին : Առ ճեղայէր
 քղքաւ 'ի լայնածաւալ դաշտի որ շրջափակէ՛լ է լե-
 րամբք իբրեւ տասն միոնաւ , լը պիշինկայ են իբր
 20000 պարտէզք . և ծառատունկք . իսկ լը պատ-
 մելոյ մեզ միոյ ուրումն 'ի նախապատիւ իշխանաց
 ճեղայէր քղքի՝ են 30000 . և յոմանս 'ի նշնէ կա-
 ուցե՛լ կան տունք գեղեցկաշէնք 'ի սէտա զբոսա-
 նաց տեարց նց : Աւնին անդ և հիւպատոսք եւրո-
 պացւոց պարտէզս գեղեցիկս . յորս յաւէտ երեւելն
 է սարաէզ հիւպատոսին գաղղիացւոց :

Յայնկոյս նոյն լերանց յարեւելեան կողմն՝ է և այլ
 քարձակ դաշտ իբր 24 միոնաւ լը երկայն , և 10
 լը լայն . ուղղել՝ 'ի պատճառեան ականակիտ ջուրց
 պարարտ և արգաւանդահոյ . ուր ամի ամի երկու
 և երբեմն ևս երեք հաւնք լինին ցորեհոյ՝ գարւոյ՝
 և այլոյ արմատաց . ուր և բնակին զնոն ցեղք ա-
 ըաբացւոց . յայն սակս կարի առատութի է անդ մե-
 իրաց : իսկ գլխաւոր քղքք նր են հետազայքդ :
 Ճեղայէր . լը եւրոպացւոց Ալճէրի . 'ի հն' . Րաւ-
 քնաւ . կմ Րաւաւաւաւաւաւ : Մայրաքղք մաւրիտա-
 նիոյ կէսարեայն . ուստի և կարծի լինել Եօլ քղք
 յիշատակեալ 'ի սպաղմեայ . կմ մեդ լը երբւոյ՝
 Յաւիա Կոստէայն . իսկ լը այլոց՝ է նախնի Սաւե .
 կմ Սաւե անուանել քղքն : Ե քղք մեծ և անուա-
 նի . ամուր բաղնամարդ և բաղնախառ սրսստա-
 պատ . կառուցել առ միջերկրական ծովու լը զառ
 'ի վայր լերին հանդէպ ծովու 'ի նմանութի գեղեցկա-
 գիր Թատրոնի . զի գրեթէ յամ տանեաց երեւի ծովու
 համատարած : Չ և քղքին է քառակուսի . և շրջա-
 պատ նր 'ի ստորին կողմն լը ոմանց 3400 քայլ . իսկ
 լը նախայիշատակել իշխանին ճեղայէրեցւոյ՝ 8 միոն .
 և 'ի վերին կողմն հաղիւ 1800 քայլ՝ պարիսպք նր
 լը մասին են 'ի Թրծե՛լ աղիւսոյ . և լը մասին յորձա-
 քար վիմաց . Թանձրութի նց 12 ոտնաչափ . իսկ
 քարձրութն 'ի բարձրագոյն տեղիս քղքին՝ 30 ոտ
 նաչափ . բայց 'ի ծովակողմն հասանէ ց40 ոտնաչափ
 առ 'ի պաշտպանութի քղքին 'ի զայրացել ամէհի կո-
 հակաց ծովու , և են ամրացուցել քառակուսի աշ-
 տարակօք , և այլովք ամրութք . և ունի շուրջանա-
 կի խրամ խորայնատակ , և լայն : Վծց գրուիտ ու-
 նի , առ որովք զցայդ և զցերեկ կարգել կան սլա-
 հապանք . որոց զէնք են բիրք ստուաղք . և լը սլա-
 շինկայ 15 հզր առնո . բայց լը նախայիշատակեալ
 իշխանին 16 հզր . կէս մի աղիւսակերպք , և կէս մի

բարաշէնք բռնաւք ներքուստ և արտաքուստ , ոչ
փոքրիկք , և միայարկք ի պիշինկայ , այլ կրկնա-
յարկք , և եռայարկք . և թիւ բնակչաց նր ի ու-
մանց 120 հազար . և ի այլոց անցանէ զերկերիւր
հազարաւ :

Փողոցք նր ի մեծի մասին նեղ են յոյժ . յորս հա-
ղիւ կարեն արքերկու , կմ երեք գնալ առ միմեամբք .
բայց զայս թուի թէ խորհրդով այսպիսի արարին առ
'ի խափանել զձգումն կիզողական շողոյ արեգականն .
ապա թէ ոչ յամառնամիջի անհնարին իմն էր շրջել
'ի նս . մի միայն փողոց ունի՝ որ առ փոքր մի լայն
է . բայց ի երկայնուէ է 1200 քայլ . առ որով առ-
աի և անտի՝ են կրպակք ազդի ազդի վաճառաց .
անդ է և վաճառանոցն ցորենոյ , հացի և մսոյ , և
ձկան : Չիք 'ի քղքի աստ ջրհոր , կմ աղբիւր ինք-
նաբուղն , թիւ ասացաք և վն թունուսի . այլ միայն
գուրք՝ յորս հաւաքին ջուրք տնծրեաց . և այնք՝ որք
դան արտաքուստ 'ի քղք անդր ի երկու ջրմուկս .
զոր շինեաց 'ի ժշ գարուն մի ոմն մուղրի տարագ-
րեալ 'ի սպանիոյ : Ունի միկիթա 100 . և սուսուել ,
որք առ հսրկ են 'ի ծովակողմն . և 62 բաղանիս .
յորս են 2 բաղանիք մեծաշէնք և դեղեցիկք . 9 բը-
նակարանս մեծամեծ զինուորաց , քի խըչայս . յորս
բնակին 600 եէնիչերիք հանդերձ գերեօք իւրեանց :
Ինն անդ և բանաք մեծամեծք , ուր արգելեալ պա-
հին դերիք , զորս հէկք ճեղայերայ դերեն 'ի ծովու .
և այլ ևս զնշն շինուածք հսրկց և մասնաւորաց մե-
ծաշէնք և վայելուչք . այլ 'ի մեջ ամցուն յաւէտ ե-
րևելի են ասարանք իշխանին մեծ և երևելի կա-
ռուցեալ ի մեջ քղքին :

Չիք 'ի քղքի աստ պանդոկ հսրկց , կմ իջևան վն
օտարականաց , քի խան . ուն սովորուէ է լինել յայլ
քղքս օսմանեան տրուէ . վն մուղրիք , այլ և օսման-
եանք որք դնան անդր սակավճուկանուէ , իջևանին
'ի տունս բարեկամաց և ծանօթից իւրեանց . իսկ
քրիստոնեայք առ հրէայս՝ որք 'ի թաղի իւրեանց
ունին մասնաւոր բնակարան պահէ ի վն նշ : Բայց
գինեառնք բնիք են 'ի քղքի անդ . որք ի մեծի
մասին են 'ի ձեռս քրիստոնեայ գերեաց , որք ունին
իշխանուէ 'ի տրուէն բռնի առնուլ և 'ի նոցին իսկ
մոհմեռականաց , յորժամ ոչ կամին վճարել . քղի
տաճիկք և մուղրիք , և ուրացողք՝ անխտիր յաճա-
խեն 'ի գինեառնս յայնոսիկ . ուր ուսեն և ըմպեն ,
և խաղան համարձակ : Յառաջագոյն քղքս այս ար-

տաքոյ պարսպաց իւրոց ունէր արոճարձանս . յորս
'ի 1473, Յի 19 ամօք յԵՂ ք զտարագրուի մուղրեաց
'ի սոլանիւյ՝ էին 2000 տունք և աւելի . զորս առ
հարկ հիմնայտաակ արարին սոլանիացիք յառաջնում
նոճագի յեւանել նց 'ի վր քղբիս . և այնուհետեւ
ոչ ևս շինեցան . ուստի այժմ հաղիւ գտանին անդ
40 տունք փոքրիկք . բայց և այնք ը մեծի մասին
անբնակ են . յորս մուղրիք և արաքացիք , որք ուղ-
տուք բարձեւ բերեն պարէնս 'ի քղբ անդ 'ի վաճա-
ռել , կապեն զուղտս իւրեանց :

'ի ծովակաղմն արտաքոյ պարսպաց՝ է մեծաշէն ամ-
բարտակ կամ թումք 'ի ձև կիսաբոլոր , որ 'ի միոյ
գրանէ քղբին ձգի մինչ 'ի փոքրիկ կղզի . և 'ի միւս
կողմանէ կղզւոյն մինչև 'ի քղբն . որ և ձևացուցա-
նէ զնւէնգիստ նորս . զոր կառոյց խայրատտին 'ի
պաշտպանուի նւէնգստին , և յապահովուի նաւուց
'ի զայրացել ալեաց ծովու , մինդ 'ի ձմեռան յաճելն
ջուրց , և 'ի շնչել հիւսիսային հողմոց . զի այնպէս
խռովի յայնժամ ծովն անդ , մինչ 'ի նւէնգստի անդ
վտանկիլ նաւուց . նա երբեմն և խորտակիլ իսկ .
ուստի և հաստակառոյց ամբարտակն այն՝ թէ սչ
նորոգէին անդադար , վաղու ևս արգեօք քայքայել
եր : 'ի գլուխ այսր ամբարտակի 'ի միումն 'ի նախայի-
շատակեալ փոքրիկ կղզեաց՝ կառուցել կայ դղեակ
ամուր հնգանկիւնի . վառեալ հրաղինուք 'ի պաշտ-
պանուի . նոյնպս և 'ի միւս կողմանէ մօից նաւա-
հանգստին կան կառուցել այլ ևս մարտկոյք . յորս
գիւլերայն հուր վառեն յառաջնորդութի նաւուց 'ի
նաւահանգիստ անդր :

Բաց 'ի դղեկէ աստի ունի քղբս այս և այլ վեց դղ-
եակս , և ամրոցս . առաջինն է յարեւելեան կողմն
կառուցել 'ի գլուխ լեռին , որ տիրէ 'ի վր բովան-
դակ քղբին . և կոչի կայսերական դղեակ . իբր զի Ե
կարողոս կայսր էարկ զհիմունս նր 'ի 1745 . 'ի Գմիլին՝
զի պաշարեաց զձէզայէր քղբ . զոր ապա բնակիւք
տեղւոյն կատարեցին , և կարգեցին 'ի պահպանուի
նր 100 զինուորս : Երկրորդն կոչի 'եօք Բեբք . որ է
եօթնանկիւնի իբր 130 քայլ հեռի 'ի քղբէն . և նոյն
չափ 'ի կայսերական գղեկէ : Երրորդն է հին բերդն
Ալֆաստան անուանել . կառուցել 'ի բարձրաւան-
դակի 'ի մէջ քղբին . և ամրացուցել աստի և ան-
տի երկու աշտարակք . յորս զինուորք կարգեալ
կան 'ի պահպանուի . որք մասնաւոր նշանօք ծանու-
ցանեն զթիւ նաւուց , որք երևին 'ի ծովու : Չոր-
րորդն

որորդն է ամբողջն կոչեցեն Պապաւնէ՛րէայ յանուն միոյ
 'ի դրանց քղբին . շինեալ 'ի 1596 'ի ժայռի մօտ 'ի
 ծովն : Հինգերորդն է ամբողջ փոքրիկ մերձ 'ի դուռն
 նախայիշատակել ամբարտակին . վառել հինգ հրա-
 ղինուք 'ի սրաշտովանուռի մոխից նւհնգատին : Իսկ վեց-
 երորդն է աշտարակ փոքրիկ առ մուտս նւհնգատին .
 որոյ 'ի պահպանուռի կարգել կան մուղընք ոմանք :
 Բաց յայտանէ՝ ունի քղբս և այլ, փոքրիկ աշտա-
 րակս , և բրդունս կառուցելս շուրջանակի 'ի սրաշտ-
 պանուռի իւր :

Սակայն 'ի վր' այսր ասի՝ չէ մարթ ասել թէ ճէ-
 ղայէր քղբ իցէ հզօր 'ի ցամաքակողմն . քղի սակա
 բարձրաբերձ բլրոց , որք շուրջ պատեն զնովաւ ,
 կարէ թշնամին ըսմբարտակօք զքղբն ողջոյն հիմնա-
 յատակ առնել . զոր ամբք ինչ յառաջ սպանիացիք
 կամէին 'ի դօրծ դնել . զի խորհէին առնուլ զմի 'ի
 բլրոց անտի . և 'ի վր' նր' կառուցանել մարտիոց ,
 առ 'ի հարկանել անտի զքղբն . այլ ոչ կարացին հա-
 սանիլ վախճանի իւրեանց . քղի հարան 'ի ճէղայէ-
 րեցւոց : Եւ ասի , թէ յետ մեկնելոյ 'նց անտի՝ ճէ-
 ղայերեցիք շինեցին անդ ամբողջ , այլ ամենեկին վայ-
 րապար . քղի գոլով քղբ 'նց յեմ կողմանց շրջապա-
 տալ բարձրաւանդակօք , չէ հնար տմբացուցանել
 զայն ոմ' արժան էր : Իսկ 'ի ծովակողմն թէպէտ առ
 փոքր մի ամբարդոյն է , բայց սյնովսի են ամբուռնք
 նր' , որք ոչ կարեն լեւրիար լեզէմ ունիլ ըսմբարտա-
 կաց , զոր կարէ թշնամին 'ի նաւուց ընկենուլ 'ի
 քղբ անդր . ոմ' արարին դաղղիացիք 'ի 1682 . և 1683 .

բայց միաս սակաւ հասուցին քղբին :

Այս քղբ հին է յոյժ . որ և 'ի նախնեաց զանա-
 ղան անուամբք անճանեցաւ , ոմ' 'ի վեր անդր
 նշանակեցաք . բայց դժուարին է ճշգրտիւ նշանա-
 կել զառաջին հիմնադիր նր' . յայանի է 'ի պատմու-
 թեց թէ 'ի Ժմկո յուբայ արքայի՝ էր սա արքայա-
 նիստ մայրաքղբ նուսնիւիոյ : Եւ պատմի , թէ մի
 ոմն յորդւոց սորին արքայի վարել 'ի Կերու թի 'ի
 հռովմ 'ի յաւլիոս կայսերէ , եդիտ շնորհս առաջի
 հռովմայեցւոց այնչափ , զի օգոստոս կայսր գար-
 ձոյց նմ' անդրէն զհայրենի թմբուռի իւր . որոյ նու-
 րոգեւ զայս արքայանիստ քղբ իւր , կոչեաց զնա
 Եւ . կմ' Յաւիտ Կապիտ , յանուն բարեբարին իւ-
 րոյ : Այս անուն գտանի մինչև ցայժմ գրուեալ
 'ի դրամս կղզիոսի , և անտոնինոսի կայսերաց :
 Ապա զկնի Ժմից առ սակաւ սակաւ կորոյս զառա-
 ղին

ջին ճոխութիւն և զվայելչութիւն իւր , և փրկի նր առ
 արութիւնը կաղիգոյց կայսեր՝ կոստանդինա քղքն
 բարդաւաճեւի պայծառացաւ . նոյնպէս և բուդիա ,
 և պոնա , և դրէմէէն գեր 'ի վերոյ գտան ք զայս
 քղք : Իսկ 'ի է դարուն յառնուլ արարացւոց մահ
 մէտականաց զքղքս զայս , չքանդեցին զնա , այլ
 ի ոմանց ասելոյ զի մի մնացէ յիշատակ ինչ քրիս-
 տոնէութե 'ի նմ , որ ատելի էր յոյժ նոյն , փոխեցին
 զանուն նր . Ճեւիւրէ կոչելով որ թարգմանի կղզի .
 յորմէ ել Ճեւայէր անունդ . վն զի քղքս այս երևէր
 միացեալ թ փոքրիկ կղզւոյն , որ է հանդէպ նր .
 բայց այս բան չուէի ինչ հիմն . այլ այսպէս անուա-
 նեցաւ յաղաւաղելոյ հին անուանն ուղ ասացաք 'ի
 վերոյ :

Վերոյդրեւի կղզին թէպէտ իրօք բաժանեալ էր 'ի
 նմէ . այլ յետոյ օսմանեանք միացուցին . կառուցեւ
 'ի միջի զնախայիշատակեւ ամբարտակն . ուղ և զքղքն
 ամբարացին և մեծացուցին . ուստի և այնուհետեւ
 եղև առաջին և յաւէտ բաղմամարդ և բաղմագանձ
 'ի մէջ համօրէն քղքց բարբարոսաց աշխարհի :

Մեդաֆուլ . ի արաբացւոց Դեմէպէֆուս . թռնի
 լինել նախնի Քուրդոնիւմ քղք յիշատակեւ 'ի պաղո-
 մեայ : Է քղք կմ աւան փոքր ծովեզերեոյ մօտ 'ի
 համանուն հրոճանդանն , քանի մի մղմաւ հեռի 'ի
 Ճեւայերոյ . առ ծովն քղքաւ յարեւելց անցանէ
 հուէտ իչէր գետն . և մօտնէ 'ի ծովն մերձ 'ի գետոյ
 մի մեծ Պէնի ափառւաւ կոչեցեւ . յանուն ցեղի ինչ
 արաբացւոց , որ անդ բնակի :

Դեպիւր . կմ թեպէտ : Է քղք պարսպաւոր յա-
 րեւելեան կողմն սորին գաւառի . մօտ առ միջերկրա-
 կան ծովն . 'ի պողոմեայ Արաբի անուանեւ . ունի
 տունս իւրեւ 1000 . և դղեակ տմուր , ուր բնակի
 քղքապետ նր :

Սապա . 'ի հն՝ Դեպիւս : Քղք վաղնջական յիշա-
 տակեւ 'ի նախնի աշխարհագրաց , այլ այժմ՝ աւել-
 րակ , յարեւմտեան կողմն մեդաֆուսայ , առ հուէտ
 իչէր գետով : Չայս քղք ոմանք հին Ճեւայէր կո-
 չեն . և ասեն թէ նախ ք զաւերիւլ ունէր տունս
 աւելի ք 3000 :

Քուլ Բե Դաբէարեւ : Է քղք փոքր շինեալ 'ի 1550 .
 յաւուրս հոչակաւոր հասան փաշայի յարեւելեան
 կողմն Սաֆաւ գետոյն իւրեւ 3 մղմաւ հեռի 'ի
 նմէ . բնակիչք նր են 'ի սերնդոց անաթի մուղրեաց
 'ի սպանիոյ ասարագրեւոց :

Քասախէ : Նաւահանդիստ լը մէջ այսր քղքի , և ճէղայերայ , ուր նաւք խոյս տունէլ ապաստան լինին 'ի Ժմիս փոթորկաց :

Մարթա Տաղէն : Է գեօղ մեծ մօտ 'ի քասսինէ նաւահանդիստն . ուր ճէղայերեցիք առաքեն յարօտ զանասունս իւրեանց :

Աշխէլէան Կասախաւա՛ր :

Նահանդ լարձակ . որ 'ի Դուռէ անտի ճէղայեր քղքի , ձգի մինչև 'ի սահմանս թունուսի , և ունի իւր սեփական կուսակալ , որ կոչի արևելեան տէյ . կախել զճէղայերէն : Եւ բաժանի լինն Դուռ լը իննուոց գլխաւոր տեղեաց իւրոց . զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք :

Կասախաւաւ լա՛ր . Քասախաւաւ : Է գլխաւոր քղք համանուն Դուռի , այլև բովանդակ այսր արևելեան կուսակալուն , 'ի հարաւակողմն բարձր լերին իբրև 70 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ , և շրջապատել քարո՜ւ ժայռ լերամբք , որք են նմ 'ի տեղի պարոպաց . բայց ունի և պարիսպս ամրակուռս 'ի սեւագոյն յորձաքար կոփածոյ վիմաց , և գլեակ պատուա կան . առ այս գլեակ՝ ոմ և առ քղքն՝ լը երկու և եթ չաւիղս անձուկա հատեալս լը քարաժայռ լը լինս , որք պատեն զքղքաւ հնար է մատչել . ունի տունս իբրև 1000 . և փողոցս գեղեցիկս . և թաղս որոշեալս վն աղգի աղգի արհեստաւորաց : Այս քղք հին է . զոր ասեն շինեալ միկիպսայ նախնի թգին հումիդիոյ , և էր արքայանիստ մայրաքղք առանձին հումիդիոյ . որ յանուն քղքին կոչեցաւ և Կիրքա . վն զի 'ի նախնուն քղքս այս կոչեր Կիրքա (լա՛ր . Չիրքա) . այլև Կիրքա յաւէայ . զոր յետոյ մեծն կոռասնդիանոս և ևս լարձակեաց , և ճոխացոյց հոյակապ շինուածովք , և բազմութ բնակչաց . յայն սակս յանուն նր կոչեցաւ Կասախաւաւ . որ մինչև ցայսօր պահի Եօադրոյ . բայց մուղթիք բնակիցք նր եղծմամբ կոչեն զնա Քասախաւաւ : Առ Ժմիօք կաղիգոլայ կայսեր՝ էր մայրաքղք մաւրիտանիոյ կեսարեայն . և յետ տիրելոյ նմ արաբացոց՝ եղև արքայանիստ քղք համանուն մասնաւոր թգրութե . ուր նստան ոմանք թգք կմ բնակալք , որք սպառնել շիջան 'ի 1420 . լը լծով թունուսի նստալ ճեալք . ապա իբրև էառ խայրատաին զճէղայեր քղք և զքոլուլ , սա ինքնին անձնատուր եղև նմ :

Առաքելոյ քղքին տեսանին մինչև ցայսօր հին շին ունաճք, և աւերակք մնացելք 'ի նախնի հռովմայեցւոց. որք յայտնապէս ցուցանեն զանցել մեծութիւն զնոխուհի նր. յորս է կամար յազթութե. և այլ շինուած ինչ հանդէպ Սահէճէճար դետոյն սիւնազարդ գործեալ կռանաւ 'ի միաստանի ժայռէ լերինն: Եւ փոքր մի հեռի 'ի քղքէն' է ինքնաբուղիս ջերմուկ. մերձ յայն տեղի' է միւս ևս ազգիւր ինքնաբուղիս ցուրտ ջրոյ. յորոյ վր կառուցեալ կայ հոյակապ շինուած քարաշէն՝ արձանեայ պատկերօք զարդարել. զորմէ բնակիչք տեղւոյն առասպելին, թէ 'ի նախնու մն գալոց էր. որոյ ուսուցիչն հանդերձ աշակերտօք սակս եղեւնադործութիւն իւրեանց՝ յոյն քարեղէն արձանս փոխեցան: Այլ պիտի աշոյց առասպելեայ՝ է ագիթութի նց. զի տեսեալ յայն քարեղէն արձանս մարդկային կերպարանս, համարին թէ նք յնջն կենդանի մարդիկ էին. վր զի ոչ կարեն կարծել մարդկային ճարտարութիւն գործել. իբր զի 'ի կողմանս յայնոսիկ, ուր և յայլ տեղիս արուէ տաճկաց՝ չիք բնաւ սովորութի կանգնելոյ մարդակերպ արձանս:

Շրջակայ դաւառ այսր քղքի՝ արգաւանդ է յոյժ և բարեբեր, մինչև թ միոյ 70 պաղարեքել. և ունի ցորեան և այլ ազգի ազգի արմատս, պտուղս, և բանջարս. զոր բնակիչք նր բարձեալ յուղտո, տանին 'ի ճէղայեր 'ի վաճառ: Ունի և զանազան տեսակս կապկաց. յորոց ոմանք գրեթէ մարդաչափ են թ մեծութե. որք դառնին 'ի բարձրաբերձ լերինս նր, որք միագօտի տաքածել ձգին առաւելք 30 մղնաւ. և միացել թ լերանցն պիճէյոյ, և պոնայի, նոքօք հանդերձ կացուցանեն զբազուկ ինչ ագլանդեան լերանց: Յայն լերինս բնակին առաջացիք ինքնագլուխք յայլ և այլ ցեղից. որք են արք վայրենամիտք, դաղանաբարդք, և քաջ սաւերազնիւք. որք ձախողակս իմն կրել երբեմն 'ի պէյէն կոտտանդիոյ, 40 հազար պիտղմահանք միացեալ ելին թ դէժ նր առնուլ զվրէժ 'ի նմէ:

Քաւ. կմ Քաւ. Եւ քղք հին այլ աւերակ. շինեալ 'ի նախնի հռովմայեցւոց, և քանդել 'ի միջին դարս՝ ի բազմապատիկ պիղմից. աւերակք նր երեւին և այժմ մերձ առ ափն ծովու. և 'ի միջի նց դղեակ 'ի գլուխ վերամբարձ ժայռի սմբողջ և անարատ. որոյ 'ի սահմանութի կարգել կան հանապաղ զորք թ հրամանատարութի զօրապետի կմ աղայի: 'ի դեղջ

գեղջ միում, ոչինչ կարի բացառոյն 'ի տեղւոջէ
աստի՝ գաղղիացի վաճառականք ունին կալուած
փոքրիկ ը պաշտպանութեւն Թրուէն ճեղայէրայ. ուր
գաղղիացի գործակալ տեղւոյն առեւորութիւն առ-
նէ ը լեռնաբնակ մուղրեաց. գնեւոյ՝ 'ի ննչէ մորթս,
մում, և ասր. և յորժամ ը բաւականին ժողովէ,
աղգ առնէ գաղղիացի գործակալին որ նստի 'ի
քուլու. և նա առաքէ անդ նաւ 'ի բառնալ զմում
ժողովեալս նր :

Լրասում : Քղք վաղնջական 'ի նախնութեան երեւելի
յոյժ. այլ այժմ գլխովին աւերակ. քանի մի մղոնաւ
հեռի 'ի կոստանդիոսյ առ ճիճէրեան սարիւ. ուր
չիք այժմ այլ ինչ, բայց միայն տունք ինչ աւերակք,
և նւհնդիստ փոքրիկ, այլ յաջողակ : Աստ նախ
ճեւնոնացիք, և ապա գաղղիացիք սկիզբն արարին
առեւորութիւն առնել ը ամբրիկեցւոց. որ 'ի սկզբան
անդ տակաւ էր, այլ յետոյ 'ի կաղմեւ գաղղիացւոց
զընկերութեւն վաճառականութեւն ամբրիկոյ՝ բարդաւա
ճեցաւ յոյժ յոյժ : Եւ և յայլ զանազան տեղիս ը
պլուսն ողջոյն աւերակք քղքաց, և ամբոցաց նախնի
հռովմայեցւոց :

Պէնա : Քղք փոքր, յաջողոյն գլխաւոր տեղի հա-
մանունն պլուսի. առ ծովածոցով որ բերէ զնմանու-
թի նւհնգաստի. շինել յաւերակաց նախնի հռչա-
կաւոր հիւրոն քղքի քանդելոյ 'ի վանդաւաց և 'ի
սարակինոսաց, միով մղոնաւ հեռի 'ի նմէ : Բնակիչք
նր կոչեն զնա Պէնա Էլ հռննապ. ք Քղք յունապի.
և յիրաւի՝ վն զի կարի առատութեւն է անդ այս աղգ
պտղոյ : Իսկ եւրոպացիք անոնանեն Պէնա. որ 'ի լա-
տին բարբառ, ուն և իս՝ նշանակէ բարի. սակս ար-
գաւանդ և բարեբեր երկրի նր : 'ի նախնութեան երեւե-
լի էր այս քղք. մենդ առ Ժմիօք Թիքն կոստանդ-
եանց, որոց հարկատու էր. այլ այժմ փոքր է
յոյժ. և փողոցք նր նեղ և անշուք. բայց ունի
գղեակ պատուական, յորում կարգեալ կան իբրեւ
300 զինուորք 'ի պահպանութեւն ը հրամանատարութեւն
զօրապետի, զոր աղայ կոչեն. որ և է քղքապետ և
գլխաւոր կառավար քղքին. 'ի նոնաղիւ հռովմայեց-
ւոց Թրուէն՝ քղքս այս հանդերձ շրջակայ պլուսու-
տեկաւ ը իշխանութեւն արարացւոց կի՞ սարակինոսաց.
և ը բնում Ժմիոս եղև ինքնագլուխ. ունեւոյ իւր
սեփական իշխանս կի՞ հրամանատարս. սպա Թիք
Թուսուսի տիրեցին նմ. որք կառուցին զվերոյ
առաջեալ գղեական. յետոյ իայրատախն պաշարեալ
զնա

զնա 22 չէքտիրի նաւուք, էառ և միացոյց ի Թրու-
թէն ճէղայէրայ : 'ի 1535 Թիք Թուհուտի ձեռն
տոճուք է կարողութի կայսեր վերստին տիրեցին նմ.
այլ ճէղայէրեցիք փութով անդրէն ի Թրուք իւր
եանց նոճաճեցին . ի որով կայ մնայ մինչև ցայսօր :
Հիբբոն Ռեճիւս . կմ Հիբբոն . Այսպէս կոչեցեւ
առ . 'ի զանազանուի 'ի միւս համանուն քղքէ , որ
կոչէր Հիբբոն Տիարհիտա . զոր յիշմիկ պաղտմէս ,
և սլինիոս : Է քղք աւերեւ 'ի դաշտավայրի . միւս
նաւ և կիսով հեռի 'ի պոնսյէ . յաւերակս նր եր
ևին որոշակի մնացած ք վանաց և եկեղեցւոյ՝ զոր
համարին տթուանիստ եկեղեցի սթյն օգոստինոս
սի մեծի վիպի և եմպի այսր քղքի . որ և 'ի սմին
քղքի փոխեցաւ յերանաւէտ կեանս 'ի 440 . մինչ
դեռ պաշարեալ կայր քղքն 'ի վանդաւաց : Չայն
տեղի 'ի յարգի ունին մուղսիք 'ի յիշմիկ սթյն և տսեն ,
թէ ոչ միայն արջառ կմ ձի կմ այլ ինչ անասուն
եթէ մացէ անդ , ոչ ելանէ անտի ողջանդամ , այլև
ոչ թիւնաւոր զեռուն , և ոչ խոկ թռչունք երբէք
բոյնս դնելով ապականեալ իցեն զվայրն : Տեսնի
անդ և հին մակագրուի յորմն մղկթի արտաքուստ
'ի հարաւակողմն , ուր 'ի հնումն էին տառք քան
դակեւք 'ի վիմի . և պատկեր 'ի ձև եմպի , որոյ
դեռ երևի թագն եմպական , և մասն ինչ գաւազա-
նի . և տառքս աւ , գոթական գրով , գոլով եղծեւ
այլոյն :

Մերձ յայն տեղի է պարտէզ թզենեաց . ուր գոյ
և քարեղէն արձան . այլ այնպէս եղծեւ , զի ոչ կեր
սրագրուի գիմաց երևի , և ոչ տարազ կմ ձև զգես-
տուց . այլ և թղբիւր ականակիա և պատճական .
զոր կոչեն պարտէզ և աղբիւր սթյն օգոստինոսի .
յորմէ սղբերէ նաւալարք իտալացիք և դաղլիա-
ցիք՝ մեծաւ հաւատով ըմպեն , և սաւաջի արձանին
աղօթս առնեն . համարելով զայն՝ պատկեր սթյն
օգոստինոսի . յորմէ հատանեն և մասունս , զոր իբրև
նշխարս սթյ յարգանօք պահեն :

Դիթա : Է աւան կմ գեօղ տա դետով՝ որ թոճի
լինիլ Բապտիստա դեան յիշատակեւ 'ի նախնի Տա-
գրաց , ոմ ցուցանէ և դիրք նր . աւ որով 'ի հնումն
էր Դախադա , կմ Դախադէ ազատ քղք ծննդեան
սթյն օգոստինոսի . ոչ կարի ինչ հեռի 'ի Հիբբոն
բէմիւս քղքէ յարեւելեան կողմն նր 'ի Ճիւղհի , որ
'ի հիբբոնայ հանէր 'ի կարկեդոն , այլ այժմ և ոչ խոկ
հեռք դա՛լ ապոյ քղքին երևին . ոմ ասէ յովհաննէս

միտախն կըսանեա՛ն 'ի ստորագր'՝ արիւնկոյ . դիւք .
 ե . գլ . 3 : Բայց ասէ , թէ 'ի Ժայռի միում է քա-
 րանձաւ մեծ , և 'ի նմ' բեմբ , առ որ Է չորս աստի-
 ճանս լինի ելանել . զայն տեղի պատուեն մուղօրիք
 'ի յիշմկ սբյն օգոստ" . զի անդ ասեն ծնանիլ և մեռա-
 նիլ նր . վնկ 'ի վազ Ժմից սովորուի ունին յամին եր-
 կիցս , քի 'ի սեպտ" , և 'ի նոյեմբ" . յաւուր՝ յորում
 ծնաւ և յորում մեռաւ օգոստինոս , երթալ անդր
 խմբովին , և աղօթս առնել ը իւրեանց սովորուէ :
 Եւ 'ի ստորին աստիճանի վերոյիշել բեմբին դոն
 խորսիք փորեշ , ուր լցեալ իւղ լուցանեն կան-
 թեղ 'ի Ժմիս երաշտուէ . և ասի թէ բժմ անգամ

փորձիւ տեսեշ են զպտուղ աղօթից իւրեանց :
 Դրձլ և զայլ տեղի ինչ յիշմկէ նախասացել մա-
 տենադիրն պատուեն 'ի մուղրեաց յիշատակաւ սբյն
 օգոստինոսի . զի ասէ , թէ ցուցանեն նք առ նոյն
 բուպրիքագուս գետով , մերձ 'ի Խառա անուն գեղջ
 'ի քարաժայռի միում հատեշ իբրեւ նստարան 'ի ձև
 անկողնոյ . ուր սովոր են գնել զխոցալից խղիւղ
 թեշ աղայս . և ասեն թէ ողջանա՛ն : Եւ ևս պատ-
 մէ նոյն մատենադիր լուեն 'ի հիբբոնացի քհնյէ ,
 թէ բնակիչք տեղւոյս սովորութի ունին ամի ամի
 յամսեանն յուլիսի 'ի բլրոց ոմանց պարսաւեալ
 գալ , և զարգարել փոքրիկ պսակօք ծառս , 'ի
 յիշմկ մեծի մարգարէի միոյ հիբբոնացւոյ , զոր
 Գոռաստր կոչեն . հաւանական իմն թուի , թէ յեղծ-
 մանէ Կառո անուանդ , որով գոթացիք կոչէին զ-
 օգոստինոս , կրճատելով զլս" անունն աւկուսդի-
 նոս : Այլ թէ ճմարիտ թէ առասպելական իցեն
 այս աւանդուիք մուղրեաց , չէ ինչ փոյթ . շատ է
 այս մեզ , զի ցուցանեն թէ յիշմկ սբյն օգոստինո-
 սի չէ իսպառ ջնջել յափրիկէ :

Մեւա . 'ի հն" . Տէնաբա . կմ 'Իննաբա : Է քղք փոքր
 ծովեղերեայ . որ յառաջագոյն անկանէր 'ի Գեւորն
 կաստանդիայ . բայց այժմ է 'ի սահմանս պոնտյ
 Գեւորն : Եւնի պարիսպս հինս և կիսաւերակո . և
 բնակիչս սակաւս . ուր յառաջագոյն էին աւելի ք

3000 տունք :

Աջոյ Գաղէոյ : Է ծովեղերեայ գղեակ ամուր Է
 ինսանութ գաղղիացւոց . քաջ վառեշ և ամրացուց-
 եալ զինութ . յորում են պատշաճաւոր բնակարանք
 վս պաշտօնատարաց , և այլոց անձանց կարգելոց
 'ի ծառայութի ընկերուէ վաճառականաց գաղղիաց-
 ւոց , այլ և անկեւանոց՝ և փոքրիկ եկեղեցի՝ կմ

մատուռն՝ և գերեզմանատեղին . և ստորոտեղ վայել-
լուչ : Է անդ և ծոց մի փոքրիկ 'ի պատասպարու-
նաւակաց կարգելոց 'ի հանել բուստս . այն է՝ մէր-
ձան 'ի ծովէ . քղի 'ի ծովեզերեայս յայստակ բուսա-
բիւմ գտանի : Յառաջ ք զշինել գաղղիացւոց զայս
գղեակ , ընկերուին վաճառականաց գաղղիացւոց
մարսիլիոյ՝ ունէր մերձ յայս տեղի այլ գղեակ . կժ-
լու ևս ասել շտեմարան 'ի համբարել անդ ցորեան .
միանգամայն և 'ի պաշտպանուի գործավարաց իւր-
եանց , որք հանէին բուստս 'ի ծովէ . բայց յետ
Ժմից ինչ ճեղայերկցիք քանդեցին զայն՝ պատճա-
ռելով թէ գաղղիացիք զբոլոր ցորեան երկրին առ-
եալ , հորկց սով պատճառեցին ը իւրան ողջոյն :
Ապա 'ի 1628 ԺԳ լուգովիկոս թԳր գաղղիոյ՝ ձեռն
էարկ այլ իմն գղեակ . հիմնել անդէն . այլ հազիւ
թէ արկել էին հիմունք նր , ահա արաբացիք միա-
բանել ը մուղրեաց , քակեցին զայն . և զգործա-
վարս 'ի բաց փախուցին 'ի տեղւոյն . ոսկայն գիտե-
լով արքային , եթէ տեղին այն կարի շահաբեր է
վաճառականուէ , ոչ կասեցաւ 'ի խորհրդոց կա-
մաց իւրոց . և յաղթել իմ գիմամարտութեց և
դժոճարուեց , ետ շինել զայս գղեակ . զոր և ան-
ունեցին ԼՂՏոց Գաղղիոյ . կմ՝ Քրանսիոյ : Բայց քղի ոչ
գոյր անդ յորմարաւոր տեղի նւհնգստի , 'ի ձեռն
դաշնադրութեան իրիք ընկալան գաղղիացիք 'ի ճե-
ղայերեցւոց զնւհնգիստ քալեայ . և զաղաաութի
առ և անուրս անեկոյ ընդ արաբացւոց և ընդ
մուղրեաց :

ԴԵՎԷ՝ . կմ՝ ԴԵՎԷ՝ : Է գլխաւոր քղք համանուն
իւրի առ մէճէրտա կմ՝ մակրասադ գետով . վաղըն
ջական յոյժ , շինել 'ի նախնի հաովմայեցւոց . որոց
ընծային և հաստահիմն թանձր և բարձր պարիսպք
քղքիս բովանդակ յորձաքար վիմաց . որք և յայն-
չափ գարուց հետէ կան մնան անեղծ մինչև ցայսօր .
յորս 'ի բիւմ տեղիս երեւին զանազան գրոճածք 'ի
լատին բարբառ : 'ի նախնուսն բաղմամարդ էր
քղքս այս , և գեղեցիկ . այլ այժմ մեծաձիս անկել
է 'ի նախնի վայելուէ իւրմէ . և թիւ բնակչաց նր
նոճաղել մէնդ 'ի սլոնոս յոռուէ օդոյ նր . սակայն
տակաւին համարել է գեղեցիկ ք զայլ իմ քղքս
ափրիկոյ . մինչև գեղեցիկուէ պարսպաց նր՝ և ինք
նաբուղի աղբերաց՝ և վարսադեղ ընկուղենեաց՝
յառակս լինել առ ափրիկեցիս : Արաաբոյ քղքին
է լեառն մեծ . յորում տեսանին մեծամեծ խուռչք
և

և փառաբարբ. զորոց բնակիչք տեղւոյն առասպելին,
 թէ են բնակարանք նախնի հսկայից. քղի գրեթէ
 հարկց էր այս կարծիք, թէ առաջին մարդիկ հսկայք
 էին. այլ լի ճմարտուն՝ այն խռոցք և փառաբարբ
 ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ քարահանք, յորոց հատան
 քարինք 'ի պէտս շինուածոց քղբին, և պարսպաց
 նր: Այս քառ է մի 'ի միջերկրական քառոց ճէ-
 ղայէրայ մորուն, յարեւելից՝ սահմանակից մորութե
 թունուսի. իսկ 'ի հարաւոյ՝ միջերկրական բարբա-
 րոսաց. կի՛ պիլէտիւլ ճէրիտայ. չունի քղբ կի՛ ա-
 ւան ինչ երևելի, բաց 'ի նախնութաց քաղաքէդ :
 Ճե՛ղբի : Քղբ վարբ կառուցել 'ի լեզու ինչ հողոյ,
 որ տարածել ձգի 'ի ներքս 'ի ծով, լի մէջ պի՛ճէյայ,
 և ճէղայէրայ. դրեթէ միապա տարակաց յերկոցունց.
 ունի տունս իբրև 1500 աղքատաշէնս. և դղեակ
 հին 'ի գլուխ լերին. բայց դիրք տեղւոյ նր գիպա-
 ւոր յոյժ. զի տիրէ 'ի վր հարուստ մի տարածուն
 քառին. ունի երկու նւէնդիտոս. մի՛ յարեւելս, և
 միւս ևս՝ յարեւմուտս գործեալս 'ի շրջակայ ժայռից :
 Այս քղբ յառաջին ժմկս էր արքայանիստ և ինքնա-
 գլուխ. զոր 'ի 1514 էառ խոյրատաին. յորմէ կալու
 և զանուն թիբի. և անտի մինչև ցայժմ եկաց մնաց
 լի իշխանութե մորունն ճէղայէրայ. միացել լի արեւել-
 եան կուսակալութիւն նորա. ուստի բնակիչք նր
 տան տասանորդս ճէղայէրեցւոց յամ արգասեաց
 երկրի իւրեանց : 'ի ժէ դարու գաղղիացիք ունէին
 անդ շտեմսրան կի՛ վաճառատեղի. ուր ժողովէին
 մորթս, մամ, և ցորեան. զոր բարձել 'ի նաւս՝ տա-
 նէին յճ իւրեանց. այլ 'ի 1664 հանին զնն անտի
 բնակիչք տեղւոյն. և այնուհետև սկսան և նք դերել
 զամենեւեան, որք միանդամ անկանին 'ի ձեռս իւր-
 եանց : Հայսմանէ դրդուցաւ պի՛ճի մէջ ճէղայէ-
 րեցւոց և գաղղիացւոց. որք կամեցել սանձել զա-
 պարասանունի բարբարոսայն այնոցիկ, ձեռնարկին
 շինել ամրոց յափն ծովու. այլ խափանեցան 'ի դուր-
 ծոյն 'ի լեռնաբնակ արաքացւոց. և թէպէտ գաղ-
 ղիացիք երկիցս ելին պատերազմաւ 'ի վր նց, այլ
 սակաւաւոր դուրմ պարտեցան 'ի նցէ, մենդ յերկ-
 րորդում՝ նո՛ւադի հանդերձ բա՛մ լնասուք :

Այս քառ սահմանակից է անապատին բարբարոսաց.
 և երկիր նր սնբեր. որ ոչ բերէ այլ ինչ, բայց միայն
 դաբի, կանեփ, և վուշ. քղի լեռնային է. անդ է
 և Առաջ կոչեցել լեռն բարձր և ապառաժուտ.
 որ իբրև 60 կմ 65 մղոնաւ ձգեալ տարածի 'ի հա-

բաւոյ թ հիւսիս . ունեւորձ սահման 'ի հիւսիսոյ' ըզ-
 ֆուռն կոստանդիոյ . իսկ 'ի հարաւոյ' զանապատն
 տղիւէտիւլճերիսոյ . յորմէ բղխեն բնմ' աղբիւրք ա-
 կանակիրաք, որք հոսեւ թ դաշտավայրս' 'ի բնմ' աւ,
 դիս գործեն լիճս . բայց առ սաստկուէ տօթոյն փու-
 թով ցամաքին: Բնակիչք այնց լերանց են արաբացիք
 քասպէյլէզէն կոչեցեալք . որք անդ ամրացեալ կան
 իրր յանմատոյց ապաստանի 'ի պահել զազատութի
 իւրեանց . ուստի և ոչ երբէք անկան թ լծով ծա-
 ւայուէ ուրուք: Իսկ ծովեզերեայ արաբացիք՝ որոց
 գործ է յափշտակուի և գողուի, յորժամ նաւաբե-
 կուի իմն պատահէ 'ի կողմանս յայնոսիկ, առ հնրկ
 տփուին յեղերս ծովուն . և յափշտակեն զամ, զոր
 միանգամ դառնեն թէ ինչք իցեն, և թէ մարդիկ .
 զմահմէտականս 'ի բաց արձակեն . բայց զքրիստոն-
 էայս 'ի դերուի վարեն . և ոչ իսկ ապին ձեղայերայ
 կարող է հանել 'ի ձեռաց նց զոր յազգաց քրիստո-
 նէից, թ որոց ունի դարակամութի . քզի կարի նա-
 խանձախնդիր են ազատուէ իւրեանց:

Պիճէյա . կմ Պաճէյա: Քաղաք վաղնջական, և գրչ-
 խաւոր տեղի համանուն ֆուռի . որ լի հաւանական
 կարծեայ թոճի լինել Իլիւլիէ . քզքն յիշատակեալ
 'ի պազոմեայ . և ոչ Թապալա, ուն ոմանք կարծեն .
 հիմնեալ զառաջինն 'ի նախնի հռովմայեցւոց թ լան-
 ջակողմն լերին յարևելեան կողմն ձեղայերայ . իբրև
 60 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ . և 28 'ի ծիճերայ առ ծոցով
 ծովու՝ որ 'ի նախնուսն կոչէր Ծոյ նո-Պիւն: Եւ է
 քզք մեծ գեղեցիկ ամուր և բազմամարդ . ձև նր
 քառակուսի երկայնաձիգ . շրջապատ պարիսպքն
 բարձր և հաստահիմն . և փողոցքն թէպէտ գրեթէ
 առ հնրկ թ զառ'իվայր լերինն ձգին, այլ վայելուչ
 են և գեղեցիկ: Ունի բնակիչս իբրև 30000 . որք
 յաջագոյն թոճի թէ առաւել էին . մահդ 'ի 1520 .
 յորում 8000 տունք էին 'ի նմ . ունի և շինոճածս
 գեղեցիկս . նր մղկիթս մեծաշէնս, գպրոցս, պան-
 դոկս, անկեւանոցս, և հրապարակ մի գեղեցիկ՝ որ
 և է վաճառատեղի նր . այլէ գլեակ, որ չէ այնչափ
 ինչ ամուր . յորոյ պարսպաց վերայ կան գրոճածք
 ինչ, և քանդակք փայտակերտք . և զննն գրոճածք
 դաճիւ յօրինեալք վայրապար բնմ' ծախիւք:

Այս քզք 'ի նոճազիլ հռովմայեցւոց նորուէ, եղև
 տթառ կուռակալուի վանդաւայ զկնի տիրելոյ նց
 այսմ մասին տփրիկոյ . զորս տարագրել անտի բելի-
 ստրիտոի մեծի սպադատեալի յուստիանոսի կայսեր
 անդ.

անդրէն ի Թրուք արևելեան կայսերաց նոճաճեաց
 զՔղբն. ապա 'ի 762 ապնի Թիբր արաբացւոց եհան
 անտի զհռովմայեցիս . յետոյ յովսէփ, կիմ լը արա
 բացւոց իւսուֆ առաջին ինքնակալ մողղուպայ
 առեւ զՔղբս հիբրճ համօրէն շրջակայ Դուռ, հիմ
 նեաց 'ի նմ Թիբրուի . և ետ զնա միում յիշկանաց
 իւրոց որ էր 'ի զարմէ իւրմէ . որում յաջորդեցին որ
 դիք նր . յորոց ապա 'ի ժք դարուն էառ Թիբրն դէ
 նէտայ . և Թիբրեցոյց 'ի նմ զապուֆէրէզ զորդի իւր
 զԹիբր Թունուսի . և Թիբրեցին որդիք նր միմեանց
 զկնի մինչև ց 1510, յորում ամի պետրոս իշխանն
 նաւառւացի առեւ զՔղբս, կալաւ լը նմ և զԴուռն
 ողջոյն յանուն Ե փերդինանդոսի սպանիացւոց ար
 քայի : Յետոյ խայրատտին երկիցս ձեռնԹափ եղև
 տիրել և սմ . մի 'ի 1514 . և երկդ՝ ամօք ինչ զկնի .
 այլ 'ի դերև ելին ձմ ջանք նր :

Ապա զկնի ձախողակ ելից պիճվին, զոր յարոյց Ե
 կարողոս կայսր լըգէմ ձէջայերեցւոց, ձէջայերեցիք
 յաջողուի գտել, դիմեցին 'ի վր պիճկայ, առաջ
 նորդ և զօրագլուխ ունելով զհասան աղայ . և նախ
 առին դերդն ծովեզերես, կոչեցեալ Բերդ Կայերա
 կան . և անտի հարկանելով զՔղբն, բռնադատեցին
 անձնատուր լինիլ նց հանդերձ պատշաճաւոր պող
 մանօք զսր արարին լը ալփոնսսի բենալտեան օպա
 նիացւոյ . որ լը այն Ժմկս էր քղքապետ պիճկայ .
 որով և տիրեցին քղքին, և համօրէն Դուռն նր :

Այս Դուռ ձգի լը մեջ ճիճերեայ յարևելից, և ձէ
 ղայերայ յարևմտից . և է գրեթէ յիմ կողմանց շր
 ջապատեալ բարձրաբերձ լերամբք, որք առ հորի 'ի
 հարաւոյ ձգին լը հիւրիս . յորս անոճանի են Պէնի
 պար . և Լապեղ լերինք . որք չեն գլխովին անբերք լը
 այլոց լերանց ափրիկոյ . զի Թէպէտ ցորեան սակաւ
 բերեն, այլ դարի վուշ և կանեփ բիւր . գտանին 'ի
 նս և բովք երկաթոյ . և 'ի գաղաթունս իւրեանց
 ունին անտառս մեծամեծս և ծառախիտս . որք են
 գագարք բազմատեսակ գաղանաց, զորս բերէ սփ
 րիկէ :

Բնակիչք նր՝ որք իջանեն 'ի նախնի սրաբացւոց,
 մուղրեաց, և սարակինոսաց, գարմանեն երիվարս,
 արջառս, և այծս բիւմս յոյժ . մեծ մասն նց ունի
 նշանաւոր իմն սովորուի . զի յափս ձեռաց իւրեանց
 կրեն իաչ գրոշմել . և ոմանք 'ի ծնօտս . որում զայլ
 պատճառ ոչ գիտեն տալ, բայց միայն Թէ այսպիսի
 էր սովորութի նախնեաց մերոց . ոմանք համարին,

Թէ գուժք յորժամ տիրէին 'ի կողմանս յայտոսիկ ,
 քաղցրութեւն և մարդասիրութեւն գնային ը քրիստոնեայս .
 և ը հկեւին խստիւ և ժանտութեւն ը անհաւատս .
 անտի կարծեն սկիզբն եղեալ սովորութեւն գրողմեղոյ
 զնշան խաչի յափս կմ 'ի ծնօտս , 'ի նշանակ քրիստո-
 նէութեւն : կմ ը այլոց գուշակութեւն , սովորութիս այս
 սկիզբն կալաւ 'ի հրամանէ իշխանի տեղւոյն , ում զն
 որողեսցին քրիստոնեայք յայլադէնից . և այս՝ կմ 'ի
 նախատինս քրիստոնէից , և կմ ը առաջին կարծեաց
 'ի նպաստ նց : 'ի Դուռի աստ բաց 'ի պիճէյայ քղքէ ,
 են և այլ երկու փոքրիկ քղքք . զորս յաշկայդ ասու-
 րադրեսցուք :

Սրէֆ : Քաղաք փոքր 'ի հարաւակողմն պիճէյայ
 քղքի . 'ի գեղեցիկ և 'ի զոճարձալի դաշտավայրի .
 որ ձգեալ տարածի մինչև ցլերինս լասկզայ . ունի
 պարիսպս վաղնջականս 'ի մեծամեծ յորձաքար վիմաց
 կառուցել . այլ 'ի բուն քղքի անդ չիք ինչ երեւելի
 յիշատակաց արժանի : Այս քղք թոճի լինիլ նախնի
 Աշխարհ կմ Արքայ քղք յիշատակեալ 'ի պողոմեայ :
 'Նէտաւ . 'ի հն'՝ Վախ : Եւ մի 'ի գեղեցիկ և 'ի զոճար-
 ձալի քղքաց բարբարոսաց 'ի կառուցել առ գե-
 տով . շրջապատել ամրակուռ պարսպօք . ունի մե-
 ծալէն բաղանիս , պանդոկս վն օտարականաց , դըս-
 րոցս , տպարանս , և մկիթս , որք յանցեալ դարս
 առաւել էին , ք որչափ ինչ են այժմ . բայց հնրկ
 տունք նր սովորաբար միայարկ են . և իւրաքանչիւրն
 ունի իւր սեփական սրահէզ . յորս տնկեալ կան
 որթք և ծառք պողարերք , բանջարք , և վարդ , և
 այլ ազգի ազգի գեղեցիկ և անուշահոտ ծաղիկք :
 Բնակիչք նր երեւելի են 'ի մէջ համօրէն ազանց ափ-
 րիկոյ վեհանձնութեւն , առատաձեռնութեւն , քղքակա-
 նութեւն , և բարեզարդութեւն 'ի կենցաղակցութիս , և 'ի
 հանդերձս :

Քօնո : Եւ Դուռ մեծ և լեռնային , այլ արդաւանդ .
 և անասնադարման . զի 'ի մէջ լեռանց ունի հովիտս
 և դաշտս պարարտարօտս , ոռոգելիս կարկաչահոս և
 ականակիտ ջուրքք : յորս արածեն բաղմունի ընտանի
 անասնոց . և պարտէզս մրգաբերս : Բուն բնակք նր
 մահուչափ ատելութեւն բերին առ օսմանեանս . ապա
 սպանանելոյ նց զարաբացի իշխանն իւրեանց զՄե-
 լիմէլ-Թէմին . որ վն գերազանց հանգամանաց իւրոց
 ընտրեցաւ Թիֆլիսիս Դուռի 'ի նոցին իսկ ճեղայերեց-
 ւոց . և սենեմէթ պընէլ զատի ազգակից նր՝ եր-
 կուցել 'ի խայրատինէ , դաշնադիր եղև ը սպա-
 նիաց .

նխացւոց • և առաքեաց նոյ յօգնուէն դունդ զօրաց
 ըդէմ տաճկաց : Ապա 'ի 1541 յորժամե կարողոս
 կայօր բաղմամբն զօրօք եհաս 'ի ճեղայեր , սա
 պատրաստեաց ուարէնս • և 3000 արաբացիս քաջ
 պիղծմինս առաքել յօգնուէն նմ , 'ի բանալ նմ ճննդհ ,
 և առնել պահպանուէն նոյ • այլ իբրեւ լուաւ զճախող
 պատահար սպանիացւոց , քղի յանկարծակի իմն
 մրրիկ մեծ յարուցել 'ի ծովու , մեծ մասն նաւուց
 նոյ խորտակեցան 'ի ծովեղերս ճեղայերայ • և բոլմբ
 'ի զօրաց նոյ մեռան • ուստի կարողոս հորձ մնացելով
 ստիպեցաւ դառնալ յետս , վաղկի յետս կոչեաց զզօրս
 իւր • բայց հասան աղայն իմացել զայս գործ թորին
 քօնքօայ , իբրեւ զերծաւ յերկիւղէ սպանիացւոց •
 առաքեաց դունդ մի զօրաց 'ի վր նոյ • որոց պաշար
 եսլ զքղք նոյ , այնպէս 'ի նեղն հասուցին զնա , մին
 չեւ ստիպեցաւ խնդրել զհաշտուէն՝ տոճել զորդի իւր
 պատանդ • ի նմին և զմի դուստր իւր 'ի կնուէն՝ մի
 ումն 'ի գլխաւոր զօրապետաց օսմանեանց :

Եւ այնուհետեւ սիրով և խաղաղութեան իմն ի միմեանս
 ճեղայերեցիք և քօնքօացիք • և մենդ նա ինքն հա
 տան աղայն մասնաւոր սէր և մտերմութի ցուցանէր
 առ քօնքօացիս • յորմէ կարծիս 'ի մտի եդին իշխանք
 ճեղայերայ , թէ ծածուկ ձեռամբ միաբանել նոյ ի
 նոյ , կամի ինքնապուլիս թորել 'ի վր նոյ • յայն սակս
 կալեալ զնա , կապանօք առաքեցին 'ի կոստանդնու
 պօլիս • և յայնմանէ վերստին գրգռեցաւ սաստիկ
 պիղծմ 'ի մէջ երկուց ժողովրդոց • բայց կողմն ճե
 ղայերեցւոց միշտ յաղթող դուաւ : 'ի սկզբան ժե
 դարուն թորն քօնքօայ ետ սպանիացւոց զՉափա
 նահնդիստն • այլ փութով հանին զնոյ անտի ճեղայե
 րեցիք • ապա տայիք ճեղայերայ կամեցեալ իսպառ
 հատանել զգաղտնի միաբանութի և զառեւտրութի քօն
 քօացւոց ի սպանիացիս , հիմնայառակ արարին ըզ
 քօնքօ արքայանիստ քղք նոյ • և զգաշտս նոյ առ հնրկ
 տղարս վարեցին : Ուստի թորն հանդերձ համօրէն
 բնակչօք երկրին խոյս ետուն յամուրս լերանց , և
 անդ հաստատեցին զկոյս իւրեանց • որով և իսպառ
 արմատացաւ թշնամութի նոյ ըդէմ ճեղայերեցւոց :
 Վայայժամասի , թէ յորժամ որ 'ի տայիից ճեղայերայ
 նախատես լինի , թէ հանդերձել են ընկենուլ զնա
 յիշխանուէ , կիմ այլ ինչ չարիս խորհին անցուցանել
 ի նոյ՝ որ յաճախ գիպի 'ի ճեղայեր , և կիմ յորժամ
 ինքնին հրաժարի տաղտկացել յանհնարին տառա
 պանաց , մենդ թէ կասկածել 'ի վր կենաց իւրոց ,

Թաքնաբար ժողովեալ զամ' ինչս իւր , խոյս տայ 'ի լերինս քօնքօայ . բայց 'ի ծածուկ ամենեւին . վն զի եթէ կանխաւ 'ի յայտ գայցէ խորհուրդ նր , կողոպտեն զնա յամ' ընչից իւրոյ . և երբեմն մահ կս 'ի վր ածեն . այլ 'ի հասանիլ անդր , այնուհետեւ ապահով է . և վարէ անդ խաղաղական և երջանիկ կեանս բիւժ ճոխութ և շքեղութ . զի սիրով լուսնին զայնպիսին քօնքօացիք :

Լապէզ : Ի զլույս յարեւելեան կողմն քօնքօայ . լեռնային այլ խոտաւէտ լն քօնքօայ . ուր բաց յայլոց արդեանց երկրի , լինի և ազդ մի ուրտունոյ , զոր սպանիացիք « փափօ կոչեն . յորմէ բնակիչք նր' որք են 'ինսանի բարբարոսաց , գործեն պատուական փսիաթս . 'ի բարբառ արաբացւոց Լապէզ անուանեալ . յորմէ եւ և անուն զլուին . որ յառաջագոյն էր ինքնագլուխ թիբուլ , և ունէր իւր Թագաւորս , այլ այժմ հարկատու է ճէզայէրայ . որում ամի ամի տայ 400 երկ վարս . և 1000 այծս :

Արեւմտեան հոսսակալութ :

Ունի իւր սահման յարեւելից' զլուսն ճէզայէր . իսկ 'ի հիւսիսոյ' զմորութի մաղրուլայ . յառաջագոյն առաւել լարձակ էր , այլ սպանիացիք անձկացուցին զսահմանս նր , զբիւժ անդիս նր լն մորութի իւրեանց գրաւեալ . իսկ այժմ 'ի հինգ զլուս բաժանի լն հնգից դլխաւոր անդեաց իւրոյ . զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք :

Դրեւիկ : Ի զլուս մեծ , որ 'ի հիւսիսոյ' ունի սահման զծովն միջերկրական . յարեւելից' զլուսն ճէզայէր գեան . 'ի հն' Արեւիկ կոչեցել . 'ի հարսուոյ' զմիջերկրական Յն բարբարոսաց . իսկ յարեւմտից' ըլ Թագաւորութին ֆէսի . յորմէ անջատի 'ի ձեան Չիւ . և Սիւլիս գետոց : Ի իրք այսր զլուսի երկայն է , այլ նեղ . և յամ' կողմանց շրջապատեալ անլնստ բարձրաբերձ լերամիք , որք են բազուկ մեծի աղւանդեան լերին . լի են 'ինն բնակիչք , և ծառք պաղարեք , և հովիտք խոտաւէտք . ունի և դաշտս արգաւանդս , որք բերեն յորեան , և այլ արմօխս առատ : Այս զլուս յառաջագոյն էր բարգաւաճ և ծաղկել թիբութի ինքնիւնսն , բիւժ գեղեցիկ և երեւելի քղբօք ճոխացեալ . և յիւրոյ սեփական Թագաւորաց տիրապեալ . որք յանցեալ դարս բիւժ փալ

փոռոք , և մեծահանդէս շքով՝ վարէին զիշխանուի
 իւրեանց . և ընդհար թմկո էին ինքնագլուխ , և
 անկախ . ապա հարկատու եղեն սպանիացւոց . և
 հուսկ յետոյ ը մորութեւ ճեղատերայ նունաճեցան :
 Այլ այնուհետև մեծապէս անշքացաւ . զի քղքք
 նր ամանք խալաւ քանդեցան , և ոմանք ի գետոյս
 փոքունս և աննշանս փսխեցան . վնյ այժմ՝ չիք ի նմ
 նշանաւոր քղքք ինչ բաց ի գրեմէն քղքք . զոր
 յառաջիկայդ ստորագրեցուք :

Դրեմէն . ը արարուցւոց Տէկէթէն . և Դեմէն .
 Դեմէն . և ի նախնի հռովմայեցւոց Տէթի կոչե-
 ցեալ ը պտղոմեայ : Ի գլխաւոր քղքք համարէն գա-
 լառին . մեծ և ամուր այլ ոչ այնչափ բազմամարդ .
 չընտապատեալ ամրակուռ պարսպօք և սշտարակօք :
 Հինգ դրունս ունի . և առ իւրաքանչիւր դրամք
 շարժական կամուրջս . զոր ի վեր աւնուեն ի գիշե-
 րի , առ երկիւղի չընկայ լեռնաբնակ արաբացւոց :
 Փողոցք նր լայն են և լարձակք . և հրապարակքն
 որք 10 են թանով՝ գեղեցիկք . ունեւով շուրջանա-
 կի կրպակս վաճառականաց . ուր երկիցս յեօթնե-
 կի տօնավաճառք լինին . յորս բնակիչք դաշտաց բեր-
 եալ վաճառեն զարդիւնս երկրի իւրեանց : Ընդ
 ունեւք տանց նր՝ լաւ ևս են և գեղեցիկ ք զառնս
 ճեղատեր քաղաքի . որք և ը մեծի մասին ունին և
 պարտէզս . ունի և գղեակ պատուական ըստ ձեռոյ
 շինուածոց այժմեան ամրոցաց եւրոպացւոց . որոյ
 ի պահպանուի կորգեալ կան զորք օսմանեանք :
 ի Ժէ դարու ունէր 150 մղկիթս . իսկ այժմ՝ 10
 և եթ մեծաշէնս . և ընտիր մարմարիոնեայ սեամբք
 զարդարեւ . նոյնպէս ունէր յայնժամ 60 բաղանիս .
 իսկ այժմ՝ չորս միայն . և ի 36 պանդակաց , կամ
 իջեանաց օտարականաց , 10 միայն կան այժմ . չորք
 վն մուղրեաց , և վեց վն օտարազգեաց . ունի և 5
 գարոցս շինեալ ը սովորութեւ եւրոպացւոց ի ձե-
 քառակուսի : Ըստ նունազուե շինուածոց քղքիս .
 նունաղեցան և բնակիչք նր . քղի ի 1520 առ թա-
 գաւորութեւ Ապու գէքսիֆէնայ՝ 60 հզր ծուխք կմ
 գերդաստանք էին ի նմ . իսկ յետ անկանեւոյ նր ի
 Ժանիս բարբարոսաց , հաղիւ կիսով չափ մնացին
 անդ . և այն՝ աղքատք և սինլիքօրք քղքին . քղի
 մեծ մասն մեծատանց՝ և վաճառականք նր գրեթէ
 ամբէան՝ հանդերձ ընտանեօք և ընչիւք իւրեանց ե-
 լեալ անտի , կէս մի ի ֆէս՝ և կէս մի ի մողղիւպ
 քնացին : Աստ բնակի տյժմ՝ ուէյն՝ կմ կուսակալն

արևմտեան՝ յետ անկանեւոյ օրանայ ՚ի ձեռն սպա-
նիացւոյ ։

Այս քիչ յետ նոճաղեւոյ մորուէն հռովմայեցւոյ՝
որք ը բիւթմ Ժմիս տիրեցին նմ, բազմապատիկ դժբն-
դակ պիտղմուհիս կրեաց, և ընդ բազմաց մորութիւն
էանց. ապա ՚ի Ժմիսն՝ զի խայրատտին գաղմանաբար
շահատակել, զբիւթմ մորուհիս ափրիկոյ ը իւրև նոճա-
ձէր, բնակիչք դրեմէչէնայ դժկամակեալ ը թիւր
իւրեանց, գաղտ հրաւիրակս արձակեցին առ նա
գալ թիւրել ինքեանց. և նր առեւ զօրս և զէնս ՚ի
ճէղայերայ, վիճիկի եւ ՚ի ճնիւրհ գալ ՚ի դրեմէչէն ։
Իսկ թիւրն ոչ գիտեւոյ զծածուկ մատնուի քիչաց-
եաց իւրոց, զօրաժողով լեալ եւ ը առաջ նմ ՚ի դաշ-
տին անկադայ. ուր ՚ի պարտուի մասնեցաւ առա-
ջի խայրատտինի, և յիւրոց իսկ արանց հասաւ
գլուխ նր. զոր հանդերձ փականօք քիչքին տարել
ընծայեցին առ խայրատտին. որոյ տիրել քիչքին,
լաւ ևս ամրացոյց զնա. այլ ոչ կարաց ըերկար տի-
րել. վն զի սպանիացիք՝ առ որս դիմել տպաստան
եղև պուհամու, կմ ապուհէնմէն որդի մեռել թա-
գաւորին, և օրինաւոր յաջորդ թիւրուէ նր, ՚ի 1517-
10 հիւր զօրօք՝ որոց առաջնորդէր մարքէզն կոմա-
րէսայ քաջ զօրավար սպանիացի, մտին յափրիկէ.
և ՚ի հասանիւ նց ՚ի դրեմէչէն, խայրատտին 1500
սամանցի զօրօք, և 5000 արաբացի հեծեւոյք առիւ-
ծաբար յարձակեցաւ ՚ի վր նց. և մինչդեռ սուր ՚ի
ձեռին վերջին յուսահատութիւն մարտնչէր բանալ իւր
ճնիւրհ ը ճէղայեր, հարին զնա և զօրս նր սպա-
նիացիք. և մտել ՚ի քիչքն թիւրեցոցին զնախայի-
շատակել զարքայորդին. հարկատու արարել զնա
սպանիացւոյ մորուէ ։

Պատմի, թէ տեսեալ խայրատտինի զանճողարելի
կորուստ անձին իւրոյ, հրաման ետ ցրոճել զնմ
գանձս իւր ականս պատճապանս, և ոսկի և ար-
ծաթ բիւթմ. ոմ զի զօրաց սպանիացւոյ պատաղել
՚ի հաւաքումն նոցին, ինքն գոցէ դիպուղուի փախու-
եան, այլ իաբեցաւ ։ Սոյն այս ապուհէնմէն առ
կենդանութիւն իւրով միշտ հատոյց զսահմանել հարկս
սպանիացւոյ. այլ եղբայր նր պատուլաս՝ որ թա-
գաւորեաց զկնի նր, ոչ ևս վճարեաց. ապաստան-
եալ ՚ի ձեռնատուութի ճէղայերեցւոյ. յորմէ բիւթ-
միւրմուհիք և իսովուիք ծագեցան, և ժողովուրդ
դրեմէչէնայ յերկուս բաժանեցաւ. կէս մի ՚ի կողմն
սպանիացւոյ, և կէս մի ճէղայերեցւոյ. յորոց ճէ-
ղայէ.

ղայերեանքն 'ի վերջոյ զօրացան . այլ օտմանեանց՝
որք տիրէին 'ի ճեղայէր 'ի վր հասեալ , առին 'ի
նոյնէ զքղքն . զոր հանդերձ շրջակայ ԳԼԸԱԸ Իւրով
միացուցին ը Թրուէ Իւրեանց որ 'ի ճեղայէր . ընդ
որով կայ մնայ մինչև ցայսօր :

Հապէշ : Քլք վաղնջական փոքր , այլ պարսպապատ
մերձ 'ի դրէմէչէն . շինեւ 'ի նախնի հովմայեցւոց ,
և Միւսրա կոչեցեւ . անուանի է յոյժ առ մուղրիս ,
'ի պտճուս հռչակաւոր առն սիաի սէն մէտիան կո
չեցելոյ , զոր յը համարին . որում և հրաշս ինչ ըն
ծայեն . որոյ գերեզմանն անդ է 'ի մեծ մզկիթն
քղքին . առ որով ունին և դպրոց , և պանդոկ վն
օտարականաց :

Աշխատան Աշխատ : Է ըարձակ տարածուի երկրի ,
'ի ծովէ մինչև ցաղլանդեան լեառն ձգեւ . որ թէ
պէտ ը մեծի մասին անջրդի է աւազուտ և անբեր ,
սակայն բազմուի վայրենի արաբացւոց դառնին 'ի
նմ . որք զօրէն զեռնոց յաւազուտս կան որջացեւ .
որոց ոչ պէյն կմ կուսակալն արեմտեան , և ոչ այլ
ոք իշխէ . այլ են սղատ և ինքնագլուխ ը վայրենի
դաղանաց . նոյնպէս և 'ի լերինս բնակին անհամար
բազմուի արաբացւոց յայլ և այլ ցեղից . Կր Պարսպու
դի , կմ Բարբարու . Չէնէրայի . Հարեդի . Աշխ
նայի , ևն . ամբեան ազգք հօրք և քաջ պտղմանկանք .
և ինքնագլուխք : Սք բիւմ առւտրուիս առնեն 'ի
կուինէս , և 'ի միջերկրեայ բարբարոսաց Յի , չու
նելով ուստեք երկիւղ . որք լաւ ևս գիտեն 'ի կիր
արկանել զգէնս հրոյ . ք զայլ Իւրեանց համազգի
արաբացիս . և ք զօտմանեանս :

Մօտախան : կմ Միւսրիան : Գլխաւոր քղք համա
նուն ԳԼԸ . փոքր՝ այլ բարեչէն . կարծեցեւ նախնի
Գարդէնս քղք , զոր յիշատակէ պտղոմէոս . կառու
ցեւ առ ամն միջերկրեայ ծովու մերձ առ չէլիֆ .
կմ խիլէֆ գետ . ունի տունս իբրև 1500 . և նաւա
հանդիստ քաջադէպ և անքոյթ 'ի հողմոց . և առ
նովաւ դղեակ ամուր 'ի բարձրաւանդակ վայրի կա
ռուցեալ :

Մաղաբան : Քաղաք ծովեղբրեայ . փոքր՝ այլ բարձ
րապարիսպ . իբրև 1 միլոնաւ հեռի 'ի միւսգիկանայ .
ունի նէնդիստ պատուական առ բերանով նախայե
չատակեալ չէլիֆ գետոյն , և առ նովաւ ամրոց :
Այս ԳԼԸ յառաջագոյն էր մասն թիւրուեն դրէմէ
չէնայ , բայց այժմ է մասնաւոր ԳԼԸ . և ունի իւր
սեփական դուռառակալ իշխան . թէպէտ չէ այնչափ

Թիւ Շարձակ . 'ի սմ' է Մախար լեռան . որ է բա-
ղուկ մեծի աղլանդեան լերին . որ ձգի լե երկայն
իբրև 60 մղոն , և ղերևելի մասննր գրաւէ . ուստի
և լահանրապէս խօսելով՝ դաւառա այս լեռնային է՝
և անբեր :

Ղաւնէս . կմ Ղաւնիս : Գլխաւոր քղք համանուն գա-
ւառի , յարևելեան կողմն միւսդիկանայ իբրև 18 մղո-
նաւ հեռի 'ի նմանէ . և 2 մղոնաւ հեռի 'ի Ծովէ .
ունի նւէնգիստ յաջողակ և առ նովաւ դղեակ ա-
մուր . որ յանցել Ժմկս էր արքունի ապարանք , իսկ
այժմ է բնակարան դաւառակալ իշխանին : Այս
գլու 'ի նախնուսն էր երևելի մասն թգրութե գրե-
մէ շէնայ . և պարփակէր զայլ ևս երկու վիճակս .
յի զՍարձէլ . և զՄիլիանա . որք այժմ բաժանեալ
են 'ի նմէ . և կացուցանեն զայլ և այլ գլուս : Եւ է
արգաւանդ յոյժ և բերրի . բերէ ցորեան , և այլ
արմախս առատ . և մեղք , և մամ . ունի և անդեայս
արջառոց , երամակս ձիոց , հօսս խաչանց , և հօ-
րանս այծից բոլմ :

Սարձէլ . Քղք հին և բարեշէն և գլխաւոր տեղի
համանուն գլուի . շինեալ 'ի նախնի հռովմայեցւոց
մերձ 'ի Ծովն միջերկրական լե մէջ դէնէսայ և ձե-
ղայերայ . և պատել բարձր և քարաշէն պարսպք .
յորում ածառնին մինչև ցայսօր մնացունաժք հոյա-
կապ քարաշէն տաճարի շինելոյ 'ի հռովմայեցւոց
անտի . յոր խնայեցին ստրակինոսք , յորժամ զայնմ
անուն իսալիֆէյն գարվանոյ կալաւ զքղքս զայս :
Աստ եկել բնակեցան արաբացիք 'ի 1492 . արսա-
ժահմանեալք 'ի կռանագայ սպանիացւոց . որք և
նորոգեցին զնա . և զարդարեցին զնա շինունածովք :
Միլիանա . կմ Միլիանա : Քղք մեծ և բարձրապա-
րիսպ և գլխաւոր տեղի համանուն գլուի . շինեալ
նայնպէս 'ի նախնի հռովմայեցւոց 'ի վր բարձր լե-
րին . առ որով 'ի միոյ կողմանէ է ձոր խորանդունդ .
շինունաժք տանց նր վայելուչ են . և գրեթէ ամ
տուն ունի ջրհոր , կմ աղբիւր ինքնաբուղիս :

Հարաւային կռասկալաւնի :

1 Շարձակ տարածուն երկրի . յորում բնակին
զնա յեղք արաբացւոց հարկատուք ձեղայե-
րայ , այլ սակաւ հարկս առնուն կմ լաւ ևս տուե-
կարդեն 'ի նոցնէ ձեղայերեցիք . որոց կռասկալուն կմ
պէյն

պէյն նստի անդ մենդ 'ի սանձել և 'ի զսպել զապա-
րասանուէն այնց վայրենամիտ ազանց, ք թէ 'ի կա-
ռավարել զին. որ և յայն սահա ունի միշտ ը իւրե
100 օսմանեան զօրականս, և 500 մուղըխ. իսկ
յորժամ խռովուի ինչ յարուցանեն, կմ'յորժամ
հասանի Ժմի պահանջելոյ զհարկս 'ի նցնէ, յայն
ժամ դան 'ի ճէղայէբայ և այլ բազմուէի զօրացյօդ-
նուի պէյին։ Ամենեքեան ք վրանաբնակ են. որք
ը լայնածաւալ երկիրն ը այն թափառական շրջին
անդադար փոփոխելով զքնակուէի իւրեանց. ուրեք
յաւէտ, և ուրեք նունաղ զտեղի առել, լը եղանա-
կաց տարւոյն. լը հանգամանաց արօտոյ անասնոց
իւրեանց. և լը յաւէտ և նունաղ արգաւանդութե
հողոյ. վնյ չեք 'ի նմ' քղք պարսպաւոր, և ոչ ա-
ւան. և ոչ ուն կարծի՝ դեօղ հաստատուն և ան-
շարժ։

Այլ 'ի ծովեղերեայ կողմանս յայտոսիկ՝ ունին սպա-
նիացիք քղքս ինչ, և ամրոցս, և այլ երևելի տե-
ղիս. որք յառաջագոյն էին ը յարուք ճէղայէրեց-
ւոց, կմ' մասնաւոր թիբաց իւրաքանչիւր տեղւոյ.
որոց յաղթեցին սպանիացիք, և կալան զքղքս նց.
յորոց գլխաւորքն են հետագայքդ։

Օրան. որ և Մաքուբա. Ալա. կմ' Ալ-բան. իսկ 'ի
բարբառ ամիրիկեցւոց Վաահարան. որ թոճի լինիլ
նախնի իկոնիս քղք յիշատակել 'ի նախնի Շագրաց։
Է գլխաւոր քղք գաւառի՝ որ կոչի Մարգել-ի. 'ի
սահմանս թիբութե դրէմէյնայ հանդէս կարթա-
գինեայ սպանիացւոց՝ (բայց ոչ ը նովին միջօրէա-
կան դժիւ, որպէս դնէ աշխարհագիր ոմն.) իբրե
քարընկէց մի հեռի 'ի ծովէն՝ կէս մի ը զսու 'ի վայր
լերին՝ և կէս մի 'ի դիւրի. շրջապատել հաստաշին
պարսպօք. առ որով ձգի խրամ խորայտտակ, բայց
ոչ ը բոլոր շրջապատ քղքին. երկու դրունս ևեթ
ունի. յորոց մին հայի ը հարաւ և կոչի դունն դրէ-
մէյնայ, իսկ երկդն ը արևելս, և կոչի դունն քա-
նադոլայ։ Յանցել Ժմիս մեծ էր և բազմամարդ.
և վճռկանուի նր ծաղկել յոյժ. զի ունէր տունս
իբրև 6000, և բնիւ երևելի մղկիթս, և պանդոկս,
և անկեղանոցս, և մեծամեծ բաղանիս. իսկ բնա-
կիք նր լը մեծի մասին կերպասադործ էին. իսկ
այլք դարմանէին զկեանս արգասեօք երկրի իւր
եանց. յորս գլխաւոր է որիզ. յաճախէին 'ի նաւա-
հանդիստ նր նաւք վճռկնց քաղալոնացւոց, ճեն-
ոնացւոց, և վէհեակեցւոց։ Այլ այժմ մեծապէս

անկեղ է 'ի նախնի բարդաւաճութեան և 'ի ճոխութեան իւր մէ . փողոցք նր նեղ են յոյժ . և տուէրք նր անկարգ և ցրիւ աստ և անդ . և շինուածք նց անշուք , և աղքատակերտ : Երկու բերդս ունի . մի 'ի քղքե անդ , և միւս ևս յայնկոյս փողբիկ գետակի՝ իբրև հաղար քայլ հեռի 'ի քղքէն , կոչեցել Աբաղէլ-Բասաճէլ . 'ի վր բարձր լերին՝ որ է բերդ ամուր կրկնաւորաւիկ խրամօք շրջապատեալ . շինեալ 'ի պետրոսէ նաւառուացւոյ սպանիացւոց սպարապետէ , յորժամ էառ զքղքս զայս :

Այս քղք 'ի նախնուսն էր լէ արուք թիրուէ գրէ մէջէնայ . ապա 'ի գրգռիւ պորզմց 'ի մէջ գրէմէջէնայ և ֆէսի , 'ի բաց թօթափել զուծ գրէմէջէնայ՝ եղև ազատ և ինքնիշխան . և վարէր իւր մասնաւոր օրինօք լէ կառավարութիւն իւրոց սեփական դատաւորաց . սակայն տակաւին թիրն գրէմէջէնայ գնէր անդ զմաքսառուս . յառնուլ զմաքսս 'ի վաճառայ՝ որք գային անդ լէ ծով : 'ի նմին ֆակի բնակիչք նր ակսան շինել փողբիկ նաւս , և ասպատակել 'ի ծով . եղերեայս սպանիոյ . որով գրգռեցին զսպանիացիս անցանել յափրիկէ . որոց եկել նախ առին զմար ալլքիպիր քղք և նւհնդիստ . ապա 'ի 1509 և զօրան . գոլով յայնժամ զօրավար զօրաց սպանիացւոց քաջ իշխանն պետրոս նաւառուացի . լէ որում գնաց 'ի մարտ և քսիմէնէս կարգինալն . որ էր յայնժամ առաջին նախարար թիրուէ սպանիոյ :

Ապա 'ի 1708 յորժամ հիւսկուէ յուզէր 'ի մէջ կաթողոսի աւսդրիացւոյ , և է փլիպպոսի վն յաջորդութե 'ի թիրուէ սպանիոյ , ճէզայերեցիք ժամ դիւպօլ գտել , առին զքղքս . այլ 'ի 1732 արքայն սպանիոյ առսքեաց բաղմուէ նաւուց հանդերձ անհաւար զօրօք . և 'ի հատանիլ նց 'ի նւհնդիստն մար ալլքիպիր 'ի 28 յունիսի . 12000 մուզրիք ելին լէ գէմ նց , խափանել զեւս նց 'ի ցամաք . բայց զարհուրել յահեղ զինուց սպանիացւոց՝ առ հորկ 'ի փախուստ դարձան . և յաւուր երկդի ելեալ սպանիացւոց 'ի ցամաք , և օր մի ևս հանգիստ առեալ , ահա ճէզայերեցիք գէնաբար յարձակել արտաքս քղքէն , գիմեցին 'ի վր նց , այլ 'ի սարտուէ մատնեցան . և սպանիացւոց մտել կալան զքղքն , և գտին 'ի նմ համբարս կերակրոյ , և զենս անբաւ , և երկվարս ընտիրս , և զօրս : Եւ այնուհետև եկաց մնաց լէ արուք նց մինչև ցայսօր . և թէպէտ օդուսն զոր լուսնի անախ թագաւորութին սպանիացւոց՝ ուսկաւ

կաւ ինչ է առ համեմատութիւն ծախուց , զոր առնէ հննդը 'ի պահել զքղքս և զքուս զայս լը արուք իւրով , սակայն գողով սցն իբր գուռն , և փականք ափրիկոյ , բազումս նուաւտէ 'ի սանձահարեւ զյանդուսն յարձակումն հինից բարբարոսաց . վն որոյ թէպէտ և այլ ինչ օգուտ ոչ յառաջ դայցէ անտի , այս միայն շատ է 'ի ջթողուլ զայն 'ի ձեռս թշնամեաց :

Մարս Էլ Ժպիր : Է նւհնգիստ պատռնական յարեւմտեան կողմն օրանայ իբրև 3 մլոնաւ հեռի 'ի նմէ . որ 'ի նոսխնումն էր քղք երեւելի և բազմավաճառ . Մէջ նաւահանգիստ անուանեւ 'ի պողոմեայ . ուն և Մարս Էլ Ժպիր անուանդ արաբացւոց զնոյն նշանակէ . զոր նա ինքն պողոմէոս գնէ 'ի մաւրիտանիա կէսարեայն . իսկ այժմ չէ ինչ աւելի , ք թէ աւանադեօղ անշուք . այլ նւհնգիստ նր լը մեծութե և լը ապահովութե յամ հողմոց՝ գերագոյն է գրեթէ ք զայլ ամ նւհնգիստս ափրիկոյ :

Պալա : Քաղաք հին 'ի հարաւակողմն օրանայ իբրև 4 կմ 5 մլոնաւ հեռի 'ի նմէ . աւերեւ 'ի պատերազմաց է գարուն . յորում չիք ինչ նշանաւոր , բայց միայն փոքրիկ մզկիթ շինեւ յանուն ճգնաւորի ուրուք արաբացւոյ . որ կոչի Սիտի պէն Չէնա . զոր շրջակայ արաբացիք և ամ մահմէտականք 'ի յարգի ունին վն ողորմածութե բարուցն . և գնան յուխտ 'ի գերեզման նր որ անդ :

Յօդ 7 . Մաղըրայ . Է" Մառօքքո :

(1. ԼՂնան . Մ յժմեան տաճկական անուան Մաղըրայ . Մաղըրայ , կմ Մաղըրայ 'ի բարեբառ արաբացւոց նշանակէ ԼՂնանաբա . այսպէս կոչեցեւ 'ի նոցունց , հայելով 'ի գիրս Յին իւրեանց որ է Արաբիա . լը որում այն անկանի յարեւելս , իսկ այս մաղըրուպ՝ յարեւմուտս : Բայց մարթե չինեւ աղաւաղուի հին անուան Յիւս . քղի 'ի հն' կոչէր Մաւրիթանիա . և բնակիչք Մաւրիթ . և Մաւրիթանադիթ . այլ և Մաւրիթ : Անկանի յարեւմտեան կողմն բարբարոսաց Յի . լը մասին առ միջերկրական ծովու , և լը մասին առ ովկիսանոսիւ . ունի իւր սահման յարեւելից՝ զՃեղայէր . յորմէ բաւականի

'ի ձեռն մուլիա գետոյն. յարևմտից՝ զովկիանոսն աղանդեան, 'ի հիւսիսոյ՝ զծովն միջերկրական, իսկ 'ի հարաւոյ զմիջերկրական Յի բարբարոսաց, Եւ ձգի լաւրձակ յոյժ. մինչև երկայնուէ նք լինել աւելի ք 500 մղոն: իսկ լայնուէն իբրև 200. ուստի և դրեթէ հաւասար է կիսոյն համօրէն գաղղիոյ. զի բովանդակ տարածուի սր է իբրև 80 հազար քառակուսի մղոն Յագրական. թողել 'ի բաց զգաւառն կմ զթաւորութիւն թափիլէթայ. որ թէ պէտ է լաւ մաղրուարաւ, այլ անկանի 'ի միջերկրական Յի բարբարոսաց:

(2. Գլխոյ 2) Սաղ. 'ի հն' Սաղիւ. և իմումնց Ուն. զոր յիշատակէ տաղտմէոս, և այլք ոմանք 'ի նախնի Յագրաց: Է դետ երեւելի, որ ելանէ 'ի մեծ աղանդեան լեւանց. որք են անջրոյիտ լաւ մեջ հէյայ և ուղղայ գաւառաց. և հոսէ 'ի հիւսիսոյ լաւ հարաւ, և ուղղել զգաւն սուղայ, փոխել զընթացս իւր լաւ արեւմուտս. և ապա անցել լաւ երկր փոքրիկ քղքս, մտանէ յովկիանոս անդր: Ումարալի. կմ Ումարալի: Ելանէ 'ի մակրան կուշեցել լեւանէ առ ոսհմանք հուլէ Գաւին, և թագաւորութիւն քէսի. և հոսել լաւ դաշտավայրս սաւեհուտմայ, անցանէ լաւ անձուկ հովիտս ինչ. յորոց 'ի միումն կառուցեալ կայ 'ի վրայ յար դետոյ կամուրջ գեղելի յոյսպուլ հասանայ չորրդ յինքնակալէ մաղրուարայ 'ի առհմէ պէնիմերինեանց. սպա դարձ արաւելալ լաւ հարաւ, ուսգանէ զգաւաւայրն մեծ՝ որ է լաւ մեջ տուքալայ և գեմէսնայ. և ընկալել յինքն զայլ ևս երկու փոքրիկ դետս, որք ելանէն 'ի նայն մակրան լեւանէ, անցանէ լաւ գեմել Գաւին. և ապա մերձ առ աղամոր քղք գնայ անկանի յովկիանոս անդր:

Պարեկրա. 'ի հն' Սաղ: Ելանէ նոյնպէս 'ի մեծ աղանդեան լեւանց. և անցել 'ի միջոյ բլմ բլրոց, և լաւ հովիտս և լաւ դաշտավայրս, դնայ անկանի յովկիանոս անդր լաւ մեջ նոր և հին սալէ քղքաց: Սաղաւ. 'ի տաղտմէայ Սաղաւ. կմ Սաղաւ կուշեցեալ: Է մի 'ի մեծագոյն գետոց բարբարոսաց Յի, որ ելանէ 'ի բուղ անուէ լեւանէ. և այնպիսի դաւ հավէժ քանուք հոսի, մինչև մեծամեծ հատորութանց ձգել զկնի. որոյ անցեալ լաւ լեւինա, և ընկալեալ յինքն զբլմ փոխակո, հոսի լաւ դաշտավայրո՝ 2 մղոնաւ հեռի 'ի քէս քղքէ. և ուստի լաւ զգաւն

անկարայ՝ մտանէ 'ի ծովն առ մահմորայ քղքաւ։
 Լաւաւ . 'ի հն' Լիւնաւ . կմ' Լիւնաւ։ Եւանէ 'ի կոմե-
 րայ լեռնէ . և հոսեալ չ արեւմուտս, անցանէ չ
 դաշտավայրս հապաղայ և ասկարայ . և ապա առ
 նավաձիկայ և պատրաթ քաղաքօք յերկուս առաջօ
 բաժանեալ, ձեացուցանէ զկղզին . իւրաքաղցւոց
 ճեպիւն ասացել . 2 միոնաւ հեռի յովկիւսնոսէ, և
 ապա գնայ անկանի յովկիւսնոս անդր առ արախէ
 քաղաքաւ։

Թեւեթի . կմ' Թաւաթի։ Ի նոյննա գետ երեւելի .
 որ անցեալ չ մեջ դաւառին մաղրուտայ, մտանէ
 յովկիւսնոս 'ի տուքալայ դուռի առ սիւտի ապտու-
 լաւ հոշեցել քղքաւ։

(3. Օր։) Ընդհանրապէս մեղմ է և քաղցր . մենդ
 'ի ծովեզերեայ կողմանս գոլով չ բարեխառն բաժ-
 նիւ . բայց 'ի վր լեռանց նր 'ի ձմեռան սաստիկ է
 ցուրան . ուր լինին ձիւնք և սառույք երկարատեք .
 ուստի և բնակիչք նց յաւէտ 'ի ցրտայ նեղին ք 'ի
 տօթոյ . իսկ 'ի հովիտս' և 'ի դաշտային տեղիս չ
 հկռին' ցրտային եղանակն համառու է յոյժ և մեղմ .
 զի միայն 'ի յունկարի առաւելապիտ տիրէ անդ ցըր-
 առնին . բայց և այն 'ի գիշերի և եթ և չ առա-
 ւտան . զի 'ի միջօրէի 'ի բարձրանալ արեգակն' ջեր-
 մանայ . ուն առ մեօք 'ի դարնանային և յաշնանային
 Ժմկս։ Փետրվար ամիսն կարի փոփոխական է . իսկ
 'ի սկզբան հասարակածին շնչեն ջերմագին հիւսի-
 քային արեւելեան հողմուհք . և ծառք սկսանին ծաղ-
 կիլ և սաղարթս արձակել . և յուարտ սուրիլի կե-
 աւան' և այլ նման պտուղք սկսանին հոնել . 'ի մայի-
 սի' Թուղն . իսկ յաւարտ յունիսի' այլ ամ սրտուղք
 'ի կատարել հասունութեմանն, Ամառն սկսանի
 անդ . 'ի սկիզբն յունիսի, և աւել մինչե ցկէսն օգոս-
 տոսի . և չ այն Ժմկս սաստիկ է տօթն . և երկինք
 միշտ սպառլ և պայծառ . իսկ անձրեւային եղանակն
 սկսանի 'ի հոկտեմբերի . և չ այն Ժմկս բնակիչք
 լեռանց և բլրոց' և այլ բարձրացեալ վայրաց' սեր-
 մանեն զարտորայտ . իսկ 'ի դաշտս և 'ի հովիտս սեւ-
 մանեն 'ի գեկտեմ'։

(4. Բեր։) Բայ Թեւեթ լեռնային է, բայց 'ի
 վերայ այսր ամի արդաւանդ է և բեր-
 լի . ունի ցորեան դարի և որիղ պատռական և
 առատ . զոր գողջիացիք և սպունկացիք աստի բարձ-
 ւալ տանին Եւս խորանց . նոյննա և անդալուցիք

առտի ընուն զպէտս բնակչաց բերդին ճիւղալդաւ
 ռայ . ուր յնջգոյն և նւէնդատին մաւռնայ , որ է 'ի
 մայօրիքայ կղզին , զոր ապա առին սոյանիացիք :
 Այլ 'ի մէջ ամ արդասեայ այսր Յի՛ գլխաւոր հա-
 մարելի է իւրն ձիթոյ պատռական յոյժ , և գինի
 նր սպնիւ . թէպէտ չիք անդ այնչափ ինչ փոյթ 'ի
 մշակուի որթոյ՝ ուր արժան էր . քզի բուն բնակք
 երկրին մահմէտական են , որոց արգելել է ըմպել
 գինի . յայն սակս այս վաճառ բազմաշահ՝ գրեթէ
 գլխովին է 'ի ձեռս հրէից դէգվանայ . որք բաց 'ի
 գինւոյ՝ հանեն և օղի 'ի պատռական խաղողոյ երկ-
 րին :

Ունի և թուղ , նուշ , և նուռն , և արմաւ առատ
 յոյժ . և բիւմաթեսակ խնձորս և տանձս . և ան-
 տառս լեմոնի և կիտրոնի և նարնջոյ . և այլ պէս
 սկէս պտուղս . բայց անտառք նր սակաւ են . և
 ծառք նց գրեթէ առ հոնի թփատեսակ . ուստի և
 անպիտան 'ի լինոճածս : Իսկ 'ի լերինս նր դարան-
 եալ կան և բուք պղնձոյ , այլ ոչ ոսկւոյ և արծա-
 թոյ , ուր ամենք համարին : Ունի և ընտանի անա-
 սունս բիւմս . ի՞նչ գոմէշ . արջառ . հօտս ոչխարաց .
 և հօրանս այծից . այլ 'ի վեր ք զամ՝ աղգ մի ըն-
 տիր երկվարաց՝ որ է գերազանց լը վայելուչ և
 բարեչափ կապուե մարմնոյ , և լը սրաթուիչ ընթա-
 ցից . զոր և կոչեմք տաճիկ ձի : Կոյնիս անոճանի
 է և այն փոքրամարմին և թեթևաթուիչ տեսակ ուղ-
 տուց նր , զոր Հէճին տեվէսի կոչեն . իսկ մեք Տա-
 ճիկ ուղտ . որք գրեթէ թուլելով ընթանան . ունի
 և այլ հասարակ ուղտս բիւմս , որք կարի շահաւէտ
 են բնակչաց նր . զի բաց 'ի կաթանէ , և 'ի մսոյ՝ զոր
 ուտեն արաբացիք , բառնան 'ի նո բեռինս ծանուռն .
 և առնեն ղերկայնոսձիգ ճննհորդուիս սակաւ կե-
 րակրով և ջրով . որոց չտան այլ ինչ կերակուր ,
 բայց միայն փուշս , որք գտանին յանբեր և յաւա-
 զուտ անապատս . և երբեմն դնտակս ինչ գործել

յալերէ դարւոյ :

Այլ յամ ընտանի կենդանեաց միջի առաւել են
 անդ շունք . որք՝ զի լը պիղինկայ խօսեցայց , անդ
 ունին զաթուռ իւրեանց . քզի մուղըք լը աւելոր
 գատաշտուե իւրեանց թոյլ տան նց աճել և բազ-
 մանալ հանապաղ . ուստի և յամ քղքս և 'ի գեօղս
 երամովին չըջին . և կերակրին ալտեղուք , զորս
 գտանեն 'ի նս . և 'ի գիշերի այնպէս օռնան հաչեն
 և կաղկանձեն անգագար , մինչև չթուլուլ բնակչոց
 հան .

հանգստեամբ ննջել : Գառնին անդ 'ի լերինս և զնձն տեսակք վայրենի դազանաց . հրառիւծ . ինձ . յովազ . այծեամն . և օձք տարապայման մեծամեծք . այլև ջայլամն . բազէ . որոր . և այլ տեսակք հաւուց վայրենեաց և ընտանեաց՝ մեծաց և մանուկն :

(5. Վաճ՝) **Ր** լիաւոր վաճառքէն բերքնր . հրցորեան . որիդ . իւղ ձիթոյ . արմաւ . աոր . ճարպ . մոմ . օճառ . զանազան տեսակք խիժի . սեկ . այն է՝ սահտիան . փետուրք ջայլեման . ողկնձ . փսիաթք ընտիրք . ցփսիք . և այլ պէտպէս ձեռակերտք : Եւ վաճառականուի նր բաժանել է լ ցամաք՝ և լ ծով . ցամաքաւ առնէ առեւորուիս յարարիա , և 'ի նիկրիտիա . զի յիւրաքանչիւր ամի երկիցս ելանէ անտի կարաւան մեծ 'ի մէքքէ , կմ'ի նիկրիտիա : Կարաւանն մէքքէի՝ լ որում ուղեկցին և բազմուիք ուխտաւորաց մահմէտականաց՝ տանի անդ պէտպէս պատուական ասուէղէն գործածս . սեկս . լեղակ . և որդան կարմիր . և փետուրս ջայլեման . անտի բարձեւ բերէ մետաքս մուտուլի . և ազգի ազգի համեմա : Իսկ կարաւանն 'ի նիկրիտիոյ՝ տանի անդ աղ . մետաքս . և պէտպէս ասուէղէն գործածս . և անտի բերէ ոսկի . փղոսկր . և գերիս սեւաւս . յորոց զբաւա առնու ինքնակալն մաղրուսաց 'ի ընուլ զթիւ սևագունդ զորաց իւրոց . թէ պէտ և անդ ծնանին բիւս սեւաք 'ի ծնողաց նիկրիտիացոց . յորոց զարուս առնուն 'ի զինուորուի . իսկ զկանայս պահեն 'ի սերունդ ցեղն նց : Այս կարաւանք լ բիւս և մեծամեծ վտանգս ունին անցտնել մինչ հոնեն 'ի դէմ եղել անդիս , մեղք կրճանն մէքքէի . մի՛ յաւիկաց անտի արաքացոց , որք անթիւ են և անսպառ 'ի համատարած աւաղուտ սնապատս փրիկոյ և արարիոյ . որք և վնաս բիւս հասուցանեն կարաւանին . թէպէտ և բաց 'ի հաղարաւոր արանց անտի կարաւանին , ունի 'ի պաշտպանութի իւր և զորս բիւս . զի դէպ լինի երբեմն , զի մինչդեռ մի մասն նց մարտ եղել կռուի լ զօրաց՝ և լ միոյ մասին կարաւանին , այլք յարձակել 'ի միւս մասն նր յափշտակեն զոր ինչ և դաւանեն , և փախչին անդրէն յորջա իւրեանց : Երկդ՝ 'ի ծառաց . զի երբեմն մինչև են ելեալ 'ի լայնածաւալ անջրդի անապատից անտի , սարաւին ջուրք նց , զոր լ իւրեանս բարձեւ տանին . նաե նոյն իսկ չոր և արևակէզ սւաղ երկրին՝ ոչ սակաւ վտանգո հա-

սուցանէ նոյն . զի բնութիւն անդամ յուզեալ 'ի հողմոց վերանայ ըօքս այնչափ թանձրախիտ, մինչև կենդանւոյն թաղել զմարդ և զանասունս : Եւ 'ի վրայսց ամ վտանգաց յուշելու երբեմն և տապախտուն կիզողական հողմն հարաւային . այն է՝ սամեէլի յանհնարին վտանգ նոյն :

Իսկ ծովային վաճառականուն ընդ որ առնէ ը եւրոպացւոց, չէ այնչափ ինչ երեւելի . վր զի գաղղիացիք ուղ յառաջ, նոյնպէս և այժմ չունին ինչ առևտրունի ը արուեստ մաղրուպայ . իսկ անգղիացիք հոլանտացիք և շվեդք դժգոհեալ ը բազմապատիկ անիրաւունս, և ծանր ծանր հարկադրահանջուն նոյն, հաղիւ երբեք երեւին 'ի նւէնգիստոս նոյն : Ուստի գրեթէ բոլոր ծովային վաճառականն ինք է 'ի ձեռս գանետոց և եթ . որք 'ի 1755 սկսան յաճախել անդ՝ սահմանել զընկերուն վաճառանց, որ ունի տեւել ը ամս 40 . և սք ստանին անդ չուխա, և այլ զնոյն ասոնէն ղէն դործածս, և դիպակս օգտեթելս, և կերպարան մեատքսեայս, և կտաւ, երկաթ, կուպր, ծծումբ . և փոխարէն առնուն անտի պղինձ, խեժ, ասր, մում, և սեկ, ևն : Այս առևտրութիւնք ը գանետոց և ը այլոց՝ լինին 'ի սալէ, 'ի դէգվան, 'ի մոկոտոր, 'ի սաֆի, և 'ի սք խաչ : Եւ սք ունին այսպիսի օրէնս . զի նաւք եւրոպացւոց՝ որք մասնեն 'ի նաւահանգիստոս նոյն, պարտադրան են տալ տակառ մի վառօթ . և 12 ունկի արծաթ . որ է տեսակ մի դրամոյ նոյն . և այլ ևս 12 ունկի ծովակալ իշխանի նոյն, վր խարխոս արկանելոյ 'ի նւէնգիստոս նոյն . ծանր է և մաքսն վր վաճառաց, զոր հանեն անտի, կմ մոծանեն, վր զի անյադ է ադահուն ընակչացն . վր և որչափ կարեն կեղեքեն զվաճառականս :

(6. Աշխատեալ . Օ) անաղան աղքատ և ժողովուրդք բնաբար և նոյն :) կին յայսմ մեծի Ծի . յորոց գլխաւորքն են հետագայքդ : Բարբարոսք . զոր գաղղիացիք զէրէպրէս կոչեն : Սք ուղ այլուր նշնկեցաք, եննախնի բնակք այսր Ծի . յորոց և Ծ նոյն անոճանեցաւ բարբարիս, կմ բարբարոսաց Ծ . և բնակին 'ի խըրճիթս 'ի վր բարձրաբերձ լերանց . որք ոչ երբեք բոլորովին նոճաճեցան ը ուրուք արուք . և յայն սակս մինչև ցայսօր պահեն զնախնի սովորուն, և զեղու լարեանց . զոր ոմանք համարին լինել նոյն իսկ լեզու նախնի կարկեդոնացւոց : Այլ այս կարծիք, թէնոյտ հորկ է այժմ բաղնաց, բայց ը այլոց

սուտ . վն զի լեզուէն կարկեդոնացւոց էր ասէն իոյն
 իսկ բարբառ փիւնիկեցւոց . որ զծագումն իւր ու
 նէր 'ի լեզունէ արաբացւոց . զոր ո՛ք մայր համա
 րին ամ կոկորդալէր լեզունաց առիացւոց . իսկ այժ
 մեան բարբառ բարբարոսաց ոչինչ մերձաւորութի
 ունի լէ բարբառոյ արաբացւոց . վնյ թոճի լինել
 մասնաւոր իմն լեզու և բարբառ սեփական նիկրի
 ուիոյ , և այլոց հարաւային կողմանց ամբիկոյ :

Արաբոյի : Սք վրանաւորք են . բայց ոչ 'ի լերինս ,
 այլ 'ի դաշտս բնակին . ուր գործեն զերկիր , և ա
 րածեն զանասուս իւրեանց . և սք ոչինչ լէհատ
 'ի բարբարոսաց անտի անխախտ պահեն զսովորու
 թիս , զլեզու , և զհանգամանս կենաց նախնեաց
 իւրեանց . որք բազմագունդ զօրօք ելեալք յարա
 բիոյ՝ մտին յափրիկէ . և տիրեցին համօրէն հիւսի
 յային ծովեղերեայ կողմանց նր , իբր 2000 միոնա
 չափ տարածութի 'ի բերանոյ նեղոսի՝ մինչև ցովկիա
 նոս անդր ադլանդեան . զոր նախնիք եղր Յի հա
 մարէին . և 'ի սուղ Ժմկի զամ բնակիչս նր 'ի մահ
 մէտական օրէնս փոխեցին , յոր կան մնան մինչև
 ցայսօր :

Հորեայ : Սք բնակէն յոյժ 'ի սմին Յի , ք յայլ տե
 ղիս . որք առաւելանդս բազմացան աստ 'ի տարա
 գրիլ իւրեանց 'ի սպանիոյ և 'ի փօրթուգալէ , զի
 մեծ մասն նց աստ զեղան . և ուր յայլ ամ կողմանս
 Յի յորս ցանկէլ ցրուեալ կան , իոյնդս և աստ՝ ան
 խախտ պահեն ոչ զնախնի ծագիլի օրէնս , այլ զիւր
 եանց հրէական առաւելս . և զսնոտի սովորու
 թիս . և զնեղաւոր խորամանկ բարս . զոր սերն
 դեամբ ձգեն յանձինս . կարի աշուղուք են , փոյթ և
 ճարտար յառեւտուրս վաճառաց . վնյ բնիք 'ի նցէ
 մեծացան սաստ , և զօրացան , և եղեն իբր հարկա
 ւորք երկրին . քզի մեծ մասն վաճառականուէ մաղ
 րըսայ՝ 'ի ձեռս նց է . և որչափ ինչ կարեն՝ կեղե
 քեն զթողովուրդն :

Սեա : Սք գրեթէ այլով ինչք ոչ զանազանին 'ի
 նախայիշատակէլ բարբարոսաց , բայց միայն գունով
 մարմնոյ . զի առաւել սեաւ են լք զնր , և հայրենի
 Յաւ . զի են 'ի հարաւային կողմանց ամբիկոյ . կէս
 մի գերեւ 'ի բնակչաց անտի մաղրըսայ . և կէս մի
 ինքնին եկեալ 'ի մոսանէլ 'ի զինուորուի ինքեակալին
 նր , որ ունի երեւելի գունդ մի հեծելոց 'ի սեւոց
 անտի . որք և զկնի մեւելէ իսմայէլի ինքնակալին՝
 որ էր 'ի ցեղէ նց 'ի մօր կողմանէ , 'ի պատուէն են
 անգ :

անդ . քզի նա ինքն միւլէյ իսմայէլ սիրէր զնն . և մեծամոյս թեւարկէր նց :

Մարտի . Կմ Մարտի . Սք իջանեն 'ի հին մաւրիտա-
նացւոց քաջ սլոնգմկնաց . որք և անոճանի են 'ի պատ-
մուհիս նախնի հռովմայեցւոց . և են բուն ժողովուրդ-
այսր արուէ և Յի . որք ը հնրկ վարկածից մարդ-
կան համարել են ագահ , տմարդի , անհիւրընկալու ,
ամ փոյթ նց բերի 'ի կուտել փարթամուհիս . և յայն
սակս վն դուզնաքեայ իմն շահու յանձն առնուն զամ
նոճատուի , և զանարգուի , և զամ տեսակս իս-
բէուէց 'ի կիր արկանեն . զի բնաւ ոչ գիտեն թէ
զինչ իցէ պատիւ , և զինչ անարգուի : Բայց ունին
և ինչ ինչ գովանի հանգամանս . զի հնազանդ են յոյժ
ծնողաց , և պատուագիր նց մինչև ցվախճան կենաց .
սիրեն զթիր իւրեանց , և զօրէնս նր . որում ամ
հոլատակութիւն հնազանդին : Արի 'ի յարգի ունին
զնախնիս իւրեանց . խորշին 'ի մարդասպանութիւն .
բայց գողանալ և խաբել և սպանանել ևս ' զքրիստոն-
եայս և զհրէայս , ինչ ոչ խղճեն . այլ այս յառաջ
գայ 'ի թիւր սկզբնէ անտի , զոր ներտարրացեալ
ունին 'ի միտս ' թէ սպանանել զայլակրօնս ' զորս
նք անհաւատս կոչեն , իցէ գործ բարի և գովանի .
թէսկէտ դասապարտէ զայս օրէնք նց :

(7 . Դարաւ . Իւրե հաստատեցաւ երուին արաբաց
իսան :) Լոց 'ի մաւրիտանիտ , և յայլ կողմանս
ափրիկոյ , ինքնակալք նր ոկսան այնու-
հետեւ հետամուտ լինել գիտուէց . զառաջինն՝ ու-
սումն Յագրութիւն ծաղկեցաւ առ նն , առաջնորդ
ունելով զգիրս պողոմեայ . այլ արագամիտ արա-
բացի աշակերտք նր գերակայ գտան ք զվարդա-
պետն՝ ոչ միայն 'ի մաւրիտանիտ , այլև յայլ տեղիս
արուէ նց : Այս 'ի թ դարուն մէմուն ապտուլսհ
խալիֆէ բարելոնի՝ հրաման ետ Յագրաց արաբաց-
ւոց չափել զհոգաբունտ երկրի . զոր և արարին ,
չափելով 'ի ձեռն ձողոյ զմի աստիճան հասարակա-
ծին յաւաղուտ անողոստ արաբիոյ՝ յարեւելեան կողմն
կարմիր ծովուն : Այնպէս ծաղկեցուցին և զթուա-
բանութիւն , զչափաբանութիւն , զաստղաբաշխութիւն , և ըզ-
բժշկականութիւն . և 'ի նցէ այս կենդաղօգուտ գիտու-
թիւք , և այլ զանազան արհեստք ծաւալեցան նախ 'ի
սպանիտ , 'ի տիրելն նմ ափրիկեցի արաբացւոց . և
անտի 'ի համբրէն եւրոպիտ , ուստի բորձեալ էին
այս ամ գիտութիւնք :

Քանզի լէ այն Ժմիս 'ի բովանդակ եւրոպիա տիրէր բարբարոսութիւն . իտալիա հեծէր լէ լծով լոնկուպարտացւոց , որք նկուռն արարին զվսեմութիւնն , և նսեմացուցին զսոյժառութիւնն . սպանիա 'ի ձեռս վայրենամիտ գլխաց մատնեալ կայր թաղել 'ի խորս տգիտութե . դաղղիա հանապազորդէր յառաջին բարբարոսութե իւրում . յունաստան գլխովին մոռացեալ զառաջին շքեղութիւն իւր , տառապէր 'ի հկնկութե և 'ի կռիւն ճիւղաբարոյ հերեսիովտաց . իսկ դերմանիա , սարմատիա , սկանդինավիա , և այլ կողմանք եւրոպիոյ՝ տակաւին կայրն մնային 'ի նախնի վայրենութե . զուրկ յամ գիտութեց . ապա յարաբացւոց անտի առել զնոն գիտութե ծաղկեցուցին յՍ իւրեանց : Այսմ վկայեն և անունք արաբացւոց՝ զորս եւրոպացիք մինչև զայսօր վարեն յճագրութե , յաստղաբաշխութե , և մենդ 'ի բժշկականութե . զի չունին ինքեանք սեփական անունս այնց իրաց . և եթէ ունիցին , նորաստեղծք են : Այլ այժմ որչափ առաւել ծաղկել են այս գիտութեք յեւրոպիա , նոյնչափ նունազեալ են 'ի մաղրըպ , և յայլ տեղիս արաբացւոց , բայց ոչ բարձել իսպառ . վն զի և այժմ գտանին 'ի նմ ուրեք ուրեք արք հմուտք յայսոսիկ գիտութե , ոնչ յայտ է :

(8. Աշխ.՝ . 'Երանի բնակիչք սր կոչեցեալ մաւրիկաութար՝ :) տանացիք , այլև մուղրիք , էին աղգ հզօր , և քաջ պիտրգմակաճք , և գրեթէ միշտ 'ի պիտրգմի լէ կարկեդոնացւոց . թէնչաւ եղև երբեմն զի կարկեդոնացիք տահէին իւրեանց թողակօք գունդս բնմ զօրաց 'ի մաւրիտանացւոց անտի յօդնութի ինքեանց : Հեռեակ զօրք մաւրիտանացւոց չունէին այլ ինչ զէնս , բայց միայն մահակ . և վահան 'ի մորթոյ փղաց . իսկ հեծեալք բաց 'ի վահանաց՝ կրէին և նիզակս լայն և կարճ : Զքեստնց էր 'ի մորթոյ վայրի երէոց . բայց զօրապետքնց առ 'ի զնոնութի 'ի ոտակական զինուորաց՝ զգնուին առիւծենի , կմ ընձենի . զոր և 'ի գլխերի ոչ 'ի բաց հանէին , այլ միշտ այնպս զգեստաւորելն ինքեան . և առանց թամբի հեծանէին յերիվար . և չնչին երասանակաւ կառավարէին զնոն հաճոյս . քզի երկվարք նց ճանաչէին զոտարս և հնազանդ էին նց յոյժ . զայս մասնաւոր յատկութե ունին և այժմ երկվարք այսօր Յի : Ապախանոս աղեքսանդրացի , որ մանրակալտ ստորաբէ զհանգամանս մաւրիտանացւոց , ասէ թէ 'ի Ժմիկն յարժմ հուով

հռովմայեցիք մասին յառաջնում նոճադի 'ի մաւրիտա-
նիա զօրոք իւրեանց, բնակիչք նր ը մասին էին ը
միապետական թրուք միոյ ինքնակալի, և ը մասին
կապուցանէին զնչն մասնաւոր հնրկութիւն ազատս և
ինքնիշխանս, իւրաքանչիւր սեփական օրինօք կառա-
վարեալ. որք յետոյ առ հնրկ ը թրուք հռովմայեց-
ւոց նոճաճեցան:

Պատմադիրք ոչ յիշատակին զանճանս նախնի ինք,
նակալաց նր, մինչև ցԲոգուդ. որ էր Ժմկակից յու-
լիոսի կայսեր. ը որում նա ինքն կայսր արար բա-
րեկամուհի և միաբանուհի. սոյ զի գործակցութե կո-
րովի զօրաց նր նոճաճեցեղ զԹշնամիս իւր 'ի սպա-
նիա. զոր և բժւմ յաջողութե 'ի դուռնի տարաւ. զկնի
մահոճան բողոզայ հռովմայեցիք առեալ զմաւրի-
տանիս, արարին զնա Գու թրուք իւրեանց. կա-
պուցանելով 'ի նմ կուսակալս: Իսկ օգոստոս կայսր
անդրէն ամբարձ զնա յինքնիշխան թիւրուհի. տունէլ
յուբայ կրասերոյ, որդւոյ բոյխսիոսի արքայի. որ-
ում յաջորդեաց պտղոմէոս որդի նր. զոր անյադ-
ցանկութե ագահութե կազիգողայ եբարձ 'ի թիւրուհի,
միանգամայն և 'ի կենաց. և զմաւրիտանիա անդրէն
փոխեաց 'ի Գու հռովմայեցւոց թրուհի: Յետ այնու-
րիկ նումիգացիք ժողովուրդք վայրենիք և գաղանա-
բարոյք իջէլք 'ի խորածորոց լերանց, յորս որջացէլ
կային, վիշտս բժմս հասուցանէին բնակչաց նր. մենդ-
այնոցիկ, զորս օգոստոս կայսր և յետ նր կղզիոս
առաքեցին անդր, մինչև 'ի միում պորթի սպանաւ
յակարինա առաջնորդ նց:

Ապա 'ի ե դարուն վանդալք առաջնորդութե գենե-
րիկոսի արքայի 'ի սպանիոյ յարձակէլք յափրիկէ,
առին և զմաւրիտանիա ը այլոց Տաց հիւսիսային
ափրիկոյ. և տիրեցին նմ մինչև 'ի Ժմկս յուստիա-
նոսի կայսեր. որ 'ի Գ. դարուն 'ի ձեռն բելիսարիոսի
քաջ սպարապետի իւրոյ անդրէն յինքն ընկրկեաց
զնա. այլ զկնի սակաւուց եկել յոգնախումբս սարա-
կինոսաց արաբացւոց, կալան պրովանդակ հիւսի-
սային մասն ափրիկոյ, 'ի բերանոյ նեղոսի մինչև յու-
կիանոսն ադլանդեան. ուստի և զմաւրիտանիա:
Իբրև հաստատեցաւ անդէն թրուհի նց. առ խալի-
ֆէյութե տոհմին սլմարաւացւոց, մոին կալան և
զսպանիս, բայց այն ոչ եղև նմ լիաքս, այլ օգուտ
մեծ. ոչ միայն նմ, այլև համօրէն եւրոպիոյ. զի ուր
առաջոք մուծին անդ զդիւառնս և զորհեոտս, սրք
գրեթէ անհետ էին յեւրոպիոյ. ծաղկեցուցին և
զեր.

դերկիրադործուի և զվաճառականութի . բազմացուցին
անդ . քղքս , և աւանս . շինեցին զաւերակս նր . և
ամրացուցին զամուրս նր , որք խաթարեալ եղծեալ
էին 'ի բազմապատիկ դժնդակ ուրազմաց . և տիրեցին
անդէն լէ ամս իբրև եօթն հարիւր :

Յետոյ գութք սպանիոյ , որք ամրացեալ կային յան-
մատոյց լերինս ասդուրիոյ , կրթեալք լէ այնչափ դարս
'ի խոշոր կեանս , և 'ի հանապազորդ մրցմունս լէ ա-
րաքացւոց . հանին վանեցին զնս 'ի սպանիոյ առ-
նորուք մէհէմէտ խալիֆէյին , որ էր 'ի տոհմէ աւ-
մոհախտեանց . որով և անարգեցաւ տոհմնր . ուստի
և յաջորդեաց նմ 'ի խալիֆէյութի կմ յինքնակալութի
մաղղուպայ տոհմն սէնիմերինեանց . կմ մէրինեանց :
Այս տոհմն ֆաթմայի դուռեր օրէնսդրի նց . յորս
երևելի եղև միւլէյ իսմայէլ , որ էր 'ի նոյն տոհմէ ,
բայց լը կողմնական գծի . ծնեալ 'ի մօրէ սեաւ նկրի-
տիացւոյ . վնյ և ուն ասացաք 'ի վերոյ , սիրէր ըզ-
րեաւս , և մեծաւնս նոյաստէր նց իբրև իւրոց հա-
մադրեաց . ուստի և նց ձեռնտոճութ յաղթեալ այլոց
երկուց եղբարց իւրոց ' ինքն կալաւ զմիապետութի
մաղղուպայ : Սա կարի արդարակորով էր , մինչև ան-
ցանել զչափ . սրամի զնմէ թէ տայր շինել բնմ
շինուածս , և ապա քակել զնս . որք լը պատմելոյ
նոցին իսկ մուղլեաց , այնչափ եղեն , զի թէ կան-
գուն կային , հասանէին 'ի ֆէս քղքէ մինչև 'ի մէկ
վինեղ իբրև 28 մղոնաչափ տարածութ . և զայս
առնէր առ 'ի միշտ զբաղեալ պահել զժողովուրդ իւր .
զի մի յապստամբութի մտաբերիցեն . ուն արարին 'ի
Ժմիս նախորդաց իւրոց , յորոց սակաւք ' իւրեանց
բնական մահուամբ մեռան . և սովոր էր սսել , թէ
ունիմ պարկ մի լի մկամբք . զորս թէ ոչ միշտ շար-
ժեցից , կրծեն զպարկն : Անուանի է առ մուղլիս
բազմութի հարձից նր , զորս ունէր յապարանս իւր .
և որդւոց , զորս ծնաւ 'ի նցէ . որք և զկնի նր յա-
ջորդեցին 'ի թիւրութի մաղղուպայ . որ մինչև ցայսօր
կայ մնայ 'ի ձեռս տոհմի նր :

Իսկ կառավարութի այսր Յի 'ի սկզբանէ անտի , յո-
րում տիրեցին նմ արաքացիք ' միշտ միապետական
եղև . զոր յաւէտ բռնակալութի , ք թէ օրինաւոր
միապետութի արժան է ասել . թէ ոչ լը իրին , գէթ
առ ներույթս . վն զի դժուարին է , և գրեթէ անհը-
նարին տեւել ուրեք բացարձակ բռնակալութի : Ինք-
նակալ նր կոչի խալիֆէ , և սուլթան . որ բոց յա-
լոց վսեմական և չափազանց անուանց , զորս լը սպ-
վո .

վորուէ ասիականն պետուէ ցընծայէ անձին, նաեւ զհոգեւոր իշխանուէն մահմէտական կրօնի անձին սեփականեւ է. թերեւս զի համարի իջանել 'ի տոհմէ անտի ֆաթմայի. ուստի և ունի զանձն իբրեւ յաջորդ և փոխանորդ մահմէտի. զոր և ժողովոգն իբր այնպիսի ճանաչէ: Ինքն ընտրէ և կացուցանէ զհոգեւոր պաշտօնեայս. և լը օրինադրուէ զուրանին կառավարէ զժողովուրդն 'ի դիպուածս՝ յորս զուրանն ինչ ոչ օրինադրէ, հաճոյք և կամք իւր և այլոց դատաւորաց՝ են օրէնք և վճիռք: Եւ ունի զժողովոգն իբրեւ զգնուածոյ գերիս. որոց ինչք և կեանք զհաճոյից նր կախեալ կան. թէպէտ զայն ոչ համարին անձանց թշուառուի. քզի անջինջ տալաւորեւ ունին 'ի միտս, թէ որ մեռանի հրամանաւ թիբին, զառանձին տեղի ունիցի յարքայուէ իւրեանց: Իսկ հարկ գրաստանք թէ արեան և թէ քղքականք, նովին եղաւ նախաւ վճարին և անդ, ուր յայլ ամ տեղիս արուծէ մահմէտականաց:

(9. Մաս. Տարեկան մուտք նր ըստ ոմանց հաշիւաւն:)

Այլ պիշինկ մերժէ զայս կարծիս իբր չափազանց և անկտրելի. մի՞ զի սաեւ թէ կարի նուազուի է անդ դրամոյ. և երկդ՝ զի թէպէտ երկիրն լարձակ է, այլ լը մեծի մասին անգործ, և բնակիչք նր սակաւ. նոյնպս և վաճառականուի նր լը արտաքինոց նուազ. վր լը վեր'ի վերոյ հաշուի նր, հաստատուէ մուտք ինքնակալին հազիւ հասանէ յերիս միլիոն ոսկի դահեկանս. առեւ զգլխն արդեանց երկրի և իրաց, զորս փնկ դրամոց առնուէ 'ի հարկ 'ի քաւոյ՝ որք հարկատու են նց:

Այոյնպս պիշինկան զօրուի նց, որ է ցամաքային և ծովային, չէ ինչ մեծ. քզի զմեծագոյն թիւ ցամաքային զօրաց նր կացուցանեն հեծելք. որք բաժանին 'ի բնիկ մուղրիս, և 'ի սեաւս. զորոց ոչ որ 'ի ճնախորդաց, որք չըջեցան 'ի զնին ճաց՝ կմ յճագրաց՝ իշխեաց հաստատել, թէ թիւ երկոցունց միանգամայն հասանիցէ 'ի 80000. այն զի՝ յայտ է նմոյն, զի յամ պիշինկան, զորս մինչև ցայժմ ժողովին ինքնակալք մաղրուպայ, ոչ երբէք հանին զորս առաւել ք 30 կմ 40 հազարս: Թէպէտ մարթ է սաեւ, թէ ոչ երբէք հաւաքեցին զամ զօրուի իւրեանց. բայց դժուարին է հաւատաւ, թէ ոք որք առաւել 'ի թիւն են յուսոյեալ. ք յարուէստ զի նուէ

նոճորուէ, ոչ էին արկել 'ի գործ զմեծագոյն զօրուէ
առ 'ի վանել զսպանխացիս 'ի սահմանաց իւրեանց .

որք մինչև ցայսօր կան մնան անդէն :

Իսկ վն ծովային զօրուէ նյ՝ բլայդվէլ անուն ոմն
նաւապետ ասէ, թէ 'ի 1727 մինչ ինքն անդ էր 'ի
մաղրբա, ունէին երկու նաւս պիճմի վառելս 20
հրազինութ. և այլ փոքրիկ նաւ, զոր սուին 'ի գաղ-
ղկացւոց . և քանի մի չէքտիրի : Այլ 'ի վերջին Ժմկս
աճեցուցին զծովային զօրուէ իւրեանց . զի 'ի 1776
ունէին 2 նաւս վառելս 32 հրազինութ. և այլ 4
նաւս փոքրագոյնս . և 12 չէքտիրի : Այլ զկնի եր-
կու ամաց, յորժամ հոլանտացիք պիճմ մղէին լէ
մուղրեաց՝ սյս ամ նաւք նյ՝ հարան խորտակեցան
յերկուց և եթ նաւուց հոլանտացւոց : Եւ թէպէտ
մանր են և սակաւ պիճմական նաւք մաղրուայ ,
սակայն հէնք նյ՝ հզօրագոյն են և յանդգնագոյն ք
զայլ հէնս բարբարոսաց՝ որք որջացել դարանին 'ի
նւհնգիստս սալեայ և մամորայ . և 'ի տեսանել զնաւ
ինչ եւրոպացւոց 'ի կողմանս յայնսիկ , յարձակին
'ի վն և յափշտակեն և կողոպտեն զամ զոր ինչ գը-
տանեն 'ի նն . և թէ կարեն առնուն և զնաւս . ըղ-
սոյն առնեն լէ նաւուց անգղիացւոց , (թէպէտ և
խաղաղութ են լէ նն ,) եթէ զմի միայն ճնողհորդ
գոցեն 'ի նաւս նյ՝ որ իցէ յայլմէ աղքէ , լէ որոց
զթշնամուէ ունին : Պատմի իբր գործ մեծ բարուէ
և արգարուէ նյ՝ , եթէ զկնի յափշտակելոյ զպատ-
ուկանագոյն վաճառս 'ի նաւուց , զնաւս արձա-
կեն անվնաս : Ծախք զինուց , և այլոց պատրաստու-
թեց այսպիսի նաւուց ասպատակաւորաց՝ ոչ են
յարքունուոտ , այլ 'ի մասնաւոր անձանց . սակայն
յամ աւարաց՝ որք անկանին 'ի ձեռս նյ՝ , ստանէրդ
մասն թագաւորին է . սոյ և ամ մարգագերիք . բայց
վն նյ՝ վճարէ :

(10. կրօն :) Յայտ է թէ 'ի ք և 'ի Ե դարս , ուն և
զկնի՝ ծաղկել բարգաւաճել էր և աստ՝
ոն և 'ի ճէղայէր՝ քրիստոնէական հաւատն . ուր և
հանգիստացան լէ Ժմկո լէ այնոսիկ բիւժ արք երեւելիք
'ի սրբուէ վարուց և 'ի դիտուէ : Այլ 'ի տիրել 'ի
նմ արաբացւոց մահմէտականաց , 'ի սուղ Ժմկի ըղ-
բովանդակ ճն դարձուցին յօրէնս իւրեանց , իսպառ-
ջնջելով անաի զանուն քրիստոնէուէ . և անտի մինչև
ցայժմ կայ մնայ 'ի նոյն օրէնս . և թէպէտ գտանին
անդէն սակաւ ոմանք քրիստոնէայք , այլ ամբն օտաւ-

րականք են, կի՛մ իբր այնպիսիք համարեալք. և ոչ բուն բնակք երկրին. ուն և հրէայք թէպէտ բնի են յոյժ, սակայն միշտ իբր արտաքինք և օտարականք համարեալ են:

(11. Բաժ":) Ըստ հասարակ և սովորական Յադրսկան բաժանման, սոյն այս ՅԷ հանրանքս բաժանի յերկու թիւուն. քի՛ ՚ի Բաթա-րա-ի Քէսի, և ՚ի Բաթա-որա-ի Տալա-պայ. յորոց իւրաքանչիւրն դի՛մլ բաժանի յայլ և այլ փոքր փւռս: Թող զԲաթա-որա-ին Բաթիլէնայ. և զայլ քղքս ինչ որք թէպէտ չ իշխանուի մաղրուպայ են, սակայն վն զի ՚ի միջերկրական Յն բարբարոսաց անկանին, անդ ունիմք ստորագրել զնո՛. իսկ աստ ստորագրեցուք զերկու թապաւորուն. և զգլխաւոր տեղիս նոյ՛ ՚ի հիւսիսոյ չ հարաւ գնալով:

ԸԲԱԳԱՆՈՐՈՒՄԻ ՔԷՍԻ:

Ըստ թիւրուի կի՛մ նախանգ ՚ի նախնութիւն կոչէր Մա-րի-թանիա քիւֆանի ուն յիշմիկ և մերս խորենացի. առ ՚ի զանազանութի ՚ի մաւրիտանիոյ կետարեայ, որ այժմ՝ ՚ի Թրուե ճէզայերայ անկանի. ուն նշանակեցաք անտանոր: Իսկ այժմ՝ ՚ի բնակչոյ նո՛ ԼՂԻՐԻԼԷ. կի՛մ ըլ Կարէ կոչի. և յայն ասիս թապաւորք փոքր դուքալայ՝ որք պնդեն ունիլ իրաւունս ՚ի վն այսր մասին սփրիկոյ, չ որում տիրեցին երբեմն նո՛. և զի ունին փւռ մի ՚ի փոքր դուքալ, որ նոյննքս ԼՂԻՐԻԼԷ սնո՞ւնեալ կոչի. ՚ի վերաառունս իւրեանց կոչեն զանձինս Թաթի ԼՂԻՐԻԼԷայ որ յայսկոյս, և որ յայն կոյս ծովու: Իսկ այլք առ հորի Քէս կոչեն. կի՛մ

Թաթի Քէս յանուն գլխաւոր քղքի իւրոյ:

Որ և ունի իւր սահման յարեւելից՝ զԹրուի ճէզայերայ. յորմէ բաժանի միջնորդութե մաւրիայ գետոյ. յարեւմտից՝ զազլանդեանն ուկիանոս. ՚ի հիւսիսոյ՝ զսեպտեայ նեղուցն. իսկ ՚ի հարաւոյ՝ զմիջերկրական Յ բարբարոսաց: Եւ է լաւագոյն, և առաւել արգաւանդ և բաղմամարդ ք զայլ նո՛ փւռս բարբարոսաց Յի: Գլխաւոր գետք նո՛ են, Ումի-բադիւ. որով բաժանի ՚ի մաղրուպայ: Մաւրիա. որ բաժանեց զնա ՚ի ճէզայերայ: Սապա-ր որ չ մէջ նո՛ հոսի. և Լա-իւ: Օդ նո՛ դրեթէ չ նո՛ տեղիս բարեխառն է. և բնակիչքն աւոյժ և զօրաւոր. և երկիրն ար-

գաւանդ: Գլխաւոր բերք նր նարինջ. կիտրոն. թուղ. արմաւ. խաղող ընախ: և պատուական. իւղ. ձիթոյ. բամբակ. վուշ, և այլ ինչ ինչ սոցին նմանք. 'ի լէրինս նր գտանին զնոն տեսակք վայրի երէոյ. յառաջագոյն գտանէր և փղ. այլ այժմ և ոչ հետք ինչ նոյ երեւին: Ունի և ընտանի անասունս բաւաւ, և հաւս:

Այս նահանգ բաժանի յեօթն գլուս. որք 'ի գլխաւոր քղքաց իւրեանց ունին զանուէն. յորոց երեք յարեմտեան կողմն անկանին. ք. Ֆէս. Թէֆլէս, և Աշխար. երեք 'ի հիւսիս. ք. Հապաի. Րիֆ. և Կաբէի. իսկ եօթներդն Խաւս անուանեալ է 'ի մէջն նահանգին. զորս հանգերձ երեւելի քղքոք իւրեանց յնշկկայդ ստորագրեսցուք:

Ֆէս: Է գլխաւոր մայրաքղք այսր գլուսի, ուր և համարէն թիւրուէ, բաղկացել յերկոց քղքաց. որոց հնագոյնն կոչի ըլ Պէյրա. երկոն Հիւսիս. այլ ըլ Աշխար: Վր այսց. երկուց քղքաց պատմէ սալախլմէլիք պատմութանն արաբացի, թէ ունէին երբեմն երկու զնոն իշխանս ինքնագլուխս 'ի նոյն տոհմէ, որք յարաժամ մարտնչէին ի միմեանս. սպա եօթ անուէն երկք իսլէֆէ 'ի տոհմէ ալմորապխաւեանց՝ զկնի հարկանելոյ զգլուէն թէմէսնայ, ել 'ի վր նոյ իւրե 'ի վր հերեմիտլաց. զի ունէին զօտաւրտի իմն աղանդ. և կալել և ստանել զնոն, միայնց լէրկու քղքս. քակել զպարիսպն, որ էր անջըրպետ ի մէջ երկուց քղքոյն. և շինեաց կամուրջ 'ի վր ֆէս գետոյն, յնշկոյն Հաւաք ճէվախի կոչեցել ք գետ ական: Իսկ երրոն է 'ի ք գէս: Արդ ստորագրեսցուք զիւրաքանչիւրն առունձնակի:

Ըլ Պէյրա. որ Թարգմանի սպիտակուի: Է յարեւելեան կողմն ֆէս գետոյն. ուր են պարտէզք և աղբիւր զինկիփորայ. շինեալ 'ի հռչակաւոր խնամէ իսրիսայ 'ի վր աւերակաց նախնի Բաշիէի կմ ըստ գրելոյ պաղոմեայ Վաշիէի քաղաքի. զոր լատին Թարգմանք Վաշիէի Թարգմանեցին. որ և ունի այժմ իբրե 4000 ծուխս կամ գերդաստանս. թող զայլ հարկց շինուածս. ուստի և է քղք մեծ, և բազմամարդ:

Հիւսիս: Է յարեմտեան կողմն նորին գետոյ, 'ի վր բլրոյ, և 'ի մէջ գեղեցիկ հովաց. զոր շինեաց հիւսէին թուռ խորիսայ. և է քղք մեծ և բազմամարդ ք զամ քղքս ամբիկոյ, բաց յեգիպտոս քաղաքէ. շրջապատել վաղնջկան այլ ամրակուռ պարըս:

պօք . և ամրացուցել աշտարակօք . 7 դրունս ունի .
 և իբր 80000 բնակիչս , բաժանեալ 'ի 12 թաղս . և
 բժմ մզկիթս . և պանդոկս , կմ իջևանս օտարակա-
 նաց . և բաղանիս . և այլ զնշն շինուճածս հսրկաց :
 Ոմանք 'ի ստորագրելն զքղքս զայս , չափազանց ա-
 ռասպելեօք մեծացուցանեն զնա . յորոց շատ է զմիոյ
 ուրումն անդլիացւոյ զստորագրուել 'ի մէջ բերել ,
 յորմէ յայտնապէս երեւի և այլոցն ստուել : Արդ՝
 սա յիւրում հանրապատում վկայառանուէ զհամօրէն
 ժողովրդոց Յի , ասէ վն հին Ֆէս քղքի , թէ ու-
 նի 86 դրունս քաջ ամրացուցեալս . 12 թաղս կմ
 վիճակս . 200 փողոցս գեղեցիկս . 62 հրապարակս
 վաճառաց . 250 կամուրջս քարաշէնս . 86 սղբիւրս
 հսրկց . թող զմասնաւորացն , որք աւելի են քան
 4600 . 200 պանդոկս և իջևանս օտարականաց , ք
 խանս . 700 մզկիթս . 366 աղորիս . յորոց բաշխին
 ջուրք 'ի նոյնչափ բաղանիս . 32 արուարձանս 'ի վն
 գեղեցիկ և զոճարձալի բլրոց , որք պսակաձև պա-
 տեն զքղքաւ . և աւելի քան 100 հէր տունս : Եւ
 ապա 'ի ստորագրելն զմեծուի և զքեղութի ապա-
 րանից , և այլոց երեւելի շինուճածոց , մոռացել զանձն
 թէ իցէ 'ի քղքի մահմէտականաց , գովէ յոյժ ըզ-
 ճարտարուի մարգաձև տրձանաց , որովք զարդար-
 եալ են ոմանք 'ի շինուճածոց նր . և ես հաստա-
 տէ , թէ գտանի անդ համաշարան երեւելի . և բա-
 զում մեծամեծ դպրոցք . և այլեւս ինչ ինչ , որք
 յայտնապէս ցուցանեն զստուելիւրեանց : Ոպ ահա
 քաջայայտ է ամենեցուն , որք գէթ ք իրաց ինչ
 տեղեակ են կրօնից՝ և սովորուէ մահմէտականաց ,
 զի գարշելի են յաչս նյ արձանեայ պատկերք մարդ-
 կան . որոց և ոչ հետք ինչ երեւին 'ի քղքս նյ , թող
 թէ նոքօք զարդարել զապարանս իւրեանց : Իսկ
 համաշարանն զոր ասէ , ոչ այլ ինչ է , եթէ ոչ տե-
 ղի ինչ հսրկց , կմ դպրոց , ուր ուսուցանեն ընթեա-
 նուլ և գրել . և զթոճաբանութի . և ոսկաւ ինչ
 յճագրուէ , թերեւս և յերկրաչափուէ . ուստի և
 չէ իսկ համաշարան երեւելի , ոպ նա ասէ , այլ լոկ
 դպրոց . այսպիսի են և այլ ինչ ինչ 'ի մեծամեծ ի-
 րաց , զոր պատմէ : Բայց և այս ճշմարիտ է , թէ
 գտանին 'ի նմ մեծաշէն շինուճածք . յորս երեւելի է
 Գօրաւէն Կոչեցել մզկիթն մեծ յոյժ . որոյ երկայ
 նուին ք պատմելոյ ոմանց՝ է 150 կանգուն . և ըս-
 նուին 80 . իսկ բաւոր շրջապատն իբրեւ կէս միոն .
 յայտ է թէ՝ ի միասին աւել և զշրջակայ բակն . որ

և ունի 30 դրուան . և աւելի ք զ400 աւաղանս .
յորտ լուանան մահմէտականք լը սովորուե իւրեանց
նախ ք դաղօթելն . իսկ արտաքին շրջապատ նր է
կամարակաւ . և կամարք հաստատել կան 'ի վր քա-
րեղէն սեանց . և 'ի մէջ իւրաքանչիւր կամարաց
կախեալ կան մի մի կանթեղք , որք վառին զգիշերն
ողջոյն : Յայսմ հին ֆէս քղքի է բնակուի հիւպա-
տոսաց եւրոպացւոց . զո գաղղիացւոց , անգղիաց-
ւոց , և հոլանտացւոց . որք կան անդ 'ի պաշտպա-
նուի վաճառականուե իւրաքանչիւր իւրում ազգի
Վատանին անդ . և բաղմուի վաճառականաց , յայլևայլ
ազգաց . զո 'ի յունաց , 'ի պարսից , յօսմանեանց , և
յայլոց արեւելեան ազգաց :

Իսկ Նոր Ֆէս : Որ է երրորդ քղք , փոքր մի մեկու-
սի է յերկուց սաւաղնոց . զոր շինեաց եաղուպ ար-
քայ արաբացւոց 'ի տոհմէ մէրինեանց 'ի նմանուի
բերդի . և կացոյց 'ի նմա զօրտ յերկիւղ և 'ի սանձ
հին ֆէս քղքի . ուր և այժմ ինքնակալք նր պա-
հեն զօրս բնին : Շրջապատ նր է իբրև 2 մղոն .
իսկ թիւ բնակչաց առաւել ք 8000 . որք բաց 'ի զօ-
րաց և 'ի նոցին զօրապետաց , այլք առհնրկ են
միայն հրէայք . որք լը մեծի մասին արծաթագործ
են . և 'ի ձեռս նց է թիբրական փողերանոցն , այն
է . տարասխանայն . ուստի շահին յոյժ յոյժ :

Մեիլիէ . կմ Մեիլիէ : Որ թուի լինել նախնի Սիւ-
րէ քղք յիշատակեալ 'ի պտղոմեայ : Է քղք մեծ և
բաղմամարդ . և սովորական աթոռ ինքնակալին մաղ-
րուպայ . կառուցեալ 'ի զոճարձապեղ հովտի իբրև
30 մղանաւ հեռի 'ի ֆէս քղքէ . և իբրև 40 մղանաւ
'ի սալեայ . ձև նր է անկարգ և խառն 'ի խուռն , և
թիւ բնակչաց նր ասի թէ 'ի 1355 հասանէր ց 300
հէր . այլ այժմ թուի թէ հազիւ ժամանէ 'ի կէսն .
զոր տան մեծի գետնաշարժութե , որ 'ի նմին Թմիի
կործանեաց զլիսպոն արքայանիստ քղք փորդու-
քալայ , և զմէկվինէղ 'ի ֆէս : Այս քղք բաժանի
'ի զնոն թաղս . որք թուին լինել զնոն քղքք միա-
ցեալք . դիտաւոր թաղն է իբրև 2 մղոն և կէս շուր-
ջանակի . պատել անդօր պարսպօք . փողոցք նր նեղ
են յոյժ . աղմուսք 'ի ձմեռան , և փոշելից յամա-
ռան . իսկ շինոճաք նր անշուք . որք արտաբուստ
լոկ որմունք կմ պարիսպք թուին . քղի շուրին պա-
տուհանս 'ի վր փողոցաց , այլ միայն ուրեք ուրեք
ծերտլ ինչ , կամ խուռայ . որք են տեղիք կրպակաց
բնակչաց նր : Մի մաս 'ի վերջին ինքնակալաց մաղ-

բըպոյ առեցող հնութեց, որ տայր կործանել ըզ-
վաղնջական շինուեածս, լցոյց աւերակօք զայս մասն
քաղաքին:

Թաղն, ուր են արքունիք ինքնակալին՝ է 'ի հարա-
ւակողմն. զոր մարթ է տսել մասնաւոր քղք. քղն
շրջապատ նր է իբրեւ 3 մղսն. և ունի յինքեան յոգ-
նաթիւ գործարանս վն զնն իրաց, և զոճարձալի
պարակզս, և շրջափակ տեղիս, յորս պահին այլևայլ
տեսակք գազանաց. և ջրմուղս: Իսկ բնակարան
հարձից ինքնակալին, որք առաւել են ք զորեք
հարիւր, է 'ի ներքին կողմն այնց ասարանից: Թաղն
կմ քղք սեւոյն՝ միով ճեղհաւ բաժանի 'ի գլխաւոր
թաղէ անաթ. և անդ բնակին սեւաւ զօրք Թիրին:
Իսկ հրէայք բնակին 'ի բուն քղք անդր յերեւելի
և 'ի լաւագոյն տեղառջ. սաթ թէ թիւ հասանէ
ց' 5 հաւր. որք ունին սեփական դատաւոր յազդէ
իւրեանց, որ կառավարէ զնն. և զամ վէճս և ըզ-
դատս նց վճարէ. մեծամոյս խնամեւ լ և պաշտպանել
են յինքնակալէն, և 'ի մեծամեծաց նր իբր կարի
շահաւորք արուէ իւրեանց. սց գործ է ոսկերչուի.
և տալ գրամս 'ի վաշի. և լամայափոխուիս առնել:
Գտանին անդ և քրիստոնեայք գերեալք 'ի մուղ-
րեաց. որք թէպէտ չեն այնչափ ինչ բնմ, սակայն
ունին սեփական գլուխ և դատաւոր 'ի քրիստո-
նէից. այլ և հոգեւոր հոգարարձուս՝ որք են կրօնա-
ւորք ոմա՛ք սպանիացիք. և ունին անդ վանս և ե-
կեղեցի. այլ և անկեւանոց մեծ բաւական հարիւր
անձանց, առատ ռոճիօք ճոխացուցել 'ի սպանիաց-
ւոց արքայէն. և նոյն իսկ ինքնակալն մաղրուպոյ
լ իւրով պաշտպանութիւն ունի զկրօնաւորսն սակս
պարգևաց՝ զոր ամի ամի ընծայեն նմ:

Սալէ: Բաղոք վաղնջական. 'ի նախնի Տագրայ Սա-
լս անուանեալ. մեծ բաղմամարդ և ամուր ծովե-
ղերեայ առ բերանով պուրէկրէյ գետոյ. որոյ ան-
ցել լ մշջ քղքին, յերկու մասունս բաժանէ զնա.

յորոց միւնն կոչի 'Ար քաղա. իսկ միւսն Հին:
Հին քաղա. է 'ի հիւսիսային կողմն գետոյն, և
ձև նր քառակուսի. շրջապատեալ բարձր և ամրա-
կուռ պարսպօք. որոյ բարձրուին սուսուել է ք 30
ոսնաչափս. իսկ Թանձրութիւն իբրեւ գիրկս երիս.
ամրացուցել յմմ կողմանց հզօր աշտարակօք. 4 գը-
րունս ունի. և շինուածք տանց նր են լմ վաղնջա-
կան սովորուի. յորոց ոմանք մարմարիտեայ սեանք
զարդարել են, բայց որմունք նց աղիւսակերտ են,
և

և իմ մեծի մասին միայնակ • 'ի կողմն փողոցին չու-
նին բնաւ պատուհանս , այլ միայն դուռն ը որ մը-
տանեն և ելանեն , ի նմանուէ տանց Ֆէս քղքի ,
և այլոց ոմանց արեւելեայց • և իւրաքանչիւր առն
ունի իւր բակ , անդ հային պատուհանք սենեկաց
նր • իսկ յարկք կմ՝ առաստաղք նց , են տափտրակ
տանիք , ի սովորուէ այլոց տեղեաց արեւելեայց ,
ուր յամառան ելել նստին ը երեկս առ՝ի զովանալ :
'ի մէջ այլոց նշանաւոր իրաց սորին քղքի՝ երեւելի
է հրատարակն կմ՝ վաճառանոց նր ըարձակ յոյժ •
ուր արտաքցիք բարձել բերեն ազգս ազգս իրաց՝ի
վաճառ • և բոլմանդամ երեք , և մինչև ցտրեք հա-
րկւր ուղղք բեռնաւորք միանպամայն մասնեն 'ի
նմ • թալ զանհամար բաղմուն մարդկան • յորմէ քա-
ջայայտ երեւի , թէ քանի ըարձակ է տեղին : Երեւե-
լի է և բանան , ուր արգելել պահին գերիք քրիս-
տոնեսոյք • որ է ընդարձակ գետնափոր տեղի , զոր
բնակիչք տեղւոյն Մասնհօրս կոչին • որ և առնու ըզ-
լոյս ընդ փոքրիկ երկաթի վանդակապատ պատու-
հանս : Այս քղք 'ի նախնուսն երեւելի էր յոյժ •
այլ այժմ մեծապէս նոճաղեալ է 'ի նախնի ճօխուծէ
իւրմէ :

Իսկ 'Երբ Գաղաթն , որ կոչի և Բապաւալ , է 'ի հարա-
ւային կողմն նախայնունել գետոյն ըարձակ հովտի
ը մէջ բլրոց • ձև նր է քառակուսի ը առաջնոյն ,
բայց մեծ է ք զնա • պարիսպք նր հին են յոյժ • ը
աւանդուէ բնակչացն շինել յառաջին գերեաց ան-
տի քրիստոնէից , զորս էած անդր եաղուպ ալման-
սուր արքայ արաբացւոյ , որ էառ զստանիա : 'ի
ցամաքակողմն ունի կրկնապատիկ պարիսպս առ փոքր
մի բացատ 'ի միմեանց • և 'ի միջոցի անդ երկուց
պարսպաց՝ են պարտէղք , և անդաստանք ցտրենոյ •
իսկ արտաքուստ ամրացուցել են կաւակերտ յենա-
րանօք • զոր բնակիչք երկուց քաղաքացս շինեցին 'ի
1660 • յորժամ թշնամիք պաշարեալ էին զբերդ նց ,
'ի հարաւակողմն հանդէպ գետոյն՝ ունի քարաշէն
աշտարակ քառակուսի • որոյ չըջապատն է իբր եր-
կերիւր ոտնաչափ • և կոչի Հասսան • որ է ուղեցոյց
նաւարկուաց , առ 'ի ուղղել զնաւս իւրեանց 'ի նա-
ւահանդիստ անդր : Իսկ առ ոտս լերանց են գոր-
ծարանք նաւուց , ուր շինեն նաւս • և ուր պահեն
զնս 'ի ձմեռնային Ժմկս :

Երկու զօրաւոր բերդս ունի • որք կոչին հին և նոր
բերդք : Հինն է առ դրամբ պուրէկրէյ գետոյն 'ի

գարաւոս վայրի . որ 'ի մի կողմն իւր ունի ժայռս
այնչափ բարձրաբերձս , մինչև ջներէլ ըսմաց ար-
կելոց 'ի ծովէ՝ հարկանել զբնակարան բերդակալ
իշխանին . պարիսպք նր որք ձգին առ գետովն՝
բարձր են և ամուր և ի մեծի մասին 'ի կոփածոյ
քարանց , և աշտարակօք ամրացուցել , զորս ետ շէ-
նել միւլէյ սէմէյին թգրն . իսկ 'ի ներքուստ հան-
դէսլ դիւաւոր դրան քղքին՝ է մարտկոց բարձր
յոյժ , որ տիրէ 'ի վր բովանդակ քղքին . և 'ի ներ-
քոյ առ ափն ծովու լերկայն , և առ նախայիշատակ
եալ ժայռիւ՝ է պատռնար ամուր վառեալ հրաղի-
նութ 'ի պաշտպանուի նաւուց , որք են 'ի նահնդստի
անդ . բայց մնացել ծովէ դերեայ պարիսպք նր ցած
են , և անգոր : իսկ Նուր Բերդն որ է յարեմուտն
կողմն՝ է քառակուսի . շրջապատել ամրակուռ աշ-
տարակօք , և այլովք ամրութիւնք . այս երկու բերդք
ունին զհաղորդութիւն լ միմեանս լ ամրապարիսպ
կմրակապ ճննչ , ամրացուցել երկու աշտարակօք :
Բաց յերկուց բերդից աստի , ունի առ ափն ծովու
և այլ դղեակ կառուցել 'ի ժայռի . բայց զկնի ժմաց
ինչ բողորովին լքել կայ անխնամ , վնջ օր լ օրէ եզ-
ծանի : իսկ 'ի շինոնածս այսր նոր քղքի՝ երևելի է
մզկիթ մի մեծագործ , կառուցել մօտ 'ի նախայի-
շատակել բարձր մարտկոցն կմ աշտարակ . շրջապատ
նր լ երկայնուէ է 1400 սոնաչափ . իսկ լ լայնու-
թէ 300 . իսկ թանձրութիւն որմաց նր դրկաչափ , և
առուել . 'ի ներքս ունի բզմ դեղէնիկ մարմարիոն
եայ սիւնս . և քարաշէն ջրհոր մի մեծ և լայն 'ի
պէտս լոճադմանց մահմէտականաց նախ ք զաղօթս :
Միւս ևս երևելի շինուած այսր քղքի՝ էր Ալթա-
սա կոչեցել անդին ձոճաճ . այնչափ լարձակ , մին-
չև բերել զնմանուի փոքրիկ քղքի . որ և պատել
է թանձր պարսպօք . և խորայտուակ՝ այլ անջուր
խրամով : Ունի տունս սուէի ք զերկերիւրս . որք
'ի նախնուսն էին բնակարանք քղքացեաց . և աշտա-
րակ մի մեծ , յորոյ վերայ արտաքուստ նկարել կան-
ձեք կիսալուսնի . որ և կայ մնայ անեղծ մինչև ցայ-
սօր . զորմէ ասեն թէ էր բնակտրան ինքնակալայն
մաղրրայ . իսկ այժմ քղքապետք բնակին 'ի նմ :
Դասականփիսպ ասէայ : Որ է առ բերանութ նախայի-
շատակել պուրէկրէյ գետոյ , լարձակ է յոյժ , բայց
խորուի նր յառաջագոյն սակաւ էր . զի թէպէտ 'ի
մակննթանալ ծովուն բարձրանայր 'ի նմ ջուրն յ 11 .
82 սոնաչափ , բայց 'ի անդատուէ ժմիկ հաղիւ հա-

սանէր ցոտնալափ մի և կէս , վնյ ոչ կարեին յայն՝
 ժամ նաւք մտանել 'ի ներքս . նորին աղագաւ ծո-
 վային հէնք սալեայ առաւել յանդգունք և քաջա-
 սկտաք ք զայլ ափրիկեցիս , ստիպեցան շինել նաւս
 փոքունս և նոքօք աստատակել 'ի ծովու մինչև 'ի
 1755 . յորում ամի 'ի պոճոս ահարկու գետնաշար-
 ժուէ որ քանդեաց զլիսպոն մայրաքղք փորդուքա-
 լաց , և զմէկվինէզ ափրիկեցւոց , նւհնգիտտ սալ-
 եայ ասացաւ զերեւելի խորութի . վնյ այնուհետև
 սալեցիք սկսան շինել և մեծագոյն նաւս :

Բնակիչք այսց երկուց քղքց լծ մեծի մասին իջա-
 նեն 'ի մուղրեաց անտի , որ 'ի 1610 'ի ք փիլիպպոս
 արքայէ արտասահման եղեն 'ի սպանիոյ . զորս 'ի
 սկզբան անդ բիւ մարդասիրութ քնկալաւ ինքնա-
 կալն մաղրբալայ . և շնորհեաց նց զայն ամ աղատու-
 թիս , զորս ունէին բուն բնակք երկրին . այլ յետ
 ոչ բիւ Ժմից այնչափ զօրացան , մինչև ձեռնթափ
 լինիլ 'ի բաց Թօթափել զլուծ ինքնակալին . զոր և
 արարին իսկ . բայց յետոյ զորութ զինուց անդրէն
 լն նր լծով նոճաճեցան . Թեպտ բիւ գծաւարութ :
 Յայնմ քղքական պոճոմի սուլէ քղքն մեծամոն անշո-
 քացաւ յառաջին վայելչութ իւրմէ . իսկ այժմ եր-
 կաբանչիւր քղք ունին զմի փաշայ կարգել յինքնա-
 կալէ անտի . լն որում են և խորհրդականք ոմանք
 ընտրեալք 'ի քղքացւոց . որք և կացուցանեն զմաս-
 նաւոր իմն հասարակապետութ լն գերագոյն տրութ
 Թագաւորին :

Մահուր . կմ Մահուրէ : Է քղք ծովեզերեայ առ բե-
 րանով սուպուր գետոյն ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի սալ-
 եայ . յառաջագոյն երեւելի էր , այլ այժմ գրեթէ
 իսպառ անկելէ և անշքացել . և է միայն սպաւէն
 նաւուց նաւարտակաց կողմանցն այնոցիկ : Էմմա-
 նուէլ արքայ փորդուքալայ՝ աւսեալ եթէ է քաջա-
 յարմար տեղի վճռկանութ , վնյ կամեցել ունիլ անդ
 նւհնգիտտ՝ և վճռեցի , առաքեաց անդր նաւուք
 գունդ զօրաց հանգերձ ամ կարեւորք 'ի շինել ամ-
 բոց . այլ իբրև ձեռնամուխ եղէն յայն գործ , ահա
 եղբայր Թիբրին Ֆէսի 50000 զօրք 'ի վր հասել է
 հար կոտորեաց զփորդուքալս , և զսկսել շինոճածն
 հիմնայաւակ արար : Ապա 'ի 1654 սպանիացիք հա-
 նին նւհնգէս բիւ պոճոմական նաւուց , և կալան
 դբերան գետոյն . վանել անտի զանգղիացիս , որք
 ստացել ունէին անդ կալոճածս . և շինեցին անդ
 ամբոց 'ի սպառապանութ վճռկանութ . այլ զկնի Ժմից

ինչ բնակիչք տեղւոյն անդրէն յինքեանս ընկրկեցին
զտեղին՝ և զնորակերտ ամբոց սպանիացւոց :

(Ը) Է՛ՖԵՆԱՍ :

Ըյս Է՛ՖԵՆ է յարևմտեան եղերս Թաբուեն կմհա-
հանդին ֆէսի, ձգեալ առ ասին ազլանդեան
ովկիանոսի . և Թէմո չէ այնչափ ինչ Լաւրձակ, բայց
երկիր նր լը մեծի մասին դաշտային է և արգաւանդ-
յոյժ . բերէ ցորեան անբաւ, և զանազան տեսակս
սպորոյ . ոնդ և զտեսակ մի պտղոյ, զոր Ռապէպ կո-
չեն, լը ձեոյ և լը դունոյ նմանեալ կեռասի, իսկ
համով յունհապի . և տեսակ մի փոքրիկ վայրենի
արմաւենեաց, որոյ պտուղն է 'ի չափ մեծ ձիթա-
սպորոյ : Ունի և մեղր, և այժ բազում 'ի մերձակայ
վայրս լերանց : Ըստ պատմելոյ պատմադրաց՝ այս
Է՛ՖԵՆ 'ի նախնու մն ծաղկել էր յոյժ և բազմամարդ .
որ յայտ անտի է, զի բնակչաց նր դումարել զունդ
մի-50000 արանց 'ի Է՛ՖԵՆէ անտի իւրեանց, ելին ընդ
գէմ իւսուֆայ ապու զէկսֆիէնայ, որ հիմնեաց ըզ-
մալըրպ քղք . բայց 'ի պարտութի մատնեցան առա-
ջի նր, և Է՛ՖԵՆ նց առհնրի 'ի հուր և 'ի սուր մաշե-
ցաւ : Ապա զեննիտացիք և զոսրայիք եկել կտլան
զամայացել Է՛ՖԵՆ նց . որք զկնի դարու միոյ ոյնչափ
բազմացան և զօրացան, զի յամին 1500 կարող եղին
հանել 600 հզր հեծեալս : Բայց այժմ հազին երեւին
նշանք նախնի մեծութե և զօրութե նր, և հետք բազ-
մապատիկ քղքց նր . յորոյ հետագայ տեղիքդ ևեթ
մնացին :

Ա՛ՆՔԱ : Է՛ քղք վաղնջական յոյժ . հիմնել 'ի նախնի
հռովմայեցւոց առ ասին Ծալու՝ մօտ առ ամրոց մի
չինեղ յարաբացւոց, ուր միշտ կարգեալ կայ բազ-
մութի պահապան զօրաց : Յուռաջին Ժմիս ունէր բա-
զում երեւելի մղիթի . բազմադանձ կրդակս . և
համբարանոցս վաճառաց . և մեծաշէն սպարանոս .
այլ զկնի քանդելոյ զնա փորդուքալաց, այնուհետեւ
ինչ ոչ տեսանին 'ի նմ, բայց միայն ուկերակք, և կի-
սափուլ շինուածք, մնացունծք նախնի մեծամեծ շին-
ուածոց նր :

ՍԵՆԱ . կմ ՍԵՆ : Քղք փոքրիկ հիմնեալ 'ի նախնի
հռովմայեցւոց առ պուրէկրէյ դեռով . 8 միլեաւ հե-
ռի յովկիանոսէ . ուր տեսանի մեծաշէն տպարանք .
և մղիթի մեծակառոյց շինեղ 'ի մանսուրայ արքայէ .
և

և առ նովառ մատառանաձև շինուճած դարդարեւ ընտիր մարմարին քարամբ, որ և էր շիրիմ ինքնա կալացն մազբըպոյ 'ի մէրինեանց տոհմէ:

Ուսպպադ: Որ թուի լինել նախնի Ուպիւն քղք յիշատակել 'ի սղոզովեայ, առ ովկիանոսիւ 'ի վր լեռնացեալ ժայռի՝ յարեմոտեան կողմն պուրէկրէյ գետոյն. որ յայտմ վայրի մօտնէ 'ի ծովն: Ունի բիւմ մեծաշէն շինուճածս, և արտաքոյ նր 'ի հարաւակողմն՝ է բարձր աշտարակ իբրեւ դիտանոց, և ջրմուշ երկայն քայլս 2000:

Թախիա: Քաղաք փոքր առ ագլանդեան լերամբ, հռչակաւոր առ մահմէտականս ամիրիկեցիս 'ի պատշառս տէվրիշի նց, որ անդ եկեաց, և անդ մեռել թաղեցաւ. զսրմէ բնակիչք տեղւոյն զնիւն սքանչելագործուին պատմեն. վնյ և 'ի գերեզման նր յաշախեն ուխտաւորք 'ի մերձակայ տեղեաց:

Ըսկար:

Դաւառ փոքրիկ յարեմոտեան կողմն Ֆէսի առ ագլանդեան ովկիանոսիւ: Օդ նր բարեխառն է և առողջարար. յայն սակս ինքնակալն Ֆէսի սովոր է յամամի դնալ անգր 'ի դարնանային Ժմիս 'ի սթափումն, յորսորդուին նապաստակաց և այծեմանց: Երկիր նր արգաւանդ է յոյժ. որ սւրբք ուրբք ը միոյ երեսուն և տասնէ բերէ: Ունի և երիվարս բիւմ և ընտիրս. ուստի մեծ մասն երիվարաց Ֆէսի և այլոց շրջակայ տեղեաց՝ 'ի գաւառէ աստի են: Բնակիչք նր քաղցրաբարոյ են և մարդասէր և տառաձեռն. այլ և արդամիաք, քան թէ խորամանկք.

խսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետադալքդ:

Լարսի. Կմ Լարիէ: Է քղք վաղնջական 'ի պաղումեայ Լիւիա անուանեալ. առ բերանով լիքուս գետոյն, 'ի միոյ կողմանէ ունելով զգետն, և 'ի միւս կողմանէ զծովն. որ և ը բիւմ Ժմիս եղև մի 'ի գլխաւոր ամրոցաց Ֆէսեան թագաւորուն. զոր բիւմ անգամ սպանիացիք և փորգութալք դուն գործեցին աւնուլ, այլ ոչ կարացին. ապա 'ի 1610 կալան զնա 'ի ձեռն մատնուէ միւլէյ շէյխ կոչեցեալ քղքապեաի նր, որ մատնեաց 'ի ձեռս մարքէզի սքյն պերմանոսի սպանիացւոց սարապեաի: Բայց 'ի 1681 վերստին ասին զնա մուղրիք, և այնուհետև միշտ եկաց մնաց ը ամուր 'նյ: Ունի պարխուրս

հզօրս, և երիս ամբոցս, որոց զանազանս սբօց ան-
ոճանս եղին սպանիացիք, մինչդեռ 'ի ձեռս նոյ
էին. յորս յաւելին և ինքեանք բոլմ ամբուխս. և
միւս ևս ամբոց փոքրիկ, այլ կանոնաւոր: Ոմանք
յՅագրաց համարին, թէ յայտ անդի նախնիք եղին
ղբերահռչակ պարտէղն Եւդէական. բայց լի չէլարիտ-
սի՝ էր առաւել 'ի ներքս 'ի ցամոքն լի արեւելս. և
այլք՝ թէ սոտ էին առատութեամբ անպարանք ան-
տէոսի, լի որում մարտեաւ հերակէս:

Աշխարհս Եւդէի. որ 'ի բարբառ արաբացւոց նշա-
նակէ Մեծ ապարանք: Է չղք փոքր մերձ առ լի-
քուս դեան. որ բոլմ անգամ յաճել ջուրց նր՝ հե-
ղեղէ զքղքն. ունի սուսս իբրեւ 1500. և քանի մի
մզկիթս, և այլ հսրի շինուածս. և 'ի շրջակայ
գաղտոս նր են բոլմ պարտէզք զոճարձալիք և մըր-
գարերք:

Հապաթ :

Եւս դու ձգի առ սեպտեայ նեղուցաւ: Երկիր
նր լի մասին դաշտային է, և լի մասին լեռ-
նային. դաշտք նր արգաւանդ են և առատաբեր.
յորս դառնին առիւծք սյնչափ երկչտք, զն 'ի
ձայնէ և եթ մարդոյ երկուցեւ փախչին. յորմէ եւ
հին սուածդ առ բնակիչս տեղոյն. թէ "Աշխարհ"
ուկէայ, կիմ գաւառ, և ողան արջառայ ուրիշ զնեք
իւրեանք. իսկ լեռնային տեղիք նր՝ բերեն գինի
ազնիւ, և մեղր սուտ. ունին և արօտս խոտա-
ւետս. յորս արածեն բաղմուխ անանիոյ. իսկ բնա-
կիչք նր իբր 'ի բոլմա ագահ են ընչաքաղց. ամբար-
տաւան և յանդուգն. բիրտ և ամենակին տգէս:

Գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք:

Աշխարհ: Քաղաք փոքր՝ այլ բարեշէն, և նահապետա-
պատոճական և բաղմուղ ճաւ. շինել 'ի նախնի հռով-
մայեցւոց յափն ծովուն մօտ թանձերոյ 'ի հարաւա-
կողմն նր: 'ի նախնուսն էր լի յորում իշխանին չեու-
գայ, որ հարկատու էր հռովմայեցւոց. ապա ան-
կաւ 'ի ձեռս գթաց. յետոյ արաբացւոց. որք խա-
ղաղութ տիրեցին նմ, մինչև անգղիացիք գրգռեալ
'ի գթաց, հարին զնա, և սպառ սպուռ հրդեհա-
կէզ արարին. որ և եկաց մնաց անապատացել լի
ումս իբրեւ 30: Ապա առ Ժմիօք՝ յորում մուղրիք
տիրէին 'ի սպանիա, մերսսին շինեցաւ լաւ ևս չի

գառաջինն : Այլ արիտեստս արքայ փորձութեալայ մականոճանե՛լ արիւրկեցի՝ 'ի նմանու՛ն նախնի գեւրահռչակն շնորհոնի , սակս մեծամեծ քաջագործութեց՝ զոր արար յափրիկէ , եւ անձամբ 30 հազար զօրօք , եւ էառ զարզելա . եւ զնակիւս նր բովանդակ գերի վարեաց 'ի փորձութեալ . ի որս եւ զթորն ֆէսի , եւ զքոյր նր . որք դեռ 'ի մասաղ հասակի էին . զորս ամս եօթն պահեաց 'ի փորձութեալ . ապա բլմ գումարս դրամոց առեալ , արձակեաց զնս : Սոյն այս մանուկ թիր իբրեւ դարձաւ անդրէն յաթոռ հայրենի թիւորութե իւրոյ , գուն գործեաց նմ զօրութիւն առնուլ զվրէժ 'ի փորձութեալայ . եւ զարզելա քղք անդրէն յինքն ընկրկել :

Վնյ 'ի 1508 անհամար զօրօք ելե՛լ պաշարեաց զքաղաքն , եւ էառ զնս . իսկ փորձութեալք որք էին անդ 'ի բերդ անդր ամրացել , խոստացան նյ ինքնին անձնատուր լինել նյ 'ի գերութի , եթէ զկնի երկուց աւուրց ոչ ընկալցին զօգնութի : Եւ ահա յաւուր երկդի եկն եհաս նաւահանդէսն փորձութեալայ ի առաջնորդութիւն քաջ սպարապետի ուեարոսի նաւառուացոյ , որ արտաքուստ զօրէն տարափոյ թօթափել ռումբս հրացելս 'ի քղք անդր , ստիպեաց զթիրն հանդերձ զօրօք իւրովք խոյս տալ ելանել 'ի քղքէ անտի : Յետ այնորիկ այլ ես բլմ անդամ նս ինքն թափաւորն գուն գործեաց առնուլ զքղքն , այլ միշտ 'ի գերեւ ելին նմ ջանք նր : 'ի վախճանի ձանձրացել փորձութեալայ 'ի հնազորդ պիտանաց՝ եւ յանբաւ ծախուց՝ զոր առնէին 'ի պահ պանուի քղքին , ինքնակամ 'ի բաց թողին զնս : Եւ թէպէտ յետոյ միւլէյ մէհէմէտ թիր ֆէսի միւսանկամ ետ զնս 'ի ձեռս փորձութեալայ՝ առ թրութիւն սեբաստիանոսի փորձութեալայ արքային , այլ ապա անդրէն դարձաւ 'ի ձեռս մուղրեաց . ի որովք կայ մնայ մինչև ցայսօր :

Թանձեր : Քաղաք հին առ ծոցով ծովու , որոյ շրջապատ է 2 մղոն մօտ 'ի օտրն սփարթեալայ առ բերանով սեպաեայ նեղուցն՝ շինել 'ի նախնի հռովմայեցւոց , եւ անոճանել Տիւգիս . որ եւ եր մայրաքղք միոյ մասին մաւրիտանիոյ , որ 'ի նմէ կոչեցաւ Մաղբուրդ քանիս քինգանի : Դիրք նր գեղեցիկ է յոյժ , գոլով կառուցել ի լանջակողմն լերին , որ հայի 'ի ծովն , բայց շինուածք նր անշուք են . յորս չիք ինչ մեծագործութի , եւ ոչ այլ ինչ վայելչուի , բայց միայն արտաքին աեսիլ նյ . զի սպիտակ են առ հորկ , եւ 'ի

Ծովակողմն կոյս հային . մի միայն մզկիթ ունի , և այլ ինչ շինոճած երևելի ոչ գոյ 'ի նմ : Պարխապք նր գեւ հասաատաւն են . որք և ունին շուրջանակի խրամս . այլ ոչ ևս են անառիկ , սոք էին յորժամ 'ի ձեռս անգղիացւոց էր քաղաքն :

Այս քղք ուն ասացաք 'ի վերոյ 'ի նախնի հաով մայեցւոց շինեցաւ . յորոց իբրև առին զայն գուժք , հանդերձ չըջակայ քաւաւ իւրով արկին ը չէուդայ քղքաւ . և յոր վայր եկաց մնաց ը Թրուք նց , միշտ ծաղկել և բարգաւաճ եղև . զսրդարեւ բաղնապա աիկ մեծամեծ շինոճածովք . քղի ամ մեծամեծք մաւրիտանիոյ տինգանի ' զայս քղք ընտրէին 'ի բնակութի իւրեանց . ուր հիմնեցաւ 'ի նմին Յովի և համալսարան : 'ի նոյն ծաղկել վիճակի եկաց մնաց և ը Թրուք արաբացւոց : Այս 'ի բազմանալ բնակչոց նր' և 'ի զօրանալ նց' սկսան ասպատակ ամուիլ 'ի ծովու . և մեծամեծ միասս հասուցանել սորանիացւոց և փորդուքաւաց . վն 'ի 1437 եդոճարդոս արքայ փորդուքաւայ սուաքեաց յոգնախումբ զօրս 'ի վթ Թանճէրայ . կարգել նց զօրավար զօրդի իւր զիւրդինանդոս մանուկ հասակաւ . որոց եկել պաշարեցին զքղքն . և այն ինչ մերձ էին սաւնուլ զնա , և հաս յօգնուի քղքին արքայն Ֆէսի . և յետ բիւ պարզմաց' յորս յուով աղնոճակաւք 'ի կողմանէ փորդուքաւաց մեռան , արարին խաղաղութի ը միմեանս . մանուկ արքայորդի փորդուքաւայ , և Թէրն ամրիկեցի . և փորդուքաւք մեկնեցան 'ի Թանճէրայ , խոստանալով 'ի բաց Թողուլ և զէուդա , բայց ոչ կատարեցին զայս խոստումն : Այս 'ի 1643 նախայիշատակել է ալիոնոս արքայն փորդուքաւայ , երրդ անգամ յորձակեալ յամրիկէ 30 հազար զօրք , և զԹանճէր քղք գտել ունայն 'ի բնակչաց , (վն զի ահաբեկեալ 'ի համբուոյ անսրտեւի զօրուէ նր , վաղագոյն խոյս ետուն 'ի քղքէ անաի ,) եմուտ խաղաղութ , և կալաւ զքղքն . զոր և սա հեցին ը Թրուք իւրեանց մինչև ց 1662 ամն . յորում ետուն զայն ք կարողոսի անգղիացւոց արքայի 'ի պաշտատական կատարինեայ գլխային . ուր բիւ շէնուիս գործեցին անգղիացիք . զի շինեցին անդ երկու ամրոցս . և ամբարտակ բարձր և ամուր 'ի պաշտպանութի նւէնգստի նր , որ ձգէր 'ի ներքս 'ի ծովն իբրև 1800 ոտնաչափ :

Այլ յետ պահելոյ զայն ը Թրուք իւրեանց ը տմս 22 , տեսիլ եթէ օդուան' որ անաի գայր նց , ոչ հա-

հաւատարէր բազմապատիկ ծախուց, լքին զնա. նախ հիմնայատակ արարեալ զմո' ամբուխ և զլին ունածօ, զորս ինքեանք շինեցին. ուստի ոչ ևս է տաբերդ զօրաւոր և անսուիկ, ուր համարել էր առ անպղկացեօք : Յայնժամ մուղըիք դիպողունի դռնէ, վերստին տիրեցին նմ. և սկսան բազմացուցանել բնակիչս 'ի նմ. և այնուհետև եկաց մնաց միշտ 'ի ձեռս նց : Այն առաջին հիմնարկուէ այսր քղքի դռ տանին անհետեւ տառապելք 'ի պատմութիւն արաւ բացուց որ զայսր ձե. այլ չեք 'ի նմ ինչ, որ լէ քողով առասպելեաց ցուցցէ զհամարաուն ինչ, ուր դռանին յայլ զանազան առասպելս նախնեաց. յայն սակս ոչ համարեցոք արժանի նշանակել առտանոր զայնոսիկ :

Աշխատար. որ և Գաւառ ընդաւել : Է քղք փոքր մերձ առ նեղուցն սեպտեայ. շինեալ 'ի մանսուրայ արքայէ իբր նահնգիստ 'ի դիւրուն անցից յափրիկոյ 'ի կռանսդա սպանիոյ : Չայս քղք 'ի 1448 էառ ալփոնսսոս հզօր արքայ փորդուքալայ. զոր յամին որ զկնի' երկիցս պաշարեցին մուղըիք. բայց վայրաւ պար, զի ոչ կարացին առնուլ : Մերձ առ այս քղք եղև հռչակաւոր մարտն 'ի 1578 'ի մէջ սեբաստիաւ նոսի արքային փորդուքալայ' և երկուց թիւորաց մուղըեաց. յորում երեքին ևս մեռան : 'ի շրջակայս սորին քղքի դռանի բազմունի յոյժ արագիւ թռչնոց. զորոց բնակիք տեղւոյն առասպելեն, թէ են 'ի սերնդոց աւազակաց տմանց, որք սպանին զուխ տաւորս ոմանս, որք գնային յուխտ 'ի մէքքէ. և յայն սակս 'ի ձեռն դատակնքոյ մարգարէին իւրեանց փոխեցան 'ի թուշունս յայնոսիկ, 'ի պատիժ անօրէնուէ իւրեանց :

Չեռ-րա : Բաղարքաբերդ հզօր կառուցել 'ի խորշ մի առ նեղուցան սեպտեայ յարեւելեան կողմն առ ստորոտով Աղիւլայ լեքին. որ է մի 'ի հռչակաւոր սեանց կմ արձանաց հերակլեայ : Հաւանական թռչի, թէ այս իցէ նախնի Եստի-խոսա քղքն յիշա տակեալ 'ի պաղովեայ. ուր համարին բնմբ յճա գրաց : Այս քղք է մի 'ի հզօրագոյն քղքն ափրիկոյ. ունի նահնգիստ պատուական, և բերդ հզօր ամ ճարտարութիւն զինձուորական արունեսախ ամբ բացուցել : Որ և 'ի վաղ ժմկց է 'ի ձեռս սպանիսոյւոց, զոր միշտ բնմբ քաջութիւն պաշտպանեցին լեդէմ' ամ ճգանց և բունուէց մուղըեաց. որք բնմ անգամ յարձակեցան 'ի վն : Միշտ սպանին 'ի նմ մեծ

գուհե մի զօրաց 'ի պահպանութի քղքին : Ունի և
եպիս . որ է լը պատրիարքաւ լիսպոնայ քաղաքի
փորդուքալայ :

Դէշլան : Քաղաք բարեւէն 'ի վր ժայռի . քանի մի
միոնաւ հեռի 'ի միջերկրական ծովէ 'ի հարաւու
կողմն չեուդայ : Երկայնութի նր է միոն մի . և լայ
նութի իբրեւ կէս միոն . տեսիլ նր վայելուչ : Բայց
փողոցքն նեղ և աղտեղի . տունք բնակչացն լը մեծի
մասին քառակուսի . ունելով շուրջանակի բակ , և
'ի միջի ջրհոր . իսկ պատուհանք նց 'ի բակ անդր
հային , լը սովորուե և այլոց քղքց ամրիկոյ : Իսկ
Թիւ բնակչաց նր հասանէ ց30 հազար . յորս են իբրեւ
5000 հրէայք , բաժանեալք յեօթն սինակոկայս . և
Թէպիս բոլոր վճռկանութի քղքին 'ի ձեռս նց է ,
սակոյն չեն այնչափ ինչ փարթամ : Պարիսպք քա
ղաքին ուղ և բերդի նր՝ հին են և անգոր : Իսկ գլը
խաւոր շինուած 'նր՝ է պալատն փաշային շինել 'ի
բարձրաւանդակ վայրի , յանկեան միում քղքին . և
հանդէպ նր մեծաշէն և դեղեցիկ հրապարակ . և 'ի
մի կողմն նր են երկու մեծամեծ պարտէզք , ան
ջրպեա ունելով 'ի միջի զհնրից ճնպհ . և 'ի ներքս՝
է միւս ևս լարձակ հրապարակ քառակուսի , որ
ունի շուրջանակի պատշկամբս մեծաշէնս , և 'ի միջի
շատրոնան կձեայ 'ի պէտս քաղանեաց . և յատակ
հրապարակին՝ ուղ և շրջապատ պատշկամբաց՝ բո
վանդակ գունագոյն մարմարիոն քարամբ յօրինել :
Իսկ 'ի չորեքսին անկիւնս սպարանից՝ են չորք բարձր
աշտարակք . և 'ի ներքս անդ բազմապատիկ մեծա
մեծ դահլիճք , և սենեակք , և զննն բնակարանք ,
և տեղիք զոճարձուե . ուղ և մզկիթ մի : Ուստի և
ուչ ինչ լը հաւ է յերեւելի արքունեաց մեծամեծ
Թագաւորաց :

ԲԻՔ . ԿԻՐԻՔ :

Ի քաւառ փոքր առ երի միջերկրական ծովու
յարեմոեան կողմն կարեթայ : Երկիր նր լեռ
նային է և անտառալից , ուստի արմաիս ոակաւս
բերէ . այլ լըհիւկն՝ ծառս պողաբերս յոլովս ունի .
թր Թղենիս , նշենիս , ձիթենիս , և այդիս պատուա
հրանս և տոռատարերս . գինի նց է մթագոյն կար
միր . զոր եռացուցել մարթ է սրահել լը ամս ինչ :
Ունի և այլ զննն պտուղս , և բանջարս պատուա
կանս ,

կանս , ոտը և վուշ . այլև անասունս , քի այծ և էջ .
և կապիկս բիշմա . բայց այլ տեսակք անասնոց ըն-
տանեաց և վայրենեաց՝ սակաւ են յոյժ : Ուր և
ջուրք նր յոռի են և լիասակար . որք սլատնառեն
ուռոյցս ի պարանոցս , որոյ չիք դարման բժշկուէ .
և թէպէտ ցաւ ինչ ոչ սլատնառեն , այլ կարի օր-
գեղացուցանեն : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հե-
տագայք :

Պէտէս , որ կոչի և Վէլէլ իմերայ : Քաղաք բարեշէն
և գլխաւոր տեղի սցար ֆուրի . կառուցեալ ի մէջ
երկուց բարձրաբերձ լեռանց . որ թոճի լինել նախ
նի Լէլէ . քղքն յիշատակեալ ի պաղտեայ : Ունի
առնս իբրեւ 6000 . և հրապարակ մի մեծ . և բերդ ,
այլ անգոր . և փոքրիկ գործարան մի նաւուց առ
ափն ծովու , ուր շինեն նաւս մանուկս :

Բէննան Վէլէլայ : Քաղաք և բերդ ամուր կառուցել
ի գլուխ ժայռի ի փոքրիկ ինչ կղզի՝ միով մընաւ
հեռի ի վերոգրել տէախ քղքէ . ունելով անջր-
պէտ ի միջն՝ զծոց մի ծովու , որ է նւէնգիսա նո-
րին վէլէլայ : Գլխաւոր ամրութի սորին քղքի՝ է
ամրոցն կառուցեալ ի գագաթ անմատոյց ժայռի .
յոր յետոյ յաւելան այլևս երկու ամրացք . մի՝ ի
մէջն , և միւս ևս ի տաքոտս . որով և իբրեւ գլխու
վին անառիկ համարել է այս քղք . որ և է ի ձեռս
սպանխացոց :

Վարէն :

Ես ֆու ևս ձգի առ երի միջերկրական ծովու
յարեմտեան կողմն ճէզայերայ . յորմէ բաժա-
նի ի ձեռն մուլվիս գետոյն . իսկ ի հարաւոյ՝ ունի
իւր սահման զերինս իսաւայ : Երկիր նր գրեթէ
լէ ամ տեղիս անբեր է և անջրգի . ուստի և զուրկ
ի բիւժ իրաց , որք հարկաւոր են ի դարման մարդ-
կային կենաց . մենդ՝ ի բարի ջրոյ : Սակայն ուրեք
ուրեք առ մուլվիս գետով՝ ունի սլատոճական ա-
լոտս խոտաւէտս . այլև երիվարս ընտիրս . իսկ
գլխաւոր բերք նր են մեղր , մոմ , և դարի : Չունի
նշանաւոր ինչ քղք բաց ի հետագայ քաղաքէր :
Մելէլ . որ թոճի լինել նախնի Ռասադիոն . կմ Րաս-
սադի : Քաղաք բարեշէն և ամուր . և նւէնգիսա
սլատոճական առ միջերկրական ծովու լէ ամրութի
սպանխացոց , որ և է մի ի լաւագոյն ամրոցայ :

դոր ունին սպանեալք յափրիկէ : Մինչդեռ Շեքո-
ւթի մուղրեաց էր , ունէր տունս առաւել ք զեր-
կերիւրս . այլ 'ի 1497 դուքսն մետինայ սիգոնայ
առեւ՝ հրկէզ արար զնա ողջոյն . և ապա վերստին
նորոգեաց կառուցեւ 'ինմ ամրոց , առ ապահովուն
յարջաւանացն մուղրեաց . բայց այժմ չէ այնչափ
բազմամարդ :

104444 3

Լյս ֆւռ ճարձակ է ք զայլ անհախայիշատակ
եալ ֆուռս ֆէսի . և ձգի 'ի ներքին կողմն
նհնգին , ունելով իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զադ-
ընդեան լերինս . և յարեւելից՝ զանասպատամիջերկ-
րեայ բարբարոսաց : Երկիր նր ը մեծի մասին
բարուտ է և աւաղուտ , անջրգի և անբեր . բայց
ուրեք ուրեք ունի և արգաւանդ տեղիս , որք բե-
րեն ցորեան , և այլ զանազան տեսակս արմուկաց
առատ . ուղ և ազգի ազգի պտուղս , այլև վուշ :
Սենի 'ի լերինս իւր պատուական արօտս , այլև
անառուես բլմս . զո երկվարս . ջորիս . էջս . և
ոչխարս բլմս . որոց ասր ազնիւ է յոյժ . յորմէ
բնակիչք նր գործեն պատուական ասունդէն կեր-
պասս : Գտանին անդ և դազանք վայրենիք , քնդ
առիւծ բլմ . այլև տեսակ մի օձի՝ որք այնպէս
ընտանի են , զի մասնեն 'ի տունս , և բնաւ վնաս
ինչ ումեք ոչ առնեն : Խոկ գլխաւոր տեղի , զոր
յիշատակեն Ճագիրք եւրոպիոյ՝ է մի միայն հեաա-
գայ քլք . վն զի զայլոց քլքց նր , եթէ գացին
չունին ծանօթութի :

Պէղար. որ և Մէլս: Քղք հին և ամուր, 2 միլո
նաւ հեռի յաղլանդեան լեռնէ. առ ճնողհան որ
յանապատէն կարեթայ հանէ 'ի խասասան: 'ի
նախնուսն էր երրորդ 'ի մէջ առաւել երեւելի և նշա
նաւոր քղքցն ֆէսեան թագաւորուն. որ և ունէր
մեծաշէն մզկիթ մի առաւել մեծ և երեւելի ք ըզ
դլիաւոր մզկիթ ֆէսի. և բնակիչս բազմաթիւն.
այլ այժմ' բազ 'ի մզկիթաց' և այլոց հորկաց շինողա
ւոց' 500 և եթ տունս ունի անշուքս: Շրջակայ
վիճակ սարին քղքի' մեծ է և խարձակ. ուր դտանին
և լերինք, յորս բնակին այլ և այլ ցեղք արաբաց
ւոց և բարբարոսաց:

Թափաւորութիւն Մաղբույայ առանձինն :

Եւ թիւրուի կմ' նահանգ մաղբույայ տիրապէս
առեալ պարագրէ զհարաւային մասն նախնի
մաւրիտանիոյ տինգանի . և ձգէլ տարածի լ մէջ
աղլանդեան ովկիանոսի , և միջերկրական բարբա-
րոսաց աշխարհի . ունեւով իւր սահման 'ի հիւսի-
սոյ' և մասամբ իմն յարեւելից' զթիւրուին ֆէսի . իսկ
'ի հարաւոյ' զգաւառն թէոսայ : Գլխաւոր գետք
նր են Ումբրապիւ . Սաւ . զորս 'ի ներածուէ անդ
այսր աշխարհի ստորագրեցաք . և Թէրէֆ . որ թոճի
լինիլ Փաւ գետն յիշատակեալ 'ի ստղծմայ . որ
եւանէ 'ի միոյ 'ի լերանց մեծին աղլանդեայ մօտ
անիմէզ կոչեցէլ քղթի . և անաի հոսէլ լ գաշտա-
վայրս մաղբույ նահանգի , և 'ի սուքալայ գաւառի
յինքն ընկալէլ զբոլմ վտակս և դետս մանուս' լ
արձակի յոյժ . և ապա դնայ անկանի յովկիանոս
անդր : Երկիր նր արգաւանդ է յոյժ և բերրի .
բերէ ցորեան , և այլ արմտիս առատ . և զանազան
տեսակս ստղոց . այլ և եղէգն շաքարաբեր . իսկ 'ի
լերինս նր գտանին առատաբեր բովք պղնձոյ : Եւ
բաժանի յեօթն գաւառս . որք են Մաղբույ . Աստ-
րա . Ծէղուա . Տոփաւա . Հէյա . Սաւ . և Թէպլէս .
զորս յառաջիկայդ ստորագրեցուք հանդերձ գլխա-
ւոր քաղաքօք իւրեանց :

Մաղբույ , կմ' Մաղբուայ . իտ' Մառօփո :

Եւ իւր ձգի 'ի հարաւային կողմն ապրորայ լ
մէջ այլոց հնդկաց իւրաց 'ի ձեւ եռանկիւնի : 'ի
նախնուսն կոչէր Պափառն էմբուս . և գլխաւոր տե-
ղի նր էր նախնի Ալիմի քղթն . յորմէ ելին Զուսթ-
դունացիք . որք յետոյ կոչեցան Աւսորաւեցիք . և
տիրեցին համօրէն արուէն մաղբույայ : Երկիր նր
արտաքոյ աղլանդեան լերանց գաշտային է . ոռոյ
դեալ 'ի բազմապատիկ աղբերաց և 'ի վտակաց ,
որք իջանեն 'ի մերձակայ լերանց անտի . և արգա-
ւանդ յոյժ . բերէ զանազան տեսակս արմտեաց և
ստղոց առատ յոյժ : իսկ լերինք նր լ հէգնին աղա-
ռաժուտ են , ուստի և անբեր . բայց գտանին և
անդ 'ի ձորս և 'ի հովիտս պատռնական սպորթ .

սակայն յամառնամիջի և եթ մարթ է ամել անդր
զանասունս յարօտ . վն յորդ և երկարատե ձեանն .
բայց և յայնժամ բիւմ զգուշուի պիտի վաղագոյն
հանել զնմ անտի . զի մի յանկարծակի անդաջեալ
յորդուծե ձեանց՝ սոյ սովոր է լինիլ . կորիցեն՝ ի
ցրտոյ , և առ չգոյէ կերակրոյ : Իսկ գլխաւոր տե-
ղիք նր են հետագայք :

Մալուպ . կմ Մալուպ . իա՝ Մառոտո : Է թիրկան
և գլխաւոր քղք ոչ միայն իւրոյ մասնաւոր քառի ,
այլև համօրէն թգուեն որ ի նմէ իբր ի գլխաւոր
քղքէ առնու զանուն . կառուցել ի վայելուչ և ի
զոճարճալի վայրի . Է մէջ լայնարձակ և դեղեցիկ
դաշտի առ ափն նիփիս գետոյ . իբր 14 մղոնաւ հե-
ռի յադլանգեան լեռնէ : Ենեւ լը ապտիւլմէլէ-
քայ արաբացի պատմաբանի՝ յապուծէիֆիէն
առաջնոյ արքայէ տլմորաւեցւոց , կմ զումրգունաց-
ւոց իբր ի 454 ամի հիճրէթին . և ի 1052 հնրկ
թոճականուէ . զոր լը նորին ապտիւլմէլէքայ կա-
տարեաց իւսուի որդի նորին ապուծէիֆիէնոյ .
ծաւայեցուցանելով օր լը օրէ ի գործ շինուէ նր
30 հազար գերիս , առ ի փուծով կատարել զքղքն .
և անդ հաստատեաց զաթոռ թիրուէ իւրոյ : Գաա-
նի ի քղքի անդ մինչև ցայսօր շինուած մի վաղնջա-
կան , յորում ի առխտակս ինչ կճեայս , զոր պալ-
ղամի քար կոչեն՝ գրել կայ ի բարբառ արաբացւոց
՝ ԱԶ- Թր-Է Ի-ս-Գայ ապուծէիֆիէնայ : Սակայն
այլք զհիմնարկուէ այսր քղքի տան Ապու տրամո-
նոյ , որդւոյ միւսվիայ :

Պարիսպք նր բարձր են և ամուր յոյժ . շինեալք
բաղադրուք իմն ի կրոյ յաւաղոյ և ի պարարտ ինչ
հողոյ , որոյ ի չորանալն այնպէս կարծրանայ , մինչ
թէ լը հարցի ի նա երկաթ՝ կայծակունս արձակէ
լը նմանուէ գալլախազ վիմի . յայն սակս թէպէտ
բիւմ սոճարճունս կրեաց քղքս այս , և բիւմ տիրե-
ցին նմ , սակայն տմրակառոյց պարիսպք նր կան
մնան անխախտ և անտրաւ մինչև ցայսօր որ ունի
22 դրունս : Բայց բուն քղքն կարի նոճաղեալ է
և անշքացել ի նախնի մեծուէ և ի վայելուծէ
իւրմէ : Քանզի իմ պատմաբանք , որք գրեցին զկնի
թագաւորելոյ արմորաւեցւոց ի մաղրուպ , միաբան
հաստատեն , թէ լը այն Ժմկս քղքս այս մեծ էր և
փարթամ ք զայլ իմ քղքս ափրիկոյ . և ունէր
100000 տունս կմ ծուխս . և 24 դրունս : Իսկ
այժմ թիւ բնակչաց նր հազիւ հասանէ ց25 հզր .
հնրկ

հարկ տունք նրա գրեթէ բովանդակ փայտակերտ են
և կաւակերտ . արտաքուստ բուռնք սպիտակ կրով,
և շինուած նոյն ցած և անշուք . փողոցք նրա և հրա-
պարակք թուին անասնոց : Բայց տուիք մեծամե-
ծաց բովանդակ քարաշէն են, բարձր և մեծաշէն .
և գրեթէ ամենեքին ունին մի մի բարձր աշտա-
րակս : Բաց յայսցանէ դտանին անդ և այլ մեծա-
մեծ շինուածք . յորս երևելի են արքունի ապա-
րանք , ԼՂԻՄԱՍԱՐ . կիմ ՄԻՒՎԱՐԴ կոչեցեալ . որ
այժմ է բերդ քղթին մեծ և լարձակ , գրեթէ 'ի
չափ միջասահման քղթին . զի կարէ պարփակել յին-
քեան աւելի ք 4000 տունս . որ և է 'ի հարաւա-
կողմն , շրջապատել բարձր և թանձր պարսպօք ,
ամուր աշտարակօք , և խրամօք . երկու դուռնա և
եթ ունի , յորոց մին հանէ 'ի դաշտ անդր . իսկ
երկրորդն 'ի քղթն :

Անդ է հռչակաւոր մղկիթն մեծ և հոյակապ շինե-
եալ յապտիւլ միւսմէնոյ արքայէ ալմուհայւոց . որ
ունի աշտարակ , այն է՝ մէնարէ բարձր յոյժ . որոյ
'ի գագաթման էին չորք ոսկի խնձորք կիմ գնտակք
'ի վր միմեանց հաստատեալք . որոց ստորինն որ
մեծագոյն էր , տանէր ութն քոռ ցորենոյ . իսկ
այլ երեք՝ համեմատաբար մի ք զմի փոքր : Արքին
մասմին նոյն պղնձի էր . իսկ արտաքուստ՝ պատեալ
ռախիւածոյլ թիթղամբք . զորս լը պատմելոյ արաբաց-
ւոց՝ ետ շինել մի ոմն 'ի տիկնաց ալմանսուրայ
հռչակաւոր ինքնակալին մաղրուպայ , որ կալաւ
զսպանիա . վաճառել զպատուական օկունս իւր և
զմարդարիտս . և դնել 'ի գլուխ անդր աշտարա-
կին 'ի յաւէժական յիշակ ճոխուէ իւրոյ : Եւ զի
մի ոք երբեք կարտոցէ բառնալ զնմ անտի , ա-
ւանդէին թէ կապեցան 'ի մասնուոր ինչ համաս-
տեղուի երկնից լը առասպելաց արաբացւոց . և թէ
ճարտարապետն՝ որ եդ անդ զնմ , կախարդանօք
պարաաւորեաց զյաւերժահարսունս կիմ զգեա 'ի
պահպանութի նոյն :

Պատմաբանք տյար Յի պատմեն , թէ ընդ 'ի թգրաց
կամեցան բառնալ զնմ , այլ միշտ խափանեցան 'ի
յանկարծահաս ինչ գիտնածոց . զոր բնակիչք նրա
ապին աներեւոյթ զօրուէ համաստեղուէն և յաւեր-
ժահարսանց , այս բոն աւանդութեաց մնաց առ նմ
հաստատուն լը Ժմկս բժմն . որք և համարէին , թէ
որ միանգամ իշխէր ձեռն միւս 'ի նմ , անդէն վաղ-
մաւախի հեղձամոհ լինէր յաներեւոյթ զօրուէց ան-
տի :

տի : Սակայն հակեր պուխենդու Ֆարքայ մաղրուպայ
'ի նեղն անկեալ , կամէր բառնալ զնն , 'ի վճարել
զթոշակ զօրաց իւրոց . այլ բնակիւք քղքին լեդէմ
կացին նմ , բողոք բարձել իբրեւ 'ի միւրեան ասելն .
ընարեմք վաճառակուր լինել ամբնս կանամք և
որդուլք , ք թոյլ աալ բառնալ զմի 'ի գնտակաց
անտի , որք են գլխաւոր զարդ քղքի մերոյ : Այլ
զկնի թմկց շերիթ միւլէյաճմէա ինքնակալ մաղրու-
պայ առ ոչինչ դրեալ զառասպելական աւանդուի
ռամկին , երարձ զվերին գնտակն , և ետ հրէի
միոյ 'ի ձուլել . և յայնժամ տեսաւ , եթէ միջին կողմն
կմ մարմին նր պղնձի էր . բայց սակաւին ել անտի
ոսկի լը կշռոյ իբր 50 հազար ոսկւոյ դահէկանի :
Բայց քզի քրթմնջէր ժղճոգն վն բառնալոյ նր
անտի զայն գնտակ , յայն սակս նա ինքն արքայն
ետ ոսկեզօծել զմիջին պղնձի գնտակն , և գնել 'ի
տեղի իւրում : Եւ զկնի սուղ ինչ թմկի տեսին ,
զի հրէայն՝ որ ձուլեաց զոսկին , կայր կախեալ
զաշաարակէ անտի . որով և հաստատեցին 'ի միտս
իւրեանց , թէ դեք արարին զայն նմ . և ոչ ածին
զմտաւ , զի թէ 'ի դիւաց էր այն , ոչ հրէին , այլ
թիբրին առնէին . զի թիբն երարձ , և ոչ հրէայն :
Այլ լը ստուգադոյն կարծեաց՝ թիբն գտել զխար-
դախութի ինչ հրէին յոսկի անդ , գիւերայն ետ
կախել զնա անդ մօտ յառարկայն , յորում գործ-
եաց զգողունն : Հուսկ յետոյ մուլս իմանել երարձ
և զայլ երկս գնտակս , և եդ զնն յարքունի գանձս
իւր . որով և իսորառ նանրացաւ սնտի աւանդու-
թի ժողովրդեան . զի ոչինչ չարկս հասուցին նմ
դեք վն այնորիկ :

Բաց 'ի մղկթէ աստի՝ են 'ի քղքի անդ և այլ բղմ
մղկիթք գրեթէ առհնրկ միաձեք կապարաւ ծածկ-
եալ . յորս երկու են երեւելք . որք զկնի բաղմա-
պատիկ աւերածոց , զոր լը թմկս թմկս կրեաց քա-
ղաքս այս 'ի պորպոնաց՝ կան մնան անարատ մինչև
ցայսօր . յորոց զմին շինեաց ալի թիբն . իսկ զերկդն
ալմանսուր . զոր պատեաց բարձր պարսպօք , և
զարդարեաց մեծամեծ մարմարիոնեայ սեամլք .
զորս 'ի սպանիոյ աստ փոխադրեաց սակս աղնոճու-
թեանն :

Ասի թէ 'ի քղքի աստ դտանին իբրեւ 4000 հրէայք
բնակք . որք բնակին 'ի պարսպապատ տեղւոջ իբրեւ
'ի մասնաւոր քղքի մերձ 'ի նախայիշատակեալ
բերդն . որ մի միայն դուռն ունի պահպանեալ 'ի
մուղք .

մուղրեաց. և 'ի ձեռս նց է գրեթէ բովանդակ վաճառականուն Քղբին. որոյ գլխաւոր վաճառք են սեկք, այն է՝ սահախան. և զանազան պատուանկան ասուններն գործածք, զոր անդ գործեն: Ասի թէ Քղբս այս շինեցաւ 'ի վր աւերակաց նախնի Պօպանուս հեմարած կոչեցել Քղբի. զոր յիշատակեն պատմութանք նախնի հռովմայեցւոց. և աշխարհագիրք:

Մանէրէն. կմ Մանէրէն: Է տեղի սթափուն, կմ ամարանոց ինքնակալին մաղրուպայ իբրե միով մղոնաւ հեռի 'ի քղբէն, վայելուչ և զոճարձալի յոյժ. յորում են պարտեզք գեղեցիկք, և 'ի նոյն ծառաւտունկք զնոյն պողարեր ծառոց. հո նարնջենիք. կիարենիք. լեմոնենիք. ձիթենիք. արմուկենիք. ևն. և աղգի աղգի ծաղկունք. և բոյսք բժշկականք: Ուռղեշ ականակիտ վտակաւ, որ իջանէ 'ի մերձակայ լեռնէ սնտի. և 'ի պարտիզի անդ բաշխի 'ի բլմ ձկնարանս. յորս են աղնիւ և սակաւագիւտ ձկունք. լե մէջ պարտիզին է աւազան քառակուսի 'ի սպիտակ կճոյ. և 'ի վր իւրաքանչիւր անկեանց նր մի մի ընծառիւծ նոյնպէս 'ի սպիտակ կճոյ ունելով 'ի վր նիւս. իսկ լե մէջ աւազանին՝ կանգնել կայ սիւն, և 'ի վր նր առիւծ 'ի կճոյ. յորոյ 'ի բերանոյ բղխէ ջուր յորդառատ: Յանդիման այսր պարտիզի է արքունի գազնարանն պարսպապատ. ուր փակեալ կան զանազան տեսակք գազանաց. հո առիւծ. վագր. փիղ. և այլ վայրենի և նորատեսակ կենդանիք:

Լապրաստ: Է անուն ժողովրդեան կմ ցեղի միոյ արաբացւոց. որք իբր 'ի բլմ 'ի սահմանս մաղրուպայ Քղբին բնակին. և գրեթէ միշտ պարզմ ունին լե միմեանս. զի բնութ կռուասէր են, խռովայոյզք, խորամանկք, և աղբատք:

Էմէճիակէն. Պէլլահուխէ. Թաւեկլաթ. Աշիմէլ: Էն փոքրիկ և աննշան Քղբք 'ի սմին հեռի. յորս չեք ինչ յիշատակաց արժանի:

Լապրաստ:

Ես գաւառ անկանի լե մէջ տուքալայ հեռին և մաղրուպայ. յորմէ բաժանի 'ի ձեռն թէնսիթի գետոյն: Երկիր նր արգաւանդ է ոչ այնչափ լաւ արմուտաց՝ ք թէ պտուղոց. զի բերէ աղգի ողգի պատուական պտուղս առատ. յորս կարի անոճանի է

է ծիրանն քաղցր և մեծ : Ունի և պատուական ա-
թոսս 'ի լերինս . և խաշն , և այծ , և երկվարս ըն-
տիրս , այլ և երէ վայրի բնամտեսակ : Բնակիչք
նր՝ քղքավար են և կրթական , մարդասէր և բարե-
համբոյր . տունէ զանձինս յառեառուս վաճառաց ,
որ 'ի յարգի է յոյժ առ նս : Իսկ գլխաւոր տեղիք
նր են երկու հետադայք :

Թախաւ . որ կոչի և խափակ : Գլխաւոր քաղութ-
այսր Գուռի առ լերամբ . շրջապատեալ շրիւք այլովք
մեծամեծ լերամբք . և ուղեալ 'ի բնականակա-
վտակաց՝ որք իջանեն 'ի շրջակայ լերանց : Գլխք
նր վայելուչ է և զոճարձակ . և երկիրն արգաւանդ .
որ բերէ երկու տեսակս պատուական խաղողոյ , և
ծիթապտուղ աղին՝ և սակաւուղիւս , կոչեցեալ

Չաւ հաւառ սակս մեծունն :

Ը Մեփնա : կմ Մեփնա : Քաղաք կառուցեալ է լան-
ջակողմն աղւանդեան լերանց . անպարիսպ , այլ բա-
րեշէն . ունի պատուական շինուածս : Բնակիչք նր
Թշնամուք են և մերձակայ բնակիչս իւրեանց . և
յայն սակս յորժամ ելանեն 'ի դաշտս 'ի գործ ,
միշտ զինու վառեալ են առ 'ի պատրաստութի :

ՆԵՂԱՆ :

Բ ստ ոմանց Շաքրաց է մասն նախնի կեդուայ Ծի .
Ղոր յիշատակեն նախնի Շաքիրք . և ունի իւր
սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զսուղ գաւառ . 'ի հարաւոյ՝
ղաղւանդեան լեռն . որով բաժանի 'ի մաղբուկայ .
իսկ յարեւելից՝ զհէյա : Երկիրն նր լեռնային է . ուս-
տի և արմուիս սակաւ բերէ բաց 'ի դարւոյ . բայց
ունի ձորս , և հովիտս լերանց պարտաւարօսս , և
ոչխարս բնմս , որ է գլխաւոր փարթամութի նր . յո-
մանս 'ի լերանց նր գտանին և բովք պղնձոյ և եր-
կաթոյ : Սկս 'ի Գուռի աստ քղք պարսպաւոր , այլ
միայն աւանք և գեղք . յորոց ոմանք ունին իւր
հաղար տունս : Բնակիչք նր են 'ի նախնի բարբա-
րոսաց՝ բիրաք և անանաբարոյք , բայց քով պարզ
մականք . ազատք և ինքնագլուխք , այլ պաշտ-
պանեալք յինքնակալէն մաղբուկայ . և միշտ դաշ-
նագիրք և նմ : Զգետս նց է մի միայն ասունդէն
շապիկ անթեւ և կարճ , որ և ոչ 'ի ծուռգս հասանէ .
և գլխարկ գործեալ 'ի տերեւոյ արմաւենեաց : Իսկ
զէնք նց են նիզակ , թուր , և դաշնակ երկայն . այն
է՝ խանէր : Չունին բնաւ ինչ երկիրդ 'ի թափառա-
կան

կան արաբացւոց անտի. վն զի այնչափ բաղնաթիւն
են ղք և զօրաւոր, զի յնջգոյն կարող և ղեն առնուլ
զարքայանիստ քղքն, և կողոպտել և քանդել զնա:
Բաց 'ի գարւոյ, (զոր առատաւնս բերէ երկիր նց,
բայց ոչ նոյնպէս զայլ արմախ.) և բաց յանաւնոց
և 'ի պղնձոյ, յորմէ գործեն ձեռակերտս ինչ՝ զորս
վաճառեն մերձակայ բնակչաց, շահին մեծապէս և
'ի տօնավաճառաց, զոր ամի ամի սունեն 'ի գաւառի
իւրեանց 'ի լայնարձակ քաշտի ընծի լերանց. ուր
չինե՛լ կան և շուկայք. որ և սկսեալ 'ի մէվլիւտէ:
Ի՞նչ յօրէ ծննդեան մահմէտի՝ տե՛է ընծիս երկուս:
Եւ ընայն Ժմիս կարի բարւոք հիւրընկալուին աս-
նեն օտարաց. որք գիմեն անդր յայլ և այլ կողմանց
հեռաւորաց, ոնք և 'ի նիկրիսիոյ. և ընծի ազգս
պահեն զկատարե՛լ խաղաղութ. և առ ապահովութի
վճռկանուէ իւրեանց, են խումբք ինչ 'ի նմ, որք ըն
զօրապետի իւրեանց միշտ սպառազինեալ շրջին առ
սահմանօք իւրեանց ահարկանել թափառական ա-
րաքոցւոց աւազակաց:

Տոգալա:

Չգի 'ի հիւսիսային և յարեւմտեան եզերս Թա-
գաւորուէն մաղբուլայ, առ երի ովկիանոսի.
որոյ գլխաւոր տեղիք են հետագայք:
Աղաճ: Քաղաք մեծ և բաղնամարդ. և գլխաւոր
տեղի համօրէն քաւին՝ առ գետով. 'ի նախնումն մե-
ծաւնս ծաղկե՛լ էր. այլ էմմանուէլ արքայ փորդու-
քալայ՝ կամեցե՛լ առնուլ զվրէժ 'ի զէյամայ քղքա-
պետէ սորին քղքի, վն մատնուէ ինչ զոր արար
նմ, երկերիւր նաւուք եկե՛լ էառ զքղքն. և անխը
նայարար քանդեալ, դարձաւ սնդրէն յձ իւր. զոր
մուղրիք յետոյ վերստին շինեցին. բայց ոչ ոնք էր
յառաջագոյն: Գլխաւոր վաճառք բնակչաց նր է
տեսակ մի ձկան 'ի գետոյ՝ զոր աղեալ վաճառեն:
Մաղիւն. կ'ի լաւ ևս Մաղիւն: Էր ամրոց առ նովին
գետով. մերձ 'ի ծովն իբր հ մզնաւ հեռի յաղա-
մարայ. որ յնջգոյն մինչդեռ փորդուքալք օրէին
նմ՝ մեծ էր և բաղնամարդ և հզօր. պարկտաք նր
բարձր և ամրակուռ վառեալ հրազինուք. և պահ-
պանե՛լ 1200 արամբք սպառազինելովք. և ունէր
իբր հ հիւր բնակարանս: Այլ բնմ ամբք յնջ՝ զօրա-
պետք փորդուքալաց, որք էին անդ ըն հրամանի
արքայի իւրեանց, հանե՛լ անտի զնմ զէնս և զինչա-
կ.

Ա. զհամօրէն ժողովրդ իւրեանց, և ական հատեւի՝ ի ներքոյ, ի ձեռն վառօթոյ հիմն ի վեր տապալեցին զնա. յորում կորեան բնէք ի մուղրեաց. ուր յեւա նեւն անտի փորդօւքալաց, կարծելով թէ ի բաց թողուն զքղքն, տապալարեւ մահն ի ներքո: Աւտի այժմ է աւան փոքր. որոյ շրջապատն չէ ինչ աւելի ք հէս միոն. և բնակիչք նր ասկաւ և աղքատ:

Ս. Բի. կմ Աղաբի: Քաղաք փոքր առ ծոցով միով, որ ի նմէ առնու զանուն. շրջապատեւ հզօր պարբաւորք. և ամրացուցեւ 24 աշտարակօք. որոյ ի պահ պանուի կարգեւ կան միշտ բաղմուի մուղրեաց: Ի 1507 փորդուքաւք տալին զայս քղք. և փոխեւ զաւաջին անուն նր, կոչեցին զնա Աղբի. այլ յետոյ վերստին դարձաւ ի ձեռս ինքնակալին մաղրուպայ: Գաղղիացիք սովորաբար կացուցանեն անդ հիւպաւոտս, վն զճականուէ՝ զոր առնեն անդէն:

Ը Մեքինա. կմ Մեքինա: Քաղաք հին ի գեղեցիկ և յարգաւանդ դաշտի քանի մի մղնաւ հեռի ի սափեայ: Ի նախնուսն էր գլխաւոր տեղի այսր Գեռի. այլ այժմ ոչ ևս: Չէ պարտ շփոթել զսա ը միւս մէակնայ. որ է յապորայ Գեռի:

Հէյա:

Լ նկանի առ երի աղլանդեան ովկիանոսի. և ունի իւր տահման ի հիւսիսոյ՝ զտուքաւա. յարեւելոյ՝ զմաղրու, յորմէ բաժանի ի ձեռն գետոյ. իսկ ի հարաւոյ՝ զսուղ Գեռն: Երկիր նց ը ամ տեղիս լեռնային է և ժայռալից. ըհասեալ յանտառաց և ի հովտաց. և ուռգեալ ի փոքրիկ վտակաց: Չունի այլ ինչ բերս, բայց միայն գարի, որ լինի ի հովիտս. և աւսակ մի ձիթապտղոյ, որ լինի ի վր թփատեւսակ ծառոյ. յորմէ մզեն իւղ ի տէտս Զրադի. զոր և ի կերակուրս ի կիր արկանեն. այլ համ նր անտխորժ է: Խառն և արջառ սակաւ ունի. այլ ը հկնկն՝ ձի, և էշ, և այծ՝ բնմ. գաւանի անդ և եղջերու և նապաստակ բնմ. ուն և տեսակ մի վայրենի ձիոյ. որ անպայտ ը քարուտս, և ը ժայռաւոր Զննրհա լերանց որաթալիչ ընթանայ, ուն ի հարթածաւալ դաշտի: Աւնի և բովս սակոյ և արծաթոյ: Բնակիչք նր բիրտ են և սպուշ մտօք, ք թէ տգէտ. ուր եղկելի կեանս վարեն. կերակուր նց է ալիւր գարւոյ, յորմէ գործեն հաց, կմ խիւս՝ արկեալ ի նմս սոխ, և բակլայ, այլ և փոքր մի կոգի, և

կողի, և կաթն, և մեղր : իսկ զդեսս նց՝ ցնցոտի
կապերտ ձորձոյ, զոր արկանեն ՚ի վր մերկ մարմնոյ.
քղի սակաւք գտտնին ՚ի նմ, որք ունիցին շապիկ.
և ՚ի նոյն նիւթոյ փոքրիկ կապերտ մի ներկել կեղե-
տնօք ընկուղոյ՝ արկանեն զդլխով փնկ գլխարկի.
ի գլխաւոր տեղիք ֆւռիս են հետագայքդ :
Ի քաւսի : Քաղաք հին, և գլխաւոր տեղի ֆւռին,
ի ճախճախուտ դաշտավայրի. զոր ՚ի 1514 քանդե-
ցին. այլ յետոյ հրեայք շինեցին տնդ տունս աւերի
ք զհինգ հարիւր. ուստի այժմ մեծ մասն բնակչաց
նք նք են :

Թէսեկաւ : Քաղաք փոքր, բայց գլխաւոր ՚ի մէջ
լեռնային քղքաց, առ փոքրիկ գետով միով. և շր-
ջապատել ՚ի ժայռաւոր սեպացել լերանց. որք են
նմ ՚ի տեղի պարսպաց. ունի տունս իբրև հազար :
Մի քաւսի : Է գլխակ քանի մի մղոնաւ հեռի յովկիա-
նոսէ առ հրոճանդանաւ ողէմայ : Ոմանք համարին
թէ այս է Եւր-Բրեան կալն յիշատակել ՚ի նախնեաց.
բայց ոչ երևի ինչ հիմն կարծեսոյ նց : Ինքնակալն
մաղորուարոյ ունի տնդ սահապտնս կարգել ՚ի պահ-
պանութի բովուց ոսկւոյ և արծաթոյ, որք են անդ
ի մերձակոյ լերինս :

Սաղ :

Ես ֆւռ ձգի յայնմ մասին տփրիկոյ, ուր ՚ի նախ-
նունն բնակէին ժղրդք անուանելք Տրանդէս-
տացիք. և Վակուացիք. զորո յիշովէ և չէլարիոս
յիւրում հին Յապրուէ : Եւ ունի իւր տահմանակից
յարեւելից՝ զձէզուլա. յորմէ բաժանի ՚ի ձեռն սուղ-
գետոյ. յարեւմտից՝ ձգի մինչև ցովկիանոս. ՚ի հա-
րաւոյ՝ զմիջերկրեայ Յն բարբարոսաց. իսկ ՚ի հիւ-
սիոյ՝ զհէրա ֆւռն և զմեծ աղլանդ : Ի իրք նր և
օդն՝ տարբեր են ՚ի դրից այլոց ֆւռաց. վն և բերք
նր լմ մասին այլադան են. զի բաց յայլոց բերե-
և եղեգնաշարտր. գտանի և ամպեր ընտիր առ ե-
ղերք նր յերեսս ծովու : Ի լեռնային կողմանս դար-
մանեն երիվարս բզմս. իսկ ՚ի դաշտայինս՝ ուղտս,
բարբ և սովորուիք բնակչաց նր պէսպէս են. զի
ոմանք զօրաւոր են և քաջասիրտ. այլք աշխատասերք
և ժրաջանք, որք վաստակին ՚ի մեակուի երկրի. իսկ
կէսք ժանսք գողանարարոյք և կռռնասերք : Գլ-
խաւոր տեղիք ֆւռիս են հետագայքդ :

Թարապակդ. կմ Թարապակ. և կմ Թարապակ : Եւ

գլխաւոր քղք այսր ԳԼԽԻ, 'ի գեղեցիկ և 'ի զոճար
ճաշի հովտի. իբր 2 միլոնաւ հեռի յաղանդեան
լեռնէ: Յառաջագոյն եղև առ Ժմկ մի և գլուխ
համարէն արուներն մալլուպայ, այլ այժմ ոչ ևս. որ
և մեծամփս անկէլ է և անշքացել 'ի նախնի ճոխուէ
իւրմէ:

ՄԷՍՍԱ: Քաղաք մեծ և բարեշէն. մերձ յովկիանոս
առ. ոտս միոյ յաղանդեան լեռանց, որ կոչի Այրվաթու.
ոռոգել 'ի սուղ դիտոյ. և բաժանել յերկա թաղս.
յորոց խրաքանչիւրն ունի իւր սեփական շրջապատ
սլարիսպս. ուստի և են իբր երեք քղքք: Արտաքոյ
քղքին գոյ մէկիթ մի, որոյ ձեղունն բովանդակ շին
եալ է յոսկերաց մեծամեծ կէտ ձկանց. զորմէ բնա
կիչք տեղոյն առասպելեն, թէ յառաջին Ժմկս 'ի
ծովեղերեայս այսր ԳԼԽԻ՝ յաճախէին յոյժ մեծամեծ
կէտք յանհնարին վիշտ նաւորդաց, և յերկիւղ բնակ
չաց տեղոյն. զի անծանօթ էին այնպիսի ահեղա
տեսիլ ձկանց. վնյ ուխտեցին մարդարէին իւրեանց,
զի եթէ տուցէ նց սարանանել զնո, և զերծանիլ 'ի
նցէ, նոցին ոսկերօք շինեսցեն տաճար մի: Չայն
խոստումն իբրև արարին, ահա նոյն ժամայն ել
մրրիկ սաստիկ. և զամ կէտս ընկէց 'ի ցամաք յաւա
ղուտս. զորս բնակչաց տեղոյն սպանել, և խոստ
ման իւրեանց շինեցին նոցին ոսկերօք զմէկիթն
զայն:

Թախաթ. կմ Թախաթ. Քաղաք մեծ ք զայլ ամ
քղքս սորին ԳԼԽԻ. զոր ոմանք յճագրաց գնին իբրև
գլխաւոր տեղի նր. կառուցել ը մեջ աղանդեան
լեռանց և ովկիանոսի՝ իբր միամփս տարակաց յերկո
ցունց: Յանցել Ժմկս առաւել բազմամարդ էր ք
այժմ. և ունէր իբրև 6 հար բնակուիս կմ տունս:
Աւանդութի իմն յածի 'ի սմին քաղաքի, և թէ սքն
օգոստինոս աստ ծնաւ. և աստ մեռաւ և թաղե
ցաւ. զոր բնակիչք նր թէպէտ և մահմետական են՝
'ի յարդի ունին, և պատուեն զյիշատակ նր: Այս
աւանդութի երևի հիմնեալ 'ի վերայ մերձաւորութե
Թախաթն անուանդ ը Ղախաթս անուան. բայց
ցուցաք 'ի վերոյ, թէ Ղախաթա քղք ծննդէն սքն
օգոստինոսի՝ էր 'ի նուամիդիա, որ այժմ ճեղայէր
կոչի, մերձ Հիբբոն քղքի, որոյ եղև եմփս, ուր և
մեռաւ:

ՂԵՆԱԹ: Քաղաք պարսպաւոր հին և երևելի. ոչ
այնչափ ինչ հեռի 'ի մեսոպոյ. կառուցել 'ի ձև եռան
կիւնի. ունի տունս կմ ծուխս իբրև 4000. և քա
րա.

բաշխեալ մեծագործ մզկիթ մի, ին աւանդունք բնակչաց
 քղքին շինեալ 'ի թագաւորէ միոյ յանուն ֆաթմայի
 գոտեր մարգարէի իւրեանց: Հարաւային կողմն շը-
 ջակայ վիճակի սորին քղքի՝ գլխովին անապատ է
 անբեր և ամայի. ուր բլմ անգամ արշաւեն աւա-
 ղակք արաքացիք: Բայց հիւսիսային կողմանք նր
 արգաւանդ են և բաղմամարդ:

Թէֆէթ: Քաղաք փոքր ծովեզերեայ 'ի հարաւա-
 կողմն նախընթաց քաղաքի:

Կարէֆ: Քաղաք ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի գէջեութոյ.
 զոր շինեաց շերիֆ ապտուլահ ինքնակալն 'ի գեղե-
 ցիկ դաշտավայրի մերձ յակն աղբեր, որ ոռոգեալ
 զբլմ վայրս շաքարաբերս, գնայ խառնի 'ի սուղ գետ:
 Այս քղք անձանի է 'ի պոճոս պատուական սե-
 կաց, այն է՝ սահախան, զոր դործեն անգ. յորմէ
 տանին և յեւրոպիա բլմս յոյժ. զի լոկ մաքսն՝ զոր
 ամի ամի վճարեն եւրոպացիք ինքնակալին մաղրու-
 պայ վն սեկաց՝ հասանէ ց 30000 ոսկի դահեկան:

Թէֆէս:

Չգի յարեւելեան կողմն Յին մաղրըպայ. ին աւ-
 րածուն փոքր է յոյժ. պարփակել ի մէջ լե-
 րանց մեծին աղլանդեայ. որ յայսմ վայրի դործէ
 կամար երկայնաձիգ 'ի հարաւոյ արեւմտից ձգել ի
 արեւելեան հիւսիս: Այս շերինք ի մեծի մասին
 անբեր են և ձիւնապատ. բայց դաշտային տեղիք
 նր՝ և բլուրք և հովիտք՝ արգաւանդ են յոյժ մէնդ
 պտղովք. զի բերեն զնշն տեսակս պատուական
 պտղոց. յորս երեւելի են թուղք մեծամեծք և հա-
 մեղք: Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ:

Թէֆէս: Գլխաւոր քղք համօրէն Գուրն. շինեալ
 յարաբացեոց ի լանջակողմն աղլանդեան շերին. 2
 մզմուս հեռի 'ի դաշտավայրէ: Եւ է մեծ և բաղ-
 մամարդ, և ամրապարիսոյ. և ունի բլմ մզկիթս.
 այլ չիք 'ի նն երեւելի ինչ՝ յիշատակաց արժանի:
 Էթիֆ: Քաղաք փոքր որ միայն 'ի լեռնակողմն ունի
 պարիսպս. իսկ 'ի դաշտակողմն փոխանակ պարոպայ
 շրջապատել է սեպալեալ և անմատոյց ժայռիւք:
 Բնակիչք նր սակաւ են, և տուրտու վաճառաց
 նուաղ. վն և ոչ իսկ յաճախեն անգ. օտարականք:
 Ունի մզկիթ մի մեծաշէն համակ կոփածոյ վիմատոյ.
 առ որով շուրջնակի ընթանայ վտակ ականակիտ:

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Հ. Գ.

ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ ԱՇԽԱՐՀ ՄԻՋԵՐԿ-
ՐԱԿԱՆ. ԿԺ ՊԻԼԵՏԻԼՃԵՐԻՏ.

(1. Դիւր+)

Մասն միջերկրական Յիւրաք-
բարոսաց՝ անուանի Պիլէր-
իւճէրի. զոր յայտն վայրի
ոտորադրեցուք. 'ի հիւսիսոյ՝ ունի իւր սահման
զարս աղլանդեան լեւանց. յարեւելից՝ զեդիպտոս.
'ի հարաւոյ՝ զզոտառա, կի՞ զանապատն բարբալոսոց.
Իսկ յարեւմտից՝ զԹիւրութին մալըրպայ. ուստի և
ճարձակ է յոյժ. զոր ոմանք յՊագրոսց համարին
լինել նախնի Նափիթի հուվմայեցւոց. այլ մեծա-
պէս վրիպին յայտն. վն զի ունի 'ի վեր անդր նշանա-
կեցաք, նախնի Պագրիք առ հնրկ վնումիդիա դնեն
յայսկոյս աղլանդեան լեւանց՝ ի մասին 'ի մաւրի-
տանիա կեսարեայն. և ի մասին յառանձնակն աիւ-
րիկէ. ուն է տեսանել առ չէլարիոսի: Իսկ Պիլէտ-
իւճէրիա է յայսկոյս այնց լեւանց. ք 'ի հարա-
ւակողմն նց: Ուստի և է նոյն իսկ Նէրի. կի՞
Սաբին լիւթայ. յիշատակել 'ի պտղոմեայ, և յայլոց
նախնի Պագրոսց:

(2. Գեպ+)

Պիլիաւոր գետք նր Լն այսոքիկ Ի
Տարհա: Եւանէ յաղլանդեան լեւանց,
առ սահմանօք թէա էս քառի. և ընթացեալ ի հա-
րաւ, ուղղանէ զքառն. որ յանուանր կոչի Տարհա.
Եւ ապա գնայ սուղանի 'ի լիճ մի:

Փարաւա. Ջիւ. կի՞ Ջիլ. և Ճիլ: Եւանեն 'ի սոհ-
մանաց խաւսայ քառի, և հոսել ի հարաւ կորնլին
յաւազուտս:

Արիթի. կի՞ Արիէ: Եւանէ յաղլանդեան լեւանց.
և ուղղեալ զքառն զապ, գործէ լիճ մեծ, և անդ
աւարտին գնացք նր:

Սպիթալ գետ: Եւանէ 'ի միոյ 'ի բաղկաց աղլանդեան
լեւանց. և հարուստ մի տարածուք երկրի հոսեալ
ի արեւմուտս, գնայ անկանի յալկիանոս անդր ի
զանազան բերանս:

Լիւթի: Սա էս Եւանէ 'ի նոյն լեւանց. և յինքն ըն-
կա.

կալեալ ՎԹԵՆԵՆԻՆ վաակ, գնայ զեղու նոյնպս յով
կիանոս անդր :

ԳԵՔ ԶԵՐԺ : Որ լը նմին օրինակի ելանէ յադլանդեան
լերանց . և անցել լը անուպատս պիլէաիւլճերիտայ ,
առ. Թէրլաքայ , և նէֆթայ քղքօք , գնայ անկանի
'ի լիճ մի' որ է 'ի մէջ անապատին :

(3. ՕՏ, և () Դ այսր Յի տօթագին է , վն զի մօտ
ԲԵՐԺ :) է արեւադարձին խեցգետնի . սակայն
բարի և առողջ , և բնակիչք նր երկայ
նակեաց : Պիսակն՝ զոր ռամկօրէն ծուղիկ կոչեմք , և
Ժանտախոն , այն է՝ իւմուրճախ , չե ևս գտին մուտ
յայտ Յ : Բայց երկիր նր դրեթէ լը ամ տեղիս ա
ւաղուտ է . և աւաղ նր արեւակէզ չոր և շարժական .
որ լը նմանուե ալեաց ծովու տարուբերել 'ի հող
մոց , աստ անդ աւաղակոյս բլուրս կառուցանէ ,
յանհնարին վիշտ , և 'ի վտանգ ճնալհորդաց : Սա
կայն յայն լայնածաւալ անապատի՝ գտանին ուրեք
ուրեք վայրք ոչ այնչափ կարի աւաղուտք . որք բե
րեն սակաւ ինչ արմախ , բայց գարի բիւմ . և ա
ռաւել ք զմմ արմաւ առատ յոյժ . յորմէ լը ոմանց
Յագրաց և Յն կալաւ զանուն . զի ասեն , Թէ ՊԵ
ՆԵՒՆԵՐԻՔ . կմ լը այլ հնչման արաբացւոց ՊԵՆԵ
ՆԵՐԻՔ , 'ի բարբառ արաբացւոց նշանակէ Յ կմ
երկիր արմաւոյ . Այլ Թէ ուստի ունին նք , Թէ
անունդ ՃԵՐԻՔ 'ի բարբառ արաբացւոց արմաւ նշա
նակէ , չգիտեմ . վն զի մեք հարցաք ցբուն լեղուա
գէտս նց , և նք պլլաղգ սոսացին մեզ : Այլ զմարդ
և իցէ . լը վկայելոյ ամ Յագրաց՝ գլխաւոր բերք
այսր Յի՝ է արմաւ . զոր բնակիչք նր բարձել յուղոս
տանին 'ի վաճառ 'ի քղքս՝ որ յայնկոյս ադլանդեան
լերանց . և փոխանակեն զայն լը այլոց իրաց , որոց
ինքեանք սլէտս ունին : Գտանի անդ և այժ . ուղտ ,
երիւլար , և ջայլամն : Այլ և արդի ազգի Թիւնաւոր
զեռուլք , յորտ առաւել փնաստկարք են կարիճք մե
ծամեծք և չարաթոյնք . և օձք ահարկուք տարա
պայման մեծամեծք :

(4. ԲՆԱԿ՝ , և ԲՆԱԿԻՇ ԵՆ ԵՆ Բարբարոսք իջելք 'ի
Վաճառ :) նախնի բարբարոսաց բուն բնակչաց
սփրիկոյ . բայց դատնին անդ և զա
նազան ցեղք Թափառական արաբացւոց . այլ ոչ այն
չափ բազմաթիւ : Բարբարոսք լը մեծի մասին բնա
կին առ սահմանօք զառաւայ . կմ անապատին բար

բարոսաց . և յածեալ թափառին ք լայնածաւալ
անաստան հանդերձ անասնովք իւրեանց . չունելով
ուրեք զհաստատուն բնակուի . և ոչ թփւոր կի՞ մի
գլխահար . այլ են ազատ և ինքնիշխան : Կործնց
է սրսորդութի ուղտուց և ջայլեմանց . զորոց զմիս
խորովեալ ուտեն . և զկաթն ուղտուց ըմպեն : Եւ
գլխաւոր և առաւել շահաբեր վաճառքնց են ուղտք .
և փետուրք ջայլեման . զոր կարի մեծագին վաճա
ռեն : Այս թուշուն օգտակար է նց յոյժ . զի զմիսն
ուտեն . զփետուրսն վաճառեն . իսկ ճարպոյն օծա
նեն և բժշկեն զաչս , յորժամ փնասին 'ի տապախարչ
աւաղոյ երկրին . և 'ի ճիրանաց գործեն դինաս : Իսկ
արաբացիք բնակին 'ի հիւսիսային կողմանս , ուր ա
ռաւել յաճախուի է արմաւենեաց : Աք ևս լն նա
խայրեալապէս բարբառոսաց չունին ուրեք զհաստա
տուն բնակուի , այլ թափառական չըմին յըարձակ
անաստանի անդ . և առ հնրկ աղքատ են , վտիտ
մարմնով , թխագոյն , և դաժանատեսիլ . հանդերձք
նց գծուծ : Ոմանք 'ի ցեղից նց են լն մրութ ոմանց
իշխանաց ծովեզերեայ Յին բարբարոսաց . սոց և
ինքնազալին մաղրըսայ . իսկ այլք են աղքատ և ինք
նագլուխ . ունելով ինքեանց սեփական իշխան կի՞
կառավար 'ի ցեղէ իւրեանց : Այլ բաց 'ի վայրենի
անաստատան ժողովրդոց աստի , են յայտմ Յի և
այլ ժողովրդք բիւք , որք բնակին 'ի քղքս և 'ի քեօղա
այսր ըարձակ Յի . որ չէ այնչտի ինչ ծանօթ ծագ
րաց . և յայն սակս սակաւս կօտին զնմէ . որ և լն
պիլինկայ՝ բաժանի 'ի ժն քաւս . որք են Պէլէպէս
ձերիք առանձնակ . Զէպ . Դաւաւր . Թախարին . Կաւա
կաւա . Մեզապ . Սոպայի . Սեճէլէս . Թափէլէս . Տաւ
հա . Ֆէզան . զորս յառաջիկայդ ստորագրեցուք :

Պէլէպէս-ձերիք առանձնակ :

Այս քաւ ձգի լն երկայն առ աղլանդեան լեւամբ
'ի հարաւակողմն թունուսի . և ունի իւր սահ
ման յարեւելից զգարապլուս . յարեմանից՝ զգէպ գա
ւաուն . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զանաստան պիլէտիւլ-ձէ
րիտայ : Ընդ մէջ սորին քաւի է լիճ մեծ ծով քա
ւանի կոչեցել . և 'ի նմ կղզի փոքրիկ Փլա անուն :
Երկիր նր անջորդի է և անբեր . զի չունի այլ ինչ
բերս , բաց յարմաւոյ . զոր այնչտի առատաձիս բե
րէ , զի ոչ միայն զթունուս քղք , այլ և զհամբոյն

Թորուի նր յագեցուցանէ : Գտանին անդ և աղբիւրք ջերմ ջրոյ՝ յորոց ըմպեն բնակիչք նր . բայց նախ լցեն ի մասնաւոր կաւեղէն անոթս , թողուն զի առ փոքր մի ցրտացի : Այս դաւառ ուղջոյն՝ է ը Թորու թիւ թունուսի . և գլխաւոր տեղիք նր են հետա-

գալքդ :

Վախա . կմ՝ Վաճա : Քաղաք փոքր այլ բարեշէն . ի հիւսիսակողմն լճին փարաւմնի . ունի մզկիթս գեղեցիկս . և գղեակ հին՝ այլ մեծաւն . շինեւ ռոյ կարծի՝ ի նախնի հաովմայեցւոց . շրջապատեւ քարաշէն ամրակուռ պարսպօք . որոց բարձրուին է իւրեւ 25 կանգուն . իսկ թանձրուին 5 :

Ուշադ . կմ՝ Ղօւէր : Քաղաք բարեշէն առ դետաւ կաւ . շինեւ նոյնպս ի նախնի հաովմայեցւոց . առ որովք էր մի ի լուսադոյն քղքն ափրիկոյ . և է բաժանեւ յերկու մասունս . որոյ երկուքն ևս պարսպապատ են . մին է ը հիւսիս , իսկ միւսն ը հարաւ . յառաջնումն արաքացիք բնակին . իսկ յերկ-

րորդն բարբարոսք :

Նասաւա . կմ՝ Նէսաւա . և կմ՝ Նէճաւա : Քաղաք բազմամարդ . բաղկացեւ յերկոց մեծամեծ գիւղից , ի միում շրջապատ պարսպի պարփակելոյ :

Նէճիւս . կմ՝ Նէճիւ : Էր քղք մեծ և բազմամարդ առ նախայիշմկեւ լճիւ . բաժանեւ յերկու մասունս . յորոց իւրաքանչիւրն ունէր սեփական պարիսպս . և ի միում ի նոյն կայ և այժմ ամրոց , որոյ շին ունան ցուցանէ լինիլ գործ նախնի հաովմայեցւոց : Չայս քղք ի 1515 քանդեցին թուհուսք , այլ յետոյ առ սակաւ սակաւ վերստին շինեցաւ . բայց ոչ ուր էր յառաջագոյն . ուստի այժմ չէ ինչ երևելի :

Օ կպ :

Ունի իւր սահման յարևելից՝ զպիլէտիւ լճերիս առանձնակ . յարևմտից՝ զանապատն անկատայ որ է ի Թորու թէն Ֆէսի . ի հարաւոյ՝ զանապատն գուկուր թոյ . իսկ ի հիւսիսոյ՝ զճէղայէր . յորմէ բաժանի ագլանդետն լերամբք : Եւ է ուռդեւ յատիւսի կմ՝ յատեէ գետոյ , յոր խառնին և այլ փոքրիկ վտակք . որ արգաւանդս դործէ զգալոս ը որս հոսի . այլ ը հանրապետութեւ մնացեւ երկիրն անջրդի է և անբեր : Գլխաւոր բերք նր է արմաւ առատ . ունի և ցորեան՝ այլ սակաւ . որ է բնակ-

չաց իւրոց չէ բաւական: Դտանի անդ բաղմու-
թի կարծաց, որք դժնդակ են յոյժ և չարածոյն,
և խայթոճած նց յամառան մահաբեր. վնջ բնւմ ան-
դամ դիպի, զի բնակիչք նր բռնադատին ելանել
'ի տանց իւրեանց առ 'ի զերծանիլ 'ի վտանգէ մա-
հաբեր խայթոճածոյ նց: Իսկ դլխաւոր տեղիք դա-
ւաւիս են հետագայքդ:

Պիտարա: Գլխաւոր քղք այսր քառի բարեշէն,
առ ոաս ադլանդեան լերին 'ի վր յատիսի գետոյ:
Բնակիչք նր կարի քաղաքավար են և մարդասէր
առ օտարականս:

Տէւօն. կմ Տէւսան: Էր քղք հին շինեչ 'ի նախնի
հռովմայեցւոց՝ յորժամ տիրէին ակրիկոյ. զոր 'ի է
դարուն քանդեցին մահմէտական արաբացիք: Իսկ
այժմ է աւան անպարիսպ փոքր և անշուք. և բնա-
կիչք նր սակաւ և աղքատ: 'ի չըջակայս նր կան
մինչև ցայժմ մնացոճածք աւերակոյ նախնի մեծա-
մեծ շինոճածոց նր. յորս բնւմ անդամ գտան դրամբ
ոսկի, արծաթի, և ուղնձի:

Ջէւախիտ: Քաղաք հին և մեծ. շինեչ յափրիկեց-
ւոյ առ փոքրիկ վտակաւ միով ջերմ ջրոյ, և չըջա-
կաւան շինեչ և անպիտան սլարսսօք: Վն բնակ-
չաց նր ասեն, թէ ժանտ են և անասնաբարոյք:
Պարպօր: Աւան կմ գեօղ անշուք յարեւելեան կողմն
սլիոքարայ:

Փիւ: Աւան փոքր կմ գեօղ առ ատիտի գետով.
'ի հարաւոյ արեւելից սլիոքարայ:

Եիէւ: Նոյնիս աւան աննշան առ վտակաւ որ խառ-
նի յատիտի գետ. կմ ք ոմանց՝ առ նոյն իսկ ատի-
տի գետով:

Գաւառներ. կմ Գէօրն:

Գաւառ. կմ անապատ 'ի հորսւսային կողմն զե-
ւայ. զոր տաճիկք համարին մի 'ի հարաւային
գւնց արութէ ճէզայէրեցւոց: Իսկ Յագիրք՝ դա-
սեն զոտ 'ի թիւ հարաւային գաւառոց քն արութ
թուհուսի եղելոց: Գլխաւոր բերք նր է արմաւ,
զոր բարձեչ սանին 'ի կոստանդիա, և յայլ քղքս.
և փոխանակեն քն ցորենոյ և քն գարւոյ. վն զի եր-
կիր նց զուրի է յարմատաց: Ունի 40 գղեակս կմ
աւանս. և 150 գեօղո. որք հարկատու են հարա-
ւային կուսակալին կմ սլեյին: Բնակիչք նր ք մե-
ծի

ծի մասին արաքացիք են . որք յաղնոճականաց սա-
կի ունին զանձինս . վնյ և առ արտաքս ջանան ըլ-
շուք արհնոճութե ցուցանել . որք և աշխատասէր են
ժրաջան և ճարտար . սիրեն զօտարականս . զորս
բիւմ մարդասիրութե հիւրընկալեն 'ի տունս իւր-
եանց , ձրի կերակրելով զնն . և առաւել յօժարա-
միտ են տալ զգաստերս իւրեանց յամուսնուի օտա-
րաց , ք բուն քղքակցեաց իւրեանց : Իսկ գլխաւոր
տեղի նր է քղքդ , որ զկնի :

Դասիր . կմ Դեկտեմբ . 'ի պտղոմեայ Դասօֆիտն
կոչեցել : Քաղաք բարեշէն և բազմամարդ . շինել
ոտր ասի 'ի նախնի նումիդիացւոց 'ի վր լերին , առ
գետով յորոյ վր ունի կամուրջ շարժական : Եւ է
շրջապատել ամրակուռ քարաշէն պարսպօք . բաց 'ի
կազմանէ անախ' որ մերձ է 'ի լեառն . ուր փխկ
պարսպաց ունի ժայռս սեպացելու և անմատոյցս :
Ունի տունս իւրեւ 2500 քարաշէնս և աղիւսա .
կերտս . այլ 'ի մէջ ամ շինոճածոց նր՝ երեւելի է
մղկիթ մի գեղեցիկ համակ վիմատաշ :

(Ը) Նոյն քաղաքին :

Եյս գաւառ ձգի յաւազուտ և յանբեր անապա-
տի , որ գէթ ուրեք ուրեք առ 'ի դոյզն ինչ
պտղաբերել՝ պէտս ունի ստէպ աղք արկանել . և
ջրով ջրհորոց ռոտգանել . քղի չիք 'ի նմ գետ . ուս-
տի և զուրկ է ոչ միայն 'ի ցորենոյ , այլ և 'ի գարւոյ ,
և յայլոց արմատեաց . և զի միանգամայն առացից՝
նոճազուի է անդ ձմի , բաց յարմաւոյ՝ որ է գլխա-
ւոր բերք նր : Կերակուր բնակցաց նր է միս ձիոյ և
ուղառ . զորո 'ի Ֆերանալն յորժմ ոչ ևս են պիտա-
նացու 'ի գործ , զենուն և ուտեն : Ասի թէ 'ի գա-
ւառի աստ գտանին բովք ոսկւոյ . որք լնուն զպա-
կասուի այլոց իրաց կարեւորաց : Բայց այլք պըն-
դեն , թէ ոսկին որ գտանի 'ի սմին քառի՝ ոչ է 'ի
բովուց իւրոց . այլ եկել 'ի նիկրիտիոյ միջնորդութե
վճականուի , զոր առնեն անդ բնակիչք նր : Այլ
զնարդ և իցէ՝ այս ճշմարիտ է , զի 'ի նախնումի
գտանէին անդ բազմուի հրէից . որ է յայտնի նշան
հարստութե երկրին . քղի նք ընտրեն միշտ զհա-
րուտ և զբազմաժամառ տեղիս 'ի բնակուի : Բայց
'ի Ժմկին՝ յորում հրէայք տարագրեցան 'ի սպանիոյ ,
ժղրդք քառիս գրգռեալք յարաբացի տէվրիշէ զոր

իրբեւսք ունէին, կոտորեցին զմեծ մասն այնց նախնի հրէից 'ի յափշտակել զհարստութի նոյ, զոր ըբզմ գարս գանձել էին իւրեանց սովորական հնարիւք: Այս դաւառ ունի իբրեւ 53 փոքրիկ և աննշան գլեեակս. և աւելի ք 100 գեօղս, յորոց գլխաւորն է առաջիկայ տեղիդ:

Թախարին. կմ Թախարին: Քաղաք ը մեջ գաւառին մերձ 'ի լէրինս, որք միադօտի ձգին հարուստ մի տարածութ: Աստ ժողովին կարաւանք՝ որք անշանեն 'ի նիկրիտիա սակս զճնկանուէ: Չիք 'ի քաղաքի աստ երեւելի ինչ շինուած, կմ այլ ինչ մասնաւոր յիշատակաց արժանի:

Լաւար: Է գլեեակ փոքր ու գետով 'ի հիւսիսակողմն Թոկորարին քաղաքի:

Կաւարիւլա. կմ հաւերիւլէա. Սեղապ. և Սպայեր:

Այս երեք գաւառք են առ միմեանք. և ունին սահման 'ի հարաւոյ՝ զմեծ անապատն բարբաբոսաց. յարեւմտից՝ զսէճըլմէս. 'ի հիւսիսոյ՝ զգուկուրթ և զթոկորարին. իսկ յարեւելից՝ զպիլէտիւլ ճէրիս: Բնակիչք նոյ ը այնց մասանց՝ զորոց գետք զփոքր ինչ ծանօթութի առ Շադիրս՝ են բարբարոսք փոքրիկեցիք. և բնակաւոր տեղիք նոյ Կաւարիւլա. Էնիւլիւս, Կապրան, Կըրաւ: Պէրիլան, և Կարփէա. որոց անուանք և եթ են ծանուցեալ:

Սէճըլմէս:

Այս գաւառ ըարձակ է ք զայլ ամ գաւառ պիլէտիւլ ճէրիտայ. վն զի ձգեալ տարածի 'ի հիւսիսոյ ը հարաւ մինչև 'ի մեծ անապատն բարբարոսաց. նոյնպէս և յարեւմտից յարեւելս ըարձակ տարածի: Եւ է ուռգել 'ի զիզ կմ 'ի զիզ գետոյ, այլ երկիր նոյ անբեր է ը մասին տրմակաց. բայց բերէ սրժաւ առատ. ունի և այլ ազգի աղբի պտուղս: Յամառն սաստիկ է անդ տաղ արեգակոն. որ և պաճուէ զնոյն ակտս. զաչացաւուէ, յորմէ այտնուէ աչք. որ բաց 'ի տղեղս դործելոյ զնո, նաե ցաւ ստտիկ պատճառէ: Օձք և կարիճք չարաթոյիք յաճախ են անդ, և անհնարին տառապեցուցիչք բնակչաց նոյ: Վտանին անդ և բովք երկաթոյ, կապարի, և անտի

տիմնի: Համօրէն բնակիչք այսր ԴԷՆԻ յՈՂԱԳՈՅՆ
աղատ էին և ինքնագլուխ. այլ իւտուֆ ինքնակալն
մաղսրուայ լէ արուք իւրով նսնաճեաց զնո. այլ
յետոյ մասն ինչ նոյն աղստամբել, անդրէն 'ի ձեռս
բերին զազատութի իւրեանց. վն այժմ ոմանք 'ի
ժողովրդոց նոյն աղատ են, և ոմանք հարկատու
մաղսրուայ: Գտանի անդ և բազմութի հրէից,
որք 'ի վաղ Ժովց հասին անդր. ուր և առնեն ըզ-
վճռկանութ. ուստի և 'ի բնակիչս երկրին՝ նք ա-
ռաւել փարթամ են: 'ի սմին ԴԷՆԻ են 350 աւանք
սարսուրաւորք. թող զբազմութի գիւղօրէից՝ որոց
գլխաւորքն են հետագայք:

ՍԷՃՐԼԷՆ: Գլխաւոր աւան կմ քղք յորմէ բոլոր
գաւառն ունի զանուն. կառուցել առ զիւզ գետով:
Յանցել Ժովս էր սա քղք մեծ բազմամարդ հզօր
և երեւելի, ուղ ցուցանեն մինչև ցայսօր հետք պա-
րստուայ նոյն. որք բարձր էին թանձր և հաստակա-
ւորոյ: Այլ երկապառակուի մեծ անկաւ երբեմն 'ի
մէջ բնակչաց նոյն. և յայն սակս մեծ մասն նոյն խոյս
էա 'ի դեօղս և 'ի շէնս. և այնուհետև մեծապէս
անշքացաւ և աւերեցաւ: Սակայն 'ի 1548 սկսաւ
առ սակսու սակաւ վերստին նորոգել. ուստի և
այժմ 'ի բարւոք վիճակի գտանի. թէպէտ օդ նոյն
չէ այնչափ լաւ, բայց քղքն մեծ է և բազմավա-
ճաւ. վն զի վճռկանք նոյն ամի ամի կարաւան կազ-
մել դնան 'ի նիկրիտիա. և անդ փոխանակեն ըզ-
վաճառս իւրեանց լէ ոսկւոյ, և լէ աղի երկրին
այնորիկ:

ՌԷՆԷԼԷՆԷՆ: Աւան մեծ առ զիւզ գետով 'ի հիւսի-
սակողմն սէճրլմէսայ, որ ունի տունս իբրև 1000.
և բնակիչս իբրև 6000. որք են արք զօրաւորք և
քաջ պարզմականք:

ՌԷԿԱՐԱՆԸ: կմ (ԹԷԿԱԿԱՆԱՆ: Աւան իբրև 7 միւ-
նաւ հեռի 'ի նախընթաց աւանէ առ նոյն զիւզ գետով:

ՄԱԿՈՒՄ: Է տեղի ինչ բազմամարդ:

ԻՆԷՂԻՔ: Քաղաք կմ աւան մեծ առ սահմանօք թո-
կորարինայ:

ՓԻԷԼԻ: Աւան յարեմոեան կողմն նախընթաց ա-
ւանի:

ԱԿԱԿԷՆԱՆ: Աւան առ կուախէ գետով յարեւել-
եան կողմն սէճրլմէսայ:

ՊԷՆԿՄԱՂԻՔ: Են ժողովրդ կմ ցեղ արաբացւոց՝ որք
բնակին առ ափն զիւզ գետոյ 'ի հարաւային կողմանս
այսր ԴԷՆԻ:

Պէնիպէսարայի : Են այլ իմն ժղէորդ կմ ցեղ արա-
բացւոց , սահմանակիցք անապատին անկատայ :

ԹԻՄՈՒԷԼԷ :

Թիմանաւոր Թֆրուի ք թէ ֆււ . որ յարեւ-
ելից և 'ի հիւսիսոյ' ունի իւր սահման զֆւււն
սէ՛ճըլմէսայ . յարեւմալից՝ զտարհա . իսկ 'ի հարա-
ւոյ' զանապատն բարբարոսաց : Երկիր նք լը մեծի
մասին լեւնային է և անբեր , ուստի և նոճազու թէ
է անդ արտեւաց . այլ լը հիւսկն՝ ունի արօսա ա-
նասնոց բիւմս և խոտաւէտս . և արմաւենիս առա-
տաբերս . և ուզոս և երիվարս բիւմս և արագըն-
թացս . զորս վարաակաւ , (այն է՝ իւլաֆ ,) և գար-
ւով և արմաւով դարմանեն : Ունի և տեսակս
ինչ վայրենի անասնոց :

Բնակիչք նր քաղաքական են , ճարտար , և աշխա-
տասէր . հետամուտ արհեստալից և վճռկանաւն՝ որ-
չափ ինչ ներեն հանգամանք երկրին . որոց դիւա-
ւոր վաճառք են լեղակ . և մորթ մասնաւոր ինչ
կենդանոյ , զոր Լէնթ կոչեն . և կերպաս խայտա-
ճամուկ , այն է՝ ալաճայ , զոր ինքեանք դործեն . և
այլ զնչն ձեռակերտք : Այս նահանգ 'ի նախնուսմ
գրեթէ նոճաճէլ կայր լը արուք շրջակայ արաբաց-
ւոց . զի անդադար արշաւէին 'ի նա , և զբնակիչս
նր հարկատու ինքեանից կացուցանէին . մինչև միւ-
լէյ ահմեւ ինքնակալն լմալըքայ առեւ զգլխաւոր
քղք նր , տարադրեաց անտի զէյխ էօմէր 'ի ցեղէն
ապաիւլ քէրիմայ . լը նմին կալաւ զհամօրէն նա-
հանդն . լը որով կայ մնայ մինչև ցայսօր . և յայն
սակս կոչէ զանձն և Թֆր Թաֆիլէթայ : Այժ-
մեան Թֆրական ցեղն մաղրուպայ՝ 'ի նահանգէ տա-
րի ունի զծագումն միջնորդաւք միւլէյ իսմայէլի .
որ աստ ծնաւ : Իսկ գլխաւոր տեղն նք է քաղաքդ
որ զկնի :

Թաֆիլէի : Քաղաք բարեշէն և բաղնամարդ առ-
համանուն գետով , յորմէ և նահանգն առնու զա-
նուն . և է ամրապարիսպ . ունի տունս իբրեւ 2000 .
և դղեակ հին . բնակիչք նր են բարբարոսք , կմ
բուն ափրիկեցիք 'ի ֆիլէլան ցեղէ . որք բիւմ վա-
ճառակահուս առնեն լը նիկրիտիացւոց :

Իրաւ : Է ֆււ փոքր . զոր ունեք յԾագրայ գնեն
'ի նահանգի Թաֆիլէթայ . բնակիչք նր են խոռ-
նուրդ .

նուրդ իմն յարաբացուց և 'ի բարբարոսաց , ուստի
և լեզու նց խառն է յերկոցունց լեզուաց : Երբ
վարք նր ընտիր են , որք արմաւով կերակրին :

Տարհա . կմ Տարա :

Ղաւառ լարձակ , զոր ոմանք յՅագրաց դնեն
իբրև մասն թաֆիլէթայ . որ և ունի իւր սահ-
ման յարևելից՝ զսէծըլմէս . յարևմտից՝ զՃէղուլա և
զսուզ , կմ զթարուտանդ . 'ի հիւսիսոյ՝ զսգլանդ-
եան լեւան , որով անջատի 'ի թիբուէն մաղրուպայ .
իսկ 'ի հարաւոյ՝ զմեծ անապատն : Աւնի իւր համա-
նուն դեռ մեծ , որ է մի 'ի գլխաւոր գետոցն սլի-
լէտիւլՃէրիտայ : Բայց երկիր նր լը մեծի մասին է
անապատ անջրգի աւաղուտ և անբեր . և թէպէտ
ունի ուրեք ուրեք անդաստանս արմատերս , այլ
բերք նց չեն բաւական 'ի դարման սյեչափ յոգնա-
թիւ բնակչաց նր : Սակայն զպակտսուի արմտեաց
ընուն այլ բերք . նր արմաւ առատ , որով կերակրին
և երիվարք . լեղակ , որ է գլխաւոր և առաւել շա-
հաւէտ բերք նր . և կաղին , զոր խորտակել տան
'ի կերակուր սյծից և ուղտուց . որով առաւել կաթ-
նաբեր լինին :

Բնակիչք նր գունով նմանին նիկրիտիացուց , յորոց
գուցէ կալան զծագումն : Սովորական կերակուր
նց է խիւս իմն յալերէ գարւոյ և արմուռ . այլև
միս ջայլեման , ուղտու , և ձիոյ , զորս 'ի ծերանալն
գննուն և ուտեն : Սք առ հմրկ են ը Թրուք ինք-
նակալին մաղրուպայ . հա առաքէ քղբապետս յիւ-
րաքանչիւր քղբս նց : Բայց գաանին անդ ցեղք
ինչ , կմ ժղլթդք արաբացուց , որք ունին սեփական
չէյիս յազգէ իւրեանց . սակայն և նք հարկատու
են մաղրուպայ : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր գաւա-
ռի են հետագայք :

Բ-ի-Բէլա . կմ Քի-Բէլա : Քաղաք մեծ և գլխաւոր
տեղի համօրէն գաւառին . բարեշէն բազմամարդ և
ամուր առ տարա դետով , ունի և դղեակ պատ-
ռւական :

Պէնիսա՛իպ . կմ Մ-ի-ի-պա՛ի : Քաղաք երևելի՝ երկդ
զինի նախընթաց քղբիդ լը մեծուէ և լը փարթա-
մուէ . կառուցել առ տարա գետով յամուր և յան-
քոյթ վայրի . ուր կարի դժուճարին է թշնամեաց
մուտ գտանել :

ԹԻՒՆԻՆԻՆ : Քաղաք մեծ ք զքիթէվա ը տարածու
 թէ . այլ ը բաղնուէ բնակչաց և ը լաւուէ շինուէ .
 ծոց՝ նուազ ք զնա . զի շինուածք նր անշուք են և
 աղքատաշէն : Բայց ունի դղեակ ամուր և բարե-
 շէն . որոյ զուգական չիք 'ի համարէն գաւառին :
 'Ի թիւսի . կի՞մ ԹԻՒՆԻՆԻՆ : Ի մի 'ի գլխաւոր քղբաց
 այսր ԳԼՈՒԻ առ սահմանօք ճէղուլայ . ամրապարիսպ
 և բազմամարդ : Ունի տունս իբրև 2000 'ի ներքս .
 և այլ ևս երկերիւրս՝ և առաւել՝ արտաքոյ ոյա-
 ըրսպաց :

ԹԱՐԻՍԱՆ : Քաղաք բարեշէն և բաղնաւաճառ առ
 տարա գետով . իբր սեփական բնակարան հրէից
 այսր գաւառի . որք են իբր 400 ծուխք կի՞մ գեր-
 դաստանք . տունեալք զանձինս՝ 'ի սովորական գործս
 առւարուէ :

ԹՈՒՆԵԴԱՆ : Քաղաք առ նովին տարա գետով . բաղ-
 մամարդ և ամուր . ունի դղեակ պատուական :
 ԹԵՒՆԻՆԻՆ : Քաղաք իբրև 40 մղոնաւ հեռի 'ի
 քիթէվայ . որ կարի անուննի է առ բնակիչս եր-
 կրին . իբր զի անդ ծնան շերիֆք , որք կալան զինք
 նակալուին մալըրայ :

ՖԷԿԱՆ . ԿԻՄ ՖԷՍԱԿԱՆ :

Ի նախնի հռովմայեցւոց կոչեցեալ Փապանադադ աղ-
 խարհ . է նահանգ ընդարձակ 'ի հարաւակողմն
 դարսպուլոյ , բաղմամարդ և բաղմաւաճառ . ունի
 երեսուն քղբս , և իբրև հարիւր գետոյ : Գլխա-
 ւոր վաճառք նր են արմաւ , և գերիք 'ի նիկրիաիոյ .
 և է ինքնիշխան , բայց իշխան նր որ է 'ի բուն բնակ-
 չաց անտի նր , ը իրաց ինչ կախել կայ 'ի արուէն
 դարսպուլոյ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր զորոց զան-
 ունս և եթ գիտեմք , են այսոքիկ . Մարգար . առ
 սահմանօք դարսպուլոյ . Քաւրսն . Թիւիէրի . Դի-
 պիսով , են ի հարաւակողմն մարզուկայ . Վապան . ևն :

Լ. Շ. Խ Լ. Բ Ն. Դ.
 ԶԱԱՌԱ. ԿՄ ԱՆԱՊԱՏ
 ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ:

Դռնի թէ նախնի հռովմայեցիք չունէին ըզ-
 ծանօթութի վն այսր մասին ափրիկոյ .
 կմ գէթ սակաւ ինչ վն հիւսիսային մասին նր՝ ցոր
 վայր ոմանք յճագրաց ձգէն զնախնի ներքին լիբիա :
 Անկանի սա ը մէջ պիլէտիւլճէրիտոյ , կմ բար-
 բարոսաց Յի , յորմէ բաժանի 'ի ձեռն միագօտի
 բարձրաբերձ լերանց , և ը մէջ նիկրիտոյ . գո-
 լով լայնարձակ դաշտովայր տմոյի աւազուտ և ան-
 բեր . զոր արաբացիք սակաւ ամուցուն կոչեն Զատու-
 այս է՝ Անտալտո : Այս համատարած անապատ՝
 որոյ լայնութիւն է 50 կմ 60 աւուրց ճննորհ , անկա-
 նի 'ի ներքոյ արեւադարձին խեցգետնի . վոյ օգ նր
 տօթագին է յոյժ . սակայն 'ի վր այսր ամի այնչտի
 քաջաւողջ է , մինչև մերձակայ ժողովրդոց պիլէ-
 աիւլճէրիտայ և նիկրիտոյ՝ անդ տանիլ զհիւանդո-
 իւրեանց 'ի գտանել զաւուղութի . բայց ոչ ը ամ տե-
 ղիս միապէս : Իսկ երկիր նր աւազուտ է , և ուրեք
 ուրեք քարուտ . այլ առ հմրկ սնբեր և տխրատե-
 սիւ . զի այլ ինչ ոչ բերէ , բայց միայն փուշ , և
 թուփս անպիտանս :

'Արյնդս զուրկ է և 'ի կարեւոր ջրոյ . զի թէպէտ մը-
 տանէ 'ի նմ գետ մի կոչեցէ՛լ Ծիւ , կմ Ժիւ , որ և
 գործէ մեռել լինս , և ճահիճս ժահահոտս , այլ ոչ
 հոռի ը բն վայրս . զի առ սասուկուն տապոյ ա-
 րեւական 'ի շոգիս ցնդել , փութով սպառի . մնդ
 զի չէ այնչտի մեծ և շատաջուր : Թէպէտ ոմանք
 ասեն , թէ ոչ սպառի , այլ սուզանի յաւազուտս .
 և գնայ խառնի 'ի նիկէր գետն : Բայց այս կարծիք
 նոյ ամենեւին անհիմն է . քզի անհնարին թռնի , թէ
 յայնպիսի տօթագին արեւակէզ աւազուտ անապա-
 տի լեւրկար ընթանայցէ . և ոչ 'ի տապախարչ տօ-
 թոյ անտի փութով 'ի շոգիս ցնդել գլխովին սպա-
 ռեսցի . մնդ զի ոմ ասացաք՝ չէ իսկ այնչտի շա-
 տաջուր : Իսկ գետն 'ի փորդութեալ կոչեցէ՛լ Ու-
 լիգէ , իւր զի ասեն թէ գտաւ 'ի նմ սկի , (թէ
 իցի

իցէ իրօք, զորմէ յերկբայս են ոմանք,) փոքր է, և սակաւ վայրս ուռդեւի, գնայ անկանի յովկիսնոս անդր. ուստի և չէ իսկ նպաստաւոր բնակչաց ներքին կողմանց այսր անապատի: Եւ ՚ի վր այսր ամ թշուառութե յաւել և զանհարին յաճախութի մարախոյ. որք և զգոյզն զայն գալարի՝ որ ուրեք ուրեք լը բերման բուսանի, առ հորկ սպառեն. թող ըզբաղմութի մեծամեծ օձից, և չարաթոյն կարճաց, որք գտանին յայնմ անշէն անապատի:

Բնակիչք նր կէս մի արաբացիք են, և կէս մի բարբարոսք բնիկ ափրիկեցիք. լը կարծեաց ոմանց արատաճմանեւք ՚ի բարբարոսաց Յէ, յորժամ արաբացիք մտին կալան զայն Յ: Այս երկու ազգք գրծլ բաժանին յայլ և այլ ցեղս. որք ունին սեփական իշխանս, կմ գաղաւթս Եկեալս ՚ի բարբարոսաց Յէ. զի ինքեանք Եյնչափ բիրտ են և վայրենի, զի չիք որ ՚ի նմ բնաւ, որ գիտիցէ ընթեռնուլ կմ գրեւ: Չգետո հասարակ ժողրդեան է խոշորանիւթ ասոճեղէն ձուռն արկել զանձամբք. իսկ գլխաւորք կամ ալնոճակտնք նց՝ (վն զի թէպէտ վայրենի են, սակայն գտանի և ՚ի նմ զանաղախութի ինչ աստիճանաց), զգենուն բամբակի պատմութեան կապուտակ լայնաթեւ. զոր ոչ գործեն անդ, այլ բերեն զայն վաճառականք բարբարոսաց Յին, որք ընդ այս անապատ ճննհորդեն ՚ի նիկրիաիս: Իսկ ՚ի գլուխս կրեն փակեղն սեաւ. թողել զմի ՚ի ծայրից ՚ի կախ. որով ծածկեն զբերան, և զբոլոր երեսս, բաց յաչաց. զի ս.ք այնպէս զգուշանան ծածկել զբերանս իւրեանց, ոնչ այլք զայլ ամթալի անգամս մարմնոյ. վն զի ասեն նոյնպս ամթալի է անգամս լը որ մտանէ կերակուր և ըմպելի, ոնչ այնք լը որս ելանեն արտաքս. վն միայն ՚ի ժամ կերակրոյ բանան զբերան իւրեանց. իսկ յայլ Ժմկս ծածկել սահեն: Ասի թէ կարի ժուժկալ են ՚ի կերակուրս. և տեղք քաղցու և ծարաւոյ. սովորական կերակուր նց է միս ուղտու, այլ և ջայլեման, զոր եփեն ՚ի մեջ կաթին. արկեալ ՚ի նմ և կոգի. իսկ ըմպելին՝

կաթն ուղտու:

Յաւուրն միանգամ ճաշեն, ք լը երեկս. իսկ յառաւօտու ըմպեն կաթն պիակաւ միով. և այն է նց առաւօտեան կերակուր: Յորժամ նստին ուտել, այր իւրաքանչիւր տունու մատամբք զիւր բաժին մոյ, և ափով յարգանակէ անաի, և այլ ոչ էս մերձինայ ՚ի սկաւառակն. և ապա ՚ի վր կերակրոյն

ըմբռնեալ կաթն, փխկ դինւոյ կմջրոյ : Ըստ
կրօնից՝ ամբեան մահմէտական են . այլ առ բրտու
թե իւրեանց հաղիւ գիտեն զանուն մահմէտի , և
զոնացմունս ինչ . իսկ յայլ խտրանս մահմէտականս
ամենեւին անգէտք : 'ի մէջ սց գտանին և մասնաւոր
ցեղք ինչ արաքացւոց թափառակալք , որոց սեփա-
կան գործ է սուղակուի . զի յարձակել 'ի վր կա-
րաւանաց՝ որք անցանեն առ սահմանօք իւրեանց ,
որչափ ինչ կարեն յափշտակեն 'ի նցէ . և յամէ զոր
աւարեն , զերբ մասն առնուն շէյխք նց . իսկ ըզ-
մնացեալն բաժանեն 'ի մէջ իւրեանց : Ըստ գուշա-
կողակտն կարծեաց ոմանց Յագրաց՝ նախնի բնա-
կիւք այսր Յի 'ի հնումն Գարամաշտ կոչէին . զորս
առ Ժմկօք հռովմայեցւոց՝ լը օրինակի ժղժրդեան
հնդկաց համարէին բնակիլ 'ի հեռագոյն վայրս հո-
ղադնոյս մերոյ :

Չայս լայնատարած անասլատ ոմանք յՅագրաց ը-
որոց և պիշինկ՝ բաժանեն 'ի վեց անասլատս . որք
են Թեւեթ . Չուենդիւ . Չանհալա . Հայիւ , կմ
Գարիւ . Լէմա . և Պէրդա . լը մեծի մասին 'ի բը-
նակչաց իւրեանց կալեալ զանուն . զորս յառաջի-
կայդ ստորագրեցուք :

ԹԵՎԵԹ :

() այս քառ կմ անասլատ՝ ոմանք դնեն 'ի պիշին-
կ . իւրձէրիւ , այլ ոչ 'ի դէպ . քզի տիրապէս
է սա մասն այսր մեծի անասլատի , յայնսակս և մեք
աստ եգաք . որ 'ի հիւսիսոյ՝ ունի իւր սահման ըզ-
պիշինկալձէրիւ . յարեմոից՝ զովկիանոս . իսկ յա-
րեւելից և 'ի հարաւոյ՝ զմեծ անասլատն : Եւ է ըն-
դարձակ յոյժ , այլ անբեր և աղքատ . զի երկիր նր
գրեթէ բովանդակ աւաղուտ է , բաց 'ի փոքրիկ ինչ
կալունածոց շուրջ զքզքք . ուր գտանին արմաւե-
նիք . և սակաւ ինչ գարի . և կորեակ : Ոմանք 'ի
ճննհորդաց գրեն , թէ արք այսր քառի թուի են ,
իսկ կանայք նց սպիտակք . այլ այս թուի լինել
'ի սակի այլոց անհաւատալի զրուցաց : Իսկ գլխա-
ւոր տեղի նր է քզքք որ զինի :

Թեւեթ : Էքաղաք կմ աւան փոքր անասլատս և
անշուք . սր ունի տունս իբրեւ 600 ևէթ . լը մեծի
մասին քարաշէնս : Բայց 'ի շրջակայ վիճակի նր գը-
տանին իբրեւ 1200 բնակարանք կմ իրձիւթ , յորս
բնա

բնակին բարբարոսք ամբիկեցիք . որք ունին սեփա-
կան իշխան յազդէ իւրեանց . կտխե՛լ զքշքապետե
Թէսսէթ քղբի :

() Զ-էնդիւն . կմ () Էնդիւն :

Լ անապատ անբեր և անջրդի գլխովին , ի որ
սովորաբար ճննորդեմ կարաւանք վճռեանք
Թրէմէնայ 'ի գնալն 'ի Թումուդ . ուր և բո՛ւ ան-
գամ վտանկի կեանք նոյ և գրաստուց՝ առ 'ի չգոյն
ջրոյ . մենդ 'ի Գուրն կոկտենայ . ուր իննօրեայ ճա-
նադարհաւ ոչ գտանեն ջուր բնաւ , Թէ ոչ ի սա-
տահման գէղ լիցի նոյ գտանել ուրեք զճակ ինչ
կմ ճահիճ՝ պո՛ճաեալ յանձրեւոյ . որ և այն փու-
թով ցամաքի : Սակայն և այնպէս են 'ի նմ բնակիչք
բարբարոսք , և զնոյն ցեղք արաբացւոց , որք առ
հորկ Կասաաւերադի կոչին . և առնուն հարկս ինչ
'ի բնակչաց սէճըլմէսայ , վն երկրի՝ զոր ինքեանք
մշակեն : Սք ին այլոց Թափառական արաբացւոց
յաժին ի բովանդակ անապատի մինչև ցիկվիտա և
էմգա . զտեղի տաեալ յայնպիսի վայրս ևեթ , ուր
գտանեն գոյզն ինչ գալարի 'ի պէտտ անասնոց իւր-
եանց : Եւ ևս գողանան արմաւս 'ի մերձակայ սահ-
մանաց պիլէտիւլճէրիտայ առ 'ի գարման կենայ իւր-
եանց : Սոցա միշտ ընկերակցին այլևս երկու ցեղք
արաբացւոց . որք կոչին Կարգա . և Էսկէ . որք և
'ի պատուի են յոյժ սակս իջանելոյ նոցա 'ի հին և
յաղնուճական սերնդոց . մինչև Թիքք իսկ բարբա-
րոսաց Յի ոչ ամեթ համարին սաւ զգտտերս իւր-
եանց 'ի կնուի զորագլխաց ցեղիցն այնոցիկ : Չիք
յանապատի աստ քղք պարսպաւոր , կմ աւան հառ-
աաաե՛լ 'ի միում տեղւոյ . այլ միայն մասնաւոր տե-
ղիք ինչ՝ ուր բաղմուի 'ի բնակչաց անապատին դը-
տանին հաւաքե՛լ 'ի հիւզս , կմ 'ի գետնափոր աւա-
ղուտս , և կմ 'ի վրանս բնակելով . որպիսի են հե-
տագայ տեղիքդ :

Զ-էնդիւն : Ի գլխաւոր տեղի այսր անապատի առ
գիղ կմ ճիր գետով մերձ 'ի սահմանս պիլէտիւլճէ-
րիտայ , և տարհայ անապատի . ուր և է բնակուի
գլխաւոր իշխանի այսց ժողովրդոց :

Զիւ : Նոյնպէս նշանաւոր տեղի այսր անապատի .
ուր գտանի հաւաքումն բաղմուէ բնակչաց :

Թէկալա . կմ Թէկալէ : Միւս ևս բնակաւոր տե-
ղի

ղի այսր անսորատի տա թէկաղա կոչեցէ՛լ լերամբ և յորմէ և տեղին և մասն ինչ այսր անսորատի՝ կալաւ զանուն : Այս լերինք լը Յադրաց ոմանց երկու են . յորոց մինն կոչի Թէկաղա Ալ-Էլ-Էն . իսկ երկրէն Ալ-Էլ-Էն . և դռանին՝ ինն աղահանք աւատաբերք . յորոց կարուանք զանհակայ , և արտաբերեց ընակչացն զառաւայ տմի տմի հատե՛լ աղ բաղում՝ ի շառաշիղս մեծամեծս , և բարձե՛լ ի յլլ ուղտուց տանին ի թոմարուդ , և սնտի ի մէլլի , եօթանասնօրեայ ճննորհ . և ի մէլլեայ բերեն ոսկի . զի մեծագին վաճառի անդ աղն , որպէս ունիմք ասել ստորե :

Գլախ . կմ Սար Պայապուրայ . կմ Պոգապուրայ և կմ Պահապուրայ : Ի սարաւանդակ յալին ուլիլանոսի . յայս անուն անունանէ՛լ ի ճիլէսայ իգնատիտէ փորդուքալացւոյ . որ նախ առաջին յեւրոպացւոց եհատանդր ի 1433 . լը հրամանի եերիկոսի արքայի : Ի հարաւակողմն սորին սարաւանդակի է դեռ ոչայն չափ ինչ մեծ . զոր փորդուքալք Սալեֆէ կոչեցին . վն զի գնեցին անդ ոսկի բոյմ ի թիպարայ . զոր կարծէին հանեալ ի դետոյ անտի . այլ և սեաւ գերիս : Զայս սարաւանդակ սիլինն գնէ ի զանհակայ անսորատի . այլ մեք յայսմ մասին ղհեռ դնացեալ այլոց ընտիր Յացոյց պատկերաց՝ աստ եդաք իբրե ի յանկադոյն տեղւոյ . զի առաւել մօտ թուի զուէնդիկայ , ք զանհակայ :

Օտնկակա :

Ի յս անսորատ լայնարձակ ձգի տա երի ուլիլանոսի . ի լը ոմանց , որոց և մեք ղհեռ չոքաք , ի հարաւակողմն ղուէնդիկայ անսորատի . ստճմանակից սէնէկալ դետոյն . զոր բնակիչք նն նոյնն զանհակա կոչեն . յորմէ և անսորատն կալաւ զանուն սակս մօտաւոր լինելոյ նմ : Էւ է առհնրի հարթածաւալ դաշտային , ուստի և դիւրին է յոյժ մոլորիլ ի նմ . չունելով բնաւ ոչ անտառս , ոչ լերինս , և ոչ առնա ի լինել նշան և ցուցակ մասնաւոր տեղեաց : Յայն սակս ճննորհորդք բռնադատին առնուլ ինքեանց առաջնորդ զաստեղս , ղհողմունս , և զթուրիս թուոց , առ ի ուղղել ղցնացս ի դէմ եգեալ տեղիս :

Օդ նն տօթագին է յոյժ , որ կիզու և տոչորէ ղնմ գեղ

դեղ գալարի . և երկիրն աւաղուտ անբեր և անջր .
 գի , Յենգ 'ի ներքին կողմանս ԱՂԻՒՆ անոճանեալ
 վիճակի . Ե որ անցանէ հորկց ճննչն , որ 'ի սէճ
 ըլմէսայ հանէ 'ի թամպուդ . իբրև լը երկերիւր մը
 զոնաց ճննչն ոչ գտանի այլ ջուր , բաց յերկուց
 ջրհորոց , յորոց մին կոչի Զհոր աշտոյ . իսկ երկ
 րորդն՝ որ է 'ի հարաւակողմն առաջնոյն , Զհոր ա
 շտոյ . բայց և այնք գառն են և բորակային ,
 բնակիչք այսր անապատի են զնձն ցեղք և ժողո
 վուրդք , որք կոչին Պէրվէտ . Լնփիտ . Տաւէադիտ .
 և Սէնէադիտ : Գտանին անդ և արաբացիք , որք սո
 վորարար միջհասակ են , հերք նց սեաւ և երկայն .
 զոր միշտ օծանեն ճարպով ձկան . որ թէպէտ ժա
 հահոտ է , այլ վայելուի համարել է առ նս և մար
 բուի : Ստասաց են և նենգաւոր և գողք . որք և լը
 մեծի մասին վարեն զկեանս իւրեանց դողութի , և
 յափշտակութի . գողանալով անասունս , և զայլ նմ
 ինչ որ անկանի 'ի ձեռս նց՝ 'ի ճննչնորդաց , և 'ի
 սահմանակից ժողովոց . զորս տարեալ վաճառեն 'ի
 մերձակայ տեղիս :

Ըստ տեղի քաջ Յագրին՝ յայտմանապատի է թէր մի
 ինքնագլուխ դաշնագիր և աղգակից ինքնակալին
 մաղբուկայ . որ և կոչէ զանձն թէր համօրէն երկ
 րին՝ որ է Ե մէջ սպիտակ սարաւանդակին , և սէ
 նէկալ դեռոյ : Չիք և յայտմանապատի քղք պարբու
 պաւոր , կմ՝ աւան հաստատուն . այլ միայն մասնա
 ւոր ինչ տեղիք՝ յորս բազմուի 'ի բնակչաց նր հա
 ւաքեալ բնակին 'ի խրճիթս . ոմ պատգաք վն անա
 պատին զուէնդկոյ . յորոց գլխաւորն է տեղիդ որ
 զկնի :

Դէլուդ : Է տեղի վայելուչ և զոճարձալի . ուր
 գտանին բազմուի բնակչաց բնակել 'ի խրճիթս . որք
 ձեացուցանեն իբրև զընդարձակ իմն դեօղ : Բայց
 'ի ծովէ զերեայս նր գտանին տեղիք ինչ , զորս յայտմ
 վայրի նշանակեսցուք :

Սաբ ադիփոյ . այսպիս անոճանել 'ի սպիտակ աւաղոյ
 շրջակայ անապատին : Է ցամաք լեզու եռանկիւնի
 տարածել առ ամին ովկիանոսի 'ի հարաւակողմն սա
 յատորայ . զոր 'ի 1441 գտին անտոն կոնզալէս . և
 սեպուհ ոմն փորդուքալայ արիտտանոս անոճանել :
 ԱՂԻՒՆ : Ամրոց իբրև 24 մղոնաւ հեռի 'ի նախըն
 թաց սարէն . զոր ետ շինել ալփոնսոս արքայ փա
 գուքալայ 'ի կղզի մի , որ նոյնպիս ԱՂԻՒՆ կոչեցաւ .
 զոր եգիտ նա ինքն տրիստանոս 'ի 1443 : Զայս ալ
 լոյ

րոյց 'ի 1638 առին հոլանտացիք . այլ յետոյ գաղղիացիք տիրեցին նմ . և 'ի դաշնագրուէն անդ նիմեկայ՝ որ եղև 'ի 1678 , կալան ղբացարձակ տրուէ 'ի նմ . բայց սալա նոքին իսկ գաղղիացիք քանդեցին զնա : Փարսապի . կմ Փէնիա : Ամրոց ը իշխանուէր գաղղիացւոց 'ի հարաւակողմն արկվինայ . ուր նոքին գաղղիացիք գնեն խէժս , զոր բնակիչք անապատին բերեն անդ :

Հոփէն : Լքաղսք 'ի ներքին կողմն անապատին իբր վեց աւուրց ճնալհաւ հեռի 'ի սպիտակ սարէն . որ թէպէտ անշուք է և անպարիսպ , այլ բազմամարդ և բաղմամաճառ . զի յաճախեն անդ կարաւանք վաճառականաց թոմարուդայ , և այլոց հեռաւոր տեղեաց նիկրիտիոյ . որք բարձե՛լ բերեն պղինձ , և արծաթ , և մարդագերիս , ևն :

Հայեր . որ և Ղարկա :

Եյս անապատ՝ որ ունի զանուէն 'ի բնակչաց իւր . որք կոչին հայերք , և դարկիք կմ գաղղիացիք , ձգի ը մէջ զուէնղիկայ յարեւելից . և իկվիտայ կմ լեմդայ յարեւմտից . 'ի հարաւոյ՝ սահմանակից է նիկրիտիոյ . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ պիլէտիււճէրիտայ : Տարածութի՛ն նր 'ի հիւսիսոյ ը հարաւ՝ է իբր 300 մղոն . օդ նր տօթագին է . զի ը արեւագարձիւն անկանի , և 'ի տեղիս տեղիս յուրի և ինասակար կենաց : Բայց երկիրն չէ այնպէս անբեր և անջրպի , ուն այլ անապատք . զի աստ առուել յաճախ են ջրհորք : Ունի և մանանայ առատ , զոր բնակիչք նր տանին վաճառել 'ի նիկրիտիա , և առուել 'ի թգրուէն ակառէզայ . զի նիկրիտիացիք յաճախ 'ի կիր արկանեն զայն , խառնեալ 'ի ջուր և 'ի կերակուրս , որ և է զովացուցիչ , և իբր մի միայն դեղ պահպանիչ առողջուէն բնակչաց այսր անապատի , և ճնալհորդաց . որք առ յոռուէն օգոյն առուել յաճախ հիւսնդանային աստ , ք յայլ տեղիս . ուր օդն թէպէտ տօթագին է , այլ պատռական : Բնակիչք նր են բարբարոսք ափրիկեցիք . այլ գտանին անդ իսուն ը նմ և զնճն ցեղք արաբացւոց , որք եղեկի կեանս վարեն տարուբերեալ ը անապատն ողջոյն . մենդ առ սահմանօք նիկրիտիոյ , առ 'ի յափշտակել անտի գերիս . զորս ապա տանին յճն բարբարոսայ , և վաճառեն : Գլխաւոր տեղիք այսր անապատի են հետագայք :

Հայի գերեզման : Եւ տեղի ըստ ըստի չարժանի չարժանի պարտա-
պարտ . ուր գտանին հազարաւոր խորհիւթք , և ջրհորք
պատուականք :

Դարեւ . կմ Դեւեւ : Միւս ևս տեղի բնակաւոր ,
ը բազմաւե բնակչաց գրեթէ ոչինչ ըհատ յնջնոյն .
առ ընդ միտլ՝ զոր գործէ ճիւղ գետն :

Լէհա . որ և Իկլիս :

Լանապատ ըստ ըստի , այլ անբեր և անջողիքան
զայլ ամ անապատս զառաւայ . որ և ունի իւր
սահման յարեւմտից՝ զգարեւա . յարեւելից՝ զպերտոս .
'ի հիւսիսոյ՝ զսոպայիւր և զկուարկաւա . իսկ 'ի հա-
րաւոյ՝ զնիկրիտիա : Բնակիչք նր են երեք ցեղք ա-
րարացւոց , անուանելք Հէհա . Սայի . և Եահեւ .
յորոց ելին ժղլըդքն՝ որք 'ի պատմութիւն եւրոպաց-
ւոց Ալմորաւացիք կոչին . որք և հիմնեցին հզօր
թիքութիւն 'ի մաղղղալ , և ապա 'ի սպանիա 'ի վախճան
ժա դարուն : Ըստ բարուց անգուծք են , վայրագք
և գազանաբարոյք . որոց գործ է աւազակել և կո-
ղոտել զվաճառականս ճէղայերայ . որք 'ի սրնճոս
առեւտրութե 'ի կոստանդիւսի քղքէ իջանեն 'ի նիկ-
րիտիա :

Լէհա : Գլխաւոր տեղի սյսր անապատի . ուր գը-
տանին բազմաւե բնակչայ . յորմէ և անապատն կա-
լաւ զանունն :

Իկլիս : Եւ միւս ևս տեղի բազմամարդ . յորմէ մի-
մասն սյսր անապատի կալաւ զանուն . և սուի թէ
գտանին անդ ոգիք առաւել քան 20 հազարք :

Պերպոս :

Լյս անապատ , որ կոչի և թիքութիւն՝ ճգի յարեւել-
եան կողմն զառաւայ անապատի , մօտ սահմա-
նաց եգիպտոսի , և նուպիայ . ունեւոյ իւր սահման
'ի հիւսիսոյ՝ զպիլէտիւլճէրիտ . իսկ 'ի հարաւոյ՝ ըլ-
նիկրիտիա : Օգ նր մօլթագին է , այլ երկիրն լա-
ւագոյն ք զայլ անապատս . ունի արմաւ առաւ ,
և պատուական ջրհորս . և 'ի հիւսիսային արեւել-
եան կողմն նր՝ տեսանելք 'ի նոր Յաջոյցս նկարել
երկու մեծամեծ ծովակս . զորս և մէք եգպք 'ի մե-
րում նոր Յաջուցի : Բնակիչք նր անհնարին գա-
ղա .

ժամարարոյ են և դժնդակ . որոց դործ է գողութիւն
աւաղակութիւն . այլ և որսորդութիւն վայրենի անասնոց .
ուստի և անապատ նց վտանգաւոր է յոյժ վն ճա-
նապարհորդաց , բաց 'ի ժողովրդոց կատեմացւոց ' չ
որոց ունին զաւաղակութիւն . որք և այնպէս թեթեւ են
և սրբնթաց , մինչև դրեթէ հաւասարին ընթացք
նց ընթացից վայրենի անասնոց , զորս ինքնին որ-
սան , 'ի սցնէ կէս մի Պերքառոյի կողմն . որք բնա-
կին յարեմտեան կողմն . և կէս մի Ալեւելեան . զի
յարեւելեան կողմն բնակին : Իսկ գլխաւոր տեղիք
նց են այսոքիկ :

Պերքառ . ուր նստի իշխան նց . Դամալա . Դալոլա .
Մեքէրան իստ . Ձա-իւ . Դասալա . Ալեքայա . Ճերմա :
Իսկ 'ի հիւսիսային արեւելեան կողմն այսր անապա-
տի ' սու սահմանօք եգիպտոսի , և անապատին պար-
քայի , են և այլ երկու անապատք անունեւ Սի-
լա . և Ալ-ճիւ . և գլխաւոր տեղիք նց Ալ-ճիւ .
Ձալ . Ալեքայա . կմ' Ալեքայա . զորոց բաց յան-
ունաց , այլ ինչ ոչ գիտեմք :

Յանապատին աւծիւայ գտանին արաբացիք թափա-
ռականք գողք և աւաղակք . որք բցմ' անգամ հար-
կանեն զկարաւանս . և ստէպ արշաւեն 'ի սահմանս
եգիպտոսի մինչև ցնեղոս . և յափշտակեւ անասունս ,
և մարդագերիս , և զայլ ամ' որ ինչ անկանի 'ի ձեռս ,
դառնան անդրէն յանապատ իւրեանց :

Լ Ը Խ Լ Ր Հ Ե

Ն Ի Կ Ր Ի Տ Ի Ա

(1. Դիւր
Տալ:)

րկիր չարձակ յոյժ. որ 'ի հիւսիս
սոյ՝ ունի իւր սահման զղաառա
անապատն . յարեմոից և 'ի հարաւոյ՝
զկուինէա . յարեւելից՝ զնուպիա . իսկ 'ի հարաւոյ՝
զԵթովպիա: Տարածուի նր հաւասարի գրեթէ կի
սոյն եւրոպիոյ . և ունի երկու, կմ երես նշանա
ւոր գետս, զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք:

(2. Գեղ:): Եթէ, 'ի պտղոմեայ՝ Նիկի . իսկ 'ի պլե
նիոսէ՝ Նիկի . անուանե՛լ . զոր և դնէին
նք սահման ը մէջ ափրիկոյ և Եթովպիոյ: Ե մի 'ի մե
ծագոյն և 'ի նշանաւոր գետոյն ափրիկոյ . որ եւս
նէ 'ի լճէ զոր ը պիշինկայ՝ բնակիչք տեղւոյն Մ
պէր . կմ Մադէյա կոչեն . այլ մասէյրա լիճն .
ոն պտեմանեմք յոմանս նոր Յացոյց պատկերս՝ և
յարեմոեան կողմն նիկրիտիոյ, մերձ 'ի սահմանս
սէնէկալայ . իսկ համօրէն Յագիրք նախնիք և
այժմեանք ի նոճաղ ծանօթութեն՝ զոր ունին վո
ւյսր գետոյ, միաբան հաստատեն, թէ ելանէ յարե
ւելեան կողմանց նիկրիտիոյ՝ ի մերձակայ սահմանացն
Եթովպիոյ . յոր սակս և ոմանք համարեցան լինել
ամա առաջք մի նեղոսի: Ապա կմ պիշինկ և կմ
Յացոյց պտա . րք՝ վրիդին 'ի նշանակել զանուն
լճին, յորմէ ելանէ այս գետ . որ յայլ աշխարհացոյցս
կոչի Լէճ Նիկի . ոն և սեմանել և 'ի մերում
Յացուցի, եդեալ յարեւելեան կողմն նիկրիտիոյ
մերձ 'ի սահմանս Եթովպիոյ . որ ստուգագոյն թոճի:
Արդ՝ ելեալ անտի պյսր գետոյ, և հարուստ մի
հոսեալ չարեմուտս, գործէ կղզի մեծ . և ապա
անդրէն միացեալ, շարունակէ զլնթացս իւր չ
արեմուտս . և ապա խոտորե՛լ չ հիւսիս, գործէ
շրջան մի մեծ . և դարձ արարե՛լ չ հարաւ, խառնի
'ի սէնէկալ գետ . թոճի թէ յայն սակս ոմանք զայս
գետ կոչեն և Սէնէկալ . ասոս վերստին ուղղեալ չ
արեմուտս, երկու սահման գործէ . մի 'ի ֆուլի .

և երկդ՝ 'ի կովինա . և բազմապատոյտ ընթացիւք
անցել ը զանազան նահանգս և թագաւորութիս ,
գնայ անկանի յովկիանոսն արեմտեան , ը բերան
լայն իբրև չորս մղոնաչափ : Այս գետ ունի զկա-
նոնաւոր աճումն և զնոճազուի թ նմանուէ նեղո-
սի . վնյ յամենանն յունիսի կմ յուլիսի՝ յորդեալ
զերդել ծածկէ զշրջակայ վայրս իբրև քառասնորեայ
ճնորհաւ . որով և արգաւանդ գործէ զերկիրն :
Քամդիս : Է գետ մեծ , զոր ոմանք համարին լինել
հարաւային առաջք նիկէր կմ սենէկալ գետոյն .
որ զինի ըբերկար ընթացից մտանէ 'ի բազմախիւ
շամբս եղեգանց , ը որ անհնար է անցանել մար-
դոյ կմ անոսնոյ . ապա ելեալ անտի և չարունակ-
եալ զգնացս իւր , գործէ երկու սահանս . որք կո-
չին Մահաթ պարտնապայ . և Մալուկ վարայ՝ յանուն
տեղեացն : Եւ այնուհետե յինքն ընկալել զայլ ևս
վտակս , ըարձակի յոյժ մինչև լինիլ նաւարկելի 'ի
մեծամեծ նաւուց . և մերձ 'ի քերան իւր գործէ
քղմ մանր կղզիս . և ապա գնայ մտանէ յարեմտեան
ովկիանոսն ը մեջ կարմիր և դալարի սարին . ը
քերան՝ որոյ ըսնուին առաւել է ք զ10 մղոն . այլ
լի են 'ի նմ ժայռք և խողխալք . վնյ և գժոճարին
են և վտանգաւոր մուտք նր : Եւ թէպէտ ընթացք
նր չեն այնպէս արագ և գահաձգժ , ոմ ընթացք
սենէկալայ , սակայն 'ի վր այսր ամի իբրև 16 կմ
20 մղոնաւ չափ երեին 'ի ծովու անդ :

Կաւէլ : Է գետ ոչ այնչափ ինչ մեծ , որ ելանէ 'ի
լճն ուղւրնովայ . և հոսել 'ի հիւսիսոյ արեմտից
ը արեւելս և ը հարաւ , խառնի յայլ գետ 'ի կաս-
կայ անապատի : Յոմանս 'ի նոր Յացոյց պատկե-
րաց՝ տեսանեմք և այլ զանազան գետս նկարեալ
յայսմ Յի . այլ չունիմք ինչ ծանօթուի և ստուգու-
թի զնոյն :

(3 . Օր .) Դ նր ջերմագին է յոյժ . մե զի ան-
և բեր :) կանի ը մեջ արեւոդարձին խեցգետնի՝ և
հասարակածի . ուստի և գրեթէ միշտ
գագաթահայեաց ունի զարեգակն : Սակայն և այն-
պէս բարի է և առողջ . բաց 'ի տեղեաց անտի ,
որք մերձ են գետոց , լճից , և անտառաց , յորս
չէ այնչափ ինչ լաւ , մէնդ 'ի ժմիս անձրեային է-
ղանակաց . զի յայնժամ յաճախեն անդ սաստկա-
ջունչ հողմունք , և խորչակք գժնդակք , որք պատ-
ճառեն պէսպէս ախտս և հիւանդուիս : Իսկ եր-
ժն
L
կիր

կիր նր ոչ է ամ ուրեք միօրինակ լը արդառաւորու-
թեւ. այլ է ուրեք՝ զի արգաւանդ է և բերրի, և
է՝ զի անբեր: Այն մասն, զոր ռադանէ նիկէր
դեան յաճեւն իւրում, պարարտ է և արգաւանդ
յոյժ. որ և բերէ առաւորակս զամ՝ ի դարմանս
մարդկային պիտոյից կենաց. զի ցորեան, դարի,
որիզ, և այլ ազգի ազգի արմախ. այլև զուշ,
բամբակ, և արմաւ, և այլ զանազան պտուղս, և
տեսակ մի պտղոյ կմ բուսոյ՝ զոր մայրիզ կոչեն. ու
նի և մեղր, և ժում, և լեղակ. այլև զանազան տե-
սակս ընտանի և վայրենի չորքոտանեաց և թռչնոց.
զորս յիւրաքանչիւր տեղիս ունիմք յիշատակել ՚ի
մասնաւորի: Ունի և լեղակ, և բովս ոսկւոյ և
պղնձոյ. ևն:

(4. Կրօն. Բնակիչքնր են սաստիկ սեւաւք որք մինչ
և Աշխ.) չե էին մտեւ արաբացիք յափրկիէ, ամե-
նեւին վայրենի էին. և լը մեծի մասին
վարէին կեանս գաղանականս, չունելով օրէնս քա-
ղաքականս, ոչ հրաժանատարս, և ոչ հաստատուն
քղքս բնակաւ. այլ տատանէին ը համատարած
երկիրն ՚ի գտանել արօտս անասնոց իւրեանց. գոր-
ծէին և զերկիր առ ՚ի պէտս իւրեանց, բայց սա-
կաւ և ամենեւին անկատար: Ոչ գոյր տա նմ օրի-
նաւոր ամուսնուի: Կռաւաշտ էին, բայց չունէին
բնաւ կուռս գրօշէւս. այլ ոմանք զարեգակն արաշ-
տէին. որում ՚ի ծագելն՝ միանգամ երկրպագութի
մատուցանէին, և այն միայն էր նց արուաքին պաշ-
տօն, զոր ընծայէին արեգական: Այլք լը օրինա-
կի նց պաշտէին զհօւր իբր կենդանի պատկեր ա-
րեգական. զնոյն պաշտօն երկրպագութեւն ընծայելով
նմ. զի չունէին զոհս, և ոչ այլ ինչ խորանս հե-
թանոսաց: Այսպիսիք էին յաւէտ բնակիչք կուա-
լադայ. բայց կակօացիք ունէին ինչ ՚ի քրիստոնէա-
կան կրօնից՝ գրեթէ լը նախնի բնակչաց եգիպտո-
սի և նուպիայ:

Ապա ՚ի տիրել արաբացւոց մահմէտականոսց բար-
բարոսաց ճի, և ՚ի դարձուցանել զնմ յօրէնս մահ-
մէտի, իւսուք արքայ մաղըրպայ՝ որ շինեաց զմաղ-
րըպ քղք, նախանձայոյզ մահմէտական օրինաց,
ծանր զորօք մտեւ ՚ի նիկրիտիա, կալաւ զերկիրն.
և սուր ՚ի ձեռին բռնադատեաց զբնակիչս ինչ թիւս
տիւ, և ըունիլ զօրէնս մահմէտի: Ընդ այն թմկս
մեծան առ նիկրիտացիս և զանազան արհեստք
կա

կարևորք մարդկային կենաց, և բացան ճննորհք առևարուծե 'ի մէջ նիրիտիոյ և բարբարոսաց Յի: Յեռ այնորիկ և բնակիչք զառաւայ տիրեցին թով պուղայ և այլոց բազմաց տեղեաց նիկրիտիոյ: զոր և բաժանեցին 'ի հնգետասան մասունս, կմ վի ճակս: Այլ Թրուի նց ոչ մնաց լեւրկար: վն զե զկնի մահուն սոնի հեղեայ արքայի թովպուղայ՝ որ էր 'ի զառաւայ, սպարապետ նր անոճանեւ ապուպէ քիր իսքիա բնիկ նիկրիտացի այր զօրաւոր՝ սպանեալ զորդիս արքայի, ինքն կալու զթագաւորութիւն թովպուղայ: որով և Թրուի նիկրիտիոյ անդրէն դարձաւ 'ի ձեռս նիկրիտացւոց: Սա լաւորձակեաց յոյժ զԹրուի թովպուղայ: զի զմեծ մասն նիկրիտիոյ հարկատու արար ինքեան:

(5. Բաժնի): Այս մասն ամիրիկոյ ուն ասացաք 'ի վերոյ, սակաւ ծանուցեւ է աշխարհաբարոյն եւրոպիոյ: վն այնորիկ և մեք համառօտիւ ունիմք անցանեւ լայս, ուն և լայս անծանօթ կողմանս ամիրիկոյ: զի չեն մեզ կամք մտայածին առասպելեօք կմ լոկ գուշակողական սլատմութք զբաղեցուցանեւ պնթերցօղս, այլ որչափ ինչ մարթ է գուն գործեմք զհետ երթալ ստուգագոյն Յաւրութեց: յորս երեւելին և իբր մի միայն յայսմ մասին է յովհաննէս լէոն: որ շրջեցաւ 'ի ներքին կողմանս ամիրիկոյ, և եթով գրով զճննորհորդութիւն իւր: Սա է 'ի սերնդոց մուղրեացն այնոցիկ, որք տիրեցին սպանիոյ: Ճնեալ 'ի կռանադա քղք սպանիոյ, և 'ի տարագրիւ անտի մուղրեաց՝ թծաւ յՅն բարբարոսաց 'ի մանկական հասակի: և անդ վարժեւ 'ի լեզու և 'ի սովորութիւն երկրին, եւ 'ի զնին ներքին կողմանց ամիրիկոյ: և գրեաց հաւատարմութիւն զամ զոր ինչ ետես անդ արժանի յիշատակաց: Այս զկնի բազմացածեան ճննորհորդութե իւրոյ, գերի անկաւ 'ի ձեռս եւրոպացւոց առ ճերպէ կղզեաւ: և ածաւ 'ի հռովմութիւն ուսեւ զհարկաւոր մասունս քրիստոնէական, կրօնի, միրտեցաւ, և կոչեցաւ յովհաննէս լէոն: յանուն լէոնի սլապին՝ որ հովոճէր յայնժամ զեկեղեցին քնի, և էր խնամակալ նր: Անդ 'ի 1516 տպագրութիւն լայս ընծայեցոյց զգրոճածս ճննորհորդութեց իւրոց: յորմէ ապա առին այլ Յագիրք: զոր յառաջիկայդ նշանակեսցուք համառօտիւ:

Արդ թ ո՞ր և թ այլոց նոր Յագրաց՝ զայս մասն ամիրիկոյ մարթ է բաժանեւ 'ի չորս մասունս, կմ

'ի մեծամեծ Գո . քի 'ի 'Ներերիտա առանձնակ . 'ի Սննե
կաւ . 'ի Քամոյիա . և 'ի Սեռաւիտն . և յք գրծլ բաժա-
նին յայլ զանազան թգրուելա . ունի տեսցի յնջիկայդ :

Յօդ ւն . 'Ներերիտա առանձնակ :

Լյս մասն նիկրիտիոյ ձգի գրեթէ չ մեջ ափրի-
կոյ 'ի հիւսիսակողմն եթովպիոյ , և յարեմոից
նուպիայ . որ և չարձակ է յոյժ , և 'ի բղմ թգրու-
թիս կմ նահանգս բաժանի . յորոց զումանս , զորոց
ունիմք զսակաւ ինչ ծանօթուի յառաջիկայդ . սոռ-
րագրեցուք . որք են Առաւարա . Թամպուր . Ալի-
պեզ . Զանգարա . Գասսէնէ . Կհանա . Կապէր . Կաիօ .
Ուրեւ . Անիարա . Քանարա . Ճինճիւրօ . ևն :

Առաւարա :

Լնահանգ և թգրուելի հարաւակողմն անապատին
զանհակայ . և չարեմուտս թոմպուդայ : Տա-
րածուել նր չէ սյնչսի ինչ չարձակ : Ունի գետ մի
կոչեցել յեւրոպացուոց ՍԲ յալհանէս , և ՍԲ անարն .
որ թէպէտ չէ սյնչսի ինչ մեծ , սակայն փոքր նա-
ւակք կարեն նաւել չ այն . և յայն սակո բղմ գիւ-
րուի ընծայէ վճռկանուէ , զոր առնեն օտարականք
չ բնակիչս նր : Նոյնպէս և երկիր նր թէպէտ չէ
կարի արգաւանդ , բայց և ոչ գլխովին անրեր . ի
տէ լա հարբեայ՝ բերէ երկու և եթ տեսակս արմո-
եաց . քի կորեակ և մորացորեն . յոր սիշինկ յաւե-
լու և զորիզ , և զգարի : Ունի և ընտանի անա-
սունս սակաւս . քի այժ ուղտ և ձի . այլ և գազանս
վայրենիս , ունի առիւծ և յովազ :

Բնակիչք նր սեաւ են ամենեւին և աղքատ , գծուծ
և բիրա , այլ միանգամայն հեզ և հլու մեղդ առ
օտարս . սովորուիք և հանդամանք կեղաց ինչ ոչինչ
զնիւնին 'ի բնակչաց զսառայ . բայց ունին լեզու մառ-
նաւոր Սոնիայի անունանել : Չիք յայսմ նահանգի
թղք . այլ միայն երեք մեծամեծ գերդաստանք իւր
100 միլիոն հեռի յադլանգեան ուկրանոսէ . ուր
բնակիչք զաւուայ յորժամ իշխէին նիկրիտիոյ , հառ-
տապել ունէին զաթոռ թգրուել իւրեանց , յայն սոկս

յաճախէին անդ յոյժ վճռկանք 'ի բարբարոսաց Յէ . այլ 'ի թգրեւ հեղեայ, աթու թգրուէ նոյ փոխադրեցաւ 'ի թումսուդ . ուստի և վճռկանք անցին 'ի թումսուդ և 'ի կակո : 'ի սկիզբն ժջ դարուն արքայն թումսուդայ կալաւ զայս Թրուէ, և հարկատու արար զնա . վոյ այնուհետեւ կայ մնայ ը Թրուէ նր :

Թումսուդ :

Թումսուդ . կմ Տերուի Թումսուդայ : Երեւել է ք զայլ ամ նհնգս և զթգրուիս նիկրիաիոյ : Երկիր նր արդաւանդ է և բարեբեր . ունի ցորեան, դարի, կորեակ և այլ արմաիս . այլև պատոճական արօտս, և անասունս ընտանիս և վայրենիս . և կաթն և կոփ առատ . բայց երկվարք նր փոքր են և յոռի . յայն սակս երկվարք թգրին և զօրաց նր դան 'ի բարբարոսաց Յէ : Ունի և բովս պղնձոյ և ոսկւոյ . և անտի սփռի ոսկի ը բոլոր Յն բարբարոսաց, և յայլ մերձակայ կողմանս ափրիկոյ . բայց այն առատութի ոսկւոյ որ գտանի անդ, ոչ է բովանդակ 'ի բովուց իւրոյ, այլ ը մեծի մասին գայ 'ի կակոյ, և 'ի զան Ֆարայ, և 'ի քանարայ :

Վաճառականութի նր ծաղկել է յոյժ . քզի սովի սովի դնան անդր կարաւանք բազմաթիւ զայլ 'ի մաղրուպայ 'ի ճեզայերէ, 'ի Թունուզէ, 'ի դարապուլայ, այլև յեգիպտոսէ բառնալ անտի ոսկի, ամուէր, և այլ զնոյն պատոճական իրս փոխարէն վաճառայ իւրեանց, զորս տանին անդ . վոյտս անհարկնս, և վտանգս մեծամեծս կրելով յանցանելն ը անապատս պիլէսիւլճէրիտայ, և զառապ . բայց առ ոչինչ գրէին զայն, սակս անբաւ շահից զոր շահէին . Քջի մինչև էին եւրոպացիք ստացեալ կալոճածս 'ի ծով եղերս սէնէկալայ, նք տանէին անդ պէսպէս վաճառս եւրոպայ . և առաւել ք զամ զնոյն տեսակս չուխայից . այլ սոյժմ գիւրաւ ևս, և առանց այնչափ մահաբեր վտանգաց վաճառք եւրոպացւոց մուծանին 'ի նիկրիաիա ը գետն սէնէկալայ և քամուիայ . վոյ սոյժմ նոճազել է շահավաճառութի բարբարոսաց Յի ը թումսուդ : 'ի մեջ ամ իրաց, զոր 'ի բարբարոսաց Յէ տանին սոյժմ 'ի թումսուդ՝ առաւել շահաբեր վաճառք են ձեռագիր մատեանք զկրօնից, կմ զգիւտունց, գրելք 'ի բարբառ արարացւոց . զոր մեծագին յոյժ վաճառեն . քզի բնակիչք թումսուդայ ուսումնասէր են : Հասարակ դրամք նր ասէ պիլինկ

տակէլ են . յորս դրոշմել կան տառք ինչ . բայց զոսկին վարեն անտխալ 'ի մանր բեկորս հատել . իսկ տէրս հարբ ասէ թէ փխկ մանր դրամոց վարեն տեսակ մի ծովային խեցեաց սպիտակ և փայլուն , զոր կաւրիս կոչեն . ոնց սովորուել է ուրեք ուրեք և 'ի հնդկաց թիւ Բնակիւքնր քղքախան են մարդաստէր , զոճարթաս միտ , և կարի յօժարեալք յերաժշտուիս և 'ի կաւքաւս սարուց . յամ երեկոյի մօտ 'ի մուտս արեգակուն ելանեն 'ի փողոցս , և ձեմ առել հնչեցուցանեն նոճադարանս , և ռաիւք կաքաւեն : Անայք նց միշտ սքողել ունին զգլուխս և ղերեսս . և ոչ երբեք մերկագէմ երևին առաջի արանց . ղի ամօթ և նախապինս համարին զայն տնձանց . ոնց լէ հկնկն գերի կանայք ոչ կարեն սքողել շաջիլ . նց է վաճառել լէ փողոցս և լէ վճռնոցս քղքաց՝ զամ կերակրելենս : Թումպուդացիք անհաշտ ասելուի ունին առ հրէայս . և ոչ տան թոյլ նց բնաւ մոանել 'ի սահմանս իւրեանց . և եթէ հասցէ յսկանջս թիրին , թէ 'ի կաւրաւանի որ գայ 'ի բարբարոսաց թէ՛ դռանի հրէայ խառն լէ մահմէտականս , կմ եթէ իրաղեկ լիցի , թէ որ 'ի ժողովրդենէ իւրմէ՝ կմ յօտարաց բնակելոց յիւրում տրուէ՝ առնէ առւարուիս ինչ լէ հրէի , նոյնժամայն յարքունիս առնու զամ ինչո նր :

Սոյն այս թիր մեծ է և փարթամ և հզօր ք զայլ ամ թիրոս նիկրիտիոյ . որ կոչի և կոչսր մէլեայ . վն զի բոց 'ի բուն թիրուէ իւրմէ , ունի իւր հարկատու ոչ միայն զմէլի , այլև զայլ բոլմ փորրիկ թիրուիս և ժողովուրդս : Գանձ նր բոլմ է յոյժ . ուր հաւաքեալ տահին անբաւ տափարակեալ ոսկի Վիթլուհք . և գաւազանք ձոյլք մաքուր ոսկւոյ . յորոց ոմանք լն վկայելոյ սկանառես վկայի՝ կշռեն իբր 1300 լիպրէ . որ առնէ գրեթէ 700 օխայ : Արդարքունեայ նր վայելուչ է և բարեկարգ . և շուք թիրուէ նր մեծ : Յորժամ տա ինքն թագաւորն շրջի յայցելուի քղքաց իւրոց՝ արքայական շքով նստի յուղա . ունելով զկնի իւր զբազմուի երկվարաց , զորս ամեն ակոռապետք նր . իսկ յորժամ ելանէ 'ի մարտ լէ զօրաց , հեծնու յերկվար . ոնց և բոլոր հեծեալզօր նր . բայց այն երկվարք ոչ են յերկվարաց անտի թումպուդայ , սրբ ոնց 'ի վերոյ ասացաք , փորր են և յոռի . այլ որք դան 'ի բարբարոսաց թէ : Սահմանել թիւ հեծեալզօր գնդի նր է 3000 . իսկ հեռեակքն անթիւ են . և զէնք նց աղեղն նետ և նիզակ : Սովորուել է աստ , ղի յորժամ որ մահնէ առ

Թաղաւորն՝ ծուներ դնէ առաջն նր, և խոնարհեցուցեալ զգլուխն մինչ ՚ի գետին, արկանէ աւազ զգլխովն : Բայց ասի թէ զայս ոչ առնեն ամենեքեան և ոչ միշտ, այլ նք միայն՝ որք յառաջնումն ունագի մտանեն տունա. և մենդ դեսպանք այլոց արուեց. իսկ յետ այնորիկ թեպէտ կրկնեն ծուներ, այլ ոչ արկանեն աւազ զգլխով : Յայսմ թիրուե գտանին բժմ քղբք, աւանք և դեօղք, այլ չուէիսք զնցէ ծանօթուի, բաց յերկուց հետագայիցդ :

Թումպուտ . կմ Թումպուտ : Է արքայանիստ մայրաքղբ սորին թիրուե, և գլխաւոր տեղի նր ՚ի հիւսիսա կողմն միոյ յառաջից նիկէր դետոյ. ոչ այնչափ ինչ հեռի ՚ի նմէ. շինեալ ՚ի 1521 ՚ի մէնսէ սիւլէյմանայ ինքնակալէ Թումպուգայ. և է մեծ և բազմամարդ. այլ աղբատակերոտ և անշուք. զի տունք հմրի քղբ սոցեաց գրեթէ առ հմրի փոքր են, ցած. և յարդածածուկ լը սովորուե գիւղօրէից. բայց գտանին ՚ի նմ և բարեշէն շինուածք. յորա երեւելի է ամրոց քղբին մեծաշէն և ամուր. և մզկիթ մի դեղեցիկ՝ որոց ճարտարապետ լը պատմելոյ բնակչաց նր, եղև մի ոմն ՚ի մուղղեաց անտի, որք տարագրեցան ՚ի սպանիոյ : Ունի և բժմ գործարանս արհեստաւորաց. և կրպակս վճռկանաց. որք բաց յայլոց զնշն իրաց, գործեն և պատուական բամբակի կտաւս : Ունի և ջրհորս պատուականս. վն զի յաճէն նիկէր կմ սէնէկալ գետոյն, ջուրք նր լը խողովակս հասել մասնն ՚ի քղբն, և լնուն զգուբս նր. ուն նեղոս զգուբս եգիպտոս քղբի : Սովորական կերակուր բնակչաց նր է կաթն կողի, միս և ձուկն :

Քապու . կմ Քապու : Քաղաք լարձակ և բազմամարդ, այլ անպարիսպ և անպատասպար և անշուք առ նիկէր գետով ՚ի հարաւակողմն Թումպուգայ : Շինուածք տանց նր են աղբատակերոտ և յարդածածուկ լը օրինակի տանցն Թումպուգայ. որ և է իրր նւհնդիստ նր. վն զի աստ ելանեն ՚ի գամաք վճռկանք, որք լը նիկէր գետն դան ՚ի Թումպուգ. ուն և նք՝ որք անցանեն ՚ի մէլի, և ՚ի կուլինէա, աստի մտանեն ՚ի գետն, և ճնւրհորդեն լը հարաւ : Ասի թէ յաճախ են ՚ի քղբի աստ հիւսնդուեք. զոր ընծայեն անկարգուե կերակրոց. վն զի զձուկն, ըղկաթն, զկողի, և զմիս՝ ՚ի միասին խաւնեւ ուտեն : Թւմի : Քաղաք լը ոմանց առ նիկէր գետով. ուն և մեք եղուք ՚ի մերումս Յացոյց պատկերի. իսկ լը այլոց է ՚ի նահանգին կուպերայ :

ԱՂԻՐԻՆԷ :

Լ նահանգ մեծ և թփրուի 'ի հիւսիսային արևել-
 քան կողմն թովագուդայ . և 'ի հարաւակողմն
 դարկայ և լէմդայ անապատից : Երկիր չոր լը մեծի
 մասին դաշտային է , բայց ունի և լեռնային տե-
 ղիս . վն զի աստ անկանի մասն ինչ ամէտէտեան
 շերանց : Աւնի գետ մի փոքրիկ . և բլմ 'ի նքնաբուզի
 ողբիւրս . և պատռնական արօտս . և անասունս
 բաւ . զարջառ , ձի , ուղտ և այծ . յայն սակս բնա-
 կիչք նր լը մեծի մասին հովիւ են անասնադարման .
 ունի և այլ զննն պատռնական բերս . ուն և մանա-
 շա , զոր 'ի կիր առնուն յովագիւս 'ի առնել լը ջրոյ-
 թագաւոր նր ոչ է ազգաւ ինկրիտացի . այլ 'ի սերն
 դոց ցեղի միոյ զասուայ . և է հզօր և փարթամ . բայց
 հարկաւոր է ինքնակալին թովագուդայ . միանգամայն
 մեծաւն ակն ածէ և յարաբացւոյ դռէնդիկայ ա-
 նապատին . վն զի շէյիք նց ունին իսանուի լնկե-
 նուլ զնա 'ի թփրուէ , և զայլ ոք լը հաճոյից իւր-
 եանց գնել 'ի տեղի նր : 'Ի նահանգի աստ գտանին
 և ժողովուրդք ինչ ազատ և ինքնաբուլիս վրտնա-
 քնակք , որք փոփոխին 'ի տեղոյն 'ի տեղի 'ի գտանել
 գարման անձանց և անասնոց իւրեանց : Իսկ գլ-
 իաւոր տեղիք նր են հեաագայք :

ԱՂԻՐԻՆԷ : Քաղաք մեծ բաղմամբ և պարտաւոր
 մօտ 'ի սահմանս զառայ . շինել իբր 300 ամբ յնջ
 լը նմանուէ քղբայ բարբարոսաց թի . վն զի մեծ
 մասն բնակչայ նր են վճռկանք օտարազգիք . իսկ 'ի
 բուն բնակաց երկրին՝ սակաւ են . և գրեթէ ամե-
 նեքին արհեստաւոր են կմ զինուոր : Աւնի բլմ
 բարեշէն և հաստատուն շինուածս , յորս երևելի են
 արքունի ապարանք շինել լը մեջ քղբին 'ի նմանուի
 բերդի : Վաճառականք քղբիս ամենեքեան պահեն
 զբազմուի գերեաց , զորս ծնյեցուցանեն 'ի պաշտպա-
 նուի անձանց , յանգանել իւրեանց 'ի կանովայ 'ի
 պուրնով . որ է ճնմիրս վրտնագաւոր . զի լի են անդ
 աւազակք յայլ և այլ ցեղից :

Տէշի : Քաղաք ամուր , ուր կայ միշտ գունդ մի պա-
 հապան զօրաց . և յայն սակս կոչի սա և Քաղա-

զօրաց :

Օղանճարա :

Լնահանգ և Թիբրուի յարևելեան հարաւային կողմն ակառօնայ : Երկիր նր արգաւանդ է . ունի ցորեան , որիզ , կորեակ , և այլ արմախս . ունի և բամբակ , և պատուհական արօտս : Բնակիչք նր սովորաբար բարձրահասակ են . սեռաւ տղեղ և ձաւ , բազէմ . որք յնչագոյն ունէին սեփական Թիբր . զոր առա բարձին ինքնակալք Թոմպուդայ , և զժողովրդն համօրէն ը Թրուի իւրեանց նուաճեցին . ը որով կայ մնայ մինչև ցայսօր : Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղքդ , որ զկնի :

Օղանճարա : Բաղաբ մեծ կառուցեղ առ դետով , որ ելեալ 'ի լեւանց դասսէնեայ , և անցեղ ը այս նահանգ , և ը կհանա , գնայ մասնէ 'ի իիկէր : Շրջակայ վիճակ նր է առաւել արգասաւոր մասն համօրէն նահանգին , որ և այնչափ ցորեան բերէ , որ բաւական է ամ բնակչաց երկրին :

Ղաասէնէ :

Ղաւառ լեռնային 'ի հիւսիսային արևելեան կողմն զանճարայ . որոյ գլխաւոր բերք են դարի , և կորեակ . ունի և արօտս անասնոց : Բայց չի 'ի նմ քղք պարսպաւոր , կմ աւան երևելի , այլ միայն գետք փոքունք , ուր բնակին յաղքատակերտ խըր ճիթս : Բնակիչք նր աղքատ են և դժուծ , և սեռաւ ամենեւին . տափակաբիթ և Թանձրաշուրթն . նմանեղ ամ իրօք բնակչաց նուպիայ : Սք յնչագոյն ունէին սեփական Թիբր . այլ յորժմ 'ի պարտուի մատնեցաւ վերջին Թափաւոր նր աւաջի Թափաւորին անովայ , ինքնակալն Թոմպուդայ ցուցանելով 'ի վերին երեսս դալ յօգնուի նմ , դաւաճանուք ստան զնա . և զժ Թրուի նր հարկատու արար ինքեան :

Լհանա . կմ Լանա :

Լյա Թիբրուի կմ նահանգ է մի 'ի բարեւելց նահանգացն իկրիտիոյ : Երկիր նր ը մասին լեռնային է , և ը մասին դաւառային . բայց ը ամ տեղիս

ղիս արգասաւոր . զի լէրինք նր ծածկելէ են անտաւօր . յորս բաց յանապատեղ ծառոց՝ գտանին և վայրենի նարնջենիք և լեմնենիք . բայց համ աղողոյ նց գրեթէ չէ ինչ լէ հատ 'ի մերոց ընտանի լեմնից : Են անդ և բազմապատիկ ինքնաբուղիս աղբիւրք աւանակիւք . որ տակաւագիւտ իմն է 'ի կողմանս յայտասիկ : Իսկ դառնք նր բերեն ցորեան, գարի, սրիզ, և առաւել ք զամ բաւբակ . ռանի և անասունս ընտանիս և վայրենիս : Բազմամարդ է . և բնակիչքն աչալուրջ և ճարտարք և աշխատասէրք . դիւզականք նց առ հնրե հողագործ են և հովիւք . իսկ քղքացիք վճռականք և արհեստասորք : Թագաւոր նր յՈՒՆԱԳՈՅՆ հզօր էր, և շաք արքունեաց նր մեծ, և հեծեղազօր նր բազմաթիւ . որ և հարկատու արար ինքեան ղերկու թագաւորս, ք զքանարայ և զգաստէնեայ . այլ յետոյ 'ի արարութի մատենէլ առաջի թիւրին թոմարագայ, հարկատու եղև նմ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են

հետագայք :

Քանօ : Է գլխաւոր քղք այսր թիւրուէ . մեծ բազմամարդ . և ամուր լը պիլինկայ՝ շրջապատեւլ ամրակուռ քարաշէն պարսպօք . իսկ լը տէ լա հարբեայ ժայտակերտ կաւասլատ պաանշօք, որ ստուգագոյն ևս է . նոյննլ և տունք նր կաւակերտ են . և ոչ քարաշէն, ուն դնէ պիլինկ : Անգ է և աթոռ թագաւորի նր, և համօրէն սլաշատականայ :

Ճերմա : Քաղաք մեծ և բազմամարդ, այլ անպարկայ :

Կոնարկա : Է լիճ մեծ կմ ծովակ գործեւլ 'ի նիկէր գետոյն . լը մէջ երից նհնգացս, ք հհանայ, սլուր նովայ, և կուպերայ . և ռանի զձև գրեթէ եռանկիւնի, յորում բաց 'ի նիկէրայ՝ մասնեն և այլ գետք :

Կրատիւր :

Ես թագաւորութի կմ 'ուհանգ՝ է յարեւելան կողմն կակօայ նահանգին . և 'ի հարաւոյ արեւելից թոմարագայ շրջապատեւլ յամ կողմանց բարձրաբերձ և ապաւաժուտ լերամբք . ռւստի և երկիր նր 'ի շրջակայ եզերս լեւնային է . այլ 'ի միջին կողմանս գաշտային և արգաւանդ յոյժ . մենգ անդ, ռւր ռոռգանի 'ի նիկէր գետոյն . որ և բերէ առատաւն զամ կարեւորս 'ի գարմանս մարդկային պիւտոյից կենաց . ք կորեակ, մարացորեն, և որիզ . և

այլ

այլ զնոն աղգս տրամեաց . որք անծանօթ են առ մեզ . այլ ընտանեայն լինին՝ դռանին՝ ի սպանիս : Այս նահանգ կարի բաղմամարդ է . և բնակիչք նրա քղքականք և աշխատասերք , առ որս ծանուցել են առաւել կարեւոր արհեստք . ուստի և են անդ բիւժ ստոյնանկք և կոշկակարք . որք կարեն կոշիկս կմ մուծակս մասնաւոր իմն ձեռով . ուր սովոր էին կրել նախնի հաովմայեցիք . և այն է մի ի գլխաւոր վաճառաց նոյն , զոր տանին ի թոմարուդ և ի կակո :

Կարգէր : Եւ գլխաւոր քղք այսր նահանգի և թգրուէ . մեծ և բաղմամարդ . առ վտակաւ որ մտանէ ի նիկ կէր կմ ի սէնէկալ գետ . ի Ժմկս լէոնի՝ ք ի Ժիլ դարուն՝ ունէր տունս կմ ծուխս իբր 6000 . այլ այժմ թոնի թէ առաւել ունի : Պիլինկ թգրանիստ կոչէ զքղքս զայս . և յիրաւի այնոյս էր յՆՃագոյն , այլ այժմ ոչ ևս : Վն զի ի սկիզբն Ժիլ դարուն՝ իոքիս ինքնակալ թոմարուդայ առել զքղքն , եւարձ զթգրնր . և ներքինացուցել զմի որդիս նր , կացոյց զնոյն ի ծառայուէ կանանց իւրոց . իսկ զնահանգս զայս արար Գու իւրոյ տրուէ . կացուցել ի նմ գաւառապետ իշխան :

ԼԿԻՑ :

Այս թագաւորութի կմ նահանգ՝ է յարեւմտեան կողմն կուպէրայ , և ի հարաւոյ թոմարուդայ . զոր ոմանք գնեն յարեւելեան կողմն կուպէրայ . որ թէպէտ չէ այնչափ ինչ մեծ ընտարածուէ , բայց արգասաւոր է . զի առատուէ է անդ միշտ հացի և մսոյ . և առաւել ք զմի որիւզոյ . այլ մշտնջենաւոր նունաղուէ է գինւոյ՝ աղի՝ և պաղոց . զի չիք անդ գինի բնաւ . նոյնոյս և ոչ աղ . զոր ի թէկազայէ բերեն , որ աւելի ք 500 մլոնաւ հեռի է աստի . իսկ ի պաղոց միայն սեխ և վարունկ . և այլ այսպիսի պտուղք պարտիզաց դռանին անդ առատ : Ունի և ոչխարս բիւն , և ուղտս , այլև բովս ոսկւոյ : Բնակիչք քղքաց նր մեծք կակո քղքին՝ հարուստ են և քղքական . իսկ գիւղականք՝ որք ի վայրի բնակին ի խրճիթս աղքատինս , աղքատ են յոյժ , և խիստ և եղկելի կեանս վարեն . ծանրաբեռնեալք ք ընդ ծանր ծանր հարկաց , զոր ամի ամի վճարեն թգրին . և բիրտ և տգէտ այնչափ , զի թէ դացի ոք ի նոյն , որ գիտիցէ փոքր մի ընթեռնուլ և գրել ի բարբառ

արարացուց, չն՝ թիկ ոմն և անգուգաղան համարին
 զնա: Յամառսն արք և կանայք մերկ չըջին. միայն
 փոքրիկ կապերտ ունեւոյլ պատեալ զմիջով. իսկ ի
 ձմեռան արկանեն զանձամբք մորթս անասնոց: Թա
 դաւոր նց՝ որ առ ժմի մի հարկատու եղև ինքնա
 կալին մաղրուպայ, այժմ է աղատ և ինքնիշխան. և
 մի ի հարատապոյն թգրացն նիկրիտիոյ:

Կ-ի: Է գլխաւոր քղք այսր թգրուէ մեծ և բազ
 մամարդ, լը ոմանց առ գեաով՝ որ խառնի ի նիկէր,
 իսկ լը այլոց յԵարձակ դաշտավայրի հէւի ի գետոյ
 անտի, ոմ եգաք և մեք ի մերումս Ծացուցի: Գըլ
 խաւոր շինուածք նր են երկու աղարանք արքայա
 կանք. յորոց ի միում բնակի ինքն թագաւորն հան
 դերձ արքունի պաշտօնատարօք. իսկ ի միւսն՝ կա
 նայք և հարձք նորին. այլև չորք մզկիթք չինեալք
 ի մասնաւոր վճռկանաց: Իսկ առանք քղքացեաց
 բովանդակ ցած են և աղքատաւէնք. վճռկանութե
 նր ծաղկեղ է յոյժ. և բնակիչքն քաջալարօք յառւ
 աուրս. որք կարաւան կաղմեալ, չըջն յայլև այլ
 նէնգս նիկրիտիոյ, նոյնն և նիկրիտացիք այլ և այլ
 կողմանց՝ անդադար խուռնընթաց գիմեն աստ. բեր
 եալ ռալի բգմ ի գնեղ զվաճառս եկեղս ի բարձա
 րոսաց Ծէ և յեւրոպիոյ. բայց դրեթէ ոչ երբէք
 գտանեն այնչափ ինչ, որ հաւասարեացի քանակուէ
 ոսկւոյ նց. նմին իրի դրեթէ միշտ կիսով չափ և
 առաւել յետս տանին յոսկւոյ իւրեանց. թէսլէտ
 ամ վաճառք՝ մենդ եւրոպացոցն՝ մեծագին վաճա
 ւին անդ. ք վեցապատիկ կմ եօթնապատիկ առա
 ւել ք յեւրոպիա. զի երիվար մի հմրկ, զոր յեւրո
 պիա հաղիւ լը 10 ոսկւոյ գնէին, անդ լը 50 ոսկւոյ
 վաճառի. չուխայն՝ որոյ մի կանգունն յեւրոպիա
 չարժէ 4 դնչ, անդ լը 30 այլև լը 35 դնչի վաճա
 ւի. նոյնն և այլ առուեղէն կերպառք, և թուր,
 և դանակ, ևն. բայց առաւել թանկագին է անգ
 աղն: Միայն դերիք գիւրագին վաճառին. զի պա
 ասնի հնգետասան ամոց քաջառողջ և ուժեղ վա
 ճառի լը 6 կմ 7 ոսկւոյ. վնյ անուանի է վճռկա
 նութն գերեաց կակօսյ. զորս գնեն եւրոպացիք, և
 բնակիչք բաբարոսաց Ծի. քզի սմի սմի գայ աստ
 կարաւան մեծ երեք կմ չորեք հարիւր արանց ի
 մաղրուպայ. որոց ճնդրհորդութն սովորաբար երկա
 րաձգի լը ամիսս վեց. և զի իբր յամիսս երկուս ու
 նին ճնդրհորդել լը աւագուտ անջրգի և անբնակ
 անասպասս, յորս չկբ բնաւ հետք ճնդրհի, վնյ միայն

յառաջնորդուէն աստեղաց աստատանել, անկանին
'ի մեծամեծ զտանգս մոլորելոյ 'ի ճննորհէ . և մեռա-
նելոյ 'ի սովու և 'ի ծարաւոյ . թող զլտանդ աւա-
զակաց արաբացւոց, որք երբեմն 'ի վր յարձակին :
Քէտի : Է քղք փոքր 'ի հարաւտկողմն նախընթաց
քղքի, առ գետով՝ որ խառնի 'իննկէր գետն :

Պարնո :

Լ Թագաւորուէ կմ նահանգ մեծ և լարձակ .
իր 500 մղոն տարածել լ արեւել զանՖարայ
և կհանայ նահանգաց . իսկ 'ի հիւսիսոյ սահմանք
նր ձգին լ զառաւ անսպասուն . յայն սակո ոմանք
յՅագրաց 'ի զառաւ անասլատի դնեն զնա . բայց
իր ք 'ի ննկրիտիա անկանի, գոլով լ մասին առնի
կէր գետով : Երկիր նր լ պաղարբերուէ պէսպէս
է լ պէսպիսուն գրից իւրոց . զի ուրեք ուրեք լեռ
նային է, ուրեք ուրեք աւազուտ անսպասուն, և ուրեք
գաշտային և արգաւանդ : 'ի լերինս նր դտանին պա-
տոնական արօտք . յորս արածեն բազմուէ անասնոց՝
ընտանեաց և վայրենեաց : իսկ դաշտք նր բերեն
զննն տեսակս արմատեաց և ստղոց առատապէս : Բայց
անսպասուն նր ամենեւին անբեր են և անջրդի : Բնա-
կիւք լերանց առ հորկ հովիւ են բիրտք գլխովին և
վայրենիք . որք յամառան մերկ չըջին, զամթոյս և
եթ ծածկել ունելով . իսկ 'ի ձմեռան արկանեն զան-
ձամբք մորթ ինչ անասնոց . և այն է նց զգետս 'ի
ցերեկի, և անկողին 'ի գիշերի, կանայք և զաւակք
նց հորկց են զօրէն անասնոց . զի չիք առնն շրի-
նաւոր ամուսնուէ . իսկ զանուն իւրեանց գնեն 'ի
պակասուէ և 'ի մասնաւոր յատկուէ մարմնոյ : Լէոն
համարի թէ նք չունին բնաւ կրօնս ինչ . զի ոչ քրիս-
տոնեայ են ասէ, ոչ հրէայ, ոչ մահմէտական, և
ոչ իսկ կուսպաշտ թոճին լինել : Բայց այս անկա-
րելի երևի . զի ուն այլաւր ասացաք, բանական
բնուէ որչափ բիրտ և վայրենի իցէ, միշտ ըմբռնէ
'ի մաի զէակ իմն վերագոյն ք զինքն . յորմէ և երկն
չի . թէսլէտ և ոչ մատուցէ նմ պաշտօն ինչ արտա-
քին խորանօք : Նոյնայս և որք յանասլատս բնակին,
ամենեւին բարբարոս են և վայրագ : Բայց բնակիւք
քղքց և շինից առ փոքր մի հրահանգել են և քա-
ղաքական սակս առեւորդուին առնելոյ լ զճնկանաց
զննն աղգաց սեռոց և սպիտակաց . յորոց բնիք խառն

Եւ նս բնակին : Այս թիւրուէն համարեշ է մի 'ի փար-
թամադոյն թիւրուէնց ափրիկոյ , սակս առատաբեր
բովուց ոսկւոյ՝ զոր ունի . վնյ ասի թէ մեծ է շուք
Թագաւորի նր 'ի պաշտօնեայս՝ և 'ի կտրասիս ար-
քունեաց իւրոց . զի նմ անօթք սեղանոյ նր ոսկի
նն , ոնյ և զարդք զինուց և երիվարաց . մինչ և
զղթայք շանց նր են 'ի մաքուր ոսկւոյ . ոնյ վկայե
լէոն սկանառես : Թագաւոր նր ոչ է բնիկ նիկրի-
տացի . այլ 'ի ցեղէ միոյ պերտոայ անապատի , որ
է 'ի զատու : Հեծեշտուենդ զօրք նր են իբր 3000 .
խակ հեռեակք անհամար . վն զի բոլոր ժղլոգն է
զինուոր յորժամ կամի թիւրն : Սա ամի ամի բազ-
մամբոս զօրք ելանէ յասպատակութի 'ի հարաւա-
կողմն յայն կոյս Սէ անապատին . ուր բազմուէ յոյժ
բնակչաց գտանին . որք 'ի հնուամն սովոր էին յոգնա-
խուռն բազմութե յարձակիլ 'ի վր կարաւանի վաճա-
ռականաց , որ 'ի բարբարոսաց Յէ գայր 'ի պուրնո .
և աւար հարկանէին զբոլոր կարաւանն . և ըմբռնեշ
'ի նյէ մարդագերիս , վաճառէին նոցին վճռկանաց
բարբարոսաց , փոխանակեշ իւրիվարաց նյ . ի միոյ
երիվարի տալով ժե , կմ 'ի , գերիս քաջառողջս : Վնյ
այժմ՝ օր ի օր նուազին բնակիչք այնց կողմանց :
Պարնո : Է արքայանիստ քղք և գլխաւոր տեղի հա-
մօրէն այսր թիւրուէ . մեծ և բազմամարդ առ լճիւ
ուստի ելանէ կողէլ դետն . և թէպէտ ի տարա-
ծուէ փոքր է , այլ խոր է յոյժ . որ և յանուն քա-
ղաքին կոչի լիճ պարնոյ :

Մաւան : Է քղք մեծ առ կողէլ դետով : Անասէն .
է միւս ևս քղք այսր թիւրուէ : Սալբա . Սամա . Սա-
մրա . և Սէմէլոնփա . որ է առ լճիւ՝ որ յանուն քա-
ղաքին կոչի լիճ սեմէլոնփայ :

Ս անկարա . կմ իրանկարա :

Է Թագաւորութի կմ նահանգ 'ի հարաւակողմն
պուրնոյ . պարփակեալ 'ի կղզի մեծ յոյժ և
լարձակ . գործեշ 'ի նիկէր գետոյն . վնյ երկիր նր
արգաւանդ է և բարեբեր , զի յնժ կողմանց ոռո-
գանի 'ի բազմարդիւն գետոյ անտի : Իսկ գլխաւոր
տեղիք նր են հետադայք :

Վանկարա : Արքայանիոտ քաղաք և գլխաւոր տեղի
այսր թիւրուէ , առ միով յաւաջից նիկէր գետոյն ,
մեծ փարթամ բազմամարդ և իբր մի միայն ամրոց
և

և տառապարան այս թփրուէ, քղի բաց 'ի սմա-
նէ, չունի այլ քղք կմ' ամրոց . այլ միայն գեօղս
փոքունս ցրիւ աստ և անդ . յորս հաւաքեւ հան 'ի
միասին խրճիթք ոմանք աղքատաշէնք : 'ի մէջ գըլ-
խաւոր շինուածոց այսր քղքի՝ յաւէտ նշանաւոր
են արքունի ասպարանք մեծ և լարձակ, այլ ան-
շուք . և թփւոր նր հարուստ է և հզօր . զի միշտ
ունի զիւրե 7000 աղեղնաւորս . և 500 հեծեալս
ապառազէնս, այլ գոլով շրջապատեւ յերկուց հզօր
թշնամեաց, քի 'ի թովսուգայ և 'ի պունտայ, ոչ
կարէ լարձակել զսահմանս արուէ իւրոյ . զի նք
ոչ տան նմ գուլ, իսկ բնակիչք նր լը մեծի մասին
վճռեալ են . զոր առնեն լը մերձակայ ժողողրդոց
գիպարայ կմ' քանարայ . ուր երթան ծանր ծանր
աշխատանք, և բիւժ վտանգօք կենաց . անցանելով
լը բարձրաբերձ սեպացեւ և անմաշեւ լիւրինս .
լը որս չէ հնար գրաստութեւ իւրեւ . յայն սովո զմո՛
վաճառս՝ ոմ և զսաշար կերակրոյ՝ տանին գերլք
նյ բարձեւ 'ի վր գլխոց բիւժ տարժանմամբ . և անդ
փոխանակեն զվաճառս իւրեանց լը ոսկւոյ երկրին .
վն զի ոսկի բիւժ ելանէ անդ :

ԴԻՐԻՔ : Քաղաք կմ' գեօղ անշուք առ նիկէր գե-
տով . արտաքոյ մեծի կղզւոյն գործելոյ՝ 'ի նիկէրայ .
ուստի և համարի արտաքոյ այսր թփրուէ :

ՎԵՆԵՐԱ . ՈՐ ԵՎ ՕՒԼԵԿ :

ԵՍ Թագաւորուի կմ' նահանգ՝ է 'ի հարաւային
կողմն վանկարայ, որ փոքր է լը տարածուէ .
և երկիրն լը մասին դաշտային և տօթադին, այլ
արգաւանդ . և լը մասին լեռնային և անբեր . ք
զի յարեւելեան և 'ի հիւսիսային կողմանս ունի լե-
րինս բարձրաբերձ և ապառաժուտս և իբր անմա-
տոյցս . ուր աիւրէ ցուրտ սաստիկ 'ի ձմեռան, թէ-
պէտ և են լը միջ արեադարձին խեցգետնի և հա-
սարակածի . բայց լը ոմանց աշխարհագրաց գտա-
նին 'ի նմ բովք ոսկւոյ առատաբերք : Վն թոճի թէ
այս է Դիպուր կոչեցեւ ոսկիաբեր նահանգն նիկրի-
աիոյ . յորմէ վանկարացիք՝ ոմ և այլ ժղիւրդք նիկ-
րիաիոյ՝ առնուն ոսկի, փխկ վաճառացն զոր տա-
նին անդ : Բնակիչք նր յոջապոյն վայրենի էին,
բիրտ և ամարդի . այլ իբրեւ սկսան յաճախել անդ
վճռեալք թովսուգայ, և այլոց հրահանգեւ ազգաց,

առ փոքր մի հրահանգեցան և ս.ք. : 'Ի նախնու մի
ունէր իւր Թիբր . զոր խաբիա ինքնակալն Թոմարու
դայ սպանեւ, եւ արձ զԹիբրական իշխանուի 'ի նա
հանգէ աստի :

Քանարա : Քաղաք բարեշէն և ամուր . իբրև 5 . 6
մղոնաւ հեռի 'ի նիկէր գետոյն : Ըստ ոմանց գըլ
խաւոր տեղի նահանգին , և 'ի հնումն աթոռ Թա
գաւորի նր . բայց լը սյլոց գլխաւոր տեղի նր է
քաղաքդ որ ղկնի :

Ջէլէյ : Քաղաք փոքր , սյլ գեղեցիկ բարեշէն և
և քաղմամարդ . և ոմ սասցաք լը ունեց 'ի հնումն
արքայանիստ :

Մարասա : Միւս ևս քղք այսր Թիբրուէ , որ Թէնդ
փոքր է , սյլ ամուր . կառուցեւ դրեթէ լը մեջ նա
հանգին :

Րէլէյիւ . կմ Րէճէյիւ : Քաղաք առ լճիւ կմ ծո
վակաւ 'ի հարաւոյ արեւելից քանարայ . սյլ չէ յայտ
Թէ յորում նահանգի անկանի :

Ղինճիբո . կմ Ղինճիբոյոնսպա :

Լ Թագաւորուի կմ նահանգ Շարձակ 'ի հարա
ւակողմն նիկէր գետոյն . և 'ի հարաւոյ արե
ւմտից քանարայ : Երկիր նր Թոճի լը մասին գաշ
տային , և լը մասին լեռնային . վն զի յոմանա Յա
յոյց պատկերաց տեսանեմք նկարեւ 'ի կողմանս յայ
սոսիկ միաշար լերինս : Թագաւոր նր զօրաւոր է
յոյժ . որ (լը որում պատմի) ունի իւր հարկա
տու 15 իշխանս , կմ փոքրիկ Թիբրուէս . իսկ գըլ
խաւոր տեղի նր է քաղաքդ որ ղկնի :

Ճինճիբո . կմ Կո-իբա : Արքայանիստ քղք մեծ փար
Թամ բազմալեռնաւ , և մարդաշատ այնչափ , զի կա
րէ հանել մեծ գունդ մի զօրաց : Ապարանք Թա
գաւորին է մեծ և Շարձակ . սյլ գիրք և ձև նր
անկարգ և անկանոն լը սովորուէ ազանց կողմանց
այնոցիկ :

Կառէա :

Լ նահանգ Շարձակ իբր 500 մղոն Շէրկայն , և
նոյնչափ լը լայն . յարեւմտից՝ սահմանակից
պարսնոսյ , իսկ յարեւելոյ՝ ձգի մինչև 'ի սահմանս
նու .

նուալիայ: Երկիր նր լը մասին դաշտային է, և լը մասին լեռնային: Բնակիչքն մենդ լեռնաբնակք՝ րիրա են ամենեւին և վայրենի. չիք առ նո արուեստ ինչ, և ոչ ծանոթութի դրոց բնաւ. յամառան մերկ շրջին. փոքրիկ վարախա մաշկեղէնս և եթ կրելով: Բնակարանք նո են հիւղք կաղմեալք յոստոց ծառոց. և գործ նո է դարման անասնոց. զի սւնին արջառս, և ոչխարս բոլմս. լը որոց թափառական շրջին աստ և անդ լը լարձակութի անադատին՝ ի դառնել արօտ նո: Սք ի հնումն աղատ էին և ան կախ. ապա իբր 300 ամօք յոջ նուաճեցան լը ձեռամբ բռնակալի ուրուք որ էր գերի առն մեծատան և խողովոյն զոր իւր, էառ զամ ինչս նո. և ժողովել իւր զօրս, կալաւ զնահանգս զոյս ողջոյն, շինեաց քաղաք մի կմ դեօղ աղքատակերտ, անուանել Վախա սա գետով. և անդ հառատութեաց զաթառ իւր. որում յաջորդեցին սրդիք նր ի թագաւորութի երկրին:

Գառնին ի նիկրիտիա և այլ զնոն թիբուրք և ժողովուրդք. զորոց բաց յանուանց՝ այլ ինչ ոչ դիտեմք. որովիսի են սք Պիտո. Դէֆան. Տամ. Մէքերա. ևն: Այոչափ ինչ վո նիկրիտիոյ լը նուազ ծանօթութի, զոր կալաք զնմէ:

Յօդ Թ. Սէնէկալ:

Չգեշ տարածի աստի և անտի համանուն սէնէկալ գետոյն մինչև ցովկիանոսն արևմտեան. և թէնոյս յամանս Յացոյցս, որոց և մեք զհետ գնացաք ի փորագրութի նոր Յացութի մերոյ, կեսանիշ նշանօք որոշի ի նիկրիտիոյ, բայց ոչ իբր մասնաւոր թօտար ի նմէ, այլ իբր մի ի գլխաւոր մասանց նո: Յայսմ վայրի ի դէպ համարեմ ստորագրել լը հանրապետականգամանս օգոյ այսց ծովեղերեայ կողմանց մինչև ցսէաւրիոն, և զգլխաւոր բերս և զկենդանիս, որք գառնին ի կողմանս յայտասիկ:

(1. Օր:) Լորդ՝ օգն սէնէկալայ մինչև ցսէաւրիոն՝ գրեթէ միօրինակ է, յոռի ք թէ լաւ, մենդ ի դեռեղերս և ի լճային և յանուանից տեղիս. ուր յուեղութի խոնաւութի թամնք է և նեխեալ:

եալ: Եղանակք տարւոյն կրկին են սնդ. քի չոր՝ և խոշաւ կմ՝ անձրեային: Առաջինն ձգի լը ամիսս 8. քի՝ սեպտեմբերէ, մինչև ցոռնիս. և լը այն Ժմկս ծառքն միշտ ծաղկալից են, միանգամայն և ուղղալից և օդն սոթագին. վն զի հալիւճ երբէք ցօղեյայնժամ անձրև ՚ի զովացուցանել զօդն. որ և ունի յայնժամ՝ զմասնաւոր իմն որակութի. որ երևի փնասովար կենաց, զի ժանգաճար առնէ զբանալի՝ և զդրամս ՚ի քսակի: Իսկ ՚ի մայիսի սաստկանայ յոյժ տապն:

Երկդ եղանակն անձրեային՝ սկսանի ՚ի յունիսի, և ձգի մինչև ցաւարտ սեպտեմբերի. քի ամիսս չորս. յորս անլնատ են անձրեք. որք ՚ի սկզբան սնդ մեղմ են և սակաւատեք. բայց հանդերձ մրրկօք փայլատակմամբ և որոտմամբ. յաւարտ յունիսի սկսանին սաստկանալ. և այնուհետև օչ եթէ անձրեք, այլ ուղիք յորդահոյք խաւն լը կարկտի տեղան. միանգամայն յաճախեն և փոթորիկք դժնդակք, և փայլատակմունք անլնատք և սոսկալիք, որք զգիշերն ողջոյն լուսաւորեն. և որոտմունք ահագինք մինչև զերկիր դողոցուցանել. և թոճիլ թէ տարերք լը խաւնին լը միմեանս. և սակայն այն է դիպող Ժմկ հերկելոյ զերկիր և սերմանելոյ: Այլ մեծագոյն յորդութի անձրեաց սկսանի յամսեանն յուլիսի, և ձգի մինչև ցկէսն օգոստոսի. և լը այն Ժմկս յորդեն սէնէկալ, քամուլիս, և այլ ամ գետք, որք գասնին ՚ի կողմանս յայտոսի: Պատճառ այսց կանոնաւոր անձրեաց՝ է գարձ արեգական. որոյ հեռանալով յայնժամ յարեադարձեն խեցգետնի, առնէ առ մեզ սմառն. իսկ յսիրիկէ ձմեռն. զի բազմաժմկեայ փորձիւճ տեթին, զի լը բովանդակ ծովեղերս յայտոսի՝ ամպք անձրեաւորք գան միշտ ՚ի հարաւոյ ձգեալք յարեգակնէ յընթաւնալ իւրում յարեադարձն հիւսիսային:

՚ի սկզբան սնդ յորժամ սկսանին արձրեք՝ սուպականի օդն յոյժ, և պոռնէ զնիւն ախոս մենդ յօտարականս. և ու առաւել յորժամ՝ առանց չափոյ ուտեն ՚ի սրտոց երկրին. և ըմպեն անյադաբար զդրինի արմաւոյ. և յաճախեն յանառակութիս. յորմէ սլառ ճառի ՚ինն տենդ դժնդակ, դալուկն, այսուց ՚ի սրունս, գելումն ջրաց, յորում գրեթէ՝ Պանվրեոյ զհեռ գայ մահ, կմ անդամալուծութի: Յայս ամ ախոս առաւել վտանգաւոր է տենդն հրային. որ բլմ անդամ ՚ի մէջ 24 ժամուց սպանանէ զմարդքաւ:

քաջութոյ՝ այլև որդունք գոյացեալք 'ի մարմնիս
մարդկան . որք երբեմն են 5 . 6 թանաչափ երկայն .
և լո կարծեաց բնակչաց երկրին՝ Կոնճոն 'ի յոռու-
թէ ջուրց ապականելոց յանձրեաց : Պատմէ մուրէ
անգղիացի իբր ականառես , թէ կին մի մանկամարդ
ունէր յերկոսին ծունկս մի մի որդն երկայն իբր
կանգնաչափ : Յիջ ք ղերելի որդանն՝ սրունք նր
ասէ այտուցան , և կրեաց ցաւ անտանելի . այլ
իբրև պատառեցաւ այտուցն , և որդն սկսաւ եր-
ւելլ , մեղմացան և ցաւք : Ասէ թէ որդն զօրհա-
նապաղ ելանէր արտաքս 5 կմ 6 մատնաչափ . և
ինքնին մեղմով պառատէր 'ի վր փոքրիկ գաւաղա-
նի . և կտակէն զնա ասլանեաւ , զի մի անդրէն
մոցէ 'ի ներքս . այլ 'ի կտակէն բիւմ զգուշուն պի-
տի , զի մի հատցի որդն , աստթէ ոչ անտարակոյս
դէտ գայ քաղցկեղ անդարմանելի : Այս ազգ ախ-
տի Կոտանի և յարեւելեան հնդկիս , ուր յիշմեցաք
անտանօր :

Յայսմ լամէ յայտ է՝ ասէ աւ լա հարթ թէ խառնել
կայ յօդն թոյն շնչի կմ 'ի թիւնաւօր բուսող , որք
լի են 'ի կողմանս յայտսիկ , որով բնակիչք երկրին
թիւնաւօրեն զնետու իւրեանց , և կմ յանբաւ չա-
րաթոյն սողնոց : Այն թոյն ասէ 'ի յամաքային
Ժմկա գաղել կայ յաւաղս և 'ի փոշի հողոյ . որ ջեր-
մութ արեգական լուծել 'ի շողի , ելանէ յօդս . և
խառնել լա տնձրե , անդրէն իջանէ յերկիր . զոր
հաստատեն 'ի փորձոյ . զի առաջին անձրեք ասեն՝
տաւաւօրեն արատս ոչ միայն 'ի մօրթ մարդկային մար-
մնոյ , այլև 'ի հանդերձս , որք թէ առ սուղ ինչ Ժմկ
թողցին տամկացեալ , որդունք զաղիլք գոյանան 'ի
նս : Եւ լա հիւկն՝ զկնի վերջին անձրեաց՝ ոչ ինչ
յայտպիտեաց տեւանի . յայտ է թէ՝ զի յայնժամ
օդն մաքրել է յայնպիսի թիւնաւօր շողեաց 'ի ձեռն
անձրեաց և հողմոց :

(2. Բերս) Այս ծովեղերք լա հանրապէս արդա-
ւանդ են . բերեն ազգի ազգի արմուխ .
որ մնրացորեն , զոր 'ի կողմանս յայտսիկ կորեակ
կոչեն . իսկ յամբրիկայ մայիլ . որք են երկատեսակ՝
մեծ և մանր . որիդ առատ առ եղերք սէնէկալայ
և քամիկայ և այլոց գետոց . և այլ երկու տեսակք
արմտեաց նման ոլեռան . ևն : Բանի և բաղմատե-
սակ ծառս . պողաբերս և անպտուղս լա լամ տեղիս .
որք լա մեծի մասին կակուղ են և սպնկային ոչ առ
այլ

այլ ինչ պիտանացու, եթէ ոչ 'ի հուր : Բայց առ մեծ գետովն՝ ունի և առ այլովք գետովք՝ դռանին մեծամեծ ծառք մենդ թէ և ողջոյն անառաք, որոց փայտք կարծր և որսառնականք, դիպաւորք 'ի շինուի նաւուց և այլոց շինուածոց : Ասի թէ տեսան առ ոէնէկալ գետով ծառք այնչափ ստուալք, զորս հաղիւ բաւական եղեն արք քսան լըդրկել : Զոմանս 'ի ծառոց այսց կողմանց ստորագրեցուք յայսմ վայրի 'ի զոճարձուի բնասիրաց :

'ի պաղարքեր ծառս դէպաւորքն են արմուէնիք . որոց 4 . 5 տեսակս թոճեն եւրոպացիք . իսկ ափրիկեցիք մինչև ցուծն տեսակս հասուցանեն . յորոց մի է և այն տեսակ արմաւենույ, զորոյ հերձեալ զկեղեն, արձակէ հիւթ պատուական անուանեալ գլինի արմաւենույ . որ կարի ջերմ է, և յորդ շոգիս արձակէ . ուստի և փուծով արբեցուցանէ . բանայ և զանցս միզի . նմին իրիախան միջարգելու թէ գրեթէ անշուր է 'ի կողմանս յայտոսիկ : Այս հիւթ 'ի սկզբանն՝ յորժամ հոսի 'ի ծառոյն՝ քաղցր է և միանգամայն լուծողական . իսկ զկնի միայ աւուր խմորել, փոխի 'ի գլինի աղնիւ, գրեթէ ոչինչ լնատ 'ի պատուական գլինուոյն շամփայնայ դաղղիոյ դուհով և համով . ունելով լը քաղցրուէ և փոքր մի թթուուի ուսորժական . իսկ խմորումն նր այնչափ սաստիկ է, մինչև խորտակել զանոթն յորում պահի, եթէ ոչ արասցեն զգուշուի . բայց փուծով դնայ յապականուի մինչև բոլորովին 'ի քացախ փոխիլ զկնի 36 ժամուց . կմ երկուց աւուրց : Սովորաբար յերկու տեղիս ևէթ հերձուն, և ոչ աւելի, զի մի կարի տկարասցի ծառն . և զկնի 30 կմ 40 աւուրց կաւով ծեփեն զհերձեւ տեղիս . և թուղունայնպէս առ Ժմկ մի զի անդրէն զօրասցի ծառն : Սիւպոս . է ծառ մեծ լը իմիք նման արմաւենույ . տերեք նր լայն են և մեծամեծք . որով բնակիչք երկրին ծածկեն զտունս իւրեանց : 'ի սմանէ ևս հերձմամբ բնոյն հոսի հիւթ գլինէհամ . որ մերձաւոր է գլինույ արմաւենույ . բայց չէ այնչափ քաղցր : Մինչգեռ նոր է ծառն, հիւթեղ է յոյժ . և յայնժամ արձակէ գլինի յոլով . այլ 'ի ծերանալն՝

թանձրանայ հիւթն և նուաղի :

Լաթանիէ, յայս անուն կոչեցել 'ի գաղղիացուց է տեսակ մի ծառոյ, որ սովորաբար բարձրանայ ց 100 ռոմնաչափ և առաւել՝ միօրինակ ստուար յարմատոց մինչև ցոգաթաթն : Գլուխ նր պատեալ է կարծր կեղ-

Կեղևով . յորմէ բուսանին 30 . 40 . և մինչև 60 սառք
ուղիղք մորէք գիւրակորք և երկայն 3 . 4 . ոսնա-
չափ . միջին գոյացուի նց սպիկային է զօրէն եղե-
գան , զոր հերձեւ 'ի նուրբ շերտս , գործեն նոքօք
սաղատս և կողովս : 'ի ծայր ոստոցն ունի տերև
մի երկայն իրր մի ոսնաչափ , և լոյն իբր երկու
ոսնաչափ . յորմէ շինեն հովահարս :

Սանարս . է ծառ վայրենի բարձր և ստուճար թ
նմանուէ մերոց տանձենեաց . փայտ նր կարծր է ,
զոր մեղուք սիրեն յոյժ . վայ 'ի խոռոչս նր գործեն
մեղր բլմ . փալագոսենի . է ծառ մեծ , որ բերէ
պտուղ դգմաձև . յորմէ բնակիչք երկրին շինեն
պնակս և սկաւառակս և այլ անօթս 'ի պէտս իւր
եանց , հանել 'ի բայ զմիջին սպիկային գոյացուին :
Ճառն՝ որ բերէ զխէժն կոչեցեալ արիւն վիշա-
պի , սխտանացու 'ի դեղօրէս , զոր այլուր ստորա-
գրեցաք :

Կուրպարիս . է ծառ յաճախեւ 'ի քամակիս , ստուճար
բազմաճիւղ և սաղարթալից . պտուղ նր նման է
նոյ կարծրակեղև . այլ համ նր կաղնույ . ունի և
խէժ պայծառ և թափանցիկ , որ դժուարաւ լու-
ծանի . իսկ արկեւ 'ի հուր՝ բուրէ հոտ անոյշ իբրև
զհոտ կնդրկի :

Փուլոն . է ծառ մեծ բարձր և ստուճար յաճախեալ
առ զաբէոս դետով , և 'ի պիսեան կղզիս . պտուղ
նր է 'ի չափ հնրկ ձոռոյ . բայց յերկու ծայրս է
փոքր մի սրածայր . 'ի միջի ունի բամբակ մարգար-
տագոյն փափուկ և քնքուշ , փայլուն և ազնիւ
յոյժ . և թէպէտ թեւք նր կարճ են ք զհնրկ բամ-
բակն , այլ գիւրաւ նիւթի . յորմէ գործեն սոնա-
սյանս ազնիւս :

Օճառ . կմ ծառ օճառաբեր . է ծառ մեծ 'ի չափ
մերոց ընկղենեաց . պտուղ նր է կարծրակեղև .
զորոյ զմիջին գոյացուին 'ի կիր առնուն փխկ օճա-
ռի . որ արձակէ փրփուր բլմ . և մաքրէ և սպի-
տակացուցանէ ոչինչ լեհատ յօճառէ . բայց միան-
գամայն և մաշէ զհանգերձս : Գտանի և 'ի հապէշ
տեսակ մի սերման , զոր փխկ օճառի 'ի կիր արկա-
նեն . ուն ունիւք յիշատակել 'ի ստորագրուէ հա-
պէշի : Պիսսի ծառ բարձր իբր 18 կմ 20 ոսնա-
չափ . փայտ նր է մթին կարմիր . որով ավրիկե-
ցիք ներկեն զասր :

Գտանին անգ և այլ զանազան ծառք պտղաբերք
և անպտուղք լը մեծի մասին անծանօթք առ մեզ .
այլև

այլև ծխախոտ աղնիւն . զոր տա քամալիս գետով
սերմանեն . զինի հնձոց ցորենոյ . որք և առաւել
աղնիւն են և զօրեղ ք զայնս՝ որք բուսանին՝ ի ներ-
քին կողմանս :

(3. Կէն Լ^ն անդ և գաղանք բաղմամբեասկք . քր
Դանիս) առիւծք յաճախեալք չ բոլոր ափրիկէ .
որ թոճի իբր համաբնական տեղի նոյ :
Փիղք մեծամեծք յաճախեալք ոչ աստ միայն , այլև
չ բովանգակ հարաւային կողմանս ափրիկոյ . որք
և երամովին շրջին զօրէն անգէոց եզանց : Կապիկք
յոգնապիսիք և անհամարք . որք անհնարին միասս
դործեն յանգստաւանս :

Ինձ մեծ ՚ի չափ որթուց . բայց ասի թէ ՚ի հապէշ
մեծագոյն են : Սակ նոյ է փափուկ , փայլուն և
խայտաբոյէտ . տեսիլ գիմացն նման կատուի . աչքն
գեղին , հայեցունածն դաժան . առամուկն սայրա-
սուր . լեզուն խորտաբորտ իտարտոցանման . տուտն
երկայն . որունքն համեմատ . թաթք ոտից ճիրա-
նաւոր . և յամ շորժմունսս զգաստ և թեթեւ . այլ
կատաղի յոյժ . որ յարձակի և ՚ի վր գաղանաց մե-
ծամեծաց ք զինքն . ոպ ՚ի վր փղի , գամոյ , այլև ՚ի
վր մարդոյ : Բայց ասի թէ փորձիւն տեսին բոլմ
անգամ , զի ինձք ափրիկոյ ոչ յարձակին ՚ի վր սուր
սակ մարդկան . իսկ ՚ի վր սեւամորթ ափրիկեցւոց
աներկիւղ գիմեն : Ասեն թէ չորք կճ հինգ տե-
ռակք ընձուց գտանին . բայց տիրապէս խօսելով
չեն նք զանազան տեսակաւ , այլ միայն պատահա-
բար . ք մեծութ մարմնոյ , զի գտանին անդ մեծա-
մեծք ոչինչ նոճազ ՚ի գոմոյ . և պէսպիսութք պի-
տակացն :

Է անդ և տեսակ մի գաղանի . զորմէ ասեն լինել
ազդ ինչ վայրենի շան , յանգղիացւոց Եայտաւ ան-
ոճանեալ , և ասեն թէ սովորաբար շրջի չ առիւ-
ծու . և գնացեալ յորս , զոր ինչ ըմբռնէ՝ բերէ
նմ : Է ՚ի չափ ոչխարի . այլ սրունք նոյ առաւել
երկայն են . ասեն կարճ և խայտախարիւ . գլուխն
մեծ . առամուկն ստուճար . ճիրանք ոտից սայրա-
սուրք . և է կատաղի յոյժ . պատառէ զոմ որ ինչ
չ առաջ ելանէ նմ . թէ մարդ իցէ , թէ անասուն .
և մենդ զարջառս , ղերիվարս , և զոչխարս , և այն
չափ յանդուգն է , զի բոլմ անգամ գիշերայն մտա-
նէ ՚ի գեօղս . և յափշտակէ անասունս ՚ի խշտեաց
իւրեանց , երբեմն և զմարդ :

Ընձա .

Ընձառիւծ . գաղան թեթեալարժ և ամենի . բայց ոչ յարձակի 'ի վր մարդոյ , եթէ ոչ յորժամ դուռնի յայնպիսի անձուկ տեղւոջ , յորմէ երկնչի թէ ոչ կարէ փախիլ . յայնժմ առ 'ի զերծուցանել զկեանս իւր , գիմէ 'ի վր և ճիրանօքն պատառէ զերեսս , և ոչ դադարի 'ի քանցելոյ զմարմին նր , մինչև ոչ տեսցէ զնա անշարժ և մեռեալ . այլ մահուցափ թշնամի է շանց . զորս յորժամ տեսանէ ուրիշ , ոչ ինչ վասնդ կմ երկիւղ կարօղ է կասեցուցանել զնա 'ի սնդեւոյ զհետ նր :

Յովազ . է տեսակ մի ընձառիւծու 'ի չափ որթու . գլուխ նր է բոլորակ . կոկորդն լայն . այլ անօր զիմացն՝ և հայեցողածն՝ չէ այնչափ ինչ դուժան , և է թեթեալարժ և արագընթաց և գիշակեր : Միշտ յածի շուրջ զգիւղօրէիւք յըմբռնել ընտանի չորքոտանի անասունս , և հաւս . երբեմն մուսնէ և 'ի փարախո ոչխարաց . և յափշտակէ անտի ոչ խորս :

Կազէլա . է տեսակ մի չորքոտանի անասնոյ եղջերաւոր , որոյ եղջիւրք ուղիղ են , միայն ծայրքն յետկոյս թէքեալ . գլուխն և մազն նման է ուղտու . մարմինն եղին . իսկ ձայնն այծու . սրունքն նման սրունից նուպաստակի , առաջինքն կարճ են ք զյետինս . վն այնորիկ դիւրաւ ևս ընթանայ ի զսա 'ի վեր լերանց՝ ք ի զսա 'ի վայր . բնութի հեզ է և դիւրընտել , և երամովին չըջի :

Են անդ և այլ ազգի ազգի վայրենի չորքոտանիք . իբր արջառ , այծետմն , նապաստակ , ճագար : Այլև ամ տեսակք ընտանի չորքոտանեաց . ոմ երիվարք , էջք , ջորիք , եղինք մեծամեծք և յաղթանդամք և պարարտք . բայց կովքն սովորաբար փոքր են , այլ մնալից և ուժեղ . և բերեն կաթն առատ . զորս բոլրմանգամ վարեն և փխկ բեռնակիր գրաստուց . և հեծնուն ևս 'ի վր նց . ոչխար երկատեսակ՝ գմա կաւոր և անդմակ . երկոքին ևս յաղթանդամ և պարարտ . դմակաւորքն անեղջիւր են . իսկ անդմակք ունին 4 կմ 6 եղջիւրս . և միս նց փափուկ է և համեղ :

Ըի են անդ և բիւրազգի զեռունք . իբր կովագիւղք մեծամեծք . իժք , օձք , և վիշապք բազմատեսակք և չարաթոյնք , գետնառիւծք . զորս երկար ստորագրէ պրուէ . որ և կալաւ զքանի մի , և պահեաց առ իւր 'ի տան իւրում առ 'ի զփորձ առնուլ զյատկու թեց ինչ , զոր նախնիք տան նց . իբր այն՝ թէ .

գող սնանին . և թէ ը տեղւոյ՝ և իմ գունոյ իրաց
յորս գտանին՝ փոփոխեն զգոյն իւրեանց : Արդ
ասէ նա ինքն պրուէ , թէ ոչ ետես զնմ ըմպել կմ
ուտել ինչ . այլ միայն զճանճս կլանել . զի յորժամ
արձուկէր զնոսա՝ ի սենեկի անդ իւրում . բանային
զբերանս , և զլեզուս ձգէին արտաքս . և զի լեզուք
նց են զգածել ձիւթային իմն հիւթով , ճանճք իջ
եալք ի վր մածնուին՝ ի նմ . զոր (ասէ պրուէ) ե
րեւէր թէ ախորժանօք իմն կլանէին . սակայն յետ
հինգ ամսոց սատակեցան , երեւի թէ յանստնաղու
թէ . ասպա յայտ է թէ ոչ լոկ օգով սնանին : Իսկ
վմ փոփոխուե գունոյ՝ ասէ , թէ ի միում կէս ժա
մու ետես երկցս և չորիցս փոփոխել նց զգոյն ա
ռանց ինչ յայտնի պաճառի , որում մարթ իցէ ըն
ծայել զայն փոփոխուի . ք ի սեաւ , ի մթին մոխրա
գոյն , և առաւել յաճախ ի կանաչ ստոյծաւ . պի
սակացիդ գեղին ոլիսակօք . այլ ոչ երբեք ի կարմիր
և ի սպիտակ . և թէպէտ խոստովանի պրուէ թէ
ետես երբեմն ըռուիլ նց և զգոյն մերձաւոր առաւ
կայի , բայց այն երեւի լինել ը պատահման . իրր
զի ի փոփոխիլ նց ի զանազան գոյնս , հնար է թէ
ը պատահման փոխեցին և ի գոյն մերձաւոր ա
ռարկայի : Գտանին անդ և ճանճք բազմատեսակք .
մեծամեծք և խայթոցաւորք , և մարախ անբաւ . և
միջիւնք սոսկալիք և ինաստկարք :

Ին և պէսպէս թուչունք ը մեծի մասին անծանօթք
առ մեզ . յորոց զմանս յայսմ վայրի ստորագրես
ցուք :

Հաւալուսն . յունարէն Օւօք+օդալուսն . Լատինե
րէն Փելէի+անսս զոր գաղղիացիք կոչեն Կուանփ իօ
սի . է թուչուն մեծ ձկնուկեր . որ գրեթէ եմ ի
րօք նման է մեծ սագի . բայց ը կղակաւ ունի պարկ .
որ յորժամ գատարկ է , հաղիւ երեւի . այլ իբրեւ ընու
զայն կերակրովք , ուռուցե՛լ մեծանայ յոյժ . մինչև
ը ասելոյ բազմաց՝ եթէ քաջ ըարձակեսցի , տանի
քանի մի մարս : Ասեն թէ ամբողջ կլանէ զձուկն
և արկանէ ի պարկ անգր . ապա երթել մեկուսա
նայ , և առ սակաւ սակաւ ուտէ զեմ , զոր ամբար
եալ ունի ի պարկն , և յետոյ գառնայ անդրէն ի
գետն յորս ձկանց :

Ջայլամն թուչական . է թուչուն յաճախել սուսէնէ
կալաւ առ փոքր մի նման ջայլեման . որոյ վմ և կո
չեցաւ յանուն նր . այլ մեծուր և ձեռով մարմնոյն՝
նման է հնդկահաւու . գլուխնր մեծ է և բոլորակ .

կտուցն կարճ սուր և ամրակուռ . փետուրքն մոխրագոյն և սպիտակ . թևքն լայն բայց ծանրաշարժ . վնջ զառաջինն փոքր մի գծով արուբէ ամբառնայ ըզթեւս 'ի թռչիլ . այլ յորժամ միանգամ բարձրանայ , վերանայ 'ի բարձունս յոյժ . և չերկար թռչի և ոչ վաստակի :

Առ սէնէկալաւ գտանի և այլ տեսակ մի նորատեսիլ թռչնոյ , զոր գաղղիացիք լէ փէյնէ կոչեն . որ թարգմանի սանաթեալ . որ է 'ի չափ մեծ հնդկահաւու . փետուրք նր մոխրագոյն են . և ունին 'ի միջի գիծս սղիտակս և սեւաւս . թևքն մեծ են , այլ ոչինչ նսրաստեն նմա առ թռիչս . զի երևի թէ զօրութի թեւոցն ոչ համեմատին ծանրութե մարմնոյն : 'ի գլուխն փակ փետրոց՝ ունի աղունամազ քիբուշ և երկայն , իբր 4 կմ 5 մատնաչափ . որ զօրէն վարսից կախել կայ յերկուց կողմանց առ ծնօտիւք . ունելով 'ի ծայրս խոզոսիս . յոյր սակս և կոչեցտ 'ի գաղղիացւոց լէ փէյնէ : Սիգաքայլ և ծանր ճեմէ վայելչապէս վերամբարձ ունելով զգլուխն : Այլ մեծագոյն գեղեցկութի նր է 'ի ձեան , որ նման է ձեատոյ հնդկահաւու . զոր յորժմ բանայ չըջասփիւռ , գեղեցիկ երևի յոյժ . զի վերին մասն է սեւաւ փայլուն յոյժ . իսկ ստորինն սղիտակ պայծառափայլ . յորմէ կազմեն հովահարս գեղեցիկս :

Սիրամարգ սփրիկոյ , կմ նուամիտիոյ . զոր ոմանք կոչեն Ալքայհաւ . այլև Տամինա նուամիտիոյ . և թռչուն մեծութի չափ հնդկահաւու : Փետուրք նր 'ի թիկունս և 'ի փորն են մթին մանուշակագոյն . բայց գոյն նց այլայլի լը պէսպէս գրից լուսոյ . զի երբեմն երևի սեւաւ փայլուն . երբեմն ծիրանի . և երբեմն ոսկեգոյն . ձեան է մթին մանուշակագոյն . իսկ 'ի գլուխն ունի երկու փունջս փետրոց . մինն է յճ կոյս սեւաւ փայլուն . իսկ երկուն բոցագոյն . ոտք և կտուց նր երկայն . գեղեցիկ ճեմէ . և 'ի ճեմէն նաղելի տարուբերէ զգլուխն . յորմէ լը ասելոյ ոմանց՝ տիկնայք գաղղիացւոց օրինակ առին ճեմելոյ . և 'ի նցէ ծաւալեցաւ և յայլ տեղիս եւրոսիոյ . վն զի 'ի վերալիա յարքունի պարտեզն փարիզու գտանին յուլովք 'ի թռչնոց աստի բերելք յափրիկոյ : Այս թռչուն սիրէ զամայտի . և մահուչափ մարտնչի չգէմ այլոց թռչնոց . միս նր փափուկ է և համեղ :

Յանապատի անդ մերձ առ սէնէկալ՝ գտանի թռչուն մի յափշտակիչ յազգէ բուռոյ , որ է տեսակ մի

մի խորթ արծոճոյ, ձեռով մարմնոյն՝ և մեծութիւն և բարձրութեամբ՝ է՝ ի չափ հնրկ արքայազնի . գոյն նր մը թին . ունեւորվ փետուրս ինչ սեւաւս ի թեւս և ի ձեռն . մագիլք նր կարծրակուռ, կտուցն կոր և սուր . աչքն գծնէ հայեաց . ձայնն սուր և սառափիկ . և թըռիչ նր սրաժար . սովորական որս նր օձ, մուկն, և այլ զեռունք և թռչունք, մենք թէ ամ ինչ : Ոչ զանգիտէ ի հրազինուց . և այնչափ յանդուգն է, զի տեսել միս հում կմ եփել ի նաւս ի ձեռս նաւաժարաց, կմ ի ցամաքի, յարձակի ի վր, և հաւտեալ զմասն ինչ ի մոյ անտի յափշտակէ և տանի : Զկնկուլ . զոր կոչեն և Քուրպալոս . է թռչուն մի ձկնակեր, բայց այլապեսակ ի թռչնոյ անտի, զոր սովորաբար կոչեմք ձկնկուլ . որ և յաճախ գտանի յեզերս ծովուց եւրոպիոյ, և ասիոյ . իսկ այս թըռոճի թէ յափրիկէ և եթ, և յայլ ջերմ նահանգս գըտանի . նաև յատկուիք սր օտար են ի յատկուեց մերոց ձկնկլից . ուր տեսցի ի ստորագրութե սր : Արդ՝ այս թռչուն է ի չափ ծախ . քսէ ոչնի . բայց բոլորովին խայտաճամուկ . կտուց նր երկայն որչափ է բոլոր մարմնն, կարծրակուռ սուր և ատամնաւոր զօրէն սայրասուր խարտոցի . թռչի յօդս քերելով զերեսօք ջուրց գետոց այնչափ արագ և սրաթուիչ : մինչև չանկանիլ չ տեսուի : Լի են յեզերս սէնէկալ գետոյն, և աւաւել ի մորձիլ կղզին . ուր ի վր գետեզերեայ ծառոց անհամար են բոյնք նց . և յայն սակս ափրիկեցիք զայն տեղիս՝ գետոյս ձկնկլից կոչեն : Այլ արժան է յայսմ վայրի յիշատակել և ըզհանգամանս բունոյ նց . որ նոր իմն է : Արդ՝ բոյն նց է տանձաձև կմ բրդաձև շինեալ ի կաւոյ . յոր խառնեալ կայ և փետուր, և մամուռ, և յարդ . և է քաջ ծեփէլ յամ կողմսնց զի անձրև բնաւ ոչ մտանէ ի նմ : Մի միայն ծերալ ունի, որ է միշտ յարևելեան կողմն, որ և է դուռն նր չ որ մտանեն և ելանեն . բայց այնպիսի իմն ձեռով յարմարել է, զի չտայ բնաւ տեղի մտանելոյ անձրևաց ի ներքս : Այս բոյնք կախել կան երկայն թելիճ ըզծայրից նուրբ և մորչ ոստոց ծառոց սարածելոց ի գետն, որք և ի հեռուստ երևին ամենեւին իբր պըտուղս կախել զոստոց . զոր յայն սակս այսպիս տանեն, զի զերծցին ի կապկաց, և յօձից, որք թշնամի են նց . վն զի ոչ համարձակին կապիկք ելանել ի վր այսպիսի նուրբ և դիւրակոր օստոց : Իւ թէ ուէտ ի Ժմիս օրաստկաւունչ հողմոց և փոթորկաց՝

որք յաճախ են 'ի կողմանս յայտոսկ , տարուբերին ,
և բաբախին ը միմեանս , զի մօտ են միմեանց , այլ
ոչինչ վտանգին . զի ոչ թեղքն հատանին , և ոչ բոյնքն
խորոտակին . քղի հատառուսն են յոյժ և ամբակուռ :
Այսչափ ինչ վն այսողիկ շատ լիցի տու այժմ . արգ-
մախիցուք 'ի ստորագրուի նահանգաց , որք անկա-
նին յայսմ մասին և են այսողիկ . Հովալ . Փռւի .
Գառու . Կալմ . Պամգակ . Մանքիւ . և Մեկէ :

Հովալ :

Լայն նահանգ , զոր Ծագիրք տիրանց սէնէկալ
կոչեն . վն զի է առաջին նահանգ առ սէնէկալ
գետով , սկսել 'ի հիւսիսոյ և 'ի ծովէ . որ և ձգի 'ի
հիւսիսակողմն նորին գետոյ յարեմտից ը արեւելո ,
և ը հարառ տարածել իբր 26 մղոն . բայց 'ի հիւ-
սիսակողմն սակսու է տարածուի նր . ուր և բնիմ
անգամ արշաւեն ասպատակք 'ի զառայ : Գլխա-
ւոր գետ նր է սէնէկալ . որ կանոնաւոր աճմամբ
ոռոգել զերկիր նր , արգաւանգ և պաղարեր դոր-
ծէ զնա : Ունի և այլ երկու գետս , որք կոչին Քա-
յն , որ ելանէ 'ի համանուռն լճէ . և Գեք փորագա-
լաց , որ խառնի 'ի սէնէկալ . այլև լիճ մի լայնատա-
րած ձորաձև , կոչեցել Բանիա ֆռւի . երկայն իբր
13 մղոն . և լայն 6 կմ 7 . ջուր նր գայ 'ի յորդեջոյ
սէնէկալոյ . վն 'ի նոճաղիչն նր , ցամաքի և մեծ
մասն լճին . ուր և սերմանեն արմախս , և ծխա-
խոտ , որք կարի առատարեր լինին սակս պարսի-
սուէ հողոյն . ուն և այլ տեղիք նր գրեթէ բովան-
դակ պարարտ են և արգաւանգ . ոռոգելք 'ի սէ-
նէկալայ յաճելն իւրում , և յայլոց գետոց : Բայց
յաճախ են անդ մարախք , որք բնիմ անգամ սղա-
ւեն զնմ գեղ գալարի :

Բնակիչք նր իջանեն 'ի ճեալօֆացուոց . որք են մի
'ի գլխաւոր Ժղրոգոց այսց կողմանց նիկրիտիոյ . յու-
րոց զումանս 'ի տեղիս իւրեանց ունիմք յիշատակել :
Թագաւոր նյ կոչի պրաք . որ 'ի բարբառ նյ հշտ
նակէ արքայ արքայից : Այս անուն թերևս անկ
էր նմ յառաջագոյն , յորժամ զբնմ 'ի թգրաց նիկ-
րիտիոյ ունէր իւր հարկատուս : Բայց այժմ ինքն
հարկատու է ինքնակալին ֆուլեայ : Իսկ գլխաւոր
տեղիք նր են հետագայք :

Բնակիչք : Ի քղք արքայանիստ . մեծ և բազմա-
մարդ .

մարդ առ սէնէկալ գետով. կմ լաւ ևս ասել գետը
 լարձակ, զի տունք բնակչաց նր առ հմրկ են խոր-
 ճիւթք, և հիւղք աղքատակերտք. ուն և բնակարանն
 կմ ապարանք թգրին, որ չունի այլ ինչ զննու-
 'ի հմրկ խրճիթաց անտի. բայց միայն զի խրճիթք նր
 բաղնաթիւ են. և է շրջապատեալ եղեգնեայ ցաւ-
 կօք, և ծառովք. և առ նովաւ շուրջանակի են ըշ-
 տեմարանք, և թգրական ախոռք. և բնակարան
 հարձից թգրին. և արքունի պաշտօնատարաց. այլև
 մասնաւոր տեղի մի՝ ուր պահին որսական շուկք
 թագաւորին:

Սէրէյ Դէրլա: Լ, գետը մեծ առ սէնէկալ գետով.
 որ է մասնաւոր իշխանի միոյ նիկրիտիացւոյ ազգա-
 կանի թգրին հովալայ:

'Ի հիւսիսային կողմն այսր նէնգի յայն կողմն սէնէ-
 կալայ՝ դոյ լարձակ անապատ շրջապատեալ 'ի հե-
 ռուսա կարմրագոյն աւաղակոյտ փոքրիկ բլրովք.
 և ուրեք ուրեք ծածկեալ մանր թփովք: Անդ են
 հռչակաւոր խնկաբեր, կմ լաւ ևս ասել խիժաբեր
 անտառք, ուստի խէժ բժմ'ելանէ և սփռի 'ի զնն
 կողմանս Ծի. բայց առաւելապս յեւրոպիա. և է
 ազնիւ յոյժ. տեսիլ նր խնկանման՝ այլ թափանցիկ
 և սպիտակագոյն. զոր գեղարարք 'ի կիր առնուն 'ի
 գեղորայս. ուն և այլ արհեստաւորք 'ի զնն գործս.
 իսկ բնակիչք տեղւոյն ուտեն զայն՝ յորժամ թարմ
 է իբր ազնիւ ինչ կերակուր և առողջարար. ուն և
 գաղղիացիք յորժամ քնան անդր. ուրք ասեն, թէ
 ունի զհամ ծիրանի, և թէ զովացուցիչ է յոյժ:
 Բժիշկք հաստատեն. թէ օգտակար է յոյժ կրծոց.
 զի կակղացուցիչ է և զովացուցիչ. և թէ թանձրա-
 ցուցանէ զջրային հիւթս. որով և խափանէ լմը
 տանել նց 'ի զանգոնած արեան, և ապականել. և
 թէ գերագոյն գեղ է լեզմ' իջնաւոյ 'ի մկանունս
 մարմնոյ. մենդ յորժամ խառնի լը շաքարի բաղադ-
 րելոյ դարեջրով. նոյնպէս և լեզմ' թանջից, և զայ-
 րացեալ թթախտուէ, ք մայասըլի:

Չայս խէժ խաղացիք կոչեն խէժ արաբիոյ. վն զի
 մինչև էին գաղղիացիք հասել 'ի կողմանս յայնոսիկ,
 և ստացեալ անդ կալոնած, սոյս խէժ գայր յեւրո-
 պիա յարարիոյ. որ և թանկագին էր, զի սակաւ
 գտանէր. բայց իբրև բացաւ սոյս ճննչ, այնուհե-
 տև յաճախեաց յոյժ. ուստի և գին նր նոնաղեցաւ.
 զոր գաղղիացիք կոչեն այժմ՝ խէժ սէնէկալայ, յա-
 նուն տեղւոյն՝ ուր լինի: Ծառ նր է տեսակ մի ա-
 կա

կրկնա կոչեցել ծառոյ , թփատեռակ մշտադաւար և բազմաճիւղ . տերև նր երկայնաձև , այլ նեղ և խորտարարտ : Բերէ ծաղիկ սպիտակ փոքրիկ և խոռոչաւոր , որ ունի 'ի միջն սիւնակ փոքրիկ շրջապատեալ սպիտակ մանրաթելովք . որ 'ի սկզբան անդ կանաչ է , այլ 'ի հասանիլն փոխի 'ի դոյն թառամեալ տերևոյ . իսկ սերմն նր որ լինի 'ի սիւնակի անդ կարծր է և սպիտակագոյն :

'ի մեջ սէնեկալ դեռոյն՝ և ամրոցին արկվինայ՝ իւրև 60 մղոնաւ հեռի 'ի նախալիշատակեալ անապատէ՝ են երեք անտառք այսպիսի խիժաբեր ծառոց , որք կոչին Սահէլ . Լեպեւր , որ մեծ է ք զայլս . և Լէֆապա . յորս ամի ամի երկիցս հաւաքեն զսէժ . մի՝ յամսեանն մարտի , և երկդ՝ 'ի դեկտեմբերի . այլ վերջինս այս լաւագոյն է , զի առաւել մաքուր է և կարծր և թափանցիկ :

Փուլի :

Եւ հանդ ըսորձակ կոչեցել Թգրուի , չ մեջ հովալայ և կալամայ իւր 530 մղոն ը երկայն յարևմտից յարեւելս : Երկիր նր արդաւանդ է յոյժ . զոր թէ լաւ ևս մշակէին , բերէր արդեօք զանազան պատուական արդասիս շահաւետս վաճկանութե . այլ մեծ մասն նր լքել կայ անդործ և անդարման : Ընի փղոսկր բլմ յոյժ , որ և է գլխաւոր վաճառ նր . զի լի են 'ի նմ փիղք , մանդ 'ի հարաւակողմն դեռոյն . և առիւծք , և խնձք , և այլ կատաղի դաշանք . բայց ոսկին որ դրանի անդ , դայ 'ի կալամայ . զի ոչ թունի թէ ունիցի բովս ոսկւոյ կմ՝ արծաթոյ : Այս Ե կարի բազմամարդ է , և բնակիչք նր անուանենք Փուլեցիք չեն գլխովին սեաւ , այլ թուխ , միջահատակ մարմնով . և կերպագրուի դիմաց նց ոչ այնչափ տղեղ , բայց և ոչ գեղեցիկ . թեթեւ են և արագընթաց . եռանդնոտ և քղքական առաւել ք զՄեալօֆոցիս :

Գլխաւոր դործ նց է հավունի և օրսորդութի . սակաւք 'ի նոցանէ վաստակին 'ի մշակուի երկրի : Երաժշտութի 'ի պատուի է առ նմ . վնկ իշխանք և մեծամեծք նց 'ի պարծանս համարին անձանց , դիտել հնչեցուցանել նոճագարանս ինչ . որք բազում ազգս նոճագարանաց ունին : Կարի յօժարամիտ են 'ի կսքաւս , որ է համարնուկոն կիրք համօրէն նիկ .

բիտաղացոց . զի զկնի վաստակելոյ զօրն ողջոյն 'ի գործ , կմ յորսորդութի բազմաշխատ , յերեկոյի ընդ ժամս երիս , կմ չորս՝ անընդհատ կայքաւեն . զոր հանգիստ և կազդուրումն անձանց հմրին : Զքեստ նց է լը տարազու զգեստուց ձեալօֆացւոց . այլ յընարութի գունոց սք առաւել մտադիր են ք զնս . ռակայն լհանրամայ յամ գոյնս դեղինն յաւետ ախոր ժական է նց . ոն կարմիրն շրջակայ ազգաց : Մու եալ են 'ի վաճառս եւրոպացւոց . յայն սակս բիւմ մարդասիրութի և սլատիւ ցուցանեն նց , զի յաճախեսցեն յ իւրեանց : Իսկ լը կրօնից մահմէտական են . զոր ընկալան յարաբացւոց և 'ի սահմանակից նիկրիտացւոց , լը որս առեւտուրս առնեն . բայց լը նսին ունին և զանազան սնոտիապաշտութիս մնացել 'ի կռապաշտութի :

Իշխան նց 'ի բարբառ իւրեանց կոչի Սիւսպի , որ Թարգմանի կոչար . վն զի բաց 'ի Թիբէն հովաւայ , ունի իւր հարկատու և այլ զնիւն իշխանս և Թիբա նիկրիտիոյ . որք ամի ամի տան նմ մարդագերիս , և անասունս : Կառավարութի նր է միապետական . բայց ոչ է ամենեկն ինքնադուխ . զի ունի իւր խորհրդականս տասն ծերս . և լը նց խորհրդոյ վը ճարէ զամ գատս : Սակաւ յանցանք են առ նն , որք պատժին մահովաւ . ք միայն մարդաստանութի , և մատնութի հայրենեաց : Իսկ սովորական սլատիւ այլոց յանցանաց՝ է գերութի . զի նա ինքն Թիբն վաճառէ զյանցաւորս 'ի գերութի եւրոպացւոց , կմ այլոց ազգաց . և զինչս նց տնօրինէ լը իւրոց հաճոյից : Զնոյն առնէ և պարտապանաց . զի յօրժամ որ ոչ կարէ հատուցանել զպարտս իւր , վաճառէ զնա , և յընտանեաց նր այնչափ , մինչև գին նց բաւական լիցի 'ի հատուցումն պարտուց պարտաւորն . սա կայն 'ի գնոյ անտի երրդ մասն Թիբին է : Ունի բիւմ զօրս հեծեալս և հետեակս . որոց սովորական գէնք են աղեղն , և Թուր . ամանք ևս վարեն հրու գէնս , ուսելք 'ի դաղղիացւոց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք :

Կռնէ : Քաղաք արքայանիստ , և գլխաւոր տեղի նհնգին մերձ առ գեղեցիկ ինչ վտակ՝ որ իստոնի 'ի տէնէկալ : Չիք 'ի քղքի աստ՝ կմ լաւ ևս ասել 'ի գեղը՝ նշանաւոր ինչ . զի և բնակարանն ինքնակալի նր , որ է գլխաւոր շինողս 'ի նսին է խումբ կամ հաւաքումն բիւմ իրձլթայ , շրջապատել կանաչագոյն եղեգամբք , և սլատապարել խիտ ցանգով սեւագոյն

փշոց . յորմէ մարթ է 'ի միտ առնուլ և զհանգամանս
այլոց շինուածոց նր . որք ոչ այլ ինչ են , եթէ ոչ
հիւղք և խրճիթք աղքատակերտք :

Դէրժիէր Բուլէ : Գեօղ մեծ մերձ 'ի սահմանս հովա-
լայ առ սէնէկալ գետով . իբրև 20 կմ 24 մղոնաւ
հեռի 'ի կղզւոյն մօրֆիլայ . ուր գնին եւրոպացիք
խէժ բժմ , զոր բերեն անդ նիկրիտիացիք 'ի ցեղէն
եւդրակենայ :

Պոփար . կմ Պոփար : Գեօղ 'ի վր փոքրիկ բլրոյ լե-
մէջ լայնարձակ դաշտի . ուր նստի մասնաւոր իշխան
մի հարկատու ինքնակալին ֆուլեայ : Տուրք նր են
խրճիթք բոլորաձեք և սրածայրք . լուսամուտք նց
փոքրիկք , զոր այնպէս շինեն թերևս առ 'ի զերծանիլ
'ի յոգնախուռն մեծամեծ ճանճից և պիծակաց , որք
անհնարին վիշտս տան բնակաց . բայց օդ նր բարի
է և քաջառողջ :

Ճէօրէլ . կմ Կէօրէլ : Գեօղ մեծ մերձ 'ի տեղին , ուր
կումէլ գետն մտանէ 'ի սէնէկալ . որ և է իբր նա-
ւահանգիստ այսր թփրութէ . ուստի և բազմավա-
ռաւ և մարդաշատ :

Հովալա . կմ Հովալա : Գեօղ մեծ յորմէ իբրև
30 մղոնու հեռի են միշտ լերինք ժայռաւորք .
կռէցե՛լ Փլաֆօն քանիւնայ . որք անցանեն լե սէնէկալ
գետ :

Լաթա : Է նոյնպէ գեօղ մեծ 'ի հիւսիսակողմն քեօր-
վէլայ . իբր 8 . 9 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ . ուր նստի
լահանուր փոխարքայ այսր թփրուէ :

Կղզի Դօրֆիլայ . կմ Փղուիւրէի : Է կղզի մեծ գործել
'ի միոյ յառաջից սէնէկալ գետոյ , գետ փղոսկրեայ
անոճանելոյ . որ բաժանէ զայս կղզի 'ի պիլլաաս կռ-
ջեցեալ կղզւոյն :

Պիլլաաս : Է կղզի մեծ յարեւելեան կողմն նախընթաց
կղզւոյն , լե մէջ մօրֆիլ և սէնէկալ գետոց . երկայ-
նուի նր է իբր 150 մղոն . իսկ լայնուին ուրեք 6 .
և ուրեք հասանէ ց 12 . երկիր նր արգաւանդ է , ող
և կղզին մօրֆիլայ . իսկ գլխաւոր վաճառք նր են
ժանիք փղաց :

Մէնալէ : Միւս ևս կղզի փոքրիկ գեղեցիկ և ար-
դաւանդ . վր զի յաճե՛ն սէնէկալ գետոյ , ծածկէ
զամ երեսս երկրի նր , զի ցած է , որով և պարար-
տացուցանէ զնա . վր 'ի ցամաքիլ ջուրցն սերմանեն
անդ որիզ , կորեակ , ծխախոտ , և այլ զնոն իրս .
որք առատապէս պտղաբերեն :

'ի ֆուլիացւոց աստի գտանին բազմուի յոյժ սփռել

և առ քամակիս գետով . աղբիւս և անտի 'ի մէջ սահմանաց մանտիկացւոց . զորս երևի թէ պտրզմ' կմսոն տարագրեալ իցէ 'ի հայրենի բնակութիւն իւրեանց : Սք թէպիտ ուրեք ուրեք ունին գեօղս հաստատունս , այլ լը մեծի մասին թափառական կեանս վարեն . մերթ 'ի ցած և 'ի դաշտային տեղիս , և մերթ 'ի վր լերանց զտեղի առել հանդերձ անասնովք իւրեանց , լը որում վարին յանձրեաց : Յոր ժամ դառնեն ուրեք արօտ յուռթի , անդ զտեղի առնուն հրամանաւ թորին մանտիկացւոց , մինչև սարառեսցի արօտն : Կեանք արանց ծանրէ և տար ժանաւոր . զի բաց 'ի սովորական դործոց , զոր ունի այր իւրաքանչիւր 'ի դարմանել զընտանիս իւր , բռնաբառին հնչզ մարանչիլ 'ի ցամաքի լը ամեհի դազանաց . իսկ առ գետովք լըգէմ կոկորդիլոսաց 'ի պաշտպանութիւն անձանց' և տնտնոց իւրեանց . 'ի գիշերի ժողովեն զանասունս իւրեանց յընդարձակ վայրի 'ի մէջ գեղջն , լուցել հուր մեծ . և կարգաւ հսկեն 'ի սրահպանութիւն : Սք կարի նման են արաբացւոց . գիտեն և զբարբառ նց , բայց ինքեանք աւնին և առանձին լեզու : Միաբանսկանս կեանս վարեն . և ունին 'ի մէջ իւրեանց իշխանս և դատաւորս . որք բիւժ քաղցրութիւն կառավարեն զնս . շինեն գեօղս մեծամեծս 'ի սահմանս օտարաց , բայց չեն լը արուք իշխանի երկրին . և եթէ վիշտս ինչ կմ հարստահարութիւն կրեսցեն յիշխանէ անտի երկրին , կմ 'ի ժղճորդենէ նր , քանդեն զգեօղն , և երթան յայլ տեղի : Ամենեքեան յօժարութիւն թոյլ տան նց բնակել 'ի սահմանս իւրեանց , սակս քաղցր մարդասէր և խաղաղասէր բարուց նց . և աշխատասիրութիւն , որով ոչ սակաւ օգուտ ընծայեն շրջակայ բնակչաց :

Գլխաւոր գործ նց է դարմանել անասունս . յորում տյնչափ քաջավարժ են , զի և մանտիկացիք' նց յանձնեն զանասունս իւրեանց 'ի դարման : Գործեն և զերկիր , և սերմանեն ծխախոտ , բամբակ , մայիզ , որիզ , և այլ արմօխ անձանութս առ մեզ . և թէպէտ սակաւ տեղիս մշակեն , սակայն առ ճարտարութիւն իւրեանց այնչափ արդիւնս ժողովեն , զի բաց 'ի պիտոյից իւրեանց նաև յուռլանայ . զոր դիւքադին վաճառեն մերձակայ ժողովրդոց , մեղ մանտիկացւոց . որք բիւժ անդամ ծանր կարօտութիւն կրէին , եթէ չունէին մերձ զփուլացիս : Չիք առնի կարօտ . վր զի որք կարօլքն են , ընուն առատաւորէս

այլա զպէտս կարօտելոց : Մարդասիրութի նց ձգի առ ամենեւին . բայց առ համազգիս իւրեանց կրկնապատիկ : Խնամ՝ մեծ ունին ծերոց կուրաց և կաղաց . և եթէ որ յաղդէ իւրեանց անկցի՝ ի գերութի , ամենեքեան միաբանին ազատել զնա :

Բազում սիրով և խաղաղութեւն են լը միմեանս , և հպատակ իշխանի իւրեանց . սիրեն զարգարութի և զհաւատարմութի . և եթէ որ գործեսցէ ինչ լըդէմ , ամենեքեան խորշին ՚ի նմանէ . և ոչ երբէք գտանէ այնպիսին իւր թիկունս լըդէմ իշխանին : Հազիւ երբէք գիպի ՚ի նոյն վէճ ինչ . յամ Ժմկս , յորս եկաց յափրիկէ մուրէ անգղիացի՝ ոչ լուաւ թէ որ ՚ի ֆուլիացոց ունիցի զհկակութի ինչ կմ վէճ լը ընկերին : Բայց այս հեզութի նց և քաղցրութի ոչ է առ տկարութի . քղի լը աէ լահարբեայ՝ չիք աղդ յափրիկէ առաւել քաջասիրտ , և գիմսդրաւ լամ գրծ ուարութեց ք զսն . յորոց վր և ճեալօֆացիք իսկ գաղանաբարոյք՝ ոչ իշխեն արշաւել : Զէնք նց են նիղակ կրկնաատեսակ , նետ և աղեղն , գաշնակ , և ատրճան . զորս քաջ գիտեն վարել : Կրօնիւ մահմէտական են . և լը օրինաց մահմէտի , ոչ ըմպեն գիւնի կմ օղի . այլ լոկ ջուր , կմ օշարակս խառնեալ շաքարիւ : Յայսպիսի ստորագրութե՝ զոր տան սց ճննհորդք , արժան էր քրիստոնէից օրինակ վարուց առնուլ ՚ի վայրենի աղդէ աստի :

Պատմութիւն . կմ Պատմութիւն :

Ի նահանգ և թգրութի յարեւելեան հիւսիսային կողմ կալաւայ . զորմէ սակաւ ծանօթութի ունին ծագիրք եւրոպացոց : Մասն ինչ այսր նհնգի պարփակի ՚ի կղզի՝ կմ ՚ի ցամաք կղզի՝ գործեւ յերկուց առաջից սէնէկալ գետոյ . յորոց մինն կոչի Սեպէ . սակս մթին գունոյ ջուրցնր . իսկ երկրորդն Սպիտակ գէ . վր վճիտ և սպիտակագոյն լինելոյ ջուրցն ՚ի պիճնոս սպիտակ աւուղոյ և խճից , որք են ՚ի ձորագետ անգր նր : Երկայնութի այսր ցամաք կղզոյ՝ է իբր 180 մղոն . և ոչ 14 . ուղ գնէ պիշինկ . իսկ լայնութի յարձակագոյն տեղիս իբր 18 և եթ : Եւ է արգաւանդ , բաղմամարդ , փարթամ , և բաղմամտճառ . զի վաճառականութի նր ծաղկեւ է յոյժ . և տարածեւ ցհեռաւոր տեղիս : Ասի իբրև ստոյգ , թէ ունի բալս ոսկւոյ և արծաթոյ և պղնձոյ բա-

գումն , և այնչափ առատաբերս , մինչև յերեսս իսկ հողոյ երեւիլ ոսկւոյ և արծաթոյ . և թէ առեալ յայնպիսի տեղեաց փոքր ինչ հող , և զտեղ յանօթ , մնայ 'ի յատակ անդր անօթոյ ոսկի մաքուր . կմ այլ ինչ հրահալելի :

Բնակիչք նր են 'ի ֆուլիացւոց , ուր հաստատենք թշմբ . և ունին թաք մեծազօր անոճանեղ Սալեփոլա . կմ Սեկափոլա . որում հարկատու է կալամ , և մեծ մասն 'ի չրջակայ թաքուածեց . պատմի թէ 'ի հնումն տիրէր և նց . գուցէ յայն սակս այժմ հարկս հարկանեն նմ : Ան քղբց կմ գիւղորեկից այսր թաղաւորուն ինչ ոչ գրեն Յափրբ . և չեն ինչ զարմանք . զի սակաւ ծանօթութի ունին զնմէ . ուր և զայլոց ներքին Յաց ափրիկոյ . զի չեւս ոք 'ի նցնէ եհաս 'ի ներքին կողմանս անդ . ուստի զոր ինչ գրեն զնցէ եւրոպացիք , 'ի վաճառականաց անտի նիկրիտացւոց լոճեալ գրեցին :

Քարաւայ . կմ Սահմիկոլիայ : Են յարեւելեան կողմն այսր թաքուած , իբրեւ 90 մղոնաւ հեռի 'ի կղզւոյն քայկնովայ , որ է 'ի թաքունէն կալամոյ : Այս քաւաւազք բարձր են ք զքարաւազս ֆուլեայ , ուր լ սնձուկ կիրճս բարձրաբերձ լերանց իջել սէնէ կալ գետոյ , անհնարին շառաչիւնս արծակէ , և ցնցղկել շուրջանակի բքմ գունագեղ ծիածանս գործէ :

Կալամ :

Այս թաքուն կմ նէնգ լն պիշինկայ է յարեւելեան կողմն թաքունէն ֆուլեայ . իսկ լն այլոց 'ի հարաւային և լն մասին յարեւելեան կողմն նր . սկսել 'ի ծովեզերեայ բերանոց սէնէկալոյ , մինչև ցահանս ֆուլեայ , որ է առաջին քարաւազ նորս յարեւմտից լն արեւելս գնալով . իսկ 'ի հարաւոյ ձգի մինչև քաւալիա : Բաց 'ի սէնէկալոյ՝ որ ոռոգանէ զերեւելի մասն նր , ունի այլեւս երկու երեւելի գետս . որք կոչին Փալէմ . և Ճիհան . որք մեծամե նպաստեն արգաւանդուն երկրի նր : 'ի լերինս նր գտանին քարահանք պատուական մարմարիոն քարանց . այլև տին վանի , և այլ զնչն տեսակք թափանցիկ քարանց , կմ հմրկ տկանց . ուր և բովք ազնիւ երկաթոյ : Ունի և փայտս գունագոյն ներկոյ , և բոյս մի , որ բուրէ զհոտ մկոյ . զոր բնակիչք տեղւոյն կոչեն ալգէլ միսկ :

Յայտմ թիրուհ են երկու զնա՞ն աղգք . որք կոչին
Սարգս-Լեւոնի . և Մանսիկայի : Սարգս-Լեւոնի առա-
ւել բաղմամբ են . որք և ունին զանուն 'ի բաղ-
մունէ գեառոյ իւրեանց . զի անունս Գուլ . 'ի բար-
բառ նց նշանակէ գեառ . ուստի մեք կարեմք կոչել
զնա՞ն գետացիս : Սք համարել են իբրեւ բուն բնակք
երկրին . և են անհանդարտք , խռովասէրք , որք առ-
դոյզն ինչ պաճառի ընկենուն յիշխանուն զթիր իւր-
եանց . ծոյլ են , և ոչ սիրեն երկար ճնա՞նորդութիւն
առնել . վերջին սահման ճնա՞նորդութեն նց է Յն
պամպուկայ հնգօրեայ ճնա՞նաւ հեռի , ուստի բե-
րեն գերիս , և ոսկի : Իսկ Մանսիկայի թունին լի-
նել յեակացւոց անտի . որոց եկել 'ի սէնէկալ , և
բազմացել անդ , այժմ կացուցանեն զմասնաւոր ժո-
ղովուրդ , կմ հասարակութի գրեթէ ինքնիշխան .
սակաւ կախումն ունելով զթիրէն սարադուլեղաց-
ւոց : 'ի ձեռս սց է բովանգակ վճռկանութի երկ-
րին , զոր առնեն և լ չրջակայ Յաց : Իսկ ի կրօ-
նից ճիշտ մահմէտական են , և ժրջանք 'ի տարա-
ծել զմահմէտական օրէնս զոյգ լ վճռկանութի երկ-
եանց : Սք լ պատմելոյ ճնա՞նորդաց՝ հեղաբարոյ
են և քղքական . բարեկամ օտարականաց , հաւա-
տարիմ 'ի խոստմունս , աշխատաւոր , ճարտար , և
յարմարաւոր առ ուսմունս դիտուեց . սակայն բո-
լոր գիտուն նց չէ այլ ինչ , բայց միայն ընթեռնուլ
և գրել 'ի բարբառ արաբացւոց . զոր գրեթէ ամե-
նեքեան գիտեն . և յայն սակս Մարգարտ կոչեն զան-
ձինս , ք գրագետս :

Իշխան այսր նահանգի կոչի Թանա . որ Թարգմանի
թիր , բայց իշխանութի նր չէ ինչ մեծ . քն զի մեծա-
մեծք երկրին են իբր մի մի թիրք ինքնիշխանք , մանդ
յորժամ 'ի ձեռս բերեն զկառավարուլ միոյ 'ի գիւ-
ղորէից , որք Սեպեյ կոչեն յայնժամ զանձինս . և
գրեթէ զթիրական վարեն զիշխանութի : Իսկ գլխա-
ւոր տեղիք նէնգին են հետադայք :

Ղառապո : Գլխաւոր քղք այսր թիրուհ արքայս
նիստ առ սէնէկալ դեռով 'ի հարաւային կողմն նր .
մեծ , այլ անշուք և աղքատակերտ . 'ի մերձակայ լի-
րինս նր գումանի քարահանք պատուական մարմա-
րին քարանց :

Թափալիս : Քաղսք մեծ բազմամարդ և բազմա-
վաճառ . որ ունի փոքրիկ մզկիթ մի քարաշէն . զոր
մէ բնակիչք տեղւոյն ասեն ունիլ զձե մզկիթին
մէքքէի :

Տեւականէր : Քաղաք մեծ և բազմամարդ . որոյ բնակիչք 'ի սկիզբն անցելէ դարու , յորում Ճմկի եհասանդր անդրէաս ոյրուէ գաղղիացի' էին աւելի ք 4000 . ի մեծի մասին մահմեականք արդարակաւ լուրք և ինքնիշխանք , անկախ զթագաւորէն կալամայ . որք սակա վճռկանութե գնան մինչև 'ի թոմպուդ , և 'ի ծովեղերս քամպիայ . ուր բնւ առաւորութիւն առնեն իւրոտացւոց , աարել անդր գերիս , և ոսկի :

Մի յաւել . կմ Մանական : Գետոյ՝ ուր գաղղիացիք փոխադրեցին զգործարան կմ զվճռուեղի իւրեանց , զոր 'ի 1699 կառուցին 'ի ծովեղերս քամպիայ , զկնի քանդելոյ նիկրիտացւոց զամրոց նոյ , զոր ունիին անդ : Այս գետոյ է մերձ 'ի քարավազս ֆուլէայ , իբրև 700 մղոնա հեռի 'ի բերանոց անտի սէնէկալայ :

Քայինւ . կմ Կանիւր : Քաղաքառ սէնէկալ գետով 'ի հարաւային կողմն նոյ , մեծ բազմամարդ և բազմավաճառ յոյժ . վս զի իւայն անցանեն կարաւանք , և վճռկանք մանտիկացիք թոմպուդայ . որք 'ի պաւպարայ քանայ որ է 'ի ներքին կողմանս նիկրիտոյ , բերեն բազմութի դերեաց 'ի վաճառատեղիս անդղիացւոց , առ քամպիա գետով : Հանդէպ այսմ քղքի' է կղզի մեծ կուէցել նոյնպս Քայինւ . իսկ 'ի բարբառ գաղղիացւոց փոխաւրել . ի մէջ սէնէկալայ . իբրև 45 մղոնա 'ի վերոյ ք զմանկանէտ և փոքր մի 'ի վայր ք զքարավազս ֆուլէայ . երկայնութի նոյ է իբրև 3 մղոն . և երկիրն բարի և արդաւանդ . և այնչափ բարձր , զի որչափ և աճեալին ջուրք սէնէկալայ , հազիւ ժամանեն 'ի ծածկել զփոքր ինչ մասն նոյ :

Փուլի , կմ Ֆելի : Է նեղ անցք , ուր սէնէկալ գետն գոլով փակեալ ի մէջ երկուց բարձրաբերձ լեռանց , և արգելեալ յընթացից 'ի բազմապատիկ ժայռից , բաժանի 'ի բնւ առաւջ , և գործէ քարավազս կմ սահանս իբր 40 կանգնաչափ 'ի քարձանց իջեալ :

Պոմպուհ :

Այս աշխարհ կմ նահանգ է 'ի հարաւային կողմն կալամայ . և 'ի հիւսիսոյ մանտիկացւոց . սր թէպտ յանցել Ճմկս հոջակեալ էր վս իւրոց առաւտա .

տարեր բովուց ոսկւոյ, սակայն յետոյ գլխովին 'ի մո-
 յոյնս եղև մինչև ցակիցան անցել դարու . ք ցամե
 16 . յորում կոմսսանոն անուն ոմն գործակալ վա-
 ճեկնաց գաղղիացւոց յափրիկէ, եհաս անդր . ուր և
 եկաց մնաց ամ մի և կէս . և ետ ծանօթուի լէ սրու-
 եայ գլխաւորի ընկերուէ այնց վճեկանաց . որ և 'ի
 սկզբանն խորհէր սանիւ անդ ժողորդս, և շինել
 ամրոցս . քաղցրութ ընկալել զթոյլտուութի 'ի բնակ-
 ցաց երկրին : Ապա 'ի 1723 փոխեաց ղխորհուրդ-
 իւր . և կամէր բռնութիւն արել երկրին և բովուց
 նր . վնց առաջարկեաց գաղղիացւոց հասուցանել
 նմ գունդ մի 1200 զօրաց, բայց ոչ յաջողեցաւ :
 Ուստի և եկաց մնաց երկրին 'ի ձեռս բուն բնակ-
 ցաց իւրոց :

Գլխաւոր գետք նր են Ֆալէյէ, զոր մանտիկացիք
 համարին մի յառաջից նիկէր գետոյն . որ զկնի լե-
 երկար ընթացից՝ գնայ խառնի 'ի սենէկալ գետ .
 Սաննն, Կախանն, և Մանս . որք մտանեն 'ի Ֆա-
 լէմէ, կմ 'ի սենէկալ : () Գ նր տօթագին է յոյժ .
 ոչ միայն զի անկանի լէ մէջ 12 և 13 աստիճանաց
 հիւսիսային լայնութե, այլ առաւել յայնմանէ՝ զի
 դուրով շրջապատել 'ի բարձրաբերձ լեռանց, չունի
 անցս առ 'ի մարիլ և զալլ 'ի Ժանտ գոլորշեաց
 անտի, որք անընդհատ շնչին 'ի հանքալից երկրէ
 նր . վնց և վրասակար է յոյժ առողջութ օտարաց ,

այլ ոչ նոյնպս բուն բնակցաց իւրոց :

Իսկ երկիր նր անջրդի է և անբեր ամենեւին, մա-
 նաւանդ 'ի ներքին կողմանս, ուր ոչ ոռոգանի 'ի
 գետոց . սակայն զամ պակասութի նր ընուն բազմա-
 պատիկ հանք նր՝ մնդ ոսկւոյ, որ յաճախել է լե-
 մամ տեղիս . ևս առաւել 'ի միջին կողմանս լէ մէջ
 թամհա, կմ թոմպա աւրա, և նեթէքոն գիւղից՝
 իւր 30 մլոնաւ հեռի 'ի Ֆալէմէ գետոյն : Հող եր-
 կրի նր կաւուտ է և բազմագոյն . քսալիտակ, կար-
 միր, կանաչ ծովային, գեղին զնչն աստիճանաւ,
 կապուտագոյն, ևն . որք են նշանք այլ և այլ հան-
 քաց՝ որք զողեալ կան 'ի խորս նց . բայց բնակիչք
 երկրին չունին ծանօթութ զզնչնութ հողոյ . և ոչ
 կանոն ինչ բնաւ յորոշել, թէ որն 'ի հողոյ ոսկեա-
 բեր է, և որն ոչ :

Դիտեն լահանրապս, թէ Ծ իւրեանց հարուստ է
 ոսկւով . և թէ երկիրն լը յաւէտ և նոճազ չոր և
 անբեր գոլոյ, ունի ոսկի յաւէտ և նոճազ . այլ ոչ
 գիտեն որոշել, թէ որ է այն . յայն սակս անխախ-
 լւոր

ուր և իցէ քերէն և պեղեն զհող . և յորժամ գէպ լինի նց գտանել ուրեք հարուստ մի ոսկի , անդ շարունակեն զգործն : Պեղեն զհողն 6 . 7 . կմ 8 ոտնաչափ 'ի խոր . և հազիւ երբէք հասանեն ցտանն թոնաչափ և ոչ երբէք աւելի . իբր ոչ եթէ կարծելով , թէ ոսկին յերեսս և եթ հողոյն գոյանայ . այլ չհկնեն՝ փորձիւ գիտեն , զի որչափ 'ի խորս իջանեն , այնչափ առատագոյն ոսկի գտանեն . այլ զի չունին ժանդուխտ իջանել նորք 'ի խորս . և ոչ իսկ գիտեն հնարս 'ի գնել մոյթս և նեցուկս չգէտ հողոյ առ 'ի չիլանիլ 'ի ներքս . այլ միայն ամօրձանս հատալ նեն 'ի հող անգր վերուստ 'ի վայր , չ որ ելանեն և իջանեն . բայց այն ոչինչ հաստատուի տայ հողոյն առ 'ի չկործանիլ մէնդ յանձրեային եղանակս . որ է սովորական Ժմկ նց գործելոյ 'ի մետաղս . իբր զի պէտս ունին ջրոյ , առ 'ի մաքրել և որոշել զուկի 'ի հողոյ . իսկ 'ի ներքին կողմանս , ուր առաւել յաճախ են բովք ոսկւոյ՝ չիք գետ :

Յորժամ տեսանեն , թէ գոյ վտանգ փլանելոյ հողոյն , թողուն զայն ծակ , և պեղեն յայլ տեղի , ուր գէպ լինի երբեմն զի ինչ ոչ գտանեն : Վնկ սք համարին զոսկին էակ իմն խորամանկ և չարասէր , որ զոճարձանայ 'ի տանջել զայնոսիկ , որք սիրենն զնա (ճշմարիտ է այս 'ի բարոյական միտս ,) նմին իրի ստեպ փոփոխէ ասեն զքնակուռի իւր : Եւ յայն սակս յորժամ պեղեն ուրեք փոքր մի , և ոչ գտանեն ինչ ուր ակնուռնէին , ասեն ցմիմեանս առանց ինչ տժգոհուէն՝ « Եւ մէկնչաւ ասաք » : ուստի և թողեալ զայն տեղի , գնան այլուր : Բայց չունին աղաւթուռ երբ և իցէ պեղել զերկիր . և ոչ 'ի խնդիր ելանել բովուրց ի հաճոյից . այլ պարտապան են սպասել , զի ի պահանջելոյ հարկց՝ կմ մասնաւորաց պիտոյից՝ իշխանք երկրին հրաման տայցեն : Յորժամ հրատարակի հրամանն , ամբեան որք պէտս թւնին ոսկւոյ , երթան 'ի սահմանեալ տեղին . և հանել անտի ոսկի որչափ ինչ որոշել է յիշխանաց , բաժանեն զայն . զկէսն առնու իշխանն . և բաց յայնմանէ՝ նաև այն հառք ոսկւոյ , որք անցանեն ք զսահմանաւոր իմն չափ մեծուէ , նր հն . զմնացեալն աշխատաւորքն հաւասարապս բաժանեն 'ի մէջ իւրեանց : իսկ որք յայլ Ժմկս պէտս ունին ոսկւայ , գնան յոռզեն 'ի գետս . յորս գտանեն ոսկի մանրամաղ խառնել չ աւազոյ . առ որ չունին պէտս հրամանի :

Բաց յոսկւոյ և արծաթոյ, զոր անխնայաբար առա-
տաճեռնեաց բնուին սլամսլուկայ, գտանին անդ 'ի
բլմ տեղիս կասյուտակ քարինք . որք համարել են
իբր հաւաստի նշանք բովուց պղնձոյ, կապարի,
անագի, և երկաթոյ : Գոյ անդ և մագնիս քար
աղնիւ . յորմէ բլմ կոտորակս տարան 'ի գաղղիա .
այլ և բորակ, և այլ այսպիսի զննն հանք անկա-
տարք : Սւնի և տեսակս ինչ անասնոց նշանաւորս .
ոնք կապիկս սպիտակափաւս առաւել ք զճագար .
զորս մինչդեռ փոքր են՝ դիւրաւ մարթ է ընտելա-
ցուցանել, այլ յետ տշնորիկ ոչ ևս . զի յորժամ
մեծանան չեն ինչ թ հատ լը կնճուէ յոյլոց գաղանա-
բարոյ կապկաց . այլ մինչև ցայժմ չեղև հնար 'ի կառ-
կաց տատի տանիլ կենդանի յեւրոդիա, կմ՝ յայլ
տեղիս . զի ոչ հանդուրժեն զօդ օտար երկրի : Աշ-
ուէս սպիտակ արծաթագոյն : Ճեամալա . կմ՝ կես-
մալա . է նորանշան իմն կենդանի բարձր ք զփիղ .
այլ անհամեմատաբար վտիտ և նուրբ ք զնա . գը-
լուխ և սլարանոց նր նման ուղտու, ոնք և թիկունք .
յորս ունի երկու գունտա մակղէնս, յոյր սակս և
կարծի լինել տեսակ ինչ ուղտու . սրունքն երկայն
յոյժ . կնճակքն սեաւ՝ լը կնճակաց եղին . արագըն-
թաց է և ուժեղ բաւական, ծանրակիր բեռանց . և
յաջողակ առ ճնորհորդուին երկայնս . այլ բնու-
կիչք երկրին ոչ գիտեն ընտելացուցանել զնա . կե-
րակուր նր են փուշք, ոնք ուղտուց . նմին իրի ոչ
երբէք սլարարտանայ . սակայն միս նր ասեն թէ
համեղ է, զոր ախորժանօք ուտեն նիկրիտացիք .
ունի եօթն փոքրիկ եղջիւրս ուղիղս . որոյ երկայ-
նուին չէ ինչ աւելի ք զերկու ոսնաչափս . և բնուք
կատաղի է յոյժ : Նոյննք և աղաւնիք սլամսլուկայ
նշանաւոր են . զի առ հարկ կանաչագոյն են լը նմա-
նուն թութակաց : Է անդ և տեսակ մի թռչնոյ,
զոր թռչուն գրախտի կոչեն . յունարէն Մօօփէրոս .
ք միեղջերու, կմ՝ միաեղջիւր . զի 'ի գլուխն ունի
երկու փետուրս երկայնս իբր երիս կմ չորս մաս-
նաչափս, որք միացեալ սրածայր աւարտին 'ի նմա-
նուն եղջեր . յորմէ ոմանք կարծեցին ունել նմ իս-
կական եղջիւր : Մեծուն նր է 'ի չափ ընտանի ա-
քաղաղի . փետուրքն խայտաճամուկ, մենդ թևքն .
կտուցն կոր լը նմանուն արծուոյ :
Գլուխնին 'ի պաճսլուկ և նորատեսակ բոյսք ինչ և
ծառք . յորս երեւիլի է ծառն իւղաբեր . որ է մի-
ջակ լը մեծուն և լը սաքւարուն : Տերեք նր մանր
են

են ջլային և խիտ յոյժ . զոր ճմլեւ յատամբք ար-
ձակէ հիւթ ինչ իւղային : Իսկ պտուղն է բոլորակ
մեծութեւն 'ի չափ հոգի ընկուզոյ կարծրակեղև կար-
մրագոյն իւղային և խնկահոտ : Ընկոյզ նր կմ մէջ
է 'ի չափ ընկուզոյ հոգիաց, այլ համ նր կաղնոյ .
զոր լոսեւ, արկանեն 'ի ջուր ջերմ . և ելանէ յերեսս
ջրոյն իւղ թանձր իբրև զկոգի կմ ճարպ : Ջայն
իւլ անդ 'ի պամպուկ կոչեն Պաթա-էլ . իսկ յայլ տե-
ղիս Պաճպա-ի Խաւ- . քն կոգի պամպուկայ . զի բե-
րէ զնմանուն կոգւոյ . կմ մեծդ ճարպոյ ոչխարի .
զի իբրև զայն սպիտակ է և պինտ . զոր լցեւ յա-
նօթս, տանին 'ի վաճառ ցհեռաւոր տեղիս : Նիկ-
րիտացիք 'ի կեր արկանեն զայն 'ի կերակուրս իւր-
եանց փխկ իւղոյ . ուտեն և անխառն . այլև 'ի դեղ
բժշկուեալստից յօգուճածացաւուեալ միջացաւուեալ
ջլացաւուեալ և այլոց այսպիսի աստից . օծեւ նովաւ
զսխտացեւ մասն մարմնոյ և շփեւ առ հոով . զի իւղն
այն լեմանիցէ թ ծակտիս մորթոյ . և ապա գնեն
'ի վր կապոյտ թուղթ աղնիւ, և ծածկեն զտեղին
թանձր հանդերձիւ, զի ջերմ մնացէ . որով և
բժշկի : Նիկրիտացիք զայս իւղ նախագասեն յոյժ
ք զիւղն արմաւոյ : Պրուէ գաղղիացի երևի հաւան-
եալ թէ այս իւղ կարի առողջարար է . զորոյ ըզ-
ճաշակ էառ և ինքն, ուր և այլ եւրոպացիք . և
ասեն թէ համ նր չէ ինչ զնչն 'ի համոյ պարար-
տուեալ խոզենուոյ . բայց միայն զի փոքր մի կծու է .
որ չէ ինչ անախորժ :

Երևելի է և բոյսն անոճանեւ Ազել հաւ . այլև
Հափ հէլոյ . կմ ամպերի, որ յաճախեւ է յոյժ և 'ի
կալամ անդարման 'ի մարդկանէ : Այս բոյս եթէ
գտցէ ծառ մերձ իւր, յոր կարիցէ պատատիւ,
բարձրանայ ցվեց կմ ցեօթն ոտնաչափ . ապա թէ
ոչ՝ ճապաղի զերկրաւ . և ոչ բարձրանայ աւելի ք
զերկուռ ոտնաչափ : Տերեք նր երկու երկու բուսա-
նին . մինն մեծ, իսկ միւսն փոքր . 'ի վերուստ սոյն
ծառ կանաչ, իսկ 'ի ներքոյ դեղնագոյն . զոր եփեւ 'ի
ջուր, և եդեւ 'ի վր ուռուցից՝ վղլղկի հասուցա-
նեն . նոյնպէս համարեւ են դեղ ազդողական թգէմ
եւնդոց . այլև զճմլումն պոճաւեւ 'ի հարուճածոյ ա-
պաքինեն : Ծաղիկ նր ելանէ առ կանթիւ տերևոյն .
և է հինգ թերթեան սկսհաճև, 'ի ներքուստ կար-
միր, իսկ արտաքուստ օսկեգոյն . 'ի միջի ունի թեւս
բզմն, և 'ի մէջ նց սիւնակ, յորում է սերմն, կմ
ուրուղ նր մոխրագոյն ապաքարակ, որ և ունի զհոտ
ամ

ամսկեր ծաղկան քաղցր և ախորժական . նմին իրի
կոչի հատ մելոյ, կմ ամսկերի :

Այս նահանգ կոչի թաքուլթ . վն զի յնջին Ժմկս
սւնէր իւր թաք ինքնիշխոն . ուն և քոնտու , և քուլ
պրէկուսուռ նահանգք սահմանակիցք նր . իսկ այժմ
կացուցանէ զմասնաւոր իմն տեսակ հորկուլթ . և
փխկ թաքի՝ են իշխանք գիւղարէից . որք առ ֆալէ-
մէ գետով կոչին ֆալէմ հանգերմ յարագրուլ ան-
ուան գեղն . զք ֆարիմ թորաքայ . ֆարիմ ֆար-
սլարանայ . իսկ ի ներքին կողմանս Եւմն , կմ այ-
լով անուամբ անուանին . որք և վարեն գրէթէ ըզ-
թաքական իշխանուլ . և ժղլրդն և ս հնազանդի նց
իրր և թագաւորի ցորչափ գնան ը հին սովորուլթ
երկրին . ապա թէ կամիցին փոփոխուլթն առնել ,
կմ ինքնիշխանաբար բռնակալել , վաղվաղակի կո-
րուսանեն զնս , կմ ի բաց ընկենուռն յիշխանուլ ,
և զնմ ինչս նց աւար հարկանեն . յայն սակս կարի
զգուշաւար են ի պահպանուլ հին սովորուլթ : Ամ
իշխանք այսր նահանգի անկախ են ի միմեանց .
բայց ի պաշտպանուլ Ծի իւրեանց ըգէմ օտարաց՝
ամենեքեան միաբան են և դաշնակից . և նմ զորու-
լթ ըգէմ զինին նց : Բնակիչք նր բազմաթիւ են ,
որք հնրկ անուամբ Մալիսիս կոչին . այլ չունին
քղքս պարսպաւորս , այլ միայն դեօղս անշուքս և
անպատապարս . որոց գլխաւորքն են հետադայրդ :
Թամհա . Նէփէթոն . կմ Նէթոն . Ալիւրա : Են գեօղ-
երեւելիք ը մէջ նահանգին . առ որովք յաճախ են
բովք ոսկւոյ առաւօտաբերք . և ոսկի նց մաքուր և
աղնիւ :

Փարպարանէ . Սանպանուրա . Սէլուլա . Թարոփ : Առ
որով գտանին ոսկեհանք պատուական . ուր բնա-
կիչք տեղւոյն հաւաքեն ոսկի բաժմ լուանալով զա-
ւազ վտակաց , որք հոսին ը այն :

Նիսահաննա . Նթալ , և Կայինուրա : Են այլևս երեւ-
լի գեօղք . որոց վերջինն է առ ֆալէմէ գետով
յարեմանեն կողմն նր մերմ առ ամրոցն սթյն պետ-
րոսի . զոր ի 1714 շինեցին գաղղիացիք , ունելով
ի մօտ հաստատել անդէն վաճառատեղի , և զկնի
Ժմից առ սակաւ սակաւ ը իւրեանց իշխանուլթ
գրաւել զմեծագանձ բովս պամպուկայ . այլ մինչե-
ցայժմ ոչ հասին վախճանի իւրեանց :

Մանտիկա :

Եւ հանգ ըարձակ և թգրութի 'ի հարաւակողմն
 պամպուկայ . արգաւանդ և բաղմամարդ յոյժ .
 զի ասի թէ կանայք նր կարի բեղմնաւոր են և բազ-
 մածին . և զի չիք առ նմ այն անագորոյն սովորութի
 'ի գերութի վաճառելոյ զմիմեանս , բայց միայն զյան-
 ցաւորս մեծամեծ յանցանաց , զորս փխկ սպանանե-
 լոյ վաճառեն 'ի գերութի , վնյ օր լը օրէ միշտ աճէ
 թիւ 'նց . որք բաց 'ի մանտիկայ նահանգէն սփռել
 կան և յայլ զնոն կողմանս ամբրիկոյ . մենդ 'ի ծով-
 եղերեայս 'ի բաղմավաճառ տեղիս . ուր և հիմնել
 են բնակութիս բոլմն : Բայց Մանտիկացիք՝ որք գտա-
 նին 'ի կալամ և 'ի պամպուկ , ոչ են 'ի սցնէ , այլ
 յեակացւոց անտի . ուն և 'ի վերոյ նշանակեցաք :
 Պատմի թէ Մանտիկացիք հրահանգել են և քղբա-
 կան ք զբոլմ աղգս ամբրիկեցւոց . քաղցրաբարոյք և
 հաւատարիմք , եռանդնոտք , աշաղուջք , զոճար-
 թամիտք . և մոլեալք զհետ պարուց և կաքաւմանց .
 և գլխովին անձնատուրք 'ի վճռահուլութի . որք առ-
 նեն երկար ճնորհորդութիս ը անջրդի անապատս
 ամբրիկոյ բոլմ անբժանմամբ , զի երթան մինչև 'ի
 թոմպուդ և անդր ևս : Չանտեսութի տանն և զմե-
 կուլի որիզոյ՝ բոլորովին յանձն առնեն կանանց իւր-
 եանց . և նք ամբարել յորիզոյ անտի այնչափ ինչ ,
 զոր բաւական համարին 'ի պէտս տան , զյաւելելն
 վաճառեն . և զգինն ինքեանք առնուն , և ծախեն
 լը հաճոյից . զի արք չունին ինչ իշխանութի 'ի վր այլ
 նորիկ : Նոյն սովորութի է և 'ի վր ընտանի հաւուց ,
 զոր կանայք սնուցանեն . զի և զնոցայն գին ինք-
 եանք առնուն :

Աք սովորաբար ժենին գերիս բոլմն , զոր փառս հա-
 մարին անձանց . զի 'ի բաղմուէ գերեաց չափի փար-
 թամուլի նց . և այնպիսի խնամով պահեն զնն , զի
 բոլմ անգամ գերիք հազիւ զնոնին 'ի տեարց . մենդ
 կանայք՝ որք միշտ զարդարել չըջին . ուն թէ ամ
 գործ գերութե իւրեանց էր զարդարել զանձինս .
 ուստի լաւագոյն կեանս վարեն 'ի գերութե յօտար
 տի , ք 'ի բուն հայրենիս իւրեանց : Այլ որչափ
 գթած են առ նմ յորժամ առ իւրեանս ունին , այն-
 չափ անգութ են յըմբունելն և 'ի վաճառելն . զի թէ
 պէտ յազգէ իւրեանց ոչ զոք վաճառեն 'ի գերութի ,
 բայց միայն զմեծամեծ յանցաւորս , ոյլ յօտար ազ-
 ցաց

գաց անինայ վաճառեն : Այն ղի յորժամ հասանեն նաւք եւրոպացւոց , որք ինդրեն մարդագերիս , գերեվաճառք նց առաքեն խումբ մի արանց զօրաւորաց 'ի գեօղ ուրեք . որք յանկարծակի 'ի վր հասեալ սպաշարեն զգեօղն . և կալել անախ գերիս արս և կանայս , այնչափ թուճով որչափ հարկաւոր է նց , ամեն զնն ձեռս 'ի յետս կապել , և գոյլ 'ի բերան , ղի մի կարասցեն աղաղակել , և ահարկանել այլոց գիւղորէից թ որ անցանեն . իսկ զմանկունս ամեն 'ի պարկս : Աք լը կրօնից ճիշտ մահմէտական են , և նախանձախնդիր մահմէտական օրինաց . յայն սակս գինի և օղի ոչ ըմպեն :

ՄԵԼԷ :

Լ նահանգ և թագաւորուի ըսքձակ . լը ոմանց՝ թ 9 աստիճանաւ հարաւային լայնուէ . ուն և մեք եգաք 'ի մերում Շացուցի . իոն լը այլոց՝ առաւել 'ի հիւսիսակողմն առ միով յառաջից նիկէր գեաոյն յարեմոեան կողմն կակոյ . չըջապատել յարեմոից մեծամեծ լերամբք և ամտառոք , որք ձգին գրեթէ մինչև ցծովն ագլանդեան : Օգ նք տօթագին է յոյժ և ծանր . իսկ երկիրն անջրդի և անբեր ամենեւին , բաց 'ի հանքաց ոսկւոյ և այլոց իւրաց : Չլքանդ գրաստ բեռնակիր , ոչ ձի , ոչ ուղտ . և ոչ սլլ ինչ ընտանի չորքոտանի անասուն . այն ղի՝ և յուղառւց անախ , որք երթան անդր թ կարաւանին , հազել երրդ մասն դառնայ ողջանդամ : Քանզի վաճառականք մաղըրդայ և դանհակայ այլև արաբայիք բնակիչք զառաւայ՝ ամի ամի կազմեն կարաւան մեծ . և յաղահանքաց թէկազայի հատեալ աղ բիւժ 'ի մեծամեծ շառաչիղս , և բարձել 'ի վր ուղտուց՝ տանին 'ի մէլի , անցել թ թումպուդ : Եւ թէպէս երկայն է և տարժանաւոր յոյժ այս ճանապարհորդութի նց , ղի 'ի թէկազայէ մինչև 'ի թումպուդ է 40 աւուրց ճննրհ . իսկ 'ի թումպուդայ մինչև 'ի մէլի՝ 30 . վնյ և բոլոր ճննրհորդութին 'ի թէկազայէ մինչև 'ի թումպուդ է 70 աւուրց ճննրհ . թու զայն ճննրհ , զոր 'ի մաղըրդայ և 'ի զանհակայ առնեն մինչև 'ի թէկազա . և 'ի ղնջն տեղիս ունին անցանել թ անապատս անհատ և անջրդիս . յորս բիւժ անդամ վտանգին կեանք մարդկան և գրաստուց :

տուց . մակայն և այնպէս յանձն առնուեն զայն իմ
դժոճարութիս և զվատանգս սակս յոլովուեն շահից՝ զոր
շահին . զի աղ տանին 'ի մէլլի , և փոխարէն ոսկի
առնուեն , քզի կարի մեծագին է անդ աղն . իբր զի
համարեչ է դերագոյն դեղ ըդէմ նեխուեն և ապա
կանուեն արեան , զոր պիտանէ անդ տօթն և յոռու
օդոյն . վնջ համօրէն բնակիչք մէլլեայ՝ և շրջակայ
տեղեացն՝ յիմօր կոտորակ մի աղի արկեչ 'ի ջուր
լուծանեն , և ըմպեն զայն տխորժանօք . որով հա
մարին պահել զառողջուի և զուժ իւրեանց : Այդա
և վաճառականք մէլլեայ սղահեչ յաղէ անտի որչափ
ինչ բաւական է 'ի պէտս Ծի իւրեանց , զյաւելեալն
հանեն 'ի փոքրագոյն շառաշիղս , և բարձեչ յուսս
արանց ուժեղաց , տանին մինչև 'ի դեռ մի մեծ . և
անդ դիզեն զաղն կոյտս կոյտս միակարգ առ գե
տափն , իւրաքանչիւր զիւր նշան եդեալ 'ի վր աղի
իւրոյ . և մեկնին անտի հեռի իբր կէս աւուր ճա
նապարհ : Յայնժամ գան բնակիչք միւսոյ կողման
դետոյն , ժղլորքք անծանօթք . ը որոց առանց տե
ռանելոյ՝ և առանց խօսելոյ՝ առևարութիս առնեն
մէլլեացիք . և մեծամեծ նաւակօք անցեչ ը դետն ,
զննեն զաղն . և եդեչ յիւրաքանչիւր կոյտ աղի՝ ոս
կի որչափ արժան համարին՝ դնան 'ի բաց : Այս
վճռականք մէլլեայ եկեչ անդրէն յափն դետոյն , և
տեսեչ զոսկին , եթէ համարին զայն բաւական գին ,
առնուեն զոսկին , և թողուն անդ զաղն . ապաթէ
ոչ՝ թողուն և զոսկին , և դառնան յետս : Յետոյ
գան բնակիչք միւսոյ կողման , և յաւելուն յոսկին ,
կմ զառաջին եդեալն ևս բառնան , և դնան 'ի տե
ղիս իւրեանց :

Զայո իմ պատմէ կատամոտ վէնէտկեցի երևելի
նաւապետ ենրիկոսի փոքրութեալաց արքայի , որ ճա
նապարհորդեաց 'ի ծովեղերս սէնէկալայ՝ լուեն 'ի
վաճառականաց անտի զանհակայ , և նոցին իսկ նիկ
րիտացւոց . որ և եհարց ցնոյն վաճառականս , թէ
ըէր թէքն մէլլեայ որ է այնչափ հզօր , չորար ինչ
փոյթ մինչև ցայժմ բռնուք , կմ հնարիւք իմն առ
նուլ զտեղեկուի ինչ վն այնր անծանօթ ժղլորդեան :
Նք ասոցին նմ թէ ամօք ինչ յառաջ արար զայդ
փորձ . պատուէր տուեն իւրոց վճռականաց , զի առ
դետոյն՝ ուր դնեն զաղն , փորեացեն դուրս և զօ
ղեացին 'ի նմ . և 'ի գալ անդր նց , կալցեն զոմանս
'ի նցէ . զոր և արարին , և կալան անձինս չորս ,
իսկ այլք փոխեան . այլ քզի մինն բաւական էր տալ
նց

նոյ տեղեկութիւն, արձակեցին զերիսն . խոստանալով
 նոյ, թէ և չորրորդին մնաս ինչ ոչ հասցի :
 Բայց վերապեցան 'ի յուսոյ . վն զի եկաց նա անդ
 ամենեւին անբարբառ և պապանձեալ . և չետ ինչ
 պիտի առ ամ հարցմունս : զոր հարցին 'ի զնձն լե-
 զուս . և ոչ իսկ բնաւ կամեցաւ առնուլ կերակուր .
 վն և մեռաւ 'ի չորրորդում աւուր : Իսկ վճռեանաց
 դարձել 'ի մէլի, պատմեցին զերսն արքայի եւր-
 եանց . ի նմին և զհանդամանս մարմնոյ նոյ ստորա-
 գրեցին նոյ ասելով, թէ են արք բարձրահասակք
 ռանաչափ մի և կէս բարձր քան զինքեանս . և թէ
 ստորին շրթունք նոյ թանձր են իբր 'ի չափ բռան
 մարդոյ առ կախել, յորոց կաթեին շիթք արեան .
 բայց վերին շրթունքն հասարակ են . յերկուց կող-
 մանց բերանոյն ունին մի մի աստամունս մեծամեծս .
 աչք նոյ սեաւ և մեծ և բոլոր տեսիլ դժմացն ահալ-
 կու : Յետ այոր գիպովածոյ ի ամս երիս ոչ եկին
 նոյ 'ի գետափն . այլ յետոյ բռնագատեալ 'ի հար-
 կաւորութե, վերստին սկսան առնել զայն առե-
 արուի ի մէլեացուոց : Այս պատմութի թէ ոչ լի
 բոլորին՝ գէթ ի պարագայից ինչ երեւի առասպե-
 լախառն . ի որ և կատամոստ՝ որ պատմէ զայս
 ոչ երևի հաւան :

Բնակիչք մէլեայ 'ի մէջ նիկրիտացուոց առաւել քա-
 զաքական են և հրահանգել . որք յոջ ք զայլս 'ի
 նիկրիտացուոց՝ ընկալան զօրէնս մահմետի . և յայն-
 ժամ անձնաաւուր եղեն իշխանի՝ որ էր 'ի սերնդոց
 ցեղի ինչ բնիկ ավերիկեցուոյ զառաւ անասլատին,
 և հօրեղբայր իւսուֆայ արքային մաղըրպայ : 'ի
 սերնդոց սր թգրեցին 'ի մէլի մինչև ցիոքիա բռնա-
 կալ . որ յաղթեւ վերջին թգրի նոյ, հարկատու կա-
 ցոյց զնա թոմարուդայ : Յայսմ թգրութե մի միայն
 քղք գտանի, կոչեցել Մէլե . յորմէ և նահանգն
 առնու զանուն . որ և է արքայանիստ . և ունի
 տունս կմ ծուխ իբր 6000 . և մզկիթս յոլովս . և
 մօնղայս բազմութիւն : Են անդ և արհեստաւորք
 քիւնք, և վճռեալք բնիկք և օտարականք . որք լի
 մեծի մասին հարուստ են : Իսկ այլք ցրիւ բնակին
 ռաւ և անդ ի նահանգն ողջոյն :

Յօդ 7. Վամայիա :

(Ս) Ովեղերեսայ կողմն նիկրիաիոյ 'ի դաւարի հըր-
ոճանդանէն մինչև 'ի հր" վերկայ՝ սովորաբար
կոչի Քամայիա . կմ Ծաւղէրէ քամայիայ , որ է լարձակ
Ծարգաւանդ . և մարգաշատ , կալեալ զանուն 'ի
Քամայիայ դետոյն . որ է մի 'ի գլխաւոր գետոցն ափ-
քիկոյ . զոր յՆհանուր ներածուէ անդ ափրիկոյ՝ և
ճոխսագոյն ևս 'ի նիկրիաիա՝ ստորագրեցաք : Եւանէ
'ի միջերկրական կողմանց նիկրիաիոյ . այլ ակն նր
անծանօթ է . և հոսեչ լէ հիւսիսակողմն սոնկովայ
յարեւելից լէ արեւմուտս , մտանէ յայս Ծ , զոր և
բաժանէ յերկու մասունս . ք 'ի հիւսիսային , և 'ի
հարաւային , յորս են զնաչն թգրուիք կմ նահանգք ,
զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք :

Հիւսիսային Վամայիա :

Այս մասն քամայիայ 'ի դաւարի հրոճանդանէն ձգի
մինչև ցկարմիր սարն և պարսպրէ զայսոսիկ
Թգրուիս կմ նահանգս . Քայօր . Պաւու . կմ Պաւ .
Սին . Պարսաւի . Պաւա . Եանի . Վոլէյ . Ֆօնիա . Քայէն .
Թեմարու . Թամանի . և զայլ այսոցիսի փոքրիկ արուիս ,
զորս յայսմ վայրի մի առ մի ստորագրեսցուք :

Քայօր . կմ Քայպօր :

Ա թագաւորուի կմ նահանգ մեծ և երեւելի ք
զայլ ամ թգրուիս որք են լէ մէջ սէնէկալ և
քամայիա գետոց . որ ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝
զսէնէկալ . իսկ յարեւելից՝ զձեալօֆագիս . և ձգեալ
տարածի առ ծովեղերք մզոնս իբրեւ ճհ . և առաւել :
Երկիր նր արգաւանդ է յոյժ . բերէ ցորեան և այլ
տրմախ առատապէս , և զնաչն բանջարս 'ի կերա-
կուր , և 'ի դեղ բժշկուէ , այլ և լեղակ : Ունի և
պատռեական արօտս , և անասունս բաւն , և թռ-
չունս ընտանիս և վայրենիս : Գտանին անդ և փիղք ,
և օձք մեծամեծք և չարաթոյնք , և արծուիք անհա-
մարք , որք մալոռ եգեւլ կուռին լէ օձից , և սառա-
կեն

կեն զնո . և ինքեանք ոչինչ փնաս կրեն յօձից անտի .
 զի ասի թէ փեռուք նց թաւ են յոյժ . ուստի և
 ոչ կարեն օձք խայթել զնո , և թափել զթոյն 'ի նո :
 Բնակիչք նր են նիկրիտացիք 'ի ցեղէն ճեալօֆազ
 ւոց մահմետականաց : Գտանի անդ և այլ աղգ մի
 կոչեցել կիւէնեյի + կմ լը այլոց Սեբեաշի + , կաասալա
 առ հնրկ . որք ցրոճել կան աստ և անդ լը Նո . և
 մենդ 'ի մերձակայ ծովեզերս դալարի սարին . և
 կացուցանեն 'ի մէջ իւրեանց զնոն փոքրիկ հմրկուխ
 աղատս և ինքնագլուխս . չունելով զայլ ինչ օրէնս ,
 բայց եթէ զթելագորուի բնուն , և զսովորուխ նախ
 նեաց իւրեանց : Սք լը բարուց պարզամիտ են և
 քաղցրաբարոյ . պարկեշտ , առատաձեռն , մարդասէր
 առ օտարս , և հիւրասէր յոյժ . ուն վկայէ անդրէաս
 սլրուէ պլխաւոր գործակալ ընկերուն վճռկանաց
 դաղղիացւոց . որ բնմ հիւրասիրուք պատճեցաւ
 'ի նցէ . բայց միանգամայն և ռխակալք յոյժ . որք
 ոչ երբէք գիտեն մոռանալ զընկալեալ լնասն , այլ
 թէ կանուխ և թէ անագան՝ առնուն զվրէժ . զի
 ռխակալուի նց 'ի հարց անցանէ յորդիս : Սք իբր
 վայրենի անասունք համարել են 'ի շրջակայ ազգաց .
 որք և յայն սակս նախատինս համարին անձանց , եթէ
 ոք սէրէրացիս , կմ ազատս կոչեսցէ զինքեանս : Սա
 կայն ուն ասէ տէ լա հարբ , սէրէրացիք առաւել զգօն
 են ք զնո . զի ժրաջան են 'ի մշակութի երկրի , և
 պտարաստեն անձանց պարէնս կերակրոյ , և ոչ լը
 նց ծոյլք և անդործք . որք լաւ համարին կեալ 'ի
 թշուառութե , և տոճայտիլ քաղցու , ք վաստակիլ 'ի
 գործ մշակութե երկրի :

Ասէ նախայիշատակել անդրէաս սլրուէ գաղղիացի ,
 որ 'ի սկիզբն անցեալ դարու շրջեցաւ 'ի կողմանս
 յայսոսիկ , թէ սք ոչ գիտեն , և ոչ իսկ լըռնին զան
 մահութի հոգւոց մարդկան . այլ համարին , թէ 'ի
 մեռանիլ մարդոյ , և հոգին լը մարմնոյ քնայ յապա
 կանութի : Բայց պատիճն՝ զոր առնեն նք մեռելոց
 'ի թաղելն զնո , թոճի թէ զհիւնն վկայէ . զի լը
 նորին պրուայ՝ թաղեն զնո արտաքոյ գեղջ իւրեանց
 'ի բոլորակ և 'ի բրդաձև խրճիթս ամրափակեալս .
 եդիլ 'ի վր մասնաւոր իմն մահճի պատճով . և առ
 խրճիթի կանգնեն եղբանակերտ պատուէլ իբր ուս
 նաչափ մի թանձր յառաւել հաստատուի . և 'ի գլուխ
 նր՝ թէ այր իցէ թաղեալն 'ի նմ , դնեն աղեղն և
 նեռս , իսկ թէ կին՝ անկան . որք ցուցանեն զգլու
 թաւոր գործս երկոցունց , որով և որոշին տապանք

որանց և կանանց: Այսպիսի գերեզմանատեղիք 'ի հեռուստ երևին իբր երկրդական գեօղս՝ ուր առաւել բազմաթիւ են գերեզմանք մեռելոց, ք զքնակարանս կենդանեաց 'ի գեօղս: Թագաւորն, կմ իշխանն այսր նահանգի է միյերևելի իշխանաց անտի նիկրիտիոյ, որ կոչի Տաւել: Իսկ գլխաւոր տեղիք նահանգին են հետագայք:

Քայօր. որ կոչի և Րաֆիտո: Է գլխաւոր տեղի այսր նահանգի. առ նաին ծովու հանգէպ պատուական ծոցոյ՝ որ կոչի Ծոյ Բերնիոյ. ունելով շուրջանակի անտառ մեծ արմաւենեաց, և այլոց ծառոց. և արտաքոյ՝ դաշտ մեծ, կմ անասաւտ աւաղուտ և անբեր. ուր այնչափ սաստիկ է տապ տօթոյն, մենդ 'ի միջօրէի՝ մինչև աւաղոյ երկրին հրանալ իբրև ըզգազախ հնոցի, և կիզուլ զտերևս ծառոց, և զկոչիկս ոտից: Այս քղք (զոր թէ արժան իցէ կոչել քղք,) ունի 300 ոռնս կմ խրճիթս, շինեալս յեղեգանց և 'ի տերևոյ արմաւենեաց. բայց մեծագոյն են և լաւագոյն ք զոռնս այլոց տեղեաց այսր նահանգի. որ և տիրաւոյս խօսելով՝ է գլխաւոր նաւահանգիստ այսր թիրուէ. ուր յաճախեն նաւք անգղիացւոց և դաղղիացւոց. որք ունին երևելի համբարանոց վաճառաց, և վճռտեղի 'ի կորէա մօտակայ կղզին:

Վառավարուէ քղքին է 'ի ձեռս միոյ 'ի գլխաւոր իշխանաց թիրուէ, որ և է իբրև փոխարքայ: Իսկ բնակիչք նր՝ ող և չրջակայ տեղեաց՝ թէպէտ բիրտ են և տգէտ ամենեւին, սակայն խօսին 'ի բարբառ փորդութեալաց, թէպէտ բլմաղաւաղութի. դիրք մարմնոյ նց վայելուչ է. այլ ոռնդն լայն և տափաւրակ, որ մեծաւոյս տգեղացուցանէ զգէմս նց. արք և կանայք մերկ չրջին, զամօթոյս և եթ ծածկեալ ունելով փոքրիկ կապերտիւ. որք և վարեն կեանս զօրէն անասնոց անբանից:

Մափայտ: Գեօղ մեծ արքայանիստ. ուր բնակի թագաւոր այսր նահանգի յեղեգնակերտ ապարանս, ըօրինակի այլոց թիրաց կմ իշխանաց նիկրիտիոյ:

Մանխա: Գեօղ մեծ, ուր 'ի Ժմկս ինչ տարւոյն բնակի թիրն:

Էմպասաւ: Քաղսք կմ գեօղ, ուր է բնակարանն հարճից թիրին:

Սաթէնկ: Գեօղ մեծ, ուր յառաջագոյն էին բջմառնք փորդութեալաց. բայց այժմ երկու և եթ մեծամեծ տունք փորդութեալաց դտանին 'ի նմ. որք

հանդէպ տանց իւրեանց ունին մի մի ծառս ստոճարս
յոյժ : Գոյ անդ և ջրհոր մի խոր 10 կանգնաչափ .
յորմէ բոլոր գետին առնու ջուր . որ մտքուր է յոյժ
և քաղցր . ուն թէ մեղր խառնեալ կայր 'ի նմա :
Հրոճանդան Դաւաթի : Բնակիչք տեղւոյն Պէրէշէ կո-
չն . իսկ 'ի փորճութալաց կոչեցաւ դաւարի՝ սակա
դաւարադեղ ծառոց , և փղբրիկ անտառաց իւրոց ,
և երկունց բոլորած և բլրոց , զորս գաղղիացիք ստինս
կոչն . որք 'ի ծովէ գեղեցիկ և կարի զոճարձալի
երեկն : Այս հրոճանգան հարուստ մի երկայնեալ
ձգի արտաքս 'ի ծովն , և համարեալ է մեծագոյն ք
զայլ ամ հրոճանգանս ամբիկոյ զկնի հրոճանգանին
բարեյուսոյ : Եւ ունի երկու շէշաս՝ կմ լեզու շէշ-
անկիւնս . մի յարեմուեան ծայրն , և միւս ևս 'ի
հարաւայինն . վերջինս այս թէպէտ ցած է , բայց
գեղեցիկ յոյժ . ունեւով 'ի ծովափնեայ եզերս իւր
երկայնաձիգ շարս ծառոց . որք այնպս վայելուչ կար-
գաւ բուսեւէ կան , ուն թէ ձեռամբ տնկեւէ էին : Եւ
ք մէջ պսց երկուց ծայրից՝ է կղզի փոքր և ան-
բնակ , որ կոչի կղզի Խաւնոյ . վն զի գրեթէ միշտ լի
են 'ի նմ ծովեզերեայ թաւունք :

Սաք կմ Հրոճանգան Իմանուէլէան : Եւ լեռն ծովեզեր-
եայ իբրեւ 12 միլնաւ հեռի 'ի դաւարի հրոճանգա-
նէն . գադաթ նր տափարակ . և ծածկեւէ մշտադա-
ւար ծառովք . որով յամ կողմանց երեւի իբր վայել-
ուչ իմն թաարոն . զոր յեւրոպացւոց անախ փոր-
ճութալք գտին զառաջինն , և յայս անուն կոչեցին
զնա 'ի պատիւ էմմանուէլի արքայի իւրեանց , յա-
ջորդի ք յովհաննու 1 Առ սովին հրոճանգանու ևն
երկու փոքրիկ կղզիք կմ ժայռք , 'ի հոլանտացւոց
անունեւէք Ժայռս սպիտակ . և յերկոսին ևս գտանի
ինչ նշանաւոր . մինն ունի 'ի դադաթան իւրում ծառ
մի մեծ յոյժ . իսկ միւսն խոռոչ քարձակ , յորում
կարկաջահոս շառաքմամբ իջանեն ջուրք . ուր և 'ի
մրրկալից Ժմկս դադարին թաւունք ծովու : 'ի վր
այսր հրոճանգանի էմմանուէլէան՝ հոլանտացիք շէ-
նեցին ամբոց փոքրիկ , անունեւ ՍԷ անդրէաս . այլ
'ի 1664 առին զայն անդղիացիք . և փոխեցին զանունն
նր յէօրտ . 'ի պատիւ իշխանին Եօրթայ . որ առ նովին
Ժմկւ էր յընկերուէ անտի անդղիացւոց վճռկանու
ամբիկոյ : Այլ փութով 'ի վր հասեւէ հոլանտացւոց՝
անդրէն առին 'ի նշէ :

Կրէս : Եւ կղզի յետկոյս դաւարի հրոճանգանին .
գրեթէ յանդիման նախայիշատակեալ ստեանց , կմ
ժի

բողորաձև բլրոց. զոր բնակիչք նր Պարսակայե կոչեն. իբրև քարընկէց մի հեռի 'ի ցամաքէն. շրջապատ նր իբրև 2 մղոն անդղիական. և է իբր անմաաչելի 'ի պտճուս բաղմունե ժայռից, որք շուրջ պատեն զնովաւ: 'Ի հիւսիսային արևմտեան կողմն՝ ունի փոքրիկ ծոց քաջ պաշտպանեւ, և ապահով 'ի հողմաց. և այն է միայն ճնդհ՝ ը որ մարթ է հասանիլ 'ի կղզի անդր. բայց և նորայն մուտ դժոճարին է յոյժ. առ որով կառուցեալ կայ և ամրոց: Հող կմ երկիր այսք կղզւոյ՝ է տեսակ իմն կարմրագոյն աւազոյ. որ այլ ինչ ոչ բերէ, բայց միայն եղէգն, և կնիւն. ուր բաղմունի վայրենի աղաւնեաց բուսնեւ կան: Չիք անդ բնաւ գետ, կմ աղբիւր ինքնաբուղիս, այլ միայն գուրք. ուր լնուն ջուր 'ի պէտս բնակչաց՝ բերեւ 'ի ցամաքէն:

Չայս կղզի զառաջինն հոլանտացիք գտին. որք և անոճանեցին զնա Կրէա. յանուն միոյ 'ի կղզեաց ղէ լանտայի վն նմանուն, զոր ունի ը այնմ կղզւոյ. որ և 'ի 1617 շնորհեցաւ նց 'ի պիրամոյ արքայէ դուլարի հրոճանդանին, կմ քայտոյս. և շինեցին անդ ամրոց 'ի գլուխ ժայռի՝ զոր և կոչեցին Ալբոյ նաւասայ. բայց յետոյ տեսեւ եթէ չէր այն ամրոց յարմար և բաւական 'ի պահպանուն մոից նաւագատի նր, շինեցին միւս ևս ամրոց փոքր մի 'ի վայր 'ի քաջագէտ վայրի՝ 'ի խափանել զմուտ նաւուց թշնամեաց 'ի ծոց անդր նր, զոր և անոճանեցին Ալբոյ օբանժէայ: 'Ի 1663 առին անգղիացիք զայս կղզի. այլ յամին որ ղկնի՝ հանին զնն անտի հոլանտացիք, անդրէն ը իշխանութիւն իւրեանց ընկրկեւով, և լաւ ևս ամրացուցին զամրոցս նր: Ապա 'ի 1677 դաղղիացիք տիրեցին նմ, և քակեցին զամրուիս նր. զորս յետոյ ընկերուին վճռկանաց գաղղիացւոց սէնէկալայ՝ անդրէն շինեաց. և փոփոխեւ զանոճանս ամրոցաց, ը վերինն կոչեցին Սէ Դապէլ. իսկ զստորինն Վէլմանս. ապա Սէ Քրանփախս. և հաստատեցին անդ զվճռկանութիւն ը երից թգրուեց. ց քայտոյս, սինայ, և սալումոյ. յորոց հանէին զմարդագերիս, ոսկի, փղոսկր, մոմ, մորթս, և պարէնս 'ի պէտս անձանց և նաւուց իւրեանց. տալով փոխարէն զանազան վաճառս եւրոպիոյ: Այլ յետոյ վերստին տալին զնա անգղիացիք. իսկ 'ի Ժմկի պմովն՝ որ գրգռեցաւ 'ի մէջ գաղղիացւոց և անգղիացւոց 'ի պտճուս ապստամբութե հիւսիսային ամերիկացւոց 'ի հնազանդութե անգղիացւոց, ասի թէ գաղղիացիք

դադար 'ի վր' հասել, անդրէն տիրեցին այսմ կղզւոյ .
այլ փութով դրձը վանեցան անտի յանդղիացւոց :
Այս կղզի անուանի է առ եւրոպացիս ոչ միայն 'ի
պոնտոս այսչափ պոզմաց և փոփոխուեց, այլ ա-
ռաւել սակս աստղաբաշխական և բնական զննուեց,
զոր արարին անդ հայէս, վարիաս, և կլօս . որք էին
յարբայական ճնմարանէ անտի գիտուեց փարիզու .
առաքելք անդր 'ի մեծէն լուգովիկոսէ, զի 'ի ձեռն
քաջ զննուեց կատարելագործեսցեն զտեսական ու-
սումն շարժմանց և խաւարմանց արբանեկացն լուսըն-
թագի, զբարձրուի ծանրաչափ և ջերմաչափ գործ-
եաց, զուղղաւորուի կողմնացոյց մագնիսեան սլա-
քին, և զպէտպէս շարժմունս, և զերեւոյթս ծովու :
Պիտարի : Քաղաք առ ամեն սէնեկալ գետոյ . մօտ 'ի
բերան նր յանդիման կղզւոյն սթյն լուգովիկոսի . որ
ունի անդ նաւահանգիստ պատուական, ուր կարի
յաճախեն նաւք . յայն սակս անդ նստին մարսապետք
թագաւորին քայորայ առնուլ զմարսս վն վաճառաց :
Առ սովին նաւահանգստիւ տեսանին աւերակք .
ամրոցի՝ զոր 'ի 1483 առ արուք ք յովհաննու փոր-
դուքաւացւոց արքայի սկսան շինել փորգութաւք .
այլ 'ի պոնտոս յոռուե օգոյն՝ և անյարմար գրից տեղ-
ւոյն՝ օր չունէր բովս ոսկւոյ, ուր կարծէին, թողին
կիտակատար զշինուածն . և գարձան անդրէն յ

իւրեանց :

Սէնեկալ . 'ի գաղղիացւոց կղզի սթյն լուգովիկոսի կոչեց-
եալ : Է կղզի է մէջ սէնեկալ գետոյն . 8 միոնա-
հեռի 'ի բերանոց նր : Այլապառ նր է իբրեւ 3 միոն .
և երկիրն աւաղուտ և անբեր : 'ի հարաւակողմն ունի
շուրջանակի աւազակոյտ բլուրս, և 'ի մէջ նց ճա-
հիճ կմ լիճ աղի : 'ի հիւսիսային ծայր նր են մեծա-
մեծ ծառք, որք իբրեւ անառ երեւին, և 'ի միջի նց
այլ լիճ մի : Բաց յերկուց աստի՝ է անդ է մէջ կղզ-
ւոյն միւս ևս լիճ փոքր . և առ նովաւ անասաւ փոք-
րիկ, ուր 'ի սօթոյ արեգական խուտափել մակաղին
խաշինք բնակչոց ամրոցին Ֆրանսիոյ . որք պահէն
անդ խաշինս 'ի պէտս իւրեանց : Այս կղզի գրեթէ
է կէսն տարւոյն, ի 'ի դեկտեմբեր ամսոյ մինչև
ցլուլիս՝ զուրկ է 'ի քաղցր ջրոյ . վն զի չունի բնա-
նիքնաբուղիս աղբիւրս կմ ջրհոր . և ջուր գետոյն է
այն թմկս գոլով նոճաղեալ, ծովն մտանէ 'ի նմ, և
դառնացուցանէ զջուր նր . իսկ յայլ ամիսս աճեցել
բարձրանան, արով և քաղցրանան վտեալ զգառն
ջուրս ծովու :

Այսոյ «Են լադովիւսի» : Ի բերդ ամուր 'ի հարաւային ծայր վերոգրեւ իղւոյ 'ի քաջագէտ վայրի . քաջ պաշտպանեալ զինու. ք. և զօրք. որ ունի և զինարան պատուական . և է իբրեւ կեդրոն վաճառականութեւ ընկերութեւ անգղիացւոյ վճռականաց ափ ընկայ . զոր շինեցին գաղղիացիք 'ի 1642. 'ի Ժմբին՝ յորում կալան զկողմն . որ է. յանուն ամբողջին՝ կոչեցաւ կղզի սէյն լուգովիկոսի : Այլ 'ի 1692 հանին զնս անտի անգղիացիք . ի նմին փոխեցին և զանուն կղզւոյն , կոչելով զնա Միւլէան ճարի : Ապա զկնի 5. 6 աւետց մի միայն պիտմական նաւ գաղղիացւոյ յանկարծակի 'ի վր հասեւ , անդրէն կալաւ զկողմն և զամբոցն . յորում տիրեցին գաղղիացիք խաղաղութեանց և ցամա 1763. յորում ամի ասի թէ վերստին առին զնա անգղիացիք :

Յովնանէս պէրա : Ի կղզի ի մեջ պիթէսքա և պօրոս կղզեաց : Շրջապատ նր է իբրեւ 12 մղոն . երկիրն արգաւանդ . և 'ի բնի տեղիս ծառախիտ . և է ի իշխանութիւ երկուց իշխանաց նիկրիտիացւոյ՝ որք բնակին յերկուս գետոյ :

Պօրա . Միւլէրա : Ին այլ երկու փոքրիկ կղզիք ոչ այնչափ ինչ տարտիաց 'ի միմեանց : Յառաջնութեան դոանին բնակիչք՝ թէպէտ սակաւք՝ վստուութեան օգոյ նր , և սակաւ ուղղեւոյ ջուրց սէնէկալայ զերկիր նր . քայց երկդն գլխովին անբնակ է :

Պաւալ . կմ Պաւլ :

Եւ թագաւորութի կմ նահանգ ձգի ի երկայն առ ձովեղերքք քամայիայ , մըոնս աւելի ք 30. սկսեւ 'ի պրիկնեայ որ է վերջին սահման թիբրութեւ քայուրայ , մինչև 'ի սէրէնս սարաւանդակն՝ որ է սահման սին նահանգի . իսկ յարեւելից՝ ունի իւր սահման զնահանգս ճեալովիացւոյ : Երկիր նր դրեթէ ի ամի նման է այլոց շրջակայ նահանգաց : Յառաջագոյն նոճաճեցաւ աք Ժմկ մի ի արուք թիբրին քայուրայ , այլ այժմ է ինքն իշխան . և ունի իւր սեփական թիբր , ուն ունէր և յիշն . որ իջանէ 'ի սերնդոց թիբրացն քայուրայ , և կոչի Չին . նախ 'ի լամպուսա գլխաւոր տեղի թիբրութեւ իւրոյ . ոչ է բռնակալ , ուն այլք սմանք 'ի թիբրացն նիկրիտիայ . քղն 'ի մեծամեծ իրողութեա սովոր է խորհուրդ առնուլ 'ի գլխաւոր պաշտօնատարաց և իշխանաց իւրոյ : Պատմի թէ յորժմ կամի խորհուրդ առնուլ 'ի վր երեւել ինչ իրաց ,

Ժողովէ ղխորհրդականս իւր յանտառախիտ վայր .
 և անդ փորեալ գուբ մեծ 'ի գեանի, իմ խորհրդա-
 կանք ժողովին առ շրթամբք նր շուրջանակի . և զգը-
 լուխս իւրեանց խոնարհեալ 'ի գուբ անդր, ունին
 դնեն թփրին, որ առաջի առնէ նց զնիւթ խորհրդ-
 գոյն . ապա տռէնէ ղխորհուրդ իւրեանց ստանմանէ
 վճռեն զիրան . միշտ 'ի նոյն դիրս կալով մինչև յա-
 ւարտ խորհրդոյն : Յետոյ խնուհն զգուբն նովին
 հողով, որ հանաւ անտի . առ 'ի նշանակել թէ իմ
 բանք, որք 'ի խորհրդեան անդ խօսեցան, լէ մշտնջե-
 նաւոր լուբ թաղէլ միառցեն . իսկ եթէ ոք գէթ
 դոյշն ինչբանս յայանեսցէ 'ի բանից խորհրդոյն, ըզ-
 պատիժ մահու ամեն 'ի վր :

ՍԷՆ :

Ըյս Թագաւորուն ևս կմ' նահանգ՝ ձգի լէ եր-
 օ կայն առ ծովեզերքք քամալիայ . 'ի նախայիշա-
 տակէլ սարաւանդակէն սէրէնայ մինչև 'ի ուարսալօ
 գեան իբր 24 մղոնաւ . այլ յարեւելից լէ արեւմուտս
 կարի լէարձակագոյն է լայնուն նր : Երկիր նր ար-
 դաւանդ է և բաջ մշակել . բաց 'ի չըջակայ սահմա-
 նացն, որք անդործ և անդարման լքեալ կան 'ի
 պիճոս ստէպ արշաւանայ մերձակայ Ժողովրդոց .
 լէ որոց բնակիչք այսր նահանգի միշտ պիճոմ ու-
 նին : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք :
 Եւթալ : Քղբ մեծ և բազմամարդ . բնակիչք նր
 թէտէտ բիրտ են և ստահակ, սակայն կարի անձ-
 նատուր են 'ի վաճառականուն : Անդղիացիք ու-
 նին անդ վաճառատեղի, և համբարանոց վաճա-
 ռաց . որ է 'ի ներքոյ կառավարուն վաճառատեղ-
 ւոյն, զոր ունին 'ի նախայիշատակէլ կորէս կղզին .
 որք փխկ վաճառաց իւրեանց առնուն սատի գե-
 ռիս, մորթս, փղոսկր, և մամ :

Պատիւն : Քղբ կմ' աւան ծովեզերեայ . ուր յա-
 ճախեն անդղիացիք 'ի սակս վաճառականուն :

Պարսաւի :

Թագաւորուն կմ' նահանգ՝ որ սունու զանուն
 'ի նախայիշատակեալ ուարսալօ գետոյ . ձգի
 նոյնպէս առ ծովեզերքք քամալիայ իւրեւ 10 մղո-
 նաւ, մինչև 'ի պէրսեոտա գեան . բայց լայնուն նր
 լէարձակագոյն է յոյժ : Ունի իւր թփր, որ է մի 'ի

փոքր թփրուէց նիկրիտիոյ . սակայն ամբարտաւան
ուի և բռնակալուի նր չէ ինչ լէհատ 'ի մեծագոյն
թփրաց անտի : Ասի թէ ոչ դք 'ի Ժղճրդէնէ երկ
րին՝ բաց 'ի թագաւորէն և յընտանեաց նր՝ կարող
է ննջել լէ մասնաւոր ինչ կտաւ ծածկուածիւ . զոր
առնեն 'ի պաշտարանուի 'ի ճանճից և 'ի սլիծակաց .
և եթէ դք անցանիցէ զայսու օրինոք՝ սրտիժ նր
է դերուծի : Նոյնպէս եթէ դք առանց հրամանի
հաւարձակեացի նստիլ 'ի վր փսիածի, յորոյ վր
նստին ընտանիք թփրին, նովին պատժով պատ
ժի : Այս բռնակալուծի և խստուծի պատժոյ
վր գուղնաքեայ յանցանաց՝ թագաւորէ 'ի բոլոր
նիկրիտիա :

Քահոնէ կմ Քապոնէ : Քղք ծովեղերեայ արքայանիստ
և բազմավաճառ . ուր յաճախեն անգղիացիք սակս
վաճառականուէ : Վաճառականք մանտիկացիք ամի
ամի յամուեանն դեկտեմբերի հասանեն անդր 'ի ներ
քին կողմանց նիկրիտիոյ . բերեալ եօթն կմ ութն
հազար դերիս, և փղոսկր բքմ, և ոսկի, զոր գրե
թէ բովանդակ անգղիացիք գնեն :

Եովար : Քղք առ քամսիա գետով իբրև 100 մղո
նաւ հեռի 'ի նախընթաց քղքէ . և երկւք 'ի քովէ
բայ, որ և է նաւահանգիստ նր . լէ մէջ գեղեցիկ
դաշտավայրի, որ շրջապատել է մեծամեծ անտա
ռովք . յորում գտանին բազմուի զանազան վայրենի
գաղանաց : Բնակիչք նր գրեթէ բովանդակ փոր
գութալացիք են . որք յանցել Ժմկս մեծաուէս ծաղ
կեղուցին զքղքս զայս . բայց այժմ նոճաղեալ է
յոյժ : Ընկերուին անգղիացւոց վաճառականաց ու
նի աստ սեփական վաճառատեղի և գործակալս .
քղի կարի բազմավաճառ է տեղիս այս . ուր յա
ճախեն վաճառականք մանտիկացիք, և կուինէա
ցիք . բարձել բերելով անդ զվաճառս իւրեանց :

Պատմ :

Թագաւորուի կմ նահանգ ձգել առ ասին քամ
պիայ գետոյ, 'ի հիւսիսակողմն մերձ 'ի բե
րան նր իբրև 40 մղոնաւ : Թագաւոր նր է 'ի ցեղէ
անտի մանտիկացւոց . այլ հարկատու է արքային
պարսաւեսոյ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նորա են հե
տագայրդ :

Պատմ : Քղք կմ գետոյ, յորմէ նահանգն ողջոյն
առնու զանուէ, 'ի հիւսիսային ծայր քամսիայ գե
տայ :

այս, ուր նստի թագաւոր նր ի մեծ մասն տարւոյն : Մերձ յայտեղի է ծառ մի մեծ և ստուգար յոյժ . զոր փորդուքաւք Ալբրադա Գամարտ կոչեն . վն ղի է նշանակ ուղեցոյց և առաջնորդ նաւավարաց յուղղել զնաւս իւրեանց :

Ալննապար : Քղբ կմ գետը միով մղոնաւ հեռի յանտառի միոյ . ուր ի մասն ինչ տարւոյն բնակէ թագաւոր սորին նահանգի . առ որով է ծառ մի մեծ յոյժ . կոչեցեալ Բրօսի արտախ պաւայ , զոր ճամ նաւք՝ մենգ անգղիացւոցն՝ որք մտանեն ի քամակա գեան , ողջունեն երիս հրադէնս արձակելով . զնոյն առնեն և յեւանելն անտի . ի նմին տան և երկաթ սալմանաւոր կշռով արքունի պաշտօնատարաց ի վնար խարխիս արկանելոյ ի նւհնգստի անդ :

Եւս : Ե կղզի ի սմին թագաւորուն ի մեջ քամակայ գետոյն իբրև 10 մղոնաւ հեռի ի բերանոյ նր . որ այժմ է ի ձեռս անգղիացւոց , և է գլխաւոր տեղի ընկերուն վաճառականաց նց որ յափրիկէ . յոյր սակս ամի ամի սակաւ ինչ հարկս տան թագաւորին պաւայ : Շրջապատ նք է մղոն մի . որ և է քարաժայռ դիւր և տափարակ ամենեւին անբեր և անջրդի . բայց դիրք նք քաջագէտ ի խափանել զվաճառականութի այլոց ազգաց ի գետն քամակա : Եւ անա այս իսկ է պրճուն՝ վն որոյ անգղիացիք առին զայս կղզի . և շինեցին ի նմ բերդ . և կարգեցին ի պահպանութի նր 30 զօրականս ի զօրապետաց իւրեանց . և ի բերդի անգ պատշաճական բնակարանս վն բերդակալ իշխանին , և գլխաւոր վաճառականաց անգղիացւոց , և գործակալաց ընկերուն նց . այլև մեծամեծ համբարանոցս վաճառաց . իսկ զօրքն՝ և արհեստաւորք և գերիք նց՝ արսաքոյ բերդին բնակին ի քարաշէն բնակարանս : Զայս բերդ երիցս առին գաղղիացիք . մի ի 1695 . զոր ի բիսվեբեան դաշնագրուն անդրէն գարձուցին անգղիացւոց : Ապա ի գրդուի միւսանգամ պատերազմի ի մեջ անգղիացւոց և գաղղիացւոց՝ վերսաին տիրեցին նմ գաղղիայիք ի 1702 . այլ առեալ յանգղիացւոց 100000 սքուտս , անդրէն ետուն նց գլղլին : Զետոյ ի 1709 գարձեալ առին գաղղիացիք . այլ ղինի ամաց ինչ անգրէն կալան զնա անգղիացիք :

Եւնի :

Եյս Թագաւորութի կմ հաճանք չարձակ է յոյժ , որ ձգի ի երկայն առ քամակիս գետով մղոնս իբրեւ 160 , ի մէջ սլարսալէայ եւ վոլէյայ , ե'ի ձեռն սամի կոչեցէ՛լ դետոյն որ դայ 'ի հեռուստ , բաժաշի յերկու մասունս կմ հաւս . որք կոչին Վերին եւ Ստորին Եանի . որոց իւրաքանչիւրն ունի իւր մասնաւոր Թագաւոր . եւ անգղիացիք յերկոսին եւս ունին սեփական վաճառատեղիս . յորոց մինն՝ որ է 'ի վերին գաւառի , կոչի Սահա . իսկ երկրորդն Էանի Ժարու : Այս Թագաւորութի ունի եւ կղզես մանունս եւ տեքնակս՝ գործէ՛ւս 'ի քամակայ դետոյ , որք կոչին Պերս . Ստիփանէան իշխէ , որք բնիկ են . եւ Մայի . յեաինս այս մեծ է ք զայլս . զի երկայնութի նր է իբրեւ 8 մղոն . յորում գամանի յաւախուի կղզերունաց , այժեմանց , եւ արմաւենեաց : Այլ վմ բնակաւոր տեղեաց նր ոչ յիշուի են ինչ որոշակի աշխարհագիրք :

Վելէ :

Եյս Թագաւորութի եւս է չարձակ , եւ ձգի առ քամակիս գետով . որոյ գլխաւոր տեղն՝ ուր հասի Թագաւոր նր , կոչի Գաւառնիկ : Գաւառնի անդ միւս եւս քղք Սելիկի կոչեցեալ . 3 մղոնաւ հեռի 'ի դետոյն . որ մեծ է ք զայլ ամ բնակաւոր տեղիս այսր հաճանքի . բայց չէ այնչափ ինչ բազմաթիւ : Անգղիացիք ունին եւ աստ սեփական վաճառատեղի , 'ի տեղւոյ միում՝ որ կոչի Փարտէնի քա , առ քամակիս գետով 'ի հիւսիսակողմն նր . եւ Թէսկետ տեղիս այս իբրեւ 500 մղոնաւ հեռի է 'ի Ծովէ , կմ 'ի բերանոյ դետոյն , սակայն լը սլատմէ լոյ ճննորդաց ոմանց՝ մակընթացութի ծովուն հասանէ մինչեւ ցատտ , ուր իբրեւ 3 . 4 ասնալատի բարձրանայ յայնժամ ջուրն : Էթէ Քամարիս իցէ այս ասեղն է , Թէ երկիրն քամակիս աշխարհի ցած է յոյժ . եւ սակաւ զառ 'ի վայր : Եւ իբրեւ 60 մղոնաւ 'ի վերոյ՝ են սահանք կմ ջրվէժ քամակիս դետոյն , որ յանուն տեղւոյն կոչի Սահանի պարտէնի քա . ուր ի բարաժայռս գահավէժ հոսի ջուրն . եւ քանի մի մղոնաւ 'ի վերոյ՝ է միւս սահանք կոչեցէ՛լ Ստուլէթ Բալ :

Ֆ.ԼԻՄ :

Թագաւորութի կմ նահանգ լը մասին ձգել առ քամակա գետով, և լը մասին 'ի ներքս կոյս 'ի ցամաքն. և է լարձակ յոյժ, բաժանեալ յերկու թագաւորութիս. այլ բնակիչք նր սակաւ են 'ի պոճառ անյագ ագահութե թագաւորաց նր, որք ոչ խնայեն 'ի ժողովուրդս իւրեանց վաճառելով զնր 'ի գերութի եւրոսլացոց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նց են հետագայք :

ՎԻՆԻՅԻՐ : Քղք առ համանուն գետով լը լանջա կողմն բլրոյ : Բնակիչք նր կէս մի փորդութալք են, և կէս մի մահմէտական. որք ունին անդ մզկիթ մի մեծաշէն, որոյ 'ի գագաթման եդեալ կայ ձու ջայլեման : Անգղիացիք ունին և առաւ սեփական վաճառատեղի. ուր գնեն մոմ, փղոսկր, և մորթա անասնոց :

ԷՐԵՅԻՐ : Քղք կմ գեօղ իբրեւ 16 մղոնաւ հեռի 'ի նախընթաց տեղւոյդ 'ի գեղաղունարձ վայրի. ուր գտանի յաճախութի վայրենի որսոյ : Բնակիչք նր են փորդութալք, կմ պակնոնեան նիկրիտիացիք : Աստ ևս ունին անգղիացիք վաճառատեղի վճ մո մոյ, որ կարի չաճաւէտ է նց :

Քայէն :

Լյս թագաւորութի կմ նահանգ ձգեալ տարածի առ քամակա գետով իբրեւ 50 մղոնաւ լը երկայն. որ և 'ի ձեռն վինթայի գետոյ բաժանի 'ի նախընթաց նահանգէ. և ունի երկու ինքնակաւս. յորոց մին կոչի կայսր, իսկ միւսն թագաւոր. և երկոքին ևս են 'ի ցեղէ անտի մանտիկացոց : Իսկ գլխաւոր տեղի նահանգին է քղք որ զկնի :

ԼԻՆԻՐՆԱԼ կմ ԹԱՆԻՐՆԱԼ : Քղք մեծ և բազմամարդառ քամակա գետով, 'ի զոճարձակի և վայելուչ վայրի. առ որով 'ի մի կողմն ձգեալ տարածին գեղեցիկ բլուրք անասաւելիք : Այս քղք բաժանի յերկու վինձակս կմ թաղս. յորոց 'ի միում բնակին փորդութալք, իսկ 'ի միւսն մանտիկացիք : Փորդութալք բոլմ են յոյժ, բայց մի միայն եկեղեցի ունին, և մի քչն, որ ամի ամի տաքի անդր 'ի կղւոյն սթի յսկսբայ : Տունք նց են քառակուսի և բարեղէն. իսկ տունք մանտիկացոց լը հկնկն են

Են փոքրիկ խրճիթք կաւակերտք , և ծածկէ՛լ խոտով կի՛ մերկով արմաւենեաց :

Թե՛հարո՛ :

Թադաւորու՛ն կի՛ նահանգ՝ որ ձգի նոյնպէս առ քամակիայ գետով իբրեւ 66 մղոնաւ լեւերկայն . և ունի իւր Թագաւոր 'ի ցեղէ անտի մանտիկացւոց . որոյ գլխաւոր տեղի՛ է Քղքդ որ զկնի :

Պրոտո : Քղք երեւելի առ քամակիա գետով . բնակիչք նր են մանտիկացիք . կարի նախանձայոյղք մահճետական օրինաց : Ոչ կարի ինչ հեռի 'ի Քղքէ աստի՝ են շարք ինչ ժայռից , որք գրաւեն զմեծ մասն լայնատարած ձորոփորոյ քամակիայ գետոյն . Թողեալ նեղ անցս դետոյն 'ի հարաւակողմն , որ կարի վրանգաւոր է վա մեծ նաւուց : Գտանի և այլ այսպիսի վրանգաւոր անցք 9 մղոնաւ 'ի վերոյ առ տուղդքոնսա Քղք :

Թամանի :

Նահանգ կի՛ Թադաւորու՛ն ձգեալ նոյնպէս առ քամակիա գետով իբրեւ 52 մղոնաւ լեւերկայն . և ունի իւր Թագաւոր 'ի մանտիկացւոց անտի . և Քղքս և գետոյս բաժնի քան զայլ ամ արուխս , որք գտանին առ քամակիա գետով . յորոց գլխաւորն է Քղքդ որ զկնի :

Եամեմա Կոնստ : Քղք բարեշէն և բազմամարդ . ուր անգղիացիք ունին վաճառատեղի և համբարանոց վր փզսկրէից և գերեաց . որ 'ի 1733 քան դեցաւ յողողմանէ ջուրց քամակիայ գետոյ . այլ վաղվաղակի վերստին ջինեցաւ հրամանաւ ընկերութե վաճառականաց նց : Յայսմ մասին քամակիայ գտանին և այլ զանազան փոքրիկ արութիք , զորս նշանակեսցուք յառաջիկայգ :

Պապելա : Թադաւորու՛ն յարեւելեան կողմն սլառայի , իբրեւ 40 մղոնաչափ լեւերկայն . բայց չունի բնաւ Քղք , կի՛ սյլ նշանաւոր տեղի . իսկ Թգր նր է 'ի ցեղէ մանտիկացւոց :

Սանեաւլէն : Թադաւորու՛ն փոքրիկ 'ի հիւսիսային կողմն քամակիա գետոյն . երկայնու՛ն նր չէ ինչ աւելի ք մղոնս իբրեւ 24 . չունի և սա նշանաւոր ինչ տեղի . իսկ Թագաւոր նր է նոյնպէս 'ի մանտիկացւոց :

Քաւմայօ : Առաջին թորուէ կմ՝ նահանգ՝ որ Է առաջ լինի 'ի հարաւակողմն քամալիա գետոյն մերձ 'ի բերան նր . երկայնութի նր է իբրև 22 մղոն 'ի սարէն սիյն մարիամայ՝ մինչև 'ի քապաթա գետոն : Հռչակաւոր է այս տեղի սակս բազմուէն այծից , և բազմատեսակ վայրենի թռչնոց , և չորքոտանեաց : Անգղիացիք ունին աստ վաճառատեղի . որ և է իբրև համբարանոց կմ՝ շտեմարան , յորմէ եամէս բերգ նց՝ առնու զհամբարս իւրոց պարէնից :

Եւսիւս : Թագաւորութի յարևելեան կողմն քայէ նայ . երկիր նր արգաւանդ է , բերէ ցորեան և օրիզ առատ յոյժ . իսկ բնակիչք նր ժրաջան և աշխատասէր մշակք : 'ի սմին թագաւորուէ է կղզին կոչեցել փղաց 'ի մէջ քամալիայ գետոյն . երկայն իբրև 4 . 5 մղոն . այլ լճային և անտառալից :

Եւսիւս : Թագաւորութի առ քամալիա գետով , իբրև 30 մղոն Է երկայն . ունի ցորեան և այլ արմատս առատ . այլև զանազան տեսակս հաւուց ընտանեաց և վայրենեաց : Ունի և երկու կղզիս . յորոց մինն՝ որ է 'ի մէջ քամալիայ գետոյն՝ կոչի Կլէի Ժուփիոյ . վս զի միշտ գտանի 'ի նմ բազմուէն այսպիսի կենդանեաց :

Եւսիւս : Թագաւորութի սահմանակից եւմարովայ , որ ըստ տարածութե գրեթէ նոյնչափ է՝ որչափ եամսիա . և չունի ինչ նշանաւոր տեղի :

Քաւմայօ : Թագաւորութի սահմանակից նճնգին թռմանեայ . որոյ գլխաւոր տեղի կոչի Սաթիփօյ . ուր նստի թագաւոր նր :

Հարաւային խմայիս :

Եւսիւս : Եւսիւս քամալիայ՝ է լարձակ յոյժ . որ ձգեալ տարածի Է մէջ քամալիա գետոյն , և նճնգին սէռալիոնի , 'ի կարմիր սարէ մինչև 'ի սարն վերկայ . յարևմտից՝ ունի իւր սահման զովկիանոս . որ կոչի Ժով կուինեայ . իսկ արևելեան սահմանք նր անծաւոթ են . զի խառնին Է սահմանս վայրենի ժողովորդոց , որք բնակին 'ի ներքին կողմանս ամիրիկոյ , 'ի Ժովեզերս նր գտանին բժժ մանր կղզիք . որք կոչին Պիտեան կլէի : Իսկ գլխաւոր գետք նր են Սի Գու . մինիւս . Ճելէս . Քաւալայ . Մէջ գետ . և Նաւիս . որք ուղղեալ դերկիր նր , արգաւանգս գործեն : Որ և բաժանի 'ի զնշն նճնգս կմ՝ արուէս Է զնշն

ժողովորդոյ՝ որք ՚ի նմ. զի իւրաքանչիւր ժողովորդ ունի սեփական տիրութիւն և նշնդ, որք լը ճշտագոյն ծագբաց՝ ևն այսոքիկ. Ֆլաբիա. Բաբէլ. Պաւսի. Պիսաֆար. Նաւ-ձ. և կղզիք ինչ. յորս յաւելցուք և զսէռալիոն, մի լը միովէ յառաջիկայդ ստորագրելով:

Ֆլաբիա. ԿԻՔ Փելաբիա :

Լնահանդ լարձած լը մէջ քառասունայ դեռոյն, որ է առաջք մի քամոյիս դեռոյ, և դեռոյն ալին դամինիկոսի: Երկիր նր բարի է և պաղարեր յոյժ. Թէպէտ ոչ է լը տմ տեղիս մշակեալ: Իսկ բնակիչք նր՝ որք կուին Ֆլուբացիք՝ յորոց և նշնդ նց Ֆլուբիա՝ գլխովին բարբարոս են և վայրենի. բարք նց և սովորութիւք և տարազ զքետառց՝ չեն ինչ լըհատ յայլոց նիկրիտացւոյ բնակչաց դաւարի հրոճանդանին, և հիւսիսային քամոյիս: Ասի, Թէ չունին սք զայլ ինչ կրօն, եթէ ոչ զայն՝ զոր Թելագլ բեն վայրենի միտք նց. ուստի և չիք առնմ միակերպ պուրի արտաքին պաշտաման. այլ ոմանք պաշտեն զկոպի այլք զեղջիւրս նր, իէսք զծառս և այլք զայլ ինչ որոց մատուցանեն պատարագս լը իւրաքանչիւր կալի, և հաճոյից: Բայց ոմ քաջ նշանակէ ուրիշներ, այս արտաքին անհամաձայնութիւն պաշտաման և խրաբանաց՝ ոչ ցուցանէ չունիլ նց զմամնաւոր կրօն ինչ հսկից. ոմ յայտ է և յայլոց հաւաքաշարից, և զնրն աղանդաւորաց. որք Թէպէտ ունին զպէսպա խրաբանս զանազանս ՚ի միմեանց, այլ գլխաւոր դեն նց մի է:

Ի մէջ ոց դասնին ժողովորդք ինչ, որք չեն այնչափ բիրտք և վայրենիք. որք և գտլով երբեմն նսճաճեալ լը տիրութիւն փորդութեալաց, ունին հետս ինչ քրիստոնէութիւն. ոմ նք՝ որոց արեցին Թիքք եւրէյայ՝ ունին ինչ ինչ ՚ի մահմէտական օրինաց: Առաւել գազանաբարոյ և վայրենի մասն այսր ժողովորդեան՝ է այն, որ բնակի առաին նախայիշատակել թատամանայ դեռոյ ՚ի հարաւակողմն նք: Աք լըհանրաւ պէս խօսելով Թէպէտ վայրենի են, սակայն ժրջան ՚ի մշակութի երկրի. սերմանեն և հնձեն որիզ և կորեակ առատ յոյժ, և այլ աղգի աղգի արմախ, և պտուղս պարտիզաց. յորս նշանաւոր է սեխն համեղ և մեծ. զի գաանին անդ սեխք, որք կշռեն մին չև 20. 25 օխայ. գալթանիւն և անդեռյս եղանց և կալուց, և հօրանս այժից. և հօտս խաշանց: Ի

Թորոս կմ յիշխանն նց՝ չիք սահմանել ինչ կարգ յա-
ջորդուէն . այլ որ բռնագոյն է ՚ի նս , նա տիրէ այ-
լոց տկարագուհից : Սոցա գլխաւոր պիտի ՚ի ընդ-
դէմ մանտիկացւոց . որք բիւմ անգամ ջանացին ընդ-
լծով իւրեանց նռնաճել զնս . այլն լիցէմ եւրոպաց-
ւոց , որք հանապաղ յափշտակեն ՚ի նցնէ գերիս .
վնի միշտ անհաշա թշնամութեան լն նս . մինչև յըմբռու-
նելն զորք յեւրոպացւոց անտի՝ առժամայն խողխո-
ղեն ասեն , և ուտեն առ սաստիկ կատաղուէն : Իսկ
գլխաւոր տեղիք այսր նէնգի՝ են հետապայքդ :
Եւթն : Է տեղի բազմամարդ , և տեւոտնի ՚ի սրտ-
ճառս մեծի վճռականուէն մոմոյ . զի երկիցս յեօթ-
նեկի ընին անդ տօնաւածաոք . ուր յամ շրջակայ
կողմանց բարձեալ բերեն մամ բիւմ . զոր դնեն վա-
ճառականք փորդութալաց . և մաքրեալ առաքեն ՚ի
կաթէոն : Իբրև 60 միլոնաւ հեռի ՚ի տեղւոջէ աստի՝
է ամրոց մի նոյննգս Եւթն կոչեցել , ՚ի ցամաք անդր
առ վտակաւ ինչ՝ որ մտանէ ՚ի սք գոմիսիկոս կոչեց-
եալ գետն :

Քիւկիկն : Աւան կմ քղք մերձ յակն փոքրիկ ինչ
վտակի՝ որ ելանէ ՚ի քասամանայ գետոյ , և մտանէ
՚ի սք գոմիսիկոս կոչեցեալ գետն : Բնակիչք նր լն
մեծի մասին փորդութալացիք են . որք ՚ի վաղ Յմից
գնացել բնակեցան անդր . ուր և ունին ամրոց և
վաճառատեղի ՚ի սակս առւտրուէն . այլև կալոճածս
երկրի , զոր տան մշակել նիկրիտիացւոց գերեաց
իւրեանց : Գիտեգերք նախայիշատակել փոքրիկ վա-
տակին՝ որ յետոյ աճեցել յայլոց գետոյ , նոյննգս
Քիւկիկն կոչին , զոճարձալի են յոյժ . ունելով աստի
և անտի զնչն տեսակս սրաղաբեր ծառոց . յորս ե-
րևելի են կիտրենիք , որք բերեն զմասնաւոր իմն
պտուղ ազնիւ . ձև նր բոլորակ , կեղևն նուրբ , և
՚ի միջի լի հիւթ համեղաճաշակ . չունելով բնաւ կո-
րիզս :

Չիւտեօր : Է ամրոց լն իշխանութի փորդութալաց
առ քասամանայ գետով իբրև 50 միլոնաւ ՚ի ներքս
՚ի ցամաքն ՚ի ճախին տեղւոջ . շրջապատեալ բաղնա-
խիտ ջուկացեալ ծառովք :

Բաբել :

Եւթն նէնգ՝ է առ երի նախընթաց նէնգիդ . յոր-
մէ բաժանի ՚ի ձեռն լնարձակ անտառի . և ձրջ-
եալ տարածին սահմանք նր մինչև ՚ի ծովեղերս պա-
լան :

լանտայ : Բնակիչք նր կոչին բաբէլացիք . որք ըստ բարուց՝ և լը այլ անհանգամանաց՝ նման են ան իրօք փլուբացւոց, զոր վերագոյնդ ստորագրեցաք . ուղ և երկիր նոյ գնոյն արդասիս բերէ : Բայց կառավարութիւն է 'ի ձեռս միոյ . որ և է ինքնակալ թագաւոր, կի՞ լհանուր հրամանատար երկրին : Իսկ գլխաւոր աեղիք նր են հետագայք :

Փարի՛ : Քաղաք կամ աւան առ սբ գոմինիկոս կոչեցեալ գետով 'ի հարաւակողմն նր . շրջապատեալ ցցովք . և է լը քրուք փորդուքալաց . որք պահեն անդ միշտ զօրականս 'ի պաշտպանութիւն տեղւոյն : Գործեն անդ բամբակի կառաւ . և այլ զնոյն բամբակի գործածս . գտանի և մոմ բոլմ, զոր հաւաքեն 'ի շրջակայ վիճակէ նր :

Կապէն : Քաղաք առ գետով սթյն գոմինիկոսի 'ի հարաւակողմն նր . իբրեւ 60 մղոնաւ հեռի 'ի բերտնոյ նր : Շրջակայ վիճակ նր լճային է, բայց ուրիք ուրեք ունի և անդաստանս արգաւանդս . որք բերեն աղդի աղդի արմաիս, մանդ օրիդ, և մարացորեն : Ձև քղբին է երկայն . բաժանել յերկու երկայնաձիգ փողոցս լհատեալս յայլոց մանր պողոտայից : Տունք նր լարձակ են, այլ կաւակերտ և միայարկ . ներքուստ և արտաքուստ բռեալք սպիտակ կրով . զորս յանձրեւային Ժմկս սովորութիւնն ծածկել ոստովք լայնատերեւ ծառոց . իսկ 'ի տօթագին եղանակս պարզեն 'ի վր վրանս 'ի բամբակի կառաւոյ, առ 'ի պաշտպանել 'ի հրացայտ շոշոյ արեգական, և 'ի գիշերային ցօղոյ . որ լը նմանուէ անձրեւոյ իջանէ անդ 'ի գիշերի,

Բնակիչք նր ըստ մեծի մասին փորդուքալացի են, բայց 'ի խառնեալ սերնդոց . վոյ գոյն մարմնոյ նոյ սակաւ զանազանի 'ի բուն նիկրիաացւոց անտի : Եւ ունին անդ մի ժողովրդապետական եկեղեցի . և երիս քահանայս փորդուքալացիս . և փոքրիկ մենաստան քափուչին կրօնաւորաց . որք են լը իշխանութեմսին սթյն յակովբայ, միոյ 'ի կղզեաց դաւարի հոր ունանդանին : Իսկ այլք 'ի բնակչաց նր՝ են բուն նիկրիաացիք յաղգէ բաբէլացւոց . որք 'ի միասին բնակին յառանձին թաղի մեկուսի 'ի քղբէ : Սք մինչև ցայժմ կան 'ի խաւարի կռադաշտուէ . բայց լը բարուց՝ և լը քաղաքականուէ՝ առ փոքր մի հրահանգեալ են յաբոյս վայրենուէ առ լը երկար և յաճախ կենակցութեւ լը փորդուքալս . յորոց առին և գնոյն սովորութիւն : Բայց լը հիմկն փորդուքալք խառնակել լը

Եւ նա, զնոցայն զգեցել ունին զանասնական բարս .
 և լը ասելոյ ոմանց՝ յիրս ինչ առաւելուն ք զնոսա
 անբանութ: Այ սց առ հարկ ասի, թէ ծոյլ են և
 դանդաղ ՚ի գործս. սակայն առնեն ոակաւ ինչ առ
 և տուրս վճռականութ Եւ մերձակայ կզգեսց. յորոց
 առնուն մոմ, փլոսկր, և գերիս:

Այս քղք է գլխաւոր տեղի փորգութեալաց, զոր
 ունին յափրիկէ. որ և ունի սմբոցս ինչ վառեալս
 հրազինութ և զօրօք, առ ՚ի տանձ և յերկիւղ շրջակայ
 նիկրիտացւոց, որք մահուցափ թշնամի են փորգու
 քալաց: Նախայիշատակեալ գետն սբյն դոմինիկո
 սի՝ որ անցանէ յանգիման սորին քղքի, այնչափ լայն
 է և խոր՝ զի մարթ էր նաւել ՚ի նմ և մեծամեծ
 նաւուց, և թէ ժայռք և խաղխաղք չէին խափանել
 զմուսս նր: Յայս գետ՝ առ որով աստի և անտի
 են ծառք մեծամեծք յոյժ, գտանի բազմութի կոկոր
 դիլոսաց. բայց չեն այնպէս կատաղիք և վտանգա
 ւորք, ոպ կոկորդիլոսք եգիպտոսի առ նեզոսիւն:

Պալանք:

Այս նահանգ ձգի Ե մէջ գետոց սբյն դոմինիկո
 սի և Ճէվէսոյ, իբրև 24 կմ 30 մղոնաչափ տա
 րածութ. յարևմոց՝ ունի իւր սահման զովկիանոս .
 իսկ յարևելից՝ չէ յայտ թէ ցոր վայր հասանեն սահ
 մանք նր: Երկիր նր արգաւանդ է, և բերէ որիզ,
 և մորացորեն. և ազգի ազգի բանջարս պատուեա
 կանս ՚ի կերակուր և ՚ի դեղ բժշկութ: Ունի և զա
 նազան տեսակս ընտանի և վայրենի անասնոց, և
 թռչնոց, որք և են դլխաւոր վաճառք նր. ասի թէ
 գտանին անդ և բովք ոսկւոյ: Բնակիչք նր կոչեց
 եալք Պալանաւոցիք՝ կռապաշտ են, բիրտք և վայ
 րենիք ոպ և այլ ծովեղերեայ նիկրիտացիք. և ոչ
 տան թոյլ բնաւ հարոպացւոց ստանալ կալոճածս
 յերկրի իւրեանց: Կառավարութ նց է ծերակուտա
 կան. զի գլխաւոր իշխանութն է ՚ի ձեռս ծերոց նց:
 Չիք ՚ի սմին նէնգի քղք ինչ, կմ այլ նշանաւոր ինչ
 տեղի արժան յիշատակելոյ:

Պիաֆար:

Այս նահանգ ձգի Ե մէջ Ճէվէս գետոյն, և այնմ
 զոր կոչեն Մէջ գետ. զոր չէ պարտ շփոթել Ե
 այլու՝ նահանգի, որ է ՚ի կուրնէա. և բաժանի

յերկու մասունս . յորոց մինն կոչի Թագաւորութիւն
Քարայ . իսկ երկրն Յամա կոչի նր : Աւաջինն է 'ի
ներքին կողմն երկրին . իսկ երկրն առ ամին ծովու
մերձ 'ի բերանս նախասացել գետոց : Բնակիչք նր
Պիաֆարացիք կոչեցելք : Ը այլոց ժողովոյոց կող-
մանցս այսոցիկ վայրենի են և բարբարոսք . յորոց
նք՝ որք բնակին մերձ վճռակեաց ոմանց փորդու-
քաւաց , առ փոքր մի հրահանգել են , և ընտելացել
'ի վայրենուէ : 'Ի սմին նահանգի գտանին բզմ բնա-
կաւոր տեղիք . յորոց դժնաւորքն են հետագայքդ :
Ճիւղ : Քաղաք , կմ լու ևս ասել գեօղ մեծ լը
մորութի փորդուքաւաց . առ համանուն գետով 'ի
բարձրաւանդակ վայրի . շրջապատեալ փայտակերտ
պատնշաւ . տունք նր կմ խրճիթք ողջատակերտք
յարգիւ ծածկել . և արաքուստ բռնել կրով . իսկ
թիւ բնակչաց նր հասանէ ցտօս հազար . որք փոր-
դուքաւացի են , բայց խառնակել լը նիկրիտացւոց՝
գրեթէ չեն ինչ լըհատ այժմ 'ի նցէ : Անին անդ
եկեղեցի , և քահանայ մի յաղդէ իւրեանց . ուր և
կառավար և իշխան քղքին 'ի նցէ է , բայց կախել
զիշխանէն կաթնոնի : Սք առնեն գոյլն ինչ վճռա-
նուի լը նիկրիտացւոց բռն բնակչաց երկրին . գնե-
լով 'ի նցնէ մամ , փղոսկր , և դերիս :

Քիւնա : Գեօղ մեծ առ ամին համանուն գետոյ . յոր-
մէ առնու զանուն փոքրիկ թփրուի ինչ նիկրիտաց-
ւոց : Բնակիչք նր իջանեն 'ի փորդուքաւաց անտի ,
որք զառաջինն դաին զայս տեղի . ուստի և է լը
մորութի նց . և առնեն առւտրուիս լը մերձակայ ժո-
ղովրդոց , գնելով 'ի նցէ մամ , փղոսկր , և դերիս :
Կաւաւի : Այնիս գեօղ մեծ . կաւել զանուն 'ի պա-
տուական վտակէ , որ յարեւելոց յարեւմուտս ընթա-
նայ , և խառնի 'ի ճիւղէս դեան : Սորայս ևս բնա-
կիչք փորդուքաւացիք են . որք դարմանեն ղկեանս
առւտրուի , զոր առնեն լը նիկրիտացիս : Երջակայ
վիճակ այսր դետոյ՝ արդաւանդ է յոյժ , և քաջ
մեակել . որոյ 'ի պահպանուի կարգել կան զցայդ և
զյերեկ նիկրիտացիք . վն զի փիղք , և ծովային ձկն
երկակենցողք ապականեն զարտորայս նց :

Կիւֆէպէ . և Կուլի : Են երկու գեօղք 'ի սմին նա-
հանգի . յորս բնակին պիաֆարացի նիկրիտացիք ,
որք 'ի մէջ համօրէն բնակչաց այսր հահանգի՝ առա-
ւել հեզ են ընտել և հրահանգել :

Նաււն :

Որոյ բնակիչք կողմն նաւովապիք՝ է ը մէջ մեծ գետոյն , և նուկնօն դրիսթամն կոչեցեալ գետոյ . որով բաժանի 'ի սէսաւլիօնէ : Կրկիր նր արգաւանդ է յոյժ . բերէ որիզ և այլ զնէն տեսակս արմատաց , և ստորոց . այլ առաւել շահաւետ բերք և վաճառք նր են լեղակ , և շաքար . և տեսակ մի աղի , որ կոչի աղ նուկնօնի . զի յեզերս նուկնօն գետոյ գոյանայ . որ համարելէ գեղթափ աղդողադոյն ըդէմ թուկից , ք զնմ գեղթափս , որք մինչև ցայժմ ծանուցել են : Բնակիչք նր չեն այնպս բիրաք , և վայրենիք , ոմ բնակիչք այլոց կողմանց այսց ծովեզերեայց : Չիք յայսմ նահանգի քղք կմ այլ ինչ նշանաւոր տեղի :

Լիզլիք որք Գրանին 'ի ծովեզերս յայտասի :

Շուրջ զհարսուպին ծովեզերք քամուխայ՝ են բնակիչք , ոմանք անբնակք՝ և այլք բնակեալք . յորոց գլխաւորքն են հետագայք :

Պիտան կղի . կմ Պիտաս : Եւ յանդիման պալանտայ նահանգի 'ի հիւսիսային կողմն բերանոյ ճէվէս գետոյն . և յարեմաից պուսեայ կղզւոյն , իբրև 5. 6 մզնաւ հեռի 'ի նմէ : Շրջապատ նր է իբրև 12 մզն , և է գեղեցիկ յոյժ , զուարճալի և արգաւանդ . ու նեւով բլուրս գալարապեղս , մշտադարունս և սլաղաբերս . և հովիտս և ձորս պարարտարօտս և արդասաւորս . և վտակս ականակիտս . և որիզ և մարաջորեն առատ . և մայիզ երկատեսակ . և այլ արմըտիս . և պէսպէս պատուաշան ստուղս . քն կիտրոն , նարինջ , լեմոն , արմաւ ևն . և տնդեայս արջառոց՝ որք մեծ են յոյժ և յաղթանդամ և պարարտ : Բնակիչք նր են 'ի սերնդոց բարեկացւոց բնակելոց 'ի ծովեզերս քամուխայ , 'ի Գուհն անոճանեալ Բաֆէլ , յորմէ կալան և զանուն . որք թէպէտ անհաշտ ատելութ են ը փորդութալս , սակայն և այնպս ոչինչ խորեն փորդութալք առնուլ զնս 'ի ծառայութի իբրեանց : Բաջավարժ են յոյժ 'ի նաւարկութիս , և մէնդ 'ի թիավարութի . որոց զուգական ասի թէ չիք 'ի բովանդակ ծովեզերս քամուխայ : Արք և կանոյք մերկ չընն . փոքրիկ զենքակ մի և էթ ունելով սիւսճեալ զմիջով . իսկ աղջկանք ասի թէ բոլորովն մերկ են .

այլ դատերը մեծամեծաց նկարեն զմարմին իւրեանց բովանդակ պէսպէս ծաղիկս և ձևս յօրինելով. որով մարթ մարմնոյ նց երևի իբր պատառ. ծաղկենկար. կրեն և ապարանջանս 'ի յուլունից կմ' 'ի բստոյ. իսկ դատերը ինքնակալի նց՝ ունին և գողնոց փոքրիկ, որ հաղիւ հասանէ մինչև 'ի ծունգս: Խօսին 'ի լեզու բարեկացւոց. այլ ունին զնոն սովորուն առանձնական օտարս 'ի սովորունց բարեկացւոց: Մեծաւ խաղաղութեն լի միմեանս. և լի ասելոյ պրուայ՝ թուի թէ ոչ երբէք յարեալ 'ի նոն ներքին պտղմ. այլ լի հկնկն՝ մշտնջենաւոր թշնամութի և մարտ հնազորդեան ունին լի պիաֆարեցիս, պիսսակացիս պալանտացիս, և նալովացիս, մերձակայ բնակիչս. լի որս ոչ երբէք առնեն զհաշտութի. զի առ այսպիսի բարբարոս ազինս չիք սովորութի խօսել 'ի հաշտութի զկնի պտղմի. այնզի՝ և եւրոպացիք որք յաճախեն 'ի կողմանս յայնոսիկ՝ գուն գործեն միշտ անեցուցանել զթշնամութի. զի այնու գիւրաւ ևս գտանեն գերիս. վն զի զորս գերեն քի 'ի միմեանց 'ի պտղմի, նց վաճառեն:

Չիք 'ի կղզի աստ քղք, կմ աւան, և կմ գեօղ նշաւաւոր. զի բնակիչք նոցրիւ բնակին աստ և անդ 'ի խրճիթօ. սակայն համբէն կղզին բաժանել է յինն գաւառս. որոց իւրաքանչիւրն ունի իւր առանձին իշխան. և 'ի վր ամցն է մի ոմն գլխաւոր, զորմէ այլք կախել կան. զոր և յայն սակս կայսր կմ ինքնակալ կոչեն. այլ լաւ էս էր բռնաւոր անոռանել զնա. զի զանկուպար իմն տրուի վարէ 'ի վր ժողովորդեան. որ և եգիւս օտարոտի իմն ճնաչ 'ի կէդեքել զնո, և հարստանալ ընդիք նց: Առ դոյզնինչ յանցանաց կմ անհնազանդութի վաճառէ զնո 'ի գերութի. յայն սակս բոլոր ժողովոյն այնչափ արթուն է և զգոյշ չառնել ինչ լեզւմ հաճոյից կայսեր, մինչև նորին իսկ կայսեր գանգաւիլ երբեմն սակս այնչափ հպատակութի ժողովորդեան իւրոյ. զի ոչ կարէ դաւանել պատրոճակս ինչ 'ի վաճառել զնո, և չահիլ նոքօք: Դէպ լինի երբեմն զի որ 'ի ժողովորդենէ տայ 'ի պարգև կայսեր զտուն գրացւոյ իւրոյ առանց գիտութի տանութի. և նա նոյն ժամայն մտանէ 'ի ժառանգութի տանն. թէպէտ գիտէ զի օտարի է, և ոչ տոճողին. իսկ եղկելի աստիճանն բռնադատի անդրէն գնել զտուն իւր. կմ նոր տուն շինել վն իւր: Չայս անիրաւ տրուի վարէ և 'ի վր փորդութեալ, որք դատնին 'ի կղզի անդր: Յաւուր միում եւս

եւո նց գերի մի 'ի պահեստ . իսկ տառապեալ դե-
րին առ դառնուն սրտին՝ կախեաց զանձն և մեռաւ .
այս փնաս ընտկան իրաւանց առ ինքնակալն հայեր ,
բայց նա հրաման եւ թողուլ անդ զդի մեռելոյն ,
մինչև փորդուքալք տացեն նմ փոխարէն զայլ գերի .
որք և հնազանդեցան նմ , առ 'ի զերծանիլ 'ի ժա-
հահատուէ գիականն : Յայլ անգամ երկու գերիք
փախուցեալ 'ի փորդուքալաց , ըմբռնեցան 'ի զօրաց
կայսեր . և նա փիկ անդրէն դարձուցանելոյ զնմ
առ տեարտ իւրեանց , վերստին վաճառեաց զնմ նց :
Բնակուծի նր է մերձ 'ի գլխաւոր նաւահանգիստ
կղզւոյն . բայց հրաման նր դրեծէ 'ի միում ժամու-
հասանէ ը բոլոր կղզին . վն զի ը ամ տեղիս նր
կարգել կան պահապանք չափաւոր հեռաւորուք 'ի
միմեանց . որք ունին զտեսակ մի փայտաշէն փողոյ
կմ կոշնակի , զոր ուռամբ հարկանեն . և ձայն նր
տսի , թէ լսի ցուծի մղոն հեռի . և յորժամ կամի
կայսրն հրաման ինչ հանել վն պնդմի , կմ վն այլ
մեծ ինչ իրաց , հրամայէ հարկանել զփողն , որ է
առ բնակուք իւրով , այսչափ ինչ թոճով . զոր լոճել
մերձակայ պահապանին , նոյնժամայն և նա հարկանէ
զիւրն նոյնչափ թոճով , ապա և այլք հետզհետէ .
որով վշիկղի ծաւալի հրաման ինքնակալին ը բոլոր
կղզին . զի 'ի թոճոյ անտի իմանայ ժողովուրդն զկամս
նր . որում թէ ոք ոչ հնազանդեցի , 'ի պերուի վա-
ճառի : Իւ ևս պատմեն , թէ յորժամ մեռանի սա ,
ը նմ թաղեն կենդանւոյն և զմանս 'ի կանանց իւ-
րոց և 'ի ծնից , որք առաւել սիրելի էին նմ , առ
'ի ծնիւն նմ 'ի հանդերձեալ թի : Բայց պրուէ գաղ-
ղիացի ասէ , թէ 'ի սկիզբն անցել դարու յորժամ
ինքն եհաս անդ , այս անագորոյն սովորուի սկսել
էր խափանիլ . զի ը վերջին ինքնակալին մի միայն
գերի թաղեցաւ . և ինքնակալն որ յայնժամ թա-
գաւորէր , երևէր պատրաստ առ իսպառ ջնջելոյ
զայն սովորուի :

Սք առհնրի կռապաշտ են . գլխաւոր կուռք նց է
փոքրիկ գրօշեալ , զոր Քինա կոչեն . այլ ոչ գիտեն
թէ ով իցէ , կմ զո՞ դր յանդիման առնէ . բաց յայն-
մանէ պաշտեն և զծառս ոմանս թէ ոչ իբր քծս ,
գէթ իբր բնակարանս գից . որոց և զոհեն աբա-
ղաղա , շունս , և կովս . յորժամ հանդերձել են զոհել
զկով , նախ քիմ խնամով պարարեն զնս . ապա զեւ-
եալ , սրսկեն զսրիւննր զստովք ծառոյն և զարմիւն
նր . և զմիս կովուն բովանդակ բաժանեն 'ի մեջ իւր
եանց :

եանց . յորմէ հանեն բաժին և ինքնակալին , և մեծամեծաց երկրին . իոկ դից իւրեանց թողուն զեղջիւրս և եթ :

Յանցել թմիս փորդութալ ք շինել էին 'ի կղզի անդրամրոց մի , և եկեղեցի 'ի նմ . այլ յետոյ բնակիչք կղզւոյն հանին զնս անախ . և քանդեցին զամրոցն և զեկեղեցին . տոճել աղատուի ամ աղբաց եւրոպացւոց համարձակ առեւտրուիս առնել 'ի կղզի իւր եանց : Սակայն տակաւին գաանին անդ փորդութալ ք սերելք 'ի նցէ , որք երբեմն տիրեցին այսմ կղզւոյ . և թոյլ տոճել է 'նց հրատարակաւ կատարել զքրիստոնէական պաշտամունս . որք ունին անդ և մենառտան մի քափու շին կրօնաւորաց : Գլխաւոր նաւալ հանգիստ սորին կղզւոյ կոչեցել Պիսսա , պատուաւ կան է յոյժ . յաջողակ անվտանգ և մեծ՝ բաւական բազմաց նաւուց մեծամեծաց :

Պիսսի : Ի կղզի յարեւելեան կողմն նախընթաց կղզււոյն . յորմէ բաժանի երկայնագոգ և խորին նեղուցաւ : Ըրջապատ նր է իւրեւ 25 մղոն . և երկիրն արդաւանդ . ունի որիդ առատ , և կորեակ . և չորքոտանի անասունս . և հաւս ընտանիս և վայրենիս . և երկու նաւահանգիստս . մի՝ յարեւելեան կողմն՝ որ կոչի Չին նաւահանգիստ . և միւս ևս 'ի հարաւային կողմն՝ անոճանել 'Եւսահանգիստ պէրալ քարանց : Բնակիչք նր են 'ի սերնդոցն բաբելացւոց ի հրամանաւ տարուի ուրոճական թգրի , որոյ իշխանուին փոքրէ , և կարողուին տկար . բայց այնպս վայրենի են և ժանտք և դաղանարարոյք , զի մինչև ցայժմ ոչ կարացին եւրոպացիք իւրեանց բազմարոճեալ հնարիւք մուտ գտանել առ նն , և առեւտրուիս ինչ առնել ի նն :

Քարաւէ . կմ ին այլոց Քարէիսի : Ի գլխաւոր կղզի 'ի մէջ պիսեան կղզեաց , որք 13 են . կմ 14 . ոչինչ կարի բացագոյն 'ի յամաքէն : Այս կղզի երկայն է՝ այլ նեղ . և երկիր նր արդաւանդ և քաջ մշակեալ . բերէ որիդ և մորացորեն առատ . և աղբի աղբի պատուական բանջարս , և արմաւ , և այլ պէտպէս պտուղս : Բնակիչք նր չեն այնչափ վայրենարարք և ժանտք , ոնք բնակիչք այլոց մերձակայ կղզեաց . մն զի յաճախ առեւտրուիս առնելով ի եւրոպացիս՝ մենք ի փորդութալս՝ առ փոքր մի հրահանգել են , և ընտելացել : Արարագորուի դիմաց նց չէ այնչափ ինչ աղեղ : բայց գոյն նց սեաւ փայլուն . իսկ հանդերձն է զենջակ հիւսել 'ի տերեւոյ արմաւենեաց :

որ հասանէ մինչեւ 'ի ծոռնդս . կանայք երբեմն զեր-
կուս ունին . մի յառաջոյ , և միւս ևս զթիկամբք ,
որ մինչեւ 'ի մէջս և եթ հասանէ . և առ 'ի զարդ-
կրեն 'ի բազուկս և 'ի սրունիս ոտից' պղնձի կիմ' անագ-
եայ ապարանջանս :

Չկնի այսր կղզոյ սուաւել նշանաւոր կղզիք 'ի նա-
խառացել 14 կղզեաց' են այսոքիկ . Լալարա . Ֆոսմոզա .
և Մէլ : Բնակիչք նց ուժեղ են և բարեձև մարմ-
նով . այլ գազանաբարոյ և անդուծ տու թշնամիս լը
բարայիպաց բնակչաց անդիլլեան կղզեաց . զի
կբրե զբուսմբ ածեն զոք 'ի թշնամեաց , հատանեն
զգլուխ նր , և զմործ գլխոյն հանդերձ հերովք հան-
եալ , չորացուցանեն . և նովաւ զարդարեն զտունս
իւրեանց իբր յաղթանակաւ քաջուէ . զի որչափ
բիւմ մորթք գլխոց գտանին 'ի տան ուրուք , այնչափ
տուաւել քաջ և յաղթող երեւի տանուաւերն : Առ-
դոյզն ինչ նեղուէ' զնդաբոյս կատաղուի իւրեանց
'ի վր անձանց թափել , կախեն զանձինս , կիմ' ծովաւ
կուր լինին , և կիմ' 'ի բարձանց դահալիժին . իսկ
որք քաջագոյնքն են ինքնին սրախողխող լինին : Ոչ
կարեն տանիլ գերուծն , մենք արտաքոյ իւրեանց
հայրենեաց . վնջ զնմ' հնարս հնարեն ազատուի գտա-
նել . և եթէ այլազգ ոչ կարիցեն , 'ի սպանութի
անձանց ձեռնամխեն . զի լաւ համարին մեռանիլ , ք
լինել գերի յօտար ծի : Այս մուկանուի նց քաջ
ծանուցել է յամերիկայ . նմին իրի կարի զգուշաւորք
են ամերիկացիք գնել գերիս 'ի կղզեաց աստի :

Յայտմ' վայրի 'ի գեպ համարիմ' յիշատակել զգիպ-
ուած մի , որ որստահեցաւ անդրէի սրուայ դաշ-
ղիացւոյ : Արդ' պատմէ նա , թէ մինչդեռ խարխիս
արկել էր առ քաղեկութ կղզեաւ , յաւուր միում
եկն եհաս անդ նաւակ մի . և 'ի նմ' արք հինգք 'ի
բնակչաց անտի կղզոյն , յորոց մինն ելել 'ի նաւ իւր ,
եկաց 'ի վր տախտակամածին ունելով 'ի միում ձե-
ռին աքաղաղ , և 'ի միւսումն դանակ . ապա եդ ծոռնր
առաջի սրուայ անմուռնչ . և կայեալ այնպս վայր
մի , յարեաւ . և գարծուցել զերեսս լը արեւելս , ե-
հաս զգլուխ աքաղաղին . յետոյ գրձ ծոռնր եդեալ
առաջի սրուայ , սրակեաց փոքր ինչ յարենէ անտի
'ի վր ոտից նր . զնոյն արար և առ կայմիւ նաւուն ,
և 'ի յառաջս նր . ապա դարձուցել զերեսս առ սը-
րուէ , մատոյց նմ' զաքաղաղն : Իսկ սրուէ տունեալ
նմ' բաժակ մի օղի , գիտելով զի մուկաւ են նք առ-
օղին , եհարց նմ' , թէ լէր արար զայն գործ : Իսկ
այնի

սխի ասելով, թէ մեք ունիմք զսպիտակ մարդիկ
 իբր ձծա ծովու. և թէ կայմն է մի յաճոց, որ տայ
 շարժիլ նաւուն 'ի ձեռն առաքաստից. նոյննա ա-
 ռաջք նաւուն է քծ սքանչելագործ. զի տայ ջրոյն
 վերանալ թոյմ իւրոյ համարնական ծանրութ: Վն
 այնորիկ ասէ եկի պաշտօն մատուցանել քեզ և նյ.
 զայս ասացել, մեկնեցաւ անտի խաղաղութ:

Յօդ 7. Սեռալիոն. կմ Սեռալէոնա:

Թարգմանի լեառն առիւծու. յայս անուն կոչե-
 ցաւ 'ի փորդուքալաց' կմ սակս բազմութե
 առիւծուց որք գտանին անդ 'ի լերինս, և կմ մենք վն
 ուժգին շառաքման ալետց ծովու. յըհարկանիլ նյ
 'ի ծովեզերեայ ժայռս. որ թունեցաւ նյ իբր գոչիւն
 առիւծու: Իսկ 'ի բնակչաց իւրոց կոչի Պուլսպէլ.
 որ 'ի բարբառ նյ թարգմանի լարձակ: Եւ յի-
 րաւի, վն զի լարձակ է յոյժ. և ձդի 'ի հարաւա-
 կողմն հարաւային քամայիայ 'ի նուկնօ գետոյ մինչև
 'ի սահմանս մալակիլէթայ' որ է 'ի կուխնէա. յարև-
 ելից' ունելով իւր սահման զմիջերկրական նահանգս
 նիկրիտիոյ. իսկ յարևմտից' զովկիանոս, կմ զծովն
 կուխնէայ, 'ի վերկայ սարէն' մինչև 'ի սարն լերին:
 Վլլաւոր գետ նր' որ սովորաբար անուննի Սե-
 աւիոն, կոչի և գեք Միսոպայ. սկսել 'ի բերանոց
 իւրոց մինչև 926 կմ 930 փարսոխ 'ի ներքս. այլև
 Կեք Դակիւայ. և է մի երևելի գետոց ափրիկոյ.
 ունելով իբր 2 միլոնաչափ լայնութ 'ի ներքին կող-
 մանս' ցորվայր հասին եւրոպացիք. իսկ մերձ 'ի
 բերանս լարձակագոյն է յոյժ. բայց բաժանի յերիս
 առաջս 'ի ձեռն աւազակոյտ բլրոց, և ոմանց փոք-
 րիկ կղզեաց, որոց գլխաւորքն կոչին Թուո. Թա-
 ո. և Պէնսէ. որք գործեն անդ պատուական ծոցս
 և նաւահանգիսաս. յորս լաւագոյն է այն, որ կո-
 չի ծոց Քրանիոյ, կմ Գաղլիացոց. այսոյս անուննել
 'ի նորմանտիացւոց անախ, որք զառաջինն գտին
 զայս տեղի. ուր գոյ և աղբիւր պատուական մշտա-
 բուղի և շատաջուր. իջել 'ի բարձրաբերձ լերանց
 ուժգին խոխովմամբ. նաւք եւրոպացւոց' որք նա-
 ւեն 'ի հարաւակողմն տփրիկոյ' աստի առնուն ջուր:
 Այս գետ բերէ պէսպէս տեսակս ձկանց տոտո.

և տեսակ մի երկակենցաղ նորանշան կենդանւոյ ,
 ԱՂԼԵՒԻՍՔ կոչեցեւ . զորմէ աքինս անգղիացի ասէ ,
 թէ նման է Թմ իրօք կոկորդիլոսացն նեղոսի , և
 անդէ լինել նոյնատեսակ լէնս . ձև մարմնոյն նման
 է կովագիայի , այլ մեծ է յոյժ . մինչև կշռել 70 .
 80 օխայ՝ և առաւել . թեփք մորթոյն կարծր , լէ
 որ և կապարք ատրճանաց ոչ լմտանեն , թէ ոչ 'ի
 մտոյ հարցի . ցռուկն երկայն . առամուկն սաշ-
 րասուր . չորս ճիրանս կմ ոտս ունի . և տուտ եր-
 կայն միաչափ ստոճար : Այս տեսակ կենդանւոյ՝
 լի է 'ի օէնէկալ գետ . որք բիւմ անգամ ելեալ 'ի
 դեակեղերս 'ի մեջ տղմոյ ջեռնուն յարեաւ : Յորժամ
 ըողան 'ի ջուր՝ այնպիս հանդարտ են , զի թոճին իրր
 գերան , կմ կոճղ անկենդան ծածանեւ յերեսս ջրոյ .
 մինչև փոքր ձկանց իսկ խառն ժողովիլ առ նոքօք .
 բայց յորժամ ոք հարկանէ զին , անհնարինս կատա-
 ղին , և գաղանաքար դիմեն 'ի վր . զորոյ զփորձ է-
 առ նաւապար մի անգղիացի . որոյ կամեցեւ նաւա-
 կաւ անցանել լէ գետն , դիպաւ միում 'ի կենդան-
 եաց աստի՝ որ դայր 'ի վր նր . եհար զնա սրով .
 յորմէ գաղանն ևս առաւել կատաղեցաւ և յար-
 ձակեցաւ 'ի վր երկիցս կմ երիցս մինչև եհաս նա-
 ւակն յեղբ գետոյն . և թէպէտ զերծաւ 'ի գաղանէն ,
 այլ չարաչար պատառոճածս ընկալաւ 'ի թիկունս ,
 և 'ի կողս : Առ սովին գետով բաւանի տեսակ մի
 ծառոյ , զոր Մակիլէ կոչեն . որոյ ոստք յորժամ
 հասանեն 'ի սովորական չափ աճման՝ 'ի վայր խոնար-
 հին . և հասել 'ի գետին , կմ 'ի ջուր , վիզիկի ար-
 մատս արձակեն , և լինին նոր ծառ . և այնպիս օր
 լծօրէ բաղմանան , մինչև կացուցանել մեծամեծ
 անտառս :

Օգ տյսր նահանգի ջերմ է յոյժ , ծանր և մնասա-
 կար մենդ օտարաց . բայց ոչ նոյնպիս բուն բնակ-
 չաց նր՝ որք անդ ծնեւ են և անդ սնեալ . ուստի և
 ընտել սո սյն բաժին : Ընդ ամիսս վեց , քսկսեւ
 յամսեանն տարիլի մինչև ցհօկո՝ յաճախեն անդ-
 անձրիք յորդատեղացք գրեթէ անըհատ . փայլա-
 տակմուկք ահագինք . և որոտք ահեղահնչիւնք . լէ
 այն Ժմիս սաստկանայ և տօթն հեղձուցիչ . մենդ
 յունիսի և յուլիսի . և օդն 'ի դէճ և 'ի նեխեւ զո-
 լորէաց ասլականել , որդունս եռացուցանէ 'ի կե-
 րակուրս և 'ի զգեստս . և երբեմն յառնեն մրրիկք
 այնչափ սաստիկք , զի թոճին կործանել և ղերինս .
 և բիւմ անդամ ամպ թանձրամած ռթագին և տէ-

զատեալիւ պատէ զերկնիւք ոչ ուս վայր մի՝ կմ
Ժամս ինչ, այլ զօր մի ողջոյն . ապա 'ի տարափ կմ
'ի մրրիկ փոխարկի :

Իսկ երկիրն Թէպօ անստաւալից է և լեռնային ,
մենդ 'ի հարաւային կողմանս , սակայն արդաւանդ
է և բարեբեր լի քով տեղիս . զի և լերկնք նր չեն
անբեր : Անի ազգի աղբի արմախս առատաստէս .
հր որիզ, կորեակ, ոլոռն , բակլայ , սեխ , փագա
դէ , որ է արմատ ինչ իբր զգեանախնձոր , զօր ու
տենն եփեալ . որ այժմ յաճախեալէ և յեւրոպիա ,
անանաս , որ է պտուղ ազնիւ , զոր նոյնպս եփեալ
ուտեն . բամբակ բիւմ , յորմէ դործեն սպաստառս .
ծխախոտ պատուական , և պտուղս բազմատեսակս ,
լի մեծի մասին անծանօթս առ մեզ . ուն խաղող
վայրենի առ փոքր մի դառնահամ : Քաւ . զոր
անգղիացիք ընկոյղ քոլայի կոչեն . որ է պտուղ ինչ
'ի չափ շագանակի 'ի յարգի առ ամբիկեցիս . վն
զի ունին զայն իբր գերազանց դեղ պահպանիչ ա
տամանց և ընտերաց 'ի փտուէ . յայն սակս սակա
ծառքեն 'ի սղոյ սնտի . վն պտամուկք բնակչաց
սոյսր նահանգի լիհանրապս խօսելով մաքուր են
և անփուտ . և լի ասից տէ լա հարբեայ՝ ամուր ա
ռաւել ք զձիոց : Այս պտուղ ունի միւս ևս յաա
կուի , զի տաւաւորէ զմասնաւոր իմն յատկութի 'ի
բերանն զկնի ծառքելոյն . որով ջուրն ըմպել յայն
ժամ բերէ զհամ շաքարախառն գինւոյ . նոյնպէս
ծուխն ծխախոտոյ՝ յն Թիւթիւնի՝ 'ի բերանն ստա
նայ զքաղցրութի իմն , որ չէ ինչ անախորժ : Պար
պոթ ստորադէ զծառ նր , զոր Ֆրւեօ կոչէ . և
ասէ , թէ յաճախ է 'ի ունալիոն լի քով տեղիս :
Բարձրուի նր է միջական . իսկ ստուարութի բնոյն
իբր 4 . 5 ոտնաչափ . պտուղն նման շագանակի ողկու
ղորէն կախել զծառոյն . 10 . 12 ընկոյղ 'ի մի ողկոյղ
և 4 . 5 ընկոյղք 'ի մի պատեան նուրբ մաշկօք բա
ժանել 'ի միմեանց . արտաքին դոյն պտղոյն է կար
միր . իսկ մէջն մանուշակագոյն : Պէնիկանի . սղ
տուղ սուղջարար լի իրոյ ինչ նման կիտրոնի . ք
աղաճ խաւունի : Պէնիկիւ . պտուղ ազնիւ նման խըն
ձորոյ . այլ մէջ նր ունի զգոյն և զհամ եւակի : Փե
նէ . է բոյս ինչ նուրբ նման հսրկ խոտոյ . որ բերէ
մանրիկ հատս անկեղեւ . յորմէ դործեն հաց : Աւ
նի և լեմնն , նարինջ , և կիտրոն վայրենի յանտառս .
և թուղ հնդկային որ է պտուղ ինչ անախորժ . մէջ
նր նման է փոքր մի մերուսն թղոյ . արմաւ , և ըն
ժէ
կայ

կոյզ հնրկ , և ծառս խէժարերս . և այլ բազմատե-
սակ ծառս մեծամեծս պաղպառու և անարտուղս չե-
րոլոր նահանգն . զոր լը պիշինկայ մարթ և ասեւ
իրբ միաստանի անտառ :

Ունի և հաւս՝ և չորքոտանի անասունս բշմս յոյժ՝
ընտանիս և վայրենիս . եր սաք , բադ , հնդկահաւ ,
աղաւնի , փարուռնեան հաւ , և բազմատեսակ թռ-
ւածկս , և այլ բիւրազդի թռչունս յաճախեալս 'ի
լերինս և յանտառս : Իսկ 'ի դաշտս նր արածին
անդեայք արջառոց , հօտք ոչխարաց , և հօրանք ալ
ծից : Եւ 'ի լերինս և յանտառս լի են վարազ , եղն ,
այծեամս , առիւծ , սլաւաւեւ չք զեմ՝ յաճախեւ
են կապիկք , որք երամովին չըջին . և ստէպ ասպա-
տակեւ յանդաստանս սերմանեաց՝ մեծամեծ սուպ-
կանուխ գործեն 'ի նս . յայն սակս բնակիչք երկ-
րին ստիպին միշտ հսկեւ 'ի պահպանութի արտո-
րէից իւրեանց , զնքն որոգայթս լարելով . և միշտ
'ի ձեռին ունեւով զաղէզն , և զատրձան , այն է՝
թիւֆէնկ : Բայց կապիկքն արթուն են և զգու-
շաւոր . ճանաչեն զորոգայթս , որ լարի նց , և ոչ
ունկանին 'ի նս երկդ անգամ : Յորժամ տեսանեն
զկապիկ մի յերամոց իւրեանց նետահար , փութան
'ի բաց հանել զնետն . և եթէ տեսանեն զի գժոճա-
րանայ ելանել , թուամամբ հատանեն զփայտ նե-
տին , զի կարիցէ և նոս անարգել փախչել չե ինք-
եանս : Իսկ յորժամ վերաւորի կապարեայ դնոս-
կաւ , ծառքեն տերեւ և դնեն 'ի վր վերաց 'ի խոս-
փանել զհոտումս արեան :

Գտանի թնդ տեսակ մի նորոտեոյի և մարգակեւոյ
կապիկի Պառաի անուանեւ . որ և չըջի ուղիղ 'ի վր
երկուց յետին ոտից զորէն մարգոյ գէթ երբեմն .
զոր բնակիչք երկրին կալեալ 'ի մանկուէ , վարժեն
մանրել զորիզ և զայլ արմախ . հանել ջուր 'ի ջրու-
հորոյ . ասնիւ բռն 'ի վր գլխոյ . դարձուցանել
զամմուր 'ի խորովել զմիս . և յայլ այսպիսի գործս
վարժեն զնս : Մօրեալ են աք 'ի ծովային խեցե-
մորթս . յայն ոտկս 'ի ժմկս տեղաւորեն ծովու գիւ-
մեն 'ի ծովեղերս . և յորժամ տեսանեն զխեցեմորթն
բուցել 'ի ջերմութէ արեգական , արկանեն քար 'ի
միջն , զի մի փակեոյցի , և հանել զմիսն ուտեն . բայց
գէպ լինի երբեմն , զի 'ի մերձեցուցանել զձեռո
հանել զմիսն , քարն 'ի բաց սողոսկի , և խեցին խցել
ուժգին , ըմբռնէ զկապիկն . և նոս այնուհետեւ ոչ
կարելով համարձակ փախչել , դիւրաւ ըմբռնի յոր-
ժի

սորդաց : Չփոքունս՝ ի կապկաց աստի՝ կմ զփոքր տե-
սակ ինչ սց բերին երբեմն երբեմն նաև յեւրոպա
Եօֆօ անունամբ :

Գտանի անդ և բազմութի սողնոց՝ և ժժմանց . կք
օձք մեծամեծք , մողէսք , ուտան գորտք զաղբատե-
սիւք , իժք , պիծակք , շանաճանձք , խլուրդք , և
առաւել ք զամ միջիւնք ասպականագործք եռատե-
սակք և մեծամեծք . քսպիտակ , կարմիր , և սեաւ .
որք շինեն բոյնս իբր 9 ոտնաչափ բարձր . առ որոյ
հիմնարկուի ամա երկուս կմ երկու աշխատին բիւ-
րաւորք . և անբաւ փնասս առնեն ոչ միայն յան-
դաստանս՝ այլև ի տունս՝ ուտելով և մաշելով զամ ,
զոր դասնեն :

Բնակիչք այսր նահանգի բարեչափ են մարմնով և
թիւամորթ , այլ ոչ ամենեւին սեաւ ը բնակչաց նա-
խայիշմկեւ կղզեաց . կերարագրուի դիմաց արանցն
ը մեծի մասին վայելուչ է և դեղեցիկ . իսկ կա-
նայք ագեղ են առ հսրկ . և ստինք նց երկայն և
կախեալ այնչափ , զի և ի թիկանց կարեն գիւցու-
ցանել զմանկունս : Արք սափրեն , կմ ի բաց խլեն
զլոնս բովանդակ , այլ ոչ զմորուս , որ բնապէս
կարճ է սեաւ և դանդաղ . իսկ զհերս դիւտոյ հա-
տանեն ոմանք խաչաձև , և այլք յայլ ձևս . և այն-
չափ մոլել են ի յօրինումն հերաց , զի յամ օր ամս
կանանց իւրեանց յարդարել և յօրինել . յորում
ծախեն ժամա երկուս և երկու . իսկ կանայք սափ-
րեն զբոլոր վարսս գլխոյ : Միշտ օծանեն զմարմին
իւրեանց արք և կանայք իւզով արմաւոյ . յոր երևի
թէ խառնեն և զայլ ինչ . վն զի կարի ժահահոտ է
այն օծանելի : Սք ի դեօղս բնակին , այլ ստէպ փոփո-
խեն զբնակուի իւրեանց ի տեղեօղէ ի տեղի . կմ առ
ստեղուն գրացեաց , և կմ առ ի դասնել զառաւել
գիւրուի ինքեանց և անասնոց իւրեանց . և չէ ինչ
դժուարին նց այս . զի բնակարանք նց են հիւղք
աղբատակութք . զոր վղղկի շինեն սւր և իցէ . ք
զի փայտ բնմ ունին ը նմ տեղիս : Յամ դեօղս
գտանի մի մի բնակարան մեծ կմ դարոց . ուր ամբն
առաքեն զգտերս իւրեանց , յորժամ հասանեն ի
ոահմանել ինչ հասակ . զի անդ ուսցին սլարել , և
երգել , և զայլ գործս ինչ ը դաստիարակութեան
ծերոյ , որ է մի ի դիւաւորաց դեղջն : Յետ ամի
միոյ ամեն զնն ի հրապարակ գեղջն , ուր պարեն
և երգեն առաջի բազմամբոխ ժողովոգեան . ի ցու-
ցանել թէ որչափ ինչ զարդացան յայնմ տփ . և
եթէ

եթէ դայի անդ երիտասարդ , որ կամիցի սմուռ
նանալ , ընտրէ 'ի նցէ զայն , Է որ հաճի . և տուել
պարգևս ինչ ծնողաց աղջկանն , և դաստիարակի
նր , առնու զնա յիւր կնուի տունն ինչ հանդիսի
հարսանեաց :

Արծն սց' է խառնուրդ իմն 'ի կռապաշտուէ , և 'ի
հրէական կմ մահմէտական օրինաց . զի ունին բոլմ
կուռս մանուկս . բայց միանգամայն ճանաչեն և զնծ
երկնից , վն զի հարցեալ ցնն երբեմն մի ոմն անդ
դիպի , թէ առ ինչ պահէն զայնչափ դրոշեալս , նք
զձեռս 'ի վր դշխաց իւրեանց ամբարձել , յայտ ա
բարին նմ , թէ խոհական առարկայ իւրեանց պաշ
տաման' է լծն երկնից : Աւնին և զթլփատուի . և
պահէն աւանդուի զյիշատակ արրահամու իսահա
կայ և յակորայ : Քարոզիչք փորդուքալաց' բզմն
աշխատ եղեն գէթ զոմանս 'ի նցէ դարձուցանել 'ի
քս , այլ սակաւ' կմ գրեթէ ոչինչ օգտեցան :

'ի մէջ սց' են երկու գլխաւոր ազգք կմ ժղլորք .
և երկոքին ունին թագաւորս . զոր Պօթա կոչեն .
յորոց մինն նոսի 'ի պուլմ' իսկ միւսն 'ի պուռէ .
և բայ 'ի թագաւորէն' իւրաքանչիւր դեօղ կմ վի
ճակ ունի իշխան' որ է փոխանորդ թագաւորի . և
դատաւորս , զորս կոչեն Սալմաթէսվի . այլև փառ
տարանս , որք կոչին թփօն : Զդատաւորս կացու
ցանէ փոխարքայն նոր և ծիծաղական իմն օրինա
կաւ . զի նստուցանէ զնա 'ի վր փայտեղէն աթո
սոյ . և առել 'ի ձեռին մասն ինչ մոյ' կմ քաղզի
նոխաղին , զոր զենուն յայնժամ առնել խրախուի
'ի պաաիւ նոր դատաւորին , հարկանէ նովաւ զե
րեսս նր բոլմ անդամ , և չիէ դրոշոր մարմին նր .
ապա եղել 'ի գլուխ նր գլխարկ կարմիր , կոչն զնա
սալթաթէրփիս . և վճարի հանդէսն : Նոյնպէս և
զգեստ փառտարանից նց այլատարազ իմն է . զի
յերեսս' կրեն գլմակս . 'ի ձեռս' երկու փոքրիկ
դաւադանս . յոտս' բոժոժս բզմն . իսկ զանձամբ
արկանեն պատմուճան երկայն , զարդարեալ գու
նադոյն փետրովք զնին թռչնոց :

'Նոյնպէս և հնարքն' օրով ջանան նք ստուգել զյան
ցանս , յորժամ չեն յայանի' նոր իմն է : Քանզի յոր
ժամ ընի տմբաստանուի զումբէ վմ մարդաստա
նուէ կմ շնուէ , և կմ վն այլ ինչ ծանր յանցանայ .
տան ըմպել ամբաստանելոյն զկարմրագոյն ինչ բմ
պելի խառնեալ և պատրաստեալ 'ի դատաւորաց :
Եթէ ամբաստանեալն իցէ այր խառնաբնաց , և ան

կարգ , և տեսանիցի 'ի նմ' նշան ինչ ստգտանաց
սրտի , և երկիւղ , կիմ' այլայլուն դիմաց , խառնեն
յլմուկելի անդր թոյն մահաբեր . և այննիս տաննիմ'
ըմպել 'ի բառնալ զկեանս նր . թէնչո և յանցանքն
չիցեն նմ' իրօք հաւատարի : Իսկ եթէ թոճեացի սր-
ժանի ներողուն , կիմ' սակս նախքն թաց բարեկեցիկ
կենաց իւրոց , և կիմ' վն ամենեւին անյայտ լինելոյ
յանցանաց . յայնժամ տան նմ' ըմպել անխառն 'ի
թունից , առ 'ի ցույսնել ոսոխաց նր թէ անմեղ է
նա յամբաստանուէ անտի : Զայն ըմպելի կոչեն նք
ջուր մաքրողական . զի քարոզեն ռամիկ ժղձրդեան
ունել նր զգաղանի իմն զօրուն որոշել զյանցաւորն
և զանմեղն . զի զյանցաւորն սպանանէ , իւ արժա-
նի իւրոց յանցանաց . իսկ անմեղին ինչ ոչ փնասէ :
Այս հնարք իբր 'ի բշմս ոչ սխալէ 'ի հաւատուել
զյանցանս . քանզի ունելով ժողովորեան հաստատ-
եալ 'ի մտի իբր ճշմարիտ զայն զօրուն նր , դժու-
րին իմն է , թէ ոք իցէ իսկապէս պարտաւոր յան-
ցանացն՝ զորոց ամբաստանի , և ոչ ցուցցէ արտա-
քին ինչ նշան ներքին երկիւղի և ստգտանաց սրտի .
որով ինքնին յայտնէ զյանցաւորութի իւր : 'ի հարա-
ւակողմն ծոցոյն սէռալիոնի իբր 40 կիմ' 50 փարսաի
'ի ներքս 'ի ցամաքն՝ գտանի սղգ մի դաղանաբարոյ
և մարդակեր . որ ոչ սակաւ վիշտս և փնտս հասու-
ցանէ շրջակայ ժղձրդեան :

Այս նահանգ է մի 'ի բազմաժառանգ նահանգացն
հարաւային ծովեղերեայց ափրիկոյ . ուր 'ի վաղուց
հեռէ յաճախեն գաղղիացիք անդղիացիք՝ և փորդու-
քալք : Գաղղիացիք այժմ առնեն զառւարտութի միայն
ը բնակիչս թիմնայ դուռն . անդղիացիք ը սուլմա-
ցիս . իսկ փորդուքալք յաճին դրեթէ ը բուլան-
դակ ծովեղերեայս նր . վն զի 'ի բշմ' տեղիս ունին
կալուածս և վաճառատեղիս . բայց գլխաւորն է 'ի
Տոմբէրճա՝ կիմ' ը այլոց Տոմբէրճա՝ կաշեցեալ գեղջ :
Իսկ գլխաւոր վաճառք՝ զոր հանեն անտի , են մար-
դագերիք , ժանիք փղաց սղիտակ յոյժ և պատուա-
կան ք զայնս , որք յայլ տեղիս ափրիկոյ լինին .
գտանին անդ 'ի ժանեաց անտի մեծամեծք յոյժ ,
որք կռեն 50 . 60 օխայ . զոր կարի դիւրապին
դնեն գաղղիացիք տալով փոխարէն ջնչին իրս ինչ .
դնեն անդ և տանտալ փայտ . դարապղպիղ . մոմ .

ամպէր . սակաւ ինչ մարդարիտ . ակն վանի ևն :

Այս նահանգ ը հանրապետութանի յերկու գլու-
խաւոր մասունս . յորոյ մին տիրապետ Սեպտիմի ,
կիմ'

կմ Սիւնա լեւա կողմ. իսկ երկդն Միւսմա, յա
նուն գետոյն: Չունի քղքս կմ աւանս նշանաւորս,
այլ միայն գեօղս աղքատաշէնս. զորս ոմանք յՅա
դրաց սիստակաբար քղքս կողմն. որոց գլխաւորքն
են երկու հետագայքդ:

Պււլ. կմ Պւլ: Գեօղ մեծ և գլխաւոր տեղի թա
գաւորութեն պուլմայ, ուստի և աթոռ թգրի նր.
ուր անգղիացիք յաճախեն սակս վճռկանութ:

Պւուէ: Նոյնպս գեօղ մեծ. և գլխաւոր տեղի այ
լուս թագաւորութե իբր 16 մղոնաւ. հեռի 'ի ծովէ:
Սենի իբր 300 իրձիթս բոլորաձեւս առ հորկ նմանս
միմեանց զորէն բունոյ թռչնոց: Ընդ մեջ գեղջն է
բնակարան թագաւորին. որ չէ ինչ Եհատ Լ շին
ոճածոյն 'ի բնակարանաց անտի սոսկական ժողովրդ
եան. որք երջանիկ են սակս արդարակորով կառա
վարութե իւրեանց:

Յառաջագոյն ունէին անգղիացիք երեւելի վաճառա
տեղի 'ի պէնսէ կոչեցել կղզին. որ է մի յերկց նա
խայիշաաակել կղզեաց 'ի ներքս 'ի բերան սէռալիոն
գետոյ. 9 մղոնաւ հեռի 'ի ծովեզերեայց. ուր ու
նէին և ամրոց քաջ պաշտպանել հրազինութ. և զօ
րօք. և այլ շինոճածս ինչ 'ի բնակութի մարդկան.
և շտեմարանս. որ և էր գլխաւոր տեղի 'ի մեջ ամ
վաճառատեղեաց, զոր ունէին եւրոպացիք 'ի կող
մանս յայսոսիկ: Այլ 'ի 1704 առին զայս տեղի
գաղղիացիք, և զամ շինոճածս նր հիմնադրաւորա
բարին. ուր գտին առսուել ք 400000 ժանիս փղաց.
և այլ զանազան վաճառս այնր երկրի. և այնուհե
տեւ եկաց մնաց տեղին աւերակ:

Ե Շ Խ Ե Ր Հ Ե Օ :

Կ Ո Ի Ի Ն Ե Ա :

ա . Դ Ի Է Դ :

Յայս անուն անունեալ յԵրոսայեցոց և և թ ,
զի առ բնակիչս նր անծանօթ է անունս
այս . է աշխարհ լարձակ յոյժ յարեմուտեան
ծովեզերս ավրիկոյ . որ 'ի սէռաշինէ ձգի մինչև
ցդոնկով . ը ոմանց գտել 'ի փորդութեաց , այլ
գաղղիացիք սնդեն թէ նախնիք իւրեանց յառաջ ք
զփորդութեացիս հասին անդր , և հիմնեցին անգ
վաճառատեղիս . այլ զայսմանէ ստորև լարձակա
դոյն ունիմք խօսիլ : Բիշմ գետս ունի . բայց և ոչ
մին է մեծ և երևելի . զորս յաւէտ վտակս կի՛ հե
ղեղառա արժան է ասել , ք գետս :

Թ . Օ Դ Կ Ե Ի Ե Կ Ե :

Օր այսր համատարած աշխարհի ցոյր վայր հա
սին Երոսայեցիք , ծանր է և վնասակար մեծ
Երոսայեցոց 'ի պիճառ խոնաւութե և անհարին
տօթոյն : Երկու և եթ եղանակք են անգ ստորոյն .
ք ձմեռն և ամառն , կի՛ լաւ ևս ասել անձրեային
և ցամաքային : Անձրեայինն՝ սկսանի յամսեանն
ապրիլի , և տեէ մինչև ցաւարտ սեպտ . զի ք այն
Ժմկս կարի յաճախեն անգ անձրեք յորդահեղեղք .
որք թէպէտ առ սաստիկ խոնաւութե և յորդութե
գոլորշեաց թանձրացուցանեն զգին , բայց միանգա
մայն և զօլացուցանեն . ապա թէ ոչ գրեթէ ան
բնակելի լինէր առ սաստիկութե տօթոյն : Իսկ ա
մառն՝ կի՛ ցամաքային և ջերմագին եղանակն՝ սկսա
նի յամսեանն հոկտեմ . և ձգի մինչև ցմարտ . և լ
այն Ժմկս բովանդակ քաղցր է օգն և զոճարձարի :
Ոչ համարեն ծովեզերս այսր աշխարհի՛ տիրեն հա
րաւային սաստկաշունչ հողմաւք . որով կարի վտան
գաւոր լինէր նաւարկուին 'ի կողմանս յայնստիկ ,
և թէ չէին անգէն յաճախ նաւահանգիստք և ծոցք .
յորս գիւրին է նաւուց պատուարիլ անվտանգ
յամ՝ հողմոց :

Գ • Բեր+ Կ-ինէս :

Ղեղեցիկ և զոհարթագին է տեսիլ այսր Ծի .
 չէ բոլորովին լեռնային, և ոչ լը անի դաշ-
 տային, ուն այլ տեղիք ամբողջ, այլ պէտք
 ունի կանաչադգեաց լեռանց և բլուր, գաւառաց և
 հովտաց, և անտառաց, լեռանց և բարեղարգեւ:
 Երկիր նր արգաւանդ է և քաջաբեր, թէպէտ ոչ
 լը ան տեղիս միապէս. վն զի քառ սարի լեռին
 թէպէտ աւազուտ է և լճային, բայց բերէ որիզ
 տառապէս, որ և է գլխաւոր դարման, և վա-
 ճառ բնակչաց նր, զոր վաճառեն եւրոպացաց. և
 ինքեանք փոխարէն առնուն 'ի նոյն ցիւ. և այլ զս-
 նաղան իրս 'ի պէտս իւրեանց: 'ի կողմանս սարին
 արմաւենեաց մինչև յիջլթա գետն՝ թէպէտ քա-
 ռուտ է, այլ արդատաւոր և բերրի սակս ժրածան
 մշակուէ բնակչաց նր. որք առ հարկ երկրագործ
 են և վաճառական. զոր առնեն լը մերձակայ աղքատ,
 առնել 'ի նոյն տակի, պղինձ, փղսկր, և գերիս. և
 աւելով փոխարէն զբերս երկրի իւրեանց:
 'ի մեջ վոլթա և քոչարի գետոց առ ամեն ծովու
 առաւել անբեր է, բայց բազմամարդ գոչով, է
 քաջ մշակել: Իսկ 'ի քոչարեայ մինչև 'ի կապոն՝
 գրեթէ բոլանդակ անտառային է. որ ոչ բերէ
 այլ ինչ, բայց միայն սակաւ պտուղս. վն այն տա-
 րածութի երկրի՝ է մեղ գաղար վայրենի գաղա-
 նաց, ք թէ բնակարան մարդկան: Իսկ 'ի հարա-
 ւակողմն հասարակածին մինչև ցլոնկով՝ առաւել
 արգաւանդ է և ղեղեցիկ. 'ի սկզբան ունդ ցած է,
 այլ առ փոքր փոքր գետ և բարձրանայ. ունե-
 լով համառփիւն անգաստանս քաջաբեր, գալուս
 խոտաւէտս, բլուրս չքնաղատեսիլս, մտադարոր
 անտառովք և պտղաբեր ծառովք: Առդ լեռն-
 րտապէս խօսելով գլխաւոր բերք այսր աշխարհի-
 են որիզ, կորեակ, դարի, պղպեղ, և եղէգն ըս,
 քարաբեր, արմու, և այլ պէտքս պտուղք աղ-
 նիւք:

Ղատանի անդ և աղք մի ծառոյ, լը որոյ կեղևանք
 գոյանան թէլք ինչ փայտեղէնք մածեւէք 'ի կեղևե
 անդ գողար և քնքուշ. այլ հանել 'ի կեղևանաց,
 ոչնդանան. և լինի յարմար յատայնանիուր. յոր-
 մէ բնակիչք տեղւոյն դարձեն կտաւ, և գլխարկ,
 և այլ զանազան ձեռագործս: Բնական գոյն թե-
 լիցն

Լիցն մոխրագոյն հարկանի . բայց եղե՛լ 'ի բացի 'ի ցօղ գիւէրային՝ փխկ սոյիտահանալոյ, 'ի գոյն նարնջ Զոյ կմ՝ ոսկեգոյն որականայ . այլ ներկեն զայն 'ի գոյն սեաւ 'ի ձեռն կեղեանաց նորին իսկ ծառոյ , յորմէ արտագրին : Ունի և անասունս բոլորն ընտանիս և վայրենիս . և ազդի ազդի թռչունս . այլ և բոլս ոսկւոյ :

Գ . Վաճառք Կռնիկայ :

Եւ յս Ե բազմամարդ է . և բնակիչք նորա 'ի Ե բնակչաց և 'ի զանազան օրուհիս բաժանեալ են . յորոց մեծ մասն գլխովին անձնասուր են վաճակուէ , զոր առնեն ի սահմանակից ազգս , և ի եւրոպացիս . ուստի ոչ սակաւ ծաղկեալ է վաճառականութիւն 'ի կողմանս յայտոսիկ : Որոյ գլխաւոր վաճառք են փոշի ոսկւոյ . որոյ մեծ մասն գաց տատ 'ի ներքին կողմանց նիկրիտիոյ , ժէնդ 'ի պամսյուկայ . ուր գումանն առատաբեր բովք ոսկւոյ , զորս ի բնմ ամս գուն գործեցին եւրոպացիք ի օրուք իւրեանց գրաւել , այլ մինչև ցայժմ ոչ կարացին : Մամ , ամպէր , փղոսկր , բամբակ , կաշի , և առաւել ք զայն՝ մարդագերիք . զորս գնեն եւրոպացիք . ք անդրիացիք , գաղղիացիք , հոլանտացիք , փորդուքաւք , սայանիացիք , և դանիք . և սոսնին սփռեն զտառապէշսն զայնոսիկ յամբրիկայ , և 'ի կզգիս հեռաւորս , 'ի գործ խիստ ծառայութե . որոց սակս լ Վեր 'ի վերոյ հաշուի ոմանց՝ յամին գրեթէ 6 միլիոն վէնէտիեան ոսկի վճարեն ափրիկեցւոց : Զոր թէ առ ձեռն գրամովք՝ ք նաղա ըստըկով վճարէին , ապաքէն փութով հրաժեշտ տային յայտոսի անագորոյն առևտրութե . վն զի 'ի սուղ թմկի բովանդակ արծաթ և ոսկի եւրոպիոյ՝ յափրիկէ անցանէր . այլ քզի փոխանակութե գնեն , տալով 'ի գին նց պէտպէս ձեռակերտս . ք թուր , հրացան , այն է՝ թիւֆէնկ . վառօթ , որ է՝ պարութ . ցքի , ասոճեղէն գործածս , կտաւս հնդկաց , կմ ի սովորուէ հնդկաց գործելս յեւրոպիա , և այլ զանազան իրս , յայն սակս մեծ ինչ ոչ երեւի յաչս նց . այն զի՝ 'ի ձեռն գերեացն այնոցիկ զորս զօրէն անասնոց անխնայ ծառայեցուցանեն 'ի խիստ գործս , հանեն զվնասն , զոր վճարեն 'ի գին նց :

Ե . Բարժ և սովորո՞ւն Կռ֊ինէացոց :

Բնակիչք այսր ընդարձակ Յի՛ ուն վերագոյնդ նշանակեցաք, 'ի զնձն ազգս և 'ի ժողովուրդս բաժանեալ են . որք լի զսնազան գրից Յի իւրեանց՝ ունին և զզանազանութի բարուց . զի ծովեղերեայք՝ որք յաճախ առւետրութիս առնեն լեւորոպացիս՝ առ փոքր մի հրահանգեւ են յլարոյս վայրենութի . բայց բնակիչք ներքին կողմանց առնեն ընդ իւրս են և վայրենի . ոչինչ լեւատ յայլոց վայրենամիտ ժողովրդոց ափրիկոյ : Բնակարանք նոց առհնրկ են 'ի տերւոց, կի՞ յոստոց արմաւենեաց . և 'ի հողոյ՝ և 'ի կնիւնոյ՝ կի՞ յեղէգանց . իսկ կարասիք տանց նոց՝ են սապատք, անօթք կաւեղէնք, և փսիաթք՝ի պէտս անկողնոյ, և բոլորաձեղդումք վն պէսպէս պիտոյից իւրեանց : Հանդերձ նոց է կապերտ ինչ, որ հազիւ ծածկէ զկէս մարմնոյն . իսկ կերակուր նոց՝ են վայրենի որսք, ձուկն, պտուղ, որիզ, և հաց 'ի մարացորենոյ . և ըմպելին՝ ջուր, և գինի մղեւ յարմաւոյ : Գրեթէ ամարհեստք անծանօթ են առ նոց, բաց 'ի խոշոր ինչ ձեռակերսոց . և համայն գործառնութի նոց՝ բովանդակի յորսորդութի ձկանց՝ և վայրենի չորքոտանեաց և թռչնոց՝ 'ի վաճառականութի, և յերկրագործութի . բայց և այն՝ առ համեմատութի լարձակութեւ երկրին՝ սակաւ յոյժ . զի հազիւ հարկերեղմանն Յի նոցա է մշակեալ . իսկ մնացեալն կայ մնայ անգործ :

Շ . Կառավարո՞ւն Կռ֊ինէայ :

Բաղաքական կառավարութիւն այսր Յի՛ լի մեծի մասին է 'ի ձեռս ծերոց իւրաքանչիւր ազգի . ուստի և ծերակուտական . յորոց մի ոմն ընտրի պէսաւոր հրամանատար 'ի վր համարեն ժողովրդեան . զոր այսպիսի եղանակաւ ընտրեն : Հաւաքի ժողովուրդն 'ի տան միում՝ի քաղաքացոց, կի՞ լաւ և ստեղ գիւղականաց . զոր յարմարագոյն համարին այնմ պաշտօնի . և միտն անդ աւուրս երիս . եթէ մեծ մասն ժողովոյն միաբանի յընտրութի տանումն, վճարի ժողովն . ապա թէ ոչ՝ հաւոյ կողմն թիւ քոճէից ընտրողաց առաւել եղեն, յաւուրն չորրդի առնունէ զմին յայնց, որք ստ

կաւարքան զինքն տոազան քուէս . եթէ հաւանեացի
 ք նա ժողովի, վճարի ամ ինչ . ապա թէ ոչ զայլ
 ոմն առաջարկէ, մինչև ընտրեսցի որ : Յայս ընտրու
 թի՝ ամբն բաց ՚ի գերեաց՝ ունին իրաւունս . այն
 զի՝ են աղգք ինչ, յորս և կանաչք ունին զնոյն իշ
 խանութի : Այս եղանակ ընտրութեւս պահի յամ
 փոքրիկ քրուիս, որք են ՚ի հիւսիսակողմն հասա
 րակածին . բայց ՚ի թաղաւորութեցն բէնինայ, և
 իւտայ . յորս թիքրական իշխանութին ժառանգութե
 անցանէ յորդւոյ յորդիս : Իսկ ՚ի թաղաւորութե
 մայումայ, և փիլոնկոնի, որք են ՚ի հարաւակողմն
 հասարակածին, թաղաւորք ընտրին միշտ յեկեղե
 ցական սաշտոնէից նոյ, կիմ ՚ի քրմաց, եթէ կռա
 պաշտ իցեն :

Սք յաճախ գեսպանս առաքեն առ միմեանս, կիմ
 ՚ի խնդրել զօգնութի քգեմ թշնամեաց, կիմ ՚ի խա
 ղապել զհիւսկութիս և զթշնամութիս . և կիմ ՚ի խնդակ
 ցուի միմեանց սակս յաջողակ ինչ գիտութեաց : Բայց
 ամենեւին արգելէ է գեսպանին կալ մնալ ՚ի տեղի
 առաքման իւրոյ աւելի ք զմի օր . ուր և գիշերայն
 ճննչ առնել ք աշխարհ օտար քրուութե : Սա ՚ի
 գնալն իւրում, ունի իւր ճննչակից զհինգ կիմ
 զվեց անձինս յառաւել մերձաւոր աղգականաց .
 կիմ ՚ի մտերմագոյն բարեկամաց իւրոց . և թմբկա
 հար առաջն իւր . որ է նշանակ սաշտոնի և իշխա
 նութ իւրոյ : Եւ յամ տեղիս ուր իջեանի, բիւմ
 մեծարանօք և հիւրասիրութեւն թուեն զնա բնակիչք
 տեղւոյն . այլ ոչ կարէ ելանել անտի յառաջ քան
 զծագել արեգական . և մինչև իցէ վանասուր
 աստիճական նք ժողովէ զարս ոմանս, որք յինչ և
 իցէ գիտութեաց կարող իցեն վկայել, թէ ոչինչ
 ձախողակ գիտաւ նմին գեսպանի յայնմ իջեանի :
 Ոչ որ ՚ի քրուէց աստի կուսնէայ՝ ունի թռչակա
 ւոր զինոճորս . այլ ամբն են զինոճորք ՚ի քմիս հար
 կաւորութե . որք ՚ի ձայն միոյ հրամանի, առժամայն
 գունդ կազմեն . բայց պիտիմ նոյ և թշնամութի կարի
 համառօտ է . զի բիւմ անդամ յառաւօտութե սկսեալ,
 յերեկոյն վերջանայ . զոր գիտելով ժողրգեան, յա
 ւարտիլ պատերազմի կիմ կռուոյն, ոչ ևս մնան ՚ի
 մի ժողովեալ, այլ այր իւրաքանչիւր գառնայ ՚ի տե
 ղի և ՚ի գործ իւր : Եւ այսպիսի պիտիմնք սոյ ՚ի
 շնչին և ՚ի գունդաքեայ պիտիմաց իբր ՚ի բիւմ ունին
 զծագութե . որ ՚ի կռւոյ երկուց ոմանց յայլ և այլ
 քրուէց . ՚ի յափշտակութե իրաց ինչ . կիմ ՚ի գաղանի

գորուէ . 'ի յափշտակութէ աղջկան . և յայլ անոն
նմանեաց . զի չիք անդ աչս արձակել 'ի վր երկրի .
կիմ քղքի միմեանց . այլ իւրաքանչիւր արուծի շա-
տացեալ է իւրով ծաւ . յայն սակս և պտղմնց ոչ
է օրինաւոր և լը կարգի պտղմ , ուն սովորութի է
լինել 'ի մէջ թագաւորաց , այլ կագ և կուի 'ի մէջ
սակաւուց ոմանց :

է . Կրօն Կաթնէացոց :

Յայսմ ըարձակ Յի՛ զնոն աղք և ժղլոքք դաւ-
նին որովէս սաացաք . որք և այլ և այլ կրօնս և
դէնս ունին : Ոմանք մահմէտական են . և այլք սա-
կաւք բրիտոնեայք . որք ընկալան զբրիտոնէա-
կան հաւատս 'ի ձեռն քարողաց ոմանց փորդուքա-
լաց : Իսկ մեծ մասն նոն՝ մինչև ցայժմ կայ մնայ ան-
խախտ 'ի վաղնջական կառապաշտութ և սնտիապաշ-
տութ . որք և անհամար կուռս ունին . քղի այր իւ-
րաքանչիւր գործէ անձին կուռս . և պաշտէ զնա լը
իւրոց հաճոյից : Եւ ըհանրապիս սոմքն անաարակոյս
անասն կախարդութեց և հմայից , և փորձոյ հրոյ , և
եւացել ջրոյ , 'ի փորձել զանմեղութ . նոյնն հաւատ
մեծ ունին և վստահութ 'ի զօրութիւն իրաց ինչ , զորս
օրհնեալս և սրբազանս համարին : Ընդունին և ըզ-
գոյութ աներեւոյթ հոգոց վնասակարաց , և բարե-
բարաց . որոց բարեկամս և սիրելիս հմրին զբուրմն
իւրեանց . յայն սակս 'ի յարգելոյժ ունին զնոն . և
զմմ պէտս նոն առատապէս խնամեն :

ը . Անդ . և Գիւպ Կաթնէայ յեւրոպացոց :

Փորդութալք պնդեն , թէ ինքեանք յառաջ քան
զայլ եւրոպացիս հասին յայս Յ . ք յամին 1417 .
բայց ստուգագիր պատմութիւնք զայս պարծանս սան
գազգիացւոց նորմանտիոյ : Չի իբրև սկսու գաղ-
ղիա առ փոքր մի ողի առնուլ առ արուք ե կարո-
լոսի 'ի թշուառութեց , լը որով հեծէր 'ի Գմիս հօր
նոն յովհաննու արքայի , վճռկանք տիէփփեայ նոր-
մանտիոյ 'ի 1364 յամեառնն նոյեմ՝ հանին երկու
նաւս . և նաւարկել 'ի քանաքեան կիմ յերանելեաց
կղզիս , և անտի 'ի կուլինէա , ընկեցին խարիոխ 'ի
ծոցն առ բերանով ցուրտ վտակ կռէցել գետոյն .
որ մինչև ցայսօր կոչն ծոց Գրանտիոյ : Իսկ սեաւ սփ-
րկեցիք բնակիչք տեղւոյն , որք մինչև ցայնժամ

չին երբէք տեսեալ մարդ սպիտակ, խուռնընթաց
գիւմէին անդր յոմ մերձակայ տեղեաց 'ի զնին նոյն
բայց երկնչէին մտանել 'ի նաւս նոյն, կոմ մերձենալ
'ի նոյն : Ապա տեսել զի եւրոպացիք բոլոր քաղցրութիւն
և շողմուր փաղաքէին զնոյն, և պարգևս տային նոյն,
առ սակաւ սակաւ համարձակել սկսան առեարու
թիս առնել ը նոյն. տալով նոյն փխկ վաճառացն եւ
բոսիոյ փղոսկր, մորթ, և ամսէր : Ապա գաղ
ղիացիք խոստացեալ նոյն ամի ամի դառնալ առ նոյն,
գնացին և ևս յառաջ. և անցեալ զհրոճանդանաւ
զոր ինքեանք կոչեցին Հրոճանդան Դաւաթ, և զայլ ևս
հրոճան' և ուրա, հասին 'ի սէնաւիտն. միշտ առ
ցամաքաւն բերելով 'ի զարմացումն ծովեղերեայ բը
նակչացն՝ որք միանգամ տեսանէին զնոյն. և հասկ
ուրեմն զտեղի առին առ բերան փոքրիկ գետոյ՝
Սէստա Կաի հօշեցեալ. ուր է գետն անոճանեալ
Փոքր Կիէի. և անդ լցուցին զծերին բեռանց փղոս
կրէից և պղպեղի, զոր մալակիւն լծա կոչեն, և գար
ձան անդրէն 'ի գաղղիա 'ի 1365 յամենանն մայիսի
հանգերձ բազմաորդիւն շահաւորութիւն : Յաճախուին
փղոսկրէից՝ զոր բերին նոյն 'ի տիէփիէ, յորդոր ե
ղև բնակչաց նոյն 'ի գործեալ անտի պէտպէս արձեւ
տակերոս. յորում սոյնչափ յառաջադէմն եղեն, մին
չև համարիչ նոցա դերագոյն չի զամսին յայնմ ար
նէնտի :

Ապա 'ի Եփեսոս' այնր տարւոյ՝ վճռեանք ռոմնաց
կոմ հռոթոմագոսի՝ ընկերակցել ը վճռեանա տիէփ
իայ, սքառաստեցին չորս նաւս. պատուէր տուել
նոյն զի երկուքն 'ի նոյնէ առեարուին արասցեն 'ի
դաւարի հրոճանդանն մինչև 'ի փաքր տիէփ. իսկ
երկուքն գնացեն յառաջ 'ի գիւտ սյլոց նոր ծովե
ղերեայ տեղեաց : Մին յերկուց անտի վերջնոց՝ ըզ
տեղի հառ 'ի մեծ սէստոս 'ի ծովեղերս մալակիւն
թոյ. և գտել անդ պզպեղ բոլոր, ելից զբեռն իւր
իսկ երկուքն անցնել զերկիցն փղոսկրէից, և հաս յեր
կիրն ոսկւոյ. և եբարձ անտի ոսկի սակաւ, այլ
փղոսկր բոլոր յոյժ. և բազմաորդիւն արգեամբք
դարձան անդրէն 'ի գաղղիա. յորոց օրինակ առել
և սյլոց ազգաց եւրոպիոյ, 'ի 1375 սկսան և ինք
եանք նաւել 'ի կողմանս յայնոսիկ. բայց տեսնել զի
գաղղիացիք ը նոյն տեղիս ունէին բնակուին, և զի
մեծապէս սիրելի էին յաջ սեաւ ափրիկեցւոց, 'ի
բայ թողին առ ժամի մի զայն ճնող հորդութիւն, ալ յե
տայ վերատին ձեռնարկին յայն վճռեանութիւն. զոր
վա

վարեն մինչև ցայսօր : 'ի 1380 վաճառականք տիեզե-
փայ և ոռանայ՝ դարձել առաքեցին նաւ մի մեծ յոյժ
'ի կողմանս յայնոսիկ . որ յաւարտ գեկտեմբերի ե-
հաս մերձ յայն տեղի , ուստի 16 ամօք յառաջ նա-
խայիշատակէլ նաւ նոյ առեալ էր սակի . յորմէ և սա
բարձել ոսկի բոլմ , դարձաւ 'ի գաղղիա : Եւ յայսմ
նէ յորդօրեւ զաղղիացւոց , 'ի հետագայ ամին դրձը
առաքեցին այլ ևս երիս նաւս : Մին 'ի նոյն զտեղի
առ 'ի մինա , սակս յաճախուէ ոսկւոյ , զոր 'ի շրջա-
կայ տեղեաց բերէին անդ : Երկրորդն 'ի տեղին կո-
չեցեալ Սաբ Գոբէան . իսկ երրորդն դնաց մինչև ցադ-
րա . և արար առւարուիս 'ի Փանթին . 'ի ոսպի ,
և 'ի կորմանթին . և զինի տասն ամսոց դարձան սնդ-
րէն 'ի գաղղիա :

Եւ յայնժամ զառաջինն հաստատեցին նորմանտիա-
ցիք դնալ , և բնակուիս հիմնել 'ի ծովեզերս կուի-
նէայ սակս վճռկանուէ : Վոյ 'ի 1383 վերստին ար-
ձակեցին 'ի կողմանս յայնոսիկ երիս նաւս . յերկո-
սին բարձեալ առաղձս 'ի պէտս շինուածոց . իսկ
երրորդին որ փոքր էր , պատուէր ետուն երթալ
անցանել զագրա 'ի գիւտ այլոց ծովեզերեայ տեղ-
եաց կուինէայ : Հասեալ երկուց նաւուց 'ի մինա ,
շինեցին անդ փոքրիկ բնակարանս . և թողել անդ
արս 10. 12. յետ տասնամեան ճննհորդուէ՝ դար-
ձան անդրէն 'ի նորմանտիա . բերել ոսկի և փղոսկր
բոլմ : Իսկ այն նորաշէն տեղի 'ի մէջ չորից ամաց
այնչափ բազմացաւ բնակչօք , մինչև շինել նոյ և ե-
կեղեցի , որ կայ մնայ մինչև ցայսօր : Այլ 'ի 1410
'ի գրգռիլ վերստին քղքական պորղմաց 'ի գաղղիա ,
այս երթեկեկուի նաւուց նորմանտիացւոց , և ու-
ւարուածն նոյ մեծապէս նուաղեցաւ . մինչև հաղիւ
զօրեւ տիեզեփայ յամին դէթ նսւ մի և եթ արձակել
'ի կողմանս յայնոսիկ :

Չայտու Ժմաւ փորդուքալք՝ որք յառաջագոյն իսկ
ունէին 'ի մօի անցանել զկղզեօք դաւարի հրոճան
գանին , որք 'ի ձեռս նոյ էին , ժամ գիւպօղ գտեալ ,
խորհուրդ կալան բնակուածիս հաստատել յերկրին
ոսկւոյ : Վոյ առ արուքն արքայի նոյ յովհաննու
արձակեցին 'ի լիսպոնէ նաւ մի մեծ երթալ նաւել
ը երկայն առ ծովեզերք փոքրիկոյ . բայց ելք այսր
նաւարկուէ այլադգ գիւպան . վո զի ընթացք ջուրոյ
ծովուն՝ և սաստկաշունչ հողմուիք՝ վարել ընկեցին
զնաւն 'ի կղզին կոչեցեալ Սբ Բովնաս ը հաստրակո-
ծաւ : Այս եղև 'ի 1405 . այլ յէտոյ իբրև աղդ եւ
դև

ղև արքային փորդուքալայ այս նոր գիւտ , 'ի 1407
առաքեալ անդ այլևս նաւս . որք անցե՛լ զկղզեաւ
սըյն (Թովմայի , հասին 'ի կղզին սղալեղի . անտի 'ի
Ծովեզերս (Թէրուէ բէնինայ . և անտի յադրա : Ուր
սեաւք տեղւոյն՝ որք յառաջագոյն իսկ վարժե՛լ և ըն-
տելայեալ էին լը գաղղիացիս , բարեոք մարդասի-
րու(Թթ ընկալան և զսն . և գնեցին զվաճառս նց =
Իսկ ք յովհաննէս արքայն փորդուքալայ ծանուցե՛լ
զանբաւ շահն՝ զոր շահեցան սք անդ . առաքեալ
անդր վղղիկի այլևս երիս նաւս 'ի շինե՛լ անդ ամ-
բայ . որ յեառյ կոչեցաւ ՍԲ Գէւրգ Գնեան . և ինքն
արքայն հաստատեալ 'ի լիստոն ընկերուէ վաճառա-
կանաց առ 'ի յառաջացուցանել զայն բաղմարդիւն
վաճառաշահուի , արտաքսելով զայլ ամ ազգս եւ-
րոպիոյ : Եւ զկնի սուղ ինչ Ժմկի՝ իբրև հաստատե՛լ
զորացաւ այս ընկերուէ , ձեռն էարկ 'ի շինուէ ա-
քիմայ յայնկոյս եռածագ ոարին . շինեաց և ամրոց
մի յադրա . և միւս ևս վաճառատեղի կմ համբա-
րանոց վաճառաց 'ի յաքիմ , սակս լուուէ տեղւոյն .
զի առատուէ է անդ ամի , որ ինչ հարկաւոր են 'ի
ողէտս կենաց մարդկան :

Ընդ այն Ժմկս և գաղղիացիք իբրև սկսան առ փոր-
մի անդորրանալ 'ի ներքին և յարտաքին սլորդմաց ,
վերստին ձեռնամուխ եղեն յառաջին առևարուէս և
'ի նաւարկուէս 'ի Ծովեզերս կուլինէայ : Առ արուք
թէ ենրիկոսի հասին նախ 'ի Ծովեզերս մուլակվե(Թայ .
և անտի անցին յերկիրն ոսկւոյ . բայց երկուցե՛լ 'ի
փորդուքալայ , որք ունէին անդ նաւս մեծամեծս
վառեալս զինուք , և զորօք , ոչ իշևեցին երեւիլ նց ,
այլ գնացին յադրա , որ հեռի է 'ի մինայէ . ուր
հասին յայնպիսում Ժմկի՝ յորում սեաւք տեղւոյն
նեղե՛լ էին յոյժ 'ի գժնդակ լծոյ փորդուքալայ : Վն
զի լը պատմելոյ տէլահարբայ՝ փորդուքալք տի-
րապեաեալ էին 'ի վր բովանդակ ֆուլին . և զբնա-
կիչս նր ունէին իբրև զբերիս : Անհարին ծանրա-
բեռն հարկս եղին 'ի վր ամ իրաց , մինչ նաև 'ի վր
ձկնորսութե : Բուռն առնէին ոչ միայն ռամկաց ,
այլև մեծամեծաց նց , ոնց և Թէրին իսկ նց՝ տալ
զորդիս իւրեանց 'ի ծառայուէ ինքեանց զօրէն գեր-
եաց : Ոչ բանային նց զհամբարս վաճառաց , եթէ
ոչ մատուցանէին առաջի նց բնակիչք տեղւոյն 40
կմ 50 կշիւ ոսկւոյ . և բռնադատէին զնս զայն ինչ
գնե՛լ , զոր նախ կամէին վաճառել . և նովին գնով
զոր ինքեանք գնէին լը հաճոյից : Եւ եթէ գտանէին

զիսառնաւորդ ինչ յոսկի ուրուք 'ի ննջէ , պատուհաս
մահու անվրէպ 'ի վր ամէին անխտիր ամեն , ուամ
կաց և մեծամեծաց . մինչև ինքն իսկ Թէրն քոմա
նայ չեղև կարող աղատել զմի 'ի մերձաւոր աղքատա
նաց իւրոյ : Եւ խափն արգելել էին նոյ դնել ինչ
յայլոց աղքաց եւրոպիոյ : Արդ վն այսպիսի բըւ
նուեց փորձութալաց՝ անհնարին ատելուք՝ ռխային
լագէմ՝ նոյ բնակիչք ագրայ . վն 'ի հասանել անդր
դաղղիացւոց , ժամ դիպող դառն , յարձակեցան 'ի
վր ամբողջին ագրայ . կոտորեցին զպահապանս նր
և զամբոցն հիմնադատակ տրարին . և զմի փորձու
քալս հանին վանեցին 'ի Թուէ իւրեանց :

Յայտնանէ անհնարինս զայրացել փորձութալաց , հաս
տատեցին պնդմաւ առնուել զվրէժ յերկոցունց ևս .
վն 'ի 1586 ընկալել յագնուել այլևս երկու պնդմա
կան հաւս , ընկուելին 'ի խորս ծովու վնաւ մի արեւ
փացւոց . իսկ յարանց նր զոմանս կոտորեցին և զոմանս
գերի վարեցին : Նոյն 'ի 1591 խորտակեցին միւս ևս
նաւ մեծ դաղղիացւոց սա գորսեան սարին . և զոր
միանգամ գտանէին 'ի դաղղիացւոց անտի 'ի կողմանս
յայնոսիկ՝ անխնայ կոտորէին , ոչ միայն ինքեանք՝ այլև
բնիկ ամբողջիք յարգորեալք 'ի շահասիրուէ , զե
փորձութալք տային նոյ 100 դահեկան չ միոյ դըւ
խոյ դաղղիացւոյ . զորս կարգաւ գնէին 'ի վր պարըս
պաց բերդին մինալի : Ուստի 'ի պնճաւ այսպիսի
գժնդակ թշուառնէ՝ դաղղիացիք թողին լքին այնու
հետեւ ոչ միայն զերկիրն ոսկւոյ , այլև զայլ մի ծո
վեգերս կուինէայ :

Բայց անբաւ շահն , զոր շահէին փորձութալք սովին
սոււտրուք , 'ի նախանձ շարժեաց զանգղիացիս , և
զհոլանտացիս . ուստի հոլանտացիք 'ի սուղ Ժմի
յառաջագէմն եղեն յոյժ . յափշտակելով 'ի փորձու
քալաց զաւագոյն տեղիս , զոր ունէին 'ի կուինէա :
Բայց և նոցայն բռնակալուել և անգթուել չեղև ինչ
չհատ 'ի բռնակալուեց անտի փորձութալաց : Եւ
այնուհետեւ այս երեք աղքք բաժանեցին 'ի մեջ իւր
եանց զվնդիանութի այսր մեծագոնձ և բազմահա
լուստ մառին ամբողջ մինչև 'ի 1604 , յորում դո
ւով փորձութալ պաշարել 'ի պնդմաց , զոր յարոց
ն փելիապոս արքայն սպանիոյ , հոլանտացիք՝ որք
յաջագոյն իսկ սկսել էին երթեկաւ առնել 'ի կող
մանս յայնոսիկ , ապառաժեալք 'ի մորութէն սպա
նիացւոց , և անգղիացիք չարոյս թշուառիք նոյ՝ դի
մեցին մի զորուք 'ի վր տեղեաց , զոր ունէին փոր

դուքալք 'ի կուինէա, և առանց մեծ ինչ դժոճա-
րուէ տիրեցին նոյ բողոքովին : Աւտի մինչև ցայսօր
այս երկու ազգք 'ի մէջ համօրէն եւրոպացւոյ վե-
րագոյն են 'ի կողմանս յայնստիկ :

'ի 1666 գաղղիացիք շնորհս գտեալ առաջի Թէրաց
ունանց, և իշխանաց կուինէայ, փոյթ կալան մու-
ծանել անդ զքրիստոնէական ուղղադաւան հաւատոս,
և յայն սակս ամին անդր զերկու քափուշին կրօ-
նաւորոս . որոց ուսե՛լ զլեզու կուինէացւոց, սկսան
հրապարակաւ քարոզել զաւետարանն նպաստաւոր
ունելով ինքեանց զԹէրն : Այլ անգղիացիք և հո-
լանսացիք հերետիկոսք, երկուցեալ՝ Թէ 'ի ձեռն
ուղղափառ հաւատոյ 'ի վեր ամուր և հաստատուն
հիման կառուսցեն գաղղիացիք զգորուի իւրեանց 'ի
կողմանս կուինէայ, ունելով զքնակիչս տեղւոյն հա-
ւատակիցս ինքեանց, յայն սակս 'ի ձեռն պարգեաց,
և տէսպէս չարախօսուէց՝ դրգուեցին զքուրմս նոյ
ապստամբեցուցանել զժողովոյն ըդէմ Թէրի իւր-
եանց, որ նպաստէր քրիստոնէից . և յաւուր միում
մինչդեռ քրիստոնէայքն ժողովել էին յեկեղեցւոյ,
'ի չարայոյզ դրգուանայ նոյ՝ յանկարծակի պաշարե-
ցին զեկեղեցին, և հուր հարե՛լ զնովաւ, հրդեհա-
կէզ արարին առ հասարակ զեկեղեցին, և զքրիս-
տոնեայս, որք էին 'ի նմ : Իսկ Թէրն առ զերծանե-
լոյ 'ի մուլեգին ցասմանէ ժողովոյեան խոստացաւ նոյ
այնուհետև անխախտ պահել զնախնի դէն Յին . որ
և իւրով Թէրակոն իշխանուք հազիւ կարաց ապրե-
ցուցանել զերկու նախայիշատակել քարոզիչս . ուս-
կայն և այնոյ մինն դեղակուր լեալ մեռաւ անդէն .
իսկ միւսն ողջանդամ զերծեալ, գարձաւ անդրէն
յեւրոսպիա :

Եւ այսոյ երկու այս ազգք սակս մարմնական շահա-
սիրուէ, 'ի մշտնջենաւոր նախատինս իւրեանց՝ զրկե-
ցին զազգն տառապել 'ի լուսոյ ճմարիտ ուղղադա-
ւան հաւատոց . վն զի այնուհետև գլխովին խափա-
նեցաւ քարոզուի ւաւետարանին 'ի կողմանց անտի .
և Թէնդո գտանին անդ սակաւաթիւ քրիստոնէայք
ուննք . այլ նք յեւրոպացւոց անտի են . և ոչ 'ի
բուն բնակչաց երկրին, 'ի կառապաշտութի 'ի լոյս
քրիստոնէութե եկեալ :

Թ . Բաժանուի Կոնկէն :

() այս լարձակ Յ մարթ է ըհանրանի բաժանել
 ի վեց մեծամեծ մասունս , կմ ծովեղերեայ
 նհնդս . որք են Մանիկէլէ . Երկէր խալիկէն . Երկէ
 ասկայ . Երկէր արբայ , կմ Գեւեայ . որ կոչի և Թա
 փառաւի Կահոմայ . Բէնի . և Պիախաւ . յորոյ ոմանք
 պարագրեն զանազան իրուիս , և Թաւս , զորս յա
 ռաջիկայդ սատրապրեսցուք :

Յօդ Թ . Սանիկվէթէ . կմ Սանկվէթա :

Եյս նահանգ կոչի և Երկէր , կմ Ծովեղերի պղեղի ,
 սակս առատուի մասնաւոր ինչ պղպեղի՝ որ ըն
 նի անդ . զոր լը տէլա հարբեայ բնակիչք սարին
 արմաւենեայ Մալիսէթա . կմ Մանիկէլէ կոչեն .
 յորմէ կալաւ զանուն և ողջոյն նհնդս . որ է ծո
 վեղերեայ երկիր լարձակ յոյժ . բայց ի վր չափոյ
 տարածուէ նր Յագիբք՝ ուն և Ճնիհորդք՝ որք գը
 րեցին զնմէ , չեն համաձայն : Սակայն ըհանրանիս
 խօսելով՝ մեծ մասն նր պարփակի լը մէջ երկրին
 փղոսկրէից , և սէսալիոնի , իբրև 300 միլոնաչափ
 տարածուի : Օդ նր խոնաւ է և թանձր . ուստի
 և լիսասակար օտարաց . բայց ոչ նոյնիւ և բուն բը
 նակչաց նր . որք կիրթ են այնպիսի խոնաւուէ և
 թանձրուէ :

Իսկ երկիրն ցած է և հարթածաւալ , դիճին , այլ
 պարարտ և բերրի . և անտառաւից . ուղգեալ ի
 բազմապատիկ գետոյ և վտակաց . բերէ ոլուն , և
 բակլայ , և այլ զանազան արմախ , և գդում բիւմ ,
 լեմն , կիարոն , պանանէ , և այլ աղգի աղգի
 պտուղս . մեղք արմաւ պատուական յոյժ , որոյ
 համեմատ դրեթէ չիք յայլ տեղիս ամբիկոյ . բայց
 առաւել բազմարդին բերք նր է սղպեղն . կմ լը
 բնակչաց նր ասացից մանէկվէթն , զոր բնակիչք
 մեծ սէստոսի՝ լը տէլա հարբեայ Վաչանդի կո
 չեն : Բայս նր լինի յաւէտ և նուազ հաստատուն
 լը յաւէտ և նուազ պարարտուէ երկրի . սովորա
 բար է թփատեսակ . բայց ուրեք ուրեք առ ա

զազուն գողոյ հողոյն՝ ծաւալի յերեսս երկրի, եթէ ոչ յեցուսցի 'ի խեցակ, կի՞մ 'ի ծառ: Յորժամ ծաւալի լէ գետին՝ պտուղք նր թէպէտ առաւել մեծ լինին, բայց ոչ այնչափ լաւ. և լէ հկնկն՝ որչափ առաւել բարձր են յերկրէ ոսաք կի՞մ բազուկք նր, այնչափ առաւել ցամաք է պտուղ նր և փոքր. այլ ջերմ և ազգու գրեթէ ոչինչ լէ հատ 'ի բուն պղպեղէ: Տերևք նր նեղ են և երկայն. և գոյն նց գեղեցիկ կանաչ յանձրեային թմիս. իսկ 'ի դադարիլ անձրեաց՝ գեղնին. զորս ճմլել մատամբք՝ արձակեն զհոս մեխակի. ուն և փափկագոյն ոսաք նր: 'ի ներքոյ տերևոց՝ ունի մանրաթելս, կի՞մ խիղբս. որովք պատի զծառով կի՞մ ղխեչակաւ լը նմանութե որթոց: Ան ծաղկի նր ինչ ոչ գրեն իբր ոչ եթէ ղն չունի ծաղիկս, այլ ղի յայնպիսում թմկի ծաղկի, յորում ոչ դառնին անդ եւրոպացիք: Իսկ պտուղ նր են հաաք բոլորակք ոլունաձև կի՞մ պղպեղաձև, անկիւնաւորք զանազան մեծութե լը որպիսուն հողոյն. և լը յաւէտ և նոճազ բարձրուն յերկրէ ոստոց նր, գեղեցիկ շարակարգելք 'ի պատենի. ու նեւով անջրպետս 'ի միջի նրբագոյն մաշկս, որք յետոյ փոխին 'ի մանրիկ թելս ազգողականս իբրև ղկոճապղպեղս, որ այն ինքն է ղենձէֆիլ: Այն արտաքին պատեան՝ է սեւագոյն կարմիր, որ 'ի չորանալն լինի դիւրափխրելի. զորմէ ասեն ամբիկեցիք լինիլ թիւնաւոր: Իսկ գոյն պտղոյն 'ի սկզբանն է կարմրագոյն. և ապա առ ոսկաւ սոսկաւ սեւանայ. որ 'ի սկսանիլ սեւանալ ծայրից տերևոց նր, ժամանէ 'ի կնքեալ հասունութի. զոր հաւաքեալ առ փոքր մի թանան, և յայնժամ փոխի 'ի կատարեալ սեւութի. և այնպէս տամիացել ընուն 'ի պարկս. բայց այն խոնաւութի պոճուէ 'ինմ զխմորումն իմն, որ կարի նոճաղեցուցանէ ղզորութի նր. որոյ լաւագոյնն այն է, որ կծէ և այրէ ղեղու ուն զպղպեղ հնդկաց. և քղի կարի նման է այնմ, յայն սակս վաճառականք խոունեն երբեմն ղայն ընդ պղպեղ հնդկաց սակս շահաւորուն. վն ղի այս գիւրագին է յոյժ և ստորին ք ղայն:

Ունի և այծ բլմ, և խող. և ընտանի հաւս. և պէսպէս վայրենի թռչունս գեղեցկափետուրս. ուն թուլթակ կապուտակագոյն, որոյ ձեան է կարմրափայլ. և այլ տեսակ մի թռչնոյ, զոր Բունիս. կի՞մ Հիւնիս կոչն. չքնաղագեղ, պարանոց նր կոնաչագոյն, թեպէն կարմիր, ձեան սեւաւ, կտուցն կոր, և

և որք նր նման ոտից թուլթակաց : Այլև զանա-
զան տեսակս վայրենի չորքոտանեաց . 'ի սահմանս
սարին լերին և մէսուրաայ՝ գտանի կենդանի մի
մեծ 'ի չափ եղջերո՜ւի , զոր բնակիչք երկրին կոչեն
Սիլվաժանոթք . մորթ նր է խայտախօրիւ գեղին և
սպիտակ . ունի երկու եղջիւրս երկայն իբրև 12
բոյլթս . որք դատարկ են 'ի միջի , ի որս՝ ասի թէ
առնէ զուռեառուի շնչոյ . երազննթաց է ք զայծ-
եամն : Գոյ անդ և այլ գազան ինչ երկակենցադ
երկայն իբրև 6 ոսնաչափ . մորթ նր կարծր . ունե-
լով 'ի վր թեփս իբրև զխեցի՝ կարծրակեղևս սալ-
րառուրս և անթափանցանցս 'ի սրոյ . զորս յարձա-
կիլն 'ի վր նր այլոց գազանաց , յցո՜ւէ , և նոքօք
պաշտպանէ անձին . լեզու նր երկայն է յոյժ , որով
որսոյ զմրջիւնս : Գոյ անդ և փշալից կոչնի բճմ ,
զոր բնակիչք երկրին Գուինեայ կոչեն . որոյ երկու
են տեսակք . մի մեծ , և միւս ևս փոքր . մեծն գրե-
թէ հասանէ 'ի չափ խոզի . և է համակ փշալից .
փուշք նր երկայն և կարծր և սրածայր իբրև ըզ-
ալաք . գոյն նր սեաւ՝ ունելով սպիտակ անջապետս :
Յորժմ կատաղի , այնչափ ուժգնութիւն արձակէ
զփուշ իւր , մինչև ծակել և զտախտակ , ատամունք
նր սայրառուր , և խայթո՜ւած 'նց գժնդակ յոյժ :
ոչ երկնչի յօձից , որչափ և մեծ իցեն և չարա-
թոյն :

Բնակիչք մանիկովեթայ առաւել բնուել են , համբոյր
և քղքական ք զայլ սեաւ ափրիկեցիս . խորշին հե-
ղուլ զսրիւն . ոչ առնեն պո՜ղմ . եթէ չիցեն սախո-
ւալ 'ի պաշտպանել անձոնց : Կարի միաբանասէր
են և յօժարամիտք 'ի յօգնուի հասանել կարօտուե-
միմեանց : Յորժամ որ 'ի նցէ մեռանի , և չունիցի
բաւական 'ի ծախս թաղման իւրոյ , (քղի ք փոյթ
մեծ ունին ուղ զի պատուով թաղեսցին) , իւրաքան-
չիւր 'ի բարեկամաց նր ջանայ առաջին լինել տունել
զայն գործ ողորմուե : Սիրեն զգորաւոր ըմպելիս .
մեհդ զօղի . այլ հագիւ երթէք անկանի 'ի ձեռս 'նց :
Գողուին գատապարակի է առ 'նն . վոյ և ուր ու-
րեմն լսի անդ գողանալ ինչ 'ի միմեանց . բայց ոչ
նոյննցս յօտարականաց , մեհդ յեւրոսպացոց . յորոց
ոչնչ խղձն գողանալ . և այս հնրկ է ի բովանդակ
կուինէս :

Իսկ ի կրօնից՝ կուսպաշտ են . բայց ճանաչեն զէակ
մի գերադոյն , զոր Գաննօ կոչեն . զոր և համարին
արարիչ և տրուիչ ամ բարեաց . բայց ոչ դնեն զնա
մէ .

մշտնջենաւ որ, և յաշխտենախան . այլ ասեն թէ զկնի
նր հանգերձեւ է յաջորդել այլ իմն էակ վրէժխնդիր
չարեաց, և վարձատու բարեաց . որով երևին խոս-
տովանիլ զհանգերձեալ հատուցումն : 'ի պատուի
ունին յոյժ զմեռելս, կի՞ լաւ ևս ասել զհոգիս նց,
զորս Ճիաննանինս կոչեն, քի միջնորդ և բարեխոս .
քի ասեն, թէ նց գործ է պաշտպանել, և յամի 'ի
Թիկունս հասանել ազգականաց, և վաղեմի բարե-
կամաց իւրեանց : Վայ յորժամ ըմպեն նք ջուր, կի՞
դինի արմաւոյ, միշտ հեղուն փոքր ինչ 'ի գետին 'ի
պատիւ այնց հոգւոց : Այ և յորժամ կամին հաս-
տատել զճմարտութի ինչ, 'ի վկայութի կոչեն զնո՞ ոչ
միայն ռամիկք, այլ և ինքն իսկ թգրին : Եւ թէպէտ
զգաննո գերագոյն համարին, բայց զարտաքին պաշ-
տամունս իւրեանց ողջոյն 'ի պատիւ այնց հոգւոց
առնեն . զորս համարին բնականաւ յանտառս . վայ
ամ գեղ ունի դստմանեալ տեղի 'ի մերձակայ ան-
տառի . ուր յամին երկցս 'ի զննէն եղանակս տարւոյն
կուտեն համբարս կերակրոց 'ի գարման այնց հոգ-
ւոց . և ամ արք իշտատեպք և կարօտք՝ դիմեն անդր
խնդրել օգնութի 'ի նցէ . բայց կանանց և տղայոց
գլխովին արգելեալ է մտանել յայն որբաղան տն-
տառս, և էթէ ոք 'ի նցէ յանգգնէր մտանել, ոչ
միայն սեղանակապտութի մեծ գործէր, այլ և համա-
րին թէ պատու հասակո՞ լինէր 'ի հոգւոց անտի .
զոր կանայք նց 'ի մանկութի տղաւորեալ ունին 'ի
միտս . վնկ երկնջին յոյժ :

Բաց 'ի բարերար հոգւոց աստի, դնեն և այլ լնա-
ստրար ոգիս, թշնամի մարդկային ազգի . զորս Սու-
վաս մունուսին կոչեն . քի դեղատու և արեանար-
բու . զի համարին, թէ նք կարող են ծծել զամ ար-
իւն մարդկան և անասնոց, և սպանանել զնո՞ . և
զկախարդս համարին արբանեակս նց, զորս Պիլլիս
կոչեն . որոց տիրելով այնց չար ոգւոց, տան նց
զօրութի 'ի խափանել զաճումն, և զհասանիլ որիղոյ .
և ծանուցանեն նց զխոտս և զարմատս, որով կարե-
ցեն առնել զկախորդութի 'ի լնաս այլոց . որք և իբրև
մտէգնելս յածին յանտառս 'ի խնդիր այնպիսի խո-
տոց . յայն սակս բնակիչք երկրին՝ ոչ երբէք միայ-
նակ անցանեն ը անտառս, երկուցեալ թէ գուցէ
ոք 'ի չար ոգւոց՝ կի՞ 'ի կախարդաց՝ դիպեացի նց
յանտառի տնդ . ուստի և միշտ կրեն 'ի վր իւրեանց
զգեղթոսի իմն, զոր համարին ունիլ զօրութի ըգէմ
միտառց չար ոգւոց և արբանեակաց նց : Սք առ
հնրկ

հարկ թշխատեն զմանկունս 'ի վեցամսեան հասակի . այլ ոմանք խնայելով 'ի նմ , յապաղեն զայն մինչև ցերրորդ ամ հասակի նց : Բայց չունին առ այն զմանաւոր ինչ օրէնս , այլ միայն զվարչական իմն աւանդութի . զորոյ զսկիզբն տան գաննոյի անոյն խրեանց : Ունին և ժողովս ինչ , կմ հոգեւոր եղբայրակցունս արանց և կանանց : Եղբայրակցունս արանց՝ կոչի Պէլլի . յորում որք կամին մտանել , պարտապան են ը ամս հինգ կալ մնալ 'ի փորձ նորընծայուն . ոք 'ի ժողովս խրեանց այլ ինչ ոչ ուսանին , բայց միայն երգել , և պարել : Իսկ ժողովն կանանց՝ կոչի Սանտի . որոյ փորձ նորընծայուն ձգի ը ամիսս երկս և եթ . յորս պարտապան են մեկուսանալ 'ի մարդկանէ :

Այսչափ ինչ յղգս մանկվէթայ ըհանրապս . արդարորադրեսցուք զգլխաւոր գաւառս նր . որք են Սու Լէրին . Սար Դեաւապայ . և Մեծ Եկապոս :

Սար Լէրին :

Այս գաւառ ձգի յարեւմտեան կողմն մէսուրատայ Զսարին , առ լերամբ որ կոչի Սար Լէրին . յորմէ կալաւ և զանուն : Երկիր նր արգաւանդ է և բարեբեր . ոռոգեալ 'ի բնմ գետոց և վտակաց . բերէ որիզ և այլ զննն աղգս արմտեաց : Ունի և այծ բնմ , և խաշն , գոմէշ , եղջերու , փիղ , վագր , և այլ պէսպէս տեսակս վայրենի գազանաց , և թռչնոց : Բնակիչք նր բազմաթիւ են . և սովորաբար բարեչափ մարմնով և ուժեղ , համբոյր և քղքական . որք ը մեծի մասին ունին զանոճանս սքց քրիստոնէից . թէպէտ ինքեանք կուտաշու են . որոյ պատճառ ը վիլովայ պէլլիոնտեան դաղղիացւոյ , որ 'ի 1666 ճնալորդեաց 'ի կողմանս յայնոսիկ , է այս՝ զի բնակիչք տեղւոյն յորժամ պարգևս ինչ , կմ բարեբարս իս ըունէին 'ի նաւուց եւրոպացւոց , հարցանէին զանոճանս նաւապետաց , և իմ նաւապարաց նց . և գնէին զայնս որդւոց խրեանց 'ի նշան երախտագիտուն . որ գիտաւ և նմին իսկ վիլովայ . զի սակս պարգևելոյ նր զերկու գանակս ափրիկեցւոյն՝ յորմէ տեղեկացաւ զայսոսիկ , եհարց նա ինքն ափրիկեցին զանուն նր , խոստանալով գնել զայն անուն որդւոց իւրոյ , զոր նախ ծնցի կին նր . որ յղի եր , 'ի նշան ընտրատարառէ : Սք մաքրասէլ են յոյժ . տունք նց :

նոյ՝ և եւմ կարտալք տանց՝ մենդ անօթք կերակրոյ՝
 թէպէտ աղքատին են, այլ մարքափայլ։ Աղարանք
 թգրի և մեծամեծաց նոյ են երկայնաձև, բաժանել
 ՚ի բիւսեհեակս. և ծածկել եղեգամբք կմ տերևովք
 արմաւենեաց. որք և այննոս քաջ հիւսել են, զի ոչ
 ճառագայթ արեգական, և ոչ իսկ անձրև անցանէ
 չէ այն։ Ունին մի մի ըարձակ սենեակս, ուր ճաշեն,
 և ուր ըռնին զքարեկամս. առ որով շուրջանակի է
 նստարան՝ ի հողոյ կմ ՚ի կաւոյ 5.6 ոտնաչափ լայնութի,
 ծածկել պատռական փախածիւ, զոր ինքեանք հիւ
 սեն ՚ի կնիւնոյ կմ յարմաւենեաց. և ներկեն ՚ի զա
 նաղան դոյնս. և մեծամեծք նոյ անդ բազմեալ ան
 ցուցանեն զմեծ մասն սուր ձգելով զծուխ, նո թիւ
 թիւն, և ըմպելով գինի արմաւոյ։ Իսկ անօթք սե
 ղանոյն նո փայտեղէն սկաւառակք, և կոնք սղնձիք.
 ունին և շամիրուր որով խորովեն զմիս։ Իսկ կառա
 վարուի նո է ծերակուտական. վն զի իշխանութի
 երկրին է ՚ի ձեռս ծերոց։ Ղլխաւոր տեղիք են հե
 տագայք։

Բառք։ Մի ՚ի գլխաւոր քղքաց դաւառիս. մերձ ՚ի
 բերան կոմպաս գետոյն։

Պախո։ Քաղաք առ փալմաս գետով. որ է գետ մեծ
 եկել ՚ի հեռաւոր կողմանց, և ոռոգեալ զգաւառն
 պուլմ, մտանէ յովկիանոսն։ Ի քղքի աստ անգղիա
 նիք ունին սեփական կրպակ. կմ վճռնոց. և անդ
 խարխիս արկանեն հաւք նոյ։

Բեհհամ։ Քաղաք, ուր նոյննոս յաճախեն վճռկանք
 անգղիացւոց։

Սամարեթ։ Են հինդ փոքրիկ կղզիք ՚ի ծոցն սըյն ան
 նոյի. արգաւանդք և բարեբերք. ունին մում և մեղք
 բժմ, և դարապղպեղ, այն է՝ պաճ կմ կարմիր պի
 պէռ. և փայտ կարմրագոյն ՚ի պէտս ներկարարաց,
 և այլ հնրկ փայտս ՚ի շինուած. ոմանք հաստատեն
 թէ գտանին անդ և բովք ոսկւոյ։ Բնակիւք նո
 ժրաջան են և աշխատասէր. որք դործեն օճառ պա
 տուական յոյժ յիւղոյ և ՚ի մսխոյ արմաւենեաց։

Շէրու։ Կղզի զնոն անուամբ անուանել յայլ և այլ
 ազգաց եւրոպոյի. տարածուի նո է իբրև 25 մղսն.
 ունի գրեթէ զմամ տեսակս պտղոց. և աղգի աղգի
 հաւս, և փիղ բժմ. և ՚ի ծովեղերս նո գտանին և
 սատափք մարգարտաբերք. բայց դժուարին և վտան
 դաւոր է հանել զայն ՚ի պոճուս մեծամեծ կլանող
 կէտ ձկանց, որք յաճախեն ՚ի կողմանս յայնոսիկ։

Երբ։ Կղզի, ուր անգղիացիք ունին ամրոց հզօր,
 որոյ

որոյ ի պատճառնուհի սովորաբար կարգեւէ կան 35
սպիտակք, կիմ անդղկացիք. և 50 կիմ 60 սեւաւ ափ
քիկեցիք :

Կղզի սօսեաց : Են երեք փոքրիկ կղզիք մերձ առ
նախընթաց կղզին : յայս անունն անճանկեւէ 'ի բազ-
մուէ սօսեաց, որք գտանին 'ի նմ :

Տօրա պոյս : Գեօղ մեծ և պատուական վաճառա-
տեղի առ մականիպայ գետով. ուր յառաջագոյն յա-
ճախէին նմ աղք. և Երուսաղացաց. այլ այժմ միայն
անդղեացիք առնեն անդ առեւտուրս. բարձեւ անտի
ատամնունս փղաց, մարթ, և այլ զնզն վաճառս :

Են լեռն : Քղք կիմ գեօղ, որ յնջգոյն էր գլխաւոր
տեղի մասնաւոր ժողովրդեան, որք կոչին փոլկապք,
կիմ փոլկասացիք. իսկ այժմ թագաւոր նմ նստի
յայլ քղք, որ է 'ի կղզի 'ի փոլկոյայ լճին :

Չօգ : Քաղաք կիմ գեօղ յանդիման առաջնոյն. որոյ
բնակիչք են 'ի փոլկասացաց անտի. որք պիղմաւ
կալան զայս գաւառ :

Թիյա : Գեօղ մեծ, ուր 'ի նախնուքն բնակէր իշխան
մի եղբայր թիւրին. զոր տարագրեցին անտի փոլկա-
սացիք առեալ զգաւառ նր :

Քամա իյա : Են պոյս : Են քաղաք փոլկասաց
աց :

Սա լեռն : 'ի բնակեաց տեղոյն Վասիլիս կոչեցեւէ :
Է լեռն բարձր. հարուստ մի ձգեալ արտաքս 'ի
ծախ. որոյ գլուխ բաժանեալ է յերկու սրածայր
գագաթունս. բնակիչք նր բիւմ են և ժրաջանք և
ճարտարք, լորս Երուսաղացիք առնեն բիւմ առեալ
րուծին :

Սա Ս' Եստրապայ :

Չգի առ լեռամբ մէտուրատայ՝ յորմէ ունի և զա-
նուն, յարեւելեան կողմն սարի լեռին. և է մի
յլարձակագոյն և 'ի բաղմամարդ փռացն մանիկվէ-
թայ. պարսկեւէ լէ մեջ երկուց գետոց. յորոց մին
կոչն Վաւա : իսկ երկրին անունն անճանիթ է : Եր-
կիր նր արգաւանդ է յոյժ և բարեբեր. գտանի
անդ և օսկի, բայց ոչ կտրացին ստուգել ճնշ հորդք.
Թէ արդեօք 'ի բովուց հանեն, թէ 'ի գետոց. կիմ
թէ այլուստ բերեն տնգ : Ինի և աղդ մի կարմրագոյն
փայտի, որով ներկարարք ներկեն 'ի գոյն կարմիր.
այլև եղէն շաքարաբեր, լեզակ, բամբակ, և ծիւռ
խոտ :

խոտ: այլ ոչ դիտեն զարհեստ սրտորաստելոյ զայն: Բնակիչք նր բարեչափ են մարմնով և ուժեղ: և ոչ այնչափ բիրտք և վայրենիք սակս յաճախ կենակցուե լե եւրոպացւոց: նախանձաւոր են յոյժ 'ի վր կա նանց իւրեանց, այլ ոչ նոյննա 'ի վր դասերաց: որոց տան զկատարել աղատուի գործել զոր ինչ և կամին: Շինուածք տանց նց լաւագոյն են ք այլոց տեղեաց այսց ծովեղերեայց: յամ գեղս նց գտանի շինուած մի մեծ իբրեւ զուկայ կմ վաճառատեղի 'ի վերուստ ծածկել, բայց շուրջանակի բաց յամ կողմանց: զոր կոչեն Գալիէ: ց տեղի կենակցութե: Անդ ժողովին վճռեալք 'ի խօսիլ զիրաց վճռեանուե: և գործկապորութ և հետաքրքիրք 'ի լսել զնորո: Մեծատունք յորժամ երթան անդ, ունին զկնի իւրեանց զգերիս, որք բարձել տանին զփսիաթ 'ի նստիլ նց 'ի վր: ոմանք ինքնին տանին: Իսկ այլք 'ի վարձու առնուի 'ի թգրական պաշտօնատարաց անտի, որք կարգել կան անտանոր իբրեւ պահապանս տեղւոյն, զի մի անարդուի ինչ գործեսցի յայնչափ մարդկան միջի: Իսկ գլխաւոր տեղի նր՝ է քղքդ որ զկնի: ԼՂԻԿԷ: Բաղրք կմ գեղ փոքր, այլ գլխաւոր տեղի այսր գաւառի, և աթոռ թգրի նր 'ի ձախալ կողմն մէսուրատայ գետոյ, իբրեւ 7. 8 միլն հեռի 'ի բերանոյ նր: Իւնի տունս իբրեւ 50 ևեթ. որք լաւագոյն են լը շինուածոյ՝ ք զտունս այլոց տեղեացն կուինէայ: Բաց 'ի տանց բնակչացն ունի և շահմարանս բոլորաձեւ, յորս պահին համբարք կերակրոց 'ի պէտս բնակչաց նր: և արտաքոյ ունի զերիս գեղս: յորոց յիւրաքանչիւրս իբրեւ 20 ևեթ տունք գտանին: որք և են իբր արոճարձանք նր: Սար Ֆուրապայ: Է լեառն բոլորաձեւ, գրեթէ յամ կողմանց շրջապատել 'ի ջուրց, 'ի ծովակողմն՝ գլխովին սպառաժուտ սեպացել և անմատոյց: Բայց 'ի ցամաքակողմն՝ չէ այննա ուղղածիգ և գահապէժ: ուստի և մարթ է լայն ելանել 'ի գլուխ նր: Իսկ 'ի գաղաթան՝ ունի գալտ լարձակ և հարթածաւալ: որոյ շրջապատն է իբրեւ 4000 քայլ: Զարեմտեան կողմն նր հոսի գետ մեծ և սրննթաց յոյժ Մեւրապա կոչեցել: յորմէ և լեառն և քառն ողջոյն ունի զանուն: զոր փորգուքալք խիւ 4է ք կոչեցին: 'ի սկզբան անգ հոսի լարեմտեան հիւսիս իբրեւ 40 միլոն: ապա գառնայ լարեւելեան հիւսիս: Բնակիչք տեղւոյս ասեն, թէ լայն գետ նաւեն փոքրիկ նաւակօք 'ի ներքին կողմն ափրիկոյ լարմիսս երիս:

և անտի մեռանէն յայլ գետ մեծ . որ յարևելից հոսի
 Է արևմուտս . առ որով բնակի ժողովուրդ . ինչ հա-
 րուստ և հզօր . որոց գլխաւոր վաճառք է ոսկի .
 զոր առատապէս բերէ նահանգ նոյն : Սմանք համարին ,
 թէ այս գետ իցէ առաջ մի նիկէրայ , կոմ սէնէկա-
 լայ . և թէ այն անծանօթ ժողովրդ՝ իցեն մանտիկա-
 յիք : Առ բերան այսր գետոյ՝ գտանին երկու կղզիք .
 յորոց զմեծագոյնն անգղիացիք կոչեցին Ալլի արտայն .
 վս զի թէք երկրին պահէ անդ գերիս , որք գար-
 մանեն անասունս և հաւս :

Փոքր գիւղ : Է տեղի աւերեւ . զոր ասին հիմնեալ
 'ի նորմանտիացւոց յոջ ք զհասանիլ փորդուքալաց 'ի
 կուրնէա . իսկ այժմ և ոչ հեաք ինչ երեւին անգէն
 այնց շինուածոց գաղղիացւոց . այլ միայն աւանդուք
 պատմեն բնակիչք տեղւոյն :

Մեծ սէսպոս :

Ե յարևելեան կողմն սարին մէսուրատայ . որ
 Է տէ լա հարբեայ իրրև 12 մղոնաւ հեռի է 'ի սա-
 րէն մէսուրատայ . և 'ի գետ անդր գտանի տեսակ
 մի գայլախաղ վիմի պատուական յոյժ՝ կարծր և փայ-
 լուն . որ լաւ ևս հատանէ զաղակի ք զանգամանդ .
 երկիր նոյն արգաւանդ է . բերէ որիզ առատ . բայց
 որիզ նոյն չէ արնչափ ինչ սպիտակ և քաղցր . ունի և
 այլ զնոյն արմաթա և պտուղս , ունի և արմաւ բիւր
 և պատուական , յորմէ գործեն գինի ազնիւ . բայց
 առաւել ք զամ պղպեղ , կոմ մանիկվեթա . ուստի
 այս երկու բերք՝ ցոյ որիզ և պղպեղ են գլխաւոր
 վաճառք նոյն . որք առ յոյժ առատուե՝ կարի գիւրա-
 գին վաճառին . ունի և փղոսկր պատուական , այլ
 սակաւ : Վո բնակչաց նոյն ասի , թէ սոստիկ անա-
 ռակ են և պղծապործ , և իբր գլխովին անասուն
 անպատկառ . այլ ճարտար և քաջաւարժ 'ի միեւ
 զերկաթ և զպողոպատ . ցոյ ջուր տալ . զոր նախնիք
 նոյն ուսան 'ի տիէփիացի գաղղիացւոց . որք 'ի նախ
 նուսն ունէին անդ կալուած և վճռտեղի : Իսկ գլխ-
 խաւոր տեղի նոյն է քղբգ , որ զկնի :

Մեծ սէսպոս . կոմ Մեծ սէսպոս : Գեօղ մեծ առ գե-
 տուն , որ կոչի Ասի գերեաց իրրև 5 մղոնաւ հեռի
 'ի կրովայայ . զայս գեօղ կոչեն և Փարիզ . կոմ Սե-
 րա քաղաք . վո զի ունի փարէզ քղբն է գլխաւոր
 ժէ

և յաւէտ բազմամարդ տեղի համարէն դադրելոյ, նոյն տէս և այս տեղի համարեալ է մեծագոյն և յաւէտ բազմամարդ վաճառատեղի այսոց ծովեղերեայց. ուր յառաջագոյն և եւրոպացիք ունէին սեփական վաճառատեղի, այլ այժմ ոչ ևս. վնայ այժմ 'ի նաւուց իւրեանց առնեն առեւարուծիս ը բնակչաց տեղւոյն: Սակիւն: Գեօղ մեծ մերձ 'ի բերան համանուն գետոյ. իբրեւ 26 մղոնաւ հեռի 'ի սէստոս կոչեցեալ գետոյ. որ և է գլխաւոր տեղի, և աթոռ թգրի համանուն քաւի, որ հարկատու է թգրին սէստոսի. և չունի այլ ինչ զնշնուն 'ի սոսկական ժողովրդենէ, բայց միայն զի զցենու կապուտակ սրտամուճան ը սովորուէ ափրիկեցւոց. որ և բնի անգամ նովին պատմուճանաւ՝ որ է նշան թգրուէ իւրոյ, ինքնին գնայ այց առնէ նաւուց եւրոպացւոց. որք մասնին 'ի նւէնդիստ այսր գեղջ կմ քղբի: Յնջագոյն անգղիացիք ունէին աստ վճռեղի, այլ այժմ ոչ ևս. վնայ այժմ և նք՝ ոմ այլ եւրոպացիք՝ 'ի նաւուց իւրեանց սոսնեն առեւարուծիս ը բնակիչս երկրին. յորոց ասոնուն պղպեղ, և փղոսկր. և տան նց փոխարէն վաճառս եւրոպիոյ: Վիբք այսր տեղւոյ՝ կարի յաջող է և դիպաւոր վն նաւուց եւրոպացւոց. վն զի միշտ գտանեն անգ ջուր պատուական, և փայտ 'ի պէտս նաւուց իւրեանց:

Յօդ Է. Երկեր փղոսկրէից:

Ե յս նախանգ կմ Ծ կոչեցաւ Եւիւ, կմ Ծաւիւրիս Է Էրաւիւրից, կմ ապամանց Էրաւ, իբր զի յորժամ եւրոպացիք զառաջինն հասին անգր, բնի աստմուծիս փղաց գնեցին անտի. իսկ 'ի բարբառ հորանտացւոց կոչի Եանք փաւ. որ ը ասուգագոյն ծանօթուծեց սկսանի 'ի կրովայ, որ 5 մղոնաւ հեռի է 'ի սարէն արմաւենեաց յարեւելից. և ձգի մինչև 'ի սուէրիս, կմ ակոսաայ գետն. ուր սկսանի երկիրն ոսկւոյ: Գլխաւոր գետ նր կոչի յեւրոպացւոց ՍԷ անգրէաս. որ մեծ է ք զայլ նմ գետս կուլինէայ. 500 քայլ հեռի 'ի բերանոյ նր գտանի ցամաք կղզի, որ է սեսուհ կմ միաստանի ժայռ բարձրացել յոյժ, և տափարակ 'ի գագաթան. որոյ շրջապատն է իբրեւ 400 քայլ. որ և հայէ 'ի համարէն շրջակայ երկիրն. ուր չեք այլ Էան

լեառն կմ բլուր մեծ . ուստի և կարի յարմարաւոր
 'իշինել 'ի վր 'նր ամրոց . որ լոկ սակս դրից իւրոց
 գլխովին անառիկ լինէր : Իսկ երկիր այսր 'նահանգի'
 քնամտեղիտ արգաւանդ է . բերէ զմմ աղգս ար-
 մտեաց առատանայ . ունի և եղեգն շաքարաբեր բիւժ-
 յոյժ . կմ լաւ ևս ասել շամբս սյնալիսի եղեգանց՝
 որք ինքնին բուսանին և աճեն անդարման 'ի մարգ-
 կանէ, զորս 'ի կերակուր փղաց թողուն . յորմէ սա-
 կաւ աշխատանք մարթ էր շաքար բիւժ հանել : Ունի
 և անասունս բիւմս . զոր արջաւ, նոխաղ, սյծ, խոզ,
 և աղւի աղդի հաւս ընտանիս և վայրենիս . ուն և
 զննն տեսակս վայրենի դազանաց . վնյ և ամ ինչ
 կարի գիւրագին է անդ . ուն ահա իմ գրեւոյ ոմանց
 վն 12 հարկ դանակաց՝ տան եղն մի, 'նոյննս և այլ իրք
 այսոյս գիւրագին վաճառին :

Այս 'նահանգ բաժանի յերկու մասունս . քն մերկե
 աւ արգի . և մերկե բաւ արգի . զորս այսոյս կոչեցին
 եւրոպացիք 'ի պատճառս հանգամանաց բարուց բը-
 նակաց նյ . քնն բնակիչք արեւելեան կողմանց սա-
 բին արմաւենեաց՝ մինչև 'ի լեառն տալոզոնիայ, կմ
 մինչև ցրոգրով գեան, որ է սահման 'նահանգին չոր
 աղգի, առաւել վայրենի են և ժանտաբարոյք ք
 զայլ բնակիչս այսց ծովեղերեաց, դողք, և արիւն-
 արբու աւազակք . և իմ պատմելոյ ոմանց՝ մար-
 գակերք . ունին ատամունտ սոյրասուրս զօրէն շանց,
 զորս և որեն, զի սրածանս համարին զայն անձանց .
 պատմի թէ 'ի նախնուսն զբիւմս յեւրոպացւոց սպա-
 նին, որք մերձեցան 'ի սահմանս նյ առնուլ անտի-
 ջուր և փայտ 'ի պէտս 'նաւուցիւրեանց : Սք գան 'ի
 'նաւս եւրոպացւոց բերելով ընտիր բնտիր ատամունտ
 փղաց . բայց թոճի թէ վախճան նյ է խոյծ մա-
 տուցանել եւրոպացւոց 'ի ձգել զնն 'ի ծովեղերս
 իւրեանց առ 'ի կեղեքել . վն զի ոչ միայն անհնարին
 գինս գնեն 'ի վր ատամանց, այլև զոր ինչ տեսա-
 նեն առ 'նս բռնի պահանջեն . և եթէ զլացի նյ
 այն, առժամայն բորբոքեալ կատաղին իբրև զլար
 դազանս, բայց միանգամայն և երկնջին . վնյ առ
 գոյնն 'նան սպառնալիաց եւրոպացւոց՝ վաղկի 'ի
 ծով անկանին . և զօրէն ձկանց 'ի լող անկել, գնան
 'ի նաւտիս իւրեանց : Վնյ ոչ սակաւ դժոճարուիտ

կրեն եւրոպացիք առնել առւտրուիս քնն :
 Իսկ 'նահանգն բաւ արգի է յարեւելեան կողմն ա-
 ռաջնոյն . և ձգել տարածի մինչև ցերկիրն ոսկւոյ .
 կմ իմ այլոց մինչև 'ի սարն սնյն տալոզոնիայ : Բնա-

կիւք նր 'ի հոլանտացւոց կոչեցան Գաւա Գաւայի . և
երկիր նց ԳաւաԳաւայ . վն զի սք սովորաբար չըջին
'ի ծովեզերս իւրեանց փոքրիկ նաւակօք , զոր ինք
եանք շինեն 'ի միաստանի փայտէ , որ ունի զձե
տաշտի , և յորժամ տեսանեն զնաւ եւրոպացւոց
գալ 'ի կողմանս յայնոսիկ , առ հորկ աղաղակեն ան
զօրութ Գուա Գուա . որ թուի թէ է բարբառ ող
ջունի իբր կամելով ասել . Ողջամբ եկիք . կմ Այս
եկայք . այլ որչափ մերձեանն առ նն նաւք եւրո
պացւոց , նք այնչափ հեռանան 'ի նցէ . քզի յորմէ
հետէ զքմմ 'ի նցէ գերեցին , երկնչին յոյժ . վն
և ոչ գնան 'ի նաւս նց սակս առւարուէ , եթէ ոչ
նախ տեսցեն զնն զի առեալ ջուր 'ի ծովէ արկցեն
յաջս իւրեանց . որով իբր թէ երդնուն 'ի վր ծռ
վու ոչինչ լնաս հասուցանել նց . քզի սք սլաշուն
շծոն , զոր համարին ունել զնծական իմն զօրութ .
և յայնժամ ապա մերձեանն առ նն նաւակօք . յորա
սովորաբար են չորք կմ հինգ անձինք . և մի' կմ առ
առաւելն' երկու 'ի նցէ ելանեն 'ի նաւ եւրոպացւոց .
և տանին մի միայն տաւմն փղի առ մի նոճագ . և
ոչ քմմ 'ի միասին . զոր վաճառել փութով անդրէն
իջանեն 'ի նաւակ իւրեանց . և ապա այլք մի առ մի
ելանեն 'ի նաւ անդր մի մի առաւմն տանելով , զի
երկնչին քմմ առամունս միանգամայն տանիլ , զի մի
դաւ ինչ գործեցեն նց եւրոպացիք : Բայց յեւս
նել նց 'ի նաւ անդր' յնչք զամ աչք նց է 'ի սլաշ
գւս , զոր սովորուէ արարին եւրոպացիք տալ նց ,
ոնք զի ամօքեսցեն զնն , որք դուզնաքեսայ ինչ են .
նր դանակ , կմ մատանի պլնձի , կմ բաժակ ապա
կեայ , և կմ պատառ մի պաքսիմաթի , ևն :

Այս սովորուէ ոչ աստ միայն , այլև լ բովանդակ
ծովեզերս յայնոսիկ գտանի . զոր մուծին հոլանտա
ցիք' յորժամ զառաջինն հասին 'ի ծովեզերս կուլ
նէայ . կամելով սովին առերեւոյթ առատաձեռնութ
որսալ զսիրտս բնակչոց երկրին , առ 'ի տարագրել
անտի գփորդութալ : Բայց այժմ ոչ ևո համարին
այնք պարգւք , այլ պարաք . որք թէպէտ ոնք ասա
ցաք դուզնաքեսայ ինչ են , բայց բոլորն միանգամայն
երեւելի ինչ է . զի ոչ եթէ տասանց , կմ քսանից ,
և կմ հարիւրոց բռնագատին տալ , այլ հաղարաւ
ւորաց և բիւրաւորաց , որք 'ի հեռուստ տեսեալ
զնաւս եւրոպացւոց . միաբարբառ աղաղակեն , պա

հանջելով զայն պարգւս , մէնդ թէ պհարկո :

Այս մամն կուինէայ երեւի լինել լարձակ յոյժ .
բայց

բայց ներքին կողմանք նր անծանօթ են . վրայ սա-
կաւս գրեն զնմէ Յագիրք : Իսկ ծովեղերեայ գը-
խաւոր տեղիքն , զորս յիշատակեն՝ են հետադայքդ և
Տոսի . կմ Մէժ Գրէվն : Է քաղաք ՚ի մասին չար
աղգի . կառուցեալ ՚ի կղզի ինչ ը մեջ գետոյ , որ
գայ ՚ի հիւսիսոյ , անցեալ ը մեջ երկուց միապօ-
տի շերանց . առ որովք ՚ի յետուստ են լայնա-
ծաւալ գաշտք , և մարդք դաւարապեղք : Իսկ ար-
տաքոյ քղբին՝ են և սյլ երեք գետօղք . և բնակիչք
նոյ բարրարոսք և վայրենիք . որք զկերպարան և եթ
ունին զմարդոյ , իսկ ը բարուց չեն ինչ ը հատ ՚ի
վայրենի անասնոց : Այս քղք կալաւ զանուն ՚ի
հրոճանդանէն՝ զոր փորդուքալք կոչեցին Հրոճան-
դան Փայտապայ . որ մօտ է ՚ի գետն սթին անդրէի .
յորոյ վր գտանին և բնակուիք :

Լահւլ . կմ Լահն . Է աւան մեծ և բազմամարդ-
յոյժ . ձգեղ ը երկայն առ ափն ծովու միոնս իբրե
երկուս : Բնակիչք նր ը լաքոյս բարուց հեզ են
և համբոյր և կրթական . և անձնատուրք յառե-
տուրս վճնկնուէ :

Մէ Թաղանիա : Է հրոճանգան և գետօղ ոչ այնչափ
ինչ հեռի յեռածագ սարէն , ձգեղ յովկիանսս անդր
՚ի հարաւակողմն . որ և է մասնաւոր փառ , ունե-
լով իւր կառավարուէ ծերակուտական պաշտպան
եալ ՚ի հոլանտացւոյ :

Յօդ Գ . Երկիր օսկւոյ :

Այս ը ը ճգրտագոյն Յացուցից՝ ձգի ը մեջ 4
սատիժ՝, 30 րոպ՝, և 8 ասս՝ հիւս՝ լայնուէ .
յարեւելից՝ ունեւով իւր սահման զերկիրն արտրայ
և զիւտա . որք ը հանրամաս կոչին և Երկէ կմ ծ-
վէլէր Գերեալ . իսկ յարեւմտից՝ զերկիրն փղոսկրէից ,
Երկայնուիէն նր առաւել է ք 200 միոն . բայց վր
լայնուէ չէ մարթ որոշակի ինչ նշանակել , զի ցա-
մաքային ներքին կողմանք նր անծանօթ են Յագրաց .
որոց մեք զհեա երթամք ՚ի ստորագրուէ օյսր մասին
ափրիկոյ . զի ն. ը միայն ՚ի ծովեղերս նր յածին . որք և
կոչեցին զնա Երկէ կմ ծ-վէլէր ասիայ . սակս բազ-
մուէ օսկւոյ , զոր հանին անտի յորժամ զառաջինն
հասին անդր . ուր ը ստուգագոյն պատմուէց զա-

ռաջինն հասին գաղղիացիք . ունիւ և 'ի վերանդր նշա-
նակեցաք . յետոյ փորդուքաւք տիրեցին նմ' առա-
ւել ք ի ամս 100 . որք և շինեցին անդ 'ի զնոն տե-
ղիս ամրոցս . յորոց գլխաւորն էր ամրոցն վնայի .
իսկ այժմ մեծ մասն նր է 'ի ձեռս հոլանտացւոց և
անգղիացւոց :

Օգայսր Եի իհանրապետ ծանր է և ինասակար
մենդ օտարաց . ոչ վն սասակուէ տօթոյ , որ դո-
ւով մերձ 'ի հնրկածն սաստիկ է տօթ նր , այլ զի
լեռնային է , և ունի բազմապատիկ ձորս անդնդա-
խորս , և հովիտս՝ յորոց յնմ' առաւօտու ելանէ մա-
ռախուղ թանձրամած ծծմբային և ժահահոտ . ուն
է 'ի գետոց՝ և 'ի ճախին տեղեաց . և յնջ ք զծագել
արեգական ծաւալի ի նմ' տեղիս , և ասրականէ
զօրն . որ առաւելապէս յաճախէ 'ի յուլիսի և յօգոս-
տոսի : Երկդ պաճառ ինասակարուէ օգոյ նր՝ է ան-
սիշական յաջորդութի սաստիկ տօթոյ տունջեան ,
սաստիկ ցրտոյ գիշերոյ . վն որք ոչ քաջ պատասպա-
րեն զանձինս 'ի գիշերի , մենդ եւրոպացիք , որք
անընտել են օգոյ երկրին , հարկաւորապէս անկանին
յախտ հիւանդուէ : Սակայն 'ի վր այսր նմի՝ ուր
ուրեմն դիպին անդ ախտք փոխադրականք . յորոց
գլխաւորքն են ծագիկ՝ յորմէ անհամար մանկուք
մեռանին . և ախտն՝ զոր որդունս կոչեն . որ է տե-
սակ մի յօդուածացաւուէ , որ պատճառէ ցաւ սառ-
տիկ յնմ' անդամս մարմնոյ , և մենդ 'ի սրունս :

Վնասակար են կենաց անդ և անձրեք . մենդ 'ի Ժմկս ,
զոր փորդուքաւք (Թաւաթո կոչեն , որ համեմատի
մերոց ամսոց ապրիլի , մայիսի , և յունիսի . և ասի
թէ անձրեւն՝ որ ի այն Ժմկս իջանէ 'ի մերձակայ տե-
ղիս հնրկածին , է կարմրագոյն , և ինասակար յոյժ
ոչ միայն առողջուէ մարդոյ , այլև հանդերձից . զոր
և փորձիւն տեսին եւրոպացիք . զի հանդերձք թաց-
եալք նովին անձրեւով և ծրարեալք առանց կտրել
չորացուցանելոյ , 'ի սուղ Ժմկի այնպէս փոռցան ,
զի 'ի մերձենալ 'ի նմ 'ի բոլմ' ծովէնս պատառեցան :
Յայն սակս բնակիչք երկրին մեծապէս խորչին յանձ-
րեոյ , ոչ միայն յայնժամ , այլև յնմ' Ժմկս . վն 'ի
տեսանել զպատրաստուէ անձրեւոյ , բոլմ' շտապաւ
դիմեն ի յարկաւ . և թէ ի բերման գտցին 'ի բա-
ցի , զերկոսին ձեռս խաշաձե եղել 'ի վր գլխոցն .
թանան տաշնոսպու 'ի գտանել պատասպարան . և առ-
իւրաքանչիւր չիթ անձրեւոյ որ հալի 'ի մարմինն' այն-
պէս չլտնուէ և զարհուրին , ուն թէ ոչ սլաքաւ խո-
ցէր

ցէր զնն : Կորին աղադաւ սաէս օծանէն իւղով
զմարմինս իւրեանց , առ 'ի իննու զծակախս մար-
մնոյ . զի մի թափանցեացին 'ի նոն անձրեք :
Յաճախ են անդ և որոտմունք և կայծակունք . այլև
զննն հողմունք սաստկաշունչք . յորս առաւել լնա-
սակար է մասնաւոր հողմն ինչ , որ շնչէ 'ի ցամաքէ՝
սովորաբար յաւարտ դեկտեմբերի , և լը բովանդակ
յունվար . զոր բնակիչք տեղւոյն կոչեն Հարձախն .
իսկ փորձաքաղք թեւեւ . որ և յարուցանէ մըր-
բիկս ցրտասառոյցս տեւականս առաւրս երկուս կմ
երիս . և երբեմն մինչև 'ի չորս և 'ի հինգ . և լը այն
Ժմկս ծածկի արեգակն ամպով , և նսեմանայ օդն .
և բնակիչք երկրին , որք մերկ չըջնն՝ առ սաստիկ
ցրտուն գողան ուղ զախտացելս տենդիւ : Այն ցոր-
չափ տեւէ այն հողմն , ամբն փակել մնան 'ի տունս ,
և ոչ ելանեն անտի , եթէ ոչ սակս կարի ստիպող
ինչ հարկի . և լը այն Ժմկս վառեն հուր բիւմ 'ի
տունս , և ըմպեն զօրեղ ըմպելիս : Այն մըրկա-
խառն հողմն մնասէ և անասնոց . զորոյ զփորձ տե-
սին և եւրոտացիք . զի թողին 'ի բացի զչորս այծս
յորժամ հողմն այն շնչէր . և զինի չորից ժամուց
դաին զնն սատակեալ . վնի բնակիչք երկրին զգու-
շանան յոյժ լը այն Ժմկս անասնոց իւրեանց : Պատ-
մի ևս՝ թէ 'ի սկսանիլ այնր հողմոյ՝ տախտակք մա-
ծուցեալք սոսնձիւ քակին 'ի միմեանց . և 'ի դադա-
րիլ հողմոյն անդրէն միանան , ուղ էին յառաջ :
Գլխաւոր բերք այսր 'Յի' են ոսկի աղնիւ 'ի բովուց
և 'ի դետոց . և աղ ողատունական սպիտակ իրրև
զձիւն . զոր ձուլեն բրդաձև . ուղ սովորուի է առ-
նել զչաքարս : Ըստ ասելոյ տէ լա հարբեայ այս և
եթ բաւական էր 'ի հարստուի համբէն բնակչաց
երկրին , եթէ կարէին խաղաղութեալ լը միմեանս .
վն զի բնակիչք ներքին կողմանց առ հնրկ աստի
դնեն զաղ թանկագին յոյժ . բիւմ անգամ լը միոյ
բռան աղի՝ տան զերկու գերիս : Ունի և անտառս
բիւմ , և ծառս տարապայման մեծամեծս ոստալիցս
և լայնատերևս . մինչև լը սրտմանայ՝ և այլոց ունանց՝
մարթ է լը հովանեաւ միոյ 'ի ծառոց անտի նստիլ
առաւել ք երկերիւր մարդկան , տեսին անդ եւ-
րոպոցիք ծառս ւայնչափ սառնարս , զորս տասնարք
ոչ կարացին լը գրկել : Ունի և եղեգն շաքարաբեր ,
որ բարձրանայ ց¹⁰ այլ և ց²⁰ ոռնաչափ . այլ վա-
րենի են , և շաքար նց անհամ . բայց գտանի անդ
և ընտանի : Ունի և արմու , և այլ զննն տեսակս

պտղոց, որք առ մեղ ոչ գտանին. ունի և աղբի աղբի բանջարս, և արմատոս պատռնականս 'ի կերակուռ, և կոճապղպեղ, և ծխախոտ, և մարացորեն, զոր ասի թէ զառաջինն փորդուքալք մուծին անդր. և ասպա բնակիչք երկրին բազմացուցին յոյժ. և կորեակ, և որիզ. բայց ոչ չեմ տեղիս, այլ միայն յաբխմ, և յանթա: Ունի և ընտանի անասունս, այլ ի մեծի մասին փոքր են և վտիտ. և միս նոց անհամ. եթ խաշն, և արջառ, երկվորս, և էշս, և առաւել ք զեմ՝ այծս, որք փոքր են ք զմերս: Ունի և կատու, և շունս բոլմ, այլ շունքն ոչ գիտեն հաշել, և ոչ իսկ խածանեն. որ թուղի պատճառիլ 'ի բուն հանգամանաց երկրին. քզի և շունք եւրոպացւոց ծնեալք անդ՝ փոփոխին յոյժ, և աղեղանան. և փխկ հաշելոյ՝ ոռնան տրամագին:

Բնակիչք երկրին ուտեն զմիս նո, մինչ նաև զհերքին ախոնէառս. յայն սակս 'ի բոլմ քառս երամսվին տծեն զնո 'ի վաճառ. ունի առ մեղ ամին ոչխարք: Գտանի անդ և փիղ, թէպէտ ոչ այնչափ բոլմ, որ պէս յերկիրն փղոսկրէից. այլ և բազմուի ընծուց, որք կատաղի են յոյժ, և բոլմ փնասս հոսուցանեն բնակչաց երկրին, պատառելով զանառունս նո. և երբեմն նաև զմարդիկ յորժամ գտանին յանտառս. և գոճարին է որսալ և սպանանել զնո. յայն սակս յորժամ գէպլինի սպանանել զմի 'ի նոցէ, չառաւարառութն առնեն ասն ցնծուէ. ունի չաղթուի մեծի թշնամւոյ. որոյ վն աան և պարգևս սատակչին. ունի գիպաւ միանգամ և նմին սրտմանայ. որ չե այլոց ոմանոյ սատակել սպան անդ զինձ մի: Են անդ և բազմատեսակ կտալիք, և գազան մի նման ընծու, զոր եւրոպացիք վայրենի շուն կոչեն. և այլ դաղանին 'ի բարբառ անգղիացւոց Ստակադ կոչեցել ալդդեղ յոյժ և զարհուրելի. զորոյ զուգեղուն ասէ պոսման անհնար է սոորագրել ի արժանեաց. առաջին օտք նո նման են իմ իրօք ձեռաց մորդոյ, և գլուխն մեծ յոյժ անհամեմատ մարմնոյն: Բայց յայոց և այլոց անծանօթ կենդանեաց՝ դտանին անդ և եղծերու բազմութիւն, և այծեամն, և նոյստակ, և աղբի աղբի թռչունք գեղեցկափետուրք և ոքանչեւիք, այլ և օձք, և մողէսք մեծամեծք և զարհուրելիք. յորոց ոմանք ունին փոքրիկ եղծիւր, կմ տառան սրածայր ցցոճել 'ի վերին կլափն. որ և է գլխաւոր զէնք նո:

Բնակիչք այսր Եի չհանրապետ իստելով՝ չարամիտ են.

են, յիսակաւք և կեղծաւորք. որք չ ողջոյն ամս
գիտեն պատրուակել զոխակալուի իւրեանց մինչև
գացեն գիպողութի ժամի 'ի հանել զքէն վրիժու :
Անգութ և տմարդիք. որք թէ տեսանեն զդք 'ի
մահ վիրաւորել, և կարօտ բաժակի միոյ ջրոյ, ոչ
սան նմ. չունին բնաւ խնամս 'ի վր հիւանդաց .
զի յորժամ որ 'ի նս հիւանդանոց, ամբն լքանեն
զնա . ոչ միայն արտաքին բարեկամք՝ այլև կանոցք
իսկ և որդիք նց . վնց եթէ եղկելի հիւանդն չունի-
ցի ստրուկս, կմ գրամս առ 'ի վարձու ունիլ զդք
'ի սպասաւորել նմ, մնայ միայնակ անխնամ. որ ե-
թէ մեռցի, չէ բնաւ ինչ փոյթ ընտանեաց նր. իսկ
եթէ առողջացի, անդրէն միաբանին չ նմ և 'ի
միատին բնակին իբրև յառաջն . ուն թէ զմմ պարտս
խնամաց ցուցել էին առ նա . և որ առաւել է, այս
գաղանական անդթուի յանցանք ինչ բնաւ չէ հա-
մարել առ նս : Զոճարթամիտ են յոյժ և հեշտասէր
և անձնդիւր . զորոց ասի իբր յառակս, թէ և 'ի
գերեզմանի կայթեն . և թէ 'ի տեսանել զտուն իւր-
եանց հրկէզ լինիլ՝ ոչ չհատանեն զերգս և զկաքաւս
առ 'ի շնուցանել զհրդէհն . և թէ ընտրեն կորու-
սանել զմմ ինչս իւրեանց, ք թէ զկէս ժամ 'ի
քնոյ : Եւ թէ պէտ սղահ են և անյադ 'ի ստանալ,
բայց ոչ 'ի ոյնպէս 'ի սպահել . վնց եթէ կորուսանեն
ինչ, ոչինչ ցաւ կմ տրտմութի ցուցանեն գոնէ առ
արտաքս : Ամբարտաւան են անձնահաճ՝ փառամոլ
և պատուասէր՝ ոչ միայն մեծամեծք, այլև ուսմիկք
և ծնւթ իսկ գլխովին . որք և 'ի նոյն իսկ դործս
սպասաւորուէ բժմ ամբարտաւանութի ցուցանեն :
'ի շրջին զայս 'ի խոնարհ ունին, և բնաւ ոչ հային
թէ ով է որ անցանէ առ նոքօք, զի ոչ խտրեն զդք :
Ոչդ ստորնագոյնս՝ կմ չ հաւասարս՝ ոչ խօսին . կմ
եթէ հարկ լիցի ասել ինչ նց, գոռողգլք և իշխա-
նաբար խօսին . զի անարժան համարին անձանց չ
այնպիսեաց կենսակցիլ : Բայց չ եւրոպացւոց ոչ
այսպէս վարին . այլ բժմ մարգասիրութի ցուցանեն
նց, և պատուեն զնս . սակայն և յայտմ զպատիւ
անձանց խնդրեն . զի պատուեն զնս, ուն զի և ինք-
եանք 'ի նցէ պատուեցին . քզի առ անուականս
ունին զեւրոպացիս . վնց և պատիւն՝ զոր չունին
'ի նցէ, մեծ է յայս իւրեանց . չ որ մեծամաս հա-
ձին և ուրախանան . ուն և չ հկեկն՝ գոյզն ինչ ան-
պատուութի նց, անհնարին վիշտ է ինքեանց : Վա-
ձեկանք նց, որք են գլխաւորք իւրաքանչիւր ժո-

ղովը գեան, առ 'ի սրահել զմեծութի՛ն յորժամ գնան
ուրեք՝ միշտ ունին զկնի իւրեանց զմի 'ի դերեանց,
որ բարձե՛լ տանի զաթոռ. ոմ զի 'ի հանգխալիլ ու-
մեք, չ որո՞ւմ կամիցին խօսիլ ինչ, նստե՛լ խօսեա-
ցին: Աշաղուրջ են և արագամիտ յոյժ. որ յայտ ան-
տի է, զի օչ ընթեռնուլ գիտեն, և օչ գրել, սա-
կայն զնոմ առևտրութիս իւրեանց այնոքս յաշողակ
կտրեն, մինչև զարմացուցանել և զերտողացիս. զի
առանց թո՛ւաքանո՛ւն 'ի վայրկեան Ժմկի բաժանեն
մոօք անվրէ՛տ 'ի մէջ 20 անձանց 4 կմ 5 տրամ ոս-
կի. տալով իւրաքանչիւրոց 5. 6 տեւակս իրաց լո-
ւափոյ ոսկւոյն իւրոյ. սոյնոքս առնեն և զայլ նոմ
հաշին:

Յօժարամիտ են յոյժ 'ի գողութի. թէպէտ հազիւ
երբեք լինի 'ի միմեանց գողանալ, զի այն 'ի մեղս
համարե՛լ է նց. այլ ոչ նոյնոքս յեւրոպացւոց. յո-
րոց որչափ կարեն գողանան, զոր և ճարտարութե՛ն
համարին անձանց. և յորժամ ըմբռնին 'ի գործ գո-
ղուէ, առ 'ի անբասիր առնել զանձինս, ասեն գուք
քշմ աւելորդս ունիք, յորոց մեք զուրկ եմք. յայն
սակս առնումք 'ի ձէնջ: Եւ զայս բնածին ախտ գո-
ղուէ առասպելէն ունիլ 'ի կրտսեր որդւոյ նոյի,
զոր իւրեանց նախահայր դնեն. զի ասեն թէ երկու
երկրագոյն որդիք նոյի մինչդեռ 'ի բուն էրկրատերն՝
յափշտակե՛լ զպատճախանաբոյն ինչս հօր իւրեանց՝
փախեան մինն յեւրոպիա, և միւսն յասիս. իսկ կրտ-
սերն՝ զորմէ ասեն թէ սեաւ էք, մնաց անինչ. վրջ
եւ զանձն 'ի գողութի զնոմ առուրս կենաց իւրոց՝ գո-
ղանալով յեղբարց իւրոց. և այս գործ նր եղև
իբրև օրէնք 'ի սերունդս նր գողանալոյ յեւրոպաց-
ւոց և յասիացւոց: Բազմակնութիւն օրէն է առ նոմ.
օւստի և առնուն կանայս, որչափ կարեն սրահել
բայց մեծամեծք նց սովորաբար ոչ առնուն աւելի
ք 20 կմ 30 կանայս. իսկ թիւրն առնու առաւել ք
100. և կարի նախանձայոյզ են 'ի վր հաւատարմութե՛ն
կանանց իւրեանց. յորոց եթէ զոք ըմբռնեցեն 'ի
շուռէ, մեծապէս պատուհասեն:

Սք լո կրօնից՝ առ հորկ կռապաշտ են, այլ բաժան-
եալ են 'ի մէջ իւրեանց յանհամար աղանդս. զի իւ-
րաքանչիւր քղք և գեղ մէնդ թէ և իւրաքանչիւր
տուն՝ ունի իւր սեփական կուռճ՝ զոր լո հաճոյից
իւրոց սաշտէ: Բայց յայտմ գրեթէ ամենեքեան
միաբան են, զի ընդին զերկու եծա. մի՛ սոխտակ,
և միւս ևս սեաւ. Սոխտակն ասեն է ան եւրո-
պոյց.

պատգանգ բարի և բարեբար . որ իբրև հայր դժամ
նախախնամէ զնս : Իսկ սեաւն է աննիւրեանց չար
և վնասարար . որոյ գործ ասեն և հաճոյք ոչ այլ
ինչ են , եթէ ոչ պատուհասել զմեզ . և չարիս ամէլ
զմեզք . վնջ և սկզբնապիւնձն ամ թշուառութիւն
եանց զնա դնեն : Սովորութիւն ունին ամի ամի հալա
ծել 'ի քղքց իւրեանց զայն չար անդամս այլա
տարազ գործողութիւն տանելով . զոր երկիցս ետես
պոսման : Ոմանք 'ի նոյն ընտանի զհասուցումն զինի
մահուան . զի ասեն , թէ 'ի մեռանիլ ուրուք , հոգի
նր վիճակի ամի առ ամի պատմաքէ կոչեցեալ մեծի
գետոյն . զոր դնեն 'ի ներքին կողմանս ամբիկոյ :
Եւ անդ համար պահանջէ 'ի նոյն անդ անցեալ
կենաց իւրեանց . եթէ կարիցեն ճամարտութիւն
ցանել թէ բարեպաշտութիւն պահեցին զաւուրս նոյնի
բեալս կոոյ և յուսութեամբ , թէ հրաժարե
ցին յարգելէ՜ կերակրոց , և թէ անթերի պահեցին
ղխտառութիւն իւրեանց , յայնժամ աստ հանգստեամբ
և խաղաղութեամբ անցուցանէ զնս ը գետն . և հանէ 'ի
թաւ մի գեղեցիկ , ուր վայելեն յամ գոճարձութիւն և
'ի փափկութիւն 'ի յաւիտեան : Իսկ եթէ սրտաւոր
գտցի 'ի մի յերկր այսոյիկ , առժամայն ընկղուղանէ
զնս 'ի խորս գետոյն , և մահն անդ յաւիտեան : Իսկ
ոմանք՝ ուր բնակիչք արեւմտի ' և այլոց քոյ ոմանց՝
համարին թէ մեռեալք անցանեն յայլ Ծ . և անդ
զնոյն գործեն , զոր ինչ աստ գործէին . և թէ ընտ
նին և վայելեն զայն ամ պարգևս , զորս կենդանիք
աստ ընծայեն նոյ . վնջ սովոր են սքսիմ ինչ առ
նել վն մեռելոց իւրեանց :

Սք թէպէտ ուր ասացաք առ հորկ կառաւարտ են ,
այլ ոչ ամբն շինեն գրողն և կուսս , այլ միայն
բնակիչք աւրայ . իսկ այլք՝ փնկ կոոյ ունին զնոյն
յուսութեամբ . զոմանս կրեն 'ի վր անձանց , և
զոմանս պահեն 'ի տան և 'ի նաւակս 'ի պահպանութիւն
և 'ի ղերծումն 'ի չորեանց , զորս ժառանգութիւն
զուն յորդանց յորդիս . մենք եթէ իցեն շինեալք 'ի
քրմաց . զի զայնս առաւել զորաւորս համարին :
Քանզի յորժամ 'ի թշուառութիւն ինչ անկանին , գի
մեն առքուրմս իւրեանց շինել ինքեանց յուսութեամբ .
և նք ծրարել զաթոյթս ինչ , տան նոյ , կի՞ գանկ
միկապկի . որպիսի էր յուսութեան թիւրին քէթուայ
զոր միշտ 'ի վր իւր կրէր . կի՞ առեալ ճարպ միկն
'ի նմ ղերիս փետուրս թութակի , և այլ սոցինումն
անտոնս , և խորեն զգիւրդն թէ : դաին զայնոսիկ

ի ներքոյ մասնաւոր ծառոց, զորս համարին ունիլ զածական իմն զօրութի. ուստի և թանկագին վաճառեն նց զայնոսիկ :

Այլ քաց ի մասնաւոր և յառանձնական յուռութութեանց, համօրէն բնակիչք այսր թի՛ ունի և ներքին կողմանց՝ ունին և թահաւը կմ հնրկց յուռութա կմ Էծս. զորս համարին տալտալանս նա հանգաց և ԴԼԼաց իւրեանց. որք են կմ լեառն ինչ մեծ, կմ քարաժայռ, կմ ծառ, կմ մասնաւոր ինչ տեսակ ձկան և կմ թռչնոյ. այլ և քարեղէն կոթողք տնկեալք աստ և անդ. ունի սովորութի և առ մեզ ուրեք ուրեք տնկել քարինս յորոշումն անդառտանաց : Բայց առաւելապէս ի պատճառն ունին զմեծամեծ լերինս. յորոց տեսանեն դալ փայլատեանց և որոտմանց, զորս և համարին բնակարանս Էծոց. նմին իրի ի սահմանեալ աւուրս ինչ ոտանին որիզ, հաց, դինի, իւղ, և այլ սրբենս կերակրոց, և քիմ երկիւղածութի դնեն զայն առ ոտս այնպիսի լերանց ի կերակուր Էծոց :

Երեւ ռնին ի մի թէ յուռութութեանց իւրեանց տեսանեն և խօսին. վնց յորժամ գործեն ինչ անպատշաճ, ծածկեն զնս. զի մի տեսել զար դործս իւրեանց ամբաստան լեցին զնցէ. իրկնչին յոյժ երդնուլ ի յուռութութեանս. իսկ եթէ ի ստիպել հարկին երդնուցուն, այնուհետեւ կեոօք չափ ջանան սրահել զերդումն. ուստի և ապահովապէս մարթ է յայնժամ հաւատալ նց. վն զի հաստատել տնին ի միտս, զի եթէ սուտ երդնուցուն, կմ անցանիցեն զերդամաք, անդէն վնվղկի չարաչար մահ ունամք պատուհասին : Երկնչին յոյժ և ի փայլատեանց, և յորոտմանց, և ի փոթորկաց. վնց յայնպիսի Ժմկս ի տունս իւրեանց ամփոփեալ, ամբաստան զդրոունս, և զայս և զձեռս յերկինս ամբարձեալ ուր գնեն զքարերար Էծն եւրոպացոց, ու զաղակեն առ նա փրկել զանձինն ի վերահաս մահ. առիթ վտանգէ անտի. վն զի ասեն, թէ բիւք յԷէ իւրեանց յայնպիսի խռովել Ժմկի յափշտակեցան ի յուռութից, և կորեաւ այնուհետեւ յիշատակ նց :

Չտարին չափեն ի ընթացից լուսնոյ. և ամի ամի ունին զերկու հնրկց տօնս. մի՛ ի Ժմկս հնձոց. և միւս ևս յորժամ զար և զոտու Էծն, կմ յայնի ասացից զգեն՝ հալածեն ի քիւքաց իւրեանց. և յայն աւուրս գաղաքին ի դործոյ : Բայց յայնմանէ՛ և

յիւրաքանչիւր եօթնեկի ունին այլեւ երկու տօնս . մի՝ 'ի չորեքշաբաթի , որ է հասարակաց . և միւս ևս 'ի շաբաթու՝ զոր մեծամեծք և եթ պահեն . և յայն աւուրս ստէպ լոճանան զանձինս . կապեն զմիջով սպիտակ դենջակ . և յերեսս իւրեանց նկարեն նիշս սպիտակս 'ի նշան ներքին մաքրութե ուրախ : Ունին և խտրանս 'ի կերակուրս և յըմպելիս . զի ոմանք բնաւ ոչ ուտեն զմիս կովու . այլք զմիս այծու . կէսք զթռչնոց . և ոմանք ոչ ըմպեն զգինի արմաւոյ . և ոմանք զգքի ևն , իւրաքանչիւր ը իւրում առանձնական դենի . զոր և սաստիկ ճշովն պահեն : Այսչափ ինչ յաղադս բարուց և դենից բնակչաց երկրին սսկւոյ . որ բաժանի 'ի զնոն չառս և 'ի ժողովուրդս . յորոց զմանս յառաջիկայդ ստորա գրեսցուք :

Արի :

Ի գաւառ և թիրուի փոքրիկ առ քոպրէ գետով իբրև 18 միոնաչափ լերեկայն . այլ բազմամարդ յոյժ : Ունի իւր համանուն գետ , որ չէ այնչափ ինչ մեծ . զի հաղիւ մարթ է հաւել 'ի նմ փոքրիկ նաւակօք . բայց յաւազուտս նր գտանի ոսկի աղնիւ . յորմէ յայտ է , թէ այս գետ և ամ վտակք որք 'ի նմ մօտենն՝ անցանեն ը բովս ոսկւոյ . յորոց զմանր մասունս ոսկւոյ խառն ը աւաղոյ բարձեալ բերեն : Յանձրեային թմկս յորժամ ջուրք նր առատանան , յաճախագոյն և մեծագոյն հատք ոսկւոյ գտանին յաւազուտս նր : Երկիր նր կարի խոնաւ է և դիւ ճին 'ի պոճուս անլհատ անձրեաց , որք չտան թմկ հատանիլ արմոեաց . սակայն բերէ որիդ առատապէս . և աղքի աղքի պատուական բանջարս , և պըտուղս : Ունի ոչխար բձմ , և արջառ , և այլ ընտանի անասունս , և աղքի աղքի հաւս , մենդ աղաւնիս բձմս : Բնակիչք նր յանցեի թմկս հարուստ էին յոյժ սակս առևտրութե ոսկւոյ , զոր ը բձմ թմկս արարին ը եւրոպացւոց . այլ այժմ՝ պաշարել կան ծանր աղքատութե 'ի պոճուս բձմ պորոզմաց , զոր բռնագատեցան միւլ ը փորիկեցիս բնակիչս անգոյ թին . և սակս խառլուէց և երկպառակութեց յարուցեւոց 'ի նո 'ի 1681 . յորժամ կէս մի 'ի նոնէ առ զերծանելոյ 'ի բռնակալուէ հոլանաացւոց , կսմեցան մտանել ը պաշտպանութե պրանտէպուրկաջ

ևոց : Կառավարուի նոյն է 'ի ձեռս ոմանց գլխաւորոց . ուստի և է իբր աղնոճապետական , կի՛մ ծերակուտական : Իսկ գլխաւոր տեղիք են հետա-

դայք :

Աշխատ. կի՛մ Աշխատեն : Գլխաւոր քաջ համօրէն գաւառին , իբրև քարոնկէց մի հեռի յամրոցէ հոլանտացւոց . և է բաժանել յերկու մասունս 'ի ձեռն համանուն փոքրիկ գետոյ : Ընտնածք նր առ փոքր մի լաւագոյն են քաջ ընտնածս այլոց տեղեաց կուռնկայ . և բնակիչքն քաջափոյթ են 'ի մշակուի երկրի , և 'ի վճռականութի . ուստի և շնն այնչափ ինչ բիրաք և վայրենիք :

Մի անգամ : Ի ամրոց հոլանտացւոց կառուցեալ 'ի գլուխ ժայռի որ ասարածի 'ի ծովն , ձեռացուցանել լով գեղեցիկ և զոճարձալի ցամաք կղզի . զոր ոմանք գնեն 'ի ծովեզերս երկրին ոսկւոյ : Այս ամրոց շինեցաւ 'ի փոքրութեամբ . յորոց 'ի 1642 առին հոլանտացիք . և ապա 'ի ձեռն գաշնագրուեն' որ եղև 'ի մէջ նոյնին հոլանտացւոց և արքային փոքրութեամբ օրինգը կաշան զօրութի նր . որ թէպէտ փոքր է' այլ հզոր . ձև նր է եռանկիւնի , և գունն ցած , ուր հանէ գետնափոր ճնշոյ հասեալ 'ի ժայռի անդ 8 ոտնաչափ 'ի խոր . և 'ի վր նր կամուրջ շարժական . իսկ 'ի ներքս են զնոյն ընտնածք 'ի բնակուի և յայլ աւետ . յորս երևելի է բնակարանն բերդակալ իշխանին բարեձև և գեղեցկաշէն : Իսկ առ արտաքս ունի երիս մարտկոցս . մի 'ի ծովակողմն , և երկու 'ի ցամաք . վառելիք 24 հրաղինութ . և պահպանեալ 'ի 25 սպիտակ հոլանտացի զորաց . և 'ի նոյնչափ սեաւ ամրիկեցւոց :

Փրիթերիսպուր : Ի ամրոց կի՛մ գդեակ մեծ քաջախայրատակել ամրոցն սրճն անտոնի . իբրև 13 կի՛մ 14 միոնաւ հեռի 'ի նմէ , կառուցել 'ի վր Մանու . կի՛մ Մանուֆորս բլրոյ . որ է առաջին բլուր կի՛մ ծագելու ծագ կոչեցել սարին : Ունի չորս մարտկոցս վառեալս 46 հրաղինութ : Դուռն նր գեղեցիկ է և մեծաշէն . և շրջապատ պարիսպք բարձր և լծանձր . բոց արտաքին պատուարք նր' որք կառուցել կան 'ի պաշտպանութ բոլոր գլխիկն' ցած են : Այնպէս և տունք և ամենեւորին ընտնածք նր պատուական են և բարեշէն : Չայս ամրոց 'ի 1682 շինեցին պրանտէպուրիացիք . զոր ապա 'ի 1721 ինքնակամ 'ի քաց թողին . յոր 'ի նմէն ամի մալին հոլանտացիք և տիրեցին նմ մինչև յայսօր :

Տեղաւի : Ամրոց քարաշէն ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի նախընթաց ամրոցէ , շինեալ յանդղիացեոց 'ի 1691, և բազմօք նորոգել և ամրացուցել 'ի նոյնէ 'ի 1726. որ և մինչև ցայսօր է 'ի ձեռս նոյ : Չե նր է քառակուսի . և ունի չորս մարտկոցս վառելիս 20 հրազննօք . յորոյ 'ի պահպանութի կարգել կան 16 սպիտակ ք , կմ անդղիացիք . և 14 սեռաւ ամբիկեցիք :

Անթա :

Բառ ամբիկեցեոց Հա-թէ . որ է ֆու և թգրութի ծովեզերեայ . որոյ տարածութի յարեւելից յաբեմուտա՝ է իբրեւ 25 մղոն : Երկիր նր արգաւանդ է և բերրի , մէնդ յեղերս ոլուգրի գետոյն . բերե որիչ պատուական և առատ , և մարացորեն , եղէգն շաքարաբեր , և փայտ , և այլ զննչն բերս . որք ապաքէն առատագոյն և ո լինէին՝ Եթէ երկիրն մշակեալ էր ը տմ տեղիս . այլ մեծ մասն նր այժմ լքել կայ անդործ և անդարման սակս անդադար արշաւանաց ատեմացեոց . որով օր ը օրէ ամայանայ երկիրն 'ի բնակչաց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հե-

տադայքդ :

Թախրաթի . կմ Թախրաթի : Գլխաւոր քղք այսր ֆուսի և համօրէն երկրին ոսկեոյ . կառուցել 'ի վթ ծովեզերեայ բլրոյ՝ ուր յնշագոյն հողանտացիք ունէին ամրոց Վիթֆէն կոչեցել . այլ այժմ չմնաց ինչ անտի՝ բաց յաւերտակայ նր . ուղ և քղքն գրեթէ կիսով չափ աւերակ է 'ի պոճոս անդադար պոճմաց ատեմացեոց ը բնակիչս նր :

Սաճա : Քաղաք փոքր կմ դեող իբրեւ 9 մղոնաւ հեռի 'ի նախայիշատակել քղքէ ը արեւելս 'ի վթ բլրոյ , առ որով անցանէ գետն սթյն դէորգեայ : Ունի իբրեւ 200 խրճիթս , որք կացուցանեն զմասնաւոր իմն հարկուի . որում պաշտպան է թգրն կազմեցեոց : Հողանտացիք ունին առա ամրոց կոչեցել Սթ սեհասթիանոս . որ թէպէտ փոքր է , այլ ամուր է 'ի քաջագեղ վայրի՝ սակս վճնկանութե ը ատեմայ և ը վորքայ , յորոց գան անդ ամբիկեցիք 'ի գնել վաճառս եւրօպիոյ , փոխանակելով ը այնք օսկի : Առ սովին ամրոցաւ անցանէ գետ կոչեցել Սթ յովանէս . իսկ ը ամբիկեցեոց Սաճա . զոր պաշտեն նք , համարելով ունել նր զածական իմն գութի . և ասեն՝ Թէ ակն նր է 'ի ներքս 'ի ցամաքն

առաւել . քան 400 մղոնաւ հեռի . բայց չէ չե տա՛ տե-
ղիս նաւարկելի ոակս բազմապատիկ ժայռից՝ որք
գտանին 'ի նմա :

Պատրի . հի՛մ Պօրթօ : Գեօղ մեծ առ փոքր ինչ ձո-
րակաւ առ ոսոս բարձր բլրոյ . ուր հոշանաացիք
ունին ամրոց փոքրիկ և անգոր և անկանոն . ձե նր է
երկայնաձիգ . քառակուսի , բաժանեալ յերկու մա-
սունս . որք ունին մի մի մօրակոցս վառեւիւ չորիւք
փոքր հրազինութիւնք :

Սակահա : Գեօղ 16 մղոնաւ հեռի 'ի պուղրեայ .
բազմամարդ և զո՛ւարճալի . ուր անգղիացիք , և հո-
շանաացիք ունին մի մի ամրոցս միաշտիս և միաձեռ
իբրև քարընկէց մի հեռի 'ի միմեանց : Չամրոց անգ-
ղիացւոց միանգամ առին ամրիկեցիք , և բի՛մ քանդ-
մունս գործեցին 'ի նմ . այլ յետոյ անգրէն առին
ղայն անգղիացիք , և նորոգեցին զաւերակս նր . որ
իբրև 50 քայլեւ հեռի է ի ծովէ :

ԼԿԱՊԱ . և ՎՐՈՒՆԱՊՈ :

Լաւընն է ֆւռ փոքր չե մեջ ամրոցին սթյն սե-
բառախանոսի , և քօմէնտօ ֆւռի : Կոյնպէս և
բնակիչք նր սակաւ են և աղքատ . ուղ և Թֆրնց .
առ որում լը պատմելոյ ոմանց , գուցէ և ոչ 20 ոս-
կի դահեկան դոսանի . կի՛մ այլ ինչ՝ որ նոյնչափ ար-
ժիցէ : Եւ երկիր նր Թէպէտ պարաբա է և բեր-
րի , որ բերէ զնձն աղպս արմատայ , մենդ կորեակ ,
այլ 'ի պո՛ծոս անգագար արշաւանաց մերձակայ ժո-
ղովրդոց՝ բնակիչք նր ոչ դոսանեն դիպողուի 'ի մը-
շակեւ զայն ուղ արժան է , և արգասեօք նր մեծա-
նալ : Իսկ գլխաւոր տեղի նր է գեօղդ որ զկնի :
ԱՂբոպի : Գեօղ մեծ առ ծոցով ծովու 'ի լայնարձակ
դաշտավայրի , որ ձգեալ տարածի մինչև ցատորոտս
ոմանց լերանց :

Երկդ ֆւռն Քրօնէն . լը ոմանց Թֆրուի՛ որ կոչի և
Քօմանի . և Կաաֆօ , ձգի առ արին ուղիխանոսի , ու-
նելով իւր սահմանակից յարևմտից՝ զեառլա . իսկ
յարևելից՝ զմինա : Տարածուի նր հաղիւ հասանէ
ց 50 կի՛մ 60 քառակուսի մղոն . իսկ գլխաւոր տեղիք
նր են հեռագայքդ :

Քրօնէն Բե . որ և Կաաֆօ : Կլխաւոր տեղի այսր
Թֆրուէ , և աթոռ Թֆրի նր . կառուցեւ 'ի վր բըւ-
րոյ , իբրև 8 մղոնաւ հեռի 'ի փոքր քօմէնադէ . և
Թէ .

Թէպէտ փոքր է լը տարածու թէ , զի ունի տունս
 իբրեւ 400 ևեթ , բայց բաղմամարդ է յոյժ . և բնա-
 կիւք նր զօրաւոր և քաջ պիտգմաղք : Ասի թէ 'ի
 մերձակայ վայրս այսր քղքի՝ գտանին բովք ոսկւոյ .
 այլ թգր նր ոչ տայ թոյլ գործել 'ի նս . զի մի յա-
 րուսցէ 'ի վր իւր զեւրոպայիս , գիտելով զանյապ
 ագահութի նց :

Քաղաքս խոր : Քաղաք ծովեզերեայ . ուր 'ի 1675
 անկաւ հրդեհ մեծ , և ուրեայ զկէս նր . վն այժմ
 հազիւ 150 տունք գտանին 'ի նս : Բնակիւք նր իս-
 բերայ են , նենգաւոր չարայոյզք և քինախնդիր .
 նմին իրի զեմ զգուշաւորութի և զաշաւջութի 'ի կիր
 արկանեն եւրոպայիք , յորժամ առւտրութիս առնեն
 լը նս : Յամ օր լինի անդ ածիաւաճառ , որ հաշա-
 կաւոր է լը բովանդակ կուինէս : Արտաքոյ քղքին
 են երկու ամրոցք . մին է հոլանտացւոց , իսկ միւսն
 անգլիացւոց իբրեւ քարընկէց մի հեռի 'ի միմեանց :
 Ամրոցն անգլիացւոց մեծ և ամուր իբրեւ 50 քայլ
 հեռի 'ի ծովէն , և է քառակուսի . ունի չորս մարտ-
 կոցս սպառազինեւ 24 ռմբագործեզք . և պահպան-
 եալ 50 արաւիքք . և 'ի միջի ունի աշտարակ բարձր :
 իսկ հոլանտացւոցն կոչեցեւ Ալեքսանդրի՝ թէպէտ
 չէ այնչափ մեծ , այլ ամուր է . ձև նր նայնպէս քա-
 ռակուսի վառեւ 20 ռմբագործեզք , և պահպանեւ
 'ի 30 զինուորաց :

Ֆէթա :

Ղաւառ և թգրութի՝ որ կոչի և Ալֆաթ . ձգի
 նոյնն առ ուկլեանասիւ . և ունի իւր սահման
 'ի հիւսիսոյ՝ զանթա . իսկ յարեւելից՝ զսապու : Իբ-
 կայնութի նր է 60 մղոն . նոյնչափ և լայնութի : Յա-
 ռաջաքոյն զօրաւոր էր յոյժ . և մի 'ի գլխաւոր թա-
 գաւորութեց կուլինէսոյ՝ ոչ միայն սակս հարստութե
 երկրի իւրոյ , այլև վն բազմութե բնակչաց . այլ այժմ
 'ի պիտգուս բաղմամարտիկ դժնդակ պիտգմաց զորս
 կրեաց՝ մեծամ յանկեւ է 'ի նախնի ճոխութե իւրմէ ,
 և աղքատացեւ լը ամոյսացեւ 'ի բնակչաց : Կառավա-
 րութի նր է միապետական . բայց թգր նր ընտրութե
 կացուցանի , և ոչ յաջորդութե յորդւոց յորդիս : իսկ
 գլխաւոր տեղիք նր են հեռադայքդ :

Միւս . կո՞ւ Ալֆաթէս : Ի՞նչ քաղաք առ պէնեայ գետով
 յերկայն և 'ի ցած ցամաք կղզւոջ . 'ի հարաւոյ՝ ու-
 նե :

նեւով զովհիանոս . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զպէնեա դեան :
Դիբք քղբին է երկայնածիգ . փողոցք նր նեղ և
անկարգ . ունի տունս իբրև 200 համակ քարաշէնս .
յորոց ոմանք կրկնայարկ են , և ոմանք եռայարկ .
յարեմտեան կողմն որ հայի 'ի բոմէնտո՝ ունի թանձր
և ամրակուռ պարիսպս վիմարդեայս , և խրամ լայն ,
և դուռն ամուր պաշտպանեւ հրազինութ : Բնակիչք
նր յաւեա քղքական են և համբոյր ք զայլս 'ի բը-
նակչացն կուինէայ . վն զի նք զառաջինն սկսան առ-
ևարուիս առնել թ եւրոպացւոց : Նոյնիս ճարտար
են 'ի գործել զոսկի և զարծաթ . և որ առաւել է՝
գիտեն շինել և ապակի . և անտի գործել պէսպէս
անօթս :

ՄԷ գէորգ Բնեան : Է դղեակ մեծ և հզոր . յայս ա-
նուն անունեւ 'ի փորդութալաց . վն զի յառուր տո-
նի սթյն գէորգեայ զառաջինն հասին անգր . կառուց
եաւ յերկայն և 'ի նեղ թերակղզւոյ մերձ առ քղքն :
Եւ է քառակուսի շրջապատեւ հաստահիմն և ամ-
րակուռ պարսպք . և կրկնապատիկ խրամք . ունի
հինգ մարտկոցս վտռելն 48 հրազինութ . և միւս ևս
ամրոց կմ աշտարակ առ շարժական կամրջառ պաշտ-
պանեւ 8 երկաթի հրազինութ : Իսկ 'ի ներքս ունի
հրապարակ մեծ և գեղեցիկ շրջապատեւ մեծամեծ
շինուածովք . յորս երեւելի են ապարանք բերդա-
կաւ իշխանին , որ է 'ի բարձրաւանդակի . ուր ելա-
նեն թ լայն քարաշէն աստիճանս 'ի սպիտակ և 'ի
սեաւ քարանց . և 'ի գլուխ աստիճանացն եգել կան
երկու մեծամեծ պղնձի հրազէնք , և առ նովաւ զորք
'ի պահպանուի իշխանին : Ս'ասն ինչ այսր շինուա-
ծոյ է զինարան : Ունի և անկեւանոց մեծ և բարե-
շէն ամ կարեոր սլիտոյիւք պատրաստեւ , և այլ ևս
զին շինուածս 'ի բնակութի , և յայլ պէտս : Իսկ
պահապան զորք նր են 100 սպիտակք , կմ եւրո-
պացիք . և նոյնչափ սեաւ տիրիկեցիք ազատք և թո-
շակաւորք : Երևի թէ այս դղեակ շինեցաւ 'ի փոր-
դութալաց 'ի 1484 . ոմ մակաբերի 'ի դրուածոց ինչ ,
որ կայ մինչև ցայժմ 'ի վր դրան միոյ 'ի համբարա-
նոցաց նր . զոր սպա 'ի 1637 առին հռանտացիք
'ի ձեռաց փորդութալաց , և ևս ամրացուցին և զար-
գարեցին . վն ասի թէ այժմ արտաքին տեսիլ նր
յաւեա բերէ զնմանուի մեծաշէն ապարանից , քան
բերդի :

Քոնրապասարի : Ամրոց կմ բերդ շինեւ յընկերուէ
վաճառականաց հռանտացւոց՝ յայնկոյս պէնեայ գե-
այ :

տոյ՝ մօտ 'ի քղք անգր 'ի վր բլրոյ . որ թէպէտ փոքր է ք զնախընթացն , այլ լը ամրութե գրեթէ ոչինչ ըհատ 'ի նմե : Եւ առ ոստ բլրոյն՝ է պարտեզ գեղեցիկ շրջապատել բարձր պարսպօք և զարգարել պատուական կտարեհօք , գօգօ ծառովք , արմաւենեօք , և այլովք աղգի աղգի պտղաբեր ծառովք . իսկ 'ի մէջ պարտիղին՝ է գեղեցիկ և լարձակ հովանոց , այն է՝ քեօշք դմբեթայարկ , ունելով շուրջանակի բնմ աստիճանս ը որս իջանեն 'ի պարտեզն : Եւ զի միանգամայն ասացից՝ այս տեղի է յաւէտ մեծաշէն , և երևելի ք զայլ մամ տեղիս , զոր եւրոպացիք ունին յափրիկէ :

Ուլա . կմ Ուլա : Մի 'ի գլխաւոր քաղաքացն Ֆէթուայ կառուցել ը լանջակողմն բարձրաւանդակի՝ որ առ փոքր փոքր բարձրանայ . և պաշտպանել 'ի ժայռէ : Ունի տունս իբրև երկերիւրս առ 400 հողակերտս , բայց հաստատունս և բարեշէնս , և 'ի ներքուստ զարգարելս լը սովորուն եւրոպացւոց : Փողոցք նք լայն են . և ը մէջ քղքին դոյ հրապարակ մեծ , ուր լինին տօնավաճառք : Իսկ բնակիչք նք հրահանքել են և քաղաքական , որոց գլխաւոր գործ է վճնկնուի և ձկնորսութ :

Սուր գործէն : Վրոց կմ գղեսկ մեծ և ամուր ընկերուն վաճառականաց անգղիացւոց . կառուցեալ 'ի բարձրաւանդակի կմ 'ի լեզու ինչ հողոյ . շրջապատեալ քարաշէն ամրակողու պարսպօք . և պաշտպանեալ 'ի 100 զինուորաց եւրոպացւոց . և 'ի նոյնչափ ափրիկեցւոց . և 40 ամրագործեօք . և 'ի ներքուստ պատուական շինուածս 'ի բնակուի , և համբարանոցս վաճառաց : Չայս ամրոց շինեցին փորգութեալցիք 'ի 1610 . զոր յետ 54 ամաց քանդեցին անգղիացիք . ապա 'ի դաշնագրուն անդ պրէտայի՝ տունաւ նյ իբրև օրինաւոր ստացուած . զոր 'ի 1672 վերստին շինեցին . և կայ միայ 'ի ձեռս նյ մինչև ցայսօր :

Փիւլիպպոս Բ-ւեր . և Ալէքոյ աբուսնի : Են երկու փորրիկ ամրոցք յայսմ դաւառի ը իշխանութե անգղիացւոց :

Սապուա . և Ֆահիւին :

Բաւիլենն՝ զոր ոմանք թգրութի կոչեն , իբրև 12 միլիոն ձգի ը հիւսիս 'ի ցամաքակողմն . և առ ծովեղբր դիտց ընդ երկայն 'ի դաշեւան լիւսնէ՝ մինչև

մինչև ցմաւրի քղբ , և ց ֆանթին գաւառ . 'ի հիւսիսոյ' ունի իւր սահման զգաւառն ատալ . իսկ յարեւմտից՝ զֆէթու : Երկիր նր կարի արգաւանդ է և բերրի . բերէ մարացորեն առատ , և այլ աղբի ազգի արմտիս , և սլաուղս . գործեն անդ և իւղ սլաւառնական յարմաւոյ , և յարմաւենեաց . որով բիւմ և շահաւէտ առեւտրուիս առնեն լէ մերձակայ աղբաց : Բնակիչք նր համարեալ են ճարտարք և ժրջանք 'ի մհակուի երկրի և 'ի ձկնորսութի ք զայլ կուինէացիս , որք և բիւմ առեւտրուիս առնեն լէ եւրոպացիս , և լէ բնակիչս ակքանէսայ , որք բերեն սց ոսկի փխկ ձկան և աղի : Կառավարուի սց է միապետական . զի ունին թիւր ինքնիշխան : իսկ գլխաւոր տեղիք նց են հետագայք :

Սալա : Գլխաւոր քղբ այսր ֆուռի , և աթու թիւի նր 'ի ցամաքակողմն իբրև 5 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ . և է քղբ մեծ և բազմամարդ՝ այլ անշուք . յորում չիք նշանաւոր ինչ , զոր արժանի իցէ յիշատակել : Մերձ յայս քղբ անդղկացիք ունին փոքրիկ ամրոց 'ի վր բլրոյ 12 կմ 13 զինուորօք սրաշտ որանեալ :

Մարի : Բազաք շինել 'ի լեզու ինչ հողոյ՝ իբրև 6 կմ 7 մղոնաւ հեռի 'ի սապու քղբէ . և թէպէտ չէ այնչափ ինչ մեծ , բայց լւ իւրում համեմատուե բազմամարդ է , ուր կարի յաճախեն վաճառականք 'ի շրջակայ դաւառաց , սակս մեծի առեւտրուե ոսկւոյ որ լինի . զի 'ի բազմաց տեղեաց բերեն անդ ոսկի :

Կասսա : կմ Կասս : Ամրոց հուանտացւոց առ սովին քղբաւ . կառուցել 'ի վր ծովեղերեայ ժայռի , ամուր և քաջ պաշտպանել զինուք և զօրօք . յորում գտանին շինուածք . բաշտգէտք 'ի բնակուի , և յայլ զանա լան պէտս :

Եկի ֆուռն կոչեցել ֆուռն ձգի յարեւմտեան կողմն արրոնայ . և յարեւելից սապուայ . 'ի հիւսիսոյ' ունեւով սահման զադգի զարվա և զդօնքվա , իսկ 'ի հարաւոյ' զծով : առ որով տարածի լէ երկայն իբրև 30 մղոնաւ : Երկիր նր արգաւանդ է և բաղմաւարդ և փարթամ զի ունի և բովս ոսկւոյ . բնակիչք նր լւ մեծի մասին վճռկանք են , խորամանկ , և ճարտարք 'ի խաբէուի մէնդ 'ի իսառնել զպղնձ լէ ոսկւոյ . որով բիւմ անգամ խաբեն զեւրոպացիս : Կառավարուի նց է ծերակուտակոն , զի թէպէտ ունին զմի մն գլխաւոր հրամանատար , այլ նա գլխոյ :

գլխովին կախնել կայ զծերոց . զի 'ի ձեռս նց է բռնոր իշխանութին : Այս քառ ունի բիշօփ փոքրիկ քաղաքս , և գեղս , յորոց գլխաւորքն են հետաւ

գայքդ :

Աշխատ . կի՞ Սահաս : Քաղաք մեծ և բազմամարդ իբրև 7 միոնաւ հեռի 'ի մաւրի քղքէ . և 12 միոնաւ 'ի գորսեան սարէն յարեւելեան կողմն նր : Առ սո վին քղքաւ անգղիացիք ունին ամրոց հզօր և մեծ 'ի բարձրաւանդակի , որ տիրէ 'ի վր բոլոր քղքին սլաշտպանել 12 հրաղինուք , և 30 զինոճորօք . յորոց 12 սպիտակ են , և 18 սեաւ ափրիկեցիք :

Քորմանիին մեծ : Քաղաք 'ի վր բլրոյ , որ ունի բնակիչս իբրև 1200 . եմքն վճռկանք և ձկնորօք . առ որով հորանտացիք ունին ամրոց հզօր կոչեցեալ Ամարգամ , որք և բիշօփ առեւտուիս առնեն անգ . ուղ և անգղիացիք՝ զի և նք յաճախեն 'ի կողմանս յայտոսիկ :

Աշխ . կի՞ Արշակ : Գեղ փոքր ծովեղերեայ 2 միլն հեռի յանամաք քղքէ . ուր յառաջագոյն հոլանտացիք ունէին ամրոց , այլ յետոյ անգղիացիք տարաւ գրեցին զնս անտի . և ինքեանք տիրեցին նմ :

Քորմանիին քոր : Գեղ իբրև 9 միլն հեռի 'ի մաւրեայ յարգաւանդ վայրի . ուր հոլանտացիք ունին ամրոց հզօր 'ի վր վերամբարձ սեպապեալ լերին . յորոյ 'ի սլահպանուի կարգեալ կան 27 սպիտակք կի՞ եւրոպացիք . և սակաւ ոմանք սեաւ ափրիկեցիք :

Թանդանիւն : Ամրոց փոքրիկ յարեւելեան կողմն գորսեան սարին . կալեալ զանուն 'ի գեղջէն՝ որ է անդ մերձ յարգաւանդ և 'ի զոճարձալի վայրի առափն ծովու :

Աշխատ . կի՞ Ինկէնիսիւն : Գեղ մեծ 'ի վր բլրոյ իբրև 4 միոնաւ հեռի 'ի մաւրի քղքէ . ուր անգղիացիք և փորդուդալք ունին կալոճածս և վաճառատեղիս :

Արսն . և Արհնա :

Առջինն՝ է ը մեջ Ֆանթինայ և ահոնայ . առաջեալ ը արեւելս մինչև 'ի լեառն սառանայի . որ յայս անուն կոչեցաւ յեւրոպացւոց , վր զի տեսին զի բնակիչք տեղոյն 'ի վր այնր լերին մատուցանեն զոճս չար ոգւոց , զորս մեք սառանայ կի՞ դէս

գեւս կոչեմք : Երկիր նր չէ այնչափ ինչ արդաւանդ , բայց ունի վայրենի թռչունս բնմա յոյժ . այլ և նապաստակ , այծեամն , և այլ զանազան տեսակս վայրենի անասնոց . Եւ բաժանի յերկու մասունս . յորոց մինն կոչի Մեծ տէրն , որ ձգի լէ ցամաքս կողմն . և կառավարուի նր է ազնուապետական , զի իշխանութի երկրին է 'ի ձեռս գլխաւորաց բնակչաց նր : Իսկ երկրն կոչի Փոք տէրն . որ և սա ունի իւր սեփական թագաւոր . բայց երկոքին ևս միացել են լէ պաշտպանութե ֆանթինացւոց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են այսոքիկ :

Այժմ : Գեօղ մեծ ծովեզերեայ լէ մեջ փոքր աբրոնայ :

Լայպսանիյա : Ամրոց հռչանտացւոց պաշտպանեալ 18 ոմբագործեօք :

Իսկ Ալիննա քառ կմ թֆրուէ՝ սկսանի 'ի նախալի շատակել լեռնէ սատանայի , և ձգի առ եզերք ծովու լէ երկայն մընս իբրեւ 36 . երկիր նր արդաւանդ է և զոճարձալի . և ունի գետ գեղեցիկ չի խեցեօք և ձկամբ , և է բնմամարդ : Եթէ արժանիցէ հաւատ ընծայել ոմանց պատմագրաց՝ կառավարուի այսր գաւառի և թֆրուէ՝ է 'ի ձեռս կնոջ . որում յաջորդեն դուռերք նր . իսկ զորու զաւակս վաճառեն 'ի գերութի , երկուցել թէ դուցէ եղծանիցեն զօրէնս երկրին , յանձինս գրաւել զթագաւորութի նր . այլ այս պատմութի չաւնի բաւական երեւթ 'ի կերպարանել զճնարտութի : Գլխաւոր տեղիք նր են :

Պարտա . կմ Պարտա : Գլխաւոր քղք այսր հւռի . կառուցեալ 'ի վր բլրոյ յարգաւանդ վայրի . ուր գտանի բաղմութի ընասնի հաւուց և թութակաց : Բնակիչք նր ճարտար են և ժրաջանք , որք գիտեն ձուլել զոսկի , և գործել անտի մանեակս և ապարանջանս , և այլ սէսսէս զարգս : Նոյնպէս գիտեն շինել դրեթէ դմմ տեսակս երկաթի զինուց . գնեալով զերկաթ 'ի հռչանտացւոց . որք ունին առաւորոց պատուական , և վաճառատեղի :

Սիհա . կմ Վէնիպա : Գեօղ փոքր , որ ունի տունս իբրեւ 30 եւթ . որոյ բնակիչք լւ մեծի մասին ձկնորք են : Յայսմ վայրի ունին անգղիացիք ամրոց 'ի վր բլրոյ , պահպանել 12 եւրոպացի զօրք , և 18 ամիրիկեցւոք :

Ա 4 ր ւ . կ ի ք Ա 4 օ ր ւ :

Լ ԴՆԱ Ե թիւրուի ծովեղերեայ ը մէջ ակոննայ՝
 (յորմէ բաժանի գեաակաւ ինչ,) և լապատեայ : Երջատատ նր է իբրեւ 48 մլոն և եթ : Յաւալագոյն էր մի յառաւել փարթամ և 'ի զորաւոր թագաւորունց այսր երկրի ոսկւոյ . այլ 'ի սլոնաւ հնոգորդ պատերազմաց՝ մեծապէս նոճաղեցաւ 'ի բնակչաց և թշուառացաւ . ուստի այժմ հարկատու է թիւրին ագվանալոյ : Բնակիչք նր չեն այնչափ բիրտք և վայրադք . ոսկ զայլ սահմանակիցս իւրեանց : Տակք նց են քառակուսի կառակերտ և յարգածածուկ . իսկ կարասիք տանց աղքատին , այլ մարուր . և զդեստ նց է կապերտ մի և եթ ամեալ զմիջով : Աշխատասեր են և մտադիր յառևտուրս վաճառաց . որ լուսե լա հարբեայ ցուցանէ , թէ անմառաց պահեն զուսուսն՝ զոր նախնիք նց առին 'ի նորմանտիացւոց : Սք բլլմ գդուշուք պահեն զսահմանս իւրեանց . զի մի ժողովուրդք սահմանակիցք նց 'ի հիւսիսոյ յափշտակեսցեն 'ի ձեռաց իւրեանց զմեղակուի զոր առնեն ը եւրոպացիս : Սահմանեցին մեծ աստաճաճառ երկցս 'ի շաբաթու յԱպէնոն քղք , որ իբրեւ 6 մլոնաւ հեռի է 'ի մեծէն ագրոյ . և 21 կմ 24 մլոնաւ 'ի ծովէ . ուր չըջակաց բնակիչք բերեն ոսկի , փղոսկր , մամ , մուշկ , և գերիս . զոր փխկեն ը վաճառացն եւրոպացւոց . որք են կտուք օսնապրուկայ , և շէզիոյ , աստէղէն կերպարք , վառթ , ցքի , ուլուիք , պղնձի մատանիք , գանակ , և այլ այսպիսի ջնչն իրք : Տէմարչ որ ճնոցորդեայ 'ի կողմանս յայտոսիկ , հաստատէ , թէ ը այն Ժմկս յորում ինքն անդ գտանէր , այնչափ հորկ էր անդ ոսկի , զի ը մի ունկի վառթոյ տային նայնչափ կշռով ոսկի : Բայց այժմ ոչ ևս է նոյնպէս : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետադայ քդ : Ա 4 ր ւ Դ Ե : Արքայանիստ քղք , ուստի և գլխաւոր տեղի այսր ԴՆԱ 'ի յամաքակողմն . այլ աղքատակերտ և անշուք . ուր չիք ինչ արժանի յիշատակի :

Ս օ 4 օ : Գաղաք փոքր այլ բարեշէն , որ ունի իբրեւ 200 տունս և փողոցս գեղեցիկս , և հրապարակս : Անգղիացիք ունին անդ գղեակ մեծաշէն և հզոր անոճանէ լիթաիս , քաջ պաշտպանէ զինուք և զօրք :

ԱՂԵՐԻՆԷ ԳԻՐ : Յառաջագոյն էր քաղաք , մինչև էր հրդեհակէշ լեալ յազմանապոսացւոց , այլ այժմ է գեղ ժողովրդի իբրև կէս մղոնաւ ևեթ հեռի 'ի ոսթոյ . ուր հոլանտացիք ունին ամրոց հզօր կոչեցե՛լ Քրէ-
 ԳԻՐԻՆԷ 'ի վր թլրոյ , իբրև քարոնկէց մի հեռի յամրոցէ անտի թամէսայ . որ 'ի միջի ունի աշտա-
 րակ , ուր կանգնեն զդրօշակ , յորժամ տեսանեն 'ի ծովու զնաւ հոլանտացւոց գալ 'ի կողմանս յայ-
 նոսիկ :

ՕՐԻՈՒՅՈՒՆ . կմ ՕՐԻՈՒՅՈՒՆ : Էր և սա երբեմն նշանաւոր քաղաք , այլ յետոյ քանդեցաւ յազմանապոսացւոց . ուստի այժմ է գեղ անշուք : Մերձ յայս տե-
 ղի է ամրոց կոչեցեալ Քրիստիանապոլի , շինեալ 'ի գանեայ . զոր և սահեցին մինչև 'ի 1693 . յորում ամի հանին զնա անտի ափրիկեցիք . բայց ամրոցն կայ մնայ մինչև ցայսօր . և թո՛ւն լինե՛լ 'ի ձեռս հո-
 լանտացւոց , որ երկու մղոնաւ ևեթ հեռի է 'ի նա-
 խայիշատակե՛լ քրէփաքուօռէ ամրոցէ նոյ :

ԼԱՊԱՐԷ . ՆԻՆԻՍ , և ՍԵՏՈՒՆ :

ԼԱՊԱՐԷՆՆ՝ է գաւառ փոքրիկ յոյժ . ձգեալ առ տին ծովու իբրև 3 մղն չափ յադրայ մինչև 'ի Նինիս . և բոլոր շրջապատ նր է 10 մղոն ևեթ : Սակայն ունի իւր սեփական թագաւոր : Բնակիչք նր են քաջաջան մշակք . որք դարմանեն և հօտս խաշանց , և խողս . զորս վաճառեն մերձակայ ազգոց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են Լապարէ : Քաղաք կմ գեղ մեծ ծովու ղերեայ սարսպապատ 'ի ցամաքակողմն : ՕՔԻՈՒՆ :
 Նոյնպէս գեղ մեծ :

ԵՐԿԳ ԳԼՈՒՆ զոր գաղղկացիք Լաճի կոչեն , է փոքրիկ յոյժ . որ ունի իւր սահմանակից յարևմտից՝ զլապա-
 տէ . յարևելից՝ զսօքս . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զծովու , առ որով ձգե՛լ տարածի իբրև 39 մղոնաւ : Երկիր նր չէ այնչափ ինչ արգասաւոր , բայց ունի անասունս բաւ . այլև սեփական թգր որ հարկատու է ար-
 քային ազմանապոլայ . իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետաքայք :

ՆԻՆԻՍ : Գլխաւոր քղք ԳԼՈՒՆ , և աթոռ թգրի նր , իբրև 15 մղոնաւ հեռի 'ի սինքովայ . փոքր և անշուք : ՍԻՆԻՍ . կմ ՔԻՆԳԱ . Լայ . կմ ԱՂԼԱՅԻՒՆ : Են այլ նշա-
 յաւոր տեղիք այսր ԳԼՈՒՆ . յորոց վերջինն անսահման է սակս բազմուէ գերեաց , որք անգ վաճառին :

Երբ ԳԼԸՆ Սոփանուն՝ որ և է Թիւրուհի, և յարեւելեան կողմն ընկեաց, որ ձգեալ տարածի մինչև ի վոլթա գեան. ուր աւարտին սահմանք երկրին տկուց: Չէ յայտ թէ ցորվայր ձգի տարածուի նր ի ցամաքակողմն. բայց Եհանրամա առի, թէ բնա կիւք նր աղքատ են. իսկ գլխաւոր տեղիք նր զորոս Էջանակէն Յագիրք են այսոքիկ. Պիտաւոն. կմ Պեւդէթա. Աշխաւան. Կայէա. և Ագվաւա. ուստի նաւք եւրոպացւոց բառնան զնիւն տեսակս արմտեաց, և այլոց արգաւեսաց ի բերոց երկրիս:

Արէճ. կմ Աշէճ: և Ագվաւա կմ Ագաւա:

Բաւլին գաւառն բովանդակ է ի ցամաքակողմն. ունեւոր իւր սահմանակից յարեւմտից՝ զթապէն. ի հիւսիսոյ՝ զվասասապա. իսկ ի հարաւոյ՝ զկուաֆո. իսկ յարեւելից՝ զատրամալո. և ձգի առ շամա գետով, տարածեալ անդր ևս մինչև ցանքոպէր գետ մկոնս իւրեւ 54. և ունի բիւմ կղզիս գործելւս ի շամայ գետոյն, զարգարելւս քղքք և գիւղորէիւք: Կրկիր նր արգաւանք է յոյժ, բերէ ցորեան և այլ արմախ, և սրտուղս առատ. ունի և սնատունս բիւմ ընտանիս և վայրենիս, և ձուկն. այլև բովոսակույ և արծաթոյ: Բնակիւք նր բիւմ են. և լոբարուց անդուծ և գազանաբարոյք ք զայլ լոմ շոր. ջակայ ժողովուրդս. որք ի 1690 գԺնդակ պիղմ յորուցին ի վր անթեայ ԳԼԸՆ, զոր սպառսպուդ. քանդեալ աւերեցին: Այլ յապացոյց գժոխային անգլծուծէ նց ի գէտ է յիշատակել, զոր պատմեպոսման, որ Զննդորդեաց ի կողմանս յայնստիկ. թէ ոմն յաշեմսցւոց անտի վն թեթեւ ինչ որակասուծեւ հատ զմի ձեռն միոյ ի կանանց իւրոյ. և մինչ տառաքել կինն յայն անտանեղի տաղնապս ցաւոց պաշարել կայր, հրամայեաց նմ սանտրել զհերս գլխոյ իւրոյ. իւր թէ չէր բնաւ ինչ գործեալ նմ: Կառաւարուի նր է աղնոճապետական. զի բոլոր իշխանութեակրին է ի ձեռս հինգ կմ վեց իշխանաց: Ասի թէ ունի բիւմ գեօղս, և փորրիկ քղքս. այլ ոչ Զսնապարհաբդք և ոչ Յագիրք յիշատակեն զնն: Երկդ ԳԼԸՆ յարեւմտից՝ ունի իւր սահման զատեմ. ի հարաւոյ՝ լո պիշինկայ զկուաֆո. իսկ լո անվիլեայ՝ զինինկո և զաբարա. յարեւելից՝ զատթի. իսկ ի հիւսիս

սիսոյ՝ զսքանի : Բազմամարդ է, որ և առնէ վաճառականութիւն բազմա ը մերձակայ ժողովուրդս, մենք ը բնակիչս մտրեայ. փոխանակելով զոսկի ը կտաւոց. յայն սակս բազմ յապտամպոնացոց նստին 'ի քաւրի քղք անդր : Այս քաւ ունի իւր սեփական թօր, որոյ նորութիւն ձգի առ ծովեղերեք մղոնս իբրեւ 60. որ և թուի թէ ունի բազմ գետոյս և քղքս, բայց Յագիրք ոչինչ յիշատակեն զայնցանէ :

Արեւիկ, կամ Արեւիկ :

Չգի 'ի խորին կողմն ամբիկոյ. և բաժանի յերկու մասունս. յորոց մինն կոչի Մեծ առաւիկ. իսկ երկդն Փոքր : Առաջինն ունի իւր սահմանակից յարեւմտայ՝ զփոքր սքքանի. 'ի հրւոյ՝ զսքվայ. 'ի հիւսիսոյ՝ զազրա. իսկ յարեւելից՝ զապվամիս : Կառավարութիւն յառաջին ժմիս միապետական էր, այլ այժմ փոխեցաւ 'ի ռազմապետական, 'ի պոնաւս անգաղար ներքին երկադառակութիւց և պոնաւս ժողովեան իւրոյ. որով նախկին զօրութիւն նր և փարթամութիւն ուն և յառաջսն բնակչաց մեծապիս նուազեցաւ : Բնակիչք նր զվառկանութիւն իւրեանց առնեն 'ի ներքին կողմանս ամբիկոյ առ սահմանք նիկէր գետոյն. ը բնակիչս կակոայ և մեգզարայ՝ որք են ըարձակ թօրութիւն նիկրիսիոյ, և հոչակաւորք սակս առաւտութիւն ոսկւոյ՝ որ գաանի 'ի նն, զոր տանին 'ի թմապուտ, և անտի կարաւանք մաղրըպայ բարձեւ տանին 'ի մաղրըպ : Իսկ Փոքր առաւիկ ունի իւր սահմանակից 'ի հարաւոյ՝ զտապո, և զաւթի, և զապրամիս. 'ի հիւսիսոյ՝ զնիգա. յարեւելից՝ զաւթի. իսկ յարեւմտից՝ զկուրթօր և զպոնոս : Բնակիչք նր երեւելի են յառեւտուրս վաճառաց, զոր առնեն 'ի ծովեղերեայս և 'ի ներքին կողմանս ամբիկոյ. ուստի բերեն զնաւ վաճառս կարեւորս ոչ միայն 'ի քաւ իւրեանց, այլ 'ի ծովեղերս ոսկւոյ, յասիէնդա, և յատեմ : Սք յառեւտուրս վաճառաց հաւատարիմ են. բայց բիրաք՝ տմարդիք՝ կռուարաք՝ և անկենցաղելիք : Իսկ գլխաւոր տեղի այսր քաւի է :

Տապո : Քաղաք յեղս սահմանաց փոքր սքքանեայ մերձ առ աւթի քղք. բայց Յագիրք եւրոպացոց չունին զմասնաւոր ծանոթութիւն զնմէ. ուն և զհամարէն ներքին կողմանց ամբիկոյ. ուստի զոր ինչ գրեն զայնցանէ, բովանդակ են 'ի լոյ՝ զոր առին յամբիկեց

ւոյ . որք և ասեն թէ 'ի ներքին կողմանս երկրին
բակւոյ' գտանին և այս ԴԼՈՔ և Թիբուիք . Աշխու-
իկիւր . Ինքասան . Ինքասոտ . Իկինս . Թապէն . Մոմիս .
Վաստիս . Վանգի . Գոմեֆօրօ . Պոնս . Ալբի . Տնիւրս .
Ինքս . Աշւէ . Սանւոյի . Գոաստո . Թապօ . Ապրեմ .
Քոմոնս . Էսվէս . Լեւադի . Արարարի . Ինոսո . ևն :

Իստիկի . որ և Ապսիկի :

Ըյս նահանգ և Թիբուի թ պատմելոյ հօրն լուայ
գոմիսիկեան կրօնաւորի գաղղիացւոյ . որ 'ի
1700 առաքեցաւ 'ի պապէն հռովմայ յափրիկէ 'ի
քարոզողն նր աւետարանին քսի , ձգի առ իստիկի
դեառով , յորմէ առնու և զանուէն . սահմանակից եր-
կրին սրարայ , կմ ծովեզեր գերեաց . զոր յայն սակս
ոմանք անդ դնեն : Ըստ մաթին աւաղուա է և ան-
բեր , և ի մասին արդաւանդ և անաւաւից . յորս
գտանի բազմուի ազգի ազգի վայրենի գաղանաց .
Էս փիղ , առլւծ , ինձ , յոճազ , որք կատաղի են յոյժ և
միւսակար . մէնդ ինձք , որք այնչոփ յանդուգն են ,
զի մտանեն երբեմն և 'ի շէնս , և յափշտակեն ոչ միայն
զանասունս , այլև զմարդիկ թէ Կոյցեն անդէն : Գոաս-
նի անդ և բեշկ մէկոյ , և ցիւն սեռակք կապկայ ,
յորս նշանաւոր են Սակովին կոչեցել կապիկք . զի
կերպարանք նման են յոյժ մարդոյ . յայն սակս իս-
սինեցիք վայրենի մարդիկս կոչեն զնս . որք և երա-
մովին չըջին . յորոց ոմանք մարուսաւոր են , և այլք
անմորուս : Գտանին և ողիւք մեծամեծք երկայնա-
փուշք . և ողիւ ազգի թռչունք գեղեցկափետուրք .
և զեռունք թռչունաւորք , այլև մեղու բիւմ յոյժ , որք
բերեն մեղր և մամ առատ :

Բնակիչք նր յերկու ցեղս բաժանին . որք կոչին Իս-
տիկի , և Վէրեւայի . երկուքին ևս վայրագ են և
բիրոք . բայց միանգամայն և նենգաւորք և խաբե-
բայք . որոց թէ յանձնեացի ինչ ծաւայուի , նախ
զվարձս խնդրեն , զոր իբրև առնուն , բիւմ անգամ
առժամայն խոյս տոճեալ անհետ լինին . և հաղիւ
երբէք կծրեն զպարտաւոր ծնյուի իւրեանց , եթէ
ոչ կրկնեցին նոյ պարդէք բիւմ անգամ : Ոչ առնեն
զսակարկուի 'ի վր իրիւք թ օտարազգի վճռկանս :
Եթէ ոչ տեսցեն զդրամս կմ զվաճառս , թ որս ունին
փոխանակել զիրս իւրեանց . և թհանրամիս խօսելով
յիւմ առևտուրս իւրեանց միշտ ջանան խաբել , այլև

համարձակ և անխիղճ՝ դողանան. այն զի՝ և պար-
ծանօք պատմեն զգողուն իւրեանց, չունելով ուս-
տեք երկիւղ պատժոյ. զի և թիքն իսկ քաջաւեր է
նց առ այն: Իսկ ադահուն նց այնչափ է, զի թէ
երբեմն ստիպեսցին զենուշ զոչնար կի՛մ հաւ, արամին
և ողբան ը աւուրս ութն. քզի թէ ունիցին ոչնար
կի՛մ հաւ, պահեն զայնոսիկ ի վաճառել. ուղ զի կու-
տեսցեն գրամս. իսկ ինքեանք թշուառական և եղ-
կելի կեանս վարեն:

Արարի փոյթ են ի պահել զսեռն իւրեանց. նմին իրի-
յամ օր օծանեն զմարմինս իւղով արմաւոյ խառնել
ի՛նմ և ածուխ. ուստի և միշտ փայլին մարմինք նց
յոյժ. զի գլխովին լերկ են, չունելով և ոչ մազ մի
ի մարմինս: Ի ծերանալն առ փոքր փոքր փոխին ի
մոխրադոյն: Չանազան ձևս մուծանեն ի հերս գըլ-
խոյ. զորս նոյննս ստէպ օծանեն ածխախառն իւ-
ղով, և զարգարեն փոքրիկ կոտորակօք սակւոյ, և
գեղեցկագոյն ծովային խեցեօք. և միշտ կրեն ի
գլուխս զփղոսկրեայ սանար քառաժանի: Սիրեն
յոյժ զմաքրուն. վնց անգագար լուանան զձեռս զե-
րեսս և զգլուխս իսկ ողջոյն. ուստի ոչ երևի բնաւ
աղտեղուն ինչ ի վր իւղաթորմ սեւափայլ մարմնոյ
նց, որք մերկ չըջին՝ փոքրիկ կապերս մի ունելով
յառաջոյ: Իսկ կանայք նց ունին կախել զգօտոյ
բի՛մ սղնձի և անադեայ գործիս, և մէնգ երկաթի
բանալիս. թէպէտ ի խրճիթս իւրեանց չունին բնաւ
արկղ ի փակել և ի բանալ բանալեօք: Ախեն և բի՛մ
քսակս մեծամեծս և մանունս լցել ի նն ոլոռնաձև
հատս սղնձիս և անադեայս, և այլ այսպիսի չնչին
իրս, ի ցուցանել զհարստութի առաջն օտար աղգաց
մէնգ եւրոպացւոյ: Իսկ ի բաղուկս և ի սրունս՝
կրեն բի՛մ ապարանջանս շլթայագործս. այլև կաղ-
մեայս ի սղնձի և կապարեայ և փղոսկրեայ հատից
կի՛մ դնտակաց. որոց կշիւ ը պատմելոյ հօրն լուայ
հասանէ երբեմն ի 2. 3. 4 օխայ, որով տաւաւել ծան-

րաբեռնեալ չըջին, ք զըթոյսկապ գերիս:

Բնակարանք նց կի՛մ տունք՝ են սղքատակերս խոր-
ճիթք. դուռն նց՝ է ծերպ ոտնաչափ մի և կէս
բարձրութ, և նոյնչափ լայնութ. ը որ զօրէն զեռ-
նոց սողոսկելով մտանեն և ելանեն. զոր ի գիշերի
ամրափակեն եղեգնակերս՝ բայց հաստատուն վան-
դակաւ առ ահի ընձուց. և ի միջի վառեն հուր ի
գիշերի. և զի չունին ծխնէլայլ, յայն սակս միշտ լի
է խրճիթ նց թանձրամսժ ծխով. ննջեն շուրջանա-

կի 'ի դեանի 'ի վր միոյ փախաթի , զոտս տա հուրն
ունելով . բայց կանայք 'նց յառանձին խրճիթս բնա-
կին : Ամ խրճիթ ունի շուրջանակի բակ պատեալ
եղեգնեոյ ցանկով . որում կանայք և դստերք 'նց
ստէպ աւել ամեն առ 'ի մաքրութի . թէպէտ և դե-
տինն աւաղուտ է :

Պշտաւոր և սովորական ախտ 'նց է ախտն ուրիւռն .
այն է՝ ֆռէնի ուշուղի . որով ամբն ըմբռնեալ են ,
ամանք 'նոճաղ , և ոմանք յաւէտ . մինչև փախլ ան-
գամոց մարմնոյ 'նց , և ինքնին թօթափիլ , զոր գրե-
թէ սերնդեամբ ձգեն սրգիք 'ի ծնողաց : Եւ ևս մե-
ծամբ տաքնապին յաջացաւորէ , մինչև բաղմոց կու-
րանալ . զոր տան ջերմագին շողոյ արեգական , որ
'ի չոր և սպիտակ աւաղոյ անդրադարձել լեհարկանի
յաչս 'նց , և անհնարին տանջէ զնո : Աք թէպէտ
առ կենդանութ Գրեթէ բոլորովն մերկ չըլին , ուղ
ասացաք , բայց փոյթ մեծ ունին զի 'ի մեռանիլն
պատեսցին 'ի պատճառն պատանս . որ սովորա-
բար է բամբակի կտաւ աղբիւ . զոր զարգարեն ոսկի
կմ պղնձի և կմ այլով զարդու , իւրաքանչիւր լը
իւրում կարի . վս զի կարծեն՝ թէ լը առաւել ազ-
նոճուէ պատանաց՝ առաւել պատիւ գտանեն 'ի միւս
Յի . քզի ուղ սաորե ունիք ատել , նք դերկու Յս
զնեն , մի՛ զայս , յորում եմք . և միւս ևս 'ի միջակէտ
այսր մերումս Յի :

Առաւարտութ 'նց է միապետական . զի ունին թփր
ինքնիշխան . որ բացարձակ տիրութ իշխէ աղքատաց
և գերեաց . այլ ոչ 'նոյնն իշխանաց՝ զորս Քալա-
գիւ . և Պրէմա կոչեն . որք են խորհրդականք թա-
գաւորին , միանգամայն և իբրեւ տառնաձին ինքնադը-
լուս իշխանք . և չունին այլ ինչ պարտաւորութ առ
թփրն , բայց եթէ 'ի Ժմիս պիղծի ձեռնտու լինել
նմ : Զաջորգութ թփրական իշխանութ՝ ուղ և ժա-
ռանգութ նմ թփրին ընկից՝ անցանէ առ առաւել
մօտաւոր ազգականս թփրն , և ոչ յորդիս 'նք . որք
թէպէտ առ կենդանութ հօր իւրեանց բիւ չքով
վարին , ունելով սեփական թիկնատրոյս և ծնյս ,
այլ զկնի մահու հօրն՝ այն նմ շաք և մեծութ չքու-
նայ դշտովն . և եթէ առ կենդանութ հօր իւրեանց
ոչ գանձեցին անձանց , առ 'ի կարող լինել յետս
իշխանութ ինչ 'ի ձեռս բերել , ոչինչ առաւելութ ու-
նիցին այնուհետև ք զաւմիկ Ժղիբդիս իսկ իշխանք
և աշխատանք երկրին բիւ աղատութիս ունին . յը-
րոց մի է և այս , զի 'նք միայն կարող են վճարականութիս

առնել թ օտար ազգս՝ մենք եւրոպացիս . ուստի
 եթէ որ 'ի սոսկական ժողովրդենէ գացի առնել վա-
 ճառականութի լինի , թմ ինչքնր առժամայն յարքու-
 նիս գրաւին . վնյ և թմ հարստութի երկրին 'ի ձեռս
 իշխանաց հաւաքել կան . որք սովորաբար են 40 կմ
 50 . թէպէտ թիւ նյ ոչ է որոշեալ . նմին իրի եթէ
 որ 'ի հնրկ ժողովրդենէ՝ իւրով ճարտարութի կա-
 րացէ գաղտաբար հաւաքել ինչս , կարէ գնել զայն
 իշխանութի , և լինել մի 'ի նյէ , կաշառելով զնի և
 զթֆրն . որք եթէ հաւանեացին խնդրոյ նր , սանին
 զնա յափն ծովու . և անդ առժամայն սկսանի վը-
 ճարել զարքունի տաւրս . որ է փոշի ոսկւոյ լի կշոյ
 8 ոսկի դահեկանաց : Ապա թֆրն սաւաղի իշխանաց
 անոճանէ զնա աղնոճական , կմ վճռկան . և դարձ-
 եալ 'ի ծովակողմն՝ հրամայէ ալեաց ծովու չմասիւ
 ինչ նոր վճռկանին կլանելով զվաճառս նր : Ապա
 նոր իշխանն արկանէ օղի 'ի ծովն առ 'ի հաշտ առնել
 զնա լի իւր . և թֆրն կալել զձեռս նր փակէ և բա-
 նայ . և միանգամ շնչել յափ նր , արձակէ զնա ասե-
 լով , եթ 'ի խաղաղութի . զնոյն առնեն յետոյ և այլ
 թմ իշխանք . և տոյա ամբն միաբան գնան 'ի ճաշ 'ի
 տուն նոր իշխանին կմ վճռկանին . և այնուհետեւ և
 նա կոչի Պրեմիա . և Քապապիր :

Սք ճանաչեն զմի էակ դերագոյն , կմ թմ արարիչ
 թմի , նաև նոցին իսկ կուոյ . որոց տոճեալ զթմ
 իշխանութի և զկարողութի իւր , առաքէ զնմ յերկիր 'ի
 խնամարկել մարդկային աղգի . վնյ զթմ բարիս՝ զոր
 լուսնին յաստի կեանս , ուն և զարիս՝ համարին գալ
 անմիջապէս 'ի կուոյ անտի , յորոց և մեծաւոր երկնչին .
 յորժամ երգնուն յանուն նյ , կենօք չափ ուսնեն
 զերդումն . վնյ եթէ կամիցի որ զճմարտութի ինչ
 անտարակոյս ստուգել 'ի նյէ , չատ է խառնել ինչ
 'ի ջուր , և արկանել 'ի նմ պատառ մի հացի , և տալ
 ըմպել նյ , որ է նշան երդման 'ի կուոս . եթէ ճը-
 մարիտ է այն՝ զոր ասեն , ըմպեն զջուրն . իսկ եթէ
 սուտ , անհնարին է տալ նյ ըմպել և չեթ մի 'ի ջրոյ
 անտի . վն զի հաստատեալ ունին 'ի միաս , զի թէ
 երգնուցուն սուտ , անդէն վրիպիլի չարաչար ժահու
 ուտուհասին 'ի կուոյ : Յիմ առաւօտու երթան 'ի
 գետ , և լոճանան զերեսս , և ստիաւ ինչ ջուր աւա-
 զախառն արկանեն զգլխով . և զուս յերկինս ամբարձ-
 եալ , աղօթեն սյոմպս . Այն իմ քսւր ինչ ուն և այլ
 կերտուր . քսւր ինչ ոսկի և պարգևս . քսւր ինչ գերեսև
 հարսաւի . քսւր ինչ ստողնութի ուն և թեթեւութի չեթացս :

Ահա այս են ամենայն աղօթք և խնդրոճածք նց :
 Չունին մեհեանս , և ոչ բազմուի քրմաց . այլ միայն
 սեղանս կռոց , և մի միայն քրմապետ՝ զօր Օւնն
 իւնն . որոյ ընտրուին է 'ի ձեռս թգրին և իշխանաց .
 որք զայնպիսի ոք ընտրեն , որ իցէ բարեհամբաւ ,
 և գիտիցէ շինել կուռս և յուռութուլունս : Զկնի
 ընտրուէ շրջեցուցանեն զնա ը նմ փառոցս քղբին ,
 արկեալ 'ի վր նր բազմապատիկ յուռութուլունս ,
 մինչև ծածկիլ բովանդակ մարմնոյ նր յոտից մինչև
 ցգլուխ . և մի ոմն երթայ առաջի աղաղակելով .
 « Այլն մատուցէք ընծայս նոր օսնօնի , եթէ կամիք
 , մոռնակից լինել աղօթից նր » : Յայնժամ իւրա-
 քանչիւր մատուցանէ նմ փռլոս ոսկւոյ ը իւրում
 կարի . և այնուհետև փոյթ մեծ ունին ը բովանդակ
 կեանս նր բարւոք դարմանել զնա . զնմ պէտս նր
 առատամիտ մատակարարելով : Իսկ նր սովորական
 գործ՝ է շինել կուռս և յուռութուլունս , և տալ
 խորհուրդ թգրին 'ի մեծամեծ իրողութս , զի մի
 գործեսցէ ինչ հկնկ կմ անհաճոյ կռոց :

Թէպէտ ըունին զանմահութի հոգւոյ , բայց ոչ նոյն
 պէս զհանդերձեի կեանս , և զհաաուցումն ինչ անդա-
 նօր . այլ դնեն երկու Յօ . մի զայս յորում եմք ,
 և միւս ևս՝ 'ի միջակէտ անդր այսր մերումս Յի . և
 ասեն թէ հոգիք մեռելոց այսր Յի անցանեն 'ի միւս
 Յ . և անդ մտեի յարդանդ կնոջ առնուն նոր մար-
 մին և վերստին ծնանին . նոյնպս և հոգիք այնր Յի՝
 առ մեղ անցանեն , և աստ վերստին ծնանին . որով
 ը խելացնոր կարծեաց նց , լինի հնազորդ երթեալ
 կուռի հոգւոց 'ի միոյ Յէ 'ի միւսն : Այլ զնմ երջան-
 կուի իւրեանց դնեն 'ի հարստութ , յիշխանութ . և 'ի
 մարմնոյ հեշտութս :

Յօդ 7 . Երկիր արարայ . կմ՝ յովեզերք գերեաց :

Այս մասն կուինէայ կոչեցաւ Երկիր աբարայ յանուն
 թգրուէն արարայ . որ յաւարոյն մեծ էր . զի ը
 իւրև ունէր և զայլ երկու թգրութս . քն զիւրաւ և
 զքօփօ : Կռնի և Ծաւեղեր գերեաց , սակս յաճախութ
 դերեաց՝ որք անդադար ելանեն անտի : Այլև թա-
 գաւորութ քաւոմայ . զի 'ի վերջին Ժմկս թգրն տահո-

մայ կալաւ զմեծ մասն նր : իսկ սիշինկի զայս մասն
կուինէայ, ունի և զսիւսփութեանս և զայլ ևս նահանգս
մինչև ցգոնկով՝ դնէ ի Թիբրուք պէնինայ : Այլ
մէք յայտմ մասին զհետ գնացեալ այլոց Յազրայ
մենդ թէ և կարգի Յազրուէ՝ ուրոյն եղաք զսա .
որ յարեամից՝ ունի իւր սահման զերկիրն ոսկւոյ,
յորմէ բաժանի ի ձեռն վոլթայ գետոյն . յարեալից՝
ունի զպէնին և զայլ Թիբրուհս . ի հարաւոյ՝ զծոցն
կուինէայ . իսկ ի հիւսիսոյ՝ զանծանօթ նահանգս
ժիջերկրական տիրիկոյ :

Գլխաւոր գաւաք նր են Աւլա : Է գետ մեծ յայտ
անունն անուանեալ ի սաստիկ արագ և դահաւէժ
ընթացից իւրոց . որ մտնէ ի ծոցն կուինէայ, իբրեւ
22 մըրնաչափ տարածութիւն փոխէ զգոյն ջուրց նր :
Երկրն : Այս գետ ելանէ ի նահանգէն արարոյ .
և հոսեւ ի հարաւ, մասնէ նոյնիս ի ծոցն կուի-
նէայ . ջուր նր գեղնագոյն է, և խորութիւն հազիւ
հասանէ ցերիս ոտնաչափս . և ի բլմ տեղիս նուազ
ևս ք զայն . սակայն փոքրիկ նաւակօր մարթ է նուեւ
ի նմ : Երբայ : Չէ յայտ թէ ուստի՞ այսոնս կոչեցաւ
այս գետ . որ է գետ մեծ ելեալ յարարայ նահանգն
և յինքն ընկալեալ այլ ևս գետս, գնաց անկանի ի
ծոցն . որ գուցէ նաւարկելի լինէր, և թէ չէին ի
նմ ի բլմ տեղիս խաղիսալք՝ կոչոք աւազոյ :

Չայս մասն կուինէայ մարթ է բաժանել ի տէ լա
հարբեայ ի չորս քառս կմ Թիբրուհս . որք են Այրա-
խա . Բոթո . և Բաւ . զորս յառաջիկայդ ստորա-
գրեցուք :

Արարա :

Դաւառ և Թիբրուհ լարձակ, զոր արժան էր
կոչել Ծ . որ յարեամից՝ ունի իւր սահման
պլուծա գետն . յարեալից՝ զպէնին . ի հիւսիսոյ՝ զայս
և զայլ անծանօթ քառս տիրիկոյ . իսկ ի հարաւոյ՝
գիւտա : Տարածութիւն նր ի ծովակողմն է իբրեւ 75
մըրն . իսկ ի ցամաքակողմն իր ի վոլդայ գետոյն մինչև
ի պէնին իբրեւ 300 մըրն : Օդ նր տօթագին է ծանր
և հեղձուցիչ . մենդ յանձրեային Ժմիս . իսկ երկիրն
դաշտային և արգաւանդ . այլ ուրեք ուրեք փլարեր
է և անտառալից . բերէ մարացորեն առատ, կորեակ,
լեմոն, կիտրոն, դօգօ, տրմու, յորմէ առնեն գինի,
և այլ ազդի ազդի տրմաթ և միւրս . աւնի և սոլ

որ դոյանայ 'ի ցածագոյն և 'ի լճային տեղիս . այլև
զնչն տեսակս վայրի անասնոց . ուն և փիղս , բայց
սակաւ :

Իսկ գլխաւոր վաճառք են բերք նր . այլ առաւել
ք զամ մարդագերիք . զի ը տէ լա հարբեայ յամին
մինչև ցերիս հազար գերիս գնեն անտի եւրոպացիք .
յորոց ոմանք են գերեալք 'ի պմզմի . ոմանք են մա-
հապարտք . որոց պատիժ գլխապարտուէ փոխի 'ի
դերուէ . ոմանք պարտապանք , որք ոչ կարելով վճա-
րել զպարտս , վաճառին 'ի պարտատեարց . այլք
ծնեալք 'ի գերուէ . կէսք ածեւք 'ի ներքին Կու-
փնկ արքունի հարկաց , զոր ոչ կարեն վճարել աւ-
տղքատուէ . շատք ևս այիք են , զոր ծնողք իւրեանց
վաճառեն : Սք երամովին զօրէն անասնոց ածին 'ի
վաճառ . բայց այնչափ մեծ է ցաւ նյ և տրամուէ
'ի մեկնիլն 'ի հայրենեաց և յաղգակցաց , մինչև թէ
չիցեն կապեալ կամովին ընկենուս զանձինս 'ի ծով
'ի լինել կերակուր ձկանց . և շատք ևս առ յեալին
յուսահատուէ յորժամ ոչ կարեն ծովակուր լինիլ .
ոչ առնուն կերակուր 'ի նաւիսնդ գերչաց իւրեանց ,
թէպէտ և տանջանք բռնադատեոցին , զի սովու-
մեացին . ահնունելով թէ 'ի մեռանիլն դառնան
անդրէն 'ի հայրենի Տ իւրեանց :

Բնակիչք այսր նահանգի ուժեղ են և երկայնակեաց ,
եթէ կենդանի զերծանիցին 'ի ծաղկէ . որ անհնարին
կոտորածս դործէ անդ 'ի մանկուս . և ը բարուց
քաղաքական են , ընտել և համբոյր . աշխատասկր և
ճարտար յառեաւորս . որք փնկ թուագրուէ 'ի հա-
շիւս 'ի դործ ածեն թէլս երկայնս , յորս են զնիչ
կապք . որոց իւրաքանչիւրն ունի զյատուկ նշանա-
կուս . զի լուսին գիրս , և ոչ իսկ բնաւ գիտեն ըն-
թեռնուլ և գրել գէթ յայլ լեզուս . բայց 'ի մեծա-
մեծաց ոմանց՝ որք ուսանին զլեզու փորձութալոց ,
այլև ընթեռնուլ և գրել 'ի նոցին բարբառ : Սյ
բարք և սովորուիք չեն ինչ ըհատ յիւտացւոց . զորս
ստորև ունիմք ստորագրել : Բայց ճննհորդ ոմն
եւրոպացի կոչեցել եէլպէ՝ պատմէ զմասնաւոր ինչ
սովորուի սց . զի ասէ թէ յորժմ առնակին ոք շնայ
ը գերուց , ինքն ևս լինի գերի մն գերւոյն , եթէ
արն իցէ 'ի վերագոյն աստիճանի ք զօրինաւոր այր
կնոջն շնացելոյ . իսկ եթէ այրն իցէ ազնուագոյն ք
զմր գերւոյն , յայնժամ չնայող գերին լինի գերի
կնոջ շնացելոյ :

Վառաժորուէ նյ է միտպետական . զի ունին թգր
Q 5 ինքն .

ինքնիշխան, զոր և անօրէն պատճեն. ոչ որ կարող է տեսանել զնա յուտելն, բայց 'ի սպասաւորաց սեղանոյն. ևս առաւել յըմպելն. զի լէ պատժով գլխաւ պարտուէ արգելեալ է հայիլ 'ի նա յորժամ ըմպէ. վնջ յորժամ կամի ըմպել՝ մի 'ի սպասաւորաց սեղանոյն երկու երկաթի դաւազանս լէ միմեանս բաղխելէ տայ զնշան, և առժամայն ամփն, որք անդ կան, անկանին յերկիր 'ի վր երեսաց. և մատուռակն 'ի տալն զբաժակ 'ի ձեռս արքային՝ զթիկունս իւր առնա դարձուցանէ. զի մի և ինքն տեսցէ զնա յըմպելն: Պատմի թէ երբեմն մանուկ մի գեղեցիկ սիրելի յոյժ թփրին՝ ննջէր մերձ առ նա. և 'ի հնչմանէ բաղխմանէ երկաթի դաւազանացն՝ զարթուցել ձգեաց զաչս 'ի բաժակն յորժամ ըմպէր թփրն. վնկ քրմասպեան ետ զենուլ զմանուկն, և յարենէ նր սրսկեաց 'ի վր հանդերձից արքային 'ի բաւել զայն մեղս, և 'ի խափանել զլար արկածս, զոր 'ի հայեցոճածոյ անտի համարին պատահիլ թփրին. զի ասեն՝ թէ աչս սովորուի կմօրէնք՝ սահմանեցաւ առ նս 'ի պահել զթփրն 'ի կախարդուէց և 'ի հմայուէց: Զնոյն զբուռուի առնեն և 'ի սկտեղս կերակրոց, զորս 'ի տանիլն 'ի սեղան, և 'ի բառնալն անտի, ամ պաշտօնատարք որք գտաւ նին անդ՝ անկանին 'ի վր երեսաց՝ չհայիլ 'ի սկտեղս. զի և այն լէ պատժով գլխաւ պարտուէ արգելեալ է ամցն բաց 'ի խահարարաց, և յանմիջական պաշտօնէից սեղանոյն:

Վանայք թփրին բլմեն, բայց մինն միայն անուանի գշխոյ. քի նա՝ որ նախ ծնանի արու զաւակ. իսկ այլք առաւել գերի են գշխոյն, ք համադրաւիճ ընկերք. յորոց վր վարէ զանկոսար իմն իշխանուի կմօ բռնակալուի. մինչև երբեմն վաճառել ևս զմանս 'ի գերուի առանց բնաւ իսկ ծանուցանելոյ և թփրին. և թփրն յայնպիսի գիտութեամբ պարտաւորն է 'ի չաւես լինել. քի աչք խիւել: Այս բան առաւել ամփս ստուգի 'ի ձեռն գիպոճածոյ՝ զոր պատմէ նախայիշատակելէ եկլպէ գաղղիացի իբրև ականաւես. զի ասէ թէ թփրն ոչ կամելով դնել յեւրոպացւոց իրս ինչ վն թագուհւոյն՝ որսւմ յոյժ ցանկայր, նա գաղտ 'ի թփրէն ետ բերել աս. ինքն զայնոսիկ. և փոխարէն առաքեաց եւրոպացւոց ութն կանայս 'ի կանանց անտի թփրին. զորս նք առեալ վզվզիլ բծին 'ի նաւս իւրեանց. ահա սյուսփ է բռնակալուի թագուհւոյն արարաց: Սոյն այս թփրուի յնշագոյն հզօր էր և ահարկու ամ շրջակայ թփրուէց.

բայց իբրեւ հարաւ . 'ի բռնակալէն տահմայ, տկարա-
ցաւ յոյժ, և արուի նր մեծապէս նոճազեցաւ . սա-
կայն և այնպէս լը տմանց՝ թգր նր կարող է և այժմ՝
'ի նշան միոյ հրամանի հանել 40000 հեծելն և առա-
ւել . վն զի բաց 'ի տղայոց և 'ի ծերոց, այլք առ-
հնրկ պարտապան են կրել զենս :

Բայտ կրօնից առհնրկ կռապաշտ են . և թոճի թէ
զնոյն կուռս պաշտեն, զոր իւտացիք . ք զծով, ըզ-
մասնաւոր լերինս, և ծառս, և կենդանիս . թոճ
զայլ անհամար առանձնական կուռս՝ զորս իւրա-
քանչիւրոք շինէ անձին, և պաշտէ : Եւ թէնյաւ ըն-
դունին զմի գերագոյն հակ արարիչ երկնի և երկրի,
այլ ոչինչ պաշտօն մատուցանեն նմ . զի ասէն թէ
նա յերկինս է, և առ մեօք ինչ ոչ գործէ . և գուրով
ինքնաբուն բարի, ոչինչ չարիս կարէ առնել մեզ :
Իսկ կուռքն յերկրի են, և կնվարուին է 'ի ձեռս
նց . վն հարկ է զոհիւք և ընծայիւք հաշտ առնել
զնմ լը մեզ, զի մի չարիս հասուցեն մեզ : Վն այսր
պաճառի պաշտեն և զաներեւոյթ չար ոգիս . ք ըզ-
գես . բայց ոչ իբրեւ զոծս, այլ իբրեւ զչար բռնա-
կալս . զորոց արձանս տպիտակ նկարեն . և 'ի հար-
ցանելն երբեմն եէլպեայ գաղղիացւոյ ցքրմապետ
նց 'ի ճաշելն լը նմ 'ի տան նր, թէ լընր սպիտակ
նկարէք գուք զպատկեր դիւնին, ետ պխի քրմա-
պետն, թէ վն զի սպիտակ է . զոր ետ իմովք իսկ
աչօք ասէ տեսի բջմ անդամ, և ամսօրեայ Ժմիս
խօսակից եղէ լը նմ, որ և յնշագոյն պատմեաց ինձ
զգալուսաւ ձեր գաղղիացւոյ աստ, և տեսի զի ըս-
պիտակ էր . վն ասէ խաբիք գուք եւրոպացիքդ զի
սեաւ համարիք զգես : Ահա քեզ արժանի պխի խե-
լաժէա քրմապետի :

Այս նշնգ յերկու դուռս բաժանի . որք կոչին Մեծ
արբա . և Փոք արբա . որոյ նշանաւոր տեղիք են ոք =
Լըսէն . կմ Մեծ արբա : Գլխաւոր քղք հասօրէն
երկրին . մեծ և բարեշէն . շրջապատ նր է իբրեւ 9
միլոն . և պարիսպքն հողակերտ՝ այլ ամուր . չորս
դուռնս ունի . զկէս քղքին շրջապատէ եփրատ կո-
չիցեալ գետն, որ և է նմ 'ի տեղի իրամոյ : Տունք
նր նայնպ 'ի հողոյ են, այլ հաստաւորուն և երկարա-
տե . իսկ տպարանք թգրին մեծ է և լարձակ . յո-
րում են բջմ մեծամեծ սրահք, պատշկամքք, և սեն-
եակք զարդարելք գորգօք և մետաքսեայ բաղմա-
կանօք : Այս քաղաք յառաջագոյն սուտեւ բաղմա-
մարդ էր և բարեշէն . այլ 'ի 1724 յառնուելն զնա

արքային տաճանայ, եղծեալ աւերեցաւ:

Փառաւ: Քաղաք և գլխաւոր անդի փոքրիկ քաղաք: որոյ բոլոր շրջապատն չէ ինչ առաւել ք 12 մղոնս: Բնակիչք նր քաջ երկրագործ են. բայց սիրեն և զգողութի լը օրինակի բնակչացն իւտայ, և փոփօի: Բաւալեա. կմ ֓ոս: արքա: Է բուն նահնգիստ այսր թերութի ի բարձրաւանդակ վայրի: Շրջակայ երկիրն ք ցած է և դիւր, և ուրեք ուրեք անառաւային. իսկ առ ափն ծովու մերձ ի քղքն՝ են երեք փոքրիկ բլուրք. որք ձևացուցանեն իբրև զհրճանդան ինչ, ուր սկսանի ծոց մի մեծ, յորում մտանէ դեանս որ բաժանէ զարարա ի օկէնինայ:

Ոգոս: Քաղաք փոքր իցամաքն կոյս 7 մղոնաւ հեռի ի բռայեայ: Հողանտացիք և անգղիացիք ունին անդ վաճառանոցս բարեչէնս. և դնեն անգ բնի գերիս:

Եսթին: Քաղաք առ համանուն գետով, լը մէջ ոգոսայ և բռայեայ. 3 մղոնաւ հեռի ի ծովէն. ուր հողանտացիք և անգղիացիք ունէին նոյնպ վաճառանոցս. այլ անգղիացիք ի բաց թողին ղերեանցն: Այս քղք յառաջագոյն էր աթոռ փոխարքայի. այլ իբրև ելին անտի բնակիչք նր, և դնացել ամբացան ի կղզի մի ի մէջ ամփաք գետոյ, ամայացաւ քղքն. վնջ և աթոռն փոխարքայի բարձաւ անտի:

Իսրայ . կմ Փիսա .

Ի թագաւորութի լը մէջ արարայ և փոփօի. տաւ բաժութի նր առ ծովեզերք՝ իբրև 45 կմ 48 մղոն. իսկ իցամաքն կոյս՝ 24 կմ 27: Օդ նր առ թաղին է յոյժ մեղդ յանձրեային եղանակի. որ սկըսանի ի կէս ամսեանն մայիսի, և ձգի մինչև ցօգոստոս. և լը այն թմկս դժնդակ է օդն և վնասակար կենաց. յայն սակս բնակիչք երկրին հազու երեք ելանեն ի ամայ յաւուրսն յայնոսիկ. ղի անձրևն՝ որ գրեթէ անընդհատ իբրև յորդատեղաց տարաի իջանէ, ջերմ է ոնց ղջուր ջնուցել առ հրով. ուստի և չիք այլ հնար ղովանալոյ, եթէ ոչ անդադար հովահարութի ի ձեռն մեծամեծ հովահարաց, ղոր շինեն ի մորթոյ:

Իսկ հանդամանք երկրի նր օրեսպէս են լը սէտալի տուն գրից. ղի ի ծովեզերս առ հարկ զաշտային է և արդաւանդ. բայց ուրեք ուրեք դէժ և լճային:

որ և ձգի լըլայն իբրև 9 մղոն . իսկ 'ի ներքին կողմն
առ սակաւ սակաւ բարձրանայ տարածեալ ց30 կմ
ց40 մղանս մինչև զարմատս միագօտի լերանց , որք
կիտարողոր ձգին 'ի հիւսիսոյ արևելից , և անջրպե-
տեն զայս նշնդ 'ի շրջակայ թիրուէց : Վնյ 'ի ծովէն
երևի իբրև թատրոն վայելչագիր . զորմէ գրեթէ
ամ ծագիրք հասաատեն լինել առաւել զոճարձալի
ք զամ ԳԼԸԱ այսց ծովեղերեայց . զի բայց 'ի սակաւ
ծովեղերեայ լնային տեղեաց , այլ ամ տեղիք նր մը
չակեալ են և սերմանեալ . անդաստանք նր արգա-
ւանդք և վայելուչք . փոքրիկ անտառք և գեղեց-
կադիր շաւղօք անջրպետել 'ի միմեանց , և զարգար-
եալ անհամար գիւղօրեիւք . քզի բազմամարդ է
յոյժ . մինչև լն ասելոյ ճննհորդաց' բոլոր նշնդն
է իբրև շարունակել քզք . ուր և յամին երկուս հըն-
ձեն . զի բնակիւք նր այնչափ ժրաջան են , զի յա-
ւուր յորում հնձեն զարտորայս , սկսանին և սեր-
մանել . ոչ տալով հանդիտա երկրին և ոչ զօր մի :
Իսկ դընաւոր բերք նր են որիզ , մարացորին , կոր-
եակ , ոլուն , և այլ աղբի աղբի արմոիք : Անի
և եղէդն չաքարաբեր . և զնիչն արմատս 'ի կերա-
կուր , և 'ի գեղ բժշկուէ . և պէսնդ տեսակս ոլա-
ղոց , մենդ արմաւ բնո՛ յոյժ . այլ բնակիւք նր ոչ
այնչափ ախորժեն զգինի արմաւոյ . վնյ առաւելամ
սակս իւղոյ մշակեն զարմաւենիս : Գտանի ոնդ տե-
սակ մի ծառոյ , զոր բնակիւք նր ֆոլով կոչեն . իսկ
ամերիկացիք ֆրոմագեր . որ բերէ բամբակ պատ-
ուական յորմէ գործեն կերպասս . որք զնո՛ ուայ-
ծառ գոյնո լըունին . ոնդ ոմն յանդղիացւոց ետ ներ-
կել 'ի գոյն ծիրանի 'ի կերպասուց անոթ . որ այն-
չափ գեղեցիկ էր և սղնիւ , մինչև զարմանալ ամ
եւրոպացւոց որք էին անդ' լը պայծառուի գունոյն'
լը ամբուի' և լը պատուականուի նիւթոյն : Անի
և անտառս 'ի ներքին կողմանս , բայց ոչ նոյննոս 'ի
ծովեղերս , մենգ յայսկոյս եփրատ գետոյ . ուր
սակաւ ծառք գտանին ցրիւ աստ և անդ . բայց մե-
ծառեծ են յոյժ , ոստալից և սաղարթախիտ . զորս
բնակիւք նր իբրև արծա սղանեն . վնյ թէպէտ գըլ-
խովին անսրառող են , սակայն լը պատժով գըլխա-
սրարուէ արգելիէ հատանել ոչ միայն զծառ մի
ողջոյն , այլև զնչին ոստ ինչ : Այսմ օրինաց ներ-
քոյ անկէլ են և օտարականք . զոր ոչ գիտելով հը-
լանտացւոց , յաւուր միում հատին զմի 'ի ծառոց
անախ . զոր անսիւ բնակչաց տեղոյն , զօրէն կա-

տաղի գաղանայ 'ի վր յարձակեցան . զքիմն 'ի նոյն
կոտորեցին , և զվաճառս , և զամ 'ինչ նոյն՝ զոր գտին ,
աւար հարին : Տէ մարշ համարի , թէ այս յարգ և
պաշտօն ծառայն այնոցիկ՝ է հնարք թգրին , զի մի
խապաւ ջնջեցին 'ի կողմանց անտի այն սակաւ ծառք :
Անի և ընտանի անասունս և բիւրաղքի թռչունս
գունադեղս : Գտանին անդ և վայրենի գաղանք , զի
փիղ , ցուլ վայրենի , վագր , և զնոյն տեսակք կապ-
կաց . բայց ոչ 'ի բուն նշնդի անդ , ուր աւ յաճա-
խուէ բնակուեց չիք նոյն տեղի ապաստանի , այլ 'ի
լեւրինս՝ որովք բաժանի յայլոց ներքին նշնդաց .
բայց առաւել ք զամ՝ գտանի անդ անհարին բաղ-
մուէ ջղջիկանց . որոց մեծ մասն է 'ի չափ մեծուէ
ընտանի հաւուց . որք և 'ի մոտենել արեգական ,
ընուն զօգն իմ օրինակի մարտիոյ . և ի առաւօտն
'ի ծագել արեւու , գնան յարին զոստոց մեծամեծ
ծառոց կուտել և կախել զմիմեամբք իւրեւ զգունգս
մեզոնաց . կի՞ իւրեւ զմեծամեծ ողկոյզս արմաւոյ .
յոր երբեմն բնակիչք տեղոյն հրացանս արձակել ,
ցրոճեն զնոյն . և է տեսիլ զոճարձալի , զի ցանեալ
ցրոճին , և զօրն ողջոյն շիւթել կոյր զկուրայն ասա
անդ տատանին :

Յայսմ թգրուէ ծաղկել է վճռկանուին , և օրն օրէ
և ևս ծաղկի . վն զի թգրն ուն և ամ 'իշխանք երկ-
րին՝ փոյթ մեծ ունին այնմ . ուր յոջադոյն հոլան-
տացիք և անգղիացիք և եթ առնէին վճռկանուին ,
այլ յետոյ մոին անդ և գաղղիացիք . և թէնոյն ծով
եղերք նոյն դժոճարամատոյց են սակս հնոյզորդ յոր-
ձապոյտ ալեաց , ուստի և նաւք ոչ կարեն մերձե-
նալ 'ի ցամաք , սակայն բնակիչք երկրին հմուտ գո-
լով տեղեացն , փոքրիկ նաւակօք իւրեանց անխառ
հասուցանեն զվճռկանս և զվաճառս նոյն : 'ի սապի
մայրաքաղաքն իւտայ՝ յիւրաքանչիւր չորս աւուրս
լինին տօնավաճառք , և միւս ևս երեւելի տօնավա-
ճառ լինի 'ի փուլին ամիւրայ . ուր խուռն բաղմուէ
վճռկանաց հաւաքին . սովորաբար մինչև 5 . 6 հա-
զարոց . սակայն յայնչափ բաղմուէ միջին՝ ոչ երբեք
յառնէ խուովուէ , և ոչ գործի ինչ լեզմ՝ օրինաց .
քզի ամ 'ինչ բիւր 'իմաստութեւ բարեկարգել է . այլև
միշտ դատաւոր որք կացուցանի 'ի թգրէն . որ ունի
լիւրեւ չորս պաշտօնեայս ապառազինեալս , և ամ
արթնութեւ հսկէ 'ի պահպանութի օրինաց . ունի և
դատաւորական իշխանութիւն 'ի լսել զբողոքս և
դատաւարան առնել . և յորժամ զոր գտանէ գող
կմ

կմ' խռովարար, առժամայն կալել 'ի գերութի վաճառէ . վնյ ամբն երկնչին : Յայն ասնալաճառս ամ տեսակ վաճառաց գտանի . զթ գերի եմ' հասակի , արջառ , ոչխար , սոյժ , շուն , ընտանի և վայրենի հաւք , զնչն տեսակք կապկաց , և սյլ անասունք , և աղգի աղգի վաճառք ասիոյ , մէնդ հնդկաց , եւ րոպիոյ , և ափրիկոյ : Իսկ գլխաւոր վաճառք այսր նէնդի' են ասունեղէն կերպաւք գործեալք 'ի կանանց . փսիաթք , կողովք , զնչն անթք փայտեղէնք , թուղթ կարմիր և կապուտակ , աղ , իւղ արմաւոյ , և աղգի աղգի բերք . բայց առաւել ք զմ' մարգապերեք՝ զորս արք վաճառեն . իսկ զայլ իրս՝ կանայք . քզի կանայք իւտացիք քաջաւարժ են յառւուրս վաճառաց : Իսկ փնկ դրամոց 'ի կիր առնուն զփոշի ոսկւոյ :

Բնակիչք այսր նէնդի' լն գունոյ մարմնոյ չեն այննք սեաւ և փայլուն , ուն զբնակիչս երկրին ոսկւոյ . և սովորաբար բարձրահասակ են և վայելչագիր . ուժեղ և աշխատասէր . ճարտարամիտ և հնարագէտ . քաջաւարժք և փոյթ յառւտուրս վաճառաց , և քաջաւարք . զորս յայսմ մասին՝ ուն և յայլ բարի և 'ի յոռի հանգամանս բարուց՝ պոսման գերագոյն գատէ ք զայլ ափրիկեցիս : Հմուտ են յոյժ և ճարտար 'ի գողութե . մինչև լն պոսմանոյ գերազանցել ք զբազմահար գողս փարիզու : Ամբն գող են (առէ նա ինքն պոսման) բաց յոմանց իշխանաց : Պատմէ նա թէ 'ի հասանիլ իւր անդր , թիքն ասաց նմ' թէ իւր ժղլիդ ոչ է լն բնակչացն աբարայ , որք առ դոյն ինչ գծկամակս կրելոյ յօտար աղգաց , վղլիկի թունաւորեն զնմ . յայտմանէ ասէ չունիս երկնչիլ յերկրի իմում . բայց զգուշանալ պարտ է քեզ յոյժ 'ի վն իրաց քոց . քզի ժղլիդ իմ աչալուրջ և արթուն է 'ի գողանալ . զորոյ զփորձ վղլիկի էառ պոսման . զի թէպէտ այնուհետև փոյթ մեծ կալաւ 'ի զգուշանալ իրաց իւրոց , սակայն և այնն ոչ կարաց անմիաս զերծանիլ 'ի բազմարուեստ հնարից իւտացւոց : Աք լաւ ևս զգենուն և ուտեն ք ըղբնակիչս երկրին ոսկւոյ . իսկ սովորական ըմպելի նց է Պօղայ . զի ոչ ախորժեն զգինի արմաւոյ . յայն սակս թէպէտ արմաւ բքմ ունին , այլ ոչ հանեն անտի գինի . և ջուր ջրհորոց նց՝ որք սովորաբար խոր են իւրեւ 20 կմ' 30 գրկաչափ , անհնարին ցուրտ է . զոր թէ ոք լն երիս կմ' չորս աւուրս անխառն լն ուղայի ըմպիցէ , յայնմ տօթագին նէնդի' ախառ

նայ դախտ դժնդակ ջերման . բայց քզն պողայն նոյ ջերմ է յոյժ , նմին իրի օտարազգիք՝ մենդ եւրօսրացեք՝ ջուր խառնեն ի նմ . որով լինի անորժա .

կան և առողջարար ըմպելի :

Արարի պատճենն զիշխանաւորս և զմեծամեծս . յորժամ դէպ լինի ումեք ի ստեկական ժղլըդոց գնալ առ իշխանաւոր ոք , կմ պատահիլ նմ ի ճնդրհի , վղլղկի ի ծռնկս անկանի . և երիցս համբուրելով զգետին , ողջունէ զնա բարիս մաղթելով նմ . իսկ իշխանաւորն ըջմ ծանրութեայ նմ պիտի զնոյն փոխարէն մաղթելով . և նա ոչ յառնէ ի գետնոյ մինչև ոչ մեկնեացի անտի իշխանաւորն , կմ ասացէ նմ թէ բաւական է : Իսկ եթէ սա սակս ստիպող գործոց իւրոց կամիցի յնջադոյն մեկնիլ , նախ հրաման ինդրէ իշխանաւորէն կմ յաջնաւականէն , ապա յափսիթերս յետս յետս գնայ . զի անարգանք համարեալ է առ նս երեւոյցանել զոտս առաջի վերնագունի , կմ նստիլ առաջի նր : Զնոյն մեծարանս ընծայեն և որդիք հարց , և կանայք արանց իւրեանց . յորժամ տաննոյ , կմ առնուն ինչ ինչէ միշտ ծռնր գնեն , և երկոքումք ձեռք տան և առնուն , զի այս նշան հապտակուն համարել է առ նս . և ի խօսիլն չ նմ՝ զձեռս ի վր բերանոյ դռնեն , զի մի շունչ բերանոյ հասցէ առ նս : Յորժամ ոք յաւադագունից փաշտայ , ամբն որ անդ գտանին՝ ծռնր կրկնեն , համբուրեն զերկիր , ծափս հարկանեն , և մաղթեն նմ առողջութի և յաջողութի : Եւ յորժամ ոք ի կրտսերաց լեռնի զտարգև յաւադագունէ , նոյննք երկիրադանէ , և ծափս հարկանէ , և արաի մտք շնորհս մատուցանէ : Չոյս եւմ նշանս մեծարանաց միշտ կրկնեն ճշտիւ , թէնդ և յաւուրն քսան անդամ պաշտահեցի . ապա թէ ոչ պատժին առագանջք դրամոց : Իսկ յորժամ հաւատարք պատահին միմեանց , երկոքին ևս ծռնր կրկնեն , և ծափս հարկանեն , և ապա ողջունեն զմիմեանս :

Յայսմ վայրի նշանակեացոք համառօտիւ և զտուրութի , զոր ունին յերթալն յայցելութի մեծի ումեք . զի նա՝ որ կամի գնալ , նախ՝ առաքէ առ իշխանաւորն ինդրէ հրաման ի նմէ . միանգամայն և հարցանել զժամն , յորում կամիցի լեռնիլ զնա . և ընկալեալ զպիտի , ելանէ ի ճնդհ բաղմն ի պատգաբակի , և ունելով առաջի իւր սորապաւորս՝ ոքք հարկանէն զձէն գործիս նաւադարանաց (եթէ ունիցի) . և ժամանել ի դուռն՝ դադարին հնչմունք նաւադարանս .

բանաց , և ինքն իջել 'ի պատգարակէ՝ երկիրպագէ անդ առ դրան , և ամ տպասաւորք իւր չէ նմ . ուր շառաջ եկեալ նմ ընտանեաց իշխանաւորին՝ զնոյն առնեն և նք . և շերկար վիճեն չէ միմեանս թէ ո՞նախ յարիցէ . տպա առել մուծանեն զնա առ իշխանաւորն . ուր երկցս երկիրպագանէ նմ , և ծափս հարկանէ , և ողջունէ զնա . տպա ակնարկուք իշխանին բազմի առաջինն 'ի վր փսիւթի , կմբ բարձի . և սկսանին խօռակցիլ չէ միմեանս . տպա իբրեւ կամի արձակել զնա , ակնարկէ սորսաւորաց իւրոց բերել ըմպելի . զոր ինքն իշխանաւորն մատուցանէ ցհիւրն , որով հրաման տայ նմ մեկնիլ . և նա առեալ ըմպէ , և առժամայն յարուցեալ սկսանի առնել զերկիրպագութիւնս ուր 'ի վերոյ նշանակեցաք . և դառնաց անդրէն 'ի տուն իւր նովին կորուսաւ , որով եկն : Բայց եւրոպացիք որք 'ի պատուէն են յոյժ առ իւտացիս , ազատ են յոյսպիսի բազմաշխատ մեծաբանաց . զոր ոչ միայն մեծամեծաց , այլև ոչ խնկ թիբի նոյն առնեն . շատ համարելով զեւրոպական չափաւոր և վայելուչ մեծաբանս ընծայել նմ . Սք թէպէտ աշխատասէր են , բայց միանգամայն և մուրեալ 'ի խաղս , մենդ բախտականս , որով բոլմ անգամ զկնի կորուսանելոյ զամ ինչս իւրեանց , խաղան և 'ի վր որդւոց և կանանց իւրեանց . երբեմն ևս 'ի վր անձանց , տալով զանձինս 'ի գերութիւն յաղթողին : Վն այսպիսի անկարգութեց մի ոմն 'ի թիբաց նոյն արդել զամ բաղդական խաղս , սակայն ոչ կարաց խաղառ բառնալ : Մեծապէս երկնչին 'ի մահուանէ . վն ոչ միայն խօսիլ զնմե , այլև լսել անգամ զանունն 'նր՝ ոչ հանդուրժեն . զի համարին թէ նովաւ կանխեսցէ մահ . ուստի չէ պատժով գլխապարտուէ արդեւել է յիշել զմահ առաջի թագաւորին և մեծամեծաց : Բայց այժմ 'ի յաճախել անդ եւրոպացւոց , վարժեցուցին զնն . ուստի և ոչ այնչափ դողան 'ի յիշատակէ մահուան , մենդ մեծամեծք :

Բազմակին են իւր օրինակի այլոց կռապաշախ . բայց առաւել ք զքնակիչս երկրին օսկւոյ յաճախեն կանայս , որք սովորաբար բազմածին են : Պատմէ պոսման եթէ ետես անդ զոմանս , որք պարծէին ունիլ առաւել ք զերկերիւր օրդիս . և ոմն ողբայր , զի 140 զաւակս և եթ ծնաւ . յորոց 70 և եթ կենդանի են . և նա ինքն թիբն պատմեաց պոսմանայ , թէ ոմն յիշխանաց իւրոց գունդ կազմեաց 2000 զք .

բայց լոկ յորդուոց և 'ի Թառանց իւրոց . Թո՛ղ զգտտեալս
 և զմեռեալս . որով և յազմեաց Թշնամունչն : Վնի
 չեն ինչ զարմանք , զի բազմամարդ է նահանգա
 այս . Թէպէտ և լը տէ լա հարբեայ ամի ամի մին
 չև 912000 մարդագերիս վաճառեն . վնյ ուն վերա
 գոյնդ տասցաք՝ գլխաւոր և առաւել բազմաշահ վա
 ճառք այսր նահանգի են մարդագերիք . զի ծնողք
 ունին զգաւալիս իւրեանց 'ի սակի խաշանց անբա
 նից , զորս լը հաճոյից վաճառեն . երբեմն զամսեան ,
 բաց յանդրանկանէ . զի 'ի մեռանիլ հօրն , նա ժա
 ռանգէ զմմ ինչս նր , լը որս և զկանայս հօրն . բաց
 'ի հարազատ մօրէ իւրմէ . որ այնուհետև լինի ինք
 նագլուխ , և առանձինն բնակէ , ունելով իւր սե
 փահան կալուածս 'ի դարման կենաց : Այս սովո
 րուի ուսի ոչ միայն առ ռամիկս , և առ սոսկական
 ժողովոն , այլև առ իշխանս , և առ նոյն իսկ Թֆրն :
 Կառավարուի այսր Թֆրուէ Թէպէտ միասպետական
 է , և Թֆրակոն իշխանուին ժառանգուք անցանէ
 յանդրանիկ որդի արքայի . (Եթէ ոչ սակս մեծ ինչ
 հորկց բարւոյ ստիպեսցին իշխանք ընտրել զէղբայր
 Թֆրին , ուն պատահեցաւ 'ի 1716 ,) սակայն իշխանք
 բոլմ ինչ յիշխանուէ Թֆրին երկարաժմկեայ սովո
 րուք յանձինս գրաւել ունին : Աւինն օրէնս , զի 'ի
 ծնանիլ անդրանիկ որդւոյ Թֆրի՝ որ հանդերձել է
 Թադաւորել , վրիճիկի առեալ տանին զնա 'ի զնկէ
 ֆաւ . որ է յարեմաեան եղեր այսր Թֆրուէ . և անդ
 ամս զմանուկն սոսկական առն միում 'ի սնուցանել
 ուն զմի յորդուոց իւրոց . ծառայեցուցանելով և 'ի
 դործս անարգս . ուն ահա Թֆրն՝ որ Թֆրէր յոր
 ժամ տէ մարշ էր անդ , յնչագոյն արածէր զսոզս
 կեղծեալ հօր իւրոյ . և 'ի խաղարածն լինելոյ էանց
 'ի Թֆրել իւրոյ . և Թէպէտ սնուցիչն գիտէ զի է
 որդի արքայի , և Թէ հանդերձել է Թֆրել , սակայն
 լը գլխապարտուք արգելել է նմ ծանուցանել զայն
 մանկանն , այլ պարտադան է սնուցանել զնա իբրև
 զմի յորդուոց իւրոց :

Այս օրէնք 'ի սկզբանն Թերևս վն կարևոր և
 օգտակար ինչ վախճանի սահմանեցաւ . նր զի մի
 Թֆրն 'ի փափկուէ սնել , անպիտան լիցի 'ի դործ
 պնզմի . բայց տշմ լը տէ լա հարբեայ ոչ առ այլ
 ինչ է ոլխաանացու , Եթէ ոչ 'ի հաստատել և 'ի
 մշտնջենաւորել զբռնակալու թն իշխանայ . որք և
 յայն սակս փոյթ մեծ ունին անլուծանելի մնալ
 այսր օրինաց . քզի նորապրակ Թֆրն սգէտ և ան
 կիրթ

կիրթ գոլով կառավարուէ , և թմ իրաց թագաւորուէ իւրոյ , բռնադատի յծմի ինչ խորհրդոց վարիւ . և զտնտեսուի երկրին 'ի ձեռս 'նց հաւատաւ , իբրեւ հմտագունից . որովհետեւ պաշտօն 'նց մշտնջենաւոր է , և ժառանգութիւն անցանէ յորդոց յորդիւս : Սակայն առ արտաքս թծօրէն սրաշտեն զթիւրն ոչ որ բաց յոմանց 'ներքին պաշտօնատարաց գիտէ , թէ յորում մասին լաւճակ արքունեաց 'նջէ նա . յաւուր միւսմ պոսման գոլով յարքունիս , եհարց յգլխաւոր պաշտօնատարն թէ ուր է սենեակ անկողնաց արքային . իսկ նա փխկ պիտելոյ՝ անդրէն եհարց նմ : Ո՛ր խոջէս է նքէ ան . զի Բագէս ասէ 'ե-ե-ր' է գիտել զին , ոչ և զԲասն : Չայս թերեւս ասենն յառաւելութիւն փոռաց թիւրին , և յապահովուի կենաց նր :

Թագաւորն ունի կանայս բիւմ յոյժ յոյժ . որք յերիս դատս բաժանել են : Զառաջնումն են մանկա մարդք , և առաւել գեղեցկատեսիլք . բայց թիւնց ոչ է որոշել . 'ի 'նցէ որ 'նախ ծնանի որդի , նա լինի այնուհետեւ գլխոյ , գլուխ և հրամանատար այլոց ամցն . չունելով զոր գերագոյն՝ բայց միայն զմայր թիւրին . որոյ պատիւն և իշխանութն մեծ է : Երկրորդ դասն է 'նց , որք ստացան զաւակս 'ի թագաւորէն . այլ առ առաւելուէ հասակին , կմ սակս սգեղուէ ոչ ևս մտանեն առ թիւն : Իսկ երրորդ դասն է 'նց , որք այլոց ծառայեն . յք առաւել բազմութիւն են ք զառաջինսն . բայց համարել են 'ի թիւն կանանց թիւրին . և ոչ կարեն ելանել արտաքս յարքունեացն առանց հրամանի թիւրին : Այս թմ կանայք մեծապէս պատուել են 'ի ժողովորդէնէ , այլ ոչ 'նոյնպէս 'ի թիւրէն . զի 'նա ունի զնա իբրեւ աղախնայս . զորս երբեմն վարէ և 'ի գործ պահակաց . զի կամեցեալ պատժել զոր իշխանաց իւրոց , կմ 'ի հնազանդութիւն նոճաճել զոր 'ի 'նցէ , առաքէ զերիս կմ զզորս հարիւրս , և երբեմն հազարս 'ի կանանց իւրոց յաւար առնուլ զինչս 'նր , քանդել և հիմնայատակ տանել զտուն , և զթմ դաստակերտս 'նր , զոր նք համարձակ և աներկիւղ գործեն . զի ոչ որ կարօղ է մերձենալ 'ի 'նս . կմ ճիկ հանել լեզէմ 'նց :

Այլ առաւել նախատինք 'նց՝ ուն և թիւրին՝ այն է . զի ուն ասէ ահմարչ , թիւրն ինքնին երբեմն 'ի գերութիւն ևս վաճառէ զոմանս 'ի 'նցէ . զոր հատուածէ և ֆիլիփս փորձիւ . զի ասէ թէ 'ի 1693 'ի պա-

կասիլ ալոց հարկ գերեաց, թիբն 3 կմ 4 հարկս
կանայս 'ի կանանց անտի իւրոց վաճառեաց եւ
բողոցաց. և յայսպիսի և յայլ դիպունա՞մ փխել
նց զայլ աղջկունս առնուն 'ի դասերաց բնակցաց
երկրին, զորս թէպէտ ծնողք նց յօժարուք ընծայ-
են, սրարծանս համարելով զայն անձանց, այլ ոչ
նովին յօժարուք յանձն առնուն եղկելի աղջկունք.
յորոց բնիք ընտրեն զմահ, ք զկեանս յարքունիս
Թագաւորին. ուր' թէ արժան իցէ հաւատալ տե-
մարջայ, զկալանաւոր գերւոյ վարեն կեանս. և ե-
թէ ոչ դիպեացի նց ընեւ յառաջնոց անտի, այն-
ուհեակ զմահ կեանս իւրեանց մշտնջենաւոր սյրուք
ունին անցուցանել. և եթէ ոք 'ի նցէ բմբունացի
'ի շնուն, առ որ հակամէտ են յոյժ, գժնդակ մա-
հու զրաւի 'ի կենաց ինքն և հոսանի իւր. զի պե-
ղեն երկու գուբս մօտ միմեանց. իբրեւ 6 կմ 7
ոտնաչափ լեւրեայն. և 4 կմ 5 'ի խոր. 'ի միւսմն
լուցանեն հուր. և զայրն կապել 'ի շամփոր եր-
կաթի, տարածեն 'ի վր գբոյն բերան 'ի վայր. որ
յոջ ք զսկսանիլն խորովել. հեղձամիջուկ ընի 'ի
Թանձրուէ ծխոյն. և յորժմ ոչ ևս տեսնեն 'ի նա
շունչ կենդանուէ, բառնան անտի. զի մի խապա
այրեացի: Իսկ յերկդ գուբն՝ դնեն զկինն կապեալ
'ի ցլոց. և 'ի մեռանիլ առն շնացողն, նոյն ժամայն
եւանեն յարքունի աղարանից 50 կմ 60 կանայք 'ի
կանանց թիբին զգեցել զգեստս մեծադինս ոնց յա-
ւուրս մեծի տնտախմբուէ. և բարձել 'ի դուռս
իւրեանց մի մի տափոր եռացել ջրոյ, և շրջապա-
ւալ յարքունի ոտառաւորաց, փողօք և թմրիօք
գան 'ի գուբ անդր. և մի առ մի ընուն զճուրն ե-
ռացեալ 'ի գլուխ եղկելի կնոջն. որ վաղվաղակի
խարչառեալ մեռանի. ապա զերկոսին 'ի միասին
զայրն և զկինն 'ի մի գուբ արկել ծածկեն քարամբք
և հողով:

Յորժամ մեռանի Թագաւորն, առ ժամայն հրա-
տարակի մահ նր. որ է նշան աղասուէ ժողդեան.
ուստի և համարձակ դործեն զմահ չարիս, չունե-
լով ուստեք երկիւղ. և ոքք միանգամ ոխս ունին
լն ումէք, զայն ժմի դիպող դտեալ՝ հանեն զքէն
վրիժու. բառնին այնուհետեւ օրէնք և մահ բարե-
կարգուիք. խափանին տուրեւորք վաճառաց. յա-
ճախեն աղմուկք և խռովութիւնք. յայն ստիս արք և
կանայք բարեկեցիկք ամբախակել ձնուն 'ի առնա
իւրեանց յաւուրսն յայնոսիկ. որք սովորաբար ոչ
եր.

երկարին աւելի ք 5 կմ 6 աւուրս . քղի իշխանքն
 փութան նստուցանել զնոր թիւր . զոր իբրեւ աղգ-
 առնեն ժողովքեան , առ օրին դադարին խառնու-
 թիւք . և դառնան անդրէն ձմ քարեկարգութիւն :
 Իսկ նոր թագաւորն առ ժամայն հրաման տայ վն
 հանդիսի թաղման հօր իւրոյ արքայի . զոր ծանու-
 ցանեն 5 հրազէնս ք դօփս արձակելով . երկցս
 յաւուրն , յառաւօտու , 'ի միջօրէի , և յերեկոյն .
 յերրգում նոճադի արձակման հրազինաց՝ կանայք
 մեռելոյն առ հնրկ սկսանին կոծ առնուլ , և ողբալ
 մեծաձայն : Իսկ քրմապետն տայ սեղեւ գուբ 15
 տանաչափ 'ի լայն , և 5 'ի խոր . և 'ի միջի դրոյն
 տապանաձև տեղի , ուր դնէ նախ զմարմին թիւրին .
 ապա ընարէ 8 կանայս 'ի դիտուոր տիկնաց անախ՝
 որք զարգարեալ են 'ի հանդերձս մեծագինս . և
 բարձել ունին ընմ պարէնս . և կենդանւոյն թաղէ
 զնս ք թագաւորին , 'ի լինել նմ ուղեկից 'ի հան-
 դերձել Յի . յետոյ ածէ զմանս յարքունի պաշտօ-
 նատարաց , որոց թիւ ոչ է առհմանել , այլ կախել
 կայ զհաճոյից նոր թիւրին , և քրմապետին . և լն
 նմին օրինակի կենդանւոյն թաղէ և զնս 'ի նոյն
 գուբ , 'ի սպասաւորել արքային յանախ կեանս .
 որով և կատարի անողորմ հանդէս թաղման թա-
 գաւորին :

Արօն իւսացւոց է խորին կռապաշտութի . բայց ըն-
 դունին զէակ մի դերագոյն յերկինս՝ արարիչ տիե-
 ղերաց ևս և կռոյ նց . այլ ոչ ռամիկք և ոչ մեծա-
 մեծք և խմստանագոյնք նց պաշտեն զնա , զանազան
 պոճառ 'ի մէջ բերելով . ռամիկք ոչ պաշտեն , զի
 տսեն թէ նա հեռի է 'ի մէնջ . և զմերս ինչ ոչ տե-
 սանէ , և չէ փոյթ ինչ նմ վն մեր . զի զկառավա-
 րութի Յի զնմ եա 'ի ձեռս կռոյ : Իսկ իմաստունք՝
 թէպէտ դնեն թէ դիտէ զմերս զնմ , և թէ պատ-
 ժէ զսար դործս , և վարձատրէ զբարիս , և թէ
 որոտմաւիք և փոյլատակմաւիք 'ի նմէ գան , բայց
 տսեն , թէ նա է ձմ սպիտակաց և եթ . վն և երա-
 նի տան նց՝ զի այնպիսի բարւոյ ցոյ վիճակեցան .
 իսկ մեք տսեն լն տարաբախտութե մերոյ վիճակե-
 ցաք այսոյ չարի , ք գիւնն անողորմ բռնակալի , և
 կռոյն մերոց . որք կառավարեն զմեզ , և զերս մեզ
 զնմ , յորոց ոչ կարեմք 'ի բաց կալ . ապա թէ ոչ
 խոպառ սպուռ եղծանեն զմեզ : Այս յիմարական
 կարծիք այնպէս արմատացել է 'ի միտս նց , զի թէ
 բիւր անգամ քարոզեսցի նց , ողբարողեցաւ և բ-

բեմն յերոսուսացւոյ , թէ այն գերագոյն էն արա-
րիւն տիեզերաց՝ ոչ փայն սպիտակաց է ար և նա-
խախնամեղ , այլ և ամ մարդկան . զի ամբն նր են
արարածք , և զկեանս և զամ բարիս՝ ի նմէ ունին .
վնյ պարտական էն ի նա միայն հաւատալ , և զնա
միայն պաշտել : Այս ամ քարոզուե ոչ անսան բնաւ .
և եթէ սպառնաոցին նց տանջակք յաւիտենական
՝ ի դժոխս՝ վն չպաշտելոյ զնա , (զի նք ունին զպիտե-
լմն ծանօթուի գլխոխոց , ուր տանջին չարագործք .
զոր դնեն ի միջակէտն Ծի) , պիտեն՝ թէ մեր նախ-
նիք այսպէս գնացին . եթէ նք վնկ դատաւարաւե-
ցան ի տանջանս , դատաւարաւեսցուք և մեք . զի
չեմք ինչ լաւ ք զնս : Ահա յայտօխի ահաժչեղի
կուրուե անկեղ գնին եղկեղքն :

Ունին կուռս անհամարս , զորս տէ լա հարք յերկուս
գասս բաժանէ . ք ի մանուհս՝ և ի մեծամեծս :
Մանուկն են առանձին կուռք , զորս շինեն քուրմք .
կմ այր իւրաքանչիւր շինէ տնձին : Իսկ մեծամեծք՝
որք ասին և հորկց ամք , են մասնաւոր ծառք մե-
ծամեծք , ծով , և կուռք մի զարհուրելի և գարշա-
տեսիլ , զոր Աշխէ կոչեն . շինեղ ի սեաւ կաւոյ .
որ յաւէտ նմանի ոստան գորտան , ք մարդոյ . զոր
և անուանեն ամ խորհրդոյ . զծառս՝ ուղտեն վն
կենաց և առողջուե . զծովն՝ վն առաւ որոյ ձկան ,
իսկ զակոյէ՝ վն խորհրդոյ . զի ոչ ձեռնարկեն ի
գործ ինչ երեւելի , եթէ ոչ նախ խորհուրդ հարցա-
նիցեն ի նմէ ի ձեռն քրմաց նր . և նք երկգիմի և
ստայոգ պիտեգք խաբեն զեղկելի ժողդն . որք այն
պէս ուստարեղ են մոգք , զի թէ ձախողակ ելս ու-
նիցին իրողուիք նց որոց քուրմք յաջողուի գուշա-
կեցին , անձանց մեղս դնեն . իսկ եթէ յաջողակ ,
զայն ակոյայ ընծայեն : Այլ ք զայլ ամ ամս իւր
եսնց առաւել ի պատուի ունին զտեսակ մի օձի՝
որ լը յիմար կարծեաց նց՝ մեծ է և զօրութի ք
զայլս . և իշխէ վճռկնութե , պիտլի , երկրագոր-
ծութե , հիւանդութե ախտից , ամլութե ևն : Չայն
աեռակ օձից մանրամասն ստորագրէ տէ մարչ , որ
զքզմս ետես անդ . և ասէ , թէ գլուխ նց մեծ է
և բոլորակ . աչքն կապուտակ և մեծաբաց . լե-
զուն կարճ և սրածայր լը նմանուե տիգի . տուտն
փղբրիկ և սրածայր . մորթն սպիտակ ունելով ի վն
նիշս , և գիծս գեղնադոյնս կապուտակս և սեաւս .
երկայնութի նց սովորաբար չէ ինչ աւելի ք 7 ունա-
չափ և կէս . բայց ստուար են իբրեւ զմեջս հորկ
մարչ

մարդոյ . շարժումն դանդաղ է և յամբ . և ընտել
են յոյժ , հեղ և անիլաստ . զի թոյն ոչ ունին . և լը
պոսմանայ՝ խածանել իսկ ոչ կարեն . որ և ստէ
զկարծիս բնակչացն՝ որք համարին թէ խածոճած
իւրեանց Էծադուցել օձի՝ է դեզլծափ լըգէմ խաշ
թոճածոյ թուհաւոր օձից . վնյ և առաւելապէս
պաշտեն զնն :

Սկիզբն պաշտելոյ նց զայն տեսակ օձի՝ լը աւանդու
թէ իւրեանց եղև այսպէս . զի ասեն , թէ 'ի նախ
նումն այն ինչ կամէին երբեմն զօրք իւրեանց բա
նակելէք առ սահմանօք արարայ՝ յարձակիլ 'ի մարտ
լըգէմ զօրաց արարացւոց , ահա ել օձ մի մեծ 'ի
բանակէ անտի արարացւոց , և էանց 'ի կողմն իւր
եանց . զառաջինն երկեան . այլ իբրև տեսին զի
հեղ էր և ընտել յոյժ , սկսան ամբն փաղսքէլ
զնա . իսկ քրմապետ նց՝ որ էր լը նն , էառ զնա
'ի դիրկս իւր , և ամբարձել 'ի վեր եցոյց համօրէն
զօրոճին . և նք տեսել զայն նորանշան տեսիլ , առ
հնրկ անկել 'ի վր երեսաց երկրպագին նմ , իբրև
Էծոյ նորոգ յայտնելոյ . և կրկին քաջալերել խա
խոյս բարձին , յարձակեցան 'ի վր թշնամեաց , և
յաղթեցին նց : Զայն յաղթուի ամբն ետուն այնմ
օձի . զոր քջմ պատուով և մեծարանօք ամին յ
իւրեանց , և շինեցին նմ տաճար , և կարգեցին նմ
ռոճիկս 'ի դարման . այլ քզի 'ի սուղ Ժմկի առա
ւելաւ յոյժ պատիւ և պաշտօննր , և առաջին տա
ճարն այն փոքր էր , վնյ շինեցին նմ այլ տաճար
մեծ և լարձակ մերձ 'ի սապի մայրաքղք իւրեանց
առ մեծ ծառով միով :

Եւ այնուհետև այն տեսակ օձից այնպիսի մեծի
բարեբախտութիւն գիպել , որ լը օրէ բազմացան . կմ
'ի միջէ անտի , ոնց համարին կոյր իւտացիք , և կմ
որ ստուգագոյն է՝ յայլոց համատեսակ օձից , որք
գտանէին 'ի կողմանս յայնոսիկ . և թէպէտ անիլաս
են , սակայն ոչ սակաւ վիշտս հասուցանեն բնակ
չաց և օտարաց . զի գոլով ընտելացել , 'ի տօթա
գին Ժմկս 5 . 6 'ի միասին մտանեն 'ի տունս և 'ի
մահիւնս . ուր բջմ անգամ և ծնունդս արձակեն ,
և մնան անդ աւուրս 6 և 7 և առաւել . զի ոչ որ
իշխէ հանել զնն արտաքս . ոնց դիպաւ և պոսմա
նայ . զի պատմէ թէ օձ մի յօձից անտի աւուրս 12
կմ 15 եկաց մնաց 'ի նեքքոյ սեղանոյ , յորոյ վր
ճաշէր ինքն . և ոչ իշխեաց վարել զնա արտաքս :
Սոյն այս պոսման որ բջմ համարձակութիւն ունէր

ուս Թիբրն, յաւուր միում գոլով լը նմ, ամբաստան
եղև զօձէն լը կատակս առ նա. ասելով Թէ մի
յաջոց ձերոց այս 15 աւուրք են, զի անկոչ եկել
բազմէ կայ 'ի սեզան իմ. ապա յաւել 'ի վր, եթէ
ոչ վճարեսցէ ինչ վն կերակրոյ և բնակուե, հորան
ասցիք ստկակեսցին 'ի բաց արապքուէ զնա: Իսկ
Թիբրն որում հաճոյ էին այսպիսի կատակք, աղաչ-
եաց զնա խաղաղութ արձակել զօձն, և ես ասե-
հատուցից քեզ վն նր. և յերեկոյի առաքեսց պոս-
մանայ եղն մի պարարտ:

Արդ՝ յայսպիսի դիպումածս մի ինչ կարեն ասնել.
զի կարեն կոչել զոք 'ի բնակչաց երկրին, որ բիւմ
խնամօք և մեծարանօք կալէլ զօձն դնէ առ դրան,
զի ինքնին մեկնեսցի անտի: Իսկ Թէ օձքն ելել իցեն
'ի վր գերանաց, կմ 'ի բարձր տեղուջ ուրեք 'ի տան
անդ, յայնժամ կարի դժուարին է գտանել զոք,
որ իջեսցէ մերձենալ առ նս. ուստի և Թողուն
զնս անդ մինչև ինքնին մեկնեսցին անտի: Եւ Թէ
պէտ այսչափ նեղին սք յօձից անտի, սակայն միան-
դամայն երանելիս համարին զանձինս, զի արժանի
լինին աստիճական լինել տոց իւրեանց: Իսկ եթէ
'ի բացի ուրեք դիպեսցին այնց օձից՝ բարեբախտ
համարին զանձինս, գիրկս արկանեն զնոքօք, և փա-
ղաքեն, և բիւմ խնամով կերակրեն զնս. և եթէ
յղի իցեն, շինեն նց բոցնս. և 'ի ծնանլն կաթամբ
կերակրեն զկորիւնս նց, մինչև ինքնին կարացեն
առնուլ կերակուր: Եւ այս իսկ է պնձան զի պն-
չափ ընտել են, և այնչափ աճեն և բազմանան. մա-
նուսնդ զի սեղանակապտուի աններելի համարին
սպանանել, կմ ըոկ հարկանել զմի յօձից անտի.
որոյ զուգակցիւս սրախիժ է մահ անողորմ, ոչ միայն
բուն բնակչաց՝ այլև օտարաց. զորոյ զփորձ դառ-
նուէ առին միանգամ անդդիացիք:

Չի պատմէ պոսման և պարպոթ, Թէ յորժամ անդ
ղկացիք մոլին յայս նահանգ, մի ոմն 'ի նաւավարաց
նց նորոգ հասել անդ, 'ի գիշերի միում սպան զմի
յօձից անտի, և զի չունէր ինչ կասկած՝ զնստու,
զի ոչ գիտէր զսովորուի երկրին, ընկէց զօձն ա-
ռաջի դրան բնակարանին անդղիացուոց: Իսկ 'ի վա-
ղիւ անդր ոմանք 'ի բնակչաց տեսել անդ զօձն ու-
տակել, և ծանուցել եթէ յանդղիացուոց դործեցաւ
այն չար, վղիղկի ազգ արարին և այլոց. և ահա
համօրէն բնակիչք Դուրն դունդ կաղմէլ գաղանա-
բար յարձակեցան 'ի վր անգղիացուոց, հարին և իս-

պառ. սպառ. կոտորեցին զնո՞, և զբնակարանս նոց
 և զամբինչս հրկեզ արարին : Յետ այսոյ դժնդակ
 դիպումեմոյ հարուստ մի ժմկս ոչ ևս կոխեցին անդ-
 ամբ անպղծաց : Բայց այնուհետեւ բնակիչք եր-
 կրին՝ զի մի միւսանդամ այն չար դիպումեմոյ պատա-
 հեցի, և երթեկեք եւրոպացւոյ խոյառ հատցին
 'ի նոցէ, սովորուէ կալան ցուցանել եւրոպացւոյ
 (որք նորոգ հոսանէին անդ) զոմանս յօձից անտի .
 և աղաչել զնո՞ ակնածել նոց իբրեւ ամոք երկրին :
 Չայս իստուէ վրիժուց ոչ միայն առ մարդիկ, այլև
 առ անբանս ցուցանեն, յորժամ սպանանեն յօձից
 անտի, կ՞մբ ինսանն ինչ նոց : Պատմէ տէ լս հարբ թէ
 'ի 1697 խոզ մի նեղել յօձէ, կալաւ զնա և պատառ-
 եաց յանդիման նիկողայոսի պեղեան դործակալի
 հսլանտացւոյ . բայց ոչ ժամանեաց արգելուլ զնա :
 Իբրեւ ազդեալ եղև այն քրմաց, դիմեցին առ թէքն
 սահանջելով զվրէժիմդրութի սրեան ամոքն իւր-
 եանց . և զի ոչ ոք իշխեաց պաշտպան լինել խոզից
 ասելով թէ անբան են նք, և ոչ դիմեն զոր գոր-
 ծեն, հրաման ետ թէքն կոտորել զնո՞ խոզս, որք
 գտանին 'ի թէքուէ իւրում . և ահա հազարաւորք
 'ի բնակչաց երկրին սուսերօք և բրօք սփռեցան լե-
 մամ աւերիս, և ուր գտանէին խոզս, անխնայ կոտո-
 րէին . և այնչափ էր տիւեգնութի նոց, զի զբոլոր սե-
 րունդս խոզից խաղառ անհետ առնէին 'ի նահանգե-
 իւրեանց, եթէ չէր աճապարել արքայի, և այլով
 հկոն հրամանաւ խափանել էր զնո՞ 'ի կոտորածոյ
 անտի . և առ 'ի արդարացուցանել զայս պատուել-
 ւաւորք քրմաց, ասաց նոց թէ բիւմ անպարտ արևն
 հեղաւ, և պարտ է ամոքն շատանալ այսպիսի ա-

ռատ և գեղեցիկ զոհիւք :

Ահա այսչափ է սոց կոտորուէ և նախանձ վն դաղա-
 տեսիլ օձից, որք ապաքէն մինչև ցայժմ լցել էին
 արգեօք զնահանգն ողջոյն, եթէ ոչ կոտորէր զնո՞
 այլ տեսակ մի սեռաւ և թիւնաւոր օձից . զորս բնա-
 կիչք երկրին ոչ կարեն արգելուլ . թէպէտ յոր-
 ժամ գտանեն զայնպիսի օձ չարաչար սպանանեն :
 Յորժամ բուսանի մորացորենն և աճէ իբրեւ ու-
 նաչափ մի, հրաման ելանէ 'ի թէքուրէն զի որք ու-
 նին խոզս փակել պահեցեն զնո՞ . զի լե այն ժմկս
 ծնունդ արձակեն ամբ նոց, որք սովորաբար ընտրին
 զգալարի և զխոտաւէտ տեղիս . և յաւուրսն յայ-
 նոսիկ պահապանք երկրին և սպասաւորք թա-
 գաւորին չրջին լե բոլոր նահանգն 'ի պահպանու-
 թէ

Թի Եթոց իւրեանց 'ի խողից , և յօձից Թիւնուռ
բաց :

Րնդ Ժամ տեղիս այսր Թիւրուի շինեւ կան տաճարք
կմ որչք 'ի բնակուի այնց օձից . այլ գլխաւորն է
նախայիշատակեւ տաճարն առ սապի քղբաւ , ուր
պահեւ կայ օձ մի մեծ յոյժ և զարհուրելի . զորմէ
խեղացնոր քուրմք նր պնդեն , Թէ է այն առաջին
օձն , զոր նախնիք իւրեանց բերին յարորայ , որ և
էտ նց զյաղթուին զայն մեծ . և 'ի նմէ ասեն այլ
Ժամ համատեսակ օձք՝ որք գտանին 'ի նահանգի անդ՝
սերեցան : Զայն օձ ոչ ոք կարող է երբեք տեսա-
նել բաց 'ի քրմաց . և ոչ իսկ Թիւրն , և Թէ ոչ միան-
գամ միայն յԺամ Ժմիս Թիւրուի իւրոյ . զի ոչ Թոյլ
տան ումեք մտանել 'ի տաճար նր . և յորժամ Թիւրն
կմ այլք ունին ինչ հարցանել նմ , քրմապետն միայն
մտանէ 'ի ներքս . և ելեւ ստայօդէ նց երկդիմի և
յիմարական պխիս իբրև 'ի բերանոյ ծերացել օձին :
Գլխաւոր տօն սց՝ զոր կատարեն 'ի պատիւ այնր
հնացել օձի , ևն երկու մեծահանդէս Թափօրք . զորս
առնեն յորժամ նստուցանեն նոր Թիւր . միոյն հան-
գիստդիր լինի Թափաւորն . իսկ երկդին մայր նր :
Բաց յայսց երկուց՝ ոմի ամի առնեն միւս ևս Թա-
փօր մեծ 'ի սապի քղքէ մինչև 'ի մահեանն օձին :
Աք բաց 'ի քրմաց ունին և քրմուհիս . երկոքին ևս
'ի պատուի են յոյժ 'ի մեջ ժողովրդեան , այլ եղեռ-
նագործք ք զԺման . զորոց բիւն ինչ գրեն ճնայհորդք ,
զորս յիշել անգամ չէ արժան , Թող Թէ լ գրով
արկանել : Այսչափ ինչ վս պէսպէս հանգամանաց
բնակչացն իւտայ շատ լիցի . արդ մատիցուք 'ի ստո-
րագրուի գլխաւոր տեղեաց նր :

Սադի . կմ Գաւիէր : Է արքայանիստ մայրաքղք
այսր Թիւրուի իւտայ . մեծ՝ այլ անշուք , կառույ-
եալ 'ի դաշտավայրի 'ի հարաւակողմն եփրատ դե-
սոյն . իբրև 10 կմ լը այլոց 12 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ :
Իւրաքանչիւր տուն կմ գերդաստան է մի մի պարտի
զաձև շրջափակ տեղի . յորում են զնշն տունք հո-
ղակերտք միայակ լը բազմուե բնակչացն . և այն
շրջապատ տեղիք ձևացուցանեն զփողոցս քղբին .
որք այնչափ նեղ են , զի հազիւ երկու անձինք առ
միմեամբք կարեն գնալ 'ի նն , իսկ արքունի ապա-
րանք լարձակ են յոյժ , շրջապատեալ հողակերտ
պարսպօք . որոց բարձրուին է իբրև 9 . 10 ոտնա-
չափ . և յանկիւնս նր են աշտարակք փոքրիկք . յորս
հարդեւ կան պահապանք 'ի պահպանութի արքան
եաց :

եաց, որ բաժանեալ է յերկու մասունս . մինն կոչի Մէծ ապարան, իսկ միւսն Ժոր : Այս փոքրն՝ է շինուած քառակուսի . որոյ յերեսին կողմանս են բնակարանք արքունի սպասաւորաց . իսկ ՚ի մի կողմն լոկ պարիսպ, և Ե մէջ նր դուռն մեծ պահել յերկուց զինուորաց, և պաշտպանեալ 10 հրաղինութ : Աստի լինի անցանել յայլ լարձակ քառակուսի շինուած . որ է նոյն իսկ մեծ ապարանքն, ուր է բնակուի արքային : Ոչ ոյնչափ ինչ հեռի յարքունեացն՝ գտանի շինուած ինչ հին կիտաւերակ, զոր զինարան կոչեն . բայց չիք ՚ի նմ արժամայլ ինչ, եւ թէ ոչ քանի մի հրաղէնք ժանգաճարք և անպիտանք :

Մերձ առ այս շինուած ՚ի միւս կողմանէ են շուկայք և վճռտեղիք եւրոպացւոց . յորս գաղղիացւոցն գերազանցէ զայլովք . որ է քառակուսի շինուած լարձակ . ունելով շուրջմանակի միակերպ շինուածս . և ՚ի միջի պարտեզ գեղեցիկ զարդարեալ ազդի ազգի պողպետ ծաւովք : Ի վր մեծ դրան նր՝ որ է շինուած բարձր կայ արձանացուցել նշան գաղղիացւոց թիրուէ, և առ նովաւ պահապանք, որք զցայդ և զցերեկ պահեն զմուտս նր . և կից Ե նմա են շակայք անդղիացւոց, և փորդութալաց . իսկ հոլանտացւոցն է ՚ի հանգիպոյ : Այս նմ շինուածք են ՚ի վր մեծի հրապարակի քղբին . և առ նոքօք են տունք բուն բնակչաց երկրին : Ի մեջ այոց չորից ազգաց եւրոպացւոց՝ գաղղիացիք յաւէտ ՚ի պատուի են և թիրեւի յայս թիրին և մեծամեծաց երկրին . մի՛ սակա ծառայուէ իրիք, զոր արարին երբեմն ոմանք զօրապետք գաղղիացւոց թագաւորուէ սց . և երկդ՝ զի մասնաւոր և իբր լարոյս բերումն և սէր ունի թիրն առ իշխանս գաղղիացւոց . և ահա վնկ շնորհեալ է իշխանի միում որ և սրաշտպան ազգին գաղղիացւոց՝ ունիլ կրկնայարկ ապարանս, և առ դրան նր հրաղէնս . ուր այլք ոչ կարեն ունիլ տունս կրկնայարկս :

Յառաջագոյն բաղմամարդ էր յոյժ քղբս այս . այլ ՚ի 1727 անհնարին քանդմունս գործեաց ՚ի նմ արքայն տահոմայ . ուն և ՚ի համօրէն թաւորուէն իւտայ . որ շկարաց մինչև ցայժմ յիջին վիճակ անդր գառնալ : Արտաքոյ քղբին գտանին 30 կմ 40 ծառք մեծամեծք ուստալիցք և սաղարթախիտք կրկնակարգ տնկեալք . որ և է տեղի զոճարճուէ՝ մենդ եւրոպացւոց սակս զովուէ :

Կրէիւն : Քաղաք երևելի երկդ զկնի սաղակայ . կա-
ռուցեալ յայնկոյս եաքին դետոյն : Եննուածք նր
են 'ի հողոյ և յոստոց ը միմեանս հիւսելոց ծեփեշ
կաւով : Գաղղիացիք և անգղիացիք ունին անդ ամ-
բոցս . որք և են վաճառելք նց : Գաղղիացւոցն՝ է
շինուած մեծ 'ի չորս թեւ տարածեալ . և 'ի միջի
հրապարակ գեղեցիկ և լայնարձակ . յորում կառու-
ցեշ կայ և փղքրիկ եկեղեցի կմ մատուռն . ուր յոր-
ժամ գան անդ ը նաւուց գաղղիացւոց քհնյք՝ մա-
տուցանեն զպատարագ . են անդ բիւ մ շահմարանք
վաճառաց , և մեծամեծ բնակարանք վն սլաշտօնա-
տարաց նց . և այլ ևս մասնաւոր տեղիք վն գեր-
եաց և վն սլահապանաց : Իսկ արտաքուստ ունի
չորս մարտկոցս կմ աշտարակս վառեալս 30 հրու-
պինուք , և շուրջանակի խրամ լայն և խորայտաւ ,
բայց անպատասպար . զի չունի այլ ինչ ամրուի , բայց
միայն զշինուած ինչ կիսալուսնաձև առաջի մեծի
դրանն : Իսկ սլահապանք նր են 45 շինուորք 15
գաղղիացիք , և 30 գերիք 'ի սեաւ ափրիկեցւոց
անտի :

Իսկ անգղիացւոցն՝ որ իբրև 100 քայլիւ հեռի է յամ-
բոցէ անտի գաղղիացւոց , է շինուած քառակուսի
մեծ և ամուր՝ կոչեցեալ 'ի րարբառ նց Ալիւն-
Քօրի . ք ամրոց վիւէլմօսի կմ կուլիէլմօսի , ունե-
լով 'ի միջի հրապարակ մեծ : Երջապատ նր է իբրև
250 դրկաչափ սլատեալ հողակերտ պատուարաւ ,
որոյ բարձրունն է իբրև 6 ոտնաչափ և եթ , և ան-
ջուր խրամք . յորոյ վն ունի կամուրջ շարժական
առաջի դրանն , որ վաւեշ է 25 հրապինուք . այլ օդ
նր յոռի է ոսկս շրջակայ ճախին տեղեաց . նմին իրի
գլխաւոր իշխանն անգղիացւոց ոչ նստի անդ , այլ
միայն գործակալ նր , և սակաւ ոմանք յանգղիաց-
ւոց :

Փօֆօ . որ և Փափաս :

Երկու զննն ֆուք և թքրուիք են տատ 'ի սոյն
անուն անունեալք . միայն յաւելուածովքո
Փօֆ և Մէֆ զանազանեալք 'ի միմեանց . զի մինն կո-
չի Փօֆ ֆօֆօ . իսկ միւսն Մէֆ ֆօֆօ : Փոքրն ունի
անուան իսկ ցուցանէ՝ անձուկ է յոյժ . և երկիրն
անապատ աւազուտ անջրդի և անբեր . իսկ բնա-
կիւքն սակաւ . որք ը ոմանց թոճին լինել մնա-
ցորդք

ցորդք եղծել թգրուեն ագրայ . ուստի և քաջ պա-
տերազմականք համարել են և անուանիք 'ի հնարս
յափշտակութե դերեաց , զորս եւրոպացւոց վաճա-
ռեն : Գլխաւոր քղք նր նոյննս Փոքր խոյն . որ
է քղք ծովեղերեայ փոքր և անշուք . և բնակիչք
նր սակաւ :

Մեծ խոյն : Է չարձակ , և երկիր նր արդաւանդ-
և քաջաբեր , բայց 'ի ծովեղերեայ տեղեայ՝ որք լը
մեծի մասին լճային են և գիւղին . ունի աղգի աղգի
պտուղս առատ , և չորքոտանի անասունս , և հաւս
ընտանիս և վայրենիս : Բնակիչք նր ուժեղ են աշ-
խատասէրք և քաջ պիտանականք . այլ ոչ կարի դա-
ղանաբարոյք և վայրագք . իսկ լը կրօնից՝ կուսպա-
րիշտ են , բայց չէ յայտ թէ զինչ պաշտեն : Իսկ գըլ-
խաւոր տեղի նր նոյննս Մեծ խոյն . որ է քա-
ղաք արքայանիստ և ամուր վաճառեղի մերձ 'ի ծովն
'ի կղզի մի գործել 'ի զննն լճից , որք երեւցուցա-
նեն շերկիրն հեռակայից իբրեւ ծովակ կմ լիճ չար-
ձակ , զոր յայն սակս փորդուքալք կոչեցին Եւրե-
նիկաւեալ : Այս քղք մեծ է և բազմամարդ . որ և
բաժանի յերես մասունս անջատեալս 'ի միմեանց .
այլ շինուածք նր աղքատակերտք : Իսկ ապարանք
թգրին չարձակ է և պաշտօնեայք նր բաղմաթիւ .
այլ շինուածքն լը սովորուե սեւամորթ ափրիկեցւոց
սնձե և անշուք : Այս տեղի է և եթ 'ի սմին դա-
ւառի , զոր լը իրաց ինչ մարթ է քղք անուանել .
իսկ այլք առ հմրկ են գեղք փոքրիկք 10 կմ 12
խորձիթս և եթ ունեւով . զորս յամնուածքս 'ի լսել
բնակչաց ի՞նչ զարչաւանս մերձակայ բարբարոսաց ,
թողել անբնակ , խոյս տան յայս քղք իբրեւ 'ի տե-
ղի ամուր , ուր ոչ երբէք հասանեն ասպատակա-
ւորք , երկուցել 'ի բնակչաց նր :

Բ. Խոյն :

Այս թգրութի կմ նահանգ ձգի չէ երկայն առ-
ափն ծովու 'ի պողոսեան սարէ մինչև 'ի սարն
լերին : Երկիր նր ցած է յոյժ՝ անջրգի և աւազուա ,
որ գրեթէ զայլ ինչ ոչ բերէ , բայց միայն զվայրե-
նի քոփո , և արմաւենիս բժմս : Ունի ուրեք ուրեք
և արօտս , և ընտանի անասունս , և հաւս բաւա-
կան բնակչաց նր : Իսկ գլխաւոր վաճառք նր են գե-
րիք , բայց և այն սակաւ . զի և բնակիչք նր սակաւ

են. որք իբր 'ի բնիս գողութի վարեն զկեանս. զի
գնացել ասպատակ սփռին 'ի ներքին կողմանս անդ
ափրիկոյ. և որ ինչ անկանի 'ի ձեռս՝ յափշտակեն
և գողանան. Թէ մարդ իցէ Թէ անասուն, և Թէ
այլ ինչ իրք. և բերել վաճառեն փորդութեաց.
զի՞նք առաւելապէս ք զայլ եւրոպացիս յաճախեն
յայտ գաւառ: Իսկ գլխաւոր տեղի նր նոյնպէս Բա-
բո կոչի, յորմէ և գաւառն կալաւ անուն՝ ուր նստի
Թագաւոր նր:

Յօդ Է. Պէնին:

Լ Թագաւորութի կմ նահանգ Շարձակ. որոյ
գիւրք տեղւոյ չեն ճշգրիտ նշանագրեալ յճա.
դրաց. բայց Թոմի Թէ անկանի ը մէջ ութերդ
հիւսիսային աստիճանի հասարակածին: Եւ ունի
իւր սահման յարեմոսից՝ զարտրա և զիւտա. 'ի հա-
րաւոյ՝ զծոցն կուխնէայ. և մասամբ իմն զգալպար
կմ զգալպար. և զուվէր. իսկ յարեւելից և 'ի հիւ-
սիսոյ՝ զանծանօթ Գուռ և զԹիքրուիս: Այս նա-
հանգ մեծ է, այլ ոչ այնչափ ինչ բազմամարդ. զոր
ը տէ լա հարբեայ՝ եգիտ յովհաննէս ալիոնսոս ա-
ւերեան անցել ը գետն, զոր կոչեաց գետ գեղե-
ցիկ. որ 'ի գաղղիացւոց յանգղիացւոց և 'ի հոլան-
տացւոց կոչի գետ սլենինայ. որ և է գլխաւոր գետ
այսր նահանգի, և մտանէ 'ի ծոցն կուխնէայ մերձ
'ի կուրամօ կմ քարամա կղզին ը բնմ առաջս, որք
գործեն բնմ կղզիս առ ամիս ծոցոյն. յորոց ոմանք
շարժական են, զորս բնմ անգամ աստ և անդ սա-
րուբերեն հողմուք, վնյ և վտանգաւոր է տեղին
այն վն նաւուց: Օգ նր տօթագին է, ուն և սյւնոց
նահանգաց այսց կողմանոց: Իսկ երկիրն սլենպս ը
օգէսպս դրից նր. զի ուրեք ուրեք անտառային է
և լճային. և ուրեք ուրեք աւաղուտ և սննդի.
բայց ունի և արգաւանդ տեղիս, որք բաց յայլոց
արդասեաց բերեն սղպեղ. այլ հատք նր մանր
են, և չունին զնոյն զօրութի, զոր ունի սղպեղն
հնդկաց. այլև բամբակ, յորմէ գործեն սլենպէս
ձեռակերտս. որք են 'ի սակի գլխաւոր վաճառաց
երկրին: Գտանին և անդ զնձն տեսակք վայրենի
գաղանաց. քի փիղ, վագր, յավաղ, եղջերու, կուզ
կեն.

կենդանին, և ազգի ազգի կապիկք, և վայրենի կատու, ձի, և եղ, և այծեամն, և տեսակ մի ոչ խաբի՝ որոյ ամոր նման է սուեոյ ուղտու : Ին անգ և ազգի ազգի շեռուկք թուեաւորք և անթոյնք . և զինն տեսակք թուցնոց վայրենեաց :

Բնակիւք այսր նճնգի լը բնական բարուց լեհան բապէս խօսելով, մարդասէր են և քղքական և քաղցրակեցեաց ի կենակցուէ . հլու և գիւրալուր եթէ քաղցրուէ և քղքավարուէ վարեացին լե նս . այլ ոչ իոյնպէս եթէ խստիւ գնասցէ որ լե նս . զի թշնամի են յոյժ բռնակալուէ : Առատաձեռն են և ազատաբարոյ . զի թէ պարգևս ինչ ընկալցին յումեքէ, կրկին անդրէն հատուցանեն . և եթէ ինգրեսցէ որ ինչ ի նցէ, թէ ունիցին՝ հաղիւ երբէք զլանան թէպէտ և կարեոր իցէ և ինքեանց . բայց եթէ խստիւ կի՞ բռնուէ պահանջեսցէ որ ինչ ի նցէ, ոչ երբէք առնու : Չգոյշ են և աջալուրջ յերողութիս իւրեանց . և նախանձախնդիր յոյժ ի պահպանուի նախնի սովորուէց . յորմէ ոչինչ կարէ խախտել զնո . վնյ թէ որ կամիցի հաճոյանալ նց, և համարձակ առնել լե նս զնմա ազգս առւտրուէց . շատ է գէթ առ փոքր մի ձեանալ լը սկզբանց և լը սովորութի նց : Խորշին յաշխաաանաց . և չեն իսկ ժրաջանք և հնարագէտ ի գործս . վնյ ամբն եթէ չիցեն ի յետին աղքատաց, որք առ հարկի բռնադատին միսել զձեռս ի գործ, կանանց իւրեանց և գերեաց տան գործել զնմա գործ ծառայական . զի զկանայս ունին իբրե զգերիս մէնդ թէ վատթարագոյն ք զբնիկ գերիս . որք սովորաբար վն մեծ ինչ չարագործուէ դատապարտին ի գերութի . զի զնո ոչ որ՝ և ոչ իսկ թիւն կարող է վաճառել ումեք արտաքոյ թիւրուէ . զի համարէն բնակիւք այսր թաղաւորուէ ի սկզբանէ ունին զմասնաւոր արտօնուէ ազատուէ, զոր և ոչ իսկ թիւն կարող է բառնալ . իսկ զկանայս կարող են արք իւրեանց լը հաճոյից վաճառել ում և կամիցին . զի նք անմասն են յայն արտօնուէ ազատուէ : Իսկ այլ ամ արք գերիք որք ծնին, կի՞ զորս վաճառեն անգ, օտարականք են . գնեալք կի՞ ըմբռնեալք ի սլողմի :

Մեծամեզս պատուեն և սիրեն զնմա եւրոպացիս, և մէնգ զհոլանտացիս, բաց ի փորդուքալաց, լը որոց ունին զլաբոյս իմն ատելութի . եթէ բեռնակիր որք բնիկ գիւղեացի ի ճննիցի յետին նաւաւարի միոյ եւրոպացւոյ, թէպէտ և բիւժ բեռամբ ծանրաբեռ,

նեւ իցէ, տեղի ապա նմ, զի անցէ համարձակ. և եթէ որ ի բնակաց երկրին իշխեսցէ անարդեւ զոր ի յետին ռամկաց եւրոպացւոց, գլխաւարաւ է. զոր առժամայն կալեալ կասեն զձեռս ի յետս. և տապարաւ ի բաց հատանեն զգլուխ նր. և զմարմինն ի չորս մասունս հատել ընկենուն ի կերակուր գաղանաց: Այս սաստիկ խտուածի ցուցանէ թէ օգուտ մեծ ունին նք յեւրոպացւոց: Կարի նախահայոյզ են ի վր կանանց իւրեանց. յորժամ երթան յայցելուի միմեանց, կանայք նց ոչ երբեք երևին: Եւ թէպէտ չարաչար սրտոժեն զնացողս, զմեծամեծս սպանանեն, իսկ զաւսիկս դժնդակ դռներն, սակայն ի վր այսր ամի ամբն առհարկ առաւել ք զանասունս մոլել են զհետ զազիր ուղծուեց և դարչ անառակուեց, զոր նք ընծայեն գինւոյ արմաւոյ և որակուե կերակրոց իւրեանց: Ի կերակուրս և յամպելիս շուայտաս են. սիրեն զհամա, դամս ուտել, ոչ խնայեն ի ծախս սակս կերակրոյ մէնդ մեծամեծք նց. որոց սովորական կերակուր են միս եղին և ոչխարի, և թռչունք ընտանիք և վայրենիք: Առք և կանայք մերկ չըջին մինչ ի ժմի ամուսնուե, եթէ չիցեն ընկալել աղաւուր ի թաղաւորէն զգնեալ հանգերձս՝ զոր պարսե մեծ համարին, վնց և բաւոր տուն նր՝ օրում շնորհեցաւ այն աղատուի, տօն ցնծութե կատարէ: Բնակիչք արեւսն քղքի ունին զգոսիային իմն սովորութի. զի յորժամ կին որ ծնանի երկորեակս, զկինն և զաւակս նր ի միասին զոհեն գիւնի միոյ, որ բնակի ի մերձակայ անտառի անդ. և թէպէտ կարող է այլն աղատել զկինն, աւելով փիկ նր զգերի աղջիկ մի, այլ ոչ նոյնպէս և զաւակս. զպատճառ այսպիսի անողորմ սովորութե ոչ նշանակեն ճննորդք:

Ունին և այլ սովորութի չարագոյն ք զայս. զի յորժամ մեռանի թգր նց, մերձ յապարանս նր փորեն գոմ կմ վիհ մեծ և խոր յոյժ, մինչև երբեմն վտանգիլ և գործովարաց առ յորդուե ջուրոյ՝ որ բղկեն ի նմ. ի ներքին կողմն լայն և չարձակ, իսկ ի բերանն նեղ: Անդ նախ ընկենուն զմարմին թգրին, ապա զքմս ի կանանց և ի որաշտօնէից թգրին ընտանիք ստիպեն ինքնին արկանել զանձինս ի նոյն գոմ, և խնուն զբերան գոյն. առ օրով ըզջայդ և զցերեկ մնայ բաղնութի ժղլգեան ի տեսանել՝ եթէ զինչ լինին եղկեղիքն այնպիկ: Յերկրում աւուր մի ոմն ի պաշտօնատարաց եկել բանալքեւրան

բան գրոյն . և զգլուխն խոնարհեցուցեալ 'ի ներքս
 ձայնէ առ նմ , եթէ հանգիսեցան արգեօք թփրին .
 և թէ լուկե 'ի ներքուստ զբարբառ կմ զնոճազ
 ինչ շնչիւն , անդրէն խնու զբերան գրոյն : Եւ 'ի
 վաղիւ անդր դառնայ և զնոյն՝ առնէ . զոր կրկնէ և
 'ի հետեւեալ առուրս՝ մինչև իսպառ լուսոյն նմ
 շնչիւնք և շարժմունք կենդանուէ . որով սատուեն
 և թէ կատարեցան զոհք թփրին : Այս գլխաւոր
 իշխան երկրին աղգ առնէ նոր թփրին . որոյ եկե՛լ
 վիճակի՝ տայ խնու զբերան գրոյն առաջի իւր , և
 հրամայէ դնել 'ի վր Վիմին զմամազս կերակրոց և
 ըմպելեաց , և ժողդէն բազմե՛լ ուտէ և ըմպէ մինչև
 ցերեկոյ . և ջերմացե՛լ և արբե՛լ 'ի գինւոյ զգիշերն
 ողջոյն ընթանան ի փողոցս քղքին , և գործեն զան
 բաւ չարիս . սպանանեն զայր և զիկն և զանասուն
 զոր գտանեն 'ի ճինդհի , և հատե՛լ զգլուխս՝ զմար
 մինս նց տարե՛լ ընկենուն 'ի դուռ անդր , իբր նոր
 զոհս մատուցե՛լ թփրի իւրեանց : Ահա դժոխային
 սովորուի , ծնունդ մուլեգին կուսալաշտուէ :

Կառավարուի սց է միասկետական . զի ունին թփր
 ինքնիշխան , որոյ թփրական իշխանութիւն ժառան
 քաւ թ անցանէ յորդուոց յորդիս : Այլ իբրև մեռա
 նի թփրն՝ ոչ առժամայն թփրեցուցանեն զյաջորդ
 նք , այլ սովորուի ունին տանիլ զնա 'ի Կեօղ մի կո
 չեցեալ () Եւս , մօտ 'ի սէնին քղք , և թողուն
 անդ մինչև ուսցի զօրէնս և զկանոնս քղքական կա
 ռավարուէ : Եւ յայնմ Ժմկի կնվարութի երկրին է
 'ի ձեռս մօր արքայի , և ոմանց գլխաւոր իշխանաց :
 Իբրև կատարի Ժմի ուսման և կրթութե թփրին ,
 դնայ և մտանէ 'ի ժառանգուի թփրական իշխանու
 թե . և սյնուհետեւ հնարի բառնալ 'ի միջոյ զեղբարս
 իւր , զի յապահովս կարաացէ թփրե՛լ : Սա ունի ի
 իւրև իբրև զերիս ժողովս կմ դասս իշխանայ : Չա
 ռաջինն կացուցանեն երեք գլխաւոր իշխանք՝ որոց
 պաշտօն է միշտ առ ընթեր գտանիլ արքայի , և լինել
 նմ իբրև գործի և աչք 'ի կնվարուէ . և քզի զմամ ինչ
 'ի ձեռն սց կատարէ թփրն , վրկ երևի թէ իշխա
 նուի կնվարուէ է 'ի ձեռս սց , Չերկդ ժողովն կա
 ցուցանեն նք , որք կոչին թեմապետք . և 'ի սցնէ
 ոմանք իշխեն ժողդեան , ոմանք Կերեաց , ոմանք ու
 նին զխնամ զինոճորաց , անասնոց , պողոց երկրի
 ևն . և զի միանգամայն ասացից՝ 'ի վր նմ իրաց կար
 գե՛լ կայ մի ոմն ինամատար և վերակացու : 'ի սցնէ
 ընարէ թփրն Գեռապետս , որք կախեալ կան զնա .

խայիշողիկէ՛լ գլխաւոր իշխանաց . որոց միջնորդութիւնն զայն պաշտօն : Իսկ զերրոգ ժողովն կայուն . ցանկն գործակալք վճիկանուէ ը եւրոպացիս : Յորժամ որ եւանէ 'ի մի յոյսց երկց իշխանութեց , թգրն տայ նմ 'ի պարգև զմանեակ մի յուլունից . ք 'ի պօնճուխէ 'ի նշան աշխուհականութն : Չնոյն տայ և ոմանց մեծամեծ վճիկանաց և խմսատուն ծէրոց , որք ցուցել իցեն զերեւելի ինչ գործ խոհմութե յօդուա հնրկց , և այլոց ոմանց երեւելի արտնց . զոր ամբն պարտապան են միշտ կրել 'ի պարանոցս . ապա թէ գէթ առ վայր մի 'ի բաց գիցեն զայն , կմ կորուսցեն , պատիժ նց է մահ անդառնալի . ու պատահեցաւ երբեմն զոր յիշատակէ աէ լահարբ . զի վն միոյ այսպիսի չնչին մանեկի՝ որ չար թէ երկս դանկս , հինգ անձկնք մեռան . ք նա յորմէ գողացան , գողն , և այլ երեք անձկնք՝ որք փոքր մի իրազեկ էին գողուէն , այլ ոչ ծանուցին վաղվա . զակի գատաւորին : Սք չեն այնչափ հակամէտք 'ի գողուի . և ոչ 'ի մարգասապանուի , որոյ պատիմն է մահ : Բայց եթէ մարգասապանն իցէ յերեւելեաց անտի . ք յորդուոյ արքայի , կմ 'ի գլխաւոր իշխանաց , առաքի յաքսորս 'ի վերջին սահմանս թգբուէ : Եւ քղի ոչ որ երբէք դառնայ անտի , և ոչ իսկ լուր ինչ լսելի լինի զնմէ , ասեն թէ էանց նա յ՝ մոռացուէ : Իսկ եթէ որ բռամբ , կմ այլով իւրիք հարեալ սպանցէ զոր՝ եթէ չիցէ հեզել արիւն , կարէ զերծանիլ 'ի մահուանէ՝ ը երկու պայմանօք . մի՛ զի իւրով ծախիւք թաղեսցէ զսպանեալն . և երկր՝ զի առցէ զգերի մի 'ի մահ փնկ անձին . և առգանս գրամոց երկց գլխաւոր իշխանաց , և այնուհետեւ ազատ է յնմէ :

Սք ը մասին կրօնից փոքր մի խմսատնագոյն են ք զայլ ազգս սահմանակիցս իւրեանց . զի թէպէտ ունին յուսութուլունս՝ պաշտեն և կուռս , բայց ճանաչեն զմի էակ գերագոյն արարիչ երկնի և երկրի աներեւոյթ և անսահման . որ անհատ խմսատութիւն նախախնամք և կառավարէ զ՝ . զոր և Օրիստ կոչին . այլ ոչինչ պաշտօն մատուցանեն նմ . վն զի ասեն՝ թէ նա գոյով ինքնաբուն բարի , ուստի և ինքնաբաւ , չունի սէտս ինչ մերումս նոճաստ պաշտաման : Իսկ գեն ասեն՝ է ոգի չար և իշխատագործ , հարկ է ասեն զոհիւք և պատարագօք հաշտ առնել զնա . զի գէթ առ փոքր մի մեղմասցի 'ի չորեաց : Չամս բաժանեն 'ի ժգ ածխս . իսկ զնարաթն 'ի Ե աւուրս .

յորոց հինգերորդն է օր հանդատեաննց, յորում զոհս
և պատարագս մատուցանեն գիւնաց և կռոյ, և ամի
ամի առնեն տարեդարձ մեռելոց զոհս բզմն մատու-
ցանելով վննց. ոչ միայն յանրանից, այլ և ի մարգ-
կանէ. որք սովորաբար են չարագործք գտաակնք-
եալք ի մահ, և պահելք առ այն: Սովորուի է զո-
հել 25 անձինս. վնց եթէ թիւ չարագործաց դա-
տակնքելոց չիցէ նոյնչափ, սպասուորք արքային
հրամանաւ նր ընթանան գիշերայն ի փողոցս պէնին
ֆղքի. զոր միանգամ գտանեն առանց լապտերի՝
ըմբռնեն անխափր. մեծատանց շնորհեն տուգանօք
դրամոց ապրեցուցանել զանձինս. բայց աղքատաց
չիք հնար ղերծանելոյ. զորս անողորմաբար ղենուն:
Այսչափ ինչ վն ըհանուր հանդամանաց պէնինայ,
և բնակչաց նր. արդ՝ ստորագրեցուք զգլխաւոր
տեղիս նր:

Պէնն. զոր բնակիչք նր կոչեն Օէֆօ: Է գլխաւոր
մայրաքղք համօրէն թֆրուի, և աթոռ թֆրի նր.
մեծ բաղմամարդ և բաղմամաճառ առ համանուն
գետով ի գեղազոճարձ գաղտավայրի զարդարելոյ
բաղմապատիկ մեծամեծ սաղարթաւիր ծառովք =
Շրջապատ նր է իբրեւ 18 մղոն առել ի միասին և
զարքունիս թֆրին: Պարիսպ նր է պատնէշ ի կրկ-
նակարգ ցցից իբրեւ 10 ոտնաչափ բարձրուի. և ի
միջի հող կարմրագոյն. որ ի հեռուստ երևի իբրեւ
պարիսպ թանձր և ամրակուռ. ի մի կողմն ունի
շուրջանակի խրամ լայն, յորոյ եղերս բուսեալ կայ
կնիւն խիտ առ խիտ. ը որ անհնարին է անցանել:
Դրունք նր բարձր են նոյնպէս իբրեւ 10 ոտնաչափ.
և լայն 5 ոտնաչափ. փեղկք նց միաստանի են և
շրջին ի վր միոյ ձողոյ: Իսկ քղքն է բաժանեալ ի
զնգն թաղս. յորոց իւրաքանչիւրն ունի իւր տեփա-
կան վերակացու կմ թաղապետ. 30 մեծամեծ փո-
ղոցք են ի նմ. որք ը մեծի մասին լայն են գիրկս
իբրեւ 20 և երկայն 2 մղոնաչափ. ուղղագիծ ձգել
ի միոյ դրանէ քղքին մինչև ի միւսն. ըհասելք ի
բզմ տեղիս յայլոց փոքր փողոցաց. որք առ հորկ մա-
քուր են յոյժ, զի կանայք տեղւոյս գուով ժրաջանք
և մաքրասէրք, ոչ հանդուրժեն տեսանել հանդեպ
տանց իւրեանց տիղմն, և զայլ սղտեղուիս. վնց և
սաէպ մաքրեն: Տունք հորկ քղքացեաց փոքր են,
բայց մեծամեծացն ըարձակ, այլ առհորկ միայակ.
և գրեթէ ամբն ունին շուրջանակի անկեալ բարձր
արմաւենին, և այլ տեսակ մի լայնատերեւ ծառոյ՝

որք սաղարթալից օստովք պատասպարեն զտունսն յ'
'ի կիզողական շողոյ արեգականն: Աբրուհի ապա-
րանք են յաջակողմն քղքին. որոյ այնչափ է լա-
ձակուի, մինչև բերել զնմանուի քղքի. յորում են
բազմապատիկ շինուածք մեծամեծք, այլ անշուք,
ոչ միայն 'ի բնակուի բազմուի կանանց արքայի, և
անհամար պաշտօնատարաց և ծառայից ին, այլև
գազանաց. ունի և մեծամեծ շտեմարանա, և այլ
շնչն շինուածս վն այլևայլ պիտոյից. այլ չիք 'ի նմ
բնաւ մեծագործ ինչ կմ քաջարունէստ արժանի տե-
սանելոյ. և թէպէտ դասնին ուրեք ուրեք քանդակք
'ի փայտս և 'ի գահոյս արքայի՝ որ է փղոսկրեայ, և
ձև նր 'ի նմանութի մահճաց ունելով 'ի վր խորան
կառաւ, այլ բիրտք են և անարունէստ ամենեւին:

Յամ աւուր լինին անդ տօնավաճառք. ուր գտանի
ամ ինչ, որ հարկաւոր է կենաց մարդկան. ինչ ըն-
տանի անասունք, բամբակ, աստամուկ փղաց, պէտ-
պէտ երկաթի գործիք, և զնչն վաճառք եւրոպիոյ
և ասիոյ: Աւառաւին անդ և շուրք կենդանիք 'ի վե-
նուլ. զի միս նց ախորժական է սփրիկեցւոց. այլև
կապիկք: մեծամեծ մկունք, և չղջիկանք խորով,
վեալք. թութակք և այլ զանազան տեսակք հա-
ւուց ընտանեաց և վայրենեաց. և ուզի ազգի
պառուղք, և գինի, և արմաւ ևն. և զի միանգա-
մայն ասացից, այս քաղաք ունի լիով զամ կարեւոր
պիտոյս իւր: Վասնին անդ և բժիմ մեծատունք
որք զհետ երթան թփրին տա 'ի սղատիւ լա այլոց ար-
քունի պաշտօնատարաց. և շառնեն բնաւ զվճռկա-
նուի, կմ զայլ ինչ գործ ծառայական, այլ զամ թու-
ղուն 'ի ձեռս կանանց իւրեանց և գերեաց. նք գոր-
ծեն զերկիր. առնեն վճռկանուիս, շրջելով 'ի քղքե
'ի քղք. և զամ զոր շահին՝ ստանին տան արտնց և
տեարց իւրեանց: Այս քղք ունի մասնաւոր օրէնս,
որ չուայ թոյլ օտարականաց ունել անդ հաստատուն
բնակուի:

Արեւոն. կմ Արեւո: Քաղաք տա պէնին գետով.
մեծ բարեշէն և բազմախորդ. և գլխուոր վաճառա-
տեղն սյար նահանգի և թփրուն, և աթոռ քաւառա-
կալ իշխանին. ուր անդղկացիք և հալանտացիք ու-
նին երևելի շուկայ կմ վաճառանոց:

Պարսոս. կմ Պարսոս: Քաղաք փոքր. կմ գետ ան-
շուք առ նովին գետով. յորում են տունք կմ լա-
ւոս տակ խորթութի իբրեւ հօ և եթ, շինել յեղեգանց
և 'ի տերեւոյ արմաւենեաց: Ունի և սա քաւառա-
կալ

իշխան . և մասնաւոր ատենակալս . այլ իշխանութի նց
ձգի միայն 'ի վր քաղաքական իրաց . իսկ այլ երևելի
գաւաք՝ ունի և դատաստան արեան կախել կան զան
միջական հրամանաց արքայի պէնինայ :

Մեյպէրի . կմ Մայպէրի : Քաղաք և վճռաւորի առ
նովին գետով . ինչոք կարծեաց շինել կմ հիմնել
'ի նաւապետէ հոլանտացւոյ . զոր և անունն իսկ նր
հաւաստէ . զի է ինչն հոլանտացւոյ և ոչ ամի
րիկեցւոյ . ուր ընկերութիւն վճռականաց հոլանտացւոյ
միշտ կալաւ վաճառանոց մեծ , որ այժմ առաւել ևս
երևելի է : սակս բնիմ առւտրութեց՝ զոր առնեն նք
անդ հնոց :

Կաթիւն . որ կոչի և Ալիսիւն : Աւան փոքր առ նովին
գետով 'ի վր բարձրացել վայրի . որ է իբրև կղզի
'ի մէջ գետոյն . միով և եթ աւուրբ հեռի 'ի պէնի
նայ : Յառաջագոյն մեծ էր և բազմամարդ և բազ-
մավաճառ . որոյ նախնի մեծութիւն յայտնի երևի յաւե-
րակաց անտի . այլ այժմ դրեթէ գլխովին աւերակ
է և անապատ : Օգ նր լաւագոյն է ք զայլոց չոր-
ջակայ տեղեաց . նմին իրի սկսանին վերադառն շինել
ղնա :

Ուէր :

Եւս նահանգ և թագաւորութի ձգել տարածի առ
նկերք ֆորցաաօ գետոյ յարևելեան կողմն ուէ-
նինայ , որում հարկատու է թիւր նր : Երկիր նր
ամուլ է և անջրգի . ուստի և չքերէ այլ բերս , բայց
միայն զայնս , որք սիրեն զոսթագին նահանգ , և ըզ-
յամաքութի հողոյ . որպիսի է գօգօ կոչեցնել սլաուդն .
և տեսակ մի նարնջոյ , և պղպեղ . որ առատագոյն
ևս լինէր անդ , եթէ բնակիչք նր առաւել ժրաջան
և փայթ էին 'ի մշակութի երկրի : Գտանին անդ և
այլ պէսպէս բոյսք օտարք 'ի բուսոց մերոց . ունի և
արմատն անուանել մանեօք . զոր մանր աղացել , հաց
գործեն անտի : Ունի և ընտանի անասունս՝ այլ
ոսկաւս , առ 'ի ցոյէ արօտոյ . բայց հաւք յաճա-
խագոյն են անդ և մեծամեծք ք յայլ տեղիս կուի-
նէայ : Ունի և ձուկն 'ի նախայիշմկել ֆորցաաօ գե-
տոյն . ուր երբեմն որսան և տեսակ մի ձկան , կո-
չիցել եղն ծովային , որ կարի համեղ է : Բնակիչք
նր լի սովորութե այլոց կողմանց կուինէայ առնուն
զբաղում կանայս . բայց 'ի մեռանիլ առն՝ ամբն յար-

քունիս առեւ լինին . զորոց թ հաճոյից իւրոց ան-
րինէ թագաւորն ։

Իսկ թ կրօնից՝ գրեթէ չեն ինչ ըհատ 'ի պէնինաց-
ւոց . բայց մասամբ իմն աղնոճագոյն են ք զնո . զի
չունին ոք զայն գոթոսային սովորուի լոհեւ զմարդիկ
'ի պատիւ մեռելոց . որոյ յիշատակն իսկ զարհուրե-
ցուցանէ զնս . զի գիւնին է ասեն հեղուլ զարիւն
մարդոյ : Այս գեղեցիկ նոյլ բնական լուսոյ թոճի
թէ մնաց 'ի նս 'ի քրիստոնէական Ծք հաւատոց , զոր
'ի նախնու մն մուծին անդ փորդութալք . զորոյ զհետս
ինչ պահեն մինչև ցայսօր . զի ունին տաճար մի յու-
վէր քղբի 'ի ձև եկեղեցւոյ քրիստոնէից . ուր գոյ
խաչելութի փրկչին մերոյ 'ի վր սեղանոյ , և երկու
աշտանակք հանդերձ մամեղինօք առաջինն , և պատ-
կերք ինչ անամօրն և առաքելոց . անդ ժողովին բը-
նակիչք քղբին , և առաջի խաչելութի խօսին ինչ ինչ
'ի կերպ աղօթից , ունելով 'ի ձեռս և համրիւս , այն
է՝ թէսպիհ : Զայն պաշտօն աղօթից նախնիք իւր-
եանց ճմարտութ մասուցանելին քնի ճմարտին նոյ
առաջի խաչելութի այնորիկ . զոր այժմ թոճի թէ ու-
նին իբրև զմի 'ի գրօչելոց իւրեանց : Իսկ գլխաւոր
տեղի այսր նահանգի կոչի նոյնոյս Ուլէր . որ է քղք
Քարձակ և բաղրամարդ՝ այլ անուք , և շինոճածք
նր աղքատակերտ թ սովորութ ավիրիկեցւոց : Օդ
նր չէ այնչափ ինչ լաւ 'ի պատճառս թանձր գոլոր-
շեաց , որք հնիւղ շնչին 'ի դետոյ անտի , որ անցանէ
առ նովաւ :

Յօդ Է. Պիաֆուրաս . կամ Պիաֆարա :

Եւ ծովեղերեայ Ծ Քարձակ . որ թ ճշտագոյն
ստորագրուե ճննչհարգաց տարածի 'ի ձև կիսա-
բոլոր . սկսեալ 'ի գեղեցիկ սարէն մինչև 'ի սարն
լոպէսայ . և ձևացուցանէ զծոյն կուրնեայ . ուրեք
ուրեք ունի դետս մեծամեծս , առ որովք գասնին
բզմ քղք , և զնոյն թփրուիք , և այլ և այլ աղինք .
յորոյ զգլխաւորսն յառաջիկայդ ստորագրեսցուք .
և նախ զքղքս : Քաւպար . կամ Քաւպար : Գլխաւոր
քղք համանուն թփրուե . 'ի կղզի մի գործել 'ի ուեյ
այս է՝ արքունի գետոյն : Ունի տունս իբրև 300 .
անդ է և աթոռ թփրի նր . որոյ արքունիք Քարձակ
են

են յոյժ՝ այլ անշուք և աղքատակերտ կառուցել 'ի բարձր վայրի սակս յորգուէ ջուրց, որք ստեպ ողլ-
լեն զքղքն : Ընդ ամ փողոցս նր կանգնել կան կուռք
'ի պաշտօն բնակչաց, որք են ցամաքել զանկք զա-
նազան անասնոց . և մանր կաւակերտ արձանք յախ-
ճապակեայք այլատարազ կերպարանօք : Իսկ շրջա-
կայ կղզին մեծ է և բազմանտառ, այլ անբեր . յայն
սակս բնակիչք նր գրեթէ զամ պէտս իւրեանց առ-
նուն 'ի մերձակայ հոհանդէ անախ հաքովայ . որք
են ժղլբոգք քաջ պիղծողք . և 'ի գողութիւն և 'ի յափշ-
տակութիւն անձնատուրք . սակայն յիւրաքանչիւր եօթ-
նեկի երկիցս առնեն տօնավաճառ 'ի նահանգ իւր-
եանց . ուր գնացել քաղաքացւոց գնեն գերիս և
պարէնս կերակրոյ . և մենդ գինի, և ռոտս ար-
մաւենեաց, և իւղ . և այլ զնչն իրս, որոց պէտս
ունին : Յայս քղք յաճախեն հօլանտայիք սակս վա-
ճառականուէ :

Պանփի . կմ Մէծ Պանփի : Քաղաք օր նոյննս կա-
ռուցել կայ 'ի կղզի ինչ մերձ 'ի ցամաքն . ունի և սա-
տունս իբրև 300 բովանդակ հողակերտս . բնակիչք
նր բլմ են . որոց գործ է ձկնորսութիւն և վճռկանութիւն .
յեւրոպացւոց առաւելումնս յաճախեն անդ հօլան-
տայիք :

Տօնի . կմ Պօնի : Գլխաւոր քղք համանուն թգրուէ .
մեծ և բազմամարդ՝ այլ անշուք . 4 մղնիս հեռի 'ի
բերանոյ Լայն-ձա . կմ լր այլոց Տօնի կոչեցեալ գե-
տոյն : Անդ է բնակուի թգրի նր յԵարձակ աղա-
րանս, առ որով կառուցեալ կայ այլ իմն շինուած
մեծ հօրկաց . ուր հաւաքել պահին բազմուի կուոց .
լէ որս և գանկք մեռելոց, և պէտպէս ուբոնական
կերպարանք . և սակերք մարդկան պատելք 'ի կաւս
նկարէնս : Այս քղք ունի արջառս բլմս, և խոզս,
և այծ, և առաւել ք զամ գինի արմաւոյ, իսկ գըլ-
խաւոր վաճառք նր են գերիք և փղոսկր :

Վինփաբի . կմ Փոփո : Քաղաք բարեշէն առ ունի կմ
արքայական գետով : Յայս անուն կոչեցաւ 'ի հօլան-
տացւոց 'ի պատճառս յաճախուի արմաւենեաց՝ որք
գտանին անդ : Շրջակայ վիճակ նր արգաւանդ է
ռուգել յերկուց փոքրիկ գետոց՝ որք անցանեն առ
քաղաքաւս . մին յարեւելից, իսկ միւսն յարեւմալից :
Գլխաւոր բերք նր են իկնամէ անուանել, և պա-
նահէ, որ և թուղ աղամայ . և փայտ 'ի պէտս հրոյ :
Բնակիչք նր մենդ քղքացիք և որք մօտ 'ի քղքն բնո-
կին, յաւէս քղքոկան են ք զբլմս 'ի կուիսեպոց :

ՆԻՆ ՔԱՆԱԿԱՐ:

Լյո նահանգ թէպէտ չէ այնչափ ինչ չարձախ,
սակայն կարի բազմամարդ է. զի լին են 'ի նմ
գիւղորէք. և բնակիչք նր չեն այնչափ բիրտք և վայ
րադք, ուն զբնակիչս շրջակայ նահանգաց. Ունի իւր
համանուն գետ. որ կոչի և Գծնքէ: Օդ նր մար
դածախ և մահաբեր օտարաց. այլ ոչ նոյննս բնիկ
բնակչաց՝ որք ընտել են այնմ: Իսկ երկիրն արգա
ւանդ. որ բերէ մարացորեն, և այլ արմախ, և
սլաուղս: Չիք 'ի նմ բնաւ քղք, կմ աւաննշանաւոր.
այլ միայն բազմաւ զիւղորէից: Նահանգն ողջոյն
բաժանի 'ի զննչն ժղլրդս և 'ի Դուս, զորս յնջիկայդ
ստորագրեացուք:

Քաւանք: Են ժղլրդք պմղմկանք սեւամորթք լը
այլոյ կուինէացւոց, այլ բարեձև մարմնով. որք մերկ
շրջին, բայց ներկեն զմարմինս իւրեանց մասնաւոր
իմն մածուցիկ հեղանիւթով. գլխաւոր գործ նց է
ձկնօրսուի: Նահանգնց յերկու մասունս բաժանել
է 'ի ձեռն ուն գետոյն. նոյննս և ինքեանք յերկու
խումբս հերձեալ են, և յարաժամ մարտ անհունէր
մելն լը միմեանս:

Կամարնք: Սք բնակին առ կամարոն կմ քամերոն
գետով յորմէ առնուն և զանուն, որք լը մեծի մա
սին ունին երկայն սրունս անհամեմատս այլոց մա
սանց մարմնոյն. վնց և բարձրահասակ են՝ այլ
աղեղ: Ունին թիւր, զոր Մանկա կոչեն. որոյ բնաւ
կուին է 'ի վայելուչ և 'ի գեղադոճարճ վայրի: Սք
բզմ առեւտրունս առնեն լը եւրոպայիս՝ որք տանին
անդր պուտունս և կաթոսյս, և գունաւոյն ուլունս,
և եղջիւրս եղանց՝ և փախարէն առնուն 'ի նցէ քա
րինս կոչեցելս Եկրիս. և գերիս: Երկիր նց կար
արդոււանդ է և սաւառաբեր մանդ պաղոց:

Աջպալաշէ: Նահանգ սց անկանի լը մեջ ուն գե
տոյն և կամարոնաց. զոր փորդուքալք կոչեն Երկր
Բաշէ, սակս բարձրաբերձ լերանց նր. և է բալ
մամարդ. լը որս հոլանտացիք առնեն բզմ առե
տրունս գնելով 'ի նցէ գերիս: Գլխաւոր գեօդքնց
կոչին Սորձէ. Պոթի. և Պոթիւ: Են անդ և կղզիք
անոճանեալք Աջպալէան Խլիւ. յարեմաեան հարս
ւային կողմն հին կարամնոյ իբրեւ 30 միլնաւ հե
ռի 'ի ցամաքէն. բոլորաձև և բարձրագլխակ հան
դէպ

դէպ լերանց ամպողացւոց . վնյ 'ի հեռուստ երեւին
 իբրեւ կցե՛լ լէցամաքն : Այս կղզիք քաղմամարդ են
 և արգաւանդ . Թէպէտ 'ի հեռուստ աղառաժուտ
 երեւին : Բնակիչք նց լմ համաւելոյ եւ լոսպացւոց՝
 դժնդակ են չք զտմ կուինեացիս . և ահարկու ջր .
 ջակոյ բնակչաց՝ առ որս բնմ անգամ ասպատակեն .
 և կառավարուի նց է ռամկապետական : Ասի Թէ
 խօսին 'ի լեզու փորդուքաւաց , կմ գէթ խմանան
 դայն : Մեծագոյնք և գլխաւորք 'ի մեջ այսց կղզեաց՝
 են երեքին նք :

Պրանգա . կմ Պարստմոց : Որ մեծ է չք զայլ նմ՝ ամ
 պողեան կղզիս , և արգաւանդ յոյժ . բերէ զանազան
 բերս , բայց մենգ աղգի աղգի պտուղս , և բազմա
 տեսակ անասունս : Բնակիչք նր բիրտ են և վայ
 րադ . և կանայք նց լիրքք և ամենեւին անպատկառք
 և անասնաբարոյք :

Մէծ Իրանիս : Յայս անուն կոչեցաւ 'ի փորդուքա
 վաց , սակս զարհուրելի օրոտմանց՝ որք յաճախ լսե
 լի լինին անդ . և վն բազմութե կէտ ձկանց՝ զորս
 տեսին առ ճովաւ յորժամ զտառջինն հասին անդ .
 'ի ծոցն անկրայի : Երկայնութ նք է իբրեւ 9 մղոն :
 Օդն Թանձր և զնասակար . վն բնակիչք նր զնջն
 ախաս ախտանան : Երկիր նր 'ի հարաւային կողմն
 դած է . այլ առ սակաւ սակաւ գնայ բարձրանալով
 'ի հիւսիսակողմն՝ ուր են անտառք մեծածառք , յորս
 գտանի տեսակ մի ծառոյ կարմրագոյն պիտանի 'ի
 ներկս : Բնակիչք նր սակաւ են . որոց սովորական
 կերակուր է տեսակ մի վարնգոյ . և աղգի աղգի
 Թռչունք . և ունին իւրեանց սեփական խլիան՝ որ և
 է ար կղզոյն :

Մովսէս : Ե խումբ բնմ մանր կղզեաց 'ի նախայի
 շատակե՛լ ծոցն անկրայ . որք կալան զանուն 'ի վա
 ճառականէ հոլանտոյցոյ պաղտատար մովսէրոն կոչ
 չեցեւոյ : Սա 'ի 1600 միջ հաւեր 'ի հնդկիս՝ վարե
 ցաւ 'ի հողմոց 'ի ծոցն կուինեաց , և ընկեցաւ յե
 ղերս այսց կղզեաց . յորոց 'ի միումն ետ չինեւ ամրոց
 փոքրիկ , կամեւով հաստատել անդ զվճռկանութ լէ
 մեքձակայ ժողովուրդս . վն և Թող անդ զմն գոր
 ծակաւ լէ արանց ոմանց , և ինչն մեկնե՛լ գնաց ըշ
 ճանապարհ իւր : Այլ զկնի վեց ամսոց մեկնեւոյ
 նր անտի , 'ի վն յարձակեցան սփրկեցիք 'ի մեքձա
 կայ ցամաքէն , և քանդեցին զամրոցն . և զարս զորս
 եթող անդ՝ առ հորե կոտորեցին :

Կապոն :

Եւ Նէնգ. կմ Ծ որ ունի զանուն 'ի կապոն գե-
տոյ՝ ձգի մինչև ցգետն սարին լուսէսայ կոն-
սալլէայ . որ է մի 'ի մեծագոյն գետոցն կուինէայ :
Ուղիղ անկանի լէ հասարակածիւ . յայն սակս օդ-
նը ջերմ է յոյժ և թանձր և ծանր : Անձրեք նորա
կանոնաւոր են . զի սկսանին յամսեանն ապրիլի , և
չորրունակեն մինչև ցօգոստոս . և յայնժամ գետք նր
աճեցել բարձրանան յոյժ , մինչև ոլողել զշրջակայ
վայրոս որք և ճերեն ձուկն առաւ : Երկիր նր թէ-
պէտ լը բնական հանգամանաց չէ գլխովին անրեր ,
այլ առ հորկ քեալ կայ տնդործ և անդւարման . զի
պոսման որ շրջեցաւ 'ի կողմոնս յայնոսիկ , ոչ ետես
անգ հետս ինչ երկրագործութե , և ոչ աղղ ինչ արմը
տեաց . վն սովորական կերակուր բնական նր է ձուկն
և որսք վայրենիք . զի գոլով երկիրն լը մեծի մասին
անապատ անբնակ 'ի մարդկանէ , լի են 'ի հմ գա-
զանք վայրենիք , մենգ փղք , և ցուլք վայրենիք .
ուր յեղանել պոսմանայ 'ի ցամաք լը սմանց յարանց
խորաց , ետես նախ փղ մի մեծ զոր յնշագոյն տեղ
եալ էր և 'ի նուէ , որ եմուտ յանտառ . ապա հաս
'ի միասին , յետոյ ջուկ մեծ իբրև 100 վայրենի ցուլ ,
որք էին իբրև զհորկ եզինս մեր և կարմրագոյն .
եղջիւրք նց ողորկք յետս կոյս թեքելք . յնթանալն
երևէին կաղալ յետին ոտամբք , սակայն արագ ըն-
թանային . յորոց վր արք պոսմանայ արձակեցին ըզ-
բազմուէ հրացանից , իբրև տարափ թօթափելով 'ի
նս զգնտակս հրացելս . բայց նք ոչինչ երկիւզ ցու-
ցին , և ոչ իսկ շարժեցոն . այլ միայն դարձուցեալ
զգլուխս , հայէին գաժանաբար առ նս իբրև զայ-
րացել . վն և հուանտացիք խոյս ետուն անախ . եր-
կուցել թէ գուցէ 'ի վր ինքեանց գիմսցեն : Գտա-
նին անդ և զնչն տեպակք կատաղի կապկաց , և
գաղանք . և առ բերանովք կապոն գետոյն՝ ձիք
ծովայինք , և կսկորդիլոսք , և մեծամեծ կէտ ձը-
կունք :

Բնակիչք նր՝ որք լը մեծի մասին յեղերս գետոյն
բնակին , թէպէտ սակաւ են , սակայն 'ի վր ասք
ամի յերիս խումբս բաժանել են . մի խումբն հնա-
զանգ է թգրին . երկդն զորդի նր ճանաչէ իւր դը-
լուխ . իսկ երրդն է ինքնագլուխ ասլստամք յերկը
ցունց :

ցունց : Երկու առաջին խումբք թէպէտ յայտնի
պիտի չունին ը միմեանս , սակայն անհնարին ատե-
լուք բերին առ իրեարս . և գիշերայն միշտ ինդրեն
դիպողուի յարձակիլ 'ի վր , և կողուպաւել զմիմեանս .
իսկ երրոն յայտնապի պիտի ը Երկուցունց ևս : Աք
առ հարկ վայրենի են դազանաբարոյք և անգուժք .
զորոց զանգ-թու-թեն զիորձ աւսին հոլանտայիք 'ի
1601 . յորում ամի երկու փոքրիկ նաւք հոլանտաց-
ւոց անկեղ 'ի ձեռս նց , առին զնաւս , և զարսն որք
էին 'ի նո' խողխողեցին և կերան . թէպէտ պոսման
որ յիշատակէ զայս դիպուած , ոչ յիշատակէ զու-
տեւն զնս : Սակայն 'ի վր այսր ամի ոչ կասեցան
հոլանտացիք առնել առևտրուիս ը նո' . որք մաս-
նաւոր իմն հնարագիտութե արնպ գողացան զսիրտս
նց , մինչև ը բիւթ Ժմկս կողուպաւել 'ի նցէ զազնու-
գոյն բերս երկրի նց . ք զմեղս , զմում , և զատա-
մունս փղաց . որք են գլխաւոր վաճառք նց : Զի
ծանուցեղ հոլանտացւոց զսաստիկ բերումն և զյո-
ւթարուի նց առ արուճեոտաշէն վարսս՝ զոր իտալա-
ցիք փէրուքս կոչեն . զորս տեսին 'ի գլուխս նո-
ցին . (զի սք թէպէտ մերկ չըջին , հնոտի կապերտ
փ և եթ ունեւոյ պատեալ զիջոյ , սակայն սիրեն
յոյժ զարդարել զգլուխս իւրեանց .) Ժողովեցին
յեւրոպիոյ զբիւթ հնոտի և զանպիտան վարսս . և
տարեւանդր մեծագոյնի վաճառեցին նց : Սիրեն յոյժ
զօղի . զոր գիտեւոյ հոլանտացւոց՝ յորժամ գնան
'ի նաւս նց սակս առևտրուի , վզվղկի մասուցանեն
նց . այլ ունին զմասնաւոր սովորուի զի ոչ ըմպեն ,
և թէ ոչ նախ տացի նց ինչ պարգև . և եթէ յապա-
ղեսցի պարգևն , տան լրբութ մի թէ համարիցիք
թէ ձրի ըմպիցեմք մեք . վո ըմպելոյն վարձս ևս
պահանջեւոյ . և եթէ ոք ոչ տացէ պարգևս ինչ ,
մի ևս ակնուհիցի առևտրութիս ինչ առնել ը նո' ,
զի այնուհետև և ոչ իսկ խօսին ը նո' : Չունին սո-
վորութի ըմպել յորժամ ուտեն . այլ զկնի ճաշոյն
ըմպեն գինի արմաւոյ՝ կմ մեղրաջուր բիւթ՝ մինչև
ցարբեհալ . և սակս գոյզն ինչ պիտի միսին 'ի կը-
ռիւ . ընդ որս բիւթ անգամ . և թէր նց և բուրմք
բոնցի հարկանեւոյ զմիմեանս , մինչև երբեմն ար-
ուճեառաշէն վարսք նց՝ և այլ իրք զորս գնեն յիւ-
րօպացւոց՝ 'ի ծովն թօթափին : Եւ եթէ արժան
իցէ հաւատալ ճննչորդաց , այնչափ անառակ են և
պղծագործ , մինչև անցանել զանցանել զանքան ա-
նասնութք . մենդ կանայք նց լիւրք և անպատկառք ,

որք և զընտան օրէնս ապախտ արարեւ, մայր չ
որդուոյ՝ և գուսար ը հօր՝ յայտնի հրապարակաւ
անուանկին։ Այլ յայս և յայլ սոցին նման եղեւ
նակտն գործոց մարթ է՝ ի միտ առնուլ զյոռութի
մարդկային բնուէ, յորժամ զուրկ է ի լուսոյ ճշ
մարիտ հաւատոյ, կժ գէթ ի քղքական կրթուեց։
Չիք յայսմ նշնգի ոչ քղք և ոչ գեօղ. զի բնակիչք
նր զօրէն գաղանաց ցրիւ բնակին յորջո և յաւա
զուտս։

Սար լուկէսայ հոնաւակեայ։

Եւ յա նահանգ կժ Ծ՝ որ առնու զանունն ի սարէն
յայս անուն անուանեւ լոյ՝ ի նաւապետէ միոյ փոր
գուքաւացւոյ՝ որ նախ առաջին եհաս անգոր, է վեր
ջին նշնգ կու լինէայ. սահմանակից գոնկովայ ի հա
րաւոյ. և կապոնայ ի հիւսիսոյ արեւելից. առ երի
հասարակածին ի հարաւակողմն նր։ Ուստի օգ նր
նոյնոյ տօթագին է և ծոնր, ուղ զկապոնին. և եր
կիրն անբեր։ Գլխաւոր բերք նր ուղ և վաճառք՝
են մեղր, մամ, փղոսկր, և զննն արմատք. և առա
ւել ք զամայնչափ առատուի է անդ ձկան, զի լը
պոսմանայ՝ միով ուռկանսմգուք մարթ է ընուլ ձը
կամբ զնուակ մի։ Գտանին անդ և զննն տեսակք
գաղանաց. քր կոկորդիլոս, ձի ծովային, փիղ, վի
շապ օձք, և այլ հրեչք. այլ և բազմութի վայրենի
ցլուց ուղ ի կապոն։ Գլխաւոր տեղիք նր են հետա
գայքդ։

Սար լուկէսայ։ Քղք կժ լաւ ևս ասել գեօղ արքայա
նիստ այսր նահանգի. իբրեւ։ 5 մլոնաւ հեռի ի բե
րանոյ լուկէս գեաոյն։ Ունի իբրեւ 300 տունս կժ
խրճիթս շինեւ յոստոց և ի տերեւոց արմաւենեաց
լը սովորուէ կուրնէացւոյ։

Լիպապոտ. կժ Լիպապ. և կժ Ուլիպապոն. Գեօղ
մեծ առ բերանուլ համանուն գետոյ, ուր նստի որ
դի արքային լուկէսեան սարին իբրեւ իշխան այնր
մասին։ Հանդէպ բնակուէ նր եգեւլ կան հրաշենք
ինչ քր գօփք երկաթիք, տոճեւլք նմ ի սլարդ և ի
գաղղիացւոց։ Գտանին ի նշնգի աստ և այլ գեօղք
փոքրիկք. յորս չիք ինչ յիշատակաց արժանի։

Արշակունի 'ի ծովն Կոստանայ :

Ի ծովն Կոստանայ՝ որ Կոչի և ծոց Կոստանայ՝ են կղզիք ինչ ոչ այնչափ հեռի 'ի ցամաքէն . որոց տիրեն եւրոպացիք : Բերք սոսց կղզեաց են այնք՝ որք գտանին 'ի մերձակայ ցամաքն ափրիկոյ : Իսկ բնակիչք նոց ը մեծի մասին են բնիկ սեւամորթ ափրիկեցիք . իսկ այլք սպիտակք եւրոպացիք : Տէրութիւնս ուրիշ կղզեաց եղև միշտ 'ի ձեռս փորդուքաւաց մինչև 'ի յետին Ժմկս , յորում 'ի փորդուքաւաց տունաւ արքային սպանիոյ . սակայն մինչև ցայժմ ոչ կարաց սպանիա վարել զտէրութիւն 'ի վր նոց . սակս ըդէմ կալոյ նմ բնակչաց կղզեացն : Այս կղզիք են չորք . իմ Կլէի - Բէն Բ-վայի . Կլէի Իշխանի . Կլէի Բեռնանդէան . և Ալնուպան :

Կլէի - Բէն Բ-վայի : Եւ ի հասարակածիւ . ուր 'ի 1405 հասին զառաջինն փորդուքաւք յաւուր տօնի սթյն թովմայի , վրկ զայս անուն ետուն նմ : Երկիր նոքարի է . որ բայ յայլոց բերէ շաքար տնբաւ : Այլ օդն ծանր և լիսասկար օտարաց՝ որք իբր 'ի քմն ոչ անցանեն զյիսունամենիւք . ուր և դիպաւ երբեմն ողջոյն գնդից զօրաց առաքելոց անգր 'ի փորդուքաւայ 'ի պահպանութիւն կղզեացն սպիտոցիկ՝ 'ի սուղ ժմկի սոյառ սպուռ կորնիւ . նմին իրի փորդուքաւք ամի սմի 'ի դոնկովայ տանին անդ զբաղմութի գելեաց 'ի մշակել զերկիր . զի նք վարժ են և ընտել օգոյ տեղոյն , և կիզողական շողոյ արեգականն : Գլխաւոր սեղի կղզւոյս է քղքոյ որ զկնի :

Փաստական : Քիչք բարեշէն և նահնգիստ պատուական եմպանիստ . որոյ եմպն է ը պատրիարքաւ լիսպոնայի . ունի ժողով կանոնիկոսաց , յորում են սպիտակ բնիկ եւրոպացիք , սեւամորթ ափրիկեցիք , և 'ի խառն սերնդոց յեւրոպացւոյ և յափրիկեցւոյ , որք յորժամ 'ի միասին համախմբին , ծաղրաշարժ տեւարան իմն ընծայեն օտարաց սակս այլազունակ դիմաց կերպարանաց նոց : Ամ տունք քղքին՝ բաց յուպարանից քղքապետին և այլոց տմանց իշխանաւորաց՝ փայտակերտ են , այլ կրկնայարկք և վայել լուսնք . և ոչ ը բիրտ շինուածոցն Կոստանայացւոց : Իսկ թիւ բնակչաց նոք հասանէ ց2000 'ի զնոն աղքաց եւրոպացւոց . զի նմն թոյլ տան բնակիլ անդ . բայց նախ զերդումն հաւատարմութ պահանջեն 'ի նոցնէ առ արքայն փորդուքաւայ , և առ օրէնս երկրին :

Կլէի

Կղզի իշխանի : Այս կղզի է 'ի հիւսիսոյ արեւելից նախընթաց կղզւոյն . որ յայս անուն կոչեցաւ 'ի 1471 . յորժամ հապ սարին կղզւոյ շնորհեցան արքային փորձութեալայ : Երկիրն արարարտ է և արդաւանդ յոյժ . իսկ թիւ բնակչացն հասանէ ց3050 . յորոց յիսնիւ չափ բնիկ փորձութեալացիք են . իսկ սյլք սեւամորթ ափրիկեցիք գնեալք 'ի դերուի :

Կղզի իբրեանդեան . կամ Փէրնանդասի փոխայ : Այս կղզի առաւել մօտ է 'ի ցամաքն , ք զայլ երկու նախընթացս : Երկայնութիւնն է իբրեւ 18 կմ 20 մղոն . իսկ լայնութիւնն 6 : 'ի հիւսիսային կողմն ունի գերիս ծոցս . անդ միայն մարթ է նաւուց խարխիս արկանել , չունելով բնաւ յայլ կողմանս իւր նւէնդիսս յարմարուոր : Այս կղզի բերէ բազմատեսակ բոյսս պատճառեալն 'ի կերակուր և 'ի դեղորէս . ունի և պէսպէս վայրենի անասունս . մք այծեամն , որթս վայրենիս , և ծովային առիւծս մեծամեծս և պարարտս , որք լը երկայնութեւն ոմանք հասանեն ց20 ռանաչափս . և լը ստոնարութեւ ց15 . և տսեն թէ միսն ց պատճառեալն է և համեղ 'ի կերակուր : Գտանին անդ և զնոն տեսակք ձկանց առատ . օղ և մերլուցցօ ձուկն :

Կղզի անօպոնայ . որ թարգմանի Բաբի Գաբի : Այս կղզի է 'ի հարաւակողմն հասարակածին հեռագոյն ք զայլս 'ի ցամաքէն : Յայս անուն կոչեցաւ 'ի փորձութեալաց՝ զի հասին անդր յառաջնութեւն աւուր տարւոյն 'ի 1526 : Երջապատն է իբրեւ 15 կմ 18 մղոն . և յեղերսն զտանին բազմութիւն յոյժ կոկորդիլոսաց . իսկ բնակիչքն սակաւ են . զի 'ի բոլոր կղզին հազիւ գտանին 100 տունք :

Լ. Շ. Խ Լ. Բ. Հ. Լ.
ԳՕՆԿՕ. 4մ ԳՈՆԿՈՎ.

ա. Դիւր. և Տարածութի Գոնիւնայ :

Ա ի է 'ի գլխաւոր մասանց արիւնիոյ 'ի հարաւ
ւակողմն հասարակածին . որ յառաջագոյն
գրեթէ բովանդակաւս էր լի թրուք ինք
նակալին առանձնական գոնկովայ . վսկ յանուն նր
և բոլոր Յն կոչեցաւ Գոնիւն : Այլ փորձութեալ
սովորաբար կոչեն զնա Սփորին Կոնիւն : Որ և ունի
իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զկապոն և զգոնկո . և մա
սամբ իմն զթրուին մագոգայ կմ անգիկովայ . յա
րեւելից՝ նոյնիս զթրուին մագոգայ , զմագամա , զոր
ամանք դնեն 'ի մէջ սահմանացն գոնկովայ . զեակա
ցի կառանացիս , և զագէլոնա . 'ի հարաւոյ՝ նոյնիս
զեակացիս . զերկիրն կիսայեպացոց . կմ զքաֆրաս
տան լահանրաւս . իսկ յարեւմտից՝ զարեւմտեան ով
կիանոս :

Որ լի ոմանց ձգել տարածի 'ի հասարակածէն մին
չև 916 աստիճան՝ հարաւային լայն . ուստի և լի նոյ
երկայնութի նր 'ի հիւսիսոյ լի հարաւ՝ է իբրեւ 950
կմ 960 մղոն . իսկ լի այլոց յերկգ աստիճանէ հարա
ւային լայնութե՝ իմ 'ի սարէն սթին կատարինեայ մին
չև 'ի սեւաւ սարն . որ է գրեթէ լի 16 աստիճանաւ
նոյն հարաւային լայնութե . վոյ լի սոյ երկայնութի նր
'ի հիւսիսոյ լի հարաւ՝ է իբրեւ 840 կմ 50 մղոն . իսկ
լայնութին յարեւմտից յարեւելս՝ ասի լի է է իբրեւ 700
մղոն . այլ այս անասոյգ է . վն զի արեւելեան սահ
մանք նր չեն այնչափ ինչ ծանօթ , իսկ ծովեզերեայ
կողմն նր աղեղնակերպ ձեւանայ . ունելով յերկո
սին ծայրս զերկու վերոյիշատակեալ հռչակաւոր
սարս . իմ զսարն սթին կատարինեայ 'ի հիւսիսային
Քայր , և զսարն սեւա 'ի հարաւ . որ յայս անուն կո
չեցաւ . զի գուղով անտառալից , 'ի հեռուստ սեւա
գոյն երեւի :

Բ. ԵՐԷՆԻ ԳԵԳԻ ԳՆԻՆԼԱՅ :

ԳՆԱՆԻՆԻ. ԿԻՔ Զայիբա : Է գլխաւոր գետ գոնկո-
վայ մեծ և շատաջուր, որ ելանէ յերկից լճից.
յորոց մինն կոչի Զայիբա. յորմէ և գետն ունի զա-
նուն. երկդն Զայիբա. իսկ երրդն է այն՝ յորմէ ոմանք
համարին ելանել նեղոս գետոյն. այլ մեծամիտ վրի-
պին. որ ուռգել զզանազան նէնգս, գնայ անկանի
յովկիսնոս անդր այնչափ դահալէժ սրննթայուք,
դի լը լոպէսայ՝ որ ընդ բլմամս եկաց ՚ի գոնկով,
ջուր նր իբրև 30 կմ 40 մղոնաւ չափ մնայ անխառն
՚ի ծովային ջրոյ. իսկ լը այլոց՝ իբրև 80 հիւր քայլիւ
չափ : իսկ լայնուի բերանոյ նր լը նորին լոպէսայ՝ է
իբրև 28 մղոն : Որ թէպէտ մեծ է և շատաջուր,
սակայն հազիւ լը 25 մղոնս մարթ է նաւարկել ՚ի
նմ. վնդի անտի և անդր հոսի լը մէջ բարձրաբերձ
ժայռաւոր լեռանց, և ուրեք ուրեք լիջեալ ՚ի բար-
ձանց, դործէ քարավազս մեծամեծս, որոց ահեղա-
գոչ շառաչուն լսելի լինի 7-8 մղոնաւ հեռի : Ասէն
թէ այս գետ բերէ նորանչան ձկունս. յորոց մի է
և այն, որ յիշատակի ՚ի աէ լահարբայ ՚ի պաւամ՝
ճնպհորդութեց. զոր և կոչեն Ամպիպակուլօ կմ
խող. զի պարարտուի նր չէ ինչ լահաւ ՚ի պարար-
տութ խողից. ունի երկու ձեռս, և թիկունք նր
կարծր և վահանաձև. իսկ խաչափող նր նման է
խաչափողոյ եղին. կերակրի խոտովք՝ որք բուսանին
յեզերս գետոյն. բայց ոչ երբէք ելանէ արտաքս ՚ի
գետոյն. ոմանք ՚ի ձկանց աստի կշռեն տւելի քան
200. 230 օխայ. այլ միս նոցա չունի գհամ ձկան :
Այսպիսի է և այն տեսակ ձկան, զոր ետես կար-
լի որսալ ՚ի գետոյ աստի. որ էր բոլորակ ՚ի ձև ան-
ուոյ կառաց, և ՚ի մէջն մարմնոյն ունէր զերկու ա-
տամունս և բլմամս. լը որս տեսանէ լսէ և ու-
տէ. խաչափող նր՝ որ է մի ՚ի ծակուց անտի՝ է իր-
բև թղաչափ մի երկայն. իսկ միս նր փափուկ և հա-
մեղ իբրև զմիս որթու : Լոպէս հաստատէ թէ գը-
տանին ՚ի գետ անդր և կոկորդիլոսք մեծամեծք յոյժ.
այլ մերոլա ասէ թէ յայս գետ ոչ գտանին, այլ

յայլ գետս գոնկովայ :

Քանսա : Է գետ մեծ որ ելանէ ՚ի քաֆրատանոյ
՚ի պէմպէ նէնգէն. և հոսել յարևելից լը հիւսիս
արևմտեան՝ անցանէ լը զնդն նէնգս, և ՚ի նէնգին
անկողայ մտանէ յովկիսնոս անդր :

ԳՆԱՆԷԻ : Ե մի 'ի մեծագոյն գետոց գոնկովայ . որ
յարեւելից հոսեալ ը արեւմտեան հարաւ , մտանէ
յովկիանոս մերձ 'ի սեաւ սարն , այլ ակն նր անծա-
նօթ է :

ԱԶԿՈՒՆ : Եւանէ 'ի լերանց պէմբայ . և հոսել յա-
րեւելից ը արեւմուտս , գնայ անկանի յովկիանոս :
ԼՂԷ : Եւանէ 'ի տէմուօ ֆւռէ , և ոռոգել զպէմբա ,
և զայլ ֆւռսս առանձնական գոնկովայ , մտանէ յով-
կիանոս :

ՏԱԿԱ . ՊԷՆԻՍ . ԼԷՆԱՆԱ . ՕՆԿԱ . ԼԷՊՆԻՍ . ԸՆ : Են
նոյնպէս երեւելի գետք գոնկովայ . զորոց հաջիւճ զան-
ուանոս ևեթ գիտեմք :

Դ . ՕՐ ԳՆԻՍՈՎԱՅ :

Եւ յա մօտ գոլով հասարակածին՝ Թէպէտ ջերմ
է , բայց ոչ այնչափ որչափ կարծի . քղի ամե-
նախնամ տեսչունն այ բարեխառնեաց զառապ նր 'ի
ձեռն հնազաշունչ զովացուցիչ հողմոց , և յաճախ
անձրեաց . վնյ և չէ իսկ անտանելի և վնասակար
ոչ միայն բնիկ բնակչաց նր , այլ և ոչ իսկ օտարաց .
բայ 'ի տեղեաց ոմանց՝ յորս սակս յաճախուէ ժա-
հահատ լճից ծանր է և վնասակար կենաց . ուն ու-
նիմք ասորե նշանակել : Եւ Թէպէտ չիք անդ բնաւ
ցրտութիւն , և ոչ իսկ գիտեն բնակիչք նր Թէ զինչ
իցէ ձիւն և սառն , սակայն զամս ողջոյն բաժանեն
յերկու եղանակս . ի՞նչ 'ի ձմեռն և յամառն , ամե-
նեին հակառակ մերոց եղանակաց . զի ձմեռն կոչեն
նք զանձրեային եղանակին՝ որ սկսանի 'ի մարտի .
յորժամ արեգակն մտանէ 'ի հիւսիսային կենդս-
նակեղոյս , և ձգի մինչև յաւարտ օգոստոսի . և ը-
այն հինգ ամիսս գրեթէ անըհատ անձրեւէ . աւստի
և հաջիւճ երբեք երևի արեգակն . յորմէ յորդեալ
ջուրց գետոց , ողողանեն զբջակայ վայրս . բայց
այն ոչ 'ի վնաս՝ այլ յառաւել արգիւնատրուէ երկ-
րի , զի ոռոգել պարարտացուցանեն գերկիր , ուն
նեղոս ղեգիպառս . միանգամայն և շնչեն հողմուէք
'ի հիւսիսոյ ը հարաւ , կի՞մ ը արեւմուտս . զորս
փորդաքալք կոչեն ըհանուր կի՞մ կանոնաւոր հող-
մուէք . որք ուժգին բռնուի վարեն զամպս 'ի կող-
մանս բարձրաբերձ լերանց , ուր գումարել խտաւ-
նան , և յանձրե լուծանին : Իսկ ամառն նց հակա-
ռակ մերուսն՝ սկսանի 'ի սեպտ' և ձգի մինչև 'ի
մարտ . և ը այն ժմէս քաղցր է օդն և բարեխառն

և միշտ պարզ . զի բնաւ ոչ անձրեւէ . և այն կանոն
նաւոր հողմաւիք վարեն զամուս 'ի հարաւոյ Ե հիւս
սիս յուռոգանել և զկողմանս զայնոսիկ :

Դ . Բերք Գինիւն :

Յամ Զհողմորդաց և յճագրաց գովաբանել է այս
Յ սակս արգասաւորութե իւրոյ . զի թէպէտ
ուրեք ուրեք անուառալից է , և ուրեք սւրեք լեռ
նային և ապառաժուա , սակայն ոչ անուառք և ոչ
լերինք նր Գլխովին անպիտան և անբեր երեւին .
քզի անուառք բաց 'ի փայտէ՝ որ է յայլ և այլ պէտս
բնակցաց , բերեն և զնձն տեսակս վայրի երէոց . և
լերինքն ունին բոլս աղգի աղգի հրահալէլեաց . ուն
լերինք պէմբայ և սոնկովայ՝ բերեն պղինձ առատ
և պատուական . յորմէ բնակիչք լռանայ գործեն
ապարանջանս , և մատանիս . զոր փորդութալք տա
նին 'ի քալապար , 'ի քեօաէգէյ , և յայլ տեղիս :
Լերինք պէմբայ բերեն արծաթ , և այլ հրահալէ
լիս . և յարեւելեան կողմն սուհտեայ՝ գտանին առա
տաբեր բովք երկաթոյ , այլ և ակն վանի : Բզմբ
ևս 'ի լերանց նր բերեն պէսպէս մարմարիոնս , և
ականս պատուականս . ուն յառանձնական գոնկով
գտանին լերինք տմբողջք գունագոյնս պորփւրեան
կճոյ . այն է՝ սուամիսի . և այլ տեսակ կճոյ , որոյ
նիւք և երակք՝ որք սփռել կան Ե բովանդակ զան
գունած նր՝ նման են ամ իրօք գունագոյնս յակնթաց .
զորս և մարթ է 'ի բաց հանել , և փնկ ական 'ի
գործ արկանել . մարթ էր ևս ամբողջ սիւնս հա
տանել 'ի քարէ անտի . որք արգարե սքանչելի լի
նէին : Իսկ գալապոյն տեղիք նր ուռդէլք 'ի բաղ
մապատիկ գետոց՝ պարարտ են և արգաւանդ . և
ուրեք ուրեք սեւագոյն . ուն 'ի լռանկո , 'ի գոնկով
առանձնակ , յանկոլայ , և յայլ տեղիս , յորս ամի
ամի զերկու և երեւեմի զերիս հուհն ժողովեն . որք
բաց 'ի հարարակ արմտեաց և 'ի բանջարաց որք և
առ մեզ գտանին , մթ ցարեան , մարացորեն , կոր
եակ , որիւղ , ևն . բերեն և այլ աղգի աղգի արմը
տիս անծանոթս առ մեզ . և զանազան տեսակս
պտղոց , և ծառս նորանշանս , յորոց զոմանս ունիմք
ստորագրել ստարե 'ի տեղիս իւրեանց . այլև բիւր
սղգի թռչունս ցունադեղո և ոքանչելիս և քաղցրա
ձայնս :

Ունի և գորշանս բաշմոսեւտիս . մթ փիղ , վագր
ընձ :

ընձառիւծ, առիւծ, վայրենի ցուլս կարմրագոյնս,
արջ, գայլ, աղուէս, վարազ, ընձուղտ, և մեծ
գազան կոչեցել կենդանին, որ է՝ ի չափ խոյ. գոյն
նր փոքր մի մոխրագոյն. ականջքն երկայն և լայն
առ կախել յերկուց կողմանց ի նմանութե շանց
ոմանց: Սր մի յստից կմ կճղակացն՝ կարի օդառ
կար է լըգէմ՝ գծնդակ տխտին լուսնոտութե, և
այլոց սմին նման նոճաղեցուցիչ ախտից. յայն սակո
քնակիւք երկրին՝ Նոսէս կաշէն զնա. որ թարգմա
նի գերազանց գազան: Այլ գծոճարին է գիտել,
թէ որն յստից նր ունի զայն զօրութիւն. զոր այսպէս
ստուգեն. զի յորտալն զնա՝ ջանան այնպէս հար
կանել հրացանիւ, զի անկցի յերկիր, այլ մի առ
ժամայն սատակեացի. և սպա մերձեցել առ նա՝
զննեն թէ որով ոտամբ ջանայ դարմանել զխոց
ոճած վիրաց. որով նախ զականջն սկսանի բորել.
վնջ և զայն կճղակ նր՝ ի բաց հատանեն: Պետրոս
գորբերոս սերաստիանոս յիւր ճնշհորգութե գիրս
պատմէ, թէ զբլմս յայոց կենդանեաց ետես և ի
լեհաստան:

Գ. տանի և բազմութի մարդակերպ գազանաց կմ
կապիաց այնոցիկ, զորս յարեւելեան հնդիկս կոչեն
Օրանի աշանի. որք կարի նման են մարդոյ: Յան
առան մայրմարայ ի նահանգին լոանկոայ երկու
տեսակք գտանին այնց նորանշան կապիաց. յորոց
մեծագոյնք Փօնիս կոչին, և Պառնիս. այլք Եօգոս.
կմ Լընէօգոս: Առաջինքն կերպարանօք առաւել
նման են մարդոյ. երեսք նց՝ և ականջք՝ և ձեռք՝
լերկ են ու մարդոյ. բայց այլ մասուկք մարմնոյն
թաւ են, այլ ոչ այնչափ խիտ. նոյնպէս և յետին
ոտք նր ոչ են նման օտից մարդոյ: Բոյն նց է ի վր
ծառոց, զոր ի վերուստ ծածկեն ի պաշտպանութե
յանձրեաց. և կերակուրն՝ կաշին. կատաղի են
յոյժ. երամովին չրջին. և եթէ դացեն զօք ի մարդ
կանէ յանտառի անդ միայնակ և անզէն, ի վր յար
ձակին և պատառեն. այլ ոչ ուտեն. զի չեն մսա
կեր: Ասի թէ երբեմն գիմեն և ի վր փղաց, յորժ
տեսանեն զնո արածել ի տեղիս իւրեանց. և բռնցի
և մահակառ հարկանելով հալածեն զնո: Յորժամ
տառակի մի ի նցէ, այլք կուտել ի վր նր ոստոս
և տերեւ, ծածկեն զնա: Չէ հոսր կենդանւոյն
ըմբռնել զնո յորժամ մեծ են. զի այնչափ ուժեղ
են, մինչ առան մարդիկ չեն բաւական ի նոճաճել
զմի ի նցէ. այլ ըմբռնեն միայն զկորիւնսնց, սպա

նանեւով զմայրն, յորոց 'ի 1668. . 'ի 1738. . և 'ի 1777. .
 ածան յանդղիա 'ի դաղղիա և 'ի հոլլանտա . պիւժ
 ֆոն ետես զմին 'ի փարէշ, և բիւժ՝ երկայնմութե
 մանրակտիտ զննեաց զաւ՝ ներքին և զարաքին
 հանգամանս նց . ուն մարթ է տեսանել 'ի տետրակն
 պատմութե կենդանեաց, որ 'ի 1801 'ի լոյս ընծայե-

ցաւ տպագրութե :

Գտանին անդ և օձք մեծամեծք և չարաթոյնք .
 ուր պատմէ մէրոլլա թէ ետես տեսակ մի օձի, զոր
 Այծ կոչեն . որոյ թոյն է 'ի թուքն կիժ 'ի փոփուր
 բերանոյն, զոր 'ի հեռուստ ցայտեցուցանէ յաչս
 ճնշհորդաց, և պաճաւէ ցաւ սաստիկ . և եթէ ոչ
 առժամայն կաթամբ 'ի ստեանց կիոջ լուծացին,
 անվրէպ կուրանան . այլ առաւել չար այն է, զի
 այն օձք երբեմն և 'ի առնս մտանեն : Պատմէ և
 լուպէս, թէ ետես անդ և այլ տեսակ ինչ օձի, որ
 մօտ 'ի ծայր տաանն ունի ուռոյց մի փոքրիկ . յոր
 մէ 'ի սողալն՝ հնչի ձայն իբրեւ փոքրիկ զանդակի .
 որով իբր թէ բնութին խնամ կալաւ աղդ առնել
 ճնշհորդաց զգուշանալ 'ի թունից նր : Նա ինքն
 լուպէս պատմէ, թէ եւն անդ և իժք այնչափ չարա
 թոյնք, զի 'ի 24 ժամս սպանտնեն զմարդ, թէ ոչ
 փութով գիցի գեղթմափ 'ի վր հարուածոց . որք են
 բոյսք ինչ յաճախելք 'ի կողմանս յայնոսիկ, զոր
 քաջ ճանաչեն բնակիչք տեղւոյն : Նա ինքն լուպէս
 ասէ, թէ գտանին անդ և օձք թեւաւորք՝ կիժ վի
 շապք մեծամեծք՝ որք ունին երկու կարճ ոտս .
 գոյն նց կանաչախառն կապոյտ, և մարթն թե
 փոռ . որում բնակիչք երկրին զտեսակ ինչ սաշ
 տաման ընծայեն :

Ե . Բար+ Բնակաց Գանդալ :

Մյ Յ բազմամարդ է յոյժ . և բնակիչք նր թէ
 ծովոյ 'ի նախնութեմն համարեցան մարդակեր վայ
 րաք և գաղանաբարոյք, այլ այժմ ըհանրապէս
 խստելով՝ քաղաքավար են մարդասէր և քաղցրա
 բարոյ . զօրեղ խառնուածով . և ը գրից մարմնոյ
 բարեչափ . թէպէտ բնակիչք լոանկոայ իբր 'ի բիւն
 բարձրահասակ են . գոյն մարմնոյ նց սեւաւ . նոյն
 պէս և հերք գլխոյ սեւաւ . բայց գտանին 'ի նս
 բիւն մէք յառանձնական դոնկով՝ որք ձիթագոյն
 են, և հերքն կարմիր . չեն թանձրաշուրթն, ուն
 նուագիւցիք և նիկրիտացիք : Մերկ չըջին ուն կու
 նէա .

Նէայիք, ունելով փոքրիկ սիւսածանկէիս և և թ ալաւ
 և ալ զմիջովք, այլ ոչ նման. քզի բնակիչք առանձ
 նականն գոնկովայ և անկողայ և այլոց տեղեաց,
 որք ընկալան զբրիստոնէական հաւատս, ի նմին
 կալան և զսարկեշտուի յարտաքին դնացս. ուստի
 և զգեստաւորել են. իսկ ձև զգեստուց նման
 է փորդութալաց և սպանիացուց, մէնգ մեծամե
 ծացն. որք և 'ի գլուխս իւրեանց կրեն զարտա
 խուրակ եւրոպացուց. քշափղոյ. բայց աղքատք առ
 հարկի զգեւնուն ին հին սովորուէ իւրեանց. սակայն
 կանայք նմ զգեւնուն ին կանանց փորդութալաց :
 Բնակիչք քղքաց՝ ի մեծի մասին վաճառական են,
 միանգամայն և արհեստաւորք. մէնգ բնակիչք ա
 ռանձնական գոնկովայ. յորս սակաւք են՝ որք ոչ
 գիտցեն գործել ինչ արուեստ. բայց խորշին յոյժ
 'ի ծանր աշխատանաց : Այլ առաւել ք զս քաջ
 են յարուեստս ժողովուրդք սահմանակիցք նմ յա
 րեւելից, որք գործեն աղբի աղբի կերտաւսս ալաւ
 ունականս. ք խառիֆէ, աթլաս, ճանֆէս, բէմ
 խա ևն. ոչ 'ի մետաքսէ, այլ 'ի տերեւոց ծառոց
 և բուսոց ոմանց. յորոց հանեն թելս նուրբս և ա
 մենեին հաւատարս, ոչինչ ինչաւ 'ի մետաքսեայ
 թելից : Փորդութալք 'ի գործ արկանեն զկերպասս
 նմ 'ի զանազան պէտս. յորոց շինեն և վրանս. որք
 և քաջ պաշտպանեն յանձրեաց և 'ի հողմոց, զի
 խիտ են և ամուր : Չիք առ նմ բնաւ հետք ինչ
 գիտուէ, և չունին իսկ յօժարութի առ ուսումն.
 որոց անծանօթ էր և արհեստ գրչուէ՝ մինչև էին
 հասել անգր փորդութալք. վն չունին բնաւ պատ
 մագիրս կի՞ յիշատակարան վն նախնի անցից Յի
 իւրեանց և թագաւորաց. և ոչ թոճական հաստա
 տուն. զժմկ նշանաւոր ինչ գիտուածոյ կի՞ գոր
 ծոյ՝ առնուին 'ի մահուանէ երեւելի առն ուրուք. ք
 ասէին, այս ինչ եղև յն՝ կի՞ զկնի մահու այս ա
 նուն առն : Չտարին թոճէին 'ի ձմեռանէ, որ առ նմ
 սկսանի 'ի մայիսի կի՞ յապրելի. զամիսս 'ի լոմանէ
 լուսնոյ. և զշաբաթն յօրէ տօնալաճառի իւրեանց.
 իսկ զօրն ոչ բաժանէին 'ի ժամս և 'ի քառորդս :
 Նոյնպէս չունէին այլ կանոն 'ի չափել զմեծութի
 գաւառաց, եթէ ոչ ին աւուրց դնացից. ք թէ
 միօրեայ կի՞ երկօրեայ ճնոյհ. բայց զանազանէին
 պրեւնաւորել և զանբեռն կի՞ զազատ ճնոյհօրդու
 թիս. քզի յայտ է՝ թէ որ անբեռն է՝ առաւել ա
 ըրադ գնայ ք զբեռնաւորեալն : Սակայն այժմ զկնի

մրանելոյ առ ին եւրոպացւոց, ոչ սակաւ զգոնա-
ցան մենդ քրիստոնեայք: Այսչափ ինչ լեհանրա-
պէս վն բարուց և սովորուեց գոնկովացւոց, զոր
ոց վերստին ունիմք խօսիլ ՚ի մասնաւորի յիւրա-
քանչեւր տեղիս:

Զ. Կառաւարդի Գանկւայ:

Յառջ Ժմկւ թէ ոչ բովանդակ, գէթ մեծ մասն
նր էր միահեծան անուի, լե իշխանութի ինքնա-
կալին առանձնականն գոնկովայ. յորմէ և բոլոր
նր կալաւ զանուն, ունի վեր անդր ասացաք. զոր
նա կառավարէր ՚ի ձեռն կուսակալաց միասկտական
իշխանութի: Այլ յետոյ ոմանք ՚ի կուսակալաց նր
առ սակաւ սակաւ զորացեալ՝ աստատմեցան ՚ի
նմէ, և զքսմն ՚ի գաւառաց նր յափշտակել ինքնին
Թագաւորեցին. ուն թիւն լրանկոյ և անկողայ:
Եւ կառավարուի նոյ է ամեննին միասկտական. զի
բովանդակ իշխանութի երկրին է ՚ի ձեռն նոյ, զորս
և իրրեա անոս ոստէ Ժողովուրդն. և թէպէտ թա-
գաւորական իշխանութի նոյ Ժառանգութի անցանէ
յորինաւոր անդրանիկ որդիս արքայի, այլ այս օ-
րէնք չեն հաստատուն. քզի իշխանք երկրին քզմ
անգամ ՚ի բաց թողել զանդրանիկն՝ որոյ են իրա-
ւունք Թագաւորութե, առնուն ՚ի կրտսերագունից
զայն, զոր առաւել յարմար և յաջողակ տեսանեն
՚ի կառավարութի: Եւ երբեմն թողել զորդիս ար-
քայի, զմի յեղբարց կմ ՚ի Թուանց նր թիւրեցա-
ցանեն: Աք զորաւոր են յոյժ ՚ի մէջ իւրեանց, զի
ունին զորս անհամարս. այլ ոչ նոյնպէս առաջի եւ-
րոպացւոց, զի զորք նոյ չունին զքաջ կրթութի զին-
սւորական. վն քզմ անգամ սակաւաթիւ զորք
փորդաքալաց՝ յաղթեցին բիւրաւորաց նոյ:

Է. Կրօն Գանկւայ:

Թէպէտ դարուք ինչ յառաջ ծաղկեցաւ և ՚ի
կազմանս յայտոսիկ լոյս աւետարանին քնի,
որ առաւելապէս ծաւալեցաւ ՚ի գոնկով առանձ-
նակի, յանկուղ, և ՚ի պէնկվէլա, ՚ի ձեռն Ժրջան
աշխատասիրութե քարոզաց փորդաքալաց, սակայն
լեհանրապէս խօսելով՝ տակաւին մեծ մասն բնակե-
լոց նր կայ մնայ ՚ի Թանձր և ՚ի բիրտ կուսակալութե
թե: Չի բնակիւք լրանկոյ Թագաւորութե և

այլոց ոմանց դաւառաց՝ գրեթէ բովանդակ կու-
պաշտ են . նոյնպէս և յանկողա և 'ի պէնկվէլա
բազմութի կուսպաշտից դասնին . որք ունին զնոյն
կուսս սյլատարազս՝ և քուրմս զորս 'ի բարբաւ
իւրեանց Սիւնիւնի կոչեն . որ Թարգմանի ւծք երեւ-
րի . և զքրմապետ իւրեանց Կանկա խիտնա . իբրեւ
պետ այսպիսի ւծոց : Իսկ բնակիչք լուսնկոյ ըզ-
քուրմս ուն և զկուսս իւրեանց Մօգի կոչեն . որք
առ հօրկ են արք մոլիք և խելացնորք . և քզի պար-
ծին զանձանց դուշակել զապագայս 'ի ձեռն հմայ-
ութե , յայն սակս եւրոպացիք մագս կոչեն զնս :
Այլ և 'ի քրիստոնէից բոլմք՝ ջոտացից թէ մեծ
մասն՝ պահեն մինչև յայժմ՝ զբոլմ ինչ 'ի նախնի պիղծ
ստորութեց և յաւելորդապաշտութեց . ուն առնու-
հարձս բոլմս որչափ կարեն պահել . փորձել առ-
ժմի մի զօրինաւոր կին իւրեանց , և 'ի չնաճիւն լե-
նա՝ արձակել . կրել յուռութեւ լուսն հմայեալս 'ի
քրմաց անտի կուսպաշտից . և այլ այսպիսիս , զո-
րոց վերստին ունիմք խօսիլ ստորեւ :

Ե. Բաժանումն Գոնիւլայ :

() այս Ե լարձակ՝ մարթ է լահանրապէս բաժա-
նեւ 'ի չորս մեծամեծ Թագաւորութիս . որք
են Լահիւ . Գոնիւլ առանդնայ . Ալիւլա . և Պէնկվէ-
լա . որք գրծել բաժանին յայլ և այլ դաւառս , զորս
յառաջիկայդ մի առ մի ստորագրեացուք :

Յօդ Ե. Լահիւ :

Լ յս նահանգ և Թագաւորութի զոր ոմանք դնեն 'ի
ստորին կուսինէա , ունի իւր սահման 'ի հիւսի-
սոյ՝ զկուսինէա . յարեւելից՝ զպագէտացիս . և զպու-
գամէլա . 'ի հարաւոյ՝ զգոնկով առանձնակ . իսկ
յարեւմաից՝ զպիլիանոս . երկայնուի նր է իբրեւ 300
մերն . իսկ լայնուի 75 և եթ : Մեծ մասն նր գիւր
է և արգաւանդ , յոյժ . և երկիրն սեադոյն . և բերք
նր լը մեծի մասին նորք և անծանօթք մեղ . զի բաց
'ի հօրկ արմատաց սրք և առ մեղ դաւանին , բերե-
չորս աղբս ընդայ : Առաջինն կոչի Մասսանկա . որոյ
յօղունն բարձրանայ լը նմանութե եղեգան . և 'ի

գլուխն բերէ մի միայն հասկ երկայն իբրեւ ոտնա-
չափ մի . հատք նր նման են հատոյ կանեփոյ : Երկ-
րորդն կոչի Մէգամպուլա . որոյ արդասաւորութիւն և
բազմապատկուին անպատմելի է . և հատք նր նման
են փղբրիկ ուղեռան : Երրորդն նման է մանանխոյ . և
բուստնի լը նմանուէ հասարակ խոտոյ : Իսկ չորրորդն
կոչի Յորեան կուինէայ . զոր ոչ այնչափ յաճախ
սերմանեն :

Բերէ և ազգի աղգի բանջարս պատուականս , և
պտուղս պարտիզի , և արմատս . յորոց մի է և մա-
նեօք կոչեցել արմատն . յորմէ բնակիչք երկրին
դործեն հաց . և ծխախոտ , այն է՝ թիւթիւն . և
բամբակ , և պղպեղ պրասիլիոյ , և աղգ մի հիւթա-
լից պտղոյ , զոր Միլանկա կոչեն : Անի անդ և նա-
րինջ , լեմոն , գօգօ , և կասիա , այն է՝ խկարէն
պէ . և եղէգն շաքարաբեր անդարման 'ի մարդկա-
նէ : Ունի և այլ զանազան ծառս . յորս տնտանի
են երկու նշանաւոր ծառք . որք կոչին Մէգոմ-
պաս . և Ալիգօնտի կմ Ալիգօնտէ : Մէգոմպաս
է ծառ մեծ յաճախել լը ամ անդիս այսր նահան-
գի . բուն նր բերէ գինի . զի հերձոտել զկեղևնր
հոսի հիւթ պատուական նման գինւոյ . թէպէտ զ-
այնպէս զօրեղ ոմ զգինի արմաւոյ . յասոց նր դոր-
ծեն մանր գերանս 'ի պէտս շինուածոց . իսկ սերեքն
լայնարձակք՝ են 'ի ծածկոյթ ասոց կմ խրճիթաց .
բայց առաւելապէս 'ի դործել անտի աղգ մի կտա-
ւոյ . զի թրմել 'ի ջուր , հանեն թելս նման թելից
կանեփոյ . զոր մանեալ , դործեն կտաւ 'ի պէտս
ղգեստուց : Իսկ Ալիգօնտի՝ նոյնպէս է ծառ մեծ
բարձր և ստուար յոյժ . յորս՝ թէ արժան իցէ հա-
ւատալ մերոլայ՝ գտանին այնչափ ստուարք , զի
երկոտասան անձինք չեն բաւական լըգրկել զբուն
նր : Ոստք նր տարածին լը նմանուէ ոստոց վայրենի
կաղնւոյ . յորոց ոմանք այնչափ հիւթալից են , մինչև
լը նորին մերոլայ՝ 'ի հատանել կմ 'ի հերձուղ զնմ ,
արձակել ջուր բլմ՝ բաւական 'ի լնուլ բլմ՝ առ-
կառս : Զելանելն 'ի վր՝ մխեն 'ի բուն անդր սեպս
'ի կարծր փայտից . զի գոյացուի նր կակուղ է և
հիւթալից : Բերէ պտուղ նման գգմոյ . իսկ կեղևն
թրմել 'ի ջուր՝ և ծեծել , փոխի 'ի նմանուի վնոյ .
զոր մանեն և դործեն անտի կտաւս : Գտանին անդ
և ազգի աղգի դաղանք . այլ առաւել ք զմմ փիղք .
վնյ և դլնաւոր վաճառք նր են տառամուր փղաց .
այլ և տեղակ մի ձիոյ , զոր Զէպրա կոչեն . և այժ
և

և ոչխար • այլ ոչ նոյնպէս արջառ • և թէպէտ կտ-
մեցան երբեմն մութանել անդ զսերունդ նց , այլ
ոչ յաջողեցաւ : Ունի և ազգի ազգի հաւս ընտա-
նիս և վայրենիս :

Բնակիչք նր Գրամայ կոչին • և են զօրեղք բարձրա-
հասակք քղքականք և բարեկեհցաղք • բայց միան-
գամայն զեղիք և անառակք : Անյագ են 'ի ժողովել
զփարժամուի , բայց և առատաձեռն առ միմեանս :
Չգետտոնց է մի միայն սփածանելի պատել զմիջովք •
մեծամեծացն հասանէ մինչև ցոտս • իսկ աղքատացն
հազիւ ծածկէ զմերկութիւն : Բազմակենուին սովորա-
կան է և առ նն • վայ ոմանք առնուն ութն կմ տասն
կանայս • սակայն մեծ մասն նց ոչ առնուն աւելի ք
զերկու կմ զերիս : Չիք առ նն սովորուն երկար
հարսնախօսուէ , և ոչ հանդէս հարսանեաց • այլ յոր-
ժամ որ կամի առնուլ իւր կին զաղջիկ որ , գնայ առ
ծնողս նր և գնէ զնա 'ի նցէ : Վայ կանայք են իբրեւ
գերի արանց • զամ գործ ծառայական առանին և
արտաքոյ 'նք կատարեն : Յորժամ այրն ճաշէ , 'նք
կան նմ 'ի սարսու , ապա և ինքեանք նստեալ մե-
կուսի , ուսեն 'ի մնացունածոց առն : Այ երբէք խօ-
սին չ առն , եթէ ոչ 'ի ծունկս իջանելով առաջի
նր • և 'ի գալ նր ուստեք 'ի տուն , կանայք չառաջ
եւել 'նմ , երկրպագութ չունին զնա : Սք սովորա-
բար բազմածին են • բայց անգրանիկ որդին միայն
ժառանգէ զամ ստացունածս հօրն • սակայն պարտա-
կան է պահել զեղբարս և զքորս իւր մինչև հասա-
նիլ նց 'ի չափ հասակի , յորում կարտացեն անձամբ
վաստակիլ և գտանել զգարման կենաց :

Ըստ հետաքննին գիտողուն տաբէրայ 'ամ զառակք
նց սպիտակ ծնանին • այլ զկնի երկուց աւուրց փո-
խին 'ի մթագին սևութի : Բայց գտանին անդ և սպի-
տակք , թէպէտ սակաւք յոյժ , ծնէլք 'ի սևամորթ
ծնողաց • որք լը տաբէրայ 'ի հեռուստ ոչինչ զա-
նաղանին 'ի մէնջ , այլ ոչ նոյնպս 'ի մօտոյ • զի բնա-
կան գոյն նց ոչ է սպիտակ ուղ զմերս , այլ կապու-
տախառն գեղին ամենակն 'ի գոյն գիւղ • աչքն կա-
պոյտ , այլ վատատես 'ի ցերեկի • իսկ 'ի գիշերի չ
հիւկնքաջ տեսանեն մէնդ 'ի լոյս լուսնի լը չլիկնաց :
Սովորուն է զայսպիսիս ընծայել արքայի • զորս վաք-
ժեն յորոնեատ հմայուն կմ մագուն լինել մագս ար-
քայի • որք և միշտ չ նմ շրջին • և 'ի պատուի են
առաջի ժողովրդեան • որք և անցել չ շուկայս , առ-
նուն համարձակ որոց իրաց ցանկան • և ոչ որ կա-

բող է արգելուլ զնն: Փորձուքալք կարի հետա-
մուտ են 'ի դողանալ զնն, և տանիլ 'ի պրասիլիա.
զի ասի' թէ զօրեղ են յոյժ և անօղք յաշխատանս,
այլ անհնարին ծոյլ, և մահուցափ խորչին 'ի ծանր
աշխատանաց: Զայսպիսի մարդիկ տեսին հօլանաա-
յիք և յարևելեան հնդիկս 'ի պորնեան կղզի, և 'ի
նոր կուինեա:

Այս նահանգ յառաջագոյն էր ը նորուք ինքնակա-
լին դոնկովայ, և նա կայուցանէր նմ կուսակալս.
յորոց մինն ապստամբել յինքնակալէ իւրմէ, և աի-
րապետեալ այլոց ևս զնչն ֆուաց, ինքնիշխանութի
թաթեաց 'ի վր' նց. ուստի այժմ կառավարուի այսր
նահանգի է միապետական. զի ունի իւր թաթ ինք-
նիշխան. զոր իբրև զած ոմն պաշտէ ժղլրդն՝ Սահա
և Փանիս կոչելով զնա. որ 'ի բարբառ նց, նշանակե-
ած, կմ թծուի. հաստատեալ ունին 'ի միաս, թէ
թաթ իւրեանց կարօլ է բերել անձրև յերկնից: Այս
'ի դեկա' յորում երկիր նց պէտա ունի անձրևաց,
որք և սովորաբար 'ի նմին Ժմկի սկսանին, համա-
դունդ ժողովել տանին պարդևս արքային. և աղա-
ջեն զնա մի ևս յապաղել զայն շնորհս անձրևաց:
Իսկ թաթն սահմանէ զոր մի՝ յորում ամ իշխանք և
մեծամեծք երկրին հանդերձ համօրէն ծառայիւք և
պաշտեն իւր իւրեանց՝ ժողովին առ արքայն սպառա-
ղինելք ուղ 'ի պնդմ. և սկսանին առնել ը միմեանս
զուրոճական իմն պնդմ. և ապա 'ի ծունր իջեալ
երկրպագութիւն մատուցանեն թաթին. և նա դովէ
զհնազանդութի և զհաւատարմութի նց: Ապա սիրեն
'ի դեռին գորգ մեծ, և դնեն 'ի վր զաթու արքայի.
սւր նստել նր հրաման տայ հարկանել թմբուկս մե-
ծամեծս և հնչեցուցանել զփողս փղոսկրեայս: Զկնի-
այնր խուժադուժ երաժշտուի, թաթն յոտն կացել
արձակէ նեւ մի 'ի վեր 'ի յերկնս. եթէ 'ի նմին
աւուր անձրևեսցէ, ժղլրդն առ հորի ձայն բարձ-
եալ ցնծութի և ուրախութի շնորհս մատուցանէ թա-
դաւորին. իսկ եթէ յապաղեսցի անձրևն, ասեն թէ
վն դաղանի ինչ մեղաց իւրեանց բարկացել են Եդքն:
Աք ևս ունին զայն գաղանակսն օրէնս, զոր 'ի վեր
անդր յիշատակեցաք 'ի ստորագրութեն կուինեայ. որ
է գլխապարտութի արգելու տեսանել զուռել կմ
դրմուլել թաթին. յորմէ և որդիք իսկ արքայի՝ ոչ են
աղատ. ուղ գիտաւ երբեմն, զի մի յորդուց արքայի
մեռաւորն կմ երկրորտաւնամեայ մտել 'ի դահլիճն
մինչդեռ ըմբէր թաթն, հրաման եւ քրմապետն ու-
նիլ

նիւլ զնա, և արար նմ մեծաճաց սեղան. սուրա կենդանւոյն եւ հատանել զնա 'ի չորս մասսուն, և շորջեցուցանել ի բովանդակ քղքն մեծաճայն քարոզելով զպնծա մահու եղկելի մանկանն : Աոյնն գիտաւ և այլում որդւոյ արքայի փոքրագունի ք զսա. որ յըմպելն հօր իւրոյ արքայի՝ ընթացաւ 'ի փարիւ զնովաւ. զորոյ զգլուխ ինքնին եհատ անօրէն քրմապետն. և առել սակաւ ինչ յարենէն նր, էօծ զբաղուկս թագաւորին առ 'ի խափանել զչարիս՝ որ ի յիմար ունել որդասպաշտունն նոյ համարին պատահիւ թգրին 'ի տեսուէ անտի : Զայս պատմէ տկանատես վկայ, որ առաջիկայ գտաւ այնմ անողորմ սպանուէ : Եւ որ առաւել ծաղու արժանի է, նաեւ անբան կենդանիք չեն զերծ յայն անգութ օրինաց : Զի պատմի թէ փորդուքաւք ետուն 'ի պարգև արքային շուն մի գեղեցիկ, որ 'ի յարգի է յոյժ առ լուսնկացիս. զոր 'ի ժամ ճաշելոյ արքային պահէին բոլմ զգուշուք, զի մի մտցէ առնա. այլ յաւուր միում ազատուն գտել, գիմեաց 'ի սենեակ անդր, ուր ճաշէր թգրն. վոյ և անգէն վաղվադակի սպանին զնա : Յիրաւի զարմանալ արժան է ի յիմարութի նոյ. զի թէ ի իւրեանց, մինչև կարող լինել բերել անձրև յերկնից, զիմարասպա չէ կարող պահել զանձն 'ի չար պատահարաց անտի, զոր կասկածին 'ի տեսուէ անտի պատահիւ նմա :

Ասի թէ թգրն լուսնկոյ ունի հազարաւոր կանայս. և եթէ բնակաց երկրին արժան իցէ հաւատաւ, կուհայք նր են 7000. և գլուխ ամենեցուն է մայր թագաւորին. զոր Մաթոն կոչեն. և իշխանուն նր մեծ է յոյժ. յամ երեւելի իրողունս թգրն պարտական է խորհուրդ առնուլ 'ի նմէ, և եթէ վշտացուայէ ինչ զնա, կմ ոչ կամիցի տալ նմ զնմ՝ որոց ցանկայ, կարող է իւրով ձեռամբ սպանանել զթգրն. ունի և այլ ազատունս. ուոյ ընտրել ինքեան հոմանիս. և եթէ ծնցի որդիս 'ի շնուէ, համարին և նք 'ի կարգս արքայորդւոց. ուր շնուն այլոց կանանց թագաւորի գահդակ մահու պատուհասի :

Պատմի թէ յանցել դարու 'ի քարոզել ք հնչից ոմանց փորդուքաւաց զաւետարանն քնի 'ի նահանգի աստ, թգրն հանդերձ համարէն արքունի պաշտօնատարօք ընկալաւ զքրիստոնէական ուղղադաւան հաւատս. յորմէ խառնուէ մեծ յարուցել 'ի մէջ ժողովրդեան յուղեաւք յանօրէն քրմաց, սպանին զթգրն, և փնի

նր նստուցին զայլ ոմն բռնակալ . այլ մի ոմն յորդուց
մեռեւ թորին՝ յինքն յանկուցել զմեծ մասն զօրաց ,
եբարձ զբռնակալն , յինքն գրաւեալ զթորուի հօր
իւրոյ . և զի 'ի ներքս 'ի սրտի իւրում քրիստոնեայ
էր , ետ լարձակ ազատուի քրիստոնէից : Սակայն
զկնի մահու նր վերստին զօրացաւ կռապաշտուին .
վնյ այժմ թորն՝ ուն և համարէն ժլվսդ իւր բաց
յեւրոպացւոց , և սակաւամիւս քրիստոնէից 'ի բուն
բնակչաց , կան 'ի նոյն նախնի կռապաշտուի . և ունին
զնչն գրօշէս այլակերպս , զորս Մ֊ֆ֊ կոչեն . ուն
և զքուրմս իւրեանց 'ի նոյն անուն անուանեն . որք
գրեթէ ամբն մագ են և կախարդք :

Ասի թէ չիք գրեթէ ժլվսդ ինչ յափրիկէ այնպէս
մատնեալ 'ի յիմարական աւելորդապաշտուի , ուն
զնս : Յորժամ ճննչորդեն ուրեք տակս վճռկանուի
լ 40 կմ 50 մղոնս , պարկ մի լի սնտոի խեշերանօք՝
որք երբեմն կշտեն 5 . 6 օխայ՝ բարձել տանին : Եւ
այն բեռն խեշերանաց՝ լ արկոց կարեւոր բեռանց
վճնց զոր տանին՝ ոչ սակաւ վատապէտցունէ զնս ,
սակայն ոչ երբեք խոտաովանին կրել զժանրոս 'ի ինչ .
այլ լ հիւսկն՝ ասեն թէ այն սրբազան խեշերանօք ա
ռաւել թեթեւացունեն զինքեանս : Այ տան թոյլ
բնաւ զի որ յօտարականաց թաղեսցի 'ի հող երկրի
իւրեանց . զի լ յիմարական աւելորդապաշտուի հա
մարին՝ թէ երաշտուի սրտածաւի անտի . վնյ եւրոպա
ցիք՝ ուն և այլ օտարականք՝ բանագատին զմեռելո
իւրեանց 'ի ծով ընկենուլ մղանաւ հեռի 'ի յամուքի .
Պատմէ պագդէլ թէ մինչդեռ ինքն անդ էր , մեռաւ
'ի քղքի նց վճռկան մի երեւելի և մեծատուն փոր
դուքաւացի . և քզի սիրելի էր նա յաչս ժողովրդեան ,
թոյլ ետուն թաղել զնա անդ : Այլ գէտ եղև զի 'ի
նմին ամի յապաղեցին անձրեք լ երկու ամիսս , (որք
սովորաբար սկսանին 'ի գեկա՝) զոր քուրմք ճց ետուն
այնմ օտարական մեռելոյ . վնյ զկնի չորից ամսոց
թաղման , հանին զմարմինն և ընկեցին 'ի ծով : Այ
համարին թէ ոչ որ 'ի մարդկանէ իւր բնական օր .
հասիւ մեռանի . այլ վն յանցանոց ինչ իւրոց կմ
այլոց : Եթէ սք անկցի 'ի ջուր և հեղձցի , ասեն թէ
վիճակընկեցուիս ինչ արար : Եթէ ինձ կմ այլ գու
ղան զոր սրտառեացէ , ասեն թէ տագինն , կմ մի
'ի դիւթից արար զայն՝ զդեցեալ զմորթ այնր դա
ղանի : Եւ յորժամ տուն ուրուք հրկէզ լինի , ասեն
թէ գլխն հրձիգ եղեն 'ի նմ վն չարեաց բնակչոց
նր : Մոյնայս և զայլ ամպատահարս՝ այսպիսի ոյժնոց
ասն .

աան. ունի և զյապտալումն ամօլորական անձրեաց՝ կը-
ռոց իւրեանց ընծայեն 'ի սլատիւ յանցանաց ինչ
իւրեանց :

Այս նահանգ կի՛թ թի՛րուի՝ բաժանի յու՛թն քաղաքս.
որք էն Լանիօ առանի՛նալ. Մայո՛յա. Գիւնիօ. Գանիօ.
Փե՛րի. Լանիօ՛մանիօ. Գափանիօ. և Զնի՛սս. զորս յա-
ռաջիկայդ ստորագրեսցուք:

၂။ အမည်နှင့် အဘ-အမိနှင့် ၊

ԴՆԱԼՈՐ ԳԱԼՈՒ ՍԵՐ ԹԱԳԱԼՈՐՈՒՆ. 'Ի ՀԱՆՐԱՆՅԻՆ ԿՈՂՄԻ ՄԱՅՈՒՆԳՅ Ը ՄԵՉ ԼՈՒՆԿՈ՝ ԼՈՒՄՅ՝ Ե ԳՈՒՆԻ ԳԵՄՈՅ. ԵՐԿԻՐ ՆՐ Ը ՄԵԾԻ ՄԱՍԻՆ ՍՈՒՓԱՐԱՆԷ Ե ԱՐԴԱԼԱՆԴ. ԻՍԿ ԳՆԱԼՈՐ ՌԵՂԷԷՆ ՀԵՄԱԳՅԱՅ ՔԳ:

Իսկև: Գլխաւոր քղք և՛ արքայանիստ այր թգրուէ՛
կառուցել յԵարձակ գաշտաւայրի . 3 մղոսւ հետի
ի ծովէ . որ մեծ է և բազմամարդ , այլ շինուածք
նր անշուք լսովորուէ այնց կողմանց . և փողոցքն
անկարգք՝ այլ մաքուր . բայց արքունի տաղարանք
ասի թէ Եարձակ է յոյժ և մեծաշէն : Ընի և նա
ւահանգիստ , զոր բնակիչք տեղոյն Գ.նիս կոչեն .
որ է մի ՚ի լաւագոյն և յաղահով նաւահանգստից
այսր թագաւորուէ :

Լաւնճիբի: Քղբ յարեւելեան կողմն լտանկոսայ իբրե ճ
մընաւ հեռի ՚ի նմէ: Անդ են գերեզմանք ամ Թա
գաւորաց այսր Ծի. շրջապատեալ մեծամեծ ատա
մամբք փլաց. որք խիտ առ խիտ վարսեալ կան Է
երկիր թ օրինակի ղգից:

Քաջ: Աւան կի՞ք գեղ, ուր բնակէ արքայորդին
Եւ ջորդ և ժառանգ Թգրուէն լուսնկօայ:

Umsatzsteuer :

Եւս գաւառն է՝ ի հիւսիսակողմն հախընթաց Կառի՝
 անտառաւից. Կմբ զի 10 ոմանց իբր մի միայն շա-
 քունակեւ անտառ. ուր որջացեւ կան փիղք, և այլ
 վայրենի գաղանք. բայց ք զամ ղնչն տեսակք կա-
 տաղի կապկայ. յորս են և կապիկք՝ նման ամենեւին
 կերպարանաց մարդոյ, զորս ի վերոյ սաորագրեցաք.
 զոր և փոնկոս կոչեն. վնյ ոչ ոք համարձակի միայ-
 նակ և անշէն ճնշհորդեւ 12 այն անտառս: Գտանի
 անդ.

անդ և բաղմունի թու թակաց և այլոց թռչնոց ոմանց,
այլ զուրկ է բնաւին 'ի ցորենոյ և յայլոց արմատաց,
ուստի և սովորական կերակուր բնակչաց նր' են
պառուղք, և զնիլն արմատք, և ընկոյզ, այլև ձուկն
առատ 'ի դէտոց : Բնակիչք նր քղքական են և ըն-
տել : այլ խիստ և դժնդակ յոյժ առ կանայս իւրեանց,
զորս առ ամ փոքրիկ յանցանաց անխնայ դան հար-
կանեն իբրև զանասունս : Այս գազանական եղա-
նակ վարելոյ ը կանայս՝ այնչափ սովորական է և իբր
բնական առ նս, մինչև համարիլ զայն նշան սիրոյ .
վնյ եթէ ոք ոչ յաճախեոցէ դանս և հարուճածս
կնոջ իւրոյ, արտմի կինն, և տրանջէ՝ եթէ այր իւր
ոչ սիրէ զնա : Այսպիսի տարադէպ սովորուն գոյր
ուրեք ուրեք և 'ի մոսկովս . (ուն ունիա տեսանել
անդանոր ,) մինչև էր մերկացել նոյ 'ի նախնի բար-
բարոսական բարուց, և ստացել քղքականունի :

Այս գաւառ բաժանի յերկու փոքրիկ քառս կմ վի-
ճակս, որք կոչին Սէթի . և Կապի :

Սէթի : Է 'ի հիւսիսակողմն մայրմղա կմ սլաննա դե-
տոյն . իբրև 55 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ . որոյ սեփական
բերք են զնիլն տեսակք փայտից 'ի պէտս ներկարա-
րաց . գլխաւորքն և լաւագոյնքն երկու են . յորոց
մին կոչի Քուինէս, զոր փորդուքալք գնեն . բայց 'ի
լուանիս չէ այնչափ ինչ 'ի յարգի . իսկ երկդն Պիֆէ-
զէ, որ առաւել ծանր է և առաւել կարփր . որով
բնակիչք երկրին բիւժ՝ առեւորուեն առնեն ը համո-
րէն ծովեղերեայ բնակիչս լուանկոյ և անկողայ :

Կապի : Չգի ը մէջ սըթթայ և գլխոյն լողէսայ .
ուստի և է սահմանակից կուինէայ . լի են 'ի նմ
գետք , լիճք , և ճահիճք . վնյ և օդ նր չէ այնչափ
ինչ լաւ, և ոչ երկիրն պողաբեր : իսկ գլխաւոր
տեղն համարէն քառին՝ է քղքդ որ զկնի :

Մայրմղա . կմ Մաթուդա : Բլք կմ աւան բովանդա-
կել 'ի մի միայն պողոտայ երկայնաձիգ մերձ 'ի ծովն .
վնյ 'ի շնչել սաստիկ հողմոց՝ ջուրք ծովուն յորդել
մասնեն 'ի քղքն . յորմէ բիւժ անգամ յայնպիսի Ժմկս
բնակիչք նր ստիպին խոյս տալ 'ի քղքէն : Առ սո-
վին քղքաւ՝ Մայրմղա որ և Պաննա կոչեցեալ գետն
մեծ և նաւարկելի, մասնէ 'ի ծովն . ուր գործէ ծոց
մեծ, յորում սփռել կան բիւժ մանր կղզիք անբնակք :
Գրէ տէ լա հարբ թէ յարեւելեան հիւսիսային կողմն
այսր քառի՝ իբրև ութնորեայ ճննհաւ հեռի 'ի նմէ՝
գետանի սզդ մի թղկաց . Մաթիմապի կոչեցելք . որք
թէպէտ չեն կարի կաթճահաթակք . (զի սովորաբար
են

են 'ի չափ հասակի երկոտասանամեայ մանկան .)
այլ ստոճարք յոյժ . վնյ և առաւել կարճ և ազեղ
երևին : Սք թէպէտ չեն այնչափ վայրենաբարոյք և
անընտելք՝ սակայն ոչ մտանեն երբէք 'ի տունս մայրոյ
պացւոյ . և ոչ խի զնս ըսենին 'ի չենս և 'ի գետոյս
իւրեանց . ունելով զմշտակայ խմս խորշումս 'ի նշէ :
Ամբն արք և կանայք ուժեղ են , և քաջավարժ յա
ղեղնաւորուի . վնյ ոչ արք միայն , այլ և կանայք ոչինչ
երկնչին միայնակ մտանել յանտառս . յորս լինեն կա
պիկք մեծամեծք և կատաղիք՝ թիւնաւորել նետիւք
և եթ սպառազինել : Կերակուր նց լն մեծի մասին
է միս վայրի երէոյ , զոր աղեղամբ իւրեանց որսան :

ՂԻԼՆԻՑ :

Լ յս ԴԷՈ. ձգի 'ի հարաւակողմն տունն ճիւղին լոսն
կոայ և մայամայ . ունելով իւր սահման յայնմ
կողմանէ զքամպա գետն . լն մասին լեռնային է և
անտառալից , յորս գտանին հովիտք ընդմէջ և ար
գաւանգք . և լն մասին գաշտային : Գլխաւոր վա
ճառք նր են փղոսկր . վն զի փիղ բնմ գտանի յան
տառս նր . ուղ և յայլ շրջակայ ԴԷՈ. : Յառաջագոյն
էր աղատ և ինքնիշխան թգրուի . այլ այժմ է ը
մորուք թգրին շտանկոայ , և իբր մի 'ի ԴԷՈ. այն նր .
ուսկայն կուսակալ նր գրեթէ ինքնիշխան է , և իշխաւ
նուի նր ժառանգուք անցանէ յորդւոյ յորդիս , ուղ
էր և յառաջն : Չիք 'ի սմին ԴԷՈ. երևելի ինչ քղք
կմ աւան ծանօթ Յագրոց :

ՂԱՆԻՑ . ՓԻՐԻ . ԼՂԱՆԻՑՈՒՆԻՑ :

ՂԱՆԻՑ : Է ԴԷՈ. փոքր լեռնային և ապառաժուա ,
վնյ և անբեր . բայց ունի բովս պղնձոյ . դառ
նին 'ի նմ և վայրենի գողանք , մեղո փիղք . վնյ և
սորոյս գլխաւոր վաճառք են փղոսկր :
ՓԻՐԻ : Է ԴԷՈ. սահմանակից մայրմկայ ԴԷՈ. յարեւ
մսեան կողմն : Ունի անասունս բնմն ընտանիս և
վայրենիս , և ազգի ազգի թռչունս , և պտուղ ա
ռատ : Բնակիչք նր ուժեղ են խաղաղասէր և փար
թամ . գլխաւոր գործ նց է դարման ընտանի տնաս
նոյ , և որսորդուի :

ԼՂԱՆԻՑՈՒՆԻՑ : Է ԴԷՈ. մեծ ք զերկու նախընթաց դա

ւառս. բայց լեռնային և անտառալից: Ունի արձաւենիս, յորոց հանեն իւղ բիւմ. այլև անասունս ընտանիս և վայրենիս: Ի դժուէ աստի ունի ծագումն Թիբրական տոհմն, որ այժմ Թիբրէ ի լոտնիօ:

Գաղանիօ:

Եւս դու, որ Թուրի Թէ յառաջագոյն էր Թիբրուն ինքնիշխան, իսկ այժմ լէ Թրուն Թիբրին լոտնիօյ, ձգի ի հարաւակողմն առանձնակն լոտնիօյ. Երկիր նր լէ մեծի մասին գիւր է և արդաւանդ և բազմամարդ: Բնակիչք նր ունին պէսպէս օտարոտի սովորութիւս. յորոց մի է և սովորութիւն Թաղելոյ զմեռեալս, զոր ստորագրէ տէլա հարբ: Աք ոչ Թաղեն զմեռեալն, մինչև ոչ Ժողովեսցին անդ ամ աղլականք նր Թէպէտ և ի հեռաւոր տեղիս իցեն. իսկ զհանգէս Թաղման այսոյս սկսանին: Չենուն ընտանի հաւս, և զարիւն նց սրտկեն զարմովք տանն ի ներքուստ և արտաքուստ. ասպա գանկս և այլ ոսկերս մեռելոց արկանեն ի վր յարկի տանն, զի մի հոգի մեռելոյն գարձցի ի տուն, և երևել խոռվեցուսցէ և ահաբեկ արասցէ զբնակիչս. վն զի հաստատեալ ունին ի միտս, զի եթէ ոք տեսցէ զհոգի մեռելոյ, անդէն վղջղկի մեռանի. զոր բիւմ անդամ գործէ ի նս լոկ երեւակայութիւն: Ասե համարին, Թէ մի մեռեալն կոչէ զկնի իւր և զերկգն. մենդ զիս, լէ որում ի կենդանութիւնում ունէր ինչ վէճ: Յետ այնորիկ սկսանին կոծ առնուլ ի վր մեռելոյն բարձր ձայնիւ. և առ առաւելաւս շարժելոյ զարտասուս՝ միտն յընդունս կծողական խոտս, կմ ողլպեղ հնդկային: Չկնի կոծելոյն լէ Ժամս ինչ, ամէն միանգամայն զորամուլն փոխեն յուրախութիւն. և բազմեալ ուտեն և ըմպեն ցարբենալ. և ասպա յարուցել զնան յայլ տեղի ի կաքաւել հրաւիրեալք ի ձայն Թմբկաց. ուր Ժողովին բազմութիւն արանց և կանանց ի զնին. զի որք միանգամ լսեն զձայն այնց Թմբկաց, ոչ հանդուրժեն այնուհետեւ ի տան, մանաւանդ աղջկունք: Չկնի կաքաւելոյն՝ ամէն առ հարկ կաքաւելք և որք ի զնին կային արք և կանայք՝ ի միասին խոյս տան յայլ և այլ տեղիս յնջագոյն պատրաստելս, ուր գործեն զամ գարշանս մծղնեութեց. ասպա Թաղեն զմեռեալն: Գլխաւոր քղք այսր դուի նոյնոյս Գաղանիօ կոչի. յորմէ և դուն ուղոյն ունի զանուն:

Ահիւս . որ և Ահիոյի . կմ Ահիւսի :

Լիւս փոքր չէ մէջ գագոնկովայ 'ի հիւսիսոյ . և զայիւրայ կմ գոանկով գետոյն 'ի հարաւոյ : Երկիրն 'ի ներքին կողմն լի մեծի մասին լեռնային է և անառաւից . իսկ 'ի ծովակողմն դիւր , այլ լճային : Բնակիչքն 'ի բարս և 'ի սովորուիս նման են բնակչացն գագոնկովայ . զի ոք ևս ունին զնոյն անասնաւ կան սովորուի 'ի թաղելն զմեռելս իւրեանց : Գլխաւոր տեղիք սյսր Գլուի են հետագայք :

Պանթակոյի : Գլխաւոր քղք սյսր Գլուի , կառուցել յափն ծովու 'ի հիւսիսակողմն զայիւրայ գետոյն մերձ առ բերանսն 'ի : Շինուածքն 'ի աղքատին են և անշուք . իսկ ապարանք Գլուակալ իշխանին փոքր մի 'ի բազուստնայեցել' երեւի գեղեցիկ , այլ իրօք աղքատ է : զի է 'ի կնիւնոյ 'ի յարգէ և 'ի կտույ . յորում չիք ինչ մեծագործութի . սակայն շուրջանակի ունի ողնձի հրազենս ինչ ք գօիս 'ի պաշտպանութի :

Քաղաք : Քղք կմ լաւ ևս ասել գեղ աղքատաշէն , և գլխաւոր նւէնդիստ սյսր Գլուի . իբրեւ 15 մղու նաւ հեռի 'ի փալմաս սարէն : Ամ շինուածքն 'ի են եղէգնակերտ և յարգածածուկ խրճիթք , որք ցուցանեն զաղքատութի և զթշուառութի բնակչացն : Կարի յաճախեն անդ փորդուքալք և հոլանաացիք սակս վճնկանութի , ունի և անգղիացիք . զի և ոք ունին անդ սեփական վաճառանոց կմ շուկայ :

Յօդ Թ . Վոնկով առանձնակ :

Մյո նահանգ և թիրուի յորմէ բոլոր այս մասն ափրիկոյ առնու զանուն , ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ զլուանկօ , զպագէպացիս , զմորուին մագու գայ կմ անգլիկովայ , յորոց բաժանի 'ի ձեռն զայիւրայ գետոյն . յարեւելից՝ զփոնկէնօն , զմագամալա , և զայլ անձանիս ժողովրդս . 'ի հարաւոյ՝ զանկուլա , և զպէնկ վէլա . իսկ յարեւմտից՝ զովկիսանոս : Եւ է լարձակ յոյժ և բողմամարդ . մինչև լի հաստատելոյ կարելայ՝ անհամար է թիւ բնակչացն : Օգնի քաղաք և բարեխառն և առողջ : Երկիրն արդաւանդ յոյժ և

և բարեբեր . բերէ զամ արմախս տղատաղէս .
 ունի և ծաւս արողարերս . և որստռնական արօտս
 տնտնոց մենդ 'ի չրջակայ դաշտավայրս՝ ՍԲ ԷԼԷԼ
 կոչեցէլ քղքին . և անասունս ընտանիս և վայրենիս .
 և աղբի աղբի Թռչունս : Գլխաւոր վաճառք նր են
 փղոսկր , զի փիղ բլմ գտանի անդ . և զնն բերք
 երկրի նր . և ձեռակերպք . նր կերպարք գործեւք 'ի
 Թեւից մասնաւոր ծառոց , սոյ յընչանուր ներածուե
 անդ գոնկովայ յիշատակեցաք :

Բնակիւք նր յն չ ք զժամանեւ անդր փորդուքալայ՝
 և նախ քան զծաւալել 'ի նն քնական հաւատոց՝
 գլխովին բիրտ էին և վայրագ , ոչինչ ընատ յայլոց
 վայրենամիտ կռապաշակց ավրիկեցւոց . այլ այժմ
 քղքական են , հրահանգք քաղցրակեհցաղ և հիւրա
 սէր յոյժ . որոց հիւրասիրուին յայանի իրևի 'ի իրն
 ջոյից իւրեանց , յորոց զմին մանրապատումաորադրէ
 մէրուլա՝ զոր աչքք ետես : Արդ՝ ասէ նա , Թէ նք
 սովորաբար 'ի գիշերի առնեն զննջոյս բաղմեալ շուր
 ջանակի 'ի վք խոտոյ 'ի ներքոյ մեծ ինչ ծառոյ , և
 եդեալ զկերակուրն 'ի միջի : Գլխաւորն 'ի ննչէ , զոր
 Սագունդու կոչեն , բաշին զկերակուրն հաւասար
 չափով ամցն : Չունին 'ի սեղանի անդ բաժակս ,
 այլ նա ինքն սեղանապեան առեւ 'ի ձեռին զսափոր
 գինւոյ՝ մոտուցանէ 'ի բերան միոյ միոյ 'ի բաղմա
 կանաց անտի , և Թողու ըմպել իւրաքանչիւրոց որ
 չափ ինքն բաւական գտաի . զայս այսոյս առնէ մինչև
 յաւարտ սեղանոյն : Եւ ետես մէրուլա՝ զի որ միան
 գամ անցանէր ը այն՝ գնայր համարձակ և լուրք
 բաղմէր 'ի մէջ այլոց . և սեղանապեան 'ի բաղնէն
 զկերակուր՝ տայր և նմ բաժին հաւասար այլոց .
 իսկ եթէ ոք զինի բաղնէլոյ կերակրոյն հասանէր ,
 առնայր նա ինքն սեղանապեան փոքր փոքր յայլոց , և
 տայր նմ . ուք իբրև սպառէին զբաժին իւրեանց ,
 առ ժամայն յարուցեալ լուրք գնային զճնոհ իւր
 եանց . ոչ ողջոյն հրաժարակամ , և ոչ շնորհս բնաւ
 մատուցէլ բաղմականաց : Այլ որ առաւել զարմա
 նալի է , ոչ ոք յայնչափ բաղմուէ բնաւ հարցանէ այն
 ախտի անծանօթ անկոչ բաղմականոց , Թէ ով են , և
 ուր երթան , կի՞ ուստի՝ գան :

Թոճի՝ ասէ մէրուլա , Թէ նք կամին նմանիլ բնակ
 չաց սոկրեայ նախնի Ժողովրդոց աքայլայ , ուք ը
 վկայելոյ սլոտաարքոսի՝ տուգանօք դրամոց սրա
 ժէին զնն , որք անհամդիստ առնէին զք հետաքննին
 հարցմամբ : Զայսուխտ սովորուի նց ետես մէրուլա
 և

և 'ի սեղանի, զոր արար ինքն ոմանց 'ի բնակչաց տեղւոյն, որք ծառայուին ինչ արարելէ իննմ. ուր տեսել զի թիւ բազմականացն հետ զհետէ բազմացաւ, և հարց զհրաւիրելա թէ ոյք են այն օտարաւորաց. նք ասացին թէ ոչ գիտեմք. ասաց նց մէրօղա, ապա ընդէն թոյլ տայք նց հաղորդիլ կեղանկոյ ձերոյ, որք չեղեն ձեզ վաստակակից 'ի գործաշխատուէ. նք զայս և լծ պիտեցին՝ զի այսօր է սովորուէ: Ընդ որ փոքր մի մտախոհ լեալ մերօղայ, գովելի թոճեցաւ նմ յոյժ այն ընկերսիրուէ նց. վնց ետ կրկնապատկել զհմրկ բաժին կերակրոյն:

Սք սովորաբար բարեգափ են մարմնով և սեւամորթ. թէպէտ գտանին 'ի նմ բիւք և ձիթագոյնք, գանգարահերք. ոմանք սեւաչք. այլք խաժակն, չրթուք նց նուրբ, և ոչ թանձր ը նուպիացւոց և իկիրիտացւոց. զգեստ նց 'ի ձև զգեստուց փորձութալաց. ուն և կերպոսքութեք գիտաց նման են նց՝ բաց 'ի սեուէ. մեծամեծք նց զգեստն հանդերձս մեծագինս, կր կերպոսիս, և ոսկեթելս. և 'ի գլուխ իւրեանց կրեն զարտախուրակ եւրօպացւոյ, այն է՝ շափղայ: Քաղաքացիք նց վճռկանք են և արհեստաւորք. իսկ գիւղականք մշակք և անասնադարմանք, և որսորդք վայրի երէոց, և ձկնորք: Չունին բժիշկա, ոչ գեղալճաւ, և ոչ այլ ինչ գեղ. բայց միայն զնոն խոտս, կեղևս ծառոց, արմատս, և ջուրս, և իւղ. զորս անխոր օտն նմ հիւանդաց. սակայն առողջ են և երկայնակեաց. առ որ ոչ սակաւ նպաստէ և լաւութեոյ երկրին. և ժաւժկալուէ նց՝ 'ի կերակուրս և յընկելս: Չիք առ նմ բնաւ գիտուէ, և չունին իսկ յօժարութե առ ուսմունս գիտուէց. և մինչև երհասելանդր փորձութալաց՝ չունին և ծանօթութեարհեստի գրչուէ. և ոչ իսկ թոճական անշարժ. ուն ասացաք յհանուր ներածութե անդ այսր ձի. այլ այժմ յայտարիկ՝ ուն և յայլ քղթական իրողութե՝ առ փոքր մի յարգարել են, և յառաջագէմ լեալ:

Առաւարտութե սց է միապետական. զի ունին թիւր ինքնիշխան. բայց յաջորդութե թիւրական իշխանութե ոչ է կապեալ անյեղլի օրինօք առ անդրանիկ որդի արքայի. այլ կանեալ զհաճոցից իշխանաց երկրին. որք զնս ընտրեն յորդւոց արքայի 'ի թիւրութե, զոր յարմարագոյն ճանաչեն 'ի կռիւութե: Եւ երբեմն 'ի բաց թողել զորդիս արքայի, զմի յեղբարց կմ 'ի թոռանց նք թիւրեցուցանեն, և զհանգէս թաղադրուէ նք զայս օրինակ կատարեն: Ժողովին բազմութե 'ի մի

մի յեկեղեցեաց ար փրկիչ կոչեցեալ քղբի . և նախ
եւանէ մուսեաիկն և խօսի այսոյս առ նոր թիբն՝ որ
կայ խառն 'ի մէջ ժողգեան . Գուռ որ հանդերձեւ
է ես թիբել, մի լիցիս գող . մի ագահ . մի սխա
կալ . այլ լիցիս բարեկամ աղքատաց . տացես զա
ռատ ողորձութի յաղատութի բանտարկելոց և գեր
եաց . նպաստաւոր լիցիս տառապելոց . և յօժա
բամիտ առ եկեղեցին : Գուռ գործեսցես հաս
տատել զխաղաղութի և զանդորութի 'ի թիբութե .
և պահել հաւատարմութի անխախտ զգաշնադրութի
է կղբօր քում արքային փորձութեալայ ։

Ապա յարուցել երկուց գլխաւոր իշխանաց , գնան
իրր 'ի խնդիր արքայի . զոր գաեալ վղջիկի 'ի մէջ
ժողգեան , ածեն զնա կալել զբաղկաց 'նր՝ մի աստի ,
և մի անտի . և նստուցանեն 'ի դահլոյս արքունի .
ապա դնեն թագ 'ի գլուխ 'նր , և ապարանջանս 'ի
դառտակս 'նր , և արկանեն զնովաւ քղամիթ սեաւ
է հին սովորութե իւրեանց : Կէ մի ոմն 'ի բնկից
մատուցանէ նմ զգիրս աւետարանաց . և 'նր եգեւ
զձեռն 'ի վր երդնու պահել զնմ , զոր ինչ քարոզ
եաց մուսեաիկն : Յետոյ նմ բազմութի փոքր մի
աւաղ արկանէ 'ի վր 'նր . մի 'ի նշան հնրկց ուրախու
թե , և երկդ՝ առ 'ի ազդ սունել նմ , թէ թիբա
կան իշխանութին ոչ պահեսցէ զանձն 'նր յաւուր
միում դառնալ 'ի հող : Ապա գնայ յապարանս իւր
ուղեկցութե 12 նախապատիւ իշխանաց , և մտանէ
'ի ժառանգութի թիբութե :

Մեծ է շուք 'նր և հանդէս . զի բայ 'ի բաղմութե
ծառայից և պաշտօնատարաց , ունի 'ի սպասաւո
րութի իւր և զմի մասն աղնոճականաց երկրին , և
թիկնապահ զորս յոգնաթիւս : Չքեստ 'նր մեծա
գին է . զի սովորաբար զգենու պատմութեան ոսկե
թել , ունեւով 'ի վր քղամիթ երկայն 'ի խառնիքէ .
իսկ 'ի գլուխն կրէ գլխարկ սպիտակ . զոր պարգեւ
երբեմն և այլոց ոմանց 'ի նշան մեծի պատուոյ և
սիրոյ արքային առ նա , որով աղնոճականս կմ առ
պետս սունէ զնմ . բայց առ դոյշն ինչ յանցանաց՝
բառնայ 'ի նցէ զոյն գլխարկ , ի նմին և զպատիւ
իշխանութե և աղնոճականութե : Յնմ շաբաթու եր
կիցս հրաման տայ ժողովրդեան մտանել առնա .
բայց մեծամեծք և եթ և իշխանք կարեն խօսիլ ի
նմ : Յորժամ երթայ յեկեղեցի՝ նմ փորձութեալացի
եկեղեցականք և ճականք սրարտական են ուղեկից
լինել նմ : Նոյնպէս և 'ի դառնալն 'նր յապարանս իւր :

Գլխաւոր իշխանք նր կմ' նախարարք՝ 10 են կմ' 12.
 և 'ի ձեռս նց հաւատացել է տնտեսուի խաղաղութե
 և պաշտօնի. և հրատարակութի հրամանաց և վճարոց
 արքայի :

Ասի թէ տարեկան մուտք նր սակաւ է. բայց զորս
 բնիս ունի, և 'ի սուղ Ժմկի կարող է հանել զան
 համարս. այլ չունելով նց զքաջ կրթութի զինուոյ
 րական, և ոչ զարիւն սրտի, բաղմունի նց ոչ կա
 րէ զգէմ ունիլ սակաւութիւն զորաց եւրոպացւոց :
 Պատմէ կարլի՝ և այլ ճնշահորդք՝ թէ թիւր մի գոն
 կովայ եւ լեզմ փորդութեաց 900000 արամք.
 որովք թուէր թէ կամի տիրել բոլոր Տի. և այն
 զի լե 300 կմ' 400 փորդութեալս եւ թուէր պարագ
 միւ. որք զերկու սմադործիս միայն ունէին, զի
 գոփս. բաց 'ի փոր հրացանից իւրեանց. զի թիւ
 ֆէնիկից. բայց լե եւրոպեան քաջալարժ կրթութե
 արագ արագ արձակելով զնս լեզմ թշնամեաց, 'ի
 սուղ Ժմկի զհաղարաւորս 'ի նցէ տապաւոտ արկին.
 իսկ այլք զարհուրել 'ի հրեղէն գնտակաց անտի,
 որք կայծակնաբար եկեալ կոտորէին զնս, 'ի սու
 խուստ դարձան. կալան փորդութեալք և զթիւր նց,
 որով և վճարեցաւ պաշտ. և նա որ եհատ զգլուխ
 թիւրին՝ ասէր, թէ զէնք նր և ծմ' կարաւիք էին 'ի
 ձոյլ սակաւ :

Գլխաւոր կրօն այսր թիւրուէ է քրիստոնէականն :
 Քանզի դարուք ինչ յաւաջ փորդութեալք ածին
 անդ քարոզիչս անասէրս, որք ժրաջան քարոզութե
 իւրեանց՝ և օրինակաւ սրբափայլ վարուց՝ դարձուցին
 զթիւրն և զբնիս 'ի ժողովեան նր յուղղագաւան հա
 լատս քնի. և մինչև զայսօր վաստակին յաջորդք
 նց 'ի ծաւալել զնոյն լե բովանդակ թիւրուն : Սա
 կայն տակաւին ոչ կարացին խորաւ անհետ աւանդ
 'ի նցէ զոմանս յանօրէն սովորուեց նախնեաց նց.
 Կր առնուլ հարձս բնիս որչափ ոք կարէ պահել.
 և յնջ ք զեկեղեցական պատկ' տունուլ զհարսն 'ի
 տուն, և պահել առ Ժմկ մի 'ի փորձել զմիմեանս.
 և եթէ մինն կմ' միւսն ոչ հաճեսցի լե ընկերն, բա
 ժանին 'ի միմեանց, և լե այլու՛մ ամուսնանան. և ա
 սի թէ լեհանրանս խօսելով, առաւել անհատաւո
 են կանայք՝ ք զարս. որք փութով զղուճել յարանց.
 ելանեն 'ի նցէ, և գնան խնդրեն զայլ այր : Եւ եւ
 զնիւն յուսութեալուս առեալ 'ի քրմաց՝ կապեն 'ի
 վր մանկանց իւրեանց մինչև հասանիլ նց յարբուհս :
 Իսկ քէնք յորժամ տեսանեն զոյնսիսի կախարդա
 կան

կան կապս 'ի վր մանկանց, զոր մատուցանեն 'ի մկրտութի, հրամայեն ծունր դնել մարցնց, և ձաղկեն զնս ստատիկ, մինչև ծանուցել զմեզս խրեանց մեզայ գոչեացեն. և զյուսու թուլունս առել 'ի հուր ընկենուն: Գտանին 'ի նս և այլ այսպիսի աւելորդ:

դատաւարութի մնացորդք կռապաշտուն:

Բայ 'ի քրիստոնէից են անդ և բոլ մ կռապաշտք, որք ոչ ընկալան զքրիստոնէական հաւատս, կմ ուրացան: Աւելին քուրմս, որք զնչն խորանօք և ծիսական օրինագրութք զքաղեցուցանեն զնս և ծանրաբեռնեն. մինչև արգելուլ նց ուտել զմիս ամանց կենդանեաց. զաղպս ինչ պողոց և արմուեաց. և զայլ զնչն իրս, զոր նք Գէյիլա կոչեն: Եւ այնչափ հնազանդ են այսպիսի սնտոի աւելորդատաշտուն նց մանկունք և երիտասարդք, զի ընտրեն աւուրս երկուս անսոճող կալ, ք ուտել յարգելէ կերակրոց: Եւ եթէ ծնողք նց զանց արարել իցեն մատուցանել զնս 'ի աղայուն անդ առ քուրմս, զի գիցէ նց զգէյիլա, ք հատանիլ նց յարբունս, և 'ի գիտել զզանցառուն ծնողաց խրեանց, վզիլկի գիւմեն առ քուրմս, զի գիցէ նց գէյիլա. վս զի հաւտաւել ունին 'ի միտս, զի եթէ առ սուղ ինչ Ժմկ կամաւորանս յապաղեացեն, վզիլկի մահու մեռանին: Պատմէ մէրոլա՝ թէ երիտասարդ մի ճնողհորդեալ ուրեք, 'ի գիլերի կալա օթեանս առ մի ոմն բարեկամ իւր. իսկ նա եգ նմ առաջն բադ վայրի իրրեւ լաւագոյն ք զընտանին. եհարց նմ պատանին միամտութի թէ ընտանի բադ է այն, իսկ նա պիտեաց այո. ուստի և պատանին եկեր ակոր ժանօք, զի քաղցել էր: Յետ չարից ամաց պատահեալ միմեանց այս երկու բարեկամք, նա որ խառեաց զընկերն՝ ասէ ցնա. կամին ուտել ք իս ըղբադ վայրենի. իսկ երիտասարդն հրաժարեցաւ ասելով՝ թէ այն է իմ գէյիլա, կմ արգելել է ինձ: Ծիծաղեցաւ ընկերն և ասէ. զի իողմես ուտել այժմ զայն, զոր չորս ամօք յնջ ակոր ժանօք կերար 'ի սեղանի խմում: Այս բանն որ եղև իրրեւ կայծակնահարութի իմն յեղիկի երիտասարդն. յորմէ այնչափ խռովեցաւ, զի զկնի 24 ժամուց մեռաւ:

Այս նշնդ և թիքրութի բաժանի 'ի վեց դուս. արքեն Գէմբա. Պարա. Սաւաթ. Փանկօ. Պամպա. և Սալկօ. յորոց զոմանս փորթութալք մարքեղուն կոչեցին. իսկ զայլս գքսութի լո սովորուն եւրոպացւոց. զորս միառմի յնջիկայդ ստորագրեացուք:

ՊԷՏԵԱ . ԿԻՓ ՊԷՏԵՄԻ :

Մյս ԿԵԼՈ՝ զոր փորդութալք կոչեցին Մարտիրոս
 ՔԷՒ, ունի իւր սահմանն 'ի հիւսիսոյ՝ զփանկօ և
 զսպադա և զսոււնտի . յարեւելից՝ նոյննա զսպադա . 'ի
 հարաւոյ՝ զսպամպա . իսկ յարեւմտից՝ զսոնկօ . որ և
 է իբրև Ը մէջ նէնդիին առանձնականն գոնկովայ .
 և լուադոյն մասն նր՝ զոր ոմանք յճադրաց յերկու
 մասունս բաժանեն . իմ 'ի վիճակն իբ փրկիչ կոչեց
 եալ քղքին , և 'ի մարքեզուին ուկմբայի . որոց ԿԸԼ
 խաւոր տեղիք են հետագայք :

ՄԲ ԻՐԻԷ : Գլխաւոր քղք արքայանիւտ համօրէն
 այսր նէնդի և թփրուէ . յայս անուն կոչեցեալ 'ի
 փորդութալք , զի յՆՃադոյն Պանա կոչէր . որ 'ի լե-
 զու այնր Ծի թարգմանի Ապարանք կմ Արքունիք .
 և է մեծ բաղմամարդ բաղմավաճառ և մի 'ի նշու-
 նաւոր քղքոյն ատրիկոյ . կառուցեչ առ մեծ և բարձր
 լերամբ կմ Ժայռիւ յսին լէլունտայ գետոյն , իբրև
 150 մկոնաւ հեռի 'ի ծովէ . շրջապատեալ սոնուր
 պարսպօք . զոր կանգնեաց իր յովհաննէս առաջին
 քրիստոնեայ թփր գոնկովայ : Ընտեւածք նր գեղե-
 ցիկ են և վայելչագիր . և փողոցքն մաքուր : Ունի
 11 կմ 12 եկեղեցիս . յորս երեւելի են մայր եկեղե-
 ցի քղքին , և եկեղեցին որ էր յոնեան կրօնաւորաց .
 բովանդակ քարաշէն և մեծակառոյց : Այննա եր-
 ևւելի են և ապարանք արքային մեծաշէն և լարձակ
 յոյժ . զի տարածուի նր է իբրև 3 մկոն , շրջապատ-
 եալ չորեքկողման պարսպօք . սոսալինն է քարա-
 շէն . իսկ այլք եղեգնակերոք :

Արժան է աստէն յիշատակել զոր պատմեն ոմանք
 'ի ճննդհորդաց վմ այսր քղքին : Գոյ ասեն տեղի-
 ինչ արտաքոյ քղքին ԲՈՎՊ կոչեցեչ , որ թոճի նշա-
 նակել սոլանդանոց . շինեչ 'ի նախնու մն յեակացւոց
 բարբարոս ազանց սահմանակցաց գոնկովայ յարեւե-
 լից . ուր վաճառէին զմիս մարդոյ , ոմ և զմիս կո-
 վու և ոչխարի : Զորժամ զառաջինն հասին անդ
 փորդութալք , հրաժեշտ ետուն գնեչ 'ի սեւամորթ
 մարդկային մսոյ անտի . այլ խօսեցան Ը նմ կեն-
 դանի վաճառել ինքեանց զսեւամորթս զայնոսիկ .
 Ը որ հաւանեցան նք : Զետոյ կամեցան փորդու-
 քալք զայս դաշնադրուի հաստատել իբրև զարո-
 նուի սեփական ինքեանց , զի մի դք կարասցէ գնել
 մար .

մարդագերիւ 'ի բովանդակ ծովեղերեայս գոնկովայ
բաց յինքեանց . բայց փութով լուծաւ այն գաշնադ-
րուի յայլոյ աղբաց եւրոպացւոց , իբրեւ սկսան ե
նք յաճախել 'ի կողմանս յայնոսիկ . յորմէ յայտ է
թէ յառաջագոյն եւ սք մարդակեր էին : Իսկ լեառն
առ որով շինեւ ի կայ քղքս այս , լը ճննհորդաց որ
առ տէ լա հարբեայ ' է ժայռ միառտանի լայնանիստ
բարձրագլուխ եւ սարահարթ , ունելով 'ի գաղաթան
լայնարձակ դաշտավայր . որոյ չըջապան է իբրեւ
10 մղոն . զուարճալի եւ արդաւանդ . եւ այնչափ բազ-
մամարդ , մինչեւ այնր փոքու տարածութե ունիլ բնա-
կիչս աւելի ք 100 հալր : Բիւժմ աղբիւրք բղխեն 'ի
լեռնէ անտի . այլ ջուրք նց յոռի են բաց 'ի միոյն
որ է 'ի հիւսիսակողմն , յորմէ բնակիչք նք առնուն
ջուր :

Պէ՛թա : Գլխաւոր քղք համանուն քաւի իշխանա-
նիստ սու լողէ պետով :

Պարա . եւ Սաւնի :

Սաւնն քաւն 'ի փոքրութեաց Դասա-՛ն անուան-
եալ' ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ' զփանկո .
յարեւելից' ձգի յայնկոյս պարպէլայ պետոյն մինչեւ
'ի լեւորնա արեգական , եւ զլեւորնա բորակաբերս .
իսկ 'ի հարսուոյ' տարածի մինչեւ 'ի տեղին' ուր իսա-
նին պարպէլա եւ հասնիկա գետք , եւ անտի շարու-
նակէ մինչ 'ի պրութեթոն լեառն : 'ի նախնուսն էր
սա թփրուի մեծ եւ հզոր Ալի-՛բեկ-՛դա կոչեցեւ . այլ
յետոյ ինքնակամ անձնատուր եղև թփրին գոնկո-
վայ . նորին աղագաւ ունի աղատուիս բիւս , առա-
ւել ք զայլ ամ քաւս :

Պարա : Գլխաւոր քղք այսր քաւի , եւ աթու կու-
սակալի նք . որ իջանէ 'ի նախնի արքայական սերն-
գոց , որք անկախ իշխանութե տիրեցին այսմ քաւի
յնչ ք զմտանել նք լը արուք թփրին գոնկովայ :
Վայ եւ այժմ կուտակալ նք իբրեւ երկդ համարեւ է
զկնի թփրին գոնկովայ :

Երկդ քաւն Սաւնի' անուանի Դասա-՛ն . որ ունի իւր
սահման յարեւմտից' զփանկո . յարեւելից' զդաւադա ,
իբրեւ 40 մղոնաւ հեռի 'ի սք փրկէն . իսկ 'ի հիւ-
սիսոյ' ունի զզայիրա գետն : Բերէ ակն վանի , եւ
զնչն հրահալելիս' մեղդ երկաթ . յորմէ բնակիչք
նք գործեն դանակա , վահանս , եւ այլ զէնս պիղծի :

Այս ԳԼԸ է առաջին և նախապատիւ 'ի Թիբուռն գոնկովայ . միշտ կառավարեալ յանդրանիկ որդւոյ արքայի . որում լը օրինաց երկրին՝ (որ Թէպա չէ անյեղի ,) հասանէ Թիբուռն իշխանութիւն .

Սահմանի : Գլխաւոր քղք այսր ԳԼԸ . և անթող կողմակալ իշխանի նր՝ իբրեւ 30 մղոնաւ հեռի 'ի սահմանաց զայիրայ գետոյն . և մօտ 'ի ԳԼԸ գոնկովայ :

Փանկօ . կմ փանկօ :

Այս ԳԼԸ կոչեցե՛լ Մարտիկա՛ն ունի իւր սահման 'ի հիւսիսայ՝ զսուռի , և զգայիրա գետն , և զայլ միջերկրական նահանգս ամբիկոյ . յարեմոլից՝ զպէմբա . իսկ յարեմոլից՝ զերինս արեգական , երկիր նր չէ այնչափ ինչ արդաւանդ : Յանցե՛լ Ժմիւս և սա էր ինքնիշխան Թիբուռն . այլ յետոյ լը Թիբուռն արքային գոնկովայ նուաճեցաւ :

Փանկօ . կմ Երկայն փանկօ : Գլխաւոր քղք այսր գաւառի առ պարպէլա գետով , որ անցանէ լը մէջ համօրէն ԳԼԸին :

Պանկա . կմ Պանպա :

Առջեցե՛լ Մեծ Դաւա՛ն , զի և լը տարածուէ մեծ է և փարթամ ք զայլ լը ԳԼԸ գոնկովայ . ունի իւր սահման յարեմոլից՝ զգուրիզամա , որ ձգի 'ի կողմանս ադէլոնայ լընի . 'ի հարաւայ՝ զանկոլա . և մասամբ ինչ զպէմբա . իսկ յարեմոլից՝ զովկիանոս . և է պարպակե՛լ 'ի մէջ ամբիզ և գուանգա գետոց : Աստ սկսանին լերինքն յորս դառնին բովք արծաթոյ և այլոց հրահալէլեայ : Ունի և աղահանքս . ուստի հանեն աղ սառնատեօակ պատուական , որ է մի 'ի գլխաւոր վաճառաց նր , զոր մեծագնի վաճառեն : Բաժանի 'ի զննի վիճակս , որք ունին սեփական իշխանս կախեալս զմեծ դքսէն պանկա քղքի . որ և է գլխաւոր քղք համօրէն գքսուէ . զոր յըջեկայդ ստորագրեցուք :

Պանկա . կմ Պանպա . և կմ Փանկա : Քղք մեծ և բաղմամարդ 'ի գեղեցիկ դաշտավայրի լը մէջ լողէ և ամպրիզ գետոց . իբրեւ 100 մղոնաւ հեռի 'ի Թովէն . և 6 աւաւրց ճնախաւ 'ի լոանտայ մայրաքղքէն անկոլայ . սողգե՛լ յերկուց գետակաց՝ որք լը մէջ նր համօրէն :

սին : Տուհը նր ցրիւ են . ունի և այլաց քղքց այսր
 Թէրուէ . և փողոցքն անկարգք : Ասա է բնակուի
 Գւռակալ դքսին . որոյ իշխանուին լարձակ է յոյժ ,
 և զօրուին 'ի պիղծմի բիւմ . զի ասի Թէ կարող է հա-
 նել 100000 զօրս զօրաւորս և քաջ պիղծմականս : 'ի
 քղքի աստ ունէին յսեան կրօնաւորք վանս , որք
 յորդեւանդն և ժրաջան քարողութեան 'ի հաւատոս
 քսի զմեծ մասն բնակցաց քղքիս և համօրէն գա-
 ւառին . ուր և այժմ օր լի օրէ պայծառանայ ուղ-
 ղադաւան հաւատք քսի :

ՍՈՒՆՈ :

() որ ոմոնք կոչեն Սոնո . և Սոնի . է իբրև ցա-
 ռ մաք կղզի . ունելով իւր սահման յարեւելից'
 զդանկա . յորմէ անջատի ամուրիզ գետով . 'ի հիւ-
 սիսոյ՝ զղայիրա գետն . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զէլոնտա
 գետ : Եւ է շրջապատել Ֆինիքսիա կոչեցիտ ան-
 տառաւ . ունի բիւմ քղքս և գեղս՝ զի բազմամարդ
 է . և բաժանի 'ի բիւմ փոքր իշխանուին կի՞ վիճակս .
 և 'ի կղզիս գործելս 'ի զղայիրայ գետոյն . յորոց զ-
 մանս յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

Սոնի : Գլխաւոր քղք համօրէն Գւռին իբրև միջ-
 նաւ միով հեռի 'ի սանտայ կի՞ սոնիս գետոյն . ու-
 նի տուես իբրև 400 աղքատակերտս լի սովորութե-
 երկրին . և ցրիւ աստ և անդ իբրև 'ի դաշալի . վնյ
 և ոչ իսկ ձևացուցանին փողոցս լի կարգի : Ասա-
 րանք գւռակալ դքսին՝ է քառակուսի՝ շինել 'ի Թանձր
 տախտակաց , և ծեփել պաղպաղուն ինչ նիւթով .
 ուստի և գեղեցիկ և վայելուէ երևի : Են անդ և
 եկեղեցիք քրիստոնէից՝ լի մեծի մասին փայտաշէնք .
 յորս լաւագոյն և մեծագոյն է եկեղեցին քափուլին
 միանձանց . ուր Թաղել կան բիւմ կոմսք հաւատաց-
 էալք : Անգղիացիք հոլանտացիք և փորգութալք ու-
 նին անդ սեփական վաճառատեղիս արտաքոյ քղքին
 մօտ միմեանց :

Կլաի էրիւրաց : Ե 'ի մուտս գետոյն ոչ տյեղափ ինչ
 հեռի 'ի սահանաց նորա : 'ի նախնուան բազմամարդ-
 էր , և վճռեկանուի նր ծաղկել , վնյ և կարի յաճա-
 խելին փորգութալք 'ի փինտա՝ մերձակայ նւ հնդկասնո
 Պոմա : Կղզի մերձ 'ի բերանս գետոյն՝ արգաւանդ
 և բերրի . որ ունի և բովս երկաթոյ , և է բազմա-
 մարդ , այլ բնակիչք նր բիրտ են և վայրագ . որք
 վայ .

Վայրենի և անստնային կեանս վարեն . զի լա մեծի մասին բնակին 'ի գաղաթուհս ծառոց , ուր շինեն բոյնս լա թռչնոց յոստոց ծառոց , ունելով 'ի ծածկոյթ զտերևս նոց : Ոչ գիտեն զկառւ ամուսնութե , այլ անամորէն վարին անխտիր ը ում և կամին . զոր լա հաճոյից արձակեն , ոչինչ իշխանութի կմ իրաւունս ունելով 'ի վր նր : Եւ թէպէտ այսչափ բիրտ են , սակայն քաջ գիտեն գործել զերկաթ , և շինել անտի զնոն գործիս պիղծմի :

Գրաստնաւաւա : Կղզի հաշակաւորաւ կռասպաշտս երկրին՝ սակս արծաթի գրօշէլոյ , որ անդ պահի 'ի թագուն . որում համօրէն բնակիչք՝ որք ոչ ընկալան զթրիստոնէական հաւատս , մասնաւոր իմն յարգութի և պաշտօն ընծայեն :

Չայիրա Գագնիս : Կղզի 'ի մէջ զայիրայ գետոյն . տափարակ . այլ բարձր յոյժ ք զմակերեցութ ջուրց գետոյն . վնյ ոչ երբեք հաստնեն ջուրք սղողանել զերկիր նր . որ և արգաւանդ է և բազմամարդ :

Յօդ Կ . Ընկոլա :

Եւ լա թգրութի 'ի նախնութն մինչդեռ էր ը տէրութի արքային գոնկովայ՝ կոչէր Տնիս . կմ լա այլոց՝ Աճապանքա . կմ Աճապանքա . յորմէ բնակիչք նր մինչև ցայսօր Աճապանքայի կոչին . զոր տպա փորդութաւք կոչեցին Աճնիւա . յանուն բանակալին որ տիրապետեաց նմ . անկանի սա 'ի հարաւակողմն գոնկովայ . յորմէ բաժանի տոնտա կմ պէնկօ գետով . յարեւելից՝ ունի իւր սահման զմագամպա . 'ի հարաւոյ զպէնկվէլա . իսկ յարեւմտից՝ զովկիանոս : Գլխաւոր գետք նր են Պէնիս . Գասանս . Լափալա . և Լաւափալա : Օդ նր տօթագին է , այլ բարեխառնել 'ի հնազառուն զովացուցիչ հողմոց : Իսկ երկիրն ուրեք ուրեք ընտնային , և ուրեք ուրեք դաշտային , այլ ըհանրամայ արգաւանդ . բերէ կորեակ , բակլայ , և այլ զնոն արմտիս սնծանօթս մեզ . բայց ոչ միապէս տաւա ը ամ տեղիս . վնյ ուրեք ուրեք գործեն հաց 'ի մանեօք կոչեցել արմատոյ : Բերէ պէսպէս սրտուղս , և պղպեղ սպիտակ , և եղէգն շաքարաբեր : Ունի և անտառս մեծամեծ , և պատուական արօտս անամնոց , և անասունս ընտանիս , և

հաւս, և աղբի աղբի վայրենի գաղանս . նր փիղ բլմ, ընդնդեղջիւր, ընծառիւծ, առիւծ, ցուլ վայրենի կարմրագոյն, վարազն, գէպրա կոչեցել չորքոտանի, որ բերէ զհմանուի ձիոյ կմ ջորւոյ, այլ մորթ նր է խայտաբղետ . և այլ պէտպէս վայրենի կենդանիս անծանօթս առ մեզ : Անի և զնզն տեաակս պատուական մարմարիոն քարանց . այլ և բովս ոմանց հրահալելեաց . ևն :

Բուն բնակիչք նր 'ի չորս կարգս կմ դասս զնզնին : Առաջին դասն է սղնսնականաց, որ կոչի Մանգրա : Երկրորդն է աղատաց, որք լը մեծի մասին են արհեստաւորք, և մշակք, և կոչին որդիք Թքրուէ : Երրորդն է գերեաց, որք են լը արուածք ազնունակաւնաց . որոց արուին ժառանգուք անցանէ յորդւոյ յորդիս : Իսկ չորրորդն է հորկ գերեաց՝ զորս ըմբռնեն 'ի պղծի, կմ արծաթոյ գնեն : Սք առհորկ սեաւ են, և լը կերպագրուէ դիմաց նման գոնկո վացւոց . չեն ընչաքաղց, և ոչ մոլել 'ի կուտել ըզ փարթամուէ . այլ շատանան դոյզն կորեկաւ, և սակաւ անասնովք, և իւղով և գինեաւ, զոր հանեն յարմաւոյ : Սք ունին զմասնաւոր իմն սովորութի, զի յորժամ ծնանի նց որդի, արկանեն զհիմն նորտան . և լը աճման հասակի որդւոյն՝ բարձրացուցանեն զորմունս նր . և 'ի հասանիլ Ժմկի ամուսնուէ, կատարեն զտունն . և անդ բնակեցուցանեն զնա : Բաց 'ի սեւամորթ բուն բնակչաց սասի՝ գըտանին անդ և բաղմուէ սպիտակաց կմ եւրոպացւոց . զորս մարթ է նոյնի տարորոշել յերիս դասս : Առաջինն է կեղեցականաց՝ որք առ հորկ փարթամ են և զօրաւոր և մեծանց սրտոռել, այլ սակաւաթիւ : Երկրորդն վճնկանաց փորդուքալաց, և գործակալաց նց . որոց գլխաւոր վաճառք են գերիք, զորս տանին յամերիկայ, և 'ի զնզն կղզիս ամերիկոյ, և արեւելեան հնդկաց 'ի գործ մշակուէ երկրի : Իսկ երրորդն յանցաւորաց քրէական յանցանաց, և 'ի մահ դատակնքելոյ 'ի դատաստանաց փորդուքալաց . որք Թէպէտ բլմ են յոյժ, սակայն ոչ հասանեն 'ի չափ բաղմուէ վճնկանաց և նոցին գործակալաց : Ընդսն դասին և նորահաւատք . նր իջելք 'ի սերնդոց հրէից, որք յՅին փորդուքալայ դարձան 'ի քն, և յեկեղեցական առնեն լիսպոնայ առաքեցան յափրիկէ : Համօրէն սպիտակք եւրոպացիք 'ի սրտոռել են անդ յոյժ, և տիրեն բլմ տեղեաց, ունեւով ըզ բնակիչս 'ի գերիս :

չեցե՛լ Աննա սինկա՝ կին իմաստուն և խորադէտ՝
 Թֆրեաց փխկ հօր իւրոյ : Սա Թէպէտ մկրտե՛լ էր ,
 և վարժե՛լ յօրէնս քրիստոնէութեան , սակայն առ առա-
 ւել հաճոյանալոյ կռապարիշտ ժողովրդեան իւրոյ ,
 դարձաւ լէ քերց իւրոց անդրէն՝ ի կռապաշտութեան :
 Ընդ որ անհնարինա գժռէարե՛լ փորդութեաց , յա-
 րուցին զմի ոմն յեղօրորդւոց անտի մեռել թֆրին
 ի վր սինկայ . և նա ձեռնառնուի նոյ փախստական
 արարեալ զսինկա ի ներքին արեւելեան կողմանս
 Ծին , կալաւ զաթոռ թֆրութեան . և Թէպէտ բոլոր
 անգամ փորձեաց սինկա անդրէն զբռամբաժե՛լ ըզ-
 թֆրութի իւր , այլ ոչ յաջողեցաւ , ի վերջին ալոգմի
 ձեռքակալ արարին փորդութեալք զերկոսին քորս
 սինկայ տիկնոջ . յորոց մին դարձաւ անդրէն՝ ի քրիս-
 տոնէական հաւատս , իսկ երկրորդն ընտրեաց զմահ :
 Ի 1656 աննա սինկա բաղմագունդ զօրօք անդրէն
 յարձակեցաւ յանկուլ , և բոլոր քանդմունս գործ-
 եաց ի զինն ֆուս նոյ . այլ փութով կարճե՛լ ի կե-
 նաց , անդրէն խաղաղացաւ երկիրն : Իսկ յետ մա-
 հու յառաջագրեալ եղօրորդւոյ հօր սինկայ՝ փոր-
 դութեալք թֆրեցուցին զայլ ոմն ի նոյն տոհմէ . և
 նա՝ ոմն և նա՝ յաջորդք նոյ միշտ սիրով և խաղաղութե
 պնացին լէ եւրոպացիս :

Չայս պատմութի անցից աննա սինկայ տիկնոջ՝ ի պի-
 շինկայ առե՛լ դրեցաք : Այլ հայրն կարուստ գրե-
 դոր րոսինոդեան ի կարգէ յմեանց այլազգ աւան-
 դէ ի գիրս իւր կոչեցե՛լ . Ստանկէլի + ա , ի Բէսի -
 առեալ ի հօրէն յովհաննէս անտոնէ կապատեան ի
 կարգէ քափուլինաց : Չի ասէ զնմէ լեալ քոյր Թա-
 դաւորին մադամայ . յորմէ առաքեցաւ հրեշտակ
 ի լուանտա առ տօր յովհաննէս կողմայ փոխարկայ
 փորդութեալաց յանկուլ խօսիլ ի խաղաղութե . և յա-
 ջողութե ի գլուխ տարե՛լ զգործ հրեշտակութե , դար-
 ձաւ անդրէն ի մադամայ . ընկալաւ և զքնական
 հաւատս միջնորդութե երկուց առաքելաշնորհ քհնյից
 եւրոպացւոց : Այլ ի թֆրե՛լ նոյ ի մադամայ զկնի
 մահուն եղօր իւրոյ , առ առաւել յինքն յանկուցա-
 նելոյ զսիրտ կռապարիշտ ժողովրդեան՝ դարձաւ անդ-
 րէն ի նոյն կռապաշտութե փախստ չարաչար ի զա-
 ռաջինն : Ապա կամեցե՛լ լարձակել զթֆրութի իւր ,
 եւ ծանր ալոգմաւ ի վր փորդութեաց . վստահ դո-
 լով ի վր յաղթութե լոգմալեւոյ մագուց նոյ : Այլ
 երբ իրացն լէ հկնկն գիպան՝ զի կողմն իւր ի տար-
 տութի մասնեցաւ , և ինքն մաղապուրծ զերծաւ ,
 փա-

փախուցե՛լ անդրէն յ' իւր . ուր հարե՛լ 'ի խղճէ՛ ա-
նորէն ուրացուե իւրոյ գրեւով զայն պարտութե՛ ,
վերստին ընկալաւ զնր հաւատն քնի . և խաղաղուե
հաստատե՛լ ը փորդուքալաց՝ հրեշտակաւ արձակեաց
'ի հոսկմ առ է տղեքսանդր պապն խոստանալով նմ
հնազանդուի : Շինեաց և երկու եկեղեցիս . մի յա-
նուն քա թծածնին , և միւս ևս աթոյն աննայի , զո-
րոյ զանուէն կրէր . և մեռաւ 'ի նոյն քրիստոնէա-
կան ուղղափառ հաւատոս : Այլ ստուգութի այսր
պատմուե լը ոմանց մասնաւոր պարագայից՝ ոչ ե-
րևի այնչափ ինչ հաւաստի . մի՛ զի բուն աղբիւր նր
երկրայական է . և երկրո՞ զի 'ի նոյն գիրս նորին
կարողասի ըստինողեան՝ գտանին և այլ բժմ այսպի-
սի պատմուիք կեղակարծք և անհաւատաիք թէ ոչ
լը բոլորին , գէթ լը ոմանց մասնաւոր պարագայից :
Այլ թողեալ զայս՝ զոր չէ տեղւոյս քննել , մատի-
ցուք անդրէն 'ի կարգ բանից մերոյ :

Արդ թփրուին անկողայ այժմ է միապետական . զի
ունի իւր թփր ինքնիշխան , և նախարարո , և կու-
սակալս , որովք կառավարի բովանդակ թփրուին :
Ասի թէ թփրնր ուն գոնկովայն՝ պահէն անհամար
սիրամարդս , որք սեփական են միայն արքայական
տան նց . և այնչափ 'ի սրտունի են , զի թէ դք իշ-
խէր հարկանել , կմ գէթ զփետուր մի կորզել 'ի
միոյ յայնցանէ , ոչ զերծանէր 'ի մահունէն , կմ 'ի
գերուէ . թէպէտ այս վերջին պնճուս դժուարա-
հաւատ իմն թոճի , եթէ վն միոյ փետրոյ 'ի մահ
գառապարտեսցի ոք : Մեծ է շուք և հանդէս թա-
գաւորին , ուն և զօրութի նր զինուորական . զի ուն
ասէ լուպէս՝ լը սովորուե երկրին , որ սարտաւորէ
զժղլոյն երթալ զհետ արքայի 'ի պնճմ , կարող է
հանել 'ի մարտ միլիոն մի մարդկան , զոր հաստատէ
և տաբէր : Արդարեւ՝ մեծ է այս բաղմուն . որում
եթէ համեմատէր և արիուն սրտի նց , և կրթուն
զինուորական , ապաքէն զարհուրեցուցանէին զ .
բայց յերկոցունց պակասեալ գտանին . ուն տեսաւ
'ի 1584 . յորժամ 500 փորդուքալք նիղաիակցութի
սակաւաթիւ մասանկացւոց հարին ցրոճեցին զա-
նակն միլիոն մի և 200000 անկողացւոց : Էւ 'ի հե-
տագայ ամին 200 փորդուքալք ը 10000 ափրիկեց-
ւոց՝ յաղթեցին 600000 անկողացւոց . և տիրեցին
լոանայ քաւին և այլոց ոմանց քաւց , որք մինչև
ցայսօր են ը արուք նց : Արոյ իշխէ մի ոմն գլխաւոր
կուսակալ , որ նստի 'ի քղքն կուլեցեալ Սք պողոս

լռանտայ . և ունի իւր երկու խորհրդականս , և այլ
դատաւորս վն զնոն իրողունց . որում բնիկ դաւա
ռապետք երկրին ամի ամի տան հարկս մարդագեր
եաց , և զօրս 'ի ծառայուն , ի որում են սարուն
նց : Բայց քղի կուսակաւն զայս տարեկան հարկ
վաճառէ այլոց փորդութաւացի վճնկանաց , և նք
առ առաւել շահելոյ ի անյադ ագահուն իւրեանց՝
շարուար բռնանամ 'ի վր տառապել ժողովրդեան՝
որ ի օրէ ծանրացուցանելով զուծ հարկին 'ի վր նց ,
վնց և տաղտկալի են ամցն :

Իսկ գլխաւոր և առաւել տարածել կրօն այսր Յի
է վաղեմի յիմար կուսպաշտութին . զի թէպէտ և
առա 'ի ձեռն առաքելոշնորհ ժրջան քարոզաց ծա
ւալեցաւ քրիստոնէական հաւատ , վնց բաց 'ի բուն
փորդութաւաց գտանին անդ բաղմունք քրիստոնէից՝
մենդ 'ի լռանտա և յայլ քառս , որք են ի արութի
փորդութաւաց , սակայն յայլ քառս գրեթէ առ հոնկ
զօրացեալ է կուսպաշտութին : Ունին քուրմս բիւն
զորս Վանկա կոչեն . հանդերձ յարագրութիւն Սին
կիւլիս . որ թարգմանի տօք երկրի . և քրմապետ
մի 'ի վր ամցն , զոր կոչեն Վանկա Քիթօրնա . իբրև
նախապաաիւ լած . զոր համարին տունից սրտաբե
րուն երկրի իւրեանց . յայն սակս զառաջնապաշտութիւն
լած արդեանց երկրի՝ նմ ընծայեն 'ի նոճէր : Սա
պարծի զանձնէ լինիլ անմահ . և առ 'ի սոյն կարծիս
հաստատելոյ զժողովն , յորժամ տեսանէ զանձն մերձ
եալ 'ի մահ՝ առ ծերուն , կմ առ հիւանդուն , կռ
չէ զի յաշակերտաց իւրոց , և հաղորդեալ նմ զզո
րութիւն իւր պաղարեքս գործելոյ զերկիր , հրա
մայէ խեղդ արկանել նմ , կմ բրով հարկանել զգը
լուիս նք , և սպանանել հրապարակաւ առաջի յոգ
նախումբ ժողովրդեան . զոր ուն թոճի՝ նք կարծեն
թէ առնէ վն ճգնուն , և տաք գնայ փոխադրի յայլ
Յ : Եւ 'ի տեղի նք յաջորդէ աշակերտն , որում ետ
ղզօրուն պաղարեքուն երկրի : Այսմ յաջորդութե
փոյթ մեծ ունի ժողովն , զի մի ընդհատիցի . ապա
թէ ոչ համարին թէ երկիր նց իսպառ ամլանայ , և
աղդ մարդկան փութով կորնչի : Սք անհնարին ա
տելութե բերին առ քահանայս քրիստոնէից , զի յայտ
նեն ժողովրդեան զխաբէութիւն և զսոսկիս նց :

Այս Յ կմ թորուն բաժանի 'ի վեց քառս . որք են
Լաւսա . Իւսահա . Եսապա . Մասնիս . Քամպամա . և
Եմպա . զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք :

Լ ԵՐԿԻՄԻԱ :

Լ ԳԱՆԱԸ ՄԵԾ, ԵՐԿԻՄԻԱՆԴ Ե ՎԻԱՐԹԻԱՄՔԱՆ զԱՅԼ
 ԵՄԻՔԱՆԱՍ ԱՅԱՐ ԾԻ. ձԳԵՂ Ը ԵՐԿԻՄԻԱՆ ԱՆ ԱՓԻՆ ԾՈՒ
 ՎՈՒ. Ե ԲՈՂՈՐՈՎԻՆ Ը ԽՐՈՒԹ ՎՈՐԴՈՒՔԱՅԼԱՅ. ՈՐՈՅ
 ԳԼԽԱԼՈՐ ԵՆԴԻ Է :

ՄԵ ԿՈՂՈՍ ԼՄԻՔԱՅ : ԲԻՔԵՐ ՄԵԾ Ե ԲԱՂՈՐՈՐՈՐԴ. Ե ԴԵ
 ԼՈՒՍ ՈՂ ՄԻՄԻՆ ԱՅԱՐ ԳԼՈՒԻ, ԱՅԼ Ե ՀԱՄԹՐԵՆ ԽՐՈՒԹ
 ՎՈՐԴՈՒՔԱՅԼԱՅ՝ ՂՈՐ ՈՒՆԻՆ յԱՅԱՄ ՄԻՄԻՆ ԱՓԻՐԻԿՈՅ.
 ՈՒՍՈՒՆ Ե ԱԹՈՒՆ ԿՈՒՍԱԿԻՄԻՆ ՆՅ, Ե ԵՄԻՔԱՆԻՍԱՍ. ՈՒ
 ՐՈՅ ԵՄԻՔԱՆ ԻՆԻՆ ԻՎԻՐ ԵՄՔԱՆՈՒՆԵԼԻՑ ԱՆԿՈՂԱՅ Ե
 ԳՈՆԿՈՎԱՅ. ՀԻՄԻՆԵՂ Ի 1578 Ի ԿՈՂՈՍ Ե ԽԻԱՂԵԱՆ ՎՈՐԴ
 ՎՈՒՔԱՅԼԱՅԵՆ յԸՎԱՐՃԱԿ ԴԱՂՄԱՎԱՅԻՐԻ. ՈՂ ԿԱՐԻ ԲԱ
 ԳԱԳՈՅՆ Ի ԾՈՒԼԷ : ԱՍԻ ԹԷ ԳՈՒՄԱՆԻՆ ԻՆԻՐ Ի ԲՐԵԼ 3000
 ՍԱՅԻՄԱԿՔ. Ե ԱՆՀԱՄԱՐ ԲԱՂՈՒՆ ԱԼԱՄՈՐԹ ԱՓԻՐԻ
 ԿԵՅԼՈՅ. ՈՐՔ Ի ԲՐԵԼ ԴԵՐԻՍ՝ ԿԻՐ Ի ԲՐԵԼ ԱՂԱԹ ԾԱՆԱՅՍ՝
 ԾԱՆԱՅԵՆ ՍԱՅԻՄԱԿԱՅ : ՉԻ ԻՐԱՔԱՆԻՆԻՐ ՎՈՐԴՈՒ
 ՔԱՂ ՈՒՆԻՐ Ի ԾԱՆԱՅԻՄԻՆ ԻՐ ԳԵԼԹ 50 ԳԵՐԻՍ. ԻՍԿ
 ՄԵԾԱՄՈՒՆՔ 200. Ե 300. Ե ՈՒՄԱՆՔ ՄԻՆԵԼ 93000. Ե
 ԱՅՍ Է ՆՅ ՎԻԱՐԹԱՄՈՒՆԻՆ. ՂԻ ԻՐԱՔԱՆԻՆԻՐ Ի ԳԵՐ
 ԵԱՅ ԱՆՈՒՆ յԱՅԼ Ե ԱՅԼ ԳՈՐԾԱ ՎԱՍՈՒՄԱԿԻ Ը ԻՐՈՒԹ
 ԱՐՀԵԱՍԻ. ՔՂԻ ԳՐԵԼԹ Ե ԱՄՔԻՆ ԳԻՄԵՆ ՂԱՐՀԵԱՍ ԻՆԵ.
 յՈՐՈՅ ԲԻՔԱՆ ՀԱՆԻՆ ԱԵԱՐՔ ՆՅ : ԱՅՍ ՔՂՔ ՆՈՒՆԻ
 ՉԾԱՄԱՅԱՍ ԱՅԱՐԻՍԱՅ, Ե ՈՂ ԱՅԼ ԻՆԵ ԱՄՈՒՆԻ, ԲԱՅԳ
 ՄԻՄԻՆ ՎՈՐԴՐԻԿ ԳՂԵԱԿԻ ԻՆԵ ԱՆ ԳԵՄՈՒՎ Ի ՍՐԱՂԱՄԱ
 ՆՈՒՆ ԻՆԴԻՆԴԱՍԻ ԻՐՈՅ : ՏՈՒՆՔ ՎՈՐԴՈՒՔԱՅԼԱՅ ՔԱ
 ՐԱՅԵՆ ԵՆ Ե ԳԵՂԵՅԻԿ, ՂԻՆԵԱԼ Ը ձԼՈՅ ՄԱՆԵՑ ԵԼՐՈ
 ԱՅԻՅ. ԻՍԿ ԲՆԻԿ ԱՓԻՐԻԿԵՅԼՈՅ՝ ՎԱՅՄԱԿԵՐՈՒ Ե ԱՆ
 ՉՈՒՔ Ը ՍՈՒՐՈՒԼԹԵ ԵՐԿԻՐԻՆ : ԵՆ ԱՆԳ Ե ԵԿԵՂԵՅԻՔ.
 յՈՐԱ ԵՐԵԵԼԻ Է ՄԵԾԱՅԵՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ ԱՅԻՆ ԱՆՈՒՆԻ.
 ՈՐ Ե ԿՈՂԻ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒՆ. ՈՒՐ ԿԱՆ ԲԻՔ
 ՆՂԻԱՐՔ ԱՅԵ ՄԱՐԵԼՔ Ի ՀՈՒՄԱՅ : ՅԱՅԻՄ ԵԿԵՂԵՅԼԱՅ
 յՈՒԼԵՍ ԻՆԴԱՆԱԼՈՐ Է ՄԱՍՈՒՆ ՄԻ ՈՒԹԱՆԿԻՆԻ ԵՂ
 ԲԱՅՐՈՒՆ ՎԱՐԴԱՍՐԱՆԻ ԳՄԵԼԹԱՅԱՐԿ. ՈՐ ՆՈՐ ԻՄԱ Ե
 Է յԱՅԻՄ ԾԻ. ՈՒՐ ՂԻՔ ԲՆԱԼ ԱԵԱՆԵԼ ԳՄԵԼԹ : ԵՆ
 Ե ԵՐԿԻՆ ՄԵՆԱՍՄԱՆՔ. ՄԻ՝ ՔԱՓՈՒՂԻՆ ԿՐՈՆԱԼՈՐԱՅ.
 ՈՐ Ե Է Ի ԲՐԵԼ ԳԱՐՈՅ ՔԱՐՈՂԱՅ ԿԱՐԳԻ ՆՅ. ԻՍԿ ԵՐԿ
 ՐՈՐԳՆ՝ ԿԱՐՄԵՂԱԿԱՆԱՅ : ԻՆԵԼԻՆ ԱՆԳ Ե յՆԵԱՆՔ
 ՎԱՆԱ, ՈՐՈՅ ԳՈՐԾ ԷՐ ՔԱՐՈՂԵԼ Ե ՈՒՍՈՒՄԱՆԵԼ ՄԱՆ
 ԿԱՆԵ. Ե ՈՒՆԵԼԻՆ ՀԱՍԱ ԿԱՐԳԵՂ ՆՅ յԱՐՔԱՅԵՆ ՎՈՐ
 ՎՈՒՔԱՅԼԱՅ : Ի 1641 ԱՆԻՆ ՀՈՂԱՆՄԱՅԻՔ ԳՔՂՔԱ ՂԱՅԱ.
 ԱՅԼ ԱՄԱ Ի 1648 ԱՆԴՐԵՆ ԴԱՐՃՈՒՅԻՆ Ի ձԵԱՍ ՎՈՐ
 ՎՈՒՔԱՅԼԱՅ :

Կըլի լուսնայ : Եւ լեզու իմն երկրի գործեւ ի քուան-
դայ և ի պէնկօ գետոյ հանգէպ քղբին սքննն սո-
ղոսի իբրեւ մղոնաւ միով հեռի ի նմէ : Երկայնուի
նր է իբրեւ 20 մղոն . իսկ լայնուին հազիւ մի մղոն :
Ընդհանրապէս խօսելով՝ չոր է և տաքուտ . և ինք-
նին զայլ ինչ ոչ բերէ , բայց միայն կնիւնս և թուփս
անպիտանս . այլ ժրաջան մշակութի փորդութալաց
արար անդ և պարտէզս մրգաբերս : Յայս լեզու
հողոյ շինեցան 7. 8 գետեր . յորոց ի միում՝ որ դըլ-
խաւոր է ի մէջ այլոց , և կոչի ՍԲ ԿԳԷ , նստի իշ-
խան կացուցեւ յարքայէն գոնկովայ . իբրեւ գերա-
գոյն դատաւոր առնել իրաւունս բնակչաց երկրին :
Աստ ժողովէն ի ծովէ մանր խեցիս . զոր գրողմեւ
արքունի կնքով , վարեն փխկ դրամոց : Այլ տեղի
խեցեաց միշտ Է Թրուք արքային գոնկովայ էին ,
այլ փորդութալք յինքեանս դրաւեցին , զկնի հալա-
ծականս առնելոյ զեակացիս զաղգ բարբարոս և վայ-
րենաբարոյ անդր ք զմոսանկօ . և կառուցին անդ-
ամրոյ ի պաշտպանութի տեղւոյն՝ և խեցեաց :

Իւսմհա . որ և Իւլմահա .

Երկիր կմ ԳԼԸ Եարմակ . երկայն իբրեւ 100 մղոն .
որ ի պէնկօ գետոյն ձգի մինչև ց. քուանդա . և
ի գալամիայ գետոյն մինչև ի մասանկօ միշտ Է լայնե-
լով : Եւ է բազմամարդ յոյժ . բայց չունի քղբս .
այլ միայն գետոյ բնի 2. 3 մղոնաւ հեռի ի միմեանց :
Բոլոր երկրին բաժանի ի 24 վիճակս անշատելս ի
միմեանց , և զնիւն անոճամբ անոճանելս . որք ի լի-
նեւ հարկի՝ կարող են հանել մինչև 10 հալ զնոճօրս
քաջամարտիկս . զի ոք առաւել կիրթ են ի պիտիւն-
կան արհեստս , ք զայլ ափրիկեցիս : Չիք յայսմ
ԳԼԸ ի ամրոց ի պաշտպանութի երկրին , ոչ լեառն մեծ ,
և ճշ անտառ . այլ միայն բլրակք ինչ , և փոքրիկ
մայրիք ցրիւ առտ և անդ :

Իսսադա . և Սոսանկօ . կմ Սոսանկանո :

Եւ յին գաւառն ձգի Է մէջ քուանդա և պէնկօ
գետոյ՝ 6. 7 մղոնաւ հեռի ի լոսանայ : Երկայնուի
նր է իբրեւ միոյ առուք ճնիգհ : Երկիր նր ուրեք ու-
րեք մշակեւ է . իսկ ի մէջն ի վր լեռանց սմանց ունի
ան-

Յօդ 7. Պէնկվէլա . կիմ Պանքէլլա :

Եւս նահանգ կիմ Թագաւորութի ձգի 'ի հարաւա
կողմն անկողայ . վնյ ունի իւր սահման 'ի հիւ
սիսոյ՝ զանկողայ , որոյ իրր մասն ոմանք համարին
զսա . յարեւելից՝ զեակայի կասսանացիս , ոնյ և մա
սամբ իմն 'ի հարաւոյ՝ յորմէ բաժանի քունինայ դե
սով . իսկ յարեւմտից՝ զովկիանոս : Եւ է լը մէջ 10
և 15 աստիճ" հարաւ" լայն" . Գլխաւոր գետք նր
են Զնիօ . կիմ Մ"բէն . Կիթա . Քաթիգէլա . Կապ
բէրօ , որ անցանէ լը մէջ բովանդակ նահանգին .
Գոդէմո . և մեծ գետն Քաթինայ : Օդ նր յուր է
և ինասակար . որ յայտնի տեսանի 'ի բնակչաց նր .
զի ամբն երեւին իրր մեռեալք 'ի գերեզմանաց ելեալք .
ձայն նյ նուրբ և նոճաղ և դողդոջուն . և շնչաւոր լին
լը հատեալ , և ոնյ թէ կալել 'ի մէջ ատամանց . առի
թէ ապականուի օդոյն ներգործէ և 'ի կերակուրս .
զոր յուտելն օտարականաց՝ մէնդ օրք նորոգ հա
սանին անդ՝ անկանին յախտ վտանգաւոր , շատք և
մեռանին . այլ առաւել ք զկերակուր՝ յուր է ջուր
նր , զի է իբրև դիրտ թանձր : Վնյ 'ի հասանել անդր
օտարականաց՝ զգուշացուցանեն զնո ջուտել 'ի կե
րակրոց երկրին , կիմ գէթ չքմակել 'ի ջրոյ նր : Բայց
այս չարաչար յուրութի օդոյ ոչ է լը հանուր , և լը ամ
տեղիս նահանգին . այլ 'ի մասնաւոր տեղիս , կիմ
գէթ 'ի մեծ մասն նր : Բնակիչք նր կոչն Ենգաւ Աճ
դանգաշի . որք բիրտ են և վայրագ . և կեանք նյ
ամենեւին անասնական և լոյծ : Զառեարութի իւր
եանց՝ զոր առնեն լը փորդուքալս՝ որք առաւել ք
զայլս յաճախեն 'ի կողմանս յայտոսիկ , վախանակու
իրաց վճարեն . քզի չունին բնաւ դրամս . սալով նյ
գերիս , և այլ զնոն իրս , զոր բերէ ննյ . և 'ի նյն
առնուն բուստս , և ապակեայ ուլունս , և այլ սոցին
նման դուզնաքեայ իրս : Եւս նահանգ թէնդ թա
գաւորութի կոչի , վն զի յնշագոյն ունէր իւր թիր ինք
նիլստն , այլ այժմ հարկատու է արքային անկողայ .
և չունի իսկ բարեկարգել կառավարութի :
'ի Ժմկին յորժամ լուպէս , և պագդեւ եին 'ի կողմանս
յայտոսիկ , մի միայն տեղի ունէին առաւելոյացիք :
Այլ յետոյ փորդուքալք 'ի հիւսիսային կողմն երկրին
չինէ .

Լ Ե Խ Լ Բ Ն Բ :

Ք Ա Փ Ր Ա Ս Տ Ա Ն :

յս աշխարհ ընդարձակ՝ կոչեցաւ Քաճարա-
 փան (որ 'ի մեզ տառագարձեւէ՝ կաճարա-
 փան լսի,) յանուն բնակաց իւրոց, զորս
 արարացիք՝ որք բազմեք յառաջ ք զեւրոսրացիս հաւ-
 եալ անդր կալան զբնակուի, մենդ յարեւելեան սահ-
 մանս նր 'ի կողմանս մոնեմուկայ, կոչեցին Քեաճիք.
 որ առ նմ նշանակէ կառապարիշտ, կմ անհաւատ.
 զի կառապաշա էին, ոմ և այժմ նոյննք են : Եւ այ-
 նուհետեւ բովանդակ հարաւային մասն ամբիկոյ որ
 ձգեւէ տարածի ք մեջ գոնկովայ, նիկրիտիայ, և հա-
 տէշի, և 'ի հարաւ մինչև 'ի հրուանդանն բարեյուսոյ՝
 յերից կողմանց չըջապատեւ յովկիանոսէ, քաճարա-
 տան կոչի. իբր թէ Ծ կառապաշտից : Ուստի և ունի
 իւր սահման 'ի հիւսիսոյ արեւմտից՝ զգոնկով. կմ
 մենդ զԹգրուի պէնկվէլայ. որով և կասանացիք և
 եակացիք 'ի նմ պարունակին. այլ մեք 'ի գոնկով
 գասեցաք զնմ, իբր սահմանակիցս նր. 'ի հիւսիսոյ
 արեւելից՝ զմոնոմոդաբա, տարածեալ 'ի սեաւ սարէն
 մինչև 'ի գետն մանկբա, կմ հոգւոյն սէյ. իսկ յայլ
 կողմանց չըջապատեւ է յովկիանոսէ :

Ունի բիւժ գետս մեծամեծս և մանուհս մենդ 'ի
 հարաւային կողմանս, և մեծամեծ ծոցս 'ի ծովե-
 ղերս : Օդ նր բարեխառն է, առաւել ցուրտ՝ ք
 թէ ջերմ. մենդ 'ի կողմանս հրոճանդանին բարեյուսոյ,
 ուր ամբեն հողմունք սաստկաշունչք, սակայն բարի
 և առողջարար. և բնակիչք նր երկայնակեացք, որք
 բիւժ անգամ անցանեն զհարիւրամենիւք : Իսկ եղա-
 նակք սարուոյ նր՝ են ք հկլէկն մերումս եղանակաց.
 զի անդ ձմեռն սկսանի 'ի մարտի, և ձգի մինչև 'ի
 սեպտ', յորում ամբէ չորուի. և 'ի սեպտ' սկսանի
 ամառն, և ձգի մինչև 'ի մարտ :

Իսկ հանգամանք երկրի նր 'ի ներքին կողմանս ան-
 ծանօթ են. իսկ 'ի ծովեղերեայո՝ ուր յաճախեն
 եւրոպացիք՝ ուրեք ուրեք աւազուտէ, ուրեք կաւուտ
 և անբեր, ուրեք լճային և գէճ, բայց 'ի բիւժ տե-
 ղիս սրարարս և բերրի. այլ ք մեծի մասին անգործ
 և անդարման լքեւէ : Ունի և սլատուեական արօտս
 և

և ընտանի անասունս , զոր ոչխարս , բոլոր անասունք
արջառու , և բազմատեսակ գազանս վայրենիս . զոր փիղ ,
առիւծ , վագր , ընդեղջիւր ևն . և զնոն տեսակս
չարածոյն օձից , և իժից , և այլոց զենոց , զորս
ստորեւ ունիմք յիշատակել :

Չայս Ծ ոմանք բաժանեն յերիս մասունս . իմ յարեւ
մտեան . 'ի հարաւային . և յարեւելեան : Այլ մեք
լաւ ևս վարկաբ բաժանել զնա յերկու ըհանուր
մասունս . իմ յՕդէնդացիս . և յԱռանձնականի քաճար
աստան . զորս միով միով յօդոճածով յառաջիկայդ
ստորադրեսցուք :

Ծօդ ւն . ()դէնդացիք :

Այս Ծ պարագրէ զարեւմտեան և զհարաւային
քաճարաստան ողջոյն . և է վերջին սահման ափ
երկոյ 'ի հարաւոյ . ուստի չ'ի բաղնապատիկ գետոց
և վտակաց , որոց գլխաւորքն են . Գեդն և Երն . և
այլ երկու գետք , յորոց մին կոչի Սէա . իսկ միւսն
կանաւ . Գեդ աղի . Մոսէպան . Ստէլէպոտ . Գեդ
Երն և Երնաբիւն . որք առ հնրկ գնան անկանին յով
կիանոս անդր :

(1. Օդ :) ()դ նր բարեխառն է և առողջարար .
զի թէնդ յաճախեն անդ մորկալից հող
մունք սաստկաշունչք , որք ցորսափ գամանի արեւ
դակն 'ի հիւսիսային կենդանակերպս 'ի հիւսիսոյ
արեւմտից շնչեն . իսկ յանցանեղն 'ի հարաւային կեն
դանակերպս 'ի հարաւոյ արեւմտից . և բոլմ մնասս
գործեն տանց , ծառոց անդաստանաց և նաւուց ,
բայց միանգամայն և մաքրեն զօդն , զի 'ի շնչել այնց
հողմոց՝ բնակիչք երկրին առողջ են և ժիր . իսկ 'ի
դադարին , պէսպէս տկարութիւն կրեն , մենդ զցաւ
գլխոյ . որք 'ի շնչելն հողմոց անդրէն փարսալին :
'Երոյնդ և 'ի սահմանաւոր եղանակս տարւոյն յա
ճախեն անդ անձրեք յորդատեղացք . որք թէպէտ
արգաւանդօ գործեն զերկիր , բայց բոլմ անգամ և
մնասեն . վն զի 'ի յորդուէ անձրեաց սնտի աճեցել
լաւրց գետոց զեղանին արտաքս , և ողողանեն զամ
շրջակայ անդաստանս :

(2. Բերթ. Երկիր նր լեռնային է, բայց լեռինք՝ ունի կենդանի) հովիտք արգաւանդ են և ստղաբեր. ունի և գաշտս լայնարձակս և պարարտս, որք բերեն զձմ տեսակս արմտեաց և պտղոց. սակայն առ հեղգուէ բնակչաց նր մեծ մասն երկրին լքել կայ անգործ և անդարման: Ունի և չարձակ գաշտս պարարտարօտս՝ ի գտրման անասնոց երկրին. յորս խոտն կարի խիտ է և բարձր, զոր ի սկսանիլն չորանալ՝ այրեն մինչև ցարմատս, այլ ի սուղ Ժմիկ անդրէն բուսանին առաւել յուռթի ք զառաջինն. քզի ի մոխրոյ այրեցեալ խոտոց՝ և ի յառախու թէ անձրեաց՝ սրարտառնայ յոյժ երկիրն. զհոյն առնեն անդ և հոլանտացիք ի տեղեա իւրեանց. ուսել ի բնակչաց երկրին:

Բայց յընտանի անասնոց՝ որք են ոչխար, արջառ, և ձի, գտանին անդ և զնչն տեսակք վայրենի գաղանաց. այր առիւծք մեծամեծք և ամեհիք, ինձք, յովազք, և տեսակ մի վայրի իշոյ՝ որ է կենդանի գեղեցիկ յոյժ, բարեձև մարմնով և աշխոյժ. զոր լաւ էս երկուց երկվար. քզի բաց յականջաց՝ որք նման են ականջաց իշոյ, այլ իմ իրօք բերէ զնմանուէ գեղեցիկ և սրաթուիչ երկվարի: Սրունք նր նուրբ են և համեմատ. ստեն փափուկ և ոլորկ. ի թիկնամէջս ըերկայն ի բաշից պարանոցին մինչև ի ձեան՝ ունի գիծ մի սեաւ. և սնտի յերկուց կողմանց այլ գիծք սպիտակք, կապուտակք, և մոխրայ գոյնք կամարաձև ձգին զմարմնով, և ի ներքոյ փորոյն այն զնչն գոյնք առ սակաւ սակաւ խոտնին չմիմեանս: Երոյնպս և ի գլուխն, և յականջս, և ի պարանոցն և ի բաշն և ի ձեան ունի այնպիսի գուռագոյն գիծս: Այնչափ արագընթաց է, զի լն ճառապարհորդաց չիք երկվար, որ հաւասարեացի նմ. զոր և կարի դժուարին է ըմբռնել, վնի և թանկու գին է: Պատմէ գէլէզ թէ ինքնակալն մողոլաց վըռարեաց վն միոյ իբրև 3000 դահեկան կմ զնչ: Իսկ ի գիրս նավէնտորթայ պատմի, թէ մի ոմն յեւրոպացի կուսակալաց պադափոյ զմի յոյս տեսակ երկվարի առաքեաց ի պարգև ինքնակալին ճարոնոյ. և նա փոխարէն առաքեաց նմ 10000 ունկի արծաթոյ. և 39 պատմութեան հանդերձեալ. նր թախր զգեաւ առւց. զոր հմրեցան իբրև 8000 ոսկւոյ: Գոլպէն ասէ, թէ ետես ինքն ի սփմն հրաձնալանին բարեկուսոյ զբն մայրսպիսի կենդանեաց երամովն շքիլ:

Գրաւ.

Գտանին անդ և անհամար բազմութի կառկաց . որք քղի սիրեն յոյժ զպտուղս , բնամ անգամ երամովին յարձակին յաւար պարտիղաց սքանչելի զգուշաւորութի : Չի մասն ինչ նց մասնէ 'ի սրարոնէն հաւաքել զպտուղս . իսկ այլք կարգաւ դասաւորին ի երկայն մինչև 'ի լերինս ապաստանի իւրեանց . և ոմանք կան 'ի պահպանութի այլոց : Առաջինքն հաւաքեալ զպտուղս բերեն և տան այնմ , որ կայ 'ի գլուխ կարգին . և նա տայ երկդին . սո երդին . և այսպէս միմեանց տալով ժամանէ մինչև 'ի վերջինն . և նա տարել ամբարէ յորջ անդր իւրեանց . և զայս ամ գործողութիս ամենեկին անշոունչ լառի կատարեն . իսկ որք կան 'ի պահպանութի յորժամ տեսանեն զվշտանդ ինչ , ճիչ բառնան . և անդէն վաղվաղակի բռնվանդակ երամ'նց 'ի փախուստ ձեռոյ . մանկագոյնք՝ որք ոչ զօրեն արագ ընթանալ , հեծանեն 'ի վր ծերացունից . այս շտապողական փախուստ նց է զոճար ճալի իմն տեսարան : Նոյնպէս յաճախ են անդ և վայրենի շունք . զորոց զկորիւնս կալել բնակցաց երկրին՝ զենուն և ուտեն . իսկ եւրոպացիք ապխտեն վշ գերեաց իւրեանց :

Այլ 'ի մէջ ամ վայրենի կենդանեաց՝ նշանաւոր է կենդանին , զոր օգենդացիք Փլինքինկզէմ կոչեն . որ թարգմանի անօթ գարշահոտ , վնդի յորժամ հետաժուա լինին նմ որսորդք կմ գաղանք՝ արձակէ ըզգարշահոտութի անհանդուրժելի . մինչև գրեթէ հեղձուցանել զհետամուտս . վնց և բռնադատին յետս դառնալ առ 'ի շունչ առնուլ . և եթէ վերստին ըզհետ սնդեացին , դրձլ արձակէ զնոյն դարշ հոտ . որ է նր զէնք 'ի պաշտպանութի կենաց իւրոց . զայն հոտ գարշուէ բուրէ և դի նր . թէպէտ ոչ այնչափ սաստիկ , ոնց 'ի կենդանուէ : Գտանին անդ և զնքն տեսակք չարաթոյն օձից իժից և քարբից . որոց խայթոճած մահաբեր է . բայց բնակիչք երկրին ունին և զգեղծափ նց . զորս եթէ նախ ք զանցանել չգ ժամուց դիցեն 'ի վր խայթոճածոց , բժշկին 'ի թունից անտի : Են և աղբի աղբի թիւնաւոր ճանճք ջրայինք և ցամաքայինք . որք ոչ սակաւ վնաս հասուցանեն բնակչաց :

(3. Աղգտ:) Բնամ աղբք և ժղլորդք բնակին յայսմ մասին ափրիկոյ , յորոց զեթծեալտան եթ թոճեն ճնկհորդք և ճագիրք . զորս յանժանէ յիշատակէ քուսէն , որ չքնեցաւ 'ի կողմանս յայնդ սիկ .

սիկ . և են Կանկեմայի . Կահայեցի . Սահայեցի .
 Օսիկայի . Քերիկիկայի . Մեծ և խոյր նահալեցի .
 Քարիսիկայի . Գոգոմարեցի . Եսակայի . Սուլայի .
 Տանկեմայի . Տահայեցի . Կահայի . Կահայեցի .
 Հովսեփիկայի . Եկոմայի : Այս ամ արգք և ժլիդք
 անունամբ և եթ զնշնեալք 'ի միմեանց , այլ բարուք
 և սովորութի գրեթէ գլխովին նմանք , լինանալու
 օգէնդացիք կոչին . որ թոճի անուն վաղնջական :
 Սկիզբն սյ մթին է և գլխովին անծանօթ . ինքեանք
 առասպելեն , թէ նախնիք իւրեանց լը դուռն կմ լը
 պատուհան մի մոխն յայս Ծ . և թէ նախահայր իւր
 եանց 'Նոհ կոչեր . իսկ կին նր Հիւանդի . զորս թիք
 վրա , այս է ' ամ առաքեաց աստ . և թէ որդեք նյ
 թկոսն աստ դարմանել անասունս , և գործել զնշն
 արհեստս : Յորմէ յայտէ թէ նք յառաջագոյն ունէին
 զծանօթութի ինչ համծական ջրհեղեղին և տապանին
 նոյի , լը որոյ պատուհանն մոխն յԾ նոյ և որդիք իւր
 երկդ նախահայրք Ծի :

(4 . Կեր Սք իր բնական գուռոյ են ձիթագոյն .
 պարան :) և միջնահասակ մարմնով . յի 5 . 6 տանա
 չափ բարձրութի . բարեգիր և համեմատ
 անդամք . այլ գլխօք նման նիկրիտիացւոց . զի են
 մեծալք թանձրաշուրթն տափակունչ . բայց այս ոչ
 է նյ բնական , այլ բռնական . քզի մանկունք 'ի
 ծնանիլն ունին ունչս նման մերում . բայց քզի այն
 աղեղութի համարել է առ նն , յայն սակս լը ծնա
 նիլ մանկանն ' մայր նր բոյթ մատամբ ձմէ զծայր
 ընչաց նր . որով և մնայ այնպէս : 'Նոյնպէս և հերք
 գլխոյ նյ նման են հերաց նիկրիտիացւոց , կարճ և
 դրուղ : Ոտք արանց ստուար են և լայն . իսկ կա
 նանց լըհկնին ' փոքր և վայելուչ : Չունին սովորութի
 հասանելոյ զեղնգուռնս մատանց ձեռաց և ոտից .
 վն և ձեռք և ոտք նյ նման են ճիրանայ գիշակեր
 թռչնոց : Ուժեղ են և թեթեւաշարժ , և անհնարին
 արագընթաց , մինչև հաւասարիլ ընթացից քաջար
 շաւ երկվարաց . յայն սակս իշխանք հոլանտացւոց '
 որք բնակին 'ի կողմանս հրոճանդանին բարեյուսոյ '
 միշտ պահեն գուռնդ մի հեծելազօրաց վն հետամուտ
 լինելոյ օգէնդացւոց յորժմ հարկն պահանջեոցէ .
 քզի այլադգ անհնարին է հասանիլ նոցա : Պատմէ
 քոլպէն , թէ նաւավար մի հոլանտացի ելեալ 'ի ցա
 մաք 'ի հրոճանդանն բարեյուսոյ ' ետ միում օգէն
 գոյւոյ իբր 6 . 7 օխայ ծխախոտ ատնիլ 'ի քզին . և
 ու

յորժամ երկոքին սք փոքր մի հեռացան յայլոց ,
 եհարց օգէնդացին որ բարձեալ տանէր զծխախոտն ,
 ցհոլանտացին՝ դիտես ընթանալ . ասէ հոլանտացին
 այո՛ քաջ գիտեմ . փորձեոցուք ասէ օգէնդացին .
 զայս ասացեալ սկսան երկոքին ընթանալ . և ՚ի
 քթթեղական աներեւոյթ եղև օգէնդացին . և այ-
 նուհետև հոլանտացին ոչ ևս ետես ոչ զօգէնդա-
 ցին , և ոչ զծխախոտ իւր : Նոյնպէս կարի քաջա-
 վարժ են յաղեղնաւորուի , և ՚ի հեռուստ հարկա-
 նել կըռակի զնպատակ . զի լը պատմելոյ քոչպէնայ՝
 հարկւր քայլիւ չափ ՚ի հեռուստ գիտեն արձակել
 զքար ուղիղ ՚ի նշան ՚ի չափ փոքրիկ մատանւոյ .
 այլ առաւել զարմանք այս են , զի յարձակելն զքար՝
 ոչ ուղղեն զաչս ՚ի նշանն՝ ուն մեք առնեմք , այլ
 զանազան շարժմունս առնեն իբրև զմոլեգնեալս .
 և սակայն քարն այնպէս ուղիղ դնայ ՚ի նպատակն ,
 ուն թէ աներեւոյթ ձեռամբ տարեւ լինէր :

(5 . Բարձր .) Ըստ բարուց թէպէտ բիրտ են և
 լորուիտ :) վայրենի , բայց միանգամայն մարդա-
 սէր , և բարերար յոյժ . որք միշտ
 պատճառս խնդրեն ՚ի բարերարել այլոց . արագ-
 են ՚ի հասանել յօգնուի միմեանց . եթէ զոր տեւ-
 ցեն կարօտ իմիք , մերկանան յամէ առ ՚ի զկարօ-
 տութի նր լցուցանել . առաս են և յօժարամիտ ՚ի
 պարգև . եթէ ոք խնդրեսցէ ՚ի նյէ խորհուրդ ,
 տան անկեղծութ ռոյ անձանց : Նոյնպէս երևելի է
 և հիւրասիրութի նյ . զոր ոչ միայն առ համազ-
 գայինս , այլ և առ օտար ազգս միասկէս տարածա-
 նեն . բիւ մարդասիրութ հիւրընկալել զնն . վնյ
 մարթ է լը իմ տեղիս նյ ճննդհորգել առանց ինչ
 ծախուց . զի առ որում ՚ի նյէ ոք մասնէ , գտանէ
 սեղան պատրաստական : Անկեղծ են և բարե-
 միտ . արդարսկորով և իրաւասէր . և որ առաւել
 զարմանալի է յայսպիսի վայրենի ազինս , զի կարի
 պարկեշտ են և ողջախոհ , հաճառակ այլոց անառ-
 նաբարոյ ազանց ափրիկոյ . զի թէպէտ բաղմակնու-
 թին օրէն է առ նն , այլ հազիւ երբեք դիպի և ՚ի
 մէջ մեծատանց առնուլ կանայս աւելի ք զերիս .
 լը որոց բիւ պարկեշտութ վարին : Սաստիկ արգել-
 եալ է առ նն ամուսնութի յառաջին և յերկրորդ
 աստիճանի աղքատական . ուն և շնուին և սրունկու-
 թին . զորս դժնդակ մահու պատժեն անխափր
 զամսին զմեծատունս և զաղքատս . բայց առնել է
 ար .

արձակել զկանայս եթէ ունիցին հիմնական և բաւական պատճառ, այլ եթէ կինն այրի՝ կամիցի անգրէն ամուսնանալ, պարտական է հաստանել զմի յոգ ճկոյթ մատին. և զնոյն շարունակել և յայլ մատուռս քանիցս անգամ կրկնեոցէ զամուսնութիւն: Այս սովորուն թուի թէ հաստատել է առ նմի սանձ կանանց. առ ի չփոփոխելոյ ստեպ զարս իւրեանց: Այլ ուր զի երեւոցի վայրենութիւնց, թայսպիսի բարի հանգամանաց բարուց, ունին և ախտս ինչ. զի ծոյլ են յոյժ, հեղգ և գործատեաց, մինչև զխօսիլ իսկ աշխատութիւն համարիլ. իսկ զմարմնոյ աշխատանս՝ մեծ ք զմի՝ չարիս համարին: Եւ թէպէտ զօրհնող տեսանեն զբազմապատիկ օգուտ և զարգիւնս աշխատանաց յեւրոսրացիս, սակայն ձեռք նց ոչ յօժարին գործել, եթէ ոչ ստիպել ի հարկաւորուէ. բայց և յայնժմ մինչ տեսանեն թէ բաւական աշխատեցան, որով կարեն ընդ զառօրեայ պէտս իւրեանց, այնուհետև ոչինչ աղաչանք և ոչինչ բանութի՝ կարող է տալ նց գործել: Այլ նստել ի խրճիթս իւրեանց՝ ձգեն զծուխ, առ որ մոլեալ են յոյժ արք և կանայք. ուր և առ օդի, զոր թէ Կտանեն՝ ընկեն մինչև ցարբենալ. բայց և յարեցուն անդ ոչինչ գործեն ի մեծամեծ չարեաց անախ, զորս սովոր են գործել արբեալք յայլ տեղիս. կից անպարկեշտութիւն, կռիւ, կիմ սպանութիւն. այլ միայն գոչեն և երգեն մինչև ցապառումն ձալնի. բայց որ առաւել զարմանալի է, և ի նմին իսկ արբեցուն եթէ որ տացէ նց ինչ ի սոհեստ, բիժ զքուշութե պահեն. և բնառ ոչ մերձեանան առ այն՝ առանց յայտնի հրամանի ան:

Ունին և զանազան տարագրեալ սովորութիւն. քղի որդիք նց յեւանել յիշխանութե մարց, և ի մտանելի կարգ արանց, որ թ սովորուն երկրին լինի ի ժամի հասակի նց, ուր ոտորև ունինք ասել, կարող են այնուհետև անարգել և Կան հարկանել զմարս իւրեանց. և փառս համարին անձանց չհամարիլ ինչ զնն. և յորժամ որ սողաւանէ զնմ սակս այն պիտի գազանական անգթութե և ստահակութե, զայս և եթ պիտեն, թէ այսպէս է սովորութիւն օդէն գացւոց:

Յորժամ որ ի նցէ հիւանդանոց, կիմ առ խորին ծերութե տկարանոց, ցորչափ կարող է ինքնին յափ սիթեքս՝ կիմ այլ եղանակաւ ելանել ի խրճիթ բեւրել բանջարս կիմ արմատս և կիմ դաւաղան մի, ընտա:

ընտանիք նրա բնակիչ ինտանով գարմանեն ղնա . այլ իբրեւ ամենեւին ուժաթափ լինի , մինչև չունիլ ևս կարողութիւն աւելել ինչ յօգուտ տանն , յայնժմ ձմ ընտանիք նրա թողուն ղնա միայնակ և անխնամ 'ի խրճ(թի անդ մեռանիլ 'ի սովու . կմ գազանակուր լինել . երբեմն ևս ինքնին սպանանեն զնս , մեղդ զծերս . զոր գործ ողորմուէ և վթուէ համարին , զի մի ասեն չեղար տանջեսցին ցուօք : Յորժամ կին որ ծնանի երկոճորեակս , եթէ երկոքին ևս արու իցեն , առնեն ուրախուի մեծ . իսկ եթէ երկոքին ևս էգ իցեն , զմին որ տգեղագոյն է՝ առ ժամայն սպանանեն . ապա թէ 'ի ծնելոց անտի մին տրու իցէ , և միւսն էգ , ապա առնեն համօրէն գեղջն . և ընկալել զհաւանութի նց , զէգն կենդանւոյն թաղեն , կմ գնեն 'ի վր ծառոյ 'ի լինել կերակուր թռչնոց : Թուի թէ իբր չաբոյս իմն ատելուի ունին առ կանայս , և ոչ կամեն զի բազմացին . թերեւս զի մի և առ նս սկսանիցին յաճախել անառակուիք : Զբզմն յայսպիսի ընկեցիկ մանկանց գտել եւրոպացւոց բնակչաց 'ի կողմանս հրոճան գանին բարեյուսոյ , մկրտեցին և սնուցին իբրեւ զորդիս իւրեանց . այլ տեսին , զի 'ի հասանիլ նց յարբունս , թողել զեղանակ կենաց եւրոպացւոց , չնմին և զքրիստոնէական հւսնս , գարձան 'ի վայրենութի համազգեսաց իւրեանց . զի առաւել ախորժական է նց ժահահոս ոչխարենին՝ զոր զգենուծ ծնողք իւրեանց , թ զպատուական հանգերձս եւրոպացւոց . և առաւել սիրեն թ անասնոց յորջս բնակել , թ 'ի տունս և 'ի մեծաշէն աստարանս . յորմէ յայտնի երևի թէ որչափ ներտարբացել է 'ի նս վայրենի բրտութի աղգին՝ որում և մանկական սնունդն՝ որ զորուոր է յոյժ , ոչ կարէ յաղթել : Ունին և զայլ գազանային անողորմ սովորութի . զի հանեն զմի յամորձեաց ձմ արուճաց յինն կմ 'ի տասնամեայ հասակի նց . բայց աղքատք երբեմն յապաղեն , մինչև պատրաստել զծախս վն այնր հանգիսի . զի հանգիսիւ առնեն զայն : Նախ օծանեն զբոլոր մարմին մանկանն թարմ ճարպով ոչխարի՝ զոր զենուծն վն այնր հանգիսի . ապա կապեալ զձեռս և զոտս՝ տարածեն ղնա 'ի դիտին 'ի վր թիկանց . և մերձաւոր բարեկամք նր նստին 'ի վր նր զի մի բնաւ շարժեսցի . և մի ոմն 'ի նցէ՝ որ քաջավարժ է յայնմ արհեստի , հասարակ գանաղաւ հերձանէ զպարկ ամորձեաց մաանաչափ մի և կէս շերկայն .

նայք առ նախանձու և կատաղի սրտմտութեան և
 Հանդերձ նց է վերարկու կմ մուշտակ արկել 'ի
 մերկուց . մեծատանցն է 'ի մորթոյ ընձու , կմ
 վայրենի կատուի . իսկ հնրկ ժողովրդեան 'ի մոր
 թոյ ոչխարաց . որ 'ի ցերեկի' է նց զգեստ . 'ի գի
 շերի' անկողին . իսկ 'ի մահու' պատանք . Զամա
 ռան արկանեն զայն զթիկամք զսոր առ արտաքս
 ունելով . ուստի և լանջք և որովայն նց և սրունք
 մերկ են . ունելով միայն զմորթ կատուի կապեալ
 յառաջոյ՝ զասրն առ արտաքս թողել , 'ի ծածկոյթ
 մերկութե . և զպարանոցաւ կրեն զպարկ 'ի մոր
 թոյ . յորում գնեն զգանակ . զանոթն ծխախտոյ .
 այն է՝ լիւլէ . զծխախոտ . և զփոքրիկ փայտ . որոյ
 երկու ծայրք են խանձատեղ . զոր կրեն իբրև ըզ
 պահպանողական դեղ ի գէտ կախարդութեց : Իսկ 'ի
 ձմեռան' զբոլոր մարմին իւրեանց ծածկել ունին
 վերոգրել մուշտակաւ : Սովորաբար բոկոտն չըջին .
 բայց յորժամ ունին գնալ 'ի անդամ' յորս յաճախեն
 թիւնաւոր զեռուիք , զգենուն աղք մի երկայն կօշ
 կաց . նոյնպէս և յանցանելն ի գետ' ունին զաւ
 դալ 'ի մորթոյ եզին , կմ փղի , և 'ի ճնշորդութե
 իւրեանց կրեն 'ի ձեռնին երկու դաւաղանս երկա
 թիս . կմ 'ի ձիթենուոյ . յորոց մին է տիգաձև . որք
 և են զէնք նց ի գէտ 'ի ծնամեաց , և ի գէտ' դաւա
 նաց . զոր կարի քաջավարժ են կշռակի ձգել 'ի
 նշանն : Գլուխ նց միշտ բաց է յամառան , այլ ծան
 րաբեռնել ճարպով . զի անդադար ճարպ ածխա
 խառն դիպեն 'ի վր հերաց . զոր ոչ երբէք մաքրեն .
 վնջ և ձեւանայ այն 'ի վր գլխոց նց իբրև զպատ
 եան , կմ սեւագոյն կաւեղէն գլխարկ . որ ասին թէ
 զովացուցանէ , և անխնաս պահէ զգլուխն 'ի տօ
 թագին շողոյ արեգական : Այն սորին պատճառի
 ստէպ օծանեն և զողջոյն իսկ մարմին իւրեանց նո
 վին ածխախառն ճարպով , կմ կոշուով . և իջն
 հնրկ ժողովուրդն չունի միշտ ճարպ , կմ կոգի
 թարմ , այլ նեխել ճարպով օծանի . վնի անհնարին
 ժահահոտ են . որոց դարչանոտութի 'ի հեռուստ
 բուրէ : Բայց մեծատուիք միշտ թարմ կոգուով օծու
 նին , յայն սակս չեն այնչափ գարշահոտ . որք ունե
 լով զիւզ առատ , բնմ անգամ օծանեն և զմուշտակս
 իւրեանց . զոր աղքատք ոչ առնեն առ 'ի չգոյէ կոգ
 ւոյ կմ ճարպոյ . և սյս է զանազանութի 'ի մեջ մե
 ծատանց և տղքատաց : Իսկ կանայք բաց 'ի վե
 րարկուէ կմ 'ի մուշտակէ անտի՝ զոր միշտ կրեն
 զթի .

զթիկամբք, և ոչ երբեք ծածկեն նովաւ զբոլոր մարմին իւրեանց, ուն աւանդեն արք 'ի ձմեռան, ունին և սարկ մաշկեղէն զանջօք. որ հասանէ մինչև 'ի դօտին՝ և 'ի վայր. յորում պահեն զծխախոտ, և զայլ զանազան իրս, որոց ստէպ սէտա ունին. և երկու մաշկեղէն զենջապա. մի յառաջոյ, և միւս ևս 'ի յետուստ. իսկ 'ի գլուխս փոքրիկ գլխարկ սրա ծայր, նման գլխարկաց գիշերոյ. ուստի և բոլոր մարմինն նոյ միշտ ծածկել է մինչև 'ի սրունս. յորս կանայք մեծատանց կրեն ապարանջանս, կմ ա նուրս պղնձիս, և յուլունից: Կարի մոլեալ են արք և կանայք 'ի զարդ գլխոյ. զոր զարդարեն պղնձի կոճակօք և գլրամօք և կոտորակօք ապակւոյ. առ որս այնպէս 'ի յարգի է փոքրիկ բեկոր ապակւոյ կմ հայելւոյ, ուն առ մեզ անգամանդ ակն սրաւ ունական. մեծատունք ունին և գինտս, և մանեակս յաղակւոյ և 'ի պղնձոյ. որք և այնչափ յարել են առ այսպիսի ճնկն իրս, մինչև ամ յօժարուք փոխանակել զանապունս իւրեանց ը այնց իրաց:

Կերակուր նոյ է միս ընտանի և վայրենի անասնոց, և ձուկն. և զնոն տեսակք պտղոց, և արմատոց, և բանջարաց. այլ առաւել փափուկ կերակուր նոյ են ներքին ախոնդանք ընտանի և վայրենի կենդանեաց. զոր սովորաբար եփեն արեամբ նոցին իսկ կենդանեաց, խառնել 'ի նմ' և կաթն. երբեմն ևս խորովեն, բայց միշտ կիսեփ ուտեն. ուտեն և կո գի և կաթն. վն զի դարմանեն ոչխարս և արջառս: Սք ունին զվաղնջական իմն աւանդուի, որ արգելու ինչ ինչ ուտել. սք խոյ թաղասմաւորել արգելել է նոյն արանց և կանանց. իսկ նապաստակ և ճագար՝ արգելել է արանց, այլ թոյլ տուել կանանց. և ըհկնկն՝ արիւն անասնոց և խուրդն՝ արգելել է կանանց, և թոյլ տուել արանց. զոր և բնմ զգուշուք պահեն. իսկ զղեռուսն և զճնիս զազրոտիս անխտիր ուտեն. ուն և զդարչելի ոջիւս, զի գուղով նոյ ընկղմել յաղտեղութիւն, եռան 'ի նմ ոջիւք ստուգար յոյժ. և յորժամ որ յօտար ազգաց ասէ ցնս, թէ զխարդ հանգուրժեն զայնպիսի զաղրալիս ուտել, նք զայս և եթ պիտեն. եթէ իրաւունք են, զի որք մերով մարմնով կերակրին, և մեք զնմ կերիցուք. ուստի և բնաւ ոչ ամաչեն առաջի օտարաց հաւաքել զոջիւս 'ի մարմնոց, և յաղտեղի մուշտակայ իւրեանց, և բռամբ արկանել 'ի բերան: Եւ յորժամ գտանեն զհնոտի տրեխ ընկեցեալս, ժլ

զոր մշակք եւրոպացւոյ կրեն 'ի դաշտի , առնուն
 և պահեն 'ի խրճիթս իւրեանց . և յանձրեային
 Ժմկս՝ յորժամ ոչ կարեն ելանել արտաքս 'ի դիւտ
 կերակրոյ , հանեալ զքուրդն , թանան զմորթն 'ի
 ջուր , և խորովել ուտեն : Սք չունին բնաւ սովո
 բուի արկանելոյ ալ , կմ այլ ինչ համեմա 'ի կերա
 կուրս իւրեանց . սակայն ախորժեն յոյժ զհամեմել
 կերակուրս եւրոպացւոց . զոր յորժամ գտանեն
 անյագաբար ուտեն . թէպէտ գիտեն զի ծարաւ սաս
 տիկ պատճառէ 'ի նմ : Մտել էն յոյժ և 'ի ծխո
 խոտս արք և կանայք առհնրկ . որք լը սախց ճա
 նապարհորդաց ընտրեն կորուսանել զմի յառաւմանց ,
 ք զփոքրիկ տերււ մի ծխախոտոյ : Յորժամ սակ
 արկանեն լը ումեք յոտար ազգաց վն ծառայութե
 իրիք , զծխախոտն միշտ գնեն 'ի կարգ վարձուց :
 Եւ յորժամ պակասի նց ծխախոտ , զայլ տեղակ մի
 բուսոյ 'ի կիր արկանեն , որ գրեթէ զնոյն հոտ ու
 նի . ուն և զարմատ մտնաւոր ինչ եղէգան : Չու
 նին ուրեք զհաստատուն բնակուի . այլ լը թաթա
 րաց թափառին խմբովին իբր 20 գերգաստանք 'ի
 միասին հիքձ իւրեանց անասնովք . բնակեալք 'ի
 խրճիթս , զորս շինեն առ գետով 'ի խոտաւէտ տե
 ղիս բոլորածիր շրջանակաւ մօտ առ միմեանս . և
 զայն բնակուն իւրեանց Գրաւ կոչեն . ցի գեօղ կմ
 աւան . յորում լը մեծի մասին գտանին 300 կմ 400
 և երբեմն մինչև 500 բնակիչք . և այսպիսի գրասալն
 երկելի և բազմամարդ համարեալ է առ նմ . իսկ
 այնք՝ յորս իբրև 100 և եթ ոգիք գտանին , փոքր
 գրասալ կոչին . բայց մեծն և փոքրն միմիայն մուտս
 ունին , լը որ հնար է մտանել 'ի ներքո : Իսկ խոր
 ճիթք նց են ձոճաձև լը օրինակի փռան , ցած մին
 չև չկարել կանգուն կալ 'ի նմ . շինեալ 'ի մորչ գա
 ւազանաց , և ծածկել փսխթիւ . զոր կանայք նց
 հիւսեն : Մեծագոյն խրճիթք են 14 ոտնաչափ . գուռն
 կմ մուտ նց 3 ոտնաչափ բարձր , և 2 լը լայն . լը
 որ սողոսկելով և եթ զօրեն զեռնոց հնար է մտա
 նել : Յամ խրճիթս թէ մեծ և թէ փոքր՝ մի միայն
 տանուար բնակի՝ 10 . 12 բնաւանեօք . լը մեջ խրճիթն
 փորեն ծակ կմ խոռոչ ոտնաչափ մի խոր , որ է նց
 վառարան . և շուրջ զնովաւ փորեն և այլ ծակս
 փոքրագոյնս լը թոճոյ անձանց տանն . յորս 'ի ցե
 բեկի նստին , և 'ի գիշերի ննջեն մի մի յիւրաքան
 չիւր ծակ : Եւ քի խրճիթք նց բաց 'ի գրանէ չու
 նին այլ ծխնելոյղ , յայն սակս յորժամ վառեն 'ի նմ
 ի հուր ,

հուր, լի լինին ծխով. և իւրաքանչիւր խորձիթ ունին 'ի տահապանութիւն իւր և անասնոց տանուածն շուն մի : Այսպիսի դեօղք նց չեն մնայուն . քղի իբրեւ սպառի արօտ անասնոց, կիմ մեռանի ոք 'ի նցէ բնաւ կան կիմ բռնակոտն մահուամբ, չոճելանտի փոխադրին յայլ տեղի : Սիրեն կաքաւել . վոյ բիւրիցս ժողովին բաղմուռ իարանց և կտնանց 'ի միասին . արք լեզւեղ նստին, ի կկղեւով բոլորածիր . թողել 'ի միջի տեղի անցանել կաքաւիչ կտնանց 'ի մէջն անդ . և 'ի սկսանիլ նոճադած ոճին հարկանել զնոճադարանն, որ է աղեղնաձե իմն դործի, ունելով 'ի մի ծայր զեղէդն գրչի, կանայք ևս սկսանին հարկանել մատարք զթմբուկս իւրեանց . և համօրէն բաղմուռ ժողովոյն ծափս հարկանէ և աղաղակէ հօ հօ հօ :

Ապա զոյգ մի կանանց, կիմ այր մի և կին մի մտել 'ի մէջ բոլորածիր ջրջանակին, սարեն և կաքաւեն իբր ժամ մի . յետոյ սք ելանեն արտաքս, և այլ զոյգ մտանէ . որք և այնչափ թեթեւ կայթեն, և այնոցս վայելուչ շարժեն զոտս, մինչև զարմայուցանել և զեւրոպացիս : Աւնին և զոտսակ մի աղնոճականութե կիմ ասպետութե, որ կարի 'ի յարգի է առ նս . զոր տան տյում որ մարտուցել տպանտնէ զաւիւծ, կիմ ինձ, կիմ յովազ, կիմ փիղ, ընդեղջիւր, և կիմ վարազ . իսկ հանդէսն որով տան նմ զայն պատիւ, է այսպիսի : Յետ հարկանելոյ ուրուք զմի 'ի վերոգրեալ դաղանայ օխոյստայ 'ի խորձիթ իւր . և բնակիչք գեղջի առաքեն զմի 'ի գլխաւոր ծերոց հրաւիրել զնա 'ի հրատարակ անգր դեղջիւր իւր ժողովեալ սպասեն նմ . որ իբրեւ ժամանէ առ նս, համօրէն ժողովն ցնծալից աղաղակաւ լուռնի զնա . և նր մտեալ 'ի խորձիթն պատրաստեալ վո իւր, նստի լեզւեալ 'ի մէջն խորձիթն . իսկ այլք նոյն օրինակ նստին շուրջանակի զնովաւ : Յայնժամ նոյն ծերն մօտ եկեալ առ նա հեղու մեղ 'ի գլուխ նր բանս ինչ պատպալելով զնովաւ . և որչափ առատագոյն է մէջն, այնչափ առաւել է և պատիւն . վոյ նա որ լուռնի զայն պատիւ աղնոճականութե, յնջագոյն եղնդամբք իւրով քերել բանայ առուս 'ի ճարտարամած մարմնի իւրում, զի առաւել լամտանիցէ մէջն, որով և ինքնին լոճանայ զերես և զմարմինն ողջոյն . վոյ իրաւամբք բոլրէն զայս ազգ աղնոճականութե կողէ կարգ կիմ ասպետութի միջի : Յետ այսորիկ ծերն վառէ դանօթ ծղխտխտոյ իւրոյ՝ ի զլուէ, զոր առեղ 'ի բերան շրջելու

շուրջ զբաղմանսն, մինչև սպառեացի ծխախոտն. ապա զմոխիրն ցանէ 'ի վր' նոր աղնոճականին. և յայնժամ բովանդակ ժողովն շնորհս մատուցանէ նմ' սակս մեծի երախտեաց՝ զոր արար հայրենեաց իւրոց, սպանանելով զմի 'ի գլխաւոր թշնամեաց նրորով և աւարտի հանդէսն: Ապա նորասպեան յաւուրս երիս հանգիստ առնու. յորս արգելեալ է և կնոջ նր' մերձենալ առ նա. իսկ յերեկոյի երրոգ աւուր զենու նոխազ մի, և առ ինքն առել զկին իւր, առնէ ուրախութի լէ գրացեաց իւրոց: Այն աղնոճականուէ իւրոյ է փամփուշտի գաղանին սոգանելոյ 'ի նմէ զոր կրէ կախել զհերաց գլխոյն:

Առնեն և զմասնաւոր իմն հանդէս, յորժամ զպատանիս լուսնին 'ի դասս արանց կատարելոց: Քիչ ուն 'ի վեր անդր նշանակեցաք, որդիք նց մինչև 'ի ժիւ ամ հասակի են լը իշխանութե մարց. և լայն թմիս արգելել է նց կենակցիլ կմ խօսիլ լէ արս, նաև լէ հօր իւրեանց. այլ միայն լէ կանոյս և լէ աղջկունս. լէ նս ուտեն և լէ նո խօսան: Իսկ 'ի հոնիլ նց 'ի նախասացել հասակ, համօրէն բնակիլք գեղն ժողովին յլարձակ վայրի. և արք հստին լէ գնել բուրածիր չըջանակաւ. զի սցս է սովորական տարազ նստելոյ նց. և հրաման տան պատանւոյն նստիլ նոյնմէս, բայց արատքոյ չըջանակին: Ապա ծերագոյնն 'ի նցէ յարուցել, խնդրէ զհաւանութի այլոց. զոր ընկալեալ, մատչի առ պատանին, և պատուէր տայ նմ' սցնուհեաւ թողուլ զմայր իւր, հրաժարել 'ի կենակցութե կանանց և աղջկանց և 'ի աղայական խաղուց, և միշտ լէ արս կենակցիլ. և ամ գործք և բանք իւր լիցին ուն վայելէ առն կատարելոյ և քաջի: Յետոյ նա ինքն ծերն արկանէ մեզ 'ի գլուխ նր, և լէ մարմինն ողջոյն, և ապա արձակի ժողովն: Ըստ զազրոտի դենից՝ զաղրալի և համայն գործք և հանդէսք նց:

Սք որք լը սովորուէ երկրին վարին, լէ հանրամէս խօսելով քաջաւոր լէն և երկայնակեաց. լը ասելոյ տարբերայ բիմք անցանեն զհարիւրամենիւք. և քոլպէն ետես զոմն, որ մօտ էր 'ի լրումն հարիւր ամաց՝ և ասէր, թէ ոչինչ հիւանդութի կրեաց 'ի կեանս իւր: Բայց զկին մուծանելոյ անդր եւրոպացւոց զողի, և զայլ արբեցուցիլ ըմպելիս, և ըղհամագամ կերակուրս, սկսան և անդ յաճախել զանազան ախոք, որք յըջագոյն անծանօթ էին նց. վնջ որք միանգամ 'ի նցէ անձնատուր լինին յայնպիսի

ընդհանրապէս և 'ի կերակուրս' կարճեն շէտնա : Ունին և բժիշկս որք միանգամայն են և վերահատք . մեծագոյն գեղք գերկուս , իսկ փոքրագոյնք զմի . զորս բնակիչք գեղջն ընտրեն յառաւել խոհականաց և 'ի հմտացելոց , զի կարող լցին խնամ ունել հմրկց առողջուեն . որք և լը քուլպէնայ սքանչելի բժշկութեա առնեն լոկ 'ի ձեռն խոտոց , զորս քաջ ճանաչեն : Նոյննոյս քաջազարժ են արիւն հանել . զփոեւէ անգամս 'ի բաց հատանել , և ղխախտեալն անդրէն 'ի համաբնակւոյ տեղեւոյ հաստատել . և ղխորտակել ռսկերս քաջարողեոտ զուգայարել : Այլ որ առաւել զարմանալի է , զի զայս ամ առնեն շնչին գործերք , զի հմրկ գանակաւ , սուրասուր ռսկերսաւ : Այլ վս այսոցիկ չունին ինչ վարձս 'ի գեղջէն . շատ համարել զպատիւն զոր ունին . քզի բժիշկք երևելի են 'ի նոյն , և մեծապէս սպասուեալ յամեն . այն զի' ոչ գոլով այնչափ ինչ յաճախել առ նոյն հիւանդուեց , բժիշկք նոյն չեն կարի զբաղել 'ի գարման տխտից : Կանայք նոյն 'ի ծնունդ զաւակաց սակաւ դժուարուի կրեն . բայց ոչ նոյննոյս 'ի գիւցցնեն . զի յայնժմ կրեն զընդն ախտս 'ի ստինս : Ծաղիկ , և հարսանիթ , այն է 'ի իւղամուխ' չեն վտանգաւոր անդ . նոյննոյս և ախտ միջարդելուեն անծանօթ է առ նոյն , ուն և առ եւրոպացիս , որք բնակին 'ի հրովանդանք բարեյուսոյ . որոց գլխաւոր ախտ է ցուս ուլաց , որ յաւէտ վտանգաւոր է յամառան . զոր տան հարաւային տապախառն հողմոց , և անդրագարձ շատաւիղաց արեգական , որք ձգին 'ի մերձակայ լեւանց : Ունին և ղնչն արհեստս . զի քաջ գիտեն գործել և պատրաստել զմարթս անասնոց ընտանեաց և վայրենեաց . յորոց կարեն մուշտակս ինքեանց . փխկասղան՝ զոսկր թուչոց 'ի կիր արկեալ . և փխկ առ ղանւոյ՝ ղիրբագոյն ջիւլս և նեարդս անասնոց . որով լը տէ լա հարբեայ՝ դուցէ լաւ ևս կարեն ք զմուշտոսկալարս մեր : Գործեն և մատանիս և օղամանեակս յոսկերէ փղաց՝ մի միայն գանակաւ . բայց մոքուր , ողորկ , և հաւաւար , իբրեւ գործ ճախարակեայ : Նոյննոյս շինեն և ղնոյն անօթս կաւեղէնս 'ի սէտս իւրեանց սնդակազմ և տեական . զոր նք ընծայեն ձուոց մրջմանց . զի զանօթս իւրեանց չենեն 'ի կաւոյ անտի , յորմէ մրջիւնք շինեն բոյս . իսառնել 'ի նմ և զձուս մրջմանց , որք բլմ են յոյժ յայտմ ճի : Ունին և դարբինս , որք գործեն զանազան երկաթի գործիս . բայց եղանակ գործելոյ

նոյ զարմանալի է . զի փորեն գուր մեծ 'ի դետնի .
 և միւս ևս փոքրագոյն ոտնաչափ մի և կէս ստորին
 ք զառաջինն . և 'ի միջի բանան առու 'ի հաղոր-
 գուն երկոցունց լը միմեանս . և հանեալ ղերկաթ
 անգործ 'ի բովուց , արկանեն 'ի մեծ գուրն . և հուր
 բոլմ վառել զնովաւ , մինչև լուծցի երկաթն , և լը
 առուն հոսեացի յերկդ գուրն . ուր իբրև պաղի ,
 կարծր քարամբ հատանեն 'ի բոլմ մասունս . զորս
 գրծլ 'ի հուր արկեալ , նովին քարամբ շինեն անախ
 ղէնս , և այլ զնոյն քործիս 'ի պէտս իւրեանց , ա-
 ռանց կանաց . սովին եղանակաւ ձուլեն և ղպղինձ .
 յորմէ գործեն պէսնոս կերտունածս 'ի զարգ : Աք
 զնմ առևտրուիս իւրեանց , թէ լը միմեանս , և թէ
 լը սաարս առնեն փոխանակութիւն իրաց . զի չունին
 բնաւ դրամս , և ոչ իսկ կարեն իմանալ զյարգ նոյ :

(6. Լէզու)] Եղու համօրէն ժողովոց օգէնդաց
 ւոց . նոյն է լը լեղունի բնիկ քաղաքաց-
 ւոց . որ թանձր է և դժուարայօդ . ուստի 'ի խո-
 սին նոյ այնչափ չըջըջեն ղէզուս , և բեկբեկեն
 ղձայնս , մինչ թունին կակազել . յայն սակս ասէ
 քոլպէն թէ կարի դժուարին է , և գուցէ անհնա-
 բին օտարաց ուսանիլ ղէզու նոյ . թէնպէս ինքեանք
 դուրաւ ուսանին ղէզու դաղղիացւոց , և հոլան-
 տացւոց : Սակաւ բառս գնին . բայց մի բառ ըզ-
 քիմ ինչ նշանակէ : Չունին գիրս , և գուցէ ոչ եր-
 բեք ունիցին . իբր ոչ եթէ զի անբաղյօդելի է լը-
 ղու նոյ , և չիցէ մարթ մուծանել լը կանոնք քերա-
 կանուէ , ոմ համարին խմանք . քզի չիք այնպս բար-
 քորոտական լեղու , զոր ճարտարուի մարգկան ոչ
 կարաոցէ կանոնաւորել . այլ զի բրառին և վայրե-
 նունն այնչափ ներտարրացել է 'ի նոյ , զի գիւրին
 է ղվայրենի անասունս լեւացուցանել ք զսոտա .
 զորոյ ղփորձ առին հոլանտացիք , ոմ 'ի վեր անգր
 նշանակեցաք : Չունին և թանկան անունանս , բայց
 միայն մինչև 'ի տասն թիւ . վնյ յորժամ 'ի թունելն
 հասանեն 'ի տասն , գառնան և անգրէն 'ի միութե-
 սկսանին . և ղկնի թունելոյ տասնիցս տասն , փնկ
 տակոյ հարիւր , տասն տասն տասն . և փնկ տակ-
 ւոյ հար , տասն երիցս՝ տասն տասն տասն , ապա
 չորիցս , և հնդիցս . զի որչափ բաղմանան հազարա-
 ւոր թիւք , նոյնչափ և բաղմացուցանեն զտասնեակ
 թիւն :

(7. Կառարձակ) (Թ) Եպէտ բիրտ են և վայրենի, սա-
կայն ունին պէսպէս քղքական սովո-
քուիս, որով վարեն զկառավարուն իւրեանց, որ է
ռամկապետական. իւրաքանչիւր ազգ կմ ժղվժք՝ է
մասնաւոր հարկուի ինքնիշխան, որ ունի իւր սե-
փական գլուխ, զոր Քննաւոր կոչեն. որոյ գործ է
հրամայել ՚ի պրօքմի, առնել խաղաղուն, բայց հա-
ւանութ ժղվժքեան. և նախագահ բաղմի ՚ի ժողովո
հարկց: Բաց ՚ի սմանէ ամ գեօղք ունին զմի մի գիւ-
ղապետս. որոյ գործ է պահել զխաղաղուն, և առ-
նել իրաւունս ժղվժքեան: Պաշտօն նր ժառանգու-
թիւ անցանէ յորդուց յորդիս. բայց յորժամ ակա-
նի ՚ի գործ ածել զայն, պարտաւորէ զանձն ոչինչ
փոփոխել ՚ի նախնի սովորուեց գեղջն. յորմէ յայտ-
նի երեւի սաստիկ նախանձայուղուն սց ՚ի պահպա-
նութ նախնի սովորուեց, թէ բարուք իցեն, և թէ
յոռի: Եւ ևս իւրաքանչիւր գեօղ ունի ատեան դա-
տաստանի, որ դատէ զգատատան քղքկան, և
զդատատան սրեան, զոր կացուցանեն համարէն
բնակիչք գեղջն, որք մտել են ՚ի կարգս արանց. և
նախագահ բաղմի նց գիւղապետն:

Դատաստան սց փութով վճարի. զոր չէ մարթ կա-
շառանօք յերկարաձգել կմ եղծանել զիրաւունս. զի
՚ի քղքական վէճս լուծել զփաստս երկուց կողմանց,
առ ժամայն որոշեն զիրան. զորմէ արնուհետև չէ
հնար բողոք ունել, կամ այլ ինչ արգելս դնել:
Նոյնպէս և ՚ի դատաստանի արեան՝ ձր մարդասպա-
նութ, գողութ, և շնութ, նախ խօսին վկայք. ապա
՚ի մէջ կացուցել զյանցաւորն, հրաման տան նմ թէ
կարօղ է արդարացուցանել զանձն, որում բոլոր
ժողովն երկայնմութ ունկնդիր լինի մինչև ցվեր-
ջին բան բերանոյ նր. եթէ ամբատանութն սու-
ցուցցի, դատաւարտեն զվկայս տուժել զմասն ա-
նանովք իւրեանց. իսկ եթէ յանցանքն ճշմարտու-
ցին, առ ժամայն հատանեն զվճիռ մահապարտութ.
զոր և անգէն ինքեանք իսկ դատաւորքն ՚ի գործ
դնեն. զի գիւղապետն ՚ի վր յարձակել, հարկանէ
մահակաւ զգլուխ յանցաւորին, և յերկիր տապա-
լէ զնա. տապա բոլոր ժողովականք գիմել ՚ի վր հար-
ուճածովք մահակաց սպանանեն, և ՚ի նմին ժամու-
թաղեն զմարմինն նր մեծաւ հանդիսիւ. ուր թէ ՚ի
քաջութործութ իւրք մեռել էր. զի ասեմ թէ պա-
սիժն քաւէ զյանցանս. վնց և ընտանիք նր ոչ լինին
վա.

Պատահամբաւ . ունիւ և ոչ իսկ անուն և յիշատակ յան-
ցաւորին : Ըստ քղքական սովորութեանց՝ ամ Ժա-
ռանդութիւն հօրն մնան երէց որդւոյնը . կամ անցա-
նեն առ մերձաւոր սղգականն , եթէ չունիցի որ-
դիւս , այլ միայն դստերս . զի դստերը ոչ մասնեն 'ի
Ժառանգութիւն : ունիւ և ոչ կրտսեր որդիք : Այն եթէ
որ կամիցի , զի զինի մահու իւրոյ ֆիսկոսէ ինչ և
կրտսեր որդւոյ իւրոց և դստերաց , պարտ է առ
կենդանութիւն իւրով տալ ինչ նց . ապա թէ ոչ զա-
ղատուի նց և զհանգամանս կենաց թողու բոլորդ ,
զին 'ի ձեռս անդրանկին :

(8. Կրօն .) Ս ր կրօնի սց դժոճարին է հաստա-
տութիւն դիտել ինչ . քզի ամ իրօք դուն
գործեն ծածկել յօտարաց զկրօնս իւրեանց . և յոր-
Ժամ որ հարցանի ինչ նց , պէտպէս պատ'իպատ
բանիւք խոյս տան . յայսմանէ մահիք ամենեւին ան-
կրօնս համարեցան զոն : Բայց քոչպէն հաստատէ ,
թէ ճանաչեն զէակ մի գերագոյն արարիչ ամի . զոր
կոչեն Կուսկա , կամ Կուսկա գէգվոա , որ թարգ-
մանի Աժ աստուծոց . և ասեն ' թէ է նա մարդ գե-
րագոյն , բնակել հեռի յոյժ 'ի լուսնոյ . որ ոչ ու-
մեք տունէ չարիս , բայց ոչինչ պաշտօն մատուցանեն
նմ : Եւ յորԺամ որ հարցանի նց , թէ ի՞նչ ոչ պաշ-
տեն զնա , նք պատճառեն ունիլ զհին աւանդութի ,
թէ նախահարք իւրեանց մեղուցել լըգէմ'նմ , դա-
տապարտեցան 'ի նմէ հանդերձ սերնդովք իւրեանց
խառասրտութեւ առ 'ի չլինել կարօզ լու ևս ճանաչել
զնա և պաշտել : Սակայն պաշտեն զլուսին իբր 'նք
սովասաւոր և փոխանորդ . վնյ յամ լոմունս լուսնոյ
համախմբել գիշերայն 'ի բացի , զոհեն նմ զոհս ա-
նասնոց , և միս և կաթն , և խնդակցին լը անդրէն
գարձ նք : Պաշտեն և զսեսակ մի ճանձի , որ մեծ
է իբրեւ զմատն մանկան . երկու թևս ունի , և եր-
կու եղջիւրս : Թիկուհիք նք կանաչ են , և փօրն իսլ
տաճամուկ սպիտակ և կարմիր , որ յայնմ 'նէնգի և
եթ գասանի . զոր ուր և տեսանեն , բլմ մեծարանս
քնծայեն նմ . իսկ յորԺամ երևի 'ի գեղջ նց , համ-
բէն բնակիւք ժողովին լըունել զնա պատուով իբրե-
ւալծ իջել 'ի վերուստ : Պատուեն և զյիշատակ ա-
րանց , որք զերեւելի ինչ քաջութի գործել իցեն . ո-
րոց նոճիրեն անառա , լերինս , դաշոս , և գետս .
լը որս յորԺամ ունին անցանել , նախ առ վայր մի
զկոյ աւանուն . երբեմն ևս կարաւն 'ի նս և ծափս

հարկանեն 'ի պատիւ այնց գիւցազանց : Չունին բնաւ ծանօթութիւն զհանդերձեալ կենաց, և ոչ զյարուէ մեռելոց . զոր և անհնար իսկ է խելամ տեցուցանելնց, որք անասնօրէն 'ի զգայականս և եթ հատիւն կան . վնց և ոչ իսկ ակնուշին հանդերձեալ զարձուց կմ պատժոց : Բայց երևի թէ ընդունին զանմահութիւն հոգւոց . զորոց տսեն բնակել անդ, ուր մարմինք նց թաղել կան, և թէ կախարդք կարող են անել զնոյս յայլ անգի : Ահա ը վեր'ի վերոյ տե. զեկուէ քողպէնայ՝ այսպիսի է կրօն նց . յոր այն չափ յամառելի պնդեալ կան, մինչ անհնար է խախտել զնոյ անտի . զորոյ զփորձ քիմ անգամ տալին հոյսն ապաքին . զի ոմ 'ի վերոյ նշանակեցաք, առել ըզմանկունս նց, անուցին 'ի քրիստոնէական կրօնս . Բայց տեսին զի 'ի հասանիւ նց յարբունս, դարձան անդրէն 'ի հայրենի աղանդ : Անին և քուրմս, զորս Սուրի կոչեն : Այսչափ ինչ յաղագս պէտքս հանդամաց այսր մասին ամփրկոյ, և բնակեաց նր . արդ՝ նշանակեացուք համառօտիւ, թէ ոյք յեւրոպացւոց զառաջինն հասին անդ :

(9. ԳԻՒԿ :) Բարձր յայտ կողմն ամփրկոյ յեւրոպացւոց զառաջինն եհաս ծովակալ իլիան փիորդուքալացի ռիա էլէֆանդէր կոչեցել 'ի 1490 . յորմէ տեղեկացեալ զհանդամանաց երկրին տն էմ ժանուէլի փորթուքալաց արքայի, առաքեաց անդրայլ նւէնդէս : 'ի 1493 առաջնորդութիւն բարդուղի մէոսի ախաղեան՝ փորդուքալք միւսանգամ այց աքարին կողմանցս այսոցիկ . այլ սչ սա, և սչ հաշտ մաւորն վասկոս գամաեան յօժարեցան ստանալ անդ կալուածս : Այսա երևի թէ այնուհետեւ ոչ ևս երեւցան 'ի կողմանս յայսոսիկ նաւք եւրոպացւոց մինչև 1600 . յորում ամի նաւք ընկերութե վնկանաց հռչանապալոց արեւելեան հնդկաց՝ սր ը այն Ժիկս ըսկիզբն կալաւ, սկսան անդ զտեղի առնուլ 'ի ճանապարհորդել իւրեանց յարեւելեան հնդկիս, և 'ի տառնալն անտի, բայց ոչ խորհեցան ստանալ անդ տեղի : Յետոյ վանրիգպէք վիրահասա նւէնդիսի ինչ վերոյգրել ընկերութե վնկանաց հռչանապալոց՝ քաջ զննել զպարաբառութիւն երկրին, որ կարի յարմարուոր էր 'ի մշակութի, և տեսեալ զբարեմտութի բնակչաց նր, և զպատուականութի նւէնգոսի հրճանդանին բարեբաւոյ, 'ի դառնալն իւրում յարեւելեան հնդկաց 'ի հռչանապալոց, զայն ամ եգ առաջի գլխաւոր կա

քաղաքացիքն կերուածն. յորդորելով զնո՝ ձեռն 'ի
 գործ արկանել 'ի ստանալ կալուածս 'ի կողմանս
 յայնոսիկ : Ընդ որ հաւանեւ ինչ, վղվղկի պատրաս-
 տեցին զերիս մեծամեծ նաւս, և ետուն 'ի ձեռս
 նորին վերահասի. զոր և կացուցին իշխան այնր նո-
 րոգ ստանալի երկրին. որոյ 'ի 1650 հասեւ անդր,
 կամեցաւ արդարուեւ ճնշհաւ սկիզբն առնել յա-
 ռաջագիր գործոյն. վնջ կոչեաց զգլխաւորս մերձա-
 կայ աղագ. և ինդրեաց 'ի նոյնէ կալուածս երկ-
 րի 'ի շինել բնակութիս 'ի պէտս իւրեանց, և խաղա-
 ղուք 'ի միասին բնակիլ լինն, մատուցել նոյն 'ի գին
 երկրին զնոյն վաճառս 15 հէր քահեկանի : Իսկ նք
 յոժարուք հաւանեւ լին այն դաշնադրուեւ, լը իւր-
 նեանց հիւրասէր բարոյից, բիւ մարդասիրուք ըն-
 կալան զհաւանապետ : Բայց յետոյ իբրեւ տեսին,
 թէ ամրոցս շինեն նք, և պարսպաւ պատեն զեր-
 ւիրն զոր ստացան, և պարտեցս տնկեն 'ի նոյն, և
 զբիւ մեղիս հերկեն և մշակեն, և ոչ ևս թոյլ տան
 նոյն 'ի կողմանս յայնոսիկ արածել զանասունս իւր-
 նեանց, միանգամայն և կարծիս առին՝ թէ կամին
 տիրել համորեն երկրի իւրեանց, յարեան լըդէմ
 հոլանտացւոց, խսելով թէ ինքեանք ոչ կամեն վա-
 ճառել նոյն զերկիրն. այլ միայն թոյլ տալ խառն լը
 ինքեանս բնակել խաղաղութիս : Այլ հոլանտացիք առ-
 տինք դրեալ զարտուեւ և զհիւսկուեւ նոյն, յաջադէմ
 լինեցին 'ի գործս իւրեանց. յորմէ գրգռեցաւ պիտղմ
 'ի մեջ հոլանտացւոց և բնակչաց երկրին, մեղք քափ-
 մանացւոց. որք զբիւ մս սպանանին 'ի հոլանտացւոց,
 և զանասունս նոյն յափշտակեցին : Բայց հուսկ յետոյ
 հոլանտացիք լը մասին զինուք՝ և լը մասին 'ի ձեռն
 խոհական և խմատուն կառավարուեւ՝ այնոյս յինք-
 նեանս նոճաճեցին զնոյն, մինչև ոչ միայն զառաջին
 դաշնադրուեւն ինքնայոժար հապտատել, այլև զհա-
 մորեն երկիրն նադաղայ՝ որ լը մեջ նոսէլայ, և ծո-
 վիդերեայց միւզէմպիլայ վաճառել նոյն լը 30000 դա-
 հեկանի զնոյն վաճառաց : Եւ այնուհետեւ միշտ դաշ-
 նակից են լը հոլանտացիս, և հաշտ և խաղաղ լը մի-
 մեանս. զոր պահեն հառտատուն 'ի ձեռն հրեշտա-
 կուեյ՝ զորս մեծ մասն չոյակայ աղագ ամի ամի ա-
 ռաքեն հնոյն պարգևօք յանասնոց երկրին 'ի հրոճան
 դանն բարեյուսոյ առ իշխանն հոլանտացւոց. և նա-
 բիւ պատուասիրուք ընկալել զնոյն, պէտպէս պար-
 գևօք անդրեն արձակէ գնալ յՍս իւրեանց : Այս
 խմատուն ընթացք նոյն այնչափ զօրացուցին և լըպր-

ձակեցին զիշխանութի նր 'ի վր համօրէն այնց բարբարոս աղանց, մինչև լինել նր գերագոյն դատաւոր և իրաւարար յամ վէճա և 'ի հկնկուծիս նյ. զորս և այնպիսի ըհանուր իշխանութ սահմանէ, ք զոր առաւել չէր կարող առնել, եթէ էր ինքնակալ թագաւոր երկրին :

Արդ՝ լը այսմ օրինակի քնկերութի վճռկանաց հռչանաացւոց արևելեան հնդկաց՝ 'ի ոուղ Ժմկի ստացաւ լարձակ տարածութ երկրի 'ի կողմանս յայտոսիկ. զի բովանդակ ծովեղբք սկսեւ 'ի ծոցոյն սալաանեայ, (որ է 'ի հարաւակողմն ծոցոյն սլէյն հեղինեայ) մինչև 'ի ծոցն նոսելայ, (որ է յարևելեան կողմն,) և լայնարձակ տարածութ 'ի ներքս 'ի ցամաքն՝ նր են : Նոյնպէս և բոլոր երկիրն նոդաղայ՝ որ է լը մէջ ծոցոյն նոսելայ կմ նոդէլայ, և ծովեղերեայց միւղէմովքայ. յորս բազմոցոյց և բնակիչս 'ի ձեռն զնչիս պարգեաց, և ազատութեց և նոյստից, զորս շնորհէ այնոցիկ՝ որք միանգամ յեւրոպացւոց անդ հասառան զբնակուի իւրեանց : 'ի Ժմկս վերջին խռովութ գրեթէ 'ի 1795 առին անդղիացիք զայս երկիր, որ ցանկալին է ամ եւրոպեան թրուեց. բայց 'ի դաշնագրութ ամիէնսի 'ի 1802 'ի մարտի 25, անգրէն դարձուցին առ հռչանաացիս. պարաւորելով՝ զի ամ տեսակք նուուց դաշնակցեալ թրուեց՝ կարող լինիցին մտանել 'ի նահնդիսս նր, առնուլ պաշարս ուն յառաջն, այլ ոչ վճարես. զեն աւելի ինչ՝ ք զոր վճարեն նոյն իսկ նաւք հռչանաացւոց :

Յայս յօդուած ունիմք ստորագրել զայն տեղիս. զոր ունին հռչանաացիք յԾի օգէնդացւոց. կմ յարևմտեան և 'ի հարաւային բաժրաստան. որ լըհանրապէս բաժանի 'ի չորս գաղթականս կմ 'ի Գուս. որք են Հրոճանդան Բարեյուսայ. Ստէլէնպո. Տրացիւս. Դայն, և Վալէրէն :

Հրոճանդան Բարեյուսայ :

Բովանդակ հարաւային ծայրափրիկոյ՝ տիտակաբար կսչի հրոճանդան բարեյուսայ. բայց տիրապէս նոյն հրոճանդանն բաժանի յերիս սարս : Արևմտեանն տիրանլ կոչի հրոճանդան բարեյուսայ՝ ոսկս ամրոցին, զոր հռչանաացիք շինեցին անդէն. և ևս ուն թուէ 'ի սմճոս լայնարձակ ծոցոյ իւրոյ՝

որ է նւէնդիստ նաւուց , որք յեւրոպիոյ լի խորան ,
գունդ համատարած ծովն ովկիանու նաւն յար
ևեւեան հնդիկս , և անտի յեւրոպիա : Միջինն կո
չի Սարսաղ : կմ Ֆորտ-Մայն : Իսկ արևելեանն՝ Սա
ռափայ : Այս սարք ի գալն յարևելեան հնդկաց՝ ի
հեռուստ երևին իբրև զարս լերանց , ի հարաւոյ
ձգել լի հիւսիս . բայց ի մերձեանալ առ նո՞ ի միւս
կողմանէ , ահա տեսանին երեք մեծամեծ լերինք
անունենէ՞ք՝ Սելանոյ . Ալ-Ի-Ժու . և Հալմոյ . կմ Սա
րանայի . որք շրջապատեն զճովան , ուր հառուցել
կայ գլխաւոր քղք հոլանտացւոց և ամրոց նոյ :

Ահա՛ն սելանոյ : Բարձր է սա ք զայլս . յայս անուն
կոչեցել ի հոլանտացւոց՝ զի ի հեռուստ ամ իրօք
բերէ վիմանուի քառակուսի սեղանոյ . զի դադաթն
նր ամենեկին հարթ հաւասար երևի . բայց յեւանելն
՝ ի վր տեսանի , զի է առաւար և ապառաժուտ .
բարձրութի նր լի քողկենայ՝ է 1857 ոտնաչափ . և
բովանդակ զանգոճած նր հայեցել ի ստորէ՝ երևի
ժայռաւոր և անբեր շրջապատել յանբաւ գունա
գոյն ժայռից . մինչև բերել զնմանութի խայտաճա
մուկ ընձենույ . բայց իրօք կարի տրգասաւոր է :
Յամ կողմանս նր գաւնին գեղեցիկ առնք կմ ա
մառանոցք , այգիք , և պարտեզք : ի Ժմկս ցամա
քուէ՞ ք ի սեպտեմբերէ մինչև ի մարտ՝ և բլման
գամ նաև յայլ ամիսս՝ սպիտակ ամառով ծածկել կայ
գլուխ նր . ուն է գլուխ լերին հողմոց . զոր յոր
ժամ տեսանեն նուաժարք , ասեն իբրև յառակս .
* Ահա սեղանն ծածկեալ է . կմ Պաստառակալն
սփռել կայ ի վր սեղանոյ* . և առ ժամայն պատ
րաստեն զանձինս ի գործ . վն զի անտի ասեն պատ
ճառիլ այնք զարհուրելի հարուստին հողմոց , որք
յաճախեն ի կողմանս յայտոսիկ :

Ահա՛ն ալ-Ի-Ժու : Յայս անուն անունենել լի տմանց՝
ի յաճախուէ առիւծուց , որք յնշագոյն դասնէին
անդ . իսկ լի այլոց՝ ի ձևոյ գրից , զի ի ծովէ՝ երևի
իբրև առիւծ նստել . զնստագոյն է ք զնախընթաց
լեառն , յորմէ բաժանի ի ձեռն փոքրիկ ձորոյ . իսկ
՝ ի միւս կողմանէ ձգի մինչև ի ծովն : Ընդ մէջ այսց
երկուց լերանց՝ է խրճիթ մի՝ ուր միշտ կարգեալ
կան երկու գէպք , ի գիտել զգալուստ նաւուց . և
ազդ առնել յամրոց անդր ձայնիւ հրացանի . զի ի
գլխոյ այսր լերին՝ որ սեպացել է յոյժ , (լի ք յե
ւանելն՝ հարկ է զմասն ինչ ճնայհի առնել լի չուն
մայ սանդուխս ,) երևի և փոքրագոյնն ի նաւուց

Իբրև 36 մղոնաւ հեռաւորութիւն : Եւրոպայէն կարգեալ
կան գէտք և 'ի բոսպորն կղզի . որ է հանգէպ մալից
նւէնգասին իբրև 9 մղոնաւ հեռի 'ի Բաքո կոչեց
եալ քաղաքէ :

Լեռան հոգնոյ : Չոր նաւաւալաք կոչեն Լեռան սաբա-
նայի . թերևս սակս մրրկալից զարհուրելի հողմոց ,
զորս գուշակեն նախագրել ամագ սպիտակաք իջելէք
'ի գագաթան նր . յորմէ ասի , թէ իբրև 'ի բերանոց
հնոցի ելանեն այնչափ բռնութիւն մինչև կործանել
չստուն , և բիշմ' ինասս պատճառել նաւուց 'ի նա-
ւահանգստի անդ : Այս լեռան զնոտագոյն է ք
զերկու առաջինս , այլ ձգեալ սարածի մինչև 'ի
Ծովն . նեղ պատառոճածով և եթ բաժանել 'ի լեռ-
նէն առիւծու . որ 'ի հեռուստ ամենեւին անբեր ե-
րեի . ռակայն ունի բիշմ պատճառական և խոտուէտ
արօտս :

Լերին Ընդոյ : Էն այլ լերինք յայտ' Գուրի հեռի 'ի
յնջագրեալ լեռանց 'ի ցամաքակողմն . յայս անուն
անոճանելէք 'ի պէսպիսութիւն դունոց , մինչև կարծե-
ցուցանել ոչ լեռան վիմարդեայ , այլ խայտարղեա
ընծենի սիւսել . այսոքիկ լերինք համարել են առա-
ւել արգաւանդ տեղիք այսր Գուրի . որք ոչ սակաւ
պարարտանան յաղբոյ այծեմանց , որք յաճախ են 'ի
նո : 'ի լերինս յայտոսիկ են 22 կալոճածք քաջ մշակ
եալք Է ռմ տեղիս . բաց 'ի փոքրիկ վիճակէ՝ զոր
իշխանն հռչակեալուց ոչ կամեցաւ տալ 'ի վարձու
սակս օգտի բնակչաց , որք 'ի Ժմիս ցամաքուէ ան-
տի առնուն ջուր :

Այս Գուր ունի բիշմ փոքրիկ գետս և վտակս ակա-
նակիսս . որոց գլխաւորն է Գէֆն աղի . այսոյ կո-
չեցել , վն զի 'ի մերձեկալ 'ի Ծովն ջուր ծովու խառ-
նի 'ի նմ . ելանէ . ուս 'ի գագաթանց լերին սեղա-
նոյ . և յինքն ընկալել զբիշմ վտակս , որուդանէ ըզ-
բազում անդաստանս սերմանեաց , և զդաշտս խո-
տաւէտս , և այդիս և պարտէզս , և ասպ գնաց ան-
կանի 'ի ծոցն լերին սեղանոյ : Իսկ գլխաւոր տե-
ղի Գուրիս , և համարեն բնակչաց հռչակեալուց 'ի
կողմանս յայտոսիկ , է քղքդ որ զկնի :

Քաթօ . որ թարգմանի գլուխ . քզի զհրոճանգանն
կի՞ ղսարն՝ գլուխանուամբ քացաարեն եւրոպեանք :
Է քղք բարեշէն , որ 'ի ծովէ ձգի մինչև 'ի հովան
սեղանոյ լերին . բաժանել 'ի բիշմ փողոցս Եւրոպիս
և բարեկարգ . ունի սունո 200 . կմ լը սյւրց իւ-
գիւ 300 . որք առ հոգի աղիւսակերտ են , և լը մեծի
մո .

մնալին միայարկ, և յարդածածուկ, սակա բռնուէ
 սաստկաչուէն հոգմոց՝ որք 'ի բաց տանին ղիլմիւնոր
 'ի յարկաց տանց. և ամ տուն ունի իւր բակ ըար
 ձակ, և պարտէզ վայելուէ և մրդաւէտ. և մի և
 կեղեցի քարաշէն, անպաճոյճ, այլ դեղեցիկ. և
 հանդէպ նր անկեւանոց մեծ և բարեկարգ բաւա
 կան հարիւրաւոր հիւանդաց. անդ սովորաբար դը
 նեն զհիւանդա իւրեանց նաւք հաշնտացուոյ. որք
 քան և գնան յարեւելեան հնդիկս: Են անդ և եր
 փու մեծամեծ բնակարանք վն գերեաց, մի՝ վն ա
 րանց, և միւս ևս վն կանանց. որք սովորաբար են
 իբրեւ 5, 6 հարիւր. այլ և բանա մի մեծ վն ստա
 հակաց, և չարագործաց. զորս 'ի խիստ գործս աշ
 խատուծէ ծառայեցուցանեն, ոմ աւան են և 'ի հո
 ջանտա: Աւնի նահնգ իւտ մեծ և պատուական. ուր
 ամի ամի մասնեն նաւք այլ և այլ տղգաց՝ և մեղ
 հոշանտացուոյ՝ առաւել թ 50. և անտի բառնան պա
 շար ճննհի՝ և ջուր՝ և զայլ ամ պիտոյս իւրեանց:
 Արով ցանկալի եղև տեղիս ամ տրուէց որք երթ
 և կս առնեն 'ի հնդիկս. զի գոլով գրեթէ 'ի մի
 ջին վայրի երկարաձիգ ճննհոդուէց դարձեւոց և
 գնացեւոց 'ի հնդիկս, և իբր հանգստարան նաւուց
 վաստակեւոց յայնմ անգնդախոր ովկիանոսի: Առ
 սովին ծոցով կմ նահնգստիւ՝ ոչ կարի հեռի 'ի քա
 ղաքէն՝ կառուցել կայ ամրոց մեծաշէն ամրակուռ
 մեծանիստ և ամ կարեւորք լրացել. որ ուրապէս
 կոչի բարեյոյս. զի սա է ապաւեն հոշանտացուոյ 'ի
 կողմանս յայնոսիկ: Չառաջինն 'ի փայտէ շինեցաւ,
 և ունէր իւր պատուպարան 12 հրազէնս. իսկ այժմ
 է քարաշէն վեցանկիւնի վառել 100 հրազինուք. և
 պահպանել իբրեւ 300 զինուորոք, թող զայլ ևս 500
 600 ոգիս, որք անդ բնակին, և պարապին յիրողու
 թին ընկերուէ վճնկանաց հոշանտացուոյ: Անդ է
 և բնակուծի կուսակալ իշխանին հոշանտացուոյ՝
 յընդարձակ բնակարանս: Իսկ արտաքոյ քղքին 'ի
 հովտի անդ՝ են բլմ պարտէզք պտղաւէտք. յորս
 երեւելի են երկու պարտէզք ընկերուէն վճնկանաց.
 որոց մին կոչի Պարպեղ Բուրակ անպատի. յանտաւէ
 անտի որ մօտ է նմ. առ որով կուսակալն ունի գե
 ղեցկակերտ տուն զբօսանաց կմ ամառանոց: Չայս
 պարտէզ անկեաց նախագրեալ վան ըրգպէք վերա
 հատն և առաջին կուսակալ երկրին, իսկ եկնի կ
 չի 'ի Եւլանս. ք նոր երկիր, զի յետոյ անկեցաւ:
 Երկրորդն ևս գեղեցիկ են և զուարճալի, դռգէալ

քաղցնապատիկ տկանակիտ ազգերօք, և զարդարել
 ձմաղձ մրդօք եւրոպիոյ և ասիական, զորս վայել
 լեն կուսակալք ընկերութեն : Եւրոպականա. Պատկան
 կոչեցեալ լերամբ՝ է տուն մի կի՞ ամարանոց գեղե
 ցիկ, զոր շինեաց վանտերսդէլ կուսակալն, և կոչ
 եաց զնա կոստանդիո. յանուն կնոջ իւրոյ : Տեսիլ
 նր վայելուչ է, և հայր ՚ի գեղազոճարձ մարմանդ
 և ՚ի սլարտեղս և յայլ տունս զբոսանաց հոլանտաց
 ւոց :

ՄԻԵԼԼԵՆԱՅՕ՝ :

Սյ տեղի հիմեցաւ ամօք ինչ զկնի հիմարկու
 թեն հրոճանգանին բարեյուսոյ. և կալաւ զա
 նուն ՚ի հանգամանաց երկրին. որ յառաջագոյն էր
 անտառամալ տեղի. զի անունդ Սդելլենայօք՝ կի՞
 լաւ ևս Սդելլենայօք՝ ՚ի բարբառ հոլանտացւոց
 զնոյն նշանակէ. ուստի և յօգենդացւոց թողեալ ՚ի
 բնակութի գազանաց : Ապա նախ տուալին սիրմն
 վանտերսդէլ կուսակալն հոլանտացի ձեռն եարկ
 մշակել և հիմնել անդ ժողովուրդ. որ և ՚ի սուղ
 ժմկի եհաս ՚ի չափ նախացիւտակեալ գաւառին.
 մեհօ թէ և անցոյց գեղեցիկ շնուճածովք այդեօք
 և պարտիզօք՝ և յաճախութե արտորելոյ սերմանե
 լոց զանազան արտեօք եւրոպիոյ : Այս քաւ բու
 ժանի ՚ի չորս վիճակս. որք են Հոլանտա օրենդա
 ւոց. Մօր երկարէ. Միւլլենայօք առանյնա՛, և Պօր.
 դելլենայօք. զորս յառաջիկայդ ստորագրեցուք : Հո
 լանտա օրենդաւոց : Յայս անուն կոչեցաւ իբր ոչ
 եթէ զի ունի զնմանութի ինչ ը հոլանտայի եւրո
 պիոյ : այլ զի գոլով յուրթի և խոտաւէտ, թուե
 ցաւ յարմարագոյն ք զայլ տեղիս արածել անդք
 զջօկս անասնոց ընկերութեն հոլանտայի : ՚ի ծովա
 կողմն՝ ձգի մինչև ՚ի սուտ ծոցն. շրջապատել միա
 գօտի լերամբք, որք տարածին զնովաւ միոնա իրեւ
 30 : Յայս անուն կոչեցաւ այս ծոց՝ սակս սուտ
 կարծեաց, զոր ունեին եւրոպացիք, եթէ լի են
 ժայռք ՚ի յառակ նր. յորմէ և լեռուն որ զնովաւ
 կոչեցաւ Սար սուտ : Այս վիճակ ունի զհազոր
 գուն ը գաւառի հրոճանգանին բարեյուսոյ երկու
 թեւօք : յորոց մին անցանէ ը աւազակոյս բլուրս
 ինչ՝ որք են ՚ի մեծ հովիտն ընծուց, և է առաւել
 գիրադնալի. իսկ միւսն ը պատառոճած լերին
 շոր

զոր հոլանտացիք . Գլխի կոչեն : Եւ անհամեմատաբար առաւել արդաւանդ է և փարթամ ք զայլ ամ տեղիս , զոր ունիւնկերունին հոլանտացւոց յափքիկէ : Նա ինքն վանտերագէլ 'ի Ժմկի իւրում անբաւ արգիւնս ժողովէր 'ի գաշտաց , յարտորելոց , յայգեաց , և 'ի պարտիզաց . և ունէր իւր սեփական ստացունած 1200 մեծամեծ անասունս . ին առջառս և երիվարս , 20000 ոչխարս , և կալուածս երկրի՝ իբրեւ 210 միւն յարեւելեան կողմն առ երկրաւ նագաղայ , ուր արածէին և բազմանային աւանտուիք նր : Կառուցել էր սնդ և բերդ մեծաչէն և ամուր . զոր ասբա ինքնին կործանեաց բռնագատեալ յընկերուէ հոլանտացւոց , զկնի առնլոյ 'ի նմէ զմեծ մասն ստացունածոց իւրոց :

Չոր ծովային կովոց : Եւ հոգիս կմ ձոր մեծ մօտ 'ի սուտ ծոցն . յայս անուն անուանել 'ի բազմութէ ծովային կովուց , որք յաճախէին սնդ մինչև էր կոտորել զնո՝ եւրոպացւոց : Գտանի անդ ճահիճ և անտառամուլ շամբ եղեգանց մեծ . որոյ շրջապասն է իբրեւ 3 միւն . ուր բուսել կան անհամար բազմութի վայրենի բազուց , և այլոց ջրասեր թռչնոց : Լեռն խաշնոց : Եւ շեռան յայսմ վիճակի . այսպէս կոչեցել 'ի պիճնոս պատուական խոտաւէտ արօտոյ , ուր բազմութի խաշանց արածին : Գլուխ այսր լերին՝ գեղեցիկ է յոյժ և զուարճալի . իսկ ստորոտ նր՝ յերկց գետոց ռոտգանի , երկուքն անանուն են , իսկ երգն կոչի Գեփ լընէփիփի , յանուն ուրումն հոլանտացւոյ՝ որ անդ հեղձեալ մեռաւ : Երեցունց ևս յատակք քարուաւ են , և բերեն միայն ձկունս ծովայինս . թէպէտ ջուր նոյ քաղցր է և թեթեւ :

Մօրտէրէաբէ . կմ Մօրտէրէաբ . որ Թարգմանի Տղմուա : Այսպէս կոչեցաւ սակս յորդուն ջուրց՝ որք ծովանան անդ յանձրեային Ժմկս , և ծածկեն զգաշաս և զճնոյնս նր , և է 'ի հիւսիսային կողմն նախընթաց վիճակին : Երկիր նր ը մեծի մասին դուր է , բայց ունի բազմապատիկ բլուրս գեղեցիկս և արգասանդս . և բաց 'ի սղելէնպօք գետոյն՝ ունի այլ ևս վտակս ականակիտս , որք երբեմն յառատուէ անձրեաց յորդել ծածկեն զջրջակոյ դաշտս , մերթ յափշտակել տանին և զոչխարս , և զայլ մանր անասունս : Սակայն 'ի վր այսր ամի քէ ինչ նուազ մարդաշատ և բազմադիւն ք զայլ տեղիս :

Ստէլէնպօք անունիս : Եւ վիճակ մեծ և արգաստուոց

'ի հիւսիսանկողմն հոլանտայի օդէնդացւոց . շրջա-
 տրտեալ յոմ կողմանց մեծամեծ լերամբք . յորս
 գտանի փայտ 'ի պէտս հրոյ , այլ ոչ 'ի շինուած :
 'ի լերանց աստի եղանէ պէլլէնպօս գետն . որոյ գե-
 տեղերք զոնարձալի են և արգաւանդ . զարդարեւ
 բազմութիւն պարտիզաց և բուրաստանաց և բնակու-
 լթք մարդկան : Մերձ 'ի բերան գետոյն՝ Է որ
 գնայ անկանի 'ի սուտ ծոցն , և սուտ կի՛ ապարանք
 մեծաշէն , որոյ նման լն պիլինկայ չիք յայսմ վիճա-
 ւի : Ունի իւր գլխաւոր տեղի զփոքրիկ քղքն կո-
 չեցել նոյնպէս Սրէլլէնպօս . յորում էին քանի մի
 ակեղեցիք , և այլ շինուածք գեղեցիկք , որք 'ի 1710
 հրկեղ եղեն . այլ այժմ մերստին սկսան շինել հո-
 լանտացիք զայս քղք լաւ ևս ք զառաջինն :
 Պօրթլլէնպօս : Արձակ գեղեցիկ 'ի հիւսիսային ծայր
 սդէլլէնպօսայ գաւառին . երկիրնք դրեթէ առ հարկ
 դաշտային է , բաց 'ի բլրոյ միոյ՝ զոր Եօտ կոչեն .
 յորոյ վր են այդիք և պարտեղք , այլ չունի ջուր
 դարի . և թէպէտ անձրեւոյն ջուրք յամառան գոր-
 ծեն անդ փոքրիկ լճակս 'ի զանազան տեղիս , այլ
 զինի սակաւաց փոխին 'ի դառնուել և յաղիուել ոմ
 ջուրս ծովու , և թէ ոչ յաճախեցեն ևս լ անձրեք
 'ի քաղցրացուցանել . ուստի և քնակիչք բնի՛ ան-
 դամ առ հարկի բռնագատին անախ տնուել ջուրս
 'ի նոյնպէս փայտ սակաւ ունի . զի թէպէտ բնկերու-
 լին հոլանտացւոց բնի՛ ամբ յառաջ ետ անկել
 անդ սոսս բնի՛ որք օրնօրէ աճեն , այլ զի մի
 փութով սպառեցին հրաման եհան , զի թէ որ ա-
 ռանց յայտնի թոյլատուել հատցէ անախ գեթ ոստ
 մի՛ ձեռամբ գահճի հրապարակակոծ լիցի . վնյ առ
 այժմ սակաւ օգտեն այն ծառք բնակչաց նր :

Տրադէնպայն :

Դաւառ Քարձակ 'ի հիւսիսային արեւելեան
 կողմն սդէլլէնպօսայ . որ ունի իւր սահման 'ի
 հարաւոյ՝ զլեառն կոչեցել Դոբլանդա . յարեւելից՝
 զլարս լերանց արագէնոգայնայ . 'ի հիւսիսոյ՝ զծոցն
 Սալթանայ . իսկ յարեւմտից զլեառն կոչեցել Երե-
 վառ . որով բաժանի 'ի պօղգեղեցիայ : Յայս ա-
 ռուն կոչեցաւ 'ի սիմոնէ վան տերսդէլ 'ի յիշատակ
 ան Վան հոէյտէնայ իշխանին արագէնոգայնայ որ 'ի
 քէլտրիա . սակաւ քարեքարուեն՝ զոր արար նմ .
 Դու

Քաղաքացիական իշխանութիւնը ժողովոյ հոլանտայի զհաւանութեան և զհաստատութեան պաշտօնի կուսակալութեան նր'ի հրոճանդանն բարեյուսոյ : Առ նր' կուսակալութեան 'ի 1675 սկիզբն եղև բնակութեան հարստացւոց 'ի գաւառի աստ . քղի ը այն ժամս բնութեան 'ի գաղղիացի կալվինականաց տարագրելոց 'ի գաղղիոյ . դիմեցին 'ի հոլանտա . իսկ իշխանք հոլանտայի յանձնարարին զնոն 'ի իննամս ընկերութեան վաճառականաց հոլանտացւոց որ յարեւելեան հնդկիս . և նք զբնութեան 'ի նոյն տարեցին յափրիկէ 'ի հրոճանդանն բարեյուսոյ : Այլ քղի գաւառն հրոճանդանին արդէն չէն էր և բազմամարդ . վան տէրագէլ կուսակալն փոխադրեաց զնոն յայտ տեղի . ուր կային սակաւ ոմանք գերմանացիք արհեստաւորք առաքելք յընկերութեան հոլանտացւոց . այլ մեծ մասն այժմեան բնակչաց նր'ի գաղղիացւոց անտի իջանէն :

Այս քաղաքացիականութեան և բարեբեր , ը մտ տեղիս ուսուցիչ 'ի բազմապատիկ վտակաց , և փոքրիկ գետակաց . որոց գլխաւորն է գեղեցիկ գետն 'կոչեցե՛լ Գետ լեւոն . որ գնայ անկանի 'ի ձորն սոյն հեղինեայ իբրև 400 մղոնաւ հեռի յականէ իւրմէ . զի ոմա ասացաք Քարձակ է յոյժ քաղաք այս , որ և բաժանի 'ի չորս վիճակս . որք են Վիճակ ընդ մէջ լեւոն և եփեղեցայ . Վիճակ ընդ մէջ եփեղեցայ և լեւոնի փարնայ . Չոր փարնայ . և Վիճակ ի՞նչ գետոյ . զորս յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

Վիճակ ընդ մէջ լեւոնի և եփեղեցայ քաղաքացիականութեան լեւոնային է և աղառնութեան , այլ ը մեծի մասին արգաւանդ : Օր նր' բարի և առողջաբար . և ջուրն պատուական : Աստ է եկեղեցի համարէն գաւառին իբրև 69 մղոնաւ հեռի 'ի քաղաք քղքէ հրոճանդանին բարեյուսոյ . մօտ առ եկեղեցին է հասարակաց վաճառատեղի այսր քաղաք , ուր վաճառին զանազան իրք 'ի պէտս բնակչաց նր' . բաց 'ի շինութեանց աստի՛ չիք այլ շինութեան հոլանտայի յայտ գաւառի . յայն սակս իշխանք նր'ի տահմանել զիրաւունք իւրեանց , գնան 'ի սգելլենպօք , և անդ առնեն զժողով իւրեանց . յորում միշտ նախադաս բազմիկառաւարն կմ քաղաքի իւրեանց : Առ միջահաւն որ հանէ 'ի սգելլենպօք' որ նեղ է յոյժ և գահալէ՛ծ գտանին գեղեցիկ ծառատունիք և շինութեան , առ որովք գտան երկու բովք . մի արծաթոյ , և միւս ևս՝ ուղնձոյ : Փորձն կմ առհաւատեցայն՝ զոր հանել անտի առաքեցին 'ի հոլանտա առ ընկերութեան

Թին վճռականաց, ցուցանէր լինել առատաբեր. այլ չէ յայտ, թէ արդեօք ընկերութիւն եղև ձեռնամուխ տալ գործել զնոյն :

Ձոյ ԲԻՆԱԻ : Ի հովիտ Էարձակ յայտմ վիճակի՝ ի հիւսիսակողմն նր. ուր գտանին գեղեցիկ անգաստանք սերմանելք, այգիք, և պարակզք. և շինուած մի մեծ, յորում են շահմարանք արմուեաց՝ և համբարանոցք զանազան իրաց :

ՎԻՃԱԻ ԸՆԴ ՖԷԷԴԵՅՈՅ և ԼԵՐԱՆՑ ԴԱՐՆԱՅ : Ի նոյն ուէս արգաւանդ. ունի բոլմ ծառատունկս, և անգաստանս սերմանելս, և այգիս, և լեառն մեծ, կոչեցել Լեառն Դաբարդի, սակս մեծազանգուած վիմի միոյ՝ որ ցցուեալ կայ ի գագաթան նր՝ յորմէ պատուական երկանաբարս հաստանեն :

Ձոյ ԴԱՐՆԱՅ, կմ Կառափործի : Յայս անուն անունեալ յեւրոպացւոյ՝ որ նախ բնակեցաւ անդ, և շինէր կառս : Այս վիճակ չէ այնչափ բազմամարդ, և ոչ մշակել ոմ արժան եր. ուր եւրոպացիք խառն բնակին ի օգէնգացւոց. յորոց երեի թէ առ սուկաւ սակաւ ռւսանին զպղերգուծի և զդատարկուծի :

ՔԵՂԴ ՐԻԿԵԿԱՅ : Ի լեառն բարձր և ապառաժուտ, այսպէս անուննել յանուն վերադրել վերահասին Խիմնի ըրբալքայ՝ առաջնոյ հիմնադրի բնակուծե հոլանտացւոց ի կողմանս յայտոսիկ :

ՎԻՃԱԻ ԻԴ ԳԵԿՈՅ : Յայս անուն անունեալ ի բաղմունէ գետոց և վտակաց՝ յորոց ոռոգանի : Եւ է ի հիւսիսակողմն բերդին ըրբալքայ իբրև միոյ աւուր ճննհաւ հեռի ի նմէ. արգաւանդ յոյժ, զի ասի թէ արմալք բերեն ի միոյ 25 կմ 30 և աւելի, վոյ և բազմամարդ է. ունի և պատուական արօտս, և անասունս բոլմս :

ԼԵՐԻՆԻ ԴԵՂԱ : Որք իբրև միոյ աւուր ճննհաւ հեռի են ի վիճակէ իմ գետոց. յայս անուն կոչեցան յառառուէ մեղու. զոր գործեն մեղուք ի խառչս և ի պատառուածս նր. յորոց մեղս և մոմ ի միասին հօսին ի վայր ի ջերմունէ արեգական լուծեալ. զոր օգէնգացիք հաւաքեն ի մաշկեղէն պարկս բոլմ տառապանօք և վտանգաւ կենաց. զի ստիպին ելանել ի լերինս յայնոսիկ ի բաղմովտանդ ճննհաւ, և ապա զմեղս և զմոմ հանդերձ պարկօքն վաճառեն եւրոպացւոց ի դոյղն ծխախոտոյ, և ցքւոյ, կմ ի այլոց շնչին իրաց : ի լերինս յայտոսիկ տակաւք յեւրոպացւոց խառն ի օգէնգացիս բնակելալ, զնոցայն դատար.

տարկտուռն բարս ստացել ունին . վոյ ոչ անկեն և ոչ սերմանեն . և ոչ իսկ յայլոց ցնեն զցորեան կմքոյլ արժուիս . զի հաց բնաւ ոչ ուտեն , այլ միայն ՚ի դարման անասնոց սարսապին . և սովորական կերակուր նց՝ է միս լը մսոյ . զի զմիս ընտանի անասնոց՝ ուտեն լը ապխտել մսոյ վայրենի որսոյ . իսկ ըմպելի նց՝ է ջուր , կաթն , և մեղրաջուր . և սա կայն քաջաւողջ են :

Լէրին + ի խեղդայ . կմ Փիւէրդայ : Են՝ ի հիւսիսակողմն լերանց մեզոճի իւրեւ ութն աւուրց ճննչաւ հեռի ՚ի հրոճանդանէն բարեյուսոյ . որք թոճի թէ այսոյս կողեցան , զի նախնի եւրոպացիք՝ որք զսռաջինն բը նակեցան անդ , սովոր էին զօրն ողջոյն ՚ի խաղս թըլթոց անցուցանել ՚ի ստորոտս նց . զի անունդ փեքուէդ լը հոլանտացւոց՝ կմ փիթէդդօ լը խալացւոց՝ նշանակէ զտեսակ մի խաղու թըլթոց : Բնակիչք նր այժմ սակաւ են . որոց գործ է դարմանել անասունս , զորս տարել վաճառեն ՚ի հրոճանդանն բարեյուսոյ , լը օրինակի բնակչաց լերանցն մեղսւ :

Ս, Կէրէն :

() այս գաւառ այսպէս կոչեաց գուլիէլմու վան . Կտերսդէլ , առ որոյ կուսակալութե ՚ի 1701 թկիդքն եղև հիմնարկուե ՚ի նմ եւրոպացւոց՝ ՚ի սլաւիւն աջնոճական տոհմին վաւ վէրէնայ՝ որ յամսդը տամ . որում և ինքն ազգակից էր : Իսկ յնշագոյն կօչէր կտրիւր առաւ , սակս լերին միոյ , որ բերէ աւազ կարմրագոյն . որ և թափանէ զսա ՚ի արագէնսդայնայ : Այս Բաւ է եղը սահմանաց հոլանտացւոց յարեւելեան կողմն յձի օդէնդացւոց շրջապատեալ լերամբք : Բայց քզի դեռ նոր է , յայն սակս սահմանք նր չեւս են որոշել . և ոչ լերինք նր ստացան անոճանս : Սակայն բնակիչք նր բաւ են , և օրըօրէ բազմանան սակս մեծի առատաճեռնուե և իննամոց , զոր ցուցանէ ընկերութիւն վճիկանաց առ նոր բնակիչս . զի ոչ միայն զամ կարեւոր կահս և կարասիս տան և զգործիս մշակուե՝ և այլոց արհեստից՝ ձրի պարգէնց , այլև յորժամ երկիրն սակաւ բերէ , և մշակողն իցէ աղքատ , ազատ կացուցանէ զնա ՚ի տալոյ դատաստորդս , մինչև լիցի կարօզ վճարել . այլև յորժամ ՚ի հրոյ՝ կմ յայլ ինչ գիտնածոյ եղանակն շինուածք նց , ձրի տայ նց զնիւթ շինուածոց . միան

գամայն և պարտաւորէ զգործաւարս իւր ձեռնառն
լինել նոյն 'ի գործ շինուել : Չիք 'ի սմին ԿԼԵՐԻ ԵԿԵ
զեցի . նմին իրի բնակիչք նոյն բռնադատին երթալ
յեկեղեցին տրագէնադայնայ , ԿՄ հրոճանդանին բա
րեյուսոյ առ առնել զպատկ , և 'ի մկրտել զմանկունս
իւրեանց : Յայս ԿԼԵ Երկու ջերմակք գտանին .
յորոց 'ի մինն յաճախեն յոյժ զնշն ակսառժէտք , որք
և բիւժ օգուտ տեսանեն անտի :

Յօդ Խ . Քաթրաստան առանձնակ :

Ըյս մասն քաթրաստանայ պարագրէ զհարաւային
և զարեւելեան քաթրաստան . ուստի և զբովան
գակ տարածութիւն հարաւային մասին ափրիկոյ , յորս
ոչ բնակին օգէնգացիք . վն ներքին կողմանց սյսր Է
արձակ Յի՛ սակառ ծանօթութիւն ունիմք՝ քզի բաց յա
նունանց ոմանց ժողովրդոց և թիրուէյ՝ գրեթէ զայլ
ինչ ոչ գտաք 'ի գիրս Յագրոց : Բայց ծովեղերեայ
կողմանք նոյն՝ զորս արեւելեան քաթրաստան կոչեն ,
սիոքր մի առաւել ծանօթ են , որք և 'ի բերանոյ սո
սիաղայ գետոցն՝ ձգին մինչև ցեղամանա դետ . իսկ
'ի ցամաքակողմն՝ լաւարձակեալ տարածի մինչև 'ի լե
րինս լուբատայ , որք ասին Փռ֊տ աշխարհի : Այլ է
մի յառաւել արգաւանդ և 'ի հարուստ Յացն ափրի
կոյ . ունի բովս ոսկւոյ առատարերս և հռչակաւորս
'ի նախնի ժմկց անտի : Բնակիչք նոյն լեհանրապէս
խօսելով բարեւափ են մարմնով՝ ուժեղք և քաջա
սիրտք . բայց լը բարուց և լը սովորուէց՝ զնշն յոյժ ,
լը զնշնուէ ազգաց և ժողովրդոց , որք գտանին յայսմ
լըարձակ Յի . զոյ կամեցել լը սակառ ծանօթութե
զոր ունիմք զնմէ ստորագրել , 'ի դէպ վարկաք ըս
կիղմն առնել 'ի ներքին կողմանց նոյն :

Ստգաման :

Սի է 'ի նշանաւոր թագաւորութեց քաթրաստա
նայ . որ 'ի հիւսիսոյ՝ ունի իւր սահման զպէնկ
վէլա , յորմէ անջատի 'ի ձեռն բարձրաբերձ լերանց ,
'ի հարսուոյ՝ զաշխարհն օգէնգացոյ . իսկ յարեւելց՝
անծանօթ են սահմանք նոյն : Երկիր նոյն անբեր է , և
բնա

բնակիչքն աղքատ . նմին իրի ցանկութի շահից եւրոյ
պացւոց՝ ոչինչ փոյթ կալաւ և անդ ստանալ հա-
լոճածս . թէպէտ և մասն ինչ այսր թիւրուէ՝ ձգեչ
տարածի և առ ծովեղերք մլոնս իբրև 450 . Թիւր
նր է ինքնագլուխ և նոր բացարձակ ՚ի վր ժողովը
դեան . չունի ուրեք զհաստատ բնակութի . այլ թա-
փառական յածի ի լայնածաւալ Յ իւր , մերթ աստ
և մերթ անդ զտեղի առեչ ի պահանջելոյ իրաց , և
ի պիտոյից արօսոյ անասնոց իւրոց՝ և ժողովըդեան ,
որ զհետ երթայ նմա :

Երկեր նադաղայ :

Եւ յս Յ լարձակ՝ տարածեչ ձգի ի երկայն յարն-
մեկեան կողմն ափրիկոյ առ ափն ուկրանոսի ՚ի
հարաւոյ . ունի իւր ոահմանակից զաղդ մի վայրենի ,
որք զօրէն դաղանաց ՚ի խառչս և ՚ի փապարս լերանց
որջանան . կարճահասակ են մարմնով և սևագոյն ,
և բարուք սինդութ և դաղանային . ՚ի հիւսիսոյ՝ ըզ-
գետն կոչեցեչ տեղ լսկոսյ , որ է նաւարկելի . ի որ
փորդուքովք միւզեմպիբայ՝ յաճախեն աստ ոսկս
առևտրուէ . ուր գնեն ատամունս փղաց՝ փոխանա-
կելով ի իւրեանց վաճառաց . իսկ յարևմտեց՝ ան-
ծանօթ են : Ծովեղերեոյ կողմանք նր գեղեցիկ են
յոյժ և զոճարձակ . զի ոչ ամենեկին դաշտային են ,
և ոչ գլխովին լեռնային , այլ խառն . զի ուրեք ունի
գաշտս արգաւանդս . և հովիտս բեղմնաւորս և յուռ-
թիս , և ուրեք բլուրս դաշարագեղս , և անտառս
մեծածառս . որոց փայտք քաջայարմար են ՚ի գործ
հիւսնուէ . և շուրջանակի պտակած և պատեն զնո-
վաւ լերինք մեծամեծք . յորոց իջանեն բաղմապատիկ
վտակք և ուղիք , որք կացուցանեն զգետն անոճան ,
եալ՝ Նադաղիմ նադալ , (յորմէ և Յնաւնու զանուն ,)
որ ապա գնայ զեղու յովկրանոս անդր : Ունի բազ-
մապատիկ անտառնս ընտանիս և վայրենիս , որք
երամովն ճարակին ՚ի խոտաւէտ մարմանդս նր .
մէնդ փիղք՝ որք այնչափ յաճախ են անդ , զի հարիւ-
րաւորօք և հաղարաւորօք շրջին . վոյ և գլխաւոր
վաճառք բնակչաց էն ատամունք նց : Իսկ բնակիւք
նր միջահասակ են մարմնով , այլ բարեձև և համե-
մատ անդամօք . սևագոյն՝ գանդրահեր՝ երկայնա-
դեմք՝ և ունչքն սրածայր՝ հկռկ տափակունչն նիկրի-
տիացւոյ . ատամունքն սպիտակ , և կերպագրուէ

գիմաց վայելուչ . մերկ չըջին , ունեւով փոքրիկ փոխան
հիւոնալ 'ի կեղեանաց մասնաւոր ինչ ծառոյ՝ պատ-
եալ զմիջովք : Տունք նց են խորճիթք աղքատակերտ ,
այլ լաւ ք զխորճիթս օդէնդացւոց : Երևելի մասն
ինչ այսր Յի՛ որ է թ միջ ծոցոյն նոսէլայ կի՛ նոդե-
լայ՝ և ծովեզերեայց միւղէմովքայ՝ է 'ի ձեռս ընկե-
րուն վճռկանաց հոլանտացւոց , զոր ուն 'ի վեր անդր
յժին օդէնդացւոց նշանակեցաք , ստացան 'ի նոցին
օդէնդացւոց թ 30000 դահեկանի զնիւն վաճառաց :
Թագաւորուի պիւրեպաց : Անծանօթ Յագրաց , զորոյ
զանուհն և եթ գիտեմք :

ԻնկաՏայան . և Սապտա :

Մաջին Յն՝ է Թքրուի ինքնագլուխ . որ տարած-
եալ ձգի յարևելեան կողմն ափրիկոյ առ սփն
ծվկիանոսի : Գլխաւոր քղք նր կոչի Դանկա . որ մերձ
է 'ի բերան Սանիտ , կի՛ ՍԲ հոգի անունակ զեւոյն :
'ի 1560 Թքր նր հանդերձ համօրէն իշխանօք իւրովք
ընկալաւ զքրիստոնէական հաւատս , և մկրտեցաւ
'ի ձեռն փորդուքալաց . որոց ետ ծանօթս վն մոնո-
մոգարայ Յի և Թքրուի :

Երկրորդն է Յ և Թքրուի ինքնիշխան հարուստ և
բաղմամարդ , որ նոյնպէս ձգի յարևելեան կողմն
ափրիկոյ 'ի հիւսիսոյ ինհամուանայ : Ունի պատուա-
կան բովս ոսկւոյ . Թքր նր կոչի սէտանտա , որ զը-
րաւոր է յոյժ , զի ունի զոր բիւժ . իսկ գլխաւոր
քղք նր է Մանդան , որ է ծովեզերեայ :

Ե. Շ. Խ Ե. Ր Ն. Թ.

Ե Թ Ո Վ Պ Ի Ե.

Իրք սք ոչ համեմատի հին գրից եթովպիոյ՝ զոր նախնիք տային. Թէպէտ և անունն այժմ ևս յՅագրաց կոչի եթովպիա. ունի 'ի հնուն. քզի նախնիք զեթովպիայդ անուն լարձա-կագոյն անուելին. զի լը հոմերոսի ձգծչ տարածի լը մէջ երկուց ծովուց. ք աղլանդեան ովկիանոսի, և ծովուն կմ ովկիանոսի հնդկաց. և տեսանէ զեւանել և զմտանել արեգական. վնյ և պարագրէ զըովան գակ լայնածաւալ տարածունին որ լը մէջ գոնկովայ յարեմոլոյ, և զանկվէպարայ և արեկայ յարեւելից. իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ յՅէն նիկրիտացւոյ՝ կմ լաւ և ասել յարեագարձէն խեցգետնի՝ մինչև ցանծանոթ Սն. զոր յերկու ժամունս բաժանէին. ք յարեման և յարեւելեան. ուն տեսէ պլինիոս Ե. 8. լը հոմերոսի, * Հաւաստի կարծեգք այնոցիկ, որք յանապատու ամի, ՝ րիկոյ զերկու եթովպիայս դնեն. և յմջ ք զամսին՝ ՝ հոմերոսի, որ երկնասնեան աւանդէ զեթովպա, ՝ ցիս, յարեւելս և յարեմուտս *:

Սարեմանն եթովպիա՝ տարածելն յարեմոլոց լը արեւելս մինչցեղերս արեւելեան սհմնց կիւռենկն Յի. իսկ 'ի հիւսիսոյ լը հարաւ՝ 'ի ներքին լիբիոյ ձգելն յայնկոյս հասարակածին մինչև ցանծանոթ Սն հա-րաւային ամբրիկոյ: Բայց տիրանոս եթովպացի կո-չէին զքնակիչս առաւել հարաւակողման լը սյրեցած գօտեաւ. որք լը առասպելաց՝ կալան զայս անուն յեթովպայ որդւոյ վուլկանեայ. զի յմջ Եթէրիա կմ Եթէրիայի կոչէին. ուն յայտ է 'ի պլինիոսէ ք. 30. ուր ասէ, * Քառասուն և հինգ թգրք եթովպացւոց, ՝ աւանդին և այսօր. իսկ համօրէն ազգն Եթէրիա, ՝ կոչեցաւ. ապա Զգլանդիա, յետոյ Եթովպիա՝ յե-՝ թովպայ որդւոյ վուլկանեայ * : Որում 'ի մասին եթերիայ անունն՝ համաձոյն գտանի և եգիպոս յա-սել իւրում, Թէ եթովպիա 'ի նախնունն Զգլանդիա. կմ որ նայն է՝ Եթէրիա, այս է՝ օդային կոչեր: Նոյն պէս և սորաբոն գիրք ք. Թղթ 82. զմասնաւոր ազգ-ինչ եթովպացւոց կոչէ Եթէրեան Եթովպիա: իսկ զայլս իւր 'ի բշմս այլով անունամբք կոչէին, Թէպէտ և նք եթով-

Եթովպացիք էին, ունէ տեսանել առ ստորաբունի ք. 90. ուր ասէ. * Չառաւել հարաւայինս Եթովպացիս, կոչելն. (իսկ) զորո լէ սոքոք՝ Գարամանադիս. Նէկ, ի Բիպադիս. և զստորագոյնս ք զմո՝ Գիպաուդացիս * : Սակայն երբեմն՝ և Եթովպացիս կոչելն զսոսա : Իսկ զարեւելեանն Եթովպիա՝ պտղոմէոս եդ. ի վերոյ մառմառականին և եգիպտոսի. սկսել յարեւելեան սահմանաց կիւռենականին՝ մինչև ի կարմիր ծովն, ի հարաւակողմն արեւագարձին խեցգեանի. վնջ և պարփակէր ոչ միայն զայժմեան Թիբուլին հապէշից, և զնուպիա, այլև զայլ բնի՝ գաւառս միջերկրական քարքարոս օւզանց : Չայս Եթովպիա՝ պտղոմէոս կոչել Եթովպիա ընդ Եգիպտոսի. այլ լաւ ևս է ասել, ի վն Եգիպտոսի. սակա ընթացից նեղոսի՝ որ յԵթովպիոյ իջել յեգիպտոս, անկանի ի ծովն միջերկրական : Վն զի լն չէլարիոսի ի գետոյ և յընթացից ննջ զննեմք որ ինչ ի վերոյ է, կմ ստորև ի Կուս. ուն ասա վերին եգիպտոս զայն մասն կոչելն, որ սահմանակից է Եթովպիոյ. իսկ ստորին՝ որ գնայ մինչև ի ծովն, ուր զեղու նեղոս գեան : Ըստ այսմ գիտնի կաստիոս գիրք ծի. Թղթ 524. ասէ. * Եթովպացիք ի վն է, ի կիպտոսի բնակիչք * : Բայց քզի տեսանելն յԵթովպացիս ասէ չէլարիոս, զի Կուս՝ որք լն հիւսիս հային՝ վերագոյն են, իսկ ուրք ի հարաւ անկանին ստորին, նմին իրի և պտղոմէոս զԵթովպիա՝ որ է ի հարաւակոմն եգիպտոսի, ասաց լն եգիպտոսիւ, կմ ներքոյ եգիպտոսի :

Այս Եթովպիա առաւել ծանօթ էր նախնեաց քան զարեւմտեանն, որ էր ի լիբիա. կմ առաւելանդեան ուկիանոսիւ. զի սահմանակից գողով եգիպտոսի, բնակիչք նր՝ ուն և այլ վնջն սզինք՝ հողորդութի ունելն լն այսց Եթովպացւոց. ուստի և սահալ յիշատակին ոչ միայն յարապին գիրս, այլև յածաշուկն : Բայց ինդիր մեծ է Թէ յինչ անուն կոչի Եթովպիա ի սք գիրս : Չէլարիոս ասէ, Թէ հին աւանդուի է առ երբայեցիս՝ Թէ Եթովպիա Քաւ կոչի. վն և Թարգմանիչք յունաց ուրեք ուրեք զանունս քու՝ Թարգմանեցին Եթովպիա. ուն ծնն. ք. 131. եսայ. ք. 11. ևն : Սն զհետ գնացին բնի Թարգմանիչք ասէ չէլարիոս. մենդ հին Թարգմանութի ածաշնչի լատինացւոց. զքուշ, Եթովպիա Թարգմանելով և անդրագործի : Եւ յովսեպոս. գիրք Թ. հնախոս. գլ. 7. ոչ միայն լն այսց Թարգմանաց, այլև համաձայն հաւանութի բազմաց իւրոյ ժմկի՝ ասէ, * Եթովպացիք,

որոց (քուչ որդի քամայ) իշխեաց, և այժմ' ի մի
մեանց' ի մէջ իւրեանց՝ և յամցն յասիւս, Քաւչ իռ-
չին : Զորն հաստատէ և սքն հերոնիմոս . խնդր .
'ի վր ծնն . գլ . 3 . յասելն . * Քաւ մինչև ցոյսօր
յերբայեցւոց եթովպիա կուլն :

Այլ բազմահմուտն սամուէլ պոշար լէգէմ՝ Ելանէ
նց ամցն բլմ պանուգք . յորոց առաւել զօրաւորն լը
չէլարիտսի երևի լինել այս բան եղեկիւնլի ի թ . 10 .
Եւ ապ ղերկիրդ եգիպտացւոց յաւերակ և 'ի
կորուստ' ի մակդողոյ և 'ի սուհենայ մինչև 'ի
սահմանս եթովպացւոց . ը երբայեցւոց՝ Քաւչ :

Արդ Սահէն, կի՞ Սէնէ է հռչակաւոր ցամաքակղզի
'ի մէջ եգիպտոսի և եթովպացւոց սահման հարա-
ւային . առ որոյ հակակայ սահմանն հիւսիսային՝
հայի մակրայդ Մէնէ 'ի . որ այն ինքն է . Գաւ . վնց
քուչ ոչ յեթովպիա, այլ յարաբիա երևի լինել :

Այլ լաւ ևս է զբուն բան նորին առն իմաստնոյ
'ի մէջ բերել . որ գիրք . Դ . Յադր'՝ նք գրոց . գլ . 11 .
'ի մէկնել զնախագրել բան եղեկիւնլի՝ ասէ, * Սովին
բանիւ յայտնի նշանակին երկու հակակայ սահմանք
եգիպտոսի . իսկ զսուհեն ամբն գիտեն լինել սահ-
ման եգիպտոսի 'ի կողմն եթովպիոյ : * Սարաբուն
Ժէ . 562 վն սուհենայ ասէ . * Իսկ այն քղք է 'ի
սահմանս եթովպիոյ և եգիպտոսի : * Եւ պլն
նիտ . Ե . 9 . * Կահանդ եգիպտոսի սկսանի յի-
ղերաց եթովպիոյ սուհենայ : * Բերէ և այլ
բլմ վկայուիս, զորս 'ի բաց թողուիք . յորոց հուսկ
ուրեմն այսովս եզրակացուցանէ . * Ապա Քաւ սահ-
ման եգիպտոսի հակակայ սուհենայ ոչ կարէ լի
նել եթովպիա, այլ հարկ է յայտնաւորս զարաբիա
իմանալ . որով սահմանի մասն եգիպտոսի հեռու
ւոր յոյժ յեթովպիոյ : * Եւ զկնի սակաւուց՝ ա-
սէ . * Յայնց՝ զորս ցայսկայր ցուցաք, համարին հա-
ւաստի լինել պայծառագոյն ք զլոյս, Թէ Քաւչ
յայն տեղիս բնակէին, զորս 'ի վերոյ նշանակե-
ցաք . Կի 'ի վր եգիպտոսի՝ առ վերջին ծոցով կար-
միր ծովուն, 'ի մասին ապառաժ և երջանիկ ա-
րարիոյ : Զորմէ մարթ է իմաստասիրել Թէ Քաւչ
նոյն են ը Սկենիտացւոց նախնեաց . և ը Սա-
րակինոսաց նորոյ :

Այլ ևս զքուչ արտաքոյ եթովպիոյ՝ յարաբիա
դնեն . յորոց մի է և մեծ իմաստն յովհաննէս հար-
տուինոս . որ 'ի Ժմգր . հատ . Ե . Թղթ 57 . ասէ .

* Եթովպիա յայսմ տեղւոյ (ք . մուց . ԺԴ . 9 .) և գու-

Ե ցէ յնմ տեղին նք գրոց՝ է անապատն արարիա :
 Եւ թղթ 121. Մինչև ցանապատն արարիա, որ
 ի նք գիրս Եփեմիէն է : Չոյն զայս առաւել
 ևս հաստատէ հերոգոտոս է. դէ. 69. ուր պատմէ
 թէ ի զօրս քսերքսեայ՝ եին Եթովպացիք, որք յայտ
 է թէ ը նր նորուք էին. իսկ զԵթովպացիս որ ի
 վր եգիպտոսի ոչ երբէք նոճաճեաց քսերքսէս. այն
 զի հերոգոտոս ի նոյն գլուխ զԵթովպացիս և զա-
 րաքացիս միացուցանէ : Ահա այս էն գլխաւոր կար-
 ծիք վն քուշայ. յորոց իւրաքանչիւրոք բնարեացէ
 զոր հաստատագոյն համարի : Բայց այժմ առաւել
 ըստեղի է իմաստնոց յետին կարծիքն, որ դնէ թէ
 Քուշ՝ է Արարիա. ոչ ապառաժն միայն, կմ անա-
 պատն, այլ երկողին ի միասին, որք ի նք գիրս կո-
 չին և Եթովպիա. ուն ահա և կին մովսէսի որ մա-
 գիանացի էր, ուտոի և արաքացի, սակայն ելից
 ժբ. 1. Եթովպացի կոչի : Վնկ ը ահա հարբեայ՝
 նախնիք զԵթովպիա բաժանէին յերկուս. ք յափրիկ
 եան, և յափական. ափականաւն իմանային զա-
 րարիա :

Իսկ թէ ոք հարցանիցէ. ապա յինչ անուն կոչի ի
 հին բնագիրս երրայեցւոց այս Եթովպիա որ ի վր
 եգիպտոսի. (վն զի չէ հաւատալի, թէ աղբ այսցափ
 հաշակաւոր՝ և սահմանակից եգիպտացւոց՝ անծա-
 նոթ լեալ իցէ երրայեցւոց, կմ գլխովին լոճ իցեն
 զինցէ մորդարէք, որք բնմ ուրեք յիշատակեն զայլ
 հեռաւոր աղինս :) Այսմ պինէ պոշար մանրա-
 կրկիտ հետադոտ երրայեցեան անոճանց. և սակ, թէ
 այս Եթովպիա երրայեցերէն կոչի Լափ. կմ ուն առ-
 մեզ գրի Լափ կմ Ալափ. իսկ Եթովպացիք Լափի.
 այս է՝ Ալափիմացի կմ Լիւադի. զոր բնմ պնճաթ
 և վկայութք ճգնի ցուցանել. յորոց զբխաւորսն
 յնջիկոյդ համառօտեացուք : Ասիս՝ յանոճանէ. զի
 սակ, թէ անունս Լափ առ երրայեցիս նշանակէ
 թեքիլ, խոտորիլ, թիւրիլ. յորմէ փլանիկեցիք և
 արաքացիք արարին Լափ. զտաւն Տ. ի Չ փոխե-
 լով ը իւրեանց սովորուէ. որ առ նն նշանակէ չը-
 ջապտոյտ, թիւրաթեկ, ծոցաւոր, մենդ յորժամ
 ափի զգեաոց : Յայտմանէ Եթովպիա որ ի վր եգիպ-
 տոսի՝ երրայեցերէն կոչեցաւ Լուս. զի կարի չը-
 ջապտոյտ ընթանայ ի նմ նեղոս. զոր նա ինքն պո-
 շար ցուցանէ վկայութք բազմաց նախնի մտանա-
 գրոց. ք հերոգոտոսի, ագաթարքիդեայ, սորա-
 բոնի, գիոգորայ, զուկանեսի, և սրադուայ : Եւ
 զայս

զայս հաստատեւ և այնուհետև զի և Տն՝ զոր ուսուցանէ
բազմապատոյտն մէանտէր գեաւ, եբրայեցերէն կոչ
նոյնպէս Լ-փ. քի Լիթի. զորմէ ասէ պլինիոս Է.
29: * Իսկ Լիթի ուսուցեալ շրջապատոյտ ընթացիւք
մէանտոյ: * Նոյնպէս և մովսէս ծնն թ. զիբլին
Լուա յիշէ. զի բացի Ղուգիիմացւոց որդւոց մեասրէ
մայ՝ զորս յիշատակէ 'ի հմր 13, գնէ և զայլ Լուա.
կիմ Լուգ 'ի հմր 22 'ի մեջ որդւոց սեմոյ. յասէն,
* Որդիք սեմոյ ելամ, և ասուր. արփաքսադ, և
* Լուգ, և արամ: * Նովին անուամբ անուանին
աստ՝ ասէ սլոշար, Տք այսչափ տարակացք 'ի մի-
մեանց. վասն զի երկոյսին ևս ուսուցանին 'ի բազմա-
պատոյտ գետոց. վնջ հերոգոսոս համեմատեւ զնմ
միմեանս, վնջ նեղոսի եթովպիոյ ասէ, * Շրջապատոյտ
* Է անդ նեղոս. ուն մէանաէր:

Եկի՞ր՝ ցուցանէ 'ի տեղեաց անտի մք գրոց. յորս լի
գացիք ցուցանին իբր երևելի աղեղնաւորք: Բաս
այսմ եսայ. կիչ. 19. * Եւ թողից 'ի վր նց նշան...
* և առաքեցից 'ի փուգ. և 'ի լուգ, ուր 'ի բնագրին
երբ՝ զինի անուանս լուգ, գնի անմիջապէս, Առեւնա-
թիֆ: Եւ երեմ. խիչ. 9. * և Լիգացիք ելէք լարեցէք
զաղեղունս. * Իսկ քաղդէացւոցն յերկոսին ևս
տեղիս գնէ այսմ. * և լիգացիք, որք Առեւնաթիֆ
* լինին և հարկանէն, * քի կշռակի և անվրէպ. Արգ-
էր մարթ ասէ սլոշար, զեթովպացիս՝ այլոց նշանաւ
լու ևս ցուցանել. քի քաջայայտ է յմմ նախնի
մեծանուն մատենագրաց, զի եթովպացիք երևելի
էին յաղեղնաւորուէ. որոց զէնք աղեղն և նետ, և
աղեղունք նց հաշակաւորք 'ի մեծուէ. զի թէպէտ
և աղեղունք պարսից մեծ էին, իմ քսենոփոնոգեայ՝
իբրեւ երեք կանգնեան, բայց եթովպացւոցն միով
կանգնաւ առաւելոյր ք զնոցայն. զի չորեքկանգ-
նեան էին, ուն միաբան աւանդէն նախնիք. հերո-
գոսոս, գիողորոս, սարաբոն, և այլք: Ուստի
և պատմէ հերոգոսոս, թէ արքային եթովպաց-
ւոց մագրոպիացւոց (որ է՝ երկայնակեացք), զա-
ղեղն իւր լարեւաւոր ճրեշտակաց կամբիւսայ սլա-
սից արքայի, ետ նց ասնիլ զայն 'ի պարգև նմին
կամբիւսայ. ասելով, * Զայս աղեղն մատուցել նմ
* ասաւնիք այսմ. Արքայն եթովպացւոց՝ արքային
* պարսից խրատ տայ. զի յայնժամ յարուցէ պատե-
* բազմ 'ի վր եթովպացւոց մագրոպիացւոց, յոր-
* ժամ պարսիկք այսպէս գիւրաւ լարեցէն զա-
* զեղն սլոշափ մեծ: * Յայց՝ և յայլոց բազմաց
X 2 վկա

վկայուեց՝ զոր 'ի մէջ բերէ պաշար, ցուցանի թէ
 եթովպացիք հռչակաւոր քան զայլս համարեալ է-
 ին 'ի նախնուսն յարոճեոտ նեսաւագուծն . որք ոչ
 միայն միշտ անվրէպ ձգէին 'ի նշանն , այլև ը հար-
 կանել զմարդ , և զանասուն , վրէպի սպանանէին .
 զի 'ի թոյն վիշապոց՝ և զնշն արմատոց՝ մխէին զնն .
 զոր բաց յադաթարքիդեայ և թէոփրաստեայ՝ յիշա-
 տակէ և սքն կիւրեղ . 'ի վր եսայ . դիրք . ք : Յո-
 րոց հետևեցուցանէ պաշար՝ թէ լիդացիք յիշատակ
 եալք 'ի նախասացել տեղիս մարդարէից՝ եթովպա-
 ցիք են : Զայս հաստատէ և այսու , զնախագրել
 բան եսայեայ 'ի բնագիրն երրայեցւոց , ոմ և 'ի
 զնշն թարգմանուիս , եդե՛լ կայ այսպէս . * Առա-
 , քեցից յազգս 'ի թարոսիս , 'ի փուդ , և 'ի լուդ ,
 , աղեղնաձիգք . 'ի թոբել և 'ի յաւան աղգս հեռա-
 , ւորս : * Ուր ասէ՝ յայտնի է պրօֆան վն շողկապս
 (և) դնի 'ի մէջ թոբելայ և յաւանայ . իբր զի յա-
 ւան վերջին է աղգաց յիշատակելոց . որով և աւար-
 տի պարբերութի բանին : Այլ ըէ՛ր նոյն շող-
 կապ դնի 'ի մէջ փուդայ և լուդայ . և ոչ նոյնպէս
 նաև 'ի մէջ այլոց անունանց : Միով բանիւ պիտեմ
 ասէ . զի փուդ և լուդ մօտաւոր էին միմեանց . իսկ
 այլք հեռաւորք յոյժ . քզի փուդ՝ կմ լւ երրայեցւոց
 և այլոց թարգմանութեց փուլ՝ էր փիլէ՝ կմ փիլ
 քզք առ նեղոսիւ , 100 տօսարիզաւ հեռի 'ի սու-
 հենայ 'ի կղզի փոքր . զորմէ տարակոյս է , թէ արդ-
 եօք յեդիպտոս , թէ յեթովպիս անկանէր : Յոր-
 մէ յայտ է , թէ ասա լուդ է եթովպիս սահմանա-
 կից փուդայ . կմ փիլայ :

Երգ ցուցանէ 'ի բանէ աստի ծնն Ժ . 13 . * Մեսո-
 , րեմ ծնաւ զՂուդէիմացիս . * իբր թէ տակ ըզ-
 համադդայինս եդիպտացւոց , զի այս երկու ժողո-
 վուրդք՝ մ եդիպտացիք և եթովպացիք՝ աղդակից
 են միմեանց , որ յայտ անտի է . զի լւ դիտդարայ՝ և
 լւ այլոց ոմանց նախնի մատենագրաց՝ բարք և սո-
 վորուիք սց , կրօնք և պաշտամունք , փոյթ վն դե-
 րեղմանաց , ձև գրոց գրուելոց , կարգ քրմաց , հե-
 րակտրուի , հանդերձք , թլփատուի , օծք , դաւա-
 զանք արքունի , և գլխարկք թգրաց , և գրեթե
 այլ ամ ինչ , նոյն էին ամենեւին . վն չիք տարակոյս
 ասէ պաշար 'ի նոյն սերնդոց լինել երկոցուն սց ,
 Զայն հաստատէ և վկայութե ուրումս երրայեցի
 թարգմանչի եէմացւոյ , որ զնախագրել բան ծննդոց
 այսոյն գնէ . * Մեսորեմ ծնաւ զմարեոսացիս . * մ
 (և թէ

(Եթէ յունիոսի և այլոց հաւատասցուք ,) զքնա-
 նիւ մարեոտայ . կի՞ լաւ և սմբրովեայ ցամաք կըղը-
 ւոյ , որ է յեթովպիա 'ի մէջ նեղոսի . ուստի լը
 այսմ թարգմանչի՝ մերոացիք նոյն են , որ ինչ լի-
 գացիք կի՞ զուգիմացիք , և եթովպացիք . զի մե-
 րովէ համանուն քղք այսր կզգույ՝ լը ստեփաննոսի
 էր գլուխ համօրէն եթովպիոյ : Եւ ևս ասէ , թէ
 դատաւ թարգմանուի ինչ յունարէն , ուր փխկ ան-
 ուանդ . * Ղ-դիմադիս * եդեշ կայր Եֆ-Էպոյիս . Դարձ-
 եալ ասէ , թէ 'ի Թաւմուսն՝ լիգացիք կի՞ զուգի-
 մացիք մարդակեր կոչին . իսկ չիք յափրիկէ այլ ժո-
 զովուրդ մարդակեր , բայց յեթովպացւոց , զորոց
 վկայէ փիղոստրատոս , պլինիոս , սոլինոս , պտղո-
 մէոս , և այլք : Չոյն զայս ցուցանէ պոլար և այլ
 զնչն պնճաք և նշանք , զորս երկար իմն լինէր մի
 առ մի 'ի մէջ բերել . մենք զի և յայսմ արտաքոյ մե-
 րումս սովորուէ փոքր մի երկարագոյն գտաք , այլ
 օչ վայրատար . վն զի ոչ սակաւ լոյս ընծայեն առ
 իմաստ պատմուեց Խբ գրոյ , և արտաքին նախնի
 մատենագրաց : Եւ իմաստն վոսսիոս ասէ , թէ այս
 եթովպիա 'ի նախնուսն կոչեցաւ և Հնդիկ . ուստի
 անանք զայն նմանաբանութի երեմիայ մարգարէի ,
 Ժգ . 23 . * Եթէ փսիիցէ հնդիկ զմորթ իւր , * մեկ
 նեն 'ի վն եթովպացւոց : Եւ ևս ասի , թէ կոչե-
 ցաւ և Եփե Ինսանաբէր . և Աղլաֆադաոց ալիսարէ :
 Արդ այս լայնատարր Յ ձգի 'ի միջերկրեայս ափ
 բիկոյ . յարեմոից՝ ունելով զգոնկով . յարեւելից՝
 զհապէշ , և զգանկուէսար . 'ի հիւսիսոյ՝ զնիկրի-
 տիա . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զբաֆրաստան : Բնակին 'ի
 նմ զնչն բարբարոս վայրենամիտ ազնիք , յորս լը
 պատմելոյ մականօդդի կոմսին՝ գոյ տակաւին աւան-
 գուի 'ի նն՝ թէ նախնիք իւրեանց 'ի հայաստանեայց
 էկին անդր . զօրաւորագոյնք և առաւել ազգք բիւ-
 թիւ 'ի նն՝ զորոց ռնիմք զփոքր ինչ ծանօթութի ,
 են Աշկիտադիս բնակեալք յարեւելեան կողմն դոն-
 կովայ մինչև ցեւիհնէա . և Եսիպոյիս հռչակաւորք
 սակս ստէպ արշաւանաց 'ի սահմանս դոնկովայ .
 զորս լը սակաւամասնեայ ծանօթութեն՝ զոր ունիմք
 զնչէ , ստորագրեցուք յնշիկայդ :

ԱՆՈՒԿՈՒԹՅԱՆ ԿԻՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՆԻՍՏԱՆԻ ԿՈՒՆԻՍՏԱՆԻ ԿՈՒՆԻՍՏԱՆԻ :

Եւ յա նահանգ որ ըն մեծագոյն մասին անհանձնի 'ի ներքոյ հասարակածին, չարձակ է յոյժ, այլ սահմանք նր անծանօթ են : Կոչի Տէրաւի անդիտայ . այլև Տէրաւի կիմ ինքնակաւի Մոթոթայ . յանուն ինքնակաւի նր՝ զոր Մոթոթո կոչեն, որ թարգմանի կայսր իբր զի ասի, թէ ունի ը իւրև 13 փոքրիկ թագաւորութիւն կիմ իշխանս : Գտանին անդ բովք պղնձոյ, թերևս և այլոց հրահալելեայ, այլև սանտալ փայտ պատուական կարմիր և մոխրագոյն, որոյ երկու են տեսակք . մինն կոչի թափելլա . իսկ եկիքն Գիքոնիս . յեալինս այս լաւ է ք զառաջինն, զոր արորեն 'ի փոշի անուշահոտ, և 'ի կիր արկանեն 'ի դեղորայս : Բնակիչք նր ուժեղ են քաջասիրտք և թեթև լեզուք, որք զօրէն այժմանց թեթևս ընթանան ը լերինս : Արգարակորով են և հաւատարիմ, վնջ յոչինչ ազդ ափրիկեցւոց այնպէս վատահանան փոր դուքալք, ոպ 'ի սն : Բայց միանգամայն այնչափ վայրենի են և բիրտ, զի չէ մարթ կենակցիլ ընն : Յաճախեն 'ի գոնկով վն վճռկանուէ . որոց գլխաւոր վաճառք են դերիք յաղդէ իւրեանց, ատամնէք փղաց, և կերպասք 'ի նուզիայ, զոր վաճառեն փոր դուքալաց . և 'ի նոյն առնուն կատան, ուլուն, և անօթս ապակեայս, և այլ գնիլն իրս : Սք ունին զթլիատուէ . այլ չէ յայտ, թէ ուստի սկիզբն կալաւ առ նն այն սովորութի . կրեն և զնիլն նիւս և սպիս 'ի դէմս՝ գործեւն ծայրիւ դանակի : Իսկ սո վորական կերակուր նոյ բաց յայլոց իրաց՝ է և միս մարդոյ, որ վճռի 'ի սպանդանոցս նոյ՝ ոպ առ մեղ վճռի միս ոչիարի և արջառոյ . զի զմմ դերիս՝ զոր դերեն 'ի պոզմի՝ զենուն և վճռեն 'ի սպանդանոցս : Կոյնոյէս զենուն և զբուն դերիս և զծառայս իւրեանց՝ յորժամ տեսանեն զնն բաւական պարարտս . կիմ յորժամ համարին թէ լաւ ևս կարեն չահիլ 'ի մսոյ նոյ, ք կենդանոյն 'ի գերութի վաճառելով : Ասի թէ ունին և զայլ մուլեգին սովորութի՝ զի յորժամ ճանձրունան 'ի կենաց, կիմ 'ի ցուցանել զարհամարհութի կենաց, ինքնակամ հանգերձ գերեզք իւրեանց ընծայեն զանձինս թագաւորին զենուլ և ուտել :

Յայտուիկ սահմանս գնեն զնիլն նոյնս կիմ դաւառս մեծամեծս, որք կոչին Փամգո . Վաւա . Մաբիգո .

Մասնից օ Ֆաւլէնօ, որ է Թֆրուլի. և զՊաֆէպոյի, որոց օ Պաֆէպոյի կողմ. ուր որսան փիղս : Իսկ գլխաւոր տեղի այսր Թֆրուլի՝ է քղքոյ որ զկնի : Մասնաւ : Քղք կմ գեօղ մեծ գրեթէ ուղիւ լէ հաւարակածիւ. ուր և է արծառ մեծի մագոպայ կմ ինքնակայի նոյ. որ ունի անդ ճարձակ և մեծաշէն ապարանս. իսկ այլ շինուածք քղքին՝ են աղբարակերտ խրճիթք լը սովորուէ կողմանց այնոցիկ : Պատմիւ : Է Գլու անդիքօացւոց ձգեւ յարեւելեան կողմն լուսնկոյ, կապոնի, և փանկոյի, և լէ հաւաւ անլիքօի. ունի իւր համանուն գլխաւոր տեղի առ սահմանք Թֆրուլին լուսնկոյ. գլխաւոր վաճառք նր է փղոսկր, զի յաճախ են փիղք ի սահմանս նր :

Սադաւա :

Ի նահանգ մեծ կմ օ և Թֆրուլի ինքնիշխան յարեւելեան կողմն անկոյայ. որ յարեւելց և ի հարաւոյ՝ ունի սահմանակից զկաստանացի եակաքիս : Սմանք յՍադաւայ և զիճն ագելոնտա ի միջ սահմանաց նր գնեն : Բնակիչք նր Դապոպոյի կոչին. որք են յեակացւոց անախ. զորոց բերեն և զնմանուին ի բարս, և յայլ հանգամանս կենաց. զի և նք զօրաւոր են յոյժ և դազանաբարոյք : Ասի թէ, և ի սմ մուծաւ քրիստոնէութի, բայց այժմ Թոռի թէ առ հնրկ կան ընկղմեալ ի բիրտ և ի Թանձր կուսպաշտուէ : Ունին Թֆր հլօր. որ բզմ անգամ միւտայ սրճով լէ անկողացւոց : Թոռի թէ առ փախեալ հուշակաւոր տիկինն աննա սինկայ, յորժամ հալածեցաւ յանկոյայ : Վս քղքց այսր Թի ինչ ոչ յիշատակեն Սադաւայ և ճնողհարգք. զի գուր լով ի ներքին կողմն երկրի հեռի ի ծովէ, ոչ որք եհաս անդ :

Լաւադի :

Լ յս աղդ ը տեղիւնայ և լուկէսայ՝ սփիւռ ծաւալել է լէ միջերկրական կողմանս հարաւային մասին ափրիկոյ. սկսել ի գօնկովայ՝ մինչև ի արուլիս հաղեղից ի հիւսիսոյ արեւելից. և մինչև ի սահմանս օգէնգացւոց ի հարաւոյ. վս և ի քաղք

ճարձակին 'ի մարտ, զարհուրելի աղաղակ բառնան. առ 'ի սկզբանանդ անաբեկ առնել զԹշնամին : Եթէ արժան իցէ հաւաստալ լուսէսոց, գլխաւոր և ռիւք իմ Թշնամի սց' են ամաղունիք կմ' միասունիք. ազգ մի կանանց քաջ պիտգմականաց . զորոց ասեն բնա ձել 'ի մոնոմոգաբա . բայց զայս ազգ կանանց այժմ քիւմ 'ի կարգս առասպելեաց գրեն : Կանայք սց' բազմածին են, այլ 'ի ծնանիլ նց' 'ի ճննչի' առժա մայն կենդանւոյն Թաղեն զմանուկն . զի ոչ կամին զբաղիլ 'ի մնունդ զաւակաց, և խափանիլ 'ի ճննչէ . զնյ բիւմ 'ի պիտգմականաց նց' անորդի մեռանին : Բայց զպակասուի նց' լցուցանեն այլուստ, զի յոր ժամ հարկանեն զբիւք կմ' զգեօղ, զծերս և զերիւ տառարդս սպանանեն և ուտեն . իսկ զմանկունս և րիստաւանամետոյս կմ' երեքտասանամետոյս՝ արուս և էգս ասրեցուցանեն . զորս և յածեցուցանեն Է փեքեանս Էդէլ 'ի պարանոց նց' անուր փոքր . զոր ոչ կարեն 'ի բաց դնել մինչև ոչ ցուցցեն զքաջուն փնչ, մատուցանելով զօրապետի իւրեանց զգլուխ միոյ 'ի Թշնամեաց : Եւ յայնժամ 'ի բաց Էգէլ զա նուրն 'ի պարանոցաց, կարգին 'ի դասնց . և այնուհետև կոչին Կոնօս . այս է՝ զինուոր :

Մասն ինչ ետկացուոյ կոչին Կասանայի . յանուն Կասանի գլխաւոր տեղւոյ իւրեանց . որ է առ սահմանօք մաղամպայ յարեւելեան կողմն նր : Սք Թոնի Ժէ ունին Թգր, բայց լը բարուց և լը սովորունց իւրեանց՝ ոչինչ Էհատ են յայլոց . զի լը նց' դաղա նարարոյ են և մարդակեր :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Ն. Ժ.

Ս Օ Փ Ա Լ Ա. ԿՄ Ս Ո Փ Ա Ղ Ա.

ԿՄ Ս Ե՛Ն Ա.

Պաղաւորութիւն է ծովեզերեայ յարեւելեան մասին ամիրիկոյ. արդաւանդ բարերեք և փարթամ ոսկւով: Բնակիչք նր լը մեծի մասին սեաւ են. բայց գտանին 'ի նն սակաւ ոմանք և թուխ սերեչք յարաբացւոյ, որք միշտ յաճախեցին 'ի ծովեզերեայս յայտոսիկ. մինչև էին հասեչ անդր եւրոսայիք: Փորդութեալք իբրև կաշան ծանօթութի այսր մեծագանձ ծի, առ ժամայն ձեռնամուխ եղին ամրեչ նմ, որ և յաջողեցաւ նց. հարկատու կոցուցեչ զթագաւոր նր, որ յնջգոյն հարկատու էր մանունդաբայ՝ և իբրև սարուկ նր: Բնակութի բնիկ թգրի Ծր՝ է յարեմտեան կողմն երկրին առ ամին սօփալայ գետոյն, որ կրօնիւ մահմէտական է. ոնկ և համօրէն պաշտատկանք նր և իշխանք. բայց խառնիճաղանձն առ հնրկ կռապաշտ է: Բովք ոսկւոյ այսր ծի՝ ի վաղնջուց Ժմից հռչակաւոր են. և մինչև ցայսօր այնչափ առատաբեր, զի լը պատմելոյ բուն բնակչաց նր՝ ամի ամի հանեն անախ ոսկի մաքուր կշւով իբրև երկու միլիոն ոսկի դահեկա նի. զորոյ զմեծ մասն բարձեչ տանին յարաբխ նաւք ճրտակի և մէքքէի, իսկ մնացելն անցանէ 'ի ձեռն փորդութեալաց: Որ և հաստատէ զկարծխա նց, որք ասեն՝ թէ սա է ծն բոփերայ, ուր երթային նաւք ախրացւոյ և սողմանի վն ոսկւոյ, ելեալք 'ի նաւահանգստէ Կմ՝ 'ի ծոցոյն գասիոնգաբերայ. որ է 'ի սարն արեւելեան բազկի կարմիր ծովուն. և այժմ կոչի Շարմէ, Կմ Ճերմ. զորմէ տես 'ի մաւին ասիոյ յաղառած արաբիա: Այս կարծիք առաւել ևս հաստատի այնու՝ զոր պատմեն ոմանք ականատեօք, թէ գտանին անդ ճին շինուածք ինչ լը ձեոյ շինուածոց օտար ծագ. յորս տեսանին մինչև ցայսօր գրուածք ինչ անծանօթ գրով գրեչք: Իսկ գլխաւոր տեղի այսր ծի է քղբդ որ զինի: Սօֆաւ. զոր արութայիք կոչեն Սօֆաւաւ և բակէպ. որ թարգմանի մեաաղ ոսկւոյ: Կ քղբ յարեւնն

բաղնամարդ. և բաղնավաճառ առ ամին ծովու 'ի հիւսիսակողմն բերանոյ սօֆալայ գետոյն. զոր 'ի 1586 առին փորդուքալք. և հարկատու նորուք իւրեանց կացուցին զԹադաւոր նր, որ այժմ ոչ ևս բնակի աստ : Եւ շինեցին անդ բերդ ամուր 'ի պաշտպանութիւն և յապահովութիւն վաճառականութեան իւրեանց, զոր սկսան այնուհետեւ առնել թւնակիչս երկրին. դնելով 'ի նոյն ոսկի, և փղոսկր, և տալով նոյն փոխարէն զնոյն վաճառս եւրոպիոյ :

Զեմալ : Որ ընդաւթի ծագրին 'ի բարբառ բնակչաց երկրին նշանակէ Ալքունիք, իսկ ընտանիւնայ 'է զլիտաւոր քղք առ սօֆալայ գետով 'ի հիւսիսոյ արեւմտից, ուր այժմ նստի բուն Թիւր երկրին. զոր բնակիչք նր Գաւթէնէ կոչն. յորմէ ումանք յծագրաց համարեցան թէ և սօֆալա Տն Գաւթէնէ կոչի, այլ վերադեցան. զի Տն տիրաւրէս սօֆալա կոչի յանուն զլիտաւոր գետոյ իւրոյ : Հանդէմ. Տանգէմ. Տանկաւ. Սայուն. և Պոտաւկաւ : Են աւանք և գետք այսր Տի :

Պոտաւորդէան կղզի : Զորս փորդուքալք Լաս պօլէքաս կոչն : Են փորրիկ կղզիք 'ի հիւսիսակողմն ասրին սթյն սեբաստիանոսի :

Սարուտ : Է կղզի մերձ 'ի բերան սօֆալայ գետոյն հանդէպ սօֆալայ քաղաքին :

Սանիքա :

Է նահանգ և Թադաւորութի յարեւմտեան կողմն սօֆալայ, կալեալ զանուն 'ի մանիքայ գետոյն, որ կոչի և գետ հոգւոյն սթյ. բաց 'ի գետոյ աստի՝ այլ ևս երկու երեւելի վտակք ելանեն 'ի նահանգէ աստի. ի՞նչ Սֆալա, և Սանդօր, որք գնան խառնին 'ի քուլամա գետն մեծ : Երկիր նր լեռնային է և անբեր. բայց ունի պատուական բովս քսկւոյ. իսկ Թիւր նր Գաւթնկա կոչի, որ և հարկատու է մինոմոդաբայ :

Սնոմոդաբա :

Օ այս նշնգ կն Տ ոմանք յծագրաց անուանեն Սնոմոդաբա, որ է Թադաւորութի մեծ և լարձակ բովանդակելով զերեւելի մասն արեւելեան քաղաքս :

քաստանայ . և ձգի լէ մեջ մանկբայ և քուամայ գե-
տոց , յականց տնտի նց՝ մինչև ՚ի բերանս լէ որ զե-
ղանին ՚ի ծովն : Ունի իւր սահման ՚ի հիւսիսոյ՝ զՍն
մոնէմուկայ , զպորոր ցիւս , և զայլ անծանօթ ա-
ղինս . յորոց անշատի քուամայ գետովն . յարեմոնից
և ՚ի հարաւոյ՝ ձգի մինչև ցՍս կիմալեպացւոց , պի-
րեցւոց , եկոմայւոց , կուսկէմայւոց , և այլոց աղ-
ցաց զգէնդացւոց : Իսկ յարեւելից՝ ունի իւր սահ-
ման զովկիանոսն հնդկաց : Եւ լէ հանրապէս առեւ-
ել որում պարսպէ յինքեան և զսօֆալա , զսապ-
պիա , և զինհամպան , անկանի գրեթէ լէ մեջ 14 և
25 աստիճանաց հարաւային լայնուի . իսկ տարա-
ծուի նի՝ ՚ի հիւսիսոյ լէ հարաւ՝ սաի շինել իբրեւ
470 մղոն . իսկ յարեմոնից յարեւել՝ 650 : Եւ է
իբրեւ ցամաք կզգի . քզի բաց ՚ի միջոցէ անտի՝ որ է
՚ի մեջ քուամայ , և ականն մանկբայ գետոյն , որ և
է իբրեւ 90 մղնաչափ տարածուի , յայլ ամ կող-
մանց է շրջապատել ՚ի ջուրց :

Գլխաւոր գետ նր՝ է Քասմա . զոր կոչեն և Չաճ-
պէլէ Էմբոնո . որ է մի ՚ի մեծագոյն գետոց ափրի-
կոյ . յոր խառնին բոլմ վտակք և ձորակք , յորոց
գլխաւորքն են Մանգոր . Մորարա . Քապէլէ , որք
կայուցանեն զՔիլեյու գետն . Մակայա . Սաապո .
և Բիկիուակէ . որք միշտ առատացուցանեն զջուրս :

Օդ նր անթագին է , քոշով լէ արեւադարձիւն այժ-
եղներ : Եւ երկիրն արգաւանդ և բեղմնաւոր .
բերէ առատապէս ցորեան , որիզ , և այլ արմախ ,
և աղգի աղգի պատռական պտուղս , և եղէգն շա-
քարաբեր . որ անդարման ՚ի մարդկանէ բուսանի
յեղերս գետոց նր : Ունի և պատռական արօտս
խոտաւէտս , այլ և մեծամեծ ընտանի անասունս , նր
արջառ , այլ և երկվորս՝ բայց սակաւ : Եւ լէ զհին
վայրենի գաղանք մեծամեծք յաճախ են անդ , մենդ
փիղք . որոց ատամուկք են մի ՚ի գլխաւոր վաճա-
ւաց բնակչաց երկրին . և լւ ոմանց դտանին անդ
եւ ջայլեմուկք մեծամեծք լւ ջափու արջառոց . և
աղգ մի կատաղի եղներով : Այլ այս ամ բերք
նր սակաւ ինչ են , և իբր առ ոչինչ համարել առ-
համեմատութե առատութե ոսկւոյ նր , որով ճոխացել
է առաւել ք զայլ Սս ափրիկոյ . մինչև փորդուքա-
ւոց անուններէ ընթացաւոր նր Խնքնակուլ ոսկւոյ :
Առաւել հռչակաւոր բովք ոսկիաբերք այսր Սն
մն բովքն մասապայ ՚ի նահանգին մոնկասայ՝ ան-

տէանեալք Օգոստոս զորմէ ոմանք անդին լինել նոյն
խակ ովփերն սողմոննի . ուր ոչ միայն 'ի բովս , և 'ի
մէջ քարանց գտանի ոսկի , այլ և լէ կեղևանօք բնոյ
մասնաւոր ինչ ծառայ . ի՞նչ գետնոյ մինչև ցայն
տեղի՝ ուր սկսանին ոսաք նր . երեւելի են և բովս
պուգուայ , և մոքինկամայ , բայց ոչ հասանեն բո-
վոց մասսարայ :

Երեք գլխաւոր վաճառատեղիք են յայտմ թփրուե .
ի՞նչ Լասանէ . Պանիսէ . և Մասսաթա . ուր փորդու-
քալք յաճախեն վն տակոյ . զոր փոխանակեն լէ
աստեղէն կերպաւուց , ուլունից , և այլոց զննն
նշին վաճառաց եւրոպիոյ . որք 'ի մասսաթա ու-
նին զգործակալ մի փորդուքալացի հաւանութի
ինքնակալին մոնոմոգարայ . բայց լէ պատժով գլխա-
ւորտութիւն արգելեալ է նմ' անցանել 'ի ներքին
կողմն երկրին՝ առանց յայտնի հրամանի նորին
ինքնակալի :

Բնակիչք նր լը լոպէսայ են այլևայլ ազգք և ժո-
ղովուրդք անհամարք . որոց գլխաւորն լը փարեայ
կոչի Մակրանիս . յորմէ իջանէ և տոհմն թագաւո-
րական : Սք առ հնրկ սեւագոյն են և միջնահասակ
մարմնով և բարեչափ անդամօք , թեթեւութացք և
քաջամարտիկք . զենք նց աղեղն՝ նեւ՝ և նիզակ՝ և
բիր : Չունին գիրս , վնց զլիշատակս նմ' անցեալ
գիտութեաց՝ առանդութիւն պատմեն յետագայից . յորս
խառնեն պէսպէս խելագար առասպելս : Բազ-
մակնուլն օրինաւոր է առ նն . սակայն սովորաբար
ստիւալ կանայս առնուն : Իսկ ինքնակալ նց հարձա-
բիւմս առնու . բայց օրինաւոր կանայս ինն և եթ ,
որք կոչին թագուհիք , և են՝ կմ՝ հարազատ քորք նր .
կմ՝ մերձաւոր ազգակիցք . իսկ հարձք են դստերք
մեծամեծաց երկրին : Առաջինն յօրինաւոր կանանց
անտի Մագասիրա կոչի . զոր փորդուքալք՝ որք
անդ բնակին , մայր իւրեանց կոչեն , որում տան
պարգևս բիւմս 'ի լինել ինքեանց պաշտօնան առաջի
ինքնակալին , ուստի և միջնորդութիւն նր բիւմս շահին
անդ : Իսկզք և կոյրք կոչին աղքատք թփրին , վն
զի յարբուհուստ կեբակրին . և յորժամ երթան ու-
րեք , բնակիչք տնդեայն պարտապան են խնամել
զնմ պէտս նց , և ասլ նց առաջնորդս . ածել զնն
ուր և կամիցին երթալ :

Սք թեպէտ կռապաշտ համարել են , բայց ոչ պաշ-
տեն կուսս գրոշեալս , և ոչ այլ ինչ իրս , ի՞նչ ծառս
քերինս , ևն . այլ դնեն երկու նմս , մի բարի և

միւս ևս չար և վնասարար՝ զոր Մուղուքօ կոչեն . բայց ոչինչ պաշտօն մատուցանեն նց : Եւ ևս հաստատեալ ունին 'ի միտս , թէ լամ ինքնակալք իւրեանց 'ի մեռանիչն՝ առժամայն յերկինս փոխադրին . զորս այնուհետեւ Մաւթիմաս կոչեն . և ունին զնա բարեխօս . ուստի և զնա պաշտամունս առ նա ուղղեն : Ունին և տօնս , որոց գլխաւորն սկսանի յառաջնում աւուր մայիսի՝ զոր Ֆուափօ կոչեն . և շարունակէ աւուրս ութն . յորս լամ մեծամեծք՝ որք բազմաթիւ են յոյժ , ժողովին յապարանս արքայի . ուր յառաջնում աւուր տօնին՝ առաջի Թագաւորին՝ առնեն խաղս ակերնկեցութիւն օրինակի պաշտօնաց յայդուէ մինչև ցերեկոյ . և այնուհետեւ ոչ ևս երևի Թիքն մինչև ցութերդ օրն . բայց ի այն ութն աւուրս անդադար Թմբուկս հարկանեն , Արա յաւուր ութերդի դրձկ երևի Թիքն . և հրամայէ հաստանել զգլուխ այնց իշխանաց , ի որս չե այնչափ հաճեալ . մատուցել զնա զոհ մուղիմասաց , իր ինքնակալաց՝ որք յառաջ ք զինքն Թագաւորեցին : Այսպիսի դադանական անդթութիւն կնքելով զհանդէս գլխանութիւն տօնի իւրեանց : Այլ յամ տարեդարձս այսր գիւնաշունչ տօնի՝ լամ իշխանք երկրին 'ի մեծի դողութեան , թէ ում արդեօք վնասակեացի այն չարարաստ դիպուած :

Այս Ծ 'ի ժիլ դարօն ծանուցաւ եւրոպացւոց , ուր զառաջինն հասին փորդուքալք . որք այնպէս յանկուցին զսիրտ ինքնակալի նր . մինչև շնորհել նց զիւր մի ողջոյն իբր 270 միլիաւափ տարածութիւն . որով գրեթէ բոլոր ծովեզերեայ կողմանք նր անկան 'ի ձեռս նց : Այլ և յաջողեցաւ նց մուծանել անդր զքնական հաւատս 'ի ձեռն ժրջան քաղաքաց յնեան կարդի . որք զգլխս 'ի սոսկական ժողովրդոց դարձուցին 'ի նր հաւատս քնի : Հուսկ ուրեմն 'ի 1560 և նա ինքն Թիքն հանդերձ համարեն տամբ իւրով և այլ ևս իրրեւ 300 գլխաւորօք Ծին՝ հաւատացին 'ի քն և մկրտեցան ձեռամբ հօր գոնսալվոսի սիրբերեան փորդուքալքացւոյ 'ի յնեան կարդէ : Այլ զկնի ոսկաւուց մտեալ յարքունիս մանտոգարայ մահմէտականաց ոսմանց՝ վաղվաղակի առանց մեծ ինչ աշխատութե հաւանեցուցին նորա . հաւատ ինքնակալին և լամ տոն նր՝ զդենն տաճկական . որք և ետուն գլխատել զնախադրեալ քարս , զինն յնեան իբր կախարդ և խաբեբայ . որով և քութով անհետ եղև յձէ առափ քրիստոնէական հաւ

հաւատն : բայց յետոյ նոյնպէս և մահմէտական կրօնն
գրեթէ խաղառ ջնջեցաւ :

Ի 1569 ինքնակալն մոնամադարայ արար կուսակալ
և սպարապետ զօրաց իւրոց՝ զՖրանկիսկոս սլա-
րեառեան զայրն ազնունական փորդութաւացի , և
առաքեաց զնա բազմագունդ զօրօք սունուլ զամ
բովս ոսկւոյ մանկբայի , և միջերկրական կողմանց ,
որք էին ՚ի ձեռս քաֆրացւոց : Այլ յետ բիւմ
պնդմաց և յաղթութեց , և յետ տիրելոյ զանազան
տեղեաց , մինչև էր վճարել զլիսովին զգործ պնդ-
մին , առել զլուր ապստամբութե որ յարուցաւ ՚ի
միւղէմալիք , եթող զօրս իւր , և ինքն ածապարել
փութացաւ հասանիլ անդ ՚ի նոճաճել զապստամ-
բունն . և փխկ նր կացուցաւ սպարապետ վասկոս
հոմէն նոյնպէս փորդութաւացի . որ անխոհեմաբար
մտեալ ՚ի ներքին անծանօթ կողմանս երկրին՝ ա-
ռանց կարգի և առանց տաջնորդի , միանգամայն
և խորել յոմանց ՚ի քաֆրացւոց , անկու յանձն
զուպրելի անտառս ինչ քաֆրաստանայ . ուր և կոր-
եաւ ինքն : և ամ զօրք իւր չէ նմ : Եւ այնուհետև
ոչ ևս այնպէս յաճախ մուտ գտին փորդութաւացիք
՚ի պաշտօնատարութիւն թագաւորունն մոնամադա-
րայ . սակայն սակաւին չէ բիւմ Ժմկս շարունակելին
զառւարութի չէ բնակիչս երկրին . առեալ ՚ի նցէ
ոսկի , փղոսկր , և մարգարերիս , և ամպէր , որ
յաճախ գտանի ՚ի ծովեղերս նր . և տային նց փո-
խարէն՝ բաժնակի կտաւս , և մետաքսեայ կերպասս ,
և այլ զանազան վաճառս եւրոպիոյ և արևելեան
հնդկաց . բայց այժմ կարի նոճազիչ է և գրեթէ
խաղառ խափանել վաճառականուի նց ՚ի կողմանս
յոյսոսիկ : Այս Յ կիմ ինքնակալուն բաժանի ՚ի
25 նահանգս կիմ ՚ի փոքրիկ թագաւորունս , յորոց
զոմանս ևեթ յիշատակեն Տադիրք . զորս և ամք
յառաջիկայդ նշանակեսցուք չէ նոսին և զգլխաւոր
տեղիս ոմանց :

Մարաթա . կիմ Պանհադաբա . և Մանհադաբա : Քղք
մեծ հարուստ և բարեշէն առ վտակաւ միով քուա-
մայ գետոյ . չիջապատել բարձր և ամուր պարսպօք ,
որով և է իւրե ամրոց հզօր համօրէն թիրուէ , և
սովորական տեղի ինքնակալի նր . որ բնակէ ՚ի մե-
ծաշէն ապարանս ամրացուցել աշտարակօք , և զար-
դարել մեծադին զարդու : Իսկ բնակարանք հոր
Ժղլգեան բովանդակ քարաշէն են ՚ի մեծամեծ հա-

տորոց սպիտակ վիմայ, և բաժնէ ներքուստ և արտաքուստ :

Սինդա : Քղբ մեծաշէն և ամարանոց ինքնակալին . ուր ունի լարձակ ապարանս , որ իւր մի միայն է յայնմ Յի :

Քիտապին : Քղբ մեծ և բազմավաճառ 'ի հիւսիսա, կողմն մաարակամայ :

Պէլէկուրա : Քղբ բազմամարդ և բերդ ամուր յեզր սահմանաց մոնոմոդարայ :

Վալլանդա : Գլխաւոր քղբ համանուն թգրուէ , գեղեցիկ բարեշէն մարդաշատ և բազմավաճառ , կառուցել առ գետովն նադալայ :

Մասիատա : Գլխաւոր քղբ համանուն կուսակալուէ մեծ և բազմամարդ :

Ջյարմա : Միւս ևս քղբ այսր կուսակալուէ բարեշէն և մեծ :

Քալիկասո : Գլխաւոր քղբ համանուն թգրուէ մեծ ի կառուցել առ էնֆանս գետով . թէպէտ փոքր՝ այլ ամուր յոյժ և բազմամարդ :

Արմասո : Բաղաք մեծ առ նալին էնֆանս գետով :

Երիւսո : Գլխաւոր քղբ համանուն թգրուէ :

Ջիմպա : Բաղաք սորին թագաւորուէ առ եամայ գետով :

Պաւո : որ և կալիւ : Գլխաւոր քղբ համանուն թգրուէ , առ որով գտանին բովք ոսկւոյ առաւա, բերք :

Տոպէ : Բերդ ամուր :

Գուսինդիգո : Քղբ մօտ 'ի զամպէզէ գետն 'ի գաւառի միում , յորում բնւմ բովք ոսկւոյ գտանին :

Պուրա : Գլխաւոր քղբ համանուն թգրուէ , մեծ բարեշէն և պարսպաշատ , ուր ինքնակալն մոնոմոդարայ բնւմ անգամ յամառնային Տմկս էրթայ սակս զբոսանաց : Իսկ շրջակայ նահանգ նր բովանդակ գաշտային է , որ յարեմտից ձգի գրեթէ մինչև 'ի սահմանս թգրուէն մագամանայ . երկիր նր արդաւանդ է , ունի և բովս ոսկւոյ :

Մայրախա : Գլխաւոր քղբ լարձակ թգրուէ 'ի հիւսիսակողմն պուգուայ . մեծ՝ այլ անպարիսպ . կառուցել առ զամպէզէ գետով , ուր վաճառի ոսկի և փղոսկր բնւմ :

Պէկալ : Քղբ փոքր՝ այլ բարեշէն , և գլուխ համանուն թգրուէ . որ է մի 'ի մեծագոյն և յառաւել յարգաւանդ թգրուէն մոնոմոդարայ , զոր ամի ամի կա :

կանոնաւոր շրջանաւ ուղղանէ զամպէղէ գետն և
Քիւնա : Ամուր վճռտեղի, և գլխաւոր քղք հա-
մանուն թիրուէ առ զամպէղէ գետով :

Գէթէ : Աւան ամուր, առ զամպէղէ գետով իբրև
360 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ ընթրուք փորդուքալաց .
աւրյնջապոյն ունէին վանս կրօնաւորք յսեան կարգի
որք քարոզէին զհաւաստ քնի 'ի կողմանս յայտոսիկ :
Մասաբա : Վաճառատեղի ամուր, և գլխաւոր քղք
համանուն թիրուէ . ուր ուն վերապոյնդ նշանակե-
ցաք՝ այնչափ առատութի է ոսկւոյ, մինչ նաւ ը կէ-
ղեանօք մասնաւոր ինչ ծառոց գոյանալ :

Սէնա : Ամրոց փորդուքալաց առ զամպէղէ գետով :
Մանխա : Թափաւորութի ինքնագլուխ և անկախ յինք-
նակալէն մոնոմոգաբայ . որ ձգէ՛լ տարածի առ զամ-
պէղէ կմքուամայ գետով . երկիր նր արգաւանդ է
և բեղմնաւոր : Անդ են և բովք ոսկւոյ ուլփիրայ :

Ս:Ինէմուխ :

Լ Ե Խարձակ յոյժ 'ի ներքին կողմանս ափրիկոյ
առ հասարակածիւ . 'ի հիւսիսոյ՝ ունի իւր
տահման զկալլա, և զայլ բարբարոս ազննո . 'ի հա-
րաւոյ՝ զմոնոմոգաբա . յարեւելից՝ զզանկուէպար .
իսկ յարեւմտից՝ զգոնկով, և զնրուէն մագոգայ : Օգ-
նր տօթագլին է զի ը հառարակածիւ անկանի . այլ
բարի և աւողջ : Իսկ երկիրն ը մասին գաշտային,
և ը մասին լեռնային . անդ են և հաշակաւոր Լէրնի
լաւանի, յորոց պտղոմէոս համարէր ելանել նեղոս գե-
տոյն : Ունի բովս ոսկւոյ արծաթոյ և պղնձոյ, և
զննն տեսակս վայրենի գաղանաց, մենդ փիղս : Վա-
բնակչաց նր գրէ սալմոն՝ թէ սպիտակ են . այլ քա-
լայայտ է ամեն՝ թէ սեաւ են նք, և գծագրութի դի-
մայ նման բնակչացն քաֆրաստանայ . իսկ ը կրօնից
առ հնրկ կուսալաշտ են : Թափր նր է իբր կայսր ինք-
նակալ . զի ունի ը իւրև զմանս թափրս հարկատուս .
և բովանդակ Յ նրուէն նր՝ 'ի չորս մեծամեծ դուռ
կմ նահանգս բաժանի . որք են Կապապալա . Կալիա .
Դիւրոյ . և Քանաւ . զորս յառաջիկայդ ստորագրեա-
յուք :

Կապապալա : Գլխաւոր քղք ոչ միայն համանունս գա-
ւաւի, այլև համարէն ինքնակալութն մոնէմուկայ .
վոյ անդ է սովորական բնակութի ինքնակալի նր . և
ասի թէ է քղք բարեշէն և անուր առ փոքրիկ լճիւ
ժողով :

միով, որ զճուր իւր ըսենի 'ի Չափան ծովակէ. որ
է ըարձակ յոյժ, ունելով և կղզիս 'ի միջի. և ասի
Թէ ոչինչ կարի հեռի է 'ի լերանցն լուսնի:

Մարդիկ: Միւս ևս քղք այսր Գուռի՝ յըարձակ յար
գաւանդ և 'ի զուարճալի գաւորի կառուցել:

Կուր: Գլխաւոր քղք համանուն Գուռի մեծ և բազ
մամարդ. աս գետով՝ որ գնայ անկանի յովկիանոս
անդր անցել է գուռիս Գուռ, որ 'ի զանկուէպար:
Կափառ. և Չիերդ: Են քղք բազմավաճառք 'ի
սմին Գուռի:

Դիւրոյ: Գլխաւոր քղք համանուն Գուռի որ ձգի
'ի հարաւային կողմն կաղապալայ:

Մարտագան: Միւս ևս քղք 'ի սմին Գուռի բարե
շէն և բազմավաճառ:

Քանառ: Գլխաւոր քղք համանուն Գուռի. որ յա
ռաջագոյն էր հասարակութի ինքնիշխան, այլ ասլա ը
նթուք ինքնակալին մոնէմուկայ նունաճեցաւ:

Անիւր: և Անուր: Են պատուական վճռաբեղիք
'ի սմին Գուռի:

Լ. Ը. Խ Լ. Բ Զ. ԺԸ.

ԶԱՆԿՈՒԵՊԱՐ. ԿՄ ԶԵՆԿԻՊԱՐ:

Երևելի և ընդարձակ աշխարհ ծովեզերեայ. զորոյ զծանօթուի յերոտացւոց անտի նախ առաջին ետ մարկոս պօղոս վէնէակեցի, գերահռչակ՝ սակս ճանապարհորդուէ իւրոյ ՚ի կողմանս արեւելեան հնդկաց, և սակս տեղեկուէց, զոր եթող նա գրով. որ ը բժմ Ժմկս լի առաստիւնօք համարեցաւ. մինչև պատմուիք վերջին Ժմկի սառւգեցին լինել ամենեկին ճշմարիտ: Սա կոչէ զայս Յ. Զէնիպար. որ է անուն արաբացւոց. և թարգմանի երկիր ԿՄ Աշխարհ սեւոց: Մեծ մասն Յաբրայց միարան հաստատեն լինել նմ նախնի Ալիսիմա յիշատակեալն ՚ի պաղովեայ:

Սահմանք նր են շարեւելից՝ ուկիանոս հնդկաց. յարեմաից՝ թգրուիք մոնոմոգաբայ և մոնէմուկայ. և այլ բարբարոս ազնիւք. ՚ի հիւսիսոյ՝ ծովեզերք այա նայ. ԿՄ եթէ և զայսն ՚ի զանկուէպար գիցուք, ահման նր ՚ի հիւսիսոյ՝ լինի նեղուցն պապիււլման տէրայ. իսկ ՚ի հարաւոյ՝ ծովեզերք սօթաւայ, Գըւ խաւոր գետք նր են Գա-իւիմանի. և Զէպեա. որք յովկիանոս անդր անկանին: Օգ նր ջերմ է, և յոռի. իսկ երկիրն ՚ի ծովակողմն ցածուն և գիծին. վոյ և չէ այնչափ բեղմնաւոր: Գլխաւոր բերք նր են կորեակ, որիզ, աղգի աղգի բանջարք, և նարինջ, և կիտրոն, այն է՝ աղաճ խաւունի, և այլ սոցին նման պտուղք, այլ սակաւ: Բայց ունի ընտանի անասունս բլմս մեծամեծս և մանուհս. որք չեն ինչ ըհաս յանանոցն եւրոպոյ և ասիոյ: Գառնին անդ և բովք ոսկւոյ և այլոց հրահալելեաց. թնլ զառատութի փղոսիրէից, որ է գլխաւոր և առաւել շահաբեր վաճառ այսր Յի:

Բնակիչք նր սեաւ են, բայց ոչ այնպս սաստիկ՝ ոնք բնակիչք նիկրիտիոյ և արեւմտեան ծովեզերեայց ամբիկոյ: Ըստ կրօնից մահմետական են ՚ի բժմ Ժմկց հետէ. և փոքր մի հրահանգեալք և քաղաքականք սակս յաճախ կենսակցելոյ ը աթաքիա և ը եւրոպացիս ՚ի պաճառ վճեկանուէ. որով ը քաց ինչ առ

սակաւ սակաւ մերկանան 'ի վայրենի և յանամային բարուց իւրեանց .

Այս Ե բաժանի 'ի զնոն թիրուիս և նահանգս , յորոց տմանց տիրեն փորդութալք . իսկ այլք կան մնան 'ի ձեռս բնիկ իշխանաց երկրին , որոց գլխաւորքն են այսոքիկ . Աշխուս . Մանկալ . Մեւեմի . Գաւիւս . Մոսպատ . Մելիսիս . և այլ զնոն թաքաւորութիւնք ի մէջ մէլինտայ և այանայ . զորոց ըզգլխաւոր տեղիս նշանակեացուք ստորև , զկնի ստորադրելոյ զվեց առաջին թիրուիս . յորս յաւելցուք և զԱյս , և զՄեմի . որք թէպէտ արտաքոյ են 'ի զանկուէպտայ , սակայն մեք 'ի մի գլուխ բովանդակեցուք և զնս :

Յօդ. Խ . Թաղաւորութիւնք և նահանգք 'ի բուն զանկուէպտար :

ԱՅԻՒԹԱՆ :

Այս թիրուի և նահանգ իբր 30 միոնաչափ տարաւ ծովք ձգի առ ափն ովկիանոսի , և հարուստ մի ևս 'ի ցամաքն կոյս . ունի և բլմ կղզիս ցրիւ 'ի մերձակայ ծովեզերս և 'ի մէջ գետոց : Բնակիչք նր սեաւ են , և կրօնիւ մահմետական : Իսկ թիր նր թէպէտ է այնչափ ինչ փարթամ . սակայն զօրաւոր է և և հարկու իւր սահմանակից արուեց . որ և հազիւ երբեք բնակէ 'ի քղքս . այլ ի մեծի մասին յածի ի գաշտս աստ և անգ բնակեալ ի վրանս , ի սովո բուն արարացուց : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք :

Աշխուս . կմ Աշխուս : Գլխաւոր քղք , և աթոռ թիրի նր 'ի Ժմիս ձմեռան : Հանդէպ այսր քղքի 'ի մեծ ծոց ինչ ծովու՝ են բլմ կղզիք . որք յանուն քղքին կոչին Աշխուսէան կղզի : Բաց յայնցանէ գտանին անդ և այլ կղզիք փոքր մի տարակացք , որք բնականգակ են ի մարութի թիրին անկուսայ . որոց գլխաւորքն են այսոքիկ :

Մեմի կոչ : Հանդէպ բերանոյ դուիգոնկով գետոյն : Պապ . կղզի շրջապատել 'ի Ժոյուից 'ի մէջ բերանոց մոմայ և սալմայ գետոց :

Աւելիեա : Մի յանկուսեան կողեաց 'ի հարաւային
կողմն ծոցոյն :
Մագախէ . և Լաւէ : Են կղզիք 'ի հիւսիսային կողմն
նորին ծոցոյ :

Մոնիալէ .

Նահանգ 'ի հիւսիսակողմն անկուսայ առ ափն ուլ
կիանասի . որ հարուստ մի տարածի և լը ցա
մաք յայնկոյս բարձրաբերձ լերանց , զորս փորդու
քաւք կոչեն Փիտո քրախոսոս : Երկու երեւելի գետա
ունի . որք կոչն Մոնիալը . և Սառնալ . կմ Սանիա .
ունի և բովս ոսկւոյ : Ոմանք ասեն , թէ թիբոն
հարկատու է ինքնակալին մոնէմուկայ . բայց այլք
զհիւսիս հաստատեն , թէ ինքնագլուխ է և անկախ .
և կրօնիւ մահմէտական հանդերձ համօրէն պաշա
տականօք իւրովք . այլ խառնիճաղանճ ժողիւրդն լծ
մեծի մասին կուսարշտ է : Մի միայն տեղի ունի
երեւելի . և այն է Մոնիալէ քղքն մեծ մարդաշատ և
բազմավաճառ . ուր միշտ յաճախեն բազմահոյլ վա
ճառականք . նահագիստ նր պատուական է և յաջո
ղակ . և մուտք նր քաջ ամրացուցեալ և միշտ պահ
պանեալ :

Մեղեմաի . կմ Մոլամաի :

Սահանգ ձգեչ տարածի առ ափն ուլկիանոսի
և մեջ անկուսայ 'ի հրւոյ , և մոնկալայ 'ի հիւսի
սոյ . կալեչ զանուն 'ի համանուն կղզոյն : Բերք նր են
կորեակ , որիզ , աղգի աղգի բանջարք , և լեմոն , և
կիւրուն , և այլ զնոյն պատուք . ունի և բովս ոսկւոյ
տրծաթոյ և պղնձոյ , ոյլ և փղոսկր , և մոմ , և ամ
պէր , որք են գլխաւոր հարստուկը և վաճառք նր .
են անդ և վայրենի գաղանք՝ զր եղջերու , վարալ ,
և փիղ բլմ , որք անհնարին ապականուիս գործեն
յանգաստանս նր :

Բնակիւք նր վայրենի են և դաղանաբարոյք և մուր
դակեր . զի յորժամ ըմբռնեն զոք 'ի պողոմի , զենուհ
և ուտեն . և են պանգրահեր , երկայնագէմ , թանձ
րաշուրթն , և ատամունքն սպիտակ և լոյն . մերկ
չլծին . ունելով միայն փոքրիկ կապերո կապուտակ ,
կմ փոխաթ հիւսեչ 'ի կեղեանոց ծոռոց պատեալ
զիւղովք : Մեծամեծք նց գունագոյն երանդօք ներ
կեն զմարմնա . զի կանաչ դեպն կսպոյտ և կարմիր :

այլ կարմիրն պահել է միայն զն իշխանաւ որաց: Ոչ տան թոյլ եւրոպացւոց առնել զճականուն յճի իւր եանց, բաց 'ի փորդութեաց' չ որոց սիրով գնան: Թափն՝ ունի և գլխաւոր իշխանք երկրին՝ մահմէտական են: Իսկ ռամիկ ժողովրդն՝ գրեթէ առ հմրիկ կապալաւ: Բաց 'ի սակաւուց ոմանց, զորս փորդութեալք դարձուցին 'ի բրիտաննական հաւատո: Գլխաւոր տեղի նր է քղքոք որ զինի:

Տոպ: Քղք ծովեղերեայ փոքր, այլ բարեշէն ամուր, և սովորական աթոռ թափի նր:

Միւլէֆէ: Աղլի մեծ և բարեբեր և քաջ ամրացուցեալ չեւալ չեւալ փորդութեաց: այլ օդ նր յոռի է և մահաբեր: Վնյ և է տեղի աքսորանաց փորդութեաց, որք են յարևելեան հնդիկս: զի փխկ սպանանելոյ զմահապարտս, անդ աքսորեն առ քանի մի ամս լը հաճոյից իշխանին կոայ: Ուստի հազիւ երբէք լինի ուսմք դառնալ: Քղի մեծ ինչ է, թէ օդ որ չիցէ սովորել օդոյ երկրին, հինգ կմ վեց ամս մնասցէ անդ կենդանի: Վնյ փորդութեալք ստէպ փոխին անտի: Իսկ զերկիրն տան մշակել դերեաց ափրիկեցւոց, որոց ոչ այնչափ մնասէ յոռութի օդոյն: զի սովորել են այնմ: Իսկ երկիր նր ունի ասացալք՝ արգաւանդ է: Բերէ արմաւ, լեմոն, կիտրոն, և թուղ հնդկային առատ: Աւնի և սրաւորական արօտս, և ընտանի անասունս մեծամեծս և մանուկս: Կարջաւ, այծ, ոչխար դմակաւոր, և խոզ, որոյ միսն համեղ է յոյժ և առողջարար անդ: զոր յայն սակս փոյթ կալան փորդութեալք բաղմացուցանել: այլ զուրկ է 'ի բարի ջրոյ, զոր բռնագատին 'ի ցամաքէն բերել:

Իսկ գլխաւոր տեղի կղզւոյն կոչի հոյնիս Միւլէֆէ: որ է քղք մեծ և ամուր: որով փորդութեալք զսպել նաւաճեն զմերձակայ բարբարոս՝ աղինս՝ և զթափս նց: Տունք նր են բարեձև և լը կարգի չինեալ: 6 է կեղեցիք են 'ի նմ, և մենաստանք ինչ կրօնաւորաց: որոց միսն որ կոչի Միւլէֆէս է միանգամայն և անկեղանոց նաւավարաց խօթացելոց 'ի նաւս, որք դան անդր յեւրոպիոյ՝ կմ յարևելեան հնդկաց: զի ամ նաւք փորդութեալք՝ որք գնան յարևելեան հնդիկս, կմ դառնան անտի, սովորաբար սոսա զտեղի առնուն 'ի հանդիլ, և բառնալ անտի զպիտոյս իւրեանց: Վն զի ունի նաւահանդիստ մեծ և սրաւորական: ուր նստի և կուսակալ կացուցել յարքայէն փորդութեալք, որոյ սպառսնն ձգի չեւալ երկաւ եւթ:

և Լեթ . և կախել է կայ զփոխարկոյէն կոտայ : Ունի և բերդ ամուր 'ի սրաշուղանու . և նահագատի նր և հա մօրէն կղզւոյն . ձե նր է քառակուսի . և յւրաքան չիւր անկիւնս են ամրակուռ . պատուէրք վառեալք բլիմ հրազենուք . և բոլոր բերդն է շրջապատեալ և ապառիկ պարսպօք , և լայն և խորին խրամօք . որ և համարել է տեղի ամուր ք զայլ ամ ամրոցս , զոր ունին փորդուքալք յամ ծովեզերս ափրիկոյ . զոր 'ի 1606 սրաշարեցին հոլանտացիք ամսօրեայ մի ժմի , այլ ոչ կարացին առնուլ : Այս քղք ուղ և համօրէն կղզին 'ի ժիլ դարուց անախ' է 'ի ձեռս փորդուքալ ւաց , որք բլիմ շինուէս արարին 'ի նմ :

Գաւիթի մաս : Եւ կղզի 'ի հիւսիսակողմն միւզէմպիքայ' բնակել 'ի փորդուքալաց . որք շինեցին անդ իբրեւ 22 տունս ցրիւ աստ և անդ , և եկեղեցի , որ է 'ի ձեռս դոմենիկեան քհնյի' զոր առաքէ անդ արքեպիսն կոտայ : Բնակիչք նր բովանդակ հաւասար են միմեանց լի իշխանուէ . զի չիք 'ի նմ մեծ և փոքր , իւրաքանչիւրն սենի սեփական կալուածս և գերիս : Յառաջագոյն արարացիք բնակէին անդ , այլ փորդուքալք առ քաղրեցին զնմ , և ինքեանք փոխանակեցին զտեղի նց : Օղի : Կղզի մօտ առ նախընթաց կղզին 'ի հիւսիսակողմն նր . օդ սր լաւ և ս է և բարեխառն . ունի բլիմ պատուական և անանակիտ աղբիւրս , որք յաւէտ աշնոճացուցանեն զնա : Իւ է լի իշխանուէ մաս նաւոր իշխանի փորդուքալացւոյ , որ ունի անդ գեղեցիկ և ամուր բնակարան 'ի ձեւ ամրոցի :

Իսկ այլ մանր կղզիք , որք կան ցրիւ 'ի ծովեզերս յայտասիկ , չունին ինչ նշանաւոր , զոր արժան իցէ յիշատակել . այն զի մեծ մասն նց գլխովին անբնակ է և ամայի . չունելով ոչ նահագիտոս , և ոչ ծոցս սակս սակաւուէ ջուրց որ զնորք . վնց և նաւք ոչ կարեն մերձենալ առ նմ :

Գաւիթա .

Թագաւորութի և նահագ լեարձակ նոյնպէս առ ամին ուկիխանոսի 'ի հիւսիսակողմն միւզէմպիքայ . որ կալաւ զանուն 'ի գուիլոայ կղզւոյն , որ մօտ է 'ի ցամաքն 'ի ծայր փոքրիկ ծոցոյ , և առ բերանով գուալօ գետոյն . որ ելանէ 'ի զամպրայ լճէն իբրեւ 480 մլոնաւ հեռի 'ի միւզէմպիքայ : Պիշինկ ասէ թէ իսահակ վոստիոս և այլ մատենագիրք քաջահմուտք պիտեն , թէ սա է Մենուէիտս իւլին յիւ իմ

Հատակեալն 'ի նախնի Յազրաց . մի 'ի վերջն տեղ
 եաց ամբիկոյ ծանուցելոյ 'ի նաւարկուիս նախնեաց ,
 զոր յանուանէ յիշատակէ արրիանոս 'ի գիրս ծովա-
 դրուէ որ զկարմիր ծովէ : Բայց բանք վոսսիտսի ոչ
 են զմանէ , այլ զգնեցիսար կղզւոյ՝ որ է 'ի հիւսիս
 սակոզմն սր . զոր ստորեւ ունիմք ստորագրել . ուր
 յայտ է ահա 'ի բուն բանից նր . ուր 'ի մերժելն
 զկարծիս նց , որք սնդեն թէ մենութիաս է մա-
 դաբարտար կղզին՝ որ կոչի և կղզի սթյն լորենտիու
 սի , ասէ 'ի վերլուծուիս մելայ . թղթ՝ . 303 . * Մէ
 , նուիւս է այն կղզի , որ այժմ Չանդիպալ յորջոր-
 , ջի : Սմա պատշաճի այն իմ , զոր նախնիք դրեն
 , վն մենութիասայ . և ոչ կղզւոյն սթյն լորենտիու
 , սի , որ գլխովին անծանօթ էր յաւնաց և հառվ
 , մայեցւոց . ուր լիագոյն ցուցցուք այլուր : Իսկ
 , ռափտոն հրոճանդանն է այն , որ մօտ է դուի
 , լոսյ կղզւոյն * : Բայց կարելի է թէ պիշինկ յայամ
 վայրի զգուիլոա լէհանրադս առնու . ի որում պա-
 րունակէ և զլանգիսար . զի և այն է 'ի ծովեզերս
 յայսոսիկ : Այսչափ ինչ վն այսր . արդ մատիցուք
 անդրէն 'ի կարգ բանից մերոց :

Այս գուիլոա կղզի՝ է մեծ պարարտարօտ բեղմնա-
 ւոր և քաջայարմար յարգիւնատրութի իմ արգաս-
 եաց . ուր ահա և եղէդն շաքարաբեր ինքնին բու-
 սանի անդ առատանդս . զոր չառնեն ինչ փոյթ փոր-
 դութալք դարմանել և բազմացուցանել . տեսել է
 թէ ստէս դան 'ի կողմանս յայսոսիկ նաւք 'ի պրա-
 սիլիոյ բարձեալ ունելով շաքար բժմ 'ի դնել անտի
 դերիս : Բնակիչք այսր կղզւոյ և թֆրուէ առաւել
 հրահանդէլ են և քղքական , ք զայլ չընկաց ժո-
 զովուրդս . զգնուոն հանդերձս մետաքսեայս և բամ-
 բակիս , ունին և ոսկի և արծաթի զարդս . իսկ
 կրօնիճ առհարկ տաճիկ են , և խօսին 'ի լեզու ա-
 րաբացւոց : Թֆր նր յնշագոյն հզօր էր , և տիրէր
 գրեթէ բովանդակ ծովեզերեայց զանկուէպարայ ,
 այլ այժմ ոչ էս . զի զինքայիք միացեալ լէ եակաց-
 ւոց և մառացւոց՝ տկարացուցին զնա յայժ . ուստի
 այժմ թէսպէս բացարձակ իշխանութի տիրէ 'ի վր
 ժղլմդեան իւրոյ , այլ հարկատու է արքային փոր-
 դութալաց , որում ամ իմ ամէ վճարէ 100 հզր ուն-
 լի : Գլխաւոր տեղիք այսր թֆրուէ՝ են հետապայքդ :
 Գուիւս : Գլխաւոր քղք թֆրութե և համանուն
 կղզւոյն , բազմավաճառ գեղեցիկ և բարեճև ճէնճ
 ի սովորուէ փորդութալաց . ամբացուցեալ ամուր
 իմ

դղեկաւ : որ միանգամայն պաշտպանէ և նահանգաւի
նր : Այս քղբ 'ի նախնու մէ եր արքայանիստ . այլ
'ի 1507 առին զնա փորդուքալք և աւար հարին ա-
ռաջնորդութի ֆրանչիսկոսի ալմէիդայ : որ շինեաց
անդ ամրոց : և հարկատու ինքեանց կացոյց զայս
Թգրուի : Նաւք բլմք դան աստ ամի ամի յեւրո-
պոյ , և յայլոց կողմանց Յի 'ի պոճուս վճնկանուէ :
Հին Գոսիւտ : Քղբ մեծ բաղմամարդ և ամուր 'ի
ցամաքն՝ մերձ 'ի բերան գետոյ : Ասեն՝ Թէ առա-
ջին հիմնադիր նր եղև մի ոմն կոչեցե՛՛ Աւի որդի
հաշեմայ պարսից արքայի : Աստ է սովորական բը-
նակուի Թգրին այսր Յի :

Զնկուէպար . կմ Զնկուէպար , և կմ Զանկուէպար : Կղզի
մեծ յորմէ կալաւ զանուն բոլոր այս ծովեղերեայ
մասն : Երկայնութի կղզոյն՝ է իբրև 35 մղոն . իսկ
բոլոր շրջապատն 120 . և է արգաւանդ և պտղա-
բեր , բերէ զամաղդս արմտեաց և պտղոց . և ու-
նի իւր սեփական իշխան , որ կրէ զանուն Թգրի :
Նոր Գոսիւտ : Էր քղբ 'ի համանուն կղզւոջ շինեալ
'ի փորդուքալայ , և յետոյ անդրէն 'ի նոցունց քանդ-
եալ , յորժամ զկղզին ետուն Թգրին զանկուէպա-
րայ . բայց ինքեանք և այժմ յաճախեն 'ի կողմանս
յայսոսիկ :

Մոմպալա :

Լնահանգ լաւաճակ ծովեղերեայ 'ի հիւսիսակողմն
զէնզիսարայ . որ մօտ 'ի ցամաք անդր՝ ունի
իւր համանուն կղզի , լաւորում՝ ձեացուցանէ դոգ-
փոքրիկ 'ի ծովու : Օդ նր օռթագին է՝ գոլով մօտ
'ի հնրկածն , այլ բարի . և երկիրն պարարտ և ար-
գաւանդ . բերէ կորեակ , որիզ , և աղգի աղգի բան-
ջարս , և պտուղս , յորս անուանի է պտուղն կոչեց-
եալ Բակլայ մէլինոսի . որ է պտուղ պատուական
լաւ մեծուէ բռան մարդոյ . համ նր սքանչելի . զոր
խառնել 'ի ջուր և ըմպել՝ բժշկէ զտենգ , և զայլ
հիւանդութիւնս պատճառելն 'ի սաստիկ ջերմութի : Աւ-
նի և արօտս պատուականս , և անասուն բլմ՝ մե-
ծամեծս և մանուկս : 'ի սկզբանն՝ յորժամ փորդու-
քալք յաճախէին անդ , զմեծ մասն բնակչաց նր դար-
ձուցին 'ի քրիստոնէական հաւատոս : Բայց իբրև
խալառ տարագրեցան անտի , Թգր նր հանդերձ
համօրէն արքունի սոլառաւորօք ընկալաւ զկրօնն
տաճկաց . իսկ խառնիճադանճ Ժղլորն եկաց մնաց
իւր

յիւրում նախնի կուսարաշտուէ : Թաքն է մի 'ի նախապատիւ և 'ի հզօրագոյն ինքնակալաց նիկրիտացւոց . զորմէ ասեն , թէ կարօղ է հանել 'ի մարտ 80000 զօրս . զի երկիր նր բազմամարդ է , վնյ և կոչի ինքնակալ տիեզերաց :

'Նոյնպէս և համանուն կղզին՝ որ մօտ է 'ի ցամաք անդր , և իբրև 220 մղոնաւ հեռի 'ի միւղէմպիւրայ , արգաւանդ է և բարեբեր . և չըջապատ նր 12 մղոն . և ունի իւր համանուն գլխաւոր տեղի զՄճպալս . որ է քղք մեծ հարուստ և բազմամարդ , և նւէնգիստ պատռնական և յաջողակ , կառուցեալ 'ի վր ժայռի . և զարգարեչ գեղեցիկ շինուածովք լը սովորութե եւրոպացւոց . զոր 'ի 1507 առին փորդուքալք , և աւար հարեալ հրկէզ արարին . ապա վերապին շինեցին լը ձեոյ՝ յորում կայ մնայ մինչև ցայսօր . զոր և բնւ ժմիս լը իւրեանց արուք տա հեցին , մինչև վանեցին զեմ անտի բնակիչք նր : Յետոյ 'ի 1631 փորդուքալք անդրէն կալան զամբոց նր , և տիրեցին նմ մինչև ց1689 . կմ լը յայլոց ց1700 . յորում ամի 'ի վր հասեչ արարացւոց մաշկաթու , կալան զկղզին , և կոտորեցին զերեսուն ոգիս 'ի փորդուքալաց , որք պահէին զբերդն . և աւար բնւ առին 'ի ննչնէ . յորս բաց յայլոց իրաց՝ էր փղոսկր 250 հէր ոսկւոյ . զոր ամբարեչ էին փորդուքալք 'ի բերդի անդ առ 'ի տուսբել յեւրոպիա : Ապա 'ի 1729 փորդուքալք դրձկ երգ անգամ առին զբերդն , լը նմ և զբոլոր կղզին . որ թոճի թէ կայ մնայ 'ի ձեռս ննջ մինչև ցայսօր :

ՍԷԼԵՄԱ :

Ես նահանգ և թաքութի ծովեզերեաց ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զմոմպաղա . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ ձգի մինչև 'ի սահմանս ծովեզերեաց այսնայ : Օգ նր տօթագին է , և երկիրն բարի և արգասաւոր և բազմամարդ . բնակիչք նր լը մօտին թուխ են , և լը մասին սեաւ տմենեկին . թոճի թէ ոք են բուն բնակք երկրին . իսկ առաջինքն՝ 'ի սերնդոց օտարաց իջէլք . իսկ կանայք ննջ լը հիւսիսն՝ օպիտակ են . և իբր 'ի բնւս զգենուէն մեծաբնայ , ուր արք ննջ գծուծս և աղբատ զգենուէն , որք և գրեթէ լը վանդակ կուսարաշտ են : Թաքն ննջ և համօրէն արքունի պաշտօնաւարք մահմէտական են . սա մեծապէս պատուել է ոչ միայն յիւրմէ ժողովրդենէ , այլև 'ի շրջա .

ըրջակայ տղբաց • սակայն իբր հարկատու է փոր-
դութալաց , որք ձեռնառու են նմ ինքնակալին
մոծաղաց : Յորժամ ելանէ ուրեք՝ պաշտօնատար
արքունեաց նր պատգարակաւ բարձել տանին զնո
խունկս անուշառնս ծխելով առաջի նր • և 'ի մտ
նեւն 'ի քղք ուրեք թագաւորուն իւրոյ , մանկուիք
քղքին՝ գեղեցկագոյնք , և քաղցրաձայնք ի առաջ
ելեալ՝ երգեն և ծաղկոս սփռեն առ Ձննհաւ , և
խունկս անուշահոտ ծխեն • իսկ քուրք քղքին ղե-
նուն զոհս 'ի սրաաիւ նր : Գլխաւոր տեղի նր և հա-
մօրէն թգրուն է քղքդ որ ղկնի :

Մէլինա : Քղք գեղեցիկ բարեշէն և բազմամարդ-
'ի գեղադոճարձ դաշապայրի մերձ 'ի բերան հիւսի-
սային վտակի ղէպեայ գետոյն , և է ի իշխանութե
փորդութալաց : Ունի 15 եկեղեցիս • 9 մենաստանս
կրօնաւորաց • և բիւժ գեղեցիկ շինուածս , կէս մի լը
ափրիկեցւոյ , և կէս մի լը եւրոպացւոյ սովորուն :
Ունի և նահապետ պատճառակաւ , բայց մուտք նր
գժոճարին 'ի սլոճոս ժայռից՝ որք գտանին առ նո-
վաւ , և սակաւ խորուն ջուրս • և առ նովաւ բերդ
ամուր շինել 'ի փորդութալաց : Մեծաւնս ծաղկեալ
է և բարգաւաճ 'ի սմին քղքի վճռկանունն՝ որ բո-
լորովին է 'ի ձեռս փորդութալաց : 'Եք միայն տա-
նին անդր զծովաձառս , և զնոն ձեռակերտս եւ-
րոպիոյ • և փոխարէն առնուն ոսկի , աստամունս
փղաց , գերիս , փետուրս ջայլեման , մոմ , տէսպէս
համեմս , և դեղորայս , իունկս , և ամպէր , և ու-
րիղ բիւժ յոյժ • զոր բարձել տանին յայլ տեղիս իւր-
եանց՝ զոր ունին 'ի կողմանս յայտուիկ 'ի պէտս բը-
նակչաց նր : Թիւժ բնակչաց քղքիս և ըրջակայ ար-
ուարձանեայց նր և դիւղօրեկց՝ հասանէ 9200 հիւր •
որոց մեծ մասն քրիստոնեայ է : իսկ ըրջակայ վի-
ճակ քղքին՝ գեղեցիկ է և զոճարձալի զարդարել
դարաւիզօք և վայելուչ շինուածովք զբօսանաց 'ի
պէտս մեծամեծաց քղքին :

'Եւհանգի և Ռաֆաւորումէի 'ի Դջ Դէլինաայ
և այանայ :

'Ի մէջ մէլինաայ և այանայ են այլևս զնոն փոր-
դիկ թգրութեք և կղզեք , որք չեն այնչափ ինչ
ծանուցել • յորոց զմանս նշանակեացուք աստանօր :
Լաօ : Գլխաւոր քղք համանուն թգրուն է և կղզւոյ՝
Y 2 տարս .

պարսպապատ և արքայանիստ: 'Ի կղզի աստ դտա-
նին էջք յուղովք մեծամեծք և յաղթանդամք, այլ
դանդաղք և անսխտանք:

Բաւա: Դոյնա գլխաւոր քղք համանուն թգրուէ,
մեծ և բարեշէն. ունի նւհնդիստ պատոճական 'ի
ծոցն դեղեցիկ. ուր յանցել թմկս փորդուքալք ու-
նէին ամրոց, և բիւ մառնաւորս առնէին թ բնակ-
չաց երկրին, դնելով 'ի նցնէ գերիս և փղոսկր. ուղ
և անգղիացիք և հնդկիք: Այլ 'ի 1692 արաբացիք
անհաշտ թշնամիք փորդուքալաց' եկել թնակեցան 'ի
ծովէդերս յայսոսիկ. և արգելին դնակիւնն ամուր-
և առիկ լինիլ թ այլ օտարոտի աղգս: Այս երկու
թգրուիք հարկատու էին փորդուքալաց. այլ այժմ
թոճի թէ ոչ ևս տան նց ինչ:

Մանգրա: Էր քղք բարեշէն և գլխաւոր տեղի հա-
մանուն թգրուէ, որ հարկատու էր փորդուքալաց.
այլ 'ի զանաւ թգրի նր տալ զսովորական հարկս
նց, թովմաս սուղայ իշխան փորդուքալացի առեալ
զքղքն հիմնայաասի արար զնա. և չէ յայտ թէ չե-
նեցաւ վերստին թէ ոչ:

Այնաթա. կմ Այնապա: Գլխաւոր քղք համանուն
փոքրիկ թրուէ. որ 'ի նախնու մն հզօր էր և փառ-
թամ, և բնակիւքն էին արաբացիք ամբարտաւանք
և յանդուռք և անհաշտ թշնամիք փորդուքալաց.
զորս հարին փորդուքալք 'ի հարոճածս սաստիկս,
և զթգր նց կալել 'ի պիճի հատին դգլուխ նր. և
ցցեալ 'ի տէգ' տարան 'ի կոայ, և անդ չընցուցա-
նէին 'ի փողոցս իբր յաղթանակ. և զքղք նր աւար
հարեալ հրձիգ արարին, և զմե երկիր նր աւերե-
ցին: Այլ յետոյ վերստին չնեցաւ քղքն, և հա-
մարէն երկիրն. որ և եղև հարկատու փորդուքա-
լաց. բայց թէ արգեօք և այժմ տան նց հարկս թէ
ոչ, անսասոյգ է:

Շիան. կմ Սիան. և Բէլիկա: Ին երկու փոքրիկ
թրուիք մերթ արաբացոյ, և մերթ փորդուքալաց
հարկատուք:

Մուէկեան Բարբարոս: Աք բնակին 'ի ներքին կողմն
զանկուէպարայ յարեմոնից լամոյի և մէլինոայ. և
են վայրենիք և գաղանաբարոյք, բայց 'ի վաղուց
հետէ բարեկամք և դաշնակիցք փորդուքալաց: Զա-
ռաջնն էին հովիւք մասնաւոր տեարց. այլ յետոյ
սպստամբել 'ի նցնէ, կացուցին ժղճիգ կմ հասա-
րակութի առանձին աղատ և ինքնագլուխ. որք և
այժմ դարմանեն անդեայս բաղմոց արջառոց՝ որոց
կաթն

հաթն և սրիւն՝ է նց սովորական կերակուր . զի ստէպ հանեն արիւն յարջառոց իւրեանց, երկուց եալ թէ գուցէ առ սաստիկ պարարտութե պարպա տեսցին : Ունին և զայլ նորանշան և օտարոտի սովորութի, զի ՚ի հասակի եօթն կմ ութն ամաց որդւոց իւրեանց՝ դնեն ՚ի դլուի նց կաւեղէն գլխարկ . և ը աճման հասակին և ը չորանալոյ կաւոյն՝ հետ զհետէ յաւելուի և այլ խոնաւ կաւս ՚ի վր լաւաշ նոյն . որով կաւեղէն գլխարկն այն այնչափ ծանրա նայ, մինչև կշռել երբեմն 4, 5 օխայ, զոր ոչ կալեն երբեք ՚ի բաց դնել, մինչև ոչ ապանցեն ՚ի պատերազմի զմի ՚ի թշնամեաց, և հատեալ զգլուի նր ցուցցեն իշխանի իւրեանց : Այլ փոյթ մեծ ունին անդատին ՚ի մանկութէ վաղագոյն մարդիլ ՚ի գործ զինոճորական, առ ՚ի փութով զերծանիլ ՚ի ծանրաբեռնութե անախ : Եւ ալ իսկ է պտճուն՝ զի քաջա վարժ են չք ՚ի մրցմունս մարտի . սրբ յաղթեցին երբեմն և ինքնակալին մոմպաղայ, առին և զմէլինտա, և զայլ տեղիս :

Իւպա . կմ Իւպօ : Թաքրուի փոքրիկ ՚ի հարաւակողմն սրավայի առ հասարակածիւ . զոր ոմանք դնեն ՚ի մէջ սահմանաց այանայ : Սա հարկատու է փորդու քաղաց՝ որք ըջմ առւտուրս առնեն անդ . գնելով ՚ի բնակչաց նր փոշի ոսկւոյ, աստամունս փղոց, ամ պէր, այլև պտուղ մի ծովային՝ կոչեցել Քօքօս մալտիվայ, զի լինի ՚ի չրջակայ ծովու մալտիվեան կղզեաց : Ծառ նր նման է արմաւենւոյ, և բուսանի ՚ի խորս ծովու . յայն սակս կոչի ծովային արմաւենի . իոկ պտուղն բոլորակ և մեծ ՚ի չափ մարդկային գլխոյ . որ զյոգ զյոգ կախի զոստոց . և ՚ի հասանիլն ինքնին ՚ի բաց կորզի, և յածի յերեսո ջուրց ծովու : Այս պտուղք ը մեծի մասին ՚ի կողմանց մալտիվեան կղզեաց՝ վարին ՚ի հանդիպակաց ծովե զերս ավիրիկոյ . զոր բնակիչք կողմանցն հաւաքել, մեծագին վաճառեն, վն զի զօրաւոր դեղթափ են ըդէմ թուրից :

Ե. Շ. Խ Ե. Բ. Հ. Ժ. Բ.

Ա Յ Ա Ն:

յան, կմ Ծ-վեդերտ այանայ պարագրէ զայն
մասն ափրիկոյ, զոր արրիանոս պատ-
մողիր և այլ նախնիք ԼՂանիւ կոչէին.
բայց այն լարձակագոյն էր ք զայժմեան Ծն այա-
նայ. զի 'ի հարաւոյ՝ ձգէր մինչև 'ի ռափառն հրուան-
դանն մօտ 'ի դուիլոա. որով և զմեծ մասն այժ-
մեան զանկուէպարայ յինքն բովանդակէր. իսկ այժմ
'ի հարաւակողմն՝ գրեթէ հասանէ մինչև 'ի գիծն
հասարակածի. և 'ի հիւսիսակողմն՝ ձգի մինչև 'ի
տարն կուարսուֆուի. յարեւելից՝ ունի իւր սահման
զովկիանոս. իսկ յարեւմտից՝ զկալա. և զերկնս
յորոց ելանէ դուիլիմանիկ գետն. որ և է սահման
նր 'ի հարաւոյ:

Չորս երեւելի գետս ունի. որք են Գաւիլիմանիկ.
կմ Խաօ. որ իջանէ յԾէ կալաքոնոց, և դնայ ան-
կանի յովկիանոս անդր մօտ 'ի հասարակածն: Մ-
գաբոս. է գետ մեծ, որ ուղղանէ զհամանուռն նա-
հանգ և Թքրուի պարունակել յայտմ Ծի. և ապա
նոյնոյս զեղու յովկիանոս: Հաւալ. և լանէ 'ի հա-
պեշու, և հոսել լ արեւելս, դնայ սուզանի յաւա-
զուտս ատեւայ Ծի: Սեանալո. կմ Հանալո. որ Թոնի
լինել Զէիւ. գետ երեւելի, որ մօտանէ 'ի նեղուցն
պապիւլմանտեւայ:

Օդ նր ջերմ է յոյժ. իսկ երկիրն լը մեծի մասին
անջրդի և սււազուտ, մէնդ յեղերս ովկիանոսի.
ուր գտանին լարձակ անասաւորք ամայիք անջրդիք:
Սակայն 'ի ներքին կողմանս՝ ունի ուրեք ուրեք և 'ի
ծովեղերեայ անասաւորք գտանին անգաստանք բա-
րեբերք, որք բերեն գարի և կորեակ, և ազգի
ազգի ուտուղս. այլև արօսք պատուականք: Սենի
և մօմ, և մեղր առատ, և փղոսկր, զի գտանին
անդ և փիղք և այլ վայրենի գաղանք: Սենի և լն-
տանի սնասուռնս. յորս են և մասնաւոր ինչ տե-
սակք արջառոց, յորոց ոմանք համակ սպիտակ
են, այլք՝ սևու և վայրենի. ունելով եղջիւրս բազ-
մաճիւղս լը նմանուէ եղջերոճի. ոմանք ևս՝ մի միայն
եղջիւր լը մեջ ճակատու իրրեւ զմեկեղջերու. ունի և
'ի խալինս նր գտանի մասնաւոր իմն տէտոկ մեծա-
մեծ

մեծ ոչխարաց՝ որոց գլուխն բողբոջովն սեռա է ,
 իսկ գմակն մեծ , մինչև երբեմն կռուել 10 օխայ :
 Զայսմ Յի երեք զնձն աղոթք և ժղիւղոթք գտանին :
 Բնակիչք ծովեղերեայ կողմանց սպիտակ են , իսկ
 ուրք 'ի ներքին կողմանս բնակին՝ սեռա են գլխովին :
 Բայ 'ի սոցանէ գտանի անդ և այլ ժողովուրդ ան-
 ունեալ Պեթաւշիտ , աղգ բազմաշրջիկ , և Թափա-
 աակն և Թիսափոյն : Սք բնիկ են ոչ միայն յայսմ
 մասին ափրիկոյ , այլև յայլ տեղիս . չունին բնաւ
 քղբական օրէնս ինչ , կմ տեսակ կնվարուէ , և ոչ
 կախումն ինչ զումէքէ . այլ են աղատ և ինքնա-
 գլուխ , և ի մեծի մասին մահմետական , բայց տը-
 գէտք ամենեւին , և լի աւելորդապաշտութիւնք . խառ-
 նելով 'ի վարդապետութեա զուբանին (զորոյ հազիւ
 զանուեն գիտեն ,) պէսպէս խորանս կռապաշտուէ ,
 զոր ունին 'ի նախնեաց :

Այս Յ համօրէն բաժանի 'ի չորս զնձն տրուես .
 որք են Պրաւա . Մախապոտ . Աշէա . և Արեւ :
 Պրաւա : Գաւառ փոքր և հմրկուի ինքնիշխան . որ
 ունի իւր համանուն քղք բարեշէն , և նահնգիստ
 պատուական , բայց մուտք նք գծուարին :

Մախապոտ : Նոյնպէս փոքր և Թֆրուծի փոքրիկ 'ի
 հիւսիսակողմն պրավայի , բնակիչք նք մտապայ Թըշ-
 նափ են փորդութալաց , և բարուք բիրաք և դա-
 ժանք :

Աշէա : Նոյնպէս փոքրիկ Թֆրուծի ինքնադուխ :
 Զսոցանէ այսչափ ինչ և եթ գտաք գրեւ յՅագրու-
 թիս՝ զորս ունեաք 'ի ձեռին . այլ Ատէլ առաւել
 ծանօթ է . վնյ լարձակագոյն գրեսցուք զնմէ յա-
 ռաջիկայդ :

Արեւ :

Եյս նահնգ և Թֆրուծի կոչի և Զէիւ , որ առաւել
 լարձակ է և բաղմամարդ . ք զայլ երիս Թա-
 դաւորութեա այսր մասին ափրիկոյ . որ և է 'ի հիւսի-
 սակողմն նք , ունելով իւր ստհման 'ի հիւսիսոյ՝ զով-
 կիանոս և զնեղուցն պապիւլմանտէլայ . յարեւելից՝
 նոյնպէս զովկիանոս , յարեւմից՝ զհապէշ . իսկ 'ի
 հարաւոյ՝ զԹֆրուծին ադէայ :

Երկիր նք ի մեծի մասին ամուլ է և անբեր գո-
 լով անսպաս աւաղուտ , բայց ուրեք ուրեք ունի
 և անդաստանս արգասաւորս , որք բերեն ցորեան՝

գարի՝ կորեակ՝ և աղդի աղդի պատուհա : Ունի և պատուական արօտս և ընտանի անասունս . յորս նշանաւոր է տեսակ մի ոչխարաց , որոց ձեռք կ'ի գմակ.ք երկայն են և խեղաթիւր լը նմանուէ ուռոյ որթոց : Ի ներքին կողմանս այսր Յի՛ գրեթէ ոչ երբէք արձրեւէ . սակայն նախախնամուին չոյ պարգեւաց նմ փխկ անձրեաց զհասալ գետն մեծ լայն և խոր , որ լը նմանուէ նեղոսի իջանէ 'ի հապէշու . և լը բոլմ առուս և խրամս բաժանեւ ուռոգանէ զեր .

կիրն 'ի բարձրանալն իւրում :

Իսկ գլխաւոր բերք և վաճառք նր՛ բաց 'ի պէտպէս արդեանց երկրի՛ (որով բնակիչք նր՛ առեւտրութիւնս առնեն լը մերձակայ արաբացիս որք զուրկ են յայն պիտեաց ,) են և ոսկի , փղոսկր , և աղդի աղդի խանեւ լիք , պղպեղ , ևն . որք են առաւել շահաւոր վաճառք նր՛ . լը որս և գերիք ածեալք 'ի հապէշու , զորս վաճառեն արաբացւոց փոխանակելով լը այլոց իրաց՝ որոց ինքեանք պէտս ունին : Բնակիչք նր՛ թուխ են , և հանդերձ նց է սփածանելի իմն բամբակի ածել զմիջով , որ հապիւ ծածկէ զկէս մարմնոյն . Բայց մեծամեծք նց զգե՛նուն հանդերձս մեծաբանայս , և բեհէղս հեգկաց : Իսկ լը կրօնից մահ մեծապան են . որում կարի նախանձայոյզ է թագաւորն՝ ոմ և իշխանք նր՛ :

Այն այս թգրութի և Յ յնջագոյն էր լը իրութիւն ինքնակալին հապէշու . այլ 'ի 1535 մեհէմէտ կրաւորս մի յիշխանաց անաի կոարտաֆուի օտրին տալըս տամբեցաւ 'ի նմէ . և ձեռնառնութիւն արաբացւոց և տաճիաց՝ էառ զբոլմ գաւառս 'ի հապէշից , առ իրութիւն ալէքսանդրի՛ նահումայ՝ և գաւթի՛ ինքնակալացն հապէշի հաստառել նոր թգրութի 'ի յառեւ . և փոքր միւս ևս և զբոլանդակ հապէշոստան լը իւրե նո՛ւաճէր , եթէ չէին լըգեմ ելել նմ փորգութեալք : Քշի գաւթի ինքնակալն հապէշի՛ որ թգրեաց զինի նահումայ , առ որով 14 ամբ էին , զին մեհէմէտ հարստահարէր զհապէշաստան , առեալ զուր մեծամեծ քաջութեց փորգութեալաց՝ զոր գործեցին յարեւելեան հնդիկս , և 'ի կարմիր ծովու , հրեշտակո արձակեաց առ էմմանուէլ արքայն փորգութեալաց , խոտահալով նմ զբոլոր իրութի իւր հնազանդեցուցանել հռովմայ հայրապետին , և զերբորդ մասն Յի իւրոյ տալ փորգութեալաց , եթէ ձեռնառու լիցին նմ անդրէն յինքն ընկրկել , զոր ինչ առին 'ի նմէ տաճիկք և արաբացիք : Այլ գաւթի

արքայ մեռաւ մինչև եր ընկալէլ զօգնութիւն . քզի
առաջին պատրաստութիւնք և փորձք փորդութեանց 'ի
դերեւելին . և թիբեաց ը նր կողովոս : 'Ի նմին թմկի
մեռաւ և էմմանուէլ արքայ փորդութեանց , և 'ի
տեղի նր նստաւ յովհաննէս արքայ : Սա կացուցել
փոխարքայ 'ի հնդիկս զստեփաննոս կամա զորդի գե-
րահաչակն կամայ , որ եղև առաջին դուիչ արևելեան
հնդկաց հրաման ետ նմ ելանել հարկանել զսառճիկս
ուր և գտցէ : Իսկ նր մեծ նւհնդիսիւ մտել 'ի ծովն
կարմիր , և լեբրկար թմկ հետամուտ լեալ թշնամ
ւոյն , ինչ ոչ կարաց առնել . զի նք զօղել կային
յանքոյթ նւհնդիսոս : Ապա եհան 'ի ցամաք 'ի մա-
քուտ 400 զինուորս փորդութեանց , և կացուց-
եալ նց զօրագլուխ զքրիստափոր զեղբայր իւր ,
առաքեաց զնս 'ի հասկէշ . այլ անձրևային եղանակն
խափաներ զնս յնջ խաղալ և հասանիլ առ կողովոս
ինքնակալն , որ լե զօրաց իւրոց փախուցել էր 'ի
միւս ծայրն հասկէշի զարհուրել յերեսաց տաճկաց ,
որք կալել ունէին զլեբրինս :

Մէհեմմէտ կրանոս իմացել 'ի լստեսաց իւրոց զսա-
կաւութի զօրաց փորդութեանց , պատրաստեցաւ
զնալ 'ի դիմի հարկանիլ նց 'ի պէլուլ գաշտի .
այց նախ հրեշտակս արձակեաց առ քրիստափոր .
գիտեմ առ զի հասկէշ խաբեցին զթիբ ձեր . լե որ
ուշինչ զարմանամ , գիտելով զնենդուի և զսարամը-
տուի նց . միանդամայն և կարեկից և ցաւակից ցու-
ցաներ զանձն լե զուր տարապարտուց կորուստ գե-
ղեցիկ մանկուէ քրիստափորի , և զօրաց նր . այլև
խոտանայր նմ տալ պաշարս ճննգհի , և առաջնոր
գել նց մինչև 'ի ծովեզրն , եթէ կամեցին խաղաղութ
դառնալ յետս : Իսկ քրիստափոր խոտիւ ետ պիսի .
պատուիրելով նմ , զի կմ դարձուցել յետս զնմ զբ-
ինչ էառ յինքնակալէն հասկէշի , և կմ պատրաստ
լիցի 'ի մարտ . քզի սուր 'ի ձեռինն առէ կամիմ ճա-
նապարհ բանալ ինձ լե Ծ քո . և առ 'ի նախատինս՝
առաքեաց նմ հայելի և մկրատ , զի հատցէ զմորուս
իւր : Զայս պատգամ ընկալել մէհեմմէտի 'ի եղև
որումաութ . և թողել անկատար զսեղանն , վաղեաց
էառ զղէնս իւր , և հրաման ետ զօրաց իւրոց յնջ
խաղալ : Ունէր լե իւր ստուար դունդ մի հեծելոց ,
և 15 հզր հետևակաց . իսկ փորդութեանք էին միայն
350 . զի արք 50 որդեցան 'ի չորեք հարիւրոց ան-
ախ 'ի պահել զճննդ մութուոյ : Սակայն և այնպէս
յորթամ 'ի դիմի հարան միմեանց , յաղթող գտան

փորդութաւք. զրէմն 'ի զօրաց անտի տաճկաց կա-
տորեւ, իսկ զայլս 'ի փախուստ դարձուցեւ, Եւ որս
և մէհէմմէտ փախուցեւ մազապուրծ զերծաւ:

Յայնմ վայրի քրիստափոր վերապէ մեծ գործեաց,
զի փխկ գիմեւոյ առ ինքնակալն հապէշի, ունելով
գիպողութ յայնժամ, զի ցրուեցան տաճիկք, զհետ
անդեցաւ փախաւելոյ. զորս դտեալ ամբացեւ յա-
մուր վայրի համարձակեցաւ սակաւաթիւ զօրօք
ճակատիւ Եդէմ նոյ: Յայնմ պահու մէհէմմէտ ըն-
կալեւ օգնութի 'ի մուխայէ 2000 արաբադիս և տա-
ճիկս քաջ զինեւս հրազնուք, և ատրճանս բոլորս,
և այլ կարասիս պիտոյ, դազանաբար յարձակեցաւ
'ի վր փորդութաւք, և ցիրեցան արար զին. իսկ
քրիստափոր վերս ընկալեւ, թէպէտ ոչ մահացու,
փախուաւ եմուտ յանտառ մի հանդերձ տասն զին-
ուորօք. բայց և անդ ոչ զերծաւ, զի դտին զնա
արաբացիք, և կենդանի ամին առ մէհէմմէտ, որ
չարաչար տանջանօք սպան զնա:

Սովին յաղթուի մեծամեծեւ մէհէմմէտի, զհետ պըն-
դեցաւ փախաւելոյ փորդութաւք. կարծելով թէ
'ի մեռանիւք քրիստափորի, ոչինչ այնուհետև կարաւ
ցէ զէմ ունիւ բուռն զօրութիւրոյ. վոյ և ունէր
'ի մտի 'ի վերջ հասուցանել զպիտոյ, իսպառ տիրե-
լով համօրէն թիրուհն հապէշի: Իսկ փորդութաւք
հասեւ 'ի ատմագէտ Գու, ուր էր կողգիտս ինքնա-
կալն և բանակ նր խորհուրդ ետուն ինքնակալին
որ և յօժարուք անսաց նոյ. և կամեցեւ փորդութա-
ւք Եւ այնմ խորհրդոյ անդրէն կանգնել զանուն
քաջուն, հոգւով չափ սկսան մարանչիւ. որով և
անուպատմելի քաջութիւն գործեցին: Յայնմ վայրի պետ-
րոս լէոնեան սենեկապետ քրիստափորի, տեսեւ
'ի հեռուստ զմէհէմմէտ 'ի մեջ խաւանին, արձակեաց
զատրճան իւր, և եհար զնա 'ի գլուխն. իսկ մե-
հէմմէտի զգացեւ զանձն վիրաւորեալ, 'ի փախուստ
գիմեաց. այլ պետրոս հասեալ զկնի նր, եհար և
սպան զնա. և հատեւ զմի յահանջաց նր, դարձու
'ի միւս կողմն ճակատուն: Տեսեւ տաճկաց՝ զի ան-
կաւ զօրագլուխ և թիր իւրեանց, առ հորի 'ի փա-
խուստ դարձան. որոց զհետ մտեւ փորդութաւք
և զօրաց հապէշից՝ վանեցին հանին զնո 'ի ոահմա
նացն հապէշի:

Պատմէ հայրն երոնիմու լուսոս. Թէ յետ սպանա-
նելոյ լէոնեանն պետրոսի զմէհէմմէտ կրանաւ և հա-
տանելոյ զմի յահանջաց նր, մի ոմն 'ի հապէշից գը-
տեալ

տեսալ զդի'նք անկեւ 'ի դաշտի , և հատ զգլուխն , և տարեւ մատոյց ինքնակալին , ցուցանելով թէ ինքն սպան զնա . վնջ և ինքնակալն յաւարտիլ յաղթութեն և տ'նմ' պատիւն և պարգևս մեծամեծս : Այլ 'ի նմին պահու 'ի վր հասեւ պետրոսի , և հարց ցհապէն թէ ուր է մի յականջացն մեհէմմէտի , կմ' մի թէ մի ականջս և եթ ունէր . իսկ հապէն շառաքունիւ չեա ինչ նմ' պիտի . յայնժամ եհան զականջն , զոր ինքն հատեւ էր , որով և 'ի յայտ եկն իսաբէութի հապէլին . և պետրոս մեծապէս պատուեցաւ յինքնակալէն . և եղև մեծանուն 'ի հապէշատան թէ զայլ նմ' փորդութալս :

Արդ՝ թէպէտ մեռաւ քաջն մեհէմմէտ կրանոս , բայց թիրուծին ատէլայ՝ զոր նա ինքն հիմնեաց , եկաց միաց հաստատուն 'ի յաջորդս նր , զի այնուհետև չեղին ձեռնհաս հապէշք միւսանդամ նոճաճել զայս Ծ , թէպէտ բիւ' անդամ գուն գործեցին : Եւ քղի թիրք ատէլայ սակաւաձեռն զօրօք միշտ յաջողապէս դիմակալ եղին հզօր և մեծի ինքնակալին հապէշի , յայն սակս մահմետականք համարին զայն դիպեալ օգնականութի մահմէտի . ուստի և թիրք ատէլայ կարի պաշտօնասէր են առ նա , և նախանձայող օրի նաց նր : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր թիրուէ՝ են հետագայ քղքք , զորս յեա ստորագրելոյ , ստորագրեցուք նաև զՏն արեկ :

Արեւ : Քաղաք ամուր և գլխաւոր տեղի համօրէն թիրուէ , և աթու թիրի նր . կառուցեւ 'ի բարձրագիտակ վայրի առ համանուն գետով , գրեթէ լէ մեջ նահանգին :

Չէլա : Քղք ամուր ծովեզերեայ իբրև 30 մղոնա հեռի 'ի հեղուցէն պապիւլմանտէլայ 'ի ծայր փոքրիկ ծոցոյ ծովու մօտ 'ի բերան գէիլայ գետոյն : Ոմանք յճադրաց համարին , թէ սա է Մալաւ քաղաքն զոր յիշատակէ արրիանոս յիւրում ծովագրութե . որ և այժմ՝ է քաղաք մեծ փարթամ բարեւէն բազմամարդ և բազմավաճառ . յորմէ և աշխարհն առնու զանուն . ունի և նահնգիսա մեծ և անվտանգ :

Պարպօրա : Քղք ծովեզերեայ և նահնգիսա պատուական ապահով և յաջողակ յոյժ վն վճռեալութե : Թաւի թէ 'ի սմանէ մերձակայ ծովն 'ի նախնու մնկոչեցաւ Ծոց պապարիթեան :

Մեռ : Քաղաք փոքր , զոր ոմանք համարին լինել Մանգա քղք յիշատակեալն յարրիանոսի :

Տարգմար : Քնք առ ամեն համանուն գետոյ փոքր
 ինչ հեռի 'ի ծովէն արաբացոց :
 Առաքաւ Քնք 'ի նախնուն Մահալէան երանարան :
 Է մի յերկոյ նշանաւոր հրոճանդանաց ամբիկոյ . որք
 են Հրոճանդան սպարաւայ . Հրոճանդան Բարեյոսոյ . և
 այս Հրոճանդան իսարաւոր : Յայսմ Յի գաանին
 և այլ հրոճանդանք և սարք , բայց ոչ այնչափ ան
 ունիք . ուն Սաբն Ուրուեայ . Սաբն Իւլփադայ . և
 Սաբն Բաւեայ :

ԱԲԷԷ :

Ի ոչի նաւ ծովէլէրտ ամէլայ , որ ձգեչ տարածի առ
 երկ կարմիր ծովուն յանդիման արաբիոյ . զոր
 տմանք յճագրաց կոչեն 'Երբ արաբիա , բայց պիտաւ
 կարար . որպէս զի ոչ է յարարիա , այլ յամբիկէ
 ահամանակից հապէշու և նուպիայ : 'Ախնիք կոչ
 չէին զսա Երմպիա ընդ Եփրատիս . առ 'ի զննեւ
 յեթովպիոյ' որ լայրեցած դօտեաւ : Օգնի թանձր
 է և միտասկար մենդ լառաւօտն յնջ ք զճագեւ ա
 րեգական , և լեւրեկոյս' զկնի մտիցն արեւու : Եւ
 երկիր նր լահանրաւոյս անբեր է և անջրդի և չոր
 աակս սաստիկ տապոյ' և առ 'ի չրոյէ գետոց : Լե
 րինք նր' որք 'ի սուտգէմ քղքէ ձգեչ տարածին մին
 չև 'ի նեղուցն պապիւլմանտէլայ' անտառախիւք են
 յորս լի են զննն աղքէ վայրենի գաղանաց . գտա
 նի անդ և ոպիկաղ փայտ , այն է' ապանոյ բլմ' :
 Բնակիք նր 'ի նախնուն յունարէն կոչէին Գրօիւ
 րիտիտ . որ թարգմանի ծակամուտ . քղի 'ի քարուն
 ձաւս և 'ի փասարոս լերանց բնակէին զօրէն գա
 ղանոց : Բայց այսպիսի ծակամուտք կիմ' անձաւա
 բնակք' լն չէլարիտսի ոչ աստ միայն , այլև յայլ
 զննն տեղիս ամբիկոյ գտանէին . սակայն ոք առա
 շել ծանօթ էին նախնեաց . որք և տիրանոյս գրօկ
 լօտիկիք կոչէին : Այլ 'ի վր սահմանաց Յի սյ'
 անհամաձայն են նախնիք . զի պաղոմէոս զբովան
 գակ արեւմտեան ծովեղերս կարմիր ծովուն' մինչև
 'ի սահմանս այժմեան տաւէլայ , Յ գրօկլօտիդաց
 կոչէ . 'ի նոյն միտս են և սորաբոն և պլինիոս :
 Իսկ այլք' յորոց մի է և երատոսթենէս լն պլինիո
 սի' զՅ գրօկլօտիդաց ձգեն յոյնկոյս արեւադարձին
 այժեղէր . մի ուր ստոճեր արեգական անկանի յեր
 կուց կողմանց ևս մարմնոց : Զայս երկու հկնէ կար
 ծիս

ծիս միաբանէ չեղարիտս ասեւոյժ , թէպէտ բովանդակ արեւմտեան ծովեզերք կարմիր ծովուն՝ կոչի դրօշափողաց Տ , բայց տիրանա միայն վերին կողմն նր՝ ի բերենիկեայ (զոր պլինիոս դրօշափողաց քաղաք կոչեաց ,) կի՞ յարեադարձէն մինչև ի նեղուցն և ի ծոցն աւաղիտեայ , որ այն ինքն է՝ նեղուցն պատկերմանտէլայ՝ կոչի յայն անուն : Այլ զհարդ և իցէ , այժմ՝ բնակիչք այսր Տի չեն այնչափ վայրաք . ի որս գաանին և բի՞մ արարացիք , այլև տաճիկք :

Այս աշխարհ յերկու մասունս բաժանի . քո ի հիւսիս , և ի հարաւ . հիւսիսայինն կոչի Պաֆրաղամ . իսկ հարաւայինն Տանկաւ . զորոց զգլխաւոր տեղն յիս յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

Պաֆրաղամ :

Այս մասն լարձակագոյն է ք զեկի՞ն . որ և յերկուց դարուց հետէ նոճաճել կայ ի նորումք ինքնակալին օսմանցոց . և ունի իւր սեփական կուսակալ կոչեցել փաշայ տարասիտ . իսկ գլխաւոր տեղիք նր են այսդքիկ : Աւագլէն . կղզի փոքրիկ ի կարմիր ծովու իրեւ քարընկէց մի և եթ հեռի ի ցամաքէն ավերիկոյ : Չև նր բոլորակ . և չքաղաւան գերիս իբրև 400 , այլ արգաւանդ է յոյժ . և թէպէտ շուրջ զնովուս խոր է ծովն , բայց ի մերձակայ վայրս գաանին ի ծովու բի՞մ ժայռք , և փոքր մի հեռի խողխող մեծ . նմին իրի բի՞մ զդուշուն տխտի առ տնովտանդ հասանելոյ ի կղզի անդր . վն զի մի միայն նեղուց գտանի ի որ մարթ է նաւել . բայց և անդ յերկուց կողմանց լի են ժայռք ի յատակ ծովու : Ահի իւր համանուն քղք բարեչէն և հարուստ , և նահագիստ , ուր նստի կուսակալն կի՞ փաշայն . ի տիշինկայ ունի և բերդ ստուր , այլ տէ լա հարբ տէ , թէ չիք անդ բերդ , և ոչ հրադէն . այլ միայն երկու փոքրիկ մարտկոցք ի հանդիսակայ ցամաքն՝ շինեալք ի սաշաղանուն քղքին . թերեւ զայն երկու մարտկոցս տիշինկ լայնաբար բերդ կոչէ : ի մերձակայ տեղեաց այսր կղզոյ՝ հանեն ի ծովէ մարդարիտ , և սատափ , որք են գլխաւոր և բազմաշահ վաճառք նր . բայց ոտի թէ մարդարիտ նր փոքր մի դեղնագոյն է . վն և ոչ ոյնչափ ինչ ի յարդի :

Մասն : Ամբոց շինել ի փոքրիկ ինչ կղզի մօտ ի ցաւմայն :

մնաքն . ուր յնշագոյն նստէր փառացն այսր նշնգի .
այլ այժմ 'ի ճիտակէ նստի : Աշխարհագիրք համա-
րին , թէ այս է նախնի Պաղտայիս թերն , զոր ետ շի-
նել պաղտմէոս փիղագեղփոս թփր եգիպտացւոց ,
առ 'ի գիւրուի որսորդուէ փղաց :

Իսկապ : Քղք փոքր 'ի հիւսիսակողմն սուաքմէնայ ,
և նւէնգիստ առ ափն կարմիր ծովու յանդիման
Ճիատէի , որ է յայնկոյս 'ի յարաբխա :

Հարթիւ : Քղք փոքր , այլ ամուր և բաղմամարդ լի
մէջ լեւանց . բնակիչք նր անոճանի են 'ի գողուէ :

Տանկալա :

Եւս մասն ծովեղերեայց արեկայ' է 'ի հարաւոյ
ճարեւելից նախընթաց մասին . և ունի իւր թփր
որ հարկատու է ինքնակալին հապէշից . կի՞ լը այ-
լոյ' ինքնակալին օսմանեանց , ունի և բնակիչք նր
ունին զկրօն օսմանեան տաճկաց . իսկ գլխաւոր
տեղիք նր են յայտքիկ :

Պապիւտ : Քղք փոքր' այլ բարեշէն , առ ափն կար-
միր ծովու մօտ 'ի նեղուցն պապիւլմանտէլայ . ունի
նւէնգիստ պատռական 'ի ծայր փոքրիկ ծոցոյ . և
է աթոռ թփրի' կի՞ իշխանի յայսր նահանգի :

Եփոյիս . կի՞ Սիւրիս : Ամրոց և քղք վճռկանութե
առ ափն կարմիր ծովու :

Լամա : Քղք , այլ անծանօթ է տեղի դրից նր :
'ի նահանգի աստ 'ի նախնումն էին զնշն երեւելի
քղքք , ունի Բերէնիէ . լը պլինիոսի յարանոճանեալ
Բանիւրիդոս . յառաջուէ ոսկւոյ' զոր անտի հանէին .
և է առ ափն կարմիր ծովու , զոր յիշատակէ և
ստորաբոն , և այլ նախնի ճագիրք : Չայս քղք չէ
պարտ շփոթել լի այլոց երկուց համանուն քղքոյ'
որք էին յեգիպտոս . մինն առ կարմիր ծովու , իսկ
միւսն առ միջերկրականա :

Արսինոյ : Էր նոյնպս քղք երեւելի առ կարմիր
ծովու յարեւելեան կողմն բերենիկեայ մօտ 'ի նեղուցն
պապիւլմանտէլայ : Չայս քղք պլինիոս կոչէ նոյն
պէս Բերէնիէ . բայց հանդերձ յարագրութե եղի-
րիւայ , առ 'ի զնշնել 'ի նախընթաց բերենիկեայ :

Արտաղէ : Չոր նախնի ճագիրք զնշն օրինակաւ
դրեն . պաղտմէոս դրէ Արտաղէ . արրիանոս Արտա-
ղէ . Ստեփաննոս ցուցանէ 'ի հերոգ իանոսէ' թէ իս-
կական անունն նր է Արտաղիս . և էր առ կարմիր
ծովու . զոր ռմանք գեղալ ասեն , և այլք աւան :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Հ. ԺԳ.

Հ Ա Պ Ե Շ.

Թ. Աշուհ, և Գիտ:

Ի նախնուսն այս Յ կոչեր Աշուհն էնուպիա, այլ և Ենուպիա ընդ եգիպտոսէ, կմ' 'ի լճ' եգիպտոսէ: Իսկ 'ի սբ գիրս Լ-դ, կմ' ուն առ մեզ դրի Լ-դ կմ' Ա-դ. և բնակիչք նր Լ-դի. այս է' Աշուհի մայր կմ' Լիդայի. ուն ցուցաք 'ի վեր անդր 'ի ստորագրուե եթովպիոյ Յի: Իսկ այժմ' յեւրոպացւոց առ հնրկ կոչի Ապիսինա. 'ի տաճկաց և յայլոց ստիական աղանց Հապէշ. 'ի մեզ Խաթլասփան. կմ' Աշուհի Խաթլիա. և բնակիչք նր Խաթլիի. այլ սովորաբար Հապէշ կոչեմք զՅն և զբնակիչս նր. յայն սակս զայս անուն 'ի կիր արկաք իբրև առաւել սովորական և ծանօթ: Այլ չեք ստուգութի թէ զինչ նշանակիցէ անունդ Ապիսինա, ուն և Հապէշ, և Խաթլի. (որք են նոյն անունք.) և ոչ թէ յորմէ լեզուէ ելանէ: Թէնդ ոմանք հանեն 'ի լեզուէ արարացւոց. այլք 'ի լեզուէ եթովպացւոց. բայց ամ հաստատուիք նց անհիմն են և անստոյգ. վն չե արժան գեգերիլ 'ի քննութի նց:

Այս Յ 'ի նախնուսն ըարձակ էր յոյժ. այլ բազմապատիկ պատերազմունք ներքինք և արտաքինք՝ զոր լ Ճմկս Ճմկս կրեաց, կարև անձկացուցին ըզսահմանս նր, և իբր թէ կիսեցին, սակայն և այնպէս ըարձակագոյն է քրեթէ ք զայլ ամ թիրութիս արիւկոյ. որ յարեւելից՝ ունի իւր սահման ըզծովեղերս արեկոյ, և տանկալոյ. և մասամբ իմն և զատէլ. 'ի հիւսիսոյ՝ զնուպիա. իսկ յարեւմտից և 'ի հարաւոյ՝ չեթովպիա առհնրկ:

Թ. Գլխաւոր գեղի Հապէշ:

Եղա: Ի գետ հռչակաւոր և բազմարդիւն որ ելանէ յայսմ Յէ յերկուց ականց. ուր նախ գործէ լիճ մեծ Զանա. կմ' Իղանա կոչեցե՛լ յորմէ ելե՛լ կոչի Ապիլի, որ թարգմանի հայր ջուրոց. և յՅի անդափու լ ը բնմ առաջս. յետոյ միացե՛լ 'ի մի գետ:

ըրջապատոյա ընթանալով՝ գործէ կիսաշրջանակ 'ի հիւսիսոյ ը հարաւ հոսել. ապա գրծել ուղղելով ը հիւսիս, իջանէ 'ի նուալիս. և անտի յեգիպտոս ուղիւ ընթացիւք. ուր ը հինգ մեծամեծ առաջաբաժանել մտանէ 'ի ծովն միջերկրեայ: Այս գետ զորմէ ըարձակ խօսեցաք 'ի ներածուէ անդ եգիպտոսի, թէպէտ խոր է և շատաջուր (ոչ միայն 'ի նուալիս, այլ և 'ի հապէշ,) սակայն չէ հնար անդ նաւարկել ուղի եգիպտոս. սակս մեծամեծ ժայռից և քարալագից՝ ը որս անցանէ:

Դաւիթա. կմ Դէլէզէ. 'ի հն. Արաբա. զոր յիշատակեն սորաբոն, պլինիոս, պտղոմէոս և այլ նախնիք: Է գետ երևելի, որ ելանէ 'ի լեռանց անկոտ դաւառի. և գնայ խառնի 'ի նեղոս 'ի նուալիս մերձ 'ի քղքն եալաք, յորում խառնին և զանազան վտակք:

Գէփ սպիտակ: Է մի 'ի մեծագոյն վտակաց հապէշի. ար ելանէ 'ի լճէ՝ որ 'ի տաճոգա Գւռի. և հոսել 'ի հարաւոյ ը հիւսիս, խառնի 'ի նեղոս 'ի նուալիս հանդէպ դովգի գեղջ:

Հասալ. որ և Սքալա: Ըստ ոմանց ելունէ յատէլայ ձէ, և հոսել ը արեւմուտս՝ գնայ խառնի 'ի նեղոս. իսկ ը այլոց ը հկեկն՝ ելանէ 'ի հապէշէ, և հոսել ը արեւելս՝ գնայ անկանի 'ի ծովն յձին ստէլայ: Բայց թոճի թէ հաւաշ և ստովաշ ոչ են մի գետ, այլ զնզն. յորոց մինն հոսի յարեւելս, և մտանէ 'ի ծովն. իսկ միւսն յարեւմուտս, և խառնի 'ի նեղոս. ուղ երևի և 'ի մերուսն Շապուցի:

Սնանալ: Է և սա գետ մեծ. որ ելանէ 'ի Գւռէն պաւամէտերայ. և հոսել յարեւմտից յարեւելս, գնայ անկանի յովկիանոս ոչ կարի ինչ հեռի 'ի զէյելայ, մօտ 'ի նեղուցն պապիւլմանտէլայ:

Բաց 'ի գետոյ աստի՝ որք իրօք գտանին 'ի հապէշ, չէ ինչ անդէպ յիշատակել աստանօր և զառասպելապան մտացածին Հաբակակն գէփն ռաբբիից հրէից. զոր յիշատակէ ռաբբի դաւիթ գիմբի 'ի բաւարանի իւրում: Բայց յնջ ք զնա խօսեցաւ զայնմանէ պլի. նիոս լն. 2. ուր ասէ՝ թէ դոյր 'ի հրէաստան գետ մի արագընթաց որ զաւուրս վեց հոսեր անըհաս. և յաւուր եօթնեքդի՝ ք 'ի շաբաթու՝ դադարէր յընթացից և յամպեր, և յայն սակս կոչեցաւ Հաբակակն: Իսկ յովսէպոս գիրք է. գլ. 24. ը հակառակն հաստատէ, թէ յաւուր շաբաթու հոսի առատապէս, իսկ յայլ վէց աւուրս՝ առ փոքր փոքր նրէա.

Յոճազի: և աստ իսպառ ցամաքի մինչև 'ի գալ
միւսում շաքաթու, և յայնժամ վերստին սկսանի
հոսիլ: և յաւելու ասել, թէ տիտոս վետարաբա
նոս կամեցաւ աչք տեսանել, ետես և զարմացաւ:
Աստի և ռաբբիք հրէից՝ որք յետոյ գրեցին, կա
մեցել խուսել յերեսաց անդարտելի ձեռնարկու
թեն վն գալստեան մեսիային, որով քրիստոնեայք
թախանձէին զնմ մարգարէութիւն յակորայ նահապե
տին ծնն. խթ. 10. թէ " մի պակասեցի իշխան 'ի
+ յուդայ, և մի պետ յերանաց նր, մինչև եկես
+ ցեն հանդերձեալքն, և նա է ակնկալուի հեթա
+ նոսաց ", յայն գետ ասաստանել ասէին, թէ ոչ
պակասեցաւ իշխան կմ թգր 'ի մէնջ. բայց թագա
ւորութիւն նր է յայնկոյս շաքաթական գետոյն. որ
քղի միայն յաւուր շաքաթու հոսի, և զի հրէից չէ
օրէն յայնմ աւուր նաւել, յայն սակս ոչ որ անտի
տնցանէ և գոյ առ մեզ պատգամաւոր: Բայց յե
տոյ տեսել, զի յնմ ազգաց անգագար յաճախեն
'ի հրէաստան, մինչև չմնալ անդ տեղի ինչ անծանօթ
'ի նցէ, ուստի և երկուցեալ թէ 'ի յայտ գայցէ
ստուի իւրեանց, զայն մոացածին գետ փոխեցին
'ի հապէլ. իբր անկարելի իմն համարելով, թէ որ
յաշխարհէ աստի մերմէ կարացէ և անդ հասա
նիլ. բայց և այսու ոչ զերծան. քանզի հասին և
անդ բաղումք, և խոյտառակեցին զխարէութի
նց: Սակայն տակաւին առասպելապատում մատե
նագիրք հրէից՝ ոչ կասեցան 'ի հաստատելոյ զայն
մոացածին գետ. զոր առ զերծուցանելոյ 'ի քրիս
տոնէից, փոխադրեցին յանծանօթ կողմանս Ծի.
ուր գեռ ոչ հասին սոք ուրուք 'ի մերոյ Ծաց:
Բայց 'ի գէպէր հարցանել նց. եթէ մինչև ցայժմ
ոչ օք աստի գնաց անգր, ինքեանք ուստի՞ գիտեն
զայն, զոր այնպէս անվրէպ պնդեն: Այլ թողցուք
նց զմայլել առասպելէօք իւրեանց:

Գ. Օր Հապէլ:

Եւ զգուով 'ի մէջ այրեցած դետոյ՝ օդ նր տո
թադին է, բայց ոչ միայն ընծա տեղիս. և այս
ոչ միայն սակս ըսարձակ տարածուէ իւրոյ, այլև վն
պէսպէս դրից նր. զի ցած և գաշտային տեղիք կրեն
սապ սաստիկ, մենք յարեւելեան ծովեղերեայ կող
մանս և յաւազուա անուղատս. ուր այնպէս ջերմա
նան աւազք՝ մինչև կիզուլ զնեքսանս ոտից: Իսկ 'ի
լեռ.

լեռնային և 'ի բարձր տեղիս' քաղցր է օդն և բարեխառն . յոր յամառան նուազ ևս է տօթն , ք 'ի հարաւային կողմանս եւրոպիոյ . Կը 'ի փօրդուքաւ և 'ի ոսպանիս : Աւ ը ամն ուղջոյն տիւ՛ և գիշեր գրեթէ հաւասար են անդ սակս մտաւոր դողոյ աս հասարակածն :

Նոյնպէս և արշալոյսք առաւօտեան և երեկոյեան սուկաւ տւեն . զի ը մտանել արեգական , առժամայն զհետ դայ խաւար . նոյն օրինակ և ը առաւօտն հազիւ կէս ժամաւ յնջէ արշալոյսն ք զծագումն արեգական : Նմանապէս և եղանակք տարւոյն բաշխովն այլադդ են ք սա մեզ . զի երեք եղանակք են անդ . իսկ փնկ չը գին' ամառն նց բաժանի յերկու եռամիսս . յորոց մին կոչի Զապոյի . իսկ միւսն Հախոյի : Ձմեռն կոչեն անդ զանձրեային եղանակն' որ սկսանի յամսեանն ապրիլի , և շարունակէ գրեթէ ը ամիսս վեց . ք մինչև ցաւարտ սեպտեմբերի : Յառաջին երկու ամիսս' ցերեկն պարզ է և գեղեցիկ . այլ զինի մաից արեգական մինչև ցարշալոյս' անը հատանձրեւէ . երբեմն լինին և զարհուրելի փայլատակունք որոտմունք կայծակունք և կարկուտ . և յայնժամ յորդեւ ը առատանան ուղիք և հեղեղք յոյժ , մինչև ասհոյրկ ծածկել զգալաս և զամ' ճննդհո , և դեպք յորդախաղաց իջել 'ի լեռանց խառն ը տալոյ բարձել բերեն և մանրորս ոսկւոյ : Ընդ այն Ժմկո սուրտանան և ջուրք նեղոսի . որք երկամսեան ճննդհո հոսեալ յէգիպտոս , 'ի յուլիսի 28 ժամանեն գրեթէ 'ի վերջին կատար բարձրուն . և յօդոստոսի 1. 2. բանան ըղթումբս : Հօղմունք սակաւ լինին անդ մենդ 'ի գաշտային տեղիս . բայց երբեմն շնչեն յանկարծական մրրիկք այնչափ սաստիկ , մինչև բլմ' անդամ զոռնս կործանել , և զծառս մեծամեծս արմատաքի իւլել :

Դ. Բերդ Հապէշի :

Երկիր սը լեռնային է յոյժ . զի լի են 'ի նմ' շարք բարձրաբերձ ժայռից' և սեպոցեալ լեռանց' առաւել քան յայլ կողմանս ափրիկոյ . իսկ գլխաւորքն 'ի նմ' են լեռինք Ամալճանայ , Ամարայ , և Սաֆէնայ , և այլք ոմանք . որք այնչափ բարձր են , զի թէ հաւատասցուք գէլէղայ , առ համեմատութ' նց' լեռինք ալբիոյ են իբրև բլուրք : Սակայն չեն գլխովին անբեր . զի գոտանին 'ի նմ' բովք զնջն հրահալել եաց . մենդ 'ի լեռանն ոսկւոյ , որ երկու կմ երեք

առուրբք հեռի է 'ի կեօնտէրէ արքայանիստ քղքէ •
 Եւ պղնձոյ, կապարի, և առաւել ք զձմ' ոսկւոյ •
 բայց բովանդակ թողելէ կան անդործ • զի զի բնա-
 կիւք երկրին ասեն, թէ վտանդաւոր է ինքեանց
 բանալ զբովս ոսկւոյ, և բիշմ փարթամուի կուտել •
 զի այն շարժէր զվերձակայ աաճիկս գալ տիրել հա-
 մարէն Ծի իւրեանց, և զձմ ինչ յափշտակել 'ի ձե-
 ոսց իւրեանց, ստրուկս և գերիս առնելով զինք,
 եանա: Այլ գլխաւոր պիտան է հեղքութի նց և
 տգիտուի, այլև նոճազուի փայտի • զի առ 'ի որոշել
 զոսկի յայլ նիւթոց, հուր բիւ պիտի: Այլ շատանան
 առանց ծանր աշխատանաց հաւաքել զմանրորս ոսկ-
 ւոյ՝ որ գտանի ուրիք ուրիք յաւազուտս, և մենդ
 առ նախասացեալ լերամբն ոսկւոյ • զի 'ի յաճախել
 անձրեաց՝ ուզիք յորդախաղացք հոսելք 'ի լեռնէ
 անտի գործեն առ լերամբն ծովակ • ուր խառն լե-
 աւաղոյ բարձել բերեն և ոսկի բիւ • ապա 'ի ցա-
 մաքիլ ջուրցն՝ առաքին 'ի թգրէն արք իբր երկեր-
 իւրք 'ի ժողովել զոսկին • (զի թգրական է տեղին
 այն) • ուր բիւ անդամ գտանեն և ձոյլս ոսկւոյ 'ի
 չափ սխառն • Եւ զայն ամ մանրորս ոսկւոյ հալել
 ձուլեն 'ի կոտորակս, որոց իւրաքանչիւրն կուէ 100
 տիրհէմ և սանին 'ի գանձն արքունի • զոր գրձէ հա-
 տանեն յայլ փաքրադոյն մատունս • Եւ 'ի մի մի ունկի
 Ապրիէ կոշեցել 'ի նոցունց: Բիւ ուրիք և երկիրն՝ զոր
 կոխեն, է երկաթախառն և պղնձախառն • այլ ոչ
 գիտելով նց զարհեստ մաքրելոյ, և որոշելոյ զհրա-
 հալելիս 'ի հողոյ, թողուն անգործ և անպիտան զայն
 ձմ: Կտանի անդ ուրիք ուրիք և արծաթ խառն լե-
 կապարի • այլ ոչ նոյնպս բովք լոկ արծաթոյ •
 Բաց 'ի բովուց հրահալելեաց՝ են անդ և աղահանք •
 յորս երեւել է տեսակ մի դեղնագոյն աղի, զոր 'ի
 դեղորայս 'ի կիր արկանեն, ուր և զանտիմին: Ունի
 և հանքս պատուական մարմարիտն քարանց • և պի-
 ճինկ ասէ, թէ նաև ականց պատուականաց, մենդ
 զմիտոյ, որ առաւել յաճախ է անդ • որք թէև
 գոցին, սակայն բնակիւք երկրին չունին ամենեւին
 ծանօթուի ինչ զսկանց • զի նոյն է առ նա ապակի
 սպիտակ, որ ինչ անգամանք, այն է՝ էլմաս ակն
 պատուական • և առաւել 'ի յարդի ունին զբուստ,
 որ է մերձան, ք զյակինթ կարծի: Սակաւադիւտ •
 Նոյնպիս և գաշտային ակղիք նր արդաւանդ են և
 բեղմնաւոր • այլ առ հեղքուէ բնակչաց մեծ մասն
 չից կան միան անգործ և անգործման • զոր թէ մե-
 կէին

կէին ուն արժան էր, կարծեմ թէ սակաւ տեղի լի
 չէր այնպէս բարեւոյն՝ ուն զհասկէ : Իսաաք նր 'ի
 բնի մեղիս ինքնին բերեն կոծապղպղ, այնէ՝ զէն
 ձէֆիլ, և գարաամոմոն : Եղերք բաղմապատիկ գե
 ւորց նր և վտակաց՝ որք ուղղանեն զգալոս, միշտ
 ծաղկալից են անուշահոտ ծաղկօք :

Յանաուսն նր լի են նարնջենիք, կիտրենիք, բեմ
 նենիք, և այլ ծառք պաղարերք անծանօթք սու մեղ .
 յորս են պտուղք ինչ, որք գեղեցիկ են լեզւի միւ
 նաւոր հարուածոց իժից և օձից . ուն աստաղօէ ան
 ունեալ պտուղն . և ոմանք ողջացուցիցք խորտակ
 եալ ոսկերաց . զբ ամատմակտա : Անի անդ և խափէ
 աղնիւ գերազանց ք զեկմեմուն . հառք նր մեծ են
 ք զեկմեմուն, և այնչափ իւղային, զի յորժամ եփի,
 իւղն 'ի կայլակս կայլակս ծածանի յերեսս ջրոյն :
 Յայն սակս նոքին իսկ իշիանք և մեծամեծք եկմե
 նու զայս խափէ ըմպեն : Բայց սակաւ է և 'ի հասկէ .
 զի բնակիցք նր չունին փոյթ և ոչ ճարտարութի 'ի
 բաղմացողցանեւ զբոյս նր, յորմէ բնի շահին :
 Ունի և գարի և կորեակ . (այլ ոչ օրիզ, ուն գնէ
 պիւնիկ .) զորս լի մեծի մասին գնեն մերձակայ տա
 ճիկք, և ամբարեւ սրահեն 'ի պէտս կարաւանաց՝
 որք երթան յուխտ 'ի միքքէ . վն զի յարաբիս ոչ գոյ
 դտանեւ բաւական կերակուր այնչափ բաղմուն և իւ
 տաւորաց : Բայ յարմաեաց աստի՝ ունի և զայլ իմն
 մասնաւոր սերմն, զոր կոչեն Դէֆ . որ մանր է ք
 զհատս մեկոնի, այլ երկայն ք զայն . յորմէ բնակիցք
 երկրին գործեն զհաց իւրեանց, որ չէ այնչափ ինչ
 անախորժ : Իւ ասի՝ թէ ուրեք ուրեք յամին երկու
 հունձս ժողովեն : Արօքք նր յուռթի են և խոտաւետ
 որք լի ամն ողջոյն միշտ գալարի երեւին . և յայն սակս
 բնակիցք նր փոյթ ինչ ոչ առնեն ամբարեւ զիտոտ 'ի
 պէտս անասնոց . և այն զի՝ կարեւոր իսկ էր նց ամ
 բարեւ 'ի ընուլ զպահասուլի դալար խոտոյ՝ յորժմ
 մարախք ապականեն զգալոս . վն զի դէպ լինի եր
 բեմն՝ մենդ թէ բնի անգամ՝ այնչափ բաղմուն և մա
 րախոյ իջանեւ անդ, մինչև սպառսպուռ մաշել զամ
 դեղ դալարի . որում զհետ գայ սով սաստիկ . մինչև
 ոչ միայն անասնոց, այլև մարդկան սովամահ կորնչել :
 Ուն 'ի բոյսս հասկէն՝ են ինչ ինչ բոյսք սեփականք
 նմ, և օտարք 'ի մերոց բուսոց, նոյնիս և յանասունս
 նր է տեսանել . զի բայ՝ յուղտուց, ձիոց, և հնրկ
 արջառոց, և այծից, որք հնրկ են և այլոց Յաց,
 ուն և ոչխարք նր նոյնատեսակ են լի ոչխարաց այլոց
 կող .

կողմանց ամբիկոյ և ասիոյ առ հնրկ գմակաւոր՝ և
գմակք նց լայն և երկայն . որք և են գլխաւոր փար-
թամուխ բնակչաց երկրին . զորս յայն սակս գուն
գործեն բազմացուցանել . ունի և մասնաւոր տե-
տակս անասնոց սեփականս նմ . ոնց տեսակ մի գոմէոյ՝
տաքաուլայման յաղթանգամ և ռոռաւար և կասապի .
յորմէ գուցէ պոճաւս առին առասպելք ոմանց նախնի
մատենագրաց , որք ասեն թէ եթովպիա բերէ փիղս
եղջերաւորս : Եւ ը հիւսկն՝ են ևս անդ արջառք
մանուկք ք զմերս , այլ արագընթացք , զորս 'ի գործ
ածեն 'ի բարձունս բեռանց փխի դրաստուց . թէնյո
գտանին անդ և ջորիք պատուականք , որք առաւել
'ի յարգի են ք զերիվարս . յայն սակս և թիբն 'ի վր
ջորւոյ նստի : Ունի և բազմատեսակ վայրենի անա-
սունս . նր եղջերու , սյծեամն , վարաղ , դայլ , արջ
ևն . և գաղանս ամեհիս . ոնց վագր , ընձառիւծ , յս-
վաղ , առիւծ , բորենի , և տեսակ մի իառնակերպ
գաղանի ծնեալ 'ի բորենւոյ և յառիւծոյ , զոր ք-
րօքոգա , կմ քրօքոգա կոչեն . և փիղս բիւնս յոյժ ,
որք երամովին չընն , և ապականեն զգաշոս և զար-
տորայս . և ընձուղո , որոյ պարանոց գլխովն հան-
գերձ նման է ուղտու . և մորթ նր իայտաբղէտ լը
նմանուէ ընձու կմ յովաղի . զոր արաբացիք Չուրա-
ֆա կոչեն . յորմէ ևլ ճիրաֆա անունդ , սրով եւրոպ-
եանք կոչեն զայս կենդանի : Ունի և միեղջերու ,
և զնոն տեսակս կապկաց . յորս լը պատմելոյ պու-
կետայ՝ է տեսակ մի կապկի 'ի չափ մեծուն հնրկ
կատուի . դէմք նր մարգակերպ , մօրուքն սպիտակ ,
և արձակէ ձայն նման հեծեծանայ մարդոյ : Սովո-
րական տեղի նր է 'ի գաղաթունս ծառոց . զոր չիք
հնար ընտելացուցանել , որում բիւք զփորձ առել
են . քզի յորժամ ըմբռնի , բնաւ ինչ ոչ բուռ . և
այնոյս 'ի սովու սասակի : Եւ տեսակ մի կապկի որ
սովորաբար լինի 'ի չափ շան մեծի , կմ փոքր իւոյ ,
որ կատաղի է յոյժ և պատառող :

Գտանին անդ և աղգի աղգի երկականցաղ կենդա-
նիք . յորս առաւել նշանաւորք են ջրային երիվարք
յի՝ ի բոբոգամոս . յայս անուն անունակէք , վն զի
բերեն զնմանուի ցամաքային երիվարաց , զորս հա-
պէչք Պիհագ կոչեն . որք կրկնապատիկ մեծ են ք
զեղն . մարթ նց լերկ է . սրունքն կարճ , ականջք
մանուկք , իսկ գլուխն նման ձիոյ : 'ի գետս և 'ի
լիճս բնակին . և յեւանել նց յեզերս անդ արածել ,
յափշտակեն երբեմն ոչնարս , և այծս , և տարել 'ի

Ընդ որ անդր գիշատեն և ուտեն : Գտանի անդ և այլ նորատեսակ կենդանի, զոր հասկէջք Անկուէս կոչեն, որ է տեսակ իմն ջրային կովադիայի . մեծութիւնը է ի չափ կառուելի, և ձև մարմնոյն նման կովադիայի կիմնողեսի : Սա ունի զայս յատկութիւն, զի ոչտաճառեզցրառութիւն և զգող սաստիկ ինն, որք հարկն ի նա : Զայս կենդանի ի կիր առնուին հասկէջք ի բժշկութիւն եւօրեայ և քառօրեայ տենդից . զի կապեն զախտացեալն ի վր տախտակի, և հպեցուցանեն ի նա զկենդանին . յորմէ ցաւ անհնարին սրմանի յիմ անդամս մարմնոյ ախտացելոյն . այլ ի դադարիլ ցաւոյ՝ զոյգ ը նմին դադարի և տենդն բողբողկն, մինչ ոչ ևս դարձ տունել :

Իսկ ի Թռչունս հասկէջի բաց յընտանի հաւուց որ ոլիսի են մարի, սադ, բադ, աղաւնի ևն, և բաց ի վայրենի Թռչնոց որք և առ մեղ դառնին, նշանաւոր են հետապայ Թռչունքդ . Իսկս . յն՝ Օֆիլոմաքի . որ Թարգմանի օձամարտ . զի անհաշտ Թռչնամի է օձից, զի նորօք կերակրի : Բիրի . այսօրս անոճանել ի ձայնէ, զոր անգագար արձակէ . ունի զայս նշանաւոր յատկութիւն, զի առաջնորդէ որսորդաց ի գիւտ որսոյ . քղի որովհետեւ ինքն արեամբ կենդանեաց սնանի, ուսել ի փորձոյ, մենդ Թէ ի բնութէ, Թռչնոսի հանդէս որսորդաց . և ուժէ զնո ի տեղի՝ ուր դառնին վայրենի որսք : Մարօգ . որ կոչի և մեղունահաւ . զի է Թռչուն մեղունասէր քաջութարժ ի գիւտ համարաց մեղունաց . յորժամ դառնէ ուրեք զհամբար մեղունի, Թռուցիլ երթայ առ ճնորհաւ . և ի տեսանելն զոր ի մարդկանէ, սկսանի բարախել զթևս, և ողաղակել, մինչև տեսանէ զնա խոտորիլ զկնի իւր . իսկ ինքն հեղիկ Թռուցիլ ի ծառոյ ի ծառ, գնայ զտեղի առնու ի տեղին՝ ուր է համբարն, և այնպէս առաջնորդ լինի մարդոյն առ մեղնն՝ առ ի առնուլ անտի և զիւր բաժին : Աբբահաւ . զոր հասկէջք ապակում կոչեն . է Թռչուն ինչ գեղեցիկ, որ ի դլուի իւր ունի Թագաձև կիմ կիգղաձև կատարս . յորմէ կոչեցաւ և արբահաւ : Շէյթան Ֆավէզ . որ Թարգմանի երկվար սատանայի . է Թռչուն մեծ ի չափ արողի, սպառազինել փետրովք իւր զրահիւք . սիգաճեմ և արագընթաց, բայց միանգամայն և Թռչի (Թէպէտ ոչ ի բարձանց) յորժամ տեսանէ զորսորդս մերձելնալ առ նա :

Գտանիլն ի հասկէջ և օձք մեծամեծք, և այլ ողջի աղգի զեռունք . յորս նշանաւոր է տեսակ մի երկու կեն

կենցաղ օձի . ստոճար իբրև զբազուկ մարդոյ , և դոյն նր կարմիր . իսկ հարուճածն մահաբեր : Մեղութի հապէշի մանր են ք զմերս , և անխայթոց , և մեղս նց մաքուր սպիտակ և պատոճական ք զսպանիա , կանն . զոր գործեն ոչ միայն 'ի խռոչս ծառոց և ժայռից , այլև լե երկրաւ 'ի գուբս գութս : Նոյնպէս և մրջեւիք նր այլազան են 'ի մերոց մրջմանց . զի մեծամեծ են և բազմահոյլ . որք երբեմն լը նմանուէր ասպատակաւոր զօրաց ելել սիւսին յանդատտանս , և անհնարին եղծումն և ապականուի գործեն 'ինն . որոց և խայթոճածն թիւնաւոր է և կարի վտանգաւոր : Գոյ անդ և աղգ մի մէկոյ , զոր հապէշք ջէպատ կոչեն . իսկ տաճիկք Քալէմիսկ . որ է թանձրամած հիւթ ինչ իւղային , զոր հանեն 'ի կենդանւոյ՝ որ նման է կատուի . զորմէ ունիմք խօսիլ ստորև 'ի ստորագրուէ եմփրաս քղբի . որ 'ի տեմպէս նահանգի :

Ե. Վաճառ , Հայկերի :

Վաճաւոր վաճառք հայկերի են սոկի , զոր տան կռով . բամբակի կտաւ , արջաւ , այծ , ոչխար , ընտանի հաւք , ողպեղ , և առուել ք զամ' աղ հանել յաղահանքաց , և 'ի ոլոռս ոլոռս հատել . գին նր է յաւէտ և նոճաղ լը յաւէտ և նոճաղ հեռուորուէ հանքաց ուստի բերին , սակս աշխատանաց ճնայի . և փղսկր , և վերոգրել զէպատն , և այլ զնոյն իրք , զորս վաճառեն տաճկաց , կմ փոխանակեն լը այլոց իրաց . որոց ինքեանք պէտս ունին : Վճռկանութի երկրին լը մեծի մասին՝ է 'ի ձեռս հրէից և արաբացւոց , պիշինկ դնէ լինիլ և 'ի ձեռս հայոց , բայց այս գուցէ եղև 'ի հնումն . քզի 'ի մերում Ժմկի 'ի հայոց հազի՛ն ոք երբեք դնաց անդ : Վճռկանք հըրէսցք և մենդ արաբացիք՝ բարձել անտի վաճառս , տանին յարաբիա և յայլ տեղիս . քզի բնակիչք նր սովորաբար միայն մինչև 'ի ճիտտէ երթան . և անտի բարձել բերեն մեռաքսեայ կերպասս , և ուէսպէս կտաւս հնդկաց , և գորգս , այն է՝ խալի . քզի տունք մեծամեծաց բովանդակ գորգապատ են : 'ի ժէ գարուն էին անդ և փորդութալք , որք մեծամաս ծաղկեցուցին զառևտուրս երկրին . այլ արաբացիք և տաճիկք՝ որոց կարի անհաճոյ էր այս հաղորդութեւ յաղացւոց լը հապէշս , իբրև աիրեցին ծովեղերեայ կողմանց նր , ամ զօրութ ջանացին , և ջանան իս .

խափանել զճննչն աշխարհին ընդ դէմ եւ բողոքեաց։
 Չիք առ նն դրամ հատել և գրոշմել արքունի կնքով։
 այլ միայն ձոյլ մարտեր ոսկւոյ։ զոր կշռով տան։ Բայց
 'ի ներքին առեւտրութիս զոր առնեն ը միմեանս, և
 զաղքար վարեն փխկ դրամաց։ Թէնդ յիրս մանուկս
 և սակաւագինս, որոց համեմատ ոսկի ոչ գտանի։
 Դր կամեցել ուրուք գնել ինչ միոյ՝ կմ երկուց՝ կմ
 ութն փողոյ՝ տայ կստորակ մի աղքատի յաւէտ և
 նոճաղ մեծ կմ փողք լը արժողուն իրին։ Շատք ևս
 Թէնդ աղքատք՝ փոխանակեն իրս ը իրաց։ Դր փխկ
 դարւոյ՝ տան կորեակ։ փխկ ցորենոյ՝ սիսեռն։ փխկ
 մսոյ եզին՝ հաւ ևն։ Յիմ եօթնեկի երկիցս ընին
 տօնավաճառք 'ի քղքս։ և յայն երկու աւուրս հարկ
 է ամչն պատրաստել զկարեւոր պէտս կերակրոց։ զի
 չիք անդ կրպակ նպարավճնց, ոչ հացադործ հնրկաց,
 այլ ամբն 'ի տան իւրեանց առնեն զհաց։

Դ. Բարբ և սովորոյի հասկէլն։

Սառէլք 'ի նախնուին եթովպացիք և աղումիտա-
 ցիք կոչեցելք չեն նոյն աղբաւ և սերնդեամբ
 ը այլոց սեամորթ ափրիկեցւոց։ այլ գլխովին օտար
 'ի նչէ։ Գոյն նց է թուխ ձիթադոյն, այլ ոչ ամե-
 նեին սեաւ։ ուն և ունչք նց չեն ստափարակ լը նիկ-
 րիտացւոց։ և ոչ շրթունքն թանձր, և հերքն գուռը,
 այլ երկայն։ Բարեկազմ են մարմնով։ քաղցր քը-
 ծագրութի մայ։ Բարք նց չէ դաժան և վայրուդ։
 այլ համբոյր և մարդասեր։ Հետաքրքիր են և ցան-
 կացող գիտել, այլ գլխովին զուրկ են յիմ գիտունց
 և յարհեստից։ առ որս մեծաւնս իմաստուն համար-
 եալ է, որ գիտիցէ ընթեռնուլ և գրել։ 'ի կերա-
 կուրս և յըմպելիս՝ չափաւոր են։ որոց սովորական
 կերակուր է կաթն, կոգի, պանիր, և միս արջտույ,
 ոչխարի, և Թէնդ թաղամաւոր այծու։ զի միս նր
 փափուկ է անդ և համել։ Այլ ոչ արմատք և բան-
 ջարք։ զորս իբրեւ սովորական կերակուր հնրի ժո-
 ղովրդեան դնէ պիւփնկ։ քզի բանջար 'ի կերակուր
 մարդկան սակաւ գտանի անդ։ Իսկ հում խոտս
 ուտել չիք անդ բնաւ սովորութի։ զի անասնոց է
 առնն հում խոտս ուտել, և ոչ մարդոյ։ Իսկ զհում
 միս ուտել ոչ զղոճին։ որ և այն դսողանաց է, և ոչ
 մարդոյ։

Քզի սովորութի է առ նն Թէնդ 'ի սեղանս մեծամե-
 ծաց՝ զկնի եփել կերակրոց մատուցանել 'ի սեղան
 ին

միս նորոգ զենեալ: և մանրեւ 'ի պատառս. զոր և
այնպէս հում ուտեն 'ի վր' այլոց կերակրոց. ուն առ
մեզ սովորուն է յայնժամ բերել 'ի սեղան պտուղս:
և քաղցունեղենս: 'ի հում մսոյ անտի պանծոյն յորո
վայնս 'նց որդունք. յայն սակս սովոր են. ամի ամի
առնուլ չորս անգամ դեզ կմ գոսո մաքրողական զօ
րեզ, առ 'ի վարել արատքս զորդունս. ապա թէ ոչ
այնչափ առատանային, մինչև ընդ ռնգունս սորիւ:
Սակայն ասի թէ 'ի վերջին Ժմիս տեսել զվնասն մեծ
զոր կրեն անտի, սկսան հրաժարիլ 'ի հում մսոյ:
Բայց մատուցանեն լայնամ ասէ տէ լա հարբ և ուղ
որեզ, և ազ, և երբեմն զմասնաւոր ինչ համեմիչ կաղ
մեալ յաւելորդաց անտի քաղութի, ք իշկէմպէի կո
վու. յորում արկանեն և փոքր մի կոգի աղ ողպեզ
և սոխ. և դոյզն ինչ եռացուցել առ հրով, մատու
ցանեն 'ի սեղան, որ առ նս համարել է իբր համա
գամ ազնիւ և ոգտոռնական: Այս զգունելի դար
շանք բղմ անգամ մատուցաւ և հօրն հերոնիմոսի
լոպոսի յնեան կրօնաւորի մինչդեռ անգ էր. բայց
նա միշտ հրաժարեցաւ ասելով, թէ չէ արժան աղ
քառ կրօնաւորի սցնդիտի ազնիւ կերակրովք փափ
կանալ: Այլ այս թերեւ առ ոմանս է սովորուն.
Իսկ հնրկց սովորական համեմիչ է կոճապղպեզ թարմ,
սոխ՝ խստոր՝ աղ՝ և գարապղպեզ, զորս խառնեալ
և ճմել 'ի միասին, առնեն զանգոռած մի. և նովաւ
համեմն զկերակուրս իւրեանց, արկել սակաւ մի 'ի
նս 'ի զանգոռածոց անտի: Եւ ահա աստի է, զի կե
րակուրք 'նց սովորաբար հոտաւոր են յոյժ:

Սովորական հաց 'նց ոչ է 'ի ցորենոյ, այլ 'ի նախա
գրեալ դէֆ անուանել սերմանէ. զոր եփեն յիմ օր
ոչ 'ի գրտակս բոլորակս ուն առ մեզ, այլ տափա
րակ և կակուղ. բայց 'ի տունս մեծամեծաց գտանի
և հաց 'ի ցորենոյ, թէպէտ սակաւ: Մեծամեծք 'նց
անվայել համարին անձանց ինքնին առնուլ զկերա
կուր. այլ սղատաւորք սեղանոյ բրդեն զմիս և զայլ
կերակուրս, և տաեալ ողատառաւ միով հացի՝ իբր
տղայոց քամբեն 'նց. և բոյթ մատամբ փոքր մի մի
զեն 'ի ներքո: Սակայն թէպէտ և կամէին նք ինք
նին առնուլ զկերակուր, ոչ կարէին. վն զի սովո
րութի է 'ի սեղանս մեծամեծաց դիզել 'ի կակուղ
հացից անտի յերկոսին կողմանս սեղանոյն հաց բղմ
'ի վր միմեանց մինչև երկու թղաչափ բարձրութ.
որով կերակուրն եզել 'ի միջի՝ մնայ 'ի խորս. և զէ
բաղմականքն ծնկնածալ նստին 'ի սեղան, ք սովո
րութ

րուէ արեւելեայց, յայն սակս ոչ կարեն հասանել առ կերակուրն. իսկ սպասաւորքն յոտն կան, ուստի և գիւրին է նց առնուլ: Ի մատուցանելն ի սեղան զկերակուրս, գան և խահարարք. և մինչև են ճաշակել անտի քաղմականքն, նք առնուն զճաշակ յամ կերակրոց: Չայս առնեն ի զգուշուի, զի մի երբէք դեղ մահու խառնեացի ի կերակուրս նց: Ասէ տէլահարր թէ անվայելուչ է առ նմ մանր սպասառս առնուլ, և միով կողմամբ՝ և առանց շառաջման՝ ծասքել. զի գողոց է ասեն և ոչլոց անձայն ուտել. իսկ ինքեանք մեծամեծ պատառս հատանեն, և զօրէն դազանաց երկդքումք կողմամբք և շառաջմամբ ծասքեն: Աստ խոշորուծէ կերակրոց՝ նոյնպէս են և անօթք սեղանոյ նց, զի են ի սեւագոյն կաւոյ. և այնչափ առաւել ի յարգի են, որչափ հին են և փայլուն: Չխոգենի ոչ ուտեն, ուն և ոչ ըղհեղձուցե՛լ. բայց ոչ լւ հրէական խտրանաց՝ ուն ու մանք համարեցան, այլ առ զգոճելոյ յայնպիսեաց. և այս գրեթէ հնրկ է առ արեւելեան տղինս ինչ: Իսկ սովորական ըմպելի նց է՝ գինի գործե՛լ ի մեղուճէ. զոր զայս օրինակ առնեն: Արկանեն զքճիճ մեղու ի մեծամեծ կարասս, և շնուն ի վր ջուր. մեծամեծք չ չափ առ մի չափ մեղուճի. իսկ հնրկ ժղվրդն՝ 7. 8 չափ ջրոյ առ մի չափ մեղուճի. և ըղհեղե մասնաւոր ինչ ծառոյ չորացուցեալ և լոսեալ իբրև զալիւր, արկանեն ի կարաս անգր, և զբերան նր քաջ խնուն ծեփել շուրջանակի. սպա շուրջ զկարասեաւ գիղեն չոր քակորս եղին, փխկ փայտի. (զի փայտ սակաւ ունին.) զոր շուցե՛լ՝ թողուն զի վառեսցի զօր մի յղոյն կմ գերկու. ապա իբրև ըսպառի հուրն, զկնի Ժրից կմ չորից աւուրց՝ յոր ժամ ցրտացեալ է կարասն, բանան զբերան նր, և գտանեն գինի տնոյշ ծաղկահոտ և ականակիտ. զոր հանել անտի, շնուն ի փոքր անօթս, և այնպս սպահեն. այս ազդ. գինուոյ բաց յախորժական համոյն՝ է նաև առողջարար: Այսպիսի գինի առնեն և ի լէհ, ուն և ի դրանսիլվանիա. բայց փոքր մի այլազդ. զի զմեղրաջուրն նախ դնեն ի մեծամեծ տակառս, և արկանեն ի նմ զմասնաւոր խոտ ինչ. և թողեալ աւուրս ինչ մինչև ինքնին սկսանի եռալ ըօրինակի գինուոյ. ապա լցե՛լ ի կաթսայ՝ եփեն. յետոյ իբրև ցրտանայ, շնուն ի տակառս. և անդ զկնի ամսօրեայ մի Ժմի փոխի ի գինի պատուճական: Եւ թէպէտ գտանի ի հապէշ խաղող բլմ, այլ չունին

սովորուի առնելոյ անտի գինի , կմ սակաւ յոյժ ,
 զի փխկ գինւոյ զվերոգրեալ մեղրաջուրն ըմպեն :
 Նոր խմն է և եղանակ լոճանալոյ նց զհանդերձս .
 զի ոչ ջուր ջերմ , ոչ մոխիր , և ոչ օճառ 'ի կիր առ-
 նուն . այլ ունին սերմն ինչ , որ յաճախ բուսանի
 անդ . զոր հաւաքել չորացուցանեն , և մանրեն 'ի
 փոշի . և զայն վարեն փխկ օճառի , Լոճացոյք նց էն
 տրք , և ոչ կանայք , որք ստրեւել զաղտեղի հանդերձս
 'ի գետն , անդ յեզերս գետոյն՝ ուր սակաւ է խա-
 բուծի ջրոյ՝ սփռեն զմորթ եղին . և գնեն զնովա-
 շուրջանակի քարինս , որով ծայրք մորթոյն 'ի վեր երա-
 նեն , և 'ի մէջն խոռոչանայ , ուր և հաւաքի ջուրն .
 ապա 'ի խոռոչ անդր արկեալ զհանդերձս , ոտիւք
 կոխտեն և ոստոստեն 'ի վր երգելով : Եւ յորժամ
 տեսանեն զի քաջ թացել են հանդերձք , արկանեն
 'ի վր 'ի նախատացեալ փոշւոյ երեք կմ չորս բաւա-
 չափ , և գարձել կոխտեն . և նոյնժամայն սկսանի
 փրփրալ ջուրն , և հանել զաղտս 'ի հանդերձից :
 Ապա 'ի բաց հեղեալ զայն ջուր աղտեղի , առնուն
 ջուր մաքուր , և վերստին արկել 'ի վր 'ի նոյն փոշ-
 ւոյ , գրծել կոխտեն : Զայս երկուս արարել , մաք-
 րին և սպիտականան հանդերձք իբրեւ զծիւն :
 'ի յարգի է յոյժ առ նոյն աղն . վնյ և աճքն կրեն ըզ-
 կոտորակ մի աղի եղել 'ի քսակի , և կախել զգօտւոյ .
 և յորժամ բարեկամք հանդիպին միմեանց , առ ժա-
 մայն մատուցանեն իրերաց զկոտորակ աղի իւրեանց
 'ի լիղել փոքր մի . տմարդուի մեծ էր , եթէ ոք ոչ
 հանէր և տայր զաղ իւր ընկերին . և կմ եթէ նա
 հրաժարէր 'ի լիղելոյ : Զայս սրտմէ տէլահարբ
 առնել 'ի քարոզաց ոմանց եւրոպացւոց՝ բայց այլք
 ոչ պատմեն այսպիսի ինչ . գուցէ 'ի տեղիս տեղիս
 է այն սովորուի : Սակայն զայս մարթ է ըհանրապ
 տաւել , թէ սովորուիք և քղքավարուիք սց թէ ոչ
 բովանդակք , գէթ մեծ մասն օտար են 'ի մերոց
 սովորուեց . և զոր նք առ պատճառականս և վայել-
 չականս ունին , առ մեզ յետին բրտուի է համար-
 եալ . ոնց գուցէ և մերս առ նոյն . զի իւրաքանչիւր
 ազգ , և ժգլւոք՝ ունի զիւր մասնաւոր սովորուի :
 Կարի հիւրասէր են , վնյ բլմ՝ մարդասիրուիք ըու-
 նին զօտարս . յորժամ ոք 'ի ճննդհորդաց մտանէ 'ի
 տուն գիւղականի ուրուք , առժամայն տանուտէր
 տանն ազգ տունէ այլոց գիւղականաց , թէ և կն
 հիւր 'ի տուն իւր . և յայնժամ իւրաքանչիւր 'ի նոյն
 տայ որչափ ինչ կարէ 'ի պէտս ճննդհորդին . և վաղ

վաղակի զենուէն ոչխար մի կմ արծ, և առնեն օն
զան լը աստիճանի եկելոյն. և դռն գործեն ամ
իրօք շատացուցանել զնա, զի մի իւրիք իրօք տհաճ
եալ մեկնեացի 'ի նոցէ: Այս սովորուէ հարկ է առ
նա. վոյ մարթ է լը բովանդակ Յ նոյ շրջիլ առանց
և դանկ մի ծախելոյ սակս կերակրոյ. զի յոր տուն
և մօտնէ որ, դառնէ կերակուր առաւ, և անկող
ղին 'ի ննջել ուն 'ի տան իւրում: Այս այսպիսի մե
ծի հիւրասիրուէ նոյ, բոլմ են յոյժ անդ դատարկա
պորտք և թափառականք: Բայց 'ի մահմէտականաց
մեծամա խորշին. ոչ երբէք ուտեն լը նա. և այն ամ
ղոր տաճիկք կմ այլ մահմէտականք երկեն, կմ զե
նուն, պիղծ համարել է առ նա, մինչև ոչ սրբեացի
օրհնուք և երգմնեցուցմամբ քահայի իւրեանց:
Հարկ ժողովրդն, ուն և ծառայք՝ միշտ բոկոտն են և
մերկագլուխ. իսկ հանդերձ նոյ է վարտիք 'ի սպի
տակ կաւաւոյ. կարճ՝ մինչև 'ի ծունկս, և սաւան
սպիտակ արկեալ զթիկամբք. զոր մինչ յանդիման
լինին ումեք 'ի մեծամեծաց, կմ ծառայքն տեարց,
առ 'ի ուտտիւ՝ 'ի բաց առեալ 'ի թիկանց, ուտեն
զմիջով. և կան առաջի մերկ թիկամբք. և յորժամ
դէպ լինի րոն հազու և թքանել, իւրաքանչիւր 'ի
ծառայից փութայ յառաջիւք զընկերն, և բացեալ
զծայր վերարկուն՝ մատուցանէ առաջի րոն, զի
անդ արկցէ զթուք կմ զնուխ. իսկ մեծամեծք ըզ
դենուն շաղկի երկայն, և 'ի վր կրեն սաւան կմ
թիկնոց սպիտակ. և կարմիր վարտիս 'ի կաւաւոյ
հնդկաց երկոյն իբրև երկու կանգուն. յորժամ
յանդիման լինին թիրին, արձակեն զստորին ծայրս
և սփռեն լը գետին, և 'ի վր նր կոխեն 'ի ուտտիւ
երեսաց թիրին. այսպիսի կարմիր վարտիք արգել
եալ է հարկ ժողովրդեան զգենուէ: 'ի տան միշտ
բոկոտն և բացագլուխ նստին. իսկ յորժամ ելանեն
արտաքս, ագանին յոտս 'ի մերկուց հողաթափ, ու
րոյ ծայրն է սուր և կարթաճև 'ի վեր թեքել լը
սովորուէ չնոց. այսպիսի է և հողաթափն թիրին:
Իսկ թիրն 'ի տան զգենու բեհեղեայ շաղկի եր
կայն. բայց յորժամ ելանէ արտաքս, արկանէ զան
ձամբ ոսկեթել պատմուճան պահաւոր. և կապէ
'ի մէջս գօտի նոյնպս ոսկեթել, և գանակ ոսկի 'ի
գօտին. իսկ գլուխն բաց, զի հերք գլխոյն յօրինին
գրեթէ լը սովորուէ եւրոպացւոց, և յոտս ագանի
հողաթափ: Բայց յորժամ նստի 'ի ջորւոյ, 'ի բաց
հանէ զայն. զի քստանդակք նոյ փոքր են. յոր դեր
կաւ

կու մատուհնս և և թ միսն . ք զգոյթ մատն , և զեկն
որ առ նովա : Սոյն օրինակ հեծնուն և այլք 'ի ջո
րիս և յերիվարս . և յորժամ տղմուտ է ճնայն' թ
որ ունին երթալ , ագանին յոտս հանգերձ ասպան
գակօք պարկս , որք հասանեն մինչև 'ի ծունկս , զի
մի աղտեղասցին օտք նց 'ի տղմոյ : Զորեք' օր ա
սացաք 'ի վերոյ' առաւել 'ի յարգի են անդ ք զե
րիվարս . յայն սակս թիրն' և համօրէն մեծամեծք
ջորեօք շրջին . իսկ երիվարք են վն աամիաց : Տար
բեր է 'ի սատրապրուէ աստի զգեստուց' այն նկար
թիրին հասկէլ , որ գտանի յճապրութե պիշինկայ
ստրապրէլոյ 'ի վենետիկ . զոր և վրիպական համա
րին ոմանք 'ի ճնայնորդաց . զի այսպ նկարեալ կայ
անդ թիրն հասկէլ : Խոյր փոքրիկ 'ի գլուխն , և
երկու շարք մարգարտաց 'ի պարանոցն , և գինոք
յականջս , և մինչև 'ի մէջս մերկ . իսկ զմիջոյն պատ
եալ սփածանելի դիպակեայ . և գօտի 'ի մէջս , զոր
մէ կանխէ կան փունջք , և սրունք օտիցն մերկ . ու
նելով յոտս արեխս կասեչ փսկով 'ի վր սրունից :
Ըստ հանգերձից են և շինուածք նց աղբառ և ան
շուք . զի սունք հնրկ ժղմրգեան են իրձիթք աղ
բատակերտք . իսկ մեծատանց և իշխանաց 'ի կա
ւոյ կմ յաղիւսոյ , ք քերիլիձէ , միայարկ և սեռու .
զի չիք անդ կիր . ք չիք արինք այնր ծի արկեալ 'ի
հօւր' ոչ փոխին 'ի կիր , այլ լուծանին իբրե զապա
կի , կմ զերկաթ . յորմէ երևի թէ հրահալէլի մա
սունք խառնել կան 'ի քարինս : Որմունք տանց մե
ծամեծաց պատել են սպիտակ կտաւով . և յատակ
նց համակ գորգապատ . իսկ որմունք տանց հնրկ
ժողովրդեան կաւեղէն . և յատակ նց հող : Չիք 'ի
հասկէլ' քղք մեծաշէն , և ոչ շինուած երևելի ար
ժանի սատրապրուէ , զի և արքունի ապարանք ինք
նակալի նց թէսկա լարձակ է , այլ անկարգ և ան
շուք : Յորժամ մեծամեծք նց' կմ ինքնակալն' (որ
յաճախ շրջի արտաքոյ արքայանիստ քղքի իւրոյ ,) եր
թան ուրեք , 'ի վրանս բնակին , ինքեանք և ամ պաշ
տօնատարք և սպասաւորք նց . որք ուր ուրեք ըզ
տեղի տանուն' ձեացուցանեն զքղք :

Է. Լեզու Հասկէլի :

Երկու գլխաւոր լեզուք և բարբառք են 'ի հա
սկէլ . մինն հին և վաղնջական , որ կոչի լեզու
գեեղայ . զի յայն լեզու խօսելին յժին գեեղայ . որ

Ը հնչման կարի մերձաւոր է լեզուին արաբացոյց,
 և գրեթէ նոյն, յայն լեզու գրել կան ամ եկեղե-
 ցական և Յական գրուածք հապէշից: Յորժամ ինք
 նակալ նց քնակէր յադգուժ քըք, այս լեզու հնրկ
 էր 'ի թգրուէ գիկրեայ: Իսկ եկգ լեզուն' կոչի լե-
 ղու կժ բարբառ ամարայ. որ կարի դժուարին է
 ք ղառաջինն, մէնդ 'ի գրել. զի ունի եթմն տառս
 սեփականս, որք ոչ գտանին 'ի նախասացիլ լեզուի
 եթուկացոց: Այս լեզու սովորաբար 'ի գործ ա-
 ծի յարքունիս հապէշից: Բաց յերկուց աստի լեզ-
 ուաց՝ իւրաքանչիւր քառ ունի իւր սեփական հըն-
 չումն ղնզն յայլոց. թէպէտ և գրեթէ ամ մեծ ա-
 մեծք և երեւելիք հապէշից՝ ուսանին զլեզուն ամու-
 րայ. իսկ եկեղեցականք զգեւելայն. ուղ առ մեզ ու-
 սանին զգրաբառն: Այլ ամքն առ հնրկ եկեղեցա-
 կանք և Յականք՝ զուրկ են յամ գիտուեց, զի չու-
 նին և դպրոցս. մեծ ինչ է առ նն եթէ ոք գլախ
 ցէ ընթեռնուլ և գրել: Զհաշիւս իւրեանց աւանդե-
 բակլայիւ, կժ սիսուամբ. զի չունին բնաւ ծանօ-
 թուի ինչ զթուաբանուէ. սակայն ասի՝ թէ այժմ
 յարքունիս 'ի կիր արկանեն և թուադիրս, ուս-
 եալք 'ի վճռականաց ոմանց հայկառանց:

Ե. Անյո և պարսկա-ի ձապէշ:

Յայտ է թէ թգրութն հապէշից հին է յոյժ և
 վաղնջական. մէնդ թէ և Ժմկակից եգիպտաց-
 ոց. զի ը սոչարայ՝ և այլոց մատենագրաց ոմանց՝
 և քը են 'ի մեստրեմայ յորդույ քամայ. այլ չիք ինչ
 ատուգագիր պատմուի վն նախնի թգրաց սց. իսկ
 զոր ինչ ինքեանք ունին 'ի գիրս, և յաւանդուիս՝ թէ
 ոչ բովանդակն, գէթ մեծ մասն ահհիմն են. յորոց
 աակի է և այն՝ զոր աւանդեն վն ոյժմեան ինքնա-
 կալաց իւրեանց իջանել նց՝ 'ի սողոմննէ միջնորդուէ
 տիկնոջն սաբայ. զոր համարին թագուհի իւրեանց.
 թէպէտ ը երկբայուլ է երկիր թգրուէ ար, զոր
 ոմանք գնեն յերջանիկ արարիա: Այլ ղեւորդ և
 իցէ, սոյն այս տիկին որոյ անունն ը ոմանց էր մագ-
 նէգա, իսկ ը այլոց նիկողա, լուեւ զհամբու իմաս-
 տուէ սողոմննի, և ցանկացեալ ասեն ունիլ ղաւակ
 'ի նմէ 'ի յաջորդուէ թգրուէ իւրոյ, 'ի քսաներորդ
 ամի թգրուէ իւրոյ՝ և յամի 2979 տրարչութէ Ծի՝
 գնաց յէէմ 'ի անտութի նք. և յլուցել 'ի նմէ, 'ի
 դառնալ իւրում յ'Յ իւր 'ի ճնոցի՝ ծնաւ որդի.
 և

և կոչեաց զնա Մէնէլէք. որ լը ոմանց թարգմա-
նի Միւս ես: Ապա իբրև հաստատեցաւ մանուկն,
առաքեաց զնա առ սողոմոն հայր իւր՝ ի վարժումն
իմաստուն և քղբական կառավարուն. զոր խանդա-
ղատական զթով ընկալաւ սողոմոն. և ետ զնա օծա-
նել ի տաճարի անդ եէմի թիր եթովպացւոց. և
փոխել զանունն նր, կոչեաց զնա դաւիթ յանունն հոր
իւրոյ դաւիթ, և առաքեաց անդրէն յեթովպիա առ-
մայր իւր. եղև ը նմ Բիւժմ վարդապետս մովսիսա-
կան օրինաց, և այլ բազմուն արանց յարքունեաց
իւրոց. որոց գլուխ և առաջնորդ կացոյց զորարիա
զորդի սագովկայ քչնյի: Անա ի մէնէլէք դաւթոյ
առտի ասէն սկիպքն ունել տոհմի թիրաց իւրեանց.
զորս յայն սակս թիր իլի կոչն:

Այս աւանդուի սց ասէ մէնուէլ ի յնեան կարգէ՝
(որ առ սուգ ինչ Ժմկ եղև պատրիարդ ի հայկէշ,
ոմ սաորև ունիմք յիշատակել,) այնչափ հաստար-
մաա պիտեալ է ի նո, մինչ անհնարին է խախտել
զայն ի մտաց նց, մենդ թէ և վտանգաւոր. զի ի
լսել յումեք գիմախօսել այնմ, վրէժկի սրտմտեալ
կաաաղին: Պատմեն ևս թէ իախայիշատակել աղա-
րիա ի գնալ իւրում ը արքայորդւոյ ի հայկէշ, գո-
ղացաւ ի սողոմոնեան տաճարէ զտաւանակն կոաւ
կարանաց, և զմի ի սախառակաց տաանաբանեայ
պատգամաց, կմ զմանն ինչ նր, և տարաւ ի հա-
պէշ. որ կայ մնայ ասէն մինչև ցայսօր յեկեղեցւոյ
աքսումայ քղթի: Այլ թողեալ զայսոսիկ, մատի-
ցուք ի կարգ պատմուն նց:

Արգ՝ ասեն, թէ ի սերնդոց անտի սողոմոնեանն
գաւթի անըհաա յաջորդութիւն թիրեցին յԾի իւր-
եանց՝ ը բազմայոլով դարս. ք մինչև ցԳԵԵ ամ փրկ-
չին. յորում ամի ի մեռանիլ գեղեհադեայ վերջնոյ
թիրի ի սերնդոց սողոմոնի, այլ ցեղ մի կոչեցեալ
զակացւոց յափշտակեաց զթիրական իշխանութին,
զոր և կալաւ մինչև ց1300 ամ փրկչին: Այլ ի նմին
ամի իշխանք շեվայ դուռի անդրէն թիրեցուցին զի-
կոնա զակոս ի սերնդոց սողոմոնի. յորմէ իջանե
տոհմ այժմեան ինքնակալաց նց: Յայսմ վայրի ի
դէպ համարիմ համառօտիւ իմն յիշատակել և վճ
հուսկաւոր փրեթէ ճեան կմ յովհաննէս կոչեցեալ
թիրի եթովպացւոց, զորմէ համբաւելին լինել թիր
միանդամայն և քչնյ և քչնյապետ. և յորոյ վր բա-
զում առաստուելս յօդեցին պատմութեանք: Արգ՝ որ-
պէս դրէ յովսէփ սիմոն աստեօմանի ի մատենագրու-

Թիս արեւելեան . մասն Թ . հտ . Գ . Եղ . հ . պատմեալու ֆարաճ պատմագիր ասորի՝ Թէ մեծ խանն Թուրքաց , կ'ի սկիւթացի Թաթարաց սահմանակցաց շինաց՝ յամի փրկչին 1000 . 'ի ձեռն եպետ յետունեւ տորական արքեպիս ասորւոյ՝ մարուէն քղքի որ 'ի խորասան , 'ի Ժմկա յովհաննու պատրիարքի ասորւոյ նեստորականաց , դարձաւ 'ի քրիստոնէական հաւատ . բայց լծ աղանդոյ նեստորականաց , 'ի միտսին լէ այլոց 200000 անձանց : Մնա յաջորդեցին այլ երեք խանք քրիստոնեայք յովհաննէս անունամբ . յորոց երէդն որ լծ յովհաննու մոլինոսի զօրաւոր էր յոյժ , որ և չարձակեաց զտրուծի իւր լէ հիւսիս , լէ արեւելս , և 'ի հնդիկս , մինչև 'ի սահմանս պարսից և հայոց , կոչեցաւ յովհաննէս երէց կ'ի քհնյ . իբր ոչ եթէ իրօք քհնյ էր , այլ 'ի պատիւ . ուր ցուցանէ նա ինքն աստեմանի 'ի Թղթոյ անտի , զոր ուրն այս խան առաքեաց 'ի կոստանդնուպոլիս առ կայսր յաւնաց , որ պահէ 'ի հռովմ 'ի գրատան զատիկանի ձեռագիր՝ Թարգմանել 'ի լատին բարբառ : Արդ մատենագիրք եւրոպացւոց՝ որ 600 ամբ յնշ , ցո զկնի տիրելոյ եւրոպացւոց 'ի կողմանս եէմայ և ասորւոց գրեցին , խաբեալ անունամբս երէց կ'ի քհնյ , համարեցան զնա ճմարիտ քհնյ . վնջ խաւացիք կոչեցին զնա Փրէթէ ճեան . ց քահանայ յովհաննէս , և գաղղկացիք Փրէսթ ժեան . լծ աստեմանեայ 'ի Փրէսթէ ճեանի անունանէ պարսից . որ առ նս առաքելական հնչէ :

Այս համբաւ առ Ժմկ մի հոչակեցաւ յոյժ յեւրոպիա . այլ իբրեւ եւարձ ճինկիս խանն զտրուծի որ 'ի Ժմկս յովհաննու ջորդի նորին յաջորդի , ասիու հեռեւ լուծի եղև զնմէ մինչև 'ի ժե գարն . Չե յայնմ գարու իբրեւ սկսան փորդութալք ճնդհորգել յարեւելան հնդիկս , անցեալ առ հրոճանդաւառ բարեյուսոյ , յովհաննէս եկի՝ Թիւր փորդութալաց ցանկանալով գլտեւ , Թէ ով է , և ուր Թաթարուքն այն մեծաղօր ինքնակալ , զորմէ պատմագիրք աւանդեն լինել Թիւր միանգամայն և քհնյ , և քհնյպետ , 'ի 1477 առաքեաց զպետրոս կովիլըսնիոս փորդութալացի 'ի միասին լէ ալփոնսսսի փայլայ՝ և լէ երկուց հրէից՝ առնուլ ինչ ծանօթութի զնոր : Սք իբրեւ հասին 'ի կողմանս հապէչի , տեսեալ զի ինքնակալ նր քրիստոնեայ է , և զի բիւմ ինչ՝ որ համբաւել էր յեւրոպիս վն ճմարիտ յովհաննու երկուս՝ յարմարի նմ , վնջիկի ասանց ինչ քննու .

քննուէ գրեցին 'ի փորդութեալ, եթէ սա է հոգւ
կաւորն փրէթէ ճեան . և անտի ծաւալեցաւ համ
բանն թ բովանդակ եւրոպիա . որում ոչ միայն
ռամիկք , այլ և իմաստունք հաւատացին . որք և
լէ ժիլ դարն ողջոյն , որ ինչ գրեւ կայր առ նախնի
պատմագիրս վն ինքնակալին թաթարաց , ընծայէին
թիքրց եթովպացոց . զորս և իբրև անաւարակոյս
հոգակեցին լինել թիքր և քչիյ միանգամայն : Այսմ
մոլորութե ը մարինասի ոչ սակաւ նպաստ եղև և
այն , զի եթովպիա կոչի և հնդիկ . ոմ ահա մար
կոս պօղոս վէնեակեցի կոչէ զնա ստորին հնդիկ .
և լէ հիւնկն՝ հնդիկք 'ի նախնի Յագրաց կոչեցան
եթովպացիք . ոմ հոմերոս զերկու եթովպացիս
գնէ . 'ի հարաւ և յարեւելս , ք յասիա . որք 'ի ձեռն
ծոցոյն արաբիոյ բաժանին 'ի միմեանց , Մարթ է
յաւելուլ առ այս և զկարծիս պիշինկայ . զի ասէ՝
Թերևս լուէւ փորդութեալս , զի շրջակայ տաճիկք
և արաբացիք Փատիլահ անուանեն զինքնակալն
հապէլից . և ոչ գիտելով զնշանակուի անուանն .
կարծեցին լինել փրէթէ ճեան . սակս մերձաւորու
թե հնչման երկոցունց : Այլ զկարդ և իցէ 'ի սկիզբն
ժէ դարուն ինքեանք փորդութեալք ուղղեցին զայս
վրիպակ . ոմ յովհաննէս բաբոս , մէնուէզ պատ
քիարդ հապէլի , տէլէսիոս , և այլք . որք քննեալ
տեսին և հաստատեցին , թէ յովհաննէս երեց կմ
քչիյ յասիա թիքրեայ , և ոչ երբէք եթովպիա ,
այն է՝ 'ի հապէլ . և թէ ինքնակալն հապէլից՝ է
Յական իշխան . և ոչ երբէք եղև քչիյ կմ քչիյա
պետ . ոմ հնչեաց սուտ համբան :

Թ . Կառավարութի , Արիտ , և Վերապարտութի Հապէլից :

Քաղաքական կառավարութեն հապէլից է միապե
տական . զի թիքր նՅ՝ զոր կոչեն ինքնակալ
կայր , իբր զի ունի լէ իւրև զնահանգս , որք յա
ռաջագոյն ինքնիշխան թիքրուիք էին , է գերագոյն
ինքնակալ ար ժողովրդեան . որոյ իշխանուին ժա
ռանգութե անցանէ յարքայական սերունդս . բոց
միանգամայն կախեալ կայ և յընտրութե իշխանաց
թին , զի եթէ թիքրն առ կենդանութե իւրով ոչ
ընտրեոցէ յիւր յաջորդ զոր յորդուց իւրոց , յայնժմ
իրաւունք ընտրութեն միայ 'ի ձեռս մեծամեծաց .
որք յարբուսի զարմէ անտի՝ զնա ընտրեն , զոր յար
մարագոյն գառեն առ այն . Այլ ցեղն արքայական
Զ 5
պրում

որում անկ է յաջորդութի թգրուէն , Եւ հին սովորուէ երկրին բնակի'ի վր կաշկակէ բարձր սեպացեալ և անմատոյց լերին իբր վեց ժամաւ հեռի 'ի կէօնութեայ : Անդ ամուսնանան նք , և անդ ծերանան և մեռանին . և ունին զամ պէտս կերակրոց և հանգերձից , և եկեղեցիս և քհնյս . զի է տեղին լաւարձակ և վարեշ և մշակեալ . և զի միանգամայն ասացից' է իբր փոքրիկ իմն Թու արքայազորմ սերնդոց , որոշեշ սաստիկ զգուշութ յամ մասնակցուէ համօրէն բնակաց . զի ոչ ոք բնաւ կարող է երթալ անդր , կմ հաղորդուի ինչ առնել լ Թուեք 'ի նցէ , սուանց հրամանի թգրին :

'ի մեռանիլ ինքնակալն' իշխանք երկրին քաջ տեղեկացեշ զբարուց , և զամ հանգամանաց իւրաքանչիւրոց , զոր առաւել յաջողակ և յարմար ատեսնեն , զնա անուանեն ինքնակալ : Եւ ապա կուսակալն դիկրեայ , ունելով լ Եւ և զայլս ոմանս յիշխանաց , և զմասն ինչ 'ի զօրաց , մեծաշուք հանդիսիւ գնայ 'ի գղեակ անդր . զզօրս դասաւորէ առօտս լերին , իսկ ինքն ելեշ 'ի դղեակն մտանէ առ ձորոգ անուանել ինքնակալն , և արկանէ յականջս նր գինոսս ոսկիս . որ է առաջին նշանակ թաղաւորական իշխանուէ . և ապա մուծանէ առ նա զայլ ամ ազգակիցս նր' (որք են լ Եւ անդ 'ի դիպահոյ ,) երկրպագութի մատուցանել նմ , և ճանաչել զնա օրինաւոր թգր իւրեանց : Եւ թողեշ զնս ուղ յառաջն' զնոր ինքնակալն իջուցեշ յանդիման առնէ զօրաց . և անդ ամ իշխանք և զօրապետք և զօրքն' ապիտակ արկանելիս արկեշ զանձամբք , առ հորկ երկրպագութի մատուցանեն նմ . ապա ածեն զնա 'ի վրանն պատրաստեալ վս նր , և անտի յեկեղեցին պատմայ քղքի . ուր պատրիարդն' կմ այլ ոք 'ի նախասպառիւ եկեղեցականաց' օծանէ զնա անուշահոտ իւղով . յետոյ արկանեն 'ի վր նր քղամիթ արքայական , և գնեն 'ի գլուխ նր լ Եւ պիղնկայ' նախապակ 'ի փշոց 'ի յիշատակ փշեղէն ոլտակի փրկչին մերոյ . ապա բարձեշ զայն , գնեն զթագ արքայական , որ է գլխարկ բոլորաձև 'ի կապոյտ խառն ֆէէ . զարդարեշ ոսկի և արծաթի ժապաւինեք և խաչ 'ի գագաթան . զոր հապէշք յերկնից իջեալ քարողեն . և տան 'ի ձեռս նր մերկ սուսեր , և մատանի 'ի մատն , զորմէ նոյնպէս ասեն , թէ սողմանն ետ զայն տիկնոջն սաբոյ 'ի ոլարգե . և ապա նախուցեշ յարքայական գահոյս , մի օմն 'ի գլխաւ ,

և որ պաշտօնատուս սց ելեւ ի բարձրագիտակ տեղի, քարոզ կարգայ՝ և հրատարակէ ժողովրդեան, եթէ այս անուն ոմն թիբրեաց, յայնժամ ժողովուրդն սուհորկ ի ձայն ցնծուէ կեցցէ՝ արքայ աղապակէ. որով և կատարի հանդէս թիբրութե արքայի. զոր ի բարբառ իւրեանց կոչեն Նէկա. որ թարգմանի թիբր, կի՛մ ինքնակալ. իսկ զկնի նր ինէիէ. այս է՝ գլխոյ. զայս անուն շնորհէ նմ թիբրն մեծաւ հանդիսիւ առաջի համօրէն իշխանաց իւրոց: Եւ ի մեռանել թիբրին, եթէ արքայորդին՝ որ սահմանել է յաջորդել ի տեղի հօր իւրոյ՝ փոքր իցէ, նա վարէ զթիբական իշխանութիւն անկախ. մինչև ժամանել մանկանն ի հասակ պատշաճեալ սու թիբրութիւն: Այս ամբողջութե պահին և մինչև ցայսօր. բայց զսովորութիւն յարգելանս պահելոյ զարքայազունս՝ ասէ տէ լա հարբ՝ թէ եթարձ նահօտ արքայ հայր դաւթի արքայի. վնց այժմ՝ ազատ են ասէ՝ որդիք արքայի ի մանջնաւոր բանտարկուէ անտի. բայց այլ ճնշորդք զհակառակն հաստատեն:

Սոյն այս ինքնակալ է բաղարձակ օր ընչից ժողովրդեան. յորժամ ոք ի մեծատանց մեռանի, զերդ մասն ամ ընչից նր յինքն դրաւէ. թողեալ զերկուսն որդւոց և ժառանգաց նր: Եւ զայն՝ թէ կալուած իցէ, սայ այլում ումք ի վարձու. շնորհելով նմ մետաքսեայ թաշկինակ, յորոյ վր դրեալ կայ ոսկի դրով, * Յն ինքնակալ եթովկոյ, որ միշտ յաղթեաց թշնամեաց իւրոց *. որ է առ նս իրրեւ աղդ ինչ առպետուէ: Եւ նա պարտաւորի ի Մկս պոգմի իւրով ծախիւք զինուորիւ. և ամի ամի վճարել հարկս ինչ արքայի: Այսպիսի ասպետք բնի յոյժ անդ. յորոց ի սուղ Մկի, առանց ինչ արքունի ծախուց, կարող է ինքնակալն կազմել գունդ մեծ զօրաց: Դոյ անդ միւս ևս կարգ ասպետուէ կոչեցել սքյն անտոնի, յորում գտանին և եկեղեցականք. զոր մեծագին վաճառէ ինքնակալն, ուն և զպաշտօն կուսակալաց և գաւառասպետաց: Այլ նք ուն ասէ սիչինկ՝ փնկ ծաղկեցուցանելոյ զթիբրութիւն, առաւել փնասեն նմ. զի անխնայարար կեղեքեն զժողովուրդն. և բնմք ի կուսակալաց անտի առ սակաւ մակաւ բռնակալել ինքնիշխանաբար տիրեն ի վր դւնաց իւրեանց. որով մեծապէս տկարացուցին զտրութիւն հապէշից. յորմէ պատշառս առեալ կալըացոց, սրմք յարուցին ի վր ինքնակալին, և առին զբնմ ի դաւառաց նր:

Հասկէջք չունին գրաւորական օրէնս , այլ նմ դատաւորանք նոյն վճարին սովորութեւն և աւանդութեւն իւրեանց . վնջ և նմ դատք և վէճք փութով աւարտին . քզի չունին պէտս երկար Ժմբաւ հետախոյզ լինելոյ զնոյն օրինաց և սահմանագրութեց՝ առ ՚ի լոյսնց սահմանել զդատս , ոտ լինի յեւրոպիա . ուր սակս յոգնախառն մատենից օրինաց և սահմանագրութեց՝ որովք լին գրատունք , նմ վէճք և դատք երկարածքին յոյժ յոյժ յանհնարին վիշտ դատաւորաց , և դատախազից :

Արիք Թորութեան հասկէջի՝ է առիւծ . որ կաշեշ ունի զխաչ սովին վերտառութեւն . * Յաղթեաց առիւծն * յաղգէն յուգայ * : Իսկ վերտառութեան ինքնակաշ լին՝ է այսպիսի * Սիւն հաւատոյ . խունկ կուսին . սիրելի նոյն . ծագեալ ՚ի ցեղէն յուգայ . որդի * դաւթի միջնորդութեւն ստղծմանի * : Այս անունք զհետ գան նախաշխատակեալ իւրեանց աւանդութեց , որ վնջ տիկնոջն սաքայ : Սա կոչի և ինքնակաշ կայսր . քզի յնջագոյն ունէր լոյսնք իւրով զնոյն Թորութեան . յորոց ոմանք Թեպէտ ՚ի բաց ելին ՚ի նմէ , սակայն ոմանք ևս մնացին , փոխելք ՚ի գաւառս :

Ժ . Մարտի , և Չնոստրուի Հասկէջի :

Եկամուտք կմ հասք հասկէջի՝ որք յոսկի հանքաց , ՚ի մաքսից , ՚ի կապաւաց , ՚ի հարկաց , (զոր նմ լոյսն վճարեն կուսակաշքն յարդեանց երկրի և յայլոց իրաց ,) ամի ամի գան , չէ յայա ճշգրտիւ , Թէ որչափ իցէ . բայց հայեցեալ ՚ի գանձն՝ որ է ՚ի ձեռս արքունի գանձապետին , երեւի Թէ առ համեմատութեւն լարձակութեւն երկրին՝ պակաւ է յոյժ : Բանցի ՚ի գանձի անդ ոչ գտանի երբեմն այլ ինչ , բայց եթէ կտաւ բոլր , պէտպէս կերպոյք մետաքսեայք և բամբակախառն , այն է կելմէսիւա , չուխայ գունագոյն , հրացանք քի թիւֆէկք յոլովք լոյսն սովորութեւն օսմանեանց և եւրոպացւոց , Թուր արծաթապատ , կաշմածք ջորեաց արծաթազարդք , դաշնակք , և այլ ինչ ինչ արծաթի և ոսկի գործածք . այլ ակն պատուական , կմ աւանակուռ գործած՝ չիք բնաւ . քզի՝ ոտ ՚ի վեր անգր նշանակեցութեւն , ոչ ճանաչեն նք զյարգ ականց : Իսկ ոսկի մաքուր՝ որ ամի ամի գայ ՚ի ձեռս գանձապետին , լոյսն կանայ է իբր 2000 . կմ 2500 . և կմ առ առոււն

ւելն 3000 ունկի . և նա յայնմանէ վճարէ զթողակս
 զօրաց , և այլոց արքունի պաշտօնատարաց , որ
 գուզնաքեայ ինչ է . իսկ գյաւելեալն ծախէ 'ի սկէտս
 սեղանոյ թֆրին , և 'ի գնել աղխամասս վն տան
 գանձուց . զոր չուսայ , կերպաս , կտաւ ևն , զորս
 'ի վերոյ յիշատակեցաք . զի միշտ պատրաստական
 գացին անդ : Եւ թէպէտ բոլոր արքունի մուտք
 ոչ անցանեն 'ի ձեռս գանձապետին , այլ նոյնչափ
 և կարելի է թէ առաւել ևս գնայ յարքունիս անմիջ
 ջապէս 'ի ձեռս թֆրին , սակայն և այնպէս մուտք
 նր չեն ինչ մեծ . որ յայտ անախ է , զի թֆրուն նր
 միշտ աղքատ է և անշուք , յոր չերևի բնաւ մեծ
 ինչ հարստութե ցոյց . և այն զի՝ չունելով նր ծախս
 մեծամեծս՝ ոմ ունին թֆրունք մերոց Յաց , հարկ
 էր գանձուց նր օրնօրէ բաղնաւ յոյժ յոյժ :
 Այլ առ հեղդութե բնակացն՝ յորմէ մեծ մասն
 բաղնադանձ երկրին թողել կայ անդործ , և մուտք
 թֆրունն նուազ են :

'ի դէպ է յայտ վայրի նշանակել և զայս . զի ոմ
 պատմեն , ոչ երբէք կացուցանեն նր արքունի գանձ
 ապետ յողքէ և 'ի ժողովրդենէ իւրեանց , և ոչ
 յայլոց ժողովրդոց փրկիկեցւոց , թերևս կասկածել
 է հաւատարմութե նց . այլ զօտարաղքիս սպիտակս ,
 որք չունիցին անդ տունս և ընտանիս : Զայս սո
 վորութե թերևս ունելով 'ի նախնի Ժմից , զփրու
 մենախոս՝ որ յեաջ եղև եմս նց , որ և դարձոյց
 զնն 'ի քս , լը բերման իմն 'ի մանկութե իւրում անկ
 եալ յայս Տ յաւարտ ք դարուն , կի՞ 'ի սկիզբն
 քին : կարգեցին վերականգու տանն արքայի՝ և
 գանձապետ արքունի . զորմէ ստորև լարձակա
 գոյն նշանակեսցուք : 'ի վերջին Ժմկս կացուցան
 յայս պաշտօն գանձապետութե և յողքէս հայոց
 արք երկու միմեանց զկնի . կարելի է թէ եղեն և
 այլք , այլ մեզ նք ևեթ են ծանուցեալ :

Նոյնպէս և զօրք ինքնակալին հաղէշու չեն այնչափ
 բաղնաթիւն . զի լը տէ լա հարքեայ՝ բոլոր թիւն նց
 հաղիւն հատանէ ց 40000 . ք 5000 հեծեղ . և 35000
 հետեակ . սակայն 'ի Ժմկս պողոմի եթէ հարկ լիցի
 կարող է այլ ևս բաժնի հանել : Զէնք նց են հրացանք
 լը սովորութե օսմանեանց . ք չէշխանէ թիւֆենկի ,
 թուր , վահան , աէգ : իսկ հեծեղք կրեն և վերաս
 և սաղաւարտ 'ի գլուխս . որք թէպէտ և զօրաւոր
 են և քաջասիրտ , և տեղք յաշխատանս և 'ի քաղց
 և 'ի ծարու և 'ի աթիւ , այլ չունելով զկրթութե

գլխաւորական, իբր առ ոչինչ են առաջի ղօրաց եւ
րոսպացւոց:

ԺԹ. Կրօն Հասկելի:

Պատմէ ռուսիներու գիրք Թ. Գ. 9. յորմէ առին
սոկրատ, սոզոմենոս, Թէոդորետոս, և այլք,
Թէ 'ի բաժանել առաքելոց զՍ վիճակաւ, մատ
Թէոսի անկաւ եթովպիա. զոր ռուսիներու կոչէ
Հնդիկ որ յայնկոյս. և վրիպի յայսմ լը փաճիսսի.
այլ պարտ էր նմ առել Հնդիկ որ յայնկոյս, զի ինքն
(ասէ փաճիսս) գրեաց յիտալիա յամի փրկչին 400. և
զի պարթևաց Յն էր սահման հռովմայեցւոց Թրու-
թէ, և միջին լը մէջ երկուց Հնդկաց, վայ Հնդիկն
զոր յայնկոյս կոչէ ռուսիներս՝ էր յայնկոյս. և
էր նոյն իսկ եթովպիա. և զոր յայնկոյս կոչէ, էր
յայնկոյս, որ այն ինքն է բնիկ Յն Հնդկաց: Ուստի
լը ռուսիներու և լը այլոց պատմաբանից՝ քնն մատ
Թէոս նախ քարոզեաց զաւետարանն յեթովպիա,
կմ 'ի հասկել: Ասի, Թէ և ներքինին տիկնոջն
կանգակայ 'ի դառնալ իւրում յէմայ, քարոզեաց
զքն յեթովպիա. բայց անոճամբդ եթովպիա իմա
նալ պարտ է զնուպիա. ուր է ցամաք կղզին մե-
րովեայ լը մէջ հասկելի և եգիպտոսի. զի տիկնոն
կանգակայ 'ի մերովէ իշխէր, ոպ յայտ է 'ի նախ-
նի պատմագրաց. ուր ողնիսս յիշատակէ զքն
դչնոյս, կմ Թագուհիս անոճանեալս կանգակ կմ
կանգակա. որ Թոճի Թէ էր սեփական մականուն
դչնոյից մերովեայ. ոպ երբեմն փարաւոնդ անուն,
և ապա պաղոմէոս Թգրաց եգիպտացւոց: Բայց
երևի Թէ լը այն Ժմկս քրիստոնէութն ստկաւ տա-
րածեցաւ յեթովպիա, կմ փութով բարձաւ 'ի մի-
ջոյ. վս զի ռուսիներս և իմ եկեղեցական պատ-
մաբանք՝ որք զինի նր դրեցին, միաբան առաքելս
և քարոզիչս աւետարանին քնի յեթովպիա կոչեն
գիրովմենաիոս, և զեգեսիոս, զորոյ զպատմութի
կարեւոր համարիմ յայսմ վայրի համառօտել, առ-
եալ 'ի սոկրատայ և 'ի սոզոմենոսէ:

Առդ՝ պատմեն սոկրատ գիրք Թ. Գ. 19. և սո-
զոմենոս գիրք Թ. Գ. 24. Թէ իմաստասէր ոմն
մերոպիոս անուն՝ ազգաւ տիւրացի փիւնիկ՝ ել 'ի
գնին Յին Հնդկաց կմ եթովպացւոց. յորդորեալ 'ի
նոյն՝ օրինակաւ մետրոդորոսի իմաստասիրի, որ
փոքր մի յմջլըջեցաւ 'ի բուն Յն Հնդկաց ունելով
մե.

մերոպիտսի լէ իւր երկու մանկունս՝ իւր աղբա-
կիցս, որոց կրտսերոյն անուն կոչէր եգեսիոս, իսկ
երիցուն փրումենտիոս. զորս ընտղումենտսի՝ մար-
դէր նա՝ ի գիրս և ի վարս: Իբրեւ շրջեցաւ անդ-
առ Ժմկ մի, և ետես զայն՝ զոր ցանկայր տեսա-
նել, գտե՛լ նաւ մի՝ որ գնայր յեգիպտոս, եմուտ ի
նա գառնալ յ՝ իւր լէ երկուց մանկանց: Իսկ նաւն
կմ՝ վն ջրոյ՝ և կմ՝ վն այլոց կարեւոր պիտոյից՝ ե-
մուտ ի նաւահանգիստ մի. ուր հնդիկք բնակիչք
տեղւոյն ի վր յարձակեալ, կոտորեցին զծմսին,
որք էին ի նաւի անդ, լէ որս և զմերոպիտս. (զի
եղծեալ էին յայնժմ զգաշն, զոր յեջագոյն եգին լէ
հռովմայեցիս,) այլ խնայեցին երկուց պատանե-
կաց սակս գեռաստաս տիոց նց՝ զորս գերի առե՛լ,
մատուցին ի սլարգեւ արքայի իւրեանց: Իսկ նր հա-
ճեալ լէ վայելուչ տեսիլ նց, զեգեսիոս արար իւր
մատուռակ, և զփրումենտիոս վերակացու տանն
արքայի, և գանձապետ արքունի մտից:

Յետ ոչ ընձ Ժմկց ի մեռանիլ արքայի, թողեալ
ժննդ թիրուէ զորդի միամօր մանուկ փոքրիկ, և
զտիկինն իւր, ետ ազատուի երկուց պատանեկաց
փնկ հաւատարիմ ծառայուէ իւրեանց, տոճե՛լ նց
իշխանուի բնակիլ ուր և հաճեցին. իսկ նք փու-
թային գառնալ ի հայրենի Յ իւրեանց: Բայց
գշխոյն տեսեալ զորդի իւր գեռ ի մատաղ հասար-
կի, աղաչեաց զնո՝ մնալ անդ ոյլ ևս առ փոքր ինչ
Ժմկ, և յանձն առնուլ զմատակարարուէ թիրու-
թե, մինչև արքայորդին յարթունս հասցէ: Լոճան
աղաջանաց նր. և փրումենտիոս՝ որ էր գերագոյն
մատակարար թիրուէն, ընտղումենտսի՝ յածային
յայտնուէ վարեալ, կմ ինքնին շարժե՛լ յնյ, վաղ-
վաղակի յուզախնդիր լեալ, եգիս ի մէջ օտարազգի
վաճառականաց զոմանս հռովմայեցի վաճառականս
քրիստոնեայս. և ծանուցե՛լ զանձն իւր նց, հրա-
ման ետ ժողովիլ ի միասին յառանձին տեղիս առ-
նել աղօթս առ ւծ, և ընտղորուէ հռովմայեցւոց
կատարել զածային պաշտամունս: Ապա կառոյց և
հրապարակական եկեղեցիս, և յորդորէր զնո՝ կանխել
անդ հննդ յաղօթս և ի պաշտօն ւծ, և սկսաւ ոյ-
նուհետեւ քրիստոնէական հւնն ծաւալիլ և ի մէջ
բնիկ եթովպացւոց:

Յետոյ յորժամ արքայորդին եհաս ի չափ կատար-
եալ, փրումենտիոս յանձն արարե՛լ նմ զիրս թիրու-
թե, խնդրեաց հրաման գառնալ յ՝ իւր, և թե-

արեւտ արքայն և մայր նր բնմն աղաւնցին զնա մնալ
անդ , բայց ոչ առ յանձն . այլ 'ի միասին ը եղեւորոսի
գարձան 'ի սահմանս հռովմայեցւոց տրուէ . եղե-
ւորոս զնաց 'ի արեւոս , ուր զկնի սակաւուց ձեռ-
նադրեցաւ քչն , իսկ փրումենտիոս յաղէքսան-
դրիա . և ծանոյց զամ իրսն աթանասի՝ եկեղեցւոյն
աղէքսանդրիոյ առաջնորդի . միանգամայն և աղաչեաց
զնա առաքել անդ . եմքս 'ի հովուէլ զսակաւաթիւ
քրիստոնեայս , և 'ի տարածել զքրիստոնէական
հւնս : իսկ աթանաս միաբան հաւանուք համօրէն
քչնցից՝ որք գտան յայնժամ յաղէքսանդրիա , զնա
ինքն փրումենտիոս ձեռնադրել էմքս , առաքեաց
անդրէն յեթովպիա . ուր նա առաքելաւորհ քարո-
ղուծէ՝ և բիւրաւոր սքանչելեօք՝ զսերմն քրիստո-
նէական հաւատոյ զոր յառաջիմէ արկել էր , աճե-
ցոյց և սփիւռ . ծաւալեաց : Այսպէս որտմէն սոկ-
բառ և սողմենոս առել 'ի ռուփինոսէ . իսկ ռու-
փինոսէ առ յեղեւսիոսէ , ուն ինքն ասէ : Բայց ռու-
փինոս զգարձ հաղէչից 'ի քն՝ որ եղև 'ի ձեռն փրու-
մենտիոսի , գնէ 'ի սկզբան անդ քչնյուէ կմ եմքսու-
թէ աթանասի . զի ասէ , թէ յորժմ փրումենտիոս
յեթովպիոյ գարձաւ յաղէքսանդրիա , աթանաս
նորոյ առել էր քչնյուէ :

Այլ քաջիմասն վալեսիոս ոչ հաւանի այսմ . և
թողականու ցուցանէ , թէ դարձ փրումենտիոսի
յաղէքսանդրիա , եղև յամին իբր 341 . որ էր թէ
ամ եմքսուէ աթանասի : Վնյ ասէ վալեսիոս՝ դարձ
հաղէչից 'ի քն՝ 'ի ձեռն փրումենտիոսի , ոչ եղև 'ի
սկզբան քչնյուէ կմ եմքսուէ աթանասի , և ոչ առ
տրուք մեծին կոստանդիանոսի , ուն գնէ ռուփի-
նոս , այլ կոստասայ որդւոյ նր : Սակայն փաճիոս
'ի ծանօթութիւն իւր ցուցանէ մեծապէս վրիպիլ
յայսմ վալեսիոսի . վն զի ասէ , թէ աթանաս կար-
գեցաւ եմքս աղէքսանդրիոյ յամին 326 , յամենան
գեկտեմբերի . և իբր 'ի նոյն ժմկի՝ (ուն ուղիւ գնէ
բարոնիոս ,) փրումենտիոս առաքեցաւ յեթովպիա ,
զոր ըարձակ ցուցանէ . յորմէ և հետեւեցուցանէ՝
թէ ռուփինոս ոչ վրիպեցաւ 'ի թմկադրուէ , այլ
յճագրուէ փնկ կոչելոյ զեթովպիա հնդիկ յայս-
կոյս , կոչեաց յայնկոյս . ուն և 'ի վերոյ նշանակե-
ցաք : Վնյ ըն նր ըհանուր դարձ հաղէչից 'ի քն՝ 'ի
ձեռն փրումենտիոսի՝ եղև 'ի սկզբան սնդ եմքսու-
թէ սքն աթանասի , և առ տրուք մեծին կոստան-
դիանոսի կայսեր . ուն գնէ ռուփինոս , և այլք որ
զկնի

զինի նր : Յայսմանէ յայտ է , թէ առաջին եղիւ և լուսաւորիչ հապէշից՝ եղև սքն փրումննախօս . յայն սակս հապէշք բիւ մեծարանօք և պաշտօնատիրութիւն յիշատակեն զնա 'ի պտրդի , արբայ սաղամա ան . ունենելով . ող և յայլ ամ մաղթանս՝ բարեխօս ունենելով զնա առ ամ իբրև իւրեանց լուսաւորիչ :

Ապա 'ի ծաղկիւ բրիստոնէական հաւատոյ 'ի հապէշ , գնացին անդր բազմունի միանձանց յեդիպատոսէ և յայլոց մերձակայ անկեաց տրուէ հաղմայեցւոյ . յորոց զինն թուեն պատարագամատոյցք նոյ իբրև առաջին պատրիարգունս հապէշի : Եւ թէպէտ ամ հնարագիտութիւն գուն գործեցին արիօսեանք և 'ի նոյ սերմանել զմահաբեր աղանդ իւրեանց , ալ գոլով սոյ գլխովին յարեալ 'ի սքն աթանաս , և յաթուռն աղեքսանդրիոյ , յորմէ ընկալան զլուսաւորիչ իւրեանց , ոչ մատուցին ունկն խորամանկ խաբէութեանց : Սակայն յետոյ 'ի սուս համբաւոյ՝ զոր հռչակէին կուսակիցք գեոսկորոսի համախոհի եւտիքեայ վն քաղկեդոնի ժողովոյն , յարեցան 'ի յակոբեանս . կարծելով եթէ նք ոչ սակս այլ ինչ պտճուի հերքելին զժողովն քաղկեդոնի , և մի բնուն 'ի քն հաստատելին , բայց եթէ առ անսալոյ վարդապետաւն սքն կիւրղի , (զոր 'ի յարգի յոյժ ունին հապէշք :)

Այլ 'ի ժիլ դարու գոլով զորացել շրջակայ մահմէտականաց , յարձակեցան մտին 'ի հապէշ բառնալ զտրուէն նոյ և խաղառ սպուռ ջնջել զբրիստոնէական 'ի կողմանց անտի : Իսկ ինքնակալն հապէշից՝ առ որ հասնէ էր համբաւ հռչակաւոր քաջագործութեց փորդութեաց , զոր գործեցին յարեւելեան հնգիկս , յափրիկէ , և 'ի կարմիր ծովու , և 'ի նմին Ժմիկ գունդ մի զորաց նոյ և քանի մի նաւք պտղմի էին 'ի միւղէմ պիկ կղզին , կոչեաց զնոյ իւր յօգնութի . որոց եկել է միացել լէ հապէշս , հանին վանեցին 'ի համօրէն սահմանացն հապէշի զառաքիկս : Սակս այսր մեծի ծոյցուէ՝ ինքնակալն հապէշից շնորհեաց փորդութեաց լիալիբ ազատուի , բնակուիս հաստատուել Եփեսոս իւրում , և համարձակ առեարուիս առնել : Ընդ այն Ժմիկս հասին անդր քարողիք 'ի յնեան կարգէ , որք 'ի ձեռն գիտաւ և ազատական արուեստից՝ բիւ շնորհս գտին առաջի ինքնակալին և մեծամեծաց նր . ապա առ սակաւ սակաւ սկսան քարողել նոյ զուղղափառութի . և գարձուցին զինքնակալն , և զքննա 'ի մեծամեծաց , մինչև նա ինքն ինքնակալն գիր առաքեաց առ է կղէմէս հաղմայեց հայրապետն

բնիմ մեծարանս և հպատակութի ցուցանելով նմ.
Եւ վղջղկի հայրն աւփոնսոս մէնտէզ 'ի յմեան կար-
գէ ձեռնագրեւ ինչս և պատրիարք հապէշից՝ առա-
քեցաւ անդր . ի որում յարեցան և բնիմ կրօնաւորք
'ի նոյն կարգէ . զորս բնիմ մարգասիրութի ընկալաւ
ինքնակալն հապէշից : Եւ նք սկսան այնուհետեւ
ժրաշան աշխատութի ուսուցանել նք զուղղափառ
հաւատս . և ի պէսպէս աւելորդապաշտութեց՝ և
անդէպ սովորութեց՝ զոր 'ի նախնեաց անտի ունէին ,
բառնալ կմփ փոփոխել լո ասելոյ ոմանց և զնախնի
ծէս նոյն , և մոռնանել զծէս լատինացոց , յորմէ
խռովութի մեծ յարեաւ 'ի ժողովրդեան . որոց գրգռեւ
'ի քհնիկից և 'ի միանձանց , և նպատաւորեւ յոմանց
մեծամեծաց , զէն առին լղէմ 'ի քրիստ 'ի պաշտպա-
նութի հայրենի ծիսից ոմա ասէին : Իսկ 'ի քրիստ օգնութի
փորձութեաց առ ժամն նոճաճեւ զսպեաց զնոյն . և
առ գլխովին ցածուցանելոյ զկատարի սրամտութի
նոյն , հրաման ետ 'ի ձայն փողոյ քարոզ կարգաւ , թէ
այնուհետեւ կարող է համօրէն ուխտն ազատաբար
դառնալ 'ի նախնի ծէսն . և վն պատարովին պատուէր
ետ , զի Թիմոն լո նախնի ծիսի իւրեանց մատուցեն .
այս եղև 'ի 1632 : Իսկ պատրիարքն մէնտէզ զար-
հուրեալ 'ի խռովութի անտի ամբոխին , խոյս ետ 'ի
փրէմանայ :

Ասիս զկնի սակաւուց՝ մեռաւ ինքնակալն , և փխկ
նք 'ի քրեայ սէկվէտ բառիչդէս . առ որ մէնտէզ
պատրիարքն գիրս բնիմ յղէր , և ազդէր զնա ար-
տասունալից պաղատանօք ձեռնառլ ընել ուղղափա-
ռութի . 'ի նոյն աշխատէին և այլ յմեան կրօնաւորք
նոյն զորութի , առ ոչինչ գրելով զմօտալուս վտանգ
կորսութեան անձանց : Սակայն բառիչդէս առաւել
անսացեւ թրթմնջանաց ժողովրդեան , որք տրտնջէին
սակա վերստին մկրտելոյ զնոյն յմեանց , ոմա թէ չէին
մկրտեւ , միանգամայն և լո կարծեաց պիշինկայ գրգռ-
եալ 'ի բանսարկոճաց ոմանց 'ի շնամեաց յմեանց , իբր
թէ փորձութեաց ի պատրուակաւ ուղղափառութի
կամին 'ի ձեռն յմեան կրօնաւորաց զաշխարհն ի
նորութի իւրեանց նոճաճել , խորհուրդ կալաւ ի մե-
ծամեծս իւր ջնջել թէ իւրմէ խաղառ զեւրոպայիս :
Որում իրազեկ լեալ պատրիարգին , և տեսեւ թէ
չէ հնար նմայնուհետեւ կալ մնալ յաղաճովս ան-
գէն , վն ի այլս ոմանս 'ի գլխաւորաց փորձութե-
աց խոյս ետ և զերծս աւրապոյ սահմանաց նորութի
ինքնակալն հապէշից :

Եւ 'ի 1633 'ի հրատարակել վճռոյ արքային , զօրա-
 ժողով եղեն հապէշք և կոտորեցին զեւրոպացիս
 զքահնյս և զսախարհականս որք անգ. դոսն . թէպէտ
 ամանք ասեն՝ թէ ոչ կոտորեցին , այլ ուղանդամ տա-
 րագրեցին զնս յԾէ իւրեանց , որ սոսուգագոյն է .
 յորում Թմկի ասի՝ թէ ելին 'ի հապէշէ 7000 տունք
 կմ՝ գերտաստանք եւրոպացւոց . որք սփռեցան 'ի
 հնդիկս , և յարեւելեան ծովեղերեայ սահմանս ամի
 րիկոյ . և 'ի սոցանէ ասեն իջանել ժողովագոց , որք
 այժմ կոչին Սպիտակ հապէշ կմ Եւրոպայի : Եւ յետ
 այնորիկ լէ պատժով գլխաւորտուէ արգելաւ եւ
 րոպացւոց միւսանգամ մտանել յեթովդիա . բայց
 թոճի թէ այս հրամանս այժմ ոչ ևս զօրէ : Իսկ հա-
 պէշք վղվղկի զամ'նախնի սովորուիս և զծէսս իւր-
 եանց անդրէն հաստատեցին . և առաքել յեգիպ-
 տոս առ պատրիարգ խմսեաց՝ խնդրեցին 'ի նմէ
 պատրիարգ , որ 'ի 1634 եհաս 'ի հապէշ : Եւ թէպէտ
 յետ այնորիկ երկիցս փորձ փորձեցին ոմանք 'ի դաղ-
 ղեացի քափուշինաց երթալ անդր 'ի քարոզուի , այլ
 առաջինքն 'ի 1638 քարկոծեցան . իսկ վերջնոց՝ մինչ-
 չև էին հասել 'ի բնուն թգրական քղքն , հրամանաւ
 ինքնակալին հատան գլուիք , և սուսքեցան առ նա
 ինքն ինքնակալն 'ի 1648 : Եւ այնուհետև ոչ դք
 յեւրոպացի քարոզաց իշխեաց դիմել 'ի հապէշ :
 Պատճառ կրկնելոյ յնեանց զմկրտուի հապէշից՝ էր
 այս . զի լի պատմելոյ հօրն լուպոսի յնեան՝ թէպէտ
 չեն անգէտ բառից զորս սահմանեաց քմ 'ի մատա-
 կարարուի մկրտուէ , սակայն անխիղճ փոփոխեն
 զայն , զայլ բառս մուծանելով , որով և լինի տարա-
 կուսական : Եւ ևս լը նորին հօրն լուպոսի նոքին
 հապէշք ամի ամի կրկնեն զմկրտուին : Այլ այս թեր-
 ևս այն իցէ , զոր պատմէ ուղարկել 'ի պատմ . ե-
 թովա . գլ . 95 . թէ 'ի տօնի Խժայտյանուէ մտանեն
 'ի ջուր և լոճանան . բայց զայն ատէ ոչ առնեն լոկ
 'ի պատիւ մկրտուէ քմի , այլ պատրիարգ նյ՝ կմ
 մի դք 'ի քահնից՝ մտել լը նս 'ի ջուր , դնէ զձեռն 'ի
 վր գլխոյ նյ . և երկոյս ընկղմել 'ի ջուր , ասէ . Ես
 մկրտեմ զքեզ յանուն հօր , և որդւոյ , և հոգւոյն
 սւր : Այլ պոնկեա , որ լէ ամս երկուս եկաց անդ
 'ի կէօնտէր մայրաքղք նյ , ոչ յիշէ զձեռն քանին՝ որ
 'ի լոճանալն . այլ զայս և եթ ասէ . թղթ 393 . * Յե-
 թովա 'ի մէջ մեծահանգէս տուրց տօնից է
 , Խժայտյանուին , զոր կոգդաս ասեն . յի օր յորում
 , լինի լոճացումն . զի յայնմ աւուր լոճանան զսն
 , ձինս

Ե Ժնս եթովպացիք, 'ի կատարեւ զյիշատակ միւր
 Ե տուէ քսի ան մերոյ: Ինքնակալն հանդերձ համե
 Ե լեն պաշտօնէիւք երթայ 'ի քաամ եկեղեցի մեծա
 Ե շէն ոյնն կարի բացագոյն 'ի կէօնտէրայ. ուր կայ
 Ե անօթ մեծ և պայծառափայլ լի ջրով վն այսր հան
 Ե գիտի*: Յորմէ երեւի թէ այն ամլամէ լուա
 ցումն՝ ոչ է 'ի կրկնուի խորհրդոյ միրառնէ, այլ միայն
 'ի յիշատակ միրառնթէ քսի. բայց կարելի է, թէ
 ամանք 'ի ագէտ քհնյից առ առաւել յորդորելոյ ըզ
 Ժղլրդն, ասիցեն և զձե միրառնէ:

Ս Է Է միրառնէ, ունին և զթլփատուի. բայց ոչ
 իբր մասն ինչ կրօնի, և 'ի պահպանուի մովսիսական
 օրինաց, այլ ուղ զվաղնջական իմն սովորուէ. իբր գրել
 կայ 'ի բացատրուէ հաւատոյ, զոր արար կըրդիտ
 ինքնակալն հապէշից 'ի 1555, յորում ասէ. * Այլ
 Ե թլփատուին է առ մեզ լը սովորուէ երկրին. ուղ
 Ե ցեաւել զերեսս յեթովպիա և 'ի նուպիա. և ուղ
 Ե ծակել զսկանջս առ հնդիկս: Իսկ այն՝ զոր առ
 Ե նեմք, ոչ է 'ի պահպանուի մովսիսական օրինաց,
 Ե այլ միայն վն մարդկային սովորուէ*: Սակայն
 քհնյք նց և միանձուիք բիւմանգամ ասացին յնեանց,
 Թէ յայն սակս թլփատիմք, զի և յայսմ բերցուք յան
 Ժնս զնմանուի քսի: Փափուկ ունին զոր շարաթու
 գրեթէ ուղ զիւրակէ: Ոչ ուտեն զխողենի, և զայլ
 անսր կենդանիս, ուղ և զհեղձուցեալ, որք արդեւ
 եալ են 'ի մովսիսական օրէնս: Այլ զայս ամ ասեն
 առնեմք վաղնջական սովորուէ. և ոչ առ 'ի զհեա եր
 Թալ հրէական խարանաց. միանգոյն և առ զգօն
 լոյ յայնպիսի անսր կենդանեաց: Եւ ևս ուղ պատմէ
 հայրն լուսոս, և այլ յնեան քարոզիչք հապէշից, ինք
 նակալն հապէշից՝ ուղ և մեծամեծք նց, թէ ոչ ամբին՝
 գէթ մեծ մասն նց բաց յօրինաւոր կնօջէ, պահեն
 և հարձս յայտնի և անխիղճ, զի է իբր սովորական
 ինչ առ նս. թէպէտ զաւակք ծնելք 'ի հարձից ան
 տի՝ ջնն 'ի նոյն կարգի Է օրինաւոր զաւակս: Եղ
 բայր սունու զիին եղբօր. արք արձակեն զկանայս,
 և կանայք մեկնին յարանց: Վն լը մեծխմատ հօր
 ակարոսի լեպրաւնայ՝ իրաւամբ պատրիարդն մէն
 տեղ գրով աղդ արար բառիլիդեայ ինքնակալին հա
 պէշից, եթէ յայտոսիկ չեք բնաւ տեղի ներողուէ և
 թշլատուէ. որ լը նորին լեպրաւնայ՝ խխա և իբր
 անտանելի թուէի հապէշից: Եւ ջնն այնչափ ինչ զար
 մանք, զի գուով նց չըջապատել 'ի կռապաշտից, և
 յայլոց զննն բարբարոս վայրենամիտ ազանց, զայն
 առ

տեղանէն միշտ առ նն. վնյ և ոչ թողի յաչս նց իբրեւ
անկարգութի ինչ և անօրէնութի: Բայց յայսցանէ և
այլ պէտպէս սովորութիս և մտորութիս պատմին ունեւ
նց, զոր աւելորդ համարիմ մի լմ միողէ յիշատակել
ոմի և բզմ գովելի սովորութիս:

՚ի համօրէն Թորուն ինքնակալին հապէշից՝ է մի միայն
եմպ, զոր պատրիարգ անուանեն. բայց լմ վաղնջա-
կան իմն սահմանադրութ՝ պարտ է նմ լինել յօտար
Ծէ, և ոչ ՚ի բուն բնակչաց երկրին. զոր ձեռնադրէ
պատրիարգն աղէքսանդրիոյ եգիպտոսի. իսկ ինքն
ոչ կարէ ձեռնադրել զայլ եմպունս, այլ միայն պարզ
քհնյա, որք անհամար են, ոմ և եկեղեցիք և վանո-
րայք: Զի ոմ ասէ հայրն լուսոս՝ չիք ուրեք առա-
ւել բազմութի եկեղեցականաց, եկեղեցեաց, և վանո-
րէից, ք ՚ի հապէշ. ուր այնչափ յաճախ են ասէ ե-
կեղեցիք և վանորայք, մինչդի և յերդէն ՚ի նմ լսելի
լինել ձայնից երգոց բզմ եկեղեցեաց միանգամայն:
Յիւրաքանչիւր վանս՝ են երկու եկեղեցիք. մի ա-
րանց, և միւս ևս վն կանանց: Իսկ ձե եկեղեցեաց
նց սովորաբար է բոլորակ և խաչած. խորանն ՚ի
միջի, առ որով շուրջանակի կայ Ժզմբդն՝ բաժանել
յայլ և այլ խումբս. զի կանամբիք, և ամուրիք, ոմ
և կանայք արամբիք, և կուսանք օրիորդք, յայլ և այլ
գասս որոշել են: Նոյնիպի և ն.ք, որք ունին յանձինս
խիղճ ծանր ինչ մեղաց, մինչեւ են խոտովանեալ և
ապաշխարեալ՝ ոչ մտանեն յեկեղեցին ՚ի տեղի իւր-
եանց, այլ կան արտաքոյ ՚ի գասս մեղաւորաց: Եւ
այս չէ ինչ ամօթ, կմ գայթակղական առ նմ. իբր
զի է հմրկց սովորութի, յորում լմ իմիք պահեն զհին
սովորութի Էհանուր եկեղեցւոյ. իսկ եկեղեցական
նուագարանք նց լմ պատմելոյ հօր լուսոսի, են փոք-
րիկ թմբուկք կախեալ զպարանոցաց գլխաւորացն
յեկեղեցականաց, զորս երկոքումք ձեռք հարկա-
նեն. միանգամայն և ոտիւք դռեն՝ ՚ի սկզբանն
մեղմով, ապա առ սակաւ ռակաւ ջերմացել, ՚ի բաց
դնեն զթմբուկս, և սկսանին ծափս հարկանել ձե-
ռամբ, և ոտիւք կաքաւել. և ձայն բարձել գոչն
ուժգին որչափ զօրեն, ոչինչ միտ եդել այնուհետեւ
եղանակի երգոց. մինչև լինել իբր խառնածայն ա-
ղաղակ, ք երգ փառաբանութի նյ: Եւ զայս սովո-
րութի իւրեանց հաստատեն բանիւ սաղմոսերգութին՝
որ ասէ. * Ծափս հարէք ամ հեթանոսք, աղաղա-

կեցէք առ ամ ՚ի ձայն ցնծութ *:

Կարի յաճախեն յեկեղեցիս, և բզմ երկիւղածութի

և պատկառանքը կան առաջի սբյ պատարագի . ուր
 ոչ իշխեն և զընդունես իսկ մարտիւն , կմ' այսր անդր
 հայիւ , կմ' խօսիւ , այլ միշտ անըստ զգէմս իւրեանց
 ունին ուղղել 'ի սեղան անդր : Ստեպ մատչին առ
 մք հաղորդուին' բայց երբեմն առանց խոստովանուէ :
 Զօժարուք և զոճարթամիտ լսեն զբանն ւնյ : Բնմ'
 պաշտօնասիրուք և մասնասեր իմն եռանդիւ կատա
 րեն զիշատակ չարչարանաց փրկչին , ուն և այլ նմ'
 փրկագործ անօրէնուեց նր . և մեծամոս պատուեն
 զմք իսան . նոյննա և զհրէշտակս և զառաքելս' զս
 րոց զսօնս յիւրաքանչիւր եօթնեկի կատարեն : Այլ
 'ի վեր ք զմմ' սբո' 'ի պատուի ունին յոյժ զմք նմա
 մայրն . զորոյ զհրաշափառ վերափոխմանն զիշատակ
 ամսոյ յամիս տօնախմբեն . և այննա ունին 'ի միտս'
 եթէ ինքեանք միայն ճանաչեն զգերազանցուի մօրն
 նյ , և զարժանաւոր պաշտօն նմ' ընծայեն : Վոյ ասէ
 հայրն լուսոս' յորժամ լսեն 'ի մէնջ արժանաւոր մե
 ծարանօք խօսել վն սբյ նմամօրն , զարմացել ապշին ,
 ուստի և կամեցել դովել զմեզ' ասեն , չեն մք այն
 չափ բարբարօսք , զի ճանաչեն զմայրն ւնյ : Ողորմած
 են յոյժ առ աղքատս' մինչև մարթ է կոչել զայն'
 տարաբայման առատաձեւնուի . իբր զի պնձուս տայ
 օրնօրէ բազմանաւոյ դատարկապօրտ գործատեաց
 մարդկան յանհարին վիշտ այլոց , զի այնչափ լիբբ
 են և յանդուգն , որ թէ ոչ տացի նց որչափ ինչ
 խնդրեն , և զտոճեալն յերեսս ընկենուի տոճողին .
 վնյ ասէ հայրն լուսոս' բնմ' անգամ առացի , թէ աղ
 քատք այնր Են' առաւել 'ի համբերուի են հաւա
 տացելոց , ք 'ի ներգործուի ողորմածուէ : Խիստ
 են 'ի պահս . զի 'ի բովանդակ ողուհացան յաւուրն
 միանգամ առնուն կերակուր , և այն մերձ 'ի մուտս
 արեգական . իսկ կերակուր նց յայն աւուրս' են չոր
 պտուղք և ունդք . իսկ յայլ աւուրս' ուն 'ի դէքի
 և յուրբաթու' յեթգ ժամու աւուրն կերակրին . և
 առ 'ի քիտել թէ քանի ժամք իցեն , չափեն զստոճեր
 իւրեանց , զի չունին ժամացոյցս . եթէ հասանէ
 ցեօթն սանաչափ , զայն համարին պատշաճական
 ժամ ճաշու . զոր և այնչափ խստիւ պահեն , զի յայն
 տուրն և ջուր իսկ ոչ ըմպեն արտաքոյ ճաշու . նաև
 քհնյք նց ասէ հայրն լուսոս' երկուցել թէ գուցէ
 լուծցեն զպահս ճաշակմամք սբ հաղորդուէ , յայն
 պիտի աւուրս թերեկս պատարագեն : Բայց զայս
 թուի թէ հայրն լուսոս հեգնօրէն ասէ . քզի կա
 րելի է թէ նք սովորուի ունին յաւուրս պահոց թ
 երկն

Երեկս սրտաբարագիւլ, ունի մեք 'ի ճրագալուցի ծննդեան փն և յարուէ: Եւ Թէպէտ այսչափ խիստ են 'ի պահս, սակայն ոչ համարին զանձինս պարտաւոր 'ի պահպանուել պահոց կմ ծումոյ, և Թէ ոչ զկնի աւմուսնանալոյ, և ծնանեւոյ զաւակ. քի իբր 'ի հասակի 25 ամաց. զի Թէպէտ գրեթէ սովորուի է անդ 'ի մանկական տիս ամուսնանալ, քի արուեստ 'իբր 'ի տասնամեան հասակի, իսկ իգաց' և յառաջագոյն, բայց ոչ վզիզկի ծնանին զաւակս: Կարի յաճախուի է առ նն նկարեալ պատկերաց, զորս բնմ պաշտօնասիրութե պատուէն. բայց չիք' բնաւ սովորութի քանդակագործ պատկերաց:

ԺԲ. Բախնուի Հապէլի:

Մշտարհագիրք չեն համաձայն 'ի բաժանել զայս Ծ 'ի ԴԷԼԱՍ, և 'ի ԹԳՐՈՒԽ: Ոմանք Թուէն 40 Թադաւորուիս, կմ ԴԷԼԱՍ յայսմ Ծի: Իսկ շուգոյնքոս լը պիշինկայ սառադագոյն պատմաբան զԹուլպայուոյ, կմ զհապէլից, Թէպէտ ոչ յամի, 30 ԴԷԼԱՍ գնէ. տէլա հարբ 5 ԹԳՐՈՒԽ յիշատակէ, և սյլ 6 ԴԷԼԱՍ. յորոց ոմանք բոլորովին են լը Թուլք հապէլից, իսկ սյլ Դ հարկատու են նմ: Այլ պիշինկ 7 նահանգս և Եթ նշմանկէ. որք են Տէմդէս. Դիկէ. Պալմէպէր, Կոյամ. Ալմարա. Ենարէս. և Սահ. յորս գտանին 24 կուսակալուիք. զի 'ի նոյնչափ ԴԷԼԱՍ բաժանել են այս եօթն նահանգք: Այլ մեք յայսմ վայրի զնահանգս և Եթ ունիմք ստորոսգրել. զի ԴԷԼԱՍ անծաւնօթ են Ծագրաց:

Յօդ ւր. Տէմպէա:

Նահանգ լարձակ 'ի հիւսիսակողմ հապէլի ունելով իւր սահման յարեւելից՝ զԻկրէ. 'ի հիւսիսոյ՝ զՖուենկի. և յարեւմտից՝ ունի և մասամբ իմն 'ի հարաւոյ՝ զպակամէտէր: Զայս նահանգ ուղղաւնեն զնդն առաջք կմ վտակք նեղոսի. որք և արգաւանդս քործեն զերկիր նր. անդ է և լիճն մեծ Ծանա. կմ Ծանա անոճանել. զոր կոչեն և Ծով գէլդէայ, սակս լարձակուի իւրոյ. զի շրջապատ նր է իւրեւ 300 մղոն. իսկ լայնուին 120: Բնմ կղզիք են 'ի

'ի նմ' . յորո ին մեծի մասին են մենաստանք կի՛ ա
նաստանք միանձանց : Գտանին անդ և մենաստանք
կուսանաց որք լը սովորուե հաւասար կուսանաց
եւրոպացոց՝ ոչ երբեք ելանեն արտաքս 'ի վանաց ,
և ոչ իսկ որ յճականաց կարէ մտանել 'ի վանս նց :
Չուր նր քաղցր է և թեթեւ ք զնեղոսին , որ ակ
ներև հոսեղ անցանէ լը ծովակն լը այն . բերէ վնդն
տեսակս ձկանց , այլ յաճախագոյն ծովային երի
վարս , զորս ասորժանօք ուսեն հապէշք . այլ եւ
բոսորցիք ուն ասիացիք զղճին , և փասակար ևս
համարին : 'ի չոլակոյ եղերս այսր ծովակի՛ են գեօղք
բիւր զղճարձակիք և բաղմամարդ : Այս նահանգ
բաժանի 'ի քսան վիճակս . որոց գլխաւոր տեղիք
են հետագայք :

Կեօնքեր : Է գլխաւոր քղք համօրէն հապէշի , և
աթուռ ինքնակալի նր . զոր բնակիչք երկրին կոչեն
Կեօնքեր առաջ . իմ քղք կնքոյ , ոչ ինչ կարի բացա
դոյն 'ի ծովակէն տէմպեայ 'ի տափարակ վայրի , լը
մէջ կանեգայ և եփրասայ քղքաց : Արջապատ նր
է իբրև 9 կմ 12 մլն . և թէպէտ երևելի է յայնմ
Ծի , այլ առ համեմատութե քղքաց մերոց՝ է իբրև
գեօղ անշուք : Սակաւ շինուածք գտանին 'ի նմ ,
որք ունիցին զգուզնաբեայ իմն ձև և վայելութի .
ղի հասարակ տունք բնակչաց գրեթէ բովանդակ
են ձագարաձև . իմ խուռնիաձև սղքատաշէն և անար
ոճեսա : Հարիւր եկեղեցիս ունի . յորս գլխաւորն
է մայր եկեղեցին . որ է աթուռ պատրիարքին՝ զոր
բնակիչք նր կոչեն 'Անդաբէրպոս . իմ Յարուեքնի :
'ի մէջ ամ շինուածոց այսր քղքի՛ երևելի են ար
քունի աղարանք կառուցել լը մէջ քղքին 'ի վայել
լուչ գիրս . շրջապատ նր է իբրև 3 մլն . պատել
բարձր պարսպօք , և բիւր բրգօք և աշտարակօք
զարգարել և ամրացուցել : Անի չորս փոքրիկ եկե
ղեցիս , յորս հարիւր միաձոնք կատարեն զանազան
պաշտամունս . որք միանգամայն են և վերակացուք
և ուսուցիչք դպրոցի՛ ուր ուսուցանեն ընթերցող
և գրել , այլև զանազան գիրս՝ այնոցիկ , որք հան
դերձել են ելանել 'ի թիբական պաշտօնատարուիս :
Չիք 'ի քղքի անդ կրպակ , այլ յամ օր վաճկանք
նր ժողովին 'ի լայնարձակ հրապարակի . և անդ 'ի
վր փսիաթից ափսեն զվաճառս իւրեանց : Քղքն
բաժանի 'ի վերին և 'ի ստորին . 'ի ստորինն դտանին
և մահմէտականք , բայց որոշել են բնակութե 'ի
քրիստոնէից . զի արգելել է նց խառն լը քրիստոն
եայս

եայս բնակել: Իսկ արտաքոյ քղքին՝ եմ քանի մի
աւանք կմ արոճարձանեայք, յորոց 'ի միում է աս-
պարէզ կմ կրկէս չարձակ. և առ նոժաւ արքունի
ապարանք՝ ուր բնակէ ինքնակալն, յորժամ ելանէ
հանգէս առնել զինոճորաց:

ՄԲ կոտիս: Կղզի 'ի ծովակն տէմկեայ, որոյ չըր-
ջապան է իբրեւ 3 մլոն. ուր դոյ մենաստան
միանձանց, և եկեղեցի յանուն սբյն կղզիօսի, յոր-
մէ և կղզին առնու զանուն. և արքունի ապարանք
կրկնապարիսպ 'ի ձև բերդի. բայց չէ այնչափ մեծ
և չարձակ, ոմ զկէօնտերին:

Տե+: Փոքրիկ կղզի 'ի նոյն ծովակ, և տեղի աքսո-
րանաց չարագործաց և յանցաւորաց քրէական յան-
ցանաց:

Պերկիս. Տադրա. Աշտոն. Տադրա մարիամ. Տակ-
իւրիւ. Մերաիս. Մեղէ. Գեպրան ըիմ: Են փոք-
րիկ կղզիք և մենաստանք սփռեալք 'ի նոյն ծովակ:
Եմբրա: Քղք միոյ աւուր ճննհաւ հեռի 'ի կէօն-
տերայ. որ թէպէտ չէ այնչափ ինչ մեծ, բայց դիրք
նր գեղեցիկ է գոլով 'ի գեղազոճարձ վայրի. այլ
չիք 'ի նմ երեւելի ինչ շինուած, բաց 'ի թիրական
ապարանից՝ որ կառուցեալ կայ 'ի բարձրաւանդակ
վայրի. և հայի 'ի վր բոլոր քղքին: 'Ի քղքի աստ
վաճառի և նախագրեշ Զէպան, 'ի տաճկաց Քա-
լէ միակ կոչեցել. որ է իւղային թանձրամած հիւթ
ինչ կենդանւոյ՝ նման կատուի, զոր խաւացիք ծի-
պեթթօ կոչեն. թերեւ 'ի դէպստ անուանէ հո-
պէջից առել, Իւ ողատմեն, թէ կալել զսոյս կեն-
դանի, բնմ խնամով և զգուշութ խնամեն, զի կա-
րի գժոճարին է դարմանել զնա: Երիցս յեթմեն-
կի ասն նմ 'ի կերակուր միս կովու. իսկ յայլ ա-
ւուրս որիզ, և կաթն. մերթ լ մերթ բուրէ հոտ
անոյշ. և ասեն թէ միանգամ յեթմենկի մեղմովքե-
րեն 'ի մարմնոյ նր զթանձրամած իւղային ինչ հիւթ,
որ զօրէն քրտանց ելանէ լ մորթն. զոր ժողովն
յեղճեր եղին ամրապինտ խցել զբերան եղջեր, զի
մի ցնդեացի հօտն. իսկ ոմանք ասեն, թէ 'ի պար-
կէ ամորձեաց նոյն կենդանւոյ՝ հանեն զայն անու-
շահոտ իւղ. կարելի է թէ երկօքին ևս իցին ճմա-
րիտ. զի յայտ է թէ այն իւղային քիրան զսկիզբն
իւր ունի 'ի ներքուստ:

Արտա: Մի յերևելի քղքն հապէշու. և գլխաւոր
տեղի մանաւոր Գուրի, ուր նստի կուսակալ իւ-
խանն:

Միւն . Կմ Տւէլիա : Բզք յեզր սահմանաց այսր նա
հանգի' ի մէջ լերանց առ սահմանօք գիկրեայ :

Յօդ Բ . Դիկրէ :

Լ նահանգ լարձակ կմ թգրուէ' ի հիւսիսա-
կողմն լորուէ հապէշից : Եւ ունի լւր սահ-
ման ի հիւսիսոյ՝ զնուպիւս և զարեկ . ի հարաւոյ՝
զանկոդ և զպակամէտէր . յարեմոից՝ զտէմուկտ .
իսկ յարեւելից՝ զծովն կարմիր : Երկու պատճա-
կան գետս ունի . որք կոչին Մբապա , և Դախուէ ,
որք լը մէջ նր անցանեն , և արգաւանդ դործեն
զերկիր նր : Ի նախնուսն էր թգրուէ ինքնիշխան ,
այլ այժմ է լը լորուէ ինքնակալին հապէշից . և իշ-
խան նր կոչի փոխարքայ . որ և նախապատիւ է և
սուաջին ի մէջ այլոց կուսակալաց հապէշի : Այս
նահանգ լը մէնտեղայ պատրիարդին՝ բաժանի ի 44
փոքրիկ փւռս կմ վիճակս , բայց լուդողփոս գնէ 27 վի-
ճակս . յորս յաւելլու այլևս 7 փւռս ծովեզերեայս որք
անջատեւէն ի գիկրեայ , և ամբն են ի ներքոյ եր-
կուց փոխարքայից կմ կուսակալոց , որք կոչին՝ Եւ-
կոս պակաբ . ք թգր ծովու . զի անունս նեկուս' ի
բարբառ հապէշից՝ միապէս նշանակէ զիշխան անկախ
կմ թգր , և կուսակալ : Վնկ և ինքնակալն հապէ-
շի՝ կրէ զանունս՝ Նակուս , կմ՝ Նեկուս . բայց հգրձ
յարադրուէս Մեծ . իբր թէ մեծ իշխան , կմ իշխան
իշխանաց : Իսկ անունս Նեկուս պահար , կմ պահր ,
թոճի թէ յայն սակս ուճաւ նախապետեալ կուսա-
կալոցդ , զի այս նահանգ միայն ի համօրէն լորուէ
հապէշից հասանէ մինչև ի ծովն . զի անունդ պա-
հար ի լեզու հապէշից՝ ոնկ և արաբացւոց՝ անխտիր
նշանակէ զծով , կմ զլեւս , կմ զլիճ , և կմ զինչ և
իցէ ջուր : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետա-

գայքդ :

Տապարաւս . կմ Տապարուս . և կմ Տապարանս . զոր ոմանք
կոչին Պարա : Գլխաւոր քղք այսր նահանգի և
թգրուէ . և իբր համբարանոց վճնց՝ որք լը ճնդհ
կարմիր ծովուն գան յարեւելեան հնդկաց ի հապէշ :
Եւ բաժանի յերկու մասունս , որք կոչին վերին , և
ստորին . յնջնունս՝ քրիստոնեայք և եթ բնակին . իսկ
յեկիւն՝ մահմէտականք : Շրջապատ երկոցունց ևս
միան .

միանգամայն՝ է իբրև 6 միլոն : Շինողածք նր աղիւսակերտք : Անդ է և բնակուի երկուց վերոգրեւ իռւսակալաց :

Աշտուհ . կմ Աշտուհ . և կմ Աշտուհ , զոր նախնի փորձութալք որք զառաջինն հասին անդր , կոչեցին Քառուհ . կմ Քառուհ . իսկ ուղիւնկ կոչեւ Ապառուհ . կմ Ապառուհ : Եւ քղք փոքր , կմ գեղ իբրև 135 միլոնաւ հեռի 'ի կարմիր ծովէն . իբր ը ժգ և կէս ասաիւ ճանաւ հիւսիսային լայնուէ : 'ի նախնու մն էր գլուխ համօրէն եթովպիոյ որ 'ի վր եգիպտոսի , և ը բիւմ դարս աթոռ . ինքնակալաց նր . յայն սակս սա միայն յամ քղքաց եթովպիոյ՝ գտանի յիշատակել 'ի գիրս նախնեաց , ուղ պաղումեայ , արրիանոսի , զոր յիշատակէ և սքն աթանաս 'ի գիրս որ ը դէմ արիոսի հերձուածոյն . յորմէ սրողումէոս և այլ նախնիք ըղբնակիլս նր , և երբեմն զհամօրէն եթովպացիս , Աշտուհայի . կմ Ապառուհայի կոչեին : Այլ յեաոյ յորժամ ինքնակալք եթովպիոյ այլուր փոխադրեցին զաթոռ թգրութէ , մեծանդո անչքացաւ քղքս այս . և ապա 'ի հիմանց քանդեցաւ 'ի դժնդակ պատեւրազմաց ատէլայ , և յապստամբիւն փոխարքային դիւրեայ 'ի մինասայ ինքնակալէն հապէշի , այլ և 'ի ստէս արշաւանաց արաբացւոց : Ուստի այժմ՝ ուղ ասացաք , է յաւէս դեղ ք թէ քղք . սակայն ասի ,

Թէ ինքնակալք հապէշից անդ թագ կապեն :

Յաւերակսն սորին քղքի լի պատմելոյ ականատես վկայից , գտանին մեծամեծ բրգունք , և տրճանք իբր տասն . որք թոճին կանգնեալք անդ 'ի նախնումն 'ի զարդ գերեզմանաց , և 'ի յիշատակ մեծա մեծ իշխանաւորաց , լի սովորուէ նախնի եգիպտացւոց . յորոց մին՝ օր մեծ էր ք զայլս , լի պատմելոյ ականատես վկայից եւրոպացւոց՝ էր 104 կանգուն բարձր . և 10 լայն առ խորսխաւ : Իսկ այլք մի ք զմի փոքր . յորոց փոքրագոյնն էր 30 և 40 թղաչափ : Եւ ասեն թէ 'ի վր բեկորաց ինչ կային գրուածք յունական և լատին գրով . բայց իմաստից գրուածոցն ոչ ոք մինչև օայժմ հասու եղև : Տեսանին անդ և մնացուածք մեծաշէն եկեղեցւոյ . որոյ երկայնուին թոճի լեալ 230 թղաչափ , իսկ լայնութին 100 . որ յերկուց կողմանց ունէր երկու թևս . և յառաջոյ կողմն կրկին գաւիթս 10 ասաիւ ճանճք բարձր 'ի գետնոյ . յորմէ երևի թէ խաչաձև էր : Աստ պահի բիւմ մեծարանք սպասել 'ի բազմակուէ կան ծրարս , և ամբառակել յարկեղս նախայիշա

ապակե լ քարեղէն տախտակն տասնաբանեայ սլոտայ
գամաց գրեւ յեջ . զորմէ ինքեանք աւանդեն բեր-
եալ յեւմայ 'ի Ժմկս տիկնոջն սաբայ . որ ոչ այլ
ինչ է . ք թէ բեկոր մի քարի , յորոյ վր երևէին
գիծք ինչ , կմ նշանագիրք , ոնդ վկայեն աւանա-
տեպք :

Այլ առաւել ք զամ արժանի յիշատակոց 'է շինե-
ռւած մի մեծ և շարձակ հասեալ կռանաւ 'ի միա-
ձոյլ ապառաժ լերին . որ և բաժանեալ է յերիս
յարկս . յորում են սենեակք բոլորք , և սրահք մեծա-
մեծք և մանուկք , և պառչկամքք և հովանոցք վայե-
լուչք 'ի զոնարձուի , և սանդուխք զնոյն իրաց . որ
արդարեւ է մի 'ի մեծագործ շինուածոց նախնեաց :
Այլ այժմ մասն ինչ նոյն եղծեւ լաւերեալ է առ եր-
կարուէ Ժմկի , գուցէ և 'ի պմզմաց . սակայն մեծ
մասն կայ մնայ ամբողջ տնարատ : Հապէշք առ հա-
սարակ աւանդեն , եթէ 'ի քղբի աստ էր աթուռ
թորուէ տիկնոջն սաբայ . և թէ նա ետ շինել զայս
շինուած հրաշալի 'ի միաձոյլ ապառաժի անդ : Այլ
այս կարծիք և աւանդուի 'օտար է 'ի կարծեաց այլոց .
ոնդ և կարծիք այնց Յագրոս , որք զըրջակայ քառն
հեղինէ քղբին' կարծեն լինիլ մասն թորուէ նորին
տիկնոջ . իբր զի բոլմ գեղք են 'ի նմ , որք մինչև
ցայսօր Սաբայի կոչին : Այլ զայսմանէ ունիմք խո-
սիլ ստորեւ 'ի ստորագրուէ նուազիայ :

'ի շրջակայս այսր քղբի' գտանին երեք երևելի մե-
նաստանք միանձանց հապէշից հանդերձ եկեղեցեք .
որք կոչին ՍԷ Դիպէլ . Աղաւիտան . և Աբեա պան-
դաւն :

Հեղինէ . Եւ հապէշից Էլիէ : Գլխաւոր քղք մաս-
նաւոր քառի և իշխանուէ , յոր իշխէ որդի ինքեա-
կալին հապէշի և ժառանգ թորուէ նր : Գլխաւոր
շինուած այսր քղբի' է մենաստանն և եկեղեցին
նոնիրել սրբն հեղինեայ , յորմէ կալաւ զանուն և
քղբն : Միանձուկն նր կրեն այլաձև իմն գեղեա-
գոյն մաշկեղէն հանգերձս . և գլխարկ կմ կնդուլ
նոյնպէս մաշկեղէն . 'ի մեծի հրապարակի այսր քա-
ղաքի' կառուցել կան երեք մեծամեծ մահարձանք
'ի պորփիւրեան կձոյ , որ է սուսախի , յամ կողմանց
զարդարեալք պէսպէս խորհրդաւոր քանդակօք և
դրուածօք . դնրձ' որ զանցանէ ք զկար այժմեան
հապէշից . վոյ թուին գործեալք սք 'ի նախնի մե-
ծագործ ճարտարաց :

Փրկմա , կմ փրկմանպիտ : Աւան մեծ և բողմա-
մարդ

մարդ իբրև 9 մղոնաւ հեռի յաքսումայ. ուր բնաւ
կէին քարոզիչք փորդուքաւացիք 'ի յնեան կարգէ,
մինչև եին տարագրեալք յՅէ տասի: Աք զՔղքա
դայս կոչեցին փրումենտիոս, 'ի պատիւ արքայն փրու
մենտիոսի՝ առաջնոյ պատրիարդի և առաքելոյ հա
պէշից:

Սարալի: Գաւառ որ բերէ երկարաւնտիրս, որոց
զուգական չիք 'ի համարէն հապէշաստան:

Յօդ 7. Պակամէտէր, կիմ Պակա մէտրի:

Իմի 'ի մեծագոյն նահանգաց հապէշի. որ ունի
իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զկոյտմ և զամարա.
յարեւելից՝ զանկոդ. իսկ յարեւմտից՝ ձգի մինչև 'ի
նեղոս, և անդր ևս: Երկայնուի նր լը տէ լահոր
բեայ՝ է իբրև 180 մղոն. իսկ լայնուին 60: Յառա
ջագոյն առսուել լարձակ էր, այլ յետոյ բիւմ վի
ճակք 'ի բաց հատան 'ի նմէ, և միացուցան լը գիւ
րեայ: իսկ երկիր նր լեռնային է, վնյ և ոչ այն
չափ արգաւանդ, այլ բոկի բիւմ գտանի անդ: իսկ
գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք:

Պակմէտի. որ և Գեղարհունի: Գլխաւոր քղք հա
մարէն նահանգին կառուցել 'ի դեղեցիկ դաշտավայ
րի առ սոամայ գետով: Փոխարքայն դիկրեայ յայտմ
քղքի տարատպան է թագ դնել. թէպէտ զհան
դէս առաջնոյ սրտակադրուէ իւրոյ կարէ առնել և
այլուր. և զկնի այսր եկիք թագադրուէ, լուռնի և
դերդ. սրտակ 'ի ձեռանէ ինքնակալն հապէշի: Այս
հանդէս ասի, թէ սկիզբն կալաւ 'ի միայնակեցե
միոյ Տապրա Ապանիս անուն. որ ճգնէր յայրի
միում մօտ 'ի քղքս յայս. որոյ համբաւ սրբութեն
հաշակեալ էր յոյժ. վնյ ինքնակալն հապէշի կամե
ցաւ 'ի ձեռանէ նր լուռնիլ զթագ արքայական: Եւ
յետ այնորիկ սահմանեցու զի փոխարքայն դիկրեայ
յայտմ քղքի թագ դիցէ յանուն ինքնակալին:

Սեմպա. կիմ Տեմպա: Երեւելի եկեղեցի և մեծաստան
միանձանց հապէշից մօտ 'ի ծովակն տէմպեայ:

Ալադա: Քղք կիմ աւան 'ի կղզն ինչ գործել 'ի նե
ղոս գետոյն, ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի նոյն ծովակէն
տէմպեայ:

Աշխատ. Տորհո. Կոխ. Տեղբաւ Մարիամ : Են աւանք
կիմ գեղըք 'ի սմին նահանգի :

Յօդ 7. Կոյամ. կիմ Կոյան :

Կոյ նահանգ է 'ի հարաւակողմն տէմպէայ նա-
հանգին, և է լարձակ յոյժ. ղի երկայնուի նր
է իբրև 150 մղոն. իսկ լայնուին 135 : Սահմանք
նր որոշին շրջաբերական հոսմամբ նեղոսի, որոյ ա-
կունք են 'ի սմին նահանգի. և անտի սկսել պատէ
շուրջ զնովաւ, և գործէ զնա կատարել ջամաք
կղզի. ուստի և է իբրև խրամ համօրէն նահանգին
լարէմ թշնամեաց, որք այլուստ ոչ կարեն արշաւել
'ի ներքս՝ բայց միայն 'ի հիւսիսոյ կողմանէ : Աշխար-
հագիրք և ճնշհորդք որք գնացին 'ի հապէշ, զեր-
կու այլ և այլ աղդս կիմ ժղլիդս դնեն յայսմ նա-
հանգի. զորս կոչեն Աշխատայի. կիմ Աշխոյի. որք
'ի հիւսիսային արեւմտեան կողմն բնակին. և Կաֆ-
րայի, սք զհարաւային արեւելեան կողմն ունին :
Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր նահանգի են հետա-
գայքդ :

Եհպէրա : Քղք կիմ աւան անշուք, այլ վաղնջական.
որ 'ի նախնուսն թոճի լեալ երևելի. ղի մինչև ցայ-
սօր սեռոսին 'ի նմ մնացունաժք աւերակաց քարա-
շէն մեծակաւոյց տաճարի, շինել 'ի նախնի ինքնա-
կալոց եթովպիոյ : Յայսմ քղքիւս բնակէին յսեան
կրօնաւորք, մինչև էին տարագրել յեթովպիոյ :
Սաղահաւ : Գեղ մեծ և նշանաւոր. առ որ մօտ են
ակունք նեղոսի՝ որք անծանօթ էին մինչև ցամն 1618.
յորում հայրն փայլա 'ի յսեան կարգէ՝ գողով 'ի կող-
մանս յայնոսիկ՝ ետես աջօք զակունս նր 'ի վր լե-
րին ոտ աւսացսք 'ի ներսածուէ անդ եգիպտոսի : Եւ
երեք մղոնաւ հեռի 'ի լեռնէ անտի՝ է ձոր խորին,
յորմէ ելանէ վտակ փոքրիկ. որ զսկիզբն իւր թոճի
ունել յականց անտի նեղոսի, որ և նոյն հետայն
խառնի 'ի նեղոս. 'ի սկզբան անդ ընթանայ լարե-
ւել իբրև քարընկէց մի, ապա վղլիկի դառնայ լար-
հիւսիս. և ղննի սակաւուց՝ յինքն լուռնի զվտակ մի
փոքրիկ բղխել 'ի ժայռէ. և փոքր մի յետոյ զայլու
երկու վտակս. ապա յետ միոյ աւուր ճնշհի՝ խառ-
նի 'ի նմ և Իսա ձորակ փոքրիկ. և անտի սկսանի
հո.

հոսիլ ը արեմուտս իբրև 90 մղոն . յետոյ փոխեալ
ղընթացս՝ դառնայ ը արեւելս . և անցել ը ծովակն
տէմպէսայ , սլատէ զնահանգն կոյամայ , և անտի ան-
յանէ՝ ի նուազիս , ապա յեղիպատոս , և հուսկ ուրեմն
գնայ անկանի ի ծովն միջերկրական , զորմէ ը ար-
ձակագոյն խօսեցաք ի ներածուէ անդ եգիպտոսի :

Յօդ Դ . Լճաւարա :

Լճախնումն էր Թիւրուի ինքնիշխան , այլ այժմ
մի ի նահանգաց թրուէ ինքնակալին հապէշի
'ի հարաւակողմն պակամեաւերայ . և յարեւելից կոյա-
մայ . յորմէ անջատին եղոսիւն . 'ի հարաւոյ՝ ունի իւր
սահման զսոհա . իսկ յարեւելից՝ զկալլոս արեւելեան :
Եւ է լճանային յոյժ . և լերինք նր ասպառաժուտ
և բարձրաբերձ . յորոյ գլխաւորն՝ զոր հապէշք Թա-
պաք մարիտ կոչեն , միշտ ծածկել է ամպովք : Անդ
է և նախայիշմեւել Կաւէսէն կոչեցեալ լեռն . յորոյ
վր կառուցել կայ դղեակն՝ ուր որդեւելալ պահին
որդիք և եղբարք արքայի : 'Ի նահանգէ աստի ունի
զսկեզըն արքայական տոհմն այժմեան ինքնակալաց
հապէշի . վնյ և լեզու արքունեաց՝ և որով վարին
մեծամեծք՝ է բարբառ այսր նահանգի , որ գլխովին
օտար է ի նախնի լեզունէն եթովպացւոց : Այս
նահանգ բաժանի յերեսուն փոքրիկ ֆուս կմ վի-

ճակս , որոյ գլխաւոր տեղիք են հետագայքդ .
Լճաւար : Քղք և բերդ անառիկ կառուցել 'ի գլուխ
բարձր և ժայռաւոր լերին . և է բոլորաձև , շրջա-
պատ նր իբրև մղոն մի և կէս : Այս է դղեակն կմ
բանտն արդեւանաց որդւոց և եղբարց ինքնակալացն
հապէշի : Իսկ լեռն 'ի սկզբան անդ Թէպէտ չէ
այնչափ ինչ դժուարագնաց , բայց մերձ 'ի գլուխն
այնպիս սեպացել է և զառ 'ի Թափ , զի հաղիւն քաջքն
'ի հապէշից զօրեն մագլցելով եւանել ը այն . որք
այնչափ յաջողակ են և քաջաւարժ յայտմ , մինչ գրե-
թէ չեն ինչ ը հաւոյ յայծեմանց :

Լճիւն : Աւան մեծ 'ի գլուխ բլրոյ ը մեջ երկուց գե-
տոց . երկու աւուրքք հեռի 'ի լճէն . որ կոչի Լիճ
կմ ծովով Բէյն սրէխնուտի :

Գիւսէմ : Աւան առ համանուն վտակաւ՝ որ յարեւ-
ելից հոսի ը արեմուտս , և գնայ խառնի 'ի նեղոս :

Յօդ Դ . Լեւարիա . Կմ[՝] Երեւա :

Լեւարիա մեծ 'ի հարաւային արեւմտեան եղերս
 Եւրոպէ հասկէն . լեւնային յոյժ՝ սակայն և այն
 տէս արգաւանդ . ասի թէ ունի և ոսկի բաւ : Յա-
 ռաջագոյն էր թաւուր ինքնիշխան , այլ այժմ հար-
 կատու է ինքնակալին հասկէն . զոր թէ իւրեւ նաւաճ-
 եաց սուլգան սեկուէտ՝ թերեւս սակո առատուէ
 ոսկւոյ : Բնակիչք նր թէպէտ վայրենի են և բար-
 բարոս , սակայն գուցէ առաւել անկեղծ և բարե-
 միտ ք զայլ հասկէս . զի հեռի գոլով յարքունեաց
 և 'ի քղբաց , զերծ են յախտից և 'ի մոլորեց յաճա-
 խելոց 'ի քղքս և յարքունիս . ուստի և կան մնան
 'ի բնածին բարեմտուէ իւրեանց , որով և զնշնին
 յաճ շրջակայ աղբաց , իսկ գլխաւոր տեղիք նց են
 երկու հետադայ. քգ :

Պօսէա : Աւան Կմ[՝] գեօղ գլխաւոր այսր նահանգի
 մերձ յակունս զէպէայ գետոյն . որոյ ելէ՛լ 'ի նա-
 հանգէ տասի՝ քնայ թէ հարաւ արեւելեան , և անցել
 թէ զանկուէպար , մտանէ յովհիանոս :

Կանիս . Կմ[՝] Կանգա : Աւան Կմ[՝] գեօղ 'ի լեւնակողմանս
 առ սահմանօք արեւմտեան կալացւոց :

Յօդ Ե . Բըհօա . Կմ[՝] Սոհա :

Լեւարիա յարեւելեան կողմն կոչամոյ , և հա-
 ռաւոյ ամարայ : Երկու երեւելի գետս ունի .
 յորոց մինն կոչի Սահա , իսկ եկին Եհա . որ անցել
 թէ մէջ նահանգին , յերկու մասունս բաժանէ զնա .
 ցո 'ի վերին և 'ի ստորին : Այս նահանգ մեծ է և
 արգաւանդ . ուր յանցել Ժմկս կտրի յաճախէր ինք-
 նակալն հասկէն , իսկ այժմ ոչ ևս . վր զի այժմ մի
 մասն նր և եթ հնազանդի նմ . իսկ միւսն ապստամբ
 ետլ 'ի նմէ , անկաւ 'ի ձեռս թշնամեաց նր կալաց-
 ւոց : Վր քղքս սր ոչինչ յիշատակեն Յագիրք , բայ
 յանունայ ամանց , որք են այսօրիկ :

Վէնէր . Եհէ . և Ղեւա : Են քղքս Կմ[՝] աւանդ :
 Տէպա Էօրան : Որ թարգմանի լեւոն լեւանիս .
 և

և է աւան և մենաստան երեւելի, ուր երբեմն նրա
տէր գլխաւոր արշիմանարիան համօրէն միանձանց
հասկէլի :

Մէնկէսիւս սամայաթ : Որ թրգմանի Արքայուն երկ
նից . և է աւան և մենաստան հաշակաւոր առ հա
սկէլս :

Յօդ Ե. Կալլա :

Նդարձալ տարածութիւն երկրի, շուրջ պատ
եալ զհասկէլի յարեմտից՝ 'ի հարաւոյ՝ և յա
րեւելից : Բնակիչք նորա կոչեցեալք Կալլայի, ըստ
կարծեաց գրեթէ թմ մասունսգրաց՝ որք խօսեցան
զԹուլպացւոց, են սերեալք յերբայեցւոց . որք լէ
Ժմիս Ժմիս քա առ սողմանսսարաւ՝ առ նարուգո
դոնոսորաւ՝ և առ տիւտոսիւն փախուցելք՝ 'ի հրէաս
տանէ՝ գնացին անկան 'ի ջրջակայ սահմանս պալի
նի . և 'ի հաստատուել կարծեաց իւրեանց՝ առնուն
զհին սովորուել թլիստուել, որ 'ի վաղ Ժմից հաս
տատել կայ 'ի մէջ ոց : Բայց այս չէ այնչափ հաս
տատուն նշան հրէուել . զի ահա և հասկէլք՝ և այլ
ջրջակայ բարբարոս ազինք՝ թող դարարացիս մահմէ
տականս, ունին զթլիստուել . սակայն ճշ որ սուէ
իջանել նց՝ 'ի նախնի երբայեցւոց : Այլ առաւել
հաւանական երևի, թէ զսովորուել թլիստուել ա
ւին 'ի ջրջակայ աղբաց . ժենդ յարաբացւոց՝ յորոց
բիւք գնացել խաւնեցան 'ի նս :

Սք են Ժղլրդք դաղանաբարոյք և քաջ պիղծականք .
որք լէ Ժմիս յուրս կային մնացին որջացեալ յան
ստուս և 'ի լերինս, և թաղեալ յանէն անադատս
աւազուստ : Աստ ակասն ցուցանել զքաջուել իւր
եանց առ նորութիւն եդանայ ահնկելայ դուրթի որ
Թրքեաց 'ի հասկէլ՝ 'ի սկզբան Ժղ դարուն : Սա մինչ
դեռ մարտակեր լէ արքային սուելայ՝ 'ի 1537, իշխան
մին մաաթիսս անուն նհնգին պալեայ, որ է առ
հաւալ գետով, անհնարինս խոշտանկեր զմանս 'ի
գերեաց իւրոց . որոց նեղեալ 'ի հնդկորդ տանջա
նայ, փախուցել միացան լէ այլոց վշտասունս արանց
բարբարոսայ . և գունդ կազմել, սկսան աւադատա
մել 'ի սահմանս յայտոսիկ : Այսա գրէլ 'ի հայրենիս,
ժանուցին իւրեանց աղբայնոց զհանդամանս հասկ

չի, և զարգացանդուռն երկրի նր: Իսկ նք առ ժա-
մայն համագումար արշաւեցին նախ 'ի պալի, և աի-
րեցին նմ: ուր զօրացել բազմութեալ տւարաց, հարին
և զայլ քառս հաղէչի. և առ փոքր փոքր գրեթէ
կիսով չափ տիրեցին նմ: և այնպէս ամրացուցին ըզ-
տէրութի իւրեանց, զի այնուհետեւ ոչինչ զօրեցին
ստեանել նց զէնք հաղէչից:

Բաժանել են 'ի զնոնց ցեղս կմ խումբս՝ Թ օրինակի
օրթայից թաթարաց. յորոց՝ Յագիրք թուեն 70.
դուռն նց կմ սպարապետ՝ Էւդո իւնի, զոր ընտրուի
կացուցանեն. և պաշտօն նր ձգի լն ամս ութն և եթ:
Սմա գնաց յայցելութի հայրն երոնիմոս լուսոս 'ի
միաբանութե յնեանց 'ի 1626 'ի Ճննհորդել իւրում
'ի հաղէչ: և պատմէ զտարադէպ իմն սովորուի, զոր
ունի յԵրուսէլն զօտարականս յայցելութի իւր: Ասէ,
թէ նա ինքն իշխանն նստի յայնժամ 'ի գետնի յար-
քունի աղարանս իւր, որ է իրաճիթ 'ի յարգից փոքր
մի մեծ ք զխրաթիս հնրկ ժողովրդեան. և շուրջ
զնովս յոսն կան արքունի սլաշտօնատարք նր ու-
նելով 'ի ձեռս գաւաղանս. և յորժամ մտանէ օտա-
րականն 'ի ներքս, սկսանին հարկանել զնա գաւա-
ղանօքն, և ոչ դադարին, մինչև մատուցել նր զմե-
ծարանս իշխանին, դարձցի յետս և ելցէ լն դուռն.
ասլա մատուցեալ ողջունեն զնա և մեծարեն, ուր
թէ չէր ինչ բնաւ անցել 'ի միջի: Այս անցք անցին
և լն նա ինքն հայրն լուսոս. որոյ հարցել նց զպատ-
ճառն, ասացին. թէ չէք յԾի ազգ. հզոր իբրեւ զկալ-
լացիս. յայն սակս հարկ է խոնարհեցուցանել զնմ:
Եւ ունէին իրաւունս. վն զի նք ոչ ճանաչէին զայլ
ժողովրդս, բայց միայն զեղկէլիս զայնոսիկ, որք 'ի
ներքին կողմանց ափրիկոյ եկել աւնէին առևտրու-
թիս լն նմ: Սակայն զփորդութեալս 'ի պատուի ու-
նէին, զորս կոչէին Եթս Ժալու, մինչև էին ամբարձ-
եալ 'ի վր նց անգղիացիք և հոլանտացիք: Իշխա-
նութի լուսոյին փոքր է, զի միայն 'ի վր պիշմական
ֆրոյուէց հրամայէ. որոյ առաջին գործ՝ զոր ունի
աւնել զկնի ընտրութե իւրոյ, է զօրաժողով լինել
քդէմ հաղէչից, առ 'ի կանգնել իւր անուն, և 'ի
ձեռս բերել զփարթամութի: Եւ այս չէ ինչ գժոռա-
րին նմ. զի ժողովրդ նր միշտ կաղմ է և պատրաստա-
կան 'ի մարտ. որք լն օրինակի թաթարաց և արա-
քուցոց թաթարական կեանս վարեն, անդադար 'ի
առհմանս թշնամեաց ասպատակելով, և դողութ և
աւարաւութե դարձանելով զկեանս: Չիք առ նմ
երկ.

երկրագործութիւն, զոր իբրեւ անարդ. գործ ինչ համարին, ուստի և անվայել ինքեանց. և ոչ այլ ինչ արհեստ, բայց դարմանեն խաշինս և արջառս. որոց կաթն և միս՝ է կերակուր նց. զոր բոլոր անդամ և հում ուտեն լը գիշակեր դադանաց:

Ունին բնաւ օրէնս ինչ սահմանել. այլ զամ ինչ գործեն լը բերման գիպուածոց, և լը պահանջման հարկի: Բայց ունին զսովորութիւն ինչ, որք հային՝ ի բազմացուցանել զժողովոյ իւրեանց, և ի պահել ըզդադանութիւն ազգին: Քիչի երիտասարդք նց ոչ կարեն փոքրել զհերս գլխոյ, եթէ ոչ նախ սպանցեն զք ի թնամեաց, կամ զգաղան ինչ վայրի: Իսկ նըշան այնք. քաջութ յնջին Ժմկս էր գլուխ սպանելոյն. բայց գէպ լինէր երբեմն, զի առ ի չդոյէ մօրուաց՝ յերկբայս անկանէին, եթէ արդեօք գլուխն այն առն իցէ՝ եթէ կնոջ. յայն սակս սովորութիւն եղև առ նմ զառականս սպանելոյն հատանել, և առաջի մատուցանել զօրովն. սյնուհետև և նա համարի ի թիւնս պատերազմալաց: Չէիք նց են նեղք, նիշակք, բիրք, զորոց զստորին ծայրս կարծրացուցանեն հրով. և խուրձ մի առ ի մօտոյ պնդմելոյ, և վահան ի մօրթոյ դոմոյ: Յառաջագոյն չունէին հեծելազօրս. բայց յետ հարկանելոյ նց զհապէշս, այնուհետև ստացան երիվարս բոլմս, ուստի այժմ՝ ունին և հեծեալս:

Լէզու նց գլխովին օտար է ի լեզուէ հասկեղից. և ամ ցեղք նց ի նոյն լէզու խօսին, որ է նշան լը ոմանց՝ ամցն սց ի նոյն սերնդոց իջանել: Բայց այդ նշան ոչ երևի բաւական ի հաստատութիւն այսց կարծեաց. քզի հնար է և յօտար աղգաց խառնիլ ի նմ, և առ սակաւ սակաւ ուսանել զլէզու նց, և լինել իբրև զմի ի նցնէ. ուղ տեսանեմք զօրհնմից լը ամ տեղիս: Ամբն թլփատել են. այլ զայն ոչ ունին իւրև զծէս իմն կրօնի, այլ իբրև զսովորութիւն ինչ վաղնջական, զոր թերևս ի շրջակայ ազգաց առին. զի քք կրօն ինչ ոչ ունին, և ոչ արտաքին ինչ պաշտօն կամ գործ կրօնի: Եւ թէպէտ եղև երբեմն, զի ի քարոզել նց ոմանց ի յնեանց՝ թէ գոյ գերագոյն իմն էակ կամ Եւրոպայի արար զամ, յօժարութ լսէին նց, և յուցանէին հաւանիլ լը այն, բայց յորժամ ի վր ամէին, թէ պարտապան եմք պաշտել զնա, զայս լսել անգամ ոչ կամէին, իբր ամէլորդ ինչ և խափան իւրեանց պնդմական կենաց համարելով: Սք թէպէտ բարբարոս են և անկրօն, այլ հաւա

աարիմ են յոյժ յերդմունս . զոր յորժամ կամին առ նեւ , բերեն 'ի մէջ ոչխար՝ զոր օծանեն կողւով . և գլխաւոր տանուտեարք շուրջ կացել զնովաւ , դնեն զձեռս 'ի վր գլխոյ նր . և երգնուն պահել զոր խոս տանան : 'ի հարցանել հօր լոպոսի թէ զինչ նշանակէ ոչխարն , և զինչ կողին որով օծանի ոչխարն , ասացին նմ՝ թէ ոչխարն է 'ի տեղի մօր՝ որոց երգնուն . իսկ կողին նշանակէ զփոխադարձ սէր որդւոց առ մայր , և մօր առ որդի . և զն ոչ որ կարէ սըտել երգման՝ զոր երգնու 'ի վր գլխոյ մօր իւրոյ , նոյնպէս և զայն երգումն , զոր երգնուն 'ի վր գլխոյ ոչխարին , սարտապան են անյեղի պահել :

Այս համօրէն եօթանասուն ցեղք կալլացւոց ըստ դրից Յի իւրեանց՝ բաժանին յերիս . ք Յաբելէանս , Յաբելգէանս , և 'ի հարաւայինս . զորս յառաջնկայդ նըշանակեսցուք :

Կալլա արեւելեան :

Հայէջք կոչեն Պերդումա կալլա , որ ձգել տարածի 'ի պալի նշնգէ , որում նախ տիրեցին մինչև 'ի սահմանս սոհա նշնգի հայէջից . 'ի նմ են հետագայ քաղաք , զորս առին 'ի հայէջից :

Պալի : Նահանգ լարձակ սահմանակից առեւայ Յի . լ որ սնցանէ հաւառ գեան , և մօտնէ յառեւ :

Տալար : Նահանգ 'ի հիւսիսակողմն պալեայ առ սթանազո գետով . որով բաժանի 'ի տանկալայէ :

Աշիդ : Նահանգ , կմ քառ ուղղեալ 'ի սթանազո գետոյն , որ ելանէ յարեւմտեան լերանց նր : Աստ են Տապաշի ժողովրդք թափառականք և վայրենիք բընակեալք 'ի հիւսիսային կողմանս նր :

Իֆաի : Գաւառ փոքր , զորոյ զհարաւային մասն ուղղանէ հաւառ գետն :

Ալամալէ : Գաւառ ուստի ելանէ հաւառ գետն : Ունի լիճ մեծ յորմէ ելանէ Մախի վաակ , և խառնի 'ի հաւառ :

Դադելար : կմ Ֆադելար : Գաւառ լարձակ յոյժ՝ որ լ մեծի մասին դիւր է , և սակաւ լերինս ունի :

Կեդամ . Կան . Աշթուս . Կոմօր . Պարիմօ . Սալամօ . և Պապում : Են քաղաք փոքրիկք յայտմ մասին կալլայի :

Կալլա արեւմտեան :

Լյս մասն կալլացւոց Յի ձգե՛լ տարածի առ մա-
լեկէ գետով և անդր ևս 'ի հարաւ . ուստի և
չըջատատե զենարեա նէնգ , և զայլ նէնգս հապէ-
շի , որք են լը մէջ սահմանաց արեւմտեան և արեւել-
եան կալլացւոց . վնկ հարկն՝ զոր ինքնակալն հա-
պէշի առնու 'ի նէնգաց անտի , մինչև իցէ հասնալ
'ի գանձ նր , միշտ 'ի վտանդի է անկանեւոյ 'ի ձեռս
կալլացւոց : Յայն սախ ընդգէմ սց առաւելապէս
մարանչին հապէշք . բայց անհնարին երևի թէ կա-
րացեն երբեք նոճաճել զնս , յորչափ ոչ մուծցեն
լաւադոյն կարդ 'ի զօրոճի իւրեանց , և գործածու-
թիւնն հրազինուց , որով դիւրին էր խաղառ պար-
տել զնս : Իսկ Դուք այսր մասին են նք :
Պիլած : Գաւառ մեծ , զոր երկու առաջք մալեկէ
դետոյն ուղղանեն . մեծ մասն նր լեռնային է և
անտառալից :

Կաֆադէս : Գաւառ փոքր սահմանակից կոյամայ .
յորմէ բաժանի նեղոսիւ :

Կամպալ : Գաւառ լեռնային , որ ունի իւր գլխաւոր
տեղի զՍանկարա : Սա լը մասին է լը Խրուք հա-
պէշից , բայց անդադար ստորատակեն 'ի նմ կալլա-
ցիք . վնյ երևի թէ փութով ունին տիրել նմ , թէ
չիցեն տիրեալ մինչև ցայժմ :

Պալայասի : Էն սղգ ինչ 'ի կողմանս յայտոսիկ ար-
տաքոյ արեւմտեան կալլացւոց . զորս ոմանք համարին
սերելք յերթայեցւոց անտի վտարելոց 'ի հայրենեաց
իւրեանց . այլ այս կարծիք նց անհիմն է գլխովին :

Չանկալա : Աղգ և ժղիթդ յարեւմտեան կողմն հապէ-
շի , և 'ի հիւսիս արեւմտեան կալլացւոց . աղգ բար-
ճարոս և վայրենի . որ լը օրինակի կալլացւոց վա-
րէ թափառական հեանս :

Կալլա հարաւային :

Բնդարձակագոյն է քան զայլ մասունս կալլացւոց
Յի , ձգե՛լ 'ի հարաւակողմն հապէշի , լը որ ան-
ցանէ զէսկա դեմն . և բնակիւք նր բաժանին յեօթն
ժղիթդս կի՛ գեղս , որք կողմն Ալպադի . Կայասդի .
Տալադի . Ալպուդի . Ալվիսադի . և Պիլեմադի :

Ըստ ոմանց՝ նք են բուն կալացիք . և սոյ է նախայի
 շատակէն գլխաւորն լուսո , կմ խուվա կոչեցեալ .
 Առհնրի գժնդակ են յոյժ ժանոք և գաղանամիտք .
 յայն սակս թէպէտ չեն այնչափ բաղմամբիւ , սա-
 կայն առաւել ահարկու են ք զայլս . որոց լոկ համ-
 բաւն ահաբեկ առնէ զաղինս , առ որս մերձենան :
 Սովորուի ունին տանիլ թ ինքեանս զկանայս իւր-
 եանց , յորժամ երթան 'ի պտղմ . այլ եթէ կին ու-
 բուք ծնցի 'ի ճննչի , յանսառս ընկենուն զմա-
 նուկն . և ոչ դք կարող է դարման տանիլ նմ , և
 զրաղիլ 'ի սնունդ եղկելոյն , զի մի այնու խափա-
 նեացի 'ի ճննչի : Կարի ասորժական է նոյ հում
 միս . յորժամ զենուն զոչխար , կմ զարջառ , ժողո-
 վեն զարիւն նր , և ներկեն նովաւ զմասն ինչ մարմ-
 նոց իւրեանց . իսկ զքաղիրդն լը պատմելոյ հօր լո-
 պոսի՝ անցուցանեն թ պարանոցս , և կրեն զայն առ-
 ժմի մի , մինչև ցամաքել չորասցի . և ասլս տան կա-
 նանց , յորմէ կաղմեն նք կերակուր ասորժական
 քմաց նոյ : Ալխարհագիրք ոչինչ գեօղ կմ աւան նը-
 շանակեն յՅի սոյ . զի վրանաբնակ են լը արաբաց-
 ւոց . ուստի չունին ուրեք զհաստատ բնակուի :

Ե Շ Խ Ե Ր Ն . ԺԴ .

Ն Ո Ւ Պ Ւ Ա :

ա . Դիւր :

Նաակիւք 'ի բարբառ իւրեանց՝ Նէապա . կմ՝ Նապա կոչեն . որ է մի յլարձակ Տաղ տիրիկոյ . և բնակիւք նր կոչին Նապիւայի . որք թոճի թէ իջանեն 'ի նախնի հուղացւոց , զորս յիշատակեն նախնի Տագիրք . բայց յայլ և այլ տեղիս դնեն զնմ տարակացս 'ի միմեանց . զի պտղովեոս դնէ յարեմո ևան կողմն դարամանտեան լերանց առ նուպա գետով և համանուն ծովակաւ 'ի հարաւոյ լինկամոյւոց իբրեւ ի Ժե աստիճանաւ հիւսիսային լայնուէ : Իսկ ակաթեմերոս՝ դնէ յարեւելտն կողմն նեղոսի առ աւալիտացւովք մերձ 'ի գուռն ծոցոյն արաբացւոց . կմ յայտնի ասել , 'ի նեղուցն պապիւլմանտէլայ : Սոքօք ասէ չէլարիոս՝ խմանալ պարտ է զնուպիացիս , զորս պլննիոս Գ . 30 . կոչէ Նապիւայի Ե Բապադիս . և դնէ զնմ իբրեւ ութն աւուրց Ծնմհաւ հեռի 'ի նեղոսէ , մերձ 'ի նախագրեալ բերանն , կմ նեղուցն . ոմ յայտնի երեւի յՏաղոյն չէլարիոսի . և ոչ ի մէջ ապառաժ արաբիոյ և արեւելեան եզեր նեղոսի , ոմ ասէ պիլինի . այլ հեռի յոյժ անտի , որչափ հեռի է ապառաժ արաբիա 'ի նեղուցէն պապիւլմանտէլայ : Եւ ստեփաննոս բիւղանդացի յիշատակէ զնուպիացիս , յասելն * Նուպացիք՝ ազգ լի . բիոյ առ նեղոսիւն * : Բայց և ոչ զմիոյն սահման ճշդ գրիա նշանակէ . զի ոչ պտղովեան նուպիացիք՝ և ոչ պլննիոսին՝ եին սու նեղոսիւն , այլ հեռի 'ի նմանէ . մին ի արեմուտս , իսկ միւսն ի արեւելս : Իսկ այժմեան նուպիայն ձգի աստի և անտի նեղոսի , և մասամբ իմն հաղորդի երկոցունց . ունեւով իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զհապէշ . 'ի հիւսիսոյ՝ զեգիպտոս . յարեւելից՝ զծովեղերեայ նհնգնաբեկայ . իսկ յարեմալոց՝ զթգրուհիս տամոգայ . և կառկայ : Տարածուի նր ի երկայնն է իբրեւ 700 մղոն , իսկ ի լայնն՝ իբր 400 :

Է. ԵՐԵԵԼԻ ԳԵԿԻՆՆԱՅ:

Նշան: Որ հոսի լի մեջ նուպիայ 'ի ծայրէ 'ի ծայր
 թիւրաթեկ չըջանաւ, յըջաւ գեղջէ՝ որ է յեզր
 տահմանաց տէմզէա նէնդին, մինչև ցատուան քղբ
 եգիպտոսի: Ըստ նախնի պատմագրաց և Յագրաց՝
 այս գետ 'ի նախնուսն ձևացուցանելը ղթերակզի
 լարձակ. որ էր մասնաւոր թիւրուէ, ուր իշխեցին
 քղմ գշխոյք մականաւանէք Կանդակ. կմ Կանդա-
 կա. յորոց մինն հռչակաւոր եղև առ թրութի օգոս-
 տոսի կայսեր. զի ել 'ի մարտ լիգէմ հաովմայեցւոց
 'ի վերին եգիպտոս, բայց 'ի պարաուէ մասնեցաւ.
 և հաովմայեցիք մաեալ յՅ նր, կալան զնաբադա
 զարբայանիսա քաղաք նր. ապա գշխոյն ստիպեցաւ
 հաշուութի խնդրել յօգոստոսէ. որով և անդրէն
 դարձուցաւ նմ նաբադա, և այլ քղբք, զորս առ-
 եալ էին հաովմայեցիք: Ասի, թէ ներքինին տիկ-
 նոջ կանգակայ՝ զոր յիշատակեն նր գիլք, էր մի 'ի
 պաշտօնատարաց սր, որ չէ ինչ լիգէմ: Այլ յայսմ
 վայրի տարակուսի պիշինկ թէ ղիւրդ հնար էր նե-
 ղոսի գործել յայնժամ կղզի 'ի նուպիա. որովհետև
 այժմ հոսի լի սեպացեալ տարառաժուտ խաւոյս լե-
 րանց, 'ի նաբադայ մինչև ցատուան. և չաւանի լի
 կարծիս լուգողիտսի, որ 'ի պատմութե իւրում որ
 ղթովպացւոց՝ ասէ թէ առաջ ինչ նեղոսի ելեալ
 ձևացուցանելը լի նմ զայն կղզի. այլ յետոյ ցամա-
 քեցաւ 'ի գետնաչարժուէ կմ յայլոց գիպունժոց,
 որք երբեմն փոփոխեն ղերեսս նուազ սմանց: Ոչ
 հաւանի լի այս պիշինկ, զի չեք ասէ 'ի պատմութե
 նախնեաց յիշատակ ինչ այդպիսի գիպունժոց պա-
 տահեալ 'ի նուպիա:

Այլ ոմ ինձ թոճի, գիւրաւ լուծանի այս տարա-
 կոյս երկք հետագայ պմճոքդ. նախ՝ զի լի վեր-
 ջին Ժմկի Յագրաց՝ ոչ էր կատարել կղզի, այլ թե-
 րի. զի 'ի հարաւային կողմն ցամաք էր. զոր նախ
 նիք լայնաբար կոչէին կղզի. ուստի և չէր հարկ նե-
 ղոսի չըջան առնուել անդ, առ 'ի ձևացուցանել ղկա-
 տարեալ կղզի: Եկի ոչ էր մօտ առ նաբադա քղբ.
 յորմէ լի պիշինկայ՝ սկսանի հոսիլ նեղոս ընդ լեռ-
 նային ասպառաժուտ վայրս, վոյ և անհնարին իսկ
 օգործել անդ կղզի այլ. ոմ ասէ ուղեմիտս զ. շ. շ.
 հեռի 'ի նմ 360 մղոնաւ, ուր երկիրն չէ պոնցալի
 ինչ լեռնային: Եւ երբ՝ զի զայն կղզի ոչ լի նեղոս
 ձևաւ

ձեռացուցանէր : այլև աստաբորոյս գետն . որ լը ու
մանց է այժմեան թակաղա գետ , ուն մարթ է տեւ
ստնել յՅացոյցն մեծիմաստ քրիստափորի չէլը
րիոսի : Այսպիսի ինչ վն այսր շատ լիցի առ այժմ .
զի վն մերովէ քղբի՝ ուն և վն նաբատայ՝ վերստին
ունիւնք խօսիլ ստորն :

Բաց 'ի նեղոսէ ունի նուպիա և այլ երկու գետս
մեծամեծս , որք կոչին Թալալա . կմ՝ Գեկեկէլ , զոր
ստորագրեցաք 'ի ներածութե հապէշի . և Մալէկէ ,
որ ելանէ 'ի հապէշէ , և հոսել լը հիւսիս՝ առ սաշ
մանք նուպիայ դնայ խառնի 'ի նեղոս : Գաանին 'ի
նուպիա և այլ գետք փոքրիկք :

ի . Օր , Բեր , և Վաճառ 'Նոստրայ :

(Օր նուպիայ լը հանրաւն խօսելով կարի ջերմ է .
մինչև երբեմն շնչասպառ լինիլ մարդկան առ
սասակութե տապոյ . վն զի բովանդակ լը այրեցած
գօտեաւ անկանի մերձ յարեալարձն խեցեւանի .
սակայն 'ի վն այսր նմի չէ մնասակար կենաց , մենդ
բուն բնակչաց երկրին , զի բնակել են և վարժ այն
պիսի տօթոյ :

Իսկ երկիր նր լը մեծի մասին՝ լեռնային է աւա
ղուտ և անջրգի . այլ տեղիք զորս ուռգանէ նեւ
զոս՝ և այլ գետք՝ պարարտ են և բարեբեր . ուր
են և բնի գաղաւթայրք խոտաւէտք , և անդատտանք
արդատաւորք , այլև ողջոյն անտառք ամպէր ծաղ
կան , և թամբըհաթի , որոց անուշահոտուն սիւնէլ
ծաւալի ցհեռաւոր տեղիս : Ունի և եղեգն շաքա
րաբեր բնի . այլ շաքար նր չէ այնչափ ինչ լաւ , ուն
ամերիկայն . զի կմ՝ ոչ գիտեն բնակիչք նր բարւոք
մաքրել և պատրաստել , և կմ՝ մենդ զի երկիրն
այնպէս բերէ : Ունի և սահաւ փայտ բնի , և այլ
զնն ծառս սակաւագիւտս , որք առ մեզ ոչ գտա
նին . զորս ստորագրեն ճննչորդք : Զի են անդ
ծառք ինչ մասնաւորք մեծամեծք յոյժ ք զմեծամեծ
կաղնիս մեր , այն է մէշէ , զորս հազեւ արք չորք 'ի
միասին կարեն լը գրկել . տերև նն լը իրաց ինչ նը
ման է տերևոյ գդմոյ կմ՝ սեխի . իսկ պտուղն գդմա
ձե՝ այլ գառն յոյժ : Պատմէ բուկէդ՝ թէ ետես
անդ զմանս 'ի ծառոյ աստի ինքնին խոռոչացեալս
'ի ներքուստ , ուր մարթ էր քանի մի անձանց կալ
'ի միասին . որք ունէին և ծեքոյս , լը որ հնար էր
մտանել 'ի ներքս 'ի փորք անդր ծառոյն : Եւ լին
կուէ :

կուէ . Է այլ տեսակ ծառոյ՝ մեծութիւն գրեթէ ոչինչ չհասնի կաղնեաց մերոյ : Պտուղ նր ունի զձև կիտրոնի, քի սղաճխաւունիի, այլ ռակաւ մի փոքր է ք զայն . Իսկ ներքին գոյացութիւն նորա՝ փակեալ ի բաղում խորչս լի դեղնագոյն սերմամբք՝ քողցր է իբրև զչաքար . և անուշահոտ և զովայուցիչ, այլ առ փոքր մի սախոյ : Ահլև նր կարծր է և թանձր, իսկ ծաղիկն հինգթերթեան լի նմանութե մերումն շուշանի . և բերէ սերմն նման մեկունի : Տէլէպ . Է տեսակ մի արմաւենւոյ՝ որ դէթ արտաքուստ բերէ զնմանութիւն նր : Պտուղ նր բոլորակ և ողկուղաւ, բաշխել և պատեալ չորիւք կարծրակեղև պատենիւք որք բերեն զձև բաժակի : Յորժամ հասաւ նէ՝ փոխի ի գոյն գեղին . և խորտակեալ զկարծր կեղև՝ ելանեն ի միջոյ մանրաթելք, զորովք պատեալ կայ մածուցիկ հիւթ մեղրանման քաղցր անուշահոտ և համեղ . իսկ ի միջի ունի հատ մի ոսպնաւ, կարծր և սևագոյն, որ է սերմն նր : Տոմի . Է այլ իմն տեսակ ծառոյ, զոր համարին իբրև արու նախասացել տէլէպ ծառոյն : Սովորաբար փոքր է ք զարմաւենի, այլ տերեւք նր երկայն ուղիւ զարմաւենւոյ, բայց փոքր մի լայնագոյն . յորոց դործեն կողովս, փախաթս, այլև առաքաստս վր փոքրիկ նաւակաց, որք նաւեն ի ծովն կարմիր : Իսկ պատուին երկայն է իբրև ռանաչափ մի պատեւ հինգ կմ վեց տերեւովք . մէջ նր սպիտակ կաթնահամ, և աննդար :

րար :

Այլ աղնոճագոյն բերք նուախայ՝ են ռակի, փղոսկր, և մուշկ, և երիվարք ընտիրք, որք ի յարգի են յոյժ, աւստի և մեծագին . այլև ուղղոք թէթլենթացք, և փուլք բժմայոլովք, և այլ զնքն վայրենի դաղանք : Պատմեն թէ ի նուախա գտանի տեսակ մի թուռոյ զորեղ յոյժ . յորմէ զլսափ միոյ ունկւոյ ը 100 ոսկւոյ վաճառեն օտարաց . և նոյնչափ ևս աւնու թիւրն ի մաքս . զորմէ բնակիչք նր հաստատեն, թէ մի տիայն կուտ ի թուռոյ տնտի բաժանել ի տան անձինս, ի միում քառորդի ժամու զամին սպանանէ . այլ ոչ ասեն թէ արդեօք բնական բերք իցէ, եթէ արոճեցտական բաղադրութի : Եւ ևս պատմեն, թէ գնողն պարտաւորի երդնուլ չարկանել ի գործ զայն դեղ ի մէջ սահմանաց նուախայ : Այլ այս ամ պարագայք՝ երկբայական ցուցանեն զայս պատմութի, զոր պատմեն ոմանք ճանապարհորդք : Իսկ գլխաւոր վաճառք՝ որք ելանեն ի նուախայ, են

են բերք նր • բայց մենք ոսկի և փղոսկր , երիվար
և ուղտ • իսկ որք արտաքուստ մտանեն անդ՝ են
աղգի աղգի գեղորայք և համեմբ , թուղթ , սղինձ ,
երկաթ , սնդոյր , զառիկ սպիտակ և գեղին , մա-
հալէս՝ որ է սերմն ինչ եկեալ յեգիպտոսէ անու-
շահոտ • և այլ բերք ինչ անուանելի Գօօլ , կմ գուլ ,
որ թուի ծարոյր , զոր կանայք նոյ արկանեն յաշս •
և այլ զնոն իրք • Բնակիչք նր կարի անձնատուք
են ի վճռկանուի , որք և բազմաշահ առևտրութիւն
առնեն յարեւելեան կողմանս • զի մտել ինաւ ի նաւ
ւահանգիստն կոչեցի Սագեմ , որ առ կարմիր ծա-
վու , երթան մինչև ցհնդիկս • ուր տանին ոսկի ,
և փղոսկր • և անտի բարձեալ բերեն յ՝ իւրեանց
բեհեզս , և կերպասս , և այլ աղգի աղգի վաճառս •
յայտմ ճնաչորութե սովորաբար ծախեն ամս եր-
կուս : ի նուպիս՝ մենք ի թգրուէ ֆուկեայ՝ չեք
արծաթի դրամ հատել , այլ զամ առևտրուի իւր
եանց փոխանակութե առնեն լի սովորուէ նախնեաց :

Գ • Բարի և սովորութի Նոսրիսոց :

Ն ուսիրացիք գունով սեաւ են , այլ ոչ սաստիկ •
և սովորաբար տախակունչ և թանձրաշուրթն •
լի բնական խառնուածոյ՝ քաջառողջ զօրեղ կորովի ,
այլ խորամանկ խաբեայ և պղծասէր : Կերակուր
նոյ խոշոր է և անհամեմ . մենք հացն գործեալ ի
մասնաւոր ինչ արմտեաց , զոր Տօրս կոչեն • որ առ
մեզ անծանօթ է , Նոյնպս և ըմպելին է յոռի իմն
գարեջուր , այն է՝ պօղայ • Քղի կրօնիւ մահմետա-
կան գորով , արդեւել է նոյ գինի , և օղի , և այլ ամ
արբեցուցիչ ըմպելի • մեծամեծք ըմպեն և խահվէ :
Ջրեստ կանանց մեծամեծաց՝ է ի մետաքսոխառն
կերպասուց , կմ ի նրբաթել բամբակի կտաւոյ հնդ-
կաց՝ երկայն թեղանեօք , որք կախելք աստի և ան-
տի հառանեն մինչև ի դետին : Իսկ զգլուխս զար-
գարեն պէսպէս ոսկի , կմ պղնձի , կմ փղոսկրեայ ,
և ապակեայ զարդուք • կրեն և ապարանջանս ոսկիս
կմ սղնձիս և կմ փղոսկրեայ , ոչ միայն ի դաստակս՝
այլև ի սրունս ոտից , և դինոս յականջս , այլև
յըռնգունս , լի սովորուէ ոմանց արաբացւոց • և
մատանիս բազմաթիւն : Իսկ զդեստ հասարակ կա-
նանց՝ է լոկ խոշորանիւթ սփածանիւթ կմ սաւան-
ածել զմիջով , որ հասանի մինչև ի կրունկն • և մնա-
ցեալ մասն մարմնոյ մերկ է գլխովն : Ըստ կերակ-
րոյ

բոց և հանդերձից է և բնակարանն նոյ, մենդ հնրկ
ժողովրդեան եղեգնայարկ աղքատաշէն խրճիթ : Իսկ
սովորական դործ նոյ է մճնկանուի և երկրագոր-
ծուի, յոր կարի ժրջան են :

Գ. Կառավարութի Նստիւոյ :

Քաղաքական կառավարութիւնն նուպիայ՝ է միասնե-
տական . զի թիւր նր է ինքնիշխան և բացար-
ձակ իւր երկրին . և թիւրական իշխանութի նր ժա-
ւանդութեանցանէ յանդրանիկն յարքայական զարմէ :
Իւրեւ մեռանի թիւրն , առ ժամայն ժողովին մեծա-
մեծք երկրին , և գլխաւոր արքունի պաշտօնատարք
և զօրապետք , և թիւրեցուցանեն զյաջորդ նր . միան-
գամայն հրամանն տան վարչապետի հատանել զգլուխս
նոմ եղբարց նորաստան արքայի . որ և նոյն ժամայն
կնորի . զի մի ի պրոճուս նոյ փառովութի ինչ կմ ապստամ-
բութի յարիցէ : Այս անագորոյն սովորութի գտանի և
առ այլ բարբարոս ազինս : Աթոռ նր է ի սէնատոր
քղք ի նահանգն ֆունկեայ : Զգետս նր է պատմու-
ճան պճկնաւոր ոսկեթել . և ունի ամեն զմիջով դօտի
բեհեղեայ նրբանիւթ ի հնդկաց Ծէ մեծագին յոյժ .
իսկ ի գլուխն կրէ փակեղ սպիտակ լը սովորուե-
սամանեանց : Զորժամ ելանէ ի հրապարակ , ունի
արկեալ զերեսօք քօղ մետաքոնայ բազմագոյն : Եւ
յորժամ օք յօտարականաց խնդրէ տեսանել զնա ,
պարտ է նմ ի բաց հանել զհօղածափս , և սուա-
պանօք և եթ յանդիման լինիլ նմ . իսկ ժողտք իւր
միշտ բոկոտն մատչի առաջին նր :

Սովորութի է նմ երկիցս յեթնեկի ճաշել յամարա-
նոցի արտաքոյ սենատոր քղքի . ուր միշտ մեծաշուք
հանդիսիւ ելանէ : Զի նախ յառաջեն չորեքհարիւր
ձիաւորք հեծելք յերկվարս գեղեցիկս և բնաիրոս .
և զկնի նոյ անթիւ բազմութի ծառայից և զկնոճորաց
սպառազինեւոյ . Է որս խառն երթան հարիւրաւոր
կանայք և մանկունք , որք ի վր գլխոց իւրեանց
բարձել տանին մեծամեծ սապատս բոլորաձեւս ար-
ոճեստաշէնս և գունագոյն երանգօք ներկելս . որք
բրդաձեւ խփանօք իւրեանց ձեւացուցանեն զնոյն ծա-
ղիկս այնր Ծի . յորս են աղդի աղդի պտուղք և կե-
րակուրք պատրաստեալք ի ճաշ արքայի , և սպոյց
պաշտօնատարաց և իշխանաց : Այս նոմ բազմութի
սպասաւորաց՝ և կանանց՝ և մանկանց՝ երթան շուրջ
շարքայիւ . և զկնի նոյ այլեւս երեք հարիւր հեծելք :

Դ. Ժամանեւ տրքայի յամարանոց անգր, գտանէ սեղանն պատրաստական, և բազմի 'ի ճաշ. զկնի նր ճաշեն ի կարգի ամ պաշտօնատարք նր և իշխանք. ապա ելանեն 'ի դբօնուլ՝ արձակելով հրացանս. ի թիւ ֆէնկս 'ի նպատակ: Այս խաղ կարի ակորժական է թիւրին, այլ և զօրաց նր, այլ սակաւք գտանին 'ի նմ կիրթք յայտմ. վն 'ի հարիւրաւորաց անտի հոգեւ դէպ լինի ումք զկնի բիւ անգամ արձակելոյ՝ ձգել ուղիղ 'ի յառաջագիր նշանն. որ և առ ժամայն պարգևս լըռնի յարքայէ: Եւ ապա նովին հանգիսիւ գառնան անգրէն 'ի քղքն:

Այս թիւրուի նուպիայ յառաջագոյն նոճաճել կայր լըռուլ հապէշից, միանգամայն հարկատու էր և ինքնակալին օամանեանց. այլ յետոյ զերկոցունց ըզլուծ 'ի բաց թօթափեաց. և այնուհետեւ կայ մնայ մինչև ցայսօր ինքնիշխան և անկախ աներկիւղ յամայն. զի կարող է և այժմ հանել 'ի մարտ մինչև հարիւր հազարս հեծելոց և հետեակաց. ոմ արարին առաջին թիւրք նր: Իսկ տարազ գատաստանաց՝ և այլ մասնաւոր կնւլըռէց, նայնորինակ է՝ ոմ յայլ թրու թիւս օամանեանց. ուր ամ գառք փուլ թուլ կատարին:

Ե. Արօն Նոսրիսայեաց:

Նուպիայիք առ հերկ 'ի նախնուսն ունէին զքսա կան հաճա սոյ և եգիպտացիք և եթովպացիք. ուր ասի՝ թէ նախ քարօղեաց զաւետարանն քնի սրն մատթէոս աւետարանիչն, և ներքինին տիկնոջն կանգակայ՝ որ թիւրէր 'ի մերովէ, ոմ 'ի վեր անգր ասացաք: Այն կաթուղիկէ ուղղող աւան հաւատ եկաց մնաց անխախտ առ նմ լը բիւ Ժմկո. որ յայտ տնտի է, զի 'ի ակրել սարակինոսաց մահմէտականաց յեգիպտոս, գեռ անխախտ աւնէին զքրիստոնէութիւն. քղի պատմէ ելմախին պատմագիր արաբացի, թէ կիւրենիոս ոմ թիւր նուպիայ էջ յեգիպտոս 100 հիւր հեծելովք 'ի պաշտպանուի քրիստոնէից. որ և յաղթեալ ոտակինոսաց, բռնագատեաց զնմ թողուլ 'ի խաղաղուէ զքրիստոնէայս, և թոյլ տալ նց համար ձակ կատարել զմծոյին պաշտամունս ի քրիստոնէական օրինաց: Են՝ որք հատատեն, թէ հագեւ անցել են երկու դարք, յորմէ հետէ առ նոճաճուլ քէնից և ուռուցաց սկսաւ նոճաճիլ 'ի նուպիա քրիստոնէական հաւատ, և զօրանալ մահմէտական օրինաց. յորում կայ մնայ այժմ համարէն նուպիա:

Ասի, թէ ահաանին 'ի նուպիա մինչև ցոյսօր հետք
ճգնարանաց բզմց, և եկեղեցիք կիսաւերակք, յորս
գտանին պատկերք քնի, և ձածամօրն, և այլաց սքց :

Դ. Բաթանոն 'Նուպիայ :

Նուպիա լահանրանդս բաժանի 'ի թգրուէ ֆունկէայ :
Կի՞ Սէնաարայ, և 'ի թգրուէ Տանկուայ, բայց քղի
երևելի մասն թգրուէ տունկոլայ՝ է լէ դերադոյն
տօրուք ինքնակալին օսմանեանց, յայն սակս Յադիրք
զհիւսիսային մասն այսր Յի կոչեն 'Նուպիա քաճկայ :
Մէք յայսմ վայրի ունիմք ստորադրել զՖունկի, և
զՏանկուա, և զգլուս անկեալս լէ նորօք, լէ նոսին և
զգլիսաւոր տեղիս տաճկաց :

Յօդ ւն . ֆունկի :

Սո Յ կոչեցել թգրուէ ֆունկէայ կի՞ սէնաարայ՝
բովանդակէ զհամօրէն հարաւային մասն նու-
պիայ, ուտի և ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ ըզ-
հապէշ, 'ի հիւսիսոյ՝ զտունկուա, յարևելից՝ զարէկ,
իսկ յարևմտից՝ զթգրուէն կառկայ : Օգ նք ջերմ է,
և երկիրն առ եղբրք նեղոսի՝ և յայլ տեղիս՝ զորս
ոռոգանէ, արգաւանդ, իսկ մնացեալն լն մեծի մասն
լքել անդործ և անդարման առ 'ի չգոյէ ջրոյ : Քշի
նեղոս դեան՝ որ լէ մէջ նք հոսի, ոչ երբեք այնչափ
աճեցեալ բարձրանայ, մինչև զեղանիլ արտաքս, և
ինքնին ոռոգանել զդաշտավայրսն : Այլ զայս պա-
կասուէ ջրոյ լն իրաց ինչ լնուն ջուրք անձրևաց, զի
որովհետև սովորուէ է անդէն ամի ամի լն ամիսս
երիս անլահատ անձրևել, քնկսել 'ի վերջին աւուրց
ապրիլի՝ մինչև ցաւարոյ յուլիսի, կի՞ 'ի սկիզբն օգոս-
տոսի, բնակիչք նք պատրաստել ունին դուրս մե-
ծամեծս 'ի հաւաքել 'ի նմ զջուրս անձրևաց, որով
ապա յերաշտուէ Ժմի ոռոգանեն զարտորայս իւր
եանց լն պիտոյից : Բայց յայն անձրևային Ժմիս օդն
խոնավացել և թանձրացել 'ի յորդուէ թանձր դու-
րաշէաց, պատճառէ զղանաղան ախտս և զհիւան-
դուիս 'ի մարդիկ : Յայսմ թգրուէ գտանին զնիւ-
քէք և գեօղք մեծամեծք, զորս յառաջիկայդ սառ-
բագրեսցուք, լն նոսին և զթգրուէն տէքինայ, կի՞
պա-

արարովացւոց, որ կախել կայ զԹագրէն Ֆոռնիկայ :
 Սենաաբ : Է դընաւոր քղք Ֆոռնիկայ, և համօրէն
 նուպիայ, և աթոռ Թագրի նր. մեծ բաղմամարդ և
 բաղմամաճառ առ նեղոսիւն 'ի հարաւոյ արեւմոյց 'ի
 բարձրաւանդակ դեղազոճարձ վայրի : Թիւ բնակ-
 չաց նր ասի, Թէ առաւել է ք 100 հիւր . այլ չի .
 նոճածք նր անկարգք և աղքատալէնք, բովանդակ
 միայարկք : Յամչնոճածս նր նշանաւոր են արքունի
 ապարանք . բայց և 'ի նս չիք ինչ արժանի տեսուհ .
 զի է հաւաքումն կմ խումբ յոռի օնշուք և անկարգ
 շնոճածոց, զի մի ասացից հիւղից . ունելով շուր-
 ջանակի բարձր պարիսպս աղիւսակերտո : Երկու-
 մեծամեծ հրապարակք՝ կմ որդոտայք են 'ի սմին
 քղքի . յորոյ յամ օր լինին տօնավաճառք : 'ի միումն՝
 որ կոչի մեծ հրապարակ, վաճառին իմ իրք կարևորք
 'ի պէտս բնակչաց նր դիւրագին յոյժ . զի ասի Թէ
 մի ուղտն վաճառի իբր 5 զիչի . եղն 2 զիչի . ոչխարն
 20 փարոյի . ընտանի հաւն 1 փարոյի . սոյնպէս և
 այլ իմ իրք : Իսկ յերկդ հրապարակի որ է հան-
 դէպ արքունի ապարանից՝ վաճառին մարդագերիք
 նստուցեալք 'ի դեռնի ոսն զոտամբ եդել . արք և
 արու մանկուհք 'ի մի կողմն . իսկ կանայք և աղջկուհք
 'ի միւս կողմն : Մի 'ի դերեաց անտի որ առոյգ իցէ
 և ուժեղ, իբր 5 վէնէտկեան ոսկւոյ և եթ վաճառի .
 իսկ այլք մենդ կանայք՝ կարի սակաւագին : Վսկ
 վճուկանք եգիպտացիք ամի ամի գնել տանին յեգիպ-
 տոս բիւմ յոյժ յեղկելի դերեաց անտի : Նուպիա
 շունի սեփական գրամս դրոշմել կնքով Թագրի իւրոյ .
 այլ վարէ զգրամս օսմանեանց, և սպանիացւոց, զոր
 տանին անդ յեգիպտոսէ . և իբր 'ի բիւմ փոխանա-
 կուի առնեն զաւետրուի լ օտարո, և լ միմեանս :
 Մտառ : Աւան մեծ յարևելեան կողմն նեղոսի . ուր
 նեղոս գործէ երկու փղերիկ կղզիս, որք չի են ար-
 մաւենեօք, և այլովք պողաբեր ծառուք : Այս աւան
 է 'ի բուն Ֆոռնիկի քաւի . և անտի սկսանի Յն Պա-
 բաղաց . յորմէ ել պարպարոս կմ բարբարոսդ անուն :
 Էրիս : Աւան մեծ առ հակակայ եղերք նեղոսի
 հանդէպ մաքաւայ : Աստ նստի Էրպապ . այս է՝ կու-
 սակալն Ֆոռնիկի քաւին . ույ և մի յորդւոց արքային
 տունկոյայ, որ է մաքսապետ անտանօր . և ունի անդ
 լարձակ ապարանս պատեալ բարձր պարսպօք, և
 ամրացուցեալ աշտարակօք : Սա յորժամ ելանէ 'ի
 հրապարակ, կմ երթայ ուրեք, երիվար նր յորոյ վր
 նստի, զարգարի բաղմապատիկ մանր պղնձի զան-

գահօք. որք 'ի քայլել երիվարին արձակեն պէտպէս
հնչեալս. և միշտ ունի լէ իւր երկերիւր հեծեալս
զինեալս տիգօք և նետիւք:

Ճէկեի: Աւան մեծ և զոճարձալի առ Ռաբի վտա
կաւ. որ միացել լէ Տափէր վտակին՝ խառնի 'ի նե
ղոս: Աստ սովոր են զտեղի առնուլ կարաւանք՝ որք
գան և գնան 'ի հապէշ սակս վճռկանուէ, ուր և
վաճառեն զուղտս իւրեանց. վն զի ոչ ևս կարեն
ուղտուք առնել զմնացել ճնաճն 'ի գնալն 'ի հապէշ.
զի այնուհետև սկսանին լերինք ապառաժուտք, լէ
որս սղտք ոչ կարեն գնալ: Եւ սրատմի ևս, թէ
յարօտս գտանին բոյսք ինչ թիւնաւորք, յորոց ուղտք
և լէ թ թիւնաւորին. վն վաճառեն անդ զուղտս, և
փխկ նց գնեն երիվարս և ջորիս, և նոքօք կատա
րեն զմնացորդ ճնաճն իւրեանց:

Սէրի: Քղք առ ոտս լերանց, երկու աւուրքք հեռի
'ի ճիւղսիմայ յարեւելեան կողմն նր: Առ սովին քա
ղաքաւ սկսանի անապատ լարձակ ձգել լէ հիւսիս,
ուներով յարեւելից զկանտովա դեմն:

Դարապալէ, կի՞մ հարապալէ: Աւան յարեւմտեան կողմն
նեղոսի 'ի վերոյ սենաարայ:

Դաւիթ: Աւան կի՞մ դեօղ մեծ 'ի հիւսիսակողմն սե
նաարայ. ուր մալեկէ կի՞մ սովիտակ վտակն խառնի
'ի նեղոս:

Կէնտի. կի՞մ Ճէրի. և Կանէփէտաւ: Աւան առ նե
ղոսիւն 'ի քաւին ոհանեալայ:

Սհանէփի. կի՞մ Սհանէփի: Գլխաւոր քղք համանուն
քաւի յարեւելեան կողմն նեղոսի. խի քաւ նր ձգի լէ
մէջ թակաղայ և նեղոսի:

Նաապիս. կի՞մ Սեապիս: Վեօղ յարեւելեան կողմն նե
ղոսի լէ մէջ սհանեալայ և իլտքայ յերկոցունց միապս
տարակայ:

Իւլա: կի՞մ Եալա: Աւան մեծ մերձ 'ի տեղին, ուր
թակաղա վտակն խառնի 'ի նեղոս:

Ըստ նախնի Փաղրաց երեւի՝ թէ աստ էր Մերձ
հաչակաւոր կղզի, կի՞մ ցամաք կղզի, զոր վերադոյնդ
յիշմեցաք. և ունէր իւր համանուն մայրաքղք մեծ
և երեւելի. զորմէ հերոգոտոս գիրք ք. գլ. 29 սսէ
* Քղք մեծ, որում անուն է մերովէ. բայց ասեն
* վն սր լինել մայրաքղք և այլոց եթովպացւոց *:

Սարաբոն. գիրք ԺԶ. թղթ 565. * Է նց (քեթովպաց
ւոց) արքայանիւտ աթոռ լարձակ քղքն մերովէ
* համանուն կղզւոյն * : Նոյնպիս և սլինիոս 'ի բջմ
տեղիս յիշատակէ զայն քղք մեծաշէն, և զհամանուն
իմ կղզի

կղզի նր. զոր գիրք Թ. գլ. 73. դնէ 500 ասպարի-
ղք հեռի 'ի սուհեհնայ. որ է այժմեան ասուան քղք
յեզր սահմանաց վերին եգիպտոսի : Եւ գիրք Գ.
գլ. 29. 360 մլոնաւ հեռի 'ի նաբադայ. իսկ յով-
սեպոս գիրք Թ. հնախոս՝ գլ. 5. զմերովէ քղք՝ Սա-
բա կոչէ. զոր յետոյ կամբիւռէս՝ կոչեաց ասէ՝ մե-
րովէ յանուն քեռ կի՛ կնոջ իւրոյ. զի անդ մեռաւ
քոյր կի՛ կինն նր : Զայս յիշատակէ և սորաբոն գիրք
Ժէ. Թղթ. 543. բայց վճ հին անունն նր ինչ ոչ ասէ.
զոր ի չեւարիոսի՝ Թերեւս յայն սոկս եգ. յովսեպոս,
զի զգլխոյն սաբայ՝ որ դնաց 'ի տեսուի սողմոնի.
համարի դշտոյ եթովպացւոց : Բայց համոզէն այլ
նախնի սրամաբանք և Տագիրք՝ մերովէ կոչեն զքղքս
զայս և զկղզի. և չիք ուրեք առ նոյն Թէ երբեք սա-
բա կոչեցի իցէ այս քղք :

Այլ խնդիր մեծ է 'ի մէջ գիտնոց, Թէ յոր կողմն
Տի էր Սաբա քղք և Տ. որոյ դշտոյն դնաց 'ի տե-
սուի սողմոնի : Յովսեպոս գիրք Ը. գլ. 2. ունի 'ի
վերոյ ստացաք, ասէ՝ Թէ էր յեթովպիա 'ի մերո-
վէ. 'ի նոյն կարծիս են և բիւ՛ մեկնիչք նք գրոց.
Ը որս և հուկոն կրոցիտ. որք 'ի հաստատուԹի
իւրեանց առնուն զբանն քոնի, որ 'ի մատթ. Ժք.
42. գշտոյ հարաւոյ կոչէ զնա. և 'ի ծագաց երկրի
եկէի : Արդ յայտ է ասեն, Թէ եթովպիա անկա-
նի 'ի հարաւակողմն եէմայ. և կոչէ զնա ծագ եր-
կրի, զի Ը այն Ժմկս չունէին զծանօթուի հարա-
ւային կողմանց ամբրիկոյ անգր ք զեթովպիա : Իսկ
այլք ասեն. Թէ անուիգ սաբա 'ի բնագիրն եր-
բայեցւոց 'ի նմին տեղւոյ գրի Շէպա, շին տառիւն
նոյ, ուն և 'ի հոմ. սաղմ. հմբ 10 ուր կրկնի սաբա
անունդ, առաջինն շին տառիւն է գրեւ, զոր եօթա-
նասունք Թարգմանեն արաբայ կի՛ արաբացւոց,
որով յոյտ է Թէ իմանան զսաբա երջանիկ արա-
բիոյ. և կարի իսկ 'ի գէպ, զի տիկինն սաբայ Ը
այլ պատարագս մատոյց սողմոնի և խունկ՝ իբր
բերս սեպհական իւրում Տի. Արդ յայտ է Թէ
չիք ուրեք այնչափ առատուի զնոյն ինկոց, ուն յեր-
ջանիկն արաբիա : Վնյ այլք լաւ ևս՝ անդ դնեն
զաթու նորին գշտոյի, ոչ առ գրամբ պարսկային
ծոցոյ, ուր պոչար դնէ զսաբէացիս՝ 'ի հռեգամս
քղք պողմնայ, ուն Թէ յայս անուն կոչեցաւ 'ի
հռեգմայ յորդւոյ քուշայ՝ 'ի հօրէ սաբայ՝ յորմե-
ն սաբէացիք երջանիկ արաբիոյ, այլ մօտ 'ի ծոցն
արաբացւոց՝ ուր եգ պողմէոս. որ լաւ ևս 'ի
իէ

դէպ գայ բանիցն քնի, զի է 'ի հարաւաւորումն եւ մայ, և իսկապէս 'ի ծագ. երկրի, գոլով շրջապատեալ յովկիանոսէ, և 'ի կարմիր ծովէ : Բայց ոչ ուրա նամբ ասէ չկարիոս թէ գոյր և յեթովպիա սաբայ անուն քղք, ոչ մի այլ առաւել. ուն էին և սարէայիք. այլ ասէ, թէ սաբայ եթովպիոյ գրեշ լինէր 'ի ձեռն սամէխ տառի երբայեցւոց. վնյ բակնինոս զայս բան հն, սաղմոսին, * թիբք արա, քայ և սաբայ սատարադս բերցեն նմ, այսպէս մեկնէ. թիբք սաբայ արաբայեցւոց, թիբք սաբայ եթովպացւոց, ևն. զեթովպացւոցն սամէխ տառին գրեալ :

Կախա : Իր քղք մեծ և երեւելի լը պլինիոսի՝ երեք աւուրց ճնդհաւ հեռի 'ի կարմիր ծովէ. զոր ոտրաբոն կոչէ արքայանիստ մայրաքղք կանդակայ. բայց առ պլինիոսի և պողոմեայ՝ չիք ինչ յիշատակուի թէ լեալ իցէ սա արքայանիստ :

Տէրին :

Կոչի և թիբուի պաշտպանաց. է փոքրիկ թիբու թի առ թակաղայ գետով յարեւելեան կողմն նեղոսի, և հարկատու թիբին ֆունկեայ. երկիր նր լը մեծի մասին անսպառ է աւաղուտ և անբեր. իսկ բնակիչք նր են երեք զնչն աղք, կմ ժողովուրդք, որք կոչին Պալմայի +. Բաթալայի +. և Պարպալայի +, կմ Բաբարոս : Իսկ գլխաւոր տեղեր նր են հետագայք :

Տէրին : Գլխաւոր տեղի այսր թիբուէ առ թակաղայ գետով յարեւմտեան կողմն նր :

Ճեպիտա : Գետը առ կողէ վտակաւ՝ որ է մի 'ի վտակայ թակաղայ ջրոյն :

Մեհադա. Սիւրապ. Մեւէնապ : Են գետք յայսմ թիբուէ :

Յօդ Ը . Տունկոլա :

Թագաւորուէ կմ հաճանգ լարձակ 'ի հիւսիսային կողմն նուպիայ, առ սահմանօք եգիպտոսի : Երկիր նր լը մեծի մասին է անսպառ աւա

և անգլուտ և անբեր . զի 'ի նմ' անկանի գլխաւոր մասն մեծի անապատին , որ 'ի լերանց նեղոսի ձգի մինչև 'ի սահմանս արեւիկայ : Բնակիչք նր են զնոյն ժողովուրդք Թափառականք և վայրենիք , անունն եաւք Պարապրօրի . Պոլիանօրի . Իպրիմօրի . և Սա հիկօրի :

Այս Թգրուի էր ինքնագլուխ , այլ այժմ հարկաւ տու Թգրին Ֆունկեսայ . և մասն ինչ Տի նր որ առ սահմանօքն եգիպտոսի՝ լը արուք ինքնակալին օս մանեանց նոճաճել կայ . որ և յայն սակս կոչի 'Երապիա Գաճկայ . սակայն Թգրական իշխանուծի նր ժառանգութի անցանէ յորդիս . և շուք նր և արտաքին հանդէս մեծ է , ուր էր յնժն . զի յորժամ էլ լանէ արտաքս , միշտ շուրջ պահ սենին զնովաւ բաղմունի Թիկնապահ զօրաց ապառազներէլոց : Սահաւ քղքք և գեօղք գտանին յայսմ Թգրուե , յորոց զմանս յառաջիկայդ նշանակեսցուք :

Տոնիլու : Գլխաւոր քղք այսր Թգրուե , առ նեղոսիճ յարեւելեան կողմն նր . արքայանիստ , այլ անշուք . տունք նր աղքատութիւնք և անկարգք . և փողոցքն լը մեծի մասին ամայիք և լցելք աւաղով և խճիւր , զոր բարձել բերեն ուղիք իջելք 'ի մերձակայ լերանց : Ընդ մէջ նր է գղեակ լարձակ , այլ անգոր . որ առ այլ ինչ չէ պիտանացու , բայց միայն 'ի զուպել դարաբայի հովիւն , որք 'ի չըջակայ սոհմանս տունկողայ արածեն զխաչինս իւրեանց , սակաւ ինչ հարկս վճարելով Թգրի նր :

Մահօ : Աւան փոքր յարեւմտեան կողմն նեղոսի 'ի վիճակի Թափառականն պարապրօրացւոց կմ բարբաւրոսաց :

Սահիլի . կմ Սահիլի : Են փոքրիկ գղեակք կառուց եաւ 'ի փոքրիկ կղզիս գործելէս 'ի նեղոսէ զկնի սոհանացն նախայիշատակեալ նաբաքայ քղքին , որ հաչակաւոր էր 'ի նախնունս :

Գորդի : Աւան կմ գեօղ առ նեղոսիճ 'ի հարաւակողմն նր 'ի վիճակի պարապրօրացւոց :

Արդիֆիէ . Ուան . և Սայի : Են կղզիք գործելք 'ի նեղոսէ 'ի հիւսիսային կողմն մոսհոյ :

Իդրի : Քղք փոքր առ նեղոսիճ շինել 'ի տաճկաց :

Տերի . և Սահիլի : Են գեօղք 'ի նուպիա տաճկաց :

Այսչափ ինչ յղէս ամիրիկոյ շատ լիցի . արդ ստորագրեսցուք և զոմանս 'ի մեծամեծ կղզեաց անաի . որք գտանին յովկիանոս անդր , շուրջ զամիրիկիէն :

ԿՂՂ.Օ.Ի.Ք. ԵՓՐԻԿՈՅ:

Յովկիանոս անդր որ շրջապատէ զափրիկէ , գտանին կղզիք ինչ մեծամեծք և արդաւանդք և բազմամարդք . յորոց՝ ոմանց տիրեն և ևրդապաշէք . իսկ այլք են՝ ի ձեռն բնիկ բնակչաց իւրեանց , կժ մահմէտականաց : Յայսմ վայրի շունիմք խօսիլ զփոքրիկ կղզեաց , որք են մերձ ՚ի ցամաքն ափրիկոյ , յորոց զբզմս յիշատակեցաք ՚ի ստորագրուէ Յացն ափրիկոյ , այլ միայն զմեծագունից՝ որք հարուստ մի հեւի են ՚ի ցամաքէն . և հացուցանեն զառանձնական դաւառն . զորս Է պիլինկայ բաժանեմք յերկու դասս , Ը դրից ափրիկոյ . ք յարեւելեանս և յարեւմտեանս . զորոց խօսեսցուք յառաջիկայդ երկու յօդոճածովք :

Յօդ Խ . Լ՛րեւելեան կղզիք ափրիկոյ :

Կղզիք՝ որք գտանին յովկիանոս անդր հնդկաց հանդէպ արեւելեան ծովեզերեաց ափրիկոյ , են այսոքիկ . Մաթախաթար . Կլլի պուրպանայ . Կլլի փաղիոյ . Կմբէան իլլի . և Ստուբրա . որք ՚ի հարաւոյ ձգին Է հիւսիս . զորս մի առ մի յառաջիկայդ ստորագրեացուք :

Մաթախաթար :

Ի բարբառ բնակչաց նր Մափէլասէ . զոր փորդուքաւք կոչեցին Կլլի «Բ» Լաբէնպիսի . քզի յաւուր ասիի նր՝ որ առ նմ անկանի ՚ի 10 օգոստ , զառաջինն հասին անդր ՚ի 1506 : Բնիմք ասեն թէ այս է Քեբէ կիմ Չեբէ կղզի՝ որ և Մեհաբէաս յիշատակեալ ՚ի նախնեաց . որոց նպաստէ պլինիոս . յասել իւրում ք. 31 : Ընդդէմ պաղասիային ծոցոյ , Չեբէ անսւանել կղզի հանդէպ եթովպիոյ . որոյ ոչ մեծուին և ոչ տարակայուին ՚ի ցամաքէ յոյսէ : Ասի ունիլ ժողովուրդս եթովպացիս և եթ :

Եփո .

• Եփորոս ասէ թէ 'ի կարմիր ծովէ նաւարկեալք
 • 'ի նա, ոչ կարեն սակս տալոյ՝ անդր ք զամանս
 • սիւնս (այսպէս կոչին փոքրիկ կղզիք) յառա
 • ջեւ "։ Եոյնսէս և լիւկոփրոնոս ասէ. " Չէրնէ՝
 • է կղզի ովկիանոսի, ուստի ծագէ արեգակն "։
 • Բայց այլք՝ լը չէլարիոսի՝ յերկբայս են, թէ արդ,
 • եօք եղև երբէք այս անուն կղզի յարեւելեան ովկիա
 • նոսն. և համարին, թէ այս վրիպակ անտի ծագէ.
 • ցաւ, զի չէրնէ կղզի արեւմտեան՝ զոր յիշատակէն
 • հաննան, պողիբիոս, և պողոմէսս՝ տի լինել հան
 • դէպ եթովպոյ. և քզի առաւել ծանօթ էին և
 • թովպացիք որ 'ի վր եգիպտոսի. ք որք առ ադլանդ
 • եան ովկիանոսիւ, յայտանէ եղև սոէ չէլարիոս,
 • զի ոմանք զչէրնէ կղզին առ արեւելեան եթովպացիս
 • փոխադրեցին այնչափ վրիպակաւ, որչափ հեռի են
 • արեւելք յարեւմտից։ Քանզի ուղ ասէ վոսսիոս՝ ժու
 • ատկապար կղզին գլխովին անծանօթ էր նախնի
 • յունաց և հռովմայեցոց. զի ոչ երբէք նախնիք
 • հասին անդր։ Այլ թողեալ զայս միմին խնդիր,
 • մատիցուք 'ի ստորագրուել այժմեան հանգամանաց
 կղզւոյս։

Արդ՝ մտաւկապար կղզին է ը մէջ 12 և 25 աստի
 ճանաց հարաւային լայնուէ. և ը մէջ 60 և 66 աս
 տիճանաց երկայնուէ. սր և լը տարածուէ մեծ է,
 ոչ միայն ք զնմ՝ կղզիս ամբիկոյ, այլ և լը սլշնն
 կադ քան զայլ կղզիս Յի. բաց 'ի պորնէօ կղզւոյ,
 կի՞ այլ ինչ կղզւոյ, որ նորոգ դաւա 'ի հարաւային
 հոլմանս Յի։ Քանզի երկայնաւթի նր է իբրև 750
 միսն. և լայնուէն 360. իսկ բոլոր շրջապատն 2400։
 Ունի բլմ գետս մեծամեծս և մոմունս։ Եւ եր
 կիրն ըհանրապէս արգաւանդ է և բարեբեր. ունի
 լեմնն, կիտրոն, անանաս, և որիզ, և այլ ազդի
 ազդի պտուղս, և արմախ, և բամբակ, և ոպի
 տակ պղպեղ, և պատռէական փայտս ռակաւտ
 օխւսս. ի՞նչ ուղնիազ, որ է՝ ապանօզ, և սրասիւնեան
 փայտ, և սանաւ։ Իսկ 'ի գետս նր գտանին ա
 կունք պատռէակաւք։ Ունի և արջառ բլմ, ուղ և
 զայլ ընտանի անասունս, որք գտանին առ մեզ.
 Թող զայնոսիկ, որք անծանօթ են մեզ. և ազդի
 ազդի մեղր. յորս է ակասակ մի մեղու աղնիւ յոյժ,
 որ չէ ինչ ըհաա յընտրելադոյն շաքարէ. սր և հա
 մարեալ է աղբորական դեղ կրծոյ։

Բնակիչք նր ըհանրապէս յերկու դասս կի՞ աղբու
 բաժանին. ի՞նչ 'ի սեւաւս, և 'ի սպիտակ։ Սպիտակք

իջանեն յարաքացւոց, որք տակաւին սրահեն լը ի
բայ ինչ զքնական գոյն իւրեանց. այլ առ սակաւ
սակաւ գնան 'ի սեռու: Եւ երկոքին նք դրձլ բա-
ժանին յայլ և այլ ցեղս և ժողովուրդս. յորոց իւ-
րաքանչիւրն ունի իւր սեփական իշխան, և կացու-
յսնէ զմասնաւոր հասարակուի. որք թշնամի են մի-
մեանց, և յարաժամ մարտ աննոէէր ժղեն լը մի-
մեանս. քղի ամբն առհսրկ են ժանտք, գաղտնա-
միտք, վայրենիք, խաբեբայք, վրիժառուք: Չու-
նին հաստատուն քղք կմ աւան, զի թափառական
կեանս վարեն լը գաղանաց. և ոչ տաճարս, կմ
կուռս, ուստի և ասի՝ թէ անկրօն են ամենեկին,
բայց 'ի յարգի ունին զտեսակ մի ճարան, կմ մա-
րախոյ, այլ և զգերեզմանս մեռելոց. յորմէ ոմանք
գուշակեն յաշտել նց զհոգիս մեռելոց: Ունին և
զթլփատուի, որ թսնի մեռեալ 'ի նո յարաքացւոց
անտի:

Այս կղզի ունի բժմ հաւահանգիստս քաջագէտս.
յորոց մի է հաւահանգիստն սթյն վինչէնցիտսի
յարեմտեան կողմն. և չորս նշանաւոր սարս կմ
հրոճանդանս՝ երկու 'ի հիւսիսակողմն՝ կոչեցեալք
ՄԲ ռեբափիանս. և Սար 'Ետալայ. երդն 'ի հարաւ
աւկողմն՝ անոճանեչ Սար 'Բյն աոմանսի. իսկ չիդն
ՄԲ անդէնս, յարեմտեան կողմն:

Յամին 1665 գաղղկացիք՝ ի հարաւային ծայր կղզւոյն
ստացան կալոճածս, և շինեցին անդ ամրոց. զոր
կոչեցին ԱՂԵՐԷՒՆԷ ԳԵՂԵՆԱՅ, 'ի պատիւ տէլֆինայ որդ-
ւոյ ժմ. լուգովիկոսի գաղղկացւոց արքայի: Այլ
'ի 1673 բնակիչք կղզւոյն կոտորեցին զբերդապահ
զորս նց. յորոց սակաւ ժմանք մաղապուրծ զեր-
ժան, ունելով նաւ ալատրաստական 'ի նւէնդատի
անդ, և տյնահետեւ ոչ ևս ձեռնարկին ստանալ
անդ տեղի: Բայց կղզին կոչեցեչ ՄԲ մարիմ, որ է
յարեւելեան կողմն մատակաւքարայ՝ ոչ այնչափ ինչ
հեռի 'ի նմէ՝ է 'ի ձեռո գաղղկացւոց. և անտի առ-
նեն առեւտրուիս լը բնակիչս մատակաւքարայ. յո-
րոց բաց յայլոց իրաց գնեն և դերիս:

Պարպոն Աշտի:

Լ յարեւելեան կողմն մատակաւքարայ լը 22 առ-
տիճանաւ հարաւային լայնուէ, և լը 73 առ-
տիճանաւ երկայնուէ. զոր 'ի 1505 գտին փոքրու-
գիւղք

բաւրք , և եդին նմ անուն Մասաթին : Ապա 'ի 1613 հասին անդ անդղիացիք , և կոչեցին զնա Մայրի աֆղիան . զի տեսին անդ տնտառս ծառոց . բայց անդուա համարելով ինքեանց ստանալ անդ տեղի , և կառուցանել շինուածս , նմին իրի 'ի բաց թալեալ մեկնեցան անտի : Յետոյ 'ի 1654 դիպեալ անդր դաղղիացւոց սակաւ արամբք , տիրեցին կղզւոյն , և անուանեցին զնա Պարպոն . և կացեալ անդ առ փոքր ինչ Ժմի , մեկնեցան անտի : Այլ յետոյ վերստին դարձան անդր բազմուք մարդկան առաւել ք զառաջինն , և սկսան բազմացուցանել 'ի նմ բնակիչս , և մշակել զերկիր , և այնուհետեւ կայ մնայ լը արուքնն : Երկայնուի կղզւոյն է իւր 45 մղոն , և լայնութին 30 . իսկ բոլոր շրջապատն

120 :

Օդ նր թէպէտ ջերմ է , այլ բարի և առողջարար . և երկիրն լը մասին լեռնային և անտառալից , և լը մասին դաշտային . և ուրեք ուրեք աւազուտ և անբեր մէնդ 'ի հարաւային մասին . ուր դտանի և ստորերկրեայ հուր , որ լը Ժմիս Ժմիս արտաքս զեղու : Այլ ըհանրապէս արգաւանդ է և բարեբեր , և բնակիչք նր ժրջան 'ի մշակուի երկրի . ուստի և ունի ցորեան , և մարացորեն , և որիզ , և այլ զննն արմախ , և պտուղս և բանջարս անծաւս թա առ մեղ : Այլ և խահլէ , բայց ստորին յոյժ ք զարաբիայն , և ծխախոտ , և սպիտակ ողղակ : Ունի և անտառս մեծածառս , յորոց հատանեն տախտակս 'ի պէտս շինուե նաւուց . այլ և ունի աղ փայտ , և այլ փայտս պատուականս և սակաւագիւտս : Էւ ընտանի անասունս , զո ոչխար , արջուռ և այժ բքմ : Ունի և կրիայ բքմ յոյժ երկատեսակ . ք ծովային և ցամաքային : Ծովայնոց դրձկ երեք ազգ են . յորոց մի տեսակն՝ Փրանքէս կոչի . միս նր պատուական է յոյժ . զոր խորովեն կմ ջրով եփեն , ուն զմիս արջաւոյ կմ ոչխարի , որ կարի սննդարար է և գիւրամարս . ճարպ նր առ փոքր մի 'ի գոյն կանաչ հարկանի . որ լը պատմելոյ՝ որոց առեալ են զճաշակ նր , լաւ ևս է և համեղ ք զկօգի . բայց կարէտ կոչեցէլ կրիայն լիասակար է . զի պմճուէ զլուծումն որովայնի : Չիք յոյս կղզի թունաւոր զեռուն , բայց միայն տեսակ մի մանր գորտանց , սակայն և այնք անթոյն են . իսկ 'ի ծով եղերեայս նր դտանի և բուստ . այն է՝ մերձան .

այլ և ամուկեր :

B b 4

Այս

Այս կղզին լուրջ անհանգիստ էր ապրիլի 1-ին և ներհույս ծագրի՝ եռապատիկ առաւել բաղ-
մամարդ է, ք զկղզին դաղղիոյ . զի գաւանին 'ի նմ'
իրբւ 5000 բուն բնակք, և իբր 60000 սեւաք :
Նախնի բնակիչք նր պարզամիտ էին, անխարդախ
և հաւատարիմ յառւտուրս և յայլ իմ գործս .
հազիւ ուրեք գտանէին անդ աղիք դրանց . ուստի
և միշտ բաց ունէին զդրունս, և զդրամս լցեալ 'ի
մէջ կեղէն ծովային խեցեաց, դնէին 'ի վր դրանն .
և ոչ ոք գողանայր ինչ անախ : Նոյնպէս և հիւրա-
սիրուի նց նշանաւոր էր . զի յորժամ զօտարական
ոք տեսանէին, բոլոր լաւաջ ելանէին նմ . և իւրա-
քանչիւր 'ի նցէ գուն գործէր 'ի տուն իւր լուսնիւ
զնա : 'ի զգետտս և 'ի կերակուրս չափաւոր էին և
անպաճոյճ . զի զգետտ նց էր 'ի կապուտակ կտա-
ւոյ, իսկ կերակուրն՝ որիզ, և կաթն, և միս . վնց
և չունէին պէտս ոչ բնական և ոչ արհեստագործ
իրաց այլոց ծայ : Այլ 'ի վերջին պիղծի հնգկաց՝
զէղան անդր մարդիկ ախտամուք, և ոչ սակաւ ա-
պականեցին զայսպիսի բարի բնաւորուի նց :
Գլխաւոր տեղի այսր կղզւոյ կոչի Սէ Գրանտիոն . 'ի
բարբառ գաղղիացւոց Սան Գրանտի . որ է քղք բարե-
շէն, շինեալ 'ի գաղղիացւոց 'ի հիւսիսային կողմն
կղզւոյն առ եղբ ծովու : Անդ նստի կուսակալ իշ-
խանն գաղղիացի լ խորհրդականս իւր . զորմէ
կախեւ կայ և իշխան կղզւոյն գաղղիոյ :

Նրա Գաղղիոյ . Կիմ Քրանտիոյ :

() այս կղզին զառաջինն եգիտ մամբարէնհաս ոմն
փորգուքալացի . որ եդ նմ անուն Չէրնէ .
Թերեւ համարելով թէ իցէ Քէրնէ Կիմ Չէրնէ կղզին
յիշատակեալն 'ի նախնի ծագրաց : Ապա 'ի 1598
առին զնա հոլանտայիք, և կոչեցին Մալեփանիս,
յանուն մաւրիտիոսի իշխանին օրանժայ : Յետոյ 'ի
1712 յորժամ ստացան կալուածս 'ի հրճանդանն
բարեյուսոյ, ինքնակամ 'ի բաց թողին զնա, զոր
կալան գաղղիացիք, որք էին 'ի կղզին պուրպոնայ
իրբւ 120 միոնաւ հեռի 'ի կղզւոյ աստի . և կոչե-
ցին նմ անուն Նրա Գաղղիոյ . Կիմ Քրանտիոյ : Որ է
իրբւ լ 20 աստիճանաւ և 30 րոպէի՛ հարաւային
լայնուէ . և լ 74 աստիճանաւ երկայնուէ : Ըրջա-
պատ նր լ կայիլայ՝ որ չափեաց զնա, է 96 միոն .
իսկ

խոհ լը նախայիշատակել անանուհն զօրապետի գաղ-
ղիացւոց՝ որ ՚ի 1768 գառաւ անդ, և հետիոտս շրջա-
պատեաց զբովանդակ կղզին, և 135 մղոն : Սոյն
այս զօրապետ ասէ, թէ ունի փոքրիկ գետս և վը-
տակս տռաւել ք զ60 . յորոց ոմանք ՚ի սահմանել

Ժմկս ինչ տարւոյն խոյառ ցամաքին :

Օդ նր ջերմ է, այլ ոչ սաստիկ . զի առ յաճախու-
թեւ անձրեաց զովանայ : Իսկ եղանակք տարւոյն
գլխովին այլազան են ՚ի մերոց . զի երկու և եթ ե-
ղանակք են անդ . ցր ձմեռն և ամառն : Ձմեռն սկսա-
նի ՚ի յուլիսի . և այնպէս ցրտանայ օդն, մինչև պէտս
ունիլ բնակչաց թանձրագոյն զգեստուց : Յօգոս-
տոսի և ՚ի սեպտ" դրեթէ հնազ անձրեւէ . և գլուխք
լերանց ծածկին թանձր և միգանման գոլորշեօք,
յորոց պատճառին սաստկաշունչ հողմանք : Ի հոկ-
տեմբ" սկսանի մեղմանալ ցրտութի օդոյ . և յայն-
ժամ սերմանեն զերկիր, զոր զկնի չորից ամսոց
հնձեն . և ապա դրձլ սերմանեն մարացորեն, ուն
առնեն և ՚ի վէնէաիկ . ուր յաւարտ ամսոյն յունի-
սի հնձեն զցորեան, և ՚ի տեղի նր սերմանեն զմար-
ցորեն, որ յաւարտ հոկտեմբերի հասանէ : Ի նոյեմբ"
սկսանի սաստկանալ տօթն . իսկ ՚ի դեկտ" հաս-
նէ ՚ի վերջին աստիճան ջերմութե . վն զի յայնժամ
արեգակն լինի անդ գագաթաձայեաց, բայց սաստ-
կուի տապոյ բարեխառնի յանձրեաց : Զայսմ Ժմկի
եւանէ երբեմն մրրիկ ինչ դժնդակ, որում բարե-
խառն տեսչուն լայ կարգեաց նախընթաց նշանս ՚ի
զգուշուի բնակչաց . զի ամառք հրաշէկ պղնձագոյն
գլղանին ՚ի գլուխս լերանց . ոմանք երեւին ՚ի բար-
ձունս անշարժ, այլք ՚ի ներքոյ նց այսր անդր տար-
ուբերին . ծովն խռովի, և ուժգին բռնութե լնար-
կանի ՚ի ցամաք . թռչունք ծովայինք ՚ի հեռաւոր
տեղեաց շտապաւ թռուցել գան ՚ի ցամաք գտա-
նել ապաստան . ընտանի անասունք տագնապին .
օդն ջերմանայ և թանձրանայ : Զայնժմ և բնակիչք
կղզւոյն փութան ամբացուցանել զտունս իւրեանց,
և խնուլ զմմ ծերայս յերեսաց դառնաշունչ մրրիկն,
որ զարհուրելի շառաջմամբ սկսանի . և այնչափ է
սաստկուի նր, մինչև երբեմն յարմատոց խլել ըզ-
ծառս, և հարուստ մի ՚ի բացեայ ձգել . կործանել
զտունս, և յափշտակել զնաւս ՚ի նաւահանգստից :
Յամսեանն յունվարի և փետրվարի յաճախեն հա-
տարակ հողմունք, և կայծակունք . բայց մորտ և
ափրիկ բովանդակ, այլ և մեծ մասն մայիսի իա-

դառ էն և զոճարձալի . իսկ 'ի յունիսի վերստին
 սկսանին հողմունք, և անձրևք, և կարկուտք .
 Երկիր նր յարեմական կողմն' է դիւր . իսկ 'ի հա-
 րաւայինն' լեռնային, և ը ամ տեղիս քարուտ . այլ
 քարինք նր սպնդանման են ծակոտկէն, վնյ և ան-
 սկիտան 'ի շինուածս . որք և 'ի բոց հրոյ լուծանին
 իբրև զապակի . յորոց բնմանգամ ելանէ պղինձ և
 կապար : Իսկ հող երկրին' է կաւառեստեկ կարմրա-
 դոյն և երկաթախտուն . ուր յայն սակս յաճախ գտտ-
 նին յերեսս երկրի հատք երկաթոյ 'ի չափ ոլեռան :
 'ի ցամաքային Ժմկս կարծր է յոյժ, մէնդ 'ի շրջակայ
 վայրս բնակուէց . նմին իրի 'ի բանալն զգուք կմ
 զգերեզման, մըծօք հատանեն զհողն 'ի բեկորս ը
 նմանութե քարի : Իսկ 'ի Ժմկս անձրևաց' լինի խի-
 ժային և մածուցիկ . սակայն մինչև ցայժմ ոչ կա-
 րացին գտանել զեղանակ 'ի գործել անտի աղիւս,
 կմ անօթ կաւեղէն : Չլք յայս կղզի աւազ . իսկ այն
 որ տեսանի 'ի ծովեղերս նր, ոչ է բնիկ աւազ, այլ
 մանրորք ծովային խեցեաց, և քարաբուսոց, որք
 յաճախ են անդ յոյժ : Ասդ' թէպէտ այսպէս կա-
 ռուտ է և կարծր երկիր նր, սակայն առ բազմա-
 հանձար ձարտարուէ գաղղիացւոց' և առ ժրաջան
 սեակուէ' բերէ զամ արգասիս, զոր բերեն այլ թք,
 որք են ը նովին դծիւ . ուր գաղղիացիք մուծին և
 զնոն ազգս բուսոց և անասնոց' յեւրոպիոյ և 'ի
 հնդկաց : Այլ բերէ ցորեան, մարայորեն, կորեակ,
 և որիզ, թէպէտ սակաւ . այլև ոլուն, և բակլայ,
 և լոպիտս, տարեալ յեւրոպիոյ . բայց այս ամ
 արմախք զկնի երկուց կմ երից ամաց' եղծանին և
 կորուսանեն զհամս, և պնդանան, մինչև անուտե-
 լի լինիլ . վնյ ամի ամի նորս բերեն յեւրոպիոյ, կմ
 'ի հրուանդանէն բարեյուսոյ : Ունի և պէսպիս բան-
 ջորս, ոն և ծխախոտ, բայց չէ այնչափ լաւ . ոն
 և պտուղս անծառնօթս առ մեզ . այլև խաչվէ, և
 եղէդն շաքարաբեր, և անանաս, և բոյս բամբակի,
 զոր ածին անդ գաղղիացիք . բայց զբամբակ նր ոչ
 հաւաքեն և ոչ գործեն առ 'ի չդոյէ աղօրեաց 'ի
 մաքրել, և սռ նոճազուէ վճռկանուէ . այլ միայն
 զսերմն նր ժողովեն 'ի սէտս սանտու կանանց . զի
 ասի' թէ առատացուցանէ զկաթն . վնյ և զբամբա-
 կի կտաւս' զոր 'ի կիր առնուն բնակիւք նր, 'ի հնդ-
 կաց թէ բերեն անդ . այլ զվուշ և զկանեփ' ոչ կա-
 րացին մուծանել անդ գաղղիացիք . թէպէտ բնմ
 աշխատ եղեն . ոն և զննձօր, զտանձ, զկեռտս,
 զձիւ

գնիթենի, զթթենի, և զորթ խաղողոյ • զի թէպէտ
ծառք սոյ բուսանին անդ, և բերեն ծաղիկս, այլ
սլոտուղ ոչ բնաւ • միայն թղենին 'ի մերոց պողաբեր
ծառոց՝ բերէ անդ սլոտուղ • բայց և այն չէ այնչափ
ինչ լաւ :

Այլ ունի ընտանի հաւս բժում • ուղ հաւ, բադ,
սագ, փարաւոնեան հաւ, տատրակ, աղաւնի, ևն •
և վայրենիս • յորս են՝ որք սեփական են կղզւոյն,
և են՝ որք այլուստ տարեւ են անդ և բազմացեալ :
Այլ և չորքոտանի անասունս • ուղ արջառ, ցուլ,
երիվար • բայց երիվարք նր օդեղ են և անդօր, սա-
կայն մեծագին վն սակաւուէ • զի ոչ կարելով տո-
կալ սաստկուէ օթոյ երկրին, փութով սատակին :
Գտանի անդ և վայրենի ձի, և այծ, վարազն, և
եղջերու, և նապաստակ • և իմ պիլինկայ՝ նաև կով
և հորթ ծովային, և կապիկք, զորս իմ կայիւլայ՝
փորդուքալացիք ածին անդ • որք այժմ՝ բազմացել
են յոյժ : Այլ առաւել ք զմամ՝ յաճախեւ են անդ-
յոյժ մկունք • որք իմ աէ լա հարբեայ՝ թոճին լի-
նել իբր բնիկ բնակիչք կղզւոյն • որք և 'ի մտանել
արեգական ելանեն 'ի ծակուց իւրեանց երամո-
վին • և ասպատակեալ յանդաստանս, եղծանեն
զմամ • յոյր սակս գաղղիացիք ածին անդ յագաւս,
'ի նոճաղեցուցանել զնմ 'ի կղզւոյ անտի • այլ տես-
եալ զի փնկ զմկունս սատակելոյ, զհաւս, և զձագս
հաւուց իւրեանց յափշտակելն, վնկ ոչ թողին բազ-
մանալ նոյ : Նոյնոգս և մրջիւնք անբաւ են անդ,
որք մեծամեծ փառս հասուցանեն ոչ միայն ար-
մուեաց, այլ և ծառոց՝ զորս խաղառ գօսացուցանեն •
զի մտեւ լէ կեղեանօք, խողովակս դործեն 'ի բուն
նոյ • մտանեն և 'ի սուենս, և ծակեն զարկելս, և
զմամ ինչ սպականեն : Իսկ զյաճախուէ լոճանց ուլ
կարէ պատմել • զի իմ դրելոյ աէ լա հարբեայ ոչ 'ի
սուենս և եթ, այլ և 'ի փողոցս, և 'ի վր լերանց, և
յաւազուտս առ ափն ծովու • յաճախեւ են յոյժ յոյժ,
որք և առաւել բազմանան 'ի սահմանեւ Ժմկս • յո-
րում թէ արկցի 'ի դետին կոտորակ մի թղթոյ,
նոյնժամայն ծածկի յանբաւ բազմուէ լոճանց • թո-
ղում ասել զնիջն աղգս փառսարար ճանձից և գեւ-
նոց : 'ի շրջակայ ծովեղերս նր գտանին 'ի ծովու
բազմատեսակ քարաբոյսք • որք իմ նմանուէ ծառոց
աճեն, և ինքնին խորտակեալ, գիղանին առ ափն
ծովու :

Վճեկանուէ սորին կղզւոյ նոճաղ է յոյժ, մեհք թէ

ողինչ . վն զի բերք նր զոր բազմաշնամտ ճգամբ Կաղ-
 ղիացւոց՝ բերէ : սակաւ են . որք և բնակչաց իսկ
 նր չեն բաւական , թող թէ և վաճառել անտի . վն
 բազմաց իրաց կարօտ է . զորմէ ասէ վերոգրէլ զօ-
 բապետն դաղղիացի՝ (որ երկար ժմկաւ քաջ զննեաց
 զհանգամանս կղզոյս) . Չիք իմ ասեմ զայլ խորշ
 մի Յի՛ որոյ կարօտութիւնք հեռագոյնս ձգեացին , ք
 զսորայս . զի կարօտսն տանց նր՝ գան յԵֿէ չինաց .
 կտաւք և այլ հանդերձք բնակչաց նր՝ ի հնդկաց .
 անասունք և գերիք՝ ի մատակոսքարոյ . և մասն
 ինչ կերակրոյ նր՝ ի հրօճանդանէն բարեյուսոյ . իսկ
 գրամք՝ ի քաթիջէ , իսկ յիւրմէ այլ ինչ վաճառ ոչ
 եւանէ , բայց միայն սակաւ խաճվէ : Սակայն պիշինկ
 ասէ , թէ դաղղիացիք հանեն անտի ոսկիազ փայտ
 քիւմ՝ ի պէտս համօրէն եւրոպիոյ : Այլ զայս ոչ
 յիշատակեն ոչ կայիլէ , և ոչ զօրապետն դաղղիա-
 ցի , որք Էրկար ժմկ կացին անդ . և զիմ բերս
 նր և զայլ հանգամանս մանրապատում գրեցին :
 Վն թա՛ի , թէ վրիպի յայսմ մասին պիշինկ . զուր
 նիազն որ եւանէ ի կղզոյն պուրպոնայ՝ ոմ ընծայե-
 լով : Ոն և անդ , ուր ասէ՝ թէ պուրոսնէ իշխանն
 դաղղիացի՝ որ քիւմ շինուին գործեաց յայս կղզի ,
 շինեաց և գործարանս , իմ քերխանայս ի մաքրել
 զբամբակ , և գործել զլեշակ . և ուսոյց բնակչոց
 նր ոչ միայն նորոգել զնաւս , այլ և նորս ևս շինել :
 Իսկ զօրապետն դաղղիացի ասէ , թէ չիք անդ աղա-
 քի ի մաքրել զբամբակ . վն և ոչ իսկ հաւաքեն
 զբամբակ , այլ միայն զսերմն նր , ոն և ի վերոյ
 ասացաք . իսկ զլեշակ բնաւ ոչ յիշէ : Երոյնդս ցու-
 ցանէ՝ թէ ոչ շինեն անդ նոր նաւս , մենդ թէ և ոչ
 փակ կարեն շինել . վն զի չունի ասէ կղզին՝ ոչ կարա-
 ձիւթ , ոչ առասանս , և ոչ փայտ յարմար ի գործել
 անտի կայմն նաւու . այլ և տախտակք նր (որով
 մարթ է կարկատել զհին նաւս ,) յուր են . զի ծանց
 են , և չունին զառաձգական զօրութի : Վն լն նորին
 զօրապետի՝ այս կղզի չէ ինչ օգուտ դաղղիացւոց ,
 զոր թերեւս յայն սակս ի բաց թողին հոշանտացիք .
 սակայն դաղղիացիք պահեն ակնկալուք ասպագոյ
 շահաւորուէ . միանգամայն և առ ի անդ հանգիստ
 առնուլ նաւուց իւրեանց՝ ի նաւելն ի հնդկիկս :
 Այս կղզի յորժամ զառաջինն հասին անդր փորգու-
 քաւք , էր անապատ ամայի և անբնակ . այլ սկսան
 բազմացուցանել անդ բնակիչս , և յետ նց հոշան-
 տացիք , առա իրբ և էանց ի ձեռս դաղղիացւոց՝
 մար .

մարքէզն պուրտունէ գաղղիացի էած անդ արհեստաւորս . և զամանս երիտասարդս գաղղիացիս , զորս սակս ստաճելուէ բռնի տաքագրեցին ծնողք նց 'ի կողմանս յայնոսիկ . շինեաց անդ անկեւանոց մեծ բաւական 400 . 500 հիւանդաց . և ջրմուղ 366 գրը կաշափ երկայնութիւն , ի որ ջուր քաղցր իջանէ մինչև 'ի նւէնդիստ անգր' (ուր է գլխաւոր աւան կղզւոյն) և յանկեւանոցն , և յայլ տեղիս , արար և այլ բիւմ շինութիւն . վնց իրաւամբ կոչի առաջին հիմնադիր բնակուէ գաղղիացւոց յայտ կղզի : Եւ այնուհետև առ փոքր փոքր բազմացան անդ գաղղիացիք . որք և են գլխաւոր բնակիչք կղզւոյն : Գտանին անդ և հնդիկք մալապարացիք եկեալք 'ի բունդիէրոյ . որք ի ամս ինչ ծնցեն գաղղիացւոց , ապա դառնան անգրէն յձ իւրեանց . այլև սեաւ գերիք գնեալք 'ի մասակաւարայ . զորս ի պոտմեւոյ նախասացել զօրապետին գաղղիացւոյ՝ չարաչար ծառայեցուցանեն 'ի գործ մշակութե երկրի , սուաւել ք զանասունս . և առ դոյզն յանցանաց՝ գան հարկանեն զնոյն խարաղանօք , մինչև պատաստուիլ մարմնոց եղկեւեացն . և այնոյս արիւնաթաթաւ անուր երկաթի 'ի պարանոցն , մերկամարմին վարեն զնոյն 'ի գործ զօրն ողջոյն ի բոցակէզ չողով արեւական : Վնց ոմանք 'ի նցէ առ յետին յուսահատուէ ինքնին գահավէժ լինին 'ի բարձրաբերձ ժայռից , ընտրելով զմահ ք զայնպիսի դժնդակ կեանս . զոր թէ արժան իցէ կեանս կոչել , և ոչ հնազորգեան մահ :

Այս կղզի ունի երկու գլխաւոր նւէնդիստս . յորոց մին կոչի Մեծ , որ է 'ի հարաւակողմն . ուր և է գլխաւոր քղք կի՞ աւան կղզւոյն կոչեցել Դաւա . տունք նոյն փայտակերտ են և միայարկ . փողոցքն ուղիղ , այլ քարուտ և առասար : Իսկ եկեղն՝ կոչի Փոփ . այլև Նասահանգիւս լադուլիլուսի . և է յաբւմուեան կողմն : Ունի և ամբողջ առ մուտս մեծ նաւահանգստին . և միւս ևս 'ի հանգիպոյ 'ի փոքրիկ կղզի կոչեցել Թաննէլիէ : Այլև երիտ եկեղեցիս 'ի զնոյն տեղիս կղզւոյն 'ի պէտս բնակչաց , և քհնյոս , զի բարեշէն է այժմ և բազմամարդ . բայց ոչ ի կղզւոյն պուրպինայ , ոմ և անդ ասացաք :

Քօժօրեան կղզի :

Լին բիւմ կղզիք ոչ կարի տարակացք 'ի միմեանց ,
'ի հիւսիսային արեւմտեան կողմն մատակապա-
րայ . յորոց մեծագոյնն կոչի Քօժօրա . յորմէ և այլք
կալան զանուն : Գլխաւորքն 'ի նշէ ունին սեփա-
կան իշխանս կապալաշտս , կիմ մահմէտականս . որք
հարկատու են փորդուքալաց : Եւ գրեթէ ամբն
տրգաւանդ են յոյժ , բաց 'ի քօմօրայ կղզւոյն : Ու-
նին լեւոնն , կիտրոն , շաքար , կոճապղպեղ , այն է՝
յէնձէֆիլ . և այլ աղգի աղգի բերս , որք անծա-
նօթ են առ մեզ . այլև ընտանի անասունս բիւմս :
Բնակիչք նր բիւմ առեւտուրս վճնց առնեն լ փոր-
դուքալս մեղէմովիքայ : Մեծագոյնք 'ի կղզեաց աս-
տի են հետագայք :

Քօժօրա . կիմ Լաճօրա : Է կղզի մեծ ք զայլս 'ի հիւսի-
սային կողմն նշ . այլ աւաղուա և լեւոնային և ան-
բեր : Բնակիչք նր սակաւ են և աղքատ տառապ-
եալք . որք հազիւ զաւօրեայ ոյէտս կենաց կարեն
դառնել :

Մահիւլա . կիմ Մօհիւլի : Է կղզի բազմամարդ . և մըր-
դաւէտ : Բնակիչք նր մահմէտական են . որք ցրիւ
բնակին 'ի ծովեզերս կղզւոյն և 'ի դաշտս՝ աստ և
անդ , բայց ունին սեփական իշխան :

Անփոլան . կիմ Յովանա : Կղզի յարեւելեան կողմն
մահիւլայ կղզւոյն : Երկայնօւի նր է իբր 30 մղոն ,
խսկ լայնօւի 15 . ուռդեւ 'ի բիւմ մշտահոս աղբե-
րաց . ուստի արդաւանդ և բարեբեր : Փորդուքալք
երբեմն տիրեցին նմ , այլ յետոյ կամովին 'ի բաց
թողին : Բնակիչքն իջանեն յարաբացեաց . որոց առ-
եալ կանայս 'ի սեւամորթ ափրիկեցւոց , ծնան որ-
դիս ոչ ամենեւին սեւաւս՝ այլ թուխս . ուստի և այժմ
թուխ են . որք և ունին սեփական իշխան , և գեղ
ծովեզերեայ յարեւելեան կողմն կղզւոյն , կոչեցեալ
Տէմաի . ուր նստի իշխան նշ :

Մայօդդա : Կղզի 'ի հարաւակողմն անժովանայ իբրև
105 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ : Եւ ասի՝ թէ առաւել
բազմամարդ է ք զայլս 'ի քօմօրեան կղզեաց . բայց
դուով շուրջանակի պատեւ մեծամեծ ժայռիւք , ոչ
կարեն մերձենալ առ նա՝ նաւք . վնկ ոչ է այնչափ
ինչ ծանօթ : Բնակիչք նր մահմէտական են :
'ի հիւսիսային արեւելեան կողմանս յայտոսիկ՝ գտա-
նին

նին և այլ բիւմ փոքր կղզիք, յորս հասին փորդու
բաւք: այլ չիք ինչ 'ի նմ արժանի յիշատակելոյ:

Ստոբորա:

Դնախնու մն Կալի դիսկրիբէայ անոճանեալ: Է
կղզի մեծ յարևելեան կողմն կուարտաֆուի
ստորին իւրև 90 մղոնու հեռի: Երկայնու ընդ 75
մղոն. և լայնութին 45. Իսկ բոլոր շրջապատն
150: Օդ նր ջերմ է յոյժ. զոր թէ ոչ բարեխառ
նէին անձրեք և հոգմունք, ամենեկին անբնակելի
լինէր: Իսկ երկիրն լեռնային յոյժ, վնի լը միծի
մասին անբեր. բայց ուրեք ուրեք 'ի հովիտս դա
նին պատոճական արօտք և ծառատունկք: Գլխա
ւոր բերք նր են արմաւ առատ, խունկք, հալոճէ
կոչեցիլ Ստոբորա. և պատոճական խեժ մի կար
մրագոյն, զոր կոչեն արիւն վիշապի, պիտանի 'ի դե
ղորայս. որ ելանէ 'ի ծառոյն, զոր բնակիչք կղզւոյն
Պէր կոչեն: Գառնի անդ և ոյժ բիւմ, և խող, և
արջառ, այլև էշ վայրենի. ունի և որիզ, այլ սա
կաւ: Բնակիչք նր կէս մի բուն արաբացիք են, և
'ի ձեռս նց են տուրեւտք վճոց կղզւոյն, և կէս
մի սերեալք յառնէ արաբացւոյ' և 'ի կնոջն սոքոթու
րացւոյ: Իսկ 'ի ներքին կողմն կղզւոյն' գառնի և
այլ ցեղ մի, որք փոքր ինչ սպիտակ են ք զճնդիկս,
այլ մահուչափ թշնամի արաբացւոց: Կրօն սց ամցն
է խառնուրդ իմն 'ի մահմէտական օրինաց և 'ի
կուսապաշտուէ. այլ թոճի թէ ծաւալեցաւ անդ եր
բեմն և քրիստոնէական հաւատ. քզի բնակիչք նր
թէպէտ բիրտ են, և թաղել 'ի խորս տգիտուէ, և
չունին բնաւ զծանօթութի ինչ վն քնի րն մերոյ,
սակայն պատոճեն զնր խաչն: Այս կղզի է լը Թրուբ
տրքային փարդաղայ իշխանի արաբացւոյ. որ առա
քէ անդ կուսակալս, և երբեմն զմի յորդւոց իւ
րոց, որ առնու զանուն թիբի. և սնի զբազմուն
դերեաց՝ որք պատրաստեն զհալոճէ, զոր վաճառէ
եւրոպացւոց. երբեմն ևս փոխանակելով լը այլոց
իրաց, որոց պէտա ունի կղզին:

Թաճարին. կմ Գաճաւ: Գլխաւոր քղք այսր կղզւոյ
ծովեղերեայ 'ի հիւսիսային կողմն նր. բարեչէն և
բազմամարդ. և բազմալաճառ. զի վճոկանք բիւմ են
'ի նմ. որք սակս վճոկանուէ երթան յարաբիա, և
մինչև 'ի կոս:

Յօդ Է. Արեւմտեան կղզիք ամերիկոյ:

Առաջով կղզիք գտանին յադլանդեան ովկիանոսի յարեւմտեան կողմն ամերիկոյ. յորոց գլխաւորք են այսօրիկ սկսեւ ՚ի հարաւոյ. Սք հեղինէ. Կղզիք անկեալ ընդ հասարակածի. Կղզիք Կալիֆորնիա. Բանալայ. Կիփ Երանեւայ Կղզիք. Մադեյրա. և Սք Կալիֆորնիա. Կիփ Փօրթօ սանթօ. զորս յառաջիկայդ մի առ մի ստորագրեցուք:

Սք հեղինէ:

Այս կղզին է առաջին, որ լառաջ ելանէ անցեալ զհրոճանդանն բարեյուսոյ ՚ի նաւելն ՚ի կուի նէա, ուր ՚ի 1502 զառաջինն եհաս յովհաննէս նորեան փորդուքալացի, որ և կոչեաց զնա Սք հեղինէ. ՚ի սլատիւ ուրն հեղինեայ, զորոյ զածն յայնմ աւուր կատարէին. որոյ զանց արարեւ զնովաւ սակս գըլխովին խոսպան անգործ և անբնակ լինելոյ, հոլանտացիք տիրեցին նմ, բայց ապա և նք ՚ի բաց լքին յորժամ կալան զհրոճանդ. բարեյուսոյ: Ապա մեծատուն վճիկան ոմն փորդուքալացի յետ յերկար բազմավտանդ ճննհորդութե՝ ի բերման հասեալ անդր, հաստատեաց զմիտս առնել անդ իւր բնակուի: Այն ետ բերել արջառս, ոչխարս, նաւաստակո, ընտանի հաւս, և աղաւթս, որք ՚ի սուղ Ժմկի բազմացան: Սերմանեաց և արմախ, և տընկեաց ազգի ազգի պողաբեր ծառս. որք այժմ առատապէս պողաբերեն: Օդ նր բարի է յոյժ և առողջարար. զի գրեթէ լի կոխելն անդ խօթացելոյ, աւժամայն սկսանին ՚ի լաւ անդր փոխիլ, և ՚ի սուղ Ժմկի զկատարեւ առողջուի ստանան, Իբրեհնա կեցաւ լաւութի օգոյ սորին կղզոյ, ամ նաւք որք լի պյն կողմանս ճննհա առնէին, անդ խարխիւ ընկենուին առ ՚ի փոքր մի ոգի առնուլ, և հանգչիլ յաշխատուեց երկար ճննհորդութե: Ապա տեսեալ փորդուքալաց, զի ամի ամի բազմութի նաւուց հասանէին անդր, շինեցին անդ ամրոց՝ և անկելանոց մեծ՝ վս նմ աղագաց եւրոպացւոց. այլ ոչ ետուն թոյլ օտարականի ումեք բնակուի հաստատել անդ:

Յետոյ գրի՛ւ Զանաջին հոլանտացիք զնձն հնարիւք
առնուլ զկղզին 'ի ձեռաց փորդութեաց . այլ մինչ
նք զբաղե՛լ կային 'ի մրցմունս մարտի լըգէմ միմեանց,
անգղիացիք 'ի վր հասե՛լ 'ի 1673 տիւրեցին կղզւոյն .
և վլվղիի շինեցին միւս ևս ամրոց . զոր Սէ Էսթե
կոչեցին :

Եւ այնուհետեւ կայ մնայ լը Թրուսնի . որ և կարի
սկիտանի է նց և շահաբեր . զի թէպէտ փոքր է և
լեռնային , այլ լերինք նր յորոց բարձրագոյնք 'ի 75
մղոնաչափ հեռաւորուէ Երևին , են ծաղկաբոյս կա
նաչաղքեաց և անուռալից . ուր բաց 'ի տարառայ
ման բարձրաբերձ վայրենի ծառոց , են և երենոսք .
յո սարսնօղ , և ծառք պտղաբերք , և էրէ վայրի , և
թռչունք : Այնպէս և հովիտք նր մրգաբերք և ար
գիւնարարք . այլ չիք անդ գաղան պատառօղ , ոչ
թռչուն գիշակեր , ոչ օձ և ոչինչ թիւնաւոր զե
ռուն . բայց միայն տեսակ ինչ սարդի և զանա
զան տեսակք մեծամեծ խայթոցաւոր ճանձից և
սլիճակաց : Եւ ևս դիրք նր քաջայարմար է նա
ւարկուեց յարեւելեան հնդկիս . զի դրեթէ է 'ի կէսն
ճննդի 'ի մեջ եւրոպիոյ և արեւելեան հնդկաց . վնյ
և այնպէս սկիտանի և յաջողակ անդղիացւոց , ոնք
հրովանդ" բարեյուսոյ՝ հոլանտացւոց . և սօֆալա՝
փորդութեաց . և կղզին գաղղիոյ՝ գաղղիացւոց : Վնյ
բիւմ ինամուլ պահեն զայս կղզի անգղիացիք :

Շրջապատ նր իբր 18 մղոն , բովանդակ պատեալ
մեծամեծ ժայռիւք . վնյ չէ հնար մատչիլ 'ի կղզին ,
բայց միայն լը երկու անցս : Առաջինն է փոքրիկ
ծոց յարեւելեան կողմն առ մուտս ձորոյն՝ զոր կո
չեն Ձու Էլեւէյ . վնյ մատրանն զոր շինեցին անդ
փորդութեալք : Այս տեղի ունի 'ի պաշտպանութի
իւր 40 ռաթագործիս մեծամեծս , ուղղեալս 'ի ծո
վակողմն . և ամրոց հզօր , ուր նոսի կուսակալ իշ
խանն անդղիացի հանդերձ բերդապահ զօրօք : Իսկ
'ի ձորն անդ՝ է և աւան փոքր կմ գեօղ , որ ունի
սունս իբրեւ 50 , շինեալն լը սովորուէ անգղիացւոց :
Իսկ եկի մուտք կղզւոյն է այլ իմն ծոց փոքրիկ .
առ որով ձգի նեղ լեզու ինչ հողոյ , քաջ պաշտպան
եալ լըգէմ թշնամեաց . վնյ այժմ գծուարին է յոյժ
առնուլ զայս կղզի : Բոլոր բնակիչք նր են իբրեւ
200 տունք կմ գերդաստանք , ամբն ազգաւ անդ
ղիացիք . բայց բռնութի մեծ կրին յիշխանէ սնտի
կղզւոյն . զի ոչ տայ նց թոյլ առեւարուիս առնել լը
ստարս , այլ բռնադատէ 'ի վաճառանոցէ անտի բն
կեր :

կերուէ վճռկանաց անդղիացւոց գնել զնամ ուէտս
իւրեանց :

Աղղի անկեալ ընդ հասարակածիւ :

Ի աղում կղղիք գտանին յաղլանդեան ուկիանոսի
անկեալք ը հասարակածիւ . այլ զումանս 'ի
նցէ՝ որք մօս են 'ի ցամաքն ամբրիկոյ , յիւրեանց տե-
ղիս ստորագրեցաք . յայտմ վայրի զերկու հետա-
գայսդ ստորագրեցուք , որք հեռագոյն են յափ-
րիկոյ :

Համբախման իշխի : Է գրեթէ ը հաստիճանաւ հարա-
ւային լայնուէ . և շրջապատ նր 24 կմ 30 մղոն . ը նա-
խայնիկէն զօրապետի գաղղիացւոյ՝ զոր 'ի մէջ բե-
րէ տէ լա հարբ , լեռնային է ապառաժուտ անջը-
դի և անբեր գլխովին : Նմին իրի երեւի թէ ոչ որ
յեւրոպացւոց մինչև ցայժմ փոյթ կալաւ տիրել
նմ : Այս կղղի թուի թէ ոչ է բնական , այլ յե-
տոյ գործեալ 'ի ստորերկրեայ հրայրեցաց , վն զի
ժայսք նր առ հորկ են սպնդանման սեաւ և իրր
զհալեալ կղկղանս երկաթոյ . ուր և ուրեք ուրեք
բարձրացել կան բրգաձև բլուրք մոխրոյ . ուն և 'ի
շրջակայս նր բովանդակ՝ աեսանին կարկառք այն-
պիսի հալել սևագոյն քարանց , և վիհք , և փապարք ,
և խռուք : Իսկ 'ի հիւսիսային արևմտեան կողմն
նր՝ առ ստորոտով այնց սեաւ ժայռից՝ երեւին իրր
աւերակք մեծի քղքի ձևացուցել յայնց հալեալ
քարանց : Վն և տեսիլ համօրէն կղղոյն՝ է տխրա-
գին և ահարկու . զի ոչինչ դեղ դալարի երեւի 'ի
նմ : Եւ այս ոչ թուի լեալ 'ի վաղ ժմից . առա թէ
ոչ ը նորին զօրապետի՝ այն կոյտք մոխրոց և կար-
կառք հալել քարանց ոչ ևս էին այնպէս բրգաձև
բարձրացել . զի յերկարաժմկեայ անձրեաց , 'ի հող-
մոց , և 'ի հնազորդ ներգործութէ մօթադին շողոյ
արեգական հարթեալ էին արդեօք , կմ դէթ բրգա-
ձև մոխրաբլուրք ցրոճել , և շեշտանկիւն ծայրք դիւ-
րափխրելի քարանցն մաշել : Սակայն ը պիլինկոյ՝
փորդուքալք սովոր են երբեմն զտեղի առնուլ ան-
դէն , 'ի դառնալն յարեւելեան հնդկաց . որք տեսին
անդ և տեսակ մի թռչնոյ նման սագի . և կրիայ
բզմ յեզերս նր :

Սք մարբէս : Է կղղի գրեթէ ուղիղ ը հասարակածիւ
երբև 300 մղոնաւ հեռի 'ի համբարձման կղղոյն 'ի
հիւ .

հիւսիսանդուն : Երջապատ նր է իբրեւ 24 մղոն : Յայս
կղզի զառաջինն հասին փորդուքաւք, զոր և կալան
առ թմի մի . այլ յետոյ 'ի բաց թողին սակս անպի-
տանուէն . զի սկինչ դաին 'ի նմ, բայց միայն սակաւ
պտուղս վայրենիս , և փոքրիկ լիճ մի քաղցր ջրոյ :
Իսկ այժմ նոյննս՝ որոյս յառաջն , անբնակ է և ա-
մայի : Բայց սակայն ասի . թէ նաւք փորդուքաւք
երբեմն խարսխեալ զտեղի առնուն անդ առ 'ի հան-
դիսա փոքր մի յաշխատուէ երկար ճննհորդուէ :

Աղբիւր դաւարի հրոճանդանին :

Եւս կղզիք են ք մէջ 14 աստ" 30 րոպ . և 17 աստ"
45 րոպ հրէյին լայնուէ . 360 մղոնաւ հեռի
յափրիկոյ , հանդէպ դաւարի հրոճանդանին , յորմէ
կարան և զանուն : Այդին և պարզապէս 'Իսլաբի իշխի ,
սակս համառատուէ , ուն ասէ սէ լա հարբ . կմ 'ի
պրոճաւ Սակոսա անոճանէ խոտոց , որք կարի յա-
ճախէն են 'ի կողմանս յայսոսիկ , և 'ի բզմ տեղիս այն
պէս թանձր են և խիտ , զի թռնին կղզիք ծածանէն
յերեսս ջուրց . որք և մեծապէս յապաղեն զընթացս
նաւուց , յորժամ նոճազ է հողմն : Ոմանք համարին ,
թէ նք են նախնի հաշակաւոր կղզիք Էսպերիոյ . կմ
Էսպերիոյ . զի լը չէլարիստի , սեպոսոս դնէ զնմ
մօտ առ հրոճանդանն՝ զոր հեղինակն գրոց ծովա-
դնաց ճննհորդուէ հաննանի՝ կոչէ յունարէն Էսպերիոս
գիւսս . որ թրդմանի՝ էսպերիոյ եղջիւր . զոր յիշա-
տակէ և պլինիոս . որ լը իսահակայ վոսսիոսի է հըր-
ուանդանն դաւարի : Թէպէտ սալմասիոս մէկնէ
զայն 'ի վր հրոճանդանին արմաւենեաց , այլ վրի-
տի յոյսմ ասէ վոսսիոս . քզի " ցայն վայր ոչ եհաս
" հաննոն " : Իսկ այլք ոմանք կարծեն լինել նախնի
Արիւնայոյ և Արիսպեանց կղզիք . զորս քսենոփոնոս
լամպոսակոնացի լը պլինիոսի գնէ ըզէմ Էսպերի-
ոս կոչեցէն հրոճանդանին . յորս նախնի բանաս
տեղծք կեղծէին բնակել կոկոնացւոց առասպելական
Թաւամորթ դասերաց փորկոլնի . յորոց զերկուս
կալաւ ասեն հաննոն ինքնակալն պենացւոց , և ըզ-
մորթ նց 'ի տիկ հանեալ եդ 'ի տաճարն յունոնի , 'ի
ցոյց և 'ի զարմացումն . որք կային մինչև ցառումն
կարկեդոնի :

Այլ զնաւք և իցէ՝ այս յայտնի է , զի նախնիք սա-
կաւ ծանոթաւիտ ունէին վր այսց կղզեաց . ուն և
առ

առ եւրոպացիս ի բնի Ժմկս անծանօթ էին . որոց լի աղիւնկայ՝ ծանուցան 'ի 1460 . 'ի ձեռն նորեայ ձեռնաւացւոյ . կմ ալոսիոսի մոստեան վէնէակեցւոյ . որ յորքայէն փորդուքաւաց առաքեցաւ 'ի գիւտ նորոյ Ծի . իսկ լի այլոց 'ի 1440 . են ևս որք յետոյ գնեն զգիւտ այսց կղզեաց . ցմ 'ի 1474 : Եւ այնուհետեւ այս կղզիք կան մնան ի նորուք փորդուքաւաց , որք 'ի գիւտաւոր կղզիս ունին կուսակալս : Ամ ճանապարհորդք միաբան հաստատեն , թէ օդ այսց կղզեաց տօթագին է , և լիստակար առողջուէ . և հող երկրին այնչափ հրատապ , զի չէ մարթ բոկ ոտիւք կոխել 'ի տեղիս , ուր հարկանեն ճագայթք արեգական : Սովորաբար մերձ ի երեկս յառնէ անգ հալմի արեւելեան հիւսիսային , որ յանկարծակի ի մի ցրտացուցել զօդն . պիտի աստա մահարերս . յայն սակս բնակիչք նց զգուշանան յոյժ յայնժամքաջ պատաւարել զանձինս զգետտուք 'ի ցրտոյ : Հակարդոս հաւգինս անգղիացի զնէլ զճանդամանս օդոյ այսց կղզեաց , ասէ՝ թէ աստ , ոմ և 'ի ծովեղերս կուլնէայ , և յայլ ամ տօթագին փուս , աղբեցուի լուսնի տաստիկ է 'ի մարդկային մարմինս . վայ և վաանգաւոր յայնպիսի տեղիս կալ բացօթեայ 'ի գիւղերի : Բայց այս վնասակար աղբեցուի՝ ոմ ինձ թուի , առաւել պիտի 'ի գիւղերային ցրտուէ , որ յաջորդէ տաստիկ տօթոյ տոննջեան յայնպիսի ջերմագին պաւառս , և գէջ խոնաւուէ՝ որ յաճախէ 'ի ծովեղերեայ և 'ի լճային տեղիս , թէ 'ի մասնաւոր աղբեցուի թէ լուսնի :

Այս կղզիք գրեթէ առհասարակ լեռնային են . և ոմանք 'ի նցէ անջրգի և անբեր . իսկ այլք ի հիւնն՝ ջրարբիք և արգասաւորք . բայց ոչ լի քանարեան կղզեաց , ոմ ստորե ունիմք նշնկել յառանձին ստորագրուէ իւրաքանչիւրոց : Իսկ բնակիչք նց լի մեծի մասին են յափրիկեցւոց անտի , զորս փորդուքաւք գնեալ 'ի կուլնէայ , ածին անդր 'ի մշակել զերկիր . զի յորժամ հասին նք անդր , բնմք 'ի կղզեաց անտի զուրկ էին 'ի բնակչաց : Իսկ այլք են տերեւք 'ի հօրէ փորդուքաւացւոյ , և 'ի մօրէ ափրիկեցւոյ . բայց սակաւ իտիր գոյ 'ի մեջ երկոցունց ցեղից . զի երկոցին ևս գրեթէ միասնս սեւաւ են և բիրաք : Գտանին անդ և բնիկ փորդուքաւացիք ծնէք յեւրոպիա , մնդ 'ի գիւտաւոր կղզիս : Սովորական լեզու նց է լեզու փորդուքաւաց . այլ 'ի բնի տեղիս եղծել յոյժ խառնուի՝ այլոց օտարաբնէլ .

լեզունաց, մենք արաբացւոց : Իսկ իմ զգեստուց մասին՝ ուրեք ուրեք գրեթէ մերկ շրջին, փոքրիկ կապերսս եւեթ ամէն շրջով : Իսկ յայլ տեղիս քղ-գենուն իմ սովորուն եւրոպացւոց, այլ հնոտիս և սրատառատունս :

Այս կղզիք են տասն . քի Սաւե . Բարեպետիւ . Մայուն . կի՞ Մայիս . ՍԷ յախբ . ՍԷ փիւկապուս , կի՞ Սլաւի հրոյ . Պառլա , կի՞ ՍԷ յալաննէս . ՍԷ Նիկոլայոս . ՍԷ լաւիւս . ՍԷ Վիլենդիւս . և ՍԷ անսոն : Ոմանք յաւելուն և զԲաօր . և զՊրաֆիս . Բայց նք են ժայռք , և ոչ տի . բապէս կղզիք , յորս չիք ինչ արժանի յիշատակաց : Վիյ մէք յառաջիկայդ զտասնեանն կղզիս սաղար-գրեսցուք :

Սաւե : Է կղզի անջրգի և անբեր . զի չունի այլ ինչ նշանաւոր բերս , բայց միայն սղ առաստ . յնջագոյն ունէր և այծս , և եշս , և արջառս , տարեւ շնդ 'ի փորդութեալաց՝ որք և բազմացեալ էին . այլ 'ի 1705 փոքր մի յնջ ք զհասանիւ անդր հսորեբորտի անդղեաց-ւոյ . մեծ մասն նց սատակեցան 'ի ծարաւոյ և առ 'ի չգոյէ արօտոյ . վի զի ասէին բնակիչք կղզւոյն՝ Թե վեց ամի են , յորմէ հետէ ոչ տեղեաց անդ անձրե , յորմէ և պիտեցաւ անդ սով սատակ . Իսկ զմնաց-եալ անասունս զենին բնակիչք կղզւոյն և կերան , ուրա և ինքեանք մեկնեցան անտի . վիյ չէ այժմ այնպիս բնակել : Բայց դասնին անդ Թաւունք ինչ , յորս նշանաւոր են Թաւունքն 'ի փորդութեալաց ֆլա-մինկոս անուանեալք . որք իմ իրաց ինչ բերեն զնմա-նուն արանոյ , բաց մեծ են ք զնա . և դոյն նց կար-միր կի՞ աղիւսագոյն . երամովն շրջին . և բնակուի նց է 'ի տղմասիկ գիւծին անդիս . անդ շինեն զբոյնս 'ի աղմոյ բարձր իբր ռոնալսափ մի և կէս . 'ի ստորին կողմն լայն , իսկ 'ի վերոյ գրեթէ բրգաձև . և 'ի գա-գաթան շինեն փոքրիկ խոռոչ , ուր դնեն զձուս . և զի սրունք նց երկայն են , զորս ոչ կարեն ամփոփել 'ի փոքրիկ խոռոչ անդր յայն սակս յորժամ 'ի Թուխս նստին , արձակեն զոռս 'ի վայր յերկուց կողմանց . կի՞ զի այսպիս ասացից , հեծնուն 'ի վր բունոյն : Եր-կու երկու ձուս ամեն իմ օրինակի սղաւնեաց , և ոչ երբէք աւելի . իսկ պակաս՝ ուրուրեմն . և ձադք նց ոչ սկսանին Թաւիլ մինչև են հասեալ գրեթէ 'ի չափ իւրեանց համարնական մեծուն . բայց արագ ընթանան յոյժ : Միս նց Թեպէտ սեաւ է և վտիտ , սղ համեղ . լեզուն Թանձր . և առ արմատով լի-ղունին ունին կաշնալսափ՝ կի՞ փոքր մի մեծագոյն՝ սղա-

բարտուէն համեղ յոյժ . արժանի արքայական սեղանոյ՝ ասէ տամիկէր, որ էառ զճաշակ նր . զի ի այլոց երկուց ընկերաց իւրոց երէք արձակմամբ հրացանից որոաց չորեքտասանս՝ ի թռչնոց անտի :

Բարեփետիւ . իսաւլ . Պօնա Վիսար, որ զնոյն նշանակէ : Յայս անուն անունանեալ ի փորձութեալաց, զի զսա զառաջինն գտին ի կղզեաց դաւարի հրունդանին . որ և լեռնային է և անջրդի և սնեքեր : Գլխաւոր բերք նր են աղ . զի ունի մեծամեծ սղահանքս առ ամին ծովու . այլև այժմ, և էշ, զոր դնէ՛լ եւրոպացւոց՝ տանին յամերիկա . և բամբակ ինքնաբոյս անդարման ի մարդկանէ : Գտանի անդ և քարաբոյս, որ բուսանի և աճէ իբրև զբուստ, այն է՝ մերձան . գոյն նր փոքր մի ի մոխրագոյն հարկանի . նոյննս և ամսկէր ի շրջակայ ծովու . բայց բիւմ անգամ խառնեն ի բուն ամսկէրն՝ զոյլ մածուցիկ նիւթ ինչ, որ ելանէ ի ծովէ . նմին իրի հաղիւճ երբէք գտանի ի կղզի աստ ամսկէր մաքուր և անխառն : Բնակիչք նր սեաւ են, և գրեթէ մերկ շրջին . զի արք զգենուն փոքրիկ անդրափարտիս և եթ, իսկ կանայք ածեն զմիջով պատտառ բամբակի որ հաղիւճ հասանէ մինչև ի ծունկս բայց յաւուրս տօնից զգենուն հնոտի հանդերձս ի տովորուէ եւրոպացւոց, որ կարի ի պատուի է յայս նոցա :

Կերակուր նց է միս այծու, և կաթն . իսկ զայլ պարէնս ի ձեռս բերեն՝ յորժամ նաւք անդդիացւոց հասանին անդր բառնալ անտի աղ . որք և ծառայեցուցանեն զնս ի հանել զսոյն, և կրել ի նաւս իւրեանց . և ի վարձ սղխատուէ՝ տան նց պաքսիմատս, ալիւր, և հնոտի հանդերձս, և դանակս, և այլ այսպիսի շնչինս . այնչափ ծոյլ են ի գործ : զի և ի պատառիլ զգեստուց՝ ոչ շարժին ձեռք նց առնուլ ատեղն և կարել : Նոյննս և զբամբակն, զոր առատապէս բերէ կղզի նց՝ ոչ ժողովեն, եթէ ոչ յորժամ նաւ ինչ հասանէ անդր . վսկ յորժամ անցանէ Ժմկն քաղէլոյ, ի բոլոր կղզին հաղիւճ մարթ է գտանել 20 կմ 30 օխայ բամբակ . այն զի ի հռոբերտի միոյ ամի բամբակ այսր կղզւոյ բուսական էր ընուլ զնաւ մի ողջոյն . այլ առ հեղգուէ բնակչոց մեծ մասն նր անքաղ մնացել, ցնդի ի հողմոց և կորնչի :

Մայօ . կմ Մայի : Յայս անուն անունանել ի փորձութեալաց, զի յամսեանն մայիսի հասին անդր : Ի կղզի չոր և անբեր . զի երկիր նր ի մեծի մասին աւազուտ է . սակայն ունի ուրեք ուրեք արօտս, և ըն

ընտանի անասունս, մենք այժմ ընդ, որք արածին 'ի լերինս . և ազգս ինչ արմատաց, և արմատոց, և զգում, և թուզ . որք են սովորական կերակուր բընակացնր, ուն և միս այծու . զոր և այլոց վաճառեն աղեալ և ապխտել . քաջավարժ են և գործել զմորթնց . որ և է մի 'ի զլնաւոր վաճառացնց . զի ուն տակ տամբիէր ամի ամի վաճառեն աւելի ք 5000 մորթս : Աւնի և բամբակ, բայց սակաւ . և ազգ մի բուսական մետաքսի, որոց բոյսն է թուփ իւր չորս տանաչափ բարձր՝ քիւրուշ և փափուկ . և 'ի գլուխն բերէ կողակս, ք խողալախս 'ի չափ խնձորոյ . որք յորժամ հասանեն, ինքնին բանին, և բաժանին 'ի չորս մասունս : 'ի մետաքսէ աստի գործեն կերպասս 'ի պէտս բարձից և անկողնոց : Գտանին անդ ազգի ազգի թուռնք մեծամեծք և մանուռնք . ուն վայրի աղաւնի, տատրակ ևն . բայց առաւել ք զամ տեսակ մի հաւու, զոր հաւ փարաւոնեան կոչեն . որ մեծութե հասանէ գրեթէ 'ի չափ ընտանի հաւուց . բայց սրունք նր երկայն են, և թւքն կարճ . վն սակաւ թուչի, այլ արափ ընթանայ . գլուխն փոքր առ համեմատութե մարմնոյն . և փետուրքն խայտաճամուկ . միսն ոմանց սպիտակ, և ոմանց փոքր մի սևագոյն, այլ երկոքին ևս համեղ :

Բայց սուաւել բազմաչափ բերք այսր կղզոյն է տըն . զի ունի լարձակ աղահանքս . յորոց ամ լը ամէն հաւք սպանիացւոց բառնան աղ բնւ յոյժ . որոյ վն ան ունի է այս կղզի 'ի մէջ այլոց կղզեաց դաւարի հըր ունանդանին : Բնակիչք նր են սերելք 'ի փորդու քաղաց և յափրիկեցւոց, զորս ածին անդր փորդու քալք . որք առհնրկ սեւաւ են, ուն և իշխան կղզոյն . իսկ կրօնիւ ամբին են ուղղափառ քրիստոնեայ, որք բնակին յերիս գեօղս, անուանեն Փինաւ . Մէ յաւ հանէս, և Լիւս . յորս ունին մի մի եկեղեցի, և քհնյս, նոյննս սևամորթս : Յորժամ կատարինէ արաքոնացի հարսնացաւ անդղիացւոց արքայի, այս կղզի՝ այլև թանձեր՝ և պոմպայի՝ տուաւ նմ յօժիտ . այլ անդղիացիք 'ի բաց ընկեցել զթգր իւրեանց սակս ուղղափառ հաւատոց՝ զոր դաւանէր նա, հրաժարել յան և 'ի տրուէ այնց կղզեաց . վն դարձան անդրէն 'ի ձեռս փորդու քալաց :

Մէ յաւի : Է կղզի մեծ ք զայլ ամ կղզիս դաւարի հրոնանդանին, զի երկայնուի նր է իբր 120 մլոն . իսկ լը այլոց 135 . իսկ լայնուին իբր 30 : Երկիր նր լը մեծի մասին լեռնային է, և լերինք նր բարձունք

կորուսանէ զտոճեալն . քզի նոյն ժամոյն 'ի փախաւսո
դառնան . այնչի' և զկնի առնլոյ 'ի նոյն զփոխարենն ,
զգուշանալ պարտէ , զի և զայն անդրէն յափշտակեն :
Պատմէ պէքման անդղեացի , թէ նք զարջառ և զձի
ածեն 'ի վաճառ կապել զեղջերաց , և զմիոյ յոսից
հին և փոել պարանառ . և յորժամ առնուին զգինն ,
թողուն անգ զարջառն , և ինքեանք փոքր մի հեռա
ցեալ՝ յանկարծակի իմն աղաղակ բառնան . յորմէ
չտոուցեալ արջառոյ միանգամոյն և յանսովոր տես
լենէ սպիտակ մարդկան երկուցել , խզէ զպարանն ,
և 'ի փախաւսո դառնայ անդրէն 'ի լեբինս՝ ուստի
ածառ : Չայս չար Խառ գողութեան տակ Խառ Խառ
թոճի թէ բնակիչք փռայոյ ժառանգութի ունին 'ի
նախնեաց իւրեանց . որք էին արք չարագործք տա
րագրելք աստ 'ի փորդութեալայ . այլև ուսել 'ի կե
նակցութե ք ծովային հինից , որք յաճախեն 'ի կողմանս
յայտոսիկ :

Գլխաւոր տեղի այսր կղզոյ կոչի Րիպէրէ . կմ լաւ
ևս Րիպէրէ . այլև Մէ յաւ-Բ : Որ է քզք փոքր , այլ
ամուր և բազմամարդ . եմսանխառ և աթոռ կուսա
կալ իշխանի փորդութեալացոյ , որ իշխէ 'ի վր համե
րէն կղզեաց դաւարի հրոճանդանին կառուցել առ
ծոցով ծովու : Ունի երկու ամրոցս , և իւր 300 տունս .
որք թէպէտ քարաշէն են , այլ միայարկ և անշուք .
և քանի մի եկեղեցիս , յորս երեւելի է մայր եկեղեցին
գեղեցիկ և վայելչադարդ , ուն ասէ հռոբերտ . և
մենաստան մի ֆրանչիսկեան միանձանց . որք ունին
և պարտեզ գեղեցիկ լի բազմազգի պատուական
մրգօք . իսկ ապարանք կուսակալ իշխանին է 'ի վր
բարձրաւանդակ վայրի . յորմէ բովանդակ քաղաքն
երեւի : Բայ 'ի քզքէ աստի' են 'ի կղզի աստ և այլ
երեք աւանք կմ գեղեցի , որք կոչին Մէ Կոմիլիս .
Աղբակաւ . և Գոսյա , որոյ բնակիչք՝ ուն 'ի վերոյ նա
նակեցաք , անոճանի են 'ի գողութե :

Մէ Կիլիպոս : Յայս անուն կոչեցաւ 'ի փորդութեալաց ,
որք հասին անդր 'ի մայիսի 1 . յորում աւուր լատի
նացիք կատարեն զտօն սքց առաքելոց փիլիպպոսի
և յակոբայ . յայն սակս զայս կղզի կոչեցին սք փի
լիպպոս . իսկ զնախընթացն սք յակոբ . զի և անդ
'ի նոյն աւուրս հասին : Կոչի սա և Կլիլի հոյ . կմ
Հրաւից . սակս փիլիպպոսի իւրին իւրոյ . որ բարձր
է ք զայլ ամ լեբինս նր . և յարաժամ վառել բոր
բոքել կայ մեծաբոց . երբեմն երբեմն արձակելով
միսիրս և քարինս մեծամեծս , որք հարուստ մի
իջ

բարձրացել, և աստ անկել է ի վր լերին, պատանին
 'ի մասուննս, և հնչեն բոմբիւնս ահագինս իբրև բշ-
 ձայն հրազինուց. ուն վկայէ հռոբերտ անգղիացի,
 որ եկաց առ Յակ մի 'ի կղզի անդր: Այս կղզի լեռ-
 նային է յոյժ և անջորդի. յայն սակս բնակիչք նր 'ի
 բիւստեղիս բռնադատին առնել 7. 8 միոնս 'ի գտանել
 ջուր քաղցր: Սակայն գտանին 'ի նմ ուրեք ուրեք
 'ի ձորս և 'ի հովիտս արօտք անասնոց. նմին իրի
 յորժամ փորդուքալք սկսան բնակիլ անդ, ամին
 արջառս, և երկվարս, և էշս, և խոզս, որք յետոյ
 բազմացան: Իսկ արքայն փորդուքալոյ հրամայեաց
 տանիլ անդ և այծս, զորս արձակեցին 'ի լերինս՝ ուր
 խաղառ վայրենացան, վնյ այժմ որսան զնս իբրև
 զվայրենի անասունս. բայց մարթնց թգրական են,
 յորոյ վր կարգել կայ արքունի գործակալ. և առանց
 հրամանի նր ոչոք կարէ որոտլ յայժկոյ անտիւ Գ. տանի
 անդ և մայիլ, և գգում, և սեխ, և այլ պտուղք
 ինչ և արմատք վայրենիք, զորս ուտեն բնակիչք նր.
 այլև սակաւ որթք խաղողոյ, բայց գինի նր չէ ինչ
 լաւ. յն խաղոյն ունէր և բամբակ բիւմ, այլ այժմ
 սակաւ. զի եղծան բոյոք նց: Իսկ թիւ բնակչաց նր
 ը տէ լա հարբեայ՝ հազիւ հասանեն ց 400, որք ը
 մեծի մասին են յափրիկեցւոց անտի, զորս փորդու-
 քալացիք ամին անդր. իսկ այլք՝ բնիկ փորդուքա-
 լացիք են: Ունի և աւան մի, կմ գետլ փօնիւնիւն
 կոչեցել. ուր և է բնակուի իշխանի կղզւոյն:
 Պաւլս: Ար թարգմանի անտառային. գուցէ այս-
 պէս կոչեցաւ սակս անտարգի լինելոյ նր ը գարս
 բիւս: յետոյ կոչեցաւ Սէ յովանէն: Ի կղզի լեռ-
 նային. և լերինք նր մեծամեծք բրգաձև բարձրաց-
 եալք 'ի վր միմեանց. սակայն և այնոյս գրեթէ չէ
 ինչ ըհատ ը արգիւնորուն 'ի կղզւոյ սնն յակօբայ.
 զի ունի գրեթէ զնմ տեոսկս ընտանի անասնոց,
 որք գտանին 'ի սր յակօբ. և մայիլ, և գետնախոյն,
 ձոր, և այլ պէտպէս արմատս պատուականս 'ի կե-
 բակուր, և բամբակ, բայց սակաւ: Այլ տուաւ
 շահաւետ բերք նր՝ է բորակ, որ գոյանայ ի վր որ-
 մոց իբր երկու մասնաչափ թանձրութիւն 'ի գետնա-
 փոր նկուղս և 'ի քարանձաւս: Հռոբերտ անգղիա-
 ցի արար զնոն փորձս 'ի վր հողոյ այսր կղզւոյ. և
 եգիտ՝ զի մեծ մասն ժայռից նր էին զգածեալ բու-
 րակաւ. վնյ համարի թէ գարանել կայցեն անդ և
 բովթ պղնձոյ, գուցէ և այլ ևս պատուականաբայն
 հանք. յայն փորձ հիմնեալ, զի եգիտ բիւմ աղբիւրս
 ցաւ.

ցամաքեալս արջաստայինս, զոր ստուգեաց փորձով զի մտնէ 'ի նմ գանակ մաքուր և փայլուն, 'ի միում վայրկենի բոլոր երկաթն գաւա պատնէ մասնկամբս պնձոյ. որ և փայլէր 'ի դոյն ոսկւոյ. յետոյ բեկէ՛ զգոնակն և խաբաւէ, ելանաի երկաթ պնձախառն: Եղիս անդ և գունագոյն աւաղս. իմ մթին, կապուտակ, ծիրանեգոյն, սպիտակ փայլուն, կարմիր արիւնագոյն, ևն. յորս գոյր տեսակ մի, որ ծանր էր ք զերկաթ: Համարէր գտանել և ոսկի, այլ վրիպեցաւ 'ի յուսոյն. այն զի՝ չունէր և յարմար գործիս առ 'ի առնել զկատարել փորձ:

Առ սովին կղզեաւ դասնի 'ի ծովու և ձուկն առաւ և ընտիր. այլ և տեսակ մի կէտ ձկան, զոր փոր դուրաւ Պալէաս կսէն. և բաժնէ հաստատեն, թէ ամպերն մթին մոխրագոյն, որ գտանի 'ի կողմանս յայտոսիկ, է սերմն այսր ձկան. որ 'ի սկզբան անգ՝ է հիւթ խմ գանգաղամած. և աղա ընդկար ծաւանել յերեսս ջուրց ծովու պնդանայ: Բնակիչք այսր կղզւոյ՝ 'ի Ժմկին յորում գտաւ անդ հոռերս իմ յամին 1722, էին իբր 200 և եթ. որք նորոգ բռնակել էին անգ՝ եկել 'ի կղզւոյ սրբն փիլիպպոսի, 'ի տիրել սովու 'ի կղզի անգր՝ և էին առ հնրի սեւ մորթք ուր բնակիչք և այլոց կղզեաց, և դանդաւ հեր լը կուխնէացոց. այլ բարուք հեղք պարզամիտք խոնարհք մարդասէրք հիւրասէրք և կարի ողորմածք առ ծերս, և պատուադիրք և խնամողք նց. այս գովանի առաքինուի սց ասէ հոռերս՝ արժանի էր լինել օրինակ իմ մարդկան ծի: Իսկ կրօնիւ էին՝ ուր էն և այժմ՝ ուղղամիտ քրիստոնեաց. ունէին և քհնյ յազգէ իւրեանց առաքեալ յեղոնէն կղզւոյն սրբն յակոբայ: Ունին և սեփական իշխան և դատաւոր՝ որ դատէ զիմ վէճս նց. այլ իշխանուի նր սակաւ է, զի բաց 'ի բանտարկուէ՝ այլ մեծագոյն ինչ պատիժ ոչ կարէ տալ. այլ պարտապան է ծանուցանել զիրան կուսակալին սրբն յակոբայ, և ըստ պատել վճռոյ նր:

ՄԲ նիւղայս: Ե կղզի լը տամփիերայ՝ եռանկիւնի. որոց երկայնագոյն կողմն է իբր 90 մղոն. իսկ այլ կողմանք՝ իբր 60. և է լեռնային և անբեր 'ի ծովէ՝ զերեայս. այլ 'ի ներքին կողմանս ասէ տամփիերուն հովիտս արգաւանդս. որք բերեն ազգի ազգի պտուղս, և արմատս 'ի կերակուր, և եղէգն շաքարաբեր, թէպէտ սակաւ: Ին անգ և այգիք սակաւք, զորս կէթեն 'ի յունիսի և յուլիսի. և լը հոռ

բերաի՝ ամի ամի շինեն գինի 60, և մինչև 980 տա-
կառս. որ հաղիւն լը ամիսս հինգ բաւական է բնակ-
չաց նր: Յառաջագոյն առաւտ էր անդ և խէժն ան-
ոճանեալ արիւնի վիշապի, այլ այժմ հաղիւն դռանի
ուրեք, զի ոմի պատմեցին բնակիչք կղզոյն՝ հէնք
ծովու՝ որոյ գլուխ էր այր ոմն գաղանաւարոյ ա-
ւերի կոչեցել, ետ հասանել զծառս նոյ: Նոյնպէս
և բամբակն՝ որ յառաջագոյն առաւտ էր, յորմէ և
գործէին պատուական ոստայնս, ՚ի Ժմկս տամիկե-
րայ սակաւ էր. վնջի նաւք եւրոպացւոց ստառել
էին զբամբակ կղզոյն տանելով արտաքս: Ունի և
ընտանի անասունս. ինք արջաւ, էշ, խոզ, և առա-
ւել ք զամայծ, և ընտանի հաւս: Բնակիչք նր ՚ի
Ժմկս հռոբերտի՝ էին իբր 1400, իսկ այժմ թոճի
թէ առաւել են. որք խօսին ՚ի լեզու փորգութեալաց
անվթար. և զգննուն լը սովորուն եւրոպացւոց.
և են աշխատասէր և ճարտար արք և կանայք. գոր-
ծեն պէսոյ արունետակերոս, ինք սունապանս սլաւ-
ոճականս, կօշիկս ՚ի մորթոյ կովուց և այծից, զի
քաջավարժ են ՚ի խաղախորդուն. այլ լը հռոբերտի
կարի հակամէտ են ՚ի գողութի, զորոց զիորձ էառ
և ինքն. և անդուժ՝ արագ ՚ի հեղուլ զարիւն՝ եթէ
ունիցին ինչ խէթ և ատելուն լը ումք: Այս կղզի
ունի քղք մի, կմ գետ զամանուն, ուր և է բնա-
կուն իշխանի նր, որ է փորգութեալացի:

ՄԲ ԼՆԶԱ: Է կղզի լեռնային. որոյ գլխաւոր բերք
են այծք վայրենացելք, որք աբաժին յաղառամու
լերինս նր. և թուշահք ինչ վայրենիք. ունի երկու
պատուական ծոցս ծովու անքոյթս ՚ի հողմոց. այլ
թոճի թէ չիք անդ բնակուի մարդկան:

ՄԲ ՎԻՆԷՆԴԻԱ: Է կղզի լը մասին ցած և աւաղուտ,
և լը մասին լեռնային, այլ առհնրի անջրդի և ան-
բեր. ուր ժեննէ նաւապետ գաղղիացի՝ և Ֆրայեր՝
ոչ գտին ոչ պտուղս, և ոչ արմախս. բայց միայն
կրիայս մեծամեծս ՚ի ծովեղերս, և այծս վայրենաց-
եալս, և սակաւ ինչ փարաւոնեան հաւս, և քանի
մի թուփս բամբակաբերս, և այլ թիային ծառս,
և բոյսս ինչ նորատեսակս: Նոյնպէս և բնակիչք նր
սակաւ էին յոյժ, և վայրենիք. որք գրեթէ մերկ
շրջէին, և ՚ի հիւզս բնակէին:

ՄԲ ԱՆԳՈՆ: Կղզի մեծ բարձր և լեռնային, միանգա-
մայն և արգաստուոր ոչինչ ընդհատ ՚ի կղզոյն սրբն
յակոբայ: Ունի բոլմ աղբիւրս, և վտակս ականու-
կիտս և քաղաքաշուրս, որք ոռոգել զճովտոս և ըզ-
դարտս

դաշտս նր՝, արդաւանդս դործեն զնր . ուստի և բերեն առատանդս մայիզ, և այլ արմատիս, և արմատս պատուականս 'ի կերակուր, և աղբի աղբի պտուղս, քիւ լեմն, նարինջ, սեխ, գդում, ևն : Ունի և այլ գիս առատաբերս, և բամբակ, և լեզակ, և արիւն վիշապի, և զամ տեսակս ընտանի անասնոց, որք գտանին յայլ կղզիս . բայց խողք և էջք սր առաւել մեծ են ք զնոցայն : Դասանի սնդ և տեսակ մի թափանցիկ քարի, զոր բնակիչք կղզւոյն տպագիտն կոչեն . այլ ֆայեր՝ որ խօսի զայնմանէ, ոչ համարձակի հաստատուել թէ իցէ բնիկ տպագիտն : Ասի թէ գտանի անդ և արծաթահանք, այլ թողելէ կայտն գործ . գուցէ վն սակաւուէ արծաթոյն :

Թիւ բնակչաց այսր կղզւոյ՝ առաւել է քան 2500 . յորս են սակաւ ոմանք փորդութաւացիք, որք դրել թէ նոյնպս թուիս են ոմայլք, այլ բարութ հեղք, և համբոյրք, և մարդասէրք . իսկ այլք առհնրիկ են սերունդք ամբիկեցւոց, զորս 'ի Ժմկս Ժմկս ածին անդր փորդութաւք . և բաժանին յերկու դասս . ք յազատս և 'ի գերիս . բայց և գերիքն չեն աստայն պէս ճշեալ, ոմայլ յայլ աեղիս . զի ունին կանոյս, տունս, և կալուածս երկրի, զոր գործեն 'ի պէտս իւրեանց : 'ի մէջ այսոց երկուց դասուց՝ յաւնեն երբեմն վէճք և հիւկուիք, որք ընդ անգամ արեամբ վճարին . յորս գրելթէ միշտ կողմն գերեաց յալթող գտանի . վն զինք առաւել բազմաթիւ են, և առաւել օգտակար փորդութաւաց . յայն սակս և փորդութաւացի իշխան կղզւոյն՝ առաւել նց նպաստէ, ք ազատաց : Ունի և քղք մի համանուն բարեչէն, ուր և է բնակութի իշխանի նր : Այսչափ ինչ վն կղզեաց դաւարի հրճանդանին . արդ՝ մատիցութ 'ի ստորագրուի քանարեան կղզեաց :

Քանարիա . կմ Երանելեայ կղզի :

Ես կղզիք հռչակաւորք 'ի վաղնջուց Ժմկաց՝ են 'ի ծովն աղւանդեան հանդէպ մաղըըպայ իբրև 120 մղոնաւ հեռի 'ի ցամաքէն ամբիկոյ : Սք են նախնի Երանելեայ կղզի . ուր բանաստեղծք եղին զեղեւեան դաշտս . որ յայտ անտի է, զի պտղոմէոս գիրք 7 . գլ . 6 . ոմ և պլինիոս գիրք 7 . գլ . 32 . զմի 'ի կղզեաց Եստի կոչին Քանարիա, որ է մեծաւոյն 'ի մէջ այլոց . յորմէ և այլք կալան զանուն : Եւ սորա բուն 'ի սկիզբն դրոց իւրոց տեէ . Երանելեայ կղզի :

Հանդէպ մաւրիտանիոյ (որ այն ինքն է մադըրա)
անկանին 'ի ծագ արեւմտեան : Եւ կոչեցաւ Եւա-
նէլեայ, կմ լաւ ևս ասացից՝ Բարեբախ կղզիք վասն
որտղաւէտուէ, և օգոցն բարեխառնուէ : Իսկ զա-
նունդ Քանարիա՝ ումանք հանեն 'ի Գիծն բառէ, որ
առ յոյնս շուն լսի. զի ասեն, թէ որք զառաջինն գը-
տին զայսոսիկ կղզիս, 'ի մի յայնցանէ տեսին զառա-
մուծի մեծամեծ շանց. և յայն սակս կոչեցին զնա
քանարիա. իբր թէ շանց գաւառ կմ երկիր : Իսկ
այլք հանեն յերրայական անունէդ Քանէի, որ
առ նմ նշանակէ եղէգն, ոմ քանա առ յոյնս և առ
լատինս, 'ի բազմութէ շամբից եղեգանց՝ որք գտա-
նէին անդ :

Են ևս այլք ումանք, որք 'ի հեռաւոր արմատոց Լա-
նան հանել զսառաքաբանուի այսր անունն : Քանդի
իրեւ հաւաստի ենթադրեն, թէ կարկեղոնացիք
որք լը ռարբից երրայեցւոց՝ և այլոց միջին Ժմիկ
մատենագրաց՝ իջանեն 'ի քանանացւոց, զառաջինն
եկեալ բնակեցան 'ի կղզիս յայսոսիկ. և յայնմանէ
կոչեցան Քանարեան. կմ Քանանեան կղզիք : Բայց և
այս կարծիք անհիմն երևի, զի չիք ուստեք հաւաս-
տուի ինչ, թէ կարկեղոնացիք երբեք կոխել իցին
'ի կղզիս յայսոսիկ :

Այլ զիարդ և իցէ, յայտ է՝ թէ այս կղզիք ծանօթ
էին նախնեաց, յորոց և կոչեցան Եւանէլեայ, կմ
Բարեբախ կղզիք : Այլ իբրև կործանեցաւ Թրուին
հռովմայեցւոց՝ բոլորովին 'ի մուացօնս եղին յերո-
սացւոց. բայց մուղրիք և արաբացիք՝ որք տիրե-
ցին յափրիկէ և 'ի սպանիա, միշտ ունէին ծանօ-
թութի զնցնէ. որք և Եւրօք կոչէին զնմ : Ապա
յերոսացւոց զառաջինն հասին անդր փորդուքալք
'ի 1393. առաքեալք 'ի Գէ ենրիկոսէ յիւրեանց ար-
քայէ. թէպէտ ումանք զառաջին գիւտ նր սպանիաց-
ւոց ընծայէն. որք և տիրեցին ումանց 'ի կղզեաց
անտի. 'ի 1405 յովհաննէս արքայ քաղաքիւն՝ ետ ա-
նեն զքանարեան կղզիս պէգանքուր անուն դաղդիաց-
ւոց ազնուականի. իսկ սա վաճառեաց (լը կրամայոսի)
առն սպանիացւոց կաշեցեալ տիէկօ հերրէրեան. ու
րոյ տեսել թէ չէ կարող տիրել ամ շրջակայ կղզեաց,
վճռեաց զիւր իրաւունս փերդինանդոսի արքային :
Եւ ապա զկնի զնմն պմղմաց 'ի 1483 համարեն կղզիք
տունն սպանիացւոց, դաշնադրութի՝ որ եղև 'ի մէջ
արիոնաոսի փորդուքալաց արքայի, և փերդինան-
դոսի արքային քաղաքիւն :

Յորժամ հասին սպանիացիք 'ի քանարեան կղզին ,
 գտին 'ի նմ բնակիչս բարբարոսս , զորս կուանցիս
 կոչեցին : Եւ ըստամեկոյ լինաբովեալ , սեգմա ,
 նայ , սիրաթայ , տուրեգայ , կատամոռայ , և առա-
 ւել ք զամսին նիջողայ անգղիացւոյ , որ ըստմս Են
 եկաց 'ի քանարեան կղզիս՝ ուժեղ էին նք , յաղթան-
 գամ և բարձրահասակ , այլ վախտ և ցամաք մարմ-
 նով . և ըս մեծի մասին տափակուհի և թուխ , և
 բարուք զգաստ՝ աչալուրջ՝ խրոխտ՝ յանդուգն՝ և
 թեթեւ լինացոյց . յորոց ոմո՛ւ ունիմք ասեւ ստորև ,
 գտանին և այժմ և բնմք 'ի դէնէրի Բֆա կղզի . որք
 այնչափ թեթեւաշարժ են , զի զօրէն այժեմանց վա-
 զի լով ելանեն և իջանեն ը բարձրաբերձ սպառա-
 ժաւս լերինս . որոց տեսիլն և խաճաքեկ առնե-
 զմարդ . և յեցել յերկայնաձիգ նիլակս , ըստ ան-
 ցանեն ը խորածորս և ը դժոճարագնաց տեղին :
 Չգեստ նց էր 'ի մորթոյ քօչից , լայն և անձև կար-
 եալ փոկով . իսկ բնակուին յայրս և 'ի քարածերսս ,
 զի չունէին քղքս կի՞ գեօղս : Բնմ խաղաղութիւն և
 սիրով էին ը միմեանս . ոչ գոյր առ նմ դրամ , ոչ
 տուրեւառութիւն վաճառաց , ոչ առանձնական ստաց-
 ուած , որ է արմատ հիւկուէյ և պնդմաց . այլ իմ
 ինչք նց հսրկց էին , այս է՝ պարէնք կերակրոյ . զի
 բաց յայնմանէ՝ չունէին այլ ինչ փարթամութիւն : Մե-
 ծանդս սոսկային հեղուլ զարիւն մարդոյ . վնջ ըմբռն-
 եալ երբեմն զփոքրիկ նաւ մի սպանիացւոց , ոչ իշ-
 խեցին սպանանել զնմ , թէնդ և մահուչափ ատէին .
 այլ եդին արածել զայծս , որ էր յետին անարդ-
 գործ առ նմ : Չունէին երկաթ բնաւ . այլ փնէ
 երկաթոյ փայտեղէն դարծիս , և քարինս 'ի կիր առ-
 նուին յորժամ ելանէին յորս վայրի երեոյ , կի՞ 'ի
 սպաշտպանութիւն անձանց յերեսաց եւրոպացւոց , որք
 յանինայ կոտորելին զնմ . և այնչափ յաջողակ էին
 'ի քարաձգութիւն , զի անվրէս հասուցանէին ճւր և
 կամէին . և այնպիսի ուժգնութիւն , որ չէր ինչ ըհաս
 'ի գնտակաց հրացանից , որով և հարկանէին և խոր-
 տակէին զնմ ըդիմոկացս . զայս յաջողակութիւն ու-
 նին և այժմեան կուանցիք . ոմո՛ւ վկայեն սիրաթ , և
 կատամոստ անգղիացի , և այլք տկանատուք : Ասի՛
 թէ և զհերոս գլխոյ՝ և զմարտս՝ սափրէին գայլա-
 խաղ սայրառուր վիմաւ . նայնպէս և զերկիր մա-
 կէին եղջերքք եզին , և կարծրացուցել փայտին :
 Եւ թէնդ բիրտ էին և վայրենի , սակայն գոյր առ

նա ուրոճական իմն կարդ. քղքական կալարուծի, ղի ունէին թիւր, և իշխանս, կի՞ ցեղատկոս, որք բնակուծի և լը դգեստուց չէին ինչ լէհատ 'ի օտուկական փողովդէնէ. ղի և նք նոյնպէս այծենիս զգենուին, և 'ի քարածերպս բնակէին: Ունէին բարբարոսական իմն սովորուծի. ղի յորժամ նոր թիւր կացուցանէին, երկասարդք ոմանք ինքնա կամ մատուցանէին զանձինս 'ի զոհ' 'ի պատիւ նոր թիւրի իւրեանց, պահաժիժեալ 'ի վիհ անդնդախոր 'ի բարձր և 'ի սեպացեղ ժայռէ. ուր ածեղ լինէին բիւժ հանդիսիւ յետ խրախճանուեց' զոր առնէին 'ի պատիւ թիւրին: Իսկ թիւրն փխկ այսպիսի մեծի սիրոյ պարտապան համարէր զանձն առատաձեռնեղ ծնողաց' և մերձաւոր աղքատականաց մեռելոյն' զամբարիս զոր կարէր:

Ղուսպաշտ էին առհարկ. և պաշտէին զարժակն, զլուսին, և զայլ երկնային լուսաւորս: Ունէին և քուրմն, որք կացուցանէին զմասնաւոր իմն ցեղ. և բնաւ ոչ խառնակէին տմուսնուք լէ այլոց ցեղից, այլ 'ի միմեանց առնուին կանայս. բայց վն զոհից' և դրոշեւոց' և տաճարաց' ինչ ոչ յիշատակի 'ի գիրս ճննչորդաց. յորմէ երևի թէ չունէին նք կուռս, կի՞ տաճարս կոոց: Բազմակնուծին օրէն էր առ նս. ուստի և առնուին կանայս որչափ և կամէին. և չէր իսկ դժոճարին նց պահել զբազմուծի կանանց. ղի կանայք նց չունէին պէտս բիւժ ծախուց. ղի նոյն էր կերակուր նց և զգեստ, որ ինչ արանց, զոր ինքեանք անձամբ անձին հայթհայթէին: Ունէին զգիրա իմն ծանօթուի և զհանդերձեղ կենաց. բարեաց' 'ի յարազոճարձ տեղւոջ վայելել, իսկ չարաց' տանջիլ մշտնջենապէս 'ի հնոցն փիքս լերին: Բիւժ խնամս ընծայէին մեռելոց. յորժամ մեռանէր թիւր նց, մեծաւ խնամով լոճանային զմարմին նք. ապա զմեւեալ սլատէին մաշկօք քօշից. և տարեալ դնէին կանգուն 'ի քարանձաւս, տոճեալ 'ի ձեռին դաւաղան արքայական. և եդեալ առ նովաւ սառի և անտի երկու խեցեղէն առօթս կարծրակուռս, 'ի միուսն կաթն' իսկ 'ի միւսում դինի լցեալ. իբր պաշար ճննչի մեռելոյն, մինչև հասցէ 'ի հանդերձեալ ծն. զնոյն առնէին և քրմաց, և այլոց գլխաւոր անձանց: 'ի մարմնոց անտի զբիւս տեսին ճաշապարհորդք ոմանք 'ի դէնէրիՓա կոյի, ուր ունէին անդէն նշանակել: Այսչափ վն նախնի բնակաց

քանարեան կղզեաց . արդ՝ մատիցուք 'ի ստորագրութի կղզեացն , որք 13 են թուով . յորոց զգլխաւորսն ևեթ ստորագրեացուք :

Իմ . Փաւս : Է կղզի բոլորաձև . որոյ շրջապատն է իբրև 75 մղոն : Երկիրն նր լեռնային է , ուստի և արմուխ սահաւ բերէ . այլ ունի գինի պատուական յոյժ հաշակել յեւրոպիա . որով մեծաշահ առևտրութիս առնեն բնակիչք նր այլև չաքար : Գտանի անդհրաբուղիս , որ բացաւ 'ի 1652 'ի զարհուրելի գետնաշարժութի : Յառաջնումն անդ 'ի բանալ այսր ստորերկրեայ հնոցի , հնչեաց ձայն սաստիկ իբրև զձայն որոտման կմ կայծակնահարուէ . և լւամիս մի ողջոյն և առաւել բորբոքել զառէր դլուի լեւիին իբրև զջահ լուսադայծառ և մեծարոց . և մուխիւր և աւազ ցնդելք՝ հասին մինչև 'ի մերձակայ կղզիս : Այս կղզի ունի երկու քղքս . մին կոչի նոյնպէս Փաւս . որ է գլխաւոր տեղի նր , յարևելեան կողմն . ուր և է բնակուի կուսակալ իշխանի կղզւոյն : Երկրէն ՍԲ անդրէաս . որ ունի գործարանս 'ի մաքրել զուքար :

Թ . Երկաթի իւղի . կմ Հէրէան իւղի : Սա 'ի մէջ քանարեան կղզեաց՝ է առաւել յարեմուտոյ , յորոյ վր 'ի վերջին Ժմիս լւ հրովարտակի լուգովիկոսի Ժգ գաղղիսպւոց արքայի՝ համալսարանն փարիզու կացոյց զառաջին միջօրեայ շրջանակ , որ անջատէ զմեր կիսագունս 'ի կիսադեմոյ հակոտնելոց , կմ ամբրիկոյ . և սահմանէ զանշարժական իմն կէտ , յորմէ սկսանին թուել զաստիճանս երկայնութի . որում զհետ չոքան իմ Ծագիւք եւրոպիոյ : Շրջապատ այսր կղզոյ՝ է իբրև 72 մղոն , և երկիրն նր թեպէս լեռնային է , այլ արգասաւոր . ունի ցորեան , և այլ արմուխ , և ողգի ալգի պտուղս , և բանջարս , և եղէգն շաքարաբեր , և արօտս խոտաւէտս , և անասունս բոլոր արջառս և ոչխարս : Բնակիչք նր ցրիւ բնակին 'ի խրճիթս , չունելով ուրեք քղք կմ աւան նշանաւոր : Գտանին և աստ ստորերկրեայ հրաբուղիք , որք բոլոր անգամ արտաքս զեղել , մեծամեծ մնասս գործեն : Յամին 1677 բացաւ անդերկիրն , յորմէ իբրև 'ի բերանոյ հնոցի մեծի 'ի վեր ցոլանայր բոց հրոյ ահագին շառաչմամբ . որ և բղմապականութի գործեաց , բայց վառումն լւ աւուրս հինգ ևեթ մնաց : Նոյնպէս 'ի 1692 դրձլ սարսափելի սասանութիք երկրի եղեն անդանօր , և հրաբուղիք մեծագոյնք ք զվերոգրեալն : Յայս կղզի է

Ծառն առաստալեւական . զոր բնութիւն յառաջին ճնշողորդաց բերանալիւր պատմեն . յորոց մի է և եպրսոն ոմն անգղիացի . որ ասէ՝ թէ աջօր ետես զայն ծառ նորանշան . զոր կոչեն Կարոյէ , ց Ծ . և ասէ՝ թէ մեծ է յոյժ և սաղարթալից և մշտագալար . յորոց վր յամ գիւղերի իջանէ մեզ թանձրամտ՝ կմ ամպ . որ այնչափ յորդառատ ցողէ 'ի ծառն յայն , մինչև յամ օր բզխել 'ի ծառայն ջուր տակտառ 20 հազար . և բաց յարքուցանելոյ 8 հիւր մարդիկ , և 100000 չորքոտանի անասունս , ոռոգանէ և զերկիր : Եւ ևս ասէ , թէ 'ի բոլոր կղզին չիք ուրեք ջուր քաղցր բաց 'ի ջրոյ աստի . յորմէ ըմպեն մարդիկ և անասունք : Այլ արժան էր հարցանել նմ , թէ մինչև էր բուսել այնր ծառոյ , կմ 'ի գօսանալ նր , զինչ արասցեն բնակիչք կղզւոյն . ապաքէն հարկ է նց 'ի բաց թողուլ զկղզին : Այսպիսի առաստալք գտանին յոլովք 'ի գիրս առաջնոց ճնշողորդաց . այլ վերջնոց ստուգադիր ծանօթութիւնք՝ ուղղեցին զայն նոսիկ . յայտնելով զճնարարութիւն իրացն :

Գ . Կոնէրա : Է կղզի երկայն իւրեւ 24 մղոն . որ ունի իւր համանուն գլխաւոր քղք , և նաւահանգիստ պատճառական . ուր նաւք՝ որք երթեկէս առնեն յարեւելեան հնգիկս , մտանեն յօժարութ՝ տանուլ անտի պաշարս կերակրոյ . վն զի առատութիւն է անգործեթէ անմի , որ ինչ հարկաւոր են կենաց մարդոյ . զի բերէ ցորեան , և այլ արմտիս առատ , և զնիւն արտուղս , և գինի պատճառական , և շաքար , թէպէտ առկա , ունի և անասունս բնիս : Այս կղզի՝ ոմ և նախագրեալն՝ անոնանի Կոնալ . զի ունին սեփական կոմսս . բայց իշխանութիւն նց տահմանաւոր է . վն բնակիչք կղզւոյն կարող են յատենէ նց բողոքել յատեանն քանարիայ կղզւոյն , որ է գլխաւոր և նախապատիւ 'ի մեջ համերէն այսց կղզեաց :

Գ . Դենէրիֆֆա : Այս կղզի տաւալէ մեծ է և փարթամ և բազմալաճառ ք զայլ ամ կղզիս քանա , քիայ . զի երկայնութիւն նր է իւր 51 մղոն . և երկիր նր թէպէտ լի մեծի մասին լեռնային , և ուրեք ուրեք՝ մանգ 'ի հիւսիսային և յարեւմտեան կողմանս՝ քարուտ և անտառալից , սակայն ունի և արգաւանդ և բարեբեր տեղիս . վն լիանրապէս արգաւանդ է յոյժ և բարեւից . զոր սակս արգաստուորու , թիւ իւրոյ՝ շտեմարան այլոց քանարեան կղզեաց կռչեն . զի յամ Ժմկս՝ յորս այլ կղզիք նոնաղութի կրեն փերակրոց , սա կերակրէ զն : Գլխաւոր բերք նր

են ցորեանն պատուհանն . որ յամս առաւորութիւն ը
միոյ բերէ ժինչև հարիւր . և այլ պէտպէս արմախս ,
և վուշ , կանեփ , բամբակ , մետաքս , մամ , և մեղս
առատ . (զի յաճախեալ են անդ յոյժ փեթակք մեղ-
սունաց .) և աղգի աղգի ոլառուս . զի սանձ , դեղձ ,
խնձորք յամին երկիցս ոլողաբերեն . և թուղ , նուշ ,
արմաւ , կիտրոն , նարինջ , լեմոն երկատեսակ , յո-
րոց մի տեսակն ունի 'ի միջն միւս ևս լեմոն՝ զոր
յայն սակս սպանիացիք կոչեն յոյն : Այլ առաւել
չահաւէտ բերք նր՝ է գինի աղնիւ և առատ . զի
բայ 'ի հնրի գինւոյ՝ ունի և այլ երկու տեսակս
գերազանցս , յորոց մին հասարակ անոճամբ կոչի
ծաղկահոտ . որում լը տամիկերայ և մայկրայ և
տուրեղայ՝ չիք զուգական 'ի համարէն ձի . ասի ,
թէ զորթ նր՝ ի կիտրոսէ տարան սպանիացիք անդր .
ուր լու ևս պողաբերէ , ք 'ի բուն կիտրոս . 'ի
գինւոյ աստի տանին յանգղիս ամի ամի 5 , կմ 6000
չափս : Երկր տեսակն կոչի Վէրտոնա . որ զօրեղ է
յոյժ , բայց միանգամայն և տախ . որ առաւել տ-
խորժական է ամբրիկացւոց , ք զայլ անոյր գինիս .
յայն սակս բոլոր յոյժ 'ի գինւոյ աստի տանին յամե-
րիկայ , ուղ և 'ի հնրի գինւոյ :

Ունի և անտառս մեծամեծս մշնդ 'ի հիւսիսային ծո-
վեղերեայս . յորս են մայր ծառք մեծամեծք , նո-
ճիք , ձիթենիք , և արմաւենիք վայրենիք , և ծառք
խիժաբերք , և առաւել ք զամ վայրի փառղենիք ,
կմ սոճիք ուղղաբերձք և բարձրածայրք , որք լի են
լը ամ տեղիս կղզւոյն . յորմէ բնակիչք կղզւոյն չի-
նեն տակտուս , և զայլ ամ փայտեղէն անթա իւր-
եանց : Գտանի անդ և այլ տեսակ մի սոճւոյ՝ որ
սովորաբար լինի ստոճար յոյժ , և արձակէ սոստ
մեծամեծս . զոր բնակիչք կոչեն ծառ անմահական .
զի ոչ երբեք փախ ոչ 'ի ջուր , և ոչ 'ի հող . փայտ
նր կարմիր է լը նմանուէ պրասիլեան փայտի , և
կարծր ոչինչ ըհատ յայնմանէ : Սպանիացիք սնդեն ,
թէ բովանդակ փայտեղէնք եկեղեցւոյն՝ զոր 'ի բար-
բառ իւրեանց կոչեն Տէլսարեմէտիոս՝ որ է 'ի լակու-
նա քղք , է 'ի մի միայն ծառոյ՝ յայս տեսակ ծա-
ռոց . որով զմեծուի նր կամին ցուցանել . բայց այս
անհաւատտի իմն է . վն զի անհնարին թուի այնչափ
գերանաց՝ և տախտակաց՝ 'ի միոյ ծառոյ ելանել ,
որչափ և մեծ իցէ : Են անդ և այլ սակաւագիւտ
ծառք և բոյրք . ուղ ծառն անոճանեալ վիշապ , որ է
բարձր և ստոճար յոյժ . գոյն կեղեւոյ նր նման թե-

փոյ վիշապ օձի, յորմէ կալաւ և զանունն . ոստը նր բուսանին 'ի դադաթան երկու երկու՝ լերկք և ուղորկք և միացեալք թ նմանուէ մարդկային բազկաց . ունեւոյ 'ի ծայրս տերևս ցաւատելս և բաժանեալս իբրև զմատունս մարդոյ : Գոյտցութի բնոյ նր 'ի ներքոյ կեղևանաց՝ ոչ է բնիկ փայտ, այլ նիւթ իմն ստնկային . որ յորժմ գօտանայ, լինի պատռական փեթակ մեղուաց : 'ի ծառոյ աստի հերձեալ զկեղև նր 'ի ստորին կողմն 'ի սահմանեալ ժմկս, քղկէ հիւթ կարմրագոյն արիւններանդ . զոր դեղարարք կոչեն արիւն վիշապի . յորմէ գործեն դեղ աղդողական լեզէմ զնձն ախտից : Այս տեսակ ծառոյ դտանի և 'ի կոռ, և յայլ տեղիս արևելեան հնդկաց . բայց սորայս լաւագոյն է և

Գտանին անդ և վայրենի թռչունք բազմատեսակք . ոմանք երփնագեղք և գեղեցկաձայնք, ոմանք պատռականք 'ի կերակուր, և ոմանք գիշակերք և դաշանաբարոյք, յորս նշանաւոր են բազէք . զորոց ասի՝ թէ գան աստ յափրիկոյ 'ի բարբարոսաց Յէ . բայց նք մեծագոյն են և առաւել դաշանաբարոյք զայնոսիկ . և այնչափ յանդուգն, զի բնմ անգամ մարտ մղեն լեզէմ որսորդաց, որ և է զուարճալի տեսարան : Պատմեաց փոխորքայն սպանիացի քանարեան կղզեաց, թէ բազէ մի՝ զոր ինքն առաքեաց 'ի կղզւոյ աստի 'ի սպանիա 'ի պարգև դքսին լերմայի, դարձաւ անդրէն 'ի դէնէրիֆիա . զոր գտին վաստակել և իբր կիսամեռ . ունեւոյ կախեալ զպարանոցէ զկնիք նորին դքսին լերմայի . և զայն երկայն ճնդհ արար 'ի մի միայն թռիչս 'ի մեջ 16 ժամուց . ուն ցուցանէր ժմկն նշանակել 'ի կնիք անդր : Եւ այս՝ ոչ երևի անհաւատալի . վն զի բազէն սովորաբար բարձրանայ յոյժ յոյժ . և առանց բողբոսելոյ զթևս սրանայ 'ի վայր կոյս արողագոյն ք զթուլս նեախ . վն 'ի միում ժամու կարող է առնել մզնս յոլովս :

Այս կղզի, ուն 'ի վերոյ ասացաք՝ լեւնային է և խառնածոտ, մենդ 'ի հիւսիսային և յարևմտեան կողմանս . ուր կան ցրիւ առա և անդ մեծամեծ ժայռք լեւնացեալք այրեցեալք և իբր 'ի կիր փոխարկեալք . զորս քաջ բժիշկ ոմն անանուն, որ լեւերկար զննեաց զայս կղզի, համարի գոյացեալ 'ի ստորերկրեայ հրայրեցաց . դուցէ ասէ 'ի հնումն բազմամեան համբարք Ծժժայ՝ որք լն են յայս կղզի, միանգամայն բոբբոբեալք, յոյնմանէ բոլոր կղզին

կամ գեթ մեծ մասն նր՝ եւ լ օդս . և յայնժամ՝ ի խորոց երկրի ելին այն ժայռք անհշատեանիւք՝ ի վր միմեանց դիզացեալք . զայս կարծիս իւր հաստա տէ և անտի , զի ասէ՝ թէ յայն կողմանս երևին մինչև ցայժմ հետք ծծմբային հրեղէն հոռանաց . որք այնպէս կիղեւ ի զծեւ են զերկիր , մինչև իսպառ . անհետ առնել անտի զամ գեղ դաւարի :

Ի մէջ ձմ լերանց այսր կղզւոյ՝ երևելի է և հոշա կաւոր սեպուհն անոճանեւ Փիտո Դէնիքիֆֆա , կամ Դենիֆա . որ է գրեթէ ի մէջն կղզւոյն . այսպէս կոչեցեւ , զի փորդուդալք Փիտո կամ Փիտ անոճանեւն զամ լերինս բրդաձև սրածայր ամբարձեւս ուղ զսեպուհ : Բարձրուի նր ուղիղ գծիւ չափեւ է առաւել չ 17000 ոսնաչափ . կամ լ արկիվեայ առ պիւֆֆոնի՝ է 2500 ձող . իսկ ճնւղհ ելից նր մինչև ի գագաթն՝ դուրով չընապտոյա , տեէ իբր 45 մղոն ուղ վկայեն անդղիացիք ոմանք քաջ չափաբանք , որք ելին ի նա . վոյ և համարեւ է մի ի բարձրագոյն լերանց Յի : Ձե գրից նր ի վերին կողմն է բրդաձև , և գլուխն ի հեռուստ երևի ամենեւին սրածայր , բայց իրօք է տափարակ դաշտաձև . որոյ շրջապատն է իբր կէտ մղոն . և ի միջն ունի վիհ կամ հնոց խորանդուհ . յորմէ երբեմն ելանէ բոց վառել ծծմբոյ : Բերան վիհն է ձադարաձև . և առ շրթամբք նր կան դիզացեալ քարինք նման կղկղանայ երկաթոյ ջերմագինք , (յորս հազիւ հնար է հպիւլ ձեռամբ) իսառն լ Ծծմբոյ և աւազոյ ցայտեալք ի վեր ի գեանաւ փոր հնոցէ անտի : Յորժամ ընկենուն քար ի վիհ անդր , հնչեն ի խորոց ձայնք արձագանգաց . ուղ յորժամ հարկանի կռանաւ անօթ ինչ մեծ ուղնձի . յայն սակս սպանիացիք կոչեն զայն կախայ սափանայի . իսկ նախնի բնակիչք կղզւոյն՝ հաստատեալ ունեին ի միտս իւրեանց , թէ անդ են դժոխք , ուր չարա գործք տանջին յաւիտեանս . իսկ արքայութին՝ ուր բարիք վայելեն ի հանգստեան՝ է ի յարադոճար՝ և ի բարեւից հովիտն , ուր յետոյ սպանիացիք շինեցին զլակունա գլխաւոր քղք կղզւոյն :

Պատմի՝ թէ ի գլուխ անդր լերին հնւղ սլարդ են երկինք . ոչ երբէք իջանէ անձրև կամ ձիւն , և ոչ հողմն ինչ շնչէ երբէք . և թէ առ նրբութե օդոյն՝ դժոճարին է տուրևառուի շնչոյ . և թէ տօթն սաստիկ է ի սլոճու տապախառն ծծմբային գոլորշեայ , որք շնչեն յարեւելից զինի ելից արեգական . յայն սակս ի տուէ չէ մարթ կալ անդ առ սաստիկութե

տառադոյն . և թէ չիք անդ բնաւ ոչ ծառ , և ոչ այլ
ինչ բոյս դաշարի , այլ միայն մոխիր , և այրեցեալ
քարինք , և հող ծծմբախառն . որ թէ լուցանի՝ վա-
ռի իբրեւ դճրագ : Բայց վճռեալք ոմանք անգղիա-
ցիք՝ որք 'ի 1652 ելին 'ի գլուխ անգր լերին , ինչ
ինչ յասացելոց աստի ոտեն . ղի ասեն՝ թէ յորժամ
հասին անդ , գտին հողմն այնչափ սաստիկ , զի կա-
մեցել ըմպել անդ գինի , և արձակել հրացանս 'ի
պատիւ թգրի իւրեանց , հաղիւ կարէին կալ յո-
տին առ սաստիկուէ հողմոց : Եւ այլ ոմն անգղիա-
ցի անոճանելէ հտէնս՝ այր գիտնական , որ լաւ ևս
և առաւել մանրակրկիտ ստորագրէ զեառնս , յոր
եւ 'ի 1715 յօգոստոսի , ասէ՝ թէ վրիպին , որք ասեն
թէ 'ի գագաթան փկք լերին դժոճարին է տուր-
ւառուի շնչոյ . վն ղի ես՝ (ասէ ,) և որք լիս էին
այնոյս համարձակ շնչեպք անդ , ոմն աստորոտով
նորին . և ղնոյն սովորական տխորժակ կերակրոց
աւնէաք անդ , ոմն յայլ տեղիս : Եւ ևս պատմէ , թէ
յնչ ք զծագել արեգական՝ զդացին անդ ցուրտ ,
առաւել ք զայն՝ որ լինի յանգղիա 'ի խստագոյն
ձմեռան . մինչև հաղիւ մարթացաւ կալ առանց
թաթպոտի . և էջ ցոյ այնչափ յորդառաւ , ղի թա-
ցան հանդերձք ամիսն որք էին անդ , թէնայ ամե-
նեկին պարզ էին երկինք : Իսկ զայլ վերոյասացելան
և սք ամբն միաբան ստուգեն : Վն ցրտուէ՝ զոր զգաց
անդ հտէնս անգղիացի , մարթ է ասել՝ թէ գուցէ
'ի նմին առաւօտու ոչ այնչափ յորդ շնչին այն ծծմբ-
քային տասախառն գոլորչէք . քզի և այլք՝ որք ա-
սեն թէ սաստիկ է անդ տապն , ոչ ասեն պատճա-
ռիլ այնմ 'ի ջերմուէ արեգական . վն ղի յայտ է
թէ յայնչափ բարձրուէ ոչ այնոյս սաստիկ ներդոր-
ծեն ճառագայթք արեգական , ոմն 'ի ցածուն տե-
ղիս . այլ 'ի ջերմագին գոլորչեաց որք շնչին 'ի բոր-
բոքել հոցէ անտի . լի որոց 'ի տունէ միաւորեալ և
գուղնաքեայ ջերմուէ արեգական , առաւելուն ըղ-
տապն :

Այս լեառն բաժանի յերկա քառս . առաջինն սկս-
եալ 'ի գլխոյ անտի՝ է բրգաձև , և անբեր ամենեկին
և տխրատեսիլ , և յամ կողմանց ջերմ . որ բերի
իբր 6 միոն 'ի վայր : Ապա անտի սկսանի երկդ . և
միջին քառն ցրտագին՝ և գրեթէ հնիզ ամպապատ .
որ հարուստ մի տարածուէ 'ի վայր՝ է միշտ ձիւնալից .
ուր և ցուրտն սաստիկ է , և հողմունքն դժեղակիք .
յայն սակս 'ի տունէ և եթ հնար է ճնշորդեւ լի այն

ԳԼԸ 'ի հարաւոյ կողմանէ՝ ուր միշտ հարկանեն ճաշ
 ռադայթք արեգական , իսկ 'ի գիշերի մտանել 'ի
 քարածերոյս , առ 'ի պատաստարիլ 'ի գիշերային ցըր-
 տասաւոյց հողմոց . զի բժմ մեծամեծ և լայնարձակ
 ծերուք և խոռոչք դռանին 'ի լերին անդ . յորոց զո-
 մանս զնեաց էտէնս , և 'ի միում յայնցանէ եգիտ
 բժմ ոսկերոտիս մարդկան . գուցէ այն քարանձաւ
 իցէ մի յայնցանէ , յորս նախնի բնակիչք այսր կղզւոյ
 տահէին զմարմինս քրմաց իւրեանց կարեալ 'ի մաշ-
 կեղէն սարկս . ուր ունիմք ասել ստորև : Իսկ երբ
 և ստորին ԳԼԸ լերին որ ձգի մինչև ցառորոտս նր,
 է անտառալից և դաշարագեղ . ուր բուսանին բազ-
 մատեսակ ծառք մեծամեծք , և բոլսեն աղբււրք
 մշտահոյք , որք ուռդանեն զչրջակայ վայրս : Ընդ
 այս ԳԼԸ մարթ է իբր 21 մլոն՝ երկվարք կմ ջոր-
 եօք ելանել , բայց անդր ոչ ևս . այլ հարկ է հեախ
 դնալ՝ և յանհնարինս տաժանիլ՝ սակս օւղղաբերծ
 և աստաւաժուտ գուլոյ լերին : Հորանտացիք 'ի վր
 այսր լերին՝ կմ բոլոր կղզւոյ՝ գնեն զառաջին միջ-
 րէական գիծն . և անտի սկսանին թռչել զստոիճանս
 երկայնուէ : Այսչափ լին Վր փիքօ հուշակաւոր լե-
 րին շատ լիցի :

Յորժամ հասին եւրոպացիք յայս կղզի , գտին անդ
 բնակիչս բարբարոսս անոճանեջս Կաանդի . որք ու-
 նէին և թիր , զոր Աֆէօս կոչէին . ոչ գոյր անդ
 քղք կմ գեօղ , այլ թիր նց՝ ուր և ժողրդն առ հարկ
 յայրս և 'ի քարանձաւս լերանց և ժայռից բնակէին
 զօրէն գազանաց . և զգեստ նց էր այծենի արկեալ
 զանձամբք , 'ի սցնէ կան և այժմ բժմք 'ի կանտե-
 շարիս և 'ի կուխմար գեօղս . որք բժմ նախանձայու-
 զութիւն պահեն զհայրենի լեզու իւրեանց , որ կարի
 մերձաւոր է բարբառոյ արաբացոց . և զայլ հին
 խտրանս , և զսովորուին : Մերձ 'ի կուխմար գեօղն՝
 ուր և յայլ տեղիս 'ի թագուն և յանյայտ խոռոչս և
 'ի քարանձաւս լերանց՝ գտանին բժմ մարմինք մե-
 ռեւոյ . որք թռչին լինել թիրաց և քրմաց , և այլոց
 նշանաւոր տնձանց նախնի կուտնցեաց , անփուտ լը
 օրինակի մուսկայից եգիպտոսի . յորոց ոմանք կան
 գուն կան , այլք տապաւոտ եղեւ 'ի վր փայտեղէն
 տախտակաց , կարեալ 'ի մէջ մորթոյ այծից . և ուր
 կարծի նաև զմտեւ : Այժմեան կուտնցիք 'ի տա-
 առի ունին յոյժ զնո , և ջանան որչափ հնար է ան-
 յայտ առնել զսեղիս զայնոսիկ յեւրոպացւոյ . վր
 զի հմրին սղծիլ նց 'ի տեսուէ օտար աղբաց . և ուր

կայն նախագրեւ զանանուն բժիշկն անդղիացի՝ բժշ Բարեբարուն արարեւ նց՝ ի ձեռն բժշկուն ի կուլ մար դեղ, փխկ վարձուց խնդրեաց ի նցէ ածեւ զինքն յայն տեղի քարանձաւաց . ուր առէ՝ թէ թուեաց 31 կմ 41 հարիւրս յայլ և այլ ծերոսս . յորոց յուրվք ասէ՝ անփուտ ունէին զաչս , այլ խփեւ . զհերս , զնորուս . զչրթունս . զանդունս . զսկանջս ևն : Պատմեն թէ ի մէջ այնց մարմնոց՝ գտան քանի ինչ մարմինք 15 ոտնաչափ երկայն . այլ զայս լը ասելոյ ոմանց՝ ի կարգս այլոց նախնի առասպելեաց պարտէ գրեւ : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր կղզւոյ են հե-

տագայք :

Լախանա . որ թարգմանի լիճ : Է քղք փոքր՝ այլ դեղեցիկ բարեշէն և բազմավաճառ , և գլխաւոր տեղի համօրէն կղզւոյն . մօտ առ լիճ մի , յորմէ կալաւ զանուն : Տունք նր լը մեծի մասին ունին տարաւոր դեղեցիկս , յորս են ճնւղչք հովանաւորք . ունելով յերկուց կողմանց տնկեւ լեւոնեմիս և նարնջենիս , որոց անուշահոտութիւն ընու զբովանգակ պարտէզն : Աստ նստի փոխարքայն սպանիացի համօրէն քանարեան կղզեաց եղելոց լը նորուք սպանիացւոց . և եւրոպայն , և լամ գլխաւոր անձինք կղզւոյն :

Մէ Խու : Քղք անպարիսպ , կմ աւան յարեւմտեան կողմն կղզւոյն . որ ունի տունս իբրեւ 200 , և երկս մենաստանս , և նւէնդիստ սրատունական սրաչապանեալ կրկին ամրոցօք և հրազնուք :

Օբարա . կմ **Լարօրա :** Քղք փոքր յարեւմտեան կողմն կղզւոյն , այլ բարեշէն և բազմավաճառ . և նւէնդիստ սրատունական :

Են ի կղզի աստ և այլ փոքրիկ քղքք կմ գեօղք , որք կոչին Դէնէրիճճա . Ուիալէօ . Կաբաիէօ . Կանիւլարիա . և Կաիմար . յայս երկու վերջին գեօղս գտանին բժիք ի նախնի բուն բնակչաց կղզւոյն :

Ե . Քանարիա : Կղզի գլխաւոր ի մէջ այլոց կղզեաց , որք յայն սակս ի նմէ առնուն զանուն : Երկայնութիւնն է իբր 12 մղոն , նոյնչափ և լայնութիւն : Օդն քաղցր և բարեխառն . ոչ երբէք լինի անդ՝ ոչ ասթ սառնիկ , և ոչ ցուրտ գժնդակ : Իսկ երկիր նր արդաւանդ և բարեբեր . բերէ գինի պատճառական անուանի լը լամ տեղիս , և պտուղս բազմատեսակս . քն տանձ , խնձոր , նարինջ , լեւոն , թուղ , նուռն , և սէսպէս տեսակս դեղձի , սեխ աղնիւ , և այլ սրտուղս , և բոյստ անձանթս առ մեզ . և եղէգն շաքարաբեր , և յորեան առատ և աղնիւ , զոր յամին երկիցս հըն՝

ձեն .

ՁԵՆ. յորմէ գործեն հաց սպիտակ իբրև զձիւն :
Ունի և ընտանի անասունս . իբրարջառս , և ոչխարս
այլև ուղտ , և ազգի ազգի հաւս ընտանիս և վայ-
րենիս , այլ փայտ սակաւ : Իսկ գլխաւոր տեղն նր է

Քղբդ որ զկնի :

Քանարիս . որ 'ի բարբառ սոսանիացւոց կոչի և Չի-
սաթ քառալմա . որ թրգմանի քղբ արմաւենեաց .
այլև փալս : Է քղբ գեղեցիկ մեծ և բաղմամարդ-
կառուցել 'ի վր բլտոյ իբր 5. միոնաւ հեռի 'ի ծովէ :
Եղջարատ նր է իբր 3 միոն , այլ անսարիսպ : Փռ-
ղոցքն լայն և մաքուր . ուր ոչ երբեք լինի ախլմն , զի
յատակք նց աւազուտ են . վնյ յանձրւային Ժմկս
լաւ ևս սնդին . և շինուածք տանցն գեղեցիկ և
կրկնայարկք , ունելավ 'ի վերուստ տափարակ տա-
նիս : Իմէջ ամ շինուածոց նր՝ երևելի է մայր եկե-
ղեցին մեծ և գեղեցիկ : Ի քղբի սստ՝ է գլխաւոր
տեման համբէն քանորեան կղզեաց ամուէ սարս-
նիացւոց , ուր և եպսարանն . բայց եպսն՝ նոյնոյս և
կուսակալ իշխանն՝ և մեծամեծք երկրին 'ի գէնէ-
րիՖՖա նսաին : Թիւ բնակչաց սորին քղբի հա-
ռանէ ց 12000. և ունի 4. մենաստանս արանց , և մի
կուսանաց : Բաց 'ի քղբէ առտի են և այլ երեք քղբ ,
որք կոչին Դաւաբ . Էաւաբ . և Կալա :

Զ. Փորդէ Զնդաբա : Զոր ոմանք համարին լինել Կա-
պէրիս կղզի յիշատակել 'ի սլաղոմեայ . կմ՝ Կապարիս
պլինիոսի . որ է կղզի պատուական երկայն իբր 45
միոն , և լայն 10. և թէպէտ շեռնային է , այլ բա-
րեբեր : Գլխաւոր բերք նր են ցորեան , գարի , այծ ,
և գինի , բայց ոչ այնչափ առատ : Ունի երկու պա-
տուական նւէնդիոտս , և երիս փոքրիկ քղբս , որք
կոչին Լանակա . Դարաբալ . և Փոթո նեո . որ թարգ-
մանի գուբ սեաւ . և քանի մի գեօղս :

Է. Լանչբոդա : Է կղզի երկայն իբրև 36 միոնաւ , այլ
շեռնային և անբեր . զի գրեթէ այլ ինչ ոչ ունի
բայց միայն սակաւ ինչ գինի , և այծ բնմ . որ է
գլխաւոր դարման և վաճառք բնակչաց նր . որք զը-
րեթէ յեմ եօթնեկի առաքեն ապուխտս այծից 'ի
քանարիս 'ի գէնէրիՖՖա , և 'ի միալմս կղզիս : Ի
1596 անգղեացիք առին զայս կղզի . և մեծամեծ քանդ-
մունս գործեցին 'ի նմ : Ապա 'ի 1618 ճէղայէրք յար-
ձակել 'ի նա , գերեցին 'ի բնակչաց անտի նր առա-
ւել ք զ400 ոգիս , և աւերեցին զԿալա գլխաւոր
քղբ նր , և զայլ քղբս , և զաւանս : Աստի այժմ
չիք 'ի նմ քղբ , այլ միայն գեօղք տննչանք :

Բաց

Բայ 'ի ցայսվայր նշանակել կղզեացդ՝ որք երևելի են 'ի քանարեան կղզիս, են և այլ վեց կղզիք, որք 'ի Թեւո քանարեան կղզեաց դասին. և կոչին կարգաւ՝ Ե Լադա. Թ Կապիսա. Ժ Ինֆեռնո. այն է՝ գոթիք. ԺԹ ՄԲ Կարա. ԺԶ Ուրա. և ԺԷ Ալեկեելոս. քիցն ծուռ: Յայսոսիկ կղզիս առհօրկ յաճախել է այն տեսակ փոքրիկ՝ այլ քաղցրաձայն Թռչնոց, զոր Բանարեա կոչումք:

ՄԱՐԷՅԱՆ. ԿԻՄ ՄԱՐԷՆԱՆ.

Լ կղզի մեծ, զոր հարտուինոս համարի լինիլ Բուրբուրաի կղզին յեշատակել 'ի նախնեաց. իբր 456 մղոնաւ հեռի 'ի լիսպոնայ մայրաքղքէ փոր գութալաց. և գրեթէ նոյնչափ և յաջորեան կղզեաց. երկայնուի նր է 54 մղոն. լայնուին 12: Գտաւ 'ի 1409 յուլիսի 2. 'ի յովհաննու դոնսալվէս զարգով. և անուանեցաւ Մարէյան. 'ի մեծամեծ անտառացն՝ զորս գտին, որք զառաջինն հասին անդր: Օդ նր բարեխառն է և երկիրն բերրի, որոյ գլխաւոր բերք՝ միանգամայն և վաճառք՝ է գինի աղնիւ հոջակել չեմամեղիս, ասի թէ որթք այդեաց նր տարան 'ի կրեակայ: Չիք անդր Թեւաւոր զեռսն, և եթէ տարջին այլուստ՝ սատակին անդ: Այս կղզի է չեմորուք փորգութալաց, զոր նք բաժանել են յերկու զւոս կիմ կուսակալուիս. քի 'ի Կոսսակալնի հաթիֆայ, և 'ի Կոսսակալնի Ֆուսիալայ. յանուն գլխաւոր տեղեաց իւրեանց:

Մարիֆո: Գլխաւոր քղքադեօղ իւր համանուն զւոսի առ ծոցով ծովու. որ ունի բնակիչս իբր 2000:

ՄԲ Խաւ: Աւան 'ի սմին զւոսի 'ի ծոց ծովու, որ յանուն աւանին կոչի ծոց չեմ Խաւի:

Ֆուսիալ: Գլխաւոր քղք իւր համանուն զւոսի և համօրէն կղզւոյն՝ կառուցել առ պատոճական ծոցով. եւմսանիստ՝ որոյ եմս է չեմ պատրիարգաւ լիսպոնայ: Ունի 'ի պաշտպանուի իւր 'ի ծովակողմն հմարտկոցս, և ամրոց մի, և միւս ևս ամրոց հզօր 'ի ցամաքակողմն. անդ է գլխաւոր ատեան համօրէն կղզւոյն:

Կալէրա. և Փօնրա քո սու: Են երկու աւանք այսր կղզւոյ. յորում բաց 'ի Ֆուսիալայ՝ և չորից նշանակեալ աւանացդ՝ են այլևս բիւր գեօղք բաժանելք 'ի 24 ժողովրդապետուիս. յորս են իբր 10500 գերդաստանք:

տանք . այլև մենաստան մի՝ որ էր միաբանուէ յնեանց .
և 4 մենաստանք Ֆրանչիսկեան կրօնաւորաց . և 4
ևս կանանց 'ի կարգէ սրբ. քլարայ կուսին . և դպրոց
մի երեւելի . և բաժնականաց . ք : Տասանորդ կըզու
ւոյս՝ որ անկանի արքային փորդուքաւայ , ի որում
է գլուխ ասպետաց քնեան կարգին , ասի՝ թէ 'ի
մերձակայտն եհասց 22727 վէնէտկեան ոսկի . յորմէ
մարթ է 'ի միտ ասեալ թէ շահեկան է փորդուքա
ւաց այս կըզի :

Փորդո սանդո :

Թարգմանի ՄԷ Կառնահագիտ : Ե կըզի իբր 420
մղոնաւ հեռի 'ի լիտւոնայ քղքէ փորդուքա
ւաց . երկայն իբր 15 մղոն , լայն 6 : Գաւաւ 'ի 1419
'ի խաւաղայրեալ յովհաննիսէ դոնաւլէս զարդով .
ունի իւր համանուն քղք կառուցեալ առ ծոցով
ծովու , որ է պատուական նահնգիտ , քաջ պաշտ
պանեալ և 'անքոյթ յամ հողմոց՝ բաց 'ի հարաւայ
նոյն . իսկ բնակիչք նր են իբր հազար մի եւթ .
թէպէտ այժմ թոճի թէ առաւելէ՛ն :

Յ ՈՒ Յ Ե Կ

Մ Ե Ս Դ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Ա Փ Ր Ի Կ Է:

ա. Անան.	3.
բ. Դերտ, և Հրոճանդանէ ատրիկոյ.	5.
գ. Տարածութի ատրիկոյ.	6.
դ. Գլխաւոր լերեկ ատրիկոյ.	8.
ե. Երեւելի գետ ատրիկոյ.	8.
զ. Աշոց, Սաւրոն, և Ընդհանուր հանգամանք Բնակչաց ատրիկոյ.	10.
է. Կրօն ատրիկոյ.	13.
ը. Բաժանումն համօրէն ատրիկոյ.	14.

Ա Ը Խ Ա Ր Հ. Ա:

Եղիպտոս.

ա. Աշոն.	15.
բ. Դերտ Եղիպտոս.	15.
գ. Տարածութի, և Թիւ Բնակչաց Եղիպտոս.	17.
դ. Երեւելի գետ Եղիպտոս.	18.
ե. Օր Եղիպտոս.	26.
զ. Բերտ և Վաճառք Եղիպտոս.	27.
է. Բարտ Եղիպտոս.	32.
ը. Աշոն, և Դարձութի Եղիպտոս.	37.
թ. Աշոց, և Կառավարութի Եղիպտոս.	38.
ժ. Կրօն Եղիպտոս.	43.
ճ. Բաժանումն Եղիպտոս.	45.
Յօդ ա. Սարին Եղիպտոս.	47.
Յօդ բ. Միջին Եղիպտոս.	65.
Յօդ գ. Սելի և Կիւս Եղիպտոս.	78.

Ա Շ Խ Ա Ր Հ . Բ :

Բարբարոսաց աշխարհ .

Ա. Աշխարհ .	86 .
Բ. Դերի Բարբարոսաց աշխարհի .	87 .
Գ. Տարածութի Բարբարոսաց աշխարհի .	88 .
Դ. Օր Բարբարոսաց աշխարհի .	88 .
Ե. Բերի Բարբարոսաց աշխարհի .	89 .
Զ. Վաճառութի Բարբարոսաց աշխարհի .	91 .
Է. Բարի Բարբարոսաց աշխարհի .	92 .
Ը. Աշխարհի պարտութի Բարբարոսաց աշխարհի .	93 .
Թ. Բաժանութի Բարբարոսաց աշխարհի .	95 .
Նախանգ. Ա. Դարապետութի շարժում .	96 .
Տեղի . Դիմ Պարտ .	108 .
Նախանգ. Բ. Թանգ .	115 .
Նախանգ. Գ. Ճեղքայի . Խա՛ Աշխարհի .	145 .
Կառավարութի Ճեղքայի քաղաքի .	155 .
Աշխարհի Խա՛ Աշխարհի .	161 .
Աշխարհի Խա՛ Աշխարհի .	172 .
Հարապետութի Խա՛ Աշխարհի .	176 .
Նախանգ. Դ. Մարտի . Խա՛ Մարտի .	179 .
Թափառութի Ֆեֆ .	192 .
Թեֆ .	200 .
Աշխարհ .	201 .
Հարապետ .	202 .
Բեֆ , Դիմ Ընթ .	206 .
Կարի .	207 .
Խա՛ .	208 .
Թափառութի Մարտի Խա՛ Աշխարհի .	209 .
Մարտի . Դիմ Մարտի . Խա՛ Մարտի .	209 .
Աշխարհ .	213 .
Ճեղքայ .	214 .
Տարածութի .	215 .
Հեղ .	216 .
Սա՛ .	217 .
Թեֆ .	219 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Դ.

Բարբարոսաց աշխարհ միջերկրական. հիմ Պի
Հէաիււճէրիւս : 220 :

Պիւէփիււճէրիւս առանձնակ. 222 .

Զէպ. 223 .

Դոսիւսը, հիմ Դէիօրի. 224 .

Թաիւրաբի. 225 .

Կաւարիւս. հիմ Հոսերիււս. Մեղապ. 226 .

Լ Սոպայի. 226 .

Սիճիւս. 228 .

Թափիւս. 228 .

Տարիս, հիմ Տարս. 360 .

Ֆիւս, հիմ Ֆիստիւս. 360 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Դ.

Զասաւ. հիմ Անապատ Բարբարոսաց : 231 :

Թիւսիւ. 233 .

Զոսենդիւս. հիմ Զենդիւս. 234 .

Զանդիւս. 235 .

Հայի, որ Լ Դարիւս. 237 .

Լեմիւս, որ Լ Իլիւս. 238 .

Պիւրիւս. 239 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Ե.

Նիկիւսիւս :

Յօդ. ա. Նիկիւսիւս առանձնակ. 244 .

Կաւարիւս. 244 .

Թաւապիւս. 245 .

Ալիսիւս. 248 .

Զանգարիւս. 249 .

Դասանիւս. 249 .

Կիւսիւս. հիմ Կանիւս. 249 .

Կապիւս. 250 .

Կաիւս. 251 .

Պարիւս. 253 .

Վանիւս. հիմ Կանանիւս. 254 .

Քանարիւս. որ Լ Զէիւս. 255 .

Ճիւնիւս. հիմ Ճիւնիւսիւս. 256 .

Կա.

Կապիւ .	256 .
Յօդ Թ. Սկեկիւալ .	257 .
Հոլիւ .	267 .
Փռւի .	269 .
Կապուցն . Կժ Գապուս .	273 .
Կալուս .	274 .
Պատկանի .	276 .
Մանգիկի .	282 .
Մեւի .	283 .
Յօդ Թ. Քամայի .	286 .
Հիւսիսային քամայի .	286 .
Քայօր . Կժ Քայօր .	286 .
Քայիւ . Կժ Պաւ .	292 .
Յօդ Թ. Քայիւ .	293 .
Քայիւ .	293 .
Պաւ .	294 .
Էւի .	296 .
Վիւ .	296 .
Փօնի .	297 .
Քայիւ .	297 .
Թեմարու .	298 .
Թամանի .	298 .
Հարաւային քամայի .	299 .
Փլուբի . Կժ Փլուբի .	300 .
Բաբի .	301 .
Պաւի .	303 .
Պիւֆար .	303 .
Նաւի .	305 .
Կլիւ . որ Գրանին 'ի Ժողովարս ցայտակի .	305 .
Յօդ Թ. Սեռաւիտն . Կժ Սեռաւիտն .	310 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ . Զ :

Կուինէա :

Թ. Ղիւր .	318 .
Թ. Օր Կաւինէայ .	318 .
Թ. Բեր Կաւինէայ .	319 .
Թ. Վաճառ Կաւինէայ .	320 .
Ե. Բար Կաւինէայ .	321 .
Զ. Կաւաւարու Կաւինէայ .	321 .
Է. Կրօն Կաւինէայ .	323 .
Ը. Կրօն Կաւինէայ .	323 .
Թ. Բաժանութի Կաւինէայ .	329 .

Յօդ Թ. Մանկիկէնէն . Կժ Մանկիկէնէն .	329 .
Սար լերէն .	333 .
Սար Դասարարայ .	335 .
Մեծ սէսքոս .	337 .
Յօդ Բ. Երկե Ժողովէն .	338 .
Յօդ Գ. Երկե ոսկոյ .	341 .
Արիւ .	349 .
Արիւ .	351 .
Եսպա . և Քոնէնքո .	352 .
Փէնու .	353 .
Սապոն և Ֆանիլի .	355 .
Արիւ . և Արիւնն .	357 .
Արիւ . Կժ Արիւ .	357 .
Լապարի . Կիւի . և Սօր .	360 .
Արիւ . Կժ Արիւ . և Արիւ	
Արիւ .	
Արիւ . Կժ Արիւ .	362 .
Իսպիլի . որ և Արիւ .	363 .
Յօդ Դ. Երկե արարայ . Կժ Ծնէնէն Գեր	
Եայ .	367 .
Արար .	368 .
Իսպ . Կժ Ֆիպ .	372 .
Փօփ . որ և Փափա .	388 .
Քոն .	389 .
Յօդ Ե. Պէնիլ .	390 .
Ունէ .	397 .
Յօդ Զ. Պիաֆար . Կժ Պիաֆար .	398 .
Հին Ժողովար .	400 .
Կապ .	402 .
Սար լապարայ Կիւնալիլայ .	404 .
Կապ . Ի Ծնէն Կիւնիլայ .	405 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ . Է .

Գօնիկ . Կժ Գօնիկ :

Թ. Դիւր . և Տարածաւի Գանիլայ .	407 .
Բ. Երկէն Գեպ Գանիլայ .	408 .
Գ. Օր Գանիլայ .	409 .
Դ. Բեւ Գանիլայ .	410 .
Ե. Բար Բեւիլայ Գանիլայ .	412 .
Զ. Կապարաւի Գանիլայ .	414 .
Է. Կիւ Գանիլայ .	414 .
Ը. Բարածաւի Գանիլայ .	415 .

Յօդ. 17. Լաւնիօ .	415 .
Լաւնիօ առաւելանայ .	421 .
Մայրմայր .	421 .
Գ. Եւանջիօ .	423 .
Գաւնիօ . Փիւրի . Լաւնիօ ճոնիօ .	423 .
Գազանիօ .	424 .
Աշնիւս . որ և Աշնիւյի . Կի՞մ Աշնիւի .	425 .
Յօդ. 18. Գաւնիւն առաւելանայ .	425 .
Պիւրի . Կի՞մ Պիւրի .	431 .
Պարտ . և Սաւաքի .	432 .
Փաւնիօ . Կի՞մ Փաւնիօ .	433 .
Պաւնիւս . Կի՞մ Պարմայր .	433 .
Սոնիօ .	434 .
Յօդ. 19. Աշնիւս .	435 .
Բ և Էլլիւմա .	441 .
Բ և Էլլիւմա .	442 .
Բ և Էլլիւմա . Կի՞մ Մաւանիւն .	442 .
Բաւապարմայր . և Եմպարմ .	443 .
Յօդ. 20. Պիւրի . Կի՞մ Պարմիւ .	444 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Ը.

Քաթրաստան : 446 .

Յօդ. 21. Օրէնդարի .	447 .
Հրաճանդան Բարէյոսայ .	456 .
Ստէլլէնայ .	470 .
Տրափէնդայ .	472 .
Վալէրէն .	475 .
Յօդ. 22. Քաթրաստան առաւելանայ .	476 .
Մարտան .	476 .
Երէի . նարայ .	477 .
Ինկամայն . և Սապայն .	478 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Թ.

Եթովպիա : 479 .

Աշնիւ . Կի՞մ Աշնիւայ .	486 .
Մարմայր .	487 .
Եւանջի .	487 .

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. Ժ:

Սօֆալա • Կի՞ Սոփաղա • Կի՞ Սէնա •

490.

Մանէթա •

491.

Մանճարաբա •

491.

Մանէճալա •

497.

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. ԺԱ:

Զանկուէպար • Կի՞ Զէնկիպար •

499.

Յօդ. Ծափաւորութիւնս •

Զնէլաւա •

Մանիւլե •

Միւղէճալի • Կի՞ Մաղաճա •

Գաւիլա •

Մոմպալա •

Մէլիփա •

Նախանգրիւ և Զափաւորութիւնս •

507.

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. ԺԲ:

Այան:

510.

Զրէլ •

511.

Զքէլ •

516.

Պափալա •

517.

Տանիւլա •

518.

Ա Շ Խ Ա Ր Հ. ԺԳ:

Հապէշ:

Ծ. Զնաւ • և Պիթի •

519.

Բ. Գլխաւոր գեղի Հապէշ •

519.

Գ. Օր Հապէշ •

521.

Դ. Բերի Հապէշ •

522.

Ե. Վաճառի Հապէշ •

527.

Զ. Բարի և սովորութիւն Հապէշ •

528.

Է. Լեզու Հապէշ •

533.

Ը. Զնիւթ և պաքաւի Հապէշ •

534.

Թ. Կառավարութիւն, Լիւթի • և Վերաբառութիւն Հապէշ •

537.

Ժ. Մոտի • և Զնիւթութիւն Հապէշ •

540.

ԺԿ.

ժն. Կրժ. ասկէնդ.	627
ժն. Բաժանութն Հայկելի.	542.
Յօդ. ան. Տեճակա.	551.
Յօդ. Բ. Դիւրի.	551.
Յօդ. Դ. Պաշտօնակեր. Կի՞ Պաշտօնակեր.	554.
Յօդ. Դ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	557.
Յօդ. Ե. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	558.
Յօդ. Զ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	559.
Յօդ. Զ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	560.
Յօդ. Զ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	560.
Յօդ. Զ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	561.
Կրժ. Կի՞ Կրժ.	564.
Կրժ. Կի՞ Կրժ.	565.
Կրժ. Կի՞ Կրժ.	565.

Ա Ր Հ. ԺԴ.

ՅԵԼԱԿԻԱՆ

ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	567.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	568.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	569.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	571.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	571.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	573.
ԺԴ. Կրժ. Կի՞ Կրժ.	574.
Յօդ. ան. Ժնակի.	574.
Տեճակա.	578.
Յօդ. Բ. Տեճակա.	578.

Կ Ա Ջ Ի Բ Ա Ք Ի Կ Ո Յ.

Յօդ. ան. Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	580.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	580.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	582.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	584.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	590.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	591.
Յօդ. Բ. Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	592.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	592.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	594.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	595.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	605.
Արեւելեան Կրժ. Կի՞ Կրժ.	618.
Փորտ Ստեղծ.	619.